

શ્રીઆગમોદય સમિતિ પ્ર-ધોદારે પ્ર-થાક ૪૮.

શ્રીમાન્ પૂર્વધર આચાર્યવર્ય જિનભદ્ર ગણિ-
ક્ષમાશ્રમણ કૃત શ્રી મહાધારિ આચાર્ય
શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યકૃત વૃત્તિ સહિત.

શ્રી વિશેષાવશ્યક ભાષાન્તર.

ભાગ ૨ નો.

(ગાથા ૧૫૪૯ થી ૩૬૦૩ સંપૂર્ણ.)

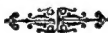
ભાષાન્તર કર્તા.

શાહ સુનીલાલ હકમચંદ—અમદાવાદ.

પ્રગટક

આગમોદય સમિતિ તરફથી

શાહ વેણીચંદ સુરચંદ,—મુળાધ.

આવૃત્તિ ૧ લી

સને ૧૯૨૭

પ્રત ૧૦૦૦

વીગ સવત્ ૨૪૫૩

વિક્રમ સવત્ ૧૯૮૩

કામત ફા. ૩-૦-૦

સર્વ હક શ્રી આગમોદય સમિતિના સેક્રેટરીઓને આધીન છે

All rights reserved for the "Secretaries Shri Agamoday Samiti"

શ્રી વીરશાસન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શાહ રતીરાવ કેશવલાલે છાપ્યું

૬૦ હાથપટેલની પોળ—અમદાવાદ

૧

શાહ વેણીચંદ સુરચંદે શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ માટે શેડ દેવચંદ

લાલભાઈ નેન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની ૧૧૪-૧૧૬, અંબેરી બજાર,

મુંબાઈની આપ્રીસમાંથી પ્રસિદ્ધ કર્યું

શ્રી વિશેષાવશ્યક સાંગ બીજાની અનુક્રમણિકા.

ગણધરવાદ.

પહેલા ગૌતમ ગણધર

વિષય.

ગાથાકં

- ૧૫૪૯-૧૫૫૩ નામ અને જોત મહિત બોલાવીને જીવ પ્રત્યક્ષાદિ કોઈ પ્રમાણથી સિદ્ધ નથી એવા ગૌતમ ગણધરના મનોગત સંશયો જણાવ્યા પહેલાજ શ્રી મહાવીર મહારાજે આ ગળથી કહ્યા
- ૧૫૫૪-૧૫૫૭ ઉપરોક્ત પ્રથમ ગણધરની આત્મા સંબંધી શકાનું સમાધાન લગવાન મહાવીરનાં મુખે શ્રીમાન આચાર્યશ્રી કરે છે
- ૧૫૫૮-૧૫૬૦ બીજી રીતે આત્માને પ્રત્યક્ષ મિદ્ધ કરે છે
- ૧૫૬૧-૧૫૬૪ યાનાદિ શુભોથી બિન્ન એવો શુભી આત્મા છે એમ માનવા છતાં પણ આત્મા સિદ્ધ છે એમ જણાવે છે
- ૧૫૬૫-૧૫૬૯ અનુમ્નન પ્રમાણથી પણ આત્માની સિદ્ધિ ચર્ચ શકે છે એમ જણાવે છે
૧૫૭૦ “ શરીરનો કોષ કતો છે ” ઇત્યાદિ કથનથી પ્રસ્તુત આત્માની સિદ્ધિ નથી થતી, એવી માન્યતાનો ખુલાસો
- ૧૫૭૧-૧૫૭૨ બીજા અનુમાનથી આત્માની સિદ્ધિ કરે છે
- ૧૫૭૩ વળી બીજા પ્રકારે આત્માની સિદ્ધિ કરે છે
- ૧૫૭૪ નિષેધનો હેતુ અનેકાન્ત કોષવાળો નથી
- ૧૫૭૫-૧૫૭૬ પુનઃ પ્રકારાન્તરે આત્માની સિદ્ધિ કહે છે
- ૧૫૭૭-૧૫૭૯ ઉપરોક્ત યુક્તિ સમજાવ્યા છતાં ઇન્દ્રભૂતિ દ્વંજ બોધ ન પામ્યા એટલે સર્વ સસ-યને છેદનાર સર્વગ્રપણાની ખાતરી કરાવે છે
- ૧૫૮૦ ઉપસહાર કરતાં ત્રસ સ્થાવર ઇત્યાદિ લેહિ જણાવે છે
- ૧૫૮૧-૧૫૮૩ આત્મા સર્વત્ર એકજ છે એવી માન્યતા પણ અયોગ્ય છે તેની દ્રશ્યન્તર્પૂર્વક ખાતરી કરાવે છે
- ૧૫૮૪-૧૫૮૫ ઉપરોક્ત પ્રમાણે અનેકપણું જણાવે છે
- ૧૫૮૬-૧૫૮૭ પ્રમાણપૂર્વક આત્માની સિદ્ધિ ચર્ચ શકે છે તે તે પ્રમાણે અગીકાર કરવાનો ઉપદેશ
- ૧૫૮૮-૧૫૯૦ વેદના પદનો અર્થ તું બરાબર જાણતો નથી એમ કહે છે
- ૧૫૯૩-૧૫૯૫ એજ વાતની પુષ્ટી કરે છે
- ૧૫૯૬-૧૫૯૯ “ ન પ્રેત્ય સંજ્ઞાસ્તિ ” એ વેદ પદનો યોગ્ય અર્થ કહી છે
- ૧૬૦૦-૧૬૦૩ સર્વ વેદના પદોનો અર્થ સંક્ષેપથી બતાવે છે
- ૧૬૦૪ ઇન્દ્રભૂતિએ પોતાના પામ્યો શિષ્યો સહિત પાપનો નાશ કરનાર, કન્યાજુઠારી દીના અગીકાર કરી
- ૧૬૦૫ આમજના વાદસ્થળોમા આની સાથે જે સમાનતા અને વિગેષતા છે તે યોગ્ય સેવાનો ઉપદેશ

બીજા અમિભૂતિ ગણધર

- ૧૬૦૬-૧૬૧૦ અમર્ષપૂર્વક આવેના અમિભૂતિ ગણધરને નામ અને જોત વડે બોલાવ્યા અને

“કર્મ છે કે નથી” આવો તને સશય છે તેવા તેના મનોગત વિચાર તેના જણાવ્યા પહેલાજ શ્રીમદ્વાપીર મહારાજે આગળથી કહ્યા અને પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થવાળા વેદનાં પદો છે તેનો અર્થ તું બરાબર જણુતો નથી એમ જણાવે છે ઉપરોક્ત વેદ પદોનો અર્થ કહે છે

૧૬૧૧-૧૬૧૩

૧૬૧૪-૧૬૧૬

૧૬૧૭-૧૬૧૯

કર્મની મિદ્ધિ માટે પુનઃ બીજા અનુમાન કહે છે
કર્મનું અનન્તર, કારણ મનની પ્રસન્નતા વિગેરે ક્રિયાઓ છે, અને તે મનની પ્રસન્નતાનું કારણ દાનાદિ ક્રિયા છે એટલે કારણના બરાબર કારણપણાનો ઉપચાર કરવામાં કંઈ દોષ નથી

૧૬૨૦-૧૬૨૧

૧૬૨૨-૧૬૨૪

૧૬૨૫-૧૬૨૭

૧૬૨૮-૧૬૨૯

૧૬૩૦-૧૬૩૧

૧૬૩૨-૧૬૩૪

૧૬૩૫-૧૬૩૬

૧૬૩૭-૧૬૪૦

ઉપરોક્ત દ્વયોનો પરિહાર કરવાને કહે છે
ક્રિયાઓનું ફળ કર્મ છે એમ જણાવે છે
કર્મ મુક્તિમાન છે, તત્સબથી પ્રભોત્તર
તેમાં અમિશ્રુતિ સ્થિત કરે છે
એના ઉત્તરમાં કશુંપણ ભગવન્ત મહાવીરદેવે વાળેલો જવાબ
વળી ભગવન્ત સાથે કરેલો બીજી રીતે પ્રભોત્તર.
વળી ભગવન્ત સાથે કરેલો બીજો પ્રભોત્તર.
મૂર્ત કર્મવડે અમૂર્ત આત્માને અનુમદ્ ઉપવાત કેમ થાય ? તે સંકાત સમાધાન કરતા વેદોક્ત વચનથી સિદ્ધિ કરે છે
વિશ્વની વિચિત્રતા કુતાર કર્મ ન માનતા ઇશ્વરાદિ માનવામાં આવે તો તેમાં જ અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય છે તે કહે છે
વેદ પદોના અર્થ કરી તેના સશયનો ઉદ્ધાર્યો એટલે પાચમો શિષ્યો સહિત તેણે દોષો અંગીકાર કરી

૧૬૪૧-૧૬૪૨

૧૬૪૩-૧૬૪૪

ત્રીજા વાયુબુતિ ગણપદ

૧૬૪૫-

૧૬૪૬-૧૬૪૮

૧૬૪૯

વાયુબુતિને નામ જોતપૂર્વક બોલાવે છે અને જીવ છે તેજ શરીર છે કે અન્ય કંઈ છે ? આવો તેના મનોગત સશય છે એમ જણાવે છે અને એ સશય તને વિરૂદ્ધ એવાં વેદનાં પદો સાબળવાથી થયો છે-પણ તે વેદોનો અર્થ તું બરાબર જણુતો નથી.

૧૬૫૬-૧૬૫૭

૧૬૫૮-૧૬૫૯

૧૬૫૯-૧૬૬૦

૧૬૬૦-૧૬૬૧

૧૬૬૧-૧૬૬૨

૧૬૬૨-૧૬૬૩

૧૬૬૩-૧૬૬૪

૧૬૬૪-૧૬૬૫

૧૬૬૫-૧૬૬૬

૧૬૬૬-૧૬૬૭

૧૬૬૭-૧૬૬૮

વેદ પદોનો અર્થ કરે છે
વળી પણ બીજા વેદ પદોનો અર્થ બતાવે છે
તેજ પદોને પ્રભોત્તરથી સમજાવે છે
આત્મ સાધક બીજા અનુમાન કહે છે
જૂતોથી આત્મા સિદ્ધ છે એમ સિદ્ધ કરવાને બીજા પણ અનુમાનો કહે છે
પૂર્વે જીવ અને કર્મની સિદ્ધિમાં જે અનુમાનો કહ્યા છે તે અનુમાનો અહીં પણ ફરીથી મદ્દ જુદિવાળાઓની સ્થિતિ માટે કરે છે
આત્મા શરીરથી ભુદા છે એમ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાથી શો લાભ છે ? એ પ્રશ્નો ઉત્તર કહે છે
આ ભાવની અપેક્ષાએ તેનો અવિનાશભાવ કહે છે અથવા તે ક્ષયિત્વ નથી. એમ જણાવે છે
ઉપરોક્ત વાતને વિશેષ પ્રકારે કહે છે
સ્વપક્ષ બતાવીને ઉપસહાર કરે છે

- ૧૬૮૨-૧૬૮૩ પુન વાયુભૂતિ ભગવાનને પ્રુછે છે અને ભગવાન તેનો ઉત્તર આપે છે
- ૧૬૮૪-૧૬૮૬ વેદાંત વચનથી આત્મા શરીરથી જુદો છે એમ સિદ્ધ કરે છે
- ૧૬૮૭-૧૬૮૯ શ્રોત્રી વ્યક્ત ગણધર.
- (હે વ્યક્ત !) પૃથ્વીઆદિ જૂતો છે, કે નહિ, આવો મશય તને (વિરૂદ્ધ વેદપરે માભળવાથી) થયો છે, પણ તે વેદ પાંચનો અર્થ તું નથી જાણતો, એમ તેને નામ અને ગોત્ર પૂર્વક જોનાવીને કહે છે
- ૧૬૯૦-૧૬૯૧ ઉપરોક્ત અર્થને સ્પષ્ટ કરે છે
- ૧૬૯૨-૧૬૯૬ સર્વ શ્યમ છે, તે સળધમા અનેક યુક્તિઓ કહે છે
- ૧૬૯૭-૧૭૦૧ એ પ્રમાણે વ્યક્તતા હૃદયગત સશયને યુક્તિપૂર્વક જતાવીને શ્રીમાન્ મહાવીર દેવ તેના સશયનો છેદ કરવા કહે છે
- ૧૭૦૨-૧૭૦૪ સ્વપ્નમા તો પૂર્વ અદશાદિ નિમિત્તથી સદેહ થાય છે તેથી સ્વપ્નના નિમિત્તો અને સ્વપ્ન એ બે વસ્તુની સિદ્ધિ કરતા કહે છે
- ૧૭૦૫-૧૭૦૯ સર્વ શ્યમતા માનવામા આવે, તો સ્વપ્ન-અસ્વપ્ન વિગેરે વ્યવહારનો અભાવ થાય તે જતાવે છે
- ૧૭૧૦-૧૭૧૨ ખીન્ન ઉદાહરણથી સમજાવે છે
- ૧૭૧૩-૧૭૧૫ ઉપરોક્ત વાતનો વિશેષ પ્રકાર દ્રઢાવ કરે છે
- ૧૭૧૬-૧૭૧૮ અપેક્ષાથી પદાર્થની સિદ્ધિ સ્વતઃ, અને ઉભયથી નથી. એમ જે તાર કથન છે, તેમા અપેક્ષા રૂપ હેતુ વિપક્ષમા રહેતો હોવાથી વિરૂદ્ધ છે તે દેખાડે છે
- ૧૭૧૯-૧૭૨૪ “ અસ્તિત્વ અને ધટની એકતા છે કે અનેકતા છે ” ઇત્યાદિ પૂર્વ પક્ષનો ઉત્તર આપે છે
- ૧૭૨૫-૧૭૨૭ ઉત્પન્ન થયેલ ઉત્પન્ન નથી યતું, ઇત્યાદિ પૂર્વ પક્ષનો ઉત્તર આપે છે
- ૧૭૨૮-૧૭૩૧ ઉત્પન્ન થયેલ ઉત્પન્ન નથી યતું, અને અનુત્પન્ન પણ ઉત્પન્ન નથી યતું એ પૂર્વ પક્ષનો ઉત્તર આપે છે
- ૧૭૩૨-૧૭૩૮ સર્વ કાર્ય સામગ્રીમય જણાય છે પણ સર્વના અભાવે સામગ્રી ક્યાથી હોઈ શકે એ પૂર્વ પક્ષનો ઉત્તર આપે છે
- ૧૭૩૯-૧૭૪૭ ૧૬૯૬ મી ગાયામા જે કહ્યું છે કે પાછળનો ભાગ નથી જણાતો અને સર્વનો આગળનો ભાગ અતિસૂક્ષ્મ હોવાથી નથી જણાતો માટે સર્વ શ્યમ છે ઇત્યાદિ, તે પૂર્વ પક્ષનો ઉત્તર જુદા જુદા ચાર દશાન્તોથી સમજાવે છે
- ૧૭૪૮-૧૭૫૦ પૃથ્વી આદિ જૂતોની સિદ્ધિ માટે ભગવાન મહાવીર દેવ વ્યખાને ઉપદેશ કરે છે
- ૧૭૫૧-૧૭૫૨ તેજ વાતને વિશેષ પ્રકારે સમજાવે છે
- ૧૭૫૩-૧૭૫૬ પૃથ્વી અને વનસ્પતિ સજીવ છે, તેનું લિંગ કહે છે
- ૧૭૫૭-૧૭૫૯ પાણી-અગ્નિ અને વાયુમા ચૈતન્ય સિદ્ધ કરે છે
- ૧૭૬૦-૧૭૬૫ પ્રકારાન્તરે પૃથ્વી આદિ એકેન્દ્રિયમા જીવત્વ સિદ્ધ કરે છે
- ૧૭૬૬-૧૭૬૮ વળી પણ તેના વિશેષ કારણો જતાવે છે
- ૧૭૬૯ સશય છેદવાથી વ્યક્તસ્વામિએ પાચસો શિષ્યો સહિત દીક્ષા અગ્રીમર કરી
- પાચસો મુખર્ષિ ગણધર
- ૧૭૭૦-૧૭૭૨ નામ ગોત્રથી જોવાવે છે અને તેના મનોત મદરોત્પત્તિ વિરૂદ્ધ સશય કહી જતાવી તે વેદ પંદોના અર્થને નહિ જાણવાને લીધે એવો સશય થયો છે એમ કહે છે અને તેનો સત્ય અર્થ દુઃકટું તે પ્રમાણે છે

- ૧૭૭૩-૧૭૭૫ ઉપરોક્ત સસયમાં જે યુક્તિઓ છે તે ભાષ્યકાર કરે છે
- ૧૭૭૬-૧૭૮૨ જેવું કારણ તેવું કાર્ય થાય છે એથીજ ભવાન્તરમા જીવોની વિચિત્રતા થાય છે એમ ભાષ્યકાર જણાવે છે
- ૧૭૮૩-૧૭૮૫ પુનઃ સુધર્મની શક્યતા ઉત્તર કહે છે પ્રશ્નોત્તર રૂપે
- ૧૭૮૬-૧૭૮૦ સ્વભાવનું સ્વરૂપ વિચારીને તેનાથી ભવાન્તરની સદૃશતાનો નિષેધ કરે છે
- ૧૭૮૧-૧૭૮૫ સ્વભાવ એ નિષ્કારણના નથી તેમજ વસ્તુનો ધર્મ હોય તો પણ સદૃશ ન હોય એમ બતાવે છે
- ૧૭૮૬-૧૭૮૭ સર્વથા સરખાપણું નથી એમ જણાવે છે
- ૧૭૮૮-૧૭૮૯ ઉપરોક્ત હકીકત દૃષ્ટાન્તથી સિદ્ધ કરે છે
- ૧૮૦૦-૧૮૦૧ સદૃશપણું માનવાથી વેળા પહોં પશુ અપ્રમાણુ થશે એમ જણાવે છે
- છઠ્ઠા મંડિક ગણુધર**
- ૧૮૦૨-૧૮૦૪ તેમનું આવડુ, તેમને નામ અને ગોત્ર વડે બોલાવે છે અને તેમનો નધ-મોક્ષ સબધે મનોગત સસયનો પ્રાદુર્ભાવ
- ૧૮૦૫-૧૮૧૨ જે યુક્તિઓ વડે મંડિક બધ-મોક્ષનો અભાવ માને છે તેનો ભગવન્ત જુનાસો કરે છે
- ૧૮૧૩-૧૮૧૬ ઉપરની યુક્તિઓનું ખડન કરીને જે સત્ય છે તે કહે છે
- ૧૮૧૭-૧૮૧૯ જે યોગ અનાદિ છે, તે અનન્ત છે, એ એકાન્ત સત્ય નથી એમ જણાવે છે
- ૧૮૨૦-૧૮૨૨ જીવ કર્મનો સબધ અનાદિઅનન્ત અને અનાદિસાન્ત છે, એમ જણાવે છે
- ૧૮૨૩-૧૮૩૦ ભવ્યાભવ્યતાના તફાવતનું કારણ કહે છે
- ૧૮૩૧-૧૮૩૨ મર્ત્યપણુની ખાતરી કરવા હરકોઈ પ્રમ પુજવાને કહે છે
- ૧૮૩૩-૧૮૩૬ જે ભગ્નો હોય અને મોક્ષ ન જાય, તેને અભગ્ન કેમ ન કહેવાય એમ શકા કરે છે
- ૧૮૩૭-૧૮૩૯ મોક્ષ નિત્ય નથી એમ હ્રદેવામાં આવે તો તેના જુનાસો પ્રશ્નોત્તરથી કરે છે
- ૧૮૪૦-૧૮૪૨ કર્મ થઈ વિમુક્ત આત્મા પણ નિર્જરીત સયોગવાળો થયો જોઈએ, અને એથી તો તેને પુનઃ બધ થશે એવી શકા કરે છે તેના ઉત્તરમા 'ના' પુનઃ તેને બધ નથી થતો, ને વળી તે મોક્ષ નિત્ય છે, તેનું કારણ બતાવે છે
- ૧૮૪૩-૧૮૪૪ વસ્તુત સર્વ કષ્ટ વસ્તુ ઉત્પાદ-અથ ને પ્રૌઢ્ય સ્વરૂપ છે એમ જણાવે છે
- ૧૮૪૫-૧૮૪૬ આત્મા અક્રિય નથી તે વાત કહે છે પ્રશ્નોત્તર રૂપે
- ૧૮૫૦-૧૮૫૫ મુક્તાત્માઓ ગતિવાળા હોવાથી સિદ્ધ ક્ષેત્રની આગળ પણ કેમ નથી જતા? એ શકાનું સમાધાન અને તેને અગ્રે ધર્મસ્તિકાથ ને લોકની સિદ્ધિ કરે છે
- ૧૮૫૬-૧૮૫૮ મોક્ષ સ્થાનમાંથી સિદ્ધનું પુનઃ પતન નથી થતું તે કહે છે
- ૧૮૫૯-૧૮૬૦ સિદ્ધાત્માઓની આદિ નથી અને અમૂર્ત હોવાથી પરિમિત ક્ષેત્રમા સર્વ તમામ છે
- ૧૮૬૧-૧૮૬૨ ૧ વેદ વાચનાનુસારે બધ મોક્ષની મિદ્ધિ કરે છે એટલે સાડા ચારસો શિષ્યો સદિત
- ૧૮૬૩ ઈદિયા લીધી
- સાતમા મૈર્થ ગણુધર.**
- ૧૮૬૪-૧૮૬૬ ભગવતે મૈર્થને નામ અને ગોત્ર પૂર્વક મોક્ષાન્યા અને દેવ સુખી છે ના નથી એનો સસય વિરૂદ્ધ એવાં વેદ પદો સાબાગવાથી થયો છે પણ તે પડોનો આગો અર્થ નથી જણુતો-એમ કહે છે
- ૧૮૭-૧૮૬૯ એ વેદ પદોનો અર્થ ભાષ્યકાર વિસ્તારથી કહે છે

૧૮૭૦-૧૮૭૧ અહીં સમવસગુણા દેવોને જોવા પહેલા પશુ તે સશય યોગ્ય નથી, એમ જણાવે છે.
 ૧૮૭૨-૧૮૭૫ ચક્રાદિ વિમાનો સળી ઠેકઠીક શંકાઓનું સમાધાન કરે છે
 ૧૮૭૬-૧૮૮૧ તે છતાં જિન કલ્યાણકાદિ જે જે કારણે દેવો અહીં આવે છે તે કારણો જણાવવા અને ખીજા કારણોથી દેવોની સિદ્ધિ જણાવવા માટે કહે છે
 ૧૮૮૨-૧૮૮૩ ૧ દેવોના અભાવે અગ્નિહોત્રાદિ ક્રિયા નિષ્ફળ થાય
 ૧૮૮૪ ૨ એમ જણાવતા વેદથી દેવોની મિદ્ધિ બતાવે છે એટલે પોતાનો સશય હેતુ થવાથી પોતાના માઠાનણસો શિષ્યો સહિત ભગવત પામે દીક્ષા લીધી

આઠમા અનુપિત ગણધર,

૧૮૮૫-૧૮૮૭ તેમને ભગવત નામ અને જોત્ર સહિત બોનારી તેમના મનોગત નર્દનકૃતિ વિષયક સશયને વ્યક્ત કરે છે અને તે સશય વેદપ્રત્યેનો સત્ય અર્થ નહિ સમજવાથી થયેલ છે એમ જણાવે છે અને તેનો ખુલાસો કહેવાને શરૂ કરે છે
 ૧૮૮૮-૧૮૯૧ એજ અર્થ વિસ્તારથી કહેવાને ભાષ્યકાર કહે છે
 ૧૮૯૨-૧૮૯૫ ઈન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ તે ખરૂં પ્રત્યક્ષ નથી, માત્ર તે ઉપચારથીજ પ્રત્યક્ષ છે, વસ્તુત તે પરોક્ષજ છે એમ પ્રશોતરપૂર્વક બતાવે છે
 ૧૮૯૬-૧૯૦૦ ઇન્દ્રિયજન્ય ગાન પ્રત્યક્ષજ ન કહેવાય તે જણાવી નારકોની સિદ્ધિ કરે છે
 ૧૯૦૧-૧૯૦૩ ૧ પુનઃ અનુમાનથી નારકોની સિદ્ધિ કરે છે એટલે પોતાનો સશય હેતુ થવાથી પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સહિત ભગવત પામે દીક્ષા લીધી
 ૧૯૦૪

નવમા ગણધર અચલભ્રાતા

૧૯૦૫-૧૯૦૭ તેમને નામ અને જોત્ર સહિત બોવાવે છે અને તેમનો મનોગત પુન્ય-પાપ સળી સશયને વ્યક્ત કરે છે અને આ સંશય વિરોધાર્થવાળાં વેદનાં પદો માલગેવાથી થયેલ છે ઉપરોક્ત સશય સ્પષ્ટ કરવાને ભાષ્યકાર કહે છે
 ૧૯૦૮ એકલું પુન્ય, અથવા એકલું પાપ અથવા ઉભય મિત્ર એકજ વસ્તુ માનવાવાળાના મતમાં જે રીતે સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે તે જો છે
 ૧૯૧૨-૧૯૨૦ પુન્ય-પાપની સ્વતંત્રતા છે, અને જગતની વિચિત્રતા સ્વાભાવિક છે, એ ચોથા અને પાંચમા વિકલ્પનું સ્વરૂપ કહે છે
 ૧૯૨૧-૧૯૨૦ પ્રકાન્તરે પુન્ય-પાપની સિદ્ધિ કરે છે તેમાં અનુરૂપ કાર્ય યગ્નભાસ ને સર્વત્ર તુલ્યા-તુલ્યતા બતાવે છે
 ૧૯૨૫-૧૯૨૭ અમૃત સુખદુઃખના હેતુ, મૃત એવું પુન્ય-પાપ કર્મ છે તે વાત ઉદાહરણથી કર્મ સિદ્ધિ ને તેની મૃતતા સિદ્ધિ કરે છે
 ૧૯૨૮-૧૯૩૩ સુખ-દુઃખનું અસમવાયિ ને દેહાદિકનું મમવાય કારણ કર્મ હોવાથી પુણ્ય પ્રપિ-રૂપ સિદ્ધિ.
 ૧૯૩૪-૧૯૩૫ ત્રીજા અને ચોથા પક્ષમા દૃષ્ટુ બતાવે છે
 ૧૯૩૬-૧૯૩૯ એક સમયે શુભાશુભ રૂપ મિત્ર યોગ ન હોય, તે વાત ઉદાહરણથી સમજાવે છે
 ૧૯૪૦-૧૯૪૧ પુન્ય-પાપનું લક્ષણ અને તે ગ્રહણ કરવાની રીતી
 ૧૯૪૨-૧૯૪૩ વર્ણાદિ શુભાશુભ શુભવાળા કર્મ હોય શકે ? તેનો ઉત્તર
 ૧૯૪૪-૧૯૪૫ વિભાગ આધારનાં દૃષ્ટાન્તે સમજાવે છે
 ૧૯૪૬-૧૯૪૭ ૧ પુન્ય પાપનો સ્વભાવથી ભેદ બતાવી, વેદમાં કહેન નીતિથી પુણ્ય-પાપની સિદ્ધિ કરે છે, એટલે તેમનો મશય હેતુ થવાથી પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સહિત દીક્ષા લીધી.
 ૧૯૪૮

દશમા ગણધર મેતાર્થ

૧૯૪૯-૧૯૫૧
૧૯૫૨-૧૯૫૫

તેમને નામ અને ગોત્ર સહિત બોલાવે છે, અને દેવ અને નરકાદિ પરલોક સબંધી તેનો મનો-ગત સંશય વ્યક્ત કરે છે અને વિરૂદ્ધ એવા વેદ પદો સામળવાથી એવો સંશય ઉત્પન્ન થયો છે એમ જણાવીને તેનો ખરો અર્થ જણાવવાને કહે છે. જૈતન્ય એ જૂતનો ધર્મ નથી, તેમ આત્મા સર્વગત અને નિષ્ક્રિય નથી, તેમજ પરલોક પ્રમાણથી સિદ્ધ છે તે બતાવે છે. મેતાર્થની પુનઃ શકા અને તેનું સમાધાન ઉત્પત્તિમાન હેતુથી ધટ્ટાદિ વસ્તુ નિત્ય કેવી રીતે કહેવાય તેનો સુક્તિપૂર્વક ખ્યામો કરતા ઉત્પાદ વ્યય અને ક્રુવપણાની વ્યાપકતા જણાવે છે. ઉત્પાદાદિ ધર્મથી અને વેદ વાક્યથી પરલોકની સિદ્ધિ કરી ઉપસદાર કરે છે, એટલે પોતાનો સંશય હેઠ યવાથી પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સહિત ભગવન્ત પાસે દીક્ષા લીધી.

૧૯૫૬-૧૯૫૮

૧૯૫૯-૧૯૬૧

૧૯૬૨-૧૯૬૫

૧૯૬૬-૧૯૭૦

૧૯૭૧

અગ્રીઆરમા પ્રભાસ ગણધર.

૧૯૭૨-૧૯૭૪

૧૯૭૫-૧૯૭૬

૧૯૭૭-૧૯૮૦

૧૯૮૧-૧૯૮૪

૧૯૮૫-૧૯૮૬

૧૯૮૭-૧૯૮૯

૧૯૮૨-૨૦૦૨

૨૦૦૨-૨૦૦૪

૨૦૦૫-૨૦૦૭

૨૦૦૮-૨૦૧૦

૨૦૧૧-૨૦૧૨

૨૦૧૩-૨૦૧૪

૨૦૧૫-૨૦૧૮

૨૦૧૯-૨૦૨૧

૨૦૨૨-૨૦૨૩

૨૦૨૪

૨૦૨૫

તેમને નામ અને ગોત્રથી બોલાવ્યા અને મોક્ષ સબંધી તેના મનોગત સંશય વ્યક્ત કરે છે, અને વિરૂદ્ધ એવા વેદ પદો સામળવાથી એવો સંશય ઉત્પન્ન થયો છે, એમ જણાવી તેનો ખરો અર્થ જણાવવાને કહે છે. એવ કર્મો અનાદિ સંશય સંયોગ છતાં તેનો વિયોગ થાય એટલે કૃતકર્મ સંસારનો નાશ થાય પણ જીવનો નાશ ન થાય એમ બતાવે છે. એવ અને મોક્ષ [વનાશી નથી પણ અવિનાશી છે એ વાત કહે છે. પ્રભાસનાં મુક્તાત્માનું નિત્યપણું તેમજ નિત્યાનિત્ય-પણું કહે છે. 'કિં દીવ્યસ્ય ય નાસો નિઃશ્વાજ' એવો જે પહેલા પૂર્વ પક્ષ ક્યાં હોય તેનો ઉત્તર આપે છે. પ્રશ્નોત્તરરૂપે શબ્દાદિ વિષયનો ઉપનોગ નહિ છતાં પણ મુક્તાત્મા સુખ રહિત નથી, તેમ અગ્રાની પણ નથી તે બતાવે છે. પુન્ય પાપના અભાવે મુક્તાત્માને સુખનો અભાવ હોય એમ પ્રભાસ કહે છે. તેના જવાબમાં સસારી સુખ તે હુ ખજ છે વાસ્તવિક સુખ તો મોક્ષમાજ છે એમ જણાવી મુક્તાત્માને અર્નત સુખ સ્વાભાવિક છે એમ જણાવે છે. જેએએ અહ કાર તથા કામને છૂટી લીધા છે અને જેએ મન, વચન અને કામાનો વિકાર કરીને રહિત છે અને જેએને પરની આશાઓ શાન્ત પામી છે તેવા ભાવિત આત્માને અહીંયાજ મોક્ષ છે. સામારિક સુખ હુ ખજો આધાર ચરીર છે, પણ મોક્ષ સુખનો આધાર ચરીર નથી એ વાત બતાવે છે. મુક્તાત્માનું જ્ઞાન અને સુખ અનિત્ય નથી પણ નિત્ય છે. વેદાન્ત કથનથી મોક્ષની અને નિરૂપસુખની સિદ્ધિ કરે છે. 'વાયસત' એ પદનો અર્થ કરતાં ઈજ્ઞાનિષ્ટ વિષયોથી પ્રીત્યપ્રીતિનો અભાવ દેખાડે છે. મુક્તાપરચામા સુખના સદ્ભાવની સિદ્ધિ કરી ઉપસદાર કરે છે એટલે તેમનો સંશય હેઠ યવાથી પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સહિત દીક્ષા લીધી.

ગણધરવાદ-સમાસ

ઉપરોક્ત ગણધરાની ઉત્પત્તિના કારણજીત-લેગ-કાળાદિ અગ્રીઆર દારો જણાવવાને દાર ગયા કહે છે.

આ ગાથા પંજી ૬૪૩-૬૫૩ સુધીની અગીઆર ગાથાઓની ભાષ્યકારે વ્યાખ્યા નથી કરી માત્ર મૂળ સાથે ગુજરાતી અર્થ માત્ર આપ્યો છે તેની વિગત.

૬૪૩-૬૪૫ ક્ષેત્રદારનો અવવચાર્થ, એટલે દરેક ગણધરોના કયા કયા ક્ષેત્રમાં થયા તે બતાવે છે

૬૪૬ કાળદારનો અવવચાર્થ-કયા કયા ગણધરોના કયા કયા નક્ષત્રમાં જન્મ હતો તે બતાવે છે

૬૪૭-૬૪૮ ગણધરોના માતા પિતાઓનાં નામ

૬૪૯ ગોત્રદાર-ગોત્રો જણાવે છે

૬૫૦-૬૫૧ ગૃહસ્થ પર્યાય બતાવે છે

૬૫૨-૬૫૬ છકાસ્થ પર્યાયદાર (આ બે ગાથાઓનો ગુજરાતી અર્થ લખ્યો રહી ગયો છે)

૦૨૬ કાળદાર પહેલાં કહીને પછી ક્ષેત્ર નિર્ગમદાર કહીશુ એમ જણાવે છે

૦૨૭-૨૦૨૯ કાળનું દ્રવ્યાન્તરગપણું તથા કાળ ચબ્દની ત્યુત્પત્તિ કહે છે

૦૩૦-૨૦૩૧ દ્રવ્યકાળાદિના બેદો કહી, ભાવકાળ જણાવી, આ અધિકારમાં કયો કાળ લેવો તે કહે છે

(૨૦૩૧ મી ગાથા પછી નીચેની એક ગાથાની ભાષ્યકારે વ્યાખ્યા નથી કરી તે ગુજરાતી અર્થ સાથે આપી છે)

૬૩૨ જીવ અને અજીવની

૦૩૨-૨૦૩૪ દ્રવ્ય કાળ અને તેની ચાર પ્રકારની સ્થિતિ ભાષ્યકાર કહે છે.

૦૩૫-૨૦૩૬ અદ્વાકાળનું સ્વરૂપ અને તેના બેદો કહે છે

૦૩૭-૨૦૩૮ યથાકાળકાળનું સ્વરૂપ તથા તેના બેદ કહે છે

૦૩૯-૨૦૪૦ ઉપક્રમ કાળનું સ્વરૂપ અને તેના બેદ કહે છે

(આ ૨૦૪૦ મી ગાથા પછી નીચેની ૬૬૬ થી-૭૨૩ ગાથાઓની ભવિષ્યકારે વ્યાખ્યા નથી કરી)

૬૬૬-૬૭૭ સમગ્રચારીના બેદો દશ પ્રકારે ઉપક્રમ કાળ સંબંધી સમાચારી

૬૭૮-૬૮૧ વિનિત અને અવિનિતનું સ્વરૂપ

૬૮૨-૬૮૭ “મિચ્છામિ દુક્કદં” એ પદના અર્થરોના સંક્ષેપથી અર્થ કહે છે

૬૮૮-૬૯૦ ક્ષમ્બાકાર, મિચ્છાકાર, અને તથાકાર પંગિચિત હોય તેને સફળતા દુર્લભ નથી એમ કહે છે

૬૯૧-૬૯૬ અને ૧૨૦-૧૨૦ ભાષ્યની એમ નવ ગાથા વડે આવસ્યકી તથા નેરેધિકી એ બે દ્વાર કહે છે

૬૯૭-૭૨૩ આ પૃષ્ઠાદિ દ્વારો કહે છે

૦૪૧-૧૦૬૩ યથાકાળ ઉપક્રમકાળ અને ઉપક્રમના નિમિત્ત કહે છે

૦૪૪-૨૦૪૫ સમાચારી ઉપક્રમ કાળનું અને યથાકાળ ઉપક્રમ કાળનું સ્વરૂપ ભાષ્યકાર મદા-રાજ કહે છે

૦૪૬-૨૦૪૯ બીજા ક્રમેનાં પણ ઉપક્રમની મિદ્ધિ

૦૫૦-૨૦૫૧ કર્મનો ઉપક્રમ સહેલુક થાય છે, એમ સિદ્ધ કરે છે.

૦૫૨-૨૦૫૩ ઉપક્રમના અભાવે મોક્ષ પ્રાપ્તિનો અભાવ સિદ્ધ કરે છે

૦૫૪-૨૦૫૫ માધ્યાસાધ્ય રોગની જેમ કર્મ પણ સોપાનથી અને વિરૂપકથી સિદ્ધિ કરે છે

૦૫૬-૨૦૫૭ પ્રમાણથી કર્મનું સોપાનપણ મિદ્ધિ કરે છે

૦૫૮-૨૦૬૨ કર્મનું સોપાનપણ સિદ્ધ કરવામાં બીજી યુક્તિઓ બતાવે છે

- ૨૦૬૩ } પ્રચરત અને અપ્રચરત દેશકાળનું સ્વરૂપ
૨૦૬૪-૨૦૬૫ }
- ૨૦૬૬-૨૦૬૭ કાળા કાળનું સ્વરૂપ
- ૨૦૭૦-૨૦૭૨ પોરિષિ કાળનું સ્વરૂપ
- ૨૦૭૩-૨૦૭૪ વર્ણકાળનું સ્વરૂપ અને પર્વાકાળની સિદ્ધિ.
- ૨૦૭૫-૨૦૭૬ ભાવકાળનું સ્વરૂપ
- ૨૦૭૭-૨૦૮૧ ૧. ઔદયિકાદિ ભાવેના સાદિ સાન્તાદિ ભાગના બેદ જ્યાં થટે છે ત્યાં થટાવે છે
૨૦૮૨-૨૦૮૩ અહીં પ્રસ્તુત આધકારમાં કયા કાળનું પ્રયોજન છે તે જણાવે છે
૨૦૮૪ } ભાવ નિર્ગમ જણાવે છે, તેમાં પ્રમાણકાળ સિવાયના પીંગાં ભેદો પણ જોડવાની
૨૦૮૫-૨૦૮૬ } વિધિ તથા ક્ષેત્ર નિર્ગમ બતાવી ઉપરને ધવા વગેરે નિષેધી પ્રમાણને ભાવમળની
એક રૂપતા જણાવે છે
- ૨૦૯૦ પુરૂષ લક્ષણદ્વાર કહે છે
- ૨૦૯૧-૨૦૯૪ દ્રવ્ય-અભિવાય મિ ક-વે-ધર્મ-અર્થ-ભોગ અને ભાવનું સ્વરૂપ જણાવે છે
- ૨૦૯૫-૨૦૯૭ ભાવ પુરૂષનું સ્વરૂપ કહે છે
- ૨૦૯૮-૨૦૯૯ કારણદ્વાર કહે છે
- ૨૧૦૦-૨૧૦૪ કારણદ્વારનાર્જત તદ્દન્યકારણ અને અન્યદ્રવ્યકારણનું સ્વરૂપ ભાષ્યકાર મહારાજ કરે છે
- ૨૧૦૫-૨૧૦૮ નિમિત્ત કારણ નૈમિત્તિક કારણ, સમવાયિ કારણ અને અસમવાયિ કારણનું સ્વરૂપ
- ૨૧૦૯-૨૧૧૧ સ્વાત્મા -મતાનુસાર કારણથી કાર્ય લિન્ન લિભ છે તે જણાવે છે
- ૨૧૧૨-૨૧૧૮ છ પ્રકારે વ્યતિરિત કારણ કહે છે તેમાં કદાં વર્ગેરની કારણતા સિદ્ધિ કરે છે
- ૨૧૧૯-૨૧૨૧ ભાવદ્વારણ ને તેના પ્રચરમ અને અપ્રચરત એવા બે ભેદ કહે છે
- ૨૧૨૨-૨૧૨૪ શા માટે તિર્થકરો સામાયિક કહે છે ? એવા પ્રશ્ન અને ઉત્તર કહે છે
- ૨૧૨૫-૨૧૩૦ ગણધરાદિ સામાયિક અભ્યયન વિગેરે શા માટે અવધુ કરે છે ? તે શકા અને તેનો ઉત્તર કહે છે
- ૨૧૩૧-૨૧૩૨ પ્રત્યયદ્વાર કહે છે
- ૨૧૩૩-૨૧૩૫ દ્રવ્ય અને ભાવ પ્રત્યયનું સ્વરૂપ
- ૨૧૩૬-૨૧૪૦ મામાયિક એ જીવનો પર્વાય હોવાથી જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનનોજ વિષય થઈ શકે અવધિ અને મન પર્વાય જ્ઞાન પુરૂષગણ વિષયી હોવાથી તેનો વિષય સામાયિક કેવી રીતે થાય ? તેનો ઉત્તર
- ૨૧૪૧-૨૧૪૫ પ્રકારાન્તરે આત્મા-ચાર અને કાલિ એ ગણ પ્રત્યય કહે છે
- ૨૧૪૬-૨૧૪૮ લક્ષણદ્વાર
- ૨૧૪૯-૨૧૫૧ લક્ષણના ચાર પ્રકારો કહે છે
- ૨૧૫૨-૨૧૬૦ ગત્યામી લક્ષણ તે ચાર પ્રકારે છે તે ઉદાહરણપૂર્વક કહે છે
- ૨૧૬૧-૨૧૬૪ નાનાત્વ નિમિત્ત અને ઉત્પાદ-બ્યય લક્ષણનું સ્વરૂપ
- ૨૧૬૫-૨૧૬૮ વિનાશ વસ્તુનું લક્ષણ કેવી રીતે હોઈ શકે તેનો તથા જેઓ વિનાશને સર્વથા વસ્તુજ નથી માનતા તેનો ખુલાસો કરે છે
- ૨૧૬૯-૨૧૭૧ વસ્તુ માત્રની જાવાલાવોભય સ્વભાવતા
- ૨૧૭૨-૨૧૭૬ વીચ લક્ષણ અને ભાવલક્ષણનું સ્વરૂપ
- ૨૧૭૭-૨૧૭૯ ભાવ-લક્ષણના આધકાર સ્પષ્ટ કરે છે

નયદ્વાર.

- ૨૧૮૦ } નય એટલ શુ અને તેના કદંબા બેદ છે તે કહે છે
- ૨૧૮૧-૨૧૮૫ } નેગમયનું સ્વરૂપ
- ૨૧૮૬-૨૧૮૮ } નેગમની અપેક્ષાએ સામાન્ય વિશેષવાદ
- ૨૧૮૯ } આ નય વિશેષ પદાર્થનું સ્વરૂપ જેવી રીતે માને છે તે નિરૂપણ કરે છે.
- ૨૧૯૦-૨૧૯૫ } નેગમનું સામાન્યવાદિ-પણું તથા વિશેષવાદિપણું હોવા છતાં મિથ્યાત્વનું કાગળ બતાવે છે
- ૨૧૯૬-૨૨૦૨ } સત્તાને લુદી માનનારાઓનું ખડન અને સામાન્ય વિશેષનું યથાસ્થિત સ્વરૂપ.
- ૨૨૦૩-૨૨૦૭ } સમજનયની વ્યાખ્યા અને, પર, અપર, અને પરાપર એવી સામાન્ય માન્યતા કહે છે
- ૨૨૦૮-૨૨૧૧ } પદાર્થ માત્ર સત્તારૂપ છે, એમ પ્રતિપાદન કરવાને કહે છે
- ૨૨૧૨-૨૨૨૧ } બ્યવહારનયની વ્યાખ્યા, તેની માન્યતા અને બ્યવહારનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ
- ૨૨૨૨-૨૨૨૬ } ઋણુસૂત્રનયની વ્યાખ્યા અને માન્યતા જણાવે છે
- ૨૨૨૭-૨૨૩૦ } શબ્દનયની વ્યાખ્યા અને માન્યતા
- ૨૨૩૧-૨૨૩૫ } ઋણુસૂત્ર નયથી શબ્દ નયની વિશેષતા, અને શબ્દનયની વક્તવ્યતા, સિગાદિ બેદે શબ્દ બેદ
- ૨૨૩૬-૨૨૪૦ } સમભિરૂદ નયની માન્યતા જણાવે છે અને તેની વ્યાખ્યા કહી ખવનિ બેદે બેદ માનવાનું કારણ
- ૨૨૪૧-૨૪૪૪ } વસતિ, અને પ્રત્યક્ષાદિ દર્શાન્તોમા આ નયનો પુર્વના નયથી બેદ જણાવે છે
- ૨૨૪૫-૨૨૫૦ } જ્ઞાનના કારણજૂત વિષયને પણ પ્રમાણ માનવામા આવે તો પ્રમાણ અને અપ્રમાણની વ્યાખ્યા ટકે નહિ એમ કહી સમભિરૂદ નયની વ્યાખ્યા અને પ્રરૂપણ.
- ૨૨૫૧-૨૨૫૩ } એવજૂત નયની વ્યાખ્યા, અને માન્યતા
- ૨૨૫૪-૨૨૫૬ } સમભિરૂદ નયની માન્યતામાં દૂષણ આપે છે
- ૨૨૫૭-૨૨૫૯ } દેશ અને દેશીની એકતા માનવામા દુષણ આપે છે
- ૨૨૬૦-૨૨૬૩ } બે પદનું એક અધિકરણ ન હોઈ શકે તેથી કર્મધારાય સમાસ ન થાય એમ તેઓ જણાવે છે
- ૨૨૬૪ } નયના ઉત્તર બેદ જણાવે છે, નયની વ્યાખ્યા તે વિશેષીઓ છતા સમીચીનતા
- ૨૨૬૫-૨૨૬૭ } મજના દષ્ટાન્તે સર્વનય સમુહની શાસનતા.
- ૨૨૬૮-૨૨૭૦ } સમુદિત નયો વસ્તુને સમસ્ત પ્રકારે જણાવે છે તે વાત ધીજા ઉદાહરણથી જણાવે છે
- ૨૨૭૧-૨૨૭૪ } નયનો વિચાર કયા કરવો અને કયા ન કરવો તે કહે છે
- ૨૨૭૫-૨૨૭૬ } નેગમાદિ ત્રણ નયોની વ્યાખ્યા કરવાની અઘા
- ૨૨૭૭-૨૨૮૦ } સમવતારદ્વાર-એટલે કે એ નયોનો સમવતાર કયા થાય અને કયા ન થાય તે કહે છે
- ૨૨૮૧-૨૨૮૫ } કયા પુરૂષ વિશેષથી આરબીને એ પ્રથમ ભાવ થયો ? તે જણાવવાને નિર્ધુક્તિકાર ભાષ્યકાર મહારાજ કહે છે

- ૨૪૦૧-૨૪૦૫ ક્ષણિકવાદમા જ્ઞાન તૃપ્તિ વિગેરેનો અસંભવ
- ૨૪૦૬-૨૪૦૭ પ્રથમ ક્ષણના મર્તિ નાશે ઉત્તરક્ષણે વૃદ્ધિનો અભાવ
- ૨૪૦૮-૨૪૧૦ ક્ષણિક વાદમા બીજા પશુ દુષણે
- ૨૪૧૧-૨૪૧૩ ક્ષણિકવાદિના હેતુથી જ ક્ષણિકવાદનો નિરાસ કરે છે
- ૨૪૧૪-૨૪૧૬ ક્ષણભયગના સર્વે વ્યાપિ નથી પણ તે પર્યાયનો મત છે
- ૨૪૧૭-૨૪૨૩ એકાન્તિક પર્યાયાર્થિક નથે ક્ષણિકવાદ માનવા સર્વે બ્યવહારનો ઉત્તર થાય તે જણાવે છે
- ૨૪૨૪-૨૪૨૫ પાત્રમા નિન્દવની ઉત્પત્તિ
- ૨૪૨૬-૨૪૨૮ ઉપરોક્ત દકીકતને ભાષ્યકાર વિસ્તારથી કહે છે
- ૨૪૩૪-૨૪૩૫ સખળી ઇન્દ્રિયો સાથે મન એકી વખતે સખધ નથી પામતું
- ૨૪૩૬-૨૪૩૮ એક ઉપયોગથી બીજા ઉપયોગમા મન જાય તો અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય છે
- ૨૪૪૦-૨૪૪૫ સામાન્ય અને અનેકોપયોગનો ભેદ બતાવે છે
- ૨૪૪૬-૨૪૫૦ પુન સામાન્ય-વિરોધ જ્ઞાન સખધી રક્ષા અને સમાધાન.
- ૨૪૫૧-૨૪૫૨ છતાં ત્રેણિક નિન્દવની ઉત્પત્તિ અને તેના મતનું નિરૂપણ
- ૨૪૬૨-૨૪૬૪ ઉપરોક્ત કથન આગમથી અને યુક્તિથી અસિદ્ધ કરે છે
- ૨૪૬૫-૨૪૬૭ જેમ શરીર અને પુરુષાદિમા સ્ફુરણાદિ વડે જીવ પ્રવેશી જણાય છે, તેમ અતરાનમા પણ કેમ જણાતા નથી તેનો ખુલાસો
- ૨૪૬૮-૨૪૭૧ જીવનો ખડક નાસ માનવામા અનેક દોષો થાય છે
- ૨૪૭૨-૨૪૭૫ પુરુષાદિ અવયવોથી જીવ પ્રવેશ છેલ્લા છતાં પણ તે જીવ છે, નોજીવ નથી એમ જણાવે છે
- ૨૪૭૬-૨૪૮૦ સમભિરૂઢ નયવાળા ને કિતર
- ૨૪૮૧-૨૪૮૬ રાજસભામા રોહયુત સાથે વાદ થઈ કયો અને જીવો
- ૨૪૮૭-૨૪૮૯ એક સો ચુરમાળીસ પ્રશ્નોનાં ઉદાહરણ
- ૨૪૯૦-૨૪૯૧ દેશનો વિભાગ પણ પૃથ્વી છે એ બાબત દબ્ધાન્તથી સિદ્ધ કરે છે
- ૨૪૯૨-૨૪૯૪ નિષેધ પક્ષની અપેક્ષાઓ વાચવાનું ઉદાહરણ તથા પ્રસ્તુત અથ મા સર્વ વાચના રૂપ પ્રશ્નોનો અવતરણ.
- ૨૫૦૫-૨૫૦૬ અવયવ રહિત વસ્તુ જેમ પ્રકારે આપી રક્ષાય તે કહે છે
- ૨૫૦૭-૨૫૦૮ રોહયુતનો પરાભવ અને તેનું બીજું નામ વડુક કહેવાનું કારણ
- ૨૫૦૯-૨૫૧૧ ગોષ્ઠા માહિત્ત નામના સાતમા નિન્દવની વિપ્રતિપત્તિ
- ૨૫૧૨-૨૫૧૫ ગોષ્ઠામાહિત્તનું વિન્ધ્ય મુનિ પાસે શ્રવણ પામી મત્સર અમ્ભવસાથે કયો તે બતાવે છે
- ૨૫૧૬-૨૫૧૭ જીવકર્મનો સખધ ક્ષીરનીરની પેઠે માનવો ચોગ્ય નથી પણ સર્પ કચુકની પેઠે માનવો ચોગ્ય છે એટલે કે જઠરપદ્ધતિ-નિમ્નચિત્ત કર્મનો જીવ સાથેનો તાત્કાલિક સખધ
- ૨૫૧૮-૨૫૨૧ નવમા પ્રત્યાખ્યાન પૂર્વમા જે વિપ્રતિ પત્તિ થઈ તે કહે છે
- ૨૫૨૨-૨૫૨૭ જીવ કર્મનો સખધ સર્પકચુક-વત્ માનવાથી અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય છે તે જણાવે છે
- ૨૫૨૮-૨૫૩૦ શરીરની અદર અને જઠર કર્મોનું સંચરણ માનવામાં દોષો પ્રાપ્ત થાય છે તે જણાવે છે

(પૃથક્ત્વનો કાળ ને તે કરનાર આચાર્યની ઉત્પત્તિ.)

આચાર્યેશ્વાચાર્ય (વજ્રવર્ણી) મહારાજની ઉત્પત્તિ અહિં નીચેની ગાથાઓ વડે તેમની સ્તુતિ અથકારે કરી છે અને આ ગાથાઓની વ્યાખ્યા લાખકારે કરી નથી અર્થ સાથે મૂળ આપી છે,

૭૬૪ ૭૭૩ શ્રી વજ્ર સ્વામીની સ્તુતિ

૨૨૮૬-૨૨૮૭

અગ્રમત્વનો કાળ બતાવે છે

૨૨૮૮

અનુયોગ પ્રથક કરવાનું કારણ.

૨૨૮૯-૨૨૯૦

ઉપરોક્ત ગાથાનો વિશેષાર્થ કહેવાને, નવ વિભાજનો વિચ્છેદ કરવાનું કારણ બતાવે છે

૨૨૯૪-૨૨૯૫

ચરણ કરણહિ કયા કયા અનુયોગ શ્રુત વિભાજના છે તે જણાવે છે

૨૨૯૬-૨૨૯૭

નયનો ઉચ્છેદ કરવા જતાં સુરિણની નિન્દવતા ન હોવાના કારણ અને આમળ / આવનારી ૨૩૦૨ મી ગાથાની પ્રસ્તાવના કહે છે

૨૩૦૧-૨૩૦૩

સુરિણની નિન્દવતા ન હોવાની કારણો

૨૩૦૪-૨૩૦૫

નિન્દવોની ઉત્પત્તિ ઉત્પત્તિ સ્થાન, અને કાળ.

૨૩૦૬-૨૩૦૭

પહેલા અનુરૂત નિન્દવનું કાર્ય ન કયા, અને કેવી રીતે થયું તે બતાવે છે

૨૩૦૮-૨૩૧૨

ક્રિયામાયુને કૃત માનવામા પૂર્વ પક્ષથી દોષો

૨૩૧૩-૨૩૧૪

અમત્તમાર્થમા નિત્ય ક્રિયા દોષની અધિકતા છે એમ જમાલીના સર્વ પૂર્વ પક્ષનો સ્થવિરો અનુક્રમે ઉત્તર આપે છે

૨૩૧૫-૨૩૧૭

દોષ ક્રિયાકાલ નામના દોષનું ખડન

૨૩૧૮-૨૩૨૦

જમાલીના કથનો અધિરો ઉત્તર આપે છે દરેક સમયે લિખ લિખ કાર્યનો ઉત્પાદ

૨૩૨૧-૨૩૨૩

જમાલિનું પુનઃ પૂર્વ પક્ષ કરે છે અને સ્થવિરો ઉત્તર આપે છે

૨૩૨૪-૨૩૨૨

નવ વિભાજ, ૬૬થી બીજાઓ વચ્ચે દાહ દશાન્તે બોધ

૨૩૩૩-૨૩૩૬

બીજા નિન્દવ અન્યનાદીની ઉત્પત્તિ

૨૩૩૫-૨૩૩૬

ઉપરોક્ત અર્થને વિશેષ પ્રતિપાદન કરવાને જે રીતે તિથ્યશ્રુત નિન્દવ થયો , ૨૫૪ કરવાને કહે છે

૨૩૩૭-૨૩૪૦

સર્વ જીવ પ્રદેશમા પૂર્ણતાની સમાનતા દેખાડે છે

૨૩૪૧-૨૩૪૪

૬૬૬ ન્યૂનમાં ઉપચારનો સંભાવ

૨૩૪૫-૨૩૪૭

એવ જૂત નયે સપૂર્ણ વસ્તુની માન્યતા

૨૩૪૮-૨૩૫૦

આત્મમાન વનમાં મિત્ર શ્રી શ્રાવકથી પ્રતિબોધ

૨૩૫૧-૨૩૫૫

એ પ્રમાણે પ્રતિબોધ પામીને ગુરૂ સાથે વિચરવા લાગ્યો

૨૩૫૬-૨૩૫૭

ત્રીજા નિન્દવની ઉત્પત્તિ.

૨૩૫૮-૨૩૬૨

એજ અર્થ વિસ્તારથી દેવે લાખ્યાર કહે છે

૨૩૬૩-૨૩૬૭

જિન પ્રતિજ્ઞાની માફક જાણ આચારવાળા માણુઓની વચ્ચતા

૨૩૬૮-૨૩૭૧

સકાથી આહાર ઉપાધિ આવી ની પશુ અગ્રાવના

૨૩૭૩-૨૩૮૨

વેશ અને અવહારનું જનનાનપણું

૨૩૮૩-૨૩૮૮

ગામઝાહિના અવલદ સંજયી સમજણ

૨૩૮૯-૨૩૯૦

ચોથા નિન્દવની ઉત્પત્તિ

૨૩૯૧-૨૩૯૩

ઉપરોક્ત અર્થને લાખ્યકાર વધારે રકુટ કરે છે

૨૩૯૪-૨૩૯૬

પૂર્વોક્ત સૂત્રની ૩૩ કાનું બીજા સૂત્રથી મમાવાન કહે છે

૨૩૯૭-૨૪૦૦

મિનામિન્નેપણે મતાનથી અવટના

- ૨૪૦૧-૨૪૦૫ ક્ષણિકવાદમા જ્ઞાન તૃપ્તિ વિગેરેનો અસંભવ
- ૨૪૦૬-૨૪૦૭ પ્રથમ ક્ષણના મર્વ નાસે ઉત્તરછલ્લે રહિનેા અભાવ
- ૨૪૦૮-૨૪૧૦ ક્ષણિક વાદમા બીજા પશુ દુષણો
- ૨૪૧૧-૨૪૧૩ ક્ષણિકવાદિના હેતુથી જ ક્ષણિકવાદનો નિરાસ કરે છે
- ૨૪૧૪-૨૪૧૬ ક્ષણભયગુના મર્વ વ્યાપિ નથી પણ તે પર્યાયનો મત છે
- ૨૪૧૭-૨૪૨૩ એકાન્તિક પર્યાયાર્થિક નયે ક્ષણિકવાદ માનવા સર્વ બ્યવહારનો ઉઠેક થાય તે જણાવે છે
- ૨૪૨૪-૨૪૨૫ પાચમા નિન્દવની ઉત્પત્તિ
- ૨૪૨૬-૨૪૨૮ ઉપરોક્ત દશીકતને ભાષ્યકાર વિસ્તારથી કહે છે
- ૨૪૩૪-૨૪૩૫ સ્વધર્મી ઇન્દ્રિયો સાથે મન એકી વખતે સંબધ નથી પામતું
- ૨૪૩૬-૨૪૩૮ એક ઉપયોગથી બીજા ઉપયોગમા મન જાય તો અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય છે
- ૨૪૪૦-૨૪૪૫ સામાન્ય અને અનેકોપયોગનો ભેદ બતાવે છે
- ૨૪૪૬-૨૪૫૦ પુન સામાન્ય-વિશેષ જ્ઞાન સંબધી સકા અને સમાધાન
- ૨૪૫૧-૨૪૫૨ હજી ત્રેરાસિક નિન્દવની ઉત્પત્તિ અને તેના મતનું નિરૂપણ
- ૨૪૬૨-૨૪૬૪ ઉપરોક્ત કથન આગમથી અને યુક્તિથી અસિદ્ધ કરે છે
- ૨૪૬૫-૧૪૬૭ જેમ સરીર અને પુન્હાદિ સ્ફુરણાદિ વડે જીવ પ્રદેશો જણાય છે, તેમ અતરાનમા પણ કેમ જણાતા નથી તેના ખુલાસો
- ૨૪૬૮-૨૪૭૧ જીવનો ખડક નાસ માનવામા અનેક દોષો થાય છે.
- ૨૪૭૨-૨૪૭૫ પુન્હાદિ અવયવોથી જીવ પ્રદેશ હેવાવા છતાં પણ તે જીવ છે, નોજીવ નથી એમ જણાવે છે
- ૨૪૭૬-૨૪૮૦ સમશિશ્વ નયવાળા ને કિતર
- ૨૪૮૧-૨૪૮૮ રાજસભામા રોહયુત સાથે વાદ ચરે ક્યો અને જીવો
- ૧૪૮૦-૨૪૮૭ :એક સો ચુગાળીસ પ્રશ્નોનાં ઉદાહરણ
- ૨૪૮૮-૨૫૦૧ દેહનો વિભાગ પણ પૃથ્વી છે એ બાબત દષ્ટાન્તથી સિદ્ધ કરે છે
- ૨૫૦૨-૨૫૦૪ નિર્વેધ પક્ષની અપેક્ષામા યાચવાનું ઉદાહરણ તથા પ્રસ્તુત આશમા મર્વ યાચના રૂપ પ્રશ્નોનો આવતરણ
- ૨૫૦૫-૨૫૦૬ અવયવય રહિત વસ્તુ જેજ પ્રકારે આપી શકાય તે કહે છે
- ૨૫૦૭-૨૫૦૮ રોહયુતનો પરાભવ અને તેનું બીજું નામ વડુલુક કહેવાનું કારણ
- ૨૫૦૯-૨૫૧૧ ગોષ્ઠા માહિષ નામના સાતમા નિન્દવની વિપ્રતિપત્તિ
- ૨૫૧૨-૨૫૧૫ ગોષ્ઠામાહિલનુ વિન્ધ્ય યુનિ પાસે અવશુ પામી મત્સર અભ્યવસાય ક્યો તે બતાવે છે
- ૨૫૧૬-૨૫૧૭ જીવકર્મનો સંબધ ક્ષીરનીરની પેઠે માનવો ચોખ નથી પણ સર્પ કચુકની પેઠે માનવો ચોખ છે એટલે કે બદ્ધરૂપ-નિશ્ચયિત કર્મનો જીવ સાથેનો તાના-ત્ય સંબધ
- ૨૫૧૮-૨૫૨૧ નવમા પ્રત્યાખ્યાન પુર્વમા જે વિપ્રતિ પત્તિ થઇ તે કહે છે
- ૨૫૨૨-૨૫૨૭ જીવ કર્મનો સંબધ સર્પકચુક-વત માનવાથી અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય છે તે જણાવે છે
- ૨૫૨૮-૨૫૩૦ સરીરની અદર અને બદાર કર્મોનું સંચરણ માનવામાં દોષો પ્રાપ્ત થાય છે તે જણાવે છે

- ૨૫૩૧-૨૫૩૩ જીવન્મુક્તિના સબંધ સ્વીરનીરની માફક માનવા છતાં વિચોગની સદ્ધિ
 ૨૫૩૪-૨૫૩૫ પ્રત્યાખ્યાનના સબંધમાં વિપ્રતિપત્તિ દૂર કરવાને કહે છે
 ૨૫૩૬-૨૫૩૭ શક્તિ-રૂપ અપરિભાષ્ય માનવામાં બીજા પશુ અનેક દોષો બતાવે છે
 ૨૫૩૮-૨૫૪૦ અપરિભાષ્ય એટલે સવ અનાગત કાળ, અથવા અપરિગ્રે કહેતા તો તે પશુ અપોગર
 ૨૫૪૧ સપરિભાષ્ય પ્રત્યાખ્યાનમાં આસસા દોષ નથી
 ૨૫૪૨-૨૫૪૫ અપરિભાષ્ય પ્રત્યાખ્યાન કરનાર મૃણાલાદી છે
 ૨૫૪૬-૨૫૪૮ અત્યન્ત કદામહથી ગોષ્ઠાભાદિનતુ સધ બહાર થયુ
 ૨૫૫૦-૨૫૫૨ દિગ્ બરની ઉત્પત્તિના નુગરાર્થિ
 ૨૫૫૩-૨૫૬૧ શિવશૂતિને જે પ્રકારે વિપ્રતિપત્તિ થઇ તે સવિસ્તર જણાવે છે
 ૨૫૬૨-૨૫૬૬ બન, અને સુધર્મા કારણ માનીને વસ્ત્રાદિ છાંડવામાં અપોગરતા
 ૨૫૭૦-૨૫૭૧ વસ્ત્રાદિમાં દેહાદિની માફક સરસણ રોદાદિના અભાવ
 ૨૫૭૨-૨૫૭૪ વસ્ત્રાદિનું નિશ્ચયથી અપરિગ્રહપણું
 ૨૫૭૫-૨૫૭૮ વસ્ત્રાદિ શુ સમગ્રોપકાર કરે છે તેના ઉત્તરમાં વસ્ત્રાદિથી થતા મુયમોપકાર અને
 આચાર્ય આનાદિની ભક્તિ
 ૨૫૮૦-૨૫૮૪ વસ્ત્રાદિની અપરિગ્રહતા અને જિનેશ્વરની સવસ્ત્રતા
 ૨૫૮૫-૨૫૮૭ સાધુ અને જિનેશ્વરની અચેતકતાનું સ્વરૂપ
 ૨૫૮૯-૨૫૯૩ તીર્થધરના અનુકરણમાં તીર્થલ્યુએનો પ્રસંગ
 ૨૫૯૪-૨૫૯૭ જિનેશ્વર મહારાજના ઉપર અનુસારીજ બિન્દુષ્પની સત્તા અસત્તા
 ૨૫૯૮-૨૬૦૧ અચેતક પરિમની માફક ક્ષુધાદિ પરિગ્રહોનો પ્રસંગ
 ૨૬૦૨-૨૬૦૫ કબ્ધિ, વિનાશના ઉપશ્ચરણાભાવે સમગ્રનો અભાવ ને સમિતિનો અસદ્ભાવ
 ૨૬૦૬-૨૬૦૭ પૂર્વોક્ત રીતના સમગ્રના છતાં સિનશૂતિ સમગ્રનો નહિ, અને વસ્ત્ર તથા દધ ઉપા-
 શ્રયથી બહાર નીકળી ગયો
 ૨૬૧૦-૨૬૧૧ સુવ નિન્દવો એક બીજાને અપ્રેરણા આપે છે
 ૨૬૧૨-૨૬૧૫ આ દોષોનો વિસ્તાર ભાષ્યમાં બતાવે છે
 ૨૬૧૬-૨૬૧૮ નિન્દવોની માન્યતા મંસારનો હેતુ છે કે મોક્ષનો હેતુ છે ?
 ૨૬૧૯-૨૬૨૦ નિન્દવો મળેના આધારમાં આહારની તાત્કાલિકતા
 ૨૬૨૧-૨૬૨૪ મોક્ષના કારણોમાં આદિનાં ત્રણ નયોની માન્યતા
 ૨૬૨૫-૨૬૩૨ સજુસ્ય તથા તે પછીના ત્રણ નયોને જે સામાયિક મોક્ષમાત્ર પશુ ઈષ્ટ છે, તે
 જણાવે છે
 ૨૬૩૩-૨૬૩૪ જીવ દ્રવ્યનું સામાયિકપણું
 ૨૬૩૫-૨૬૪૨ મદાત્તાત્મિક ચારિત્ર સામાયિકમાં સર્વ દ્રવ્યનો ઉપયોગ બનાવે છે
 ૨૬૪૩-૨૬૪૭ દ્રવ્યાર્થિક તથા પર્વાયાર્થિક નયના મતે સામાયિકનો વિચાર કરે છે
 ૨૬૪૮-૨૬૫૦ પર્વાયાર્થિક નયનું કષ્ટક વિશેષ સ્વરૂપ કહે છે
 ૨૬૫૧-૨૬૫૫ વ્યાખ્યાતાઓના અભિપ્રાયે દ્રવ્ય અને પર્વાય નયનો જે જણાવે છે
 ૨૬૫૬-૨૬૫૮ દ્રવ્ય પર્વાય નયનો વિચાર
 ૨૬૫૯-૨૬૬૪ (૨૬૪૩) મી માધ્યમી કતગર્થનું વ્યાખ્યાન કરના પદ વિમુક્તિનું મર્મોપાન
 ૨૬૬૫-૨૬૬૭ દ્રવ્યાર્થિક નયનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ

- ૨૬૬૮-૨૬૭૦ } એજ વાનને વધારે સ્પષ્ટ કરવાને પયોગિયું જ્ઞાન વિવચપણુ.
- ૨૬૭૩-૨૭૭૪ } સામાયિકના પ્રકારનું દાર કહે છે
- ૨૬૭૫-૨૬૭૮ } સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકના બેદ જણાવે છે
- ૨૬૭૯-૨૬૮૩ } સામાયિક કોને કહે છે ? તેનું દાર જહેવાને નિમર્ગાદિ મમ્યજ્જ્ઞાદિના બેદો જણાવે છે
- ૨૬૮૪, } "
- ૨૬૮૫-૨૬૮૯ } મર્વ સાધ્ય જોગની વિગતિ કરતા, શુદ્ધસ્થને કેવી મીલે અનુમતિ દોષ લાગે ? તે
- ૨૬૯૦-૨૬૯૨ } નિરુક્તિકાંગ અને લાખકાર બતાવે છે સામાયિકવાળા આત્માનું સ્વરૂપ, ને જ્ઞાનકનું
- મામાયિક, સામાયિકની વારવાર કર્તવ્યતા ને તે વાળાનુંજ મધ્યસ્થપણ (અહીં ૮૦૨ ગાથાવડે આ અર્થને જોધે છે)
- ૨૬૯૨-૨૬૯૪ } ક્યુ સામાયિક કયા હોય તે જણાવવાને ત્રણ દાર ગાથાઓ કહે છે
- ૨૬૯૫-૨૬૯૬ } પ્રથમ ક્ષેત્રદારની અપેક્ષાએ ઉર્ધ્વ લોકાદિમા સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિ
- ૨૬૯૭ } દ્વય-દિશાનું સ્વરૂપ તેર પ્રદેશની સ્થાપનાને દેશ પ્રદેશનું બંધન.
- ૨૬૯૮-૨૭૦૦ } "
- ૨૭૦૧-૨૭૦૪ } તાપ ક્ષેત્ર દિશા-પ્રગાપક દિશા-અને ભાર દિશાનું સ્વરૂપ
- ૨૭૦૫-૨૭૦૬ } અહીં પ્રસ્તુતમા મર્વ દિશાનું પ્રયોજન છે ? તે જણાવીને ક્ષેત્ર દિશાનું જે પ્રયો-
- ૨૭૦૭ } જન છે તે કહે છે
- ૨૭૦૮ } સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્તિના જ આરા આદિના કાળદાર જહે છે
- ૨૭૦૯-૨૭૧૦ } "
- ૨૭૧૧-૨૭૧૨ } ગતિદાર અને સમિદારથી મામાયિકનો વિચાર કરે છે
- ૨૭૧૩ } "
- ૨૭૧૪ } ઉચ્ચવાસદાર, નિશાસ દાર, અને દષ્ટિદાર કહે છે
- ૨૭૧૫-૨૭૧૬ } "
- ૨૭૧૭-૨૭૧૮ } આહારકદાર, પયોગિકદાર
- ૨૭૧૯ } સુમદાર, અને જન્મદાર બતાવે છે
- ૨૭૨૦-૨૭૨૨ } "
- ૨૭૨૩ } સ્થિતિદાર
- ૨૭૨૪-૨૭૨૫ } "
- ૨૭૨૬ } વેદદાર-સંગ્રાહદાર-અને કથાપદાર
- ૨૭૨૭ } આયુદ્ધદાર-અને જ્ઞાનદાર
- ૨૭૨૮-૨૭૨૯ } "
- ૨૭૩૦ } યોગદાર-ઉચ્ચોગદાર-અને સરીગદાર
- ૨૭૩૧-૨૭૩૭ } "
- ૨૭૩૮-૨૭૨૯ } સસ્થાનદાર, સધવણુદાર, અને માનદાર
- ૨૭૪૦ } લેસ્યાદાર
- ૨૭૪૧-૨૭૪૨ } "
- ૨૭૪૩-૨૭૪૪ } પગિણામદાર, વેન્નાદાર અને મસુદ્ધાતદાર,
- ૨૭૪૫ } "
- ૨૭૪૬ } નિર્વેજનદાર, ઉદ્ધર્તનદાર
- ૨૭૪૭-૨૭૪૮ } "
- ૨૭૪૯-૨૭૫૦ } આત્મવર્જ્યુદાર-અવકારદાર-સાધનદાર, આસનદાર-સ્થાનદાર અને ચક્રમણુદાર
- ૨૭૫૧ } યા કલ્પ-પર્યાયનો સામાયિક હોય ? તે કહે છે
- ૨૭૫૨-૨૭૫૪ } "

- ૨૭૫૫-૨૭૬૦ સર્વ પંચગિતો ચારિત્રમા ઉપયોગ નથી એમ કહ્યું છે તે માટે તેનો વિચાર કહે છે
(અહીં અહાર ગાથાઓ સુગમ હોવાથી વ્યાખ્યા કરી નથી તેથી તે મૂળ અર્થ સાથે આપી છે)
- ૮૩૧ દુર્લભતા
૮૩૫ મનુષ્યપણ્ય પામવાની દુર્લભતાના દશ દૃષ્ટાંત
૮૩૬-૮૪૦ મનુષ્યપણ્ય હારીને મરણ વખતે અસુસાઈ કરે તે જતાવે છે.
૮૪૧-૮૪૮ દુર્લભ મનુષ્યપણ્ય મલ્યા છતાં પણ તેર કઠીયાથી સામાયકની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ મુશ્કેલ છે તે જતાવી જુદા જુદા નિમિત્તોથી સમ્યક્ દર્શનની દેશવિરતિની, અને સર્વ વિરતિની પ્રાપ્તિ થાય છે
- ૨૭૬૧ } કાળદારમા સામાયિકનો જન્મ અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ
૨૭૬૨-૨૭૬૩ }
૨૭૬૪-૨૭૬૬ કતિદાર-તેમાં સમ્યક્તાદિ સામાયિક અચુક સમયે કેટલા પામત્ત્વ હોય, કેટલા પૂર્વે પામેના હોય, અને કેટલા તેથી પડેલા હોય તે જણાવે છે
૨૭૬૭-૨૭૭૪ "સેદ્ધી જસજ્ઞ મારો સુપતિ" એ પદની વ્યાખ્યા
૨૭૭૫-૨૭૭૬ } સાન્તરદાર, અવિરહદાર અને વિરહદાર
૨૭૭૭-૨૭૭૮ }
૨૭૭૯-૨૭૮૧ ભવદાર અને આકર્ષદાર
૨૭૮૨-૨૭૮૩ સ્પર્શના દાર
૨૭૮૪-૨૭૮૭ નિરૂક્તિ દાર
૨૭૮૮-૨૭૯૧ સમ્યક્ત્વ સામાયકની નિર્બુક્તિ,
૨૭૯૨-૨૭૯૮ } સર્વ વિરતિ ચારિત્રની નિરૂક્તિ-વ્યુત્પત્તિ અથવા પર્ચાય કહે છે
૨૭૯૯ }
(અહીં (૧૫૧) થી મૂળ બાબતની ગાથા છે તેથી સમ્યક્ જોડેલા નથી તે જોડેલા.)
(અહીં ૮૬૬ થી-૮૮૬ ગાથાઓની વ્યાખ્યા કરી નથી માટે તે મૂળ અર્થ સાથે આપી છે)
૮૬૬, મુનિર્નુ સ્વરૂપ,
૮૬૭-૮૬૮ શ્રમણર્નુ સ્વરૂપ-એ પ્રમાણે સામાયિકનો ખીજો પર્ચાય કહ્યો
૮૬૯-૮૭૦ ચક્રાવતસક અને મેતાર્પર્નુ કથાન્ત.
૮૭૧, કાન્કાચાર્પ
૮૭૧,-૮૭૨ ચિદ્વાતી યુગર્નુ દૃષ્ટાન્ત-અને નિરૂક્તિદારની સમાપ્તિ
૮૮૦-૮૮૪ સત્તના લક્ષણો જણાવતા તેમાં વર્ણવાને જણાવેના ૩૨ દોષોનું વર્ણન.
૮૮૫-૮૮૬ સત્તના આઠ ગુણ
- ૨૮૦૦-૨૮૦૪ સ્વ સ્પર્શિક નિર્બુક્તિ કહે છે
૨૮૦૫-૨૮૦૭ નમસ્કારનું વ્યાખ્યાન કહેવાને અનુયોગદારો કરે છે
૨૮૦૮-૨૮૧૧ " સપન્નાણુપત્તો " વિગેરે પદોની વ્યાખ્યા
૨૮૧૨-૨૮૧૫ આદ્ય નૈમજ નપના મતની શકા કરવા પૂર્વક વિગેરેવાદિ નયોની સ્વપક્ષ સિદ્ધિ
૨૮૧૬-૨૮૧૮ આદ્ય નૈમજ નપના અભિપ્રાયે યાત્રાદિ ચારે વિકલ્પોની નિત્યત્વ સિદ્ધિ
૨૮૧૦-૨૮૨૬ બીજા નયો એજ ઉપરોક્ત દેવુથી યાનાદિનું અનિત્યપણ સાધે.

- ૨૮૨૭-૨૮૩૪ " જહકતો તિચિહ સામિતા " ઇત્યાદિ ગાથાણુ વ્યાખ્યાન
 ૨૮૩૫-૨૮૩૬ શબ્દાદિ ત્રણે નયોના અભિપ્રાયે નમસ્કારની ઉત્પત્તિનું કારણ
 ૨૮૫૦, નિરૂપ, પદ અને પદાર્થ દ્વાર
 ૨૮૪૧-૨૮૮૬ નામ-સ્થાપનાદિ ચાર પ્રકારના નમસ્કારનું સ્વરૂપ
 ૨૮૪૭-૨૮૫૫ નામાદિ નમસ્કારનો નયો વડે વિચાર
 ૨૮૫૬-૨૮૬૦ " નેપાર્થ્ય પર્ય " ઇત્યાદિ ૨૮૪૭ મી ગાથાનું વ્યાખ્યાન અને પ્રરૂપણા દ્વાર
 ૨૮૬૧-૨૮૬૨ પ્રરૂપણા દ્વાર શુ છે-તે દ્વાર કહે છે
 ૨૮૬૩-૨૮૬૬ એ જ દ્વારમાથી-પહેલું " નમસ્કાર શુ છે ? " એ દ્વાર કહે છે
 ૨૮૭૦-૨૮૭૭ નમસ્કાર કોનો છે એ દ્વાર જવાને " પુલ્લપદિચ્છન્નો " ઇત્યાદિ ગાથાની વ્યાખ્યા કરે છે.
- ૨૮૭૮-૨૮૮૨ સમ્બંધમના મતે નમસ્કારનું સ્વામિત્વનો વિચાર
 ૨૮૮૨ શબ્દાદિ ત્રણુ નયના મતે નમસ્કારનું સ્વામિત્વ
 ૨૮૮૩ } " કેનઘ્રાર " નમસ્કાર શા વડે થાય છે
 ૨૮૮૪-૨૮૮૮ }
 ૨૯૦૦-૨૯૦૧ " કલ્પિત ઘ્રાર " નમસ્કાર શામા હોય છે તે કહે છે
 ૨૯૧૨ } નમસ્કાર કેટલો કાળ હોય છે, તે દ્વાર
 ૨૯૧૩-૨૯૧૭ }
 ૨૯૧૮-૨૯૨૪ } નવ પ્રકારની પ્રરૂપણા.
 ૨૯૨૫-૨૯૨૬ }
 ૨૯૨૭ } શબ્દથી સ્ત્રવેલી પાચ પ્રકારની પ્રરૂપણા
 ૨૯૨૮-૨૯૩૩ }
 ૨૯૩૪-૨૯૩૬ ચાર પ્રકારે નમસ્કારની પ્રરૂપણા
 ૨૯૪૦-૨૯૪૩ વસ્તુ દ્વાર
 ૨૯૪૪ } અગિહ તાદિ પાચ મોક્ષના હેતુ છે તેમા અરિહતને મોક્ષનો હેતુ કહે છે
 ૨૯૪૫-૨૯૪૬ }
 ૨૯૫૦-૨૯૫૬ નમસ્કાર કરવાને યોગ્ય સિદ્ધ ભગવાનનો અવિનાશી હેતુ કહે છે
 ૨૯૫૭-૨૯૫૮ } આચાર્ય ઉપાધ્યાય અને માધુને નમસ્કારની યોગ્યતાનો હેતુ શા ? છે તે કહે છે
 ૨૯૫૯ }
 અહીં " જહ નિચ્ચુદ પુરમર્ગ " ઇત્યાદિ સત્ત ગાથાઓ ઉપરોક્ત અથ પ્રતિપાદન
 કરનારી છે તે સુગમ હોવાથી તેનું વ્યાખ્યાન લાખ્યકારે અને ત્રીકાકારે નથી કર્યું
- ૨૯૬૦ } પ્રનાસન્તરે નમસ્કારની યોગ્યતામા અરિહતોના ગુણો
 ૨૯૬૧-૨૯૬૮ }
 ૨૯૬૯-૨૯૭૭ નવાભિપ્રાયથી રાગરૂપનો વિચાર
 ૨૯૭૮-૨૯૮૨ કપાયોની વ્યાખ્યા
 ૨૯૮૩-૨૯૮૬ ઇન્દ્રિયોનું સ્વરૂપ
 ૨૯૮૭-૩૦૦૩ ઇન્દ્રિયોનું સ્વરૂપ
 ૩૦૦૪-૩૦૦૭ પરિપરોની અને ઉપમર્ગોની વ્યાખ્યા
- ૩૦૦૮-૩૦૦૯ } " નામ્યતા નમોરિહા " એ પદની વ્યાખ્યા તથા નમર ૧૨નું કળ કહે છે
 ૩૦૧૦-૩૦૧૧ }

- ૩૦૧૫ }
 ૩૦૧૬-૩૦૧૩ } અહંભક્ષકની મહાર્થતા બતાવે છે
 ૩૦૨૪ }
 ૩૦૨૫-૩૦૨૬ }
 ૩૦૨૭ } કમંદુલ રૂપ સિદ્ધિ સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહે છે .
 ૩૦૨૮-૩૦૩૨ }
 ૩૦૩૩-૩૦૫૮ "લીલકાલ રવ જતુ" એ ગાથાની ભાષ્યકાર વ્યાખ્યા કરે છે
 ૩૦૩૯-૩૦૪૭ "નાટક વેદવિજય" પ્રસાદિ ગાથાનું વ્યાખ્યાન.
 ૩૦૪૮-૩૦૫૧ "જહનમ્ સાદીયા" પ્રસાદિ ગાથા ઉત્તરાર્ધનું વ્યાખ્યાન
 ૩૦૫૨-૪૦૬૪ "ચંદ્ર કલાદ" પ્રસાદિ ગાથાનું વ્યાખ્યાન
 ૩૦૬૫-૩૦૬૯ શૈલેશી ચંદ્રનો અર્થ, તેનું કાળ માન અને લા કયુ બ્યાન હોય છે
 ૩૦૭૦-૩૦૮૧ મનના અભાવે બ્યાન કેવી રીતે થાય ? તેના વિચાર શૈલેશી અવસ્થામાં થુ કરે છે
 ૩૦૮૮-૩૦૯૪ જ્ઞાના કાળે સિદ્ધ થાય ? પ્રસાદિ વસ્તુનું સ્વરૂપ.
 ૩૦૯૫-૩૦૯૯ એ ઉપયોગની એકતાના સમર્થનમાં થકા સમાધાન કહે છે
 ૩૧૧૩-૩૧૩૫ કમસર ઉપયોગદયની સિદ્ધિ.
 ૩૧૩૬-૩૧૪૦ } "લાય" પ્રસાદિ ૩૧૪૧ મી ગાથાની પ્રસ્તાવના.
 ૩૧૪૧ }
 ૩૧૪૨-૩૧૫૦ ઉપરોક્ત નિર્મુક્તિની ગાથાનું વ્યાખ્યાન
 ૩૧૫૧-૩૧૫૬ ઉપરોક્ત નિર્મુક્તિ થકા સમાધાન
 ૩૧૫૮-૩૧૬૯ } આગળ જે કહેવાનું છે તેની પ્રસ્તાવના કહે છે
 ૩૧૬૦-૩૧૬૨ }
 ૩૧૬૩-૩૧૭૫ સિદ્ધ ભગવાનની અવગાહના સમર્થી કહે છે
 ૩૧૭૬-૩૧૭૭ } સિદ્ધ ક્ષેત્રના સિદ્ધો કેવી રીતે રહે છે તથા સ્પર્શના કહે છે
 ૩૧૭૮-૩૧૮૮ }
 ૩૧૮૯-૩૧૯૦ } આચાર્ય ભગવાનનું સ્વરૂપ
 ૩૧૯૧-૩૧૯૫ }
 ૩૧૯૬-૩૧૯૯ } ઉપાધ્યાય ભગવાનનું સ્વરૂપ
 ૩૧૯૯-૦૨૦૦ }
 ૩૨૦૧-૩૨૦૨ આશ્વેષદાર અને પ્રસિદ્ધિદાર કહે છે
 ૩૨૦૩-૩૨૦૪ ઉપાધ્યાય ભગવાનનું સ્વરૂપ
 ૩૨૦૫ }
 ૩૨૧૧-૩૨૧૨ } કમદાર
 ૩૨૧૩ }
 ૩૨૧૪-૩૨૨૧ }
 ૩૨૨૨-૩૨૨૪ } પ્રયોજન તથા રૂળનું વર્ણન
 ૩૨૨૫-૩૨૩૫ ઉપરોક્ત અર્થનું વિવરણ કરે છે
 ૩૨૩૬-૩૨૪૭ પ્રયોજન તથા રૂળનું થકા સમાધાન
 ૩૨૪૮-૩૨૫૪ "કાપ અને પ્રસાદ રહિત હોવાથી" એ હેતુની અનેમ-તતા અને વિરૂદ્ધતા સિદ્ધ કરે છે.
 ૩૨૫૫-૩૨૬૨ ધર્મ-ધર્મને પ્રમતતા અને કાપને અનુસરવામાં હોય થુ ? તેના વિચાર
 ૩૨૬૩-૩૨૭૧ અનેકાર્થ રૂપ હેતુની અનેકાન્તિકા અને પાંચેની સિદ્ધતા સિદ્ધ કરે છે

- ૩૨૭૮-૩૨૭૯ અપરિમલ્લતારૂપ હેતુનું નિરાકરણ
- ૩૨૭૭-૩૨૮૧ “વિમૂર્તિભાવાત્” એ હેતુનો તિરસ્કાર કરે છે
- ૩૨૮૨-૩૨૯૪ “ફલ્લાદિભાવાત્” એ હેતુનું નિરાકરણ
- ૩૨૯૫ } સામાયિક સત્ર સળધી સત્ર સ્પર્શિક નિયુક્તિ.
- ૩૨૯૬-૧૨૯૮
- ૩૨૯૯
- ૩૩૦૨-૩૩૦૮
- ૩૩૦૨-૩૩૦૮ નામ સ્થાપના અને દ્રવ્ય કરણનું સ્વરૂપ.
- ૩૩૦૯-૩૩૧૫ ધર્માસ્તિતાયના સાદિ અનાદિરૂપે કરણતાની સિદ્ધિ.
- ૩૩૧૬-૩૩૧૯ ખીજી રીતે જીવ પ્રયોગ કરણ તથા પ્રકારે કહે છે
- ૩૩૨૦-૩૩૨૫ ઉપરના કથનનું બ્યવહાર નિયમની અપેક્ષાએ સમાધાન કરે છે
- ૩૩૨૬-૩૩૩૨ ઔદારિકના સંઘાત-પરિણાટ-અને ઉભયનો અંતરક્ષણ.
- ૩૩૩૩-૩૩૩૭ વૈક્રિય શરીરના સંઘાત-પરિણાટ-અને ઉભયનું કાળ માન કહે છે
- ૩૩૩૮ } આહારક-તૈજસ-અને કાર્પણ સળધી-સંઘાત-પરિણાટ-અને ઉભયનો કાળ કહે છે.
- ૩૩૩૯-૩૩૪૦
- ૩૩૪૧-૩૩૪૨ એ પ્રમાણે જીવ પ્રયોગ કરણ કહ્યું હવે અજીવ પ્રયોગ કારણ કહે છે
- ૩૩૪૩-૩૩૪૫ ક્ષેત્ર કરણનું સ્વરૂપ
- ૩૩૪૬-૩૩૫૦ કાચ કરણનું સ્વરૂપ
- ૩૩૫૧-૩૩૫૫ ભાવકરણનું સ્વરૂપ.
- ૩૩૫૬-૩૩૫૮ } શબ્દ કરણાદિ તથા નોત્રુતકરણનું સ્વરૂપ
- ૩૩૫૯
- ૩૩૬૦-૩૩૬૨
- ૩૩૬૩ } કૃતાકૃતાદિ સાત અનુયોગ દારો વડે સામાયિક કરણને વિચાર કહે છે
- ૩૩૬૪-૩૩૮૧
- ૩૩૮૨-૩૩૮૪ સામાયિક “જાણે ક્યું” એ દાર કહે છે
- ૩૩૮૫-૩૩૯૦ કયા દ્રવ્યોમા તે સામાયિક કરાય છે
- ૩૩૯૧-૩૩૯૫ કયારે સામાયિકનો કરનાર થાય છે એ પ્રશ્નો ઉત્તર જુદા નયોના અભિપ્રાયનું-સાર આપે છે
- ૩૩૯૬ } નયનો આક્રમો પ્રકાર-અથવા આલોચના દાર.
- ૩૩૯૭-૩૪૦૦
- ૩૪૦૩ } વિનયદાર, દિગ્ભિન્નદાર, અને કાળદાર
- ૩૪૦૪
- ૩૪૦૮-૩૪૧૦ } નયન દાર, ગુણ સંપદ દાર અને અભિવ્યાહાર દાર.
- ૩૪૧૧-૩૪૧૩
- ૩૪૧૩-૩૪૧૬ કરણ કેટલા પ્રકારનું ? તે દાર કહે છે
- ૩૪૧૭-૩૪૧૯ સામાયિક કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય તે દાર.
- ૩૪૨૦ } “કરોમિ અર્થત સામાયિકમ્” એ સળધીમાં કિષ્કિની કક્ષા અને સમાધાન
- ૩૪૨૧-૩૪૩૦ } કહે છે
- ૩૪૩૧-૩૪૩૮ ઉપરના પ્રશ્નોનો ઉત્તર.

- ૩૪૩૮-૩૪૪૫ મદનત ? એ બીજા અવયવની વ્યાખ્યા.
- ૩૪૪૬-૩૪૫૬ "મદન" શબ્દના પર્વાર ગુણોની વ્યાખ્યા કરે છે
- ૩૪૫૭-૩૪૬૮ "મદન" પદ કેવી રીતે ગુણો આમત્રણ વચન રૂપ છે તે કહે છે
- ૩૪૭૦-૩૪૭૬ અથવા મેતે ? એ પદ ગુણ આમત્રણ નહિ પણ આત્મ આમત્રણ છે
- ૩૪૭૭-૩૪૮૩ સામાયિક પદની વ્યાખ્યા
- ૩૪૮૪-૩૪૮૫ } સર્વ શબ્દોની વ્યાખ્યા
- ૩૪૮૬-૩૪૯૬ } શબ્દોની વ્યાખ્યા
- ૩૪૯૭-૩૫૦૧ બીજા પ્રકારે "સાવલ" ની નવા "યોગ" શબ્દની વ્યાખ્યા.
- ૩૫૦૨ } શેઠ પૂર્વક પ્રત્યાખ્યાન*કથન
- ૩૫૦૩-૩૫૦૭ } શેઠ પૂર્વક પ્રત્યાખ્યાન*કથન
- ૩૫૦૮-૩૫૧૫ 'ચાવજ્ઞોયણ' એ પદની વ્યાખ્યા કરે છે,
- ૩૫૧૬-૩૫૨૧ 'ચાવજ' શબ્દનો અર્થ કરે છે
- ૩૫૨૨-૩૫૨૬ "ત્રિવિધ ત્રિવિધ" એ પદની વ્યાખ્યા
- ૩૫૩૦-૩૫૩૬ નીચી રીતે ઉપરોક્ત કરેલ ત્રણ ભાગો સમજાવે છે
- ૩૫૪૦, યનિ અને મદસ્થના પ્રત્યાખ્યાનો બે જાણીએ છે
- ૩૫૪૧-૩૫૫૦ ઉપરોક્ત ભાગ સમજી ગમ-નમાધાન કહે છે
- ૩૫૫૨-૩૫૫૭ એકસોને સુગતીમ ભાગ મેલી શકા અને સમાધાન
- ૩૫૫૮-૩૫૬૨ 'તદ્વલ મેતે' એ વાક્યની વ્યાખ્યા કરે છે
- ૩૫૬૩ } ત્રિવિધ ત્રિવિધ, તથા ભને ના સમજી શક સમાધાન
- ૩૫૬૪-૩૫૭૧ } ત્રિવિધ ત્રિવિધ, તથા ભને ના સમજી શક સમાધાન
- ૩૫૭૨-૩૫૮૩ "વદિક્ષમામિ, નિશ્ચામિ, તદિક્ષામિ, અપ્પાણ વોસિદમિ, ને પેતો અથ કહે છે
- ૩૫૮૪-૩૫૮૯ નમદાર કહે છે
- ૩૫૮૯-૩૫૯૩ જ્ઞાન કિંનાનયનુ સ્વરૂપ નિરૂપિત વિસ્તારથી કહે છે
- ૩૫૯૪-૩૬૦૧ જ્ઞાનનય અને કિંનાનયનુ સ્વરૂપ
- ૩૬૦૨-૩૬૦૭ મથનો ઉપસાદા અને કાલ ત કદનાઈતો ત્યામ તથા દિવ્ય જોતે આપી ને વાલ થાય છે તે જ્ઞાનવાને ના ભાષ્યમર કહે છે

યરોવિજય અથવાલા તરફથીછાપેલા વિશેષાવશ્યક મૂળમાં મોટા અક્ષરની નંબોની ગાથાઓ નિર્ચુકિતની દરજેને યુકી છે, પણ ખર્ચી રીતે તે ગાથાઓ હરિભદ્રસરિના અભિપ્રાય મુજબ તે નિર્ચુકિતની નથી તથા (આમમોદય સમિતિ) તરફથી છપાવેલ હમારી જે આવશ્યક મૂળ નિર્ચુકિત તથા હરિભદ્રસરિની ટીકા સહિત છાપેલ છે તેમા નિર્ચુકિતની જે ગાથાઓ છાપી છે તે મુજબ તે નિર્ચુકિતની નથી.

મૂલમા છાપેલી	વિશેષાવશ્યક ટીકા.	આ. મૂલ લાભ્ય.
૧૩૯	૧૫૪૮	
૧૪૨	૧૬૦૬	
૧૪૩	૧૬૦૭	
૧૪૮	૧૬૪૬	
૧૪૯	૧૬૪૭	
૨૩૩	૨૨૯૪	૧૨૪
૨૪૧	૨૩૦૬	૧૨૫
૨૪૨	૨૩૦૭	૧૨૬
૨૪૩	૨૩૩૩	૧૨૭
૨૪૪	૨૩૩૪	૧૨૮
૨૪૫	૨૩૫૬	૧૨૯
૨૪૬	૨૩૫૭	૧૩૦
૨૪૭	૨૩૮૯	૧૩૧
૨૪૮	૨૩૯૦	૧૩૨
૨૪૯	૨૪૨૪	૧૩૩
૨૫૦	૨૪૨૫	૧૩૪
૨૫૨	૨૪૫૧	૧૩૫
૨૫૩	૨૪૫૨	૧૩૬
૨૫૪	૨૪૫૩	૧૩૭
૨૫૫	૨૪૫૪	૧૩૮
૨૫૬	૨૪૮૯	૧૨૯
૨૫૭	૨૪૯૦	
૨૫૮	૨૪૯૧	
૨૫૯	૨૪૯૨	
૨૬૦	૨૪૯૩	
૨૬૧	૨૪૯૪	
૨૬૨	૨૪૯૫	
૨૬૩	૨૫૦૪	
૨૬૪	૨૫૦૬	૧૪૦
૨૬૫	૨૫૦૯	૧૪૧
૨૬૬	૨૫૧૦	૧૪૨
૨૬૭	૨૫૧૭	૧૪૩

216	2496	188
216	2440	184
200	2442	181
201	2442	186
208	2508	140
240	2601	
266	2602	
266	2603	
300	2608	
304	3336	102
305	3380	103
300	3385	
300	3380	
306	3386	
300	3340	
309	3365	108
308	3402	1-1
304	3408	
305	3404	
306	3405	
306	3400	
306	3406	
300	3406	
301	3410	
	3402	
304		
46		

અમારી (આગમોદય સમિતિ) તરફથી છપાવેલ આવશ્યકસૂત્રમાં નિર્ણયની ગાથાઓ લખી છે, પણ છાપેલ વિશેષાવશ્યક લાખ્યમાં સકારણ લીધેલ નથી તેની નોંધ,

૬	૧	૯૨૮ થી ૯૫૨	૨૫
૭૯	૧	૯૬૦ થી ૯૭૪	૧૫
૧૨૨ થી ૧૨૬ (૧૩૨૭-૧૩૩૩)	૫	૯૭૭ થી ૯૯૨	૧૬
૧૪૬ થી ૬૦૦	૪૫૫	૯૯૫ થી ૯૯૯	૫
૬૪૩ થી ૬૫૯ (૨-૨૫)	૧૭	૧૦૦૩ થી ૧૦૦૭	૫
૬૬૨	૧	૧૦૦૮ થી ૧૦૧૭	૧૦
૬૬૬ થી ૭૨૩ (૨૦૪૦)	૫૮	૧૦૨૫	૧
૭૬૪ થી ૭૭૨	૯	૧૦૨૭	૧
૭૭૫-૭૭૬	૨	૧૦૨૯ થી ૧૦૩૫	૭
૭૯૫	૧	૧૦૩૭-૩૮	૨
૮૦૨ (૨૬૬૦)	૧	૧૦૪૦ થી ૧૦૪૫	૬
૮૩૧ થી ૮૪૮	૧૮	૧૦૪૭ થી ૧૦૪૮	૨
૮૬૬ થી ૮૮૬	૨૧	૧૦૫૦ થી ૧૦૫૭	૮
૯૦૫ થી ૯૧૭	૧૩	૧૦૫૯ થી ૧૦૬૪	૬
૯૧૯ થી ૯૨૨	૪		

$$૭૧૬+૩૫૦ (લીધેલ) = ૧૦૬૬$$

બૃહત્કલ્પ લાખ્ય પીઠિકા અને વિશેષાવશ્યક લાખ્યની કેટલીક ગાથાઓની સરખામણી.

કલ્પપીઠિકા	વિશેષાવશ્યક લાખ્ય I	૭૫ f	of ૪૬૭ બી ૪૬૮
૫ (ઐ)	of ૨૪ d	૭૭	૫૦૦
૨૪ (ઐ) y	of ૭૮	૭૯ ay	of ૫૦૩
૩૦	of ૭૯	૮૦ ay	of ૫૦૮ B b
૩૯ b	of ૮૦ ઐ	૮૧	૫૦૯
૨૫	of ૮૯ f	૮૨ f	of ૫૧૦ f
૨૬ ઐ	૯૧ ઐ	૩૧૨ by	of ૧૩૬૭ Ba
૨૬ બી ૨૭	of ૯૧ બી ૯૨	૧૮૮	૧૩૮૪
૪૦	of ૨૪૧ f	૧૯૧	of ૧૩૮૬
૪૨	.. ૪૫૩	૧૫૨	. ૧૩૮૭
૪૩ બી	૪૫૬ a d	૧૫૪	૧૩૯૨
૫૫	of ૪૬૪ ઐ	૧૭૧ -	૧૪૦૯
૪૬ બી	of ૪૬૯ ઐ	૧૭૨ f	૧૪૧૧ f
૫૦, ૫૨	of ૪૬૯	૧૯૬ ઐ	of ૧૪૧૭ ઐ
૪૬ ઐ ૪૮ f	of ૪૭૦	૧૯૫ d	of ૧૪૧૭ d
૫૪ બી	of ૪૭૩ ઐ	૧૯૫ ઐ	of ૧૪૧૯ B
૫૪ ઐ	of ૪૭૪ f	૧૯૭ b	of ૧૪૨૦ d
૬૦ ઐ	of ૪૭૬ ઐ	૧૯૮ a	of ૧૪૨૧ B
૬૧ f	of ૪૭૮ f	૨૦૨	of ૧૪૨૩
૬૯ બી	of ૪૯૦ By	૨૦૦ d	of ૧૪૨૫ d
૭૩ f	of ૪૯૬, ૪૯૭ ઐ	૩૩૫	. ૧૪૫૪
		૩૩૬-૩૬૨	. ૧૪૫૫-૧૪૮૨

વિ. ભા I	ક્રમ	કલ્પભાષ્ય	I	૩૨૬
	૨૩૪ (a)		IV	૧૪૦ એ
	૪૩૪ (b1)	cf આ નિં	VIII	૧૬૬ એ
	૪૩૫	cf "	VIII	૧૬૬ ^૧
	૬૯૩	"	I	૪૭ ^૧
	૭૦૬	"	I	૫૫ ^૧ , (૪)
II	૬૫૭-૬૬૦	ઉત્તરાં નિર્ણયિત		૨૯-૩૨
	૧૨૭૫ એ	cf	Avasyaka-Erzahengen p 204	
	૧૩૧૦	આં નિં	II	૪૧'
III	૪૬૭		VIII	૮૫'
	૫૩૮		XX	૬૧
	૫૮૬	વ્યવહાર ભાષ્ય	X	૬૬૩
IV	૮૯ એ	cf આં નિં	VIII	૧૨૧ ^૧
	૯૧' f	" "	VIII	૧૨૧ ^૫ f
	૯૮	" "	VIII	૧૨૧ ^૧
	૧૨૫	કલ્પભાષ્યપીઠિકા		૧૨૩
	૧૫૩ એ	cf આં નિં	VIII	૧૬૬' a
V	૧૫૬	૧		
	૧૬૪ f	આં નિં	XII	૧૨૦-૧૧૯
	૭૩૨	ઓષ નિર્ણયિત		૧૦૬૦
	૭૩૭	દશાશ્રુત સ્કંધ નિર્ણયિત		૨૬૬

પ્રસ્તાવના.

આ મહાન અથ તે સામાયિક સૂત્ર ઉપર વિવરણનો ભાગ છે. સામાયિક વિગેરે પડાવશ્યકસૂત્રને હાલ પ્રચલિતમાં પ્રતિક્રમણ સૂત્ર કહીયે છીએ. તેમાં જ આવશ્યક (સામાયિક-ચતુર્વિંશતિસ્તવ, શુરેવદન, પ્રતિક્રમણ કાર્યત્સર્ગ, પ્રત્યાખ્યાન) છે. તે સૂત્ર અગમ્યાદ્ય છે, એટલે ત્રણ નિપદાની નિષ્પન્ન નથી અને મૂલ સૂત્રો પૈકી એક છે. તે સૂત્ર ઉપર ભદ્રાહુન્નામાંએ નિર્ણયિત પ્રાકૃત પદ્યમાં રચી છે જિનનાસ મહત્તરાચાર્યે પડાવશ્યક ઉપર ચર્ચા પ્રાકૃત ગદ્યમાં રચી છે તથા એક આચાર્ય મહારાજે ભાષ્ય પ્રાકૃત પદ્યમાં રચ્યુ છે, જે સ્વતંત્ર મહત્તુ નથી, પણ તેમાં કંટની ગાથાઓ શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરએ પોતાની વૃત્તિમાં યાદી છે.

શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂર મહારાજે આ સૂત્ર તથા નિર્ણયિત ઉપર ટીકા રચી છે આ સૂત્ર ઉપર હાલ હયાત મસ્કૃત ટીકાઓ પૈકી તે પ્રથમ છે અને તે પછી આ ઉપર ઘણું માહિત્ય છે. મહાયગિરિ મહારાજે કંટનાક આગ ઉપર ટીકા રચી છે તેમ મહાનાગી હેમચન્દ્રાચાર્યે હરિભદ્રી વૃત્તિ ઉપર ટીપ્પનક લખેલ છે, વગેરે વિસ્તૃત માહિત્ય છે (જે મારે જૈન અથાવલીના પાના-૧૮ થી ૩૬ જુઓ.)

પ્રથમ આવશ્યક એટલે સામાયિક ઉપર જનભદ્રગણિકમાત્રમણે ભાષ્ય પ્રાકૃત પદ્યમાં રચ્યુ છે ખરી રીતે તો તે સામાયિક પ્રથમ આવશ્યક ઉપર શ્રીમાન્ ભદ્રાહુન્નામાંએ રચેલ નિર્ણયિત પૈકી કંટનીક ગાથા ઉપર તે વિવરણ છે અને તે પહેલાં એક નામ અજ્ઞાત આચાર્યશ્રીએ પડાવશ્યક ઉપર ભાષ્ય રચેલ હોનાથી તેનું નામ વિગેષ-આવશ્યક ભાષ્ય એમ રાખેલ છે તે ઉપર પોતે ટીકા રચી છે પણ તે ઉપસંધ્ય નથી તે ઉપર બીજી ટીકા કંટનાચાર્યે લખી છે તેની તાકપદ ઉપર મત ૧૧૩૬ માં લખાયેલી નકલ ભડારકર સીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં છે. તે ટીકા છપાઈ નથી અને આ વિગેષાવશ્યક ભાષ્ય ઉપર ત્રીજી ટીકા શ્રીમાન્ મહારાજી હેમચન્દ્રાચાર્યે ગિરિભદ્રિતા નામની રચી છે. અને તે શ્રી યશોવિજય જૈન અથાભાભાવી બનારમમાં છપાયેલ છે તે ટીકા ઉપરથી આ અનુવાદ કરાવી મૂલ સાથે તે અનુવાદ છાપવામાં આવેલ છે

આ અથ વળેા મહાન છે, તેથી તેનો અનુવાદ વણા વિદ્વાન માણમ સિવાય બેગ-બર થઈ શકે તેમ નથી, અને તેથી આ અનુવાદમાં નુદિઓ આનનાનો સભવ છે. વિદ્વાન વર્ગ આ અથને સાદા તવારી મુદારાવધારો મોકલવા કૃપા કરશે એની આમ વિશ્વસિ છે. વિચારાનુ-ક્રમણિકા વિગતવાન આવેલ છે તે ઉપરથી નિયમ સમગ્ર વિગતનાં ખુલાસો અરે કહેલ નથી

નિર્ણયિતની મૂળ પ્રતોમાં ગાથાઓ હાલ માત્રમ પડે છે તે પૈકી મૂળ ભદ્રાહુન્નામાંએ રચેલ કંટની અને કુર્ક તે ઘણે અગત્યનો વિચાર છે. ત્રણેકે હાલના મૂલવાવાદી નિર્ણયિતની પ્રતોમાં મૂળ ભાષ્યકાર તથા વિગેષાવશ્યક ભાષ્યકાર વગેરેની ગાથાઓ આવે છે. હરિભદ્રસૂર મહારાજે કંટની ગાથાઓ નિર્ણયિતની ગણે છે તે, ઘણે અરે આગમોદય સમિતિમાં છપાવેલ પુસ્તકમાં બતાવેલ છે. પણ આ સમયમાં ઘણી વધારે ગવેષણા કરવાની જરૂર રહે છે. એક મુનિરાજે પડાવશ્યક ચુલિકાર કંટનીક ગાથાઓ નિર્ણયિતની માને છે તેની ગણના કાઢી છે, કમનસીએ મનરાજી હેમચન્દ્રાચાર્યે નિર્ણયિતકાં અને મૂળ ભાષ્યકાં વચ્ચેનો ભેદ લક્ષમાં લીધો નથી જનભદ્રગણિકમાત્રમણએ વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં સામાયિક આવશ્યક ઉપરની નિર્ણયિતની ગાથાઓ પૈકી કંટની લીધી છે તે બામત નિર્ણય કરવાની જરૂર છે. આ સમયમાં સ્વોપજ ટીકા ઘણે

પ્રકાશ પાડી શકત, પણ તે એલેક્ષ્ય છે, તેથી આ સભ્ય ધર્મા કોટયાચાર્ય તથા મલધારી હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ વિશેષાવરણ લાભ્ય પૈકીની ઝંઘ ક્ષ અને કેટલી ગાથાઓ નિર્ણય-કિતની ગણે છે તેનો નિર્ણય કવનો થાય છે વિશેષાવરણ મૂલની ખરેખર કેટલી ગાથાઓ છે તે પણ વિચારવા થાય વિષય છે પણ આ બધી વિષય પ્રાકૃત અને સરૂત પ્રથાના પ્રખર વિદ્વાનો માટે ખાસ વિચારસ્પદ છે. તેમને જર્મની દેશ માક્ષાબર્ગ યુનીવર્સિટીના સરૂત પ્રોફેસર ડોક્ટર લાઇબેને કરેલ વિચારો મદદ રૂપ થઈ પડશે, સુપર રોયલ ચાર પાનાનો ફરમા એવા સો પાનાનો આશુરો અથ તેમને આ સાહિત્ય સંબંધી છપાવેલ છે પણ તેમને કામ પડતું મુકેલ છે આ સરખામણીના કંપેરેટીવ ટેબલો તેમને ક્યાં છે, આ સભ્ય ધર્મા દિગંબર અથ મલાચાર પણ જોવા જેવો છે. આ સભ્ય ધર્મા મારો પ્રાકૃતનો બોધ નહિ હોવાથી રવતન્ત્ર નિર્ણય ઉપર આવવું મુશ્કેલ છે. તેથી વિદ્વાનોને આ મહત્વના વિષય ઉપર પરિશ્રમ કરવા ખાસ વિનંતિ છે.

જિનલદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ તથા મલધારી હેમચન્દ્રાચાર્ય ચૈતાન્ય જૈન સાહિત્યમા મુપ્રસિદ્ધ મહાન તત્ત્વવેત્તા આચાર્ય લગવાન છે હેમચન્દ્રાચાર્ય ધણા પુસ્તકો લખ્યા છે. આ ટીકા સવત ૧૧૭૫ મા જયસિદ્ધ રાજના રાજ્યમા રચેલ છે

હરિભદ્રસૂર મહારાજ વિશેષાવરણ લાભ્યની ધણી ગાથાઓ ટીકામા સાક્ષી ઉતારે છે, અને તેથી તેનું વિવરણ મૂળ લાભ્યની ગાથાઓ થઈ શકતા નથી.

જિનલદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણો ૬ ટી સદીમા ચોક્કસ કાળ નિર્ણય કરવાને પુરતા સાધન નથી

આ પ્રથનો વિષય અક્ષરશ સમજવા માટે ખાસ મનન પૂર્વક સ્થિર ચિત્તે બને ત્યાં મુદિ સામાયિકમા વાચવા વિચારવા વિનંતિ છે

આ અનુવાદ શા સુનીલાલ વર્ધમાને લખેલ છે એક શ્રીનરાજ તથા અમડાવાદના રહીશ શા મગનલાલ ઉમિદરાએ મુખ્યતાએ મુકારેલ છે.

ઓક્ટોબર ૧૯૨૬

શુબ્રાધ

}

જીવજીવ્યદ સાકરચંદ ઝવેરી,

આગમોદય સમિતિના સેક્રેટરી

॥ ૪૪ ૪૬ ॥

॥ શ્રીપરમાત્મને નમઃ ॥

શ્રીમન્નિવનભદ્રણશિક્ષાશાસ્ત્રમણિવિરચિત—

વિશેષાવશ્યકભાષ્ય

તથા

મત્સ્યધારિ શ્રી હેમચદ્રસૂરિકૃત શિષ્યહિતા નામની વૃત્તિના

અનુસારે ગુજરાતી અનુવાદ

ભાગ બીજો.

ગણુધરવાદ.

—

તે જીવ પ્રત્યક્ષાદિ કોષ્ઠપણુ પ્રમાણથી મિદ્ધ નથી, એમ જણાવવાને શ્રીગૌતમ ગણુ-
ધરના વિચારો શ્રી મહાવીર મહારાજ કહે છે કે—

જીવે તુહ સંદેહો પચ્ચક્ક જ ન ઘિપ્પડ ઘટો ઘ ।

અચ્ચંતાપચ્ચક્કલં ચ નત્થિ લોપ સ્વપુપ્ફ વ ॥ ૧૫૪૯ ॥

ન ય સોઽણુમાણમમ્મો જમ્હા પચ્ચસ્સપુલ્લય તપિ ।

પુલ્લોલલદ્ધસંવંધસરણઓ લિંગ-લિંગીણ ॥ ૧૫૫૦ ॥

ન ય જીવલિંગસંવંધદરિસણમમ્મ જઓ પુણો સરઓ ।

તલ્લિંગદરિસણઓ જીવે સપચ્ચઓ હોજ્ઞા ॥ ૧૫૫૧ ॥

નામમમ્મોઽવિ તઓ મિજ્ઞઙ્ગ જં નામમોઽણુમાણઓ ॥

ન ય કસ્સઙ્ગ પચ્ચક્કો જોવો જસ્સાગમો વયણં ॥ ૧૫૫૨ ॥

જં ષાગમા વિરુદ્ધા પરોપ્પરમઓઽવિ સંસઓ જુત્તો ।

સન્વપ્પમાણવિસયાઈઓ જીવોત્તિ તે બુદ્ધી ॥ ૧૫૫૩ ॥

હું ગૌતમ ! તને જીવ મળ્યો છે સંદેહ છે, કારણ કે તે ધરતી જેટલું પ્રત્યક્ષ જણાતો નથી, જે સોઝામાં અત્યંત અપ્રત્યક્ષ છે, તે આકાશપુષ્પની જેટલું વિદ્યમાન પણ નથી. વળી તે આત્મા અનુમાનગમ્ય પણ નથી, કેમકે મારે અનુમાનો પ્રત્યક્ષથી પૂરે ઉપવ-
ધ્ય લિંગ અને લિંગીના સંબંધના અમરણથી ધાય છે. અને જીવની સાથે કોષ્ઠપણુ તેવા લિંગના સંબંધનું દર્શન પૂર્વે થયું નથી, કે જેથી પુનઃ તેનું લિંગ જોવાથી અને તે સંબંધના અમરણથી જીવના સંપ્રત્યય-પ્રતીતિ થાય, તથા આગમગમ્ય પણ આત્મા નથી, કારણ કે આગમ અનુમાનપ્રમાણની શિત્ર નથી, વળી કોષ્ઠને જીવ પ્રત્યક્ષ જણાયો નથી, કે જેથી તેનું વચન આગમરૂપ મનાય. અને જે આગમો છે, તે પરસ્પર વિરુદ્ધ

છે, તેથી પણ આત્માના સશય યુક્ત છે, માટે આત્મા સર્વપ્રમાણના વિષય રહિત છે, એમ તારૂં માનવું છે. ૧૫૪૯ થી ૧૫૫૩.

હું આયુષ્યમાન ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ ! તને જીવને સાધનાર આગમ પ્રમાણનો સદ્ભાવ અને પ્રત્યક્ષાદિનો અભાવ એમ બન્ને પ્રકારના હેતુથી આત્મા સંબંધી આવેલો સદેહ છે, કે “આત્મા છે, કે નથી ?” હવે તેમા નાસ્તિકપણાના હેતુઓ કહે છે-પ્રત્યક્ષપણાથી અત્યન્ત ન જણાતો હોવાથી આત્મા નથી, લોકોએ જે અત્યન્ત અપ્રત્યક્ષ છે, તે આકાશ-પુષ્પની જેટલી નથી, અને જે પદાર્થ વિશ્વમાન હોય છે, તે ઘટ-પટ આદિની જેટલી પ્રત્યક્ષ જણાય છે, એ કે અણુઓ અપ્રત્યક્ષ છે, પરંતુ ઘટાદિ કાર્યપણે પરિણામ પામેલા તે પ્રત્યક્ષપણાને પામે છે, તેથી તે અણુઓ છે એમ મનાય છે, તેવી રીતે આત્મા કદિપણ પ્રત્યક્ષ થતો નથી, માટે આત્માનો અત્યન્ત અભાવ છે,

વળી આત્મા અનુમાન પ્રમાણથી પણ ગમ્ય નથી, કારણ કે અનુમાન પ્રત્યક્ષ પૂર્વક પ્રવર્તે છે જેવડે અતીન્દ્રિય અર્થ જણાય તે સિંગ, અથવા તિરેહાહુત (અદૃશ્ય) અર્થને જે જણાવે તે સિંગ, ધૂમ-કૃતકત્વ વિગેરે સિંગ જણવા, અને એ સિંગ જેને જણાવનાર હોય તે અગ્નિ-અનિત્યત્વ આદિ સિંગી જણવા. એ સિંગ અને સિંગીનો પ્રથમ પાક-શાળા આદિમા અન્યથા-વ્યતિરેકથી વ્યાપ્તિભાવ પ્રત્યક્ષથી જણીને પછી કોઈ વખત અદૃશ્ય અથવા પર્વતની નજીકના આકાશ પર્વત ગમેલી ધૂમ લેખા જોઈને પૂર્વે અહણ કરેલ સંબંધનું સ્મરણ થાય, જેમકે-ન્યા ન્યા ઝ હોય ત્યા ત્યા અગ્નિ હોય, એમ એ પૂર્વે પાકશાળાદિમા જોએલ છે, તેમ અહીં પણ ધૂમ જણાય છે, માટે અહીં અગ્નિ હોયો જોએલો. આ પ્રમાણે સિંગ અહણ અને સંબંધનું સ્મરણ એ ઉભયથી પ્રમાણ અગ્નિરૂપ સિંગિને જણે છે. એ પ્રમાણે અહીં આત્મારૂપ સિંગીની સાથે કોઈપણ તેવા સિંગનો પ્રત્યક્ષથી સંબંધ સિદ્ધ છે નહિ, કે જેથી તે સંબંધનું સ્મરણ કરવાથી અને તેનું સિંગ જોવાથી આત્મા સંબંધી પ્રત્યક્ષ (પ્રતીતિ) થાય, એ આત્મા અને તેના સિંગનો પ્રત્યક્ષથી સંબંધ સિદ્ધ થાય તો આત્મા પણ પ્રત્યક્ષથી સિદ્ધ થાયજ, અને તેથી અનુમાન કરવું નિરર્થક થાય, કેમકે પ્રત્યક્ષથીજ આત્માની સિદ્ધિ થઈ જાય. દેવદત્તની જેટલી સૂર્યને દેશાન્તરની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી તે ગતિમાન છે. આવા સામાન્યદૃષ્ટિ એવા નામના અનુમાનથી સૂર્ય આદિની ગતિની જેટલી સિદ્ધિ થશે. એમ પણ ન કહેવું. કારણ કે દેશાન્તરના ધર્મી દેવદત્તમા સામાન્યથી ગતિપૂર્વક દેશાન્તર પ્રાપ્તિ પ્રત્યક્ષપણે નક્કી કરીને સૂર્યમા પણ પ્રમાણ ગતિ સિદ્ધ કરે છે, તેથી તે ચોક્કસ છે, પરંતુ અહીં જીવની વિશ્વમાનતાની વ્યાપ્તતા કોઈ પણ દેશાન્તરમા જીવની વિશ્વમાનતા વિના નહિ રહેનારો કોઈ પણ હેતુ પ્રત્યક્ષથી જણાતો નથી, એટલે સામાન્યદૃષ્ટિ અનુમાનથી પણ જીવની સિદ્ધિ થતી નથી.

વળી આગમથી પણ આત્મા સિદ્ધિ થઈ શકતો નથી, કેમકે આગમ પણ અનુમાનથી જુદું નથી, પરમાર્થથી તો તે અનુમાન રૂપજ છે, કારણ કે શબ્દપ્રમાણનેજ આગમ કહેવાય છે, અને એ શબ્દ બે પ્રકારના છે, દૃષ્ટ અર્થ વિષયવાલો અને અદૃષ્ટ અર્થ વિષયવાલો, તેમા શબ્દથી દૃષ્ટ અર્થ વિષયની જે પ્રતીતિ થાય, તે વસ્તુતઃ અનુમાનથીજ થાય છે, જેમકે કોઈ વખત પ્રથમ પહોળા પેદારો-ગિયા કાકા-ગોળ શ્રવા આદિ આકારવાળા ઘટ પદાર્થમા “ઘટ” શબ્દનો પ્રયોગ થતો જોઈને પછી કોઈ વખત “ઘટ લાવ” એવો શબ્દ સાંભળીને પહોળા પેદા આદિ આકારવાળો પદાર્થ ઘટ કહેવાય છે, એવા

પદાર્થમાજ ઘટ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે, પૂર્વે કુલારની દુકાન આપાદકમા આવા પદાર્થમાં એજ શબ્દનો પ્રયોગ થયો હતો, અને અત્યારે પણ એજ ઘટ શબ્દ સંભળાય છે, માટે પહેલાના પેટ આદિ આકારનાનો પદાર્થ મારે લાવેના જોડ્યો, આ પ્રમાણે અનુમાન કરીને પ્રમાતા ઘટ લાવે છે, એટલે દૃષ્ટાર્થ સંબંધી શબ્દ પ્રમાણુ વસ્તુત અનુમાનથી જુદુ નથી. એ, પ્રમાણે અહીં શરીર વિના અન્યત્ર આત્મા શબ્દનો પ્રયોગ થતો જણાતો નથી, કે બીજા “આત્મા” એવો શબ્દ માલગીને “આત્મા” છે એવો પ્રત્યય વાય, વળી સ્વર્ગ-નરકાદિ અદૃષ્ટ અર્થ વિષય શબ્દ જ્ઞાન પણ અનુમાનથી જુદુ નથી, જેમકે અવિમ વાદી વચન આપે કહેલ હોવાથી ચંદ્ર-સૂર્યનાઉપરાગ આદિ વચનોની (એટલે ગ્રહણાદિની) પેટે સ્વર્ગ-નરકાદિ અદૃષ્ટ અર્થ વિષયક વચન પ્રમાણુ છે, આ પ્રમાણે જે જ્ઞાન થાય એ પણ અનુમાનથી ભિન્ન નથી. અહીં અગ્રે એવા પ્રકારના કોઇ આત્મ પુરૂષને જોતા નથી, કે જેને આત્મા પ્રત્યક્ષ થયો હોય અને તેથી તેણે વચન આગમરૂપ માની લઇએ,

વળી જુદા જુદા દર્શનવાળાના આગમો પરસ્પર વિરોધી છે, એટલે આગમથી પણ આત્મા સંબંધી સંશયજ રહે છે, પણ નિશ્ચય નથી ચતો, નાસ્તિકો આત્માનો અભાવજ પ્રતિપાદન કરે છે, તેઓ કહે છે કે- ‘હે ભદ્રે ! જેટલી આ ધ્વન્દ્વિય ગોચર છે, તેટલીજ દુનિઆ છે, તે સિવાય પુન્ય-પાપ-પરલોક આદિ કંઈ નથી, કેમકે (પોતાની ખડેનને ફેસાવવા તેણે વરૂના પગલા ખતાવી મવારે પડિતો અહિં વરૂ આગ્યો હશે એમ, કહેવા લાગ્યા ત્યારે તેણે કહ્યું કે) પ્રચ્છવપણે આપણે હાથે ફેંસા આ પગ લાગ્યો કે જેને પડિતો વરૂના પગલા કહે છે, તે તું જો. નાસ્તિકો આ પ્રમાણે કહીને આત્માનો અભાવ પ્રતિપાદન કરે છે. અને ભદ્ર પણ એવું જ કહે છે કે “વિજ્ઞાન-મન વ્યેતેન્મ્યો મૂતેન્મ્ય સમુત્થાય તાન્મ્યેવાનુ ચિનિરપતિ, ન પ્રેત્ય સજ્ઞાસ્તિ” એટલે વિજ્ઞાન-ધન-આત્મા એ પચભૂતોથી ઉત્પન્ન થઇને તે ભૂતોનો નાશ થએથી તે આત્માનો પણ નાશ થાય છે, તેથી મરણ મામ્યા પછી પરલોક નથી. તથા બૌદ્ધો કહે છે કે “ન રૂપ મિશ્રવ” ‘પુદ્ગલ” હે ભિક્ષુઓ પુદ્ગલ (શ્વ) ને રૂપ નથી. કત્યાદિ આગમવચનો આત્માનો અભાવ, પ્રતિપાદન કરનારા છે, અને વળી કેટલાક આગમોમા આત્માનુ અસ્તિત્વ પણ સંભળાય છે. વેદમાં કહ્યું છે કે “નહિ વૈ સજરીરસ્ય પ્રિયામિયયોરપહતિરસ્તિ, અજરીર વા વસત પ્રિયામિયે ન સ્વશત સજરીરીને પ્રિય-અપ્રિય-એટલે સુખ દુખનો વિચોળ નથી. અને અજરીરીને પ્રિયાપ્રિય-સુખદુખ સ્પર્શતા નથી” તથા “અમિદ્ધોજ સુદુવાત સ્વર્ગકામ” સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળાએ અર્ચિહોત્ર (યજ્ઞ) કરવો. વળી કપિલમુનિના આગમમા “અસ્તિ પુરુષોડ્ઘર્તા નિર્ગુણો મોક્તા ચિદ્રૂપ” ઈત્યાદિ આગમવચનો આત્માનુ અસ્તિત્વ પ્રતિપાદન કરે છે. આ રીતે આગમો પરસ્પર (વરૂદ્ધ મત વ્યતાવનાગ હોવાથી આગમપ્રમાણથી પણ આત્માની વિદ્યમાનતા સિદ્ધ થતી નથી.

આ ત્રણ પ્રત્યક્ષ-અનુમાન-અને આગમપ્રમાણ વૈરોધિક દર્શનની અપેક્ષાએ કહ્યા છે, એ સિવાય ઉપમાનપ્રમાણથી પણ આત્મા સિદ્ધ નથી થતો. કારણ કે ‘જેની ગાય, તેણે ગવય (શેલ)” ઈત્યાદિ દ્વર રહેલા પદાર્થમા સાદૃશ્યપણાની જુદીને ઉપમાનપ્રમાણ ઉત્પન્ન કરે છે, અહીં ત્રિભુવનમા પણ આત્મા સમાન અન્ય પદાર્થ નથી, કે જે પદાર્થને જોવાથી તેના સમાન આત્મા છે એવી પ્રતીતિ થાય. કાળ-આકાશ-દિશા વિગેરે આત્માની મમાન છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે ગ્વોગ્ય છે, કારણ કે એ પદાર્થોની માન્યમાજ વિવાદ અસ્ત છે, એટલે તે તેના જેવા છે, એમ કેમ, કહી મકલ્ય ? વળી એવો કેઇ પદાર્થ જોએલો કે સાલજોલો નથી, કે જે, આત્મા વિના ધરી ન શકે, જેથી આત્માની

સિદ્ધિ થાય, માટે આત્મા સર્વપ્રમાણના વિષયથી બાહિર છે, એમ તારી માન્યતા છે, કારણ કે પદાર્થનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરનાર એવા પાચે પ્રમાણના વિષય સ્થિત આત્મા હોવાથી પદાર્થનો અભાવ સિદ્ધ કરનાર છઠ્ઠા અભાવ નામના પ્રમાણનો એ વિષય છે, એટલે કે આત્મા નથી. ૧૫૪૯ થી ૧૫૫૩.

ઉપરોક્ત પ્રથમ ગણધરની આત્મા સબધી શકાતુ પ્રમાણના ભગવાન મહાવીરના મુખે શ્રીમાન આચાર્યશ્રી કરે છે.

ગોયમ ! પચ્ચક્ષુ ચ્ચિય જીવો જ સંસયાદ્વિજ્ઞાણ !

પચ્ચક્ષે ચ ન સજ્જ જહ મુહ-દુક્ખે સદેહમ્મિ ॥ ૧૫૫૪ ॥

કયચ કરેમિ, કાહં ચાહમહ પચ્ચયા હમાઓ ચ !

અપ્પા સપ્પચક્ષો તિકાલકજ્ઞાવપસાઓ ॥ ૧૫૫૫ ॥

કિહ પહિવળ્ણમહતિ ચ કિમત્તિ નત્તિચ્ચિ સસઓ કિહ યુ ? !

સહ સંસયમ્મિ વાય કસ્સાહં પચ્ચઓ જુત્તો ? ॥ ૧૫૫૬ ॥

જહ નત્તિ સસહ ચિય કિમત્તિ નત્તિચ્ચિ સસઓ વસ્સ ? !

સસહપ્પ વ સરુપે ગોયમ ! કિમસંસય હોજ્ઞા ? ॥ ૧૫૫૭ ॥

ગૌતમ ! આત્મા તને પણ પ્રત્યક્ષ છે, કેમકે તે સિવાય તને આ સ શયાદિ વિજ્ઞાન થાય નહિ માટે જેમ પોતાના શરીરમાં અતુલવસિદ્ધ મુખ-હુ બો અન્ય પ્રમાણથી સધાતા નથી તેમ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ આત્મા પણ (અન્યપ્રમાણથી) સિદ્ધ કરાતો નથી. અથવા “ એ કંઈ, હું કંઈ છું-હું કંઈશ છતાંકિ પ્રકાળવિષયી કાર્યના ઉપદેશવરે એમાના હું ” પ્રત્યયથી તે આત્મા પ્રત્યક્ષ છે. “ હું છું ” એમ કેવી રીતે માન્ય ? એમ કહેવામાં આવે તો, “ હું છું ? કે નથી ? ” એવો સશય કેવીરીતે થાય ? અને એવો સશય થાય, તો આ “ હું છું ” એવો પ્રત્યય કેને થાય ? અને એ સશયીજ ન હોય, તો “ હું છું કે નહિ ? ” એવો સશય કેને થાય ? માટે ગૌતમ ! સ્વરૂપમાં સશય હોય, તો બીજુ સશય સ્થિત થુ હોય ? ૧૫૫૪ થી ૧૫૫૭

હું ગૌતમ ! આત્મા તને પણ પ્રત્યક્ષ છે, તો પછી અન્યપ્રમાણ કહેવાથી શું ? કારણકે તારા દ્વંદ્વમાં જે આ સ્વસ વેદન સિદ્ધ સ શયાદિ વિજ્ઞાન સ્ફુરે છે, તેજ આત્મા છે, સ શયાદિ જ્ઞાન આત્મા સિવાય હોઈ શકે નહિ, માટે આત્મા પ્રત્યક્ષ છે, અને જે પ્રત્યક્ષ હોય, તે અન્ય પ્રમાણથી સિદ્ધ કરાતું નથી જેમ પોતાના શરીરમાં મુખ-હુ બ વિગેરે સ્વાતુલવગમ્ય છે, તેમ તે પણ સમજવું. પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છતાં પણ શૂન્યવાદી આગલ તે સધાય છે, એમ કહેતો હોય, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે સર્વપ્રત્યયો પ્રત્યય હોવાથી સ્વપ્રના પ્રત્યયની પેઠે આલબ્ધન સ્થિત છે. છતાંકિ શૂન્યવાદીએ કહેલ બાધક પ્રમાણનું ત્યાં નિરાકરણ કરેલું છે પણ અહીં પ્રત્યક્ષ આત્મઆલોકમાં કોઈ બાધક પ્રમાણ નથી માટે આત્મા પ્રત્યક્ષ છે. ૧૫૫૪.

અથવા એ કંઈ-હું કંઈ છું-હું કંઈશ. એ કંઈ, હું કંઈ છું, હું કંઈશ. એ બધું, હું જાણું છું, હું બાણીશ છતાંકિ પ્રકારે પ્રકાળ વિષયી કાર્ય વ્યપદેશ કરતા, તેમાં જે “ જહ-હું ” પ્રત્યય થાય છે, એ પ્રત્યયથી આત્મા પ્રત્યક્ષ છે, આ અહ પ્રત્યય વિગર સ્થિત હોવાથી અતુમાનની નથી થતો, ત્યારે આગમાંકિ પ્રમાણથી પણ નથી થતો, કેમકે પ્રમાણ નહિ બહુતારા બાળ-ગોપાળ આદિને પણ આ ૧ કરૂપમાં સ્વસ વેદ

અહ પ્રત્યયની પ્રતીતિ થાય છે, અને ઘટ-પદાદિમા એવી પ્રતીતિ નથી થતી, માટે આત્મા પ્રત્યક્ષ છે. ૧૫૫૫.

જીવનો અભાવ હોય તો “ હું ” એમ તમે કેવી રીતે માનો છો ? કેમ કે વિષય-ના અભાવ છતે વિષયીના અભાવ હોય છે, શરીરમાંજ એ “ હું ” પ્રત્યયનો વિષય છે, એમ કહેતો હોય, તો તે અધોગ્ય છે, કાચકે એમ હોય, તો જીવ રહિત શરીરમા પણ “ હું ” એવો પ્રત્યય થવો જોઈએ, વળી જીવ સખ ધી અહ-હું એવો પ્રત્યય થએ “ હું છું કે નથી ” એવો સશય તને કેવી રીતે થાય ? કેમકે “ હું ” એવા પ્રત્યયથી બાહ્ય આત્માના સદ્ભાવથી “ હું છું. ” એવો નિશ્ચય થવો જોઈએ. અથવા આ આત્માના અસ્તિત્વ સખ ધી સશયમા “ હું ” એવો પ્રત્યય કેને થાય ? કેમકે આત્માના અભાવે તેવો પ્રત્યયજ ન થાય. ૧૫૫૬.

વળી જો સશયીએવો પ્રથમ આત્માજ ન હોય તો “ હું ” કે નથી ? એવો સશય કેને થાય ? કેમકે સશય એ વિજ્ઞાન નામનો ગુણજ છે, અને ગુણો સિવાય ગુણી હોય જ શકે નહિ, શરીર ત્યા ગુણી છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે સર્વથા અધોગ્ય છે, કારણ કે શરીર મૂત અને જડ છે, જ્ઞાન અમૂર્ત અને બોધસ્વરૂપ છે. આથી કરીને અન-તરૂપ (નહીં સરખા) પદાર્થોના ગુણ-ગુણીભાવ સભવે નહિ અને સભવે તો આકાશ અને રૂપ આદિ પદાર્થોના પણ ગુણ-ગુણીભાવ માનવો પડે, વળી જેને આત્મસ્વરૂપમાં સશય હોય, તેને કર્મના બધ-મોક્ષ-ઘટ-પટ આદિ બીજી વસ્તુઓ પણ સશય રહિત કયાથી હોય ? નજ હોય, અર્થાત્ તેને સર્વ વસ્તુમા સશયજ હોય કેમકે આત્માના અસ્તિત્વનો નિશ્ચય હોય, તોજ ચોપ વસ્તુનો નિશ્ચય થાય વળી “ હું ” એવા પ્રત્યયથી પ્રત્યક્ષ જણાતા આત્માને ગોપવનારને “ શબ્દ અભાવજ છે. ” ઇત્યાદિ વચનની પેઠે પ્રત્યક્ષ વિરૂદ્ધ નામનો પક્ષાભાસ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. તથા “ શબ્દ નિત્ય છે. ” ઇત્યાદિ વચનની પેઠે તેમજ કથન અતુમાનવિરૂદ્ધ પણ છે. “ હું સશયી છું ” એમ પ્રથમ માનીને પછી “ હું નથી. ” એમ કહેનારને “ કર્તા અનિત્ય છે, આત્મા અચેતન છે ” ઇત્યાદિ સાખ્ય દર્શનના વચનની પેઠે અકચુપગમવિરોધ નામનો દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. બાળ-ગોપાળ-શ્રી આદિને પ્રમિદ્ધ એવા આત્માના અપભાષ કરનારજ વચન “ શશી-ચદ્ર નથી ” ઇત્યાદિ વચનની પેઠે લોકવિરૂદ્ધ છે. “ હું છું, કે નથી ? ” એમ બોલનારજ વચન “ મારી માતા વન્ધ્યા છે, ” ઇત્યાદિ વચનની પેઠે સ્વવચન વ્યાધાતવાળુ છે. આ રીતે પ્રત્યક્ષાદિ બાધિત પક્ષમા પક્ષધર્મ પછે ત્હારો હેતુ હોવાર્થા તે અસિદ્ધ છે, હિમવાનના પલતુ પરિભ્રાણ-અને પિગાચ આદિમા પાચમાથી એકે પ્રમાણ પ્રવર્તતુ નથી, તેથી પાંચ પ્રમાણના વિષય રહિત અસત્ હોય એવો ત્હારો હેતુ અનેકાન્તિક પણ છે. અને અતુમાન પ્રમાણથી આત્મા સિદ્ધ થાય છે, તેથી ત્હારો હેતુ વિપક્ષમા રહે છે, માટે તે હેતુ વિરૂદ્ધ પણ છે. ૧૫૫૭.

બીજી રીતે આત્માને પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ કરે છે.

ગુણપચ્ચક્ષત્તણઓ ગુણીવિ જીવો ઘટોન્વ પચ્ચલ્લો ।

ઘટઓડવિ ઘેપ્પડ ગુણી ગુણમેત્તગ્ગહણઓ જમ્હા ॥ ૧૫૫૮ ॥

અન્નોડ્ડણ્ણો ઘ ગુણી હોજ્જ ગુણેહિ, જહ નામ સોડ્ડણ્ણો ।

નનુ મળમેત્તમ્મજ્ઞે વેપ્પઙ્ગી જીવો ગુણી સર્વથા ॥ ૧૫૫૯ ॥

અહ અન્નો તો એવ ગુણિણો ન ઘટાદઓઽવિ પચ્ચક્કલા ।

ગુણમેત્તમ્મજ્ઞાઓ જીવમ્મિ કઓ વિચારોઽય ? ॥ ૧૫૬૦ ॥

ગુણપ્રત્યક્ષથી ગુણી આત્મા પણ ઘટની પેઠે પ્રત્યક્ષ છે, કેમકે રૂપાદિ ગુણ માને અહણ થવાથી ગુણી-ઘટ પણ અહણ થાય છે, ગુણોથી ગુણી ભિન્ન છે કે અભિન્ન છે ? જો ગુણોથી ગુણી અભિન્ન છે, તો ગુણમાત્રના અહણથી ગુણી-જીવ પણ સાક્ષાત્ અહણ થાયજ, અને જો ગુણોથી ગુણી ભિન્ન હોય, તો ગુણમાત્ર અહણ કરવાથી ઘટાદિ ગુણી પણ પ્રત્યક્ષ ન થવા જોઈએ, તો પછી જીવને વિષે તેના અભાવનો વિચાર શાથી થાય છે ? ૧૫૫૮ થી ૧૫૬૦.

સ્મૃતિ-જિજ્ઞાસા-ચિકીર્ષા-જિગમિષા સ શય વિગેરે જ્ઞાન વિશેષ આત્માના ગુણો છે ને તે સ્વયંવેદ્ય પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ હોવાથી તે ગુણો વાળો આત્મા પણ પ્રત્યક્ષ છે, જેના ગુણો પ્રત્યક્ષ હોય, તે ગુણી પણ પ્રત્યક્ષ હોય છે, જેમ રૂપાદિ ગુણ પ્રત્યક્ષ હોવાથી તેના ગુણવાન્ ઘટ પ્રત્યક્ષ છે, તેની રીતે અહીં પણ ઉપરોક્ત જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રત્યક્ષ હોવાથી તે ગુણવાન્ આત્મા પણ પ્રત્યક્ષ છે

ગુણ પ્રત્યક્ષ થવાથી ગુણી પણ પ્રત્યક્ષ થાય છે, એ હેતુ અનેકાન્તિક છે, કેમકે આકાશનો ગુણ શબ્દ પ્રત્યક્ષ થાય છે, પણ તે ગુણવાન્ આકાશ પ્રત્યક્ષ નથી થતુ આ પ્રમાણે શકા ન કરવી, કેમકે શબ્દ એ આકાશનો ગુણ નથી, પણ રૂપ આદિની પેઠે ઇન્દ્રિય દ્વારા હોવાથી પુરુષગણનો ગુણ છે, એટલે તે ગુણ પ્રત્યક્ષ થવાથી આકાશ કયાથી પ્રત્યક્ષ થાય ? નજ વાય

ગુણ પ્રત્યક્ષ થવાથી ગુણીને શુ ? એમ કહેતો હોય, તો પૂછીએ છીએ કે ગુણોથી ગુણીને શુ ભિન્ન માને છે ? કે અભિન્ન માને છે ? જો અભિન્ન માનતો હોય, તો જ્ઞાનાદિ ગુણ ને અહણ કરવા માત્રથીજ તે ગુણવાન્ આત્મા પ્રત્યક્ષથી અહણ કરાય, એમ સિદ્ધ થયું. કેમકે જો જેનાથી અભિન્ન હોય, તેનું તેને અહણ કરવાથી અહણ થાય છે, જેમ વસ્ત્રમાં રહેલો રંગ વસ્ત્રથી અભિન્ન હોવાથી, વસ્ત્ર અહણ કરવાથી તે રંગ પણ અહણ કરાય છે, તેમ અહીં પણ જ્ઞાનાદિ ગુણોથી અભિન્ન તે ગુણવાન્ આત્મા છે, તેથી તેના ગુણો અહણ થવાથી તે ગુણવાન્ આત્મા પણ પ્રત્યક્ષપણે અહણ થાય છે, અને જો ગુણોથી ગુણી ભિન્ન છે, એમ માનતો હોય, તો યદ આ ગુણી, તેના રૂપાદિ ગુણોનું પ્રત્યક્ષ થવાથી જો અહણ થાય છે તે અહણ ન થતુ જો એ કેમકે જે જેનાથી ભિન્ન હોય, તે તેનું અહણ થવાથી અહીત ન થાય, જેમ ઘટ અહણ થવાથી તેથી ભિન્ન એવા પરતું અહણ નથી થતુ, તેમ અહીં પણ ગુણીથી ભિન્ન એવા ગુણોનું અહણ થવાથી ગુણી અહણ થવો ન જોઈએ. આ પ્રમાણે ઘટાદિમાં પણ અઅહણતાનો દોષ સમાન છતાં, કેવળ આત્માના અભાવનો વિચાર શાથી થાય છે ? કદિ એમ કહેવામાં આવે કે દ્રવ્ય વિના ગુણો હોતા નથી, તેથી રૂપાદિ ગુણો પ્રત્યક્ષ થયે, ઘટાદિ દ્રવ્ય પ્રત્યક્ષ થાય છે તો આત્મામાં પણ એજ પ્રમાણે છે. ૧૫૫૮-૯-૬૦.

વળી ગુણી અને ગુણો ભિન્ન માનવાથી ગુણના પ્રત્યક્ષથી ગુણી પ્રત્યક્ષ થાએ અથવા ન થાએ, એ નિર્ણય પૂર્વક દેખ, તો પણ જ્ઞાનાદિ ગુણોથી ભિન્ન એવા ગુણી આત્મા છે, એમ માનવા છતાં પણ આત્મા સિદ્ધ થાય તે જણાવવા કહે છે.

અહ મગ્ગસિ અત્યિ ગુણી ન ઉ દેહત્યતર તઓ કિંતુ ।
 દેહે નાણાદગુણા સો ચિય તેમિ ગુણી જુત્તો ॥ ૧૫૬૧ ॥
 નાણાદઓ ન દેહસ્સ મુત્તિમત્તાડઓ ઘટસ્સેવ ।
 તમ્હા નાણાદગુણા જસ્સ સ દેહાહિઓ જીવો ॥ ૧૫૬૨ ॥
 ઇય તુહ દેસેણાય પચ્ચલ્લો સવ્વહા મહ જીવો ।
 અવિહયનાણત્તણઓ તુહ ણિણ્ણાણ વ પઠિવજ્જ ॥ ૧૫૬૩ ॥
 એવ ચિય પરદેહેઽણુમાણઓ ગેણ્હ જીવમત્તિયત્તિ ।
 અણુવિત્તિ-નિવિત્તીઓ વિદ્ધાણમયં સલ્લે વ ॥ ૧૫૬૪ ॥

તુ એમ માનીશ કે ગુણી છે, પણ તે ગુણી શરીર શિવાય બીજે નથી, શરીર-
 માજ જ્ઞાનાદિ ગુણો છે, તેથી તે જ્ઞાનાદિ ગુણવાન ગુણી શરીર છે, એમ કહેવું તે અથો-
 બ્ય છે, (આ માન્યતા ઠીક નથી, કેમકે) ધરની પેઠે શરીર મૂર્તિમાન હોવાથી તેના
 જ્ઞાનાદિ ગુણો નથી, માટે જ્ઞાનાદિ ગુણો જેના છે, તે શરીરથી અતિરિક્ત-લિંગ આત્મા
 છે એ પ્રમાણે તને આત્મા દેશથી પ્રત્યક્ષ છે, અને અને અપ્રતિહત જ્ઞાનથી તારા
 સશય જ્ઞાનની પેઠે અર્થથી તે આત્મા પ્રત્યક્ષ છે, માટે આત્મા છે, એમ અગીકાર કર.
 ૧૫૬૧-૧૫૬૨-૧૫૬૩.

હું ગૌતમ ! તુ એમ કહીશ, કે જ્ઞાનાદિગુણોવાળો ગુણી છે, એ સખધમા માટે
 વિવાદ નથી, પરંતુ શરીરથી લિંગ હોય એવો ગુણી કોઈ આત્મા પદાર્થ નથી, કે જેમા એ
 જ્ઞાનાદિ ગુણો હોય, માટે તો એમ માનવું છે કે જેમ રૂપાદિ ગુણવાળો ગુણી ધર છે,
 તેમ જ્ઞાનાદિ ગુણવાળો ગુણી પણ દેહજ છે. કારણ કે જ્ઞાનાદિ ગુણો, ગૌરતા-કૃશતા-સ્થૂ-
 લતા આદિની પેઠે શરીરમાજ જણાય છે, માટે તે જ્ઞાનાદિ તે શરીરનાજ ગુણો છે.

તારી એ માન્યતા અથોબ્ય છે, કેમકે ધરની પેઠે શરીર મૂર્તિમાન અને અક્ષુ-
 માદ્દા હોવાથી અમૂર્ત એવા જ્ઞાનાદિ ગુણો તે શરીર સખધી નથી હોતા. અને દ્રવ્ય વિના
 ગુણો નથી રહેતા, તેથી જે જ્ઞાનાદિ ગુણોના જેવો અમૂર્ત અને અચાક્ષુષ છે, તેજ શરી-
 રથી અતિરિક્ત એવો ગુણી-આત્મા જાણવો.

જ્ઞાનાદિ ગુણો શરીરના નથી, એ કથન પ્રત્યક્ષ વિરૂદ્ધ જણાય છે, કેમકે એ ગુણો
 શરીરમાજ પ્રત્યક્ષ જણાય છે. તે કહેવું પણ અયુક્ત છે. આપુ વચન અતુમાનથી બા-
 ધિત છે. કારણ કે ઈન્દ્રિયોથી અતિરિક્ત જ્ઞાતા-જાણનાર, ઇન્દ્રિયોના ઉપરમ થયા છતા પણ
 ઇન્દ્રિયોવડે જાણેલા પદાર્થનું સ્મરણ કરે છે. “ જે જેનો ઉપરમ થતા પણ તેથી જાણેલ
 અર્થનું સ્મરણ કરે છે, તે તેનાથી લિંગ હોય છે, જેમ પાચ બારીઓથી જાણેલ
 અર્થનું બારીઓ બંધ કર્યા છતા પણ તેનાથી લિંગ એવો દેવદત્ત સ્મરણ કરે છે, તેમ
 અહીં પણ જાણવું આ સખધી વધુ વિસ્તાર આગળ વાણુતિના પ્રદેશ કરીશુ એટલે
 અહીં વધુ નથી કહેતા.

એ રીતે સ્વશરીરમા તને પણ દેશથી આત્મા પ્રત્યક્ષ છે, છદ્મચ્ચને સર્વ વસ્તુ
 દેશથીજ જણાય છે. સર્વ પદાર્થ સ્વ અને પરપર્યાયથી અનન્ત પર્યાયવાળા છે અને
 છદ્મસ્થ પ્રત્યક્ષપણે સાક્ષાત્ તે વસ્તુના અચુક સાગનેજ જાણી શકે છે. વળી પ્રત્યક્ષથી
 રીપકઆદિના પ્રકાશવડે ઘરાદિ પદાર્થ દેશથી પ્રકાશિત છતા પણ વ્યવહારથી પ્રત્યક્ષ કહે-

વાય છે. સર્વથા પ્રકારે તેા કેવળીનજ સર્વ વસ્તુ પ્રત્યક્ષ છે. એટલે મને અપ્રતિહત જ્ઞાન હોવાથી આત્મા મર્વથા પ્રકારે પ્રત્યક્ષ છે, જેમ તારૂં સશયજ્ઞાન અતીન્દ્રિય છતાં પણ મને પ્રત્યક્ષ જણાય છે, તેમ આત્મા પણ જણાય છે, માટે આત્મા છે, એમ અગીકાર કર.

એ પ્રમાણે જેમ સ્વશરીરમા આત્મા છે, તેમ પરશરીરમા પણ આત્મા છે, એમ અનુમાનથી માન, 'જેમ પોતાનું શરીર આત્માવાળું હોવાથી તેની ઇષ્ટાનિષ્ટમા પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ દેખાય છે, તેમ પરશરીરની અદર પણ ઇષ્ટાનિષ્ટમા પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ દેખાય છે, માટે તે આત્માવાળું છે. જે આત્મા વિનાનું છે, તેને ધરની પેઠે ઇષ્ટા-નિષ્ટમા પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ નથી. આ અનુમાનથી પરશરીરમા પણ આત્મા છે, એમ માન. ૧૫૬૧ થી ૧૫૬૪

અનુમાનપ્રમાણથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકે છે એમ જણાવે છે,

જ ચ ન લિંગેર્હિ સમ મજ્જસિ લિંગી જઓ પુરા ગહિઓ ।

સગ્ગસેણ વ સમ ણ લિંગઓ તોડણુમેઓ સો ॥ ૧૫૬૫ ॥

સોડણેગતો જમ્હા લિંગેર્હિ સમં ન દિદ્ધુવોડવિ ।

ગહલિંગદરિસણાઓ ગહોડણુમેઓ સરોરમ્મિ ॥ ૧૫૬૬ ॥

દેહસ્સડિત્થિ વિહાયા પહનિયયાગારઓ ઘઠસ્સેવ ।

અવત્તાર્ણં ચ કરણઓ દઢાર્ણં કુલાલો ઘ ॥ ૧૫૬૭ ॥

અત્તિયદિય-વિસયાણ આયાણાદેયમાવઓડવસ્સ ।

કમ્માર હ્વાદાયા લોપ સઢાસ-લોહાણ ॥ ૧૫૬૮ ॥

મોત્તા દેહાર્ણં મોજ્જત્તણઓ નરો વ્વ મત્તસ્સ ।

સવાયાહત્તણઓ અત્થિય અત્તીય ઘરસ્સેવ ॥ ૧૫૬૯ ॥

તુ એમ માને છે કે લિંગ સાથે લિંગી પૂર્વે કોઈએ મહણ નથી કરેલ, તેથી સસલાના શી ગડાની પેઠે લિંગથી તે આત્મા અનુમેય નથી. (તારૂં એ કથન અથોગ્ય છે, કેમકે) તે હેતુ અનેકાન્તિક કોપવાળો છે. કારણ કે નિગ સાથે પૂર્વે નહિ જોયેલ એવી પણ પિશાચ્યહીતા તેના લિંગા જોવાથી, શરીરમા કોઈ પિશાચ્યાદ છે, એમ અનુમાનથી જ્ઞાત થાય છે. વળી શરીર ધરની પેઠે પ્રતિનિયત આકારવાળું હોવાથી, તેનો કર્તા કોઈ છે, તથા હન્દિથો જાદિની પેઠે કરણભૂત હોવાથી કુલારની પેઠે તેનો કોઈ અધિષ્ઠાતા છે, વળી લોહમા સાડસા અને લોખંડની પેઠે ઇન્દ્રિય અને વિષયોના આધાન-આદેષસાવ હોવાથી, હુહારની પેઠે ત્યાં કોઈ આદાતા (મહણ કરનાર) હોવો જોઈએ, તથા શરીરાદિક આહારાદિની પેઠે કોય હોવાથી મરુધ્યની પેઠે તેનો કોઈ ભોક્તા હોવો જોઈએ. અને ધરની પેઠે શરીર સઘાતાદિપ હોવાથી તેનો કોઈ સ્વામી પણ હોવો જોઈએ. ૧૫૬૫ થી ૧૫૬૯.

હે ગૌતમ ! તુ એમ માને છે કે લિંગથી લિંગી-આત્મા અનુમેય નથી. કેમકે સસલાના શી ગડાની પેઠે કોઈએ પણ પૂર્વે કોઈપણ લિંગથી લિંગી આત્માને જાણેલ નથી. એટલે લિંગ-લિંગીના પૂર્વે સંબંધ મહણ ન થવાથી લિંગવડે આત્મા અનુમેય નથી. તારી આ માન્યતામા હેતુ અનેકાન્તિક છે, કેમકે ભૂત વળજેલાના લિંગની સાથે લિંગી ભૂતાદિ પૂર્વે નહિ જોવા છતાં પણ અમરણ હાર્ય-ગાયન-રૂદન-હાથ-પગ-બુકુદી આદિના વિકારરૂપ લિંગ દર્શનથી શરીરમા ભૂતઆદિ છે, એમ અનુમાન કરાય છે. ને તે બાળકોને પણ પ્રતીત છે

વળી શરીર આદિમાન અને પ્રતિનિયત આકાંગવાળુ હોવાથી, ઘટની પેઠે તેનો કોઈ કર્તા છે, જેનો કોઈ કર્તા નથી, તે આકાશની પેઠે આદિમાન અને પ્રતિનિયત આકાંગવાળુ હોવું નથી. અહીં શરીરનો જે કર્તા છે, તે આત્મા છે. ‘પ્રતિનિયત આકાંગ મેરૂ આદિનો છે, પણ તેનો કોઈ કર્તા નથી. માટે ઉપરેક્ત હેતુ અનેકાન્તિક છે, એમ ન કહેવું, કાંગુ કે તે સાથે આદિમાન વિગેપણ પણ જોડવું. એટલે એ દોષ નહિ આવે. તથા જેમ ચક્ર-ચીવર-માટી-સૂત્ર-દડ વિગેરે કરણોનો આધિષ્ઠાતા-સ્વામી કુલાર છે, તેમ ઇન્દ્રિયો પણ કરણભૂત હોવાથી તેનો કોઈ સ્વામી છે, ન જે સ્વામિથી રહિત છે, તે આકાશની પેઠે કરણ નથી, અહીં કરણભૂત ઇન્દ્રિયોનો જે સ્વામી છે, તે આત્મા છે. તથા જેમ લોકમાં સાણસો અને લોખંડનો અહણ કરનાર હુહાગ છે, તેમ જ્યાં જ્યાં આદાન-અદિયલાવ છે, ત્યાં ત્યાં તેનો અહણ કરનાર અવશ્ય હોવો જોઈએ. અહીં ઇન્દ્રિય અને વિષયોનો આદાનઅદિય લાવ છે, તેથી તેનો આદાતા-અહણ કરનાર કોઈપણ છે, અને તે જે છે, તે આત્મા છે. આમી વિપરીત જ્યાં આદાતા-અહણ કરનાર નથી, ત્યાં આકાશની પેઠે આદાનઅદિય-લાવ પણ નથી. વળી ભોજન-વસ્ત્ર વિગેરે ભોજ્ય હોવાથી તેનો ભોક્તા પુરૂષ છે, તેમ શરીર પણ ભોજ્ય હોવાથી તેનો કોઈ ભોક્તા છે. જેનો કોઈ ભોક્તા નથી, તે ગધેડાના શીંગડાની પેઠે ભોજ્ય પણ નથી. અહીં શરીરમાં ભોજ્ય છે, માટે તેનો ભોક્તા આત્મા છે તથા શરીર વિગેરે સઘાતરૂપ-મર્તિમાન-ઈન્દ્રિયવાળુ અને ચક્ષુગ્રાહી હોવાથી, જેમ સઘાતરૂપાદિવાળા ધર વિગેરેનો સ્વામી છે, તેમ તેના શરીરનો પણ સ્વામી છે. જે સ્વામિ વિનાતુ છે, તે આકાંગપ્રુષ્પની પેઠે સઘાતાદિ સ્વરૂપ પણ હોવું નથી, શરીર વિગેરે સઘાતાદિ સ્વરૂપ છે, માટે તેનો સ્વામી પણ છે. અને તે આત્મા છે. ૧૫૬૫ થી ૧૫૬૯.

“શરીરનો કોઈ કર્તા છે.” ઇત્યાદિ કથનથી શરીરશરિના કર્તા વિગેરે સિદ્ધ થાય છે, પણ પ્રસ્તુત આત્માની સિદ્ધિ નવી થતી, એમ તુ કહેતો હોય, તો તેના ઉત્તરમાં અને કહીએ છીએ કે,

‘જો કચાડ સ જીવો સજ્જવિરુદ્ધોત્તિ તે મર્ઈ હોજ્જા ।

મુચાડપસગાઓ સં ન સસારિણો દોસો ॥ ૧૬૭૦ ॥

જે કર્તા વિગેરે છે, તે જીવ છે, મૂર્તિવાદિના પ્રમથથી આ અતુમાનો સાધ્ય વિરુદ્ધના સાધક થશે, એમ તારી જુદી થાય, તો તેમા-મ મારી જીવને સાધવામા એ મૂર્તિવાદિ દોષ નથી આવતા. ૧૫૭૦.

હમણા ઉપર શરીર-ઈન્દ્રિય વિગેરેનો કર્તા-અધિષ્ઠાતા-આદાતા-ભોક્તા અને અર્થી પણ કહેલ છે, તે સર્વ જીવ છે, તે ગિવાય અન્યઈથર વિગેરે તેનો કર્તા વિગેરે માનવામા આવે તો તે યુક્તિ રહિત છે, ‘એ હેતુઓ જે સ્વરૂપ વાળો અમૂર્ત આત્મા સાધ્ય કરવો છે તેની વિરુદ્ધતા સાધનારા હોવાથી વિરુદ્ધ હેતુઓ છે, કેમકે ધર્યાદિ પદાર્થના કર્તા કુલારાદિ મૂર્તિમાન-સઘાત રૂપ-અને અનિત્યતાદિ સ્વભાવનાળા છે, એટલે જીવ પણ એવોજ સિદ્ધ થશે, આથી સાધ્ય વિરુદ્ધ સાધનાર ના હેતુઓ છે. એમ તારી માન્યતા હોય તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે મ મારી જીવને મિદ્ધ કરતાં આ દોષ નહિ આવે, કેમકે તે આત્મા આઠ કર્મપુરૂષાળના સમૂહકુળ અને સમશરીરી હોવાથી કથયિત મૂર્તિતાદિ ધર્મવાન છે. ૧૫૭૦.

બીજા અતુમાનથી આત્માની સિદ્ધિ કરે છે.

અતિથિ ચિય તે જીવો સંસયઓ સોમ્મ ! યાણુપુરિસો વ ।

જ સદિદ્ધ ગોયમ । તં તત્યજ્ઞત્ય વડતિય ધુત ॥૧૫૭૧॥

एव नाम विसाण सरस्स पत्त न त खरे चैव ।

अज्ञतय तदति चिय एव विवरीयगाहेऽवि ॥ ૧૫૭૨ ॥

હે સૌમ્ય ! ગૌતમ ! સ્થાણુ અને પુરૂષના સસયની પેઠે તને સસય હોવાથી આત્મા છે, કેમકે જે સખધી સસય હોય, તે ત્યા અથવા અન્ય અવશ્ય હોય છે, તુ કહીશ કે ' જે એમ હોય, તો ગધેડાના શી ગડા પણ હોવા જોઈએ ? ના એમ નહિ, પરંતુ ગધેડામાં શી ગડા ન હોય, પણ અન્યત્ર તો તે હોયજ, એજ પ્રમાણે વિપરીત-મહુણમાં પણ સમજવું, ૧૫૭૧ થી ૧૫૭૨.

હે ગૌતમ ! તને જીવ સખધી સસય થયો છે, માટે અવશ્ય જીવ છે. કેમકે જે જે સખધી સસય થાય, તે તે વસ્તુ અવશ્ય હોય છેજ, જેમ સ્થાણુ અને પુરૂષમાં ઊંચાઈ-પહોળાઈ વિગેરે જે સમાનધર્મો છે તેવું પ્રત્યક્ષ થવાથી, અને ગતિ-મસ્તક ખજવાળણુ-પક્ષીના માળા-હતાણુ ચડણુ વિગેરે પુરૂષ તથા સ્થાણુ બંનેના જુદા જુદા ધર્મો પ્રત્યક્ષ ન થવાથી, માત્ર ઉભયગત ધર્મોનું સ્મરણ થતા સ્થાણુ અથવા પુરૂષ એ બેમાંના એકનો નિશ્ચય કરવાને ઇચ્છનારાને " આ શું છે ? " એવો વિમર્શરૂપ સસય થાય છે. આવા પ્રકારના સસયમાં તે સ્થાણુ અથવા પુરૂષાદિ વસ્તુનો અભાવ નથી, કેમકે જે વસ્તુજ ન હોય, તેનો સસય ક્યાથી થાય ? નજ થાય. એજ પ્રમાણે આત્મા અને શરીરના સામાન્ય વિરોધ ધર્મ જાણનાર પ્રમાતાને એ ઉભયના સામાન્ય ધર્મ પ્રત્યક્ષ થવાથી અને વિરોધધર્મ પ્રત્યક્ષ ન થવાથી, તે સખધી સ્મરણ થતા બેમાંથી એકનો નિશ્ચય કરવાને ઇચ્છનારાને " આ આત્મા છે ? કે કેવળ શરીરજ છે ? " એવો વિમર્શરૂપ સસય થાય છે. આવો સસય જો આત્મા અને શરીર એ બે પદાર્થો સ્વતંત્રપણે હોય, તોજ થાય છે. બેમાંથી એકનો પણ અભાવ હોય, તો તે ન થાય, બહુ કહી તુ એમ કહીશ કે ' અરણ્યાદિમાં સ્વાણુ-પુરૂષનો સસય થએ, ત્યા અથવા અન્ય સ્થળે બેમાંથી એક વસ્તુ હોય છે, પણ બંને વસ્તુ નથી હોતી, તો પછી વિદ્યમાન વસ્તુ-માજ સસય થાય, એમ કેમ કહો છો ? ' તારૂં આ કથન મારો આલમ્રાય જાણ્યા વિનાનું છે, કારણ કે અમે એવું કંઈ નથી કહેતા, કે તેજ સ્થળે ઉભય વસ્તુ હોવી જોઈએ, અમે તો એમ કહીએ છીએ કે જે સખધી સદેહ થાય, તે વસ્તુ ત્યા અથવા અન્યસ્થળે અવશ્ય હોય છેજ. (હોવીજ જોઈએ) માટે સસયના વિષયપણાથી જીવ છેજ.

જો એ પ્રમાણે જે સખધી સસય થાય, તે વસ્તુ અવશ્ય હોવી જોઈએ, એમ કહેતા હો, તો કોઇને ગધેડાના શી ગડા સખધી સસય થાય, જેમકે " આ ગધેડાના શી ગડા છે કે અન્ય બળદ આદિના છે ? " આથી તો તે ગધેડાના શી ગડા પણ હોવા જોઈએ, એમ થયું. જો તુ એ પ્રમાણે કહેતો હોય, તો તેના ઉત્તરમાં અમે કહીએ છીએ કે હમણાજ ઉપર કહ્યું છે, કે ત્યા અથવા અન્ય વિદ્યમાન વસ્તુ હોય, તો તેમાં સસય થાય છે, અવિદ્યમાન વસ્તુમાં નથી થતો. ગધેડાના શી ગડા નથી, એટલે કે ગધેડાને શી-ગડાનો અભાવ છે, પણ અન્યત્ર બળદ વિગેરેને તો તે છેજ માટે કાંઈ દોષ નથી આજ પ્રમાણે સ્થાણુમાં આ પુરૂષજ છે ? ' ઇત્યાદિ વિપર્યય કોઈ કરે તો પણ આજ ન્યાય-યુક્તિ સમજની કેમકે સ્થાણુમાં પુરૂષનો વિપરીત મહ થાય, તે સ્થાણુથી વિપરીત પુરૂષ વિદ્યમાન હોય તોજ થાય છે. અથવા નથી થતો, એ પ્રમાણે તમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે

શરીરને વિષે આત્માનું નાસ્તિત્વ માન્ય છે, પણ આત્માનું સર્વથા નાસ્તિપણુ ધરતું નથી.

વળી બીજા પ્રકારે આત્માની સિદ્ધિ કરે છે.

અતિય અજીવવિચ્છલો પદિસેહાઓ યહોઽઘદસેવ ।

નતિય ઘડોત્તિ વ જીવતિયત્તપરો નતિયસદ્દોઽય ॥ ૧૬૭૩ ॥

પ્રતિષેધથી (જીવની સિદ્ધિ થાય છે) અધરનો પ્રતિપક્ષી જેમ ધર છે તેમ અજીવનો પ્રતિપક્ષી જીવ છે. “ ધર નથી ” ઇત્યાદિની પેઠે “ જીવ નથી ” એમાનો એ “ નથી ” શબ્દ “ જીવ છે ” એમ સિદ્ધ કરે છે. ૧૫૭૩

જીવરૂપ વ્યુત્પત્તિવાળા શુદ્ધપદનો પ્રતિષેધ કરનાવાળો અજીવ છે તેથી તેનો પ્રતિપક્ષવાન છે. કેમકે જ્યાં વ્યુત્પત્તિવાળા શુદ્ધપદનો નિષેધ હોય છે, ત્યાં તેનો પ્રાતપક્ષ હોય છે. જેમ અધર તે ધરરૂપ પ્રતિપક્ષવાન છે. કેમકે અધર એમ કહેવામાં વ્યુત્પત્તિવાળા શુદ્ધપદનો નિષેધ કર્યો છે, તેથી તેના પ્રતિપક્ષી ધરનો મદલાવ અનશ્ય હોયો જો એ. અને જે પ્રતિપક્ષવાન નથી, ત્યાં વ્યુત્પત્તિવાળા શુદ્ધપદનો નિષેધ પણ નથી જેમકે અજરવિષાણુ-ડિય ઇત્યાદિ, અહીં અખવિશાણુ એટલે અરવિષાણુરૂપ સમાસવાળા અશુદ્ધપદનો નિષેધ કર્યો છે, તેથી અર-ગધેડાનું શીગડું તે અરવિષાણુ એવી વ્યુત્પત્તિ છતાં પણ ગધેડાનું શીગડું એવો તેનો પ્રતિપક્ષી કોઈ પદાર્થ નથી, “ અ ડિય, ” એમાં ડિય પદ વ્યુત્પત્તિ વિનાનું છે, એટલે સમાસ રહિત છે, તે પણ ડિયરૂપ કોઈ વ્યુત્પત્તિવાળો શુદ્ધ પદાર્થ તેનો પ્રતિપક્ષી હોવોજ જોઈએ એમ નથી. આજ પ્રમાણે “ અહીં ધર નથી ” એવો શબ્દ પ્રયોગ અન્યથા ધરના સદલાવ વિના થતો નથી, કેમકે જેનો નિષેધ કરાય છે, તે પદાર્થ ધરની પેઠે અન્ય રથળે હોય છેજ. તે પ્રમાણે અહીં પણ “ આત્મા નથી ” એવો આત્માનો નિષેધ કરનાર શબ્દ કોઈપણ રથાને આત્માના સદલાવ વિના થઈ શકે નહિ. કેમકે જે સર્વથા હોયજ નહિ, તેના ગધેડાના શીગડા ને પાયલૂત સિવાય છઠ્ઠા ભૂતની પેઠે નિષેધ હોતો નથી. આટલા ઉપગ્રથી જે તું આત્માનો નિષેધ કરે છે, તેથી એ નિષેધજ આત્માનો સદલાવ સિદ્ધ કરે છે, માટે આત્મા છે, એમ અગીકાર કર. ૧૫૭૩.

જોતમ — ગધેડાના શીગડા જેવા અવિદ્યમાન પદાર્થનો પણ નિષેધ તો જણાય છે, તે તમ કહેલો નિષેધનો હેતુ અનેકાન્તિક દોષ શુદ્ધ છે ?

ભગવન્ત — ના કોપવાળો નથી, કેમકે —

અસઓ નતિય નિસેહો સજોગાઈપદિસેહઓ સિદ્ધ ।

સંજોગાઈચ્છકપિ સિદ્ધમત્યતરે નિયય ॥ ૧૬૭૪ ॥

અવિદ્યમાન પદાર્થનો નિષેધ સ ભવતોજ નથી, (કેમકે) સ યોગાદિના પ્રતિષેધથી તે સિદ્ધ થાય છે, સ યોગાદિવાર પણ અર્થાન્તરમાં અનશ્ય સિદ્ધ હોય છે. ૧૫૭૪.

જે કોઈ પદાર્થનો નિષેધ કરાય છે, તે પદાર્થ અન્ય રથળે તો વિદ્યમાન હોય છે જ, પરન્તુ તેના અશુદ્ધ રથળે સ યોગ-સમવાય-સામાન્ય કે વિશેષ, એ યાગનો નિષેધ કરાય છે, સર્વથા તેના અભાવ નથી કહેવાતો. જેમકે — “ દેવદત્ત ધરમા નથી ” આ વચનમાં ધર અને દેવદત્ત વિદ્યમાન છે, તેના સ યોગ માનનો નિષેધ કરાય છે, સર્વથા એમનો અભાવ નથી કહ્યો. “ ગધેડાના શીગડા નથી. ” આ વાક્યમાં ગધેડો અને શીગડા વિદ્યમાન છે, માત્ર તે બેનો સમવાય નિષેધ્યો છે. “ બીજો ચન્દ્ર નથી, ” આમાં એક ચન્દ્ર વિદ્યમાન છે, પણ

બીજો નથી, એટલે ચદ્રના સામાન્યનો નિષેધ કર્યો છે, સર્વથા ચન્દ્રનો અભાવ નથી કહ્યો, “ ઘટ જેવડાં મોતી નથી. ” અહીં મોતીઓના ઘટપ્રમાણતારૂપ વિશેષનો નિષેધ કર્યો છે, પણ સવથા મોતીનો અભાવ નથી કહ્યો. આજ પ્રમાણે “ આત્મા નથી. ” એ વચ-
નથી વિદ્યમાન આત્માનો કોઈ સ્થળે કોઈની સાથે સંયોગ માત્ર નથી, એમ તારે માનવું
જોઈએ, જેમકે મરીર આત્મા નથી. પરંતુ આત્માનો સર્વથા અભાવ ન માનવો જોઈએ.

ગૌતમ -જો એ પ્રમાણે જેનો નિષેધ કરાય, તે વસ્તુ હોય છેજ એમ કહેતા હો તો
મારે વિષે ત્રણ હોકાંતુ સ્વામિપણુ છે, તમે વીગેરે એ નિષેધ કરાયવું છે માટે, અને સમવાય
આદિ ચાર પ્રતિષેધનો પાચમી પ્રતિષેધ પ્રકાર પણ છે, તમારા વડે નિષેધ કરાયલો છે માટે,
એમ માનવું જોઈએ, કારણકે તમેજ કહ્યો છો કે જેનો નિષેધ કરાય છે, તે વસ્તુ હોય છેજ.

ભગવન્ત -ગૌતમ ! તારી એ માન્યતા અધોગ્ય છે, કેમકે જેમ મોતીઓના ઘટ-
પ્રમાણ રૂપ વિશેષનો નિષેધ કરાય છે, તેમ ત્રિલોકની ઈશ્વરતા રૂપ વિરોધ માત્રનાજ તોરામા
નિષેધ કરાય છે, સર્વથા ઈશ્વરતા નિષેધાતી નથી, કેમકે સ્વશિષ્યાદિની ઈશ્વરતા તો તારામાં
વિદ્યમાન છે. વળી પ્રતિષેધની સંખ્યામાં પણ પાચમી સંખ્યાનો નિષેધ છે, સર્વથા પ્રતિષેધ-
નો અભાવ નથી, કેમકે ચાર સંખ્યા વિશિષ્ટ પ્રતિષેધ તો છેજ.

ગૌતમ -તમે જે કહ્યોછો, તે સંબંધ વિનાતુ જણાય છે, કેમકે આરામા ત્રિલોકાંતુ
સ્વામિત્વ નથી, તેનોજ નિષેધ થાય છે, અને પાચ સંખ્યા વિશિષ્ટ સંબંધનો પ્રતિષેધ, જે
અવિદ્યમાન છે, તેનોજ નિષેધ કરાય છે, વળી સંયોગ-સમવાય-સામાન્ય-અને વિશેષ તે
ટુંક દેવદત્ત અને ખરવિશાણાદિમાં અવિદ્યમાન છે, તેનોજ નિષેધ કરાય છે, આથી
“ જેનો નિષેધ કરાય, તે વસ્તુ છેજ ” એમ કહેવું તે કેવળ સંબંધ વિનાતુજ છે.

ભગવન્ત -મહાતુલાવ ! એમ નહિ. ટુંક આદિમાંજ દેવદત્તાદિના સંયોગ વિગે-
રેનો નિષેધ છે, અન્યત્ર નિષેધ નથી. એટલેકે ધરની સાથે દેવદત્તનો સંયોગ નથી, અન્યત્ર
ક્ષેત્ર-ટુંકાન ગામ આદિની સાથે છે, એવીજ રીતે ધરનો સંયોગ પણ દેવદત્તની સાથે
નથી, બીજા ખારડા-ગોદડા વિગેરેની સાથે છે, એજ પ્રમાણે શીંગડાનો સમવાય ગધેડામાં
નથી, બળ-ગાય આદિમાં તો છે, બીજા ચદ્રના અભાવથી, ચદ્રમાં સામાન્ય નથી,
પણ બીજા ઘટ-પટ-ગાય આદિમાં તો છે ઘટ જેવડાં પ્રમાણ મોતીઓમાં નથી, અન્યત્ર
કહ્યોછો વિગેરેમાં તો છેજ. ત્રિલોકાંતુ સ્વામિત્વ તારામાં નથી, પણ અન્યત્ર તીર્થંકરાદિમાં
તો છેજ. પાચ સંખ્યા પ્રતિષેધમાં નથી, પણ અન્યત્ર અતુતરે વિમાનાદિમાંતો છેજ, આ
અપેક્ષાએજ અમે કહીએ છીએ કે “ જેનો નિષેધ કરાય છે, તે વસ્તુ સામાન્યથી છેજ. ”
પણ એમ નથી કહેતા કે “ જેનો બધા નિષેધ કરાય, તે વસ્તુ ત્યાજ હોવી જોઈએ. ” કે
જેથી તે કહેલો દાવ આવે.

‘ હું પણ શરીરમાજ આત્માનો નિષેધ કરું છું, અન્યત્ર નિષેધ નથી કરતો, ’
એમ કહેતા હોય, તો તે યોગ્ય છે, કેમકે અમે જેજીવની સિદ્ધિ માટે આટલો યત્ન કરીએ
છીએ, તે તેથી સિદ્ધ થયો, તો પછી તેની સિદ્ધિ માટે બીજી શુદ્ધિ નકામી છે, કેમકે
શરીર આશ્રયથીજ આત્મા સિદ્ધ થાય છે, શરીર વિના આત્મા અન્ય સ્થળે હોતો નથી,
શરીરમાજ આત્મા છે, એમ લક્ષણથી જણાય છે. આથી એમ ન કહેવું, કે શરીર એજ
આત્મા છે કેમકે એમ માનવાથી “ જીવે છે, મરી ગયો-મૂર્છા પામ્યો. ” એ વિગેરે વ્યવ-
હારની વ્યવસ્થા નહિ બને. એ સંબંધી આગળ વિરોધથી કહેવાયો. ૧૫૭૪.

પુન પ્રકારાન્તરે આત્માની સિદ્ધિ કહે છે.

જીવોત્તિ સત્યયમિણ સુદક્ષણઓ ઘટાભિહાણં વ ।

જેણત્યેણ સયત્થ સો જીવો, અહ મઠ્ઠિ હોજ્જા ॥ ૧૬૭૬ ॥

અત્યો દેહો ચ્ચિય સે ત નો પજ્જાયવયણમેઆઓ ।

નાણાણુણો ય જઓ મણિઓ જીવો ન દેહોત્તિ ॥ ૧૬૭૭ ॥

ઘટના નામની પેઠે શુદ્ધપદ હોવાથી, જુન એ નામ સાર્થક છે, જે અર્થ વડે તે વિધમાનાર્થક છે, તે અર્થ જુવ છે. જુવ એટલે દેહ, એવો અર્થ તુ માનતો હોય, તો પર્યાયવચનના ભિન્નપણુથી ભેદ હોવાને લીધે, તે અર્થ સાચો નથી, વળી જુવ જ્ઞાનાદિ શુદ્ધવાળો કહેો છે અને દેહ તેવો નથી. ૧૫૭૫ થી ૧૫૭૬.

જેમ ઘટ એ નામ વ્યુત્પત્તિવાળુ અને શુદ્ધપદ વાળુ હોવાથી સાર્થક છે, તેમ જુવ એ નામ પણ વ્યુત્પત્તિવાળુ અને શુદ્ધપદવાળુ હોવાથી સાર્થક છે. તેથી વિપરીત જે નામ અરવિપાણાદિની પેઠે વ્યુત્પત્તિનાળુ અને શુદ્ધપદ વાળુ નથી હોતુ તે નામ સાર્થક પણ નથી હોતુ. જે નામ ક્રિયાદિની પેઠે શુદ્ધ પદ વાળુ હોય, પણ વ્યુત્પત્તિવાળુ ન હોય, તે નામ પણ સાર્થક નથી હોતુ. તેમજ જે નામ સમાસયુક્ત વ્યુત્પત્તિવાળુ હોય, પણ શુદ્ધપદવાળુ ન હોય, તે નામ પણ અરવિપાણાદિની પેઠે સાર્થક નથી હોતુ આ કારણથી વ્યુત્પત્તિયુક્ત શુદ્ધપદવાળુ જે નામ હોય છે, તે સાર્થકજી હોય છે એમ સમજવુ.

અહી કહી તુ એમ માને, કે ' જુવ એટલે શરીર સમજવુ, પણ શરીર સિવાય અન્ય અર્થ એ જુવ પાતો નથી, કેમકે શરીરજી સર્વવ્યાપાર કરતુ જણાય છે, જેમકે શરીરથી કોઇ કોઇને મારે છે ત્યારે કહેવાય છે કે આ જુવ આ જુવને મારે છે. આ કારણથી જુવ એટલે શરીર એમ કહેવુ જ યોગ્ય છે તારી એ માન્યતા અયોગ્ય છે, કારણકે શરીર અને જુવનો પર્યાય વચનથી ભેદ છે, જ્યાં જ્યાં પર્યાય વચનથી ભેદ છે, ત્યાં ત્યાં ઘટ અને આકાશની પેઠે ભુદાર્ધ છે, જેમકે-ઘટ-કુટ-કુલ-કળશ વિગેરે ઘટના પર્યાય છે, અને આકાશ-વ્યોમ-અન્તરિક્ષ-નભસ્ત્ર વિગેરે આકાશના પર્યાય છે. અહી પ્રસ્તુતમા પણ જુવ-જન્તુ-અમુમાન-પ્રાણી સત્ત્વ-ભૂત-આત્મા વિગેરે જુવના પર્યાય છે, અને શરીર-વધુ-કાય-દેહ-કલેવર વિગેરે શરીરના પર્યાય છે, આ પ્રમાણે પર્યાયવચનમા ભેદ છતાં પણ, જો વસ્તુને એકજ માનવામા આવે, તો સર્વત્ર એકતાનો પ્રસંગ આવે ને તે બાધક થાય. વળી શરીરજી સર્વ વ્યાપાર કરતુ જણાય છે, એમ કહ્યું, તેમાતો શરીરના સાહચર્યથી ભીણુ રહેવુ વિગેરે કાર્ય થતા હોવાથી શરીરમા જુવનો ઉપચાર કરાય છે. અને એવુ પણ કહેવાય છે કે " તેમાથી જુવ ગયો, હવે આ શરીર બાળી નાખો. " તથા આત્મા જ્ઞાનાદિ શુદ્ધવાળો છે, અને દેહ જડ છે, તો પછી શરીર એજ જુવ કેમ કહી શકાય ? આજ મથમા પૂર્વે કહ્યું છે, કે શરીર ઘટની પેઠે મૂર્તિમાન હોવાથી જ્ઞાનાદિ શુદ્ધવાળુ નથી. તથા શરીર અને ઇન્દ્રિયથી આત્મા ભિન્ન છે, કેમકે ઇન્દ્રિયથી જાણેલ અર્થતુ બારીમા રહેલા પુરુષની પેઠે તેને સ્મરણ થાય છે. ૧૫૭૫ થી ૧૫૭૬.

એ પ્રમાણે અનેક શક્તિથી સમજાવ્યા છતાં ઇન્દ્રભૂતિ હજી બોધ ન પામ્યા, એટલે કંરણાસાગર ભગવન્ત પુન કહે છે કે.

જીવોર્જિત્થિ વઓ સચ્ચ મવયણાઓઽવસેસવયણ વ ।

સવ્વણ્ણવયણઓ વા, અણુમયસન્નણ્ણવયણ વ ॥ ૧૬૭૭ ॥

મય-રાગ-દોસ-મોહામાવાઓ સઘમણદ્વાદ ચ ।

સઘ ચિય મે વયળં જાઈયમજ્જત્યવયળ વ ॥ ૧૫૭૮ ॥

ફહ સઘવણુત્તિ મઈ જેનાહ સઘસસયચ્છેઈ ।

પુન્નહમુ વ જ ન જાણસિ જેણ વ તે પચઓ હોજ્જા ॥ ૧૫૭૯ ॥

તારા સશયાદિ સર્વ વચનોની પેઠે “ જીવ છે ” એ કથન માટે વચન હોવાથી સત્ય છે. (જે વચન યોદ્ધા સાક્ષીની પેઠે સત્ય નથી, તે માટે વચન નથી.) અથવા “ જીવ છે ” એ કથન સર્વજનુ વચન હોવાથી, તને ઈષ્ટ એવા સર્વજ્ઞના વચનની પેઠે સત્ય છે. વળી મારા સર્વ વચનો હું ભય-રાગ-દ્વેષ-ને મોહ (અજ્ઞાન) રહિત હોવાથી હોય રહિત અને સત્ય છે, જે ભયાદિ રહિત છે, તેહ વચન માર્ગ જાણનાર મધ્યસ્થ પુરુષની પેઠે સત્ય છે. હું પણ ભયાદિ રહિત છું, તેથી મારા સર્વ વચન સત્ય અને હોય રહિત છે. કહી ‘ તમે મર્વજા છો, તથા ભયાદિના અભાવ છે એમ કેમ મનાય ’ એવી તને શંકા હોય, તો તે અચુક છે, કેમકે હું સર્વસશયનો છત્તાર છું અને સર્વસશયનો છત્તાર તેજ મર્વજા કહેવાય છે. અને તે બાબતમા જે તું સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ એમ ત્રણ લોકમા રહેલી વસ્તુ ન જાણતો હોય, તે અને પૂછ, કે જેથી તારા સર્વ સશયનો હું છે. હા અને તેથી તને મારે વિષે સર્વજ્ઞપણાને પ્રત્યય થાય. ૧૫૭૯.

હવે ઉપસહાર કરતા બનવન્તા કહે છે.

एवमुबओगलिं गोयम ! सव्वप्पमाणससिद्ध ।

तसारी यर थावर-तसाहमेय मुणे जीव ॥ १५८० ॥

હું ગૌતમ ! એ પ્રમાણે ઉપયોગ લિ ગવાળો આત્મા સર્વ પ્રમાણથી સિદ્ધ છે, તેના સસારી અને મોક્ષ પામેલા તેમજ નસ અને સ્વાવર, આદિ શબ્દ થકી સૂક્ષ્મ બા-
દર પર્યાયા અપર્યાયા આદિ ભેદો જાણવા. ૧૫૮૦.

એવી રીતે આત્માની સિદ્ધિ કર્યા પછી આ સખધમા વેદાન્તવાદી એમ કહે છે કે આત્માના ધણા પ્રકાર હોઈ શકે નહિ, કેમકે આત્મા સવત્ર એકજ છે, તેઓ કહે છે કે- “ એકજ બૂતાત્મા દરેક બૂતાત્મા ગહેલો છે, તે એક છતા પણ પાણીમા ચન્દ્રની પેઠે અનેક પ્રકારે જણાય છે, જેમ તિમિરના કોપવાળો મનુષ્ય વિશુદ્ધ આકાશને વિજિ વિજિ માત્રાઓ વડે સહીર્ણ માને છે, તેમ આ નિર્મળ-નિર્વિકલ્પ બ્રહ્મ મલિનતા પામ્યું હોય તેમ અવિદ્યા વડે ભે રૂપે જણાય છે, જેના મૂળ હોય છે, શાખા નીચે છે અને છંદા જેના પાદકા છે, એવો જે આત્મા તેને વેદ જાણનાર અવ્યય અચેત્ય કહે છે. તથા “ ગુરુપ પયેદ મિં સર્વ, યદ્ મૂત યય માભ્ય, ઉતામૂતત્વસ્યેશાન, યદ્ગ્રેનાતિરોદ્ધતિ, યદેજતિ, યદ્ નૈજતિ, યદ્ દુરે, યદ્ અન્તિકે, યદ્ તરસ્ય સર્વસ્ય, યત્ સર્વમ્યાસ્ય યાદ્યત “ એટલે આ ચેતન અચેતન વાળું જે દેખાય છે તે સર્વ પુરુષ આત્માજ છે. જે થઈ ગયું, જે થશે, જે મોક્ષનો સ્વામી છે, જે આહાર વડે વૃદ્ધિ પામે છે, જે કંપે છે જે ચાલે છે એવા અચાદિ, જે પર્વતાદિ સ્થિત તે, જે મેઝ દિગે દર છે, જે નજીકમા છે, જે સર્વ ચેતન અચેતનની અદર અને બહાર છે, તે સર્વ પુરુષજ-આત્માજ છે. ઈયાદિ પ્રકારે તેઓ આત્મા સર્વજ એકજ છે, એમ માને છે, પણ તે અયોગ્ય છે, તે માટે કહે છે કે.

જડ પુણ સો ઇગો ચિય હવેજ્ઞ વોમં વ સર્વવિંદેસુ ।
 ગોયમ । તદેગલિગ પિંદેસુ તદ્દા ન જીવોડ્યં ॥ ૧૫૮૧ ॥
 નાળા જીવા કુંભાદયો વ્વ શુવિ લક્ષણાદ્યેયાઓ ।
 મુદ્દ-દુક્લ-વથ મોક્ષભાવો ય જઓ તદેગત્તે ॥ ૧૫૮૨ ॥
 જેણાવઓગલિંગો જીવો મિત્તો ય સો પડસરીર ।
 લવઓગો લકરિસા-વગરિસઓ તેણ તેડજ્ઞતા ॥ ૧૫૮૩ ॥

જો એ પ્રમાણે નર-નારક આદિના સર્વ શરીરોમાં, આકાશની પેઠે, એકજ આત્મા હોય, (પણ સસારી ને શ્રેષ્ઠ ધ્યાનિ લિખ લિખ ન હોય,) તો હે ગાત્રમ ! જેમ એ આકાશ સર્વપિંડોમાં-સર્વ સ્થળે લિખતા રહિત એકલિંગ વાળુ છે, તેમ આ જીવ પણ દરેક પિંડમાં એકલિંગવાળો જણાવો જોઈએ, (પણ તેમ નથી, કારણકે દરેક પિંડમાં-શરીરમાં તે લિખ છે, લક્ષણના લેદથી લક્ષ્યનો પણ ભેદ હોય છે.) વળી જગતમાંના જુદા જુદા સર્વ જીવો, ધરાદિની પેઠે, લક્ષણ આદિના લેદથી લિખ લિખ છે, (જે લિખ લિખ નથી, તેના આકાશની પેઠે લક્ષણ ભેદ પણ નથી.) અને જો આત્મા સર્વત્ર એકજ માનવામાં આવે, તો સુખ-દુઃખ-અન્વ-અને શ્રેષ્ઠતા અભાવ થાય. માટે ઉપધોગ લક્ષણવાળો આત્મા છે, ને તે આત્મા દરેક શરીરમાં લિખ લિખ છે, કેમકે દરેક શરીરમાં ઉપધોગની ન્યૂનાધિકતાથી અનન્તા ભેદ થાય છે, તેથી જોયે પણ અનન્તા છે. ૧૫૮૧-૧૫૮૨-૧૫૮૩.

ઇગત્તે સર્વગયત્તઓ ન સોક્ષ્ણાદઓ નમસ્તેવ ।
 કત્તા મોત્તા મતા ન ય સંસારી જહાડ્ડાગાસ ॥ ૧૫૮૪ ॥
 ઇગત્તે નતિય મુદ્દી બહુવપાઠત્તિ દેસનિહવ્વ ।
 બહુતરવદ્ધત્તળઓ ન ય મુક્કો દેસમુક્કો વ્વ ॥ ૧૫૮૫ ॥

આત્માને એક અને સર્વગત માનવાથી તેને આકાશની પેઠે શ્રેષ્ઠ વિગેરે ધરશે નહિ. વળી આકાશની પેઠે આત્મા કર્તા-લોકતા-મંતા અને સસારી નહિ કહી શકાય, આત્માને એકજ માનવાથી આખા શરીરે રોગી અને અલ્પ ભાગમાં નીરોગી મરુખ્યની પેઠે સુખી નહી ગણાય, તેમજ ઘણા ભાગમાં સર્વથા બધાએલ અને અલ્પ ભાગમાં ખુદા એવા મરુખ્યની પેઠે કોઈ મુક્ત નહી કહેવાય. અને તેમ થવાથી સુખાદિકની અસિદ્ધિ થાય માટે જોયોતુ અનેકપણ છે. ૧૫૮૪-૧૫૮૫.

આત્મા એકજ અને સર્વવ્યાપિ છે, એમ માનવામાં આવે તો આકાશની પેઠે આત્માને સુખ-દુઃખ-અ-શ્રેષ્ઠ વિગેરે સભવશે નહિ, કેમકે જ્યાં મુખ દુઃખ વિગેરે હોય છે ત્યાં દેવદંતની પેઠે સર્વગત-સર્વવ્યાપિપણ હોતુ નથી. વળી એ રીતે આત્માને એકજ માનવાથી આત્માને કર્તા-લોકતા-મંતા-સસારી વિગેરે વિશેષણ વાળો પણ નહી કહી શકાય. કેમકે જે એક છે, તે આકાશની પેઠે કર્તા-લોકતાદિ નથી. તથા નારકી તિવંચ વિગેરે અનન્તા જીવો અનેક પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક દુઃખથી ખીડિત છે, અને તેના અનન્તભો ભાગ જ માત્ર સુખી છે, એજ રીતે અનન્તા જીવો બધાએલા છે, અને તેના અનન્તભો ભાગજ મુક્ત છે. આથી એ સર્વને એકજ માનવાથી કોઈ પણ જીવ સુખી

નહી કહેવાય, કારણકે જેમ આખે શરીરે રોગી અને અગુડી આદિ એક ભાગમાં નીરોગી અનુપમ રોગીજ કહેવાય છે, તેમ આત્મા પણ ધણા ભાગે દુષ્કૃત અને અદ્ય ભાગે મુખવાળો હોવાથી દુષ્કૃત કહેવાયો. તેજ પ્રમાણે કેઈ જીવ મુક્ત પણ નહિ કહેવાય, કેમકે ધણા ભાગમાં અવાચ્છેદ અને ઘોડાજ ભાગમાં મુક્ત હોય છે આ પ્રમાણે આત્માની એમ્તામાં તેને મુખ દુષ્કૃત અને અધ મોક્ષ ધર્યો નહિ, જે કારણથી એકપણામાં સુખાદિકની અનુપપત્તી છે, તે હેતુથી જીવોનું અનેકપણું સિદ્ધ થાય છે. ૧૫૮૪-૧૫૮૫.

જીવો તણમેત્તયો જહ કુમ્ભો તમ્મુણોવલભાઓ ।

અહવાડણુવલભાઓ મિન્નમ્મિ ઘટે ઘટસ્સેવ ॥ ૧૫૮૬ ॥

તમ્હાજ્જકા મોત્તા વગો મોવલો મુહ ચ દુવલ ચ ।

સસરણ ચ વહુત્તા-ડસવ્વગયત્તેસુ જુત્તાઈ ॥ ૧૫૮૭ ॥

આત્મા શરીરપ્રમાણજ છે, કેમકે તે આત્માના શુભો ત્યાજ જણાય છે, જેમ ધરનો આકાર દેખાય ત્યાજ ધરો છે એમ કહેવાય છે, અથવા જે જ્યાં પ્રમથો વડે ન જણાય તેનો ત્યા અભાવ હોય છે, જેમ લિજ ધરમાં ઘટ નથી જણાતો તેમ શરીરથી બહાર આત્મા જણાતો નથી, ને શરીર બહાર આત્મા નથી માટે આત્મા ધણા અને અસર્વગત આત્માઓ માનીએ તોજ તેને કર્તા-લોકાન્તા-અધ-મોક્ષ-મુખ-દુષ્કૃત વિગેરે ધર્મો ધરી શકે, અન્યથા નહી, એ પ્રમાણે પ્રમાણ કરીને સિદ્ધ એવા જીવને તુ અંગીકાર કર. ૧૫૮૬ થી ૧૫૮૭.

ગોયમ । વેયપયાણં ઇમાણમત્થ ચ ત ન યાનાસિ ।

જં વિજ્ઞાણઘણો ચિય ભૂર્ણિતો સમુત્થાય ॥ ૧૫૮૮ ॥

મણસિ મજ્જમેસુ વ મયમાવો ભૂયસમુદયન્મૂઓ ।

વિજ્ઞાણમેત્તમાયા ભૂયડણુ વિણસ્સઈ સ મૂઓ ॥ ૧૫૮૯ ॥

અસ્થિ ન ય પેચસણ્ણા જ પુવ્વમોડમિહાણમમુગોત્તિ ।

જ મળિયં ન મવાઓ મત્તર જાઈ જીવો ત્તિ ॥ ૧૫૯૦ ॥

ગૌતમ ! એ પૂર્વે જણાવેલ વેતના ધરનો અર્થ તુ બરાબર જણતો નથી, કેમકે તુ એમ માને છે કે વિજ્ઞાન અરોનો જે મમુદાય, તે પૃથ્વી આદિ ભૂતોથી ઉત્પન્ન થયેને, મધના કારણેમાં મદલાવની પેડે, ભૂતસમુદાયથી ઉત્પન્ન થયેલો વિજ્ઞાનમાન આત્મા, ભૂતોનો નાશ થએ તરત ભૂતને વિષે નાશ પામે છે માટે તેની પ્રત્યક્ષ સજ્ઞા નથી, કે તેનું પૂર્વભવમાં અમુક નામ હતું એવું કઈજ નથી, અને તેથીજ કહ્યું છે કે જીવ એકભવથી બીજા ભવમાં જતો નથી. ૧૫૮૮-૧૫૮૯-૧૫૯૦.

ગોયમ । પયત્થમેવ મન્નતો નતિય મન્નસે જીવ ।

વક્કરેસુ ય પુણો મળિઓ જીવો જપતિયત્તિ ॥ ૧૫૯૧ ॥

અગ્ગિહવણાઈકિરિયાપ્પ ચ નો સંસય કુણસિ જીવે ।

મા કુરુ ન પયયોડય ઇમ પયત્થ નિસામેહિ ॥ ૧૫૯૨ ॥

હે ગૌતમ ! “ વિજ્ઞાનઘન પચેતેમ્મો ભૂતેમ્મ સમુત્થાય તામ્મયેવાનું વિનદયતિ

ન મેત્ય સજ્ઞાસ્તિ. " ઇત્યાદિ વેદના પદોના યથાર્થ અર્થને તુ બજૂતો નથી, કેમકે તુ તેનો એવો અર્થ માને છે કે ' પૃથ્વી આદિ ભૂતોના વિજ્ઞાન અશોનો જે સમુદાય, તે વિજ્ઞાન-ધન. અહિ જે એવકાર છે, તે આત્મવાદિએ માનેલ ભૂતસમુદાયથી અતિરક્ત અને જ્ઞાન-દર્શનાદિશુણોના આશયભૂત એવો જે આત્મા તેનો નિષેધ કરવાને અર્થ છે. એટલે કે પૃથ્વી આદિ ભૂતોના વિજ્ઞાન અશનો સમુદાય તેજ આત્મા છે પણ તે સિવાય જ્ઞાનાદિ શુષ્ક-વાન્ આત્મા નથી, જેમ ધાતકી વિગેરે મદિરાના કારણોમા મઠ લાવ છે, તેમ પૃથ્વી આદિ ભૂતોમા વિજ્ઞાનલાવ છે, એ આત્મા પૃથ્વી આદિ સિત્ત સિત્ત ભૂતોથી થનો નથી, પણ સમુદિત ભૂતોથી ઉત્પન્ન થએલ છે, નરકાદિ પરલવથી પણ આવેલ નથી, ને તેથીજ એવો વિજ્ઞાનમાત્ર આત્મા, પૃથ્વીઆદિ ભૂતોના વિનાશ થએ, તેની યાછળ તરતજ (તે પણ વિજ્ઞાન માત્ર રૂપ આત્મા) વિનાશ પામે છે, પણ આત્મનાદીઓ કહે છે, તેમ તે આત્મા કોઈ અન્ય લવમા નવી જતો. કેમકે ત્રેત્ય સજ્ઞાજ નથી, એટલે કે પરલવમા તે નારકી અથવા દેવ હોતો, અને હવે તે મનુષ્ય થયો, એ પ્રમાણે પૂર્વલવમા આત્માતુ કોઈ નામ નથી. આજ કારણથી કહ્યું છે કે આત્મા ઉત્પન્ન થઇને નાશ પામે છે, પણ એક એકલવથી બીજાલવમા નથી જતો, ' હે ગાત્રમ ' શ્રુતિનો એ પ્રમાણે અર્થ તુ માને છે, તે અધોગ્ય છે, કેમકે— ૧૫૮૮-૧૫૮૯-૧૫૯૦.

હે ગાત્રમ ! એ પદનો અર્થ એ પ્રમાણે માનવાથી " છ- નથી, " એમ તુ માને છે. અને વળી (ન હ વે સજ્ઞારોચ્ય મિયા-મિયયોરપદતિરસ્તિ, અજારોર વાં ઘસન્ત મિયામિયે ન સ્પૃશત્ત ઇત્યાદિ) બીજા વેદવાક્યોમા " છ- છે " એમ કહ્યું છે. તથા (અમિદોન જુદ્યાત્ત સ્વર્ગકામ) ઇત્યાદિ વચન-રૂડે અમિહોમ આદિ ક્રિયાતુ રૂપ જણાવવાથી પરલવ છે, એમજ જણાય છે આ પ્રમાણે પરસ્પર વિરૂદ્ધ વેદવાક્યોના અર્થથી, તુ આત્મામા સશય કરે છે, કે " આત્મા છે, યા નહિ ? " પણ મહાતુલાવ ! એવો સશય ન કર. કેમકે એ વે ના પદોનો અર્થ એમ નથી, પણ આગલ હું કહું છું. તે પ્રમાણે છે, તુ તે અર્થને સાલણ. ૧૫૯૧-૧૫૯૨.

વિષ્ણાણાઓડળ્ળો ત્રિષ્ણાણઘળ્ળોત્તિ સન્વસો વાવિ ।

સ મરૂ મૂર્ણિતો ઘઠવિષ્ણાણામ્ભાવેળ ॥ ૧૬૯૩ ॥

તાઈં ચિય મૂયાઈં સોડળ્ળ વિળસ્સઈ વિળસ્સમાણાઈ ।

અત્યંતરોવઓમે કમસો વિળ્ળેયમાવેળ ॥ ૧૬૯૪ ॥

પુઘ્વાવરવિષ્ણાણોવઓગઓ વિળમ-સમવસહાગો ।

વિષ્ણાણસંતર્ણ વિષ્ણાણળોડ્યમવિણાસો ૧૬૯૬

વિજ્ઞાનથી અસિત્ત એવો જીવજ વિજ્ઞાનધન છે, અથવા દરેક પ્રદેશ અનન્ત વિ-જ્ઞાન સમુદયથી વ્યાપ્ત હોવાથી આત્માજ વિજ્ઞાન-રત છે, તે ઘટ-પટાદિ ભૂતોથી ઘટાદિ વિજ્ઞાનલાવે આત્મા બીજા ઉપયોગ વાલો થાય છે, અને તે વિજ્ઞાનના આલબ્ધ ભૂત ઘટાદિ વિનાશ પામેથી, આત્મા પણ અતુકમે અર્થાન્તરમા ઉપયોગવાળો થવાથી તે વિજ્ઞેયલાવેજ વિનાશ પામે છે. (સર્વથા વિનાશ પામે છે, એમ નહિ, પણ) પૂર્વોપર વિજ્ઞાનના ઉપયોગથી વિનાશ અને ઉત્પાદ સ્વભાવ વાળો આત્મા છે, અને વિજ્ઞાનસ-તતિવડે આ વિજ્ઞાનધન-આત્મા અવિનાશી છે. ૧૫૯૩-૧૫૯૪-૧૫૯૫.

અહીંઆ વિજ્ઞાનધન જીવ કહેવાથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન તે વિજ્ઞાન, અથવા જ્ઞાન-દર્શન

ઉપયોગ તે વિજ્ઞાન, એ વિજ્ઞાનનું અભિનિષેધ હોવાથી વિજ્ઞાન માથે એકરૂપતાએ નિષ્પન્ન થાય. આમ આત્મા તે વિજ્ઞાનધન કહેવાય, અથવા આત્માના દરેક પ્રદેશો અનન્તાનન્ત વિજ્ઞાનપર્યાયના સમૂહથી વ્યાપ્ત હોવાથી વિજ્ઞાનધન કહેવાય. એ શબ્દ નિશ્ચયવાચી હોવાથી આત્મા વિજ્ઞાનધન છે, પણ નૈયાયિક વિગેરેના અભિપ્રાય પ્રમાણે તે આત્મા સ્વરૂપે વિજ્ઞાન રહિત જ સ્વભાવનાળો, અને તેમાં શુદ્ધિ સમવાય સબ્ધ થાય છે એવા નથી તેથી એ અભિપ્રાયનો નિરાસ કરવા માટે એવજર છે. એ વિજ્ઞાનધન-આત્મા ઘટ-પટ-આદિ જ્ઞેયવસ્તુ રૂપ ભૂતોથી ઉત્પન્ન થઇને, એટલે કે “ આ ઘટ છે, આ પટ છે, ” ઇત્યાદિ વિજ્ઞાનભાવે ઘટાદિ-જ્ઞાનપર્યાયરૂપે થઇને, ને જ્ઞાનના અવલંબન ભૂત ઘટાદિભૂતો, અતુકને કોઈ આ-રણ્ય આપવાથી અથવા અન્યમનસ્કતાદિ કારણથી આત્માને અર્થાન્તરમા ઉપયોગ થએથી વિજ્ઞેયભાવે એટલે જ્ઞાનના વિષયગણાથી જ્યારે વિનાશ પામે, ત્યારે તે પછી તે યોગરૂપ પર્યાયવડે વિજ્ઞાનધન આત્મા પણ નાશ પામે છે. અર્થાત્ જ્ઞેય ઘટાદિ ભૂતોથી જ્ઞાન પર્યાયવડે આત્મા ઉત્પન્ન થઇને, કાળક્રમે વ્યવધાન આદિના કારણથી બીજા પદાર્થમા ઉપયોગ થવાથી, જ્ઞેયભાવે તે ભૂતો નાશ પામે છે તેની પાછળ તદ્જ્ઞાનભાવે આ આત્મા પણ નાશ પામે છે, પરંતુ તે સાથે એટલું યાદ રાખવું કે આત્મા સર્વથા નાશ નથી પામતો, કેમકે એકજ આત્મા ત્રણે સ્વભાવનાળો છે. જ્યારે અન્ય અર્થમા ઉપયોગ થાય, ત્યારે તે આત્મા પૂર્વના જ્ઞાનોપયોગની અપેક્ષાએ વિનાશસ્વરૂપ છે, બીજા જ્ઞાનોપયોગની અપેક્ષાએ ઉત્પાદ સ્વરૂપ છે, અને અનાદિ કાળથી પ્રવર્તેલ સામાન્ય વિજ્ઞાનમાત્રની પરીપર્યાયી અવિનષ્ટ સ્વભાવનાળો છે. આજ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુ ઉત્પાદ-વ્યય-અને પ્રાપ્ત સ્વભાવ વાળી છે, કોઈપણ વસ્તુ એવી નથી, કે જે સર્વથા ઉત્પન્ન થાય, અને સર્વથા વિનાશ પામે. ૧૫૮૩-૧૫૮૪-૧૫૮૫.

“ ન પ્રેત્ય સજ્ઞાસ્તિ ” એ પદનો ધ્યાન્ય અર્થ કહે છે

ન ચ પેશ્વનાણસજ્ઞાઽવતિદ્વદ્વ મપઓવઓગાઓ ।

ત્રેણાણગણાભિગ્લો જીરોઽર્થ વેયપયભિદ્વિઓ ૧૫૯૬

एवपि भूयधम्मो नाण तम्भावमावओ सुद्धी ।

त नो तदभावमिद्वि ज नाण वेयसमयम्मि ॥ ૧૫૯૭ ॥

अत्यमिण आइन्वे चदे सतासु अग्गि-वायासु ।

किंजोइरय पुरिसो ? अप्पज्જોइत्ति निद्दिद્વો ॥ ૧૫૯૮ ॥

તદભાવે ભાવાઓ ભાવે વામાવઓ ન તદ્દમ્મો ।

જહ ઘટમાવામાવે તિરજ્જયાઓ પહો મિત્તો ॥ ૧૫૯૯ ॥

વર્તમાન ઉપયોગને લીધે પૂર્વ મજ્ઞા રહેતી નથી, તેથી વેદપદોમા આ જીવને વિજ્ઞાન ધન નામે કહેલ છે. કદી તું એમ માને કે ‘ એ પ્રમાણે તો જ્ઞાન ભૂતધર્મ છે, એમ થયું, કેમકે ભૂતનો મ-ભાવ હોય, તો જ્ઞાનનો પણ સદ્ભાવ હોય, પણ તારી તે માન્યના અયોગ્ય છે, કેમકે ભૂતનો અભાવ હોય, તો પણ જ્ઞાન હોય છે, એમ વેદમા કહેલું છે કે સૂર્ય-ચંદ્ર અસ્ત થએ છતે, અગ્નિ અને વાણી શાન્ત થએ છતે, આ પુરૂષને કઈ જોવા-લે છે ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમા આત્મ જ્યોતિ-જ્ઞાનાત્મક છે, એમ કહેલ છે. તેથી ભૂતનો

અભાવ હોય, તો પણ જ્ઞાનનો મદ્દભાવ હોય છે, અને ભૂતોનો મદ્દભાવ હોય, તો પણ જ્ઞાનનો અભાવ હોય છે, માટે જેમ ઘટના ભાવ અને અભાવમાં વિપરીતપણાથી પદ તેથી ભિન્ન છે, તેમ જ્ઞાન પણ તેનો ભૂતનો ધર્મ નથી. ૧૫૯૬-૧૫૯૭-૧૫૯૮-૧૫૯૯.

વર્તમાન સાપ્રત કાલીન વસ્તુના ઉપયોગને લીધે, પૂર્વકાલમા જે જ્ઞાન સજ્ઞા હતી તે નથી હોતી, જેમકે જ્યારે ઘટનો ઉપયોગ નિવૃત્ત થાય, અને પદનો ઉપયોગ ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે પૂર્વના વરોપયોગની સજ્ઞા નથી હોતી, પરંતુ પદજ્ઞાનોપયોગ સજ્ઞા હોય છે, માટે વિજ્ઞાનઘન એવા નામથી વેદ પદોમા આત્માજ કહેલ છે, તેથી હું ગૌતમ ! આત્મા છે, એમ તુ અગીકાર કર.

આ સબધમા તને એમ પણ મન થતા હોય, કે ‘ તમારા કહેવા મુજબ તો જ્ઞાન એ ભૂતોનો ધર્મ થયો એટલેકે ભૂત સ્વભાવાત્મક જ્ઞાન થયું, કેમકે ભૂતોથી ઉત્પન્ન થએલું જ્ઞાન ભૂતોનાશ પામેથી નાશ પામે છે, એમ તમે કહ્યું, એ ઉપરથી તો એમ સિદ્ધ થયું, કે ભૂતનો મદ્દભાવ હોય, તો જ્ઞાનનો પણ મદ્દભાવ હોય, અને ભૂતનો અભાવ હોય, તો જ્ઞાનનો પણ અભાવ થાય છે જેના મદ્દભાવમા જે હોય, અને જેના અભાવમા જે ન હોય; તે જેમ ચદ્ર અને ચન્દ્રિકા તેમ તે તેનો ધર્મ હોય છે. એજ પ્રમાણે જ્ઞાન પણ ભૂતની સાથે અન્વય-વ્યતિરેકપણે વર્તે છે. માટે જ્ઞાન એ ભૂતનોજ ધર્મ છે, ’

ઉપરોક્ત તારી શકા અથોગ્ય છે, કેમકે નીલ-પીત આદિ ભૂતમાહુક વિશિષ્ટ જ્ઞાનજ ભૂતની સાથે અન્વય-વ્યતિરેકપણે વર્તે છે, પણ મામાત્મજ્ઞાન એ પ્રમાણે વર્તતું નથી, કેમકે વેદમા પણ ભૂતનો અભાવ હોય ત્યારે પણ જ્ઞાન છે, એમ કહ્યું છે. યાજ્ઞવલ્ક્ય અને સમ્રાટ્ આચાર્ય શ્રુતિમા કહે છે કે “ અસ્તમિતે આદિત્યે, ચન્દ્રમસ્યસ્તમિતે, જ્ઞાન્તેઽમ્રો જ્ઞાન્તાયા વાચિ, વિજ્યોતિરેવાયં પુરુષ ? આત્મજ્યોતિ, ” મતલબ કે સૂર્યાદિ અસ્ત થએ કઈ જ્યોતિ હોય છે ? આત્મ જ્યોતિ, જ્યોતિ એટલે જ્ઞાન, અર્થાત્ આત્મજ્યોતિ જ્ઞાનાત્મક છે, આ પ્રમાણે વેદ બધુનારાઓએ જ્ઞાનધર્મ વાળો આત્મા કહેલ છે, માટે જ્ઞાન એ ભૂતનો ધર્મ નથી, પણ આત્માનો ધર્મ છે. કેમકે મુક્તાવસ્થામા ભૂતનો અભાવ છતાં પણ જ્ઞાન હોય છે, અને મૃતક શરીરમા ભૂતો છતાં પણ જ્ઞાનનો અભાવ હોય છે, ઉદાહરણ તરીકે જેમ ઘટનો ભાવ અને અભાવ હોય, ત્યારે પદનો એથી વિપરીતપણાથી અભાવ અને ભાવ પણ હોય છે, તેથી પદ એ ઘટનો ધર્મ થતો નથી, તેમ અહીં પણ ભૂતના ભાવાભાવ છતાં પણ જ્ઞાનનો અભાવ ને ભાવ હોય છે, તેથી તે તેનો ધર્મ નથી, પણ આત્માનો ધર્મ છે. એમ માન. ૧૫૯૬-૧૫૯૯.

એ પ્રમાણે કેટલાં વેદના પદોનો અર્થ = હીને, હવે ઉપમહાર કરતા સતા સર્વ વેદના પદોનો અર્થ સંક્ષેપથી બતાવે છે.

एसि वेयपयाण न तमत्य विवसि अहव सव्वेसि ।

अत्यो किं होज्ज मुईविण्णाण वत्थुमेओ वा ? ॥ १६०० ॥

जाई दव्वं किरिया गुणोऽहवा संसअ समाजुत्तो

अयमेवेति नवाय न वत्थुघम्मो जओ जुत्तो ॥ १६०१ ॥

सव्व विव सव्वमय स-परप्पजायओ जओ निययं ।

सव्वमसव्वमयपि य विवित्थव विवक्खाओ ॥ १६०२ ॥

સામણવિસેસમઓ તેજ પયત્યો વિવક્ષયા જુતો ।

વત્યુસ્ત વિસ્તરુવો પજ્ઞાયાવેક્ષયા સહો ૧૬૦૩

વેદના એ પદોનો અથવા સર્વ પદોનો અર્થ તુ નથી જાણતો, તુ એમ વિચારે છે કે શ્રુતિવિજ્ઞાન તે વેદપદોનો અર્થ છે ? કે વસ્તુનો ભેદ એ અર્થ છે, ? જાતિ અર્થ છે, કે દ્રવ્ય અર્થ છે ? ગુણ અર્થ છે કે ક્રિયા અર્થ છે ? આવો સ શય કરે તને યોગ્ય નથી, કારણ કે આ એમજ છે, આ એમ નથીજ, એ પ્રકારે વસ્તુધર્મનો એકાંતે નિશ્ચય કરવો શુભ નથી, કેમકે સર્વ વસ્તુ સ્વ-પર પર્યાયથી નિશ્ચયે સર્વમય છે, અને વિવિક્તરૂપ વિવક્ષાથી સવ વસ્તુ અસર્વમય પણ છે. તે કારણથી સામાન્ય-વિશેષમય વિવક્ષાવડે પદાર્થ કહેવો યોગ્ય છે, કેમકે વસ્તુનું સર્વથી અભિન્નપણું ને ભિન્નપણું પર્યાયની અપેક્ષાએ છે.

એ પૂર્વે કહેલ વેદપદોનો અર્થ જે પ્રમાણે મે કહ્યો, તે પ્રમાણે તુ નથી જાણતો, તેથી તુ જીવ સભધી સ શય કરે છે. અથવા બીજા પણ સર્વવેદ પદોનો અર્થ તુ નથી જાણતો, તેથી તે તે પદો સભધી તને એવો સ શય થાય છે, કે એ પદોનો અર્થ શુ હશે ? જેમ ભેરી વિગેરે બાજી ત્રોના અવાજનો શબ્દ થાય છે, તે શબ્દ-અવાજ અર્થે હશે ? કે જે ધટ આદી શબ્દ બોલવાથી તે પદાર્થ સભધી વિજ્ઞાન થતું જણાય છે, તે તેમનો અર્થ હશે ? અથવા ધટ શબ્દ કોઇએ કહ્યો હોય, તે સાલણીને “ પહોળા પેદાર આદિ આકારવાલું પાણી ભરી રાખવાનું અધિકરણ ધટ પદાર્થ આણે કહ્યો, પણ ધટ વિગેરે નથી કહ્યો, એ પ્રમાણે જે વસ્તુનો ભેદ જણાય છે, તે તેમનો અર્થ છે ? અથવા જેમ “ ગાય ” એવો શબ્દ બોલવાથી ગાય જાતિનું બાન થાય છે, તેમ તે જાતિરૂપ એ પદોનો અર્થ હશે ? અથવા “ દડી ઇત્યાદિ ” કહેવાથી દડઆદિએ શુક્ત પુરૂષરૂપ દ્રવ્ય સમજાય છે, તેમ દ્રવ્ય તેનો અર્થ હશે ? કે દોડે છે, ઇત્યાદિ શબ્દોની પેઠે દોડવાદિ રૂપ ક્રિયા તેમનો અર્થ હશે ? શુકલ (સફેદ) રક્ત (રાત) ઇત્યાદિ શબ્દોની પેઠે શુકલ-રક્ત આદિ શુદ્ધ તેઓનો અર્થ છે ? આ પ્રમાણે તને સ શય થાય છે, તે અયોગ્ય છે, કેમકે “ આ, આ પ્રમાણેજ છે, પણ આ પ્રમાણે નથીજ. ” એ પ્રકારે કોઇ પણ વસ્તુના ધર્મનો એકાંત નિશ્ચય કરવોજ અયોગ્ય છે. શબ્દ પણ વસ્તુ વિશેષજ છે, અને તેથી “ આ શબ્દ આવા પ્રકારના અર્થનેજ પ્રતિપાદન કરનાર છે, અને આવા પ્રકારના અર્થને પ્રતિપાદન કરનાર નથીજ. ” એ રીતે પણ એના ધર્મના નિશ્ચય કરવો યોગ્ય નથી, કેમકે સર્વ વાચ્ય-વાચકાદિ વસ્તુ નિશ્ચય સ્વ-પર પર્યાયવડે સામાન્ય વિવક્ષાથી સર્વાત્મક છે, અને કેવળ સ્વપર્યાયની અપેક્ષાએ વિવિક્તરૂપ-સર્વથી ભિન્ન છે, એટલે વિવક્ષાવડે સર્વ વસ્તુ અસર્વમય પણ છે. આ કારણથી સર્વ પદોનો અર્થ વિવક્ષાના વશથી સામાન્યમય અથવા વિશેષમય કહેવો યોગ્ય છે, પણ એકાંતે “ આ પ્રમાણેજ અર્થ છે, આ પ્રમાણે નથીજ ” એમ કહેવું અયોગ્ય છે. કારણ કે સર્વ પદાર્થો વાચ્ય અથવા વાચકપણે વસ્તુના સ્વભાવ પર્યાયની અપેક્ષાએ વિવિધ પ્રકારે છે. આ કારણથી સામાન્ય વિવક્ષાવડે ધટશબ્દ સર્વાત્મક હોવાથી દ્રવ્ય-ગુણ-ક્રિયા વિગેરે સર્વ અર્થના વાચક છે, અને વિશેષ વિવક્ષાવડે ધટશબ્દ પ્રતિનયતરૂપ હોવાથી પહોળા પેદારાદિ આકારવાળા પદાર્થનો વાચક છે, કેમકે વાચ્ય-પણે તેનેજ તે પ્રતિપાદન કરવામા રૂઢ છે. એજ પ્રમાણે બીજા શબ્દ પણ વિશેષ વિવક્ષાથી જે દેશ-કાળાદિમા જે અર્થના વાચકપણે રૂઢ મિદ્ધ હોય, તે શબ્દ તેના વાચક-પ્રતિપાદક જાણવા અને સામાન્યવિવક્ષાવડે, સર્વશબ્દ સર્વના વાચક છે, તથા સર્વ

વસ્તુ સર્વની વાચ્ય છે. આજ પ્રમાણે સર્વ શબ્દોનો અર્થ પોતાની છુદ્ધિએ વિચારી લેવો. ૧૬૦૦ થી ૧૬૦૩.

એ પ્રમાણે સર્વ વિધેતુ સ્વરૂપ જાણનાર શ્રીમાન્ લગવાન્ મહાવીર પ્રભુએ સમસ્ત પ્રકારે પરને બોધ કરવાના ઉપાયમા કુશળપણાવડે કરીને તીક્ષ્ણધારવાળા કુહારાથી ગાઢ લતાઓનો સમૂહ જેમ છેદાય, તેમ નિપુણચુક્રિઓવડે આસત્રકલ્યાણી ઇન્દ્રભૂતિના સર્વ સશય છેદી નાખ્યા. જ્યારે એ પ્રમાણે સર્વથા મશયનો નાશ થયો ત્યારે શ્રીમાન્ ઇન્દ્રભૂતિગોતમે—

છિન્નમ્મિ સંસયમ્મી જિણેણ જર-મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

સો સમણો પવ્વહ્ઞો પંચહિ સહ સ્વંડિયસણ્હિ ॥ ૧૬૦૪ ॥ ૬૦૧ ।

જરા અને મરણથી મુક્તિએલા મહાવીર જિનેશ્વરે, તેના મશયનો છેદ કર્યો, એટલે તે ઇન્દ્રભૂતિએ પોતાના પાપસો શિષ્યો સહિત પાપનો નાશ કરનાર કલ્યાણકારી દીક્ષા આગીકાર કરી. ૧૬૦૪.

આગળના વાદસ્થળોમા આની સાથે જે સમાનતા અને વિશેષતા છે, તે જણાવવાને કહે છે કે—

एव कम्माईसुवि ज सामणं तय समाउज्जं ।

जो पुण एत्थ विससो समासओ त पवक्खामि ॥ १६०५ ॥

અહીં આત્મવાદના સ્થળમા જે પ્રત્યક્ષ અનુમાન આગમ પ્રમાણોતુ સ્વરૂપ કહ્યું છે, તે આગળ કમઆદિના વાદસ્થળોમા પણ સમાન છે, તેથી ત્યાં પણ તે પ્રમાણે ઘોણ લેવું અને જે કંઈ જ્યાં વિરોધ છે, તે ત્યાં સંક્ષેપથી કહીશુ. ૧૬૦૫.

॥ ઇતિ પ્રથમગણધરવાદ સમાપ્ત. ॥

હવે બીજા ગણધર સભાથી શકાતુ મમાધાન કરે છે.

तं पव्वह्णं सोउं वितिओ आगच्छई अमरिसेणं ।

वच्चामिण आणेमी पराजिणित्ताण तं समणं ॥ १६०६ ॥ ६०२ ।

છલિઓ છલાઈના સો મણે માઈદજાલઓ વાડવિ ।

को जाणह किह वत्तं एत्ताहे वट्टमागी से ॥ १६०७ ॥ (मल्ल०नि०)

સો પક્વંતરમેગંપિ જાહ જહ મે તઓ મિ તસ્સેવ ।

सीसत्त होज गओ वोत्तुं पत्तो जिणसगासे ॥ १६०८ ॥ (मल्ल०नि०)

આમદઠો ય જિણેણ જાઈ-જરા-મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

नामेण य गोत्तेण य सव्वणूसव्वदारसाण ॥ १६०९ ॥ ६०३ ।

કિં મન્ને અત્થિ કમ્મં યયાહુ નત્થિત્તિ સસઓ તુજ્ઞ ।

વેચપયાણ ચ અત્થ ન યાણમી તેસિમો અત્થો ॥ ૧૬૧૦ ॥ ૧૬૦૪ ।

તે ઇંદ્રભૂતિએ દીક્ષા લીધેલા છે એમ સાક્ષીને બીજા અગ્નિભૂતિ ગદ્યધર અમર્ષ પૂર્વકે માવે છે (અને નિચારે છેકે) હું ‘ત્યા જન્મે તે અમળનો પરાભવ કરીને મારા ભાઇને પાછો લાવીશ.’ વળી તે વિચારવા લાગ્યા કે ‘જરૂર તે માયા ઇન્દ્રગણિક હોવો જોઇએ, તેણે ઇળ-નિમ્બ સ્થાનાદિકે ઇન્દ્રભૂતિને ઇષ્ટો-ક્રોધો છે. અથવા કોણ જાણે ત્યા તેની પાસે શું હકીકત બની હશે. પણ જો તે મારા એક પણ પક્ષ (શકાનો) યોગ્ય ઉત્તર આપશે, તો હું તે સાધુનો શિષ્ય થઇશ,’ એ પ્રમાણે (મનમાં) કહી (વિચારીને તે જિનેશ્વર પાસે ગયા ત્યા ગયા એટલે જન્મ-જરા-મરણ ચક્ર સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી જિનેશ્વરે તેમને નામ અને ગોત્ર વડે યોલાવ્યા, અને કહ્યું કે હું અગ્નિભૂતિ । જો એમ માને છે કે “કર્મ છે, કે નથી.” આવો તને સસાય છે. તેણે કારણ એ છે કે તું તે વેદ પદોનો અર્થ બરાબર જાણતો નથી. ૧૬૦૬ થી ૧૬૧૦.

ઇન્દ્રભૂતિના બીજા ભાઈ અગ્નિભૂતિને પૂર્વોક્ત બનાવની ખબર પડી એટલે તે કોઇ પૂર્વક વિચારવા લાગ્યો કે, જરૂર તે સાધુ કોઇ આયિક અથવા ઇન્દ્રગણિક હોવો જોઇએ, નહિ તો જેને ત્રિભુવનમાં કોઇ પણ પરાભવ ન પમાડી શકે એવા મારા ભાઇ ઇન્દ્રભૂતિને કેમ છતી શકે ? અથવા એ કુદ જરૂર ઇળ-ભૂતિ-નિમ્બ સ્થાન આદિમાં કુશળ હોવો જોઇએ તેથીજ તેણે જગદ્ગુરુ એવા મારા ભાઇનું ચિત્ત ભ્રમિત કરી નાખ્યું. અથવા તે બંનેનો વાદ વચો, ત્યાં શું બન્યું એ કોને ખબર ? કેમકે હું તો ત્યા હતા નહીં, એટલે હવે હું પોતેજ ત્યા જઈને દેવ-દાનવ અને માનવના સમૂહને ઇન્દ્રગણથી ભમાવનાર તે કુત સાધુના પરાભવ કરીને મારા ભાઇને પાછો લાવીશ, પરંતુ જો તે હેતુ અને ઉદ્દેશ્ય પૂર્વક ને કહેવા પક્ષનો ઉત્તર આપના વડે પાર પામશે, અર્થાત્ તેનો યોગ્ય ઉત્તર આપશે, તો હું તેના શિષ્ય થઇશ ‘આ પ્રમાણે વાગ્ગર્જના કરીને તે અગ્નિભૂતિ કંટાણુકારી ભગવન્ત શ્રીમાન્ મહાવીરજીનની પાસે આવ્યા, તેને આવેલા જાણીને, જન્મ-જરા અને મરણથી મૂકાએલા સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી ભગવાન્ મહાવીરે, તેમને તેના નામ અને ગોત્ર વડે યોલાવ્યા, કે “હું અગ્નિભૂતિ ગૌતમ । તને કુશળ છે ? , આ પ્રમાણે તેમને યોલાવ્યા, એટલે તેમણે વિચાર્યું કે “તું આ મારે નામ પણ જાણે છે ? અરે ! પણ એમાં શું આશ્ચર્ય ! હું જગતપ્રસિદ્ધ છું, એટલે મને કોણ ન જાણે ? પરંતુ જો આ સાધુ મારા મનનો સસાય જાણીને દૂર કરે, તો મારું આશ્ચર્ય જેવું થાય.”

તેમને એ પ્રમાણે વિચાર કરતા જાણીને ભગવન્તે કહ્યું કે “હું અગ્નિભૂતિ ગૌતમ । તું એમ વિચારે છેકે—“ચિચ્યાવ આદિ હેતુ યુક્ત જ્ઞાનાવરણ આદિ જે કર્મ છપ વડે કરાય છે, તે કર્મ કહેવાય છે ને તું કર્મ છે, કે નથી ?” આવો તને સસાય છે, પણ તે અયોગ્ય છે, કેમકે તને એવો સસાય થવામાં કારણભૂત પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થ વાળા વેદના પદો છે. એ વેદના પદોનો અર્થ તું બરાબર નથી જાણતો, તેથી તમને એવો સસાય થાય છે. એ વેદના પદોનો અર્થ હું કહું છું, તે સાક્ષી. ’ ૧૬૦૬ થી ૧૬૧૦.

કમ્મે તુહ સદેહો મત્તસિ ત નાણમોયરાઈય ।

તુહ તમણુપાણસાહનમણુમયં ફલ જસ્સ ॥ ૧૬૧૧ ॥

અત્યિ મુદ્-દુક્ષ્વહેક કજ્ઞાઓ વીયમકુરસ્સેવ ।

સો દિદ્ધો ચેવ મર્દ વમિચારાઓ ન તં જુત્ત ॥ ૧૬૧૨ ॥

જો તુલ્લસાદિનાં ફલે વિસેસો ન સો ણિણા હેઠ ।

કજ્જત્તણઓ ગોયમ । ઘડો જ્વ, હેક ય સે કમ્મ ॥ ૧૬૧૩ ॥

તે કર્મ કોઇપણ પ્રમાણ-જ્ઞાનને ગાયર નથી, એમ તુ માને છે, તેથી તને કર્મમાં સંશય છે. (પણ તે અથો ય છે, કેમકે) મુખાદિ અનુભવરૂપ જેવું રૂપ છે એવું કર્મ અને પ્રત્યક્ષ છે અને તને તે અનુમાનસાધ્ય છે. જેમ અકુરરૂપ કાર્યનો હેતુ બીજો છે, તેમ મુખ-દુ ખાતુલવ કાર્ય હોવાથી તેનો કોઇ હેતુ છે. (ને તે કર્મ છે.) જો તે અનુભવનો વિચારિ દષ્ટ હેતુ છે, એમ તુ કહેતો હોય, તો તે પણ અથોય છે, કેમકે તેમ માનવામાં વ્યસિચાર છે. જે તુલ્યમાધનવાળા અનુભ્યાદિને રૂપમાં વિગેય-તદ્વાપત જણાય છે, તે તદ્વાપત ધરાદિની પેઠે કાર્યરૂપ હોવાથી હેતુ વિનાનો નથી, ને એમાં જે હેતુ છે, તે કર્મ છે. ૧૬૧૧-૧૬૧૨-૧૬૧૩.

હું આયુષ્મન્ ! અગ્નિભૂતિ ! જ્ઞાનાવરણાદિપણે રહેલ પરમાણુના મમૂહરૂપ કર્મમાં તને સંશય છે. તુ એમ માને છે કે જ્ઞાનાવરણાદિકર્મ અતીન્દ્રિય હોવાથી અરવિષાણની પેઠે પ્રત્યક્ષ નથી. ઇત્યાદિ પૂર્વ પ્રમાણે જીવની પેઠે કર્મને પણ સર્વ પ્રમાણાત્મક જ્ઞાન ગાયર રહિત માને છે. પરંતુ ભદ્ર ! એમ ન માન. કેમકે એ કર્મ અને તો પ્રત્યક્ષ છે, અને તને પણ તે અનુમાન ગમ્ય છે, એટલે સર્વપ્રમાણ-જ્ઞાનના વિષય રહેલ છે, એમ નહીં કહી શકાય. કારણકે મુખ-દુ ખાતુલવાત્મક તેવું રૂપ છે.

(અગ્નિભૂતિ -) જો અને કર્મ પ્રત્યક્ષ કેમ નથી ? એમ તુ કહેતો હોય તો એ તારું કહેવું અયુક્ત છે ! હું ભદ્ર ! કોઇને કોઇ વસ્તુ પ્રત્યક્ષ હોય, તો તે વસ્તુ બીજાને-પણ પ્રત્યક્ષ હોયજ એવો કંઈ નિયમ નથી. કેમકે સિદ્ધ (અષ્ટાપદ) હંસ વિગેરે સર્વજનોને પ્રત્યક્ષ નથી, પણ તે નથી એમ નહિ કહી શકાય, કેમકે બાળકોને પણ તેની પ્રતીતિ છે. માટે તારા સંશયની પેઠે અને કર્મ પ્રત્યક્ષ છે, એમ અગીકાં કર, કેમકે સર્વજ્ઞપણાથી જ તે પ્રત્યક્ષ જોએલ છે. હું સનક છું એની ગી સાબીતી ? એવો તને સંશય થતો હોય, તો તને જે શકા હોય, તે પૂછ-હું તેવું સમાધાન કર.

જેમ અકુરરૂપ કાર્યનો બીજો હેતુ છે, તેમ દરેક પ્રાણીમાત્રને પ્રસિદ્ધ એવા-મુખ-દુ ખરૂપ કાર્યનો કોઈ હેતુ છે, અને એમાં જે હેતુ છે, તે કર્મ છે.

અગ્નિભૂતિ — ધુબમાળા-અદન-સ્રી વિગેરે મુખના હેતુઓ પ્રત્યક્ષ છે, અને સર્પ-વિષ-ક ટક વિગેરે દુ ખના હેતુ પણ પ્રત્યક્ષ છે. આ પ્રમાણે મુખ-દુ ખના દષ્ટ હેતુનો ત્યાગ કરીને કર્મરૂપ અદષ્ટ હેતુ કટપવાથી ગા રાયદો ? દષ્ટ હેતુ તજીને અદષ્ટ હેતુ માન્યો એ કેવળ અથોય છે.

ભગવન્ત — તારું તે માનવું અથોય છે, કેમકે એમ માનવામાં વ્યસિચાર દોષ છે. ઇષ્ટાનિષ્ટ શબ્દાદિ વિષયરૂપ મુખ-દુ ખના માધન તુલ્ય છતાં પણ તેના મુખ-દુ ખાતુલવરૂપ રૂપમાં જે તરતમતા, જણાય છે, તે તરતમતા કોઇ અદષ્ટ હેતુ વિના સંભવતી નથી, કેમકે તે ધરની પેઠે કાર્ય છે. એ કાર્યમાં વિશેષતા-તદ્વાપત કરનાર અદષ્ટ હેતુ છે, ને તે કર્મ છે, એમ તુ કંથુલ કર. ૧૬૧૧-૧૬૧૩.

કર્મની સિદ્ધિ માટે પુનઃ બીજી અનુમાન કહે છે.
 ચાલસરીર દેહનરપુત્રવ્વ ડદિયાઈમત્તાઓ ।
 જહ ચાલદેહપુત્રવ્વો જુવદેહો, પુત્રવિહ કમ્મ ॥ ૧૬૧૪ ॥
 ફિરિયાફલભાવાઓ દાણાઈંન ફલ કિસીં વ્વ ।
 દાણાઈફલ ત ચિય મળપ્પસાયાઈ જઈં વુદ્ધી ॥ ૧૬૧૫ ॥
 ફિરિયાસામણ્ણાઓ જ ફલમ્પસાવિ તં મય કમ્મ ।
 તત્સ પરિણામરૂપ મુહ-દુક્ખફળ જઓ શુજ્ઞો ॥ ૧૬૧૬ ॥

જેમ યુવાનનું શરીર બાળશરીર પૂર્વક છે, તેમ બાળશરીર પણ ઇન્દ્રિયાદિવાળુ હોવાથી શરીરાન્તર પૂર્વક છે. તેની પૂર્વે જે શરીર છે, તે કાર્મણ શરીર છે. ક્રિયા માત્ર જળવાળી હોય છે, જેમ કૃષિક્રિયા તેમ દાનાદિ ક્રિયા પણ (કોઈ અદૃષ્ટ) ફળવાળી છે. મન પ્રસન્નતા વિગેરે એજ દાનાદિ ક્રિયાનું ફળ છે, એમ કહેવામા આવે, તો (મન) પ્રસન્નતા પણ ક્રિયાઈપ હોવાથી) ક્રિયાની સમાનતાવાળી છે તેથી તેનું પણ જે ફળ છે, તે કર્મ માનેલ છે. કેમકે તેના પરિણામરૂપે સુખ-દુઃખ ફળ તેનાથી પુનઃ પુનઃ થાય છે. ૧૬૧૪-૧૬૧૫-૧૬૧૬

વળી હું અભિભૂતિ ગાતમ ! જેમ યુવાન શરીર બાળશરીર પૂર્વક છે, તેમ પ્રથમનું બાળશરીર પણ ઇન્દ્રિયવાળુ-સુખી-દુઃખી-ધાર્મિક-અ-નિષેધ-મેધ-લવનાદિવાળુ હોવાથી, તે કોઈપણ બીજા શરીરપૂર્વક છે. પૂર્વજન્મમા થઈ ગયેલા શરીરપૂર્વક એ આજ બાળ શરીર છે, એમ ન કહેણું, કારણકે તે પૂર્વજન્મનું શરીર અપાન્તશલ ગતિમા નથી હોતું, એટલે તત્પૂર્વક આજશરીર કહી શકાય નહીં. અને શરીર વિનાના આત્માને નિ-યતગર્ભ-નિયતદેશ-અને નિયતસ્થાનની પ્રાપ્તિ પૂર્વક શરીરની પ્રાપ્તિ પટે નહીં. કેમકે તેમ થવામા ત્યાં કોઈ નિયામક કાનૂન નથી. તે શરીર પ્રાપ્તિમા સ્વભાવ એજ કારણ છે, એમ પણ ન કહેણું, કેમકે આગળ તે સ્વભાવવાદ સબધી નિરાકરણ કરાશે, માટે તે બાળશરીરની પૂર્વે જે બીજું શરીર અમે કહીએ છીએ તે કાર્મણ-શરીર છે, અને કાર્મણ શરીર તે કર્મમયજ છે.

કૃષિક્રિયા જેમ ધાન્યાદિ ફળવાળી છે, તેમ ચેતને આરસેલ-દાનાદિ ક્રિયાઓ પણ ફળવાળી છે. તેઓનું ફળ તે કર્મ છે. વળી જે ક્રિયા નિષ્ફળ હોય છે, તે ક્રિયા પરમાણુ આદિની ક્રિયાની પડે ચેતને આરસેલી પણ નથી હોતી. અહીં દાનાદિ ક્રિયાઓ ચેતને આરસેલી હોય છે, તેથી તે ફળવાળી હોય જ છે.

અભિભૂતિ —ટૂંકલીએક કૃષિ વિગેરે ક્રિયાઓ ચેતને કરેલી હોય, તે છતાં પણ તે ક્રિયાઓ કોઈ વખત નિષ્ફળ જણાય છે, તો પછી ચેતને કરેલી ક્રિયા ફળવાળીજ હોય એમ કેમ કહી શકાય ?

સગવત —ફળવાલા અભિપ્રાય વડે કરીને તે ક્રિયાનો આરભ કરેલો છે, પરંતુ જો કે એમા જે કોઈ વખત નિષ્ફળતા જણાય છે, તેમા તે સબધી બરાબર જ્ઞાન ન હોય તેથી અથવા તે સબધી તથા પ્રકારની સામગ્રી ન હોય, તેથી ક્રિયા નિ-ષ્ફળ થતી જણાય છે. તેજ પ્રમાણે દાનાદિ ક્રિયા પણ-મન શુદ્ધિ વિગેરે સામગ્રી સહિત હોય, તો તે પણ નિષ્ફળજ થાય, એમા કંઈ કોણ નથી. પણ જો તેથી 'ફલ થતું જ' ન

હોય તો તે ક્રિયા કરવા કોઇ તૈયાર થાય નહીં, કૃપાના કારણ તરીકે ક્રિયા સિદ્ધ હોવાથીજ તે શરૂ કરે છે, પછી ફક્તની અપ્રાપ્તિ સહચારિના વૈગુણ્યથી થાય છે.

અગ્નિભૂતિ —અસ્તુ, તમે કહો છો તેમ દાનાદિ ક્રિયાનું કૃપા હો, પરંતુ જેમ કૃપિ વિગેરે ક્રિયાનું ધાન્ય પ્રાપ્તિ વિગેરે દૃષ્ટકૃપા છે, તેમ તે દાનાદિક્રિયાનું પણ મન પ્રસન્નતા વિગેરે દૃષ્ટકૃપા છે, છતાં કર્મરૂપ અદૃષ્ટકૃપા માનવાથી તો લાભ છે ?

ભગવન્ત —મનની જે પ્રસન્નતા તે પણ ક્રિયારૂપજ છે, એટલે દાનાદિ તથા કૃપિ વિગેરે ક્રિયા જેમ કૃપાવાળી છે, તેમ તે મનની પ્રસન્નતા પણ કૃપાવાળી છે, અને તેનું કૃપા તે કર્મજ છે. કેમકે કર્મના યોગથી તેના પરિણામ રૂપ ફરેક સમયે પ્રાણીઓને વાર-વાર જે સુખ-દુઃખરૂપ કૃપા ઉત્પન્ન થાય છે અને મનની પ્રસન્નતારૂપ દાનાદિ ક્રિયાનું કૃપા તે પણ કર્મથીજ થાય છે.

અગ્નિભૂતિ —તમે હુમણાંજ કહ્યું કે “દાનાદિ ક્રિયાનું કૃપા કર્મ છે” એ ઉપરથી દાનાદિ ક્રિયાજ કર્મનું કારણ છે, એમ કહ્યું અને અહીં હવે મનની પ્રમત્તતા વિગેરેને કર્મનું કારણ કહ્યું છે, તો એ પ્રમાણે કહેવાથી તમાગ કથનમા પરસ્પર વિરોધ આવે છે.

ભગવન્ત —અમારા કથનમા વિરોધ નથી, કેમકે મનની પ્રસન્નતા વિગેરે ક્રિયા કર્મનું અનન્તર કારણ છે, અને તે મનની પ્રમત્તતાનું કારણ દાનાદિ ક્રિયા છે, એટલે કારણના કારણમાં કારણપણાનો ઉપચાર કર્યો છે, તેથી કંઈ દોષ નથી.

હોજ્ઞ મળોવિતીષ દાણાફલિષ વ જઈ ફલં વુદ્ધો ।

તં કિં નિમિત્તત્તાઓ પિંદો ષ ઘટસ્ત વિન્નેઓ ॥ ૧૬૧૭ ॥

एवंपि दिदृक्फला किरिया न कम्मफला पसत्ता ते ।

सा तम्मचफलं चियं जह मसफलो पमुविणासो १६१८ ॥

पापं च जीवलोगो बह्वं दिदृक्फलासु किरियासु ।

- अदिदृक्फलार्मुं पुणं वह्मं नासंखमागोऽपि ॥ १६१९ ॥

દાનાદિ ક્રિયા એજ મન પ્રસન્નતાનું કૃપા છે, એવી શુદ્ધિ એ થતી હોય, તો તે અચોક્ક્ય છે, કેમકે પિંડ જેમ ઘટનું નિમિત્ત છે, તેમ તે પણ તેનું નિમિત્ત છે, એ પ્રમાણે પણ દાનાદિ ક્રિયા દૃષ્ટકૃપાથી થઈ, પરંતુ તમારા કહેવા મુજબ કર્મરૂપ કૃપાવાળી ન થઈ, જેમ પશુહિંસા તે માસભક્ષણરૂપ દૃષ્ટકૃપાવાળી છે, તેમ તે દાનાદિ ક્રિયા પણ સ્વાધાદિરૂપ દૃષ્ટકૃપાવાળી છે. અને લોક પણ ઘણું કરીને દૃષ્ટકૃપાવાળી ક્રિયામાજ પ્રવર્તે છે, અદૃષ્ટકૃપાવાળી ક્રિયામા તો તેના અમ ખ્યાતમો ભાગ પણ પ્રવર્તતો નથી. ૧૬૧૭-૧૮-૧૯

અગ્નિભૂતિ —દાનાદિ ક્રિયાથી મનની પ્રમત્તતા વિગેરે થાય છે, અને તેથી આપ-વાની હઞ્જાના પરિણામની વૃદ્ધિ થવાથી પુન પુન તે વ્યક્તિ દાન દે છે. આથી મનની પ્રસન્નતાનું કૃપા તે દાનાદિ ક્રિયાજ છે, પણ અદૃષ્ટ એવું કર્મ નથી, કારણ કે તે દૃષ્ટકૃપાથી હેતુ સિદ્ધ થાય છે, તો પછી કર્મરૂપ અદૃષ્ટ કૃપા માનવાથી શું પ્રયોજન ?

ભગવન્ત —એમ નહીં, જેમ માટીનો પિંડ તે ઘટનું નિમિત્ત છે, તેમ દાનાદિ ક્રિયા પણ મનની પ્રસન્નતાનું નિમિત્ત છે કારણ કે, કોઈ સુખાનને દાનઆદિ કરવાથી ચિત્તને આહ્લાદ વિગેરે થતા જન્માય છે. માટે જે જેનું નિમિત્ત હોય, તે તેનું કૃપા કદી શકાય

તે કારણથી કોઈ પણ તેની ઈચ્છા કરતા જણાતા નથી. માટે એમ અગ્નિકાર કે કે સર્વ ક્રિયાઓ એકાન્ત અનુદયવાળી છે. કારણ કે સર્વક્રિયાઓનું અનુદય તે એકાન્તિક છે, ને જે ક્રિયાઓનું દૃષ્ટન છે, તે તે એકાન્તિક છે, એટલે કે કોઈક ક્રિયાનું દૃષ્ટન થાય છે અને કોઈકનું નથી થતું એ દૃષ્ટનનું જે એકાન્તિક પણ છે તે પણ અનુદય પ્રભાવથી જ એમ માનવું. કેમકે સમાન સાધનથી આરોગ્ય સમાન ક્રિયાઓમા પણ કેટલાકને દુઃખનો વિધાત જણાય છે અને કેટલાકને વિધાત નથી જણાતો, એ બધું અનુદય હેતુ સિવાય ધરે નહીં ને એ અનુદય હેતુ, તે કર્મ છે, ને તે દુઃખની વિષમતાના કારણરૂપે પૂર્વે સિદ્ધિ કરેલ છે કેમકે તુલ્ય માધનના દુઃખમા પણ જે વિશેષ-તદાવત જણાય છે, તે વિશેષ તદાવત કાર્ય રૂપ છે, અને જે કાર્ય છે, તેનું કારણ અવશ્ય હોય છે. જેમ પરમાણુઓ ધરતું કારણ છે, તેમ અહીં વિશેષતારૂપ દુઃખમા જે કારણ છે, તે કર્મ છે. એ કંમ સર્વ ક્રિયાઓનું અનુદય છે અને તે તેનાથી ભિન્ન છે, કર્મ તે કાર્ય છે અને ક્રિયાઓ તે કારણ છે, કાર્ય અને કારણ પરસ્પર ભિન્ન હોય છે. ૧૬૨૨—૧૬૨૩—૧૬૨૪.

કર્મ મૂર્તિમાન છે, તત્સબધી પ્રત્યક્ષ.

આહ નશુ મુત્તમેવ મુત્ત ચિય કજ્જમુત્તિમત્તાઓ ।

इह जह मुत्तत्तणओ घटस्स परमाणो मुत्ता ॥ १६२५ ॥

तह सुहसंवित्तीओ सवधे वेयणुम्भवाओ य ।

वज्जवलाहाणाओ परिणामाओ य विण्णयेयं ॥ १६२६ ॥

आहार इवानल इव घटु व्व नेहोइकफवलाहाणो ।

खीरमिवोदाहरणाइ कम्मरुवित्तगमगाइ ॥ १६२७ ॥

એ પ્રમાણે તો કંમ મૂર્તિમાન થયું, હા, કાર્ય મૂર્તિમાન હોવાથી કારણ પણ મૂર્તિમાન હોય છે, જેમ ધર મૂર્તિમાન હોવાથી તેનું કારણ પરમાણુઓ પણ મૂર્તિમાન છે તથા આહારની પેઠે જેનો સબધ થવાથી સુખાનુભવ થાય, અગ્નિની પેઠે જેનો સબધ થવાથી વેદનાનુભવ થાય, સ્ત્રીકાશથી મજબૂત થએલા ધરની પેઠે જેનો સબધ થવાથી બાહ્ય વસ્તુથી મજબૂતતા થતી હોય અને દૂધની પેઠે જે પરિભ્રમિ હોય, તે મૂર્તિમાન બાણુ, ઇત્યાદિ કર્મને મૂર્તિમાન સિદ્ધ કરવાના ઉદાહરણ છે.

અગ્નિભૂતિ—જે શરીરાદિ કાર્યો બેઠને તેના કારણભૂત કર્મની સિદ્ધિ કરે છે, તો તે શરીરાદિ કાર્ય મૂર્તિમાન-રૂપી હોવાથી, તેનું કારણ જે કર્મ તે પણ મૂર્તિમાન-રૂપી સિદ્ધ થયે.

ભગવન્ત—અમને તે ઇષ્ટ છે, કેપકે જેનું કાર્ય મૂર્તિમાન હોય છે, તેનું કારણ પણ ધરના કારણભૂત પરમાણુની પેઠે મૂર્તિમાન હોય છે, અને જેનું કાર્ય મૂર્તિમાન નથી તેનું કારણ પણ જ્ઞાનના કારણભૂત આત્માની પેઠે મૂર્તિમાન હોતું નથી. માટે કર્મ મૂર્તિમાન છે.

અગ્નિભૂતિ—જે એ પ્રમાણે કારણ અને કાર્યના સબધથી કર્મને રૂપી સિદ્ધ કરતા હો, તો હું પ્રશ્ન કે સુખ-દુઃખ વિગેરે પણ કંમનું કાર્ય છે, એ સુખ-દુઃખાદિ કાર્ય અમૂર્ત હોવાથી તેનું કારણ જે કર્મ તે પણ અમૂર્ત સિદ્ધ થયે, અને મૂર્ત કારણથી અ-

મૂર્ત કારણી એવા અમૂર્તકાર્યની ઉત્પત્તિ થવી તે તો અથોગ્ય છે, વળી એકજ વસ્તુમા મૂર્તપણુ અને અમૂર્તપણુ હોવુ બીલકુલ અથોગ્ય છે, કેમકે એ પગરૂપર અત્યંત વિરૂદ્ધ છે.

ભગવન્ત - સુખ-દુઃખ વિગેરે આત્માના ધર્મ હોવાથી આત્મા તેઓતુ સમવાયિ કારણ છે, અને કર્મ તો તેમા અન્ન-પાણી-સર્પ વિષ આદિની પેઠે નિમિત્ત કારણ છે. માટે એથી કંઈ એમા દોષ આવતો નથી.

વળી કર્મ રૂપી છે, તેને સિદ્ધ કરવામા ચાર હેતુના ચાર દષ્ટાંતો બજાવા. ૧ જેનો સખધ થવાથી મુખાદિનો અનુભવ થાય, તે અશનાદિ આહારની પેઠે મૂર્ત હોય છે, અને જે આકાશની પેઠે અમૂર્ત હોય છે, તેનો સખધ થવાથી મુખાદિનો અનુભવ પણ થતો નથી. અહીં કર્મના સખધથી મુખ-દુઃખાદિનો અનુભવ થાય છે, માટે તે મૂર્તિમાન છે. ૨ વળી જેનો સખધ થવાથી વેદના ઉત્પન્ન થાય, તે અગ્નિની પેઠે મૂર્તિમાન છે. અહીંયાં કર્મના સખધથી વેદના થાય છે, માટે તે રૂપી છે. ૩ તથા આત્માના જ્ઞાનાદિ ધર્મોથી ભિન્ન છતાં પુષ્પમાળા-ચંદન-સ્રી વિગેરે બાહ્યવસ્તુવડે, ચિકાશથી મજબૂત થતા ધરની પેઠે બળવાન થાય છે, તેથી તે મૂર્ત હોય છે. મિથ્યાવાદિરૂપ હેતુવડે કર્મને ઉપ-ચયરૂપ બળ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તે રૂપી છે. અને ૪ વળી કર્મ રૂપી છે, કેમકે તે આત્મા-દિથી વ્યતિરિક્ત (ભિન્ન) છતાં દૂધના પેઠે પરિણામિ છે. ઇત્યાદિ હેતુ અને ઉદાહરણો કર્મને રૂપી સિદ્ધ કરનાર્થે બજાવા. ૧૬૨૫-૧૬૨૬-૧૬૨૭.

अहं मयमसिद्धमेव परिणामावृत्ति सोऽवि कञ्जाओ ।

सिद्धो परिणामो से दहिपरिणामादिव पयस्स ॥ १६२८ ॥

अन्मादिविगाराणं जह वेचित्त विणावि कम्मेण ।

तह जइ सत्तारीण हवेज्ज को नाम तो दोसो ? ॥ १६२९ ॥

“ પરિણામિ હોવાથી ” (કર્મ રૂપી છે.) એ હેતુ અસિદ્ધ છે, એમ માનતો હોય, તો તે અથોગ્ય છે, કેમકે કર્મના કાર્ય તરીકે શરીરરૂપિ પરિણામ જણાય છે, તેથી તે શરીરરૂપ પરિણામી કાર્ય હોવાથી કર્મનો પરિણામિભાવ અવશ્ય સિદ્ધ છે. (જેલું કાર્ય પરિણામિ જણાય, તે થાતે પણ અરિણામિ હોય છે, એમ નિશ્ચય થાય છે) જેમ કહીને ઇશારા પારણામ થાય છે, તેથી તે દહિલું કારણ હવે પણ પરિણામિ છે. એમ જણાય છે. તેવી રીતે તે કર્મમા પણ જણવું, વલી અગ્નિભૂતિ કહે છે કે જેમ-આકાશ વિગેરેના વિકારોતુ વિચિત્રપણુ કર્મ વિના પણ જણાય છે, તેમ સસારી જીવોતુ પણ મુખ-દુઃખાદિ ભાવે વિચિત્રપણુ આનીએ તો શુ દોષ ? ૧૬૨૮-૧૬૨૯.

એના ઉત્તરમાં કંઈપણ ભગવન્ત મહાવીર કેવ કહે છે કે—

कम्ममि व को भेओ जह वज्जक्खवचित्तया सिद्धा ।

तह कम्मपोगलाणवि विचित्तया जीवसहियाण ॥ १६३० ॥

बज्झाण चित्तया जइ पडिवच्चा कम्मणो विसेसेण ।

जीवाणुयस्स मया भत्तीण व मिप्पिनत्त्याण ॥ १६३१ ॥

કર્મમા પણ વિચિત્રતા માનવામા ચો લેદ છે ? જેમ બાહ્ય સ્કંધની વિચિત્રતા સિદ્ધ છે, તેમ જીવ સહિત કર્મપુદ્ગલોની વિચિત્રતા પણ સિદ્ધ છે. જો બાહ્ય પુદ્ગલોની

વિચિત્રતા માને છે તો પછી કર્મ પુણ્યોની વિચિત્રતા તો જીવ સહચરિત હોવાથી વિશેષ કરીને માનવી જોએ, જેમ ચિત્રમારે બનાવેલ ચિત્રામણોના જીવાદ આકારવાલા પુણ્ય-લોભા વિચિત્રતા છે તેમ આહિ પણ જાણુ.

ગન્ધવનગર-ઈન્દ્રનુબ્ય આદિ અભ્રવિકારોની ગૃહ-દેવમ દિર-પ્રાકાર-વૃક્ષ-કૃષ્ણ નીલ-રક્ત આદિભાવે વિચિત્રતા હે સૌમ્ય ! તુ-માને છે, તો પછી કર્મની અદર વિચિત્રતા માનવામા તને શું દોષ છે ? જેમ સર્વજનોને પ્રતીત એવા ઇન્દ્ર-ધતુપઆદિ આદ્યપુણ્ય સ્કંધોની વિચિત્રતા તને માન્ય છે, તેમ આન્તરીક કર્મસ્કંધોમા પુણ્યગણમયતા સમાન હોવાથી અને તે જીવ સહિત હોવાથી મુખ-દુ આદિ ઉત્પન્ન કરવા વડે વિશેષ કરીને વિચિત્રતાનું કારણ છે, તો પછી તેની વિચિત્રતા કેમ નથી માનતા ? અભ્ર (વાદળા) વિષે આદ્યપુણ્યો વિવિધ પરિણામ પામે છે, તો પછી જીવે અહણ કરેલા કર્મ-પુણ્યો વિવિધ પ્રમારે પરિણામ પામે એમા શું આશ્ચર્ય છે ? કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે જીવે અહણ નહી કરેલ અભ્રાદિ આદ્ય પુણ્યોની વિવિધાકાર પરિણતિરૂપ વિચિત્રતા તે માની છે, તો જીવાનુગત કર્મપુણ્યોની તેની વિચિત્રતા તારે અવશ્ય માનવી જોઈએ. જે ચિત્રકાર આદિ શિલ્પિએ અહણ કરેલ ચિત્ર-લેખ-કાષ્ટ ક્રમાંતરગત પુણ્યોની પરિણામવિચિત્રતા છે, તે વિચિત્રતા વિચક્ષાપરિણામથી પરિણામ પામેલ ઇન્દ્રધતુપ આદિના પુણ્યોના પરિણામની વિચિત્રતાથી વિશિષ્ટપ્રકારની છે, એમ જણાય છે, તેથી રીતે જીવે અહણ કરેલ કર્મપુણ્યોની પણ મુખ-દુ આદિ જનનરૂપ વિચિત્રતા વિશિષ્ટ પ્રકારની છે ૧૬૩૦-૧૬૩૧.

તો જહ તણમેત્ત ચિય હવેજ્જ કા કમ્પરૂપણા નામ ? ।

કમ્પમિ નણુ તણુ ચિય સહ્યરઘ્મતરા નવર ॥ ૧૬૩૨ ॥

કો તીય વિણા દોતો ધૂલાય સન્વહા વિમુક્ક્સ 。

દેહગહનાભાવો તઓ ય સસારવોચ્છતી ॥ ૧૬૩૩ ॥

સન્વરિમોવસાવત્તી નિકારણઢ વ્વ સન્વસસારો ।

ભવમુક્કાણ ચ પુણો સસરણમઓ અણાસાસો ॥ ૧૬૩૪ ॥

જે એ પ્રમાણે વિચિત્ર પરિણતિ કહેતા હો તો તે પરિણતિ શરીરમાત્રજ છે, તેમા કર્મની કલ્પના કરવાનું શું પ્રયોજન છે ? એમ ન કહેવું, કેમકે કર્મ પણ શરીરજ છે, માત્ર તે અતિસૂક્ષ્મ અને અવ્યન્તર છે, એટલું વિરોધ છે એ સૂક્ષ્મશરીર ન માનેવાથી શો દોષ આવે ? સ્વૂલ-શરીરથી મુક્ત થએલા જીવને જીવાન્તરમાં તે વિના ફેલું અહણ ન થાય, અને તેથી સસારનો વિચ્છેદ થાય. એમ થવાથી સર્વને મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય, અથવા કારણ સિવાય સર્વને સસાર પ્રાપ્ત થાય, અને ભવથી મુક્તએલા સિદ્ધોને પણ પુનઃ સસાર પ્રાપ્ત થાય, એમ થવાથી મોક્ષમા પણ સ્થિતિ ન થાય. ૧૬૩૨-૩૩-૩૪.

અગ્નિભૂતિ —જે અભ્રવિમારની જેમ કર્મપુણ્યોની વિચિત્ર પરિણતિ માનીએ, તો પછી જેમ વિચિત્રતા સ્વભાવથીજ થાય છે, તેમ સમસ્ત જનોને પ્રત્યક્ષ આ શરીર પણ મુરૂપ-કરૂપ-મુખ-દુ આદિ બારે સ્વભાવથીજ પરિણામ પામે છે, એમ માનવુંજ ખસ છે, પરંતુ વચ્ચે તેની વિચિત્રતાના હેતુભૂત કર્મની કલ્પના કરવી નિર્ધર્ક છે. કેમકે સર્વપુણ્યોના પરિણામની વિચિત્રતા સ્વભાવથીજ સિદ્ધ થાય છે.

સગવન્ત —અભ્રવિકારની જેમ શરીરની વિચિત્રતા માનીએ છીએ, કર્મ પણ સૂક્ષ્મ

શરીરજ છે, માત્ર એ અતિસૂક્ષ્મ-અતીન્દ્રિય-અને અલ્પાન્તર હોવાથી જીવની સાથે ગાઠ સંમિલિત છે (સંબધવાળું છે.) અને તેથી જેમ અબ્રાહિ વિદ્યારની પેઠે બાહ્ય સ્થૂલ શરીરની વિચિત્રતા મનાય છે, તેમ કર્મશરીર (કાર્મણશરીર)ની વિચિત્રતા પણ માનવી જોઈએ.

અગ્નિભૂતિ—અબ્રાહિ વિકારની પેઠે બાહ્ય સ્થૂલ શરીરની વિચિત્રતા પ્રત્યક્ષ જણાય છે, તેથી તે માની શકાય છે, પરંતુ આન્તરિક કર્મરૂપ સૂક્ષ્મ શરીરની વિચિત્રતા કેવી રીતે માની શકાય ? કેમકે તે સૂક્ષ્મશરીર તો મધ્યમા અપ્રત્યક્ષ છે, એટલે જો તેને ન માનીએ તો ત્રો કોણ આવે ?

ભગવન્ત —જો તે સૂક્ષ્મ કાર્મણશરીર ન માનવામા આવે, તો મૃત્યુમાળે સ્થૂલ શરીરથી મૂકાએલ જીવને ભવાન્તરમા પુનઃ સ્થૂલ શરીરની પ્રાપ્તિના કારણભૂત જે સૂક્ષ્મ શરીર છે તે વિના તે સ્થૂલ શરીરની પ્રાપ્તિ ન થાય, કેમકે કારણ વિના અન્ય શરીરનું અહુણ થઈ શકે નહિ, અને તેથી કરીને અન્ય શરીરની પ્રાપ્તિ વિના મરણ પામ્યા બાદ શરીર રહિત થવાથી સર્વ જીવોને યતન વિનાજ સંસારનો છેદ થાય, અને એમ થવાથી સર્વજીવોને મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય, અથવા શરીર વિનાના જીવોને પણ સંસારમા રખડવાનું થાય, અને તેથી નિષ્કારણ સર્વને સમાર ભ્રમણ થાય, એજ પ્રમાણે ભવથી મૂકાએલા સિદ્ધાંતે પણ અકસ્માત-કારણ સિવાય સમાર ભ્રમણ થાય, અને એજ પ્રમાણે પાણી મોક્ષગમન થાય, આ રીતે થવાથી મોક્ષમા પણ સ્થિતિ ન થાય, વિચિત્રતાના કારણભૂત કર્મને ન માનવાથી આ વિગેરે કોષો પ્રાપ્ત થાય છે, માટે વિચિત્રતાના કારણભૂત કર્મને જીવિકાર કર, ૧૬૩૨-૧૬૩૩-૧૬૩૪.

મુક્તસ્સામુત્તિમયા જીવેણ કહ હવેજ સંવંધો ? !

સોમ ! ઘટસ્સ વ્વ નમસા જહ વા દવ્વસ્સ કિરિયાણ ૧૬૩૫ ॥

અહવા પચક્કલં ચિય જીવોવનિવવણ જહ સરોરં !

ચિદ્દહ કમ્મયમેવં મવંતરે જીવમેજુત્ત ॥ ૧૬૩૬ ॥

મૂર્તકર્મનો અમૂર્ત આત્મા સાથે સંબધ કેમ થઈ શકે ? સૌમ્ય ! જેમ ઘટનો આકાશ સાથે, અથવા દ્રવ્યનો કિયા સાથે સંબધ થાય ॥ તેમ આ સંબધ હોય છે અથવા પ્રત્યક્ષ જણાવું જીવના સંબધવાળું આ સ્થૂલ શરીર જેમ વર્તે છે, તેમ ભવાન્તરમાં ગતિ કરતા જીવની સાથે લાગેલું કાર્મણ શરીર છે, તે જીવિકાર કર, ૧૬૩૫-૧૬૩૬.

અગ્નિભૂતિ-તમે કર્મ મૂર્ત છે, એમ પૂર્વે કહ્યું છે, તો તે મૂર્તકર્મનો અમૂર્ત એવા આત્મા સાથે સંયોગ સંબધ અથવા સમવાય સંબધ કેવી રીતે થઈ શકે ? આથી મને તો કર્મની સિદ્ધિમા એ બીજું પણ છિદ જણાય છે.

ભગવન્ત — ભદ્ર ! જેમ મૂર્ત એવા ઘટનો અમૂર્ત એવા આકાશની માથે સંયોગ સંબધ છે, તથા અગ્નિ આદિ દ્રવ્યનો સંકેત્યત પ્રસારણ આદિ ક્રિયાની સાથે સમવાય સંબધ છે, તેમ અહીં પણ આત્મા અને કર્મનો સંબધ છે. અથવા જેમ આ બાહ્ય સ્થૂલ શરીર જીવની સાથે સંબધવાળું પ્રત્યક્ષ ચેષ્ટા કરતું જણાય છે, તેવી રીતે ભવાન્તરમાં જતા જીવની સાથે સંબધવાળું કાર્મણ શરીર પણ જીવિકાર કર, કર્મ અધર્મ નિમિત્ત વાહુ, જીવની સાથે સંબધવાળું બાહ્ય શરીર ચેષ્ટા કરે છે, એમ જ કહેતા

હોય, તો અમે તને પુછીએ છીએ કે એ ધર્મ અધર્મ મૂર્ત છે કે અમૂર્ત છે ? જો મૂર્ત છે એમ કહેતો હોય તો તેમનો અમૂર્ત આત્માની સાથે સબધ કેવીરીતે છે ? ગમે તે પ્રકારે તેમનો આત્મા સાથે સબધ છે, એમ માનતો હોયતો પછી કર્મનો તેની સાથે તેની રીતે સબધ કેમ નથી માનતો ? અને જો ધર્મ અધર્મ અમૂર્ત છે એવું તારૂં મનવ્ય હોય, તો બાહ્ય-મૂર્ત-સ્થૂપ શરીરની સાથે તે અમૂર્તનો સબધ કેવીરીતે થાય ? કેમકે તારા અભિપ્રાયે મૂર્તની સાથે અમૂર્તનો સબધ અચોચ છે. અને તેઓના સબધ વિના બાહ્ય શરીરની ચેષ્ટાના તેઓ નિમિત્ત થાય, એ તો અતિપ્રસંગ થાય, અને જો અમૂર્ત ધર્મ અધર્મનો બાહ્ય મૂર્ત શરીરની સાથે સબધ છે, એમ માનતો હોય, તો જીવ અને કર્મનો પણ તેથી રીતે સબધ માનવામા તને શું દોષ છે ? ૧૬૩૫—૧૬૩૬.

મૂર્તકર્મ વડે અમૂર્ત આત્માને અનુમલ ઉપધાત કેમ થાય ? તે શક્ય સમાધાન કરતા વેદોક્ત વચનથી કર્મની સિદ્ધિ કરે છે.

મુત્તેનામુત્તિમઓ ડવવાયા-ડળુગહા કહ હોજ્ઞા ? !

જહ વિણ્ણાણાર્ણ મરૂપાણો-સહાર્હિં ॥ ૧૬૩૭ ॥

અહવા નેગતોડય સંસારી સવ્વહા અમુત્તોત્તિ ।

જમણાફકમ્મસત્તપરિણામાવજ્જરૂવો સો ॥ ૧૬૩૮ ॥

સત્તાણોડ્ણાર્હઓ પરોપ્પર હેહ્વેહમાવાઓ ।

વેહસ્સ ય કમ્મસ્સ ય ગોયમ । ઘોપ-કુરાર્ણ વ ॥ ૧૬૩૯ ॥

કમ્મે વાસડ ગોયમ ! જમગિહોત્તાર્હ સગ્ગમ્મસ્સ ।

પેયવિહિય વિહણ્ણડ દાણાફલ વ લોયમ્મિ ॥ ૧૬૪૦ ॥

મૂર્તકર્મવડે અમૂર્ત આત્માને અનુમલ ઉપધાત કેમ થાય ? ઉત્તર-એમ મદિરાપાન અને ઔષધાદિવડે વિજ્ઞાનાદિને (અનુમલને ઉપધાત) થાય છે તેમ, અથવા આ સસારી જીવ એકાન્તે સર્વથા અમૂર્તજ નથી, કેમકે તે અનાદિ કર્મસતતિતલ પરિણામને પામેલ છે, (તેથી કથયિત રૂપી છે.) અને હે અગ્નિભૂતિ ગૌતમ ! બીજા અને અકુરની પેઠે શરીર અને કર્મનો પરસ્પર હેતુ અને હેતુમૂલ્યાવ હોવાથી કર્મસતતાન અનાદિ વળી હે ગૌતમ ! જો કર્મ ન હોય, તો સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળાએ અમલોત્પાદિ કરવા, એમ જે વેદમા કહ્યું છે તે, અને લોકમા મ્હરાતા દાનાદિ, તેના બધા ફળનો વિધાત થાય, ૧૬૩૭-૧૬૩૮ ૧૬૩૯-૧૬૪૦.

અગ્નિભૂતિ — મૂર્તકર્મવડે અમૂર્ત આત્માને હર્ષ-પરિતાપ વિગેરે અનુમલ ઉપધાત કેવી રીતે થઈ શકે ? જેમ અમૂર્ત આકારને મૂર્તિમાન ચદન અગ્નિજવાળાદિકથી અનુમલ કે ઉપધાત નથી થતો, તેમ અમૂર્ત આત્માને પણ તે ન થતો જોઈએ.

ભગવન્ત — વિજ્ઞાન-વિવાદ કરવાની ઇચ્છા-ધીરજ-સ્મૃતિ વિગેરે આત્માના અમૂર્ત ધર્મો છે, તેમને મદિરાપાન-ધતુરો-વિદ-અને કીડી વિગેરેના ભક્ષણથી ઉપધાત થાય છે, અને દૂધ-સાડર-ધીથી ભરેલ ઔષધિ વિગેરે ખાવાથી અનુમલ થાય છે, તેમ અહીં પણ સમજવું.

અથવા આ સસારી આ મા એકાન્તે સર્વથા અમૂર્ત નથી, કેમકે અનાદિ કર્મ પરિણામાન્તરને પામેલો છે, આત્મા અગ્નિ અને લોહાપ દના સબધના ન્યાયે

કર્મની માથે મળેલો છે ને કર્મ ભૂતિ માન હોવાથી આત્મા પણ તેનાથી કથ ચિત્ત અનન્ય હોવાને લીધે અમૂર્ત છતાં પણ કથ ચિત્ત મૂર્ત છે. આથી જીને મુર્તકર્મવડે અમૂર્ત ચેતના-મય આત્માને અનુબ્રહ્-ઉપવાત થાય છે, અને આઠાશ અમૂર્ત તથા અચેતન હોવાથી તેને તેનાથી અનુબ્રહ્-ઉપવાત નથી થતા.

વળી હે જાતમ ! બીજા અને અકુરની પેઠે શરીર અને કર્મનો પરસ્પર હેતુ હેતુમૂલ્યાવ હોવાથી કર્મ સન્તાન અનાદિ છે. જેમ બીજાવડે અકુરો થાય છે, અને અકુ-શથી પુન બીજા થાય છે, તેમ શરીરવડે કર્મ થાય છે, અને કર્મવડે પુન શરીર થાય છે, એ પ્રભાણે વાર વાર અનાદિકાળથી પરસ્પર કાર્ય અને કારણભાવ હોય છે, જે વસ્તુ-ઓનો એ પ્રભાણે અન્યોઅન્ય હેતુ-હેતુમૂલ્યાવ હોય છે, તે બીજા કુર-અથવા પિતા પુત્રની પેઠે અનાદિ સતાનવાળું હોય છે. આથી શરીર અને કર્મનો પરસ્પર તેજો ભાવ છે, તેથી કર્મ સન્તાન અનાદિ છે. અને જો કર્મનો બીજાકુલ અભાવ માનવામા આવે, તો સ્વ-ગંની ઇચ્છાવાળાને અગ્નિહોત્રાદિવડે સ્વર્ગોદિગ્ધ ફળ વેદમા કંઈ છે તે, અને લોકમા દાનાદિ ક્રિયાઓનું ફળ સ્વર્ગોદિ કંઈ છે તે સર્વનો વિચાર થાય છે. એ સર્વ અધોઅધ છે, મારે અનાદિ સતાનવાળું કર્મ છે એમ માન ૧૬૩૭-૧૬૩૮-૧૬૩૯-૧૬/૦.

વિધિની વિચિત્રતા કરનાર કર્મ ન માનતા ઈશ્વરાદિ માનવામા આવે તો તેમા જે અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય તે કહે છે.

કમ્મમણિચ્છતો વા મુદ્દં ચિય જીવમિસ્સરાહ વા ।

મળાસિ દેહાર્હિણં જ કત્તાર ન સો જુત્તો ॥ ૧૬૪૧ ॥

સ્વગરણામાવાઓ નિચ્છેદ્ધા-સમુત્તપાટઓ વાવિ ।

ઈસરદેહારમેઽવિ તુલ્લયા યાજ્ઞવત્પા વા ॥ ૧૬૪૨ ॥

કર્મનો અભાવ માનીને શરીર વિગેરેના કર્તા કેવળ શુદ્ધજીવ અથવા ઇશ્વરાદિ છે, એમ તુ માનતો હોય તો તે પણ અધોઅધ છે, કેમકે ઉપકરણના અભાવથી ચેષ્ટારહિત હોવાથી અને અમૂર્તાદિસ્વરૂપ હોવાથી કર્મ વિના જીવ વિગેરે શરીરાદિ, કાર્ય કરી શક્તા નથી. ઇશ્વરના શરીરગરભમા પણ એજ દોષ આવડે અથવા અનવધ્યા થશે. ૧૬૪૧-૧૬૪૨.

હે અગ્નિભૂત ! કર્મ સિવાય કેવળ શુદ્ધ આત્મા-ઇશ્વર-અવ્યક્ત-કાળ-નિયતિ-યદુ-આ વિગેરેને શરીરાદિના કર્તા તરીકે તુ મ નીશ, તો તે પણ અયુક્ત છે, કારણ કે દાદિ ઉપકરણ વિનાના કુલાગની પેઠે કર્મ રહિત એવો આત્મા કે ઇશ્વરાદિ પણ શરીર વિગેરે કાર્યને ઉપકરણના અભાવે કરતા નથી. જીવ વિગેરેને શરીરાદિ આરભવામા કમ વિના બીજું ઉપકરણ ધરતું નથી, કેમકે ગર્ભાદિ અવસ્થામા એ સિવાય અન્ય ઉપકરણ સભવે નહીં. તેમજ કર્મ વિનાનો જીવ શુદ્ધ (વીર્ય) અને શોણીત (રૂધીર) આદિ પણ મહણ ન કરે. વળી આકાશની પેઠે નિષ્ક્રિય-અમૂર્ત-અશરીરી-અને સર્વગત હોવાથી તેમજ પર-માણુની પેઠે એકજ હોવાથી કર્મ વિના કોઈ જન શરીરાદિને આરભ તો નથી. શરીરવાન ઇશ્વર દેહાદિ સર્વ કાર્યો આરભે છે, એમ જો કહીશ, તો તે પણ અધોઅધ છે, કારણ કે તેમાં ઉપરોક્ત દોષ આવડે. કેમકે દાદિ ઉપકરણ વિનાના કુલાગની પેઠે કર્મ વિનાનો ઇશ્વર ઉપકરણ રહિત હોવાથી પાતાનું શરીર કરી શક્તો નથી. કોઈ અન્ય ઇશ્વર તે ઇશ્વરનું

શરીર કરે છે, એમ કહેતા હોય, તો અમે પૂછીએ છીએ કે એ ધર્મ પણ શરીરવાળો છે, કે શરીર વિનાનો છે ? જો શરીર વિનાનો હોય, તો તે ઉપર કહ્યા મુજબ ઉપકરણ સહિત હોનાથી શરીર કરી શકે નહીં, અને જો શરીરવાળો અન્ય ધર્મ તે ધર્મરતુ શરીર કરતો હોય, તો તેના શરીરને કરનાર પણ અન્ય શરીરવાળો ધર્મર હોવો જોઈએ, તેના મજા શરીરને કરનાર અન્ય ધર્મર હોવો જોઈએ. એ પ્રમાણે છેવટ અનવસ્થા પ્રાપ્ત થાય, અને તેમ માનવુ તો સર્વથા અનિષ્ટ છે. માટે શરીર વિગેરેના કર્તા ધર્મ છે, એમ માનવુ સર્વથા અયુક્ત છે, પરંતુ કર્મ સહિત જીવજ તેના કર્તા છે. એમ માનવુ તે યુક્તિયુક્ત છે. વળી જો ધર્મર પ્રયોજન સિવાય શરીરગદિ કરે, તો તે હિન્મત જેવોજ ગણાય, અને તેમ કરવામા કોઈ પ્રયોજન માનવામા આવે તો તે ધર્મરતુ ધર્મરપણું ન રહે. કારણ કે આનાદિ શુદ્ધ આત્માને દેહાદિ કરવાની ઇચ્છા હોઈ શકે નહિ, કેમકે ઇચ્છા તે રાગચિદ-ત્વસ્વરૂપ છે, ત્યાદિ અહીં વધુ કહી શકાય એમ છે, પરંતુ અન્ય વિસ્તારના ભયથી અહીં નથી કહેતા. એજ યુક્તિઓથી વિષ્ણુ બ્રહ્મા વિગેરે પણ કર્તા તરીકે ધરી શકતા નથી. એમ સમજવુ ૧૬૪૨-૧૬૪૨.

अहं सहाय मन्त्रसि विष्णोणयणाइवेयवृत्ताओ ।

तह बहुदोस गोयम । तणं च पयाणमयमत्यो ॥ १६४३ ॥,

छिन्नस्मि ससयम्मी जिणेण जर-मरणविप्पमुक्केण ।

सो समणो पव्वडओ पचहिं सह खडियसएहि ॥ १६४४ । ६०५ ॥

દેહાદિની વિચિન્તાણુ કારણુ સ્વભાવ માનવામા આવે, તો તેમા પણ અનેક દોષો આવે છે અથવા જિજ્ઞાસન આદિ વેપદોથી શરીરગદિના કર્તા સ્વભાવ માનીશ, તો તેમ માનવાવી પણ હે ગાતમ ! બહુ દોષ આવશે, તે પદોનો સત્ય અર્થ આ પ્રમાણે છે. એ પ્રમાણે જરા અને મરણથી મુક્ત થએલા જિનેશ્વરે તે પદોનો અર્થ કરીને તેના સશયનો છેઃ કર્યો, એટલે પાવસો શિષ્યો સહિત તેણે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

“ વિજ્ઞાનઘન પયેતેમ્યો મૂતેમ્ય ” ઇત્યાદિ વેદવાક્ય સાભળીને કેટલાએક લોકો શરીરગદિના કર્તા તરિકે સ્વભાવનેજ માને છે, એ પ્રમાણે માનનારાઓ કહે છે કે “ સ્વભાવવાદીઓ સર્વ હેતુની અપેક્ષા વિનાજ પદાર્થોની ઉત્પત્તિ કહે છે, તેઓ પોતાનું કારણ પણ કંઈ કહેતા નથી, તેઓ કહે છે કે કમલને પીયે કલ્પાની બિચિન્તા કોણ કરે છે ? મોરના પીછા વિગેરેનું નિચિત્રપણુ કોણે કહ્યું છે ? (કોણે નહીં) , અહીં ફનીયામા જે કંઈ છે, તે સર્વ હેતુ વિનાનુજ છે, જેમ કાઠાઓનું તીક્ષ્ણ પણ વિગેરે સ્વાભાવિક છે, તેમ આ મુખ વિગેરે પણ સ્વાભાવિક છે, એમા કંઈ હેતુ નથી. ”

એ પ્રમાણે જેમ તેઓ માને છે, તેની રીતે જો છુ પણ માનતો હોય, તો એ માનવામા પણ ઘણા દોષો આવે છે કેમકે જે લોકો શરીરગદિના કર્તા સ્વભાવ માને છે, તે સ્વભાવ, કોઈ વસ્તુવિશેષ છે, આ રજૂતા છે, કે વસ્તુનો ધર્મ છે ? આ ત્રણમાંથી તે શું છે ? સ્વભાવ કોઈ વસ્તુવિશેષ છે, એમ તો નહીં કહી શકાય, કારણકે તે વસ્તુ છે, એમ જાણનાર કોઈ પ્રમાણ નથી, અને અપ્રમાણિક વસ્તુને પણ વસ્તુરૂપે માનતો હોય તો તારા અભિપ્રાયે કર્મ પણ અપ્રમાણિક છે, તેને પણ છુ વસ્તુરૂપે કેમ નથી માનતો ? વળી એ વસ્તુવિશેષ રૂપ જો સ્વભાવ છે, તો તે મૂર્ત છે, કે અમૂર્ત છે ? જો મૂર્ત હોય, તો

“ સ્વભાવ ” એવા બુદ્ધિ નામથી કર્મજ્ઞ માન્યુ ગણાય, અને જો તે અમૂર્ત હોય તો તે ઉપકરણ સહિત હોવાથી આકાશની પેઠે કોઈનો પણ કર્તા થઈ શકે નહીં. વળી શરીરાદિ મૂર્ત કાર્યનું અમૂર્ત એ સ્વભાવ કારણ થાય તે શોધ્ય પણ ન ગણાય. માટે સ્વભાવ તે કોઈ વસ્તુવિશેષ નથી.

હવે જો સ્વભાવ તે અકાશગુણ છે, એમ માનવામા આવે, તો એના અર્થ એવો થયો, કે કારણ વિના દેહાદિ સર્વ ઉત્પન્ન થાય છે, એમ થવાથી તો કાશગુણો અભાવ સર્વ સમાન હોવાથી એકીસાથે સર્વ શરીરાદિ ઉત્પન્ન થવા જોઈએ. વળી એ પ્રમાણે માનવાથી શરીરાદિ હેતુ વિના અકસ્માત ઉત્પન્ન થાય છે, એમ માનવું પડે, અને એમ માનવું તે તો સર્વથા અયુક્ત છે, કેમકે જે અકસ્માત-હેતુ વિના ઉત્પન્ન થાય છે, તે અશ્વ વિગેરેના વિકારની પેઠે આદિમાન પ્રતિનિયતઆકાર વાળુ નથી હોતું, અને શરીરાદિ તો આદિમાન તથા પ્રતિનિયતઆકારવાળા હોય છે, માટે તે આકસ્મિક ન ગણાય, પરંતુ કર્મરૂપ હેતુ સહિત ગણાય. કેમકે તે દેહાદિ ધરની પેઠે પ્રતિનિયતઆકાર વાળા હોવાથી ઉપકરણ વાળા તેના કર્તાએ તે કરેલાં છે, એમ જણાય છે, અને ગર્ભાદિ અવગ્યામા કર્મ સિવાય બીજુ ઉપકરણ વડી શકે નહિ માટે તે કર્મરૂપ હેતુ યુક્ત છે.

સ્વભાવ એ વસ્તુનો ધર્મ છે, એમ કહેવામા આવે, તો તેમા વિજ્ઞાનાદિની પેઠે જો આત્માનો ધર્મ હોય, તો તે આકાશની પેઠે અમૂર્ત હોવાથી શરીરાદિ કારણ થઈ શકે નહીં, અને જો સ્વભાવ કોઈ મૂર્ત વસ્તુનો ધર્મ છે, એમ કહેવામા આવે તો કંઈ હુક્ત નથી, કેમકે કર્મ એ પુરુષલાસ્તિકાયનો પર્યાયજ છે, અને તેના તેવો સ્વભાવ છે, એટલે મૂર્તવસ્તુનો ધર્મ માનવામા કંઈ કોપ નથી.

વળી હે અગ્નિભૂતિ ! “ પુરુષ પવેદ સર્વ ” ઇત્યાદિ વેદવાક્ય સામળીને પણ તને કમ સખથી સશય થયો છે કારણકે એ પદોનો અર્થ તું એવો માને છે કે “ આ પ્રત્યક્ષ જણાવું સર્વ ચેતનાચેતન સ્વરૂપ, જે થઈ ગયું છે તે, જે થવાનું છે તે, જે જ્ઞાનનાસ્વામી છે તે, જે આહાર પડે વૃદ્ધિ પામે છે તે, જે પણ આદિ ચાલે છે તે, જે પર્વતાદિ નથી ચાલતા તે, જે શ્રેષ્ઠાદિ દૂર છે તે, જે નજીકમા છે તે, જે સર્વની અપચુત્તર છે અને જે સર્વની બહાર છે તે, એ સર્વ પુરુષજ-આત્માજ છે, એથી અતિરક્ત કર્મ નામે કોઈ વસ્તુ સત્તા નથી. તથા વિજ્ઞાનચનાદિ ” મગેરે વેદના પદો પણ કર્મને અભાવ પ્રતિપાદન કરનારા છે, એમ તું માને છે. કારણકે એ ઉલ્લેખ પદોમા અવધારણુ વાચી જે એવકાર છે તે કર્મની સત્તાના અભાવને સિદ્ધ કરનારા છે એમ તું માને છે.

જે વેદના પદોનો અર્થ તું એ પ્રમાણે માને છે તે અર્થ તે પ્રમાણે નથી, પરંતુ તેનો અર્થ હું કહું તું તે પ્રમાણે છે, તું લક્ષ પૂરક સામળ. “ પુરુષ પવેદમ્ ” ઇત્યાદિ વેદના પદો આત્માની સ્તુતિ કરનારા, તેમજ જાતિઆદિ મદનો ત્યાગ કરવા માટે અદ્વૈતભાવ પ્રતિપાદન કરનારા છે, પરંતુ કર્મની સત્તાનો અભાવ પ્રતિપાદન કરનારા નથી. વેદના કેટલાક વાક્યો વિધિવાદ પ્રતિપાદન કરનારા છે, કેટલાક વાક્યો અર્થવાદ પ્રતિપાદન કરનારા છે, અને કેટલાક વાક્યો અનુવાદ પ્રતિપાદન કરનારા છે, તેમા “ અગ્નિદોષ જુહુ-વાત્ સ્વર્ગકામ ” એટલે સ્વર્ગની ઇચ્છા વાળાએ અગ્નિદોષ (યજ્ઞ) કરવો, ઇચ્છાદિ વાક્યો વિધિવાદને કહેનારા છે. અથવાદ જે પ્રકારે હોય છે, સ્તુતિઅથવાદ અને નિન્દા-અર્થવાદ, તેમા “ પુરુષ પવેદ સર્વમ્ ” ઇત્યાદિ વાક્યો, અને “ સ સર્વેવિદુઃ ચ-સ્વેષ મદિમા ભુવિ નિદ્યે શ્રદ્ધાપુરે હોષ વ્યોમિન આત્મા સુપ્રતિષ્ઠિતસ્તમક્ષર વેદયતે, યસ્તુ

સ સર્વશ સર્વવિત્ સર્વમેવાધિવેશ ” ઇત્યાદિ વાક્યો-તથા “એકયા પૂર્ણયાઽઽદ્યુત્યા સર્વાન કામાનવાપ્નોતિ” ઇત્યાદિ વાક્યો સ્તુતિરૂપ અર્થવાદને પ્રતિપાદન કરનારા છે. એકયા પૂર્ણયા આદિ વાક્યો વિધિવાદ પ્રતિપાદન કરનારા કેમ ન ગણાય ? એમ શક્ય થતી હોય, તો તેના ઉત્તરમાં કહેવાતું કે જો એ વાક્યોને વિધિવાદ પ્રતિપાદન કરનારા માનવામાં આવે તો રોષ અગ્નિહોત્રાદિ અનુધાનને નિર્ણયપણાનો પ્રમગ થાય, “અથ વ પ્રથમો યજ્ઞો યોઽગ્નિઘ્રોમ, યોઽન્નેદ્દાનિઽન્યેન વક્ષતે સ ગતેમમ્યપતત ” અહીં આ વાક્યમાં પશુમેધ વિગેરે પ્રથમ કરવાની નિન્દા કરી છે, તેથી એ વાક્ય નિન્દાર્થ પ્રતિ પાદક ગણાય. “દ્રાદશ માસા સવત્સર ” ‘અગ્નિરુષ્ણ ’ “અગ્નિર્દિમસ્ય મેષજ ” આ વિગેરે વાક્યો અનુવાદ પ્રતિપાદન કરનારા છે. કેમકે એમાં લોકપ્રસિદ્ધ અર્થતુ જ કથન કર્યું છે, એ ત્રણ પ્રકારના વાક્યોમાંથી અહિં આ “પુરુષ યવેદ સર્વ ” ઇત્યાદિ વેદના પદો સ્તુતિરૂપ અર્થવાદ કરવામાં તત્પર છે તથા “વિજ્ઞાનઘન યોતેમ્ય ” ઇત્યાદિ પદોના અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો. જેમકે વિજ્ઞાનઘન એવો આત્મા ભૂતાથી ભિન્ન છે, અને તે-શરીરાદિ કાર્યનો કર્તા છે, તે કર્તા હોવાથી તેને કાર્ય કરવામાં કોઈ કરણ હોવું જોઈએ એમ અનુમાન કરાય છે. જ્યાં જ્યાં કર્તા અને કાર્યનો ભાવ હોય, ત્યાં ત્યાં અવશ્ય કરણ હોવું જોઈએ. જેમ હુદાર અને લોકાના પાડનો સદ્ભાવ હોવાથી ત્યાં કરણભૂત સાદસો હોય, છે તેમ અહીં પણ આત્માને શરીરાદિ કાર્ય કરવામાં જે કરણભૂત થાય છે, તે કર્મ છે. આટલું કર્મ છે, એમ અગ્નીકાર કર. અને વળી સાક્ષાત્ કર્મની સત્તા પ્રતિપાદન કરનારા વેદવાક્યો પણ છે, “પુણ્ય પુણ્યેન કર્મણા, પાપ પાપેન કર્મણા” એટલે પવિત્ર કાર્યથી પુણ્ય અને અપવિત્ર કાર્યથી પાપ થાય છે. આ પ્રમાણે આગમથી પણ કર્મની સિદ્ધિ થાય છે. આટલે તત્સબ્ધિ સશયનો ત્યાગ કરીને કર્મ છે એમ નિશ્ચયથી અગ્નીકાર કર.

એ પ્રમાણે જ્યાં અને મરણથી મૂકાએલા એવા કીર્માન જિનેશ્વર ભગવન્તે અગ્નિ-ભૂતિજના સમયનો નારા કર્યો, એટલે તેઓએ પોતાના પાપસો શિષ્યો સહિત ભગવન્ત પાસે દીક્ષા મહણ કરી. ૧૬૪૪

હવે ત્રીજા ગણધર અબધી વક્તવ્યતા કહે છે.

તે પવ્વહ્ણ સોઽ તદ્વઞો આગચ્છર્ઈ જિણસગાસ ।

વચ્ચામિ ણ વદામી વદિત્તા પજ્જુવાસામિ ॥ ૧૬૪૫ । ૬૦૬ ॥

સીસત્તેણાવગયા સપયમિદ ગિમ્મહ્ણો જસ્સ ।

તિહુયણકયપ્પણામો સ મહાભાગોઽભિગમણિજો ॥ ૧૬૪૬ ॥ (મહ્ણનિ૦)

તદભિગમણ વંદણો વાસણાહ્ણા હોઙ્ગ પૂયપાવોઽહ્ં ।

ચોચ્છિણ્ણસંસમો વા ચોર્ણ પત્તો જિણસગાસે ॥ ૧૬૪૭ ॥ (મહ્ણનિ૦)

આમહ્ણો ય જિણેણ જાહ-જરા-મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

નામેણ ય ગોત્તેણ ય સવ્વણ્ણસવ્વદરિસીણ ॥ ૧૬૪૮ । ૬૦૭ ॥

તજીવતસ્સરીરંતિ સંસઓ નડવિ ય પુચ્છસે કિચિ

વેયપયાણ,ય અત્થં ન યાણસી તેસિમો અત્થો ॥ ૧૬૪૧. ૬૦૮ ॥

તે ઇન્દ્રભૂતિ અને અગ્નિભૂતિએ દીક્ષા લીધી એમ સાલળીને ત્રીજા વાયુભૂતિ નામના જે દ્વિજેપાધ્યાય તે જિનેન્દ્ર પાસે આવે છે, પ્રથમ તે વિચારે છે કે ‘હવે હું ત્યાં જઈને તેમને વદન કરીશ, વદન કરીને તેમની સેવા કરીશ, કેમકે હમણાજ ઇન્દ્રભૂતિ અને અગ્નિભૂતિ જેના શિષ્ય થયા છે, અને જેને ત્રિભુવનના લોકો પ્રણામ કરે છે, એવા એ મહાસાગ્યની પાસે મ્હારે જુવુ જોઈએ. અને તેમની પાસે જઈને તેમને વદન-ઉપાસનાદિ કરીને હું પાપ જહિત થાઉં તેમજ સશય રહિત પણ થાઉં. એ પ્રમાણે વિચારીને તે જિનેન્દ્ર પાસે આવ્યા, જોઈએ જન્મ-જગ અને મરણથી મુક્તિએલા સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શિ ભગવાન જિનેન્દ્રે તેમને નામ અને ગોત્રપૂર્વક બોલાવ્યા-‘હું વાયુભૂતિ જાતમ ! તને એવો સશય છે કે જે જીવ છે તેજ શરીર છે, કે અન્ય કંઈ છે ? આવો સશય છે, તો પછી મને તે તું પૂછતો કેમ નથી ? એ સશય તને વિશ્વ એવા વેદના પદો સામળવાથી થયો છે, પણ તે વેદપદોનો અર્થ તું જાણતો નથી, તેનો ખરો અર્થ હું કહું છું તે પ્રમાણે છે.’ ૧૬૪૫-૧૬૪૯.

વસુદાહ્મયસમુદયસમૂવા વેયણત્તિ તે સંકા ।

પત્તેયમદિદ્ધાવિ હુ મજ્જગમઓ વ્વ સમુદાણ ॥ ૧૬૫૦ ॥

જહ મજ્જગેસુ મઓ વીસુમદિદ્ધોડવિ સમુદણ હોર ।

કાર્લતરે વિણસસહ તહ મૂયગણમ્મિ વેયણ્ણ ॥ ૧૬૫૧ ॥

પૃથ્વી આદિ ભૂતોના સમુદાયથી થએલ ચેતના છે, કેમકે મદના અગોની પેઠે તે પ્રત્યેકમા ન જણાતા સમુદાયમાજ જણાય છે. એમ તને શંકા છે. જેમ મદના જુદા જુદા અગોમા મદ નથી જણાતો, પણ તેના સમુદાયમા તે ઉત્પન્ન થઈને કાળાન્તરે નાશ પામે છે, તેમ ચેતના પણ ભૂતસમુદાયમા ઉત્પન્ન થઈને કાળાન્તરે નાશ પામે છે. ૧૬૫૦-૧૬૫૧

પૃથ્વી-અપ્-તેજ-અને વાયુ એ ભૂતોના સમુદાયથી પૂર્વે અસત (અજાતી) એવી ચેતના ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ ધાતકી પુષ્પ-ગોળ વિગેરે મદના જુદા જુદા અગોમા મદ નથી જણાતો, પણ તે ધાતકીપુષ્પાદિના સમુદાયમા તે જણાય છે, તેવીજ રીતે પૃથ્વી-આદિ જુદા જુદા ભૂતોની પ્રત્યેક અવસ્થામા ચેતના નથી જણાતી, પણ તે ચેતના, ભૂતોના સમુદાયમા તો પ્રત્યક્ષપણે જણાય છે, આટલે ચેતના તે ભૂતના સમુદાયનો ધર્મ છે. વળી જેમ મદના અગોમા પ્રત્યેક અવસ્થામા નહીં જણાતો મદભાવ, તેના સમુદાયમા ઉત્પન્ન થઈને, તે પછી કેટલોક વખત રહીને કાળાન્તરે તે મદભાવ નાશ પામે છે, તેવીજ રીતે પ્રત્યેક ભૂતમા નહીં જણાતી ચેતના, ભૂતના સમુદાયમા ઉત્પન્ન થઈને કેટલોક વખત રહીને કાળાન્તરે તથાપ્રકારની વિનાશક એવી સામગ્રી મળવાથી નાશ પામે છે, આ ઉપરથી અન્ય-વ્યતિરેકથી નિશ્ચય થાય છે કે ચેતન્ય એ ભૂતોના સમુદાયનો ધર્મ છે કેમકે જે પ્રત્યેક સમુદાયમા ન જણાતા તેના સમુદાયમાજ જણાય, તે તેના સમુદાયમાત્રનો ધર્મ હોય છે. જેમ પ્રત્યેક મગાગોમા નહીં જણાતો મદ, મદાગના સમુદાયમા જણાય છે, તેથી તે તેગોનો ધર્મ છે, તેમ ચેતના પણ ભૂતના સમુદાયમાજ

ઉત્પન્ન થાય છે, પૃથક્ નથી થતી, માટે તે તેનો ધર્મ છે, ધર્મ અને ધર્મી પરસ્પર અલેદ હોય છે, ભેદ માનવામાં આવે, તો ઘટ અને પટની પેઠે તે બન્નેનો પરસ્પર ધર્મ-ધર્મી ભાવ ધટે નહીં, માટે જે ચૈતન્યરૂપ હવ છે, તે શરીરજ છે, કેમકે ચૈતના એ ભૂતોનો ધર્મ છે, અને શરીર તે ભૂતોનો સમુદાય છે, અને એ બન્ને ધર્મ-ધર્મી અલેદ હોવાથી એકજ છે.

વળી બીજા વેદવાક્યોથી હવ શરીરથી સિત્ત છે, એવું પણ સભળાય છે, જેમકે “ નદિ વૈ સશરીરસ્ય પ્રિયાપ્રિયયોરપહનિરસ્તિ, અશરીર વા યસ્યત પ્રિયાપ્રિયે ન સ્પૃશત ” એટલે શરીર વાળા આત્માને પ્રિયાપ્રિયનો અભાવ નથી, અને શરીર વિનાના શુદ્ધ આત્માને પ્રિયાપ્રિય સ્પર્શતા નથી આથી તને ઉપર મુજબ સ શય થશે છે, પણ તે અયોગ્ય છે, કારણકે—

પત્તેયમભાવાઓ ન રેણુતેલ્લે વ સમુદયં ચેયાં ।

મજ્જગેસુ તુ યઓ વીમુપિ ન સવ્વસો નત્થિ ॥ ૧૬૫૨ ॥

મમિ ઘણિ-વિત્તઢ્યાર્ પત્તેયપિ હુ જહા મયેગેસુ ।

તદ્ જદ્ મૂણસુ મને ચેયા તો સમુદયં હોજ્ઞા ॥ ૧૬૫૩ ॥

જદ્ વા સન્વાભાવો વીમુ તો કિં વદગનિયમોડય ? ।

વસ્સમુદયનિયમો વા અન્નેસુવિ તો હવેજ્ઞાદિ ॥ ૧૬૫૪ ॥

જેમ પ્રત્યેક રેતીના કણમાં તેવો અભાવ હોવાથી તેના સમુદાયમાં પણ તે નથી હોતું, તેમ પ્રત્યેક ભૂતોમાં ચૈતનાના અભાવથી તે ભૂતના સમુદાયમાં પણ તે ચૈતના નથી હોતી, વળી મનના પૃથક્ પૃથક્ અંગોમાં મનના સર્વથા અભાવ પણ નથી, પણ જેમદરેક જુદા જુદા મધાગમાં જામણ શક્તિ તમિ કરવાની શક્તિ-તૃપા સહિત કરવાની શક્તિ વિગેરે જુદા જુદા મધના શુભો છે, તેમ જો ભૂતોમાં પણ કે ઈ કે ઈકે ચૈતના હોય તો તે સમુદાયમાં સ પૂર્ણ થાય અને જો જુદા જુદા મધાગમાં સર્વથાજ મ-શક્તિનો અભાવ હોય, તો તે મનના અંગોજ કેમ કહેવાય ? અથવા તેના સમુદાયની મધ થાય છે, એવો નિયમ શાથી થાય ? બીજા પદાર્થો મળવાથી પણ મધ થતું જોઈએ. ૧૬૫૨-૧૬૫૩-૧૬૫૪.

જેમ પ્રત્યેક રેતીના કણમાં તેવો સર્વથાજ હોવાથી તેના સમુદાયમાં પણ તેલ નથી થતું, તેમ ભૂતોની પ્રત્યેક અવસ્થામાં પણ સર્વથા ચૈતનાનો અશ માત્ર પણ ન હોવાને લીધે ભૂતના સમુદાયમાં પણ તે ચૈતના થાય નહિ આ ઉપરથી એવો નિયમ ચરિ-તાર્થ થાવ છે, કે જે જેઓની પૃથક્ પૃથક્ અવસ્થામાં સર્વથા નથી હોતું, તે તેઓના સમુદાયમાં પણ નથી હોતું, અને જે જેઓના સમુદાયમાં હોય છે, તે તેઓની પૃથક્ અવસ્થામાં પણ હોય છે, જેમ તલની અદર તેવ પૃથક્ અવસ્થામાં હોય છે તો સમુદાય અવસ્થાએ પણ હોય છે અહીં ભૂતોની પૃથક્ પૃથક્ અવસ્થામાં ચૈતના બીલકુલ જ-ભાતી નથી, તેથી ચૈતના ભૂતના સમુદાયથી થયેલ છે, એમ કહી શકાય નહીં, પરન્તુ ભૂતસમુદાયથી અતિરિક્ત કોઈપણ કારણથી તે થયેલ છે, અને તે કારણ ચૈતનાની અ-મૂર્તતા હોવાથી અમૂર્ત એવો હવ છે એમ માનવું જાઝે.

વાચુભૂતિ — જે પ્રત્યેક જુદી જુદી અવસ્થામાં ન હોય, તે તેના સમુદાયમાં પણ ન હોય, એવો જે તમે નિયમ કહો, તે યોગ્ય નથી, કેમકે મનના કારણે જે ઘાતકી પુ-

ધ્વાનિક છે, તેમા પ્રત્યેક જુદી જુદી અવસ્થામા મદ નથી જણાતો પરંતુ તેના સમુદાયમા તો તે મદભાવ જણાય છે.

ભગવન્ત — ધાતકીપુષ્પાદિકરૂપ મદના અગોમા પૃથક્ પૃથક્ અવસ્થામા મદનો સર્વથા અભાવ નથી હોતો, પરંતુ તે દરેકમા ન્યૂનાધિક મદનો અશ હોય છે જ, જેમકે ધાતકીના પુષ્પોમા ચિત્તભ્રમ કરવાની શક્તિ છે, ગોળ-દ્રાક્ષ-મેલકી આદિના રસોમા તૃપ્તિ કરવાની શક્તિ છે, પાણીમા તૃષ્ણા રહિત કરવાની શક્તિ છે, એ સિવાય બીજા પણ મદના અગોમા યથાસભન જુદી જુદી શક્તિ હોય છે. એજ પ્રમાણે જુદા જુદા પૃથ્વી આદિ ભૂતોમા પણ જે કઈક અરો ચેતન્ય શક્તિ હોય, તો તેઓના સમુદાયમા સંપૂર્ણ-ચેતન્ય પ્રગટ થાય, પણ ભૂતના પૃથક્ પણામા ચેતના નથી, એટલે તે ચેતના ભૂત-સમુદાયથી પણ અલેલ નથી.

અને વળી જે ધાતકીપુષ્પાદિ મદના અગોમાં પૃથક્ અવસ્થામા સર્વથા મદ શક્તિનો અભાવ હોય, તો તે ધાતકીપુષ્પાદિકને મગના અગો-તારણાજ કેમ કહેવાય ? અથવા મદના અર્થો જનો તે ધાતકીપુષ્પાદિ તોષીને તેનો સમુદાય કરીને શા માટે મદ બનાવે છે ? બીજા ભસ્મ-પાથર-છાણ વિગેરે પદાર્થો એકઠા કરીને શા માટે મદ બનાવે ? ૧૬૫૨-૧૬૫૩-૧૬૫૪.

ભૂયાર્ણ પત્તેયપિ ચેયના સમુદય દરિસણાઓ ।

જહ મર્જંગેમુ મઓ તહત્તિ હેઝુ ન સિદ્ધોડ્યં ॥ ૧૬૫૫ ॥

નણુ પચ્ચલવિરોહો ગોયમ । તં નાણુમાણમાવાઓ ।

તુહ પચ્ચલવિરોહો પત્તેયં ભૂયચેયત્તિ ॥ ૧૬૫૬

ભૂતિદિઓવલદ્ધાણુસરણઓ તેહિં મિશ્રલ્લવસ્સ ।

વેયા પચ્ચલવલોવલદ્ધપુરિસસ્સ વા સરઓ ॥ ૧૬૫૭ ॥

જેમ પ્રત્યેક મદના અગોમા મદ છે, તેમ ભૂતોના સમુદાયમા ચેતના જણાય છે, માટે પ્રત્યેક ભૂતોમા પણ ચેતના છે, એમ તુ કહેતો હોય, તો તે હેતુ પણ અસદ્ છે. એમ ન કહેવું કે તમે કહો છો તે પ્રત્યક્ષ વિરૂદ્ધ છે. કેમકે જોતમ ! હું કહું છું તેમા અતુ-માન આત્મ સાધક છે, પણ પ્રત્યેક ભૂતમા ચેતના છે, એમ કહેવાથી તારા વચનમા પ્રત્યક્ષ વિરોધ છે, પાચ બારીએથી જાણેલ અર્થ તુ સમગ્ણ કરનાર પુરૂષની પેઠે ભૂતરૂપ ધ્વન્દ્વ-યથી જાણેલ અર્થ તુ સમગ્ણ કરનાર, જે ચેતના તે ભૂતેન્દ્રિયથી કોઈ લિપ્ત રૂપનો ધર્મ છે.

વાયુભૂતિ । આ ઉપરથી કદાચ તુ એમ કહીશ કે ‘ જુદા જુદા મગના અગોમા પણ કિંચિત્ મદ સામર્થ્ય છે, તેથી તેના સમુદાયમા તે મ પૂર્ણ પણે જણાય છે. અને એજ પ્રમાણે જુદા જુદા ભૂતોમા પણ કિંચિત્ કિંચિત્ ચેતના છે, ને તે ભૂતોના સમુદાયમા સંપૂર્ણ પણે પ્રકટ થવાથી જણાય છે, જુદી જુદી અવસ્થામા ચેતના અલ્પ હોવાથી પ્રગટ નથી જણાતી અને તેના સમુદાયમા તે સંપૂર્ણ થાય છે, તેથી તે પ્રગટ જણાય છે, ’ તારે એ નયન સર્વથા અયોગ્ય છે, કેમકે ચેતના એ આત્માનો ધર્મ છે અને આત્મા તે ભૂતસમુદાયની અન્તર્જાત છે, આત્માના અજ્ઞાને ભૂત સમુદાયમા ચેતના હોતી નથી, તેથી “ ચેતના ભૂતના સમુદાયમા જણાય છે. ” એવો તારો હેતુ અમિદ્ધ છે અને જે ચેતના ભૂત સમુદાય માનનાજ ધર્મ હોય, તો, મૃતશરીરમા પણ ચેતના હોવી

જેમકે, મૃતશરીરમાં તે વખતે વાયુ ન હોવાથી ચેતના નથી જણાતી એમ કહેવામાં આવે તો તે અયોગ્ય છે, કારણકે નહીંમદિના પ્રયોગથી તેમાં વાયુ દાખલ કરીએ તો પણ તે નથી જણાતી. તે વખતે તેમાં તેજનો અભાવ છે, તેથી ચેતના નથી જણાતી, એમ કહેવું એ પણ અચૂક છે, એવાજ પ્રયોગથી મૃત શરીરમાં જો તેજને દાખલ કરીએ, તો પણ ચેતના જણાતી નથી. વિશિષ્ટ પ્રકારના તેજ અને નિશિષ્ટ પ્રકારના વાયુના અભાવે ત્યાં ચેતના નથી જણાતી. એમ કહેવામાં આવે, તો તેમાં આત્મ સત્ત્વ સિવાય બીજી વિશિષ્ટતા શી છે ? કોઈજ નહિ, એમ કહેવાથી તો તમને પણ આત્મ સત્ત્વજ ત્યાં માન્ય ગણાય.

વાયુભૂતિ — ભૂતસમુદાયમાં જણાતી ચેતના ભૂતસમુદાયની નથી, એ તમારું કથન સર્વથા વિરૂદ્ધ જણાય છે. કારણકે જેમ ઘટમાં જણાતા રૂપાદિ ધર્મો ઘટના નથી, એમ કહી શકાય નહિ, તેમ ભૂતસમુદાયમાં જણાતી ચેતના ભૂતસમુદાયની નથી એમ કહી શકાય નહિ.

ભગવન્ત — જાતમં ? તે અચૂક છે, કારણકે જેમ પૃથ્વી અને જળના સમુદાય માત્રમાં જણાતા વનસ્પતિ વિગેરે તે પૃથ્વી જળના સમુદાય માત્રથીજ થએલ છે, એમ કહી શકાય નહિ, કેમકે વનસ્પતિ આદિના બીજથી તે વનસ્પતિ વિગેરે થએલ છે, તેવી રીતે અહીં પણ પૃથ્વીઆદિભૂતાત્મક શરીરમાં જણાતી ચેતના ભૂતસમુદાય માત્રથી થએલ કહી શકાય નહીં, કેમકે તે ચેતના ભૂતસમુદાયથી અતિરિક્ત એવા આત્માથી થએલ છે માટે મારા કથનમાં વિરોધ નથી, પરન્તુ “ પ્રત્યેક ભૂતમાં ચેતના છે, ” એમ કહેવાથી તારા વચનમાંજ પ્રત્યક્ષ વિરોધ છે.

ચેતના આત્માનો ધર્મ છે એ કથન કઈ વચન માત્ર નથી. પણ યુક્તિપૂર્વક અને સત્ય છે કેમકે-જે એ વ્યક્તિ અનેક સાધનોથી જાણેલ અર્થનું સ્મરણ કરે છે, તે વ્યક્તિ તે સાધનોથી, મહેલની પાચ બાગએથી જાણેલ અર્થનું સ્મરણ કરનાર કેવદત્ત જેમ મહેલ અને બારીઓથી લિખ્ત છે તેની જેડે શરીર અને તેની પાચ ઇન્દ્રિયા દ્વારા અર્થ જાણનાર ચા ભારનાર હોવાથી લિખ્ત છે, અને જે ભૂતેન્દ્રિયાત્મક સમુદાયથી લિખ્ત નથી, તે શબ્દાદિ માહુક વિશિષ્ટ એકમનોવિજ્ઞાનની જેડે અનેકજેડે જાણેલ અર્થનું સ્મરણ કરનાર નથી, કારણકે જો અનેક સાધનોથી અર્થ જાણીને તેનું સ્મરણ કરતા છતાં પણ, સ્મરણ કરનાર તે માનનોથી અલિખ્ત હોય, તો બારીએથી અર્થ જાણનાર કેવદત્ત પણ બારીરૂપ થાય. એમાં ઇન્દ્રિયોજ અર્થ મહુલ કરે છે, તે સિવાય અન્ય કોઈ અર્થ મહુલ નથી કરતું, એમ કહેવામાં આવે, તો તે પણ અયોગ્ય છે, કેમકે ઇન્દ્રિયોનો ઉપરમ થયા છતાં પણ-ઇન્દ્રિયોથી જાણેલ અર્થનું સ્મરણ થાય છે, અને કોઈ વખત ઇન્દ્રિયોનો વ્યાપાર છતાં પણ અર્થ બોધ નથી થતો, આ સભવની હમણાજ આગળ કહેવાશે. ૧૬૫૫-૧૬૫૬-૧૬૫૭.

આત્મસાધક બીજી અનુમાન કહે છે

તદુવરમેઽવિ સરણઓ તન્વાચારેઽવિ નોવલમાઓ ।

ઈન્દિયમિન્નસ્ત મઈ પચગવક્ષાણુમવિણો જ્વ ॥ ૧૬૫૮ ॥

સ્વલન્બન્નેણ વિમારગહણઓ તદ્દહિઓ ધ્રુવ અત્યિ ।

પુન્વાવરવાતાયણગહણવિમારાઈપુરિસો જ્વ ॥ ૧૬૫૯ ॥

સર્વિદિગ્ગોલદ્વાણુસરણઓ તદ્દહિઓડ્ગુમવન્ત્રો ।

જહ પંચમિત્રનિત્રાણપુરિસવિત્રાણસપત્તી ॥ ૧૬૬૦ ॥

પાય બારીએથી વસ્તુને જોનાર વ્યક્તિ, એ બાગીઆથી ભિન્ન છે, તેમ જ્ઞાનરૂપ મતિ ઇન્દ્રિયોથી ભિન્ન છે, કેમકે ઇન્દ્રિયથી જાણેલ અર્થનું, ઇન્દ્રિયોનો ઉપરમ થયા છતાં પણ સ્મરણ થાય છે, અને કોઈ વખત ઇન્દ્રિયોનો વ્યાપાર છતાં પણ અર્થનું જ્ઞાન નથી થતું. તથા પૂર્વાપર વાતાયનથી અર્થ મદ્દન કરનાર પુરૂષ જેમ એ વાતાયનથી ભિન્ન છે, તેમ આત્મા અન્ય માધનવડે અર્થ જાણીને અન્ય સાધનવડે વિકાર પામે છે, માટે તે આત્મા રૂપ વ્યાક્રાંત હોય છે, ઇન્દ્રિયથી અનુગમ્ય ભિન્ન છે. વળી પાય લુદા લુદા જ્ઞાનવાળા પાય પુરૂષોથી પાયે જ્ઞાનવાળો છઠ્ઠો પુરૂષ જેમ લુદા છે, તેમ સર્વ ઇન્દ્રિયોથી જાણેલ અર્થનું સ્મરણ કરનાર એવો છઠ્ઠો આત્મા તે ઇન્દ્રિયોથી ભિન્ન છે, એમ અનુમાન થાય છે. ૧૬૫૮-૧૬૫૯ ૧૬૬૦

પદાદિ જ્ઞાનરૂપ મતિ, ઇન્દ્રિયોથી ભિન્ન કોઈ વ્યક્તિની છે, કારણકે ઇન્દ્રિયોનો ઉપરમ થયા છતાં અધઘતવ-બહેરાપણુ વિગેરે હીનેન્દ્રિય અવસ્થામાં ઇન્દ્રિયના વ્યાપારોનો અભાવ થાય છે છતાં પણ, ઇન્દ્રિયદ્વારાએ જાણેલ અર્થનું સ્મરણ તેા થાય છે અથવા ઇન્દ્રિયોનો વ્યાપાર છતાં પણ કોઈક વખત અનુપયોગ અવસ્થામાં વસ્તુનું જ્ઞાન નથી થતું, જો ઇન્દ્રિયો પદાર્થને જાણનાર હોય, તેા આખો ખુદી છતાં, આત્માદિ ઇન્દ્રિયો સારી છતાં, રૂપ-રશ્મિ આદિ વસ્તુઓ ચોળ્ય રંગમા હોવા છતાં પણ ઉપયોગ મૂન્ય ચિત્તવાળાને વસ્તુનો અવગેય નથી થતો, તેનું તુ કારણ? આવી એમ જણાય છે, કે ઇન્દ્રિયોના સમૂહથી કોઈ અતિગિમ્ત એવી વ્યક્તિને એ વસ્તુનો અવગેય થાય છે. જેમ પાય-બારીએથી સી આદિ વસ્તુને જોનાર વ્યક્તિ એ પાયે બાગીઆથી ભિન્ન છે તેમ, આ ઉપરથી એવો નિયમ ચરિતાર્થ થાય છે, કે જેનો ઉપરમ થયા છતાં પણ તેવડે જાણેલ અર્થનું જે વ્યક્તિ સ્મરણ કરે છે, તે વ્યક્તિ બારીઆવડે જાણેલ અર્થનું બાગીઆ બધ ક્યાં પછી પણ સ્મરણ કરનાર દેવદત્તની પેઠે ભિન્ન છે. આવી આત્મા પણ ઇન્દ્રિયોનો ઉપરમ થયા છતાં અધઘતવ-બહેરાપણુ વિગેરે હીનેન્દ્રિય અવસ્થામાં પૂર્વે ઇન્દ્રિયોથી મદ્દન કરેલ અર્થનું સ્મરણ કરે છે, તેથી આત્મા ઇન્દ્રિયોથી ભિન્ન છે. વળી જેનો વ્યાપાર છતાં પણ જે વડે જાણી શકાતા અર્થનું જ્ઞાન જેને ન થાય તે વ્યક્તિ ખુદી બારીએથી શૂન્ય ચિત્તે જોનાર દેવદત્તની પેઠે તે માધનોથી ભિન્ન છે

વળી આત્મા ઇન્દ્રિયોથી ભિન્ન છે, કેમકે અન્ય ઇન્દ્રિય વડે મદ્દન કરીને-અન્ય ઇન્દ્રિયવડે વિકાર પામે છે, જે અન્યવડે જાણીને અન્યવડે વિકાર પામે છે, તે તે બન્નેથી ભિન્ન હોય છે. જેમ મહેલની અગામી પગ ઝગનાર દેવદત્ત પૂર્વ તરફની બાગીએથી સ્ત્રીને લેઇને પશ્ચિમ તરફની બાગીએથી, તે સ્ત્રીને હસ્તાદિવડે સ્તન અપમાદિ વિકાર બતાવતો સતો તે બન્ને બારીએથી લુદા છે, તેમ આ આત્મા પણ અનુવડે કોઈને આગલી ખાતો જોઈને જીભાએ લાગ કરવાનિય વિકાર પામે છે, માટે આત્મા તે બન્નેથી ભિન્ન છે. અથવા અન્યવડે જાણીને અન્યવડે મદ્દન કરે છે, માટે આત્મા ઇન્દ્રિયથી ભિન્ન છે, જેમકે પર-પરોદિ પદાર્થ અનુવડે જાણીને દસ્તાદિવડે આત્મા તેનું મદ્દન કરે છે, માટે આત્મા એ બન્નેથી ભિન્ન છે.

તથા સર્વ ઇન્દ્રિયોથી જાણેલ અર્થના સ્મરણની આત્મા ઇન્દ્રિયોથી ભિન્ન છે. જેમ

ધર્મ્યાવશાત્ સ્પર્શ રસ આદિ પાત્ર લિપ્ત લિપ્ત જ્ઞાનવાળા-પાત્ર પુરુષોથી, એ પાંચે જ્ઞાનવાળો છૂટો પુરુષ જુદો હોય છે, તેમ પાત્ર ઈન્દ્રિયોથી જલ્લેલ જુદા જુદા સ્પર્શાદિથી તે સ્પર્શાદિ પાત્રના જ્ઞાનવાળો આત્મા તેથી લિપ્ત છે. મતલબ એ છે કે-જેવડે જલ્લેલ અર્થોનું સ્મરણ કરનાર એક હોય, તે તેનાથી લિપ્ત હોય છે.

અહીં કદી એ-ની શકા થાય કે શબ્દાદિ લિપ્ત બિન્ન વિજ્ઞાનવાળા પાત્ર પુરુષોની પેઠે, પાત્ર જુદી જુદી ઈન્દ્રિયોને પણ જ્ઞાન હોયુ જોઇએ, ને જો એમ ન હોય, તો ઉપ-રેક્ત હેતુ અસિદ્ધ ગણાય, એ શકા અથોગ્ય છે, કેમકે ધર્મ્યાવશાત્ એવું જે વિશેષણ આપ્યું છે, તેથી કેઈ દોષ આવતો નથી. કારણકે ઈન્દ્રિયોને ધર્મ્યા હોતી નથી, અથવા મહાકારિ કારણપણે ઉપલબ્ધિવત્ જાન્યુ માત્ર ઈન્દ્રિયોમાં છે, એટલે ઉપચારથી ઈન્દ્રિયોને પણ જ્ઞાન માનીએ તો કેઈ વિરોધ નથી. અથવા આ ઉદાહરણ તો પ્રતિપત્તિને ઉપાય માત્ર છે, અતીન્દ્રિય પદાર્થોના સરભાવની પ્રતીતિ માટે આગમ અને યુક્તિ એ ઉભયજ સંપૂર્ણ દષ્ટિ કારણ છે. ૧૬૫૮-૧૬૫૯-૧૬૬૦.

બૂતોથી આત્મા લિપ્ત છે, એમ સિદ્ધ કરવાને બીજા પણ અનુમાનો કહે છે.

વિષ્ણાનતરપુલ્લ ચાલણાણમિહ નાળમારાઓ ।

જહ ચાલનાણપુલ્લ જુવનાણં ત ચ દેહહિમ ॥ ૧૬૬૧ ॥

પદ્મો યનાહિલાસો અણાહારાહિલાસપુલ્લોડ્ય ।

જહ સપયાહિલાસોડ્યભૂડઓ સો ય દેહહિમો ॥ ૧૬૬૨ ॥

ચાલસરીર દેહતરપુલ્લ હિદિયાઈમત્તાઓ ।

જુવદેહો ચાલાદિવ સ જસ દેહો સ દેહિતિ ॥ ૧૬૬૩ ॥

અણસુહ-દુનલપુલ્લ મુહાઈ ચાલસ સપડમુદ્દવ ।

અણુમૂદ્દમયત્તજઓ અણુમૂદ્દમઓ ય જીવો ત્તિ ॥ ૧૬૬૪ ॥

જેમ શુષ્કતું જ્ઞાન જ્ઞાનપૂર્વક છે, તેમ બાળજ્ઞાન પણ જ્ઞાનરૂપ હોવાથી અન્ય જ્ઞાનપૂર્વક છે ને તેથીજ તે જ્ઞાન પણ આ શરીરથી લિપ્ત છે વળી બાળકનો પ્રથમ સ્તનાભિલાષ, સાત્રત અભિલાષની પેઠે અન્ય આહારના અભિલાષ પૂર્વક છે. ને એ-અભિલાષ અનુભવાત્મક હોવાથી શરીરથી લિપ્ત છે તથા યુવાન શરીર જેમ બાલ્ય શરીર પૂર્વક છે, તેમ બાલ્ય શરીર ઈન્દ્રિયનાણું હોવાથી અન્ય શરીરપૂર્વક છે, તે શરીર જેતું છે, એવા તે શરીરવાળો આત્મા આ શરીરથી લિપ્ત છે. તેમજ બાળકના સુખ-દુઃખ વિગેરે સાત્રત સુખ-દુઃખની પેઠે અનુભવાત્મક હોવાથી અન્ય સુખ-દુઃખ પૂર્વક છે. અને એ-અનુભવ-મય આત્મા છે. (તે શરીરથી લિપ્ત છે) ૧૬૬૧-૧૬૬૨-૧૬૬૩-૧૬૬૪

હે વાયુબૂતિ જોતમ' આત્મા બૂતવી વ્યતિરિક્ત છે, એમ સિદ્ધ કરવાને બીજા પણ અનુમાનો જુદા જુદા આલણ. જે બાળ વિજ્ઞાન છે. તે અન્ય વિજ્ઞાનપૂર્વક છે, કેમકે તે વિજ્ઞાન સ્વરૂપ છે માટે, જે વિજ્ઞાન હોય છે, તે અન્ય વિજ્ઞાનપૂર્વક હોય છે જેમ શુષ્કતું વિજ્ઞાન બાળવિજ્ઞાન પૂર્વક હોય છે, તેમ અહીં જે વિજ્ઞાનપૂર્વક બાળવિજ્ઞાન છે, તે વિજ્ઞાન આ શરીરથી ભિન્ન છે, કેમકે પૂન શરીરના ત્યાગ થાય છતાં આ શરીરના વિજ્ઞાનનું તે કારણ છે. જે વિજ્ઞાન શુભ છે, તે તેના શુભી-આત્મા સિવાય હોઈ શકે નહિ, માટે આત્મા શરીરથી-લિપ્ત છે, પણ શરીરજ આત્મા છે એમ નહીં

વાયુભૂતિ — બાળવિજ્ઞાન, વિજ્ઞાનસ્વરૂપ હોવાથી, અન્ય વિજ્ઞાનપૂર્વક છે, એમ જે તમે કહ્યું છે, તેમાં કહેલો હેતુ પ્રતિજ્ઞા કરેલ અર્થનોજ એક વિભાગ છે, એટલે એ હેતુ અસિદ્ધ છે.

ભગવન્ત — ના, એમાં વિશેષનો પક્ષ કર્યો છે, ને વિગેષને પક્ષ કરવાથી સામાન્ય તે હેતુ થાય, પણ અસિદ્ધ ન થાય. જેમકે—“ વર્ણાત્મક શબ્દ મેઘના શબ્દની ઘેર અનિત્ય છે. ” આ પ્રયોગમાં હેતુ અસિદ્ધ નથી પણ સામાન્ય છે, તેવી રીતેજ અહીં પણ “ બાળ વિજ્ઞાન અથવા વિજ્ઞાન પૂર્વક છે, ” એમ વિશેષનો પક્ષ કર્યો છે. પરંતુ “ સામાન્ય વિજ્ઞાન અન્ય વિજ્ઞાન પૂર્વક છે. ” એમ પક્ષ નથી કર્યો, કે જેથી અમે કહેલ હેતુ, “ શબ્દ, શબ્દ હોવાથી અનિત્ય છે. ” એવા પ્રયોગની ઘેર પ્રતિજ્ઞા કરેલ અર્થનો એક ભાગ થઈને અસિદ્ધ થાય.

વળી બાળકનો પ્રથમ સ્તનાભિલાષ, અભિલાષાત્મક હોવાથી, સાપ્રત અભિલાષની ઘેર અન્ય અભિલાષ પૂર્વક હોય છે જે અભિલાષપૂર્વક બાળકનો પ્રથમ સ્તનાભિલાષ છે, તે અભિલાષ શરીરથી જુદો છે, કેમકે પૂર્વશરીરનો ત્યાગ થયા છતાં પણ અહીંના અભિલાષનું તે કારણ છે. એ અભિલાષ છે તે શુણ્ણ છે, ને શુણ્ણ શુણ્ણ સિવાય હોઈ શકે નહિ, મારે એ શુણ્ણના આશ્રયભૂત જે શુણ્ણ છે, તે બીજુ કોઈ નહિ પણ શરીરથી જુદો એવો આત્માજ છે.

વાયુભૂતિ — એ અનુમાનમાં કહેલો હેતુ અનેકાન્તિ દોષવાળો છે, કેમકે બધાએ અભિલાષ, અભિલાષપૂર્વક નથી હોતા. જેમ મોક્ષનો અભિલાષ મોક્ષના અભિલાષ પૂર્વક નથી હોતો. તેમ આ અભિલાષ પણ કેમ ન હોય ?

ભગવન્ત — જ્ઞાતમ ! તે કહ્યું એ પ્રમાણે અમે “ સ્તનાભિલાષ અન્યસ્તનાભિલાષ પૂર્વક છે, ” એમ વિશેષથી જો કહ્યું હોત, તો અમારો હેતુ અનેકાન્તિકદોષવાળો થાય, પણ અમે તો એમ કહ્યું છે કે—સ્તનાભિલાષ અન્ય સામાન્ય અભિલાષપૂર્વક હોય છે એટલે ઉપરોક્ત દોષ આવતો નથી. એજ પ્રમાણે મોક્ષનો અભિલાષ પણ અન્ય સામાન્ય અભિલાષ પૂર્વક હોય છેજ.

તથા બાલ્યશરીર હિન્દ્રયવાળું હોવાથી, અન્ય શરીર પૂર્વક છે. જે હિન્દ્રયવાળું હોય છે, તે અન્યશરીરપૂર્વક હોય છે. જેમ શુષ્કનું શરીર બાલ્યશરીર પૂર્વક હોય છે, તેમ બાલ્યશરીર પણ અન્ય શરીર પૂર્વક હોય છે. જે શરીર પૂર્વક બાલ્યશરીર હોય છે, તે આ શરીરથી ભિન્ન હોય છે, કેમકે પૂર્વ શરીર નાશ પામ્યા છતાં પણ આ શરીર ઉત્પન્ન થાય છે, અને જેવું એ શરીર છે, તે ભવાન્તર ગામી એવો તથા શરીરથી ભિન્ન એવો આત્મા છે, પણ શરીર એજ આત્મા છે, એમ નહિ. વળી આ આદ્ય બાળકનું સુખ, સાપ્રતસુખની ઘેર અનુભવાત્મક હોવાથી અન્યસુખ પૂર્વક છે. જે સુખપૂર્વક આ બાળ સુખ છે, તે શરીરથી જુદું છે, કેમકે તેનો નાશ થયા છતાં પણ આ સુખનું તે કારણ છે, અને વળી એ સુખ તે શુણ્ણ છે, ને શુણ્ણ શુણ્ણ સિવાય રહી શકે નહીં, આથી તે શુણ્ણના આશ્રયભૂત જે શુણ્ણ છે, તે શરીરથી જુદો છે. આથી સુખાનુભવમય આત્મા છે, એમ સિદ્ધ થયું. આ સ્થળે દુઃખ-તોડ-શગદેષ વિગેરે હેતુઓ પણ એજ પ્રમાણે ચોજવા. ૧૬૬૧ થી ૧૬૬૪.

પૂર્વેજીવ અને કમની સિદ્ધિમાં જે અનુમાનો કહ્યા છે, તે અનુમાનો અહીં પણ ફરીથી મઠ જુદિવાળાઓની સ્મૃતિ મારે કહે છે.

સંતાળોડળાઈં ઉ પરોપ્પર હેડ-હેડભાવાઓ ।

દેહસ્સ ય કમ્મસ્સ ય ગોયમ । વીય કુરાણ વ ॥ ૧૬૬૫ ॥

તો કમ્મ સરીરાણં કત્તારં કરણ કજ્જભાવાઓ ।

પદિવજ્જ તદન્મહિઅ દદ ઘઠાણ કુલાલ વ ॥ ૧૬૬૬ ॥

અત્થિ સરીરવિહાયા પડનિયયાગારઓ ઘઠસ્સેવ ।

અરલાણં ચ કરણઓ દઢાઈં કુલાલો વ્વ ॥ ૧૬૬૭ ॥

અર્ધિદિય-વિસયાણ આયાણાદેયમારઓડવસ્સ ।

કમ્માર ઇવાદાયા છોઈ સઢાસ છોહાણ ॥ ૧૬૬૮ ॥

ખોત્તા દેહાઈં ખોજ્જત્તણઓ નરો વ્વ ખચસ્સ ।

સઘાયાડત્તણઓ અત્થિ ય અત્થો ઘઠસ્સેવ ॥ ૧૬૬૯ ॥

જો કત્તાઈ સ જીવો સજ્જવિરુદ્ધોત્તિ તે મંઈ હોજ્જા ।

મુત્તાઈપસગાઓ ત નો સસારિણો દોસો ॥ ૧૬૭૦ ॥

હે જોતમ ! બીજ અને અકુરની પેઠે શરીર અને કર્મનો હેતુ-હેતુમહત્વાવ છે, તેથી કર્મતાન અનાદિ છે. વળી દડ અને ઘટથી કુભાર જેમ ભિન્ન છે, તેમ કર્મ અને શરીરનો અતુલ્ય ક્ષણ તથા કાર્ય ભાવ હોવાથી, તેનો કર્તા તેઓથી ભિન્ન છે, એમ અ-ગીકાર કર તથા શરીર જેમ ઘટની પેઠે (આપિ હોવા સાથે) પ્રતિનિયત આકારવાળું હોવાથી તેનો કોઈ કર્તા છે. અને ધન્દિયો દડ આદિની પેઠે ક્ષણભૂત હોવાથી કુભારની પેઠે તેનો કોઈ અધિષ્ઠાતા છે, લોકમા માડસા અને લોખંડની પેઠે ધન્દિય અને વિષયોનો આદાનઆદેય ભાવ હોવાથી હુહારની પેઠે ત્યાં કોઈ આદાતા (અલુપ કરનારો) હોવો જોઈએ શરીર વિગેરે આહારાદિકની પેઠે ભોજ્ય હોવાથી અતુલ્યની પેઠે તેનો કોઈ ભોક્તા હોવો જોઈએ વળી શરીર સઘાતાદિપ હોવાથી ઘટની પેઠે તેનો કોઈ સ્વામી છે. (ઉપર કહ્યા મુજબ) જે કર્તા વિગેરે છે, તે જીવ છે ચૂર્તપણાદિના પ્રસંગથી (હેતુ) સાધ્યથી વિરૂદ્ધનો સાધક થયો. એમ તારી જુદી થાય, તે તેમા સસારી જીવને સાધવો છે તેથી તેમા એ દોષ નથી આવતો. (આ ગાથાઓનો વિસ્તારાર્થ પૂર્વે ગાથા ૧૫૬૭ થી ૧૫૭૦ મુખીમા આવી ગયો છે, ત્યાંથી જોઈ લેવો.) ૧૬૬૫-થી ૧૬૭૦

અહીં બોદ્યમતાનુસારે એમ કહેવામા આવે કે સર્વ પદાર્થો ક્ષણવિનાશી હોવાથી જીવ પણ શરીરની સાથે જ નાશ પામે છે, એટલે વસ્તુત આત્મા શરીરથી જુદો છે, એમ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરવાથી શો લાભ છે ? એના ઉત્તરમા અગ્રે કહીએ છીએ કે—

જાઈસ્સરો ન વિગઓ સરણાઓ બાલજાઈસરણો વ્વ ।

જહ વા સદેસવત્તં નરો સરતો વિદેસમ્મિ ॥ ૧૬૭૧ ॥

અહ મત્તસિ સ્વર્ણિઓડવિ હુ મુમરઈ વિન્નાણસત્તરુણાઓ ।

તદ્ધવિ સરીરાદણ્ણો સિદ્ધો વિન્નાણસતાગો ૧૬૭૨ ॥

બાળઅવસ્થામા બનેલ બનાવ જેમ વૃદ્ધઅવસ્થાવાળો સભારે છે, અથવા સ્વદેશમા બનેલ બનાવ પરદેશમા ગએલો અતુલ્ય સભારે છે, તેમ પૂર્વજન્મને સભારવાથી તે વાળો જીવ નાશ પામેવ નથી તે આત્મા ક્ષણિક છતાં પણ વિજ્ઞાત સતતિવાલો આત્મા

હોવાથી પૂર્વજન્મને મહારે છે એમ તુ માનતો હોય, તો તેથી પણ વિજ્ઞાનમતાન શરારથી ભિન્ન છે એમ સિદ્ધ થાય છે. ૧૬૭૧-૧૬૭૨.

જેમ બાળ અવસ્થામાં બનેલ બનાવ પુરૂષ વૃદ્ધ વૃદ્ધાવસ્થામાં મહારે છે, અથવા સ્વદેશમાં બનેલો બનાવ પરદેશમાં ગએલો પુરૂષ સહારે છે, તેથી તે (સહારનાર) નાશ પામેલો નથી, તેમ જો અતિસ્મરણવાળો આત્મા હોય છે, તે પૂર્વભવનું શરીર નાશ પામ્યા છતાં પણ તે ભવના બનાવ જો સહારે છે, તેથી તે પણ નાશ પામેલો નથી. તાત્પર્ય એ છે કે જો અન્ય દેશ-કાળાદિમાં અનુભવેલા અર્થતુ સ્મરણ કરે છે તે બાલ્ય-કાળમાં અનુભવેલ અર્થતુ વૃદ્ધાવસ્થામાં સ્મરણ કરનાર દેવદત્તની પેઠે વિદ્યમાન હોય છે, અને જેમાં અનુભવનાર નાશ પામેલ હોય છે તેમાં પાછળવાળાને ઉત્પત્ત થયા બાદ કંઈ સાક્ષરતુ, નથી. આ ઉપરથી એમ નહીં કહી શકાય, કે પૂર્વ પૂર્વક્ષણમાં અનુભવેલું હોય, તે તેના સસ્કારથી ઉત્તરોત્તર ક્ષણોમાં સહારે છે, કાળ કે પૂર્વ પૂર્વના ક્ષણો અન્ય સિવાય સર્વથા નાશ પામે છે, તેથી ઉત્તરોત્તર ક્ષણો સર્વથા ભુત છે. એટલે અન્ય અનુભવેલું હોય, તે અન્ય મહારે એવું કદિ બને નહિ, અને જો એમ બને, તો દેવદત્તે અનુભવેલું હોય, તે યજ્ઞદત્તને પણ મહારવું જોઈએ.

આત્મા ક્ષણભરુર છતાં પણ વિજ્ઞાન સતતિના સામર્થ્યથી પૂર્વવૃત્તાન્ત મહારે છે, કેમકે ક્ષણસત્તાન હંમેશા અવસ્થિત હોય છે. એમ કહેવામાં આવે, તો તેના ઉત્તરમાં કહેવાતું કે એમ માનનાથી પણ જ્ઞાનરૂપ મતાનનો આગળના શરીરમાં મહમ થવાથી ભવાન્તરમાં પણ તેના સદ્ભાવ સિદ્ધ થાય છે, અને સર્વ શરીરોથી વિજ્ઞાનમતાન અર્થાન્તરપણે સિદ્ધ થાય છે, તેથી કૃત્રિમ અવિચિત્ર વિજ્ઞાનમતાનાત્મક આત્મા શરારથી ભિન્ન છે, એમ સિદ્ધ થાય છે. ૧૬૭૧-૧૬૭૨.

એ પ્રમાણે પરભવની અપેક્ષાએ સ્મરણથી આત્માનો અવિનાશ ભાવ જણાવ્યો. હવે આ ભવની અપેક્ષાએ તેના અવિનાશભાવ કહે છે. અથવા તો તે ક્ષણિક જ નથી. એમ જણાવવાને કહે છે.

ન ય સર્વદેવ સ્વર્ગિય નાણ પુવ્વોચ્છલ્લભમરણાગો ।

સ્વર્ગિયો ન સરડ ભૂય જહ જમ્માણતરવિનદ્દો ॥ ૧૬૭૩ ॥

જસ્સેગમેગવણમેગતેણ સ્વર્ગિય ચ વિણ્ણાણ ।

સર્વસ્વર્ગિયવિણ્ણાણ તસ્સાજુત્ત કટ્ઠાચિદવિ ॥ ૧૬૭૪ ॥

જ સચિસયનિયય ચિય જમ્માણતરહય ચ ત કિદ્ધ ણુ ૧ ।

નાહિતિ સુપ્પહુયવિણ્ણાણવિસવાસ્વભગયાઈણિ ॥ ૧૬૭૫ ॥

પૂર્વ જાણેલ અર્થતુ સ્મરણ થાય છે, તેથી જ્ઞાન સર્વથા ક્ષણિક નથી, કેમકે જો ક્ષણિક હોય તેને ઉત્પત્ત થયા પછી તરત જ નાશ પામેવાની પેઠે પૂર્વોપલબ્ધ અર્થતુ સ્મરણ થતું નથી. જો એક એટલે બીજા ક્ષણની સહાય વિનાનું જ્ઞાન છે, તેને સર્વકાલતુ ક્ષણિકવિજ્ઞાન થવું અથવા કહેવું તે સર્વથા અયોગ્ય છે કેમકે તે એમ આલબનવાળું છે અને એકાન્તે ક્ષણિક છે. વળી સ્વવિષય નિયત એવું જે પ્રમાતાનું જ્ઞાન છે તે ઉત્પત્ત થયા પછી તરત જ નાશ પામેલું હોય છે, તેથી અતિથણા વિજ્ઞાનના વિષય સખધી ક્ષણભરુરાર્થે ધર્મો કેવી રીતે જાણી શકે ? ન જાણી શકે. ૧૬૭૩-૧૬૭૪-૧૬૭૫.

જ્ઞાન સર્વથા ક્ષણિક છે એમ ન કહી શકાય, (કલ્પિત ક્ષણિક કહેવાય) જ્ઞાન માં કારણથી ક્ષણિક નથી, તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું પૂર્વે બાલ્યકાલાદિમાં જાણેલ અર્થતુ

વૃદ્ધાવસ્થાદિ કાળમા સ્મરણ થાય છે તેથી કૃત્રીને જો જ્ઞાન એકાન્તે ક્ષણિક હોય, તો એ પ્રમાણે સ્મરણ ન થાય. જે એકાન્તે ક્ષણિક હોય છે, તેને ઉત્પન્ન થયા પછી તરત નાશ પામેલાની પેઠે અતીત અર્થેનું સ્મરણ નથી થતું. એ રીતે જ્ઞાનને ક્ષણિક માનવાથી સ્મરણનો સર્વથા અભાવ વાય.

एकविज्ञानसंततय सत्त्वा એક વિજ્ઞાનસતતિવાળા છવો છે ” એ વાક્યથી ક્ષણિકવાદી બોદેલાનું એક-અસહાયવાળું જે જ્ઞાન, તે “ સર્વમપિ વસ્તુ ક્ષણિક ” સર્વ વસ્તુ ક્ષણિક છે, એ પ્રમાણે સર્વ વિષયને જણાવનાર કે જાણનાર કંદિ પણ થઈ શકે નહિ, છતાં બોદેા સર્વ ક્ષણિકતાવાળું વિજ્ઞાન માને છે. તેઓ કહે છે કે “ યત્ સત્ તત્ સર્વ ક્ષણિકમ્ ” જે છે, તે સર્વ ક્ષણિક છે ” તથા ક્ષણિકા સર્વસંસ્કારા સર્વ સંસ્કારો ક્ષણિક છે. આ પ્રમાણે ક્ષણિકતાવાદી જ્ઞાન એકવચ્ચ મહત્ત્વે નહિ. કેમકે જો ત્રિભુવનાન્તર્ગત સર્વ પદાર્થો સન્મુખ રહીને તેણે જ્ઞાન કોઈ ઉત્પન્ન કરે, તો એમ જણાય, કે “ આ સર્વ પદાર્થો ક્ષણિક છે ” પણ એ પ્રમાણે સર્વ પદાર્થોથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું, કારણ કે બધા તે જ્ઞાને ક્ષણિક હોવાથી પ્રતિનિયત એક આલ બનવાળા છે, તે તેથી સર્વ વસ્તુસમૂહમા વ્યાપેલી ક્ષણિકતા કેવી રીતે જાણી શકે ? નજ જાણી શકે. પણ જો સર્વ પદાર્થો વિપરી જ્ઞાનોની એકી સાથે ઉત્પત્તિ માનવામા આવે અને આત્માને તે અર્થેનું સ્મરણ કરનાર માનનામા આવે, તો સર્વ પદાર્થોની ક્ષણિકતાનું જ્ઞાન થાય, પરંતુ ક્ષણિકપક્ષમા સર્વ અર્થે શાક અનેક જ્ઞાનોની ઉત્પત્તિ એકીસાથે થાની શકાય નહિ.

વળી એકાર્થ વિપરી વિજ્ઞાન છતાં પણ જો તે ઉત્પન્ન થયા બાદ તરતજ નાશ ન પામતું હોય, તો સર્વ પદાર્થ સખધી ક્ષણિકતા જાણી શકે, કારણ કે તે અવિનાશી-પણમા અવસ્થિતપણે રહેલું હોવાથી જુદા જુદા પદાર્થને ઉત્પન્ન થયા પછી તરતજ ઉપરમ પામતા એકને “ અમારા સિવાય અને અમારા સમાવિત સિવાય સવ વસ્તુ ક્ષણિક જ છે ” એમ જણાય. પરંતુ એમ જણાતું નથી, કારણ કે બોદેલાનું જ્ઞાન એકાન્તે ક્ષણિક વચ્ચી છે, દીર્ઘકાળ પચન્ત રહેનાર નથી, એટલે તેમને સર્વ વસ્તુગત ક્ષણિકતાનું જ્ઞાન કેવી રીતે થઈ શકે ? નજ થઈ શકે તથા જે સ્વવિષય માત્રમા નિયત અને ઉત્પન્ન થયા પછી તરતજ નાશ પામનાર પ્રમાતાનું વિજ્ઞાન, તે અતિ ધણ વિજ્ઞાન મખધી ધર્મો, જેવા કે ક્ષણિક ગ-નિરાતમકપણ-મુખી-દુખી વિગેરે, એ અનેક ધર્મોને કેની રીતે જાણી શકે ? નજ જાણી શકે. માટે પ્રમાતાનું જ્ઞાન અક્ષણિકજ માનવું જો, એ અને જ્ઞાન એ જુણ હોવાથી તેને અનુરૂપ જુણી સિવાય તે બીજા સખધી હોઈ શકે નહિ. માટે આત્મા શરીરથી જુદો છે, એમ આ ઉપરથી સિદ્ધ થયું. ૧૬ ૩-૧૬૭૪ ૧૬૭૫

गिण्डिज्ज सहभग जह य मई सविसयाणुमाणाओ ।

तपि न जओऽणुमाण जुच सचाइमिद्धीओ ॥ १६७६ ॥

जाणेज्ज यासणाओ सावि हु वासिच वासणिज्जाण ।

जुत्ता समेच दोहं न उ जम्माणतरहयस्स ॥ १६७७ ॥

એકાલ બનવાળું અને ક્ષણિક એવું વિજ્ઞાન છતાં પણ તે સ્વવિષયાનુમાનથી સર્વ વસ્તુગત ક્ષણિક ગુણ ગ્રહણ કરે, એમ માનવામા આવે, તો તે પણ અયોગ્ય છે, કેમકે વિજ્ઞાન અને વિષયોની સત્તા વિગેરેની સિદ્ધ હોય તો તે ઘટી શકે. વાસના એ પ્રમાણે જાણે છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે વાસના-પણ વાસક અને વાસનીય એ

બન્નેના (સ્થિરપણાના) સખ વધી ઘટી શકે, પણ ઉત્પન્ન થયા પછી તરતજ નાશ પામે તેને ન ઘટી શકે. ૧૬૭૬-૧૬૭૭.

વાયુભૂતિ ! ક્ષણિકવાદી કદાચ એમ કહેવા માગે કે એકાલબનવાણુ અને ક્ષણિક છતાં પણ સ્વ ને વિષયની ક્ષણિકતાના અનુમાનથી પ્રમાતાનું જ્ઞાન સર્વ વસ્તુગતની ક્ષણિકતા જાણી શકે છે, કારણ કે જેમ “ મારો વિષય ક્ષણિક છે. અને હું ક્ષણિક છું ” એ પ્રમાણે વિજ્ઞાનની સમાનતાથી બીજા વિજ્ઞાનો અને વિષયની સમાનતાથી બીજા સર્વ વિષયો પણ ક્ષણિક છે. આ રીતે સ્વ અને વિષયોના અનુમાનથી સવ વસ્તુસમૂહની ક્ષણિકતા વિગેરે ગ્રહણ થાય છે. તેઓનું એ કથન પણ યુક્ત નથી, કારણકે એ સ્વ-વિ-પયાનુમાન, અન્ય વિજ્ઞાનો અને અન્ય વિષયોની સત્તાદિની પ્રમિદ્ધિમાજ ઘટી શકે, અન્યથા ન ઘટી શકે. કારણકે જે સત્તારૂપેજ અપ્રતીત હોય એવા શબ્દાદિમા કૃતકત્વાદિ હેતુઓવડે અનિત્યતાદિ ધર્મો કોણ માધે ? તેમ અહીં પણ સત્તારૂપેજ અપ્રસિદ્ધ એવા ધર્મોમા ક્ષણિકતાદિ ધર્મ કેવી રીતે સધારો ? વળી એકાલબનવાણુ જે ક્ષણિક વિજ્ઞાન તે આ પ્રમાણે જાણી શકે પણ નાહ કે અન્ય જ્ઞાનો છે, અને તેના વિષયો છે, વળી તે જ્ઞાનો અને વિષયોના સ્વવિષયજ્ઞાનોત્પાદક વિગેરે ધર્મો છે. અને જો એ પ્રમાણે જ્ઞાન ન થાય, તો એ સર્વમા ક્ષણિકતા કેવી રીતે સિદ્ધ થઇ શકે ? કારણકે જેમા જેમાં એ ક્ષણિકતા ધર્મ સિદ્ધ કરવાનો છે, તે તે ધર્મોનીજ પ્રસિદ્ધિ નથી.

વળી તેઓ કદી એમ કહે કહે કે સ્વવિષયયાનુમાનથીજ બીજા વિજ્ઞાનાદિની સત્તા વિગેરે સિદ્ધ થઇ શકશે, જેમકે-હું છું, તેમ અન્ય જ્ઞાનો પણ છે, તથા જેમ મારો વિષય છે, તેમ બીજા જ્ઞાનના વિષયો પણ છે, વળી જેમ-હું અને મારો વિષય ક્ષણિક હોય તેમ અન્ય જ્ઞાનો અને અન્ય જ્ઞાનના વિષયો પણ ક્ષણિક છે, એ પ્રમાણે સર્વની સત્તા અને ક્ષણિકતા સ્વવિષયયાનુમાનથી સિદ્ધ થયો.

તેઓનું એ કથન પણ સર્વથા અયોગ્ય છે કારણકે સર્વ ક્ષણિકતા ગ્રાહક જ્ઞાન ક્ષણ વિનાશી હોવાથી, ઉત્પન્ન થયા પછી “ હું મરેલા જેવો છું અને ક્ષણિક છું ” એમ પોતાને પણ જાણી શકતું નથી, તો પછી અન્ય જ્ઞાનો છે, અને તેના વિષયો છે, એ પ્રમાણે જ્ઞાન તો તેને ક્યાથીજ થાય ? અને વળી એણે ક્ષણવિનાશી જ્ઞાન પોતાના વિષય માનની પણ ક્ષણિકતા નથી જાણતું, કેમકે તેમના મતે તે જ્ઞાન અને વિષય બન્નેનો સમાન કાળમાજ નાશ થાય છે. જો કદી તે જ્ઞાન પોતાના વિષયને નાશ પામતો જોડે, તત્કાલ ક્ષણિકતાનો નિશ્ચય કરીને, પછી કાળાન્તરે પોતે નાશ પામે, તો તેને સ્વવિષયગત ક્ષણિકતાનો બોધ થાય, પણ એમ તેઓ માનતા નથી, તેઓ તો જ્ઞાન અને વિષય પોત-પોતાનો ક્ષણ ઉત્પન્ન કરીને સમકાળેજ નાશ પામે છે, એમ માને છે. વળી-બાહ્યો સ્વ-સંવેદન પ્રત્યક્ષથી કે ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષથી ક્ષણિકતા નથી માનતા પણ અનુમાનથી માને છે.

એ સિવાય તેઓ એમ કહેવા માગે કે પૂર્વ પૂર્વ વિજ્ઞાનક્ષણો, ઉત્તરોત્તર વિજ્ઞાનક્ષણોમા એવા પ્રકારની વાસના ઉત્પન્ન કરે છે, કે જે વાસનાવડે-એકાલબનવાણુ ક્ષણિક વિજ્ઞાન, બીજા જ્ઞાનો અને તેમના વિષયોના સત્તા-ક્ષણિકતા વિગેરે વર્મો જાણે છે, આથી સર્વે ક્ષણિક છે એવું જ્ઞાન માનવામા અમારે કંઈ વિરોધ નહીં આવે.

તેઓનું એ કથન પણ અયોગ્ય છે, કારણકે એ વાગના પણ વાસક અને વાસનીવ બને વિદ્યમાનનો સંયોગ હોય, તોજ ઘટી શકે, પણ ઉત્પન્ન થયા પછી તરતજ નાશ પામે તેને ન ઘટી શકે. જો વાસક અને વાસના સંયોગવડે બનેલું અવસ્થાન માનવામા

આવે, તો ક્ષણિકતા ન રહી શકે, અને વળી એ વાસના પણ ક્ષણિક છે ? કે અક્ષણિક છે ? જો તે ક્ષણિક હોય, તો તેનાથી સર્વ ક્ષણિકતાનું જ્ઞાન કેવી રીતે થાય ? અને અક્ષણિક હોય, તો સર્વ ક્ષણિક છે એવી તમારી પ્રતિજ્ઞાની હાની થાય. એ રીતે બૌદ્ધોનાં ક્ષણિકવાદ કેાઈ પણ રીતે ચુકિત સગત નથી. ૧૬૭૬-૧૬૭૭.

હવે સ્વપક્ષ ખતાવીને ઉપમ હાર કરે છે.

વદ્વિષ્ણાણપ્પમ્મો જુગવમ્મણેગત્થયાહ્મેગસ્સ ।

વિષ્ણાણાવત્થા વા પડ્ધચ્ચિત્તીવિયાઓ વા ॥ ૧૬૭૮ ॥

વિષ્ણાણસ્થળવિનાસે દોસા રૂદ્ધાદયો પસઙ્ગતિ ।

ન હ ઠિય-સમ્ભૂય રુચુયવિષ્ણાણમયમ્મિ જીર્વામ્મિ ॥ ૧૬૭૯ ॥

તસ્સ વિચિત્તાવરણસ્થાવરસમાજાઈં વિત્તરુદ્ધાઈ ।

સ્થળિયાણિ ય કાલતરવિત્તીણિ ય મરૂવિદ્ધાણાઈ ॥ ૧૬૮૦ ॥

નિદ્ધો સનાણો સિં સઙ્ગાવરણપરિસંસ્થરૂ જ ચ ।

કેવલમુદિય કેવલમાયેણાણતમવિરુપ્પ ॥ ૧૬૮૧ ॥

ધણા વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ, એવીસાથે અનેક અર્થને મહાલ કરવાપણુ, એક વિજ્ઞાનને એકીસાથે સર્વ અર્થનું મહાલ કરવાપણુ, વિજ્ઞાનની અવસ્થા, અને પ્રતીત્યવૃત્તિનો વિધાત ઇત્યાદિ દોષા ક્ષણ મિનાશી જ્ઞાન માનવાથી થાય છે, પરંતુ ઉત્પાદ-વ્યય-ને પ્રેય સ્વરૂપ એવો વિજ્ઞાનવાળો આત્મા માનવાથી એ દોષો નહીં યતા. તેવા આત્માને વિચિત્ર પ્રકારે ર્નાં ક્ષયોપશમથી થએલા વિવિધ પ્રકારના ક્ષણિક અને કાળાન્તર પર્થન્ત રહેનારા મતિ જ્ઞાનનો ભેદો થાય છે. એ ભેદોના સામાન્ય જ્ઞાન માત્ર સત્તાન નિત્ય હોય છે, અને સદે આવરણનો ક્ષય થવાથી કેવળજ્ઞાન થય છે, તે કેવળભાવે અનન્તકાળ સુધી અવસ્થિત રહે છે, તેથી તે એમ છે ૧૬૭૮-૧૬૭૯-૧૬૮૦-૧૬૮૧

ઉપર કહી ગયા મુજબ ક્ષણ મિનાશી જ્ઞાન માનવામા આવે, તો આ પ્રમાણે અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય છે એ- તો ક્ષણિકવાદીએ ત્રિભુવનાન્તર્ગત સર્વ અર્થને જાણવાને માટે એકીસાથે ધણા જ્ઞાનોની ઉત્પત્તિ માનવી જોએ અને એ જ્ઞાનના અમયભૂત તે અર્થને સ્મરણ કરનાર આત્માને અવસ્થિત માનવો જોએ. ને એમ ન માનવામા આવે, તો ॥ જે છે, તે સર્વ ક્ષણિક છે મર્વ સ્વરૂપે ક્ષણિક છે, સર્વ ભાવો નિરામક છે, ॥ ઇત્યાદિ સર્વ ક્ષણિકતાદિ વિજ્ઞાન ઉત્પન્ન ન થાય, અને જો એ પ્રમાણે ધણા જ્ઞાનો વગેરે માનવામા આવે તો સ્વમનનો ત્યાગ થાય.

ક્ષણ મિનાશી જ્ઞાન માનવામા બીજો એ દોષ આપે કે એકજ વિજ્ઞાનને એકી સાથે ત્રિભુવનાન્તર્ગત સર્વઅર્થને મહાલ કરવાપણુ થાય, એ પ્રમાણે સર્વ અર્થને મહાલ કરે, તોજ સર્વ ક્ષણિકતાદિ વિજ્ઞાન થાય પણ એમ જણાતું નથી અને મનાતું એ નથી અથવા ત્રીજો દોષ એ પ્રાપ્ત થાય, કે વિજ્ઞાનની દીર્ઘ કાળપર્યન્ત અવસ્થા માનવી પડે, કે જે અવસ્થાથી વિજ્ઞાન હરમેશા અવસ્થિત રહીને અન્ય અન્ય વસ્તુની નથરતા (નાશ-પણુ) જોઇને તે સર્વની ક્ષણિકતા જાણે પણ આ રીતે માનવાથી માત્ર વિજ્ઞાનરૂપ ના-માન્તરથી આત્માજ માનેવો ગણાય.

ઉપરોક્ત બધું વિજ્ઞાનોત્પત્તિ વિગેરે ન માનવામા આવે, તો પ્રતીત્ય વિધાત નામે યોધા

દોષ પ્રાપ્ત થાય, અહીંઆ આ રહસ્ય જાણવું કે જે કારણની અપેક્ષાએ કાર્યની ઉત્પત્તિ થાય, પરંતુ કાર્ય અવસ્થામાં કારણનો અન્વય (મળધ) ન હોય, આને બાદો પ્રતીત્યવૃત્તિ કહે છે. હવે આ પ્રમાણે પ્રતીત્યવૃત્તિ બાધો માને, તો અતીતાર્થતુ સ્મરણ વિગેરે સર્વ વ્યવહારનો ઉચ્છેદ થાય, અને જે અતીત અનેક મકેતાદિ જ્ઞાનના આશ્રયનાળો આત્મા તે તે વિજ્ઞાનરૂપે પરિણામથી અન્વયી છે, એમ માને તો પ્રતીત્યવૃત્તિનો વિરાટ થાય. કારણકે એમ માનવામાં આત્માને અન્વયી માનવો પડેછે, એ પ્રમાણે ક્ષણવિનાશી વિજ્ઞાન માનવાથી અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ જે ઉત્પાદ-વ્યય-અને ધ્રુવ એવો નિજ્ઞાનમય આત્મા માનવામાં આવે તો એ દોષો પ્રાપ્ત ન થાય, એટલે કે કથ ચિત્ દ્રવ્યરૂપે સ્થિત, કથ ચિત્ ઉત્તર-નવીન પર્યાયરૂપે ઉત્પન્ન, અને કથ-ચિત્ પૂર્વપર્યાયરૂપે વિનષ્ટ એવા વિજ્ઞાનરૂપે આત્માને માને તો ઉપર કહેલા દોષો ન થાય. આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થયું કે સર્વ વ્યવહારની સાધધ માટે ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવપદ્ધા યુક્ત એવો આત્મા શરીરથી ભુદો છે એમ માનવું જોઇએ. કારણકે યથોક્તરૂપ-રૂપવાળા આત્માને, વિચિત્રપ્રકારના ભતિજ્ઞાનાવગ્જના ક્ષયોપશમથી થએલા વિવિધ પ્રકારના ભતિજ્ઞાનના કોદો ધટે છે, તે આત્મા પર્યાયરૂપે ક્ષણિક અને દ્રવ્યરૂપે નિત્ય હોવાથી કાળાન્તર અવસ્થાથી થાય છે. ઉપવક્ષણથી શ્રુત અગ્નિ અને મન પર્યવજ્ઞાનાનરણના વિચિત્રક્ષયોપશમથી અનુક્રમે વિવિધ પ્રકારના શ્રુત-અવગ્નિ-અને મન પર્યવ જ્ઞાન પણ આત્માને થાય છે, તથા કેવળજ્ઞાન ધોતાના આવરણનો સર્વથા ક્ષય થવાથી થાય છે. ભતિજ્ઞાનાદિના કોદોના સામાન્યથી જ્ઞાનરૂપ સતાન હસ્તેશા અવિચ્છિન્ન હોય છે, અને કેવળજ્ઞાન જે માટે ભેદ રહિત કદ્યું છે, તેથી કરીને તે તો સર્વથા સ્વઆવરણનો ક્ષય થવાથી અનન્ત-કાલસ્થાથી થાય છે. આ જ્ઞાન કેવળભાવે અનન્તકાળ પર્યન્ત અવસ્થાથી અને અનન્ત અર્થને વિષય કરનાર હોવાથી અનન્ત છે. ૧૬૭૯-૧૬૮૦-૧૬૮૧.

પુન વાયુભૂતિ ભગવાનને પૂછે છે અને ભગવાન તેનો ઉત્તર આપે છે-

સો જઈ દેહાદ્યો તો પવિસંતો વ નીસરતો વા ।

કૌસ ન દીસઈ, ગોયમ । દુઃખિહાડુણવલદ્ધિમો સા ય ॥ ૧૬૮૨ ॥

અસઓ સ્વરસંગસસ વ સઓડવિ દુરાઈભાવઓડમિહિયા ।

સુદુમા-ડમુત્તત્તળઓ રમ્માણુગયસસ જીવસસ ॥ ૧૬૮૩ ॥

જે આત્મા શરીરથી લિન્ન છે, તો તે શરીરમાં પ્રવેશ કરતો અથવા નીકળતો કેમ નથી જણાતો ? જાતમ ! અનુપલબ્ધિ બે પ્રકારે છે. એક તો ખરશૃંગની પેઠે અવિદ્ય-માન પદાર્થની અને બીજી દૂર આદિ ભાવથી વિદ્યમાન પદાર્થની, તેમાં સૂક્ષ્મ કર્માણુગત અમૂર્ત એવા જીવની અનુપલબ્ધિ છે, તે વિદ્યમાન પદાર્થની છે, અવિદ્યમાનની નથી. ૧૬૮૪-૧૬૮૫.

વાયુભૂતિ —જે આત્મા શરીરથી લિન્ન હોય, તો જેમ ઘટાદિમાં કોઈ પક્ષી વિગેરે પેસતું નીકળતું જણાય છે, તેમ તે આત્મા પણ શરીરમાં પેસતો-નીકળતો કેમ નથી જણાતો ?

ભગવાન —જાતમ ! પદાર્થ નહીં જણાવનામાં અનુપલબ્ધિ કારણ છે, -પણ તે અનુપલબ્ધિ બે પ્રકારે છે, એક તો અવિદ્યમાન પદાર્થની અનુપલબ્ધિ અને બીજી વિદ્યમાન પદાર્થની અનુપલબ્ધિ, તેમાં અશૃંગ-ખરશૃંગ-વધ્યાણુગત વિગેરે નથી જણાતા, તે

અવિદ્યમાનપદાર્થની અનુપલબ્ધિ હોવાય, અને સ્વર્ગ-નરક વિગેરે જે ભાવો દૂર હોવાની નથી જણાતા, તે વિદ્યમાન પદાર્થની અનુપલબ્ધિ હોવાય. આ અનુપલબ્ધિ એકવીસ પ્રકારે છે ૧ અતિદૂર હોવાથી. ૨ અતિ નજીક હોવાથી. ૩ અતિ સૂક્ષ્મપણાથી. ૪ મનની અનવસ્થાથી. ૫ ઇન્દ્રિયની અપટુતાથી. ૬ મતિની મદતાથી. ૭ અશક્યપણાથી. ૮ આવરણથી. ૯ પરાભવથી. ૧૦ સમાનતાથી. ૧૧ અનુપયોગથી. ૧૨ ઉપાયના અભાવથી ૧૩ વિસ્મરણથી. ૧૪ ખોટા ઉપદેશથી. ૧૫ ભ્રાહ્મ-અજ્ઞાનથી. ૧૬ વિચ્છિન્નથી. ૧૭ વિકારથી. ૧૮ ક્રિયાના અભાવથી. ૧૯ શાસ્ત્ર નહિ સાલજવાથી ૨૦ કાળની દીર્ઘતાથી. અને ૨૧ સ્વભાવ વિપ્રકર્ષથી. જેમકે ૧ સ્વર્ગ-નરકાદિ પદાર્થ અતિ દૂર હોવાથી નથી જણાતા, ૨ (પાતાની) આખોનો ભેલ પાપણા વિગેરે અતિ નજીક હોવાથી નથી જણાતા, ૩ પરમાણુ વિગેરે અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી નથી જણાતા. ૪ મનની અનવસ્થાથી શબ્દ વગેરે હોય છતાં ન જણાય ૫ ઇન્દ્રિયોની અપટુતાથી કંઈક બહેરા હોય એવા મનુષ્યને ન સંભવાય ૬ અતિમદતાથી-શાસ્ત્રના સૂક્ષ્મ અર્થનો બોધ ન થાય, ૭ કાન-મસ્તક-પીઠ વિગેરે અશક્યપણાથી ન જોઈ શકાય ૮ આખોપર હાથ દીધાથી અથવા શાદડી ભીત વિગેરેના આવરણથી હાથ વગેરે પણ ન જણાય ૯ સૂર્યના તેજમા પરાભવ પામેલ તારાઓ વિગેરે ન જણાય ૧૦ મગ-અગ્નિ આદિ પાતાની સમાન ગતિની વસ્તુના ઢગલામા પડવાથી સમાનતાથી ન જણાય ૧૧ ઊંઘી ગયેલા મનુષ્યને જેમ પથારીનો સ્પર્શ નથી જણાતો તેમ દુરકોઈ વિષય અનુપયોગથી ન જણાય ૧૨ ગાય-બેસ આદિના હૃદય પ્રમાણ જાણવાની ઇચ્છા વાળો, જેમ શુભ આદિથી તેનું પ્રમાણ ન જાણી શકે, કારણકે તે જાણવાનો તે ઉપાય નથી અથવા આકાશનું માપ ન જાણી શકાય, કારણકે તેવો ઉપાય નથી ૧૩ વિસ્મૃતિથી-જુલો જવાથી ૧૪ પ્રતિરૂપ કરીને બતાવેલા સોનાને ઠગાઈથી-ખોટા ઉપદેશથી ન જાણી શકાય ૧૫ ભ્રાહ્મ અજ્ઞાનથી જવાબે પદાર્થ ન જાણી શકાય ૧૬ સર્વથા અધ હોય એવાને રૂપી પદાર્થ ન જણાય ૧૭ પૂર્વે અનેકવાર જાણેલ હોય છતાં વૃધાવસ્થાના વિકારથી ન જાણી શકાય ૧૮ વૃક્ષના મૂળ વિગેરે પૃથ્વી ખોદવા વિગેરેની ક્રિયાના અભાવથી ન જણાય ૧૯ શાસ્ત્ર અવજના અભાવથી તેનો અર્થ ન સમજાય ૨૦ ભૂત-ભવિષ્યકાળની દીર્ઘતા-દૂરપણાથી રૂપભેદ-પદ્માભાવ વિગેરે ન જણાય ૨૧ આકાશ અને પરાભવ વિગેરે સ્વભાવના વિપ્રકર્ષપણાથી ન જણાય આ પ્રમાણે વિદ્યમાન પદાર્થની એકવીસ પ્રકારે અનુપલબ્ધિ થાય છે એટલે કે પદાર્થ છતાં પણ એકવીસ પ્રમાણે કારણથી નથી જણાતો આદી કર્માનુભવ ક્ષાંતિ-જીવ વસ્તુત આકાશની પેઠે અમૃત છે અને કર્મજી શરીર (કર્મ પરમાણુનો સમુદાય-વિષય) છે તે પણ પરમાણુની પેઠે સૂક્ષ્મ છે તેથી વિદ્યમાન છે, તો પણ નથી જણાતા પણ ખરે શુભની પેઠે અવિદ્યમાન છે, ને તેથી નથી જણાતા એમ નહીં કારણકે અનુમાનથી તેની સત્તા સિદ્ધ કરેલ છે ૧૬૮૨-૧૬૮૩

હવે વેદાંત વચનથી આત્મા શરીરથી જુદો છે એમ મિદ્ધ કરે છે

દેહાણળે ત્વ જિજ્ઞાસમિહોત્તાઈ સગ્ગત્તમસ્સ ।

વેપવિહિય વિહળ્ળઈ દાણાઈફઠ ચ લોપમ્મિ ॥ ૧૬૮૪ ॥

વિજ્ઞાણત્રણાર્ણ વેપવપાર્ણ તદત્યમવિદ્ધતો ।

દેહાણળ મત્તસિ તાળ ચ પયાળમયમત્યો ॥ ૧૬૮૫ ॥

છિન્નમિ સંસયમી જિણેણ જરા-મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

સો સમણો પવ્વહો પંચહિ સહાં સહાં સહાં ॥૧૬૮૬। ૬૦૧॥૧૪૭॥

આત્માને શરીરથી અનન્ય માનવાથી, સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળાને જે અગ્નિહોત્રાદિ કરવાનું વેદમાં કહ્યું છે તેથી અને લોકમાં મનાદિતુ ફળ, તેના વિષાત થાય વળી “વિજ્ઞાન ધનાદિ” વેદના પદોનો અર્થ તુ જાણતો ન હોવાથી આત્માને શરીરથી અનન્ય માને છે પણ તે વેદના પદોનો અર્થ આ પ્રમાણે છે એ પ્રમાણે જરા અને મરણની મુક્તિએલા શ્રીજિનેશ્વરે તેના સંશયનો છેદ કર્યો, એટલે તેને પોતાના પાપસો (શિષ્યો સહિત દીક્ષા અગીકાર કરી ૧૬૮૪-૧૬૮૫-૧૬૮૬

વળી હું જોતમ ! આત્મા શરીરથી અનન્ય હોય, એટલે શરીર એજ આત્મા હોય, તો સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળાએ અગ્નિહોત્રાદિ અનુષ્ઠાન કરતું. એમ જે વેદમાં કહ્યું છે, તેના વિષાત થાય, કારણકે શરીર તો અગ્નિવડે બાળાને બહીજ ભસ્મ કરાય છે, એટલે પછી જીવના અભાને કેને સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થાય ? તેમજ તે શરીરવડે કરેલ દાનાદિતુ ફળ પણ કેને થાય ? તથા “વિજ્ઞાનધનાદિ” વેદના પદો પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થવાળા સાબળીને તને આ સંશય થયો છે (આ સંબંધી ચર્ચા પૂર્વે પ્રથમ ગણધરનામાં આપેલ છે, ત્યાંથી જોઈ લેવી.) વિજ્ઞાન ધન છે નામ જેવું એવો આત્મા ભૂતોથી અતિરિક્ત-લુહો છે, એમ પ્રતિપાદન કરનારા વેદ વાક્યો પણ તુ જાણે છે, જેમકે “સન્ધ્યેન લઘ્યસ્તપસા દ્યૌષઃ સ્વર્ગચર્યેણ નિત્ય જ્યોતિર્મયો વિશુદ્ધો ય પશ્યન્તિ ધીરા યતયઃ સત્યતાત્માનઃ” એટલે કે સત્ય-તપ-અન બ્રહ્મચર્યથી આ જ્યોતિર્મય શાશ્વત આત્મા લભ્ય છે તેને ધીર સંયમી યોગીએ જોઈ શકે છે આ પ્રમાણે અનેક વેદ વાક્યો ભૂતથી અતિરિક્ત આત્મા છે, એમ પ્રતિપાદન કરે છે. માટે આત્મા શરીરથી લુહો છે, અને ચેતના એ આત્માનો ધર્મ છે, પણ ભૂતોનો ધર્મ નથી. એમ અગીકાર કરે.

એ રીતે અનેક યુક્તિઓથી વાયુભૂતિના સંશયનો કૃપાનિધિ ભગવન્તે છે. ક્યો, એટલે તે વાયુભૂતિએ પોતાના પાપસો (શિષ્યો સહિત ભગવન્ત પાસે દીક્ષા અગીકાર કરી. ૧૬૮૪-૧૬૮૫-૧૬૮૬.

॥ તૃતીયો ગણધર વાદ સમાપ્ત. ॥

— * —

હવે ચોથા ગણધર સંબંધી વક્તવ્યતા કહે છે

તે પવ્વહાં સોઝ વિચલુ આગચ્છઈ જિણસગાસ ।

વચ્ચામિ ણ વદામિ વદિત્તા પજ્જુવાસામિ ॥ ૧૬૮૭ । ૬૧૦ ॥૧૪૮॥

આમદ્ધો ય જિણેણ જાહ-જરા-મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

નામેણ ય ગોત્તેણ ય સન્વવણૂસન્વવદરિસી પં ॥ ૧૬૮૮ । ૬૧૧॥૧૪૯॥

કિં મણ્ણે અત્થિ મૂયા ઉદાહુ નત્થિત્તિ સસઓ તુજ્જ ।

વેયપયાણ ય અત્થ ન યાણસી તેસિમો અત્થો ॥૧૬૮૯ । ૬૧૨॥૧૫૦॥

તે વાયુભૂતિએ દીક્ષા લીધી એમ માલગીને વ્યક્તનામા દ્વિજોપાધ્યાય લગવન્ત પાસે આવવા નીકળે છે, અને વિચારે છે કે 'હું ત્યા જઈશ, તેમને વાદીશ, અને વાદીને તેમની સેવા કેરીશ' (તે ત્યા ગયા એટલે) જન્મ-જરા અને મરણથી મુક્તિએવા સર્વ-શ-સર્વદર્શી જિનેશ્વર લગવન્તે તેમને નામ અને જોત્રપૂર્વક બોલાવ્યા, અને કહ્યું કે (હે વ્યક્ત!) પૃથ્વીઆદિ ભૂતો છે, કે-નહી, આવો સશય તને (વિદ્વદ્ વેદપદો સાલળવાથી) થયો છે, પણ તે વેદપદોનો અર્થ તું નથી જાણતો. (તેથી એવો સશય થયો છે.) ૧૬૮૭-૧૬૮૮-૧૬૮૯.

વાયુભૂતિ દ્વિજોપાધ્યાયે લગવન્ત પાસે દીક્ષા લીધી, એમ જ્યારે વ્યક્ત નામના દ્વિજોપાધ્યાયે જાણ્યું, ત્યારે તેઓએ પણ અભિમાન ગળી ગયું, અને તે પણ વિચારવા લાગ્યા કે 'હવે હું પણ તે લગવતની પાસે જઈ, તેમને વદના કરી તથા તેમની સેવના કરીને મારો સશય દૂર કરું.' આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે સમવસરણમા આવ્યા, એટલે લગવન્તે તેમને તેમના નામ અને જોત્ર પૂર્વક બોલાવીને કહ્યું- 'હે આસન્નકંદ્યાણી વ્યક્ત! તને એવો સશય છે, કે પૃથ્વી-અપ્-તેજ-વાયુ-અને આકાશ. આ પાત્ર ભૂતો છે કે નથી? આવા પ્રશ્નનો સશય, તને પરસ્પર વિદ્વદ્ વેદપદો સાલળવાથી થયો છે. તે વેદપદો આ પ્રમાણે છે, "સ્વત્નોપમં યે સકલમિત્યેવ દ્રવ્યવિધિરન્નસા વિજ્ઞેય" એટલે આ સર્વ જગત્ સ્વપ્ન મમાન છે, માત્ર આ બ્રહ્માવિદ્-પરમાર્થ પ્રકાર તેજ જાણવા યોગ્ય છે, આ પદો ભૂતનો અપલાપ કરનારા છે અને જાવા પૃથિવી પૃથિવી લેયતા આપો લેયતા" આ વિગેરે પદો ભૂતોની સત્તા પ્રતિપાદન કરનારા છે આ રીતે પરસ્પરવિદ્વદ્ અર્થ પ્રતિપાદન કરનારા વેદ વાક્યો સાલળીને તને એવો સશય થયો છે, પરન્તુ ખરી રીતે તું એ વેદપદોનો અર્થ અને યુક્તિ તાત્પર્ય નથી જાણતો, તેથીજ એવો સશય કરે છે. એ પદોનો ખરો અર્થ તો હું કહું છું તે પ્રમાણે છે, અને તે તું લક્ષપૂર્વક સાલળ. ૧૬૮૭-થી-૧૬૮૯.

એ અર્થ સ્પષ્ટ કરવાને લાખ્યકાર કહે છે કે—

ભૂસ્મૃત્તુજ્ઞ સકા સુવિનય-માર્ગોવમાઈં હોજ્ઞતિ ।

ન વિચારિજ્ઞતાદ્ ભયતિ જ સદ્દહા જુત્તિ ॥ ૧૬૯૦ ॥

ભૂયાઈસસમામો જીવાઈસુ કા કહતિ ત વુઝી ।

ત સદ્સુણ્ણસકી મન્નસિ માયોવમ હોય ॥ ૧૬૯૧ ॥

પૃથ્વીઆદિ સર્વ ભૂતો સ્વપ્ન સમાન-માયા જેવા છે એમ તને ભૂતો વિષે સશય છે, એ પ્રમાણે આધારભૂત ભૂતોના મશયથી-તેના આધેય જે છવાદિ પદાર્થો તેમા સ-ગય હોય તેની તો વાતજ રી? આ રીતે સર્વ લોગને તું માયા જેવો માને છે, તેથી તું સર્વશૂન્યતાની શકાવણો છે, પણ તારી એ માન્યતા વિચાર કરતા મનથી યુક્તિ રહિત છે. ૧૬૮૦-૧૬૮૨

આયુષ્યમાન વ્યક્ત! તું એવું માને છે કે જેમ કોઈ નિર્ધન પુરૂષ સ્વપ્નમા પોતાના ચૂહના આંગણમાં હાથી યોડાને સમૂહ, સુન્દર સશિ વિગેરે, નહી હોના છતા જુએ છે, ઈન્દ્રગજ વિવસિતની માયામા પણ આવધમાન એના સુવર્ણ-અભિ-માણિક્ય માતી-રજ તર્ના વાસણો-ખગીયા-પુષ્પ-ફળ વિગેરે અવિવમાન વસ્તુઓ દિગોચર થાય છે, તેની રીતે આ પૃથ્વી વિગેરે ભૂતો પણ અવિવમાન છતાં જણાય છે, એટલે વસ્તુત તે પણ સ્વપ્ન અને ઈન્દ્રગજમાં જેએવ વસ્તુઓ જેવાજ છે, તારી આ માન્યતા સર્વથા યુક્તિ રહિત છે, પળી જ્યારે ભૂતોમા સશય હોય, ત્યારે જીવાદિ પદાર્થમા પણ સશય હોવોજ

જોઈએ, કારણ કે એ જીવાદિ પદાર્થો, પણ જૂના વિકર-શરીરમાં અધિષ્ઠિત છે. આથી કરીને પૃથ્વી આદિ જૂના અને જીવાદિ પદાર્થો, તારા અભિપ્રાયે અવિદ્યમાન છે. એટલે સર્વ શૂન્યતાની શકાવાળો તુ હોવાથી આખા વિશ્વને માયા સરખું તેમજ સ્વપ્ન અને ઇન્દ્રિયજનું જોડું માને છે. ૧૬૯૦-૧૬૯૧.

સર્વ શૂન્ય છે, તે સબધમા અનેક યુક્તિઓ કહે છે.

જહ કિર ન સઓ પરઓ નોમયઓ નવિપ અન્નઓ સિદ્ધી ।

ભાવાળમરેખાઓ વિયત્ત । જહ દોહ-હસ્તાળ ॥ ૧૬૯૨ ॥

અતિયત્ત-ઘટેગાળેગયા વ સવેગયાદોસાઓ ।

સત્વેડળખિલપ્પા ઘા મુળ્ળત્તુ સવહામાવા ॥ ૧૬૯૩ ॥

જાયા ડ્જાઓ-ભયઓ ન જાયમાળ વ જાયવ્ જમ્હા ।

અળવત્થા ડ્માવો-ભયદોસાઓ મુળ્ળયા તમ્હા ॥ ૧૬૯૪ ॥

હેઝ-પઘ્વસામગિ વીમુખાવેસુ નો ય જં કજ્જં

દોસહ સામગિમયં સવામાવે ન સામગી ॥ ૧૬૯૫ ॥

પરમાગાદરિસળઓ સવારાભાગતુહુમયાઓ ય ।

ઉમયાણુવલંભાઓ સવાણુવલદ્ધિઓ મુળ્ળ ॥ ૧૬૯૬ ॥

હું વ્યક્ત ! જેમ સ્વથી, પરથી-ઉભયથી અને અન્યથી હ્રસ્વ-દીર્ઘની-સિદ્ધિ નથી; તેમ પદાર્થોની પણ એ સ્વઆદિ અપેક્ષાઓથી સિદ્ધિ નથી. વળી અસ્તિત્વ અને ધર, એ બંનેની એકતા છે, કે અનેકતા છે ? એ ઉભયમાંથી કોણ પણ રીતે માનતા-સર્વની એકતા આદિ દોષો, સર્વ ભાવો, અનભિલાષ્ય, અને સર્વ પદાર્થોની ભર્વંધા શૂન્યતા પ્રાપ્ત થશે. ઉત્પત્ત થએલું, નહિ ઉત્પત્ત થએલું, અને ઉભય સ્વરૂપવાળું, ઉત્પત્ત થતું હોય, તે ઉત્પત્ત થતું નથી, કારણ કે એથી અનવસ્થા, અને અભાવ. એ ઉભય દોષ થાય છે, માટે સર્વ શૂન્યતાજ યોગ્ય છે. તથા હેતુ-પ્રત્યયરૂપ સામગ્રીની જુદી જુદી અવસ્થામાં કાર્ય નથી જણાતું, પણ સમ્પૂર્ણ-સામગ્રીમાજ જણાય છે, અને સર્વ અભાવમાં સામગ્રી નથી હોતી. તેમજ પાછળનો ભાગ જણાતો નથી અને આગળનો ભાગ અતિ સૂક્ષ્મ છે, આથી ઉભયનો અનુપલભ થવાથી સર્વનો અનુપલભ થાય છે, માટે સર્વ શૂન્યતાજ લિખિત છે ૧૬૯૨ થી ૧૬૯૬

હું આસત્તકલ્યાણી વ્યક્ત ! તુ જે સર્વ શૂન્યતા માને છે, તેમા તુ-આ પ્રમાણે યુક્તિઓ યોજે છે, કે કાર્ય કારણાદિ ભાવને અપેક્ષિય પણ છે, તે હેતુ માટે યોતાથી, પરથી, ઉભયથી, કે એ સિવાય અન્યથો પણ પદાર્થની સિદ્ધિ નથી થતી. કારણકે જે કોણ પદાર્થોના સમુદાય છે, તે સર્વ કાર્યરૂપ અથવા કારણ રૂપ હોયો જો, એ. ને તેથી જે કાર્ય હોય, તે કારણવડે કરાય છે, એટલે તેના કાર્યત્વ વ્યવહાર કારણને આધીન હોય છે, પરંતુ કાર્યત્તુ કાર્યપણું તે સ્વભાવથી મિદ્ધ નથી, એજ પ્રમાણે કારણ, કાર્ય દરે છે, તેથી તેના કારણત્વ વ્યવહાર કાર્યને આધીન છે, પણ તેણે કારણપણું કંઈ સ્વત સિદ્ધ નથી. આ રીતે જે સ્વત (યોતાથી) સિદ્ધ નથી, તે ખરેખર શાણી પેઠે પરત (બીજાથી) પણ સિદ્ધ નથી, અને તેવી કરીને કાર્ય કારણાદિ ભાવ યોતાથી કે પરથી વિદ્યમાન નથી સ્વ-પર ઉભયથી કાર્યાદિ ભાવની સિદ્ધિ માનવામા આવે, તો તે પણ અયોગ્ય છે, કારણકે પૂર્વોક્ત પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે સિદ્ધિ નથી, તો પછી તેના સમુદાયમા ઉભયથી તો સિદ્ધિ

કયાથી જ થાય ? જેમ રેતીના જુદા જુદા કણીયામાં તેલનો અભાવ હોવાથી, રેતીના કણના સમુદાયમાં પણ તેવની ઉત્પત્તિ નથી હોતી, તેમ ત્યાં પણ સમજવું

વળી જો ઉભય પક્ષથી કાર્યાભિલાષની સિદ્ધિ માનવામાં આવે, તો દત્તરેતર આશય-દાપ આવે, કારણકે બંન્ના મુદ્દી કાર્યની સિદ્ધિ ન થાય, ત્યાં મુદ્દી કારણની સિદ્ધિ ન થાય અને બંન્ના મુદ્દી કારણની સિદ્ધિ ન થાય, ત્યાં મુદ્દી-કાર્યની સિદ્ધિ પણ ન થાય. માટે ઉભય પક્ષથી પણ કાર્યાભિલાષની સિદ્ધિ નથી થતી તેમજ આ ઉભય પક્ષ સિવાય અન્યથી પણ સિદ્ધિ નથી થતી કેમકે સ્વ-પર-અને ઉભય સિવાય અન્ય વસ્તુનો અભાવ હોવાથી ભાવોની સિદ્ધિ નિર્હેતુક થાય. ઉદાહરણ તરીકે જેમ પ્રદેશીની (અગુઠા પાસેની) આગળી અગુઠાની અપેક્ષાએ દીર્ઘ-લાઠી જણાય છે, અને મધ્ય આગળીની અપેક્ષાએ હ્રસ્વ ટુકી જણાય છે, વસ્તુતઃ એ આગળી સ્વતઃ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ નથી. સ્વતઃ હ્રસ્વ-દીર્ઘ ન હોવાથી, ધરત-ઉભયત-અને અન્યત પણ તેની હ્રસ્વ કે દીર્ઘપણની સિદ્ધિ થતી નથી એટલે સર્વશૂન્યતા માનનીજ યોગ્ય છે. કારણ કે પદાર્થની વિદ્યમાનતાજ સભવત નથી, જેમકે અસ્તિત્વ અને ઘટ, એ ઉભયની એકતા છે, કે અનેકતા છે ? જો એકતા હોય, તો સર્વ પદાર્થની એકતાનોજ પ્રસંગ થયો. કેમકે જે જે છે, તે તે ઘટ છે, એમ અસ્તિત્વમાં ઘટનો પ્રવેશ થવાથી, સર્વને ઘટપણની પ્રાપ્તિ થયો, પણ પદાર્થ જુદા પદાર્થ નહીં કહેવાય, અથવા ઘટ, સર્વની અસ્તિતાથી અભિજ્ઞ હોવાને લીધે, ઘટ સર્વાત્મક થયો. અથવા ઘટ છે તેજ અસ્તિતા છે, એમ કેવળ ઘટ માનમાંજ અભિજ્ઞતાનો અભારેશ થવાથી, અન્યત્ર અભિજ્ઞતાના અભાવને લીધે, ઘટ સિવાયના સર્વ પદાર્થનો અભાવ થવાથી માત્ર એક ઘટજ અવશેષ રહેશે. અથવા એ ઘટનો અભાવ થયો, કેમકે અઘટથી વ્યાપ્ત (ઘટ સિવાયના પદાર્થથી ભિન્ન હોય) તેજ ઘટ કહેવાય છે, હવે બ્યારે ઘટના પ્રતિપક્ષભૂત અઘટ (ઘટ સિવાયના પદાર્થ) નો જ અભાવ હોય ત્યારે કોની અપેક્ષાએ “ વટ ” છે, એમ કહેવાય ? નજ કહેવાય આથી સર્વશૂન્યતાજ માનવી શુક્તિ વાળી છે હવે બીજા વિકલ્પથી ઘટ અને અસ્તિત્વનું અવપણ-અનેકતા માર્ગએ તો પણ ઘટ, અસ્તિત્વ સહિત હોવાને લીધે ગધેડાના શીંગડાની પેઠે અવિદ્યમાન છે, કેમકે જે વિદ્યમાન ભાવ હોય, તે અભિજ્ઞતા રૂપે કહેવાય, અને એ અસ્તિતાના આધાર ભૂત ઘટ-પદાર્થ પદાર્થ છે તેમાં અસ્તિત્વથી ભિન્નતા હોવાને લીધે અસ્તિતાનો પણ અભાવજ થાય, કેમકે આધારથી તે આધેય અન્ય હોવાને લીધે, આધાર વિના આધેય હોઈ શકે નહીં આ ગતિ અસ્તિતાની સાથે ઘટ-પદાર્થની એકતા અને અનેકતાના વિકલ્પ વડે કહેલા ન્યાયથી સર્વની એકતા વિગેરે દાવો પ્રાપ્ત થાય, અથવા સર્વ પદાર્થ અનભિજ્ઞ થાય, અથવા સર્વથા શૂન્ય થાય, અથવા સર્વથા તેમનો અભાવ થાય,

વળી જો ગધેડાના શીંગડાની પેઠે ઉત્પન્ન નથી થયું, તે તો અવશ્ય અવિદ્યમાનજ હોય છે, એટલે તે સર્વથી ચર્ચા કંપી નિરર્થક છે, અને લોકમાં જે ઉત્પત્તિવાળું કહેવાય છે, તેની ઉત્પત્તિ પણ શુક્તિ પૂર્વક વિચાર કરતા ઘટતી નથી, જેમકે ઉત્પન્ન થએલ હોય, તે પુનઃ ઉત્પન્ન થયું નથી, કેમકે ઉત્પન્ન થએલા ઘટની પેઠે તે ઉત્પન્ન થએલું હોય છે, ને તેથી તેને ઉત્પન્ન થવાનું હોય નથી અને જો ઉત્પન્ન થએલું પણ પુનઃ ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કહેવામાં આવે, તો પુનઃ પુનઃ ઉત્પન્ન થવાથી અનવસ્થા પ્રાપ્ત થયો. અને બીજા વિકલ્પથી નહીં ઉત્પન્ન થએલું ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કહેવામાં આવે, તો કદિપણ નહીં ઉત્પન્ન થએલા ગધેડાના શીંગડા પણ ઉત્પન્ન થવા જોઈએ, કેમકે

અનુત્પન્નપણુ તો એમા પણ સરખુ જ છે. હવે ત્રીજા વિકલ્પથી ઉત્પન્ન અનુત્પન્ન રૂપ હોય તે ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે પણ અધિકૃત છે, કારણ કે પ્રત્યેકમા કહેલા ઢાંચા ઉભયમા પણ આવે છે. વળી એ ઉત્પન્ન અનુત્પન્ન ઉભય રૂપ વસ્તુ વિદ્યમાન છે, કે અવિદ્યમાન છે? જો વિદ્યમાન હોય, તો તે ઉત્પન્ન થએલું જ કહેવાય, પણ ઉત્પન્ન-અનુત્પન્ન ઉભયરૂપ ન કહેવાય, કેમકે એમાં ઉપર કહેલ ઢાંચા આવે છે. અને જો એ ઉભયરૂપ વસ્તુ નથી, એમ કહેવામા આવે તો પણ તે ઉભયરૂપ વસ્તુ ન કહેવાય પણ અનુત્પન્નજ કહેવાય, અને તેમા પણ ઉપર કહેલ ઢાંચા પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉત્પન્ન થતું હોય તે ઉત્પન્ન થાય છે, એમ જો કહેવામા આવે તો તેમા પણ ઉપરોક્ત વિકલ્પોથી એજ ઢાંચા પ્રાપ્ત થશે. કેમકે એ ઉત્પન્ન થતી વસ્તુ વિદ્યમાન છે, કે અવિદ્યમાન છે? જો વિદ્યમાન હોય, તો તે ઉત્પન્ન થએલજ છે, અને એ અવિદ્યમાન હોય, તો તે ઉત્પન્નજ નથી થએલ, આ ઉભય પક્ષમા પણ ઉપર કહેલ ઢાંચા આવે છે, આ રીતે અનવસ્થા વિગેરે ઢાંચાના પ્રસંગથી પદાર્થોની ઉત્પત્તિ સભવતી નથી, એટલે જગત્ની શૂન્યતા માનની, એજ ઠીક લાગે છે.

વળી ઉપાદાનકારણ અને નિમિત્તકારણરૂપ સામગ્રીની પૃથક્ અવસ્થામા તે કાર્ય નથી જણાતું. પરંતુ સંપૂર્ણ સામગ્રીની અવસ્થામા જણાય છે, આથી કાર્યનો સર્વથા અભાવજ યોગ્ય છે, અને સર્વના અભાવમા સામગ્રીનો સદ્ભાવ નથી હોતો એટલે સત્થા શૂન્યતાજ છે. તાત્પર્ય એ છે કે હેતુ (ઉપાદાન કારણ અને પ્રત્યેક નિમિત્ત કારણ) સ્વજન્ય અર્થને એક પછી એક કરે છે? કે મળીને કરે છે? એક પછી એક તો નથી કરતા, કેમકે તેમ જણાતું નથી, એટલે એકેકથી કાર્યનો અભાવ હોવાથી સામગ્રીમા પણ કાર્યનો અભાવજ હોય છે, જેમ ગેતીના જુદા જુદા કણમા તેલનો અભાવ હોવાથી તેના સમુદાયમા પણ તેવ નથી હોતું, તેમ અહીં પણ જણવું. આ રીતે એવ કાર્યની ઉત્પત્તિનો અભાવ હોવાથી સામગ્રીનો સદ્ભાવ નથી રહેતો, અને અનુત્પન્ન સામગ્રીનો પણ સદ્ભાવ નથી રહેતો એટલે જગત્ની સર્વ શૂન્યતાજ પ્રાપ્ત થાય છે.

અને જે વસ્તુ અદૃશ્ય હોય છે, તે વસ્તુ ગદ્યના રીંગણની જેડે જણાતી ન હોવાથી અવિદ્યમાનજ હોય છે, એટલે તે સખ ધી ચર્ચા કરવી નકામી છે, અને ઘટ-પટ-સ્ત ભ-લીત વિગેરે દૃશ્ય વસ્તુ છે, તે વસ્તુનો પાછળનો અને અંધનો ભાગ, આગળના ભાગથી અન્તરિત-આવરિત હોવાથી જણાતા નથી, એટલે તે પણ અવિદ્યમાન છે. વળી આગળનો ભાગ અવયવ વાળો હોવાથી, તે ભાગ પણ ધીજ આગળના ભાગથી અન્તરિત છે, એ ભાગ પણ વળી ધીજ આગળના ભાગથી અન્તરિત છે, એ પ્રમાણે છેક આગળનો ભાગ પગમાણના પ્રતરૂપ અર્થ સૂક્ષ્મ હોવાથી નથી જણાતો. આ પ્રમાણે ઉપરોક્ત ન્યાયે પાછળનો ભાગ અને સર્વની આગળનો ભાગ, એ ઉભય ભાગ જણાતા ન હોવાથી સર્વ વસ્તુ સમૂહની ઉપલબ્ધિ નથી થતી, માટે સર્વ જગત શૂન્ય છે ૧૬૮૨-થી-૧૬૮૬.

એ પ્રમાણે વ્યક્તના દૃઢ્યગત મશયને મુક્તિપૂર્વક જતાવીને શ્રીમાન મહાવીર દેવ તેના શશયનો છેઃ કરવાને કહે છે કે-

મા કુળ વિયત્ત ! સસયમસદ્ ન સસયસમુબ્ધવો જુતો ।

સ્વકુલમ્ સ્વરસિનેમ્ ન, જુતો સો યાણુ-પુરિસેમ્ ॥ ૧૬૯૭ ॥

કા વાં વિસસહજ સર્વાભાવજીવ યાણુ પુરિસમુ ।
 સકા ન સ્વપુષ્પાદસુ વિગ્જઓ ગા ફહ ન મયે ? ॥ ૧૬૯૮ ॥
 પચ્ચક્ષઓડણુમાળાદામઓ વા પસિદ્ધિરત્યાણ ।
 સઘણમાણવિસયાભાવે ફિહ સંસઓ જુતો ? ॥ ૧૬૯૯ ॥
 જ સસયાદઓ નાણપજ્જયા ત ચ નેયસવદ્દં ।
 સઘણેયાભાવે ન સસઓ તેણ તે જુતો ॥ ૧૭૦૦ ॥
 સતિ ચિય તે ભાવા સંસયઓ સોમ ! યાણુ-પુરિસો વ ।
 અહ દિદ્ધતમસિદ્દં મણ્ણસિ નણુ સસયાભાવો ॥ ૧૭૦૧ ॥

હે વ્યક્ત ! ભૂતોનો અભાવ આનીને સસય ન હતો કેમકે તેનો અભાવ હોય તો આકાશ પુષ્પ અને ખરશુંગની જેમ સસય ન થાય, પણ અભાવનોજ નિશ્ચય થાય, જે વિદ્યમાન હોય તેનોજ સ્થાણુ અને પુરૂષની જેમ સસય થયો થાય છે. અથવા સર્વ અભાવમા-સર્વ શૂન્યતામા પણ સ્થાણુઆદિમા સસય થાય છે, અને આકાશ પુષ્પાદિમા નથી થતો, એમા (વરોષ હેતુ કથે છે) કેમકે વિશેષ હેતુના અભાવે તો સર્વત્ર સસય થયો જોઈએ, અથવા નિયામકના અભાવે વિપર્યય થવો જોઈએ (આકાશ પુષ્પાદિમા સસય થાય, અને સ્થાણુ આદિમા ન થાય એ વિપર્યય) વળી પ્રત્યક્ષ-અનુમાન- અને આગમ પ્રમાણોથી જ્યારે પદાર્થોની પ્રસિદ્ધિ થાય, ત્યારે કોઈ વખત વસ્તુમા સસય થાય, પણ જ્યારે સર્વ પ્રમાણ અને તેના વિષયનો અભાવ હોય, ત્યારે કયાથી સસય થાય ? કેમકે સસય-વિપર્યય-અનર્થકસસય-નિર્ણય-એ જ્ઞાનના પદાર્થ છે, અને તે જ્ઞેયની સાથે સર્વથા વાળા હોય છે, જ્યારે સર્વ શૂન્યતા માનવામા આવે, ત્યારે જ્ઞેયનો પણ અભાવ થાય છે. એટલે તને તે સસય થતો નથી. હે સૌમ્ય ! (તને જેનો સસય છે) તે ભાગે વિદ્યમાન છે. કારણ કે તને તે સબધી સસય થાય છે, જેનો સસય થાય, તે વસ્તુ સ્થાણુ-પુરૂષ આદિની જેમ વિદ્યમાન હોય છે. જે વસ્તુ આકાશપુષ્પની જેમ અવિદ્યમાન હોય છે, તે વસ્તુમા સસય નથી થતો, આમાત્ર સ્થાણુ અને પુરૂષતુ દૃષ્ટાન્ત અસિદ્ધ માનતો હોય, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે સ્થાણુ-પુરૂષાદિ સર્વ ભાવોને તુ સામાન્યથી અવિદ્યમાન માને છે, એટલે સબ ભાવોના અભાવમા સસયનો પણ અભાવજ થાય ૧૬૯૭-થી-૧૭૦૧

સ્વપ્રમા તો પૂર્વ અદૃષ્ટાદિ નિમિત્તથી સદેહ થાય ॥ તેથી સ્વપ્રમા નિમિત્તો અને સ્વપ્રમા એ વસ્તુની સિદ્ધિ કરતા કહે છે.

સઘાભાવેડિ મઈ સદેહો સુમિણે વ, નો તં વ ।
 જ સરણાઈનિમિત્તો સિમિણો ન હ સઘહાભાવો ॥ ૧૭૦૨ ॥
 અણુભૂય દિદ્ધ ચિત્તિય મુય પયઈવિચાર-દેવયા-ડણૂયા ।
 સિમિણસ્સ નિમિત્તાઈ પુણ પાવ વ નાભાવો ॥ ૧૭૦૩ ॥
 વિણ્ણાનમયત્તણઓ ઘઠવિણ્ણાણ વ સિમિણઓ ભાવો ।
 અહવા વિદિયનિમિત્તો ઘઠો વ નેમિત્તિયચાઓ ॥ ૧૭૦૪ ॥

સ્વપ્રમા (વસ્તુનો) સવથા અભાવ છતા પણ સદેહ થાય છે, એમ કહેતો હોય,

તો તે અધોગ્ય છે, કારણ કે અનુભવિ નિમિત્તથી તે થાય છે, પણ સર્વથા તેનો અભાવ નથી. પૂર્વાનુભવ, જોએલુ, ચિન્તવેલ, અનુભવ, પ્રકૃતિ વિમર, દેવતા, મનુષ્ય પ્રદેશ, પુન્ય અને પાપ એ સ્વપ્નના નિમિત્તો છે, માટે સર્વથા તેનો અભાવ નથી. અથવા ધરના જ્ઞાનની પેઠે સ્વપ્ન વિજ્ઞાનમય હોવાથી ભાવરૂપ છે, અથવા કહેલા નિમિત્તોથી તે ધરની પેઠે નિમિત્તવાળુ છે, માટે તે ભાવરૂપ છે. ૧૭૦૨ થી ૧૭૦૪

વ્યક્ત ! કદાચ તુ એમ કહેવા માગે કે ‘સ્વપ્નમાં વસ્તુનો સર્વથા અભાવ હતા પણ સમય થાય છે જેમકે કોર્ડ નિર્નય પામર મનુષ્ય સ્વપ્નમાં ધોતાના ગુહના આગજામાં આ હુસ્તી છે, કે પર્વત છે ? આમ મશય રે છે, એમાં વસ્તુતઃ કંઈ નથી, છતાં પણ એવો સમય થાય છે, તેમ અન્યથા પણ વસ્તુના અભાવમાં મશય થઈ શકે. તારૂં આ કથન સર્વથા અધોગ્ય છે, કેમકે સ્વપ્નમાં જે સદેહ થાય છે, તે પૂર્વ જોએલ અથવા અનુભવેલ કે અનુભવનુ સ્વપ્ન એ આદિ નિમિત્તથી થાય છે, પણ સર્વથા વસ્તુના અભાવથી નથી થતો, જો સર્વથા વસ્તુના અભાવથી પણ મશય-મદેહ થતો હોય, તો છર્કુ ભૂતવિગેરે જે કદી પણ નથી હોતુ તેમાંએ મદેહ થી જોએ. કારણ કે ઉભયત્ર અભાવ સમાન છે.

વળી સ્વપ્ન નિમિત્ત સિવાય ઘણું નથી, સ્વપ્ન થવામાં અનેક નિમિત્તો છે, તેમાંના કેટલાક આ પ્રમાણે છે. આનન્દ-લોચન-વિરોધન વિગેરે પૂર્વ અનુભવેલ વસ્તુ સ્વપ્નમાં જણાય, તે સ્વપ્ન અનુભૂત નિમિત્તવાળુ કહેવાય. હાથી-ચોરા વિગેરે પૂર્વ જોએલ વસ્તુ સ્વપ્નમાં જણાય, તે દૃષ્ટાર્થ નિમિત્તવાળુ સ્વપ્ન કહેવાય. સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ વિગેરે જણાય, તે ચિન્તિતાથ નિમિત્તવાળુ સ્વપ્ન કહેવાય. સ્વર્ગ-નરક વિગેરે સામયેલી વસ્તુ જણાય, તે શ્રુતાર્થ નિમિત્ત સ્વપ્ન કહેવાય. વાયુ-પીત્ત વિગેરેથી થએલ પ્રકૃતિનો વિમર, તેથી સ્વપ્ન થાય, તે પ્રકૃતિ વિકાસ નિમિત્ત સ્વપ્ન કહેવાય. અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ દેવતા ના નિમિત્તથી સ્વપ્ન થાય, તે દેવનિમિત્ત સ્વપ્ન કહેવાય. જળવાળા પ્રદેશમાં જે સ્વપ્ન વિશેષે જણાય છે તેમાં તે પ્રદેશ જલવાળો છે તેજ નિમિત્ત છે, તથા ઘટ સ્વપ્ન અને અનિદ્ર સ્વપ્ન થાય, તેમાં પુન્ય અને પાપ નિમિત્ત છે. વસ્તુ અભાવથી આ રીતે સ્વપ્ન પણ ભાવસ્વરૂપ હોવાથી ‘સ્વપ્નની માત્ર જગત મુન્ય છે’ એમ કેમ કહી શકાય ? નજ કહી શકાય, કારણકે યદ્વિજ્ઞાનની પેઠે સ્વપ્ન પણ વિજ્ઞાનમય હોવાથી ભાવસ્વરૂપ છે. અથવા ધરની પેઠે પૂર્વે કહેલા નિમિત્તોથી ઉત્પન્ન થાય છે, માટે તે ભાવ સ્વરૂપ છે.-૧૭૦૨-૧૭૦૩-૧૭૦૪

મર્મ શુન્યતા માનવમાં આવે, તો સ્વપ્ન-અસ્વપ્ન વિગેરે વ્યવહારનો અભાવ થાય, તે બતાવે છે.

સવામાયે ચ કઓ મિમિણસિમિણોત્તિ સચમત્તિયંતિ ।

ગચપુર પાદલિપુત્ર નત્યોત્પારત્તિ ૧ ॥ ૧૭૦૫ ॥

કક્ષતિ કારણનિ ય સજ્જમિણ સાદ્દનનિ કત્તિ ।

વત્તા વયણ વર્ચ પરપત્ત્વોડય સપત્ત્વોડય ૧ ॥ ૧૭૦૬ ॥

ફિં વેદ વિદ-દ્યો-મિણ-ચત્તયા-સ્ત્વરિત્તગાઈ નિયયાડ ।

મહાદઓ ય મેન્સા મોત્તાદ્યાડ મર્યાઈ ? ૧૭૦૭ ॥

સમયા વિવક્ષઓ વા સન્વાગહણ વર્કિ ન સુણામે ।

કિં સુણયા વ સમ્મ સગ્ગાહો કિં વ મિચ્છત્ત ? ॥ ૧૭૦૮ ॥

કિહ જ પરો-મયબુદ્ધી કહં વ તેસિ પરોપ્પર મિદ્ધી ।

અહ પરમર્હ મણ્ણહ સ-પરમર્હવિસેસણ કત્તો ? ॥ ૧૭૦૯ ॥

સર્વ શૂન્યતા માનવામાં આ સ્વપ્ન છે આ સ્વપ્ન નથી, આ સત્ય છે, આ મિથ્યા છે, આ (વાદલાના વિકારરૂપ કલિપત) બધર્વ નગર છે, આ પાટલીપુત્ર નગર છે. આતથ્ય છે, આ ઉપચારિક છે, આ કાર્ય છે, આ કારણ છે. આ સાધ્ય છે, આ સાધન છે, આ કર્તા છે. આ વસ્તુ છે, આ વચન છે, આવાચ્ય છે. આ સ્વપક્ષ છે, આ પરપક્ષ છે. ઇત્યાદિ વિશેષ કયાથી થાય ? વળી આ સ્થિર છે, આ દ્રવ છે, આ ઉષ્ણ છે, આ ચપળ છે, આ અશ્વી છે, શબ્દાદિ ગ્રાહ્ય છે, ઐનાદિ ગ્રાહક છે, વિગેરે નિયત અરૂપ શાથી થાય ? તથા સર્વ શૂન્યતામાં સર્વની સમાનતા, વિપર્યય, અને સર્વ અમ્રહણ કેમ ન થાય ? અથવા શૂન્યતા એ જ્ઞાન તે અમ્રહ છે, કે મિથ્યાત્વ છે ? તથા સ્વ-પર-અને ઉભય એવી યુદ્ધિ કેવી રીતે થાય ? તેમની પરસ્પર સિદ્ધિ કેવી રીતે થાય ? બીજાની યુદ્ધિથી એમની સિદ્ધિ થાય, એમ કહેવામાં આવે, તો સ્વમતિ અને પરમતિ એવો તદ્વાવત માથી થાય ? ૧૭૦૫-થી-૧૭૦૮.

હું વ્યક્ત ! વસ્તુનો સર્વથા અભાવ આનીને સર્વ શૂન્યતા માનવામાં આવે, તો વ્યવહારમાં અનેક પ્રકારની હાની પ્રાપ્ત થાય. જેમકે “આ સ્વપ્ન છે, અને આ સ્વપ્ન નથી. આ સત્ય છે, આ અસત્ય છે. આ મિથ્યા છે, આ બધર્વપુર છે, અને આ પાટલીપુત્ર છે. આ ઉપચાર રહિત-તથ્ય મુખ્ય ચતુષ્પદ વિશેષ મિહુ છે, અને આ ઔપચારિક સિહ મતુખ્ય વિશેષ જે આણ્વક તે છે વળી આ ધર-પરાદિ કાર્ય છે, અને આ મૂર્તિપદાદિ કારણ છે, આ અનિત્યતા વિગેરે સાધ્ય છે, અને આ કૃતકપણ વિગેરે સાધન છે. કુલકાર આદિ ધર વિગેરેના કર્તા છે. આ વસ્તુ છે, આ ત્રિઅવયવી-અથવા પચ-અવયવી વચન છે. તથા આ શબ્દમમ્રહુત આ વાચ્ય છે, આ સ્વપક્ષ છે, આ પરપક્ષ છે, આ વિગેરે વ્યવહારની વિશેષતા શૂન્યતામાં નિયત શાથી જણાય ? વળી પૃથ્વી વિગેરેનું સ્થિરપણ, પાણી વિગેરેનું દ્રવપણ (પ્રવાહીપણ) અગ્નિની ઉષ્ણતા, વાયુની ચપળતા, આમશાનું અમૂર્તપણ વિગેરે હ્રમેશના નિયત સ્વભાવો, તેમજ શબ્દ-રૂપ-ગંધ વિગેરે ગ્રાહ્ય છે, અને ઐત્ર-ચતુ-પ્રાણ વિરિ ઇન્દ્રિયો તેના ગ્રાહક છે. ઇત્યાદિ નિયમની સિદ્ધિ સર્વ શૂન્યતામાં કેવી રીતે થતો ?

અથવા સર્વ શૂન્યતામાં સ્વપ્ન-અસ્વપ્ન, સત્ય-અસત્ય વિગેરેના તદ્વાવતનું કારણ ન હોવાથી, જેણે સ્વપ્ન, તેણે અસ્વપ્ન અને જેણે અસ્વપ્ન તેણે જ સ્વપ્ન એમ સર્વ સમાનતા કેમ ન થાય ? અથવા જે સ્વપ્ન હોય, તે અસ્વપ્ન અને અસ્વપ્ન હોય તે સ્વપ્ન ઇત્યાદિ વિપર્યય પણ કેમ ન થાય ? તેમજ સર્વ શૂન્યતામાં સ્વપ્ન-અસ્વપ્ન વિગેરે સર્વત્ર અમ્રહણ કેમ ન થાય ? ભ્રાન્તિથી સ્વપ્ન-અસ્વપ્ન આદિત્ર ગ્રહણ થાય છે, એમ કહેતો હોય તો તે અચુક્ત છે, કારણકે દેશ-કાળ-સ્વભાવ વિગેરેના નિયતપણાથી જ તે પદાર્થ ગ્રહણ કરનાર જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે વળી સ્વપ્ન અસ્વપ્નાદિના ગ્રહણનું કારણ જેણે ભ્રાન્તિનું કહે છે તે ભ્રાન્તિ વિવિધ છે કે અવિધિમાન છે ? જે વિધિમાન હોય, તો સર્વ શૂન્યતા કયા રહી ? અને ભ્રાન્તિ અવિધિમાન હોય, તો પદાર્થ ગ્રહણ કરનાર જ્ઞાન

જ્ઞાન્તિ રહિત હોવાથી સર્વ લાવો વિદ્યમાન છે પણ સર્વ શૂન્યતા નથી. અથવા આ સ બધાં તને ધીનુ પુછુ છું કે સર્વ શૂન્યતા માનવામા, વિદ્યમાન પદાર્થોની શૂન્યતા માનવી, એ શુ સમ્યક્ સંગ્રહ છે, અને વિદ્યમાન પદાર્થોની વિદ્યમાનતા માનવી એ શુ મિથ્યા ગ્રહ છે ? આ પ્રમાણે માનવામા તારી પાને વિશેષ હેતુ કયો છે કે જેથી તુ સર્વ-શૂન્યતા માને છે ?

તથા “ પદાર્થોની સિદ્ધિ સ્વત નથી ” ઇત્યાદિ માનવામા, સ્વ-દીર્ઘ-અને સ્વદીર્ઘ સ્વરૂપવાળા પદાર્થોમાં, આ સ્વ છે, આ દીર્ઘ છે, અને આ સ્વદીર્ઘ છે. એ પ્રકારની યુક્તિનો તુ એકી માથે આશ્રય કરે છે, તો પછી તેવા પદાર્થની પરસ્પર અભિદ્ધિ કેવી રીતે કહે છે ? કેમકે પદાર્થની સર્વની શૂન્યતા કહે છે, અને તે સાથે આ સ્વ છે, આ દીર્ઘ છે, ઇત્યાદિ પણ કહે છે. એમ પૂર્વોપર વિરુદ્ધ બોલતુ સર્વથા અયુક્ત છે. તાત્પર્ય એ છે કે પદાર્થોની સત્તામા, માત્ર અપેક્ષાને જારણ છે, એમ નહીં, પણ તે સાથે સ્વવિ-પચક્ષાન ઉત્પન્ન કરવાદિ અર્થક્રિયાકારીપણુ પણ જારણ છે. અને તેથી કરીને જે સ્વ દીર્ઘ ઉભય તે સંસબધી જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે છે, તે હોય છેજ. એટલે તેમનો અભાન કેવી રીતે મનાય ? અને વળી મધ્યમ અગુદીની અપેક્ષાએ, પ્રદેશીની અગુ-દીમા સ્વરૂપણુ નહીં છતાં પણ છે, એમ કહેવાય છે. ઇત્યાદિ જે તુ માને છે, તે-પણુ અયોગ્ય છે. કાણકે તો મધ્યમ અગુદીની અપેક્ષાએ પ્રદેશીની અગુદી સ્વત સર્વથા અવિદ્યમાન છતા પણ તેમા સ્વરૂપણુ છે, એમ હોય તો પછી ગદ્યજ્ઞાના શી ગણ કે જે સર્વથા અવિદ્યમાન છે, તેમા પણ સ્વરૂપણુ હોણુ લોધએ, અને અતિદીર્ઘ એવા ઇન્દ્ર-ધ્વજ આદિમા પણ તે હોણુ જોએ, કેમકે અવિદ્યમાનતા ઉભયમથળે સમાન છે, વસ્તુત સ્વત વિદ્યમાન એવી પ્રદેશીની અગુદી અનન્તધર્માત્મક હોવાથી તે તે મહાકારી કાર-ણોની સમીપે, તે તે રૂપે જણાતી હોવાથી, તે તે પ્રકારતુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે છે, પણ સર્વથા અવિદ્યમાન અગુદીમા અપેક્ષામાનથીજ સ્વ-દીર્ઘોદિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એમ નહીં. એ પ્રમાણે દીર્ઘ ઉભયાદિમા પણ આ દીર્ઘ, આ ઉભય ઇત્યાદિ સ્વપર ઉભય યુક્તિ ધીમના મતની અપેક્ષાએ કંઠ છું. પણ મારી માન્યતા પ્રમાણે તો સ્વત સિદ્ધ એવા સ્વ વિષય જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરનાર સ્વ-દીર્ઘ આદિ કંઈજ નથી. એટલે મારી માન્યતામા પૂર્વપર વિરોધ કોઈ પણ રીતે નથી આવતો, એમ જો તુ કહેતો હોય, તો સર્વ શૂન્યતામા આ સંમત છે અને આ પગમત છે ” એવો સ્વ-પરભાવનો તજાવત પણ કયાથી થાય ? નજ થાય, અને જો સ્વ-પરભાવ માનતો હો, તો શૂન્યતાનો અભાવ થશે, ૧૭૦૫-૧૭૦૬.

જુગલ કમેળ વા તે વિષ્ણાળ હોજ દીહ-હસ્તેમ્ ।

જડ જુગલ કાડવેરલા કમેળ પુલ્વમ્મિ કાડવેરલા ? ॥ ૧૭૧૦ ॥

આડમવિષ્ણાળ વા જ લાલસ્તેહ વસ્સ કાડવેરલા ? ।

તુછેમ્ વ કાડવેરલા પરોપ્પર લોચણદુમે વ ? ॥ ૧૭૧૧ ॥

ફિ હસ્માઓ દીહે દીહાઓ વેવ ફિ ન દીહમ્મિ ? ।

ફીમ વ ન સ્વપ્પકાવ ફિ ન સ્વપ્પકે સ્વપ્પકાઓ ? ॥ ૧૭૧૨ ॥

(વળી) દીર્ઘ અને સ્વ પદાર્થમા તે તે રૂપે જણાણ જ્ઞાન, એકજ કાળે થાય

છે, કે અનુક્રમે થાય છે ? જો એકજ કાળે થતુ હોય, તો કેને કોની અપેક્ષા રહી ? અને અનુક્રમે થતુ હોય, તો પ્રથમ જ્ઞાનમા કંઈ અપેક્ષા છે ? અથવા બાળકને જન્મની અનન્તરજ ને પ્રથમ વિજ્ઞાન થાય છે, તેમા તેને કંઈ અપેક્ષા છે ? અથવા લાચનદ્રિકની પેઠે તુલ્ય પદાર્થમા પરસ્પર કેને કોની અપેક્ષા હોય ? તેમજ હસ્તથી દીર્ઘમા અને દીર્ઘતાતુ કેમ જ્ઞાન થાય છે ? અને દીર્ઘથી દીર્ઘમા કે સ્વથી હસ્તમા કેમ જ્ઞાન થતુ નથી ? તથા આકાશપુષ્પથી હસ્ત-દીર્ઘમા અને આકાશપુષ્પથી (આકાશપુષ્પમા) તે તે રૂપે જ્ઞાન કેમ નથી થતુ ? ૧૭૧૦-૧૭૧૨.

વ્યક્ત ! હસ્ત-દીર્ઘ પદાર્થમા તે તે આકારે જણાતુ જ્ઞાન જે થાય છે, તે જ્ઞાન એકજ કાળે થાય છે, કે અનુક્રમે થાય છે ? જો એકજ કાળે થતુ હોય, તો તે બન્ને એકી સાથે સ્વપ્રતિભાસિજ્ઞાનમા જણાતા હોવાથી, કેને કોની અપેક્ષા રહી ? અને જો અનુક્રમે તેણે જ્ઞાન થતુ હોય, તો પ્રથમ સ્વપ્રતિભાસિ જ્ઞાનવડે હસ્તવાદિ પદાર્થતુ અહુષ્ થવાથી ઉત્તરકાળમા દીર્ઘાદિ પદાર્થને અહુષ્ કરવામા કંઈ અપેક્ષા છે ? કોઈ નહીં. આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે, અથુ આદિ સામગ્રીનો સંભાવ સતે, બીજાની અપેક્ષા વિના સર્વ પદાર્થો પાતપાતાના જુદા જુદારૂપે સ્વપ્રતિભાસિજ્ઞાનમા જણાય છે. એટલે સર્વ પદાર્થોની સિદ્ધિ સંભાવથીજ છે.

અથવા તરતના જન્મેલા બાળકને જન્મની અનન્તર જે પ્રથમ વિજ્ઞાન થાય છે, તે જ્ઞાન કંઈ અપેક્ષાએ થાય છે ? વળી હસ્તમા નહિ, તેમ દીર્ઘમા નહિ, પરંતુ અથુગુણની પેઠે પરસ્પર તુલ્ય વસ્તુમા એકીકાળે તે બંને તુલ્યરૂપે અહુષ્ કરનાર સ્વપ્રતિભાસિ જ્ઞાન કરવામા પરસ્પર કંઈ અપેક્ષા છે ? કોઈ નથી. આદિ અગુદી વિગેરે પદાર્થોતુ સ્વરૂપ અન્યની અપેક્ષાએ નથી, પરંતુ સ્વપ્રતિભાસિજ્ઞાન વડે જ યની અપેક્ષા સિવાય-તેઓ સ્વરૂપથીજ અહુષ્ થાય છે. અને ઉત્તરકાળમા તે તે રૂપની જિજ્ઞાસામા, તેના તેના પ્રતિપક્ષના સ્મરણ આદિ સહકારી કારણોથી દીર્ઘ-હસ્ત વિગેરે વ્યવહાર પ્રવર્તે છે. એટલે પદાર્થ માત્ર સ્વરૂપથીજ સિદ્ધ છે.

વળી જો સર્વ શૂન્યતા હોય, તો હસ્ત પદાર્થથી દીર્ઘ પદાર્થમા દીર્ઘપણના જ્ઞાનનો વ્યવહાર કેવી રીતે થાય ? અને દીર્ઘની અપેક્ષાથીજ દીર્ઘ-જ્ઞાનનો વ્યવહાર કેમ ન થાય ? કેમકે શૂન્યતા ઉભય સ્થળે સમાન છે, વળી એજ પ્રમાણે દીર્ઘથી દીર્ઘમા અને હસ્તથી હસ્તમા પણ તેવો જ્ઞાન અને વ્યવહાર કેમ ન થાય ? તેમજ આકાશપુષ્પથી પણ દીર્ઘ અને હસ્ત પદાર્થમા દીર્ઘ-હસ્તમા જ્ઞાન ને વ્યવહાર, અને આકાશપુષ્પથીજ આકાશ પુષ્પમા હસ્ત-દીર્ઘ જ્ઞાનનો વ્યવહાર કેમ નથી થતો ? કારણકે એમા પણ શૂન્યતા સમાન છે. એ પ્રમાણે જ્ઞાન વ્યવહાર નથી થતો, આદિજ ભાવો-પદાર્થો વિદ્યમાન છે, પણ જગતની શૂન્યતા નથી. ૧૭૧૦-૧૭૧૧-૧૭૧૨

કિંવાડ્યેક્ષાણ ચિય હોજ મર્દે ગા સમાવ પવાય ।

સો આવોતિ સમાવો વસાપુતે ન સો જુતો ॥ ૧૭૧૩ ॥

હોજાડ્યેક્ષાઓ વા વિળ્ળાણ વાડિહાળમેતે વા ।

દીહતિ વ હસ્સતિ વ ન જ સત્તા સેસવમ્મા વા ॥ ૧૭૧૪ ॥

ફરા હસ્સામાને સવવિળામો હવેજ દીહસ્સ ।

ન મ મો તમ્હા સસાદઓડળવેક્ષા ઘદાર્પે ॥ ૧૭૧૫ ॥

અથવા સર્વ શૂન્યતામા અપેક્ષાથી શુ ? સ્વભાવથીજ અપેક્ષાવડે-હસ્વાદિ વ્યવહાર થાય છે એમ કહેવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે પોતાનો ભાવ, તે સ્વભાવ, એવો સ્વભાવ વધ્યાપુત્ર જેવા અવિધમાન પદાર્થમા ધટે નહી. તરફકે અપેક્ષાથી વસ્તુમા વિજ્ઞાન થાય, અથવા હસ્ત-દીર્ઘ એવું નામ માત્ર મિદ્ધ થાય, પરંતુ વસ્તુની સત્તા અને શેષ ધર્મો તો અપેક્ષા માનથી સિદ્ધ ન થાય. અન્યથા જો એમ ન હોય, તો હસ્તવના અભાવે, દીધનો સર્વથા અભાવ થાય પણ તેમ જણાતુ નથી. માટે ધટાદિ સત્તા વિગેરે અન્યની અપેક્ષા વિનાજ સિદ્ધ છે ૧૭૧૩-૧૭૧૪-૧૭૧૫.

જો વસ્તુનો સર્વથા અભાવ હોય, તો હસ્તવાદિને દીર્ઘાદિની અપેક્ષાથી શુ લાભ ? કારણકે અપેક્ષા માનવી એ શૂન્યતાથી પ્રતિકૂળ છે. સ્વભાવથીજ અપેક્ષાવડે હસ્ત-દીર્ઘ આદિ વ્યવહાર થાય છે. એમ કહેવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કારણકે “અગ્નિ બળે છે, આકાશ નથી બળતુ ” આમા જેમ સ્વભાવ હેતુ છે, તેમ તરા કહેવ મા નથી. કેમકે વધ્યાપુત્ર જેવા અવિધમાન પદાર્થમા સ્વભાવ માનવો એ સર્વથા અયોગ્ય છે, પોતાનો ભાવ, તે સ્વભાવ. અને બાકીનો પરભાવ કહેવાય એવો સ્વ અને પરભાવ માનવાથી શૂન્યતાની હાની થયો, અથવા લહે અપેક્ષા માનો, પણ એથી તમારી શૂન્યતા સિદ્ધ નહી થાય.

અથવા સ્વત સિદ્ધ વસ્તુમા અન્ય અપેક્ષાથી “હસ્ત-દીર્ઘ” એવું નામ માનથી વિજ્ઞાન સિદ્ધ થશે, પરંતુ અન્ય અપેક્ષાથી વસ્તુની સત્તા નહી સિદ્ધ થાય, તેમજ હસ્ત-દીર્ઘાદિ ધર્મ-સિવાય રૂપ-રસાદિ ધર્મો પણ સિદ્ધ નહી યાય. કેમકે વસ્તુની સત્તા અને રૂપાદિ ધર્મ મૂળજી કનાર જ્ઞાન સ્વત ઉત્પન્ન થાય છે એટલે અન્ય અપેક્ષાથી સ્વત સિદ્ધ વસ્તુની સત્તાદિને અભાવ કેવી રીતે થાય ? અને બ્યારે સત્તા વિગેરેના અભાવસિદ્ધ ન થાય, ત્યારે જગતની શૂન્યતા પણ જ્યાથી સિદ્ધ થાય ?

વળી જો ધટાદિ પદાર્થના સત્તાદિ ધર્મો અન્યની અપેક્ષાવાળા હોય તો હસ્ત વસ્તુના સર્વ નાશમા દીર્ઘ વસ્તુનો પણ સર્વ નાશ પ્રાપ્ત થય, કેમકે દીર્ઘ સત્તાદિ ધર્મો હસ્ત વસ્તુની સત્તાની અપેક્ષા વાળા માનેલા છે. પરંતુ એ પ્રમાણે હસ્તવના નાશ થતાં દીર્ઘ વસ્તુનો સર્વથા નાશ નથી જણાતો. આથી નિશ્ચય થાય છે કે-ધટ વિગેરેના સત્તા-રૂપ આદિ ધર્મો અન્ય અપેક્ષા વાળાજ નથી અને એમ હોવાથી શૂન્યતાનો અભાવ થાય છે. ૧૭૧૩-૧૭૧૪-૧૭૧૫.

અપેક્ષાથી પદાર્થની સિદ્ધિ સ્વત, અને ઉભયથી નથી એમ જો તાર-કવન છે, તેમાં અપેક્ષારૂપ હેતુ વિપક્ષમા રહેતો હોવાથી વિરૂદ્ધ છે. તે રખાડવાને કહે છે,

જાવિ અવિકલાઽવિકલ્પમવિકલ્પનોઽવિકલ્પિજ્ઞમણવિકલ્પ ।

સા ન મયા સઘેસુવિ સઘેસુ ન સુત્રયા નામ ૧૭૧૬ ॥

કિંચિ સઓ તહ પરઓ તદુભયઓ કિંચિ નિચ્ચસિદ્ધપિ ।

જલઓ ઘટઓ પુરિસો તહ વવહારઓ નેયં ॥ ૧૭૧૭ ॥

નિચ્છયઓ પુણ વાહિરનિમિત્તમેતોનઓગઓ સઘ ।

હોઈ સઓ જમમાવો ન સિઝ્ઝઈ નિમિત્તમાવેઽપિ ॥ ૧૭૧૮ ॥

હસ્વાદિને દીર્ઘાદિની અપેક્ષા કરનાર જે ‘ઉ કહે છે, તે પણ કર્તા-ક્રમ-ક્રિયારૂપ

હોવાથી, મનાય તેમ નથી. એ કર્તા-કર્મ-અને ક્રિયારૂપ ત્રણ પદાર્થની અપેક્ષાએ સર્વ વિદ્યમાન હોવાથી શૂન્યતાનો અભાવ થાય છે, આથી કરીને તે કહેલો હેતુ વિપક્ષમાં રહેતો હોવાથી અસિદ્ધ છે. વળી કેટલાક પદાર્થ કર્તાની અપેક્ષા વિના કારણરૂપ દ્રવ્યના સઘાતથી મેળની પેઠે સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે, કેટલાક પદાર્થ ઘટની પેઠે કર્તાની અપેક્ષાએ પરથી સિદ્ધ થાય છે, અને કેટલાક પદાર્થ સ્વ-પર ઉભયથી સિદ્ધ થાય છે. (જેમકે માતા-પિતા અને સ્વકૃત કર્મથી પુરૂષનો જન્મ) કેટલાક પદાર્થ આકાશની પેઠે નિત્ય સિદ્ધ છે. આ સર્વ વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ ભણવું. પણ નિશ્ચયથી તો મત્ર બાહ્ય-નિમિત્તની અપેક્ષાએ વસ્તુ સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે. કારણ કે બાહ્ય નિમિત્ત છતાં પણ અરવિશાણ વિગેરે અભાવ સ્વરૂપ વસ્તુ કદી પણ સિદ્ધ નથી થતી. આટે ઉભય નયની અપેક્ષાએ માનવું એજ એટલું છે. ૧૭૧૬-૧૮૧૭ ૧૭૧૮.

—હવે “અસ્તિત્વ અને ઘટની એકતા કે કે અનેકતા છે” ધ્યાનિ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર આપે છે.

અત્યિત્ત ઘટેગાળેગયા ય પજ્ઞાયમેત્તર્ચિતેય ।

અત્યિ ઘટે પઢિવજ્જે, ફહરા સા કિં ન સ્વરસિંગે ? ॥ ૧૭૧૯ ॥

ઘટ સુન્નયલ્લયાણિ સુન્નયા કા ઘટાદિયા સોમ્મ ।

અગત્તે ઘટઓ ચિય ન સુન્નયા નામ ઘટધમ્મો ॥ ૧૭૨૦ ॥

વિપ્પાણ વયણ-વાઈળમેગયા સ તદ્દત્થિયા સિદ્ધા ।

અળત્તે અળ્ળાણો નિલ્લયણો વા કહ વાઈ ? ॥ ૧૭૨૧ ॥

“ઘટો છે” એમ માન્યા પછી, અસ્તિત્વ અને ઘટની એકતા અનેકતાનો જે વિચાર તે માત્ર તેના પર્યાયનો વિચાર છે, પરંતુ એથી ઘટના અભાવ નથી, અન્યથા- (જો તેનો અભાવ હોય), તો અરજુગમાં વધ્યાપુત્રમાં પણ એવો એકતા-અનેકતાનો વિકલ્પ કેમ નથી કરાતો ? વળી ઘટ અને શૂન્યતા એ ઉભય અન્ય છે, કે અનન્ય છે ? જો અન્ય હોય, તો હે સોમ્મ ! ઘટ સિરાયે એથી અધિક કંઈ શૂન્યતા છે ? (કોઈ નહીં) અને જો અનન્ય હોય, તો પણ તે ઘટજ છે, કેમકે પ્રત્યક્ષથી તે ઘટજ જણાય છે, પણ શૂન્યતા રૂપ ઘટનો ધર્મ કોણ પણ પ્રમાણથી નથી જણાતો. વળી “સર્વ (વિધેય) શૂન્ય છે” એવા પ્રકારનું તાર્કિક વિજ્ઞાન અને વ્યવન એ ઉભયની પણ અસ્તિતાની સાથે એકતા છે કે અનેકતા છે ? જો એકતા હોય, તો વસ્તુની અગ્નિતા સિદ્ધ થઈ, અને જો અનેકતા હોય, તો અજ્ઞાની અને વચનરહિત વાદી પત્થરના સમૂહની પેઠે શૂન્યતા કેવી રીતે સિદ્ધ કરી શકે ? નજ કરી શકે. ૧૭૧૯-૧૭૨૧

ઘટસત્તા ઘટધમ્મો તત્તોઽળ્ળા પઠાઙ્ગો મિળ્ળો ।

અત્યિત્તિ તેળ મળિણ કો ઘટ ઇવેતિ નિયમોઙ્ગ ? ॥ ૧૭૨૨ ॥

જે વા જદત્થિ ત ત ઘટોત્તિ સન્નવઘટાપમ્મો કો ? ।

મળિણ ઘટોત્તિ વ કહ સન્નવત્થિવાવોહોત્તિ ? ॥ ૧૭૨૩ ॥

અત્યિત્તિ તેળ મળિણ ઘટોઽઘટો વા ઘટો સ અન્નેવ ।

પૂઝોઽપૂઝો વ દુમ્મો પૂઝો સ જહા દુમ્મો નિયમા ॥ ૧૭૨૪ ॥

ઘટની અસ્તિતારૂપ ઘટની સત્તા, તે ઘટનો ધર્મ છે, અને તે ધર્મ ઘટથી અલિપ્ત છે, પદાદિ સર્વથી ક્ષિત છે આથી કરીને “ ઘટ છે ” એમ કહેવાથી “ આ ઘટજ છે ” એવો નિયમ ક્યાથી થયો ? (કેમકે પોતપોતાની સત્તા પદાદિ સર્વ પદાર્થમાં છે, એટલે તેઓ પણ વિદ્યમાનજ છે) વળી “ જે જે છે, તે તે સર્વ ઘટ છે. ” એ કથનમાં સર્વ પદાર્થ ને ઘટપણાનો પ્રમથ કેવી રીતે થાય ? (કેમકે બ્યારે ઘટની સત્તા ઘટમાજ છે, અન્યત્ર નથી, ત્યારે બ્યા બ્યા ઘટનું અસ્તિત્વ છે, ત્યા ત્યા ઘટ છેજ, એથી સર્વ પદાર્થને ઘટપણાની પ્રાપ્તિ નથી થતી) અને વળી “ ઘટ છે, ” એમ કહેવાથી સર્વ પદાર્થની અસ્તિતાનો અવરોધ કેવી રીતે થાય ? તથા ઘટ સર્વત્રમરૂપે કેવી રીતે થાય ? નજ થાય. (કેમકે ઘટની સત્તાવડે ઘટ છે, એમ કહેવાથી કઇ ઘટનું અર્વાત્મકપણું નથી જણાતું.) આથી એ સિદ્ધ થાય છે કે-જેમ “ વૃક્ષ ” એમ કહેવાથી અમ્ર અથવા તે સિવાય ગમે તે લિબડો વગેરે સમજાય છે, (કેમકે વૃક્ષપણું સર્વ વૃક્ષોમાં છે.) પણ “ આમ્ર ” એમ કહેવાથી તો વૃક્ષત્વજ સમજાય છે, (કેમકે વૃક્ષત્વ સિવાય આમ્રપણું હોઈ શકે નહિ.) તેમ આહી પણ ઘટની સત્તા તે ઘટનો ધર્મ હોવાથી ઘટમાજ હોય છે, અન્યત્ર નથી હોતી અને સામાન્ય સત્તા બ્યા પદાર્થોમાં છે તેથી કરીને “ અસ્તિ ” (છે) એમ કહેવાથી ઘટ અથવા તે સિવાય પદાદિ સમજાય છે, (કેમકે પોતપોતાની સત્તા સર્વ પદાર્થમાં છે.) પણ “ ઘટ ” એમ કહેવાથી તો ઘટની અસ્તિતાજ સમજાય છે, કેમકે ઘટની પોતાની સત્તા ઘટમાં હોય છેજ. ૧૭૨૨-૧૭૨૩-૧૭૨૪

હવે ઉત્પન્ન થએલ ઉત્પન્ન નથી થતું, ઈત્યાદિ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર આપે છે.

કિં ત જાયતિ મઈ જાયા-ડજાઓ ભયપિ જદજાય ।

અહ જાયપિ ન જાયં કિં ન સ્વપુષ્પે વિચારોડ્યં ? ॥ ૧૭૨૫ ॥

જહ સન્વહા ન જાય કિં જમ્માણંતર તદુલ્લમ્મો ? ।

પુષ્પ વાડણુલભો ? પુણોડવિ કાલંતરહયસ્સ ? ॥ ૧૭૨૬ ॥

જહ સન્વહા ન જાય જાયં મુણ્ણવયણ તહા ભાવા ।

અહ જાયપિ ન જાયં પમાસિયા મુણ્ણયા કેણ ? ॥ ૧૭૨૭ ॥

એવી કઈ ઉત્પન્ન થએલ વસ્તુ છે કે જે ઉત્પન્ન નહિ ઉત્પન્ન અને ઉત્પન્ન અતુત્પન્ન વસ્તુને હું અતુત્પન્ન માને છે ? ઉત્પન્ન છતા પણ અતુત્પન્ન છે, (એમ કહેતો હોય) તો આકાશપુષ્પમાં પણ એવો વિચાર કેમ નથી કરાતો ? વળી જે વસ્તુ સર્વ પ્રકારે ઉત્પન્ન થએલ ન હોય, તો તેનો ઉત્પત્તિ પછી ઉપલભ કેમ થાય છે ? અને તે પહેલા તથા કાળાન્તરે નાશ પામ્યા પછી તેનો ઉપલભ કેમ નથી થતો ? વળી (શૂન્યતા સખધી વિજ્ઞાન અને વચન જેમ સર્વથા પ્રકારે ઉત્પન્ન નથી છતા ઉત્પન્ન થએલ માને છે, તેવી રીતે બીજા ભાવો પણ કેમ નથી માનતો ? અને જે ઉત્પન્ન થએલ છતાં નહિ ઉત્પન્ન થએલ માને, તો તે શૂન્યતા શા વડે પ્રગટ કરી ? ૧૭૨૫-૧૭૨૬-૧૭૨૭

હું વ્યક્ત ! એવી કઇ વસ્તુ હું માને છે કે જેની ઉત્પત્તિ ઉત્પન્ન, અતુત્પન્ન, અને ઉત્પન્ન અતુત્પન્નાદિ પ્રકાર વડે હું નિચે છે. જોઈ પણ રીતે ઉત્પન્ન થએલ વસ્તુ તારે માન્ય હોય, તો તે વસ્તુની વિદ્યમાનતાવડે શૂન્યતાનો અભાવ થયો, અને તેથી કરીને પૂરે “ ઉત્પન્ન થએલ ઉત્પન્ન થાય છે, કે નહિ ઉત્પન્ન થએલ ઉત્પન્ન થાય છે ? ”

કે ઉત્પન્ન અનુત્પન્ન, ઉત્પન્ન થાય છે ઇત્યાદિ શૂન્યતાની સિદ્ધિ માટે કહેલ વિશ્લેષો નિરર્થક થાય છે, અને જો ઉત્પન્ન અનુત્પન્નાદિ વિકલ્પના આશ્રયભૂત એ વસ્તુ ઉત્પત્તિ રૂપે તને માન્ય ન હોય, ને તેને અનુત્પન્નરૂપ જ માનતો હોય, તો “ઉત્પન્ન છતાં પણ અનુત્પન્ન” એમ કહેવાથી તારા વચનમા વિરોધ આવે છે. વળી ઉત્પન્ન વસ્તુની સત્તા નહિ માનવાથી, ઉત્પન્ન-અનુત્પન્નાદિ વિશ્લેષો આશ્રય રહિત થવાથી નિરર્થક થાય છે, અને જો એ વિકલ્પોના આશ્રયભૂત વસ્તુ સિદ્ધ નહિ છતાં પણ તેમા પૂર્વોક્ત વિકલ્પો થઇ શકે, એમ કહેતો હોય, તો આકાશપુખ્પમા પણ એવા વિકલ્પ કેમ નથી કરતો ? તેમા પણ અવિચ્છાનતા સમાન છે, બીજાઓએ ઉત્પન્ન રૂપે માનેલ વસ્તુ માનીને હું એ વિકલ્પો કરું છું, એમ પણ તારાથી નહીં કહેવાય, કારણ સ્વ-પર-ભાવ માનવાથી શૂન્યતામા હાનિ આવશે.

વળી સર્વ પ્રકારોવડે ઘટ-પદાર્થ કાર્ય ઉત્પન્ન થતું નથી, એમ તું અને તારા જેવા શૂન્યવાદીઓ કહે છે, તો તેના મળ ધમા અથવા પૂરીએ હીએ કે-મુત્પિ હાદિ અનન્યામા નહીં જણાએનો ઘટ, કે ભાર (વગેરે સામગ્રીવડે ઉત્પન્ન થયા પછી તે શાથી જણાય છે ? અને તેની ઉત્પત્તિ પહેલાં તે કેમ નથી જણાતો ? વળી ઝાળાન્તરે લાકડી આદિના પ્રહારથી ભાંગી નાખ્યા પછી તે કેમ નથી જણાતો ? જો એ ઘટાદિ વસ્તુ અનુત્પન્ન હોય, તો આકાશપુખ્પની પેઠે તે કદિ પણ જણાયજ નહીં, પણ જે કોઇ વખત જણાય, અને કોઇ વખત ન જણાય, એનું તો ઉત્પન્ન થએલ વસ્તુમાજ ઘટી શકે.

વળી “સર્વ જગત્ શૂન્ય છે” એવા પ્રકારતું જે શૂન્યતા મળ ધી વિજ્ઞાન અને વચન, તે જેમ ઉત્પન્ન અનુત્પન્નાદિ પ્રકારવડે-ઉત્પન્ન-અનુત્પન્ન રૂપે કોઇ પણ રીતે ઉત્પન્ન થએલ છે, તેમ ઘટ-પદાર્થ પ્રકારથી પણ ઉત્પન્ન થએલા માનવા જોઇએ. અને જો શૂન્યતા સમ ધી વિજ્ઞાન અને વચન ઉત્પન્ન થએલ છતાં અનુત્પન્ન માનતો હો, તો તે વિજ્ઞાન અને વચન વિના આ શૂન્યતા તે શા વડે પ્રગટ કરી ? માટે આથી પણ શૂન્યતાના અભાવજ સિદ્ધ થાય છે. ૧૭૨૫-૧૭૨૬-૧૭૨૭.

હવે ઉત્પન્ન થએલ ઉત્પન્ન નથી થતું, અને અનુત્પન્ન પણ ઉત્પન્ન નથી થતું, એ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર આપે છે.

જાયઙ્ જાયમજાય જાયજાયમહ જાયમાજ ન ।

ફલ્લમિહ પિવક્ત્વાણ ન જાયણ સન્વહા કિંચિ ॥ ૧૭૨૮ ॥

રુચિચિ જાઙ્ જાઓ કુમો સઠાણઓ પુનરજાઓ ।

જાયજાઓ દોહિવિ તસ્સમય જાયમાણોત્તિ ॥ ૧૭૨૯ ॥

પુષ્વરુઓ હ ઘટતયા પરપજ્ઞાર્પહિ તદુમર્ણિ ચ ।

જાયતો ય પઠતયા ન જાયણ સન્વહા કુમો ॥ ૧૭૩૦ ॥

ઘોમાઙ્ નિચજાય ન જાયણ તેજ સન્વહા સોમ્મ ।

ઇય દન્વતયા સઘ મયણિજ્ પજ્જવર્ગઈણ ॥ ૧૭૩૧ ॥

આ વિધિમા કેટલાક કાર્ય નિનક્રાવડે ઉત્પન્ન થએલા ઉત્પન્ન થાય છે, કેટલાક અનુત્પન્ન તે ઉત્પન્ન થાય છે, કેટલાક ઉત્પન્ન અનુત્પન્ન ઉત્પન્ન થાય છે, કેટલાક ઉત્પન્ન થતાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને કેટલાક સર્વથા ઉત્પન્નજ નથી થતા, એ બધી વિવક્ષાઓ એ વી રીતે

કે રૂપીપણાએ ઘટ, ઉત્પન્ન થએન ઉત્પન્ન થાય છે, ઘટકારરૂપે અનુત્પન્નઘટ ઉત્પન્ન થાય છે, એ ઉભયએ ઉત્પન્ન અનુત્પન્ન ઘટ ઉત્પન્ન થાય છે, અને વર્તમાનસમયે ક્રિયા થતી હોવાથી ઉત્પન્ન થતો ઘટ ઉત્પન્ન થાય છે. પૂર્વોત્પન્ન ઘટ, ઘટરૂપે અને પરપર્યાયવડે તથા ઉભયવડે, ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમજ ઘટપણે ઉત્પન્ન થતો ઘટ પણ પટપણે સર્વથા ઉત્પન્ન નથી થતો. વળી આકાશ વિગેરે નિ ચોત્પન્ન હોવાથી કદીપણ ઉત્પન્ન થતાજ નથી. માટે હે ક્ષામ્ય ! એ પ્રમાણે દ્રવ્યપણે કોઈપણ ઉત્પન્ન થતું નથી, અને પર્યાયરૂપે તો તે સર્વની ભજના છે. ૧૭૨૮ થી ૧૭૩૧.

આ વિદ્યમાના ઘટ-પટાદિ જે કાર્ય છે તેમાના કેટલાંક કાર્ય મૂલ્ય ગાંધાના અર્થમા લખ્યા પ્રમાણે થયેલ આદિ થાય છે, તેના ઉદાહરણે નીચે પ્રમાણે છે, જેમ કે-ઉત્પન્ન થએલા હોય, તે ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ રૂપીપણાએ ઘટ ઉત્પન્ન થએલ હોય, તે ઉત્પન્ન થાય છે, કેમકે ઘટરૂપની પૂર્વે માટીનું રૂપ હોય છે, એટલે રૂપીપણાની અપેક્ષાએ ઉત્પન્ન થએલ જ ઘટ ઉત્પન્ન થાય છે. અને સસ્થાનપણે-ઘટાગરરૂપે તો ઘટ ઉત્પન્ન થએલો નથી તે ઉત્પન્ન થાય છે, કેમકે મૃત્તિપટાદિ અવસ્થામા તેનો આકાર ન હતો. રૂપિપણા વડે માટી અને ઘટાકાર એ ઉભય પ્રકારે ઉત્પન્ન અનુત્પન્ન એવો ઘટ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે એ ઉભય પ્રકારથી ઘટ ભિન્ન નથી હોતો. તથા અતીત કાળનાશ પામેલ છે, અને અનાગ-તકાળ ઉત્પન્ન નથી થએલ, એટલે એ ઉભયકાળમા ક્રિયા નથી હોતી, માત્ર વર્તમાન સમયેજ ક્રિયા હોય છે, તેથી વર્તમાન સમયેજ-ઉત્પન્ન થતો ઘટ ઉત્પન્ન થાય છે. એ રીતે ભુદી ભુદી અપેક્ષાએ ઘટ-પટાદિ કાર્ય-ઉત્પન્ન થાય છે.

વળી કેટલાંક કાર્ય ઉપરોક્ત વિકલ્પોમાથી કોઇ પણ વિકલ્પના પ્રકારથી નથી થતા. જેમકે પૂર્વે કરાએલો ઘટ, પુનઃ ઘટરૂપે ઉત્તર પ્રકારમાથી કોઇ પણ પ્ર-રે નથી થતો, કારણ કે તે ઘટરૂપે પ્રથમજ થએલ છે. તેમજ પટાગિત પરપર્યાયવડે પણ ઘટ નથી થતો, કેમકે ઘટના સ્વપર્યાય તો પ્રથમજ થએલ છે, અને પરપર્યાયની અપેક્ષાએ તો કોણે પણ કોઈના પરપર્યાય નથી હોતા. એ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થએન પટની તથા અનુત્પન્ન ખર-નિષાણની પેઠે પૂર્વે કરાએલો ઘટ પરપર્યાય વડે ઉત્પન્ન થતો નથી. વળી વર્તમાન ક્રિયા સમયે ઉત્પન્ન થતો ઘટ, પટપણે નથી ઉત્પન્ન થતો, કારણ કે ઘટાગિત વચરૂપે થતું કાર્ય કદી પણ પટાદિ જે પરરૂપે છે તે સ્વરૂપે નથી થતું. એજ પ્રમાણે આકાશ વિગેરે પણ કદિ ઉત્પન્ન નથી થતા, કેમકે તે હવેશા અવસ્થિત છે, એટલે પુનઃ ઉત્પન્ન નથી થતા. એ રીતે ઘટ-પટ-અનાશ વિગેરે સર્વ વસ્તુ દ્રવ્યપણે કદિ પણ ઉત્પન્ન નથી થતી, કેમકે તે તે રૂપે તે સ. અવસ્થિત હોય છે. અને પર્યાયરૂપે તો એ સનની ભજના છે. એટલે કે પૂર્વોત્પન્ન એવા ઘટાદિ કાય રૂપાદિ સ્વપર્યાય વડે ઉત્પન્ન નથી થતું, પણ અનુત્પન્ન સ્વપર્યાયવડે તે થાય છે, અને પરપર્યાયવડે તો કોઈ પણ પ્ર-રે ઉત્પન્ન નથી થતું. એ સર્વ વિકલ્પો પ્રાય ઉપ- કહી ગયા છીએ. ૧૭૨૮ ૧૭૨૯-૧૭૩૦-૧૭૩૧.

હવે સર્વ કાર્ય સામગ્રીમય જણાય છે, પણ સર્વના અણાવે સામગ્રી ક્યાંથી હોઈ શકે ? એ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર આપે છે.

દીસડ સામગિમય સવમિહડતિય ન ય સા, નણુ વિરુદ્ધં ।

વેપ્પડ વ ન પચવલ્લ કિં કચ્છમરોમસામગ્ગો ? ॥ ૧૭૩૨ ॥

સામગિમયો વત્તા વયર્થ ચતિય જડ્ વો કમ્મો સુગ્ગં ? । -

અહ નતિય કેળ મળિઅં ? વચનાભાવે સુચ કેળ ? ॥ ૧૭૩૩ ॥

જેળ ચિત્ર ન વચ્ચા વચળે વા તો ન સતિ વચળિજ્ઞા ।

ભાવા તો મુખ્યમિદ વચળમિદ સત્ત્વમલિય વા ? ॥ ૧૭૩૪ ॥

જડ સત્ત્વ નાભાવો અહાલિય નળ્પમાળમેયતિ ।

અન્યુવગયતિ વ મરૂં નાભાવે જુજ્જણ તપિ ॥ ૧૭૩૫ ॥

સર્વ (વસ્તુ) સામગ્રીમય અહી જણાય છે, પણ સર્વના અભાવે સામગ્રી નથી. એ તદ્દાદિ કંઇન સર્વથી વિરૂદ્ધ છે, કેમકે સર્વ સામગ્રી પ્રત્યક્ષ જણાય છે, (અવિદ્યાથી એમ જણાય છે,) એમ કહે તો કાચખાના રોમની સામગ્રી કેમ પ્રત્યક્ષ નથી જણાતી ? વળી સામગ્રીમય વક્ત્રા અને તેણ વચન (એ બન્ને છે, કે નથી ?) જો છે, તો શૂન્યતા ક્યા રહી ? અને એ નથી, તો શૂન્યતા કોણે કહી ? અને કોણે સામગ્રી ? જે કારણથી વક્ત્રા અને વચન નથી, તે કારણથી વચનીય ભાવો પણ નથી, એટલે આ જગત શૂન્ય છે. તો એ વચન સત્ય છે ? કે અસત્ય છે ? જો સત્ય હોય, તો શૂન્યતા નથી, અને અસત્ય હોય, તો તે પ્રમાણ નથી. ગમે તે રીતે શૂન્યતા માનીએ છીએ, એમ કહે તો હોય, તો સર્વના અભાવમા એ પણ ધટતુ નથી. ૧૭૩૨-૧ ૩૩-૧૭૩૪-૧૭૩૫,

આ વિધિમાં સર્વ પદાર્થો સામગ્રીમય જણાય છે, પણ સર્વના અભાવે સામગ્રીજ નથી, એટલે આ જગત શૂન્ય છે. એ પ્રમાણે જે તારી માન્યતા છે, તે સર્વથી વિરૂદ્ધ છે. કારણ કે વચન ઉત્પન્ન કરનાર કંઈ આદિ તાલુ વિગેરે સામગ્રી પ્રત્યક્ષથી જણાય છે. એટલે સામગ્રીના અભાવ ક્યા ? કામ-સ્વપ્ન-ભય ઉન્માદ અને અવિદ્યાથી મનુષ્યને અવિદ્યામાન અર્થ પણ જણાય છે, એટલે વસ્તુન એ કંઈ જ નથી, એમ જો તુ કહેતો હોય, તો કાચખાના રોમને ઉત્પન્ન કરનાર સામગ્રી પ્રત્યક્ષ કેમ નથી જણાતી ? અવિદ્યામાનતા તો બન્ને સ્થાને સમાન છે અર્થાત્ જેમ વચનોત્પાદક સામગ્રી જણાય છે, તેમ તે પણ જણાતી જોએ, અથવા તો બન્ને ન જણાતી જોએ અથવા કાચખાના રોમને ઉત્પન્ન કરનાર સામગ્રી જણાય, અને વચન ઉત્પન્ન કરનાર સામગ્રી ન જણાય, એમ વિપર્યય પણ કેમ ન થાય ? કારણ કે અવિદ્યામાનતા સર્વત્ર સમાન માને ન છે.

વ્યક્ત ! એ સભ્યમા હું તને પૂછ છું કે કદ્ય-મસ્તક-કંઈ આદિ-તાલુ-જોહા વિગેરે સમુદાયાત્મક સામગ્રીમય વક્ત્રા અને તેણ વચન, એ ઉત્તમવસ્તુ જ કે નહિ ? જો છે તો જગતની શૂન્યતા ક્યા રહી ? કેમકે વક્ત્રાને વચનના સ્વભાવે તેમા વચનિય ર પ્રાપ્ત થાય છે હવે જો એ વક્ત્રા અને વચન ઉત્તમ નથી એમ કહેવામા આવે, તો ઉત્તમના અભાવે આ જગત શૂન્ય છે એમ કોણે કહ્યું ? અને પ્રતિપાદ અથવા વચનીય (વચન ગાયર) ભાવોના અભાવે તે શૂન્ય વચન કોણે સ્પષ્ટવચ્ચ ? કેમકે અભાવજ સર્વ શૂન્યતામા માન્ય નથી.

જે કારણથી વક્ત્રા અને વચનનો અભાવ છે, તેજ કારણથી વચનીય ભાવો-પદાર્થોના પણ અભાવ છે, એટલે વસ્તુત આ જગત શૂન્ય છે એમ કહેતો હોય તો પુન તને પૂછીએ છીએ કે એ વક્ત્રા-વચન-અને વચનીય પદાર્થોના અભાવ પ્રતિપાદન કરનાર વચન સત્ય છે, કે અસત્ય છે ? જો એ વચન સત્ય હોય, તો પૂર્વે કહેલા પદાર્થોના અભાવ નહી થાય, અને જો વચન અસત્ય હોય તો તે અપ્રમાણ હોવાથી શૂન્યતા સિદ્ધ નહી થાય, એમ ઉત્તમ રીતે શૂન્યતાનો અભાવ જ થશે.

ગમે તે રીતે શૂન્યતા પ્રતિપાદન કરનાર વચન અમે અગીકાર કર્યું છે, એટલે અમારૂં વચન પ્રમાણ હોવાથી શૂન્યતાની સિદ્ધિ છે. એમ તું કહેવા માગે, તો તે પણ અયોગ્ય છે, કારણ કે તે જે અગીકાર કર્યું છે, તે ખત્ય છે, કે અખત્ય છે ? ઇત્યાદિ વિદ્યેષાના પ્રશ્નોત્તરમા ઉપરોક્ત દોષ આવશે. વળી અગીકાર કરનાર વ્યક્તિ, અગીકાર, અને અગીકાર કરવા શોખ વસ્તુ એ ત્રણેના સંભાવ હોય, તોજ અગીકાર કરવાપણ તારે ધટી શકે, અન્યથા ન ધટી શકે. ૧૭૩૨-૧૭૩૩-૧૭૩૪-૧૭૩૫.

સિકયાસુ કિં ન તેહં સામગ્રીઓ નિલેસુડિ કિમત્થિ ? ।

કિં વ ન સવં સિજ્જહ સામગ્રીઓ સ્વપુષ્પાણ ? ॥ ૧૭૩૬ ॥

સવ સામગ્રિમય નેમતોડયં જઓડુરપમો ।

અહ સોડિ સપ્પસો જત્યાવત્થા સ પરમાણુ ॥ ૧૭૩૭ ॥

દોસહ સામગ્રિમય ન યાણવો સતિ નણુ ચિરુદ્ધમિતં ।

કિં વાડળમમાયે નિષ્કાળમિણ સ્વપુષ્પેહિં ? ॥ ૧૭૩૮ ॥

વળી રેતીના કણરૂપ સામગ્રીથી તેલ કેમ નથી નીકળતું, અને તલરૂપ સામગ્રીથી નીકળે છે ? અથવા આકાશપુષ્પરૂપ સામગ્રીથી પણ અર્ધ કાર્ય કેમ નથી સિદ્ધ થતું ? વળા સર્વ વસ્તુ સામગ્રીથી જન્યજ છે, એવો એકાન્ત નિયમ નથી. કેમકે અણુ અપ્રદેશી હોવાથી તે કોઈથી જન્ય નથી, તે અણુ પણ સપ્રદેશી છે એમ તું માને તો જ્યા તને અણુપ્રતિધિ થાય, ત્યા તે પરમાણુ અપ્રદેશી છે. સર્વ સામગ્રીમય જે જગ્યાય છે તેજ વસ્તુ છે, પણ અણુઓ નથી એમ કહેણું, તે સર્વથા વિરૂદ્ધ છે. કારણ કે અણુઓના અભાવ હોય, તો આ સર્વ કાર્ય સમુદાય, શુ આકાશપુષ્પથી થએલ છે ? ૧૭૩૬-૧૭૩૭-૧૭૩૮.

મહાભુલાવ ! જે સર્વ પદાર્થોના અભાવજ હોય, તો લોકમા જે આ અર્ધ પ્રતિનિયત વ્યવહાર પ્રયત્ને છે, તેનો ઉત્કેષ થાય. જેમકે રેતીના કણરૂપ સામગ્રીથી તેલ નથી નીકળતું, અને તલ વિગેરે સામગ્રીથી નીકળે છે, તેવું શુ કારણ ? અથવા આકાશપુષ્પરૂપ સામગ્રીથીજ સવ કાર્ય સમૂહ કેમ નથી થતો ? એમ ન થવામા બાધક પ્રતિનિયત કાર્ય-કારણભાવ છે. માટે સામગ્રીની સત્તા હોવાથી કોઈ પણ પ્રકારે સર્વથા અભાવ નથી ધરતો, પણ યથા સ્વભાવ સામગ્રીથી પદાર્થની ઉત્પત્તિ થતી ધટે છે, એટલે જગત્ શૂન્ય છે, એમ સિદ્ધ નથી થતું.

વળી સર્વ વસ્તુ સામગ્રી જન્ય છે, એવો કઈ એકાન્ત નિયમ નથી, કારણ કે દ્રવ્યલુક-ન્યલુક ઝઠક સપ્રદેશી હોવાથી તેઓ અણુઆદિ સામગ્રીથી જન્ય છે, પરંતુ જે પરમાણુ છે, તે અપ્રદેશી હોવાથી કોઈથી પણ ઉત્પન્ન નથી થતા, એટલે તે સામગ્રીજન્ય નથી. કેમકે પરમાણુ, મૂર્ત-અપ્રદેશી-સર્વતુ અન્ય કારણ-નિત્ય-એકવર્ણ-એકગુણ-એક રમ જે સ્પર્શવાળો છે, અને તે કાર્યરૂપ સિંગીજ જન્ય છે. એ પરમાણુ અપ્રદેશી છે, એમ જે કહેતો હોય, તો તને જ્યા પરમાણુ પ્રતિધિ થાય, તે પદ્માણુ લકએ તો તે તો સામગ્રી જન્ય નથી એમ માનશેજ પડશે.

સામગ્રીજન્ય નથી, માટે તે પરમાણુઓજ નથી એમ જે કહીગ તો તારા પાતાના વચનમાજ વિરોધ આવશે. કેમકે તે પૂર્વે કહેલ છે, કે “સર્વ સામગ્રીમય જગ્યાય છે.” આ વિદ્યમાં તને જે કઈ સામગ્રીમય-સામગ્રીજન્ય જણાય છે, તે સર્વ પરમાણુના

સમુદાયરૂપ છે. આથી તે પાતેજ પાતાના વચનથી અણુઓનું પ્રતિપાત્ર કર્યું છે, એટલે તેનો અભાવ કેવી રીતે કહી શકીશ ? વળી જો પરમ છઓનો અભાવ હોય, તો આ સર્વ ઘટ-પદાર્થ કાચનો ગમ્મડુ શું આકાશરૂપ ? થએલ છે ? કારણ કે જો યગ્માણ ન હોય તો ઘટાર્થ ઉત્પન્ન કરનાર શ્રુતિપદાર્થ સામગ્રી પણ ન હોય, મારે સર્વ સામગ્રી પણ ન હોય, મારે સર્વ સામગ્રીમય જણાય છે એમ જે વું કહે છે, તે સામગ્રી પરમાણુઓજ છે. ૧૭૩૬-૧૭૩૭-૧૭૩૮.

હવે ૧૬૬૬ મી આધામા જે કહ્યું છે કે પાછળનો ભાગ નથી જણાતો, અને સર્વનો આગળનો ભાગ અતિસૂક્ષ્મ હોવાથી નથી જણાતો મારે સર્વ શૂન્ય છે, ઈત્યાદિ, તે પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર કહે છે.

દેસસ્તારામાગો ઘેપ્પઃ ન ચ સોત્તિ નણુ વિરુદ્ધમિણ ।

સઘાભાવે વ ન સો ઘેપ્પઃ કિં સ્તરવિસાણસ્સ ? ॥ ૧૭૩૯ ॥

પરમાગાદરિસણઓ નારામાગોઽવિ કિમણુમાણ તે ? ।

આરામાગમગ્ગહે કિં વ ન પરમાગત્તસિદ્ધી ? ॥ ૧૭૪૦ ॥

દૃશ્ય વસ્તુનો આગળનો ભાગ જણાય છે, પણ તે નથી. એ કંથન વિરુદ્ધ છે, કારણ કે સર્વના અભાવમા અરવિષાણનો પણ આગળનો ભાગ કેમ નથી જણાતો ? વળી પાછળનો ભાગ નથી જણાતો તેથી આગળનો ભાગ પણ નથી. એમ કહેવામા કયું અનુમાન છે ? અથવા આગળનો ભાગ ગ્રહણ કરવાથી, પાછળના ભાગની શું સિદ્ધિ નથી થતી ? થાય છેજ. ૧૭૩૯-૧૭૪૦.

દૃશ્ય વસ્તુ છતા પણ તેનો પાછળનો ભાગ નથી જણાતો, અને આગળનો ભાગ જણાય છે, પરંતુ તે આગળનો ભાગ પણ દ્રુદા દ્રુત પરભાગની કલ્પનાવડે પૂર્વે કહ્યા મુજબ સૂક્ષ્મ હોવાથી નથી જણાતો એટલે તે પણ નથીજ આ કંથન સર્વથા વિરુદ્ધ છે, કારણ કે “તે જણાય છે, પણ નથી” એમ કહેવું એ “મારી માતા વધ્યા છે” એના જેવું છે. ખરી રીતે તો સર્વનો અભાવ છે, પણ ભ્રાન્તિથી તે જણાય છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે પણ અથોચ છે, કારણ કે શવનો અભાવ છતા પણ જો આગળનો ભાગ જણાય છે, તો પછી અભાવ સ્વરૂપ અરવિષાણનો આગળનો ભાગ કેમ નથી જણાતો ? અથવા અભાવ સ્વરૂપ સર્વનું દુર્ય હોવાથી અરવિષાણ જેવા પદાર્થનો આગળનો ભાગ જણાય, અને ઘટ-પદાર્થ જેવા પદાર્થનો આગળનો ભાગ ન જણાય, એમ વિપર્યય પણ કેમ નથી થતો.

વળી “પાછળનો ભાગ નહી જણાવાથી આગળનો ભાગ પણ નથી” એમ કહેવામાં વું કેવું અનુમાન કરે છે ? કેમકે જે આગળનો ભાગ, અગ્નિની ઉગતાની જેમ પ્રત્યક્ષપણે સર્વ લોકને સિદ્ધ છે, તેને અનુમાન વડે વું કેવી રીતે બાધ આપે છે ? પાછળનો ભાગ હોય, તો આગળનો ભાગ હોય ગમે, અન્યથા ન હોય શકે, એ પ્રમાણે આગળનો ભાગ અપેક્ષાવાળો છે, તેથી આગળના ભાગની પાછળના ભાગનું જ્ઞાન અનુમાનથી ધરે પણ પાછળનો ભાગ નહિ જણાનાથી આગળનો ભાગ પણ નહી, એમ કહીને આગળના ભાગનો અપવાપ કરવો, એ સર્વથા અસબદ્ધ છે. ભાષ્યકાર અદ્વારાજ પણ એમજ કહે છે કે આગળના ભાગને જોવાથી પાછળનો ભાગનું અનુમાન ધરી શકે છે. જેમકે-” દૃશ્યવસ્તુનો પાછળનો ભાગ છે, કારણ કે તેના સબધવાળો આગળનો ભાગ

જણાય છે. જેના સ્વભાવો એક ભાગ જણાય તેના બીજા ભાગ હોય છેજ, જેમ આકાશનો પૂર્વ ભાગ જણાવાથી તેનો અપરભાગ પણ છે, તેમ અહીં પણ ઘટ-પટાદિ વસ્તુનો આગળનો ભાગ જણાય છે, તેથી તેનો પાછળનો ભાગ પણ છે.

વળી આગળના ભાગના બુદ્ધા બુદ્ધા આગળના ભાગવડે સર્વની આગળના ભાગની જે કલ્પના પણ કરી છે, તે કલ્પના પણ તારા અનુમાન વડે નહીં ધટી શકે. કારણ કે ત્યાં પણ પાછળનો ભાગ અવિદ્યમાન હોવાથી સર્વની આગળના ભાગની કલ્પના અથો-અ છે. વસ્તુત આગળનો ભાગ જણાય છે, માટે પાછળનો ભાગ પણ છે, એ અનુમાન જ થાય છે. ૧૭૩૯-૧૭૪૦.

સદ્વાભાવેઽવિ કઓ આરા-પર-મજ્ઞભાગનાગત્ ।

અહ પરમર્ષે ભળ્લ સપરમર્ષવિસેસણ કત્તો ? ॥ ૧૭૪૧ ॥

આર-પર-મજ્ઞભાગ પઢિવળ્લા જડ ન મુળ્લયા નામ ।

અપ્પઢિવળ્લેસુ વ કા વિકપ્પણા ત્વરવિસાણસ્સ ? ॥ ૧૭૪૨ ॥

સદ્વાભાવે વારાભાગો ફિં દોસપ્ ? ન પરભાગો ? ।

સદ્વાગહણ વ ન ફિં ? ફિં વા ન વિવજ્જઓ હોઈ ? ॥ ૧૭૪૩ ॥

(વળી જો) સર્વનો અભાવ હોય, તો આગળનો ભાગ-પાછળનો ભાગ અને અર્થ ભાગ એવો તફાવત ક્યાથી થાય ? બીજાના મતની અપેક્ષાએ એમ કહેવાય છે (એમ કહેતો હોય,) તો સ્વમત અને પરમતનો તફાવત પણ કેવી રીતે થાય ? આગળનો પાછળનો અને અર્થનો ભાગ છે એમ જો માનતો હો, તો શૂન્યતા ક્યા રહી ? એ ભાગો ન માનતો હો, તો ગદ્યોના શીગડા જેવા પદાર્થના વિકલ્પ શા માટે કરે છે ? અથવા સર્વવસ્તુના અભાવમા આગળનો ભાગ કેમ જણાય છે ? અને પાછળનો ભાગ કેમ નથી જણાતો ? અથવા (ઉલ્લેખ) સર્વથા અમલ્લ ક્રેમ નહીં થતુ ? અથવા એથી વિપરીત મલ્લ પણ કેમ નથી થતુ ? ૧૭૪૧-૧૭૪૨-૧૭૪૩

પરભાગદરિસણ વા ફલિહાર્ણવિ તે ધુવ સવિ ।

જડવા તેવિ ન સતા પરભાગાદરિસણમહેઝ ॥ ૧૭૪૪ ॥

સદ્વાદરિસણવ ચ્ચિય ન મળ્લઈ કીસ, મળ્લ નત્તમ ।

પુવ્વમ્મુવગયહાણો પચ્ચત્તવિરોહયા ચેવ ॥ ૧૭૪૫ ॥

સ્ફટિક વિગેરે પદાર્થોના પાછળનો ભાગ જણાય છે, એટલે તે તો અવશ્ય છેજ. જો તે પણ નથી (એમ કહેતો હોય) તો પાછળનો ભાગ નહીં જણાવાથી (આગ-ળનો ભાગ પણ નથી) એ હેતુ અસિદ્ધ થશે, તેથી સર્વ નહીં જણાવાથી (સર્વ ભાગો નથી,) એ હેતુ કેમ નથી કહેતો ? એ હેતુ કહીશ તો પૂર્વે અંગીકાર કરેલાની હાનિ, અને પ્રત્યક્ષવિરોધ થશે. ૧૭૪૪-૧૭૪૫.

પાછળનો ભાગ નહીં જણાવાથી પદાર્થોની અવિદ્યમાનતા તુ પ્રતિપાત્ન કરે છે, તે પણ અથોઅ છે, કારણ કે સ્ફટિક-અમરખ વિગેરે પારદર્શક પદાર્થોના પાછળનો ભાગ જણાય છે, તેથી તે ભાવો તો અવશ્ય છેજ. એટલે “ પાછળનો ભાગ નહીં જણા-વાથી ” એ હેતુવડે સર્વ પદાર્થોની અવિદ્યમાનતા-શૂન્યતા સિદ્ધ નથી થતી. સ્ફટિક

વિગેરે પદાર્થો પણ નથી, એમ કહેતો હોય, તો તે માનેલ પાછલો ભાગ ન કેખાવારૂપ હેતુ એ સ્ફુટિકાદિ સર્વપદાર્થની રચના સિદ્ધ નથી કરતો તેથી અહેતુ થશે, કેમકે તે તે પદાર્થનો પાછલનો ભાગ પણ જણાય છે.

હવે જે આથી કરીને એવો અવ્યાપક હેતુ તણને “ સર્વ નહી જણાવાથી કોઈ પણ ભાવો નથી.” એમ કહીને આવા વ્યાપક હેતુથી રચના સિદ્ધ કરવા યત્ન કરીશ, તો હમણા “ સર્વ નહી જણાવાથી ” એમ કહેવાથી પૂર્વે “ પાછળનો ભાગ નહી જણાવાથી ” એમ જે અગીકાર કર્યું છે, તેની હાની થશે. વળી ગામ નગર-નદી સમુદ્ર-ધર-પટ-વિગેરે પદાર્થો પ્રત્યક્ષ જણાય છે, તેથી હેતુ પ્રત્યક્ષ વિરૂદ્ધ થશે.

જે હેતુ સર્વ સપક્ષમા વ્યાપક ન હોય, પણ વિપક્ષથી સર્વથા નિવૃત્ત હોય, તો તેને હેતુ કહી શકાય છે, જેમ કે શબ્દ પ્રયત્ન સિવાય નથી થતો આટલે અનિત્ય છે. આમા સર્વ અનિત્ય અર્થ કે પ્રયત્ન સિવાય નથી થતા એમ નથી. વિબુત્-મેષ વિગેરે પ્રયત્ન સિવાય થનારા પણ અનિત્ય છે તેવી રીતે અહીં પણ સર્વ પદાર્થોના પાછળના ભાગતુ અદર્શ નથી થતુ, પરંતુ ઘણા પદાર્થોના પાછળના ભાગ નથી જણાતા, આથી કરીને તે પદાર્થોમા આ હેતુ રચનાતે સિદ્ધ કરે છે, આટલે તે સફેદ હેતુ છે.

એ પ્રમાણેના તારો બચાવ પણ અયોગ્ય છે, કારણ કે ત્યાં એ હેતુમા વ્યતિરેક વ્યાપ્તિ ધરે છે, જેમકે “ જે અનિત્ય નથી. તે આકાશની ઘેટ પ્રયત્ન સિવાય બનેલ છે.” અને અહીં વ્યતિરેક વ્યાપ્તિ લાઇએ તો જ્યાં રચના નથી, ત્યાં શું છે ? વસ્તુની વિવિધતા, કે અન્ય કંઈ ? વળી પાછળનો ભાગ નથી જણાતો એમ નહી, પણ જણાય છે આથી કરીને સર્વ રચનાદી તારે કે પછી વ્યતિરેક વ્યાપ્તિ સિદ્ધ થશે નહીં આટલે તારો હેતુ તે હેતુ નથી. ૭૪૫.

નરિય પર મજ્જાભાગા અપચ્ચવલ્લભો મઈ હોજ્જા ।

નણુ અવલ્લ ત્યાવત્તી અપ્પચ્ચવલ્લહાણી વા ॥ ૧૭૪૬ ॥

અતિય અપચ્ચવલ્લેપિ હુ જહ બવઓ સંસયાદિવિજ્ઞાણ ।

અહ નરિય મુળગવા વા ? કામ વ કેળોવલ્લદ્ધા વા ? ॥ ૧૭૪૭ ॥

પરભાગ અને મધ્યભાગ એ બે અપ્રત્યક્ષ હોવાથી નથી, એમ કહેવામા આવે, તો ઈન્દ્રિય અને અર્થની સત્તા પ્રાપ્તિ થાય, અથવા અપ્રત્યક્ષપણની હાની થાય. વળી જેમ તારૂં સ શાયદિ વિજ્ઞાન છે, તેમ તે ઈન્દ્રિયાદિ અપ્રત્યક્ષ છતાં પણ છે. અને જે તે સ શાયદિ વિજ્ઞાન નથી, (એમ કહેવામા આવે,) તો તે રચના કંઈ ? કોની રચના ? અને કોણે જાણી ? ૧૭૪૬-૧૭૪૭.

ગદીરાના શીગડાની ઘેટ પરભાગ અને મધ્યભાગ અપ્રત્યક્ષ હોવાથી નથી. એ બન્ને ભાગ નથી એટલે તેની અપેક્ષાએ કહેવાતો આગળનો ભાગ પણ નથી, આટલે સર રચના છે. એમ કહેવાને તારી જુદી તૈયાર થાય, તો તે અયોગ્ય છે, કારણ કે પ્રતિ-અક્ષ એટલે ઈન્દ્રિય ઈન્દ્રિય પ્રતિ જે હોય, તે પ્રત્યક્ષ, તેમ ન હોય તે અપ્રત્યક્ષ. આ અપ્રત્યક્ષ હેતુ કહેવાથી ઈન્દ્રિય અને અર્થની સત્તા પ્રાપ્તિ થાય છે, અને તેની સત્તા સિદ્ધ થવાની રચના અગીકાર કરવામા તે અપ્રત્યક્ષત્વની હાની થશે અથવા રચનામા અપ્રત્યક્ષપણ લક્ષણ હેતુની હાની થશે, અથવા ઈન્દ્રિય અને અર્થના વે પ્રત્યક્ષ-અપ્રત્યક્ષનો વ્યવહાર નહિ થઈ શકે.

વળી જેમ તારૂં મશયાદિ નિજ્ઞાન બીજાઓને અપ્રત્યક્ષ છતાં પણ છે, તેમ કોઈક વસ્તુ અપ્રત્યક્ષ છતાં પણ છે, જેમ તે અપ્રત્યક્ષ મશયાદિ છે, તેમ પરલાગ અને મધ્ય-લાગો પણ અપ્રત્યક્ષ છતાં પણ છે. આથી તે કહેલ અપ્રત્યક્ષ હેતુ અનેકાન્તિક દોષ-વાળો છે. અને જો તારૂં મશયાદિ નિજ્ઞાન પણ ન હોય, તો શન્યતા કઈ? અથવા કોની શન્યતા? અને એ શન્યતા કોણે જાણી? કારણ કે તે સબધમાં તનેજ સંશય છે, અને જો તે સંશય જ ન હોય, તો પછી બીજા કોને ગામ-નગર વિગેરે વિદ્યમાન પદાર્થમાં વિપ્રતિપત્તિ છે? કોઈને નહિ. ૧૭૪૬-૧૭૪૭

એ પ્રમાણે અનેક યુક્તિયોથી શન્યતા દૂર કરીને હવે પૃથ્વી આદિભૂતોની સિદ્ધિ માટે લગવાનું મહાવીરદેવ વ્યક્તને ઉપદેશ છે કે-

પચક્ષેસુ ન જુતો તુહ ભૂમિ-જલા ડનલેસુ સંદેહો ।

અનિલા-ડગાસેસુ ભવે સોડવિ ન જુતોડણુમાળાઓ ॥ ૧૭૪૮ ॥

અતિય અદિસ્સાડગાડ્યફરિસાઈંણ ગુણી ગુણત્તળાઓ ।

સ્વસ્સ ઘઠો ઘ ગુણી જો તેસિં સોડનિલો નામ ॥ ૧૭૪૯ ॥

અતિય વસુદાઈમાળ તોયસ્સ ઘઠો ઘ મુત્તિમત્તાઓ ।

જં મૂયાળ માળ ત વોમ વત્ત । મુવત્ત ॥ ૧૭૫૦ ॥

વ્યક્ત! તારે તારા સ્વસ્વરૂપની પેઠે, પ્રત્યક્ષ એવા પૃથ્વી-જળ અને અગ્નિમા સંશય કરવો યોગ્ય નથી, અપ્રત્યક્ષ એવા વાયુ અને આકાશમા સંશય યાચ, તો તે પણ યોગ્ય નથી, કેમકે-અનુમાનથી તેની પણ સિદ્ધિ થાય છે જેમકે-પ્રાપ્ત થએલા સ્પર્શ-શબ્દ-સ્વાસ્થ્ય-કંપ વિગેરે શુદ્ધ દૃશ્યમાન હોવાથી, તેનો કોઈ શુદ્ધી અસ્તિ છે, જેમ રૂપ વિગેરે શુદ્ધ હોવાથી ઘટ તેનો શુદ્ધી છે, તેમ અપશ વિગેરે ગુણ હોવાથી, વાયુ તેનો શુદ્ધી છે, વળી જળનો આધાર જેમ ઘટ છે, તેમ પૃથ્વી-પાણી અગ્નિ-અને વાયુનો કોઈ આધાર છે, હે વ્યક્ત! તે ભૂતોનો જે આધાર, તેજ આકાશ છે. ૧૭૪૮-૧૭૪૯-૧૭૫૦.

પૂર્વં પચ્ચસ્તાઈપ્પમાળસિદ્ધાઈં સોમ ! પઢિવજ્જ ।

જીવ સરીરાહારોવઓગધમ્માઈ મૂયાઈ ॥ ૧૭૫૧ ॥

ફિહ સજ્જીયાઈં મઠિં વલ્લિદ્ધાઓડનિલ્લારસાળાઈં ।

વોમ વિમુત્તિમાવાદાધારો ચેવ ન સજોર્વં ॥ ૧૭૫૨ ॥

હે મૈત્રેય! એ પ્રમાણે જન અને શરીરને આધારાદિ ઉપયોગ ધર્મવાળા જે ભૂતો પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણથી સિદ્ધ છે, એમ તુ અંગીકાર કર. અને વળી મત્તોપહત સિવાય પૃથ્વી-અપ-તેજ અને વાયુ એ ચાર ભૂતો સચેતન છે. શાથી કહો છો કે એ સચેતન છે? તેમા જન તુ લક્ષણ જણાય છે મારે, તથા આકાશ અમૂર્ત હોવાથી કેવળ આધાર ભૂતજ છે, તેથી તે સજીવ નથી. ૧૭૫૧-૧૭૫૨

હવે પૃથ્વી અને વનસ્પતિ સજીવ છે, તેણે લગ કહે છે,

જમ્મ-જરા-જીવણ-મરણ રોહણાડઠ્ઠાર-દોહલાડઠ્ઠમયઓ ।

રોગ ટિગિચ્છાઈંદિય નારિવ્વ સવેયળા તરવો ॥ ૧૭૫૩ ॥

છિક્કપરોડયા છિજ્જેત્તસકોવઓ કુલિંગો વ્વ ।

આસયત્તચારાઓ વિયત્ત ! વહ્નોરિયાણાઙ્ ॥ ૧૭૨૪ ॥

સમ્માદઓ ય સાવ પ્પવોહ-સરોયણાઙ્ઓઽભિમયા ।

વડલાદઓ ય સદ્દાઙ્ગિસયકાલોવલ્લાઓ ॥ ૧૭૨૫ ॥

મસંકુરો વ્વ સામાણજાઙ્ઠુરંકુરોવલ્લાઓ ।

તરગણ વિદ્દુદ્ધુ-લવળો-વલાદઓ સાસયાવત્થા ॥ ૧૭૨૬ ॥

વૃક્ષો મચેતન છે, કારણ કે સ્ત્રીની પેઠે તેઓને જન્મ-જરા-જીવન-મરણ-ક્ષતસ-રોહણ-આહાર-દોહડ-રોગ અને તેની ચિકિત્સા (વગેરે થાય છે, વળી વ્યક્ત ! સ્પૃષ્ટપ્રદો-દિકા (સીસામળી) વિગેરે વનસ્પતિ સ્પર્શમાત્રથીજ કીડાની પેઠે સકેાય પામે છે, હતા વિગેરે પોતાના આશ્રય માટે સચાર કરે છે, શમી વિગેરે નિદ્રા-પ્રયોધ અને સકેયાદિ ધર્મવાળા છે, તથા બકુલાદિ વૃક્ષો સ્પર્શાદિ પામે વિષયના ઉપયોગવાલા છે તેથી સચેતન માનેલા છે, વળી વનસ્પતિનો સમૂહ-પરવાળા-લવણ-પત્થર વિગેરે પદાર્થો સ્વજન્મ સ્થાનમા સચેતન છે, કેમકે માસના અકુરની પેઠે તેમને સમાન જાતિરૂપ અકુર પ્રાપ્ત થાય છે, ૧૭૫૩ ૧૭૫૪-૧૭૫૫-૧૭૫૬.

જન્મ-જરા-જીવન-મરણ ક્ષતસરોહણ-આહાર-દોહડ-રોગ-અને રોગની ચિકિત્સા જેમ સ્ત્રીને થાય છે, તેમ વનસ્પતિને પણ થાય છે તેથી વનસ્પતિ સચેતન છે, અહીં કદિ કોઈ એમ કહે કે “તે હહી ઉત્પન્ન થયું, વિષ જીવ્યું, કમુળો નારા પાખો” એ પ્રમાણે એ અચેતન પદાર્થમા પણ જીવન-મરણાદિના વ્યવહાર કરાય છે, તો પછી ઉપ-રોક્ત ઉદ્ધૃતી વનસ્પતિ સચેતન છે, એમ કેમ કહેવાય? એના ઉત્તરમા કહેવાતું કે વન-સ્પતિમા ઉપર કહેલા, જન્મ જરા વિગેરે સર્વ ચેતન્યના વિગ-ચિન્હ જણાય છે, તેથી મનુષ્યની પેઠે તેમા ઉપચાર સિવાય તેવો વ્યવહાર થાય છે, અને હહી વિગેરે પદાર્થમા તો પ્રતિનિયત કોષકંજ ઉત્પત્તિ આદિ વ્યવહાર કરાય છે, અને તે પણ ઉપચારથી, નહીં કે વસ્તુત એવો વ્યવહાર થાય છે.

વળી સ્પૃષ્ટપ્રદોદિકા વિગેરે વનસ્પતિ કીડા વિગેરેની પેઠે સ્પર્શમાત્રથીજ સકેાય પામે છે, હતા-વેલા વિગેરે સ્વરક્ષણ માટે વાહ-વૃક્ષ-વડી વિગેરે ઉપર આશ્રય માટે થકે છે, શમી વિગેરે મનુષ્યની પેઠે, નિદ્રા-પ્રયોધ-સકેયાદિ પામે છે, બકુલ, અશોક, કુંડ-બક, વિરહક, ચપક, તિલક, વિગેરે વૃક્ષો યોગ્યમાણે શબ્દ-રૂપ-ગાન્ધ-રસ-સ્પર્શરૂપ વિષ યોગો અનુક્રમે ઉપયોગ કરે છે, કુમારી બીજેર વિગેરે વનસ્પતિને દોહડ થાય છે, તે તેમને પૂરવાથી શીઘ્ર રૂળે છે, ઇલાદિ લક્ષણોથી વનસ્પતિ સજીવ જ એમ માનવું.

વળી વૃક્ષોના સમૂહ-પરવાળા-સિંધવ-પત્થર વિગેરે પોતાની ઉત્પત્તિના સ્થળમા સચેતન છે, જેમ હરસ અથવા મસાના માસના અકુર પુન ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ તે પરવાળા આદિ પદાર્થો પણ છેદી નાખ્યા હોય છે છતાં પુન તે સ્થળે તેના પણ અકુર ઉત્પન્ન થાય છે.

અહીં એની શકા થાય કે પૃથ્વાઆદિ ભૂતોમા સચેતનપણું સિદ્ધ કરવાતું છે, તે મૂકીને વનસ્પતિમા તે પ્રથમ સિદ્ધ કરીને પછી પૃથ્વીમા તે સિદ્ધ કરવાતું શું પ્રયોજન છે? તેના ઉત્તરમા કહેવાતું કે વનસ્પતિ એ પૃથ્વીના વિગરભૂત છે, તેથી તેના પાચ ભૂતોમા પૃથ્વીભૂતમાજ અન્તર્ભાવ થાય છે, વળી વનસ્પતિમા ચેતન્ય લક્ષણ જેવું સ્પષ્ટ

જણાય છે, તેવું પત્થરાદિમા નથી જણાતું. આ કારણથી પ્રથમ વનસ્પતિમા ચેતન્ય સિદ્ધ કર્યું ને પછી પૃથ્વીમા ચેતન્ય સિદ્ધ કર્યું છે. ૧૭૫૩-૧૭૫૪-૧૭૫૫-૧૭૫૬.

હવે પાણી-અગ્નિ અને વાયુમા ચેતન્ય સિદ્ધ કરે છે.

ભૂમિસ્ત્રવ્યસામાવિયસમ્ભવો દદ્દુરો વ્વ જલમુત્ત ।

અહવા મચ્છો વ્વ સમાવવોમ્તંભૂયપાયાઓ ॥ ૧૭૬૭ ॥

અપરપેરિયતિરિયાનિયમિયદિગ્મમળઓડળિલો મો વ્વ ।

અનલો આહારાઓ વિદ્ધિ-વિગારોત્તમ્માઓ ॥ ૧૭૬૮ ॥

તળવોડળઆઈવિગારમુત્તજાઈત્તઓડળિલતાઈ ।

સત્પાસત્ત્યહયાઓ નિજીવ-સજીયરુવાઓ ॥ ૧૭૬૯ ॥

ભૂમિ ખોદવાથી સ્વાભાવિકપણે નીકળેલું પાણી ઢંઢકાની ઘેઠ સચેતન છે, અથવા સ્વાભાવિક આકાશમાથી પડતું પાણી મત્સ્યની ઘેઠ સચેતન છે. તેમજ બીજાએ પ્રેર્યા સિવાય આબુખાબુ અનિયમિતપણે ગમન કર્ને હોનાથી વાયુ પણ ગાયની ઘેઠ સચેતન છે. તથા (૬૪૩૫) આહારથી વૃદ્ધિ અને વિકાસ જણાતા હોવાથી મનુષ્યની ઘેઠ અગ્નિ સચેતન છે. અભ્રઆદના વિકારથી સિદ્ધ થતે મૂર્ત અતિમાન હોવાથી પૃથ્વીઆદિ ચાકે ભૂતોના શરીર અશસ્ત્રોપહત હોય તો મચ્છપણ છે, અને શસ્ત્રોપહત હોય તો નિ-
જીવ છે. ૧૭૫૭-૧૭૫૮-૧૭૫૯.

પ્રકાશાન્તરે પૃથ્વીઆદિ એકે દ્રિયમા જીવત્વ સિદ્ધ કરે છે.

સિજ્જતિ સોમ્મ ! વહુસો જોવા-નવસત્તત્તમવો નવિ ય ।

પરિમિયદેસો લોગો ન સતિ વેર્ગિદિયા જેસિં ॥ ૧૭૬૦ ॥

તેસિં ભવવિચ્છિત્તો પાવડ નેટ્ટા ય સા જઓ તેળ

સિદ્ધમળતા જીવા મૂયાહારા ય તેડપ્પસં ॥ ૧૭૬૧ ॥

एव न हिंसाभावो जीवघणति य त जओऽभिहिअं

સત્પોવહ્યમજીવં ન ય જીવઘણંતિ તો હિંમા ॥ ૧૭૬૨ ॥

न य घायउत्ति हिंसो नायाएतोत्ति निच्छयमहिंसो ।

ન વિરલજીવમહિંસો ન ય જીવઘણંતિ તો હિંસો ॥ ૧૭૬૩ ॥

अहणतोवि हु हिंसो दुट्ठत्तणओ मओ अहिपरो व्व ।

વાહિંતો નવિ હિંસો દુદ્ધત્તણઓ મઓ અહિપરો વ્વ ।

पचसमिओ तिगुत्तो नाण जविहिंसओ न विवरीओ ।

હોત વ સંપત્તી સે મા વા જીવોપરોહેણ ॥ ૧૭૬૪ ॥

વળી હે સૌમ્ય ! ધણા જીવ પ્રાણ પ્રાપ્ત છે, અને નવા જીવોની ઉત્પત્તિ નથી થતી, તેમજ આ લોક પરિમિત છે. એટલે જો વનસ્પતિ આદિ જીવો છે, એમ જોએ ન માને તેમના મતે મસાન્નો નાશ પ્રાપ્ત થાય, અને એ પ્રમાણે સસારનો નાશ કોઇના પણ મતે હજી નથી. તે કારણ માટે પૃથ્વીઆદિ ભૂતોના આધારવાળા તે વન સ્પતિ વિગેરે અવ-
સ્થ અનન્તા જીવો છે, એમ ગાનકુ સિદ્ધ થાય છે. ૧૭૬૧.

જે આ પ્રમાણે પૃથ્વી આદિ (અનન્તા) જીવોથી લોક વ્યાપ્ત હોય, તે સય-
મીજ્ઞાને જોરાવ આદિ લેના પડે તેથી અહિંસામત વાળી શકાય નહીં. (એમ શકા
થાય, તો તેના ઉત્તરમાં કહેવાય કે) હુમળાજ તે માટે કહેલું છે, કે શસ્ત્રોપહત પૃથ્વી
આદિ અજીવ છે, (એટલે અકૃત-અકારિતાદિ આહારાદિના પરિભોગ વાય છે તેથી યતિ-
જ્ઞાના મતનો નિર્વાહ થવામાં હરકત નથી) "લોક જીવોથી વ્યાપ્ત છે." એટલાજ મારથી
હિંસા સંભવતી નથી વળી "ઘાતક છે" એટલાજ ઉપરથી હિંસક ન કહેવાય, તેમજ
અમાતક છતાં પણ નિશ્ચયનયના મતે અહિંસક નથી. "અત્યંત જીવ છે" એટલા ઉપરથી
પણ અહિંસક નથી, તેમજ "જીવોથી વ્યાપ્ત છે" એટલા ઉપરથી હિંસક છે, એમ પણ
ન કહેવાય. પરંતુ રામઆદિના ઘાતની ચેષ્ટા કરનારની જેઠે દુષ્ટ અધ્યવસાયથી કાળને માર્યા
વિના પણ હિંસક છે, અને શુદ્ધ અધ્યવસાયથી વૈદ્યની જેઠે બીજાને ખીંકા કર્યા છતાં પણ
અહિંસક છે. એટલે એમ સમજવાયું કે હિંસા કરતો છતાં પણ અહિંસક અને નહિ હિંસા
કરતો છતાં હિંસક છે. કારણ કે પાપ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિવાળા જ્ઞાની પુરુષથી, (સ્વરૂપ
અને તેની રક્ષાને જાણ) જીવરક્ષાના પરિણામવાળો અને તેમાં જયલા કરનાર હોવાથી
કદાચ હિંસા થઈ જાય, તોપણ તે અહિંસક છે, અને જે તેવા અધ્યવસાયથી વિપરીત
પરિણામવાળો હોય, તો તે હિંસકજ છે, સાધુ વિગેરેને જીવરાતથી હિંસા થાય, અથવા
ન પણ થાય, ૧૮૬૫.

કારણ કે—

અમુખો જો પરિણામો સાં હિંસા સો હ વાહિરનિમિત્ત

ધોદ અવેક્ષેજ્જ નવા જમ્હાડગેગતિય વજ્જ ॥ ૧૭૬૬ ॥

અમુખપરિણામહેજ્જ જીવાવાહોતિ તો મય હિંસા ।

જસ્સ હ ન સો નિમિત્ત સતોવિ ન તસ્સ સાં હિંસા ॥ ૧૭૬૭ ॥

સહાદઓ રહ્ફા ન વીયમોહસ્સ માવસુહીઓ ।

જહ નહ જીવાવાહો ન સુદ્ધમણસોવિ હિંસા ॥ ૧૭૬૮ ॥

નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ જે અશુભ પરિણામ, તેજ હિંસા કહેવાય છે, તે અશુભ
પરિણામરૂપ હિંસા બાદ જીવહિંસારૂપ નિમિત્તથી થાય છે, અને કોઈ વખત તન્દુલ
મત્સ્યાદિની જેઠે તેવા નિમિત્તની અપેક્ષા વિના પણ થાય છે, માટે બાહ્ય નિમિત્ત અને-
કાન્તિક છે, જીવવાત કરનારા હેતુરૂપ અશુભ પરિણામ તે હિંસા કહેવાય છે અને જેને
તેવા પરિણામરૂપ હેતુ ન હોય તેને જીવવાત થયા છતાં પણ હિંસા નથી કહી જેમ
વીતરાગને ભાવશુદ્ધિથી શબ્દાદિ વિષયો પ્રીતિજનક નથી થતા, તેમ શુદ્ધ પરિણામવાળાને
જીવવાત થયા છતાં પણ તે હિંસાનું નિમિત્ત નથી થતા. ૧૭૬૬-૧૭૬૭-૧૭૬૮

રાગદ્વેષ રહિત ભગવન્ત વીતરાગદેવને જેમ શબ્દ-રૂપ વિગેરે કદાચ પ્રીતિજ-
નક નથી થતા અથવા જેમ શુદ્ધતામાને માતા સ્વરૂપવતી છતાં તેના પર વિષયાભિલાષ
નથી થતા, તેમ શુદ્ધપરિણામવાળા યતનાવન્ત યુનિને જીવવાત થયા છતાં પણ તે હિં-
સાનું કારણ નથી થતું. માટે બાહ્ય નિમિત્ત એ અશુભપરિણામ ઉત્પન્ન કરવામાં
અનેકાન્તિક છે

આથી કરીને હે ભદ્ર ! આસન્ન કદ્યાણી વ્યક્ત ! પૃથ્વી આદિ પાચે ભૂતો છે, એમ

અગીકાર કર, અને તેમના પ્રથમના ચાગ મચેતન છે, એમ પણ કહ્યું કર. વળી “સ્વપ્નોપમ વૈ સકલમ્” આ સર્વ સ્વપ્ન જેવું છે, ઇત્યાદિ વેદપદાથી જે કહ્યું છે, તે ભવભયથી ઉદ્ધગ પામેલા ભવ્યજીવોને સ્ત્રી-પુત્ર-વન વિગેરેની અસારતા જણાવીને તેવા ભવ્યાત્માઓ ધનાદિ વસ્તુ ઉપરની આગ્રહિ તથા દંધને યુક્તિ માટે યતન કરે, એટલા માટે કહ્યું છે, પણ તેવી સર્વ ભૂતોનો અભાવ નથી કહ્યો, માટે હે સૌમ્ય ! તારા મનનો સંશય મૂકી દે, અને ભૂતોનું અસ્તિત્વ અગીકાર કર. ૧૭૬૮.

એ પ્રમાણે—

છિન્નામ્મિ સસયમ્મી જિણેણ જરા-મરણવિપ્પમુક્કેણં ।

સો સમણો પવ્વહ્મો પંચહિં સહ સ્વહિયસણ્હિ ॥ ૧૭૬૯ ॥ ૬૧૩ ॥ ૧૫૨ ॥

જન્મ-જરા-અને મરણથી મુક્તિએ તારા જિનેશ્વરે તેના સંશયનો છે. કર્યો, એટલે તે વ્યક્તિ સ્વામિએ પાતાના પાત્રસો શિષ્યો સાહિત દીક્ષા અગીકાર કરી. ૧૭૬૯.

॥ આહી ચોથા ગણધરનો વાદ સંપૂર્ણ થયો. ॥

હવે પાત્રમા ગણધર સંબધી વક્તવ્યતા કહે છે.

તે પવ્વહ્મ સોઝં સુહમ્મ આગચ્છહ્ જિણસગાસં ।

વચ્ચામિ ણ વદામિ વંદિત્તા પજ્જુવાસામિ ॥ ૧૭૭૦ ॥ ૬૧૪ ॥ ૧૫૨ ॥

આમહો ચ જિણેણ જાહ-જરા-મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

નામેણ ચ ગોત્તેણ ચ સવ્વણ્ણસવ્વદરિસીણ ॥ ૧૭૭૧ ॥ ૬૧૫ ॥ ૧૫૩ ॥

કિં મન્ને જારિસો હહમ્મવમ્મિ સો તારિસો પરમ્મવેડ્ધિ ।

વેયપયાણ ચ અત્થં ન યાજસી તેસિમો અત્થો ॥ ૧૭૭૨ ॥ ૬૧૬ ॥ ૧૫૪ ॥

તેઓએ (ચાર દ્વિલેપાધ્યાયોએ) દીક્ષા લીધી એમ સાભળીને મુરખ નામે દ્વિલેપા-ધ્યાય પણ ભગવન્ત પાસે આવે છે, તે વિચારે છે, કે હું તેમની પાસે જઈશ, વાદીશ અને વદના કરીને સંશય દૂર કરીને તેમની સેવા કરીશ એમ વિચારીને તે ભગવન્ત પાસે આવ્યો, એટલે જન્મ-જરા-અને મરણથી મુક્ત થએલા મર્વજા-મર્વદર્શી જિનેશ્વર ભગવન્તે, તેને નામ અને જાતથી બોલાવ્યો, અને કહ્યું કે (પરસ્પર વિરૂદ્ધાર્થ વાળા વેદપદો સાભળીને) તું એમ માને છે કે આ ભવમા જેવો મનુષ્યાદિ જન્મ છે, તેવો જ પરભવમા પણ મનુષ્યાદિ યજે, કે કેમ ? (એવો તને સંશય છે.) પણ તું તે વેદ-પદોનો અર્થ જાણતો નથી. તેથી એવો સંશય કરે છે, તેનો મત્ય અર્થ હું કહું તે પ્રમાણે છે. ૧૭૭૦-૧૭૭૧-૧૭૭૨.

પૂર્વોક્ત રીતે ઈન્દ્રભૂતિ વિગેરે ચાગ પડિતોએ ભગવન્ત પાસે દીક્ષા લીધી એમ જાણીને મુરખનામા પાત્રમા દ્વિલેપાધ્યાય ભગવન્ત પાસે આવ્યા, તેમને આવેલા જાણીને કંપ્તામિન્દુ ભગવન્તે તેમને નામ અને જાત પૂર્વક બોલાવીને કહ્યું કે હે મુરખ ! તને એવો સંશય છે કે “આ ભવમા જેવો મનુષ્યાદિ જન્મ છે, તેવો જ જન્મ, પરભવમા

થતા હરો કે કેમ ? ” તને આવો સશય થનામા પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થ પ્રતિપાદન કરનારા વેદના પદો કારણભૂત છે, તે પદો આ પ્રમાણે છે. પુરુષો વે પુરુષસ્ત્વમશ્રુતે, પશવ પશુત્વ, એટલે પુરૂષ મરણ પામીને પુરૂષ થાય છે અને પશુઓ મરીને પશુ થાય છે. તથા “ શૂગાલો ઘે વપ જાયતે ચ સપુરોષો દદાતે ” જેને વિષા સહિત ખાળવામા આવે છે, તે શિઆળ થાય છે, આમાનું પહેલું વાક્ય ભાવાન્તરમા જનારો જીવ પુન તેવોજ ભવ પામે છે, એમ પ્રતિપાદન કરે છે, અને બીજું વાક્ય પહેલા ભવના જન્મથી વિવક્ષણ જન્મ પામવાનું કહે છે, આ રીતે પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થ પ્રતિપાદન કરનારા વેદ વાક્યો સાક્ષીની તને એવો સશય થયો છે, પરંતુ તારો એ સશય અયોગ્ય છે, કારણ કે તે પદોના અર્થ તુ સમજે છે, તેવો નથી, પણ હું કહું છું તે પ્રમાણે છે, તે તુ લક્ષપૂર્વક મન્ય કરે ૧૭૭૨ ઉપરોક્ત સશયમા જે યુક્તિઓ છે, તે ભાગ્યકાર કરે છે.

કારણસરિસ કજ્જ વીયસ્સેવડ્ઙ્કુરોત્તિ મણ્ણતો ।

હમ્ભવસરિસ સઘે જમ્મેમિ પરંવિ તમ્મજુચ ॥ ૧૭૭૩ ॥

જાહ સરો સિંગાઓ ભૂતળઓ સાસવાણુલિચાઓ

સજાયહ ગોલોમા-ડવિલોમસજોગઓ દુઘ્વા ॥ ૧૭૭૪ ॥

इति स्वस्वायुष्येदे जोणिचिहाणे य विसरिसेहिंती ।

दीसह जम्हा जम्म सुहम्म । त नापमेगती ॥ १७७५ ॥

તુ એમ માને છે કે જેણે કારણ હોય તેનું કાર્ય હોય છે, કેમકે જેનું બીજ તેવો અકુર થાય છે, તેનીજ રીતે પૂર્વ જન્મ, આગવના ભવનું કારણ છે, અને તેથી કરીને જેવો આ જન્મ છે, તેવોજ સર્વ પુરૂષાર્થ જન્મ પરભવમા પણ હોયો જો/એ. તારૂં એ માનવું અથો ય છે, કારણ કે શુભથી પણ શર (શરગટ) નામની વનસ્પતિ થાય છે, અને સરસવના અતુલેપથી ભૂતણ નામનો ઘાસનો સમૃદ્ધ થાય છે, વળી ગોસોમ અને અવિલોમથી પણ દુર્વા થાય છે, વળી એજ પ્રમાણે વૃક્ષાણુર્વેદમા, યોનિવિધાન એટલે યોનિપ્રાભૂતમા અનેક વિસદૃશદ્રવ્યના સ યોગથી સર્પ-સિંહ વિગેરે પ્રાણિયો, અને મણિ-સુવર્ણ વિગેરે વિવિધ પદાર્થોના જન્મ બતાવ્યો છે. માટે હું મુદ્ધર્મે “ કારણાનુરૂપ કાર્ય હોય ” એવો કઈ એકાન્ત નિમમ નથી ૧૭૭૩-૧૭૭૫.

અથવા જેનું કારણ તેણે કાર્ય થાય છે, એથી જ ભવાન્તરમા જીવોની વિચિત્રતા થાય છે, એમ જણાવતા ત્રી ભાષ્યકાર કહે છે કે—

अहं जमो चिय वीयाणुस्त्वजम्म मय तओ चेव ।

जीव गेण्ह भवाओ भवतरे चित्तपरिणाम ॥ १७७६ ॥

जेण भवकुरवीय कम्म चित्त च त जओऽभिहिय ।

इडविचित्तत्तणओ भवकुरविचित्तया तेण ॥ १७७७ ॥

जड पडिवज्ज कम्म इडविचित्तत्तओ विचित्त च ।

तो तप्फलपि चित्त पवज्ज ससाणिओ सोम्म । ॥ १७७८ ॥

અથવા જેમ બીજને અનુરૂપ એવા કાર્યની ઉત્પત્તિ તુ માને છે, તેમ ભવથી ભવાન્તરમા પણ ભવ-કુળાદિ વિચિત્ર પરિણામરૂપે જીવને માન, કારણ કે સ સારાકરના બીજ ભૂત

જે કર્મ છે તે હેતુની વિચિત્રતાથી વિચિત્ર છે, ને તેથી મસારરૂપ અકુરની પણ વિચિત્રતા છે, હેતુની વિચિત્રતાથી કર્મનું વિચિત્રપણું પણ જો તું માનતો હોય, તો હે સામ્ય! સસારી જીવને નર-નરકાદિરૂપ તેનું ફળ પણ વિચિત્ર થાય છે, એમ અગીકાર કર. ૧૭૭૬-૧૭૭૭-૧૭૭૮.

ચિત્ત સસારિત્ત વિચિત્તકમ્મફલભાગો હેઠ્ઠ ।

इह चित्त चित्ताण कम्माण फल व लोगम्मि ॥ १७७९ ॥

ચિત્તા કમ્મપરિણાઈ પોગલપરિણામઓ જઠ્ઠા વજ્ઞા ।

कम्माण चित्तया पुण तद्धेउविचित्तभागाओ ॥ १७८० ॥

અહવાં ઇહભવસરિસો પરલોગોડરિ જહ સમ્મઓ તેળ ।

कम्मरुत्तंपि इहभवसरिस पडिवज्ज परलोए ॥ १७८१ ॥

કિં મણિયમિહ મણુયા નાનાગફમ્મકારિણો સત્તિ ।

जह ते तप्फलभाजो परेवि वो सरिसया जुत्ता ॥ १७८२ ॥

લોકમાં જેમ કૃષિ-વાણિજ્યાદિ વિચિત્ર કર્મોનું ફળ વિચિત્ર જણાય છે, તેમ જ વિચિત્ર કર્મના ફળરૂપ મસારી જીવોનું નરકાદિરૂપ મમારીપણું વિચિત્ર છે. જેમ અહ-પૃથ્વી આદિ બ્રહ્મપુરુષોનો પરિણામ વિચિત્ર છે, તેમ કર્મ પરિણતિ પણ પુરુષણ પરિણામાત્મક હોવાથી વિચિત્ર છે. (જે વિચિત્ર પરિણતિરૂપ નથી હોતું, તે આકાશની જેમ પુરુષણપરિણામાત્મક પણ નથી હોતું.) જેની જે વિચિત્રતા છે તે તેના મિથ્યાત્વાદિ હેતુની વિચિત્રતાથી છે. અથવા જો આ લવના જેવો જ પરલવ તું માને છે, તો કર્મનું ફળ પણ આ લવની ક્રિયાના જેવું જ પરલોકમાં અગીકાર કર. આ સઘળું કહેવાથી એ સિદ્ધ થયું કે-આ લવના વિવિધ ગતિના હેતુભૂત વિચિત્રક્રિયા કરનારા મનુષ્યો જણાય છે, તો પરલોકમાં પણ તેઓ તે ક્રિયાને અનુરૂપ ફળ લોગવનાર થશેજ. ૧૭૭૯-થી-૧૭૮૨.

પુન મુવર્મની શકાનો ઉત્તર કહે છે.

अह इह सफल कर्म न परे वो सव्वहा न सरिसत्तं ।

अकयागम कयनासा कम्माभावोऽहवा पत्तो ॥ १७८३ ॥

કમ્માભાવે ય કઓ ભવતર ? સરિસયા વ તદ્ભાવે ।

निकारणओ य भवो जह नो नासोऽपि वह चेव ॥ १७८४ ॥

કમ્માભાવેડરિ મઈ કો દોસો હોજ્જ જહ સમાવોડય ।

जह कारणाणुरूप घडाइ कज्ज सहावेण ॥ १७८५ ॥

આ લોક સભાથી કમ સરૂળ છે, પણ પરલોક મળવી કર્મ મરૂળ નથી, (એમ કહેતો હોય) તો સદૃશપણું સર્જતા નહીં ધટે. અને તેથી અકૃતઆગમ-કૃતનાશ તથા કર્મનો અભાવ પ્રાપ્ત થશે. વગી કમના અભાવે લનાન્તર નહીં થાય, લવાન્તરના અભાવે સદૃશતા પણ નહીં થાય, અને જો નિષ્કારણ ઉત્પત્તિ માનવામાં આવે, તો નાશ પણ તેમજ થશે. (કદી તું એમ કહેતો કે-) કર્મના અભાવે પણ ઉત્પત્તિ થશે, એમાં શું

હાય છે ? કેમકે એવો જ સ્વભાવ છે, જેમ કારણાતુર ઘટાદિ કાર્ય સ્વભાવથી થાય છે, તેમ તે પણ સમજવું (આ સ્વભાવવાદનું ખરું આગલની ગાથામાં સમજાવ્યો) ૧૭૮૩-થી-૧૭૮૫.

સુધર્મ - આ ભવમાં થતું એટલી આદિ ક્રિયારૂપ કર્મ જ રૂળવાળું છે, પરંતુ સભધી જે દાનાદિ ક્રિયારૂપ કર્મ તે રૂળવાળું નથી, અને એ કર્મ રૂળવાળું નથી, એટલે પર-લોકમાં જવતું વિસદૃશપણું પણ નથી.

ભગવન્ત - જો એમ હોય, તો જવોતું સદૃશપણું મર્યાદા નહિ ધરે, કારણ કે તે સદૃશપણું પણ કર્મધીજ થાય છે, અને પરભવ સભધી ક્રિયારૂપ કર્મ તે તું નિષ્કળ માને છે, એટલે તેની (નિષ્કળતામાં સદૃશપણાનો) અભાવ થાય છે.

સુધર્મ - કર્મના અભાવે પણ જવતું સદૃશપણું થાય, જેમકે મૃત્તિકાથી માત્ર કે ધરો થાય.

ભગવન્ત - જો એમ હોય, તો તે સાદૃશ્યપણું અકૃત-નિર્દુત્તક થાય, અને દાન-હિંસાદિ ક્રિયાના રૂળરૂપ કર્મનો નાશ થાય અથવા દાનહિંસાદિક ક્રિયા નિષ્કળ માનવાથી મૃગથી કમબન્ધ પણ ન થાય. એ પ્રમાણે કર્મના અભાવે કારણનો અભાવ થવાથી ભવાન્તરજ કયાથી થાય ? અને ભવાન્તર ન થાય, તો પછી સાદૃશ્યપણું તો કયાથીજ થાય ?

સુધર્મ - જેમ જડ પદાર્થોના કાર્યોને કારણે સરખાજ થાય છે તેમ કર્મના અભાવે પણ ભવાન્તરનું સાદૃશ્યપણું થાય છે,

ભગવન્ત - જો એમ હોય, તો કારણ રૂપાય ભવાન્તર થાય છે, એમ થયું, અને એમ માનવાથી ભવનો નાશ પણ કારણ સિવાયજ માનવો જો-એ અને એમ થાય તો પછી તપ-નિયમાદિ અનુક્રાંતનો પ્રયાસ નિર્થક થાય, વળી જેમનું નિષ્કારણ ભવાન્તર માને છે, તેમ જવોતું વિમદૃશપણું પણ નિષ્કારણ કેમ નથી માનતા ? કેમકે કારણનો અભાવ ઉભય સમાન છે.

સુધર્મ - કર્મ વિના પણ સ્વભાવથીજ ભવાન્તર થાય છે, જેમ મૃત્તિકાદિ કારણાતુર ઘટાદિ કાર્ય, કર્મ વિના પણ પોતાના સ્વભાવથીજ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી રીતે સદૃશપ્રાણીઓના જન્મની પર પગરૂપ ભવ પણ સ્વભાવથીજ થાય છે.

ભગવન્ત - એમ નથી, ધરૂપ કાર્ય પણ કઈ સ્વભાવથીજ નથી થતું, તેને પણ કર્તા-કર્મ્યુ આદિની અપેક્ષા છે, તેવી રીતે અહીં પણ શરીરરૂપ કાર્યના કર્તા અને કરણ હોય છે. અર્થાત્ જેમ કૃણાર અને ઘટથી ચક્રાદિકરણ સિત્ત જણાય છે, તેમ શરીરાદિરૂપ કાર્યથી તે કાર્યનો કરનાર જે આત્મા તે કર્તા છે ને તેમાં કરણ તરીકે કર્મ છે.

સુધર્મ - ઘટાદિ કાર્ય પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ હોવાથી કુલાગ વિગેરે તેના કર્તા-કરણ આદિ હોઈ શકે, પરંતુ પરભવના શરીરાદિ કાર્ય તો અભાદિના વિકારની જે સ્વભાવથીજ થાય છે, એટલે એમાં કર્માદિરૂપ કરણ હોય એવું કઈ જણાતું નથી.

ભગવન્ત - તારે એ કથન અયોગ્ય છે, કારણ કે ધરની જે શરીરાદિ જે કાર્ય છે તે આદિમાન અને પ્રાતિનિયત આકારવાળું હોવાથી સ્વાભાવિક નથી. વળી “કારણના એવું જ કાર્ય થાય” એમ માનીને પરભવમાં તું સાદૃશ્યપણું માને છે, તે સાદૃશ્યપણું

પણ અબ્રાહિ વિકારના દૃષ્ટાન્તમાં ઘટતું નથી. કેમકે એ અબ્રાહિવિકાર સ્વકારણભૂત પુર-
ણ દ્રવ્યના આકારાદિથી આત વિલક્ષણ થાય છે. ૧૭૮૩-૧૭૮૪-૧૭૮૫.

સ્વભાવનું સ્વરૂપ વિચારીને તેનાથી ભાગાન્તરની સદૃશતાનો નિષેધ કરે છે.

હોજ્જ સહાયો વત્યું નિકારણયા વ વત્યુધમ્મો વા ? ।

જડ વત્યુ ણત્થિ તઓઽણુલલ્હીઓ સ્વપુર્ણં વ ॥ ૧૭૮૬ ॥

અચતમણુવલ્હોઽવિ અહ તઓ અત્થિ નત્થિ કિં કમ્મ ? ।

હેજ વ તદત્થિત્તે જો નણુ કમ્મસ્સવિ સ પ્વ ॥ ૧૭૮૭ ॥

કમ્મસ્સ વાભિહાણ હોજ્જ સહાયોત્તિ હોઝ કો ટોસો ।

નિચ વ સો સમાવો સરિસો ઇત્થ વ કો હેઝ ? ॥ ૧૭૮૮ ॥

સો મુત્તોઽમુત્તો વા જહ મુત્તો તો ન સન્નહા સરિસો ।

પરિણામઓ પયપિવ ન દેહહેજ જહ અમુત્તો ॥ ૧૭૮૯ ॥

લવગરણાભાવાઓ ન ય હવહ સુહમ્મ ! સો અમુત્તોઽવિ ।

કજ્જસ્સ મુત્તિમત્તા મુહસન્નિત્તાદિઓ ચેવ ॥ ૧૭૯૦ ॥

વળી સ્વભાવ એ વસ્તુ છે ? નિષ્કારણતા છે ? કે વસ્તુધર્મ છે ? જો વસ્તુ છે એમ કહેતો હોય, તો તે જણાતો ન હોવાથી આકાશપુષ્પની પેઠે વસ્તુજ નથી, અને અત્યંત નહિ જણાવા છતાં પણ જો તે છે એમ કહે છે તો વળી કર્મ નથી, એમ કેમ કહે ? અથવા તંની અસ્તિતામા જે હેતુ માને છે, તેજ હેતુ કર્મની અસ્તિતામા પણ છે, અને એથી સ્વભાવને કર્મનું બીજું નામ કહેવામા આવે તો શુ દાવ છે ? અથવા એ સ્વભાવ નિત્ય સંશ છે, એમા કંથો હેતુ છે ? વળી એ સ્વભાવ મૂર્ત છે, કે અમૂર્ત છે ? જો તે મૂર્ત હોય, તો તે મૂર્ત વસ્તુ દ્વંધની પેઠે અથવા મૂર્તપણાથી અબ્રાહિના વિકારની પેઠે પરિણામિ હોવાથી તેણે સદૃશપણું સર્વથા ન ધરી શકે અને જો એ અમૂર્ત હોય, તો તે આકાશની પેઠે અતુપકરણરૂપ હોવાથી શરીરનો હેતુ ન થાય, તેમજ હે મુધર્મ ! શરીર-સુખસવિત્તિ વિગેરે ગર્થો મૂર્તિમાન હોવાથી સ્વભાવ અમૂર્ત ન હોઈ શકે. (આ સબધી વિશેષ વિચેચન પૂરે ૧૬૨૫-૧૬૨૬ માં ગાથામા આવી ગએલ છે, તેથી અહીં પુન તે નથી કહેતા.) ૧૭૮૬ થી ૧૭૯૦.

વળી સ્વભાવ એ નિષ્કારણતા નથી. તેમજ વસ્તુનો ધર્મ હોય તો પણ સદૃશ ન હોય એમ બતાવે છે

અહવાઽકારણત્વ ચ્ચિય સમાવઓ તોપિ સરિસયા કત્તો ? ।

કિપકારણઓ ન મ્મે વિસરિસયા ? કિં વ વિચ્છિત્તી ? ॥ ૧૭૯૧ ॥

અહવ સહાયો ધમ્મો વત્યુસ્સ, ન સોઽપિ સરિસઓ નિચ ।

લ્પાપ-દ્વિઙ્ગ મગા તિત્તા જ વત્યુપજ્ઞાયા ॥ ૧૭૯૨ ॥

અથવા સ્વભાવની એટલે કારણ વિનાજ લવોત્પત્તિ થાય છે, (એમ કહીશ) તો પણ સદૃશતા ક્યાથી ધરે ? કાંજી વિના વિમદૃશતા પણ કેમ ન થાય ? અથવા લવ-વિચ્છે. પણ કેમ ન થાય ? અને સ્વભાવ એ વસ્તુ ધર્મ હોય, તો તે વસ્તુધર્મ પણ

(૮૨) શુભાલાદિ અને સ્વર્ગ ફલની શ્રુતિથી ભવદ્વયની વિસદ્વશતા બોધ અને દીક્ષા.

પરભવમા દેવતાદિની સમૃદ્ધિ મેળવવાને માટે દાનાદિ ક્રિયા કરે છે, હવે જો ઉપર કદાચ મુજબ ઉત્કર્ષાપકર્ષ ન હોય, તો કોઈ દરિદ્ર મનુષ્ય આ ભવમા દાન-તપ-તીર્થસ્નાન વિગેરે કરીને મરણ પામી પરભવમા પણ દરિદ્ર જ થાય, અને જો એમ થાય, તો પછી કરેલ દાનાદિ ક્રિયાનું ફળ કયા રહ્યું ? માટે સદ્વશતા માનવી એ અચોગ્ય છે. ૧૭૯૮-૧૭૯૯ વર્ષી મદ્દશપણ માનવાથી વેદના પદો પણ અપ્રમાણ થશે એમ જણાવતા કહે છે કે—

જ ચ સિગાલો વદ્દ ઇસ જાયઈ વેયવિહિયમિચ્છાઈં ।

સગીય જ ચ ફલ વદ્દસવ્વદ્દ સરિસપાઈ ॥ ૧૮૦૦ ॥

હિન્નમ્મિ સસયમ્મિ જિણેણ જરમરણવિપ્પમુક્કેણ ॥ ૧૬૦ ॥

સો સમણો પઞ્ચહો પંચાહે સહ સ્વહિયસઈ ॥ ૧૮૦૧ । ૬૧૭ ॥

“ વિદ્યાસહિત જેને બળાય છે તે મરીને શિયાળ થાય છે ” તથા “ સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળાએ અગ્નિહોત્ર કરવો (મૈત્રુપનિષદ ૬-૩૬) ” ઇત્યાદિ સ્વર્ગીય ફળ જે વેદમા કહ્યું છે તે બધું સર્વથા સદ્દશપણ માનવાથી અસંભવ થશે. એ પ્રમાણે જરા અને મરણથી મુકાએલા જિનેશ્વર ભગવન્તે તેના સશયનો છદ્ કર્ષો એટલે તેણે પાતાના પાત્રશો શિષ્યો સહિત ભગવન્ત પાસે દીક્ષા લીધી ૧૮૦૦-૧૮૦૧.

વળી હું ભદ્ર મુધર્મ ! જો પરભવમા પણ સદ્વશતાજ માનવામા આવે, તો “ શુભાલો વૈ ઇવ જાયતે ય સપુરીવો વચ્ચતે ” એટલે જે પુરુષને વિષ્ણુ સહિત બળાય છે, તે પરભવમા શિયાળ થાય છે, ઇત્યાદિ જે વેદમા કહ્યું છે, તે અસંભવ થશે, કેમકે તારી માન્યતા મુજબ તો પુરુષ મરીને પુરુષજ થાય. અન્ય કોઈ ન થાય, એટલે પુરુષ હોય તે મરણ પામીને પરભવમા શિયાળ કેવી રીતે થાય ? તથા “ અમિદોષ જુહવાન્ સ્વર્ગ-કામ ” સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળાએ અગ્નિહોત્ર કરવો. “ અમિદોમેન યમરાત્રમમિજયતિ ” (મૈત્રુપનિષદ ૬-૩૬) અગ્નિહોત્ર થકારે તે યમના શબ્દને છતે છે મેળવે છે, ઇત્યાદિ સ્વર્ગીય ફળ સ્વપનાર વેદપદો પણ અસંભવ થશે, કેમકે તારા અભિપ્રાયે મનુષ્ય મરીને દેવ થાયજ નહિ.

“ પુરુષો વૈ પુરુષત્વમ્નુતે, વદાન્ન વશુત્વ ” પુરુષ મરીને પુરુષપણજ પામે છે, અને પશુઓ મરીને પશુપણજ પામે છે. એ વેદ-પદોનો અર્થ આ પ્રમાણે છે, કે જે કોઈ પુરુષ આ જન્મમા સ્વભાવથીજ ભદ્ર વિનીત-મત્સર રહિત હોય, તે મનુષ્યનામ અને મનુષ્યગોત્રનું કર્મ બાધીને મરણ પામ્યા પછી મનુષ્યત્વ-પુરુષત્વ પામે છે, પરંતુ સર્વ મનુષ્યો નિયમા એમજ થાય છે એમ નહિ. અન્યર્થવશાત્ અન્યગતિમા કોઈ ભુદાજરૂપે પણ ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રમાણે કોઈક પશુઓ પણ માયા વિગેરે દાખને લીધે પશુનામ અને પશુગોત્ર કર્મ બાધીને પરભવમા પશુ થાય છે, પણ મર્વ પશુઓ એ પ્રમાણે પશુજ થાય છે, એમ નહિ, કેમકે જીવની ગતિ કર્મને આધીન છે. આ પ્રમાણે પરમકૃપાળુ જગદીશ્વર મહાવીર દેને મુધર્મસ્વામીના સશયનો નાશ કર્યો, એટલે મુધર્મ-સ્વામિએ પાતાના પાત્રશો શિષ્યો સહિત ભગવન્ત પાસે દીક્ષા લીધી. ૧૮૦૦-૧૮૦૧.

હવે છઠ્ઠા ગણધરનું આવણું ને સમયનો પ્રાદુર્ભાવ

તે પવ્વઙ્ગ સોઝ મંડિઅ આગચ્છઈ જિણસગાસં ।

વચ્ચામિન્ન વંદામિં વંદિત્તા પજ્જુવાસામિ ॥ ૧૮૦૨ । ૬૨૮ ॥ ૧૬૨ ॥

આમદ્વો ય જિણેણ જાહ-જરા-મરણવિપ્પમુક્કેણં ।

નામેણ ય મોક્ષેણ ય સવ્વણ્ણસવ્વદરિસીણં ॥ ૧૮૦૩ । ૬૨૯ ॥ ૧૬૨ ॥

કિ મન્ને વધ-મોક્ષા સતિ ન સતિત્તિ સંસઓ તુજ્ઞં ।

વેયપયાણ ય અત્થં ન યાણસી તેસિમો અત્થો ॥ ૧૮૦૪ । ૬૨૦ ॥ ૧૬૩ ॥

તેણે દીક્ષા લીધી, એમ સાબળીને મડિકનામા દ્વિજોપાધ્યાય, લગવન્ત પાસે આવે છે, તે વિચારે છે કે હું ત્યા જાઉં, તેમને વાહુ, વહન કરી મશય નિરારીને તેમની પર્યુપાસના કરૂં તેઓ ત્યા ગયા એટલે જન્મ-જરા-અને મરણથી મુક્તિ મળે સર્વજ્ઞ-મર્વ-દર્શી, જિનેશ્વરે તેમને નામ અને ગોત્ર યોલાવ્યા યોલાવીને કહ્યું કે હું મડિક ! તું એમ માને છે કે ‘ બન્ધ અને મોક્ષ છે કે નહિ ? ’ આવો સસાર તને પેપહોના અથથી થયો છે, પણ તું તે પહોના અર્થ બરોબર નથી જાણતો. ૧૮૦૨ થી ૧૮૦૪.

પોતાના સમયનો છેલ્લો અથથી મુખર્મસ્વામીએ લગવન્ત પાસે દીક્ષા લીધી એમ જાણીને મડિકે નામા દ્વિજોપાધ્યાય પોતાના શિષ્યો સહિત જિનેશ્વર પાસે આવ્યા એટલે કરૂં જાણુ લગવન્તે તેમને નામ અને ગોત્ર પૂર્વક યોલાવીને કહ્યું કે— હું મડિક ! તને એવો સમય છે કે “ બન્ધ અને મોક્ષ છે કે નહિ ? ” (વિરૂદ્ધ અર્થવાળી વેના પહોની શ્રુતિ-ઓ સાલળવાથી તને એ અધોઅર્થ સમય થયો છે, તે શ્રુતિઓ આ પ્રમાણે છે, “ન પપ વિગુણો વિમુક્તે વચ્ચત્તે સમરતિ યા, ન મુચ્ચત્તે મોચયતિ યા, ન વા પપ વાહમન્થન્તર યા વેદ” આ શ્રુતિનો અર્થ તું એવો સમજે છે કે સત્ત-રજસ-તમાશુચ રહિત, વિભુ-સર્વગત એવો આ આત્મા પુન્ય-પાપવરે બનેલો નથી, વણી તદતુમારે જુડે જુડે ગતિમા જતો પણ નથી, તેમજ કર્મથી મુક્તો નથી, તેમ બોમને મુક્તારો નથી, કેમકે બન્ધનોજ અભાવ છે, મહદ્-અહ કાર વિરે બાહ્ય વસ્તુ અને આસ્થન્તર જે સન્ધરૂપ તે પણ એ જાણતો નથી. કારણકે જ્ઞાન એ પ્રકૃતિનો ધર્મ છે અને પ્રકૃતિ તે અચેતન છે. આ પ્રમાણે આ પદો જીવને કર્મના બન્ધ, મોક્ષનો અભાવ પ્રતિપાદન કરે છે તથા “ ન હ વૈ સજ્જરીરસ્ય પ્રિયાડપ્રિયયોરપહતિરસ્તિ, અજ્જરીર વાય મન્ત પ્રિયા-ડપ્રિયે ન સ્પૃશન (છાન્દોગ્યોપનિષદ્ ૮-૧૨-૧) ” એટલે શરીરવાલા કેમકે પણ પ્રિયાપ્રિયનો અભાવ નથી અને અજ્જરીરને પ્રિયાપ્રિય કદિ પણ સ્પર્શતા નથી. અર્થાત્ બાહ્ય અસ્થન્તર બનાવે શરીર સતાન યુક્ત હોવાથી મસારી જીવને મુખ-હું ખનો અભાવ નથી અને અજ્જરીર એટલે અમૂર્ત આત્માને મુખ હું ખ સ્પર્શતા નથી, કેમકે તેના કારણજીવ કર્મનોજ તેને અભાવ છે. આ વેદ પદો બન્ધમોક્ષનું પ્રતિપાદન કરનાર છે. આ પ્રમાણે પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થ પ્રતિપાદન કરનારા વેપદો સાલળાને તને સમય થયો છે. પણ તે અધોઅર્થ છે, કેમકે એ પદોનો અર્થ એમ તું જાણે છે, તેમ નથી, પણ હું કહું છું તે પ્રમાણે છે, તે જ લક્ષ-પૂર્વક સાલળો. ૧૮૦૨-૧૮૦૩-૧૮૦૪.

જે શુક્રાદિયોએ મહિંક બન્ધ—ભાક્ષનો અભાવ માને છે. તેના લગવન્ત ખુલાસો કરે છે.

ત મદ્રસિ જદ્ વધો જોગો જીવસ્સ કમ્મુણા સમય ।

પુવ્વ પન્ઠા જીવો કમ્મ વ સમ વ તે હોજ્ઞા ॥ ૧૮૦૬ ॥

ન હિ પુવ્વમહેઝ્ઞો સ્વરસિંગ વાડડયસમવો જુત્તો ।

નિકારણજાયસ્સ ય નિકારણઽ ચિય વિણાસો ॥ ૧૮૦૬ ॥

અદવાડ્ઞાઽ ચિય સો નિકારણઽ ન કમ્મજોગો સે ।

અહ નિકારણઽ સો, મુક્કસ્સવિ હોદ્દિ સ મુજ્ઞો ॥ ૧૮૦૭ ॥

હોજ્ઞ વ સ નિચમુક્કો વધામાવમ્મિ કો વ સે મોરલ્લો ? ।

ન હિ મુક્કવવણ્ણસો વધામાવે મઝો નમસો ॥ ૧૮૦૮ ॥

(પૂર્વેક્ત વેદ પદો સાલણીને) હે આયુષ્યમાન મહિંક ! તું એમ માને છે કે જો જીવનો કર્મની સાથે સંબંધ હોય તો તે સંબંધ આદિમાન છે કે અનાદિ છે ? જો સંબંધ આદિમાન હોય, તો પહેલાં જીવ અને પછી કર્મ ઉત્પન્ન થાય ? અથવા પહેલાં કર્મ અને પછી જીવ ઉત્પન્ન થાય ? કે બન્ને સાથેજ ઉત્પન્ન થાય ? જો પહેલાં જીવ અને પછી કર્મ થાય (એમ કહેવામા આવે) તો તે અથાગ્ય છે, કારણ કે કર્મની સત્તા પહેલાં ન હોવાથી ગધેડાના શીંગડાની પેઠે હેતુ સિવાય આ સારીપણે આત્માની ઉત્પત્તિ જ સભવે નહિ, (જે નિર્હેતુક હોય છે, તે ગધેડાના શીંગડાની પેઠે ઉત્પન્ન થતું નથી. અને જે ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઘટની પેઠે નિર્હેતુક નથી હોતું.) જે કારણ સિવાય ઉત્પન્ન થાય છે, તેના નાશ પણ કારણ સિવાય થાય છે. કર્મની પહેલાં આત્મા અનાદિકાળ સિદ્ધ છે, તેથી તેમા સહેતુક-નિર્હેતુકની ચિન્તા શામરે કરવી ? એમ કહેવામા આવે, તો તેને કારણ સિવાય આકાશની પેઠે કર્મનો બંધ નહિ થતે, કારણ સિવાય પણ કર્મ બંધ થાય, એમ કહેવામા આવે, તો શુક્ર જીવને પણ પુનઃ બંધ પ્રાપ્ત થશે, અને વગર કારણે કર્મ થવાથી ભાક્ષનો જ અભાવ થશે અથવા કર્મબંધના અભાવે આત્મા નિત્ય શુક્ર કહેવાશે, અથવા બંધના અભાવે જીવને ભાક્ષનો વ્યવહાર કેની રીતે કરાશે ? કારણ કે જેમ અબદ્ધ આકાશને ભાક્ષનો વ્યવહાર નથી કરાતો, તેમ અબદ્ધ આત્માને પણ ભાક્ષનો વ્યવહાર નહિ કરાય. (જે બદ્ધ હોય તેનોજ ભાક્ષ થાય) ૧૮૦૫-૧૮૦૬-૧૮૦૭-૧૮૦૮.

ન ય કમ્મસ્સવિ પુવ્વ કચ્છરમાને સમુન્નવો જુત્તો ।

નિકારણઽ સોવિ ય તદ્દ જુગવુપ્પત્તિમાવે ય ॥ ૧૮૦૯ ॥

ન હિ કસા કજ્જતિ ય જુગવુપ્પત્તીર્ણે જીવ-કમ્માણ ।

જુત્તો વવણ્ણસોઽય જદ્દ લોપ્પ ગોવિસાણાણ ॥ ૧૮૧૦ ॥

હોજ્ઞાણાઈઓ વા સવથો તદ્દવિ ન ઘટણ્ણ મોક્કલ્લો ।

જોડ્ઞાઈ સોડ્ઞતો જીવ-નહાણ વ સંવથો ॥ ૧૮૧૧ ॥

ઇય જુત્તીણ ન ઘટ્ઠ સુવ્વ ય સુદ્ધિર્ણે વથ મોક્કલ્લોત્તિ ।

તેણ તદ્દ સસઓઽય ન ય કજ્જોઽય જદ્દા મુણ્ણ ॥ ૧૮૧૨ ॥

જીવની પહેલાં પણ કર્મની ઉત્પત્તિ નહિ થતે, કારણકે કર્મ બંધ ત્યારે તેનો કર્તા

જે જીવ તેનો અભાવ હોય છે, અને કર્તા મિવાય કર્મ હોઈ શકે નહિ, જો કારણ સિવાય પણ કર્મની ઉત્પત્તિ હોય, તો તેનો નાશ પણ કારણ સિનાયજ થાય. વળી જો જીવ અને કર્મ બન્ને સાથે ઉત્પન્ન થાય, એમ કહેવામા આવે (તો તે પણ નહિ બને, કેમકે નિર્હેતુક હોવાથી પ્રત્યેક પક્ષમા કહેલા દોષો એ બન્નેને નિર્હેતુક માનવામા પણ આવશે.) વળી એકીસાથે ઉત્પન્ન થતા ગાયના શીગડાની પેઠે જીવ અને કર્મની યુગપત્ ઉત્પત્તિમાં કર્તા અને કાર્યનો વ્યવહાર પણ નહિ ધટે. અને જો જીવ તથા કર્મનો અનાદિ સ્થ યોગ માનવામા આવે, તો પણ મોક્ષ નહીં ધટે, કેમકે જીવ અને આકાશના સંબંધની પેઠે જે વસ્તુ અનાદિ હોય છે, તેનો અન્ત નથી થતો. એટલે કે જેમ આકાશની સાથે જીવનો સંબંધ કદિપણ દૂર નથી થતો, તેમ કર્મની સાથેનો સંબંધ પણ જીવથી કદી દૂર નહિ થાય, અને એથી મોક્ષનો અભાવ વશે. આ રીતે યુક્તિ પૂર્વક બધ મોક્ષ છે એમ ધટવું નથી, અને વેદની શ્રુતિઓમા તે છે એમ પણ સંભળાય છે. આથી તને મશય થયો છે. પણ તારે તેવો સંશય ન કરવો એકાએક ૧૮૦૯ ૧૮૧૨.

હવે ઉપરની યુક્તિઓનું ખડન કરીને જે સાત્ય છે, તે કહે છે.

સત્તાળોડ્ઞાઈઓ પરોપ્પરં દેહ-દેહમાવાઓ ।

દેહસ્સ ય કમ્મસ્સ ય મદિય । ધીય-કુરાણ વ ॥ ૧૮૧૩ ॥

અતિય સ વેહો જો કમ્મકારણ જો ય રુજ્જમણસ્સ ।

કમ્મં ચ વેહકારણમતિય ય જં કજ્જમણ્ણસ્સ ॥ ૧૮૧૪ ॥

ક્ષત્તા જીવો કમ્મસ્સ કરણઓ જહ ઘઠસ્સ ઘઠકારો ।

એવ ચિય વેહસ્સવિ કમ્મકરણસંભરાડત્તિ ॥ ૧૮૧૫ ॥

કમ્મ કરણમસિદ્ધં ચ તે મર્ફ કજ્જઓ તય સિદ્ધ ।

કિરિયાફલઓ ય પુણો પઢિવજ્જ તમગિમ્મહૂં વ ॥ ૧૮૧૬ ॥

હું માનુંક ! બીજ અને અકુરની પેઠે શરીર અને કર્મનો પરસ્પર હેતુ-હેતુમદ્ભાવ હોવાથી તેઓનો અનાદિ સંતાન છે. જેમકે શરીર એવું છે, કે જે આગળ થવા વાળા ભવના કર્મનું કારણ છે અને અન્ય અતીત ભવના કર્મનું વર્ધ છે, તેવી રીતે અનાદિ સંસારમાં જે જે આગળના શરીરનું કારણ અને અતીત શરીરનું કાર્ય છે, તે તે શરીર અને કર્મનો અનાદિ સંતાન છે. જેમ કે ડાલિ કરણયુક્ત કુલાર ધરનો કર્તા છે, તેમ કર્મરૂપ કરણયુક્ત જીવ કર્મનો કર્તા છે, ને એ પ્રમાણે જ કર્મરૂપ કરણથી શરીરનો કર્તા પણ આત્મા છે. કર્મ અતીન્દ્રિય હોવાથી તેને કરણ ન કહી શકાય. એમ વૃદ્ધ માનતો હોય, તો તે અથોઅથ છે, કારણ કે (ધરાદિની પેઠે) શરીરનાં કૃત્ત્વ હોવાથી તેનું કોઈક કરણ છે, ને એમા જે કરણ છે તે કર્મજ છે. અથવા કુલાર અને ધરની પેઠે કર્તા અને કાર્યરૂપપણાથી આત્માનું અને શરીરનું કોઈ કરણ છે, એમા જે શરીરનાં કરનાર આત્માનું કરણ છે તે કર્મજ છે. આ પ્રમાણે શરીરનાં કર્મ કાર્યથી તે કર્મની સિદ્ધિ છે. વળી (દાનાદિ ક્રિયાઓ કૃપિ આદિ ક્રિયાની પેઠે ચેતને આરબેલી હોવાથી રૂળવાળી છે ને તેનું જે રૂળ તે કર્મ છે (આવી રીતે ક્રિયાના રૂળથી પણ તેની સિદ્ધિ છે. માટે અગ્નિહૂતિની પેઠે વૃદ્ધ કર્મ (બધ) છે, એમ અગ્નિકાર કર. ૧૮૧૩ થી ૧૮૧૬.

જે સયોગ આનાદિ છે, તે અનન્ત છે, એ એકાન્ત સત્ય નથી, એ જણાવે છે કે—

જ સતાણોડનાઈ તેનાણતો ચ ણાયમેગતો ।

દીસઈ સતોડવિ જઓ કત્તડ ગીય કુરાઈર્ણ ॥ ૧૮૧૭ ॥

અણયરમણિન્વત્તિયરુજ્જ વોય કુરાણ જ વિહય ।

તત્ત્વ હઓ સતાણો કુમ્કુડિ અડાડયાણ વ ॥ ૧૮૧૮ ॥

જહ વેહ કચ્છનો-વલ્લસજોગોડનાડસગ્ગમોડવિ ।

વોન્છિજ્જ સોરાય તહ જોગો જીવ કમ્માણ ॥ ૧૮૧૯ ॥

જે અનાદિ સતાન હોય, તે અનન્તજ હોય, એમ એમને ન કહી શકાય, કારણકે બીજા અને અકુરનો અનાદિ સતાન છતાં પણ તેનો અન્ત જણાય છે વળી જેમ બીજા અને અકુરમાંથી કોઈ પણ એક વસ્તુ કાર્યને ઉત્પન્ન કર્યા બિનાય નાશ પામે, તે તેમાં તેનો સ્થાન-પરપરા પણ નાશ પામે છે એજ પ્રમાણે કુકડી અને ઇકામા તથા પિતા અને પુત્રમાં પણ સમજીતું અથવા જેમ સુનણ અને ઉપવ (પત્થર) નો અનાદિ કાળથી આડ્યો આવેલો સયોગ અગ્નિ આગિના તાપથી દૂર કરાય છે, તેમ જીવ અને કમનો સયોગ દૂર કરાય છે, તેથી ભોક્ષ થાય છે ૧૮૧૭-૧૮૧૮-૧૮૧૯

સુવર્ણ અને માટીના જીવો નવા નવા થાય છે છતાં તે પુદ્ગલો તે અનાદિના પ્રવાહવાળા છે. અથવા જે સરખા સ્થાનની અપેક્ષાએ આ અનાદિ સયોગ લેવામાં હરકત નહિ, તેના કોઈક ભાગમાંથી તેવા કોઈ સયોગે સોતું કલકાવનામાં આવે ત્યારે અનાદિ સયોગનો પણ વિભાગ થાય. જગત ધંધિર કરેલું છે એમ નહીં માનનારાઓ માટેજ આ સ્થાન છે, જેઓ ધંધિર કરેલું જગત છે એમ માને છે તેઓને માટે પ્રાગણાવ લેવો કે અતીત સમયોની પરખા દૃષ્ટાન્ત તરીકે લેવી, કેમકે તેની આદિ નથી અને અત છે, કારણકે અતીતકાલ અને પ્રાગણાવ પણ અનાદિ આત છે. ૧૮૧૭-૧૮૧૯

જીવ-કમનો સયધ અનાદિ અનન્ત અને અનાદિ સાન્ત છે, એમ જણાવતા કહે છે કે,

તો કિં જીવ નહાણ વ અહ જોગો કચ્છનો વણાણ વ ? ।

જીવસ્સ ચ કમ્મસ્સ ચ મણ્ણઈ દુવિહોડવિ ન વિરુદ્ધો ॥ ૧૮૨૦ ॥

પદમોડત્યાડમવ્વાણ મવ્વાણ કચ્છનો-વ્રાણ વ ।

જીયત્તે સામણ્ણે મવ્વોડમવ્વોત્તિ કો મેઓ ? ॥ ૧૮૨૧ ॥

હોડ વ જઈ કમ્મરુઓ ન વિરોહો નારગાડમેવ વ્વ ।

મણ્ણઈ ચ મવ્વા ડમ્વા સમાવઓ તેણ સદેનો ॥ ૧૮૨૨ ॥

જીવ અને કમનો આહોમાહે સયધ, જીવ અને આધારની પેઠે અનાદિ અનન્ત છે ? કે સુવર્ણ અને પત્થરની પેઠે અનાદિ સાન્ત છે ? (એના ઉત્તરમાં) કહીએ છીએ કે બન્ને પ્રકારનો સયધ અવિરુદ્ધ છે પહેલો જીવ ને આકાશના જેવો અનાદિ અનન્ત સયધ અલબ્ધોને છે તથા બીજો સુવર્ણ અને પત્થરની પેઠે અનાદિ સાન્ત સયધ લબ્ધ જીવોને છે, જીવત્ત સવમા સમાન છતાં લબ્ધ અને અલબ્ધમાં શાંતી તરફવત છે ?

(જીવત્વ સમાન છતાં પણ નારક (નારકો) તિર્થચાદિરૂપ તદ્દાવત જેવી રીતે છે, તેવી-
રીતે ભવ્ય-અને અભવ્યપણાંરૂપ તદ્દાવત પણ છે, આ પ્રમાણે પણ નાહી કહી શકાય,
કારણકે નારકાદિપણાનો તદ્દાવત કર્મજનિત છે, સ્વાભાવિક નથી, ને તેવી રીતે) ભવ્યા-
ભવ્યત્વનો તદ્દાવત પણ નારકાદિની પેઠે કર્મ જન્ય હોય, તો કંઈ વિશેષ નથી, પણ
એ ભવ્યાભવ્યત્વનો તદ્દાવત તમે તો સ્વાભાવિક કહો છો, તેથી સંદેહ થાય છે,

ભવ્યાભવ્યત્વના તદ્દાવતનું કારણ કહે છે

દબ્વાઈત્તે તુલ્લે જીવ-નહાણ સમાવઓ મેઓ ।

જીવા-ડજીવાઈગઓ જહ તહ મળે યગ્ગિસેસો ॥ ૧૮૨૩ ॥

एवंपि भव्यभावो जीवत्तपिव सभावजाईओ ।

पावइ निचो तम्मि य तदवत्ये नतिय निव्वाण ॥ १८२४ ॥

जह घटपुव्वाभावोऽणाइसहावोऽवि सनिहणो एव ।

जह भवत्ताभावो भवेज्ज किरियाए को दोसो ? ॥ १८२५ ॥

જેમ જીવ અને આકાશમા દ્રવ્યત્વ-સત્ત્વ-અમેયત્વ-જ્યેષ્ઠત્વ વિગેરે ધર્મો સમાન છતાં
પણ, તેમા જીવત્વ અને અજીવત્વ આદિ ભેદ સ્વાભાવિક છે, તેમ જીવોમા પણ જીવપણું
સમાન છતાં એ ભવ્ય-અભવ્યપણાનો ભેદ છે એ પ્રમાણે ભવ્યભાવ જીવત્વની પેઠે જો
સ્વાભાવિક હોય, તો તે ભવ્યભાવ નિત્ય-અવિનાશી થયો અને તે અવિનાશી એવા
ભવ્યભાવમા ભ્રાક્ષ નહીં થાય. (કેમકે “ સિદ્ધતા જીવો ભવ્ય નથી, તેમ અભવ્ય પણ
નથી.” એમ કહેવામા આવે છે મટિ તે અવિનાશી ભવ્યો ભ્રાક્ષને અધોગ્ય છે,) એમ ન
કહેવું, કારણકે જેમ ધરનો પૂર્વઅમાન અનાદિ સ્વભાવવાળો છે, છતાં પણ તેનો ધરની
ઉત્પત્તિ સમયે નાશ જણાય છે, તેવી રીતે જ્ઞાન-ક્રિયાવડે જો અનાદિ સ્વભાવવાળો ભવ્ય-
ભાવનો નાશ થાય, તો તો દેખે છે ? કંઈ નહીં. ૧૮૨૩-૧૮૨૪-૧૮૨૫.

अणुदाहरणमभावो त्वरसगपिव मई न त जम्हा ।

भावो विय स विसिद्धो कुंभाणुत्पत्तिमेत्तेर्ण ॥ १८२६ ॥

एव भव्नुत्तेओ कौट्ठागारस्त वा अवचयति ।

त नाणवत्तणओऽणागयकाल उराण व ॥ १८२७ ॥

ज चातीना-ऽणागयकाला तुडा जओ य ससिद्धो ।

एको अणतभागो भव्वाणमईयकालेण । १८२८ ॥

एस्सेण तत्तिव चिय जुत्तो जवोऽवि सव्वभव्वाण ।

जुत्तो न समुत्तेओ होज्ज मई कहमिण सिद्ध । ॥ १८२९ ॥

भव्वाणमणवत्तणमणवभागो व हिइ व सुओ ફિ ? ।

કાલાદઓ વ મદિય ! મહ વયણાઓ વ પડિવજ્ઞ ॥ ૧૮૩૦ ॥

ધરનો જે પૂર્વ અમાન તે ઉદાહરણ ન થાય, કેમકે તે અભાવસ્વરૂપ હોવાથી ગદિ-
રાના શીગડાની પેઠે અસ્તિત્વરૂપ છે, એમ ઉ' કહેનો હોય તો તે અધોગ્ય છે, કારણકે એ

ઘટનો પૂર્વ અભાવ, ભાવરૂપજ છે, માત્ર તેના દારણભૂત-અનાદિ ભથ્થો પ્રવર્તેલ જે માટીના પુદ્ગળનો સમૂહ તેથી ઘટની ઉત્પત્તિજ નથી થી, એટલેજ કેવળ તેમા તફાવત છે વળી થોડે થોડે ધાન્યથી હીન થતો કોઠાર, કાળાન્તરે જેમ સર્વથા ખાલી થઈ જાય છે, તેમ કાળ અનન્તાનન્તો હોવાથી છ માગના અન્તે પણ એક ભવ્ય જીવ અવશ્ય મોક્ષે જાય તો તેથી અનુક્રમે હીન થવાથી સર્વ ભવ્યજીવોથી સમાર કાળાન્તરે શૂન્ય થઈ જાય, એમ કહેવામા આવે તો તે પણ અચુક છે, કેમકે ભવ્ય જીવોનો સમૂહ, અનાગત એટલે ભવિષ્યકાળ અને આકાશની પેઠે અનન્ત છે, એટલે તેનો વિચ્છેદ કદી પણ થાય નહિ, કેમકે અતીત-અનાગત કાળ સમાન છે, અને અતીતકાળે એક નિર્દોશના અનન્તમા ભાગે ભવ્ય જીવો મોક્ષે ગયા છે, ભવિષ્યકાળમા પણ તેટલાજ મોક્ષે જશે, માટે સર્વ ભવ્ય જીવોનો ઉચ્છેદ માનવો ચોખ્ખ નથી. ભવ્યજીવો અનન્તા છે, અને તેનો અનન્તમા ભાગ મોક્ષે જશે, એમ શાથી માની સનાય ? એમ તુ પૂછતો હો, તો હું મહિં ' કાળ અને આકાશ આદિની પેઠે ભવ્યો અનન્તા છે, તેથી તેમનો કાળ-અને આકાશની પેઠે સર્વથા વિચ્છેદ નથી થતો, આ પ્રમાણે તુ મારા વચનથી અગીકાર કર ૧૮૨૬ થી ૧૮૫૦

તમે કહો છો, તે સત્ય છે, એમ શાથી મનાય ? એમ શકા થતી હોય તો—

સન્ભૂયમિણ ગિણ્દમ્મ મહ વચનાઓડવસેસવયણ વ ।

સન્વણ્ણુત્તાદ્ધો વા જાણયમજ્જત્યવયણ વ ॥ ૧૮૩૧ ॥

મણસિ ફિહ સન્વણ્ણૂ સન્વેસિં સન્વસસયચ્છેયા ।

વિદ્ધતાભાવમિવિ પુચ્છઠ જો સંસઓ જસ્સ ॥ ૧૮૩૨ ॥

મે જે કંઈ તે સર્વ માત્ર છે, એમ પ્રહણ કર. કારણકે હું સર્વજ્ઞ વીતરાગ છું, તેથી જ્ઞાપક અવસ્થા પુરૂષની પેઠે મારૂ વચન તારા સશયાદિ સર્વ વચનની પેઠે સત્ય છે તમે મર્વજા છો કે નહિ, તેની શી ખાતરી ? એવો તને સશય થતો હોય, તો તેના ઉત્તરમા કહેવાય કે હું સર્વના સશયનો છું કહું છું. આમા બીજા કોઈ ઉદાહરણની જરૂર નથી, છતાં તને જે કંઈ પણ સશય હોય તે પૂછ, હું તેનો છું કહું. જેથી તને ચોખ્ખાને પ્રતીતિ થાય, ૧૮૩૨-૧૮૩૨

જે ભવ્યો હોય અને મોક્ષે ન જાય, તેને અભવ્ય કેમ ન કહેવાય ?

ભવ્વાવિ ન મિજ્ઞિસસતિ કેદ કાલેણ જદ્ધિ સવ્વેણ ।

નણુ તેવિ અમહચ્ચિય ફિં વા ભવ્વત્તણ તેસિં ? ॥ ૧૮૩૩ ॥

મણ્ણહ ભવ્વો જોગ્ગો ન ય જોગત્તેણ સિજ્જદ્ધિં સવ્વો ।

જહ જોગ્ગમિવિ દલિણ સવ્વત્ય ન કીરણ પઢિમા ॥ ૧૮૩૪ ॥

જહ વા સ એવ પાસાણ કણગજોગોડિવિ જદ્ધિ જોગ્ગેડિવિ ।

ત મિજ્ઞજ્ઞહ સવ્વો ચ્ચિય સ વિવજ્ઞહ જસ્સ મપત્તી ॥ ૧૮૩૫ ॥

ફિં પુણ જા સપત્તી સા જોગ્ગમ્સેવ ન ઇ અજોગ્ગસ્સ ।

તહ જો મોહૂતો નિયમા સો ભવ્વાણ ન ઇયરેસિં ॥ ૧૮૩૬ ॥

ભવ્ય છતાં પણ જેઓ કોઈ કાળે પણ મોક્ષે ન જાય, તો પછી જેઓનો મોક્ષ ન થાય તેઓને અભવ્ય કેમ ન કહેવા ? તેઓને ભવ્ય કહેવામા શું વિશેષતા છે ? (એ

પ્રધ્વ સાક્ષાવતી પેઠે કૃતક છતાં શ્રોક્ષણ નિત્યપણુ ને સ્વરૂપાવસ્થાનજ શ્રોક્ષ. (૮૯)

પ્રશ્નના ઉત્તરમા કહેવાતુ કે) લબ્ય એટલે સિદ્ધિગમન થોડ્ય, (પણ સિદ્ધગતિમાં જાણ્ય એવો અર્થ ન સમજવો.) થોડ્યતામાત્રથીજ સર્વે સિદ્ધ થશે એમ ન ગમજવુ. (પણ સિદ્ધ ગતિમા જનાની સામગ્રી મળે તોજ તે સિદ્ધિ પામે.) જેમ મુવર્ણ-પાપાણ-કાષ્ટ વિગેરેના દળીઆમા પ્રતિમા થવાની થોડ્યતા હોય છે, પણ તે સર્વ દળીઆમાથી પ્રતિમા નથી કરાની. પણ જેને થોડ્ય સામગ્રી મળે છે, તેનીજ પ્રતિમા કરાય છે. અથવા જેમ મુવર્ણ અને પાપાણનો થોગ ભુદો પાડી શકાય એમ છે, છતાં કદાચ ગર્વનો વિશેષ નથી થતો, પણ જેને વિશેષની સામગ્રી મળે છે તેજ વિશેષ થાય છે. મતલબ કે-થોડ્ય-સામગ્રી થોડ્યતાવાળાને મળે તોજ કાર્ય થાય, ન મળે તો નહીં થાય, પણ અથોડ્યતા-વાળાને સામગ્રી મળે તો પણ કાર્યની સિદ્ધિ નથી થતી, તેનીજ રીતે જે શ્રોક્ષ થાય છે, તે અવશ્ય લબ્યનેજ થાય છે, પણ અલબ્યને નથી થતો. ૧૮૩૩-૧૮૩૬-૧૮૩૫-૧૮૩૬.

શ્રોક્ષ નિત્ય નથી, એમ કહેવામા આવે તો, તે માટે કહે છે કે—

કયગાઈમત્તણાઓ મોરલો નિચો ન હોઈ કુમો વ ।

નો પદંસામાવો શ્રુવિ તદ્દમ્માવિ જ નિચો ॥ ૧૮૩૭ ॥

અણુદાહરણમભાવો ઇમોઈય મંઈ ન ત જઓ નિયત્રો ।

કુમવિનાસવિસિદ્ધો ભાવો ચ્ચિય પોગલમયોડ્ય ॥ ૧૮૩૮ ॥

કિં વેગતેણ કય પોગલમેત્તવિલયમ્મિ જીઈસ્સ ।

કિં નિવ્વત્તિયમહિય નમત્તો વહમેત્તવિલયમ્મિ ? ॥ ૧૮૩૯ ॥

કૃતકાદિ (ધર્મવાળો) હોવાથી ધરની પેઠે શ્રોક્ષ નિત્ય નથી. (એમ કહેવામા આવે તો) તે અથોડ્ય છે, કારણકે પ્રધ્વ સાક્ષાવ કૃતક છતાં પણ નિત્ય છે. અક્ષાવ એ અવસ્તુ-રૂપ હોવાથી તેનું ઉદાહરણ નહીં ધટે, એમ કહેવામા આવે, તો તે પણ ઉચિત નથી, કેમકે નિશ્ચિત કુલ વિનાશરૂપ વિશેષણે વિશિષ્ટ એવો પુરુગણાત્મકભાવ એજ પ્રધ્વ સાક્ષાવ છે. (તેથી એ ઉદાહરણ થોડ્ય છે) અથવા જેમ ધરમાત્રોજ વિનાશ થવાથી આકાશમા શુ વિશિષ્ટ કરાય છે ? કદાચ નહીં, તેવીજ રીતે કર્મ પુરુગણ માત્રોજ વિનાશ થએથી જીવમા શુ વિશેષ કરાય છે ? કે જેથી શ્રોક્ષને એકાન્તે કૃતક કહેવાય ? ૧૮૩૭-૧૮ ૮-૧૮૩૬.

મહિક — શ્રોક્ષ નિત્ય-અવિનાશી નથી, પણ ધરની પેઠે કૃતક હોવાથી-પ્રયત્ન પછી થતો હોવાથી અને આદિમાન હોવાથી અનિત્ય-વિનાશી છે.

ભગવન્ત — તારૂં કહેતુ અથોડ્ય છે, કેમકે તે કહેલો હેતુ વિપક્ષમા રહે છે, તેથી તે અનેકાન્તક છે. જેમકે ધર વિગેરેના પ્રધ્વ સાક્ષાવ કૃતકાદિ સ્વભાવવાળો છે, તોપણ તે નિત્ય છે, અને જો તેને અનિત્ય કહેવામા આવે, તો ઘટાદિ પુનઃ તરૂં થવા જોડ્ય.

મહિક — પ્રધ્વ સાક્ષાવ, અક્ષાનરૂપ હોવાથી વસ્તુરૂપ નથી, એટલે તેનું ઉદાહરણ આપ નહિ કહી શકો.

ભગવન્ત — એ પ્રધ્વ માત્રાવ અવસ્તુરૂપ નથી, પણ વસ્તુરૂપ છે, કારણ કે નિશ્ચિત કુલ વિનાશરૂપ જે વિશિષ્ટ પુરુગણાત્મકભાવ (કપાલ-ડીકરા થવાદિ રૂપ) એ પ્રધ્વ સાક્ષાવ છે. એટલે અને કહેલ ઉદાહરણ થોડ્ય છે. તેથી શ્રોક્ષને કૃતકાદિ સ્વભાવવાળો માનનામાં આવે

સાપેક્ષ તે અનિત્ય નહિ કહી શકાય. અર્થના મોક્ષ કૃતક છેજ નહિ, કેમકે આત્મા અને કર્મ પુરુષગતનો વિયોગ એજ મોક્ષ કહેવાય છે. જ્યારે તપ-સયમ આદિના પ્રભાવે આત્માથી કર્મ છુટકા પડે છે, સાચું આત્માનું એમા શુ કરાય છે? કે જેથી મોક્ષને કૃતકાદિ સ્વભાવવાળો માનીને તેમા અનિત્યતા કહે છે? તે વખતે આત્મા સ્વસ્વરૂપમાજ સ્થિત થાય છે, એટલે એમા કંઈ નિગેપતા નથી કરાતી, કે જેથી તે કૃતક કહેવાય.

મહિંક — આત્મા અને કર્મનો વિયોગ કરાય છે, તેથી તે કૃતક છે, અને કૃતક હોવાથી મોક્ષ અનિત્ય છે.

ભગવન્ત — મુદ્દગગદિ વડે ઘટ માત્રનોજ વિનાશ થતા આકાશમા શુ વિરોપતા થાય છે? કંઈજ નહોં. તેવી રીતે આહી પણ કર્મ માત્રનો વિનાશ થનાથી આત્મામા શુ વિશેષતા છે? કે જેથી મોક્ષને કૃતક માનીને અનિત્ય કહે છે.

મહિંક — જેમ ઘટનો વિનાશ કરાય છે, તેમ કર્મનો પણ વિનાશ કરાય છે. તેથી તે કૃતક છે, એ પ્રમાણે કૃતક હોવાથી સર્વ કર્મના ક્ષય રૂપ મોક્ષ અનિત્ય છે.

ભગવન્ત — તદ્દાર એ કથન ઠીક નથી, કેમકે જેમ ઘટનો વિનાશ થતા પણ આકાશનો સદ્ભાવ હોય છે, ને તેથી તે આકાશથી ધરવિનાશ કંઈ લિજ નથી. અને એથી આકાશની કંઈ વિરોપતા નથી કરાતી, કારણ કે તે હુએશા અવસ્થિત હોવાથી નિત્ય છે એવી રીતે આહી કર્મનો વિનાશ થતા જે કેવળ આત્માનો સદ્ભાવ છે, તે આત્મ સદ્ભાવથી કર્મ વિનાશ કંઈ છુટકા નથી, અને એથી આત્મામા કંઈ વિરોપ નથી કરાતું, કેમકે તે પણ આકાશની જેડે નિત્ય હોય છે. મારે મોક્ષ કૃતક નથી, અને કૃતક ન હોવાથી અનિત્ય પણ નથી. જે કે કથયિત્ તો તે અનિત્ય છેજ, કેમકે દ્રવ્ય અને પરમાવરૂપ મર્મ વસ્તુ નિત્યાનિત્ય છે. ૧૮૩૭-૧૮૩૮-૧૮૩૯

મહિંક — જીવે જે કર્મ પુરુષોના નિર્જરીને તણ દીધેલા હોય છે, તે કર્મ પુરુષોના લોકમાજ રહે છે આથી કરીને જેમ ઘટ રૂપથી ત્રિયુક્ત થએલ આકાશ, ઘટના વિનાશથી તેના કપાલાદિ પુરુષોના મયોગવાળું થાય છે, તેમ કર્મથી ત્રિયુક્ત આત્મા પણ નિર્જરિત મયોગનાળો વયો જોડાએ, અને એથી તો પુન તેને બંધ થયે.

ભગવન્ત — ના પુન તેને બંધ નથી થતો, ને વળી તે મોક્ષ નિત્ય છે, કારણ કે—

સોઽણવરાદો ય પુણો ન વચ્ચક્ષ્ણ વચ્ચકારણાભાવાઃ ।

જોગા ય વચ્ચેઠ ન ય તે તસ્સાસરીરોચિ ॥ ૧૮૪૦ ॥

ન પુણો તસ્સ પશ્ચદ્ વીયામાયાદિદકુરસ્તેવ ।

ચોય ચ તસ્સ કમ્મ ન ય તસ્સ નય તઓ નિચો ॥ ૧૮૪૧ ॥

દવ્યામુત્તત્તળઓ નદ્ વ નિચો મઓ સ દવ્વનયા ।

સચ્ચગયત્તાવતો મદ્ધિ ત નાણુમાગઓ ॥ ૧૮૪૨ ॥

નિરપરાધી પુરુષની જેડે યુક્ત આત્મા બંધકારણના અભાવે પુન કર્મથી બંધાતો થી. કેમકે મન-વચન-કાયરૂપ યોગ વગેરે બંધના હેતુઓ, શરીરના અભાવે યુક્તાત્માને નથી હોતા (તેથી મર્મવગણનો સયોગ ન થનાથી બંધ નથી થતો.) વળી જે મ બીજના અભાવે આકર નથા થતો, તેમ યુક્તાત્માને પુન જન્મ નથી થતો. આહોઅહીજ તે કર્મ

જાણવું, ને તે કર્મરૂપ બીજા સુક્તાત્માને ન હોવાથી ભવોત્પત્તિરૂપ અકુર થતો નથી, માટે તે સુક્ત નિત્ય છે, તે સુક્તાત્મા દ્રવ્ય સ્વરૂપ અને અમૂર્ત હોવાથી આકાશની જેમ દ્રવ્યપણું નિત્ય છે. આથી આત્મા સર્વગત છે એમ ન કહેવું, કેમકે એ પક્ષ અનુમાને ઝગીને બાંધત થાય છે. (જેમ દ્રવ્ય સ્વરૂપ અમૂર્ત આકાશ દ્રવ્યપણું નિત્ય છે, તેમ સર્વગત પણ છે, એવીજ રીતે આત્મા પણ સર્વગત સિદ્ધ થશે. એમ કહેવામા આવે, તો તે અચુક છે, કારણકે તે હેતુ વિપરીતધર્મની સિદ્ધિ કરે છે, તેથી તે વિરુદ્ધ છે, જેમકે કુભાર કર્તા હોવાથી અસર્વગત છે, તેમ આત્મા પણ કર્તા હોવાથી અસર્વગત છે, આથી આત્માનું કર્તાપણુ અચુક નથી, કેમકે જો એમ ન હોય, તો તે આત્મા ભોક્તા અદૃષ્ટ વગેરે ધર્મ-વાળો ન હોઈ શકે.) ૧૮૪૦-૧૮૪૧-૧૮૪૨.

વસ્તુત સર્વ કાઢ વસ્તુ ઉત્પાદ-વ્યય ને પ્રાવ્યસ્વરૂપ છે

કો વા નિચગ્ગાહો સર્વં વિય વિમવ મંગ ઠિમ્મડય ।

પજ્જાયતરમેત્તપ્પણાદનિચ્ચાઇવવસો ॥ ૧૮૪૩ ॥

મુકરસ કોડવકાસો સોમ । તિલોગસિહર, ગઈ કિહ સે ।

કમ્મલહુવાનહાગપરિણામાઈર્હિ મણિયમિદ ॥ ૧૮૪૪ ॥

અથવા તે એકાન્ત નિત્ય છે, એવો આમહ શામાટે હોવો બોધ્યો ? વસ્તુત સર્વ પદાર્થ ઉત્પાદ-વ્યય અને પ્રાવ્યમય છે, પર્યાયાન્તર માત્રની મુખ્યતાએજ અનિત્ય દિનો વ્યવહાર થાય છે. સુક્ત આત્માઓ કયા રહે છે ? હું સૌમ્ય ! તેઓ લોકાન્તે રહે છે. તેમની ગતિ કેવા પ્રકારે થાય છે ? કર્મ રહિત થયે લઘુતા થનાથા અને તથ પ્રગરના ગતિપરિણામાદિથી એક મમયમા તે ભોક્ષમા જાય છે. એમ શાસ્ત્રમા કહ્યું છે. ૧૮૪૫-૪૪

સુક્ત આત્મા એકાન્ત નિત્ય છે, એવો આમહ શામાટે સમજો ? એકાન્ત અનિત્ય વાદીને બોલતા બધ કરવાનેજ અમે નિત્ય કહ્યો છે, વસ્તુત જૈનદર્શનના અભિપ્રાયે સર્વ પદાર્થ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને લય સ્વરૂપ છે. કેવળ પર્યાયાન્તરમાત્રની મુખ્યતાએજ અનિત્યાદિનો વ્યવહાર થાય છે, જેમકે ધરરૂપ પદાર્થ પૂર્વ મૂર્તિપદ પર્યાયરૂપે નાશ પામે છે, ધરરૂપ પર્યાયપણું ઉત્પન્ન થાય છે અને માટીરૂપ દ્રવ્યપણું અવસ્થિત રહે છે, એજ પ્રમાણે સુક્તાત્મા પણ સસારીરૂપે નાશ પામે છે, સિદ્ધપણું ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉપયોગાદિ રૂપ જીવપણું અવસ્થિત રહે છે. વળી પ્રથમસમયસિદ્ધરૂપે વિનાશ પામે છે, દ્વિતીય-સમયસિદ્ધપણું ઉત્પન્ન થાય છે અને જીવતાદિ વડે દ્રવ્યપણું અવસ્થિત રહે છે. એમ ફક્ત પર્યાયાન્તરની મુખ્યતાએજ અનિત્યાદિનો વ્યવહાર કરાય છે.

હું સૌમ્ય મહિક ! તું કદાચ એમ પૂછતો હોય, કે એ સુક્તાત્માઓ કયા રહે છે ? તેના ઉત્તરમા કહેવાનું કે, તેઓ લોકાન્તે અન્તે સિદ્ધશિલાપર રહે છે.

મહિક — કર્મ રહિત જીવની આટલે બધે દર આ હોવાથી ત્યામુઘી ગતિ કેવી રીતે થાય ? કેમકે જીવની સર્વ ચેષ્ટાઓ કર્મોદીન હોય છે, કર્મ રહિત જીવને પિદ્ધાણગતિ વિગેરે કર્મના અભાવે એવી ગતિચેષ્ટા કેવી રીતે થઈ શકે ?

ભગવન્ત — ભદ્ર મહિક ! કર્મનો ક્ષય થવ થી જેમ આત્મા અપૂર્વ ગિદ્ધ પરિણામ પામે છે, તેમ કર્મના અભાવે લઘુતા પ્રાપ્ત થવાથી આત્મા એકજ મમયમા એવી ગતિ

કરે છે. વળી જેમ તુ મહુ-એરકડી અગ્નિ-ધૂમ અને યુધ્ધમાડી મૂંચુ સીં, પૂર્વ પ્રધાગ આદિવી ગતિ કરે છે, તમ મુક્ત આત્મા પણ પૂર્વપ્રધાગઆત્મી ગતિ કરે છે. ૧૮૪૩ ૧/૮૪.

આત્મા અક્રિય નથી, તે વાત કહે છે.

किं सक्रियमस्त्व मयि । भुवि चेयण च किमस्व ? ।

જહ સે વિસેસમ્મો ચેયન્ન તહ મયા કિરિયા ॥ ૧૮૪૫ ॥

कृत्ताङ्क्षणभा वा सक्रिओऽय मओ कुलालो व ।

દેહ્પદ્મદળઓ વા પદ્મસ્થ જતપુરિસો વ ॥ ૧૮૪૬ ॥

અરૂપી છતા સક્રિય હોય એવો કથો પદાર્થ છે ? જેમ તુ પૂછતો હોય, તો હે મહિં ! અરૂપી છતા સચેતન હોય એવો કથો પદાર્થ છે ? જેમ ચેતન્ય એ આત્માનો વિશેષ ધર્મ છે, તેમ ક્રિયા પણ તેનો વિશેષધર્મજ માનેલ છે. અથવા જેમ કે ભાર કર્તા ભોક્તાદિ ક્રિયા સ્વરૂપ છે, તેમ આત્મા પણ તેવો હોનાથી સક્રિય છે, અથવા યત્રપુરૂષની પેઠે પ્રત્યક્ષથી દેહપરિસ્પન્દ જણાય છે, તેથી તે સક્રિય છે ૧૮૪૫-૧૮૪૬.

મહિં — ભગવન્ ! આકાશ કાળ વિગેરે અમૂર્ત પદાર્થો નિષ્ક્રિય છે, એમ પ્રસિદ્ધ છે, તે છતા તમે એવો કથો પદાર્થ અરૂપી છતા સક્રિય જોયો છે, કે જેથી અરૂપી એવા મુક્ત આત્માને તમે સક્રિય કહ્યો છે ? મતલબ કે જેમ આકાશાદિ અમૂર્ત હોવાથી અક્રિય છે, તેમ મુક્તાત્મા પણ અક્રિયજ હોવો જોઈએ.

ભગવન્ — મહિં ! તારી એ માન્યતા યોગ્ય નથી, એ બામત વધારે સારી રીતે સમજવાને હું જ તને પૂછું છું કે જગતમા એરી બીજી કંઈ અમૂર્ત વસ્તુ તે સચેતન જોઇ છે ? કે જેથી મુક્તાત્માને સચેતન માને છે. જેમ આકાશ અમૂર્ત હોવાથી અચેતન છે, તેમ મુક્તાત્મા પણ અમૂર્ત હોવાથી અચેતન હોવો જોઈએ પણ આમ મન તુ નથી, કારણકે આમશ આદિની ગાયે અમૂર્તપણાવડે આત્મા મમાન છે, તોપણ તેને ચેતન્યરૂપ વિશેષ ધર્મ છે, તો તેવીજ રીતે ક્રિયા પણ તેનો વિશેષ ધર્મ હોય, તો શુ વિરોધ છે ? કંઈજ નહીં. અથવા જેમ કે ભાર કર્તા ભોક્તાદિ સ્વરૂપ હોનાથી સક્રિય છે, તેમ આત્મા પણ કર્તા ભોક્તાદિ સ્વરૂપ હોવાથી સક્રિય છે, અથવા યત્રના પુરૂષની પેઠે દેહમા પરિસ્પન્દ (હલન-ચલન) પ્રત્યક્ષથી જણાઇ હોવાથી આત્મા સક્રિય છે ૧/૪૫-૧૮૪૬.

देहपदमहेतु होज्ज पयत्तोचि सौऽवि नाकिरि ।

હોજ્જાડદિદ્ધો વ્ય મઈ તદસ્વત્તે નણુ સમાણ ॥ ૧૮૪૭ ॥

रुचित्तमि स देहा वच्चो तपददणे पुणो हेतु ।

પરિનિયયપરિપ્પદ્મદળમચેયણાણ નવિ ય જુત્ત ॥ ૧૮૪૮ ॥

होव किरिया भवत्थस्स कम्मरहियस्स किंनिमिच्चा सा ? ।

નણુ તમ્મદ્વપરિણામા જહ સિદ્ધત્ત ત્થા સાડવિ ॥ ૧૮૪૯ ॥

દેહપરિસ્પન્દમા આત્માનો પ્રયત્ન હેતુભૂત છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે પ્રયત્ન પણ અક્રિય આત્મામા થતે નહીં. કેા અમૂર્ત અદૃષ્ટ એમા હેતુ છે, એમ કહેવામા આવે, તો આત્મા પણ અમૂર્ત હોવાથી તેમા હેતુ કેમ ન થાય ? મૂર્ત અદૃષ્ટ દેહપરિસ્પન્દમા હેતુ

છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે હેતુ કાર્મણશરીરજ છે એમ કહેતુ જોએ, પણ અચેતન પદાર્થોમાં એવો પ્રતિનિયત પરિસ્પન્દનો યોગ્ય નથી. ભનસ્થ જીવને સક્રિયપણુ ભલે હોય, પણ કર્મ રહિત સુક્તાત્માને તે કયા નિમિત્તથી થાય છે ? એમ કહેતા હો તો ઉત્તરમા જણાવવાતુ કે જેમ સિદ્ધગતિના પરિણામથી સિદ્ધપણુ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ તે ક્રિયા પણ થાય છે. ૧૮૮૭-૧૮૪૮-૧૮૪૯.

મહિં —દેહપરિસ્પન્દમા આત્માનો પ્રયત્ન હેતુ છે, પણ કોઈ ક્રિયા હેતુ નથી, આથી કરીને આત્માને સક્રિય ન કહી શકાય.

ભગવન્ત —જો આત્મા અક્રિય હોય, તો આકાશની પેઠે અક્રિય એના આત્મામાં પણ તે પ્રયત્ન હોય શકે નહિ, માટે આત્મા સક્રિયજ છે. વળી અમૂર્ત પ્રયત્ન દેહ પરિસ્પન્દમા હેતુ છે, એમ માનનામા અન્ય-બીજે કયા હેતુ છે ? અન્ય હેતુની અપેક્ષા સિવાય સ્વન આ પ્રયત્નજ દેહ પરિસ્પન્દમા હેતુ છે, એમ જો કહેવામા આવે, તો એ પ્રમાણે આત્મા પણ દેહ પરિસ્પન્દમા હેતુ થઈ શકે, વચ્ચે નિરર્થક પ્રયત્ન માનવાથી શા લાભ છે ? મહિં —દેહપરિસ્પન્દમા કોઈ અદૃષ્ટ હેતુ છે, પણ આત્મા નિઃક્રિય હોવાથી તે તે પરિસ્પન્દમાં હેતુભૂત નથી.

ભગવન્ત —હું તને એ સબધમાં પૂછજુ કે એ અદૃષ્ટ મૂર્તિ છે, કે અમૂર્તિ છે ? જો અમૂર્તિ હોય તો, આત્મા પણ અમૂર્તિ હોવાથી તેને દેહપરિસ્પન્દમા શા માટે હેતુભૂત નથી માનવો ? અને જો એ અદૃષ્ટ મૂર્તિ હોય તો તે કાર્મણશરીર મિનાય અન્ય કઈ સભવતુ નથી, જો એ પ્રમાણે એ કાર્મણ શરીર, માલ્ય સ્વશરીરના હેતુપણે વપરાતુ હોય તો તેના પરિસ્પન્દનો પણ કોઈ અન્ય હેતુ હોવો જોઈએ. તેનો પણ પુન બીજો હેતુ હોવો જોઈએ પુન તો પણ અન્ય હેતુ કહેવો પડે, એમ છેવટે અનન્યથાજ પ્રાપ્ત થશે, અદૃષ્ટ કાર્મણ શરીરનો પરિસ્પન્દ અન્ય હેતુ મિનાય સ્વભાવથીજ પ્રવર્તે છે, તેથી અનન્યથા કોય નહિ પ્રાપ્ત થાય, એમ કહેવામા આવે તો એ પ્રમાણે બહુ દૃશ્ય શરીરનો પરિસ્પન્દ પણ સ્વભાવથીજ પ્રવર્તે, અદૃષ્ટ કાર્મણ શરીરની કલ્પના કરવાથી શુ લાભ છે ?

મહિં —એને પણ એ પ્રમાણે સ્વભાવથી પરિસ્પન્દ માનીએ તો કઈ હરકત નથી, અને તો એ પણ માન્ય છે.

ભગવન્ત —એમ માનતુ અયુક્ત છે, કારણકે અચેતન પદાર્થને એ પ્રમાણે પ્રતિનિયત વિશિષ્ટ પ્રધાનનો પરિસ્પન્દ સ્વાભાવિક ન થઈ શકે, કેમકે “જે અય હેતુની અપેક્ષા સિવાયનો હોય, તે નિત્ય નિવમાન હોય, અથવા નિત્ય અવિવમાન હોય છે.” માટે કર્મ વિશિષ્ટ આત્માજ પ્રતિનિયત દેહપરિસ્પન્દમા હેતુ છે, તેથી તે સક્રિય છે. એમ માનતુ એજ યોગ્ય છે.

મહિં —અસ્તુ, તમારા જહેવા પ્રમાણે મનસ્થ-સસારી જીવને તેવી ક્રિયા હોવાથી સક્રિય હો, પરંતુ કર્મ રહિત સુક્તાત્માને તે ક્રિયા કેવીરીતે હોય શકે ?

ભગવન્ત —જેમ સુક્તાત્માને સિદ્ધગતિના પરિણામથી સિદ્ધપણુ પ્રાપ્ત થાય છે તેમ સુક્તાત્મા સક્રિય પણ છે. ૧૮૪૭-૧૮૪૮-૧૮૪૯.

(૯૪) સિદ્ધસ્થાનથી આગળ ગતિનો અભાવ ને ધર્માસ્તિમાયાદિની મિદ્ધિ

સુક્રાત્માઓ ગતિવાળા હોવાથી સિદ્ધક્ષેત્રની આગળ પણ કેમ નથી જતા ? એ શક્ય સમાધાન આ તેને આગે ધર્માસ્તિમાય ને લોકની સિદ્ધિ કરે છે—

કિં સિદ્ધાલયપરઓ ન મર્દ ? ધર્મા યકાયગિરહાઓ ।
 સો મહુવગમહકરો લોગમ્મિ જમતિય નાલોદ ॥ ૧૮૫૦ ॥
 લોગસ્સડતિય વિવક્સો સુદ્ધત્તણઓ ઘટસ્સ અયદો વ્ય ।
 સ ઘટાદ્ધિય મર્દ ન નિસહાઓ તયણુસ્સો ॥ ૧૮૫૧ ॥
 તમ્હા ધમ્મા-ડધમ્મા લોયપરિન્નયનારિણો જુત્તા ।
 હરહાડગાસે તુલ્હે લોગોડલોગોત્તિ રો મેઓ ? ॥ ૧૮૫૨ ॥
 લોગવિભાગાભાવે પઠિઘાયાભાવઓડળવત્થાઓ ।
 સવવહારાભાવો સનઘાભાવઓ હોજ્જા ॥ ૧૮૫૩ ॥
 નિરણુગમહત્તણાઓ ન મર્દ પરઓ જલાદિય ઘસસ્સ ।
 જો ગરણાણુમ્મરિયા સો ધમ્મો લોગપરિમાણો ॥ ૧૮૫૪ ॥
 અતિય પરિમાણવારી લોગસ્સ પદેયભાવઓડગસ્સ ।
 નાણ પિવ નેયરસાલોગતિયત્તે ય સોડવસ્સ ॥ ૧૮૫૫ ॥

પ્રશ્ન—સિદ્ધ ક્ષેત્રની આગળ પણ સુક્રાત્માની ગતિ ક્યા કેમ નથી થતી ?

ઉત્તર—આગળ ધર્માસ્તિમાયના અભાવ છે માટે, તે ધર્માસ્તિકાય હોવા અને પુદ્ગલોને ગતિક્રિયામાં ઉપકાર કે નાર છે, તેથી તે લોકમાં જ છે, અલોકમાં નથી વર્ગી જેમ ઘરનો પ્રતિપક્ષી અધઠ છે, તેમ સૂર્યપદ્મણથી લોકને પ્રતિપક્ષી અલોક છે, તે અલોક ઘટ પડાદિ હશે, જેમ કહેવાય. આવે તો તે અધો ય છે, કારણકે નિષેધથી તેના અનુરૂપ પદાર્થનીજ કટપના થાય છે ધર્માસ્તિકાય, અને અધર્માસ્તિકાય એ બે દ્રવ્યો લોકના નિયામક છે, અન્યથા સર્વત્ર આકાશ-વ્યંહની હયાતી તુલ્ય હોવાથી “આ લોક” અને “આ અલોક છે” એવો ભેદ ક્યાથી વાય ? લોકવિભાગના અભાવે નિનિધાતના અભાવથી ગતિ અને અવસ્થાન ન થાય અને કંઈ શક્ય ધનો જ અભાવ થવથી બાવ-મોક્ષાદિ વ્યવહારનો સર્વથા અભાવ થાય તેથી દર્શને જેમ જળ સ્વિપાય મત્સ્યની ગતિ નથી થતી, તેમ હવ પુદ્ગળોને ઉપમહ દમ્બનાર ધર્માસ્તિમાયાદિના અભાવે લોક બહાર ગતિ નથી થતી તેમને ગતિમાં જે અનુમહ કરનાર છે તે ધર્માસ્તિકાય છે, અને તે લોકપ્રમાણ જ. જેમ ફોનનું પન્થિાણુ કરનાર જ્ઞાન છે, તેમ લોક પ્રમેય હોવાથી તેનું પરિમાણુ કરનાર અવશ્ય કોઈ છે. અહીં પરિમાણુ કરનાર ધર્માસ્તિકાય છે, અને એ ધર્માસ્તિકાય, અલોક હોય તોજ હોઈ શકે છે, ૧૮૫૦ થી ૧૮૫૫.

મોક્ષસ્થાનમાંથી સિદ્ધનું પુન પતન નથી થતું, તે માટે કહે ॥

પયણ પસત્તમેવ યાણાઓ ત વ નો જમો છટ્ઠી ।
 હહ વત્તિલક્ષણેય કત્તુરણત્થવર યાણ ॥ ૧૮૫૬ ॥
 નહનિચ્છણત્તઓ વા યાણવિનાસપયણ ન જુત્ત સે ।
 તહ કમ્માભાવાઓ પુણકિયામાવઓ વાવિ ॥ ૧૮૫૭ ॥

નિચત્વોળાઓ વા વોમાર્ણ પઢણ પસજ્જેજ્ઞા ।

અહ ન મયમગેર્ગતા વ.ળાઓઽવત્સ પઢણ તિ ॥ ૧૮૫૮ ॥

એ માનનાથી તો ગિદ્ધને તે સ્થાન ॥ પુન પતન પ્રાપ્તિ થયે. ના તેમ નહિ, કારણકે આહી કર્તાક્રિયા છૂટી ભિક્ષિત છે, તેથી તે સ્થાન કર્તાની અનર્વાન્તર છે, વળી તે સ્થાન તેનાથી અર્થાન્તર માનીએ, તો પણ આકાશની પેઠે નિત્ય હોવાથી તે સ્થાનનો વિનાશ કે પતન થાય નથી, કારણકે તેમ વચાના કાગ્નુ જૂત કર્મના અગ્નિવે પુન ક્રિયા ન હોવાથી તેમ નથી થતું. તથા “ નિત્ય સ્થાનથી પતન ” માનવામાં આવે, તો આકાશાદિત્વ પણ પતન થાય, અને જો તે માન્ય ન હોય તો, “ સ્થાનથી અવશ્ય પતન ” એ વ્યવ અનેગન્તિક છે. ૧૮૫૬-૧૮૫૭-૧૮૫૮.

જેમા ગ્હેનાય તે સ્થાન, એ વ્યુ પતિથો સ્થાન મા. અકરણ વાથી છે, અને તેથી કરીને સિદ્ધત્વ સ્થાન તે ગિદ્ધસ્થાન, આ પ્રમાણે અર્થ માનીએ તો, પરિત અવવા વૃક્ષના અગ્રભાગ પૃથ્વી જેમ દેન તત્ત્વ અપના રૂપિય પતન વાય છે, તેમ સિદ્ધત્વ પણ સિદ્ધસ્થાનથી પતન થતું જોએ, કારણકે જેમ હર કોઇતુ જેવું કોઇ પણ સ્થાન હોય તેવું યોગાના સ્થાનથી પતન જણાય છે, તેમ ગિદ્ધત્વ પણ પતન થતું જોઇએ.

ભગવન્ત —એમ માનતુ અથોચ છે, કારણકે આહી ગિદ્ધત્વ સ્થાન એ વાક્યમાં કર્તાના અથ મા છૂટી વિમક્ષિત છે, તેથી કરીને સિદ્ધ જ્યા અવસ્થિત રહે છે તે સ્થાન, પરન્તુ તે સિદ્ધની અર્થાન્તર-બુદ્ધ એવું સ્થાન ન સમજતું.

અથના તે સ્થાન સિદ્ધની અર્થાન્તર માનીએ, તો પુનરાથી સિદ્ધત્વ પતન થતું શુક્ર નથી, કારણકે એ સ્થાન આકાશની પેઠે નિત્ય હોવાથી તેનો વિનાશ ન થાય અને વિનાશ ન વચાની મુક્તિ પતન પણ ન થાય, કેમકે આત્માને પતનાદિ ક્રિયામાં કર્મજ મુખ્ય કારણ છે, અને તે કર્મ તો મુક્તાત્માને નથી, એટલે પતન કયાથી થાય ? ન જ થાય. વળી નિજ પ્રપત્ત ॥ પ્રેક્ષા-આકર્ષણ-વિર્મ્મણ ગુરૂતર વિગેરે પતન વચાના કારણ છે તે પણ મુક્ત આત્માને નથી હોતા, એવે તેમનું પતન કયાની થાય ?

વળી “ સ્થાનથી પતન ” એમ જે વ્યુ છે, તે સ્વચયનચિદ્ધ છે, કારણકે અસ્થાનથી પતન થાય, પણ સ્થાનથી પતન ન થાય, જો સ્થાનથી પણ પતન માનીએ, તો આકાશ વિગેરેને પણ યોગાના નિત્ય સ્થાનથી પતન પ્રાપ્તિ થાય, અને જો એ પ્રમાણે માન્ય ન હોય, તો સ્થાનથી અવશ્ય પતન વાય છે, એ સ્થાન અનેગન્તિક છે ૧૮૫૬-૧૮૫૭-૧૮૫૮.

ગિદ્ધાત્માઓની આદિ નથી અને અપૂર્વ હોવાથી પરિમિત ક્ષેત્રમાં સર્વ સમાય છે એ વાત જણાવે છે.

મવઓ સિદ્ધોત્તિ મઈ તેનાદમમિદ્ધતમવો જુત્તો ।

કાલાળાઈત્તળઓ પદમસરીર વ ગદ્જુત્ત ॥ ૧૮૫૯ ॥

પરિમિયદેસેજ્ઞતા કિહ માયા ? મુત્તિવિરહિયત્તાઓ ।

જોયમ્મિ વ નાળાઈ દિદ્ધોઓ વેગરુપ્પમ્મિ ॥ ૧૮૬૦ ॥

સ સારમાંથી સર્વ મુક્તાત્માઓની સિદ્ધિ થાય છે, તેથી સિધ્ધાની આદિ હોવી જોઇએ. એ કથન અથોચ છે, કારણકે કાળ અનાદિ હોવાથી જેમ કોઈ આદ્ય શરીર નથી તેમ સિધ્ધાની પણ આદિ નથી. પરિમિત સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં અનન્તા સિધ્ધા કેવી રીતે

સમાય છે ? અમૂર્ત છે માટે, અથવા જેમ તેમના જ્ઞાનાભિમા અનન્તા દ્રવ્યો સમાય છે તેમ. અથવા એક નર્તકીની ઉપર જેમ હુબ્બો દૃષ્ટિઓ પડે છે, તેમ તે સિંધોનો સમાવેશ પણ સમજવો. ૧૮૫૬-૧૮૬૦

સ સારમાર્થીક સર્વ જીવો મુક્ત થએલા છે, તોપણી સર્વ સિદ્ધાત્માઓનાથી અવશ્ય કોઈપણ એક મિદ્ધ સરથી પ્રથમ મિદ્ધ થએલ હોવો જો અ, આવી શકા કરવામા આવે તો તે અયોગ્ય છે, કારણકે જેમ મન શરીરો અને સર્વ નિર્લસો અદ્વિમાન છે, પરંતુ કાળ અનાદિ હોવાથી અમુક આદ્ય શરીર છે અને અમુક આદ્ય અહો રાત્રિ છે, એમ જાણી શકાતુ નથી, તેમ કાળ અનાદિ હોવાથી આદ્ય સિદ્ધ કેવળ એ પણ જાણી શકાતુ નથી.

સિદ્ધ ક્ષેત્ર પરિમિત પ્રમાણવાળું છે, તેની અદર અનતા સિંધોનો સમાવેશ કેવીરીતે થઈ શકે ? એમ જો તારો પ્રશ્ન થતો હોય, તો તેના ઉત્તરમા હું કહું છું કે સિંધો અમૂર્ત હોવાથી અનન્તા છતાં પણ તેમા સમાય છે જેમ દરેક દ્રવ્ય ઉપર સિંધોના અનન્તા જ્ઞાન-દર્શન પડે છે, અથવા એકજ નર્તકી ઉપર જેમ હુબ્બો દૃષ્ટિઓનો સંપાત થાય છે, તેમજ પરિમિત એક જોડામા જેમ ઘણા દીનાઓની પ્રજ્ઞા સમાય જાય છે, તેવીરીતે અમૂર્ત સિંધો પણ અમૂર્ત ક્ષેત્રમા સમાઈ જાય છે, જો હીપકની ઘણી મૂર્ત પ્રજ્ઞાઓનો પરિમિત ક્ષેત્રમા સમાવેશ થઈ જાય છે, તો પછી અમૂર્ત મુક્તાત્માઓના પરિમિત ક્ષેત્રમા સમાવેશ થઈ જાય એમા શું આશ્ચર્ય જેવું છે ? ૧૮૫૬-૧૮૬૦.

વેદવાક્યાનુસારે બધાં જોક્ષની સિદ્ધિ કરે છે.

ન હ વહ સસરીરસ પિય-ડપ્પિયાવહતિરેવમાર્ણ ।

વેયપયાણ ચ તુમ ન પયત્થ મુળસિ તો સફા ॥ ૧૮૬૧ ॥

તુહ દપે મોવરુમિમ ચ, સા ચ ન વજ્જા જઓ પુહો ચેવ ।

સસરીરે-પરમાવો નણુ જો મો વધમોઝ્જોત્તિ ॥ ૧૮૬૨ ॥

હિન્નમ્મિ સસયમ્મિ જિણેણ જર મરણવિપ્પમુક્કેણ । ૧૬૪

સો સમણો પવ્વહઓ અહુદ્ધહિ સ્વહિયસણ્હિ ॥ ૧૮૬૩ । ૬૨૧ ॥

ન હિ હે સસરીરસ્ય પ્રિયામિયયો ઇત્યાદિ વેના પહોનો સ્વથ અર્થ તુ નથી જાણતો તેથી તને બધાં અને જોક્ષમા શકા થાય છે, પણ તેની શકા ન કરે-ની, કારણકે જે સસરીરી ભાન અને અસરીરીભાવ, એ પ્રગટ બધાં અને જોક્ષ છે, એ પ્રમાણે જ્ઞાન અને મરણથી મુક્ત થએલા જિનેશ્વરે તેના સસયનો છેઃ કર્યો, એટલે તેણે પોતાના આકાનણસો શિષ્યો સહિત દીક્ષા લીધી ૧૮૬૧-૧૮૬૨-૧૮૬૩.

ન હ હે સસરીરસ્ય પ્રિયામિયયોરપહતિરસ્તિ અસરીર વાય મન પ્રિયામિયે ન સ્વચ્છત એટલે સસરીરને મુખ-દુખના અભાન નથી, અને અસરીરને મુખ દુખ સ્પર્શતા નથી ” ઇત્યાદિ વેના પડોનો ખરો અર્થ તુ નથી જાણતો તેથીજ તને હું સ્લામ્ય ’ બન્ધ અને જોક્ષમા શકા થાય છે, પણ એવી શકા ન કરે-ની, કારણકે સસરીરીભાવ, અને અસરીરી ભાવ, તેજ પ્રગટ રીતે બન્ધ જોક્ષ છે. સસરીરસ્ય ઇત્યાદિ પદવડે બાહ્ય અને અ-ચચતર અનાદિશરીર સત્તાન સ્વરૂપ બધાં દહો છે, અને અસરીરવા ઇત્યાદિ પદવડે સવ

થી શરીરનો અભાવ થએથી ગ્રાક્ષણ પ્રતિપાદન કર્યું છે વળી ' સ યપ વિગુણો વિમુને
વચ્યતે ' ઈત્યાદિ પદોને તુ મ સાગી જીવને બન્ધ-ગ્રાક્ષના અભાવને પ્રતિપાદન કરનારા
માને છે, પણ તેમ નથી, એ પદો તો મુક્તાત્મા સબધી છે, મુક્તાત્મા કદિપણ બધાતો
નથી વગેરે બધું મુક્તાત્માને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. આ પ્રમાણે જરા અને મગ્ધથી મુક્ત
થએલા જિનેશ્વર ભગવન્તે તેમના સશયનો છે કર્યો, એટલે તેમણે ધોતાના માણ્યારસો
શિષ્યો સહિત દીક્ષા લીધી. ૧૮૬૧-૧૮૬૨-૧૮૬૩.

“ ઇતિ પઠેા ગણધરવાદ સમાપ્ત ”

હવે સાતમા ગણધર મબધી વાદ કહે છે.

તે પદ્મઇ સોઝં મોરિઓ આગચ્છર્દિ જિણસગાસં ।

વચ્ચામિ ણ વંદામિ વંદિત્તા પજ્જુવાસામિ ॥ ૧૮૬૪ । ૬૨૨ ॥

આમઢ્ઢો ચ જિણેણ જાહ-જરા-મરણવિપ્પમુક્કેણં ।

નામેણ ચ ગોત્તેણ ચ સઘ્વણ્ણસન્નવદરિસીણ ॥ ૧૮૬૫ । ૬૨૩ ॥

કિં મણ્ણે અત્થિ દેવા ઉચાહુ નત્થિત્તિ સસઓ તુજ્ઞ ।

વેયપયાણ ચ અત્થં ન યાણસી તેસિમો અત્થો ॥ ૧૮૬૬ । ૬૨૪ ॥

તેણે દીક્ષા લીધી, એમ સામળીને ગૌર્યનામા દ્વિતેષાધ્યાય જિનેશ્વર પાસે આવે છે,
(અને વિચારે છે કે) હું જિનેશ્વર પાસે જઇને વદન કરીશ, વદન કરીને તેમની સેવા
કરીશ. તે ત્યાં આવ્યો, એટલે જ મ-જરા અને મરણથી મુક્તએલા, મર્વેશ સર્વદર્શી ભગ-
વન્તે તેને નામ અને ગોત્રપૂર્વક બોલાવ્યા, અને કહ્યું કે-હે ગૌર્ય ! તને એવો મશય છે,
કે દેવો છે યા નથી ? તને આ સગય વિરૂદ્ધ એવા વેદના પદો સાભળવાથી થયો છે, પણ
તુ તે પદોનો સાચો અર્થ નથી જાણતો.

ધોતાના શિષ્યો સહિત મડિકે દીક્ષા લીધી, એમ ગૌર્યપુત્ર નામના પડિતે જાણ્યું,
એટલે તે પણ ભગવન્ત પાસે આવ્યા, તેને આવેલા જાણીને પરમકૃપાળુ જિનેશ્વરે તેને
નામ અને ગોત્રપૂર્વક બોલાવીને કહ્યું, આજુબન ગૌર્ય ! પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થ પ્રતિ-
પાદન કરનારા વેદપદો સાભળવાથી તને દેવો છે કે નથી એવો સશય થયો છે.
તે પદો આ પ્રમાણે છે, “ સ યપ યજ્ઞાયુષી યજમાનાઽઙ્ગત્તા સ્વર્ગલોક ગચ્છતિ ”
એટલે યજ્ઞરૂપ શસ્ત્ર ધારણ કરનાર આ યજમાન એકદમ સ્વર્ગ લોકમાં જાય છે આથી
દેવોની વિદ્યમાનતા પ્રતિપાદન થાય છે. તથા ‘ અપામ સોમ અમૃતા અમૂર અગમત્ જ્યોતિર-
વિદામ દેવાન, કિં નૂનમસ્માન્ નૃણવદરાતિ કિમુ મૂર્તિમમૃત મર્ત્યસ્ય ’ એટલે સોમ
રસ પીને તેઓ દેવ થયા, સ્વર્ગલોકમાં ગયા અને દેવપણું પામ્યા. તે દેવો અમર્ત્યપણું
પામેલ દેવો પુરૂષના વ્યાધિ અને વૃદ્ધાવસ્થાને વૃણવત્ કરે. આ પદો પણ દેવગત્તાને
પ્રતિપાદન કરનારા છે અને “ કો જાનાતિ માયોપમાન્ ગોચાંનાનિન્દ્ર-યમ-વરુણ-કુબેર વિરેરે દેવો છે કે નહિ, તે કોણ
જાણે ? આ પદો દેવોનો અભાવ પ્રતિપાદન કરે છે. આ સર્વ પદોનો અર્થ તુ આ પ્રમાણે
માને છે, તેથી તને એવો સશય થયો છે. પણ તારો એ મશય અચોક્ક્ય છે, કારણકે તે

પદાનો અર્થ તે પ્રમાણે નથી, પણ હું કહું છું તે પ્રમાણે છે, જે પ્રમાણે છે તે હું કહું છું તે લક્ષ્યપૂર્વક સાબળ. ૧૮૬/-૧૮૬૫-૧૮૬૬.

એ પદાનો અર્થ હવે લાખ્યકાર વિસ્તારથી કહે છે.

ત મન્નસિ નેરડયા પરતવા દુઃખસપતત્તા ય ।

ન તરતિ ઇદાગતુ સદ્દેયા મુલ્લમાણાવિ ॥ ૧૮૬૭ ॥

સચ્ચદ્ધારિણો પુણ દેવા દિવ્વપ્પમાવજુત્તા ય ।

જ ન કયાઈનિ દરિમણમુવેનિ તો સસઓ તેમ્મ ॥ ૧૮૬૮ ॥

મા કુરુ સંસયમેણ સુદૂરમણુયાઈમિન્નઝાઈણ ।

પેચ્છમ્મ પલ્લવલ ચિય ચડ્ઢિન્ને દેવસઘાણ ॥ ૧૮૬૯ ॥

હે મૈયાઈ ! તું એમ માને છે કે નારડીઓ અત્યન્ત દુઃખી અને પરાધીન હોવાથી અહીં આવી શકતા નથી, એટલા માટે પ્રત્યક્ષપ્રમાણના ઉપાયનો અભાવ હોવાથી સાબળેલા છતાંજ મદ્દા કરવા લાયક છે. આ કારણથી તેઓ “શાસ્ત્રાનુસારે છે” એમ માનવું જોઈએ, પરંતુ દેવો તો સ્વચ્છદ્ધારી અને દિવ્વપ્રમાવજુત્ત હોવા છતાં પણ કદાપી પ્રત્યક્ષ જણાતા નથી, અને સ્તુતિ સ્મૃતિ અદિમા “તેઓ છે” એમ સંભળાય છે, આથી તને તેઓમા સંશય છે પણ મૈયાઈ ! એવો સંશય ન કર, જો અહિં (સમવસરણુમાજ) મનુષ્યાદિથી ભિન્ન જાતિવાળા દિવ્વમાભરણાદિયુક્ત ચારે નિકાયના દેવો અને અહીં વહન કરવાને આવેલા છે, તેઓને પ્રત્યક્ષ જો. ૧૮૬૭-૧૮૬૮-૧૮૬૯.

અહીં સમવસરણુમા દેવોને જોયા પહેલાં પણ તે સંશય યોગ્ય નથી

પુલ્લપિ ન સદેહો જુલો જ જોડસા સપલ્લવલ ।

દીસતિ તક્કયાવિ ય લવઘાયા ડણુમ્મહા જગઓ ॥ ૧૮૭૦ ॥

આલયમેત્ત ચ મઈ પુરં વ તન્વાસિણો તદ્ધવિ સિદ્ધા ।

જે તે દેવત્તિ મયા ન ય નિલયા નિચ્ચપરિવુણ્ણા ॥ ૧૮૭૧ ॥

દેવોને અહીં જોયા પહેલાં પણ તે દેવો સંભધી સંશય યોગ્ય નથી, કેમકે ચન્દ્રાદિ જ્યોતિષિક દેવો તો સર્વને પ્રત્યક્ષ છે, વળી જગતને તેઓનો કરેલો અનુમહ ને ઉપધાત પણ જણાય છે, ચન્દ્રાદિ જે જણાય છે તે વસ ત વિનાના આલયમાત્ર (વિમાનો) છે, એમ કહેવામા આવે તો તે આલયમાત્ર (નિવાસસ્થાન માત્ર) નથી, પણ નગરમા વસનારા જનોની જેમ તેમા કોઈ વસનારા છે, એમ સિદ્ધ થાય છે, ને તેમા જે વસનારા છે તે દેવો છે, કેમકે નિવાસસ્થાન હમેશાં શૂન્ય નથી હોતા. ૧૮૭૦-૧૮૭૧.

દેવોને અહીં સમવસરણુમા જોયા પહેલાં પણ તેઓ સંભધીની વિધમાનતામા સંશય કરવો યોગ્ય નથી, કેમકે ચન્દ્ર-સૂર્ય વિગેરે આ જ્યોતિષિક દેવો તો તને અને સર્વલોકને પણ પ્રત્યક્ષ જણાયજ છે, એટલે સર્વ દેવો સંભધી વિધમાનતામા સંશય કરવો અયોગ્ય છે, વળી લોકને દેવકૃત અનુમહ ને ઉપધાત પણ પ્રત્યક્ષ જણાય છે, કેટલાક દેવો કોઈને કઈક વેલવાદિ આપીને અનુમહ કરે છે, અને કેટલાક દેવો રાજા વિગેરેની જેમ શાસ્ત્રાદિ વડે ઉપધાત કરે છે, આથી દેવો છે, એમ નિશ્ચય થાય છે,

જે ચન્દ્ર-સૂર્યાદિ તમે કહો છો, તે તો આલયમાત્ર-વિમાનો છે, કદા દેવો નથી, એટલે

જ્યોતિષિક દેવો પ્રત્યક્ષ જણાય છે, એમ કેમ કહેવાય ? ઉદાહરણ તરીકે જેમ શૂન્ય નગર-માના ધરો કેવળ સ્થાનમાત્ર છે, પણ તેમાં લોકો નથી હોતા, તેવી રીતે ચ દ્રાદિ વિમાનો પણ માત્ર નિવાસસ્થાન છે એમ મ ાય, પરંતુ તેમાં કોઇ દેવો છે એમ કેમ કહી શકાય ? એમ જો કહેવામાં આવે, તો તે વિમાનરૂપ નિવાસથીજ તેમાં નિવાસ કરનારા દેવો છે, એમ ગામધ્ય-થીજ સિદ્ધ થાય છે. કારણકે જે નિવાસસ્થાન હોય છે, તે નિવાસ કરનારવડે અધિષ્ઠિત હોય છે, જેમ દેવતાદિ વ્યક્તિઓવડે અધિષ્ઠિત નગરના નિવાસસ્થાનો છે, તેમ તે વિમાનો પણ નિવાસ સ્થાન હોવાથી તેમાં નિવાસ કરનાર દેવોવડે અધિષ્ઠિત છે, એટલે તે વિમાનોમાં દેવો છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

જેમ નગરમાના નિવાસસ્થાનમાં રહેનાર દેવદત્ત વિગેરે પ્રત્યક્ષ જણાય છે તેમ તે વિમાનમાં રહેનારા દેવો પણ પ્રત્યક્ષ જણાવા જોઇએ. આવી શકા કરવામાં આવે, તો તે અચુકત છે. કારણકે નગરમાના નિવાસસ્થાન કરતાં તે વિમાનરૂપ નિવાસસ્થાનો વિશિષ્ટ પ્રકારના છે, આથી કરીને તેમાં નિવાસ કરનારા દેવો પણ દેવતાદિ કરતા વિવક્ષણ પ્રકારના હોવાથી પ્રત્યક્ષ નથી જણાતા, છતાં તેઓ છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

જે નિવાસસ્થાન હોય, તે નિવાસવડે કરનાર ચુકાજ હોય, એમ એકાન્તે કહેવું અયોગ્ય છે, કારણકે શૂન્ય નિવાસસ્થાનમાં કોઈ નિવાસ કરનાર હોતુ નથી. એટલે નિવાસસ્થાન ઉપરથી નિવાસ કરનાર પણ છે, એમ કહી શકાય નહીં. આમ કહેવામાં આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે જે નિવ સસ્થાન હોય છે, તે હુમ્મેશા શૂન્ય નથી હોતુ, કોઇ વખત પણ ભૂન-ભવિષ્ય કે વર્તમાનકાળમાં પણ તે નિવાસ કરનાર વડે અવશ્ય અધિષ્ઠિત હોય છે, એટલે ગમે ત્યારે પણ તે વિમાનરૂપ નિવાસસ્થાનમાં તે ચ દ્રાદિ દેવો નિવાસ કરનારા હોય છેજ. ૧૮૭૦-૭૧.

ચ દ્રાદિ વિમાનો સખધી કેટલીક શકાઓનું સમાધાન કરે છે.

કો જાણહ વ ક્રિમેર્યનિ હોજન નિસ્સસર્ય વિમાણાહ ।

રયણમયનમોગમણાદિહ જહ વિજ્ઞાહરાર્ણ ॥ ૧૮૭૨ ॥

હોજન મર્ઈ મા પ્ય તહાવિ તક્કારિણો મુરા જે તે ।

ન ચ માયાહવિગારા પુર વ નિચ્ચોવલમ્માઓ ॥ ૧૮૭૩ ॥

જહ નારગા પવન્ના પમિટ્ટપાવકલમ્મોડ્ડો તેર્ણ ।

મુરહુગપુણ્ણકલમ્મજો પવર્જિયવ્વો મુરગણોવિ ॥ ૧૮૭૪ ॥

સંકતદિવ્વપેમ્મા વિસયપસત્તાડસમત્તકત્તવા ।

અળહીનમણુયકજ્ઞા નરખવમ્મુર્ધે ન પ્પિ મુરા ॥ ૧૮૭૫ ॥

કોણ જાણે એ ચ દ્રાદિ શુ એ હશે ? એવી શકા થતી હોય તો તે વિદ્યાધરોનાં વિમાનોની પેઠે નિ સશય વિમાનોજ છે, કેમકે રતનમય હોવા સાથે આકાશગામી છે, એ વિમાનો માયિક હશે, એમ કહેવામાં આવે તો તમારા કહેવા યુજ્ય તેવા વિમાનો કરનારા જે છે, તે દેવો છે, એમ સિદ્ધ થાય છે, જો કે તે માયિક વિકાર નથી, કેમકે નગરની પેઠે તેઓ નિત્ય ઉપલબ્ધ થાય છે. વળી જે ઉત્કૃષ્ટ પાપતુ ક્ષણ ભોગવનારા નાગરીઓ છે, એમ તુ અગીકાર કરે તો, તો તદનુસારે ઉત્કૃષ્ટ પુન્યતુ ક્ષણ ભોગવનારા દેવો પણ છે, એમ અગીકાર કરે, તેઓ દિવ્યપ્રેમમાં મગ્ન, વિવશમાં આચક્રત, અસમાસ બદ્ધ

સ્પતિ-ને સ્વર્ગીય રાજ્ય વિગેરે જોગે છે, તેમજ છન્દ્ર વગેરેને મનથી આહવાન કરેલું. વગેરે વેદમાં મુલેય સવ (દેવોના અભાવે) વૃયા યાય એ પ્રમાણે જરા ધ્વને મરણથી સુખઝ્યાયા શ્રી જિનેશ્વરે તેના સશયનો છેઃ કર્યો, એટલે તેણે પાતાના માહાત્મ્યનો ગિધ્યા સહિત દિક્ષા લીધી ૧૮૮૧-૧૮૮૩-૧૮૮૪

તે યોગ્ય ! જે દેવોનો અભાવ હોય, તો ‘ અગ્નિદોષ જુહુયાત્ સ્વર્ગકામ ’ (મૈત્ર્ય નિપદ ૬-૬) ઇત્યાદિ વેદપદો સ્વર્ગીય રૂપ પ્રાપ્ત કરવાને જે કહ્યા છે તે તથા યજ્ઞોત્તુ અને દાન વિશેષે જે સ્વર્ગીય રૂપ કહ્યું છે, તે સર્વ અયોગ્ય ઠરે. કારણ કે સ્વર્ગવાસી દેવોજ ન હોય, તો પછી તે સ્વર્ગ મેળવનાર કયાથી હોય ? “ સ પપ યજ્ઞાતુયુષી ” (શતપથ બ્રાહ્મણ, ૧૨, ૫, ૨, ૮) ઇત્યાદિ વેદવાક્યો પણ દેવોની વિદ્યમાનતાને પ્રતિપાદન કરનારા છે તો દેવો છે એમ શા માટે નથી અગીકાર કરતો ? વળી “ કો જ્ઞાતાતિ માયોપમાન્ મૌર્ચાણાનિન્દ્ર-ચમ્-ચરુણ જુવેરાદોન્ ” ઇત્યાદિ જે વેદ વાક્ય છે, તે દેવોના અભાવને પ્રતિપા ન કરનાર નથી, પણ એ પ્રમાણે ઈન્દ્રાગ્રા કહીને દેવશક્તિ ને તે સિદ્ધાંતની શેષશક્તિના સમુદાયની પણ અનિત્યતા પ્રતિપાદન કરે છે, જે એમ ન હોય, તો દેવોત્ત અસ્તિત્વ પ્રતિપાદન કરનારા વેદવાક્યો, તેમજ શ્રુતિના મત્રોવડે ઇન્દ્રાદિ દેવોને યોજાવવાત્ત જે કહ્યું છે તે સમગ્ર નિરર્થક થાય

વળી શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે “ઉત્કલ્પોદશિમમૃતિક્વતુભિર્યમ-નોમ-સૂર્ય સુરગુહ-દ્વારાઝ્યાનિ જયતિ” એટલે ઉદયપાદશિ વિગેરે યજ્ઞો વડે યમ-ચ દ્ર-સૂર્ય-ખુલ્લુરૂપતિ-ને સ્વર્ગના રાજ્યને પ્રાપ્ત કરે છે. આ વે વાક્યો દેવોત્ત્ત્ અસ્તિત્વ સૂચન જનારાજ છે, તે વાક્યો જો દેવોના અભાવ હોય, તો નિષ્ફળ થાય. (અહીં યજ્ઞ અને કૃતુમાં એટલો તફાવત સમજાવો, કે જે યજ્ઞ ધૂપ સંહિત કરવામાં આવે તે યજ્ઞ કહેવાય છે ને તે શિવાયનો કૃતુ કહેવાય છે) તથા “ઇન્દ્ર આગચ્છ મેધાતિથે મેષષ્ટપજ ધત્યન્તિ (તૈત્તિરીય આરણ્યક. ૧, ૧૨, ૩) મ નપદઃ વડે ઇન્દ્રાદિ દેવોત્ત્ત્ જો આહવાન કર્યું છે, તે પશુ દેવોત્ત્ અસ્તિત્વ પ્રતિપાદન કરે છે, અન્યથા એ પશુ નિષ્ફળ થાય. માટે પૂર્વે કહેલ શ્રુતિઓથી અને ઉપરોક્ત વેદવાક્યોથી “દેવો”જે, એમ સિદ્ધ થાય છે. આ પ્રમાણે જગત્સુરે પરમકૃપાળુ શ્રીમાન્ દેવાધિદેવ મહાનીર ભગવન્તે શ્રીર્ય પુત્રના રાગયનો છેઃ કર્યો, એટલે તેમણે પોતાના સાધનજસો શિષ્યો સહિત ભગવન્ત પાસે દીક્ષા લીની. ૧૮૮૨-૧૮૮૩-૧૮૮૪.

इति सुप्तम गणधरवाद समाप्त

હવે આઠમા ગણ ૪૨ સળધી વક્તવ્યતા કહે છે

ते पव्वइए सोउ अकपिउ आगच्छई जिणसगास ।

वच्चासि ण वदामी वदिता पज्जुवासासि ॥ १८८५ । ६२६ । १६४ ॥

आभट्टो य जिणेण जाइ जरा-मरणविप्पमुक्केण ।

नामेण य गोक्षेण य सन्वण्णसन्वदरिसीण ॥ १८८६ । ६२७ । १६५॥

किं मण्णे नेरइया अत्थि नत्थिस्सि सत्तओ तुज्झ ।

वेयपयाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥१८८७। ६२८। १६६॥

તેણે દીક્ષા લીધી, એમ સાલણીને અકપિત નામનો આઠમો પડિત ભગવત પાસે આવે છે, (અને વિચારે છે કે) હું તેમની પાસે જઈને વદન કરીશ, વદન કરીને (તેમની) સેવા કરીશ, (એમ વિચારીને તે ત્યાં આઠવા, એટલે) જન્મ-જન્મ અને મરણથી મુકાએલા સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી ભગવન્તે તેમને નામ અને ગોત્રથી બોલાવીને કહ્યું, હું અકપિત ! તું એમ માને છે કે નારકી હશે, કે નાહ હોય ? આવો તને જે સશય છે, તે વિશ્વદાર્થવાળા વેદપદો સાલણવાથી થયો છે, પણ તું તેનો ખરો અર્થ નથી જાણતો. ૧૮૮૫-૧૮૮૬-૧૮૮૭.

ઐર્ધ્યપુત્રે ભગવન્ત પાસે દીક્ષા લીધી એમ બ્યારે અકપિતનામના આઠમા પડિતે જાણ્યું, ત્યારે તેઓ પણ અભિમાન રહિત થા. ભગવન્ત પાસે પોતાના સશયનો છેઃ કરવાને આઠવા, એટલે પરમકૃપાળુ પ્રભુએ તને નામ અને ગોત્રથી બોલાવીને તેમના અત-કરણનો સશય કહ્યો.

આયુષ્મન્ અકપિત ! તારા હૃદયમાં એવો સશય છે કે-“ નારકીઓ હશે, યા નહિ હોય ? ” નારકો વૈષ્ણવ જાયતે ય ત્વાત્મમજ્ઞાતિએટલે જે (શ્રાવણ) શુદ્ધ અભિમાય છે, તે નારકી થાય છે. આ પદો નારકીની વિધમાનતા પ્રતિપાદન કરે છે તથા નહવે પ્રેત્ય નારકા સન્નિ એટલે પરમનમા નારકીઓ નથી. આ પદો નારકીનો અભાવ પ્રતિપાદન કરે છે. આવા પચ્ચક્ષર વિશ્વ અર્થ પ્રતિપાદન કરનારા વેદપદો સાલણવાથી તને ઉપ-રોક્તસશય થયો છે, પરંતુ તે વેદપદોનો ખરો અર્થ અને શુક્તિત્વ રહસ્ય તું નથી જાણતો, તેથીજ એવો સશય થયો છે. તેનો સત્ય અર્થ અને શુક્તિત્વ રહસ્ય હું કહું છું તે તું લક્ષ-પૂર્વક અવણ કર, ને સશયથી મુક્ત થા. ૧૮૮૫-૧૮૮૬-૧૮૮૭.

એજ અર્થ વિસ્તારથી કહેવાને હવે ભાષ્યકાર મહારાજ કહે છે.

ત મન્નસિ પચ્ચક્ષ્ણ દેવા ચંદાદઓ તદ્દલેવિ ।

વિજ્ઞા-મનોવાયણફલાદિસિદ્ધીય મર્મ્મંતિ ॥ ૧૮૮૮ ॥

જે પુણ સુદમેષ્ણફલા નેરદ્યત્તિ કિહ તે ગહેયન્વા ? ।

સક્તમણુમાણઓ વાણુત્તલમા મિલ્નજાઈયા ? ॥ ૧૮૮૯ ॥

મહ પચ્ચક્ષ્ણત્તણઓ જીવાઈણ વ નારણ ગેન્હ ।

કિં જ સપચ્ચક્ષ્ણ ત પચ્ચક્ષ્ણં નવરિ ર્ક્કં ? ॥ ૧૮૯૦ ॥

જ કાસઈ પચ્ચક્ષ્ણ ત પચ્ચક્ષ્ણંપિ ઘેપ્પવો છોણ ।

જહ સીહાઈદરિસણ સિદ્ધ ન ય સઘપચ્ચક્ષ્ણ ॥ ૧૮૯૧ ॥

(આસન્નકથ્યાણિન્ અકપિત !) તું એમ માને છે કે-અદ્રાદિ દેવો પ્રત્યક્ષ છે, તથા વિદ્યા-મત્રને ઉપયાયિત ફળની સિદ્ધિ દેખાય છે તેથી તે સિવાયના બીજા દેવો પણ છે, એમ અનુમાનથી જણાય છે, પણ જે માન સાલણવામાજ આવે છે અને પ્રત્યક્ષ કે અનુમાનથી જણાતા નથી એવા દેવ-મનુષ્ય ને તિર્થંચથી ભિન્નમતિવાળા નારકીઓ છે, એમ કેવી રીતે માની શકાય ? અકપિત ! જીવાદિ પદાર્થોની પેઠે તે નારકીઓ અને પ્રત્યક્ષ છે, તેથી તે જ એમ તું અગીકાર કર, કારણ કે જે સ્વપ્રત્યક્ષ હોય તેજ એક પ્રત્યક્ષ કહેવાય એમ નથી, પણ જે કોઈ આસપ્રરૂપને પ્રત્યક્ષ હોય, તેને પણ લોકમાં પ્રત્યક્ષસિદ્ધ કહેવાય છે. જેમ સિહ-સરભ આદિતુ દર્શન સર્વને પ્રત્યક્ષ નથી, પણ કોઈકનેજ પ્રત્યક્ષ હોય છે, વહી દશ-કાલ-આમ-નગર સમુદ્રાદિક તારે પ્રત્યક્ષ નથી. પણ બીજાઓને પણ

છે તે તુ અગીકાર કરે ॥ તો જે મારે નારકીઓ પ્રત્યક્ષ છે તે તુ કેમ અગીકાર નથી કરતા ? તેમ આહી પણ સમજુ. ૧૮૮૮-૧૮૮૯

ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ તે ખરૂં પ્રત્યક્ષ નથી. માત્ર તે ઉપચારધીજ પ્રત્યક્ષ છે, પરંતુ તે પરોક્ષજ ॥ તે ખતાવે છે.

અથવા જમિંદિયાણ પચ્ચક્ષ કિં તદેવ પચ્ચક્ષ ? ।

અવચારમેત્ત ઓ ત પચ્ચક્ષમર્મિંદિય ત્વ ॥ ૧૮૯૨ ॥

મુક્તાઇભાવઓ નોવલદ્ધિમર્તિંદિયાઇ કુમો ષ ।

અવર્ગમદ્ધારાણિ ષ તાઇ જીવો નદુરલદ્ધા ॥ ૧૮૯૩ ॥

તદુરમેડવિ સરણઓ તદ્ધાવારેડવિ નોવલભાઓ ।

ઇદિયમિત્તો આયા પચગવસ્તોવલદ્ધા વા ॥ ૧૮૯૪ ॥

જો પુણ અર્ગિંદિઓ ચ્ચિય જોવો સન્ધાપિહાણગમણાઓ ।

સો મુવહુયં વિચાણઇ અવળીયવરો જહા દદ્ધા ॥ ૧૮૯૫ ॥

અથવા જે ઇન્દ્રિયથી પ્રત્યક્ષ છે, તેનેજ શુ તમે પ્રત્યક્ષ કહેા છે? એમ કહેવામા આવે તો તે અધોગ્ય છે, કેમકે તે તો ઉપચારમાત્રથીજ પ્રત્યક્ષ છે, સત્યપ્રત્યક્ષ તો અતીન્દ્રિય પદાર્થને જણાવનાર અવધિ આદિ જ્ઞાનો છે તે છે ને તેજ તત્ત્વ છે કે લની પેઠે ઇન્દ્રિયો મૂર્તિમાન હોવાથી પોતે વસ્તુને જાણી શકતી નથી, પણ તે ઉપલબ્ધિના દ્વારે છે, વસ્તુને ઉપલબ્ધ કરનાર-જાણનાર તો જીવ છે, કારણકે ઇન્દ્રિયોના ઉપરમ થયા હતા પણ તે દ્વારાએ જાણેલા વસ્તુનું સ્મરણ થાય છે, અને ઇન્દ્રિયોના વ્યાપાર છતાં પણ કેાઇ વખત (અનુપયોગમા) વસ્તુને બોધ નથી થતો. એથી કરીને પાંચ બારીએથી જાણનાર તેથી વિના વ્યક્તિની પેઠે ઇન્દ્રિયથી સિત્ત કેાઇ જ્ઞાતા છે. ખુદ્ધા આકાશમા જોનારની પેઠે સર્વ આપરણ રહિત જે જીવ છે, તે અનિન્દ્રિય હોવાથી સેન્દ્રિય જીવ કરતા વધારે જાણે છે. ૧૮૯૨-૧૮૯૩-૧૮૯૪-૧૮૯૫.

અનુપિત ! માત્ર પ્રત્યક્ષ અતીન્દ્રિય હોવાથી, તુ ન માનતો હો તો શુ જે ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ છે, તેનેજ તુ પ્રત્યક્ષ માને છે ? જે એમ માનતો હોય, તો તે અધોગ્ય છે, કારણકે ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષને તો ઉપચારમાત્રથીજ પ્રત્યક્ષ કહેવાય છે, જેમ અનુમાનની અદર બાદે ધૂમાદિ દિગદ્ધારાએ બાદે અગ્નિ વિગેરે વસ્તુ જણાય છે, તેણુ આમા નથી, તેથી કરીને ઉપચારથી પ્રત્યક્ષ જેણુ જણાતુ હોવાથી તે પ્રત્યક્ષ કહેવાય છે, પણ વસ્તુને તે પરોક્ષજ છે, કારણકે અક્ષ એટલે જીવ, તે જીવ અનુમાનની પેઠે આહી પણ વસ્તુને સાક્ષાત્ નથી જોતો, પરંતુ ઇન્દ્રિય દ્વારાએ જુએ છે એટલે અતીન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ તેજ ખરૂં પ્રત્યક્ષ છે, અને તેમાજ જીવ વસ્તુને સાક્ષાત્ જુએ છે.

અનુપિત —જેકે ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષમા જીવ સાક્ષાત્પણે વસ્તુને નથી જાણતો, પણ ઇન્દ્રિયો તો સાક્ષાત્ જાણે છે, માટે ઇન્દ્રિયોણુ પ્રત્યક્ષ તે પ્રત્યક્ષ છે એમ કહેવામા આવે, તો શુ હરકત છે ?

અગવન્ત —ધરની પેઠે ઇન્દ્રિયો પુરુષણ સમૂહરૂપે મૂર્તિમાન તેમજ અચેતન હોવાથી વસ્તુને જાણી શકતી નથી, પણ તે બારીની પેઠે આત્મા જ્ઞાનના દ્વારે છે, વસ્તુને જાણનાર

તો આત્માજી છે. ને તે ઇન્દ્રિયોથી લિપ્ત છે, કારણકે ઇન્દ્રિયોના ઉપરમ થયા છતાં પણ ઇન્દ્રિય દ્વારાએ જાણેલ વસ્તુનું સ્મરણ થાય છે, અને કોઈક વખત જીવ અન્યમનસ્ક હોય, તો ઇન્દ્રિયોના વ્યાપાર હોય, તે છતાં પણ વસ્તુનો બોધ નથી થતો, માટે પાંચ બારીઓથી વસ્તુ જોનાર જેમ બારીઓથી લિપ્ત છે, તેમ ઇન્દ્રિયદ્વારાએ વસ્તુને જાણનાર જીવ પણ ઇન્દ્રિયોથી લિપ્ત છે.

ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ જ્ઞાન અતીન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ કરતા વચારે જુએ છે, એમ તું કહેતો હો, તો તે પણ અચુક છે, કારણકે પાંચ બારીઓવાળા શુદ્ધમાં રહીને વસ્તુ જોનાર વ્યક્તિ કરતા, ખુદા મેદાનમાં રહીને વસ્તુ જોનાર વ્યક્તિ, જેમ તે શુદ્ધવાળા કરતા વચારે સારી રીતે વસ્તુ જોઈ શકે છે, તેમ ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાનવાળા જીવ કરતા, અતિન્દ્રિય-કેવળજ્ઞાન ચુકા-શુદ્ધ સ્વરૂપવાળો જીવજ અતિશય વચારે સારું જુએ છે. ૧૮૯૨-૧૮૯૩-૧૮૯૪-૧૯૫.

ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન પ્રત્યક્ષજ ન કહેવાય તે જણાવી નારકોની સિદ્ધિ કરે છે.

न हि पञ्चतत्त्वं धम्मतरंण तद्धम्ममेत्तगहणाओ ।

कपगतओ व सिद्धी कुभाणिच्चत्तमेत्तस्स ॥ ૧૮૯૬ ॥

પુલોવલદ્ધસપ્પસરણઓ વાનલો વ ધૂમાઓ ।

अहं निमित्ततरओ निमित्तमक्खस्स करणाइ ॥ ૧૮૯૭ ॥

કેવલ-મણો-હિરહિયસ્સ સત્તમણુવાળમેત્તય જમ્હા ।

નારગસંભાવમ્મિ ય તદત્થિ જ તેણ તે સંતિ ॥ ૧૮૯૮ ॥

પાવફલસ્સ પગિદ્ધસ્સ મોહ્મણો-કમ્મઓડવસેસ-દ્ધ ।

સન્તિ ધુવં તેડમિમયા નેરડયા, અહ મઈ હોજ્ઞા ॥ ૧૮૯૯ ॥

અદ્યત્થદુરિલયા જે તિરિય-નરા નારગત્તિ તેડમિમયા ।

ત ન જઓ ઘુરમોરલ્પગરિસસરિસ ન ત દુરલ્પ ॥ ૧૯૦૦ ॥

ધરની અનિત્યતાને સિદ્ધ કરનાર કૃતકપણા રૂપહેતુની પેઠે ધર્માન્તર વડે તેના કેટલાક ધર્મ માત્રજ જ મહણ થવાથી ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ નથી. અથવા પૂર્વોપલબ્ધ એ બધા અમરણથી રૂમવડે અગ્નિના જ્ઞાનની પેઠે, નિમિત્તાતરથી ઇન્દ્રિયો જીવને (જ્ઞાનમાં) નિમિત્તરૂપ છે. કારણકે કેવળજ્ઞાન-અન પર્યવજ્ઞાન-અને અવધિજ્ઞાન મિવાયતુ મર્વ જ્ઞાન અનુમાન માત્ર છે, નારકીને સદ્ભાવ સિદ્ધ કરવારૂપ ચાલુ પ્રકરણમાં તો તે અતીન્દ્રિય પ્રત્યક્ષથી નારકો જણાય છે, માટે નારકી છે, એમ અગીકાર કર. અવશેષ કર્મદ્રણ બોગવનારની પેઠે ઉત્કૃષ્ટ પાપલુ રૂણ ભોગવનાર કોઈક છે, ને તેવા જે કોઈ છે, તે નારકીઓ છે. અત્યન્તાદુષી તિર્યંચ અને મહુષો તેજ નારકી છે. એમ તને માન્ય હોય, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે દેવતાના ઉત્કૃષ્ટ સુખની માગક ઉત્કૃષ્ટ એણુ દુખ તેમને દુખ નથી. ૧૮૯૬ થી ૧૯૦૦.

અન્યલિંગથી સાધ્યની સિદ્ધિ કરવામાં સમર્થ એણુ જે અનુમાન તે જેમ પ્રત્યક્ષજ્ઞાન નથી, તેમ ઇન્દ્રિય જન્યજ્ઞાન પણ પ્રત્યક્ષ નથી, ઉદાહરણ તરીકે, કૃતકપણાથી ધરની અનિત્યતા માત્ર સિદ્ધિ કરનાર અનુમાન, જેમ પ્રત્યક્ષ નથી, તેમ ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન પણ ચક્ષુ આદિ ઇન્દ્રિયના રૂપાદિનેજ જાણવાની શક્તિરૂપ ધર્માન્તર વડે અનન્ત ધર્માત્મક વસ્તુના એકલા રૂપાદિ ધર્મજન્ય જ્ઞાન થાય છે, તેથી, તે પ્રત્યક્ષ નથી

અથવા ધૂમથી જેમ અગ્નિનું જ્ઞાન થાય છે, તેન ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન પણ પૂર્વોપલબ્ધ એવા સખ ધના સ્મરણથી થાય છે, માટે તે પ્રત્યક્ષ નથી, જેમકે-આ ઘટ છે. પૂવ સ કેત કાળે આવા પદાર્થમા તેને જાણનાર પુરૂષે ઘટ શબ્દનો સ કેત કર્યો હોતો, ને એ પણ તેની પાસેથી “ આ ઘટ કહેવાય ” એમ જાણ્યું હતું, આ પ્રમાણે પૂર્વોપલબ્ધ મળ ધના સ્મરણથી સર્વને પણ ઘટાદિ પદાર્થનું તે ઘટાદિપણે ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન થાય છે, એમ ન હોય, તો નાનિકેર આદિ દ્વીપમાથી આવેલ અનુબ્ધ, કે જેણે કદીપણ ઘટાદિનો શબ્દ માલજ્યો નથી તેમ તે ઘટાદિ પદાર્થ જોયો પણ નથી, તેને પણ “ આ ઘટ છે ” એવું જોવા માત્રથીજ જ્ઞાન થઇ જાય, પરંતુ એમ થતું નથી. અભ્યાસની પદ્ધતાદિના કારણે શીઘ્રતાથી ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન પ્રવર્તે છે, એટલે મર્વજ એ પ્રમાણે સ્મરણાદિ થતું હશે, એમ ઇલાસ્યને નથી જણાતું. વળી જેમ કોઇ વ્યક્તિને સ્વચ્ચતિરિક્ત ધૂમથી અગ્નિનું જ્ઞાન થાય છે, તે તેને પ્રત્યક્ષ નથી, તેમ ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન પણ આત્માને સ્વચ્ચતિરિક્ત ઇન્દ્રિયોથી થતું હોવાથી પ્રત્યક્ષ નથી. જીવને જે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થાય છે, તે અન્ય નિમિત્તથી નથી થતું, પણ અર્વાચિન- મન પર્યાય- અને કેવળજ્ઞાનની પેઠે સાક્ષાત્ થાય છે, આ ત્રણ જ્ઞાન રહિત પ્રમાણાનું સર્વ જ્ઞાન પરોક્ષ અર્થનો વિચર કરનાર હોવાથી અનુમાન માત્ર છે, અને અર્વાચિ આદિ ત્રણ જ્ઞાન પદાર્થને સાક્ષાત્ મહુમ કરનાર હોવાથી પ્રત્યક્ષ છે.

આ પ્રમાણે નારકોના સહસ્રાવ સિદ્ધ કરવા પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષની સિદ્ધિ કરી, તેમા કેવળજ્ઞાન રૂપ મારા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનથી નારકોઓ જણાય છે માટે તે છે, એમ કહ્યુંલ કર. અનુમાનથી પણ તે છે, એમ સિદ્ધ થાય છે જેમ જઘન્ય-મધ્યમ પાપનું રૂળ ભોગવનાર તિર્યચ-અનુબ્ધો છે, તેમ ઉત્કૃષ્ટ પાપનું રૂળ ભોગવનાર પણ કોણ છે, ને તેવા પાપનું રૂળ ભોગવનાર જે કોણ છે, તે નારકોઓ છે, એમ અગીકાર કર અહી કદાચ તું એમ કહેવાને તૈયાર થાય, કે જે અત્યન્ત દુ ખી તિર્યચ-અનુબ્ધો છે, તેજ ઉત્કૃષ્ટ પાપનું રૂળ ભોગવનાર હોવાથી, તેમનેજ નારકી કહેવાય તો શુ હરકત છે ? તારી આ માન્યતા સર્વથા અધોગચ છે. કારણકે જે એવા ઉત્કૃષ્ટ પાપનું રૂળ ભોગવનારા હોય, તે સર્વથા પ્રકારે દુ ખીજ હોવા જોઈએ, ને એવું સર્વથા પ્રમારનું દુ ખ તે તિર્યચ વિગેરેને નથી હોતું, કારણકે પ્રકાશ-વૃક્ષની હાયા શીતળ પવન-ની-દ્રઢ વિગેરે સુખના સામનો તેઓને હોય છે, પણ ભોગાવુ-રવાવુ-બળાવુ-કટકમા ચાલવુ-શીવાઓપર પછાવુ વિગેરે નરક પ્રસિદ્ધ ભયાનક દુ ખો તેઓને નથી હોતા તેવા દુ ખો તો નારકાઓનેજ હોય છે આગમમા અન્ય કહ્યું કે નારકોને હ્રસ્વેશા તીવ્ર પરિણામનાળુ દુ ખજ હોય છે, તિર્યચોમા ગરમી-ભય-ત્રુકા-ત્રુપા વિગેરે બહુ દુ ખ અને અલ્પ સુખ છે, અનુબ્ધોને શરીર અને મન મળ ધી અને પ્રમાનના સુખ દુ ખ હોય છે, દેવોને તો કેવળ સુખજ હોય છે, અને દુ ખ તો બહુ અલ્પ હોય છે, આ પ્રમાણે હોવાથી હે ભદ્ર નારકોઓ છે, એમ માન્ય કર. ૧૮૮૬-૧૮૮૭-૧૮૮૮-૧૮૮૯-૧૮૯૦.

પુન અનુમાનથી નારકોની મિદ્ધિ કરે છે

મચ્ચ ચેદમકપિય ! મહ વયળાઓડસેસવયળ વ ।

સઠ્ઠણુત્તળઓ વા અણુમયસઠ્ઠણુવયળ વ ॥ ૧૯૦૧ ॥

મય રામ-દોસ-મોહામાયાઓ સચ્ચમણદ્વાચ ।

સચ્ચિય મે વયળ જાણયમજ્ઞત્યવયળ વ ॥ ૧૯૦૨ ॥

કિંહ સઘ્વણુ તિ મઈ પચ્ચક્કલ લલ્લસસયન્ઠેયા ।

ભય-રાગ-દોસરહિઓ તલ્લિંગાભાવઓ સોમ્મ । ॥ ૧૯૦૩ ॥

છિન્નમ્મિ સંસયંમિ જિણેણ જર-મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

સો સમણો પવ્વડઓ તીહિ સહ સ્વહિયસણ્હિ ॥ ૧૯૦૪ । ૬૨૧ । ૧૬૭ ॥

હે અકપિત! તારા સશયોદિ સ બધી માફ કયન જેમ સત્ય છે તેની પેટે “નારકીઓ છે” એ કથનપણ માફ વચન હોવાથી સત્ય છે, વળી તને ઇષ્ટ એવા જેમિનીય આદી સર્વજ્ઞના વચનની પેટે હું પણ સર્વજ્ઞ હોવાથી માફ વચન સત્ય છે તેમજ ભય-રાગ દ્વય અને મોહના અભાવે જ્ઞાયન્ અચર્ય પુરૂષના વચનની પેટે માફ વચન મર્ચ દોષ રહિત હોવાથી સત્ય છે તમે સર્વજ્ઞ છો એની રી પ્રતીતિ? એમ તું કહેતો હો, તો પ્રત્યક્ષપણે તારા સર્વ સશયનો હું છે કહું છું. બીજે પણ જે કંઈ સશય હોય તે પૂછ વળી હું આશ્ચર્ય! ભય-રાગ-અને દ્વેષરહિત હોવાથી અને સર્વજ્ઞના લક્ષણથી હું સર્વજ્ઞ છું, એમ જાણ પૂર્વે “નહ વે પ્રેત્ય નામ્કા સન્તિ” ઇત્યાદિ પદોથી નારકીના અભાવની તને જે શંકા થઈ છે, તે પણ અચોચ છે, કેમકે એ પદોનો અર્થ જે પ્રમાણે તું માને છે, તેમ નથી, પરંતુ તેનો અર્થ એવો છે કે-પરલોકમાં કોઈ પણ નારકીઓ મેરૂ આદિની પેટે શાશ્વતા નથી, પણ જે આ લોકમાં ઉત્કૃષ્ટ પાપ કરે છે, તે અહીંથી મરીને પરલોકમાં નારકી થાય છે, (માટે કેહાએ પણ એવું પાપ ન કરવું, કે જેથી પરલવમાં નારકી થવું પડે) એ પ્રમાણે જરા અને મરણથી મુકાએલા જિનેયર ભગવન્તે તેના સશયનો છે. કયો, એટલે તેણે પાત નાત્રણનો શિષ્યો સાથે ભગવત પાસે દીક્ષા લીધી. ૧૯૦૧-૧૯૦૨-૧૯૦૩-૧૯૦૪

॥ इति अष्टमो गणधरवाद. समाप्त ॥

હવે નવમા ગણધર સ બધી વકતવ્યતા કહે છે.

તે પવ્વડ્ણ સોડડયલભાયા આગચ્છઈ જિણસગાસ ।

વચ્ચામિ ણ વદામિ વદિત્તા પજ્જુવાસામિ ॥ ૧૯૦૫ ॥ ૬૩૦ ॥ ૧૬૮ ॥

આમઢ્ઠો ય જિણેણ જાઈ-જરા મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

નામેણ ય ગોત્તેણ ય સઘ્વણૂસઘ્વદરિસીણં ॥ ૧૯૦૬ । ૬૩૧ ॥ ૧૬૯ ॥

કિં મણ્ણે પુણ્ણ પાવ અત્થિ નત્થિ ત્તિ સસઓ તુજ્જ ।

વેયપયાણ ય અત્થં ન યાણસી તેસિમો અત્થો ॥ ૧૯૦૭ । ૬૩૨ ॥ ૧૭૦ ॥

તેણે દીક્ષા લીધી એમ સાલણીને અચલભ્રાતા નામે નવમો પડિત ભગવત પાસે આવે છે, (અને વિચારે છે કે) હું ભગવન્ત પાસે જઈને વદન કરીશ, વદન કરીને તેમની સેવા કરીશ. (એ પ્રમાણે વિચારીને તે ત્યાં આવ્યા એટલે) જન્મ-જન્મ-અને મરણથી મુકાએલા સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી ભગવતે તેમને નામ અને જાતની યોસાવ્યા, પછી કહ્યું કે હું ‘સૌમ્ય’ તું એમ માને છે કે પુન્ય-પાપ છે, કે નથી? તને આ સગય વિરૂદ્ધાર્થવાળા વેદના પદો સાલણવાથી થયો છે, (તે પદો પુરુષ ષ્ઠેદમ્ સર્વમ્ ઇત્યાદિ

(૧૦૮) પુણ્ય પાપના પરસ્પર ઉત્કર્ષાપકર્ષે મુખ દુ ખની અસિદ્ધિ.

જે ધીન ગણધરના વાદમાં આવ્યા છે, તે અહીં 'સમજવા,) તુ' એ પદોનો અર્થ બરાબર નથી બતાવે, તેથી એવો સંશય થયો છે, તેનો સત્ય અર્થ તો હું કહું છું તે પ્રમાણે છે, તે તુ લક્ષ્યપૂર્વક અપણુ કરે ૧૯૦૫-૧૯૦૬-૧૯૦૭

ઉપરોક્ત સંશય સ્પષ્ટ કરવાને હવે બાબ્બકાર કહે છે.

મળસિ પુણ્ય પાપ સાહારણમહવ દોઝવિ મિત્રાઈ ।

• હોજ ન વા કમ્મે ચિય સમાવઓ ભવપવચોડય ॥ ૧૯૦૮ ॥

તુ એમ માને છે કે પુન્ય હશે ? કે પાપ હશે ? અથવા ઉભય મિત્ર હશે ? બન્ને ભિન્ન ભિન્ન હશે ? કે કર્મજ નહિ હોય ? અને આ સવનો પ્રમથ સ્વભાવથીજ હશે ? ૧૯૦૮

કેટલાક મતવાળાઓ એવું માને છે કે એકલુ પુન્યજ છે, પાપ તો છેજ નહિ. ધી-જાઓ વળી એથી વિપરીત કેવળ પાપજ છે અને પુન્ય નથી એવું માને છે, ત્રીજાઓ કહે છે કે મેયકમ્મણી પેઠે બન્ને મિત્ર છે, એણે મુખ દુ ખના હેતુભૂત પુન્ય-પાપ એકજ ઉભયરૂપવાદી વસ્તુ છે, એવા પક્ષવાળાઓ 'ઉભયને સ્વતંત્ર માને છે, અને પાપમાં પક્ષવળાઓ મૂળથી કર્મનોજ અભાવ માનીને આ જમતનો સર્વ પ્રમથ સ્વભાવિક માને છે, આવી પરસ્પર વિરૂદ્ધ પાપ પ્રકારની માન્યતાઓની તુ સંશયમસ્ત થયો છે, અણુ તે થોડા નથી. ૧૯૦૮.

એકલુ પુન્ય, અથવા એકલુ પાપ, અથવા ઉભયમિત્ર એકજ વસ્તુ માનવાવાળાના મતમાં જે રીતે મુખ-દુ ખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે કહે છે.

પુણ્ણકરિસે મુમયા તરતમજોગાવગરિસઓ દાણો ।

તસ્મેવ ત્વં મોક્ષો પત્યાહારોવમાણાઓ ॥ ૧૯૦૯ ॥

પાવુકરિસોઽહમયા તરતમજોગાવગરિસઓ મુમયા ।

તસ્મેવ ત્વં મોક્ષો અત્યમતોવમાણાઓ ॥ ૧૯૧૦ ॥

સાહારણવળાદિ વ અહ સાહારણમહેગમત્તાપ ।

ઝકરિસા-વગરિસઓ તસ્મેવ ય પુણ્ણપાવત્ત્વા ॥ ૧૯૧૧ ॥

પુન્યના ઉત્કર્ષમાં ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેનો તરતમયોગે અપકર્ષ થવાથી હાની થાય છે, તથા તેના ક્ષય થવાથી પથ્ય આહારના ઉત્કર્ષ અને અપકર્ષ ન હોય પણ સર્વથા પથ્યાહારને ન હોય તો મરણ પામે, એ દૃષ્ટાન્તે જીવનો મોક્ષ થાય છે એજ પ્રમાણે પાપના ઉત્કર્ષમાં અવમતા થાય છે. તરતમયોગે પાપનો અપકર્ષ થવાથી ઉચ્ચતા થાય છે, અને સર્વથા પાપનો ક્ષય થવાથી અપથ્ય આહારના દૃષ્ટાન્તે જીવનો મોક્ષ થાય છે, સમીક્ષિત વર્ણદિની પેઠે પુન્ય-પાપ સમીક્ષિત એકજ વસ્તુ છે, તેના કોઈપણ એ-અશના ઉત્કર્ષાપકર્ષથી તેજુજ પુન્ય અને પાપ એકજ મામ કહેવાય છે. ૧૯૦૯-૧૯૧૦-૧૯૧૧

પુન્યજ છે, પાપ નથી, એ પ્રમાણે એકાન્ત માનનારાઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે પુન્યનો કર્મશા ઉત્કર્ષ થવાથી ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેથી અનુક્રમે મુખની પણ વૃદ્ધિ થાય છે, એટલે ઉપરે સ્વર્ગ મુખ પ્રાપ્ત થાય છે. તથા એજ પુન્યની અનુક્રમે હાનિ થતા, મુખની પણ હાનિ થાય છે, અને ઉપરે નરકજુ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. મતવચ કે જેમ જેમ પુન્યની હાનિ થાય છે, તેમ તેમ અનુક્રમે જીવને દુઃખ થાય છે,

અને છેવટે વારેમા વારે નરકતુ દુખ પ્રાપ્ત થાય છે, સચ થા તે પુન્યનો નાશ થવાથી જીવને મોક્ષ મળે છે. આ બાબત સ્પષ્ટ સમજાવવાને એક ઉદાહરણ કહ્યું છે, જેમ પથ્ય આહારની વૃદ્ધિથી આરોગ્યની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ પુન્યની વૃદ્ધિ થતા મુખની પણ વૃદ્ધિ થાય છે. વળી જેમ પથ્ય આહારનો અતુકમે ત્યાગ કરનાથી પુન રોગ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ પુન્યનો અપય્ય થવાથી દુખ પ્રાપ્ત થાય છે, અને સર્વથા પથ્ય આહારનો ત્યાગ કરવાથી જેમ મરણ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ સર્વથા પુન્યનો ક્ષય થવાથી મોક્ષ મળે છે.

પુન્યનો અભાવ માનીને એકાન્ત પાપનેજ માનનારાઓ પણ એજ પ્રમાણે કહે છે, પરન્તુ તેથી વિપરીત ભાવના કહે છે. જેમ અપથ્ય આહારની વૃદ્ધિથી રોગની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ પાપની વૃદ્ધિથી દુખવૃદ્ધિરૂપ આત્મન પ્રાપ્ત થાય છે, એટલે અતુકમે છેવટે નરકતુ દુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તથા અપથ્ય આહારનો ત્યાગ કરનાથી જેમ અતુકમે આરોગ્યવૃદ્ધિ થાય છે, તેમ પાપનો અપકય થવાથી અતુકમે મુખની વૃદ્ધિ થાય છે, અને છેવટે સર્વ મુખ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી અપથ્ય આહારનો સર્વથા ત્યાગ કરવાથી જેમ પરમ આરોગ્ય મળે છે, તેમ પાપનો સર્વથા ક્ષય થવાથી મોક્ષ મળે છે.

પુન્ય-પાપ ઉભય સંકીર્ણ એકજ વસ્તુ છે, પણ જુદી જુદી નથી. આમ માનનારાઓ પાતાનો પક્ષ પ્રતિપાદન કરવાને એટલું કહે છે કે-જેમ હરતાલ અથવા ગળી વિગેરે વર્ણોમાથી કોઈપણ બે વર્ણથી મિશ્ર-જેમ એકજ વસ્તુ છે, અથવા મેચકમણિમાં અનેક વર્ણ છતાં જેમ એકજ વસ્તુ છે, અથવા ' નરસિંહુ ' મા જુદી જુદી આકૃતિ છતાં તે એકજ વ્યક્તિ છે, તેનીજ રીતે આ પુન્ય-પાપ પણ ઉભય મિશ્ર એકજ વસ્તુ છે, અહીં કોઈ એમ પૂછ કે જો એ એકજ વસ્તુ હોય, તો તેના પરસ્પર વિરોધી પુન્ય અને પાપ એવા બે નામ કેની રીતે કહી શકાય ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા તેઓ એમ કહે છે કે એ પુન્ય-પાપથી મિશ્ર એક વસ્તુમાના પુન્યમા વડે તેની વૃદ્ધિ થવાથી તેણે નામ પુણ્ય કહેવાય છે. તથા પુન્યાશની હાનિ થવાથી પાપ કહેવાય છે, તેમજ પાપાશની વૃદ્ધિ થવાથી પાપ કહેવાય છે ને તેની હાનિ થવાથી પુન્ય કહેવાય છે, આ પ્રમાણે હોવાથી પુન્ય-પાપ કંઈ જુદી જુદી વસ્તુ નથી પણ ઉભયમિશ્ર એકજ વસ્તુ છે. ૧૬૦૯-૧૬૧૦-૧૬૧૧.

પુન્ય-પાપની સ્વતંત્રતા છે અને જગતની વિચિત્રતા સ્વાભાવિક છે, એ શોધા અને પાપમા વિકલ્પતુ સ્વરૂપ કહે છે.

एवं चिय दो भिन्नाइ होज [दार], होज व समावओ चैव ।

भवसंभूई, भणइ न समावाओ जओऽभिपओ ॥ १९१२ ॥

होज समाओ वत्तुं निक्कारणया य वत्तुयम्मो वा ।

जइ वत्तुं णत्थि तओऽणुवळद्धोओ खणुफ व ॥ १९१३ ॥

अच्चतमणुवळद्धोऽवि अह तओ अत्थि नत्थि किं कम्मं ? ।

हेऊ व तदत्थित्ते जो नणु कम्मस्सवि स एव ॥ १९१४ ॥

कम्मस्स वामिहाणं होज समावोत्ति होउ को दोसो ? ।

प्रइनिययागाराओ न य सो कचा घट्ठस्सेव ॥ १९१५ ॥

मुत्तोऽमुत्तो व तओ जइ मुत्तोऽमिहाणओ मिळो ।

કમ્મત્તિ સદ્દાગોત્તિ ય જડ વાડમુત્તો ન વત્તા તો ॥ ૧૯૧૬ ॥

દેહાણ વોમ પિવ, જુત્તો વજ્જાહો ય મુત્તિમયા ।

અહ સો નિવારણયા તો સ્વરસિગાદઓ દોતુ ॥ ૧૯૧૭ ॥

અહ વસ્તુઓ સ વમ્મો પરિણામો તો સ કમ્મ-જીવાણ ।

પુત્તે યરામિદ્દાણો કારણ વજ્જાણુમેઓ સો ॥ ૧૯૧૮ ॥

કિરિયાણં કારણઓ દેહાર્હણ ચ વજ્જમાયાઓ ।

કમ્મ મદ્ધિદ્ધિયતિ ય પદ્ધિવજ્જ તમગ્ગિમૂહ વ ॥ ૧૯૧૯ ॥

ત ચિય દેહાર્હણ કિરિયાણપિ ય મુખા સ્મમ્પત્તાઓ ।

પદ્ધિવજ્જ પુણ્ણપાવ સદ્ધાવઓ મિદ્ધજાઈય ॥ ૧૯૨૦ ॥

એજ પ્રમાણે પુન્ય-પાપ બન્ને ભિન્ન છે તથા આ સંસારની ઉત્પત્તિ સ્વભાવથી જ (એમ કહેવામાં આવે) તો તેનો ઉત્તર અંગે કદીએ છીએ કે સંસારની ઉત્પત્તિ સ્વભાવથી જ માનવાથી થ નથી, કારણકે સ્વભાવ એ કદાં વસ્તુ છે ? નિષ્કારણતા છે ? કે વસ્તુનો ધર્મ છે ? જો તે વસ્તુ હોય તો આકાશપુત્રની પેઠે તે અતુલપણ હોવાથી તેના અભાવજ છે સ્વભાવથી જ વિચિત્રતા માનવામાં આગલ જલાલીયે છીયે એ દોષો આવશે, આત્યંત અતુલપણ છતાં પણ તે સ્વભાવ છે, અને કર્મ નથી, એમ શા માટે ? જો હેતુ સ્વભાવની અસ્તિતામાં છે, તેજ હેતુ કર્મની અસ્તિતામાં પણ છે સ્વભાવના જેવું નામ કહીએ તો તુ દોષ છે ? તે સ્વભાવ ઘટની પેઠે પ્રતિનિયત આકારવાળું હોવાથી કદાં ન થઈ શકે, વળી તે મૂર્ત છે ? કે અમૂર્ત છે ? જો મૂર્ત હોય, તો તે કર્મ અને સ્વભાવ એ નામથી જ માત્ર ભિન્ન છે, અને જો અમૂર્ત હોય, તો કદાં નહીં થઈ શકે. એમ શરીરને કરનાર આકાશ નથી, અમૂર્ત છે માટે તેમજ સ્વભાવ પણ અમૂર્ત છે માટે કદાં ન થઈ શકે, કાર્યોત્પન્ન થકી તેનાં મૂર્તિમત્તા વળી થાય છે. હવે સ્વભાવ તે નિષ્કારણતા છે, એમ કહેવામાં આવે, તો ગદ્યકાના શી ગદ્ય નિષ્કારણજ છે, માટે તે પણ હોવા જોઈએ. સ્વભાવ એ વસ્તુનો ધર્મ છે, એમ કહેવામાં આવે, તો તે ચોખ્ખું છે, કેમકે તે જીવ અને કર્મનો પરિણામ થાય છે, અને તે પુન્ય-પાપના નામે કારણ તથા કાર્યથી અનુમેય છે. ક્રિયાઓ-રૂપ કારણથી અને દેહાદિ રૂપ કાર્યથી કર્મ છે, એવું માફ કથન અભિભૂતની પેઠે તુ પણ અગીકાર કર વળી એજ કર્મ શરીરાદિ અને ક્રિયાઓના શુભાશુભ રૂપ હેતુ છે. માટે સ્વભાવથી જ ભિન્ન ભાતવાળા તે પુન્ય-પાપ છે એમ અગીકાર કર. ૧૬૨૨-થી-૧૬૨૦

કેટલાકના મતે પુન્ય-પાપ બન્ને જુદા જુદા સ્વતંત્ર છે કારણ કે તેના કાર્યભૂત મુળ દુ બ એકી સાથે અનુભવાતા નથી, એ પ્રમાણે બન્નેના કાર્યો જુદા જુદા જણાય છે માટે તેના કારણભૂત પુન્ય-પાપ પણ જુદા જુદા છે, એમ અનુમાનથી સિદ્ધ થાય છે.

કેટલાક લોકો પુન્ય-પાપવિના સ્વભાવથી જ આ સંસારની વિચિત્રતા માને છે. આ પ્રમાણે પુન્ય-પાપ સબધી પાત્ર પ્રકારના જુદા જુદા અભિપ્રાયોથી તને સંસાર થયો છે, પણ તે ચોખ્ખું નથી કારણકે એ પાત્ર અભિપ્રાયમાને ચોષા અભિપ્રાયજ પ્રલુપ્ત કરવા ચોખ્ખું છે, તે સિવાયના ચાર અભિપ્રાયો અચોખ્ખું હોવાથી ત્યાજ્ય છે. પ્રત્યક્ષ સાત્ત (નિકરતા) ન્યાયને અગીકાર કરીને કહીએ છીએ કે તેમાં જો સ્વભાવથી જ આ સંસારની વિચિત્રતા થતી હોય,

તો એ સ્વભાવ તે શુ કોઈ વસ્તુ છે ? નિઃકારણતા છે ? કે વસ્તુનો ધર્મ છે ? આ ત્રણ વિકલ્પોમાંથી પહેલો વિકલ્પ અગાકાર કરીને પ્રભાવ એ કોઈ વસ્તુ છે, એમ કહેવામાં આવે, તો તે આપણા પુખ્તની જેમ કોઈ સ્વજોડિય વસ્તુ નથી, માટે તેનો અભાવ છે.

આ પછીની ૧૬૧૭ થી ૨૦ ગાથાઓનું વિચેચન પૂર્વ અગ્નિભૂતિ ગણના વાદમાં થઈ ગયું છે, એટલે પુનઃ આહી લખવાની જરૂર નથી જે કર્તેથી વિગેષ છે, તે એટલું જ કે આ પુન્ય તથા પાપ નામનો છન્દ અને કર્મનો જે પશ્ચિમ છે, તે કારણથી અને કાર્યથી જણી શકાય છે. જેમ ખેતી વિગેરે ક્રિયાઓનું જળ કાગળ-ચપ-ઘઉં વિગેરે છે, તેમ જ્ઞાનાદિ ક્રિયાઓ અને હિસાદિ ક્રિયાઓ પણ કારણરૂપ હોવાથી તેના જે રૂપ કાર્ય ભૂત પુન્ય-પાપાત્મક તે છવ તથા કર્મનો પારણામ છે આ કારણાનુમાનથી ગમ્ય થયું. અને કાર્યાનુમાનથી ગમ્ય આ પ્રમાણે છે-જેમ માટી-દડ-ચક્ર-ચીવરાદિ મામથીયુક્ત કુલાર ધરતું કારણ છે, તેમ આ શરીરાદિ પણ કાર્ય હોવાથી તેનું પણ કોઈક કારણ છે. ને એમા જે કારણ છે, તે શુભાશુભ કર્માત્મક પુન્ય-પાપ છે શરીરની ઉત્પત્તિમા માતા-પિતાદિ દુષ્ટ હેતુ છે, પણ ઉપગ્રાહ કર્મરૂપ અદુષ્ટ હેતુ નથી, એમ કહેવામા આવે તો તે અનુચિત છે. કારણકે દુષ્ટ હેતુ સમાન છતાં પણ સુરૂપ કુરૂપાદિ ભાવે શરીરની જે વિચિત્રતા જણાય છે, તે અદુષ્ટ હેતુ કર્મ મિત્રાચ નજ બની શકે. માટે પુન્ય અને પાપ એવા બે ભેદ કર્મના છે, તેમા ગુણ શરીર વિગેરે પુન્યનું કાર્ય છે. અને જે અશુભ શરીરાદિ તે રાપનું કાર્ય છે ૧૬૧૮-થી-૧૬૨૦

પ્રકારાન્તરે પુન્યપાપની સિદ્ધિ કરે છે.

સુદ-દુઃસાળં કારણમણુરૂવ કજ્જમારબોડવસ્તં ।

પરમાણવો વહસ્સ વ કારણમિહ પુણ-વાવાદ ॥ ૧૯૦૧ ॥

સુદ-દુઃસાળં કારણં જદ કમ્મ કજ્જસ્સ તયણુરૂવ વ ।

પત્તમરૂવ તપિ હુ અહ રુવિં નાણુરૂવ તો ॥ ૧૯૨૨ ॥

નહિ સઘહાણુરૂવ મિદ્ધ વા કારણ, અહ મય તે ।

કિં કજ્જ-કારણત્તળમહવા વત્થુતળ વસ્સ ? ॥ ૧૯૨૩ ॥

સવ તુલ્લાતુલ્લ જદ તો કન્નાણુરૂવયા કેયં ? ।

જં સોમ્મ ! સરજ્ઞાઓ રૂજ્જ પરપજ્જઓ સેમો ॥ ૧૯૨૪ ॥

જેમ ઘટ કાર્ય હોવાથી તદનુરૂપ પરમાણુઓ તેનું કારણ છે, તેમ સુખ-દુઃખ કાર્યરૂપ હોવાથી તેનું કારણ પણ અવશ્ય તદનુરૂપ હોવું જોઈએ. એમા જે કારણ છે, તે પુન્ય-પાપ છે. ને સુખ-દુઃખરૂપ કાર્યનું કારણ કેમ કહેતા હો, તો તે કર્મ સુખાદિરૂપ જે અરૂપી કાર્ય છે તેને અનુરૂપ અરૂપી હોવું જોઈએ, અને ને એ કાગળભૂન કર્મ રૂપી કહેજો, તો સુખાદિ અરૂપિ હોવાથી તે કર્મ કાર્યાનુરૂપ કારણ નહિ હોવાય. ઉત્તર-અમે સર્વથા અનુરૂપ કે અનનુરૂપ કારણ નથી કહેતા આથી તુ એમ કહીશ કે જો એમ હોય, તો તેને કાર્યકારણભાવ તથા વસ્તુપણ કેમ કહી શકાય ? પણ એમ નહિ કહેવું, કારણકે વિધિની સર્વ વસ્તુઓ તુલ્યાતુલ્ય રૂપજ છે. જો એમ હોય તો કાર્યાનુરૂપ કારણ કેમ કહે છે ? હે સૌમ્ય ! કારણનો સ્વપર્યાય તે કાર્ય, અને તે મિત્રાચનું અકારે તે પરપર્યાય છે (આથીજ કાર્યાનુરૂપ કારણ કહેવાય છે.) ૧૬૨૧-૧૬૨૨-૧૬૨૩-૧૬૨૪.

લગવન્ત - જેમ ઘટરૂપ કાર્યના અનુરૂપ પરમાણુઓ તેમ કારણ છે, તેમ સુખદુઃખ કાર્ય હોવાથી અવશ્ય તેને અનુરૂપ કારણ હોવું જોઈએ, તેમા જે કારણ છે, તે પુન્ય-પાપ છે, અચલભ્રાતા - જો એ પ્રમાણે સુખ-દુઃખનું કારણ કર્મ હોય, અને તત્કારણ કાર્ય થતું હોય, તો સુખ-દુઃખ આત્મપરિણામ હોવાથી અમૂર્ત છે પુન્ય-પાપાત્મ કર્મ રૂપી હોય છે, તો તે સુખ દુઃખાત્મક કાર્ય, કરણાનુરૂપ નહિ ગણાય.

લગવન્ત - અમે સવ પ્રકારે કારણ કાર્યાનુરૂપજ હોવું જોઈએ એમ નથી કહેતા, કે જેથી સુખ-દુઃખની પેઠે એમ પણ અરૂપી ગણાય. વળી એકાન્તે સર્વધર્મો વડે કારણને કાર્યથી આત્યન્ત લક્ષ્ય પણ નથી માનતા. તુ એકાન્તે સર્વધર્મો વડે કારણને કાર્યના અનુરૂપ અથવા અનનુરૂપ માને છે, તેથીજ ઉપરોક્ત શકા કરે છે. પણ અમ માનવું, અયોગ્ય છે, કારણકે સર્વથા પ્રકારે એકલુ અનુરૂપ કારણ માનવામા, તો તે બીજાનું પણ કારણજ થાય, તથા એકલુ અનુરૂપ કાર્ય માનવામા તો તે બીજાનું પણ કાર્યજ થાય, એટલે એ ઉભયમા જે જે કાર્ય-કારણપણું તે શું છે ? નજ રહ્યું કેમકે બન્ને કારણ થાય, અથવા બન્ને કાર્ય થાય. વળી કાય-કાણુનો એકાન્ત ભેદ માનવામા કાર્યના વસ્તુપણામા અને કારણના વસ્તુપણામા શો તફાવત છે ? કહજ નહિ. જો ઉભયના વસ્તુપણામા કંઈ ભેદ નથી, તો પછી એનો એકાન્ત ભેદ શી રીતે કહેવાય ? નજ કહેવાય માટે સર્વથા એકાન્તે કાર્ય કારણની અનુરૂપતા અથવા અનનુરૂપતા ન કહી શકાય. પણ કથચિત્ત ટુલ્યાતુલ્યરૂપતા કહી શકાય.

માન કાર્ય-કારણમાજ ટુલ્યાતુલ્ય રૂપતા છે, એમ નહિ, પરન્તુ ત્રિભુવનાન્તર્ગત સર્વ વસ્તુ પરસ્પર ટુલ્યાતુલ્યરૂપજ છે, કોઈપણ એકાન્તે અનુરૂપ કે એકાન્તે અનનુરૂપ નથી.

અચલભ્રાતા - જો એ પ્રમાણે હોય, તો પછી કાર્યના અનુરૂપ કારણ હોય, એમ શાથી કહેા છે ? જો કદાચ કોઈ પણ વસ્તુ એકાન્તે અનુરૂપ હોય, તો એ પ્રમાણે કહી શકાય, પરન્તુ કેઈ પણ વસ્તુ એકા તે અનુરૂપ નથી, તેમ અનનુરૂપ પણ નથી, કેવળ સર્વ વસ્તુ ટુલ્યાતુલ્યરૂપજ છે, તો પછી તેને નર્થાનુરૂપ કારણ હોય એમ કેમ કહી શકાય ?

લગવન્ત - સર્વ વસ્તુમા ટુલ્યાતુલ્યત્વ સમાન છતાં પણ, કાર્ય એ કારણનો સ્વપર્યાય હોવાથી, કાર્યના અનુરૂપ કારણ કહેવાય છે. અને શેષ અકાયરૂપ સર્વ પદાર્થ કારણના સ્વપર્યાય હોવાથી તે કારણને અનનુરૂપ કહેવાય છે. અહીં સુખ-દુઃખ એ કર્મરૂપ કારણના સ્વપર્યાય છે. જેમકે જીવ અને પુન્યનો સંયોગ તે સુખનું કારણ છે, તથા જીવ અને પાપનો સંયોગ તે દુઃખનું કારણ છે. વળી જેમ સુખને શિવ-કલ્યાણ-ગુણ ઈત્યાદિ નામે કહેવાય છે, તેમ તેના કારણભૂત પુન્ય ક્રમને પણ તે સારા નામોથી કહેવાય છે. વળી જેમ દુઃખ ને અશુભ-અકલ્યાણ-અશિવ ઈત્યાદિ નામે કહેવાય છે, તેમ તેના કારણભૂત પાપકર્મને પણ અશુભ નામે કહેવાય છે. આજ કારણથી પુન્ય-પાપને સુખ-દુઃખના અનુરૂપ કારણ તરીકે કહેવાય છે. ૧૯૨૧-૧૯૨૨-૧૯૦૩ ૧૯૨૮.

હવે અમૂર્ત સુખ-દુઃખના હેતુ, મૂર્ત એવું પુન્ય-પાપકર્મ છે, તે વાત ઉદાહરણથી સિદ્ધ કરે છે.

કિં જહ મુત્તમમુત્તસ્સ કારણ તહ સુહાઈણ કમ્મ ।

દિદ્ધ સુહાઈકારણમજ્ઞાઈ જહેહ તહ કમ્મં ? ॥ ૧૧૨૬ ॥

હોર તય ચિય કિં કમ્મણા, ન જ તુદ્ધસાહ્ણણપિ ।

ફલભેદો સોઝ્વસ્સ સકારણો કારણ કમ્મ ॥ ૧૧૨૬ ॥

एत्तो चिय त मुच मुत्तयलाहाणओ जहा कुमो ।

देहाइकज्जमुत्ताइओ व भणिण पुणो भणइ ॥ ११२७ ॥

સુખદુઃખતુ અગમવાયિ ને દેહાદિતુ સમવાચી કર્ણકર્મે હોવાથી પુણ્ય પાપરૂપ સિદ્ધિ. (૧૧૩)

જેમ મૂર્ત એવા ધરાદિ પદાર્થ, અમૂર્ત એવા જ્ઞાનતુ કારણ છે, તેમ અમૂર્ત સુખાદિ-
તુ કારણ કર્મ પશું મૂર્ત છે. અથવા જેમ મૂર્ત અત્રાદિ સુખાદિતુ કારણ છે, તેમ કર્મ પણ
છે તે અત્રાદિકજ સુખાદિતુ કારણ હો, કર્મની કલ્પના વડે શુ ? (એમ શ કા કરવામા
આવે તો તે અયોગ્ય છે) કેમકે તેતુ અત્રાદિ સાધન સમાન છતા પણ ફળનો જે ભેદ
જણાય છે, તે ભેદ અવશ્ય સકારણ છે, અને તેતુ કારણ તે કર્મ છે. એજ કાગ્ણથી ઘટની
પેડે કર્મ, મૂર્ત શરીરને બળ ધારણ કરાવતુ હોનાથી મૂર્ત છે, અથવા શરીરાત્તિ કાર્ય મૂર્ત
હોવાથી, તેતુ કારણ કર્મ પણ મૂર્ત છે. આ પ્રમાણે (ભગવન્તે) કહ્યું, એટલે પુન તે
કર્મનો નિર્ણય જાણના બોલ્યા. ૧૮૦૫-૧૮૨૬-૧૮૨૭.

જેમ અત્ર-પુષ્પમાળા-ચંદન સ્ત્રી-સૂર્ય વિષ-કટક વિગેરે મૂર્ત છતા, અમૂર્ત સુખ-દુ-
ખના કારણ છે, અથવા નીલાદે મૂર્ત પદાર્થ સ્વપ્રતિભાસી જ્ઞાનતુ કારણ છે, તેમ પુ-
ન્ય-પાપ ત્મક કર્મ મૂર્ત છતા પણ અમૂર્ત એવા સુખ-દુઃખતુ કારણ છે

પ્રત્યક્ષ જણાતા અત્ર-પુષ્પમાળા વિગેરેજ સુખાદિના કારણ ભલે હો, પણ ત્યા અ-
દૃષ્ટ એવા કર્મની કલ્પનાથી શો લાભ છે ? એ પ્રમાણે જો તુ કહેતો હો, તો તે અયોગ્ય
છે, કારણ કે કેટલેક સ્થળે અત્રાદિ સાધનો સમાન હોય છે છતા પણ ત્યા સુખાદિ કાર્યમાં
મહાન ફળનો ભેદ જણાય છે જેમકે કેટલીક વ્યક્તિઓએ અત્રાદિ વસ્તુઓનો સમાન ઉ-
પભોગ કર્યો હોય, તેમા કેટલાકને આનંદ થાય છે, અને કેટલાકને રોગાદિ ઉત્પન્ન થાય
છે, આ પ્રમાણે અત્રાદિ સાધનો સર્વને સમાન છતા પણ ફળનો ભેદ જણાય છે, તે ભેદ
અવશ્ય સકારણ હોવો જોઈએ અને જો એ ભેદ નિષ્કારણ હોય, તો હુમ્મેશા સાવા-
સાવનો પ્રમંભ પ્રાપ્ત થાય, અને તે ફળભેદમાં જે કાગ્ણ છે, તે અદૃષ્ટ એવું કર્મ છે, તેથી
તે કર્મની કલ્પના નિરર્થક નથી.

એ પ્રમાણે અત્રાદિ તુલ્ય સાધનો છતા પણ જે ફળનો ભેદ જણાય છે, તેમા ઈર્મજ
મુખ્ય કારણ છે, અને એજ કારણથી કર્મ મૂર્તિમાન છે, કેમકે કલની પેડે મૂર્તિમાન
શરીર વિગેરે તેથી મજબુત થાય છે. અથવા જેમ મૂર્ત એવા તેલ આદિ વડે ધડા મજબુત
થાય છે, તેથી તે તેલાદિ મૂર્ત છે. તેમ પુષ્પમાળા-ચંદનાદિ વડે વૃદ્ધિ પામતુ કર્મ પણ
મૂર્તિમાન છે અથવા જેમ ધરાદિ કાર્ય મૂર્ત હોવાથી તેના કારણભૂત પરમાણુઓ પણ
મૂર્ત છે. તેમ શરીરાદિ કાર્ય પણ મૂર્ત હોવાથી તેના કારણભૂત કર્મ પણ મૂર્ત છે. ૧૮૨૭
પુન મૂર્તામૂર્ત કર્મ સબધી પ્રશ્નતુ સમાધાન અને પ્રથમ વિકલ્પની અયોગ્યતા જણાવે છે.

તો ફિં દેહાર્ણ મુત્તત્તળઓ તયં હવત મુત્ત ।

અહ મુહ-દુઃસ્વર્ણ કારણભાવાદસ્ત્વનિ ॥ ૧૯૨૮ ॥

ન મુહાર્ણ હેઝ કમ્મ ચિય કિન્નુ તાળ જીવોત્તિ ।

હોર સમવારકારણમિયર કમ્મંતિ કો દોસો ? ॥ ૧૯૨૯ ॥

ઇય રુવિચેં મુહ દુઃસ્વકારણતે ય કમ્મણો સિદ્ધે ।

પુણ્ણાવગરિસમેત્તેણ દુઃસ્વજહલત્તળપજુત્તં ॥ ૧૯૩૦ ॥

કમ્મપ્પગરિસજણિય તદવસ્સં પગરિસાણમૂરૂઓ ।

સોવસ્તપ્પગરિસમૂરૂ જહ પુણ્ણપ્પગરિસપ્પમવા ॥ ૧૯૩૧ ॥

તદ વઃસાહજાહ્નપ્પગરિસમભાવાદિહજ્ઞાનહા ન તય ।

વિરોયવજ્ઞસાહજવલ્પગરિસ અવેક્ષેજ્ઞા ॥ ૧૯૩૨ ॥

દેહો નાવચયકઓ પુણ્ણુકરિસે વ મુચિમત્તાઓ ।

હોજ્ઞ વ સ હીણતરઓ કહમમુમયરો મહહો ય ? ॥ ૧૯૩૩ ॥

(જો એમ હોય) તો કર્મના કાર્ય જો શરીર વિગેરે તે મૂર્ત હોવાથી કર્મ શુ મૂર્ત છે ? અથવા મુખ-કુખાદિ છાત્રના પરિણામભૂત કર્મના કાર્યો અમૂર્ત જણાતા હોવાથી તેના કારણરૂપ કર્મ અમૂર્ત છે ? (આ પ્રમાણે મૂર્ત અને અમૂર્ત ઉભય પ્રકારે કાર્ય જણાતા હોવાથી કર્મ રૂપી છે કે અરૂપી ? ઉત્તર-) મુખ વિગેરેનું કારણ એકલું કર્મજ નથી. પરંતુ તે સાથે જીવ પણ તેમાં સમવાયિ કારણ છે, અને કર્મ તો અસમવાયિ કારણ છે. (મતલબ કે મુખાદિ અમૂર્ત હોવાથી તેનું સમવાયિ કારણ જીવ અમૂર્ત છે, અને કર્મ અસમવાયિ કારણ હોવાથી અમૂર્ત નથી) એ પ્રમાણે મુખ-કુખના કારણભૂત કર્મરૂપી છે, એમ સિદ્ધ થનાથી પુન્યના અપકર્ષમાત્રથીજ કુખની બહુલતા (પ્રથમ વિકલ્પમા પૂર્વે) કહી છે, તે અચુક છે. કારણકે જેમ મુખના પ્રકર્ષનો અનુભવ પુન્યના પ્રકર્ષથી થાય છે, તેમ તે (કુખનો અનુભવ) પણ સ્વાતુરૂપ (પાપ) કર્મના પ્રકર્ષથીજ થાય છે તથા કેવળ પુન્યના અપકર્ષમાત્રથીજ જીવને કુખની બહુલતા નથી થતી, કેમકે ત્યા બાહ્ય અનિષ્ઠ સાધનના પ્રકર્ષનો સંભાવ છે. જો એમ ન હોય, તો તેમા વિપરીત એવા બાહ્ય સાધનના બળની અપેક્ષા ન રહે વળી જેમ પુન્યોત્કર્ષમા એક શરીર થાય છે. તેમ આ અશુભ મોહાદુ શરીર મૂર્તિમાત્ર હોવાથી કેવળ પુન્યના અપચય માત્રથીજ નથી થતું, જો એમ હોય, તો તે અવગતા હીન થવું જોઈએ, અશુભ અને ઘણું મોટું કેવી રીતે થાય ? ૧૯૨૮-૧૯૨૯-૧૯૩૦-૧૯૩૧-૧૯૩૨-૧૯૩૩

કેવળ પુન્યના અપચય માત્રથીજ જીવને કુખની બહુલતા નથી થતી, પરંતુ તે સાથે અનિષ્ઠ આહારાદિ બાહ્ય સાધનોના પ્રકર્ષનો પણ સંભાવ છે, જો એ પ્રમાણે બાહ્ય સાધનોના સંભાવ ન હોય, અને એકલા પુન્યના અપચયમાત્રથીજ કુખ થતું હોય, તો પુન્યથી પ્રાપ્ત થતા ઇષ્ટ આહારના અપચય માત્રથીજ તે થવું જોઈએ પણ પાપોપચયથી પ્રાપ્ત થતા અનિષ્ઠ આહારાદિરૂપ વિપરીત બાહ્યસાધનોના સામર્થ્યના પ્રકર્ષની અપેક્ષા રહેવી ન જોઈએ. મતલબ કે જો પુન્યના અપકર્ષમાત્રથીજ કુખ થતું હોય, તો પુન્યોત્કર્ષથી પ્રાપ્ત થતા ઇષ્ટ આહારાદિ સાધનના અપકર્ષમાત્રથીજ તે થવું જોઈએ, પણ તેમ થતું નથી, ત્યા તો ઇષ્ટથી વિપરીત એવા પ્રાપ્ત થયેલ અનિષ્ઠ આહારાદિ સાધનના સામર્થ્યથીજ કુખ થાય છે.

વળી જેમ પુન્યોત્કર્ષમા તજજન્ય અનુતરવાસી દેવ અને ચક્રર્તિનું શરીરમૂર્તિમાત્ર હોવાથી પુન્યના અપચય માત્રથીજ નથી કરાણુ, તેમ કેાડુ જીવી હસ્તેતી વિગેરેનું શરીર પણ મૂર્તિમાત્ર હોવાથી કેવળ પુન્યના અપચયમાત્રથીજ નથી કરાણુ. કેમકે જો કેવળ પુન્યના અપચય માત્રથી કરાણું હોય, તે મૂર્તિમાત્ર નથી હોતું અને કેવળ પુન્યના અપચય માત્રથીજ જો શરીર થતું હોય, તો તે અતિહીન અને શુભજ થવું જોઈએ, ઘણું મોટું અને અતિ અશુભ કેવી રીતે થાય ? કારણકે મોટું શુભ શરીર તો પુન્યના ઉપચયથી થાય, અને અશુભ પાપોપચયથી થાય, વળી થોડા પુન્યવડે પણ શરીર શુભજ એટલે મુખવાળું જ થવું જોઈએ, પણ કુખી ન થવું જોઈએ કારણકે જેમ થોડા મુખજૂથી પણ નાનો મુખલનોજ ઘડો થાય છે પણ માટીનો કે નાખાનો ઘડો નથી થતો, તેમ થોડા

૧ પણ શરીર નાનું હો પણ તે શુભજ થવું જોઈએ. ૧૯૨૮-૧૯૩૩

હવે ત્રીજા અને ચોથા પક્ષમા દૂષણ બતાવે છે.

एव चिय त्रिवरीय जोएज्जा सवपावपक्सेऽवि ।

न य साहारणख्वं कम्मं तकारणाभावा ॥ १९३४ ॥

कम्मं जोगनिमित्त सुभोऽसुभो वा स एगममयम्मि ।

होज्ज न ऊभयख्वो कम्मंपि तओ तयणुख्व ॥ १९३५ ॥

કેવળ પાપપક્ષમા પણ એજ પ્રમાણે વિપરીતપણે યોજના કરવી, અને પુન્ય-પાપાત્મક સાધારણ એટલું કર્મ તો છેજ નહીં, કેમકે તેવા કર્મનો કોઈ હેતુ નથી. યોગવડે કર્મ થાય છે, ને તે યોગ એક સમયે શુભ અથવા અશુભ જ હોય છે. પણ શુભા-શુભ એટલે ઉભયરૂપ નથી હોતો, તેથી કર્મ પણ તદ્દત્તરૂપ શુભ અથવા અશુભ જ બધાય છે. પણ શુભઅશુભ ઉભયરૂપ બધાય નહિ. ૧૯૩૪-૧૯૩૫.

પાપના અપયયમાત્રથીજ સુખ થાય છે, માટે કેવળ પાપજ છે, પુન્ય નથી, આવા ત્રીજા પક્ષમા પણ એકાન્ત પુન્યના અસ્તિત્વવળા પક્ષમા કહેલા દૂષણો વિપરીતપણે યોજવાં, જેમકે-પાપના અપયય માત્રથીજ સુખ નથી થતું, કેમકે થોડું પણ પાપ દુષ્ણ ઉત્પન્ન કરે છે. જેમ થોડું પણ વિષ સ્નાય્યનો હેતુ નથી થતું. તેમ પાપાપયયથી થોડું પણ પાપ સુખનો હેતુ નથી થતું, પરંતુ જે થોડું પણ સુખ થાય છે, તે પુન્યથીજ થાય છે. આ પ્રમાણે સુખ-દુષ્ણના કારણભૂત પુન્ય-પાપ બુદ્ધા બુદ્ધા સ્વતંત્ર છે, અને આજ કારણથી એ સમિલિત-સાધારણ એટલે એક પુન્યપાપાત્મક ક્રમ પણ નથી. કેમકે વધ્યાપુત્રની પેઠે એવા કર્મના બંધનું કોઈ કારણજ નથી. મિથ્યાત્વ અવિરતિ-ક્રયાય-પ્રમાદ-ને યોગ, એ બધના હેતુઓ છે. એમા યોગ સિવાય તો કદિપણ કર્મનો બંધ થતો નથી, એટલે મુખ્યત્વે કરીને યોગજ કર્મ બધનો સુખ્ય હેતુ છે, તે યોગ મન-વચન-અને કાયા રૂપ ત્રણ પ્રકારે છે, એ યોગ એક સમયે શુભ અથવા અશુભ હોય, પણ શુભાશુભ-ઉભય સ્વરૂપ ન હોય ને તેથી પુન્ય-પાપાત્મક એટલે ઉભયસ્વભાવવાળું સંકીર્ણ એવું કર્મ પણ ન હોય, કેમકે કારણના અતુરૂપ કાર્ય હોય છે, તેથી જ્યારે શુભયોગ વર્તતો હોય ત્યારે તદ્દત્તરૂપ પુન્યાત્મક શુભ કર્મ બધાય, અને જ્યારે અશુભ યોગ વર્તતો હોય, ત્યારે તદ્દત્તરૂપ પાપાત્મક અશુભ કર્મ બધાય, પણ મિશ્રરૂપે યોગ ન હોવાથી કર્મબંધ મિશ્રરૂપે થાયજ નહિ ૧૯૩૪-૧૯૩૫.

એક સમયે શુભાશુભ રૂપ મિશ્રયોગ ન હોય, તે વાત ઉદાહરણથી સમજાવે છે.

नणु मण-वइ काओगा सुभासुभावि समयम्मि दीसेंति ।

दवम्मि मीसभावो भवेज्ज न उ भायकरणम्मि ॥ १९३६ ॥

ज्ञाण सुभमसुभ वा न उ मीसं ज च ज्ञाणविरमेऽपि ।

लेसा सुभाऽसुभा वा सुभमसुभ वा नओ कम्म ॥ १९३७ ॥

पुव्वगहिंयं च कम्मं परिणामवसेण मीसय नेज्जा ।

इयरैयरमार्वं वा सम्मा-मिच्छाई न उ गहणे ॥ १०૩૮ ॥

मोचूण आउय खलु दसणमोहं चरित्तमोहं च ।

तेसाण पयदीणं उच्चरविदिसकमो भज्जो ॥ १९૩૯ ॥

મન-વચન-કાયાના શુભાશુભરૂપ મિશ્રયોગ એક સમયમા જલાય છે. (એમ કહેવામા

(૧૧૬) યોગ ધ્યાન ને લેરયાની નિશ્ચતાને અભાવે કર્મની મિશ્રતાનો અભાવ,

અને, તો તે) મિશ્રભાવ દ્રવ્યયોગમા છે, પણ ભાવયોગમા નથી, વળી ધ્યાન પણ એક વખતમા શુભ અથવા અશુભ હોય છે, પરંતુ મિશ્ર નથી હોતું, તથા ધ્યાન વિરમ્યા પછી લેરયા પણ શુભ અથવા અશુભ હોય છે, મારે કર્મ પણ શુભ અથવા અશુભજ હોય છે, જો કે પૂર્વજીવિત કર્મને પરિણામવશાત મિશ્રભાવે કરે, અથવા ઈતરેતરભાવે સમ્યક્-મિથ્યાત્વરૂપે કરે, પરંતુ ગ્રહણકાળે તેમ ન કરે. આશુભ્ય, દર્શન-મોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય કર્મ મૂળેને શેષ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતતા સંક્રમની ભજના બાણુરી ૧૯૫૬-૧૯૩૭ ૧૯૩૮-૧૯૩૯

અચલભ્રાતા —કંઈક અવિધિએ કાનાદિ આપવાનો વિચાર કરતા શુભાશુભ મનો-યોગ થાય છે, કંઈક અવિધિએ કાનાદિ કર્મનો ઉપદેશ આપતા શુભાશુભ વચનયોગ થાય છે, અને કંઈ અવિધિએ જનપૂજનવદનાદિ કાયચેષ્ટા કરતા શુભાશુભ કાય યોગ થાય છે, આ પ્રમાણે એકસમયમા મન-વચન-કાયના યોગ શુભાશુભરૂપે મિશ્ર જન્માય છે, અને તમે તો એક સમયમા શુભ અથવા અશુભ યોગજ હોય, પણ મિશ્ર-યોગ ન હોય એમ કહો છો તેણે શુ કારણ ?

ભગવન્ત —હારી એવી માન્યતામા ભૂવ છે, કારણકે દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે યોગ છે, તેમા મન-વચન-કાયના યોગરૂપે પ્રવત નારા દ્રવ્ય અને મન વચન-કાયના પરિરૂપ કાત્મક વ્યાપાર તે દ્રવ્યયોગ છે, અને એ ઉભયરૂપ એવો યોગહેતુક જે અધ્યવમાય તે ભાવયોગ છે, ઉપરોક્ત શુભાશુભરૂપ ચિન્તવન- ઉપદેશ અને કાયચેષ્ટાના પ્રવર્તન રૂપ યોગમા બ્યવહારનયની અપેક્ષાએ શુભાશુભ-મિશ્રભાવ હોય શકે, પણ યોગહેતુક અ યવતાયરૂપ ભાવયોગમા તો તે મિશ્રભાવ હોઈ શકેજ નહિ. તાત્પર્ય એ છે કે બ્યવહારનયની અપેક્ષાએ દ્રવ્યયોગને શુભાશુભરૂપે માની શકાય છે, પણ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો તે કેવળ શુભ અથવા અશુભજ છે, કેમકે તેના મતે તો યથોક્ત દ્રવ્યયોગના પણ શુભાશુભ રૂપ મિશ્રભાવનો અભાવ છે, ભાવયોગમા તો એ મિશ્રભાવ બ્યવહાર કે નિશ્ચય એકેકેના મતે માન્ય નથી. વળી આગમમા શુભ અને અશુભ અધ્યવમાય રથાનો સિવાય શુભાશુભઅધ્યવસાય રૂપ ત્રીજો લોક કયાય પણ કહો નથી, કે જેથી ભાવયોગમા શુભાશુભપણું હોઈ શકે, મારે એક સમયે શુભ અથવા અશુભ એવા ભાવયોગ હોય શકે, પણ મિશ્રયોગ ન હોય શકે, અને એજ કારણુથી કર્મ પણ શુભ કે અશુભ એટલે પુન્ય કે પાપ રૂપ જુદું જુદું બધાય, પરંતુ મિશ્રરૂપ ન બધાય.

વળી સિદ્ધાન્તમા કર્મ-શુદ્ધિ ધ્યાનાત્મક એક શુભ ધ્યાન, અથવા આર્ત-શૈદધ્યાનાત્મક એક અશુભ ધ્યાન એક વખતે હોય છે, એમ કહ્યું છે, પણ શુભાશુભ રૂપ ધ્યાન નથી કહ્યું 'ય નનો ઉપગમ યથા પછી પણ કાતો તૈજસાદિ શુભ લેરયા, અથવા કાપોત વિગેરે અશુભલેરયાજ એક વખતે હોય છે, એમ કહ્યું છે, પણ શુભાશુભ મિશ્રપણે તો તે લેરયા હોય એમ નથી કહ્યું ભાવયોગ એ ધ્યાન અને લેરયાત્મક છે, તેથી તે ભાવ-યોગ એક સમયે શુભ અથવા અશુભજ હોય, પરંતુ મિશ્ર ન હોય, આજ કારણથી ભાવ-યોગનિમિત્તક કર્મ પણ જ્યારે શુભ યોગ હોય, ત્યારે પુન્યાત્મક શુભ બધાય, અને અશુભ યોગ હોય,ત્યારે પાપાત્મક અશુભ બધાય પરંતુ પુન્ય-પાપાત્મકમિશ્ર કર્મ ન બધાય.

અથવા આ પ્રમાણે સ ભાવની કરી શકાય, કે પૂર્વબદ્ધ કર્મને પરિણામવશાત શુભ અશુભ કે મિશ્ર ભાવ પમાડે, એટલે જેમકે પૂર્વે આપેલા મિથ્યાત્વના કર્મ પુરગોળોને

વિગુહપરિણામે શુદ્ધ કરીને સમ્યક્ત્વરૂપે કરે, આ વિગુહપરિણામવશાત સમ્યક્-મિ-
થ્યાત્વ રૂપ કરે, અને અવિગુહપરિણામથી અને ઉત્કંઠ કરીને સમ્યક્ત્વના પુરુષો મિ-
થ્યાત્વના સંક્રમાનીને મિથ્યાત્વ રૂપે કરે, આ પ્રમાણે પૂર્વબદ્ધ સત્તામા ગ્રહેલા કર્મના
ત્રણ પુનઃ કરીને ગુભ અગુભ ને મિશ્રભાવ કરે, પણ નવા કર્મ અહણ કરતી વખતે એ
પ્રમાણે પુન્ય-પાપરૂપે મિશ્ર-મકીર્ણ સ્વભાવવાળું કર્મ ન બાધે.

ઉપર જે સંક્રમ કરવાનું કહ્યું છે, તે મદ્યમ વિધિ આ પ્રમાણે છે. એમા પ્રથમ
એટલું સમજવાનું છે કે જ્ઞાનાવરણાદિ મૂળ આઠ પ્રકૃતિનો તે અન્યોઅન્યમાં કદી પણ
સંક્રમ ન થાય, જ્ઞાનાવરણીયાદિ મૂળપ્રકૃતિથી અભિન્ન એવી ઉત્તર જે મતિજ્ઞાનાવર-
ણીયાદિ પ્રકૃતિઓ છે તેનો પરસ્પર સંક્રમ થાય, એ મજાતિય ઉત્તરપ્રકૃતિઓમા પણ ચાર
આયુષ્યની પ્રકૃતિઓ પોતાની આયુષ્યનામની મૂળ પ્રકૃતિથી અભિન્ન છે, છતાં એનો
પરસ્પર સંક્રમ ન થાય, તથા દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય પોતાની મૂળ-
પ્રકૃતિ જે માદૃ તેથી અભિન્ન છતાં પણ તેમનો પરસ્પર સંક્રમ ન થાય એ સિવાયની
રોપ જે ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે તેના સંક્રમની ભજના છે. એટલે જ્ઞાનાવરણ પાચ-દર્શના-
વરણ નવ ક્ષયાય સોળ મિથ્યાત્વ ભય જુગુપ્સા-તેજસ કાર્મલ વળ ચતુઃક-ચુર લઘુ-નિર્માણ
અને પાંચ અન્તરાય એ ધ્રુવમધોની સુડતાલીમ ઉત્તરપ્રકૃતિઓનો પોત પોતાની મૂળ-
પ્રકૃતિમા અન્યો અન્ય સંક્રમ સદૈવ થાય છે. જેમકે મુળ જ્ઞાનાવરણપ્રકૃતિમાના મતિ-
જ્ઞાનાવરણમા શ્રુતજ્ઞાનાવરણાદિનો સંક્રમ થાય અને શ્રુતજ્ઞાનાવરણાદિમા મતિજ્ઞાના-
વરણનો સંક્રમ થાય. એ પ્રમાણે સજાતીય પ્રકૃતિનો પરસ્પર સંક્રમ થાય, એમ સર્વત્ર
સમજવું, તથા દ્યોપરહી જે અધુરમ ની પ્રકૃતિઓ તેનો પોતાની મૂળ પ્રકૃતિથી અભિન્ન એવી
સજાતીયપ્રકૃતિમા અમધ્યમાન પ્રકૃતિનો સંક્રમ થાય, પરંતુ અમધ્યમાનપ્રકૃતિમા
બધાતી પ્રકૃતિનો સંક્રમ ન થાય, જેમકે સાતાવેદની બધાતી હોય ત્યારે તેમા નહિ
બધાતી અશાતાવેદનીનો સંક્રમ થાય, પણ એથી વિપરીત નહિ બધાતી પ્રકૃતિમાં
બધાતી પ્રકૃતિનો સંક્રમ ન થાય, આ પ્રમાણે પ્રકૃતિસંક્રમનો વિધિ છે, રોપ પ્રદેશાદિ
સંક્રમનો વિધિ અન્ય પ્રથો (ક્રમ પ્રકૃતિ વિગેરેથી) નબી નવો ૧૯૩૬-૧૯૩૭-૧૯૩૮-૧૯૩૯

પુન્ય-પાપનું લક્ષણ અને તે અહણ કરવાની રીતી કહે છે—

સોહજગ્ગાઢગુણ સુધાર્ણુભાવ ચ જ તયં પુણ્ન ।

વિવરીયમમા પાર્વ ન વાયર નાદુદ્ધુમ ચ ॥ ૧૯૪૦ ॥

ગેહ્દ તજ્ઞોગ ચિય રેણુ પુરિસો જહા કયન્વગો ।

પગવરેતોગાર્દ જીવો સવળ્પર્સેર્હિ ॥ ૧૯૪૧ ॥

શુભવર્ણદિગુણવાળું અને શુભનિપાકવાળું જે કર્મ હોય, તે પુન્ય કહેવાય છે, તથા
એવી વિપરીત હોય તે પાપ કહેવાય છે, આ બંને પ્રકારનું કર્મ અતિસ્પૂલ તેમજ અતિ
સફેદ પણ ન હોય જેમ તેલ આદિની અસ્થગન કરાવેનો પુરૂષ ૨૪ અહણ કરે છે, તેમ
રાગાદિ સુત્રાદિ અપ્રદેશમા એટલે પોતાના આત્માની અનગાહના વાળા પ્રદેશમા રહેલું
કર્મચોખ્ખ જે પુરુષગદ્ય તેને પોતાના સર્વ આત્મ પ્રદેશોવડે અહણ કરે છે. ૧૮૪૦-૧૮૪૧.

વર્ણ-ગદ્ય-અને સ્પર્શ લક્ષણોવાલા ગુણો જેના ગુણ હોય, તથા વિપાક પણ
જેનો શુભ હોય, તે પુન્ય કહેવાય છે, અને એથી વિપરીત એટલે જેના વર્ણાદિ ગુણો
તથા વિપાક અશુભ હોય તે પાપ કહેવાય છે. આ ઉભય પ્રકારનું કર્મ એરઆદિની પેઠે

(૧૧૮) પરિણામ ને આશ્રયના સ્વભાવની કર્મની અહણ સમયે શુભાશુભતા.

સ્થૂલ નથી હોતુ, તેમજ સૂક્ષ્મ કર્મ વર્ગણા દ્રવ્યે ઈનીને નિષ્પન્નપણાથી પરમાણુ આદિની પેઠે અતિસૂક્ષ્મ પણ નથી હોતુ આવા પ્રકારેતુ પુન્ય-પાપાત્મક જે દ્રવ્ય તે કર્મ યોગ્ય એવી જે કાર્મણ વર્ગણા તદર્ગત છે, ને તેને જીવ અહણ કરે છે, પણ પરમાણુ આદિ અથવા આદારિક વર્ગણાદિગત, જે કર્મને અયોગ્ય દ્રવ્યો તેને નથી અહણ કરતો, તે કર્મ દ્રવ્યોમાથી પણ એક ક્ષેત્રાવગાદનેજ અહણ કરે છે, પૌતાના અગ્નાદ પ્રદેશથી સિત્ર પ્રદેશાવગાદ (સિત્ર પ્રદેશમા રહેલા) ને નથી અહણ કરતો આ સાથે એ પણ મનજનુ કે જે દ્રવ્યને જીવ અહણ કરે છે, તે દ્રવ્યને રાગ-દ્વેષાદિયુક્ત જીવ પૌતાના સર્વ પ્રદેશો વડે અહણ કરે છે, પણ હેતુ સિવાય અથવા કેટલાક પ્રદેશોથીજ અહણ કરતો નથી, આમા જે જીવ ઉપશમ એણિથી પડેલો હોય, તેને આહર્ન યાદિ કર્મના બંધની આદિ હોય છે, અને જેણે એણિ પ્રાપ્ત ન કરી હોય તેવા જીવને તો તે આહારિના અનાદિ બંધ હોય છે. ૧૯૪૦-૧૯૪૧

વળાદિ શુભાશુભ શુભવાળા કર્મ કેમ હોઇ શકે ? તેના ઉત્તર.

અવિસિદ્ધોગ્મલયણે લોપ ચૂલતણુકમ્મવિભાગો ।

જુજ્જેજ્જ, ગણકાલે સુમા સુમદિવેચણ કત્તો ? ॥ ૧૯૪૨ ॥

અવિસિદ્ધ ચિય ત સો પાપિણામા-ડસસયસમાવજો તિપ્પ ।

કુરુપ સુમમસુમ વા ગદ્ધે જીનો જહાહાર ॥ ૧૯૪૩ ॥

અવિશિષ્ટ પુરુગણોથી વ્યાપ્ત એવા આ લોકમા સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ કર્મનો વિભાગ વડી શકે, પરંતુ અહણકાલે તેના શુભાશુભતુ વિવેચન કેવી રીતે થતે ? (ઉત્તર-) અવિશિષ્ટ છતા પણ જીવ તે કર્મને અહણ કરતી વખતે આહારના પરિણામની પેઠે આશ્રયના સ્વભાવથી એકદમ શુભ અથવા અશુભ કહી નાખે છે. ૧૯૪૨-૧૯૪૩.

અચલભાતા - રેકે આકાશ પ્રદેશમા શુભ શુભ આદિ ભેદરહિત અનન્તાનન્ત પુરુગણો છે ને તે વડે નિરન્તર વ્યાપ્ત એવો આ લોક છે, તેમાથી કર્મ પુરુગણો અહણ કરતી વખતે જીવને સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ કર્મનો વિભાગ થતી શકે, અને તેથી અતિ આદર નહિ અને અતિ સૂક્ષ્મ પણ નહિ એવા પુરુગણો અહણ કરે છે, એમ કહી શકાય. કારણ કે એવા પુરુગણો સિવાય અન્ય સ્વભાવવાળા પુરુગણો જીવ અહણ કરતો નથી, પરંતુ જે શુભાશુભતુ વિવેચન તમે કરો છો, તે શુભ કે અશુભપણુ એક સમય માત્ર અહણ કાળમા કર્મ પુરુગણોને અહણ કરતા જીવને લીધે કેવી રીતે થતી શકે ?

ભગવન્ત - એ કર્મ વર્ગણાઓ શુભાશુભાદિ વિશેષ રહિત છે, તોપણ તેને અહણ કરતી વખતે જીવપરિણામ અને આશ્રયના સ્વભાવથી શુભાશુભ રૂપે કરી નાખે છે મતલબ એ કે જીવનો શુભ અથવા અશુભ જે પરિણામ છે, તે પરિણામજ અહણ સમયે કર્મને શુભ અથવા અશુભ રૂપે કરે છે, વળી કર્મોચ્ચલૂત જીવનો પણ કોઇ એવો સ્વભાવ છે, કે જેથી શુભાશુભપણુ પરિણામ પામતા એવા કર્મને અહણ કરે છે, તેમજ શુભાશુભભાવાદિ આશ્રિત કર્મનો પણ એવો સ્વભાવ-યોગ્યતા વિશેષ છે, કે જેથી શુભ અથવા અશુભ પરિણામ યુક્ત જીવવડે અહણ કરાતા એ કર્મને એ પ્રમાણે શુભાશુભરૂપે પરિણામ પામે છે તથા કર્મની પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-અને અનુભાગની વિચિત્રતા તેમજ પ્રદેશના અદ્યપ્યહુત્વ ભાગની વિચિત્રતા, એ સઘળુ આહારની પેઠે અહણ કરતી વખતેજ કર્મપુરુગણોમા કરે છે આ સમયમા અન્યત્ર કશું જ કે-“ સર્વ કર્મ પ્રદેશોમા સત્ર જીવથી અને તથુણા રસવિભાગને જીવ કર્મને અહણ કરતી વખતેજ ઉપજ

કરે છે, તથા તેજ વખતે જો આયુષ્ય ધાતુ હોય તો સર્વથી થોડા પ્રદેશો આયુષ્યકર્મને લાગે આવે છે, તેથી નામ-ગોત્રને અધિક મળે છે, પણ જો બેને પરસ્પર તુલ્ય મળે છે, તેથી જ્ઞાનાવગ્ન-દર્શનાવરણ-ને અન્તરાયના લાગે અધિક પ્રદેશો આવે છે, પણ જો ત્રણેને પરસ્પર તુલ્ય મળે છે, તેથી મોહનીયને અધિક લાગે મળે છે, અને સર્વથી વેદનીય કર્મને પ્રદેશનો લાગે અધિક મળે છે, કર્મકે તે મુખ-દુઃખનું કારણ છે ને ઘણા પ્રદેશો શિવાય મુખદુઃખની વ્યક્તા ન થાય. એના પેટાભેદો જે અતિજ્ઞાનાવરણીયાદિ છે તેને તો સ્થિતિની વિરોધતાએ કર્મ દળની વિરોધતા પ્રાપ્ત થાય છે ” આ પ્રમાણે કર્મ અદુષ્ટ કરતી વખતેજ સર્વ વિભાગની વ્યવસ્થા થઈ જાય છે. ૧૮૪૧-૧૮૪૩

ઉપરોક્ત વિભાગ આહારના દૃષ્ટાન્તે સમજાવે છે.

પરિણામો ડડસવસઓ વેગુર્ જહા પઓ વિસમહિસ્સ ।

તુલ્લોઽન્વિ તદાહારો તહ પુણ્ના ડપુણ્ણપરિણામો ॥ ૧૯૪૪ ॥

જહ વેગસરીરમ્મિવિ સારા-ડસારપરિણામયામેઃ ।

અવિસિદ્ધો વાડહારો તહ કમ્મસુમા ડમુખવિવાગો ॥ ૧૯૪૫ ॥

તુલ્ય આહાર છતાં પણ જેમ પરિણામ અને આશ્રયના વશથી તે આહાર ગાયમા દૂધરૂપે થાય છે, અને સર્પમા વિષરૂપે થાય છે, તેની રીતે શુભાશુભ પરિણામ વશાત્પુન્ય-પાપનો પણ પરિણામ થાય છે. અથવા એકજ પ્રકારનો આહાર એકજ શરીરમાં રસ-રૂચિર-અને માસાદિ સારરૂપે પરિણમે છે, અને લગુનીતિ-વડીનીતિ આદિ અસારરૂપે પણ પરિણમે છે, તેની રીતે અવિશિષ્ટપણે અદુષ્ટ વેલે કર્મ પણ પરિણામ અને આશ્રયના વશથી શુભાશુભ રૂપે પરિણમે છે. ૧૮૪૪-૧૮૪૫.

હવે પુન્ય-પાપનો સ્વભાવથી ભેદ બતાવી, વેદમા કહેલ નીતિથી પુન્ય-પાપની સિદ્ધિ કરીને ઉપસાહાર કરે છે.

સાય સમ્મ હાસં પુરિસ-રઙ્ગ-સુમાઝ નામ-ગોત્તાઙ્ગ ।

પુણ્ણ, સેસ પાપ નેય સવિવાગવિવાગ ॥ ૧૯૪૬ ॥

અસઙ્ગ વહિ પુણ્ણવાવે જમગ્ગિહોત્તાઙ્ગ સમ્મકામસ્સ ।

તદસવદ્ધ સવ્વ દાણાદફલ વ્હ લોઅમ્મિ ॥ ૧૯૪૭ ॥

છિન્નમ્મિ સંતયમિ જિણેણ જર-મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

સો સમણો પવ્વઙ્ગઓ તિહી ડ સહ સ્વહિયસણ્હિ ॥ ૧૯૪૮ । ૬૩૩ ॥

શાતાવેદની, સમ્યક્તત્ત્વમોહનીય, હાસ્ય, પુરૂષવેદ, રતિ, શુભ આયુ, શુભ નામ, અને શુભ ગોત્ર એ સર્વ પુન્ય છે, તથા એ સિવાયનું સર્વ-પાપ છે. એ બન્ને પ્રકારના કર્મો વિપાકવાળા અને વિપાક વિનાના પણ બહુવા વળી, પુન્ય-પાપ ન હોય, તો સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળાને જે અગ્નિહોત્રાદિ કરવાનું કહ્યું છે તે, અને લોકમા દાનાદિકનું દાન કહ્યું છે તે, એ સમગ્ર કથન અસબદ્ધ થાય આ પ્રમાણે જરા અને મગ્ગથી વિમુક્ત એવા જિનેશ્વરે તેમના સશયનો છે કર્મો, એટલે તેમણે પાતાના ત્રણસો શિષ્ય સહિત (લગવન્ત પાસે) દીક્ષા લીધી, ૧૮૪૬-થી-૧૮૪૮

જ્ઞાતા વેદનીય, સમ્યક્ત્વ મોહનીય (સોધેલ મિથ્યાત્વ પુદ્ગળો હાસ્ય, પુરુષવેદ, રતિ, નરનાય વિના ત્રણ આયુ, ઊંચ પાન, દેવદ્રિક, મનુષ્યદ્રિક, પશુદ્રિકાતિ, પાપ શરીર, ત્રણ અગોપાગ, પહેલુ સધયજ, પહેલુ સ્થાન, શુભ વર્ણ ચતુષ્ક, અશુભલુનામ, પરાણાત નામ, ઉદ્યામ નામ. આતપનામ, શુભનિહાયોગિતિ, ત્રસ, આદર, પયોસિ, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, સામાન્ય, સુસ્તર, આદ્ય, યશ, નિર્માલ અને તીર્થકર આ મર્વ મળીને છે તાલીસ પ્રકૃતિઓ શુભ હોવાની પુન્ય કહેવાય છે, બીજા આનાર્થે આ છે તાલીસમાથી સમ્યક્ત્વ મોહનીય, પુરુષવેદ, હાસ્ય, અને રતિ એ ચાર પ્રકૃતિઓ સિવાય જે બે તાલીસ પ્રકૃતિઓને પુન્ય પ્રકૃતિ કહે છે કેમકે એ ચાર પ્રકૃતિઓ મોહનીય કર્મની છે, અને મોહનીય-કર્મની સર્વપ્રકૃતિઓ જીવને વિપર્યાસ કરનાર છે, તેથી તેને અને એ ૪૨ સિવાયની જે રોપ બ્યાસી પ્રકૃતિઓ તે બધીને અશુભ હોવાથી પાપપ્રકૃતિ કહે છે.

અહીં કોણને એની શકા થાય, કે સમ્યક્ત્વને પાપપ્રકૃતિ કેમ કહી શકાય? તેના ઉત્તરમાં કહેવાતું કે તત્ત્વચરિત્ર સમ્યક્ત્વ તો શુભજ છે, પણ તેના અહીં વિચાર નથી પરંતુ શોધિત એવા મિથ્યાત્વના જે દળીચારૂપ સમ્યક્ત્વ મોહનીય છે તેના અન્ને વિચાર છે, ને તે તો શકા આદિ અનર્થના હેતુભૂત હોવાથી અશુભ છે, અને તેથીજ તેને પાપ પ્રકૃતિ કહી છે, સમ્યક્ત્વચરિત્રે એ શુદ્ધ પુદ્ગળો, અત્યંત આવરણ કરતા નથી, તેથી ઉપચારમાત્રથીજ એ શોધિત પુદ્ગળોને સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે, પરમાર્થથી તો તે મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોજ છે.

ઉપરોક્ત પુન્ય-પાપાત્મક બન્ને પ્રકારનું કર્મ વિપાક દેવાવાળું અને વિપાક નહિ દેનાર હોય છે, એટલે કોણે કર્મ જેવું બાંધ્યું હોય તેવું જ વિપાકથી વેદાય, અને કેટલુંક મન્દરસવાળું હોય છે, તેથી પારણામરિશેષથી રસવાળાને પણ રસવિનાનું નરીને પ્રદેશથી વેદાય છે, આ પ્રમાણે પુન્ય પાપ જી. જી. દેવભાવનાળું છે ને તેથી પુન્ય-પાપાત્મક એક સકીર્ણ સ્વભાવવાળું કર્મ છે, એ કથન અચોચ કરે છે વળી સુખ-દુઃખના હેતુભૂત કર્મને પુન્ય-પાપાત્મક મિશ્રસ્વભાવવાળું એકજ માનવામાં આવે, તો સર્વ જીવોને સુખ-દુઃખરૂપ કાર્યના પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, પરંતુ એમ થતું નથી, દેવોને કેવળ સુખનીજ અધિકતા જણાય છે, અને નારી વિરેને કેવળ દુઃખનીજ પ્રચુરતા જણાય છે. માટે સુખાતિશયનો હેતુ અન્ય છે, અને દુઃખાતિશયનો હેતુ અન્ય છે. વળી મર્યાદા એકરૂપ પુન્યપાપાત્મક સકીર્ણપણે તેથી પુન્યાશાની જે વૃદ્ધિ તે સુખાતિશયનું કારણ છે, અથવા દુઃખાતિશયના કાગળભૂત પાપાશાની હાની વડે પણ સુખાતિશયની ઉત્પત્તિ છે. આમ માનવું એ પગ તારા મનને ચોગ્ય નથી, કેમકે એથીતો પુન્ય-પાપાશાનો ભેદ પ્રાપ્ત થશેજ, કારણકે જેની વૃદ્ધિ થએ, જેની વૃદ્ધિ ન થાય, તે તેનાથી ભિન્ન છે. જેમકે દેવદત્તની વૃદ્ધિ થયે, વૃદ્ધિ નહિ પામનો એવો યજ્ઞદત્ત દેવદત્તથી ભિન્ન છે, તેમ પુન્યાશાની વૃદ્ધિ થએ પાપાશાની વૃદ્ધિ નથી થતી, માટે તે તેનાથી ભિન્ન છે, અને તેથી કરીને પુન્ય-પાપાશાની સર્વથા એકરૂપતા નથી ઘટતી પણ જે ક્રમસામાન્યરૂપે એ ઉભયની એકતા માનવામાં આવે, તો કંઈ કંઈ નથી. વ્યક્તિની અપેક્ષાએ તો ઉપર કહ્યા મુજબ સુખ-દુઃખની જીદી જીદી વિચિત્રતાના કારણભૂત પુન્ય-પાપ જીદી જીદી છે, તેથી તે સબંધી હે ભદ્ર! તારે સંશય કરવો ચોગ્ય નથી. વળી જે પુન્ય-પાપનો અભાવ હોય, તો શ્રુતિમાં સ્વર્ગની ઈચ્છાવાળાને જે અગ્નિહોત્રાદિ કરવાનું કહ્યું છે તે, તથા દાન અને દ્વિસા વિરેતું પુન્ય-પાપાત્મક ક્રમ જે લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે, તે સર્વ કથન સબંધ વિનાનું

થાય, માટે વેદાક્ત કથનથી પણ પુન્ય-પાપ છે, એમ અગીકાર કરીને સશયને તજી દે. આ પ્રમાણે જરા અને મરણથી મુક્ત થએલા પરમકૃપાળુ જિનેશ્વરે તેના સશયનો છેદ કર્યા, એટલે તેણે પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સહિત ભગવન્ત સમીપે ચારિત્ર અગીકાર વ્યું. ૧૯૪૬-૧૯૪૭-૧૯૪૮.

ધૃતિ નવમો ગણધરવાદ સમાપ્ત

હવે દસમા ગણધર સખધી વક્તવ્યતા કહે છે.

તે પવ્વહ્ણ સોડં મેઅડ્ઝો આગચ્છઈ જિણસગાસે ।

વચ્ચામિ ણ વદામિ વદિત્તા પજ્જુવાસામિ ॥ ૧૯૪૯ । ૬૩૪ ॥

આમટ્ટો ય જિણેણ જાહ-જરા-મરણવિપ્પમુક્કેણં ।

નામેણ ય ગોત્તેણ ય સવ્વણૂસવ્વદરિત્તીણં ॥ ૧૯૫૦ । ૬૩૫ ॥

કિ મન્ને પરલોઓ અસ્થિ નત્થિત્તિ સંસઓ તુજ્ઞ ।

વેયપયાણ ય અત્થં ન યાણસી તેસિમો અત્થો ॥ ૧૯૫૧ । ૬૩૬ ॥

મન્નસિ જહ વેયણ્ણં મજ્જગમવ વ મૂયધમ્મોત્તિ ।

તો નત્થી પરલોગો તન્નાસે જેણ તન્નાસો ॥ ૧૯૫૨ ॥

અહવિ તદત્થનરયાં ન ય નિચ્ચત્તનમઓવિ તદવત્થ ।

અનલસસ વાડરણીઓ મિન્નસસ વિણાસવ્મમ્મસસ ॥ ૧૯૫૩ ॥

અહ ઇગો સવ્વગઓ નિક્કિરિઓ તહવિ નત્થિ પરલોઓ ।

સંસરણાભાવાઓ વોમસસ વં સર્વપિંદેસુ ॥ ૧૯૫૪ ॥

ઇહલોગાઓ વ પરો સુરાહલોગો ન સોવિ પવ્વલ્લો ।

પર્વપિ ન પરલોગો સુવ્વ ય સુઈસુ તો સક્કા ॥ ૧૯૫૫ ॥

તેણે દીક્ષા લીધી એમ સાક્ષીની મેતાયનામા પડિત ભગવન્ત પાસે આવે છે, અને વિચારે છે કે (હું ભગવન્ત પાસે જઇને) વદન કરીશ, વદન કરીને (તેમની) સેવા કરીશ (આમ વિચારીને તે ત્યાં આવ્યા, એટલે) જન્મ-જરા-અને મરણથી મુક્ત થએલા સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી જિનેશ્વરે તેમને નામ અને ગોત્રથી બોલાવ્યા, પછી કહ્યું કે-હું આશુખ્યાન' તું એમ માને છે કે પરલોક છે, કે નથી? તને આવેા સશય (જિજ્ઞાસન ઈર્ષ્યતેમ્યોઽધત્યાદિ) વેદપદેા સાક્ષણવાથી થયો છે, પરંતુ તું તે પદોનો અર્થ બરાબર નથી જાણતો. (પરલોકના અભાવમા આવી શુક્તિઓ તું માને છે, કે જો ચૈતન્ય એ મહાગતી પેઠે પૃથ્વીઆદિ ભૂતોના ધર્મ હોય, તો તે ભૂતોના નામ થએ ચૈતન્યનો પણ નાશ થાય, અને તેથી ભવા તર ગમનરૂપ પરલોકનો પણ અભાવ થાય. વળી જો એ ચૈતન્ય ભૂતોથી ભિન્ન હોય, તોપણ અરણીથી ભિન્ન એવા વિનાશ ધર્મવાળા અગ્નિની પેઠે, ઉત્પન્ન થવાથી વિનાશ ધર્મવાળા ચૈતન્યનું નિત્યપણું સિદ્ધ નહિ થાય, અને તેથી

પણ ભના તરનો અભાવ થયો. (જુદે જુદે સ્થાને દરેક ભૂતમા એકજ આત્મા વિદ્યમાન છે, તે એક છતાં પણ જળાય દ્રવત અનેક જણાય છે, આ પ્રમાણે) સર્વગત-નિષ્ક્રિય એવો એકજ આત્મા મનવામા આવે, તો પણ પરલોકની સિદ્ધિ નથી, કેમકે આકાશની પેઠે તે આત્મા સર્વ પાડોમા વ્યાપેલ હોવાથી તેની અન્યત્ર ગતિ થવાનો અસ ભવ છે, અથવા આ લોકની અપેક્ષાએ કેવ-નારકાદિ ભવ તે પરલોક કહેવાય છે, અને તે પ્રત્યક્ષ જણાતો નથી, એટલે એથી પણ પરલોકની સિદ્ધિ નથી થતી, પરંતુ શુદ્ધિઆમા પરલોક છે, એમ સ્વભાવ છે, તેથી તને તે સમજી શકાય છે. (પણ તે અચોક્ક્ય છે.) ૧૮૪૯-થી-૧૮૫૫

ચેતન્ય એ ભૂતનો ધર્મ નથી તેમ આત્મા સર્વગત અને નિષ્ક્રિય નથી, તેમજ પરલોક પ્રમાણથી સિદ્ધ છે. તે બતાવે છે—

મૂર્ધિયાઈરિત્તસ ચેયના સો ય દવઓ નિચો ।

જાઈસરનાઈર્દિ પઢિવજ્જ સુ વાવમૂઈ વ ॥ ૧૦૬૬ ॥

ન ય ઇગો સવગઓ નિક્કિરિઓ લવ્વણાઈમેઝાઓ ।

કુમાદવ વ વહવો પઢિવજ્જ વર્મિદમૂઈ વ ॥ ૧૦૬૭ ॥

હહલોગાઓ ય પરો સોમ્મ । સુરા નારગા ય પરલોઓ ।

પઢિવજ્જ મોરિઆડકપિટ વ વિહિયપ્પમાણાઓ ॥ ૧૦૬૮ ॥

(ભગવન્ત -) ચેતના ભૂત અને ઇન્દ્રિયથી અતિરિક્ત એવા આત્માનો ધર્મ છે, તે આત્મા જાતિસ્મરણાદિના હેતુભૂત છે અને તેવો આત્મા દ્રવ્યથી નિત્ય છે, એમ વાયુભૂતિની પેઠે અગીકાર કર. વળી આત્મા એક નથી, (પણ અનન્તા છે.) સર્વગત નથી, (પણ શરીર માત્ર વ્યાપી છે) અને નિષ્ક્રિય પણ નથી (પરંતુ ભોક્તા છે) ઘટ-પટાદિની પેઠે (રાગ-દ્વેષ-ક્રોધાદિ અધ્યવસાયો વડે ઉપાધિભેદે) લક્ષણાદિના ભેદથી ભેદ છે, માટે ઇન્દ્રભૂતિની પેઠે અનન્ત જોવો છે, એમ અગીકાર કર. તથા હે સૌમ્ય ! આ લોકથી અન્ય એવો પરલોક તે કેવ-નારકીનો ભવ છે, તેને ચૌર્ધ અને અપિતની પેઠે પ્રમાણથી કમ્બલ કર. ૧૮૫૬-થી-૧૮૫૮

એતાર્થની પુન શક્તિ અને તેણે સમાધાન

જીવો વિણ્ણામઓ ત વાણિચ્ચતિ તો ન પરલોગો ।

અહ વિણ્ણાણાદણ્ણા તો અણમિણ્ણો જહામાસ ॥ ૧૦૬૯ ॥

ઈત્તો ઘિય ન સ કચ્ચા મોચ્ચા ય અઓવિ નત્થિ પરલોગો ।

જ ચ ન સસારો સો અણ્ણાણાડમ્મુત્તિઓ સ્વ વ ॥ ૧૦૭૦ ॥

મગ્ગસિ વિણ્ણાસિ વેવા ઉપ્પત્તિમયાઈઓ જહા કુમ્મો ।

નણુ ઇય ચિય સાહળમવિણ્ણાસિચેવિ સે સોમ્મ । ॥ ૧૦૭૧ ॥

જવ વિજ્ઞાનમય હોય, તો તે વિજ્ઞાન અનિત્ય હોવાથી પરલોકની સિદ્ધિ નહિ થાય, અને જો વિજ્ઞાનની આત્મા ભિન્ન હોય, તો તે આત્મા આકાશની પેઠે અનભિન્ન માનવો પડશે, અને તેથી તે કર્તા કે ભોક્તા નહિ થાય, ને એમ થવાથી પરલોકનો અભાવ થશે, કેમકે એવો આત્મા આકાશની પેઠે અજ્ઞાની અને અમૂર્ત હોવાથી સસારી નહિ કહેવાય.

(ભગવન્ત -) તુ કુભની પેઠે ચૈતન્યને ઉત્પત્તિમાન આદિ સ્વભાવવાળી માનીને એમ કહે છે, પરન્તુ હે સૌમ્ય ! તેના અવિનાશીપણમા પણ એજ (ઉત્પત્તિભત્વાદિ) માવન છે. ૧૯૫૬ થી ૧૯૬૧

મેતાર્થ - તમે આત્માને વિજ્ઞાનમય કહો છો, પણ વિજ્ઞાન અનિત્ય હોવાથી, વિજ્ઞાનથી અલિપ્ત એવો આત્મા પણ અનિત્ય થયો, અને એથી ભવાન્તરમા જવાડપ જે પરલોક તેનો અભાવ સિદ્ધ થયો અને જો વિજ્ઞાનથી આત્મા લિપ્ત છે, એમ માનીને વિજ્ઞાન અનિત્ય છતાં પણ આત્મા નિત્ય છે, એમ કહેવામા આવે, તોપણ પરલોકની સિદ્ધિ નહિ થાય, કારણ કે એથી આકાશની પેઠે આત્મા વિજ્ઞાનથી લિપ્ત હોવાને દીધે તેને અનલિપ્તતા પ્રાપ્ત થયો, અને એથી કરીને અનલિપ્ત એવા નિત્ય આત્માને કર્તા નહિ કહેવાય, તેમ ભોક્તા પણ નહિ કહેવાય. નિત્ય આત્માને પણ કર્તાદિ સ્વભાવવાળો માનવામા આવે, તો તે પણ એક સ્વરૂપ હોવાથી હુએશા કર્તાદિ સ્વભાવનાળોજ રહેયો, અને જો તેને કર્તાદિ શુદ્ધાશુદ્ધ સ્વભાવવાળો નહિ માનવામા આવે, તો પરલોકનો અભાવ મિદ્ધ થશે. કર્તાદિ સ્વભાવવાળો ન હોવા છતાં પણ પરલોક માનવામા આવે, તો સિદ્ધાત્માઓને પણ પરલોકની પ્રાપ્તિ થશે આજ પ્રમાણે નિત્ય અને અભોક્તા એવા આત્માને પરલોકના હેતુભૂત જે કર્મ ભોગ છે તેના અભાવે પરલોકની સિદ્ધિ નથી થતી, નિત્ય અમૂર્ત અને અજ્ઞાની એવા આત્માને આકાશની પેઠે ભવાન્તર ગતિ રૂપ સંસરણના અભાવે પરલોકનો અભાવ સિદ્ધ થાય છે.

ભગવન્ત - યદની પેઠે ચૈતન્યને ઉત્પત્તિમાન અને પર્યાય સ્વરૂપ માનીને તુ તેને અનિત્ય કહે છે, કેમકે “ જે પર્યાય છે, તે સર્વ સ્ત ભાદિમા નવા-પુરાણાદિ પર્યાયની પેઠે અનિત્ય છે. ” આ પ્રમાણે અનિત્ય ચૈતન્યથી અલિપ્ત એવો આત્મા પણ અનિત્ય હોવાથી તે આત્માને પરલોકનો અભાવ છે, એમ તુ માને છે, પરન્તુ તે અયોગ્ય છે, કેમકે ચૈતન્ય-વિજ્ઞાન એકાન્તે અનિત્ય નથી, પણ કથચિત્ નિત્ય છે, કારણ કે ઉત્પાદ-વ્યય-ને દ્રાવ્ય સ્વરૂપ વસ્તુ છે, તેથી કરીને ઉત્પત્તિમાનપણથી જેમ વસ્તુનું વિનાશીપણું સિદ્ધ થાય છે, તેમ દ્રાવ્યાત્મકપણથી વસ્તુનું કથચિત્ નિત્યપણું મિદ્ધ થાય છે, આથી કરીને કથચિત્ નિત્ય વિજ્ઞાનથી અલિપ્ત એવો આત્મા પણ કથચિત્ નિત્ય હોવાથી તેને પરલોકનો અભાવ નથી. ૧૯૫૬-થી-૧૯૬૧.

ઉત્પત્તિમાન હેતુથી યદાદિ વસ્તુ નિત્ય કેવી રીતે કહેવાય ? તેના શુદ્ધિપૂર્વક ખુલાસો કરે છે.

અદ્વા વત્યુત્તળઓ વિણાસિ ચેઓ ન હોઈ કુમો ઘ ।

ઉપ્પત્તિમયાઈતે કહમત્રિણાસી ઘદો વુદ્ધો ? ॥ ૧૯૬૦ ॥

રૂવ-રસ-ગવ ફાસા સલા સઠાણ દઘ સત્તીહ ।

કુંમોત્તિ જઓ તાઓ પમ્મહ વિચ્છિત્તિ ધુવધમ્મા ॥ ૧૯૬૧ ॥

ફહ પિંહો પિંહાગાર સત્તિપજ્ઞાયવિલયસમકાલ ।

ઉપ્પજ્ઞહ કુંમાગાર-સત્તિપજ્ઞાયરૂપેણ ॥ ૧૯૬૪ ॥

રૂવાઈ દઘયાપ ન જાહ મ ય વેદ તેણ સો નિચો ।

પવ ઉપ્પાય ઘય-ધુવસસહાવ મય સઘ ॥ ૧૯૬૬ ॥

ચેતના એ ધરની પેઠે વસ્તુ હોવાથી વિનાશી નથી, (પણ અવિનાશી છે.) ઉત્પત્તિમાનાદિ હેતુવડે વર અવિનાશી છે, એમ કેમ કહેવાય ? આવી બુદ્ધિ થાય, (તે તેના ઉત્તરમા જાણવું કે-) રૂપ-રસ ગંધ-સ્પર્શ-સંખ્યા-સંસ્થાન-દ્રવ્ય-અને શક્તિ, એ સર્વનો સમુદાય તે ધર. અને એ રૂપાદિ સમુદાય, ઉત્પાદ-વ્યય ને પ્રાપ્ત સ્વરૂપી છે. જેમકે-માટીનો જે પિંડ હોતો તેજ પિંડાકાર અને સંશક્તિ વિશેષરૂપ પર્યાયરૂપે નાશ રૂપાના વખતજ ધરાકાર અને જલાધાર શક્તિ વિરોધરૂપ પર્યાયરૂપે ઉત્પન્ન થયો. રૂપાદિ તથા દ્રવ્યપણે તે ઉત્પન્ન થતો નથી તેમ નાશ પણ પામતો નથી, તેથી જ નિત્ય છે, એ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુ ઉત્પાદ-વ્યય-અને ક્રિય સ્વભાવવાળી માનેલ છે ૧૮૬૧-થી ૧૮૬૫.

સમગ્ર ત-આસન્નકલ્યાણ મેતાર્ય ! ચેતના એ ધરની પેઠે વસ્તુ હોવાથી વિનાશ પામનારી નથી. અહીં તને એની શકા થતી હોય, કે ઉત્પત્તિમાન આદિ હેતુથી દૃષ્ટાન્તમા કહેલો ધર અવિનાશી કેમ કહી શકાય ? એ તો વિનાશી છે, એમ સર્વ કોઇને પ્રતીત છે, આથી દૃષ્ટાન્તમા ધરનું અવિનાશીપણું સિદ્ધ નહિ થવાથી દાક્ષાન્તિક જે વિજ્ઞાન તેમા પણ અવિનાશીપણું સિદ્ધ નહિ થાય તારી આ શકા સમજ વિનાની છે. કારણ કે ધર એટલે શું ? રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શ લક્ષણ ગુણનો સમુદાય એ રૂપ સંખ્યા, પહોળા પેઠારાદિ રૂપ સંસ્થાન, માટી રૂપ દ્રવ્ય, અને પાણી ધારણ કરવા રૂપ શક્તિ, આ સર્વનો સમુદાય તે ધર કહેવાય છે. અને એ રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શ-સંખ્યા-સંસ્થાન-દ્રવ્ય અને શક્તિ તે મર્થ ઉત્પાદ-વ્યય-ને પ્રાપ્ત સ્વરૂપી છે, તેથી ધર ઉત્પત્તિમાન ધર્મવાળો હોવાથી અવિનાશી પણ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે.

આ બાબત વધારે સ્પષ્ટ કરવાને કાર્ય વિસ્તારથી ઉદાહરણ પૂર્વક તને કહું છું, તે ઇસાબળ, માટીના પિંડના પોતાનો ગોળાકાર રૂપ જે પિંડઆકાર, અને પોતાની કાષ્ટ શક્તિ-વિરોધ એ ઉભય જે પર્યાય હોતા તે પર્યાયપણે નાશ પામ્યા, અને તેજ વખતે તે મૃત્પિંડ ધરાકાર અને તેની જળ ધારણ રૂપ શક્તિ એવા ઉભયપર્યાયપણે ઉત્પન્ન થયા છે. રૂપ રસ-ગંધ-અને સ્પર્શ રૂપે તથા મૃદ્દ્રવ્યપણે તો એ માટીનો પિંડ ઉત્પન્ન પણ નથી થતો, અને નાશ પણ નથી પામતો, તેવા રૂપે તો તે હરમેશા નિત્ય-અવસ્થિત છે, આ પ્રમાણે એક મૃત્પિંડજ મૃત્પિંડના આકાર અને શક્તિ રૂપે નાશ પામે છે, ધરાકાર અને ધરશક્તિ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, અને રૂપાદિ જાવે તથા મૃદ્દ્રવ્યપણે અવસ્થિત રહે છે, આજ પ્રમાણે ધર પણ પૂર્વપર્યાય રૂપે નાશ પામે છે. ધરાકારના નવાપર્યાયપણે ઉત્પન્ન થાય છે, અને રૂપાદિ તથા મૃદ્દ્રવ્યપણે અવસ્થિત રહે છે, આથી એ પણ ઉત્પાદ વ્યય-અને ક્રિય સ્વભાવવાળો છે માત્ર ધરજ આવા સ્વભાવવાળો છે એમ નહિ, પરંતુ ત્રિભુવનાન્તર્ગત સર્વ વસ્તુ આવા જ સ્વભાવવાળી છે, અને તેથી કરીને જેમ ઉત્પત્તિમાન આદિ હેતુથી વરમા વિનાશીપણું સિદ્ધ થાય છે, તેનીજ રીતે અવિનાશીપણું પણ મિદ્ધ થાય છે, તેનીજ રીતે ચૈતન્યમા અને ચૈતન્યથી કથયિત્ અભિન્ન એવા જીવમા પણ કથયિત્ નિત્યપણું સમજવું. ૧૮૬૨-૧૮૬૩-૧૮૬૪-૧૮૬૫.

ઉત્પાદાદિ ધર્મથી અને વે વાક્યથી પરલોકની સિદ્ધિ કરીને ઉપસ હાર કરે છે.

વદન્વેયણયાનાસો પદન્વેયણયાસમુન્મવો સમય ।

સનાળેનાવત્યા તહેહ-પરલોગ જોવાળ ॥ ૧૯૬૬ ॥

મણુપહ્લોગનાસો મુરાડપરલોગસખવો સમય ।
 જીવતયાડવત્યાળ નેહમવો નેઝ પરલોઓ ॥ ૧૯૬૭ ॥
 અસઓ નત્યિ પમૂઈ, હોઝઝ વ જડ હોઝ સરવિસાળસ્વ ।
 ન ય સગહા વિનાસો મન્વુન્ઝેવપ્પમંગાઓ ॥ ૧૯૬૮ ॥
 તોડવત્યિયસ્સ કેળડ વિલઓ ઝમેળ મવ્વળપણેળ ।
 વત્યુન્ઝેઓ ન મઓ સંઝહારાસરોહાઓ ॥ ૧૯૬૯ ॥
 અસડ વ પરમિ લોણ જમગિહોચાડ સગ્ગકામસ્સ ।
 તદસવદ્ધ સઘ્ઘ દાળાદફલ વ પરલોણ ॥ ૧૯૭૦ ॥

છિન્નમ્મિ સસયમિ જિણેણ જર-મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

સો સમણો પવ્વડઓ તિહિ ઓ સહ ખવિંડયસણ્હિ ॥ ૧૯૭૧ । ૬૩૭ ॥

ધટ્ટરૂપ ચેતનાનો નાશ, પટ્ટરૂપ ચેતનાનો ઉત્પન્ન અને ચેતનાસતાન વડે અવસ્થાન પણ સાથેજ હોય છે, એજ પ્રમાણે પરલોકમાં ગએલા જીવોને મનુષ્યરૂપ આ લોકનો નાશ, દેવાદિ પરલોકનો ઉત્પાદ અને જીવપણે અવસ્થાન એ સર્વ અઘ્રી માથે જ-ણાય છે એ જીવત્વ અવસ્થામાં આ લોક ન કહેવાય અને પરલોક પણ ન કહેવાય. જે વસ્તુ સર્વથા અવિરમાન હોય, તેની ઉત્પત્તિ નથી થતી, અને જો તેની ઉત્પત્તિ માનીએ તો ગદેશના મોગડાની પણ ઉત્પત્તિ માનવી જોએ, વળી વિદ્યમાન વસ્તુનો સર્વથા વિનાશ પણ નથી વતો, કેમકે એની સર્વનાશનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. માટે અનિસ્થિત વસ્તુનાજ કોઈ ધર્મનરૂપે ઉત્પાદ થાય છે, પણ પદાર્થના સર્વથા ઉન્નતે તો માનવો થોડ્ય નથી, કેમકે એથી વ્યવહારનો પણ નાશ વાય. વળી જો પરલોક ન હોય, તો સ્વર્ગની ધ્રુવવાળાને અગ્નિહોનાદિ અત્યુષાન કરનાર જે કંઈ છે તે, અને લોકમાં કાનારિત્તુ જળ કંઈ છે તે સર્વ અસબદ્ધ કથન થાય એ પ્રમાણે જરા અને મરણની મુક્ત થએલા જિનેશ્વરે તેના મશયનો છે. કર્ષો, એટલે નેમથે પાતાના ત્રણસો ગિખ્યા સહિત ભગવન્ત પાસે દીક્ષા લીધી, ૧૮૬૬ થી ૧૮૭૧.

ભદ્ર ! ઉત્પાદ-વ્યય-અને ધ્રુવ સ્વભાવનાજો આત્મા હોવાથીજ તેને પરલોક સભવે છે, જેમકે-૪૮ સબધી વિજ્ઞાન તે ધટ્ટચેતના અને ૫૨ સબધી વિજ્ઞાન તે પટ્ટચેતના કહેવાય છે બ્યારે જીવને ધટ્ટુ જ્ઞાન થયા પછી અનન્તર પટ્ટુ જ્ઞાન થાય છે, તે વખતે તેનો ધટ્ટચેતનારૂપે વિનાશ, પટ્ટચેતનારૂપે ઉત્પાદ, અને અનાદિ કાળથી પ્રવૃત્ત ચેતનારૂપ મતાનપણે અવસ્થાન હોય છે, આજ પ્રમાણે આ ભવમાં રહેલા જીવના પણ ઉત્પાદ વ્યય-અને ધ્રુવ એવા ત્રણ સ્વભાવ સમજના, તથા પરલોકમાં ગએલા જીવોના પણ એજ ત્રણ સ્વભાવ હોય છે, જેમકે-બ્યારે મનુષ્ય મરણ પામીને દેવલોકાદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે વખતે તેના મનુષ્ય આ લોકનો વિનાશ, દેવાદિ પરલોકનો ઉત્પાદ અને જીવપણે અવસ્થાન હોય છે, કેવળ જીવત્વ અવસ્થામાં આ લોક ન કહેવાય, તેમ દેવાદિ પરલોક પણ ન કહેવાય, પરન્તુ પચાસીની વિવક્ષા રહિત કેવળ જીવ દ્રવ્યજ કહેવાય આ પ્રમાણે જીવનો ઉત્પાદ-વ્યય-અને ધ્રુવ સ્વરૂપ સ્વભાવ હોવાથી, તેને પરલોકનો અભાવ નથી.

વળી જે વસ્તુ એકાન્તે અનિવૃત્તિ હોય, તેની ઉત્પત્તિ જ ન થાય, અને જો અનિવૃત્તિ વસ્તુની પણ ઉત્પત્તિ માનવામાં આવે તો ગદિગદાના શીગડાની પણ ઉત્પત્તિ થવી જોઈએ, પરંતુ એમ કંઈ થતું નથી, માટે કોઈ પણ રૂપે નિવૃત્તિ વસ્તુ હોય, તેની જ ઉત્પત્તિ થાય છે. તથા વિવૃત્તિ વસ્તુનો સર્વથા વિનાશ પણ નથી થતો, કેમકે જો સર્વથા વિનાશ થતો હોય તો નારકી તિર્થે વિગેરે સર્વનો સવથા નાશ થા જાય, માટે અવસ્થિત એવા જીવાદિનો અનુષ્ઠાદિ કોઈ કોઈ ધર્મ વડે વિનાશ, અને દેવાદિ અન્ય ધર્મ વડે ઉત્પાદ થાય છે, પરંતુ સર્વથા વિનાશ નથી થતો, કેમકે એમ થનાથી મર્વ વ્યવહારનો ઉચ્છેદ થાય, જેમકે એ રાજકુમારીને રમવાના મુવણ કળશને ભાગીને, તેના રાજકુમારને રમવા દેડો બનાવ્યો, આથી રાજકુમારને ચોક્ક થયો, રાજકુમારને હર્ષ થયો, અને મુવણના માલી રાજાને કન્યા ને દડાની ઉલ્લસ અવસ્થામાં મુવણ કાયમ હોવાથી હર્ષ કે શોક કંઈ જ ન થયું. ઈત્યાદિ પ્રકારનો જે લોક વ્યવહાર તેના વસ્તુને ઉત્પાદ-વ્યય અને દ્રુવ સ્વરૂપ માનવામાં ન આવે, તો સર્વથા વિચ્છેદ થાય, માટે આત્માનું કંઈ ચિત્ત અવસ્થિતપણું હોવાથી આત્માને પરલોકનો અભાવ નથી.

વળી જો પરલોક સર્વથા ન હોય, તો સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળાને અગ્નિહોત્રાદિ અનુદાન કરવાનું જે કંઈ છે તે, અને લોકમાં દાનાદિકંઈ રૂપ સ્વમાદિ કંઈ છે તે સર્વ સંબંધ વિનાનું કેવલ પ્રલાપમાત્ર ગણાય, આ પ્રમાણે જરા અને મરણથી મુકાએલા શ્રીનિર્નેયરે તેમના સશયનો છદ કંઈ, એટલે તેમણે ધાતાના નણસો શિષ્યા સહિત જગત્પંથ મહાવીર દેવ પાસે આગિત અગીકાર કર્યું ૧૬૬૬ થી ૧૬૭૧

“ ઇતિ દશમો ગણધરવાદ સમાપ્ત ॥ ”

— * —

હવે અગીયારમા ગણધર સંબંધી વક્રવ્યતા કહે છે

તે પવ્વહ્ણ સોઽ પહાસોં આગચ્છઈં જિણસયાસ ।

વચ્ચામિ ણ વદામિ વદિત્તા પજ્જુવાસામિ ॥ ૧૯૭૨ । ૬૩૮ ॥ ૧૭૬

આમદ્ધો ય જિણેણ જાહ્-જરા મરણવિપ્પમુક્કેણ ।

નામેણ ય ગોત્તેણ ય સવ્વણૂસવ્વદરિસીણ ॥ ૧૯૭૩ । ૬૩૯ ॥ ૧૭૭

કિં મન્ને નિવ્વાણ અત્થિ નત્થિત્તિ સસઓ તુજ્ઞ ।

વેયપયાણ ય અત્થ ન યાણસી તેસિમો અત્થો ॥ ૧૯૭૪ । ૬૪૦ ॥ ૧૭૮

મત્તસિં કિં દીવસ્સ વ નાસોં નિવ્વાણમ્મસ્સ જીવસ્સ ।

દુમ્મસલ્લયાદ્દુક્ખા કિં હોજ્જ વ સે સઓડ્ડત્થા ॥ ૧૯૭૫ ॥

અહ્માડ્ડનાદ્દત્તણઓ સ્વસ્સ વ ઈ કમ્મ જીવજોગસ્સ ।

અવિઓગાઓ ન મ્હે સંસારામાત્ર એવત્તિ ॥ ૧૯૭૬ ॥

તેણે દીક્ષા લીધી, એ સાલણીને પ્રભાસ નામે દ્વિજોપાધ્યાય જિનેશ્વર પાસે આવે છે અને વિચારે છે કે હું ભગવન્ત પાસે જઈને વદન કરીશ, વદન કરીને તેમની સેવા કરીશ, એમ વિચારીને તે ત્યાં આવ્યા એટલે જન્મ-જરા અને મરણથી મુક્ત, સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી જિનેશ્વરે તેમને નામ અને યોગથી બોલાવ્યા, બોલાવીને કહ્યું કે પ્રભાસ ! તું એમ માને છે કે “ મોક્ષ છે યા નહીં ? ” તને આવેા સશય વિરૂદ્ધ અર્થ-વાળા વેદના પદો સાલણવાથી થયો છે, પણ તું તેનો ખરો અર્થ નથી જાણતો, તેથી એવો સશય કરે છે, (એ સશયમા) તું એમ માને છે કે દીપકના નિર્વાણની પેઠે આ જીવનો નિર્વાણ-અભાવ તે મોક્ષ કે હું ખ ક્ષયાદિથી માત્ર શુદ્ધ જીવની વિદ્યમાન અવસ્થા તે મોક્ષ ? આ બેનો નિશ્ચય નહિ થાય અથવા આકાશ અને જીવની પેઠે કર્મ અને જીવનો અનાદિ સંયોગ હોવાથી તેનો વિયોગ ન થાય, તેથી સસારનો અભાવ થઈ ન શકે. (મારે મોક્ષનો અભાવ છે.) ૧૬૭૨ થી ૧૬૭૬.

મેતાર્થ પદિતે ચોતાના શિષ્યો મહિત્ ભગવન્ત પાસે દીક્ષા લીધી, એમ પ્રભાસ-પદિતે જાણ્યું એટલે તે પણ ગર્વ રહિત થઈને વચાવ્યા લાગ્યા કે હું ભગવન્ત પાસે જઈને મારા સશયનો છેદ કરે. એમ વિચારીને તે ભગવન્ત પાસે આવ્યા, એટલે પરમ-કૃપાળુ સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી જિનેશ્વરે મહાવીરેવે તેમને નામ અને યોગથી બોલાવ્યા, અને તેના મનનો સશય વ્યક્ત કરીને બોલ્યા કે ‘ હે આયુષ્મન્ પ્રભાસ ! તને મોક્ષની વિદ્યમાનતામા સશય છે પણ એ સશય પરસ્પર વિરૂદ્ધઅથ વાળા વેદપદો સાલણવાથી થયો છે, એ પદો આ છે, “ જરામયં ઘેતત્ સર્વં યદામ્નદોષમ્ ” તથા “ સૈવા ગુદા કુરય માદ્વા ” અને “ હે દ્રઘણી પરમપર ચ, તત્ત્વ પર સત્ય જ્ઞાનમનન્તર વ્રજ ” આ પદોનો ભાવાર્થ અત્યંત છે તું આ પ્રમાણે ધારે છે, કે અગિહોત્ર યાવત્ જીવન પર્યન્ત કરવો, અગિહોત્રની ક્રિયા તો પ્રાણિવળના હેતુભૂત હોવાથી શુભાશુભ પ્રકારની છે, અને તે સ્વર્ગલુ ર્ણજ આપનાર છે, મોક્ષ ર્ણ આપનાર નથી તો પત્રી યાવત્ જીવન પર્યન્ત એ ક્રિયા કરવી એમ કહેવાથી મોક્ષના હેતુભૂત બીજ કોઈ ક્રિયા કરવાનો કાળજી બતાવ્યો નહિ, ને એમ મોક્ષ સાધવાના કાલનો અભાવ હોવાથી મોક્ષના સાધનના અભાવે મોક્ષ રૂપ સાધનનો પણ અભાવ છે. આ પ્રયત્ન પદવી મોક્ષનો અભાવ સિદ્ધ થાય છે, અને પછી બે પદોથી મોક્ષની વિદ્યમાનતા સિદ્ધ થાય છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે, “ મુક્તિરૂપ શુદ્ધ મ સાર અભિનન્દિ જીવોને હું બે પ્રવેશવા યોગ્ય છે, ” તથા બે બ્રહ્મ છે, એક પરબ્રહ્મ, અને બીજું અપર બ્રહ્મ, તેમા પરબ્રહ્મ તે મોક્ષ, અને અપરબ્રહ્મ તે જ્ઞાન. આ પ્રમાણે આ પદો પરસ્પર વિરૂદ્ધ હોઈને મોક્ષની અસ્તિતા અને નાસ્તિતા સિદ્ધ કરે છે, એમ જાણીને તને તે સંબંધી સશય થયો છે, પરન્તુ એ પદોનો સત્ય અર્થ તું જાણતો નથી. તેનો ખરો અર્થ હું કહ્યું છું તે પ્રમાણે છે, તે અર્થને તું લક્ષ પૂર્વક સાલણ.

વળી મોક્ષના સંબંધમા તું એમ માને છે કે જેમ બોલવા જાએલા દીપક કોઈ પૃથ્વીપર જતો નથી, આગાશમા જતો નથી, દિશાઓમા જતો નથી, કોઈ વિદિશાઓમા જતો નથી, પણ તેલનો ક્ષય થવાથી કેવળ શાન્તિ પામે છે, તેમ નિર્વૃત્તિ મોક્ષ પામેલો જીવ પણ કોઈ અન્ય પૃથ્વી પર જતો નથી, આકાશમા જતો નથી, દિશાઓમા જતો નથી, કે કોઈ વિદિશાઓમા જતો નથી, પરન્તુ તેલનો ક્ષય થવાથી કેવળ શાન્તિ પામે છે. આ પ્રમાણે દીપકના નાશની પેઠે જીવનો નાશ બોલો માને છે, તેવા સ્વરૂપ મોક્ષ કુશો ? કે રાગ-દ્વેષ-મદ-મોહ-જ મ-જરા-રોગાદિ સર્વ હું બોનો ક્ષય થવાથી કેવળજ્ઞાન કેવળ-શાન્તિ રૂપ પરમાનંદમય જીવની વિશિષ્ટ વિદ્યમાન અવસ્થા તે મોક્ષ કુશો ?

એ સિવાય તારા સમયનું આ બીજું કારણ પણ છે. તું એમ માને છે, કે જેનો અનાદિ સંયોગ હોય, તેના વિયોગ કદી પણ ન થાય જેમ આકાશ અને જીવનો અનાદિ સંયોગ હોવાથી તેમનો વિયોગ કદી નથી થતો, તેમ જીવ અને કર્મનો પણ અનાદિ સંયોગ માનેલ હોવાથી તેના પણ વિયોગ કદીએ નહિ થાય. કર્મનો વિયોગ ન થવાથી મસારનો વિયોગ ન થાય, અને એ પ્રમાણે મસાર વિયોગના અભાવે મોક્ષનો પણ અભાવ સિદ્ધ થાય છે. ૧૯-૨-થી-૧૯૭૬.

જીવ કર્મનો અનાદિ સંયોગ છતાં તેના વિયોગ થાય, પણ જીવનો નાશ ન થાય, તે બતાવે છે.

પદ્ધિવજ્ઞ મણ્ડિઓ દ્વય વિયોગમિદ્ધ કમ્મ-જીવજોગસ્સ ।

તમણાણ્ણોઽવિ કચ્છળ-વાઠ્ઠળ વ ણાણ-કિરિપાર્હિ ॥ ૧૯૭૭ ॥

જાં નારગાઠ્ઠાવો સસારો નારગાઠ્ઠિખ્ખિણ્ણો ય ।

કો બીવો ત મન્નસિ તન્નાસે જીવનાસોત્તિ ॥ ૧૯૭૮ ॥

ન હિ નારગાઠ્ઠપજ્જાયમેત્તનાસમ્મિ સદ્દહા નાસો ।

જીવદ્દદરસ મઓ મુદ્દાનાસે વ હેમસ્સ ॥ ૧૯૭૯ ॥

કમ્મકઓ સસારો તન્નાસે તસ્સ જુગ્ગઈ નાસો ।

જીવત્તમ્મકમ્મવય તન્નાસે તસ્સ કો નાસો ? ॥ ૧૯૮૦ ॥

સુવર્ણ અને માટીની ઘેટે જીવ-કર્મનો અનાદિ સંયોગ છતાં પણ જ્ઞાન-ક્રિયાવડે વિયોગ થાય છે એમ તું મરિઠ્ઠની ઘેટે અગીકાર કર વળી તું એમ માને છે કે નારકાદિ પર્યાય, તેજ સસાર છે, અને એ નારકાદિ પર્યાયથી ભિન્ન બીજો કોઈ જીવ નથી, એટલે તે પર્યાયનો નાશ થવાથી જીવનો પણ નાશ થાય છે. (તારી આ માન્યતા અયોગ્ય છે. કેમકે) મુદ્રાનો નાશ થએ જેમ સુવર્ણનો નાશ નથી થતો, તેમ નારકાદિ પર્યાય માત્રનોજ નાશ થવાથી જીવદ્રવ્યનો સર્વથા નાશ નથી થતો. સસાર કર્મકૃત છે, તેથી કર્મનો નાશ થએ સસારનો નાશ થતો છે, પણ જીવત્વ કર્મકૃત નથી એટલે કર્મનો નાશ થએ જીવનો નાશ કેવી રીતે થાય ? નજ થાય ૧૯૭૭-૧૯૭૮-૧૯૭૯-૧૯૮૦

ભગવન્ત — જેમ સુવર્ણ અને માટીનો અનાદિ સંયોગ છતાં પણ ધમનાદિ વડે તે બેનો વિયોગ થાય છે, તેમ જીવ અને કર્મનો અનાદિ સંયોગ છતાં પણ જ્ઞાન તથા ક્રિયાવડે ઉલ્લયનો વિયોગ થાય છે. તેથી અનાદિ સંયોગનો વિયોગજ ન થાય, એમ એજાન્તે ન કહી શકાય, માટે મરિઠ્ઠની ઘેટે તું પણ અગીકાર કર કે જીવ અને કર્મનો વિયોગ વાય છે.

પ્રભાસ — એ ગમે તેમ હો, આ સબધમાં હું બીજું કંઈ જુ કે જે આ નારક-તિર્યચાદિ પર્યાય તેજ સસાર છે, અને એ પર્યાયથી ભિન્ન એવો બીજો કોઈ જીવ જણાતો નથી, એટલે નારકાદિ પર્યાય રૂપ સસારનો નાશ થવાથી જીવનો પણ નાશ થાય છે, કેમકે તે તેનાથી જુદો નથી. આ પ્રમાણે જીવનો નાશ થવાથી મોક્ષ કેનો ન થાય ?

ભગવન્ત — તારી એ માન્યતા અયોગ્ય છે કારણકે નારકાદિપણારૂપ જે જીવનો પર્યાય છે, તે પર્યાય માત્રનોજ નાશ થવાથી પર્યાયવાન જીવદ્રવ્યનો સર્વથા નાશ નથી થતો, પણ નિશ્ચિત થાય છે જેમ મુદ્રાદિ પર્યાયમાત્રનો નાશ થવાથી સુવર્ણનો સર્વથા

નાશ નથી થતો, પણ ક્ષયિત નાશ થાય છે, તેમ નારકાદિરૂપ સસારના પર્યાયો નાશ પામ્યાથી જીવનો મસારિપણારૂપે નાશ થાય છે, પણ તે મસારિપણાનો પર્યાય નાશ પામતા ધીન મુક્તિરૂપ પર્યાયનો ઉત્પાદ થાય છે ઉદાહરણ તરીકે જેમ મુનર્થમા મુદ્ધારૂપ પર્યાયનો નાશ થએથી કુલ્લારૂપ અન્ય પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે, પણ મુનર્થનો સર્વથા નાશ નથી થતો, તેમ અહિં જીવમા પણ મમજીવુ.

પ્રભાસ —પરંતુ જેમ કર્મનો નાશ થવાથી મસારનો નાશ થાય છે, તેમ જીવનો પણ કર્મનો નાશ થએ નાશ થાય, અને એથી મોક્ષનો પણ અભાવ થાય.

ભગવન્ત —ના, એમ નહિ, મસાર કર્મજન્ય છે, એટલે કર્મનો નાશ થવાથી સસારનો તો નાશ થઇ શકે, કેમકે કારણના અસારે કાર્યનો અસાર હોય, પરંતુ જીવ તો અનાદિ કાળથી પ્રવૃત્ત છે, કર્મજન્ય નથી, તેથી કર્મનો નાશ થએ જીવનો નાશ ન થાય, કેમકે કર્મ કંઈ જીવપણાત કારણ નથી, તેમ તે કર્મ જીવપણા સાથે વ્યાપક પણ નથી. ૧૮૭૭ થી ૧૮૮૦

જીવ અને મોક્ષ વિનાશી નથી, પણ અવિનાશી છે, એ વાત કહે છે.

ન વિગારાણુવલંભાદાગાસં પિ વ વિનાસઘમ્મો સો ।

इह नासिणो विगारो दी सइ कुभस्स वाज्जववो ॥ ૧૯૮૧ ॥

કાલતરનાસી વા ઘડો વ કયગાઈઓ મઈ હોજ્જા ।

नो पद्मसाभावो भुवि तद्धम्मावि न निचो ॥ ૧૯૮૨ ॥

અણુદાહરણમભાવો સ્વરસિંગપિવ મઈ ન ત જમ્હા ।

कुभविनासविसिद्धो भावो चिय पोगलममो सौ ॥ ૧૯૮૩ ॥

કિંગેતેણ કય પોગલમેત્તવિલયમ્મિ જીવસ્સ ।

किं निवृत्तियमहिय नभसो घटमेतविलयमि ? ॥ ૧૯૮૪ ॥

વિકાર નહિ જણાતો હોવાથી, આત્મા આકાશની જેમ અવિનાશી ધર્મવાળો છે, જે વિનાશ ધર્મનાળો છે, તે ઘટના અન્યથાની જેમ વિકારનાળો જણાય છે, (મારે મુક્તાત્મા અનિકારી હોનાથી નિત્ય છે, ને તે આત્મા નિત્ય હોવાથી મોક્ષ પણ નિત્ય છે,) ઘટની જેમ મોક્ષ કૃતક હોવાથી તે કાળાન્તરે વિનાશી છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે અચુત છે, કેમકે પ્રધ્વ સાભાવ જગતમા કૃતક છતા પણ નિત્ય છે, (એટલે તારે હેતુ અને-નિતક છે.) કૃતક હોય અને નિત્ય હોય એ કથનમા કોઈ ઉદાહરણ નથી, ને અમાન તો ગદ્યેના શીંગડાની જેમ અનસ્તુ છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે પણ અગોચર છે, કારણકે કુલવિનાશ વિશિષ્ટ પુરુષગમ્ય ભાવ, તેજ પ્રધ્વ સાભાવ છે. અથવા ઘટમાત્રનો વિનાશ થવાથી જેમ આકાશમા કંઈ વિગેરતા નથી થતી, તેમ પુરુષગરૂપે થતા નારકાદિ પર્યાયોનો વિનાશ થવાથી જીવને શું વિગેરતા થઈ કે જેથી મોક્ષને એકાન્તે કૃતક કહી શકા ? (સવથા કર્મ પુરુષાણુત આત્મ પ્રદેશથી ખરી જણુ તે રૂપ વિનાશ એજ જીવનો મોક્ષ છે) ૧૮૮૧-૧૮૮૨-૧૮૮૩-૧૮૮૪.

પ્રકાર-ન્તરે મુખ્યાત્માતુ નિત્યપણુ તેમજ નિત્યાનિત્યપણુ કહે છે.

दद्यामुत्तचणओ मुत्तो निचो नभ व दवतया ।

નણુ વિમુદ્ધાદ્ધસંગો એવ સદ્, નાણુમાણાઓ ॥ ૧૯૮૫ ॥

કો વા નિચગાહો સઘ ચિય વિમન મઝ ઈદમદય ।

પજ્જાયતરમેત્તપ્પના હિ નિચાદયવસો ॥ ૧૯૮૬ ॥

જેમ આકાશદ્રવ્ય અમૂર્ત હોવાથી દ્રવ્યપણે નિત્ય છે, તેમ મુક્ત જનદ્રવ્ય પણ અમૂર્ત હોવાથી નિત્ય છે (આ આકાશના ઉદાહરણથી) જીવને વિશુદ્ધા વિરિતો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે, (જેમ કહેવામાં આવે તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે) તેના બાંક અનુમાન વિદ્યમાન છે. અથવા એ નિત્ય છે એવો આશ્રય શા માટે હોવો જોગ્યો? કેમકે પર્યાયાન્તરની મુખ્યતાએ અનિત્યતાનો વ્યવહાર થાય છે, વસ્તુતઃ સર્વપદાર્થ ઉત્પાદ-વ્યય-અને ક્ષય સ્વરૂપ છે. ૧૯૮૫-૧૯૮૬.

જેમ આકાશદ્રવ્ય અમૂર્ત હોવાથી દ્રવ્યપણે નિત્ય છે, તેમ મુક્ત જનદ્રવ્ય પણ અમૂર્ત હોવાથી નિત્ય છે આહી કોઈ એમ કહેવા માગે કે તમે આ આકાશના દૃષ્ટાન્તે જેમ જીવની નિત્યતા સિદ્ધ કરો છો, તેમ તેણે વ્યાપકપણુ આદિ પણ એજ દૃષ્ટાન્તથી સિદ્ધ વાય છે, જેમકે-આકાશ દ્રવ્ય અમૂર્ત હોવાથી જેમ મવચ્યાપક છે, તેમ જનદ્રવ્ય પણ અમૂર્ત હોવાથી સર્વવ્યાપક-વિશુ છે તથા આકાશ દ્રવ્ય અમૂર્ત હોવાથી જેમ બંધાતું કે મૂળતું નથી, તેમ જીવદ્રવ્ય પણ અમૂર્ત હોવાનો બંધાતું કે મૂળતું નથી. આ પ્રમાણે આકાશના દૃષ્ટાન્તથી જીવને વિશુપણુ આદિ સિદ્ધ કરવામાં આવે તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે એ સાધ્યમાં બાધા કરનાર બીજા નિરૂદ્ધ અનુમાને વિદ્યમાન છે, જેમકે-જીવના શુદ્ધ શરીરમાં જ જાતા હોવાથી સ્પર્શની પેઠે તથા પર્યન્ત શરીર વ્યાપી જ આમાં છે. આ અનુમાનથી જીવને વિશુપણુ-સર્વવ્યાપકપણુ બાધા પામે છે. તથા દાન-હિ સા વિગેરે ક્રિયાઓ કરી-એતી આદિ ક્રિયાઓ પેઠે મરણ હોવાથી જન-પુન્ય-પાપ કર્મ વડે બંધાય છે, તથા મુનર્થ અને માદીના સંયોગની પેઠે જન અને કર્મનો સંબંધ-સંયોગ હોવાથી જીવ બંધાય વડે વિનાશ પામે છે આ અનુમાનથી જીવનો મહા વ્યય થકે અને અમૂર્ત નથી થાય જો છે.

અરે ! મુક્તામાં કે જે સ્વરૂપે અમૂર્ત આમકું શા માટે રાખ્યો જોગ્યો? જીવ જીવ પર્યાયની મુખ્યતા નિત્ય કે અનિત્યપણાનો વ્યવહાર કરાય છે, વસ્તુતઃ સર્વ પદાર્થ ઉત્પાદ-વ્યય-અને ક્ષય સ્વરૂપ છે. ૧૯૮૫-૧૯૮૬.

હવે જો દીવસ્સ વનાસો નિનાશ પામે તો જે પહેલા પૂર્વપક્ષ કર્યો હતો તેનો ઉત્તર આપે છે

ન ય સંવહા વિનાશ ઝળસ્સ પરિણામઓ પયસ્સેવ ।

કુપ્પસ્સ કવાલાણ વ તહાવિગારોચ્છમાઓ ॥ ૧૯૮૭ ॥

જડ સંવહા ન તાસોઝગલસ્સ કિ દોસપ ન સો સવર્ણે ? ।

પરિણામમુહુમયાઓ જલયરિગારજ્જણરવ વ્વ ૧૯૮૮ ॥

દોઝગામદિયતરગેઝ્જા પુણરિદિયતરગમહણ ।

સ્વધા પતિ ન પતિ ય પોગલરિણામયા ચિત્તા ॥ ૧૯૮૯ ॥

પગેદિયગેઝ્જા જહ સયન્નાદઓ તહમ્મેયા ।

દોઝ ચમ્પુમેઝ્જા ઘાણાદિગ્ગઝ્જાયામેતિ ॥ ૧૯૯૦ ॥

જહ દોવો નિન્નાઓ પરિણામન્તરમિઓ તહા જોવો ।

મળ્લપરિનિન્નાઓ પત્તોઝ્જાનાહપરિણામ ॥ ૧૯૯૧ ॥

દીપકનો સર્વથા વિનાશ નથી થતો, કેમકે તે દૂનની પેઠે પરિણામી હોવાથી અથવા ઘટના હુકમનીપેઠે તેનો તથા પ્રકારનો વિચર જણાય છે તેવી જો દીપકનો સર્વથા વિનાશ ન થતો હોય, તો તે પ્રત્યક્ષ કેમ નથી જણાતો ? (એમ પૂછવામા આવે તો) તેના ઉત્તરમા અભ્રવિનાર અથવા અજન ૨૪ની પેઠે દીપકનો સૂક્ષ્મ પરિણામ થતો હોવાથી તે નથી જણાતો. પુરુગણ સ્કંધો ઇન્દ્રિયાન્તર આદિ વગેરે પુનઃ ઇન્દ્રિયાન્તરની અણુજ્વાલને પામે છે, અને કેટલાક પુરુગણો પરિણામની વિચિત્રતાથી પ્લેલાઇન્દ્રિય આદિ થઈ પછી કોઇ ઇન્દ્રિયથી આદિ નથી પણ થતા, તથા જેમ વાયુ વિગેરે એકે પ્રાતનિયત ઇન્દ્રિયથી આદિ થઈને પરિણામાન્તર પામીને પુનઃ ઇન્દ્રિયાન્તરથી આદિ થાય છે, તેમ અગ્નિના પુરુગણો પણ પ્રથમ અશુભાદિ વધને પછી પરિણામાન્તર પામ્યાથી પ્રાણેન્દ્રિયથી આદિ થાય છે. આ પ્રમાણે પરિણામાન્તર પામેલો દીવો જેમ “ નિર્વાણ પામ્યો ” કહેવાય છે, તેમ કર્મ રહિત થયેને અવ્યાપાધ પરિણામ પામવાથી આ જીવ “ નિર્વાણ-નિર્વૃત્તિ ” એના ભક્ષ પામ્યો ” કહેવાય છે ૧૮૮૭ થી ૧૮૮૨

ભગવન્ત — પ્રભામ ! દીપકના નાશની પેઠે જીવનો નાશ માનીને તુ જે માન કહે છે, તે અથા ય છે, કેમકે દીપકનો અગ્નિ પણ સર્વથા પ્રગટે નાશ નથી પામતો, માત્ર તેનું પરિણામાન્તર થાય છે. જેમ દૂર પરિણામાન્તર પામીને દહી થાય છે અથવા સુરુગણાદિ વડે પરિણામાન્તર પામેલો ઘડો ઠીકરા આદી રૂપે થાય છે આ પ્રમાણે તે તે વસ્તુઓના જુદા જુદા વિકાર જણાય છે, તેવીજ રીતે પ્રીપના અગ્નિના પણ પરિણામાન્તર થવાથી અવગર રૂપ વિકાર વાય છે, પણ સર્વથા તેનો વિનાશ નથી થતો

મલાસ — જો તેનો અવથા વિનાશ ન થતો હોય, તો તે આલવાઈ ગયા પછી સાક્ષાત્ કેમ નથી જણાતો ?

ભગવન્ત — જેમ આગમમા એકઠા થએલા મેધના રથામ વાજાઓનો પુરુગણ વિનાર જણાય છે, પરંતુ તે વીખરાઈ જાય ત્યારે તે કે તેના કોઇ ભાગો નથી જણાતા, કેમકે તેનો તેવો સૂક્ષ્મ પરિણામ થઈ જાય છે, અથવા અજનરાશિ એકઠો હોય તો જણાય છે, પણ પવનથી વીખરાઇ જાય તો નથી જણાતો, કેમકે તેનો પણ સૂક્ષ્મ પરિણામ થઈ જાય છે, તેથી નથી જણાતો, પણ તે અવિદ્યમાન છે આદિ નથી જાણતો એમ નહિ, એજ પ્રમાણે દીવો આલવાઈ ગયા પછી નથી જણાતો, પણ તેનો અધમારૂપ પુરુગણ વિચર જણાય છે, દીપકના અગ્નિરૂપ પુરુગણોના અતિસૂક્ષ્મતર પરિણામ થવાથી અનકાર રૂપ પરિણામ થાય છે, પણ સર્વથા તેનો અભાવ નથી થતો. કેમકે પુરુગણોના પરિણામ વિચિત્ર પ્રકારનો છે.

આ વિષય વધારે સ્પષ્ટ રીતે સમજાય માટે તને ઉપહરણ કહું છું તે લક્ષ પૂર્વક શ્રવણ કર. જેમ સુવર્ણ પાત્ર-લવણ-સુઠ-હરિતકી-ચિત્રક અને ગોળ વિગેરેના પુરુગણ સ્કંધો પ્રથમ અશુભાદિ ઇન્દ્રિયોથી આદિ થઈને પછી ક્ષેત્ર કાળાદિ સિત્ત મામત્રી પામીને પુરુગણ પરિણામની વિચિત્રતાથી સ્પર્શન-રસન આદિ ઇન્દ્રિયોથી આદિ થાય છે, જેમકે સુવર્ણનું પતર પ્રથમ અશુભાદિ હોય છે, પછી તેને શુદ્ધ કરવાને અગ્નિમા નાખ્યું હોય અને ભસ્મ માથે મળી ગયું હોય, તો તે સ્પર્શનેન્દ્રિય આદિ થાય છે, પુનઃ પ્રયોગ વડે ભસ્મથી જુદું કર્યું હોય તો પાછું અશુભાદિ થાય છે. એજ પ્રમાણે લવણ-સુઠ-હરિતકી-ચિત્રક-ગોળ વિગેરેના પુરુગણો પ્રથમ અશુભાદિ હોઇને પછી રાજોડીમા અથવા ઘણા આપવાના મમુદાયમા, ઉકાળા રૂપે, ચર્ણ રૂપે કે લેપરૂપે પરિણામ પામવાથી રસનેન્દ્રિયથી

(૧૨) જ્ઞાન અને અન બાધપણ થી કરુણાદિના અભાવ છતાં પણ મુકાતે પરમ મુખિપણુ .

આદિ થાય છે. કપૂર કંસુદરી આદિના પદ્મગણો અમુકાદિ છતાં પણ વાસુવડે દ્વર લઈ જવાયાથી દ્રાણેન્દ્રિય આદિ થાય છે નન ચોળન ઉપરાત ગએલા કેટલાક પુદ્ગલો તથાવિધ કંઈક વધારે સૂક્ષ્મ પરિણામ પામવાથી કેઈ પણ ઈન્દ્રિયથી આદિ નથી થતા, એ સમણુ થવામા કેવળ પુદ્ગલ પરિણામની વિચિત્રતાજ સુખ્ય કારણ છે

તથા વાયુ સ્પર્શનેન્દ્રિયનેજ આદિ છે, રસ જીભા ઈન્દ્રિયનેજ આદિ છે, ગંધ દ્રાણેન્દ્રિય-નેજ આદિ છે, રૂપ ચક્ષુ ઈન્દ્રિયનેજ આદિ છે, અને ગબ્દ ઔત્રેન્દ્રિયનેજ આદિ છે, આ પ્રમાણે વાયુ વિગેરેના પુદ્ગલો પ્રતિનિયત એ- ઈન્દ્રિયનેજ આદિ છે, તે છતાં તેઓ પરિ-ણામાન્તર પામીને પછીથી ભિન્ન ભિન્ન ઈન્દ્રિયોથી પણ આદિ થાય છે. એજ પ્રમાણે આ પ્રદીપગત અગ્નિના પુદ્ગલો અમુક આદિ છે, તે છતાં દીપક જોલવાઈ જવાથી તેજ પુદ્ગલો અધકારરૂપે પરિણામ પામે છે, અને દ્રાણેન્દ્રિયથી આદિ થાય છે. એટલે દીપક સર્વથા વિનાશ નથી પામતો, પણ તેના પરિણામાન્તર થવાથી અધકારરૂપે વિકાર પ્રત્યક્ષ જણાય છે. આ રીતે જેમ પવિષામાન્તર પામેલો દીપક “નિર્વાણ” પામ્યો કહેવાય છે, તેમ જીવ પણ કર્મરહિત અમૂર્ત સ્વભાવરૂપ અવ્યાબાધ પરિણામાન્તર પામ્યો હોય, ત્યારે તેને “નિર્વાણ-નિર્વૃત્તિ-કે મોક્ષ પામ્યો” કહેવાય છે. આથી એ સિદ્ધ થયું કે હુ ખા-દિનો ક્ષય થનાથી જીવની શુદ્ધ સાચીત વિવમાન અવસ્થા તેજ મોક્ષ કહેવાય છે ૧૯૮૭-થી-૧૯૯૧.

શબ્દાદિ વિષયનો ઉપલોગ નહીં છતાં પણ મુકાતમા મુખરહિત નથી, તેમ અજ્ઞાની પણ નથી, તે ખતાવે છે—

મુત્તસ્સ પર સોવત્તં જાણાપાગાહઓ જહા મુણિણો ।

તદ્દમ્મા પુણ વિરહાદાવરણા-ડડવાહેરુણં ॥ ૧૯૨૨ ॥

મુત્તો કરણામાવાદણ્ણાણી સ્વ વ, નણુ વિરુદ્ધોડય ।

જમજીનયા વિ પાવહ્ એત્તો ચ્ચિય ભવડ તન્નામ ॥ ૧૯૨૩ ॥

દઘ્વા-ડમુત્તત્ત સહાવજાહઓ તસ્સ દૂરવિરીય ॥

ન હિ જચ્ચતરગમણ જુત્ત નમસો વ્વ જીવત્ત ॥ ૧૯૨૪ ॥

મુત્તાઈમાવઓ નોવલલ્લિમત્તિદિયાઈ કુમ્મો વ્વ ।

સવલભદ્ધારાણિ ડ તાઈ જીવો તદુવલલ્લા ॥ ૧૯૨૫ ॥

તદુવરમેવિ સરણઓ તઘ્વારારે વિ નોવલમાઓ ।

ઈદિયમિત્તો જાયા પચગવરુવોવલલ્લા યા ॥ ૧૯૨૬ ॥

ઉત્કૃષ્ટ મુનિની ધેઠે, પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનવાન અને બાધારહિત હોવાથી મુકાતમા પરમમુખી છે. કેમકે આવરણ અને બાધાના હેતુનો અભાવ હોવાથી મુકાતમાનો તેનોજ-જ્ઞાનાદિમયતા ધર્મ છે. મુકાતમા કરણના અભાવે આકાશની ધેઠે અજ્ઞાની છે (એમ કહેવામા આવે તો) તે કથન વિરુદ્ધ છે, કેમકે એથી તો જીવતુ અજીવપણુ મિદ્ધ થઈ જાય અરુણે તેમ થાય, (એમ કહેવામા આર તો તે અથોમ્ય છે, કેમકે-) જેમ આકાશને જીવતવ પ્રાપ્ત થયું અતિ વિપરીત છે, તેમ દ્રવ્યપણુ અને અમૂર્તપણુ એ જીવની સ્વભાવનીતિ છે, તેની જાતવ્યન્તરપણાની પ્રાપ્તિ પણ અતિ વિરુદ્ધ છે વળી ઈન્દ્રિયો કુસની ધેઠે મૂર્ત નવાળી હોવાથી તે જાણનાર નથી, પણ જાણના દ્વારે છે, જાણનાર તો જીવ છે.

કારણ કે ઇન્દ્રિયોનો ઉપરમ થયા છતાં પણ અગણ થાય છે, અને ઇન્દ્રિયોનો વ્યાપાર છતાં પણ કેઇવખત જ્ઞાન નથી થતું, માટે પાંચ બારીઓથી જેનાર વ્યક્તિની પેઠે આત્મા ઇન્દ્રિયોથી ભિન્ન છે ૧૯૮૧-થી-૧૯૮૬.

પ્રભાસ-હુ ખાદિનો ક્ષય થઈ પોતાના સ્વરૂપે જીવની વિવિધમાન અવસ્થા તે મોક્ષ, એમ જો આપ કહેતા હો, તો તે અવસ્થામાં શબ્દાદિ વિવિધતા ઉપસોગના અભાવે, મુક્તાત્માને મુખનો અભાવ હોવો જોઈએ.

ભગવન્ત-તારી એ આન્યતા અથોગ્ય છે, કેમકે મુક્તાત્માને સર્વ આવરણને ક્ષય થયેલ છે તેથી તે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનવાન છે, અને હુ ખના હેતુભૂત વેદનીયાદિ કર્મનો સર્વથા અભાવ હોવાથી કોઈપણ પ્રકારની બાધાથી રહિત છે, એટલે કે-ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનાનુભા મમ થએલા મુનિ જેમ મુખી હોય છે, તેમ મુક્તાત્મા પણ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાની, અને જન્મ-જરા-વ્યાધિ-મરણ-કષ્ટ વિશેષ-અસ્તિ-યોગ-શ્રુતિ-તપા-કડી-ગરમી-કામ-ક્રોધ-મ-માદ-તા રાગ દ્વેષ-ચિન્તા-ઉત્ક્રાન્તિ-વિગેરે નિરોધ હુ ખના અભાવે અત્યન્ત મુખી છે.

પ્રભાસ-પરન્તુ મુક્તાત્માને ઇન્દ્રિયો નહિ હોવાથી, તે આનંદાની પેઠે અજ્ઞાની છે. ભગવન્ત-તાર એ કથન અથોગ્ય છે, કેમકે તે કહેલે હેતુ ધર્મિના સ્વરૂપને વિપરીતપણે સિદ્ધ કરે છે, તેથી વિરૂદ્ધ છે. વળી એ હેતુથી “મુક્તાત્મા ઇન્દ્રિયોના અભાવે આનંદાની પેઠે અજ્ઞાન છે.” એમ પણ મિદ્ધ થયે.

પ્રભાસ-અસ્તુ, મુક્તાત્માને અજ્ઞાનપણું મિદ્ધ થાય, તો શી હરકત છે ?

ભગવન્ત-જેમ દ્રવ્યપણું અને અમૂર્તપણું એ જીવની સ્વભાવભૂત જાતિ છે, તે જાતિ અન્યજાતિપણે એટલે અદ્રવ્ય અને અમૂર્તપણે કોણપણું અવસ્થામાં નથી થતી, તેમ જીવપણું પણ જીવની સ્વભાવભૂત જાતિ છે, તેથી તે જાતિ અન્યજાતિપણે એટલે અજીવપણે કોઈપણ અવસ્થામાં નથી થતી. તેથી મુક્તાવસ્થામાં પણ જીવનું અજીવપણું નથી થતું. આ પ્રમાણે જેમ મુક્તાજીવ અદ્રવ્ય અને મૂર નથી થતો, તેમ તે પોતાના જીવસ્વભાવથી પલટી અજીવપણે પણ નથી થતો, અન્યથા જો તે સ્વભાવનો ત્યાગ કરે તો આનંદાશ અને પરમાણું આદિ પણ પોતાના સ્વભાવનો ત્યાગ કરીને વિપરીત બની જાય.

પ્રભાસ-અસ્તુ, ભવે એ એમ થાય, પણ “મુક્તાત્મા ઇન્દ્રિયોના અભાવે આનંદાની પેઠે અજ્ઞાની છે” મારા એ પક્ષમાનો ઇન્દ્રિયોના અભાવરૂપ હેતુ, ધર્મના સ્વરૂપને વિપરીત સિદ્ધ કરે છે, તેથી વિરૂદ્ધ છે, એમ આપ કહેછો, તે કેવી રીતે ?

ભગવન્ત-ઇન્દ્રિયો ઘટની જેમ મૂર્તાદિ સ્વભાવનાળી હોવાથી તે જાળી શકતી નથી, તે તો જાણના ઠારો છે, ત્યાં જાણનાર તો આત્મા છે, કેમકે (ઇન્દ્રિયરૂઝે જાણેલ અર્થતુ) ઇન્દ્રિયોનો ઉપરમ થયા છતાં પણ આત્માને સ્મરણ થાય છે, અને કોઈ વખત ઇન્દ્રિયોનો વ્યાપાર છતાં પણ આત્માને પદાર્થતુ જ્ઞાન નથી થતું, માટે પાંચ બારીઓથી જેનાર વ્યક્તિની પેઠે આત્મા ઇન્દ્રિયોથી ભિન્ન છે આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોના અભાવરૂપ જે તારો હેતુ છે તે ધર્મોના સ્વરૂપને-વિપરીત સિદ્ધ કરે છે અર્થાત્ તેવી વિરૂદ્ધ છે. ૧૯૮૨ થી ૧૯૮૬

જ્ઞાન એ જીવનો સ્વભાવ છે, તેથી ઇન્દ્રિયોના અભાવે મુક્તને જ્ઞાનનો અભાવ ન થાય તે બતાવે છે—

નાળરહિઓ ન જીવો સરૂવઓઽણુ વ્ય મુત્તિમાવેણ ।
 જં તેણ વિરુદ્ધમિદ્ અત્થિય ય સો નાળરહિઓ ય ॥ ૧૨૮૭ ॥
 કિદ્ધ સો નાળસરૂવો નણુ પચ્ચરણાણુભૂદ્ધઓ નિયણ ।
 પરદેદ્ધમ્મિ વિ ગચ્છો સ પવિત્ત-નિવિત્તિલિંગાઓ ॥ ૧૨૮૮ ॥
 સન્ન-રણાવગમે સો મુદ્ધયરો દ્વેજ્જ મુરો વ્ય ।
 તમ્મયમાયામાત્રદ્ધાણાનિત્ત ન જુત્ત સે ॥ ૧૨૮૯ ॥
 એવ પગાસમઙ્ગો જીવો છિદ્ધાવભાસયત્તાઓ ।
 વિંચિમ્મેત્ત માસદ્ધિદ્ધાવરણપ્પદ્ધનો વ્ય ॥ ૨૦૦૦ ॥
 મુદ્ધહુતર વિપાણઙ્ગ મુત્તો સવ્વાપિહાણનિગમાઓ ।
 અવળીયધરો વ્ય નરો નિવાતરણો પદ્ધવો વ્ય ॥ ૨૦૦૧ ॥

જેમ પરમાણુ ભૂતલાવ હિત નથી, તેમ જીવ પણ સ્વરૂપથી જ્ઞાનરહિત નથી, માટે “શુક્તાત્મા જ્ઞાનરહિત છે.” એ કથન વિરૂદ્ધ છે. જીવ જ્ઞાન નથી, એની શી ખાતરી? (જેમ પૃથ્વીમાં આવે તો) તે પ્રત્યક્ષ અનુભવથી જ્ઞાતાના અને પરમાત્માની પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિના લગથી જણાય છે. વળી એ શુક્તાત્મા સર્વ આવરણના અભાવે સ્વર્થના પદ વગરે શુદ્ધ હોય છે, માટે હિન્દ્રિયના અભાવે શુક્તજીવને અજ્ઞાન-પણું દહેલુ થાય નથી એ પ્રમાણે જીવ પ્રકાશમય-જ્ઞાનમય છે, પણ (સમાધી અવસ્થામાં) હિદાવભાસકપણાથી, હિદાવાળા આવરણમાં (કદાચીકમાં) પ્રકાશતા પ્રતીતિની પેઠે કિંચિત્તમાન પ્રકાશે છે, પરંતુ સર્વ આવરણનો નાશ થવાથી, ધરગહિત પ્રરૂપ, અથવા નિગવરણ પ્રતીતિની પેઠે શુક્તાત્મા અતિશય (સર્વ) જાણે છે ૧૯૭ “૧-૨૦૦૧

લગવન્ત —પરમાણુ જેમ ભૂતલાવ વિના નથી હોતો, તેમ જીવ પણ જ્ઞાન વિના નથી હોતો, કેમકે જ્ઞાન એ જીવનો સ્વભાવ છે, તેથી “શુક્ત જીવ જ્ઞાનરહિત છે,” એ કથન સર્વથા વિરૂદ્ધ છે. કારણ કે સ્વરૂપ સિવાય સ્વરૂપવાન કદીપણું હોઈ શકે નહિ.

પ્રભાસ —જીવ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે, એમાં પ્રમાણ શું ?

લગવન્ત—સ્વશરીરમાં જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવથી જણાય છે, કેમકે હિન્દ્રિયનો વ્યાપાર બધું પડ્યા પછી પણ, હિન્દ્રિય વ્યાપારથી જાણેલ અર્થનું સ્મરણ થાય ॥ તથા કોઈ વખત અન્યમનસ્ક અવસ્થામાં (મનના બીજા ચિંતનમાં) હિન્દ્રિયનો વ્યાપાર હોય, તોપણ અર્થનું જ્ઞાન નથી થતું, તેમજ કોઈ વખત વ્યાપારના અવસ્થામાં, નહીં જોએલ કે નહિ સાંભળેલ અર્થનું, સારા ક્ષણપર્યાયથી સ્મરણ થાય છે, આ સમયે સર્વકોઈ વ્યક્તિને અનુભવસિદ્ધ હોય છે, વળી તથાવિધ પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ આદિ લક્ષણોથી પરશરીરમાં પણ જીવજ્ઞાન સ્વરૂપ છે, એમ જણાય ॥

જેમ પ્રમાણે શુક્તાત્મા પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાન છે. હિન્દ્રિયવાળા જીવને થાય ૧ આવરણનો ક્ષય થવાથી તે તરતમતાએ જ્ઞાનવાન છે, અને જેને હિન્દ્રિયો નથી, એવા શુક્તાત્માને સર્વ આવરણનો ક્ષય થવાથી સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે જેમ સમજી શકીએ. આવી આવરણનો અપભવ થવાથી સર્વ સંપૂર્ણ પ્રકાશમય થાય છે, તેનીજ રીતે જ્ઞાનસ્વરૂપ શુક્તાત્મા,

ઇન્દ્રિયોના અભાવે સર્વ આવરણ દૂર થવાથી મ પૂર્ણ જ્ઞાનરૂપ સ પૂર્ણ પ્રમાણવાન થાય છે એવા સ્વરૂપવાલો આત્મા કેવલ સ સાગી અવસ્થામાં છાંયે હોય ત્યારે, કંઈક આવરણ ક્ષય થયા હોય, અને કંઈક ક્ષીણ ન થયા હોય ત્યારે, ઇન્દ્રિયરૂપ છિદ્રાવડે, ઊદવાળી લી ત આદિના આવરણથી આવૃત્ત દીપકની થેડે કિચિત્પ્રમાત્ર વસ્તુ પ્રકાશે છે—જાણે છે, પણ મોક્ષઅનસ્થામાં મુક્તાત્મા સર્વ આવરણના અભાવે, દીપક જેમ વગરે સારો પ્રકાશ આપે છે, અથવા ચૂંક (પનાનો (ચોતરવી કુદા થયેલો) પુરૂર જેમ બહારની વસ્તુ વધારે સારી રીતે જોઈ શકે છે, તેમ સર્વ વસ્તુને સર્વથા પ્રકારે જાણે છે માટે મુક્તાત્મા બાધારહિત અને પરમજ્ઞાનવાન હોવાથી અન્યન્ત સુખી છે. ૧૮૮૭-૧૮૮૮-૧૮૮૯-૨૦૦૦-૨૦૦૧

પુન્ય-પાપના અભાવે મુક્તાત્માને સુખનો અભાવ હોય એમ પ્રભાસ કહે છે,

પુણ્ણા પુણ્ણકયાદ જ મુહ દુઃસ્વાદ તેણ તન્નાસે ।

તન્નાસો તો મુત્તો નિસ્સુહ દુઃખો જહાગાર્ત ॥ ૨૦૦૨ ॥

અહવા નિસ્સુહ-દુઃખો નમ વ દેહે-દિયાદમાત્તઓ ।

આહારો દેહો ચિય જં મુહ દુઃખોવલ્લડીળં ॥ ૨૦૦૩ ॥

પુણ્ણફલ દુઃખં ચિય કમ્મોત્તયઓ ફલં વ પારસ્મ ।

નણ પાવફલે વિ સમં પચ્ચક્કલ્લવિરોહિત્તા ચેવ ॥ ૨૦૦૪ ॥

જે સુખ-દુઃખ છે, તે પુન્ય-પાપકૃત છે, અને એ કારણભૂત પુન્ય-પાપનો નાશ થવાથી તેના કાર્યભૂત સુખ-દુઃખનો પણ નાશ થાય છે, માટે શુ તાત્મા આકાશની થેડે સુખ-દુઃખ રહિત છે, અથવા શરીર અને ઇન્દ્રિયાદિના અભાવે મુક્તત્મા આકાશની થેડે સુખ-દુઃખ રહિત છે, કેમકે શરીરજન સુખ-દુઃખની ઉપલબ્ધિનો આધાર છે, (ચક્ર-વર્તિ આદિ પદ્ધતિશિષ્ય) પુન્યકૃત રૂળ કર્મોચિત્તજન્ય હોનાથી દુઃખરૂપ છે. (એમ કહેવામાં આવે તો નરકાદિરૂપ) પાપના ફળમાં પણ એજ પ્રમાણે કહી શકાય (જેમકે દુઃખરૂપે જાનેલું પાપકૃત ફળ, કર્મોચિત્ત જન્ય હોવાથી પરમાર્થથી સુખરૂપજ છે.) અને એમ કહેવું એ પ્રત્યક્ષ વિરૂદ્ધ છે. ૨૦૦૨-૨૦૦૩-૨૦૦૪

એના ઉત્તરમાં સામાજિક સુખ તે દુઃખજ છે, વાસ્તવિક સુખ તો મોક્ષમાજ છે, એમ જણાવતા લગવત ફરમાવે છે કે—

જત્તો ચિય પચ્ચક્કલ્લ સોમ્મ । મુહ નત્તિય દુઃખમેવેદ ।

તપ્પહિયારવિમત્ત તો પુણ્ણફલં પિ દુઃખં તિ ॥ ૨૦૦૫ ॥

વિસયમુહ દુઃખ ચિય દુઃખપહિયારઓ તિગિન્ન વ ।

ત મુહમુત્તયારાઓ ન યોવયારો વિણા તચ્છં ॥ ૨૦૦૬ ॥

તમ્હા જ મુત્તમુહં ત તચ્છં દુઃખસંલપ્પસસ્સ ।

મુણિણોડ્ડનારાહસ્સ વ ણિપ્પહિયારપ્પમુહઓ ॥ ૨૦૦૭ ॥

હે સૌમ્ય ! જે પ્રત્યક્ષ સુખ જણાય છે, તે સુખ નથી, પણ દુઃખજ છે, માત્ર દુઃખના પ્રતિમ રૂપે તેની વ્યવસ્થા કરી છે, એટલે પુન્યકૃત ફળ પણ દુઃખરૂપજ છે, જેમ રોગોપશાન્તિ માટે કરેલું ઔષધપાન દુઃખરૂપ છતાં સુખરૂપ મનાય છે, તેમ વિનયસુખ પણ

નાળરહિઓ ન જીવો સરૂઓડણુ વ્વ મુત્તિમાવેણ ।

જં તેણ વિરુદ્ધમિદ અત્યંતિય સો નાળરહિઓ ય ॥ ૧૨૯૭ ॥

કિદ મો નાળસરૂઓ નણ પચરસાણુમૂઢઓ નિયણ ।

પરદેહમિ વિ ગન્હો સ પવિત્ત નિવિત્તિલિંગાઓ ॥ ૧૨૯૮ ॥

સવ્વપરણાવગમે સો મુદ્ધયરો હવેજ મુરો વ્વ ।

તમ્મયમાત્રામાત્રાદણાણિત્ત ન જુત્ત સે ॥ ૧૨૯૯ ॥

પ્વ પગાસમડઓ જીવો છિદ્ધાત્માસયચાઓ ।

કિંચિન્મેત્ત માસદ્ છિદ્ધાવરણપ્પદ્ધો વ્વ ॥ ૨૦૦૦ ॥

મુદ્ધુત્તર વિયાણદ્ મુત્તો સવ્વપિદ્ધાણમિગમાઓ ।

અગ્ગીયયરો વ્વ નરો વિ પાવરણો પદ્ધો વ્વ ॥ ૨૦૦૧ ॥

જેમ પરમાણુ મૂર્તભાવ હિત નથી, તેમ જન પણ સ્વરૂપથી જ નરહિત નથી, માટે “શુક્તાત્મા જ્ઞાન-હિત છે.” એ કથન મિરૂદ્ધ છે જન જ્ઞાન-રૂપ છે, એની રીત ખાતરી ? (જેમ પૃથ્વીમા આવે તે) તે પ્રત્યક્ષ અનુભવથી પોતાના અને પરના શરીરમા પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિના લગથી જણાય છે, વળી એ શુક્તાત્મા સર્વ આવરણના અભાવે સૂર્યના જે વધારે ગુરૂ હોય છે, માટે દન્દ્રિયના અભાવે શુક્તજીવને અજ્ઞાન-પણું દહેણુ થાય નથી એ પ્રમાણે જવ પ્રજાશમય-જ્ઞાનમય છે, પણ (સમારી અવસ્થામા) છિદ્રાવભાસકપણાથી, છિદ્રવાળા આવનામા (કદાચીત્તમા) પ્રકાશતા પ્રદીપની જેટલે અચિત્તમાત્ર પ્રકાશે છે, પરંતુ સર્વ આવરણનો નાશ થનાથી, ધરરહિત પુરૂષ, અથવા નિગવરણ પ્રદીપની જેટલું શુક્તાત્મા આત્મશય (સર્વ) જાણે છે ૧ ૬૭ ૧-૨૦૦૧

લગવન્ત—પરમાણુ જેમ મૂર્તભાવ વિના નથી હોતો, તેમ જન પણ જ્ઞાન વિના નથી હોતો, કેમકે જ્ઞાન એ જીવનો સ્વભાવ છે, તેથી “શુક્ત જન જ્ઞાન-હિત છે.” એ કથન સર્વથા મિરૂદ્ધ છે. કાંણુ કે સ્વરૂપ સિવાય સ્વરૂપવાન કદીપણું હોઈ શકે નહિ.

પ્રભાસ—જવ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે, એમા પ્રમાણ શું ?

લગવન્ત—સ્વશરીરમા જવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, એતો પ્રત્યક્ષ અનુભવથી જણાય છે, કેમકે ધન્દ્રિયનો વ્યાપાર બધ પડ્યા પછી પણ, દન્દ્રિય વ્યાપારથી જાણેલ અર્થતું સ્મરણ થાય છે તથા કોઈ વખત અ યમનસ્વ અનસ્થાગા (મનના ખીજા ચિત્તમા) ધન્દ્રિયનો વ્યાપાર હોય, તોપણ અર્થતું જ્ઞાન નથી થતું, તેમજ કોઈ વખત વ્યાપારના અવસ્થામા, નહીં જોએલ કે નહિ સાલજેલ અર્થતું, સાત ક્ષયોપશમથી સ્મરણ થાય છે, આ સધળું અર્થકોષ વ્યક્તિને અનુભવસિદ્ધ હોય છે, વળી તથાવિધ પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ આદિ લક્ષણોથી પરશરીરમા પણ જવજ્ઞાન સ્વરૂપ છે, એમ જણાય ૩

જેમ પ્રમાણે શુક્તાત્મા પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાન-જ્ઞાન છે. દન્દ્રિયવાળા જીવને થાગ આવરણનો ક્ષય થવાથી તે તરતમતાએ જ્ઞાનવાન છે, અને એને ધન્દ્રિયો નથી, એવા શુક્તાત્માને સર્વ આવરણનો ક્ષય થવાથી સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે જેમ સમાધિ આવરણનો અપવન થવાથી સૂર્ય સંપૂર્ણ પ્રજાશમય થાય છે, તેનીજ રીતે જ્ઞાનસ્વરૂપ શુક્તાત્મા,

ઇન્દ્રિયોના અભાવે મર્વ આવરણ દર થવાથી સંપૂર્ણ જ્ઞાનરૂપ સંપૂર્ણ પ્રકાશવાન થાય છે એવા સ્વરૂપવાલો આત્મા કેંકત સારી અનસ્વાભા છકસ્થ હોય ત્યારે, કંઈક આવરણ ક્ષય થયા હોય, અને કંઈક દ્રીણ ન થયા હોય ત્યારે, ઇન્દ્રિયરૂપ છિદ્રોત્તરે, ત્રિદવાળી ભીત આદિના આવરણથી આવૃત દીપકની પેઠે કિચિત્કાન વસ્તુ પ્રકાશે છે—જાણે છે. પણ મોક્ષઅવસ્થામાં મુક્તાત્મા સર્વ આવરણના અભાવે, દીપક જેમ વસારે સારો પ્રકાશ આપે છે, અથવા શુદ્ધ (વિનાશ) (ચોતરડી હુડો થયેલો) પુરૂષ જેમ બહારની વસ્તુ વધારે સારી રીતે જોઈ શકે છે, તેમ સર્વ વસ્તુને મર્વથા પ્રતિ જાણે છે માટે મુક્તાત્મા આધારહિત અને પરમજ્ઞાનવાન હોવાથી અનંત મુખી છે. ૧૮૮૭-૧૮૮૮-૧૮૮૯-૨૦૦૦-૨૦૦૧

પુન્ય-પાપના અભાવે મુક્તાત્માને મુખનો અભાવ હોય એમ પ્રભાસ કહે છે.

પુણ્યા પુણ્યકયાઃ જ મુહ દુઃસ્વાઈ તેજ તન્નાસે ।

તન્નાસો તો મુત્તો નિસ્મુહ દુઃસ્વો જહાગાસં ॥ ૨૦૦૨ ॥

અહવા નિસ્મુહ-દુઃસ્વો નમ વ દેર્હે-દિયાદમાવાઓ ।

આહારો દેહો ચિય જં મુહ દુઃસ્વોત્તલદીળ ॥ ૨૦૦૩ ॥

પુણ્યફલં દુઃસ્વં ચિય કમ્મોદયઓ ફલ વ પાપસ્મ ।

નણ પાપફલે વિ સમ પચ્ચક્કલવિરોહિમા ચેવ ॥ ૨૦૦૪ ॥

જે મુખ-દુઃખ છે, તે પુન્ય-પાપહૃત છે. અને એ કારણભૂત પુન્ય-પાપનો નાશ થવાથી તેના કાર્યભૂત મુખ-દુઃખનો પણ નાશ થાય છે, માટે મુક્તાત્મા આકાશની પેઠે મુખ-દુઃખ રહિત છે, અથવા શરીર અને હિન્દ્રિયાદિના અભાવે મુક્તાત્મા આકાશની પેઠે મુખ-દુઃખ રહિત છે, કેમકે શરીરજ મુખ-દુઃખની ઉપલબ્ધિનો આધાર છે. (ચક્ર-વર્તિ આદિ પદપ્રાપ્તિરૂપ) પુન્યત્વ રૂપ કર્મો યજ્ઞ્ય હોવાથી દુઃખરૂપ છે. (એમ કહેવામાં આવે તો નરકાદિરૂપ) પાપના રૂપમાં પણ એજ પ્રમાણે કહી શકાય (જેમકે દુઃખરૂપ માનેલું પાપત્વ રૂપ, કર્મોત્થ જન્ય હોવાથી પરમાયથી મુખરૂપ છે.) અને એમ કહેવું એ પ્રત્યક્ષ વિરૂદ્ધ છે. ૨૦૦૨-૨૦૦૩-૨૦૦૪

એના ઉત્તરમાં સાસારિક મુખ તે દુઃખજ છે, વાસ્તવિક મુખ તો મોક્ષમાજ છે, એમ જણાવતા ભગવત દરમિયાને છે કે—

જત્તો ચિય પચ્ચક્કલ સોમ્મ । મુહ નત્તિય દુઃસ્વમેવેદ ।

તપ્પહિયારવિમત્ત તો પુણ્યફલં પિ દુઃસ્વ તિ ॥ ૨૦૦૫ ॥

વિસયમુહ દુઃસ્વં ચિય દુઃસ્વપહિયારઓ તિમિચ્છ વ ।

તં મુહમુવયારાઓ ન યોવયારો વિણા તર્ચ ॥ ૨૦૦૬ ॥

તમ્હા જ મુત્તમુહં ત તર્ચં દુઃસ્વસંઘવ્વસ્સ ।

મુણિણોડ્ઠાવાહસ્સ વ ણિપ્પહિયારપ્પમુહઓ ॥ ૨૦૦૭ ॥

હું સૌમ્ય ! જે પ્રત્યક્ષ મુખ જણાય છે, તે મુખ નથી, પણ દુઃખજ છે, માત્ર દુઃખના પ્રતિકારરૂપે તેની વ્યવસ્થા કરી છે, એટલે પુન્યત્વ રૂપ પણ દુઃખરૂપ છે, જેમ રોગોપશાન્તિ માટે કરેલું ઔષધપાન દુઃખજ છતાં મુખરૂપ મનાય છે, તેમ વિવિધમુખ પણ

દુ ખના પ્રતિકારરૂપ હોવાથી દુ ખરૂપ છતાં મુખ કહેવાય છે, તેને જે મુખ કહેવાય છે તે ઉપચારથી કહેવાય છે, અને એ ઉપચારસત્ય મુખ વિના થઈ શકે નહીં માટે જે મુખાત્માનું મુખ છે, તેજ અવરત્ય સર્વ દુ ખનો નિર્ણય થવાથી, તેમજ નિરાપાધ મુનિની પેઠે નિઃપ્રતિકાર હોવાથી સત્યમુખરૂપ છે ૨૦૦૫-૨૦૦૬-૨૦૦૭

ભગવન્ત — સૌમ્ય ! પ્રભાસ ! આ સ સાર ચક્રમા પુષ્પમાળા-ચન્દન—અગનાદિના ભોગજન્ય જે મુખ છે, તે સર્વ દુ ખજ છે. કેમકે સ્ત્રીસભોગાદિ સખધી ઉત્સુકતાથી થએલ અરતિરૂપ દુ ખનો, સ્ત્રીસભોગાદિ પ્રતિકાર છે, તે પ્રતિકારરૂપ હોવાથી દુ ખરૂપ છતાં પણ તેને મુખરૂપે મૂક લોકોએ ભેદ પાડ્યો છે. એટલેકે સ્ત્રીસભોગાદિકને ખમને ખજવાળવા ના મુખની પેઠે મુખ માન્યુ છે, અને શૂનીપર ચક્રાવણ, શૂળ આવણ, મસ્તકમા પીઠા થવી, બન્ધન વિગેરેને દુ ખ માન્યુ છે

પ્રભાસ - ત્રાસ ભોગ-ચક્રવર્તિઆદિ પદની પ્રાપ્તિ વિગેરે સ્વસ્વ વેદ્ય મુખને દુ ખ કહેવું, એતો પ્રત્યક્ષ વિરૂદ્ધ જણાય છે.

ભગવન્ત — એ મોહમુદને પ્રત્યક્ષ હોવાથી સત્ય નથી. મોહથી મૂક થએલા પ્રાણિ-ઓ, તે તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટેની ઉત્સુકતાથી થએલ અરતિરૂપ દુ ખના પ્રતિકારને મિ થ્યાપણે મુખ માને છે, દુ ખમા પણ તેને મુખની કલ્પના થાય છે. ખસને ખજવાળવામા અને અપથ્ય આહારને ખાવામા મુખ માને છે, તેમ વિષયમુખરૂપ પુન્યતુ ક્ષણ પણ વ વસ્તુ દુ ખજ છે કાંઈકે જેમ કોઈ-ગડ-હરસ આદિ રોગોપશાન્તિ માટે ઉકાળાતુ પાન, છેદન-હ ભન (હામ દેવા) વિગેરે ઉપાયો દુ ખકારી છતાં પણ મુખરૂપ મનાય છે, તેમ તે વિષયમુખ પણ ઉત્સુકતા જન્ય અરતિરૂપ દુ ખના પ્રતિકારરૂપ હોવાથી ખરીરીતે દુ ખજ છે. લોકમા તેને મુખ કહેવાય છે, પણ તે મુખ ઉપચારથી કહેવાય છે, એ ઉપચાર સત્ય નથી, પણ સત્ય વસ્તુ જે નહોય તો અન્યત્ર ઉપચાર કરી શકાતો નથી, એટલે કે જેમ સત્ય (સહ હોવાથીજ અન્યત્ર કોઈ વ્યકિતમા સિદ્ધપણાનો ઉપચાર કરાય છે, તેમ અહીં પણ સ સાન્ના વિષયમુખમા મુખનો ઉપચાર છે, ને ઉપચાર વિનાનું સત્ય મુખ તો મોક્ષમાજ છે, અને એવું મુખ, પુ થ-પાપજ ય સર્વ દુ ખનો ક્ષય થવાથી, વિશિષ્ટજ્ઞાનવાન નિગમ્યાધ-મુનિની પેઠે નિરૂપમ અને અવાલાવિકપણે સિદ્ધાત્માનેજ ઉત્પન્ન થાય છે ૨૦૦૫ થી ૨૦૦૭

વળી કહેલું છે કે જેઓએ અહ કાર તથા કામને છૂટી લીધા છે, અને જેઓ મન વચન અને કાયાનો વિચાર કરીને રહીત છે અને જેઓને પરની આશાઓ શાંતિ પામી છે તેના ભાવિતઆત્માને અહીં આજ મોક્ષ છે

જહ વા નાળમયોડય જીવો નાળોવગાઈ ચાવરણ ।

વરણમણુગદ્ધકારી સવાવરણક્ષણ મુદ્દી ॥ ૨૦૦૮ ॥

તહ સોવસ્તમઓ જીવો પાપ તરસોવઘાયય નેય ।

પુળમણુગદ્ધકારિ સોક્ત સદવસ્તણ સયલ ॥ ૨૦૦૯ ॥

જહ વા વમ્મવસ્તયઓ સો સિદ્ધચાઇપરિણ્ડ લમ્મ ।

તહ સસારાર્થ પાવ્હ તત્તો ચિય મુદ્ધ તિ ॥ ૨૦૧૦ ॥

જેમ અનન્ત જ્ઞાનમય આત્મા છે, અતિજ્ઞાનાનુષ્ઠાદિ તે જ્ઞાનના ઉપધાતક છે, અને

ઇન્દ્રિયો સૂચના પ્રમાણે ઢાંકનાર મેળના સમૂહમા પડેલા ઇન્દ્રની ઘેરે જ્ઞાનમા ઉપકારી છે, ને સર્વ આવરણનો ક્ષય થવાથી આત્માની અત્યંત જ્ઞાનપુદ્ધિ થાય છે. તેની જ રીતે અનન્ત સુખમય આત્મા છે, પાપ તેનું ઉપધાતક છે અને પુન્ય અનુત્તર વિમાનપર્યંત સુખનું ફળ અનુમંદકારિ છે, તે સર્વ પુન્ય-પાપનો ક્ષય થવાથી આત્માને સંપૂર્ણ નિરૂપમ મત્ય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. અથવા કર્મનો ક્ષય થવાથી આત્મા જેમ મિદ્ધનાદિ પરિણતિ પામે છે, તેમ કર્મનો ક્ષય થવાથી સંસારાતીત નિરૂપમ સત્યસુખ પણ પામે છે. ૨૦૦૮ ૨૦૦૯-૨૦૧૦.

સંસારિક સુખ-દુખનો આધાર શરીર છે, પણ મોક્ષસુખનો આધાર શરીર નથી, એ વાત બતાવે છે.

સાયા-ડસાય દુક્ષત તન્વિરહમ્મિ ય જઓ મુહ તેળં ।

દેહિં-દિણ્ણુ દુક્ષ સોક્ષ દેહિં-દિયામાવે ॥ ૨૦૧૧ ॥

જો વા દેહિં-દિયજ મુહમિચ્છહ ત પહુચ્છ દોસોડ્ય ।

સંતારાઈયમિદં ધમ્મતરમેય સિદ્ધિમુહ ॥ ૨૦૧૨ ॥

શાતા અને અશાતા બંને દુઃખજ છે, તેનો અભાવ થાય ત્યારે સુખ થાય, તેથી દેહ, અને ઇન્દ્રિયો છે ત્યાંસુધી દુઃખજ છે, અને ખરૂં સુખ તો દેહ તથા ઇન્દ્રિયના અભાવે થાય છે, અથવા જે દેહ અને ઇન્દ્રિયજન્ય સુખને સુખ કહે છે, તેની અપેક્ષાએ એ (મોક્ષમા સુખનો અભાવ હોવારૂપ) દોષ આવે, પણ આ મોક્ષસુખ તો સંસારાતીત છે અને ધર્માન્તર ભૂત છે (તેમા એ દોષ ન આવે) ૨૦૧૧-૨૦૧૨

શાતાવેદનીયરૂપ જે પુન્યનું ફળ લોકમા સુખ કહેવાય છે, તે દુઃખરૂપ છે, તે હમણાજ ઉપર કહ્યું છે, અને અશાતાવેદનીયરૂપ પાપનું ફળ તેનો નિર્વિવાદ દુઃખજ છે, એટલે કે પુન્ય અને પાપ ઉભયનું ફળ સંસારમા દુઃખજ છે, પણ સુખ નથી, એણે દુઃખ સિદ્ધાંતમાએને સર્વથા ન શકાય છે, તેથી તેમને સ્વાભાવિક નિરૂપમ અનન્ત સુખ છે, અને સંસારી જીવોને આધારભૂત શરીર અને ઇન્દ્રિયો છતે ઉપર કંઠા મુજબ દુઃખજ છે. વાસ્તવિક સુખ તો શરીર અને ઇન્દ્રિયોનો અભાવ થાય ત્યારેજ પ્રાપ્ત થાય છે.

અથવા જે સંસારનેજ ધમ્મજનાર, પરમાર્થને નહિ જોનાર, વિચ્યામિલ્યામિ, મોહ-મૂઠામા પ્રાણી હોય છે તે શરીર અને ઇન્દ્રિયજન્ય સુખને સુખ માને છે, પણ મોક્ષસુખને સુખ નથી માનતા, કેમકે તેવા સુખની તેને સ્વપ્નમા પણ કલ્પના નથી હોતી, તેવા જીવોને પ્રમાણથી મોક્ષની પ્રતિતિ કરાવ્યા છતાં “મુક્તાતમા શરીર અને ઇન્દ્રિયગદ્ધિત હોવાથી સુખ રહિત છે” એમ તેઓએના પક્ષમા દોષ આવે, પણ જે સંસારાતીત, સર્વથા વિવક્ષણ, ધર્માન્તરભૂત, અનુપમ, અક્ષય, નિરૂપચીત મોક્ષ સુખનેજ સુખ કહેતા હોય, એવા અમાગ જેઓએના કલ્પનમા એ દોષ નથી આવતો, ૨૦૧૧-૨૦૧૨

મુક્તાતમાનુ જ્ઞાન અને સુખ અનિત્ય નથી, પણ નિત્ય છે.

કહમણુમેવતિ મઈ નાણા-ડણાસહજતિ નણુ મણિય ।

તદ્દણિચ્ચ નાણંપિ ય વેયણધમ્મોચિ રાગો ઘ ॥ ૨૦૧૩ ॥

કયગાઈમાયઓ વા નાવરણા-ડડવાહકારગામાત્રા ।

ચ્છપાય-દ્વિહ-મજ્જસ્સહારઓ વા ન દોસોડ્ય ॥ ૨૦૧૪ ॥

(“ મુક્તાત્મા મુખી છે ” એમ) કયા અનુમાનથી માનવું ? એમ પૂછવામા આવે તો “ જ્ઞાન સતે નિરાપ્માધ હોવાથી (તે મુખી છે) ” એમ પૂર્વે કહેલું જ છે જે એમ હોય, તો જ્ઞાન અને મુખ એતનનો ધર્મ હોવાથી રાગની પેઠે અનિત્ય છે, અથવા તે કૃતક હોવાથી અનિત્ય છે. (એમ કહેવામા આવે તો) આવરણ અને દુખના કારણ ના હેતુનો અભાવ હોવાથી, મુક્તાત્માને જ્ઞાન અને મુખ અનિત્ય નથી, અથવા સર્વ પદાર્થ ઉત્પાદ-વ્યય-અને મુન સ્વરૂપ હોવાથી તે દોષ અહીં નથી લાગતો. ૨૦૧૩-૨૦૧૪

પ્રભાસ — સિદ્ધના છવો મુખી છે, એમ આપ કહો છો, તે કયા પ્રમાણથી આપ કહો છે ? જે અનુમાનથી કહેતા હો, તો તે અનુમાન કયું છે ?

ભગવન્ત — પ્રભાસ ! કેમ ભૂલી ગય છે ? હમણાજ પૂર્વે કહ્યું છે, કે “ સિદ્ધના છવો જ્ઞાન સતે નિરાપ્માધ હોવાથી મુનિની પેઠે અત્યન્ત મુખી છે ”

પ્રભાસ — જે આપ એમ કહેતા હો, તો તે ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે-મુક્તાત્માના મુખ અને જ્ઞાન એતનનો ધર્મ હોવાથી, રાગની પેઠે અનિત્ય છે, અથવા એ મુખ અને જ્ઞાન તપ વિગેરે કષ્ટકારિ અનુષ્ઠાનથી ઉત્પન્ન થતા હોવાથી, તેમજ તે ધરની પેઠે ઉત્પન્ન કરાતા હોવાથી અનિત્ય છે.

ભગવન્ત — ભદ્ર ! તારી એ માન્યતા અનુચિત છે. મુક્તાત્માના જ્ઞાન અને મુખ જે નાશ પામે, તો તે અનિત્ય કહેવાય, પણ તે નાશ પામતા નથી, કેમકે જ્ઞાનાવરણના ઉદયથી જ્ઞાનનો નાશ થાય, અને અશાતાવેદનીયના ઉદય રી મુખનો નાશ થાય, આ બન્ને જ્ઞાનાવરણ અને વેદનીયધર્મ મિથ્યાત્વાદિ બંધ હેતુવડે બંધાય છે, તે હેતુ મુક્તાત્માને નથી, તથી એ ઉભયના અભાવે, મુક્તાત્માના જ્ઞાન અને મુખનો નાશ નથી થતો, પણ સદા અવસ્થિત રહે છે, એટલે તે અનિત્ય કેવી રીતે કહેવાય ? નજ કહેનાય.

વળી એતનના બધાએ ધર્મો અનિત્ય નથી, કેમકે એતનગત દ્રવ્યત્વ અમૂર્તત્વ વિગેરે ધર્મો નિત્ય છે, આથી કરીને “ જ્ઞાન અને મુખ એતનધર્મ હોવાથી રાગની પેઠે અનિત્ય છે, ” એ કલ્પના હેતુ અનેકાન્તિક સિદ્ધ થાય છે. તેમજ કૃતકાદિ હેતુ પણ અનેકાન્તિક છે, કેમકે ધરનો પ્રધ્વસાભાવ કૃતક (કરાએલ) છે, છતાં નિત્ય છે, તથા કૃતકાદિ હેતુ અસિદ્ધ પણ છે, કેમકે સિદ્ધના જ્ઞાન અને મુખ સ્વાભાવિક છે. આવરણ અને બાધાના કારણનો અભાવ, થવાથી જે તિરોભાવરૂપે હતા તેજ આવિર્ભાવ પામ્યા છે, પણ ધરાદિની પેઠે તરાએના નથી, તેમજ નિર્જળી આદિની પેઠે ઉત્પન્ન પણ થયા નથી. કેમકે એના પડલથી તિરોભૂત થએલ ચન્દ્રજ્યોત્સ્ના અથવા સૂર્યપ્રભા, એ પડળ દૂર થવાથી આવિર્ભાવ પામે, તેથી તે કંઈ કરાએલ ન કહેવાય પરંતુ વિશિષ્ટરૂપે અનિર્ભૂત થએલ કહેવાય તેમજ કૃતકપણાથી મુક્તાત્માના જ્ઞાન અને મુખ અનિત્યજ છે, એમ કહી શકાય, કેમકે દરેક સમયે પર્યાયપણે જ્ઞેયનો વિનાશ થતા જ્ઞાનનો પણ વિનાશ થાય છે અને મુખ પણ દરેક સમયે જુદા જુદા રૂપે પરિણામ પામે છે એથી ઉભયને કથયિત અનિત્ય કહેવામા કે જ દોષ નથી, કારણ કે આત્મા-આકાશ-ઘટ-પટ નિગેરે સર્વ વસ્તુનો સમુદાય ઉત્પાદ-વ્યય ને મુવ સ્વભાવવાળો છે ૨૦૧૩-૨૦૧૪

હવે પેદાકા કથનથી, ભોક્ષની અને નિરૂપમ મુખની સિદ્ધિ કરે છે

નહ વડ સસરીસ્સ પ્પિયડપ્પિયાવહતિરેવમાદિ વ ય ।

તદમોલ્લે નાસમ્મિ ૨ સોલ્લાભાવમ્મિ વ ન જુવ ॥ ૨૦૧૫ ॥

નદ્વો અસરીરિ ચ્ચિય મુહ-દુઃસ્વાદ પિય ડપ્પિયાઈં ચ ।

તાઈ ન સંતિ નદ્વ કુદમસરીર તિ કો દોસો ? ॥ ૨૦૧૬ ॥

દેયપચાણ ચ અત્થ ન મુદ્દટ્ટ જાણાસિ તાણ ત મુણમ્મ ।

અસરીરવ્વવપ્સો અવણો વ સઓ નિસેહાઓ ॥ ૨૦૧૭ ॥

નનિસેહઓ ચ અન્નમ્મિ તન્વિહે વેવ પચ્ચઓ જેણ ।

તેણાસરીરગહણે જુત્તો જીવો ન સ્વરસિંગ ॥ ૨૦૧૮ ॥

“અશરીરીને સુખ-દુઃખનો અભાવ નથી.” ઇત્યાદિ જે કહ્યું છે, તે મોક્ષનો અભાવ, જીવનો નાશ અને (સિદ્ધ જીવને) સુખનો અભાવ માનવાથી અયોગ્ય હરે છે. અશરીરી એટલે નાશ પામેલ (જે નાશ પામેલ હોય તે અશરીરી કહેવાય) ને એનાને પ્રિયા-પ્રિય એટલે સુખ-દુઃખ તે સ્પર્શતા નથી, એમ આ પદોનો અર્થ માનવામા શુ કાપ છે? હે પ્રભાસ! તુ એ વેદપદોનો અર્થ અશરીરીને નથી જાણતો, તે તુ સાબળ વિધમાનના નિષેધથી અધનની જેટ અશરીરનો વ્યપદેશ છે. એટલે કે નશજ્ઞના નિષેધથી તેવાજ પ્રકારના અન્યપદાર્થમાં તેનો પ્રાયય થાય છે, તેથી અશરીર કહેવાથી મુક્તજીવ માનવો યોગ્ય છે, પણ ગદેશના શીંગડાની જેટ અભાવ માનવો યોગ્ય નથી. ૨૦૧૫-૨૦૧૬-૨૦૧૭-૨૦૧૮

ભગવન્ત — “ ન હ વૈ સશરીરસ્ય પ્રિયા-ડપ્પિયયોરપહતિરસ્તિ ” “ અશરીર વા-વસ્તત પ્રિયા-ડપ્પિયે ન સ્વૃણત ” ઇત્યાદિ જે વેદોક્ત શ્રુત છે, તે મોક્ષનો અભાવ, મોક્ષ અવસ્થામા જીવનો સર્વથા નાશ, અને મુક્તાત્માને સુખનો અભાવ, એમ માનવાથી અ-યોગ્ય હરે છે, કેમકે એજ શ્રુતિથી જીવ-કર્મના વિયોગરૂપ મોક્ષ, મોક્ષમા શુદ્ધ જીવની વિધમાનતા અને મુક્તાત્માને નિરૂપમ અનત સુખ એ ત્રણે બાબતો સિદ્ધ થાય છે.

પ્રભાસ — અશરીરનો સર્વથા નાશ થવાથી નાશ પામેલ જીવ ખરશૂગની જેટ અ-ભાવરૂપ થાય છે, એવાને સુખ-દુઃખનો સ્પર્શ ન થાય, એ સ્પષ્ટ જાણી શકાય એવું છે તેથી એાલવાઇ ગએલા પ્રદીપની જેટ, મોક્ષ પામેલ જીવનો સર્વથા નાશ માનવામા શા કાપ છે ?

ભગવન્ત — હે આયુષ્મન્ પ્રભાસ! તુ એ વેદપદોનો અર્થ ખરાખર નથી જાણતો તેથી એવો અયોગ્ય અર્થ કરે છે, સાબળ, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. એ પદમા ન અ-વ્યય છે, તે નિષેધાર્થે છે જ અને વૈ અવ્યય પચમી અર્થ છે, અને સશરીરસ્ય પદનો અર્થ શરીરનાળા જીવને, પ્રિયાડપ્પિયયોરપહતિરસ્તિ એનો અર્થ સુખ-દુઃખનો નાશ, આ સર્વનો મચ્છિત અર્થ આ પ્રમાણે થાય. જન શરીરવાળો હોવાથી તેને સુખ-દુઃખનો નાશ નથી તથા અશરીરસ્ય આદિનો અથ આ પ્રમાણે છે, શરીરરહિત એવા મોક્ષ અવસ્થામા વસતા જીવને સુખ-દુઃખ સ્પર્શતા નથી. અર્થાત્ બ્યાસુધી જીવ શરીરયુગ્મ છે ત્યાં સુધી તે સુખ અથવા દુઃખથી કદીપણ મુક્તો નથી, અને શરીરરહિત મુક્તાત્માને વેદનીય કર્માદિના ક્ષય થવાથી સુખ-દુઃખ કદીપણ સ્પર્શતા નથી. આ પ્રમાણે એ પદોનો અર્થ થતો હોવાથી અશરીર શબ્દથી મુક્તઅવસ્થામા રહેલા વિધમાન જીવનુંજ કથન કર્યું છે, પણ સર્વથા અભાવરૂપ નષ્ટજીવનું કથન નથી કર્યું, જેમ “ધનરહિત દેવદત્ત” આમા નિર્માન દેવદત્તને ધનનો નિષેધ કર્યો, પણ અવિધમાન એવા ખરશૂગને ધનનો નિષેધ નથી કર્યો, આથી કરીને કંઈ દેવદત્તનો અભાવ નથી સિદ્ધ થતો, તેમ અશરીરશબ્દથી જીવનો નાશ ન સમજવો,

(“ મુક્તાત્મા મુખી છે ” એમ) કયા અનુમાનથી માનવું ? એમ પૂછવામા આવે તો “ જ્ઞાન સતે નિરાપ્તાધ હોવાથી (તે મુખી છે ”) એમ પૂર્વે કહેલું જ છે જો એમ હોય, તો જ્ઞાન અને મુખ ચેતનનો ધર્મ હોવાથી રાગની પેઠે અનિત્ય છે, અથવા તે કૃતક હોવાથી અનિત્ય છે. (એમ કહેવામા આવે તો) આનંદ અને દુઃખના કારણ ના હેતુના અભાવ હોવાથી, મુક્તાત્માને જ્ઞાન અને મુખ અનિત્ય નથી, અથવા સર્વ પદાર્થ ઉત્પાદ-વ્યય-અને ધ્રુવ સ્વરૂપ હોવાથી તે દોષ અહીં નથી લાગતો. ૨૦૧૩-૨૦૧૪

પ્રભાસ — સિદ્ધના છવે મુખી છે, એમ આપ કહેા છે, તે કના પ્રમાણથી આપ કહેા છે ? જો અનુમાનથી કહેતા હો, તો તે અનુમાન કયુ છે ?

ભગવન્ત — પ્રભાસ ! કેમ જૂલી જાય છે ? હમણાજ પૂર્વે કહ્યું છે, કે “ સિદ્ધના છવે જ્ઞાન સતે નિરાપ્તાધ હોવાથી મુનિની પેઠે અત્યન્ત મુખી છે ”

પ્રભાસ — જો આપ એમ કહેતા હો, તો તે ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય કે કે-મુક્તાત્માના મુખ અને જ્ઞાન ચેતનનો ધર્મ હોવાથી, રાગની પેઠે અનિત્ય છે, અથવા એ મુખ અને જ્ઞાન તપ (વગેરે કષ્ટકારિ અનુદ્યાનથી ઉત્પન્ન થતા હોવાથી, તેમજ તે ધરની પેઠે ઉત્પન્ન કરાતા હોવાથી અનિત્ય છે.

ભગવન્ત — ભદ્ર ! તારી એ માન્યતા અનુચિત છે. મુક્તાત્માના જ્ઞાન અને મુખ જો નાશ પામે, તો તે અનિત્ય કહેવાય, પણ તે નાશ પામતા નથી, કેમકે જ્ઞાનાવરણના ઉદયથી જ્ઞાનનો નાશ થાય, અને અશાતાવેદનીયતા ઉદય તી મુખનો નાશ થાય, આ બન્ને જ્ઞાનાવરણ અને વેદનીયકર્મ ગ્રિધ્યાત્નાદિ બધ હેતુવડે બંધાય છે, તે હેતુ મુક્તાત્માને નથી, તવી એ ઉભયના અભાવે, મુક્તાત્માના જ્ઞાન અને મુખનો નાશ નથી થતો, પણ સંત અવસ્થિત રહે છે, એટલે તે અનિત્ય કેવી રીતે કહેવાય ? નજ કહેનાય.

વળી ચેતનના બધાએ ધર્મો અનિત્ય નથી, કેમકે ચેતનગત દ્રવ્યત્વ અમૂર્તત્વ વિગેરે ધર્મો નિત્ય છે, આથી કરીને “ જ્ઞાન અને મુખ ચેતનધર્મ હોવાથી રાગની પેઠે અનિત્ય છે. ” એ કથનમા હેતુ અનેકાન્તિક સિદ્ધ થાય છે. તેમજ કૃતકાદિ હેતુ પણ અનેકાન્તિક છે, કેમકે ધરનો પ્રધ્વસાભાવ કૃતક (કરાએલ) છે, છતાં નિત્ય છે. તથા કૃતકાદિ હેતુ અસિદ્ધ પણ છે, કેમકે સિદ્ધના જ્ઞાન અને મુખ સ્વાભાવિક છે, આનંદ અને બાધાના કારણનો અભાવ, થવાથી જે તિગેભાવરૂપે હતા તેજ આરિર્ભાવ પામ્યા છે, પણ ધરાદિની પેઠે કરાએલા નથી, તેમજ નિજળી આદિની પેઠે ઉત્પન્ન પણ થયા નથી, કેમકે મેનના પડલથી તિરોબૂત થએલ અન્દ્રજ્યોત્સ્ના અથવા મૂર્ચ્છા, એ પડા દૂર થવાથી આવિર્ભાવ પામે, તેથી તે કંઈ કરાએલ ન કહેવાય પરંતુ વિશિષ્ટરૂપે અનિર્ભૂત થએલ કહેવાય તેમજ કૃતકપણથી મુક્તાત્માના જ્ઞાન અને મુખ અનિત્યજ છે, એમ મહી માન્ય, કેમકે દરેક સમયે પર્યાયપણે જ્ઞેયનો વિનાશ થતા જ્ઞાનનો પણ વિનાશ થાય છે અને મુખ પણ દરેક સમયે જ્ઞાન જ્ઞેય રૂપે પરિણામ પામે છે એથી ઉસયને કથયિત્ અનિત્ય કહેવામા કે જ દોષ નથી, કારણ કે આત્મા-અકાશ-ધર-પટ વિગેરે સર્વ વસ્તુનો સમુદાય ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રુવ સ્વભાવવાળો છે ૨૦૧૩-૨૦૧૪

હવે વેદોક્ત કથનથી, ગોદાની અને નિરૂપમ મુખની ગિદ્ધિ કરે છે

નહ વડ્ સસરીસ્સ પ્પિયડપ્પિયાવહતિરેવમાદિ વ ચં ।

તદમોસ્તે નાસમ્મિ ૨ સોક્કલામાવમ્મિ વ ન જુત્ત ॥ ૨૦૧૫ ॥

નદ્વો અસરીરિ ચ્ચિય મુદ્-દુસ્તાદ્ પિય ડપ્પિયાઈં ચ ।
તાઢ ન સતિ નદ્વ કુદમસરીર વિ કો દોસો ? ॥ ૨૦૧૬ ॥
દેયપચાળ ય અત્થ ન મુદ્દઠ્ઠ જાણાસિ તાળ ત મુણમ્ ।
અસરીરવ્વવપ્પસો અવળો વ સઓ નિસેહાઓ ॥ ૨૦૧૭ ॥
નનિસેહાઓ ય અન્નમ્મિ તલ્લિદે ચેવ પચ્ચઓ જેણ ।
તેણાસરીરગહણે જુત્તો જીવો ન સ્વરસિંગ ॥ ૨૦૧૮ ॥

“અશરીરીને મુખ-દુ ખનો અભાવ નથી.” ઇત્યાદિ જે સ્વ્થુ છે, તે મોક્ષનો અભાવ, જીવનો નાશ અને (સિદ્ધ જીવને) મુખનો અભાવ માનવાથી અધોગચ દરે છે. અશરીરી એટલે નાશ પામેલ (જે નાશ પામેલ હોય તે અશરીરી કહેવાય) ને એવાને પ્રિયા-પ્રિય એટલે મુખ-દુ ખ તે સ્પર્શતા નથી, એમ આ પદોનો અર્થ માનવામાં શુ દોષ છે ? હે પ્રભાસ ! તુ એ વેદપદોનો અર્થ માનીરીતે નથી જાણતો, તે તુ સાક્ષણ વિદ્યમાનતા નિષેધથી અધનની પેઠે અશરીરનો વ્યપદેશ છે. એટલે કે નગજના નિષેધથી તેવાજ પ્રકારના અન્યપદાર્થમાં તેના પ્રત્યય થાય છે. તેથી અશરીર કહેનાથી મુક્તજીવ માનવો થાય છે, પણ ગદેશના શીંગડાની પેઠે અભાવ માનવો ધોગ્ય નથી. -૦૨૫-૨૦૧૬-૨૦૧૭-૨૦૧૮

ભગવન્ત — “ ન હ વં સશરીરસ્ય પ્રિયા-ડપ્રિયયોરપદતિરસ્તિ ” “ અશરીર વા-ચસત પ્રિયા-ડપ્રિયે ન સ્પૃશ્યત ” ઇત્યાદિ જે વેદોક્ત શ્રુતિ છે, તે મોક્ષનો અભાવ, મોક્ષ અવસ્થામાં જીવનો મર્વથા નાશ, અને મુક્તાત્માને મુખનો અભાવ, એમ માનવાથી અધોગચ દરે છે, કેમકે એજ શ્રુતિથી જીવ-કર્મના વિચોગરૂપ મોક્ષ, મોક્ષમાં શુદ્ધ જીવની વિદ્યમાનતા અને મુક્તાત્માને નિરૂપમ અનંત મુખ એ ત્રણે બાજબો મિદ્ધ થાય છે.

પ્રભાસ — અશરીરનો મર્વથા નાશ થવાથી નાશ પામેલ જીવ ખરશૃંગની પેઠે અભાવરૂપ થાય છે, એવાને મુખ-દુ ખનો સ્પર્શ ન થાય, એ સ્પષ્ટ જણી નકાય એવું છે તેથી એકલાવાદ ગએલા પ્રદીપની પેઠે, મોક્ષ પામેલ જીવનો મર્વથા નાશ માનવામાં શા દોષ છે ?

ભગવન્ત — હે આશુ'મન પ્રભાસ ! તુ એ વેદપદોનો અર્થ ખરાખર નથી જાણતો તેથી એવો અધોગચ અર્થ કરે છે, સાક્ષણ, તેના અર્થ આ પ્રમાણે છે, એ પદમાં ન અવ્યય છે, તે નિષેવાઈ છે હ અને વૈ અવ્યય પાવમી અર્થ છે, અને સશરીરસ્ય પદનો અર્થ શરીરવાળા જીવને, પ્રિયાડપ્રિયયોરપદતિરસ્તિ એનો અર્થ મુખ-દુ ખનો નાશ, આ સર્વનો સમુત્પિત અર્થ આ પ્રમાણે થાય. જીવ શરીરવાળો હોનાથી તેને મુખ-દુ ખનો નાશ નથી તથા અશરીરસ્ય આદિનો અર્થ આ પ્રમાણે છે, શરીરરહિત એવા મોક્ષ અવસ્થામાં વચ્ચતા જીવને મુખ-દુ ખ સ્પર્શતા નથી. અર્થાત્ બ્યામુધી જીવ શરીરમુખ છે ત્યાં મુધી તે મુખ અવવા દુ ખથી ક્ષીપણ મૂકાતો નથી, અને શરીરરહિત મુક્તાત્માને વેદનીય કર્મોદિનો ક્ષય થવાથી મુખ-દુ ખ ક્ષીપણ સ્પર્શતા નથી. આ પ્રમાણે એ પદોનો અર્થ થતો હોવાથી અશરીર શબ્દથી મુક્તઅવસ્થામાં રહેલા વિદ્યમાન જીવર્તુજ કથન કર્યું છે, પણ મર્વથા અભાવરૂપ નષ્ટજીવ કથન નથી કર્યું, જેમ “નરહિત દેવદત્ત” આમાં વિદ્યમાન દેવદત્તને ધનનો નિષેધ કર્યો, પણ અવિદ્યમાન એવા ખરશૃંગને ધનનો નિષેધ નથી કર્યો, આથી કઠીને કંઈ દેવદત્તનો અભાવ નથી સિદ્ધ થતો, તેમ અશરીરશબ્દથી જીવનો નાશ ન સમજવો,

પણ શરીરરહિતપણે સુક્તઅરગ્થામા લોકાન્તે તેની નિધમાનતા સમજવી. કારણ કે જેનો જ્યાં નિષેધ કરાય છે, તે નિષેધ તેની અમુકસ્થાને નિધમાનતા હોય એવોજ રાય છે, પણ ખગ્નશુભની પેઠે સર્વથા અનિધમાનતાવાલાનો નિષેધ નથી દરાતો.

જેનો નિષેધ કરાય, તેની વિધમાનતા અન્ય સ્થાનમા હોય, એમ કેમ માની શકાય ? એવી તને શકા થતી હોય, તો જેમ “ નબ્રાહ્મણ ” એટલે જે બ્રાહ્મણ નહિ તે અબ્રાહ્મણ, આમ કહેવાથી બ્રાહ્મણ સમાન અન્ય ક્ષત્રિયાદિ સમજાય છે. પણ સર્વથા દુસ્પર્ય અભાવ નથી સમજાતો, તેની રીતે અહીં પણ “ જેને શરીર નહી, તે અશરીર ” એમ કહેવાથી શરીરી જેવો અન્ય અશરીરી સુક્તઅવજ સમજાય છે, પણ તેના સર્વથા અભાવ નથી સમજાતો કારણ કે બન્નેમા ઉપયોગધર્મ સમાન છે. તેથી તે અપેક્ષાએ ઉભયમા મદ્દગતા છે. ઉભયની સદૃશતામા શરીર બાધક છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે શરીર તો જીવ સાથે ક્ષીર નીરની પેઠે એકરૂપ થઇ ગએલ હોવાથી એકજ છે. આ પ્રમાણે “ જ ” શબ્દના નિષેધથી તેની જેવાજ પદાર્થનો પ્રત્યય અન્ય પદાર્થમા થાય છે, પણ સર્વથા અભાવમા નથી થતો, માટે અશરીર શબ્દથી જીવજ સમજવો; પણ ખરિયાણીની પેઠે અભાવ ન સમજવો. ૨૦૧૫થી ૨૦૧૮.

હવે “ વાવસન્ત ” પદનો અર્થ કહે છે

જ વ વસત સત તમાહ વાસદ્ઓ સદેહપિ ।

ન કુસેજ વીયરાય જોગિણમિદે યરવિસેમા ॥ ૨૦૧૯ ॥

વાર ત્તિ વા નિગાઓ વાસદ્ઓ ભવતમિહ સત ।

ગુન્નાડવત્તિ વ મત નાનાદવિસિદ્ધમહવાહ ॥ ૨૦૨૦ ॥

ન વસત અવમતતિ વા મઈ નાસરીરગહનાઓ ।

કુસળાગિસેસળપિ ય જઓ મય સતવિસયનિ ॥ ૨૦૨૧ ॥

જે મુક્તાવસ્થામા વિધમાન હોય તેને, તથા વાશબ્દથી સદેહી વીતરાગ યોગીને પણ કદા નિષ્ટ વિશેષો એટલે-મુખ દુખ સ્પર્શતા નથી અથવા “ વાવ ” શબ્દ અવ્યય છે, અને “ સત ” એટલે (મુક્તાવસ્થામા) વિધમાન એ ॥ જીવને તથા વાશબ્દથી સશરીરી વીતરાગને, અથવા જ્ઞાનાદિગુણ વિગિષ્ટ વિધમાન જીવ, તેને મુખ-દુખ સ્પર્શતા નથી, એમ જાણીને નહિ વસતો તે અવસતો અર્થાત્ “ કોઇપણ સ્થળે ન હોય. ” એવો અર્થ કરવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે અશરીર શબ્દથી (પૂર્વે કદા મુજબ) જીવ સમજાય છે, અને સ્પર્શના પણ વિધમાન વિષયી જ માનેવ છે ૨૦૧૯-૨૦૨૦-૨૦૨૧.

“ વા વસત ” એટલે લોકાગ્રે રહેલ આ વિશેષણથી અશરીર શબ્દવડે વાચ્ય એવા નિધમાન જીવનુજ કથન કર્યું છે, પણ અવધમાન અર્થનું પ્રતિપાદન નથી કર્યું. કેમકે વસવાનો-રહેવાનો ધન એ વિધમાન પદાર્થનો છે મટે જીવના ન શરૂપ મોક્ષ નહી, પણ જીવની શુદ્ધ મુક્તઅવસ્થા તે મોક્ષ જાણવો તથા વા શબ્દની માન અશરીરી જીવજ તે વેદનાથી મુક્ત છે, એમ નહી, પરન્તુ મદેહી વીતરાગ જેનો મોહ ઉપશાન્ત થયો હોય, અથવા ક્ષય થયો હોય, એવા પરમ સમાધીનાળા યોગી, તે પણ મુક્ત તેથી કહેવાય, તેવાન પણ મુખ-દુખ સ્પર્શતા નથી

અથવા ‘ વા વસત ’ શબ્દનો ‘ વાવ સન્ત ’ એવો શ્લોક કરીને વાવ એ

અવ્યયનો અર્થ અથવા, અને સન્ત શબ્દનો અર્થ વિપ્રમાન કરીએ, ત્યારે મોક્ષમા (વ્ય-
માન એવા અશરીરી જીવને મુખ-દુખ સ્પર્શતા નથી, અને ત્રાજ શબ્દની પૂર્વોક્ત વીત-
રાગ યોગીને પણ તે સ્પર્શતા નથી

અથવા વા-અત-સત એવો હોય કરીએ, તેમા અનિવાર્ય રક્ષણ-ગતિ-પ્રીત
વિગેરે યોગણીસ અર્થ વાય છે, અને જે ધાતુ ગતનાયક હોય છે, તે ધાતુ જ્ઞાનના-
યક પણ હોય છે, તેથી અશરીરી સતે મુક્તાવસ્થામા વિપ્રમાન એવો જીવ, અથવા જ્ઞા-
નાદિગુણ (વશિષ્ઠ એવો) વ્યવમાન અશરીરી જીવ, તેને મુખ-દુખ સ્પર્શતા નથી, અને
જા શબ્દથી પૂર્વે વહેલ વીતરાગને પણ તે મુખ-દુખ સ્પર્શતા નથી.

પ્રભામ —એ પ્રમાણે શબ્દમાના અક્ષરોનો વિરોધ કરીને સ્નાહિત્રિત અથવી
સિદ્ધિ માટે જુદા જુદા વ્યાખ્યાન હુ પણ કરી શકુ છુ. એથી કરીને આપ કહે છે,
તેવા પ્રકારના મોક્ષની સિદ્ધિ નથી થતી, કેમકે ‘અસત્ત જા વસન્ત’ એ પદમાના વા
વસન્ત શબ્દનો જા અવસન્ત એવો વિરોધ કરીને જે કોઈ પણ મથને ન હોય તે, એવો
અર્થ કરીએ, તો અશરીરી એના જીવનો મુક્તાવસ્થામા અસાર હોનાથી તેને મુખ-દુખ
સ્પર્શતા નથી આવા અર્થથી મોક્ષનો અને જીવનો અભાવ પણ મિદ્ધ થાય.

ભગવન્ત —તારે એ અર્થ અરોગ્ય છે, કેમકે “જેને શરીર ન હોય, તે અશરીરી”
એ પ્રમાણે અશરીરનો અર્થ ક્રોતા મુક્તાવસ્થામા જીવની (વ્યવમાનના સમખય છે, તેથી અહીં
અક્ષરનો પ્રલેખ કરીને વ્યાખ્યા કરી યોગ્ય નથી. વળી “મુખ-દુખ સ્પર્શતા નથી.”
એ વાક્યમા સ્પર્શનારૂપ વિશેષણ છે, તે અશરીરીનું છે, જે અશરીરી શબ્દનો અથ
જીવનો અભાવ, એવો કરવામા આવે, તો એ વિગણુ નિર્ગર્ક ગણાય, કેમકે “અધ્યાના
પુત્રને મુખ-દુખ સ્પર્શતા નથી” આમા અભાવરૂપ વધ્યાપુત્રને સ્પર્શનારૂપ
વિગણુ નકામું છે. તેમ અહીં પણ નાનું જ થાય, તેથી અશરીર એટલે જે મુક્તજીવ,
તેનેજ એ વિશેષણ યુક્ત છે. માટે “વા-અવસન્ત” એવો પ્રતેર કરીને વ્યાખ્યા કરી અયોગ્ય
છે, પણ જે પ્રમાણે અગ્રે વ્યાખ્યા કરી તેજ યોગ્ય છે. આથી કરીને જીવ તથા કાર્મણુ
શરીરના વિગણરૂપ મોક્ષની અને મુક્તજીવની વિપ્રમાનતા સિદ્ધ વાય છે. પણ જીવનો
નિષેધ કરવાથી તો પૂર્વોક્ત શ્રુતિજ નિરર્થક થાય છે. ૨૦૧૬-૨૦૨૦-૨૦૨૩.

મુક્તાવસ્થામા મુખના અભાવની સિદ્ધિ અને ઉપમહાર.

एव पि होज मुचो निम्मुह-दुखलक्षण तु तदवत्य ।

त नो पिय-अपियाह जम्हा पुण्णेरकयाह ॥ २०२२ ॥

नाणाऽवाहत्तणओ न कुसंति नवीयरानदोसस्स ।

तस्स नियमपिय वा मुत्तमुहं का पसगोऽत्थ १ ॥ २०२३ ॥

જિજ્ઞાસે સસયર્મિમ જિજ્ઞેણ જર-મરણત્રિપ્પમુક્કેગ ।

सो समणो पवण्डओ तिहिं सह खडियसएहिं ॥ २०२४ ॥ ६४१-१७९

અસત્, એ પ્રમાણે મુક્તાતમા બહે હોય, પરન્તુ તે મુખ-દુખ સહિતહોવાથી તેને
પ્રિયા-પ્રિય સ્પર્શતા નથી એટલે મુખદુખ તો નથી એ માત્ર તો નક્કી છે. એમ કહેવામા
આવે, તો તે અયુક્ત છે, કેમકે પ્રિયા-પ્રિય એ પુન્ય-પાપકૃત છે, તથા જ્ઞાની અને નિગમાધ

હોવાથી રાગ-દ્વેષરહિત તે મુક્તાત્માને પ્રિયા પ્રિય સ્પર્શતા નથી, પણ તેમને સ્વાભાવિક સુખમુખ હોય છે, એટલે તેમને મુખનો અભાવ કહેવાતું શુ પ્રયોજન છે? કઈજ નહિ, એ પ્રમાણે જરા અને મનથી મુક્તોલા જિનેયરે તેમના સસયનો છે. કર્થો, એટલે તેમણે પોતાના મુખે શિષ્યો સહિત લગત પાસે દીક્ષા લીધી. ૨૦૨૨-૨૦૩-૨૦૨૪.

પ્રભાસ-અરતુ આપ કહો છો તેવો મુક્તાત્મા હોય, અને એથી કરીને જીવ-કર્મના વિશેષરૂપ શોધ, તથા તેમા આત્માની વિધિમાનતા હોય એ પણ હું માનું છું, પરંતુ “સિદ્ધના જીવો મુખ-દુખ રહિત છે” એમ જે મેં પૂર્વે શ્રુતિથી કહ્યું છે, તે મુજબ “અશરીરીને પ્રિયા-પ્રિય સ્પર્શતા નથી” એવા વચનથી મુક્તાત્માને મુખનો તો અભાવ જ સિદ્ધ થાય છે.

ભગવન્ત-જીવોને પ્રિય-અપ્રિય, એટલે સામારિક મુખ-દુખ છે, તે તે પુન્ય-પાપ કર્મથી જન્ય છે, અને એ પુન્ય-પાપ મુક્તાત્માને સર્વથા ક્ષય પામેલા છે, તેથી તેમને સામારિક પ્રિયાપ્રિય ન સ્પર્શે, એ થાય છે, પરંતુ એથી કરીને કઈ મુક્તાત્માને મુખનો અભાવ ન માની લેવો, કારણ કે રાગ-દ્વેષરહિત મુક્તાત્મા ઉત્કૃષ્ટજ્ઞાની અને નિરાખાધ હોવાથી, તેમને સ્વાભાવિક અને નિર્દમ્ય શોધમુખ હોય છે, વળી તે પ્રાપ્ત થએલું મુખ પુનઃ નારા પણ નથી પામતું.

અથવા “અશરીરીને પ્રિયા પ્રિય સ્પર્શતા નથી” એ કથનથી મુક્તાત્માને મુખનો અભાવ સિદ્ધ કરવા માટે વિવાદ કરવોજ નકામો છે, કેમકે પુન્ય-પાપ જનિત પ્રિયા-પ્રિયનો અભાવ થવાથી મુક્તાત્માને તે સામારિક મુખ દુખનો સ્પર્શ ન થાય, એ સ્પષ્ટ છે, માટે આરંભ કરવાથી ‘ભદ્ર’ પ્રભાસ! “ન હવે શરીરસ્ય” કથાને વેળા પડેથી જીવ અને કાર્મણ શરીરના વિશેષરૂપ શોધ, શોધમા જીવની વિધિમાનતા, અને પુન્ય-પાપનો ક્ષય થવાથી ઉત્પન્ન થએલા મુક્તાત્માને સ્વાભાવિક અપ્રતિપાતિ મુખ આ ત્રણે બાબતો સિદ્ધ થાય છે.

વળી “કરમયં વૈતત્ત સર્વં વદન્નિહોત્તમ” એટલે મરણકાળ પર્થન્ત અગ્નિહોત્ત કરવો. આ વેદવાક્યમા શોધકહેતુભૂત ક્રિયાના આરંભનો કાળ બતાવ્યો નથી, તેથી જે તુ’ શોધના સમયે શકા કહે છે, તારી તે શકા પણ અથોય છે, કેમકે તેમા વા શબ્દનો અર્થ અર્થ હોવાથી તે પદનો અર્થ એવો છે, જે જીવનપર્થન્ત-સર્વ કાળ સુધી પણ અગ્નિ હોત કરવો, અને વા શબ્દથી શોધની ક્રિયાવાળાએ શોધકહેતુ અતુષ્ટાન પણ કરવું. આ પ્રમાણે વિધ્યમ હું જગતજિનેયર દેવે વેદોન્ત શ્રુતિથી અને મુક્તિઓ વડે શોધની સિદ્ધિ કરીને પ્રભાસના સસયનો છે કર્થો, એટલે તેમણે પોતાના મુખે શિષ્યો સહિત ભગવન્ત પાસે દીક્ષા લીધી ૨૦૨૨-૨૦૨૩-૨૦૨૪.

અહીં અગ્નિઆરમા ગણધરોના વાદ સમાપ્ત થયો અને એ સમાપ્ત થવાથી બધાએ ગણધરોના વાદની સમાપ્તિ થઈ

હવે ઉપરોક્ત ગણધરોની ઉત્પત્તિના કારણભૂત ક્ષેત્ર-કાળાદિ અગ્નિઆર દ્વારો જણાવવાને દ્વારગાથા કહે છે

સ્વેત્તે કાલે જમ્મે ગોત્તમગાર-હુમત્તપરિયાણ ॥

કેવલિય આઝ આગમ પરિનિવ્વાણે તવે ચેવ ॥ ૨૦૨૫ ॥ ૬૪૨ ૧૮૦

(ગણધરોની ઉત્પત્તિ આદિના કારખૂત) ક્ષેત્ર કાળ-જન્મ-ગોત્ર-ગુણધર્માવામ
પર્યાય-છાન્દ્યપર્યાય કૈાળી પર્યાય-મન્દાઆયુ-ય-આગમ-નિર્વાણ મમય-અને નિર્વાણ
સમયનો તપ (આ અગીઆર બાબતો હવે કહેવાશે.)

ક્ષેત્રદારનો અવયવાર્થ.

મગહા ગોવ્વરગામે જાયા તિળ્ગેવ ગોયમસગોત્તા ।

કોહ્લાગ સન્નિવેસે જાઓ વિઅત્તો સુદ્ધમ્મો અ ॥ ૬૪૩ ॥

મોરીયસન્નિવેસે દો માયરો મહમોરિયા જાયા ।

અયલો ય કોસલાણ મહિલાણ અરુપિઓ જાઓ ॥ ૬૪૪ ॥

તુગીય સન્નિવેસે મેયડ્ઝો વચ્છમૂમિણ જાઓ ।

મગવાંપિય વ્પમાસો રાયગિહે ગગહરો જાઓ ॥ ૬૪૫ ॥ દારં ॥

અર્થ — પહેલા ત્રણ ઇન્દ્રભૂતિઆદિ ગૌતમગોત્રીય ગાનરો મગપદેશમાં ગોવ્વર
ગામની અંદર જન્મ્યા. અને કોહ્લાગમ્નિરેશમાં વ્યક્ત તથા સુદર્મ ગણધર જન્મ્યા.
મહિક ને માર્થ એ બે ભાષા માર્થસન્નિરેશમાં જન્મ્યા. અયલગણધર કોસલામાં અને
અરુપિત ગણધર મિયિલામાં જન્મ્યા. વત્તમૂમિ (ઉદયનના કોશાત્રી દેશમાં) તુગિક
સન્નિરેશની અંદર મેવાર્થ ગણધર જન્મ પામ્યા, અને ભગવાન પ્રસાદગણધર ગાંડહ
નગરમાં થયા. ૬૪૩ થી ૬૪૫.

કાળદારનો અવયવાર્થ.

જેઢ્ઢા કિત્તિય સાઈ સવળો હથુત્તરા મહાઓ ય ।

રોહિણિ ઉત્તરસાટા મિગતિર તહ અસ્સિળી પૂસો ॥ ૬૪૬ ॥ દારં ॥

અર્થ — જ્યેષ્ઠા-કૂતકા-રવાતિ-શ્રવણ-હસ્તોત્તરા અવના ઉત્તરાશ્વિની-મધા-રોહિ-
ણિ-ઉત્તરાષાઢા-મૃગશિર-અર્ધીની તથા પુષ્ય એ નક્ષત્રોમાં અત્યુક્તે ઇન્દ્રભૂતિ આદિ ગણ-
ધરોનો જન્મ થયો હતો. ૬૪૬.

ગણધરોના માતા-પિતાના નામ

વસુમર્દ ધળમિત્તે ધમ્મિલ ધગદેવ મોરિણ ચેવ ।

દેવે વસૂ ય દત્તે વલે ય પિયરો ગળહરાણ ॥ ૬૪૭ ॥

પુહવી ય વારુણી મહિલા ય વિજયદેવા તહા જયતી ય ।

ગદા ય વ્રુણદેવા અહમહા ય માયરો ॥ ૬૪૮ ॥ દારં ॥

અર્થ — વસુભૂતિ, ધનમિત્ર, ધર્મિલા, ધનદેવ, માર્થ, દેવ, વસુ, દત્ત અને બપ

એ ગણધરોના પિતા બણવા. તેમા હ દ્રભૂતિ આદિ ત્રણના પિતા વસુભૂતિ છે, અને બાકીના ગણધરોના પિતા અનુક્રમે ધનમિત્રાદિ જમ્બુવા પૃથિવી, વારૂણી, ભદ્રિલા, વિજયદેવા, જયન્તી, નદા, વરુણદેવા, અને અતિભદ્રા. એ ગણધરોની માતાઓ જાળની. પહેલા ત્રણની માતા પૃથિવી છે, ને બાકીનાઓની અનુક્રમે બીજી વારૂણી આદિ છે. તેમા વિજયદેવા મહિષ ને મૌર્ય બાળની પિતા ભણ હોવા છતાં એકજ માતા છે. વિજયદેવાનો પહેલો પતિ ધનદેવ મરણ પામવાથી તે મૌર્યના ધરમા રહી. આથી ભિન્ન પિતા છતાં બન્નેની માતા એક હતી. તે વખતે તે દેગમા તેમ જ ય હુઆ મ્થાન કરવામા હમ વિરોધ નહિ હોય. ૬૪૭-૬૪૮.

ગોત્રદ્વાર.

તિષ્ઠિય ગોયમગોત્તા મારદ્વા અગ્નિવેસ વાસિદ્વા ।

કાસવ ગોયમ હારિય કોહિણદુગ ચ ગોત્તાઈ ॥ ૬૪૯ ॥

અર્થ — ઇન્દ્રભૂતિ આદિ પહેલા ત્રણ ગણધરો ગોત્રમગોત્રીય છે. વ્યક્ત-મુધર્મ-ને મહિષ અનુક્રમે ભારદ્વાજ-અગ્નિવે-ચાયન-ને વારાણ ગોત્રીય છે, મૌર્ય-અક પિત-ને અથવા ભ્રાતા એ ત્રણ અનુક્રમે કાસવ-ગોત્રમ ને હારીત ગોત્રીય છે, અને મેતાર્ય તથા પ્રભામ એ બે કોહી મગોત્રીય છે. ૬૪૯.

અગાર પર્યાયદ્વાર.

પણા છાચાલીસા વાયલા હોઈ પણ પણા ય ।

તેવણ પચસદ્દી અહયાલીસા ય છાચાલા ॥ ૬૫૦ ॥

છત્તીસા સોલસગ અગારવાસો મવેગળહરાણ ।

છઠમત્થપરિયાગ અદ્દમ કિત્તઈસ્સામિ ॥ ૬૫૧ ॥

અર્થ — પચાસ વર્ષ, છે તાલીસ વર્ષ, બેતાલીસ વર્ષ, પચાસ વર્ષ, પચામ વર્ષ, તેપન વર્ષ, પાસઠ વર્ષ, અઠતાલીસ વર્ષ, છેતાલીસ વર્ષ, છત્રીસ વર્ષ અને સોલ વર્ષ પર્યન્ત, અનુક્રમે ઇન્દ્રભૂતિ આદિ ગણધરોનો રહવાસ બણવો. હવે પછી અનુક્રમે હનસ્થપર્યાય હોવાનો. ૬૫૦-૬૫૧.

હનસ્થ પર્યાયદ્વાર.

તીસા વારસ દસગ વારસ વાયાલ ચોદસ દુગ ચ ।

ળવગ વારસ દસ અદ્દમ ચ છઠમત્થપરિયાઓ ॥ ૬૫૨ ॥

છઠમત્થપરીયાગ અગારવાસ ચ વોગસિત્તાણ ।

સવ્વાઠગસ્સ સેસ જિણાપરિયાગ વિયાણાહિં ॥ ૬૫૩ ॥

જિણ-ગણહરનિગમણ મણિયમઓ સિત્તનિગમપાસરો ।

કાલંતરગદરિસળહેતુ તુ વિવજ્જઓ તદ્દ વિ ॥ ૨૦૨૬ ॥

જિનેશ્વર અને ગણધરોતુ નિર્ગમન કહેવાથી, દ્રવ્યનિર્ગમ દ્વાર કહ્યું, હવે ક્ષેત્રનિર્ગમ દ્વાર કહેતું બોલ્યું, પરંતુ કાળ એ દ્રવ્યની અંતરગપણે જણાતો હોવાથી, પ્રથમ કાળદ્વાર કહીને પછી ક્ષેત્રનિર્ગમ દ્વાર કહીશું ૨૦૨૫-૨૦૨૬.

વારસ સોલસ અઢારસેવ અઢારસેવ અટ્ટેવ ।

સોલસ સોલ તહેકવીસ ચોદ સોલે ચ સોલે ચ ॥ ૬૫૪ ॥

વાણડઈ ચઢહત્તરી સત્તરિ તત્તો મવે અસીઈ ચ ।

અગં ચ સય તત્તો તેસીઈ પંચણ ડઈ ચ ॥ ૬૫૫ ॥

અઢત્તરિ ચ વાસા તત્તો વાવત્તરિ ચ વાસાઈ ।

વાવટ્ટી ચત્તા સ્વલ્લુ સવ્વગણહરાડય અયં ॥ ૬૫૬ ॥

સવ્વેણ માહણા જઘા સવ્વે અઙ્ગાવયા વિઙ્ગ ।

સવ્વે દુવાલસગી ચ સવ્વે ચોદસપુવ્વિણો ॥ ૬૫૭ ॥

પરિણિવ્વુયા ગણહરાં જીવંતે ણાયણ ણવજગણાડ ।

ઈદમૂઈ સુઙ્ગમો ચ રાયગિહે નિવ્વુણ વીરે ॥ ૬૫૮ ॥

માસં પાઓવગયા સવ્વેઽવિય સવ્વ લહ્હિસપપ્પા ।

વઙ્ગરિસહસંઘયણા સમચરસા ચ સઠાણે ॥ ૬૫૯ ॥

અર્થ —ત્રીસ, બાર, દસ, બાર, બેતાલીસ, ચૌદ, બે, નવ, બાર, દસ, અને આઠ વર્ષ પર્યંતનો ઇન્દ્રભૂતિ આદિનો હ્રસ્વસ્થપર્યાય જાણવો. સર્વ આયુષ્યમાંથી હ્રસ્વસ્થપર્યાય અને ગૃહવાસપર્યાય બાદ કરતા એક જે રહે, તે કેવળીપર્યાય જાણવો. બાર, સોળ, અઠાર, અઠાર, આઠ, સોળ, સોળ, એકવીસ, ચૌદ, સોળ અને સોળવર્ષનો અનુક્રમે ઇન્દ્રભૂતિ આદિનો કેવળીપર્યાય છે. બાણ વર્ષ, યુગોતેર, સીતેર, એશી, એકસો, ત્યાગી, પચાણ, અઠ્યોતેર, બહોતેર, બારઠ, અને ચાળીસ વર્ષનું અનુક્રમે બધા ગણધરોતુ સર્વાયુ જાણવું. બધા ગણધરો જાતિવત આદ્યો હતા, વળી તેઓ વિદ્વાન અધ્યાપકો તેમજ દ્વાદશાંગી અને આઠપૂર્વને ધારણ કરનારા હતા. નવગણધરો વીર લગવન્તની હયાતીમા મોક્ષ પામ્યા, અને ઇન્દ્રભૂતિ તથા મુદ્ધર્મસ્વામી, મહાવીરપ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા પછી રાજગૃહમા મોક્ષે ગયા. બધાએ ગણધરો એક મારાનું પાદપોપગમન પામેલા, સર્વલજ્જિયુક્ત, વજ્રરૂપભારાચ સઘયણવાલા અને સમચરસસ સ્થાનવાળા હતા. ૬૫૨-૬૫૯

હવે કાળનું દ્રવ્ય-અતરગપણ તથા કાળશબ્દની વ્યુત્પત્તિ કહે છે.

જ વત્તણાફરૂવો વત્તરણત્યંતર મઓ કાલો ।

આહારમિત્તમેવ ડ રેત્ત તેળતરગો સો ॥ ૨૦૨૭ ॥

કલણ પજ્ઞાયાણ કલ્લિજ્ઞે તેળ વા જઓ વત્થુ ।

કલયતિ તય તમ્મિ વ સમયાફકલાસમૂહો વા ॥ ૨૦૨૮ ॥

સો વત્તણાફરૂવો કાલો દવ્વસ્સ ચેવ પજ્ઞાઓ ।

કિંચિમ્મેત્તવિસેસેળ દવ્વકાલાફવવણ્ણસો ॥ ૨૦૨૯ ॥

જે વર્તનાદિરૂપ કાળ છે, તે દ્રવ્યથી અનર્થ-અતરગત અને હોવાથી દ્રવ્યની અ-વ્યતર છે, અને ક્ષેત્ર તો માન તેના આધાર છે. નવા પુરાણાદિ પર્યાયોનું જેથી કથન થાય તે, જેથી અથવા જ છતે વાર્ષિકાદિરૂપે વસ્તુ જણાય તે, અથવા સમયાદિ કળાઓના સમૂહ તે કાળ, એ વર્તનાદિરૂપ કાળ, દ્રવ્યનો પર્યાયજ છે, પણ કિંચિત્માત્ર વિશેષની અપેક્ષાએ દ્રવ્યકાળ-અદ્વાકાળ આદિ વ્યપદેશ કરાય છે, ૨૦૨૮.

વર્તના-પરિણામ-ક્રિયા-પરત્વ-અપરત્વ આ સર્વ કાળકૃત છે, તેથી તે કાળના લિંગ તરીકે છે. તેમા નવા-પુરાણાદિરૂપે તે તે ભાવે (નિરન્તર વર્તણુ તે વર્તના કહેવાય અને નવા પયાયની જે પ્રાપ્તિ થાય તે પરિણામ કહેવાય. આવા પરિણામ વાદળા વિગે-રેમા આદિમાન છે, અને ચન્દ્રવિમાન વિગેરેમા અનાદિ છે. એક રથળથી બીજા રથળે જવારૂપ દેશાન્તર પ્રાપ્તિ તે ક્રિયા, દેવદત્તથી યજ્ઞદત્ત પહેલા જન્મે હોવાથી પર કહેવાય, અને યજ્ઞદત્તથી દેવદત્ત પાછળ ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી અપર કહેવાય આ ચારે લક્ષણ-વાળો વર્તનાદિરૂપ કાળ દ્રવ્યથી અલિપ્ત છે. અને ક્ષેત્ર તો દ્રવ્યનો આધારમાત્ર છે, તેથી કાળપદાર્થ દરેક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અન્તરગ છે, અને ક્ષેત્ર દ્રવ્યની બહાર છે, આ કાર-ણથી દ્રવ્ય નિર્ગમ કહ્યા પછી નિર્દેશાનુસારે ક્ષેત્ર નિર્ગમ કહેવો જોઈએ, તે છતાં તેને ઉલ્લે-ખીને કાળનિર્ગમ કહીએ છીએ.

નવા-પુરાણાદિ અથવા સમયાદિ પર્યાયોનું કથન કરવું તે કાળ, આ માસિક છે, આ વાર્ષિક છે, આ શરદઋતુ સંબંધી છે, ઇત્યાદિરૂપે વસ્તુ જેનાથી જણાય તે કાળ. અથવા તે કાળ છતેજ આ માસિક છે, આ સાવતસરીક છે, ઇત્યાદિરૂપે વસ્તુ જણાય છે મટિ તે કાળ કહેવાય. અથવા સમયાદિ કળાઓના સમૂહ તે કાળ, તે વર્તનાદિરૂપ કાળ દ્રવ્યનો પર્યાયજ છે, પરંતુ કિંચિત્માત્ર વિશેષ (વપદેશથી દ્રવ્યકાળ અદ્વાકાળ-યથાયુક્ત-કાળ આદિ વ્યપદેશ કરાય ॥ ૨૦૨૭-૨૦૨૮-૨૦૨૯.

હવે દ્રવ્યકાળાદિના ભેદા કહી ભાવકાળ જણાવી આ અધિકારમા કયા કાળ લેવો છે તે કહે છે.

દવ્વે અરુ અહાડય ઉવ્વકમે દેસ-કાલકાલે ય ।

તહ ય પમાણે વણ્ણે માવે, પગય તુ માવેળ ॥ ૨૦૩૦ ॥ ૬૬૦ ૧૮૧

ચેયણમચયણસ્સ વ દવ્વસ્સ ઠિઈં ડ જા ચડવિગપ્પા ।

સા હોઈ દવ્વકાલો અહવા દવિય તુ તં ચેવ ॥ ૨૦૩૧ ॥ ૬૬૧-૧૮૨

દ્રવ્યકાળ-અદ્વાકાળ-યથાચુકકાળ-ઉપક્રમકાળ-દેશકાળ-મરણકાળ-પ્રમાણકાળ-વર્ણ-કાળ અને ભાવકાળ, એવી રીતે નવ પ્રકારે કાળ બહુવો તેમાં અહીંઆ ભાવકાળ અધિ-કૃત છે. ચેતન અથવા અચેતન દ્રવ્યની જે ચાર પ્રકારની સ્થિતિ, તે દ્રવ્યકાળ છે, અથવા એ દ્રવ્યોજ દ્રવ્યકાળ છે. ૨૦૩૦-૨૦૩૧

નામ અને સ્થાપનાકાળ મુખે સમભય એવા છે, તેથી તેની વ્યાખ્યા મૂકીને શેષ દ્રવ્યાદિ નવ ભેદો કાળના છે, તે કહે છે. તેમાં પ્રથમ વર્તનારૂપમાળ તે દ્રવ્યકાળ કહેવાય. સ્પર્શ-ચન્દ્રની ગાતથી પ્રગટ થતો અદ્રીદ્રીપાન્તર વર્તી જે કાળ તે અદ્વાકાળ. દેવાદિના જીવનરૂપ કાળ તે યથાચુકકાળ. ધર્મજીત અર્થને દૂરથી નજીક લાવવારૂપ કાળ તે ઉપક્રમ-કાળ. ઇષ્ટવસ્તુની પ્રાપ્તિ થવારૂપ અવસરકાળ તે દેશકાળ. મરણ પામવારૂપ કાળ તે મૃત્યુકાળ. દિવસ-રાત્રિરૂપકાળ તે પ્રમાણકાળ. ગ્યામવર્ણ તે વર્ણકાળ અને ઐાદયિકાદિ ભાવના સાદિ-અપર્યવમાનાદિ ભેદ તે ભાવમાળ અહીં પ્રસ્તુતમા ભાવકાળનો અધિકાર છે, અને બાકીના દ્રવ્યકાળાદિ તો કાળના ભેદ હોવાથીજ અહીં પ્રરૂપ્યા છે.

દેવ-નારકાદિ સચેતન અને પુદ્ગળ રૂક ધાદિ અચેતન દ્રવ્યની અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ, સાદિ-સપર્યવસાનાદિ ભેદ ચાર પ્રકારે છે, તે સ્થિતિ દ્રવ્યનો પર્યાય હોવાથી દ્રવ્યકાળ કહેવાય અથવા સચેતન અચેતનરૂપ એ દ્રવ્યજ દ્રવ્યકાળ કહેવાય, કેમકે પર્યાય અને પર્યાયવાન્ બન્ને અભિન્ન હોય છે. ૨૦૩૦-૨૦૩૧

દ્રવ્યકાળ અને તેની ચાર પ્રકારની સ્થિતિ ભાષ્યકાર કહે છે.

દવ્વસ્સ વત્તણા જા સ દવ્વકાલો તદેવ વા દવ્વ ।

ન હિ વત્તણાવિભિન્ન દવ્વં જમ્હા જઓડમ્હિઅ ॥ ૨૦૩૨ ॥

મુત્તે જીવા ડજીવા સમયા-ડડવલિયાદઓ પવુચંતિ ।

દવ્વ પુળ સામન્ન મળ્લણ્ણ દવ્વટ્ટયામેત્ત ॥ ૨૦૩૩ ॥

મુર-સિદ્ધ-મવ્વ-ડમવ્વા સાહ-સપ્પજવસિયાદઓ જીવા ।

સ્વયાળામયતીયા નમાદઓ વેયણારહિયા ॥ ૨૦૩૪ ॥

દ્રવ્યની જે વર્તના તે દ્રવ્યકાળ. અથવા એ દ્રવ્યોજ દ્રવ્યકાળ છે, કેમકે દ્રવ્ય વર્તનાથી ભિન્ન નથી. એ માટે સૂત્રમાં કહ્યું છે કે જીના-જીવ દ્રવ્યોજ સમયાવસિકાદિ ભેદ કહેવાય છે. જીનાજીવને સામાન્યથી દ્રવ્ય કહેવાય છે, તે તો દ્રવ્યાર્થ માત્રથીજ કહેવાય

• જેકે આ ભાવાર્થ ભાષ્ય ગાથા ૨૦૩૪ મા લીધો છે.

૨૦૩૧ મો ગાથા પછી નીચેની એક ગાથાની ભાષ્યકારે વ્યાખ્યા નથી કરી.

ગઈ સિહ્ધા મવિયાયા અમવિય પુગ્ગલ અળામયહ્હા ય ।

તીયરૂ તિન્નિ કાયા જીવાજીવટ્ટિઈં ચડહા ॥ ૬૬૨ ॥

અર્થ —ગતિ, મિદ્ધ, ભવ્ય, અને અભવ્યની અપેક્ષાએ સાદિસપર્યવસિતાદિ ચાર પ્રકારે જીવની સ્થિતિ છે, અને પુદ્ગળ, અનાગતકાળ, અતીતકાળ, તથા ધર્માદિ ત્રણ અસ્તિમાયની અપેક્ષાએ સાદિ સપર્યવગિતાદિ ચાર પ્રકારે અજીવની સ્થિતિ છે. ૬૬૨

છે. કેવ સિદ્ધ-ભવ્ય અને અભવ્યની અપેક્ષાએ સચેતન-જીવ દ્રવ્યના સાદિ-સપર્થવસિતાદિ ચાર પ્રકારની સ્થિતિ છે તથા સ્કંધ-અતીતકાળ-અનાગતકાળ-અને આત્માદિની અપેક્ષાએ અચેતન-અજીવ દ્રવ્યની પણ ચાર પ્રકારની સ્થિતિ છે. ૨૦૩૨-૨૦૩૩-૨૦૩૪

સાદિ-સાન્તાદિષ્ટ દ્રવ્યની વર્તના તે દ્રવ્યકાળ કહેવાય છે, અથવા એ સચેતન-અચેતનરૂપ દ્રવ્યજ દ્રવ્યમાળ કહેવાય છે, કેમકે વર્તના-પરિણામાદિથી દ્રવ્ય જુદું નથી. તે માટે આગમમા કહ્યું છે કે—“ કિમયં મંતે! વાહેતિ પલુચ્ચર? , મોયમા! જીવા ચેષ જ્ઞાતીયા ચેષ ’ । હે ભગવન્ત કાળ કેને કહેવાય? જોતમ! જીવો અને અજીવોજ કાળ છે, આ પ્રમાણે આગમમા જીવાજીવ દ્રવ્યોત્તર સમયઆવળિકાદિરૂપે કાળ કહેવ છે, પણ દ્રવ્યરૂપે તેા દ્રવ્યાર્થપણાથીજ માત્ર તેઓને સામાન્યપણે દ્રવ્ય કહેવાય છે, માટે એ દ્રવ્યજ દ્રવ્યકાળ કહેવાય છે.

એ સચેતન અચેતનરૂપ દ્રવ્યની સ્થિતિ ચાર પ્રકારે છે તેમા કેવ-નારકી-તિર્થંચ અને મહાવૃષ્ટિ પદાર્થની અપેક્ષા એ જીવની સાદિ-સાન્ત સ્થિતિ છે, અમુક એક સિદ્ધની અપેક્ષા એ આદિ-અનન્ત સ્થિતિ, ભવ્યજીવોની અપેક્ષાએ અનાદિ-સાન્તસ્થિતિ, કેમકે તેઓ સિદ્ધ થાય, ત્યારે તે ભવ્ય પણ ન કહેવાય અને અભવ્ય પણ ન કહેવાય, તેથી સિદ્ધત્વ પ્રાપ્ત થતા તેઓતુ ભવ્યપણુ સમાપ્ત થાય છે, અને અભવ્યજીવોની અપેક્ષાએ અનાદિ-અનન્ત સ્થિતિ છે, આ પ્રમાણે સચેતન દ્રવ્યની સાદિ-સાન્ત વિગેરે ચાર પ્રકારની સ્થિતિ છે એજ પ્રમાણે ચાર પ્રકારની સ્થિતિ અચેતન દ્રવ્યની પણ છે. જેમકે દ્વિઅણુકાદિ સ્કંધની સાદિ-સાન્ત સ્થિતિ, કેમકે એવા દ્વિઅણુકાદિ પુદ્ગલ દ્રવ્યની વધારેમા વધારે અસંખ્યાતા કાળપર્યંતની સ્થિતિ કહી છે, તથા ભવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ સાદિઅનન્ત સ્થિતિ, ભૂતકાળની અપેક્ષાએ અનાદિ-સાન્ત સ્થિતિ આકાશ-ધર્માસ્તિકાય-અધર્માસ્તિકાય વિગેરેની અપેક્ષાએ અનાદિ-અનન્ત સ્થિતિ. એ પ્રમાણે ચેતનારહિત અજીવદ્રવ્યના પણ ચાર પ્રકારની સ્થિતિ છે. આ બન્ને પ્રારના દ્રવ્યની સ્થિતિ તે દ્રવ્યકાળ કહેવાયછે. ૨૦૩૨-૨૦૩૩ ૨૦૩૪.

હવે અદ્વાકાળતું સ્વરૂપ અને તેના ભે. કહે છે.

સૂરઝિરિયાવિસિદ્ધો ગોદોદાહકિરિયામુ નિરવેક્ષો ।

અદ્વાકાલો મળ્લહ સમયસ્થેત્તમ્મિ સમયાર્હ ॥ ૨૦૩૫ ॥

સમયા-SSવાલિય મુદ્દુત્તા દિવસમહોરત્ત પમ્લ માસા ય ।

સવચ્છર-જુગ-પાલિયા સાગર-ઓસપ્પિ-પલિયદ્ધા ॥ ૨૦૩૬ ॥ ૬૬૩ ૧૮૩

સૂર્યક્રિયાવિશિષ્ટ અને જોદાહાધાત્મક ક્રિયામા નિરપેક્ષ, જે સમયક્ષેત્રમા સમયાદિરૂપે કાલ પ્રવર્તે છે, તે અદ્વાકાળ કહેવાય છે. (તેના આ સેદો છે.) સમય-આવલિકા-મુહૂર્ત-દિવસ-અહોરાત્ર-પક્ષ-માસ-વર્ષ-યુગ-પર્યોપમ-ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી-અને પુરુગળપરાવર્ત. ૨૦૩૫-૨૦૩૬.

ચેત્તની ચારે તિશાએ સૂર્ય ચન્દ્ર વિગેરેના ભ્રમણરૂપ ગતિક્રિયાવડે પ્રગટ કરાતો, અદીદ્રીપ ને બે સમુદ્રમા જે સમયાદિરૂપ કાલ પ્રવર્તે છે, તે અદ્વાકાળ કહેવાય છે. આ અદીદ્રીપ ને બે સમુદ્રપ સમયક્ષેત્ર સિનાય અન્યત્ર સૂર્ય વિગેરેની ગતિક્રિયાનો અભાવ હોવાથી ત્યાં અદ્વાકાળ કહેવાતો નથી, કેમકે ત્યાંતો ક્રિયાજ પરિણામવતી હોનાથી કાળ કહેવાય છે. ઉપરાંત જે અદ્વાકાળ તે જોદાહાધાત્મક ક્રિયાની અપેક્ષા રાખતો નથી, પરન્તુ

સૂર્ય વિગેરેની ગતિક્રિયાની અવેક્ષા ગણે છે. એટલે કે ગતિમાન સૂર્ય પોતાના કિરણોપર જેટલા ક્ષેત્રને પ્રકાશમાન કરે, તેટલા ક્ષેત્રને દિવસ અને તે સિવાયના ક્ષેત્રને રાત્રિ કહેવાય છે. આ રાત્રિ અથવા દિવસનો અતિસૂક્ષ્મ અંશ તે સમય, તેવા અસંખ્યાતા સમયની આવલિ ઇત્યાદિરૂપે પ્રવર્તેલા કાળ સૂર્યાદિની ગતિ સિવાય અન્ય ક્રિયાની અવેક્ષા નથી રાખતો.

નિર્વિભાગ પરમસૂક્ષ્મ કાળનો અંશ તે સમય કહેવાય છે. તે સિદ્ધાંતમાં કહેલા ક્રમ-ળના શો પાદડાના ને જીર્ણ-શાદીના ફાડવાના દૃષ્ટાંતથી જાણવો. એવા અસંખ્યાતાસમયે એક આવળી વાય, બે ધરીરૂપ કાળ તે સુદૂર્ત કહેવાય સૂર્ય કિરણોથી પ્રકાશિત આકાશ અરૂપ, અથવા ચાર પ્રહરાત્મક જે હોય, તે દિવસ, અને સૂર્ય કિરણોથી અસ્પૃષ્ટ આકાશ અરૂપ, અથવા બીજા ચાર પ્રહરાત્મક જે હોય તે રાત્રિ એ ઉભય મળીને અહોરાત્ર કહેવાય. પંદર અહોરાત્ર મળીને એક પક્ષ, બે પક્ષનો એક માસ, બાર માસનું એક વર્ષ, પાંચવર્ષે એક યુગ, અસંખ્યાત યુગે એક પલ્લેષપત્ર દશ કોડાકોડીપલ્લેષપત્રે એક સાગરોપત્ર દસ કોડાકોડી સાગરોપત્રે એક ઉત્સર્પિણી તેટલાજ સાગરોપત્રે એક અવસર્પિણી, અને અનન્તી ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી મળીને એક પુરુગળ પરાવર્ત થાય આ પુરુગળપરાવર્તના દ્રવ્યાદિભેદ છે, તે અન્ય ગ્રંથોથી જાણી લેના. ૨૦૩૫-૨૦૩૬

હવે યથાયુષ્કાળનું સ્વરૂપ તથા તેના ભેદ કહે છે

આઠયમેત્તવિસિદ્ધો સ પ્વ જીવાળ વત્તણાદપઓ ।

મળ્લઈ અહાડકાલો વત્તઈ જો જશિર જેળ ॥ ૨૦૩૭ ॥

નેરઙ્ગ-તિરિય-મળુઆ-દેવાળ અહાડય તુ જ જેળ ।

નિવ્વત્તિયમન્નમવે પાલેતિ અહાડકાલો ઉ દાર ॥૨૦૩૮॥૬૬૪-૧૮૪

તેજ પૂરોક્ત વર્તનાદિમય અદ્વાકાળ આયુષમાનથી વિશિષ્ટ હોય, અને જેટલા કાળપર્યંત જે જીવે જે આયુષ્યુક્ત વર્તે, તે તે જીવોના યથાયુષ્કાળ કહેવાય છે. નારકી-તિર્યંચ-મનુષ્ય-અને દેવ આયુષાથી કોઈ પણ આયુ જે જીવે જે પ્રકારે પૂર્વભવમા બાંધ્યું હોય, તેને તેવા વિપાકથી અનુભવવું. એ યથાયુષ્કાળ કહેવાય છે. ૨૦૩૭-૨૦૩૮.

પૂરોક્ત વર્તનાદિમય અદ્વાકાળ નારકાદિ આયુથી વિશિષ્ટ હોય ત્યારે તેજ યથાયુ-ષ્કાળ કહેવાય છે. એટલે કે જે જીવે આર્ત-રોદધ્યાનાદિ પ્રકારે જેટલા કાળપર્યંતનું આયુષ બાંધ્યું હોય, તેટલા કાળપર્યંત તે જીવને તે આયુષ્યને વિપાકથી અનુભવવાનો કાળ તે યથાયુષ્કાળ કહેવાય છે. અર્થાત્ પૂર્વભવમા બાંધેલું નરકાય નારકીપણે વિપાકથી અનુભવાય તે નરકાયુકાળ તિર્યંચનું આયુ તિર્યંચપણે વિપાકથી અનુભવાય તે તિર્યં-આયુકાળ મનુષ્યાયુ બાંધેલું હોય, તે મનુષ્યાયુપણે વિપાકથી અનુભવાય તે મનુષ્યાયુ-કાળ અને દેવાયુ બાંધેલું હોય, તે દેવાયુપણે વિપાકથી અનુભવાય તે દેવાયુકાળ કહેવાય. એમ યથાયુષ્કાળ ચાર પ્રકારે છે. ૨૦૩૭-૨૦૩૮.

હવે ઉપક્રમકાળનું સ્વરૂપ અને તેના ભેદ કહે છે

જેનોવકામિજ્ઞઈ મપીવમાણિજ્ઞઈ જમો જ તુ ।

■ ફિલોવક્ષમકાલો ફિરિયાપરિણામમૂઢો ॥ ૨૦૩૯ ॥

દુવિહોવક્રમકાલો સામાચારી અહાડય ચેવ ।

સામાચારી તિવિહા ઓહે દસહા પયવિમાગે ॥ ૨૦૪૦ ॥ ૬૬૫-૨૮૫

૧ ૨૦૪૦ મી આથા પછી નીચેની ૬૬૬ થી ૭૨૩. આથાઓની લાખ્યકારે વ્યાખ્યા નથી કરી.

જે વડે ઉપક્રમ કરાય એટલે દર રહેલી વસ્તુ નજીક લવાય તે (ઉપચારથી) ઉપક્રમ કાળ કહેવાય. અને એ ઘણી ઘણી ક્રિયાના પરિણામથી ધણા થાય છે. એ ઉપક્રમકાળ બે પ્રકારે છે. સામાચારી ઉપક્રમ કાળ અને યથાયુક્ત ઉપક્રમકાળ (તેમા) ઓધમઆચારી-દશવિધસમાચારી-અને પદવિભાગ સામાચારી એમ સમાચારી ઉપક્રમકાળ ત્રણ પ્રકારે છે. ૨૦૪૦.

દર રહેલી વસ્તુને તે તે ઉપાયભૂત એવા ક્રિયાવિશેષવડે નજીક લાવવી તે ઉપક્રમ કહેવાય. અથવા જે સામાચારી વિગેરે વસ્તુને નજીક લાવવી તે સામાચારી વગેરેના ઉપક્રમ કહેવાય, તે ઉપક્રમના જે કાળ, તેને ઉપચારથી ઉપક્રમકાળ કહેવાય. તે ઉપક્રમકાળ ઘણી ક્રિયાઓના પરિણામથી ધણા લેટે થાય છે

એ ઉપક્રમકાળ ઉપક્રમકાળ બે પ્રકારે છે. એક સામાચારી ઉપક્રમકાળ અને બીજી યથાયુક્ત ઉપક્રમ કાળ. તેમાં શિષ્ટ પુરુષોએ આચરેલ ક્રિયાઓના સમૂહ તે સામાચારી કહેવાય. તેવી સામાચારી પૂર્વે જેવા ઉપરના સુત્રમાંથી અહીં ઉત્તરાધ્યયનાદિમા કે આવશ્યકાદિમા લાવવી તે સામાચારીઉપક્રમ કહેવાય. અને તેના જે કાળ, તે ઉપચારથી સામાચારીઉપક્રમકાળ કહેવાય. તથા દીર્ઘકાળે ભોગવવા યોગ્ય આયુષ્યને ઘાડાજ કાળમાં ભોગવીને ખવાવણુ તે યથાયુક્ત ઉપક્રમ કહેવાય, અને તેના જે કાળ તે ઉપચારથી યથાયુક્ત ઉપક્રમકાળ કહેવાય. મતલબ કે સામાચારી દ્વારાએ જે કાળનો ઉપક્રમ થાય તે સામાચારીઉપક્રમકાળ, અને આયુષ્યના ઉપક્રમવડે જે કાળનો ઉપક્રમ થાય તે યથાયુક્તઉપક્રમકાળ કહેવાય.

અહીં સામાચારી ત્રણ પ્રકારે છે પહેલી ઓધ સામાચારી, તે સામાન્યથી પડિ-લેહણ આદિ માંહુ સામાચારી કહેવારૂપ ઓધનિર્ચુક્તિથી જાણવી. બીજી દશવિધસામાચારી, તે હમ્લામાર-મિથ્યાદુષ્ટતાદિ દસ પ્રકારની સાધુસમાચારી મૂળ આવશ્યકનિર્ચુક્તિથી જાણવી. અને ત્રીજી પદવિભાગ સામાચારી, તે છે સૂત્રો જાણવા. આ ત્રિવિધ સામાચારીમાંની પ્રથમ ઓધ સામાચારી, નવમા પૂર્વગત આચાર નામની ત્રીજી વસ્તુના વીસમા પ્રાભૂતાન્તર્ગત ઓધપ્રાભૂતપ્રાભૂતમાંથી ઉદ્ધરીને પરમોપકારી કરણાણુ પૂર્વાચાર્યોએ, વર્તમાન સમયના અટપણુદિ તથા અદ્યપચાચુ ના સાધુઓના ઉપકાર માટે ઓધનિર્ચુક્તિ નામનો સક્ષિપ્ત ગ્રન્થ રચ્યો તે છે કેમકે ઉપર કહેલા સુત્રતુ અધ્યયન આ કાળના યવો કરી શકે નહિ, અને આગળ ઉપર તે સુત્ર વિષ્ણુદ થયે એમ જાણીને કૃપાણુ આચાર્યોએ અતુમહ કરવા માટે ઉપરના સુત્રથી ઉદ્ધરીને ઓધનિર્ચુક્તિરૂપે કરીને આપી. દશવિધ સામાચારી, ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના છવીસમા અધ્યયનમાંથી ઉદ્ધરીને, ઘાડા વખતનાજ ચારિત્ર અહણ કરેલા અને તે સુત્ર અધ્યયન ન કરી શકે એવા સાધુઓપર ઉપકાર કરવાને માટે " હમ્લા-મિથ્યાદિ " સક્ષિપ્તપણે રચીને આપી, અને છે. ૩ થ સ-ખધી પદવિભાગ સામાચારી, નવમા પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરીને આપી છે ૨૦૩૯-૨૦૪૦.

इच्छा मिच्छा तद्वाकारो आवसिया य निसीहिया ।
 आपुच्छणा य पडिपुच्छा छदणा य निमंतणा ॥ ६६६ ॥
 उवसंपया य काले सामायारी भवे दसहा ।
 एएसिंतु पयाणं पत्तेय परूवणं वोह ॥ ६६७ ॥
 जइ अब्भत्थेज्ज परं कारणजाए करेज्ज से कोई ।
 तत्थवि इच्छाकारो न कप्पइ बलाभिओगो उ ॥ ६६८ ॥
 अब्भुवगममि नज्जइ अब्भत्थेऊण वट्टइ परो उ ।
 अणिगूहियवलविरिण साहुणा ताव होयवं ॥ ६६९ ॥
 जइ हुज्ज तस्स अणलो कज्जस्स वियाणती ण वा वा णं ।
 गिलाणाईहि वा हुज्ज वियावडो कारणेहि सो ॥ ६७० ॥
 राइणिय वजेत्ता इच्छाकार करेइ सेसाण ।
 एय मज्झ कज्जं तुव्भे उ करेह इच्छाए ॥ ६७१ ॥
 अहवाऽवि विणासेतं अब्भत्थेत च अण्ण दट्ठूण ।
 अण्णो कोई भणेज्जा तं साहुं णिज्जरट्ठीओ ॥ ६७२ ॥
 अद्वय तुव्भं एयं करेमि कज्ज तु इच्छकारेणं ।
 तत्थवि सो इच्छं से करेइ मज्जायमूलियं ॥ ६७३ ॥
 अहवा सयं करेतं किंचि अण्णस्स वावि दट्ठूणं ।
 तस्सवि करेज्ज इच्छ मज्झपि इमं करेहित्ति ॥ ६७४ ॥
 तत्थवि सो इच्छ से करेइ दीवेइ कारणं वावि ।
 इहरा अणुग्गहत्थ कायव साहुणो किच्चं ॥ ६७५ ॥
 अहवा णाणाईणं अट्ठाए जइ करेज्ज किच्चाणं ।
 वेयावच्चं किंची तत्थवि तेसि भवे इच्छा ॥ ६७६ ॥
 आणावलाभिओगो णिग्गंथाण ण कप्पई काउ ।
 इच्छा पउंजियवा सेहे राईणिए (य) तहा ॥ ६७७ ॥

અર્થ—ધ્વજાકાર, મિથ્યાકાર, તથાકાર, આપશ્ચર્યકી, નેષેધિકી, આપૃચ્છા, પ્રતિ-
પૃચ્છા, છદના, નિમ વ્રણ, અને ઉપસ પદા, એ દસ પ્રકારે ઉપદ્રવકાળ સભધી સામાયારી
છે. તે પ્રત્યેક પદાની હવે પ્રરૂપણા કરીશુ. જો કોઈ સાધુ કારણ પડ્યે છતે અન્યસાધુને કંઈ
કરવા માટે અવ્યર્થના કરે, તો ત્યા પછ હ્વજાકાર સહાય છે, પણ અવાસિયોગ કટપે
નાહિ એ પ્રમાણે કાર્ય અગીકાર કર્યે છતે જણાય છે કે બીજાને પ્રાર્થના કરવી ન
જોઈએ, કેમકે સાધુએ નહિ ગોપવેદા બલ-વીર્યવાળા થયુ જોઈએ. જો રોગીઆદિ કારણથી
તે વ્યાપૃત હોય, અને એ કાર્ય કરવાને અસમર્થ જણાય, અથવા આપરતુ નહોય તો
રતનાધિક સિવાયના બીજાઓને “ આ માફ કાર્ય તમે તમારી ધ્વજાએ કરો. ” એમ
ધ્વજાકાર કરે. અથવા બીજા અવ્યર્થના કરનાર છતા તે કાર્ય વિનાશ પામતુ દેખીને
પણ તે કાર્ય કરવાને સમર્થ બીજો કોઈ નિર્જરાર્થી સાધુ તે સાધુને કહે કે—હુ
તમારૂં આ કાર્ય મારી ધ્વજાથી કરે છુ. આમા પણ તે કાર્ય કરાવનાર તેના ધ્વજા
કાર કરે છે, કેમકે સાધુની એજ મર્યાદા છે હ્વજાકાર સિવાય કોઈની પાસે કંઈ
કરાવતુ નહિ અથવા કોઈક સાધુને તે કંઈક બીજાતુ કાર્ય કરતા જોધને તેને પણ “ આ
માફ કાર્ય તમે પણ તમારી ધ્વજાથી કરો. ” એમ ધ્વજાકાર કરે. તેમા તે પણ
તેના હ્વજાકાર કરે, અથવા તે કારણને જણાવે, અન્યથા અનુગ્રહને માટે સાધુએ
સાધુતુ કાર્ય કરતુ જોઈએ. અથવા જો જ્ઞાનાદિના અર્થે આચાર્યાદિનુ કોઈ વૈયાટ-
ત્યાક કાર્ય કરે, તો તેમા પણ તેમને ધ્વજાકાર થાય છે. આજ્ઞા અને બળાતકાર કર-
વાતુ સાધુને કંઈ નહિ, પ્રયોજન પડ્યે છતે ધ્વજાકારનીજ યોજના શિક્ષક (લઘુ સાધુ)
અથવા રતનાધિકમા કરવી ૬૬૬-થી-૬૭૭

જહ જચ્ચવાહલાળ આસાળં જળવણ્સુ જાયાળ ।

સયમેવ લલિળગહળ અહવાવિ લલાભિઓગેળ ॥ ૬૭૮ ॥

પુરિસજ્ઞાણ્વિ તહા વિળીયવિળયમિ નલ્થિ અભિઓગો ।

સેસંમિ ડ અભિઓગો જળવયજાણ્ જહા આસે ॥ ૬૭૯ ॥

અલ્મલ્થળાણ્ મરઓ વાનરઓ ચેવ હોઝ્ દિલ્લતો ।

ગુલ્લરળે સયમેવ ડ વાળિયગા હુળિળ દિલ્લતા ॥ ૬૮૦ ॥

સજમજોણ્ અલ્મુલ્લિયરસ સદ્દાણ્ કાડકામસસ ।

લામો ચેવ તવસિસસ હોઝ્ અદીળમળસસસ ॥ ૬૮૧ ॥

જેમ જાતિવત બાલ્હીકઅર્થ સ્વયમેવ લગામ મહુલ કરે છે, અને મગ-
ધાદિ દેશમા થએલ અર્થ બળાતકારે મહુલ કરે છે, તેવીજ રીતે જાતિવત વિનીત પુરૂ-
ષના વિનયમા બળાતકાર નથી હોતો, બાકીના અવિનીત માટે મગધાદિમા થયેલા અર્થની
પેટે બળાતકાર ધરે છે અવ્યર્થનામા મરૂક અને વાનરનુ દૃષ્ટાન્ત જાણતુ, તથા ગુરૂએ પોતે
કાર્ય કરવામા બે વલ્લિકના દૃષ્ટાન્ત જાણવા. સયમયોગમા અલ્પકૃતિયત અને કાર્ય કરવાની
શક્તિવાળા ને અદીનઅનવાળા તપસ્વીને નિર્જરારો લાભ થાય છેજ. ૬૭૮-થી-૬૮૧

સંજમજોણ અવ્મુદ્ધિયસ્સ જકિચિં વિતહમાયરિય ।
 મિચ્છા એતંતિ વિયાણિઝ્ઞ મિચ્છત્તિ કાયવ્વ ॥ ૬૮૨ ॥
 જઈ ય પડિક્કમિયવં અવસ્સ કાઝ્ઞ પાવય કમ્મં ।
 તં ચેવ ન કાયવ્વં તો હોઈ પપ્પ પડિક્કંતો ॥ ૬૮૩ ॥
 જં દુક્કડતિ મિચ્છા ત મુજ્જો કારણ અપૂરેંતો ।
 તિવિહેણ પડિક્કતો તસ્સ લલ્લુ દુક્કડ મિચ્છા ॥ ૬૮૪ ॥
 જં દુક્કડતિમિચ્છા તં ચેવ નિસેવણ પુણો પાવં ।
 પચ્ચક્ખમુસાવાઈ માયાનિયડીપસગો ય ॥ ૬૮૫ ॥
 મિત્તિ મિઝમદ્વત્તે છત્તિય દોસાણ છાયણે હોઈ ।
 મિત્તિ ય મેરાણે ઠિઓ દુત્તિ દુગુહામિ અપ્પાણ ॥ ૬૮૬ ॥
 કત્તિ કડ મે પાવં ઢત્તિય ઢેવેમિ ત્ત ઉવસમેણ ।
 એસો મિચ્છાઝ્ઞકડપયક્ખરત્થો સમાસેણં ॥ ૬૮૭ ॥

સયમયોગમા પ્રવર્તતાએ જે કંઈ વિપરીત આચર્યું હોય, તેને “ આ વિપરીત છે ” એમ જાણીને મિથ્યાદુષ્ટતા આપણે, તે મિથ્યાકાર છે પાપકર્મ કરીને અવગ્ય મિથ્યાદુષ્ટતા આપણે જોએ એટલે તો તે પાપકર્મ ન કરવું જોઈએ. આપણે ઉત્તમગતિ પદમા પ્રતિજ્ઞા થાય છે. જે કારણથી દુષ્ટતા થાય છે, એમ જાણીને તે કારણને પુનઃ ન આચરવાથી ત્રિવિધે પ્રતિજ્ઞાતા અવશ્ય તેણે દુષ્ટતા મિથ્યા થાય છે, જે દુષ્ટતા છે, એમ જાણીને મિથ્યાદુષ્ટતા આપણે હોય, અને પુનઃ તેજ પાપને સેવે, તો તે પ્રત્યક્ષ શુભાવાદી અને માયાનિર્મૂલતા પ્રસંગવાળો જાણવો અહીં મિ વર્ણ માદવપણાના અર્થમા છે, વહ્યા વર્ણ અસયમયોગને અટકાવવાના અર્થમા છે, મિ વર્ણ હું ચારિત્રમર્યાદામા છું એમ જણાવવાના અર્થમા છે. દુ વર્ણ પાપકર્મ કરનારના આત્માને નિન્દવાના અર્થમા છે, ક વર્ણ કરેલા પાપને અગીકાર કરવાના અર્થમા છે, ઢ વર્ણ ઉપશમભાવથી તે પાપ કર્મને દૂર થવાના અર્થમા છે. એ પ્રમાણે સંક્ષેપથી મિચ્છામિદુક્કડ પદના અર્થરેખાનો અર્થ છે. ૬૮૨-થી-૬૮૭.

કપ્પાકપ્પે પરિણિદ્ધિયસ્સ ઠાણેસુ પંચસુ ઠિયસ્સ ।
 સજમતવદ્દગસ્સ ડ અવિકપ્પેણં તહાકારો ॥ ૬૮૮ ॥
 વાયણ પડિસુણણાણ ઉવણસે સુત્તઅત્થકહણાણ ।
 અવિતહમેયંતિ તહા પડિસુણણાણ તહાકારો ॥ ૬૮૯ ॥

જસ્ત ય ઇચ્છાકારો મિચ્છાકારો ય પરિચિયા દોઽવિ ।

તદ્વિદો ય તદ્દુક્તારો ન દુહ્તમા સોગર્હ તસ્ત ॥ ૬૯૦ ॥

કલ્પાકલ્પમા નિપુણ, પાત્ર મહાપ્રતોમા સ્થિર અને સચચ તથા તપથી યુક્ત જે હોય તેને નિશ્ચયથી “ તથાકાર ” હોય છે સૂત્રપ્રદાનરૂપ વાચના, પ્રતિશ્રવણા, ઉપદેશ, સૂત્રાર્થકથનમા, અને પૂછેલા પ્રશ્નમા ઉત્તરમા “ જાપ જે આ કહે છે તે સત્ય છે. ” એમ જે કહેવું તે તથાકાર કહેવાય છે જેને ધર્મગ્રાહક-મિત્રગ્રાહક એ બે, અને ત્રીજો તથાકાર પરિચિત છે, તેને સદ્ગતિ દુર્લભ નથી. ૬૮૮-થી-૬૯૦.

હવે આવશ્યકી તથા નૈષધિકી એ બે દ્વાર કહે છે

આવસ્તિય ચ ગિતો જ ચ અદ્વિતો નિસીહિય કુણ્ડ ।

અય ઇચ્છ નાદ ગણિવર । તુલ્ભતિષ્ણ ગિત્ત્વં ॥ ૬૯૧ ॥

આવસ્તિય ચ ગિતો જ ચ અદ્વિતો નિસીહિય કુણ્ડ ।

વજનમેય તુ દુહા અત્થો પુણ હોઈ સો ચેવ ॥ ૬૯૨ ॥

અગમસ્ત પસતસ્ત ન હોતિ ઇરિયાદ્યા ગુણા હોતિ ।

ગંતવ્યમવ્યવસ્ત કારણમિ આવસ્તિયા હોઈ ॥ ૬૯૩ ॥

આવસ્તિયા ડ આવસ્તિષ્ણિ સત્ત્વેહિ જુત્તજોગિસ્ત ।

મણવચ્ચકાયગુત્તિદિયસ્ત આવસ્તિયા હોઈ ॥ ૬૯૪ ॥

સેજ ઠાળ ચ જહિ ચેપ્પઈ તહિ નિસીહિયા હોઈ ।

જમ્હા તત્થ નિસિદ્ધો તેણ તુ નિસીહિયા હોઈ ॥ ૬૯૫ ॥

સેજ ઠાળ ચ જદા ચેતેતિ તયા નિસીહિયા હોઈ ।

જમ્હા તદા નિસેદ્ધો નિસેહમદ્યા ચ સા જેણ ॥ ૬૯૬ ॥

આવસ્તિય ચ ગિતો જ ચ અદ્વિતો નિસીહિય કુણ્ડ ।

સેજાનિસીહિયાષ્ણ નિસીહિયા અભિમુહો હોઈ ॥ ૧૨૦ ॥ ભા૦ ॥

જો હોઈ નિસિદ્ધપ્પા નિસીહિયા તસ્ત ભાવઓ હોઈ ॥

અણિસિદ્ધસ્ત નિસીહિય કેવલમેત્ત દ્વવ્વઈ સદ્ધો ॥ ૧૨૧ ॥ ભા૦ ॥

આવસ્તયમિ જુત્તો નિયમણિસિદ્ધોત્તિ હોઈ નાયવ્વો ।

અહવાઽવિણિ સિદ્ધપ્પા ણિયમા આવસ્તય જુત્તો ॥ ૧૨૨ ॥ ભા૦ ॥

નીકળતા આવશ્યકી અને પેસતા નૈપેધિકી કરે છે, એ બન્નેનો તકાવત સૂક્ષ્મરીતે હે ગણિવર ! તમારી પાસેથી જાણવાને ઈચ્છુ છું. નીકળતા આવશ્યકી અને પેસતા નૈપેધિકી કરે છે, એ શબ્દરૂપે બે પ્રકારે છે, અને અર્થથી તો તે એકજ છે. એકાદ અને પ્રશાન્તચિત્તવાળાને ઇર્ષ્યા-ગમનાદિ નથી થતા ને સ્વાધ્યાયાદિ ગુણો વાય છે, પણ કારણ સતે અવશ્ય જવું બેઠબેઠ, તેને લીધે આવશ્યકી થાય છે. સર્વ આવશ્યકોવડે યુક્ત યોગવાળા તથા મન-વચન-કાયા અને હૃન્દિયથી ગુણ એવા મુનિને આવશ્યકી થાય છે. જ્યાં ગમ્યા ને સ્થાન, કરે ત્યાં નૈપેધિકી થાય છે, કેમકે ત્યાં તે પ્રમાણે નિષિદ્ધ છે. ને તેથી નૈપેધિકી થાય છે. શમ્યાસ્થાન જ્યારે જ્યારે કરે ત્યારે ત્યારે નૈપેધિકી થાય છે, કેમકે ત્યારે તે નિષિદ્ધ છે અને તે નૈપેધિકીની ક્રિયા નિષેધમય છે નીકળતા આવશ્યકી અને પેસતા નૈપેધિકી કરે છે, તેમાં શમ્યાનૈપેધિકીમાં નૈપેધિકાભિમુખ થાય છે જે નિષેધાત્મા છે, તેને સાવવી નૈપેધિકી થાય છે, અનિષિદ્ધા માને તો નૈપેધિકી કેવળ શબ્દરૂપજ થાય છે. આવશ્યકમાં યુક્ત મુનિ નિયમથી નિષિદ્ધાત્મા છે એમ જાણવું, અથવા નિષિદ્ધાત્મા પણ નિયમ આવશ્યકમાં યુક્ત છે એમ જાણવું ૬૯૧-થી-૬૯૬. 11. ૧૨૦-થી-૧૨૨ ભા.

હવે આપૃચ્છાદિ દ્વારો કહે છે.

આપુચ્છણા ઉ કજ્જે પુવ્વનિસિદ્ધેણ હોઈ પહિપુચ્છા ।

પુવ્વગહિણ્ણ છન્દણ ણિમંતણા હોઅગહિણ્ણ ॥ ૬૯૭ ॥

ઉવસંપયા ય તિવિહા ણાણે તહ દસણે ચરિત્તે ય ।

દસણણાણે તિવિહા દુવિહા ય ચરિત્તઅઢ્ઢાણ ॥ ૬૯૮ ॥

વત્તણા સધણા ચેવ, ગહણં સુત્તથ તદુભણ ।

વેયાવચ્ચે સ્વણે કાલે આચકહાઈય ॥ ૬૯૯ ॥

સદિટ્ઠો સંદિટ્ઠસ્સ ચેવ સંપજ્ઞહ ઉ ઇમાઈ ।

ચઉમગો ઇત્થ પુણ પઢમો મગો હવહ સુઢ્ઠો ॥ ૭૦૦ ॥

અથિરસ્સ પુવ્વગહિયસ્સ વત્તણા જ હહ થિરીરુરણં ।

તસ્સેવ પપ્પસંતરણટ્ઠસ્સઽણુસધણા ઘઢણા ॥ ૭૦૧ ॥

ગહણ તપ્પઢમતયા સુત્તે અત્થે ય તદુભણ ચેવ ।

અત્થમ્મહ્ઠ્ઠમિ પાય ઇસ વિહી હોઈ ણાયવો ॥ ૭૦૨ ॥

મજ્જણ ણિસેજ અમ્મલા કિતિકમુસ્સગ્ગ વંદણ જેટ્ટે ।

માસતો હોઈ જેટ્ટો નો પરિયાણ તો વન્દે ॥ ૭૦૩ ॥

ઠાળ પમજિહ્વણ દોળિણ નિસિજ્ઞાઝ હાન્તિ કાયવા ।

પગા ગુરુણો ભણિયા વિતિયા પુણ હોતિ અક્ષણાં ॥ ૭૦૪ ॥

દો ચેવ મત્તગાઢ્ઠાં છેલે તદ્દ કાઢ્યાણ વીય તુ ।

જાવડ્યા ય સુર્ણેતી સદ્વેગ્ધિ ય તે તુ વદતિ ॥ ૭૦૫ ॥

સદ્વે કાઝસ્સગ્ગ કરેતિ સદ્વે પુણોગ્ધિ વંદતિ ।

ળાસણે ણાઢ્ઠૂરે ગુરુચ્ચણપઢિચ્છગા હોતિ ॥ ૭૦૬ ॥

કોઈ ઇષ્ટકાર્યમા પ્રવર્તતા આશ્ચર્ય થાય, પૂર્વે નિષિદ્ધકાર્ય પુનઃ કરતા પ્રતિષ્ઠા થાય, પૂર્વશુદ્ધિત આહારાદિવડે બીજા સાધુઓને નિમત્રણ તે છંદના, અને આહારાદિ નહીં લાવેલા હોય તે વિશ્વસિ તે નિમત્રણ, ઉપસ પદા જ્ઞાન-દર્શન-અને ચારિત્રની એમ ત્રણ પ્રકારની છે તેમા દર્શન અને જ્ઞાનની ઉપસ પદા ત્રણ ત્રણ પ્રકારે અને ચારિત્રને માટે બે પ્રકારે છે સૂત્ર-અર્થ-અને એ ઉભય સંબંધી વર્તના સંધના-અને ગ્રહણ એ ત્રણ ત્રણ પ્રકાર જ્ઞાન ને દર્શનની ઉપસ પદા છે. તથા વૈયાકૃત્ય સંબંધી અને અક્ષપણ સંબંધી એમ બે પ્રકારે ચારિત્ર માટે ઉપસ પદા છે, તે કાળથી ચાતુર્યક્રમ અને ઇતરંગાલોક પણ છે. શુદ્ધે કહેવ મુનીને શુદ્ધે કહેલા સાધુ ઉપસ પદા ને ઇત્યાદિ ચાર લાગા છે, એમા પહેલા લાગો શુદ્ધ છે સૂત્ર-અર્થ-અને તદુભય પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ છતાં અસ્થિરને જે સ્થિર કરવાને માટે હોય તે વર્તના, પ્રદેશાન્તરમા નષ્ટ થએલ એવા સૂત્રાર્થપુજા અવસધાન તે વદના, અને પ્રથમ ગ્રહણ કરવું તે ગ્રહણ પણ અર્થગ્રહણને (વચે આ વિધિ પ્રાય એમ જણવો) માર્ગન, નિષધા, અક્ષ, કૃતિકર્મ, અને જ્યેષ્ઠન વદન, અહિં ભાષક હોય તે જ્યેષ્ઠ છે, પદ્યોધી જ્યેષ્ઠ નથી, તેથી તેમને વદન કરવું સ્વાભાવિક પ્રમાણને બે નિષધા કરનાની હોય છે, એક શુદ્ધે માટે કહેલી છે, અને બીજી સમવસરણ (સ્થાપના) ને માટે બે માર્ગો, ખેલ, ને કાંધકીમાટે જેટલાઓ સાભળે તેટલા બધાએ વદન કરે છે બધાએ કાષાત્સર્ગ કરે છે, બધાએ વાદે છે, અતિનશ્ચક નહિ અને આત્મદૂર નહિ એમ રહીને શુદ્ધના વચન સાભળે ॥ ૬૯૭-થી-૭૦૬

ળિદ્વાવિગહાપરિવળિણહિ ગુત્તેહિ પજ્જલિઝહેહિ ।

મત્તિવહુમાણપુર્વં ઉવઝત્તેહિ સુણેઅઘ્ઠ ॥ ૭૦૭ ॥

અભિવ્વત્તેહિ સુહાસિયાઢ્ઠ વયળાઢ્ઠ અત્તસારાઢ્ઠ ।

વિમ્હિયમુહેહિ હરિસાગળહિ હરિસ જળતેહિ ॥ ૭૦૮ ॥

ગુરુપરિઓસગળ્લ ગુરુમત્તીણ તહેવ વિળ્લણ ।

ઢિચ્છિયસુત્તત્થાળ લિપ્પ પાર સમુવયતિ ॥ ૭૦૯ ॥

વમ્મલાણસમત્તીણ જોગ કાઝળ કાઢ્યાઢ્ઠણ ।

વદંતિ તઓ જેઠ્ઠ અળ્લે પુર્વં ચિય મળંતિ ॥ ૭૧૦ ॥

ચોણતિ જહુ હુ જિઠો કહિચિ સુત્તથધારણાવિગલો ।
 વમ્ભાણલલ્હિહીણો નિરત્થય વદણ તમિ ॥ ૭૧૧ ॥
 અહ વયપરિયાણહિં લહુગોઽવિહુ ભાસઓ હહ જિઠો ।
 રાયણિણ વંદણે પુણ તસ્સવિ આસાયણા મંતે । ॥ ૭૧૨ ॥
 જહુવિ વયમાહણહિ લહુઓ સુત્તથધારણાપહુઓ ।
 વમ્ભાણલલ્હિમતો સો ચિય હહ ઘેપ્પઈ જેઠો ॥ ૭૧૩ ॥
 આસાયણાવિ ણેવં પહુચ્ચ જિણવયણભાસયં જમ્હા ।
 વદણય રાહિણિણ તેણ ગુણેણપિ સો ચેવ ॥ ૭૧૪ ॥
 ન વઓ ઇત્થ પમાણં ન ય પરિયાઓઽવિ ણિચ્છયમણં ।
 વવહારઓ ડ જુજ્જઈ ઉભયનયમયં પુણ પમાણ ॥ ૭૧૫ ॥
 નિચ્છયઓ હુત્તેય કો ભાવે કમ્મિ વટ્ટઈ સમણો ? ।
 વવહારઓ ડ ફીરહુ જો પુવ્વઠિઓ ચારિત્તમિ ॥ ૭૧૬ ॥
 વવહારોઽવિહુ વલવ જં છડસત્થંપિ વંદઈ અરહા ।
 જા હોહ અણામિણ્ણો જાણતો ધમય ઇય ॥ ૧૨૩ ॥ માં ॥
 ઇત્થ ડ જિણવયણાઓ સુત્તાસાયણવહુત્તદોસાઓ ।
 માસતગજેટ્ટગસ્સ ડ કાયવ હોહ કિહરુમ મં ॥ ૭૧૭ ॥

નિદ્રા-નિકવાધી સહિત, શ્રામભાન, અજલિ ભેડીને વિરિમતપ્રુષ્ઠે હુર્ધવન્ત થઇને
 બીજાને હુર્ધ ધાય તેમ વર્તતા સારા અર્થવાળા સુભાષિત સાલણવા દિઘનાશાએ ભક્તિ
 અને બહુમાનપૂર્વક ઉપયોગવન્ત થાને સામગ્રી. શુરની ભક્તિથી ગુરના મતોપથી તેમજ
 વિનયથી ઇચ્છત સૂત્રાર્થનો પાર શીત્રતાથી પામે છે વ્યાખ્યા ન મમાસ થયે કાપકાઆદિનો
 યોગ કરીને તે પછી વડીલને વદન કરે છે બીજાઓ વડે કે પ્રવચન વડીલને વદન
 કરે શકા કરે છે કે કેવળ વખત સૂત્રાર્થ ધારણામાં વિપ્લવ અને વ્યાખ્યાનલભિધિ વિનાનો બચે
 (વડીલ) હોય છે, તેથી તેમને વિષે વદન કરતુ નિરથક છે આ ના ઉત્તરમાં કહેવાતુ કે—
 વય અને પર્યાયથી લધુ છતાં પણ ભાષક-ચિત્તા કરાવતાર જ આહી બચે-વડીલ છે,
 હે ભગવન્ત! રત્નાધિકને વદન કરાવવામાં તે સાધુને પણ આશાત ના થાય છે. સૂત્રાર્થ ધારણ
 કરવામાં પટુ અને વ્યાખ્યાન લભિધવન્ત વય આદિવડે વધુ છતાં તેને જ આહી બચે
 ગણવામાં આવે છે તે પ્રમાણે તે જિનવચન ભાષાને આશાતના ન થાય, પરન્તુ ઉલટ
 જિનવચનભાષક હોવાથી તેને વદન કરતુ જ યોગ્ય છે રત્નાધિકમાં પણ તે ભાષકજ્ઞાન

ગુણવડે વડીલજી છે આહી વદનાધિકારમા નિશ્ચયનયના મતે વય કે પર્યાય પ્રમાણ નથી, વ્યવહારથી તે તે થયે છે, પરંતુ પ્રમાણ તે ઉભયનયનો મતજ છે કયો માધુ કયા ભાવમા વર્તે છે, એ નિશ્ચયથી બાણતુ ટુલંભ છે, તેથી વ્યવહારનયના અભિપ્રાય જે ચારિત્રમા પૂર્વ સ્થિત હોય તેને વદન કરાય છે. વ્યવહાર પણ બળવાન છે, કેમકે જ્યાંમુઘી આ કેવળી છે એમ ન જણાય ત્યાંમુઘી કેવળા પણ છંદસ્થગુરને વદન કરેછે, આહી વદનાધિકારમા જનવચનથી અને સૂત્રની આશાતનાદિ બહુ દોષથી ભાષક એવા વડીલનેજ વદન કરવાતુ છે ૭૦૭-થી-૭૧૭

દુવિદ્યા ય ચરિત્તમી વેયાવચ્ચે તદ્દેવ સ્વમણે અ ।

નિયગચ્છા અણ્ણમિ ય સીયણદોસાઙ્ગા હોતિ ॥ ૭૧૮ ॥

ઇત્તરિયાઙ્ગવિભાસા વેયાવચ્ચામિ તદ્દય સ્વમણે ય ।

અવિગિદ્ધ વિગિદ્ધમિ ય ગણિણો ગચ્છસ્સ પુચ્છાણ ॥ ૭૧૯ ॥

ઉવસપન્નોજ કારણ તુ ત કારણ અપૂરેતો ।

અહ્વા સમાણિયમી સારણયા વા વિસમ્મો વા ॥ ૭૨૦ ॥

ઇત્તરિયંપિ ન કપ્પહ અવિદિદ્ધ સલ્લ પરમેગહાર્ણસુ ।

ચિદ્દિત્તુ નિસિદ્ધત્તુ વ તદ્દયવચરવલ્લણદ્વાણ ॥ ૭૨૧ ॥

एव सामायारी कहिया दसहा समासओ एसा ।

सजमतवद्धयाण निग्गथाण महरिसीणं ॥ ७२२ ॥

एय सामायारिं जुजता चरणकरणमाउत्ता ।

साहू खवति कम्म अणेगभवसच्चियमणत ॥ ७२३ ॥

ચારિત્રાપમપદા બે પ્રકારની છે, વૈયાવૃત્ય સબધી અને ક્ષપણા સબધી સ્વગમચ્છી અન્યગમચ્છમા સીદનાદિ દોષોવડે બવાતુ થાય છે વૈયાવૃત્યોપસ પદામા ઈવર-
= લિંક-યાવલંકયિં વિલાપા બાણવી, તથ ક્ષપણોપસ પદામા અચ્છને ધુદીને આચાર્ય અપિ કૃષ્ટ-નિકૃષ્ટ ક્ષપકને ઉપસ પદ આપે, જે કારણ માટે ઉપસ પદા મહણ કરી હોય, તે કાગણ પૂર્ણ કર્યા વિના વર્તે, અથવા સમ સે કહે, ત્યારે તેને સમારણ કરે અથવા ત્યાગ કરે (હવે શુદ્ધસ્થા-
પસ પદા કહે છે) નીજ પ્રતતુ રક્ષણ કરવા માટે પરઅવગ્રહાર્દમા આજ્ઞા લીધાવિના થોડો કાળ પણ ઉભા રહેવાને કે બેસવાને કદ્યે નહીં એ પ્રમાણે સયમી અને તપસી નિર્મન્યમ હર્ષિયોની આ દસ પ્રકારની સામાચારી સ ક્ષોપથી કહી ચરણમિત્તરી અને કરણમિત્તરીયુક્ત સાધુઓ એ સામાચારીમા બોડતા અનેક ભવના અચિત અનન્ત કર્મને અપાયે છે

યથાયુષ્ક ઉપક્રમ કાળ અને તે ઉપક્રમના નિમિત્ત કહે છે.

અજ્ઞવસાળ નિમિત્તે આહારે વેયળા પરાધાણ ।

ફાસે આળાપાળૂ સત્તવિહં ઝિજ્જણ આડં ॥ ૨૦૪૧ ॥ ૭૨૪-૧૮૬

દડ કસ-સત્થ-રજ્જુ અગ્ગી ઉદગ-પડળ વિસં વાલા ।

સીડળહ અરડ મયં સુહા પિવાસા ય વાહી ય ॥ ૨૦૪૨ ॥ ૭૨૫-૧૮૭

મુત્ત-પુરીસનિરોહે જિજ્ઞાજિન્ને ય મોયળં વહુસો ।

ઘંસળ ઘોલળ-પીલળ આડસસ ઉવરૂમા ણ ॥ ૨૦૪૩ ॥ ૭૨૬-૧૮૮

અધ્યવસાન-નિમિત્ત-આહાર-વેદના-પરાધાત-સ્પર્શ-અને યામેયાસ એ સાત પ્રકારે આયુષ્ય લેવાય છે-કાય થાય છે. ૬૬-કશા (આમક) શમ્ભુ-દોરક-અગ્નિ-પાણીમા પાન-વિષ-સર્પ-શીત-ઉષ્ણ-અરતિ-ભય-શુભા-વૃષા-વ્યાધિ-ઝાડા તથા પિશાબની અટકાયત-ધણીવાર કાચુ પાકુ ભોજન કરવું-વમાવું-મસળાવું-અને પીવાનું, આ આયુષ્યોપક્રમો છે. ૨૦૪૧-૨૦૪૨-૨૦૪૩

અતિહર્ષ અને અતિવિચારને લીધે હૃદય ખવ પડી જવાથી આયુષ્ય લેાય છે, અથવા ગગ સ્નેહ અને ભય એમ ત્રણ પ્રકારે અધ્યવસાન છે તે ત્રણેથી પણ આયુષ્ય ઉપક્રમ થાય છે આ સબધમા ત્રણ ઉદાહરણ કહે છે. કા) યુવતિ મીઠમત્કુમા વટેમા-જુઓને પાણી પાતી હતી, તેવામા એક સ્વરૂપનાન યુવાન પાણી પીરા આવ્યો, તે પાણી પીને ગયો, તોપણ તેના રૂપમા મુગ થએલી તે સ્ત્રી જગદારા ચાલુ રાખીને જનાર યુવાન તરફ અતિરાગદૃષ્ટિથી જોઈ જ રહી, જ્યારે તે યુવાન દૃષ્ટિપાવની બહાર થયો, ત્યારે તે યુવતિ અતિગગના અધ્યવસાયની મૃત્યુ પામી. આ ઉદાહરણ રગનું છે, એનું જ બીજું ઉદાહરણ સ્નેહનું પણ છે, કોઈ અતિસ્નેહાળ મીઠો, પોતાના ભત્રાંરના મરણની અસત્ય વાર્તા સાંભળી, તેથી તે મૃત્યુ પામી, અને તેનું મરણ બાણીને તેનો ત્રિમાળ પતિ પણ મૃત્યુ પામ્યો. રાગ અને સ્નેહમા ઓટલોજ માન તદાવત છે, કે રૂપાદિ શુભની ચિત્તનું આકર્ષણ થાય તે રાગ, અને સામા યે સ્વાભાવિ- રીતે ચિત્તપ્રતિમધ થાય તે સ્નેહ. ગજમુકું-માલનો વડ કરનાર ચોમિલ આદ્યની પેઠે અતિસયના અધ્યવસાયથી પણ આયુષ્ય ઉપક્રમ થાય છે, તથા નિમિત્તથી ઓટલે ૬૬, ચાણુક વિગેરેના ત્રી મ પ્રહારથી પણ આયુષ્ય ઉપક્રમ થાય છે. તેમજ અતિ આહાર કરવાથી, મસ્તકાદિમા અતિવેદના થવાથી, પરાધાતથી ગર્ભઆદિના સ્પર્શથી (૮૬થી) અને યામેયામને નિરોધ થવાથી, એમ સાત પ્રકારે આયુષ્ય લેાય છે.

એ ઉપર જણાવેલ સિવાય બીજા નિમિત્તોથી પણ આયુષ્ય ઉપક્રમ થાય છે. તે અનેક પ્રમગના નિમિત્તો કે જેથી આયુષ્ય ઉપક્રમ થાય છે તે ખતાવે છે લાકડી વિગેરેના પ્રહારથી, તીક્ષ્ણ અગ્નિવાળા પરાજાથી, શસ્ત્રના ધાવી, દોરકાદિ ના ઘસાથી, અગ્નિથી, જળમા ડૂબી જવાથી, પડવાથી, વિપલક્ષણથી, સર્પ અથવા દુષ્ટ હસ્તીથી, અતિગરમી અથવા અતિઠંડીથી, અરતિથી, ભયથી, શુભથી, વૃષાથી, વ્યાધિથી, ઝાડા-પિશાબની

અર્થ જાય છે, પરન્તુ જો કદિ ધણાકાણ પર્વત વેદવાચોઅર્થ કર્મ પુદ્ગલો અનુભવ્યા સિવાય જ નાશ પામે, અથવા કર્મ ન બાધ્યા હોય ને વેદાય, તો તુ કહે છે તેમ કૃતનાશ અને અકૃતઅવ્યાગમ દોષ લાગે, પરન્તુ જે દીર્ઘકાળે વેદવાચો ય કર્મ હોય તે અધ્યવસાય વિશેષથી ઉપક્રમાવીને અત્પકાળે અનુભવાય, ત્યાં તે દોષો ક્યાથી લાગે ? નજ લાગે. જેમ ધણાકાણ સુધી ભોગનવાચોઅર્થ આહાર ભસ્મક નામના વાત વ્યાધિવાળો માણસ સ્પર્શપાળમાજ ભોગવી નાખે છે—આર્થ જાય છે, તેમા કૃતનાશ કે અકૃતઅવ્યાગમ નથી, તેમ અહીં કર્મ અબધમા પણ મમજનુ.

શિષ્ય — જે બાધેલુ કર્મ હોય, તે સર્વ જે સ્વરૂપકાળે વેદાતુ હોય, તો પ્રસન્ન-અન્દરાજર્ષિએ સાતમી નરક યોગ્ય અશાતાવેદનીયાદિ કર્મ બાધ્યુ હતુ એમ સભળાય છે, તે સર્વ કર્મ જે તેમણે સ્વરૂપકાળમા વેધુ હોય, તો તેમને સાતમી નરકમા થતા દુખો ઉદય થવો ભોધ્યો, અને જે તે સર્વ કર્મને ન વેધુ હોય, તો કૃતનાશાદિ દોષ પ્રાપ્ત થવા ભોધ્યો.

શુર — તાર કહેતુ સાચુ છે, પરન્તુ તેમજ તે સર્વ કર્મના પ્રદેશોદયથી શીઘ્રપણે અનુભવ કર્યો હતો, રસોઅર્થથી નહોતો કર્યો કેમકે સર્વ કર્મ પ્રદેશાનુભવદ્વારાએ તો ભોગવાય છેજ એવો નિયમ છે પણ અનુભાગના ઉદય સખ થી તો ભજના છે, એટલે કે કોઈક કર્મના અનુભાગ-રસ વેદાય છે, અને કોઈક કર્મના રસ અધ્યવસાય વિશેષથી હુણાઈ જતો હોવાથી નથી પણ વેદાતો એ માટે આગમમા પણ કંઈ છે, કે “તત્ત્વ જ જ તં જણુ માગક્ષ્મ તં અત્યેગદય વેપદ, અત્યેગદય નો વેપદ, તત્ત્વ જ જ તં પપ્તક્ષ્મ તં નિવમા વેપદ” इति । એટલે તેમા જે અનુભાગકર્મ છે, તે કેટલાક વેદે છે, અને કેટલાક નથી વેદતા, પરન્તુ જે પ્રદેશકર્મ છે, તે તો અવશ્ય સર્વ વેદે છે આજ કારણથી પ્રસન્નઅન્દરાજર્ષિએ શુભ અધ્યવસાયથી નરકયોગ્ય કર્મના રસ નાશ કરીને માત્ર નીરસ એવા તે કર્મના પ્રદેશો ભોગવ્યા, અને તેથી કરીને તેમને નરકમા થતા દુખોનો ઉદય ન થયો. સુખ-દુખનો અનુભવ થવો, એ કર્મના વિપાકોદયથીજ થાય છે, જે માટે બાધેલા કર્મના સર્વ પ્રદેશો અવશ્ય વેદાય છે, તેથી કર્મના ઉપક્રમ કરનારને કૃતનાશાદિ દોષો કદી પણ લાગે નહિ.

શિષ્ય — આપ કહેા છે કે પ્રમાણે પ્રસન્નઅન્દરાજર્ષિએ અનુભાગના અનુભવ ન કર્યો તેવી તેમને નરકજન્ય દુખોદય ન થયો, જો એમ હોય, તોપણ તેમણે જેવો અનુભાગ-રસ બાધ્યો, તેવો અનુભવ્યો નહિ, તેથી તેમને કૃતનાશદોષ પ્રાપ્ત થયોજ ગણાય.

શુર — એ પ્રમાણે કૃતનાશ તો ઈષ્ટ છે, કેમકે શુભ અધ્યવસાયથી રસનો નાશ થાય, એમા નુ અનિષ્ટ છે ? સર્વ કર્મના સર્વથા મૂળથી નાશ કરવાને સર્વ સાધુપુરુષો યત્ન કરે છેજ, તેથી તેવો કૃતનાશ તો સર્વથા સર્વને ઈષ્ટ છે.

શિષ્ય — પણ જ્યારે બહુરસ અને બહુ સ્થિતિવાળુ કર્મ છતાં, તેને અદ્વપરસ અને અદ્વસ્થિતિવાળુ કરીને વેદે છે, ત્યારે તે અત્પરસ અને અદ્વસ્થિતિવાળુ કર્મ પૂર્વે કંઈ ન હતુ છતાં પ્રાપ્ત થયુ, એટલે અકૃત અવ્યાગમ પણ દોષ થયોજ, અને તેથી કરીને ભોક્ષમા પણ અનાયાસતા થયો, અને વગર કચેલ કથોના આપવાથી સિદ્ધાન્તમાએને પુનઃ સારમા અવતરણ થવાનુજ.

શુર — તારી તે સમજ અચોગ્ય છે, કેમકે જો કર્મના અદ્વપરસ અને અદ્વસ્થિતિ નિર્દોષક થતા હોય, તો તુ કહે છે તે પ્રમાણે દોષ પ્રાપ્ત થાય, પરન્તુ એમ થતુ નથી,

કર્મનો અલપરસ થાય છે, તે અધ્યવસાયવિશેષથી થાય છે, એટલે અદૃત અવ્યાગમ રોપ નથી લાગતો તેમજ આયુ વિગેરેની અલપસ્થિતિ થાય છે, તેપણ હેતુ સિવાય નથી થતી, કિંતુ અધ્યવસાન વિગેરે પૂર્વેકા હેતુઓથી થાય છે, એટલે તેમા પણ અદૃત-અવ્યાગમ રોપ નથી લાગતો અને તેથી કરીને સિદ્ધાન્તમાઓને પણ કર્મસંબંધ નથી થતો, કેમકે તેઓને કર્મ આગમનના હેતુનો અભાવ છે ૨૦૮૬-થી-૨૦૪૯.

કર્મના ઉપક્રમ સહેતુક થાય છે એમ ખતાવવા કહે છે કે.

હૃદય કલય-ક્લવઓવસમો-વસમા જ ચ કમ્મુણો મળિયા ।

દઠ્ઠાઈપચય પઢ જુત્તમુવક્કામળમઓઽવિ । ૨૦૫૦ ॥

પુણ્ણા-ડપુણ્ણરૂપિ હુ સાયાસાય જહોદયાઈપ ।

વજ્જલ્લાહાણાઓ દેઢ તદ્દા પુણ્ણ પાવપિ ॥ ૨૦૫૧ ॥

ઉદય-ક્ષય-ક્ષયોપશમ-અને ઉપશમ જે કર્મના કહેલા છે, તે દ્રવ્યાદિ પાત્રની અપેક્ષાએ છે, માટે તેનો ઉપક્રમ યોગ્ય છે. જેમ મુખ-દુઃખ એ પુન્ય-પાપ જનિત છતા પણ તે બાહ્યબળના આધારથી ઉદયાદિ આપે છે, તેવી રીતે પુન્ય-પાપાત્મક કર્મ પણ (દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ ઉદય થાય છે, અને ક્ષય પામે છે) ૨૦૫૦-૨૦૫૧.

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ-અને ભાવ એ પાત્રની અપેક્ષાએ, કર્મના ઉદય-ક્ષય-ક્ષયોપશમ અને ઉપશમ થાય છે, આ કારણથી પણ શસ્ત્રાદિ દ્રવ્યો પાત્રીને આયુષ્યાદિ કર્મના ક્ષયને નિષે ઉપક્રમ યુગ્મ છે, જેમ કે સર્પવિપાદિ દ્રવ્ય-નરકાવાસાદિ ક્ષેત્ર-ત્રીભાષિ કાળ-નારકાદિ ભવ અને વૃદ્ધતાદિ ભાવ પાત્રીને જીવને અશાતાવેદનીયનો ઉદય થાય છે, તથા સંયુગ્મના અરણ્ય કમલરૂપ દ્રવ્ય-પૂજ્ય (પવિત્ર) તીર્થાદિ ક્ષેત્ર-સુપ્રમ દુઃખમાદિકાળ-ઉત્તમ માનવકુળમા જન્મ થવારૂપ ભાવ-અને સમ્યગ્જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ ભાવ પાત્રીને અશાતાવેદનીના ક્ષય થાય છે. (વેદનીકર્મના ક્ષયોપશમ અને ઉપશમ નથી થતો) એ જ પ્રમાણે મોહનીયકર્મના મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય કુતીર્યાદિદ્રવ્ય-કુરુક્ષેત્ર ન્યથવા સાધુ આદિરહિત દેશ-દુઃખમાદિકાળ-તેઉ-વાઉ આદિ એકે દ્રિય અથવા અનાર્થ માનવકુળમા જન્મ થવારૂપ ભાવ અને કુસિદ્ધાન્તની દેશનારૂપ ભાવ પાત્રીને થાય છે અને તીર્થકરોદિ દ્રવ્ય-મહાવિદેહારિ ક્ષેત્ર-સુપ્રમદુઃખમાદિકાળ-ઉત્તમ માનવકુળમા જન્મ અને સમ્યગ્જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ ભાવ પાત્રીને મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મના ક્ષય-ક્ષયોપશમ અને ઉપશમ થાય છે. એજ પ્રમાણે જ્ઞાનાનરણ્ય-દર્શનાવરણ્યકર્મના ઉદય-ક્ષય ને ક્ષયોપશમ પણ થાય છે, ભેશતુ દહો તથા વતાંતુ શાક વિગેરે દ્રવ્ય, સજલઆદિક ક્ષેત્ર-ત્રીભાષિકાળ-એકે દ્રિયાદિ ભવ-અને વૃદ્ધાવસ્થાદિરૂપ ભાવ પાત્રીને નિદ્રારૂપ દર્શનાવરણ્ય કર્મના ઉદય થાય છે, અને પૂર્વે કહ્યા મુજબના દ્રવ્યાદિ પાત્ર પાત્રીને ક્ષય ક્ષયોપશમ થાય છે અને ઉપશમ બે નિદ્રા-કર્મના નથી થતા, એજ પ્રમાણે બીજા કર્મોના પણ ઉદયાદિ યથાચોગ્ય દ્રવ્યાદિ પાત્રીને થાય છે, તે સ્વબુદ્ધિથી વિચારી લેવા.

વળી મુખ-દુઃખ એ પુન્ય-પાપ જનિત છે, તેપણ તે મુખ-દુઃખ પુન્યમાળા-અગના-વિષ-કટકોદિ બાહ્ય સહકારી દ્રવ્યાદિના સામર્થ્યથી થાય છે, પણ એમને એમ પુન્ય-પાપના ઉદયમાત્રથી નથી થતા આ પ્રમાણે જેમ મુખ-દુઃખરૂપ કાર્ય જે સર્વ લોકને અનુભવસિદ્ધ છે, તે પણ બાહ્ય-દ્રવ્ય ક્ષેત્ર આદિની અપેક્ષાએજ ઉદય પામે છે

થઈ જાય છે, પરંતુ જો કદિ ધણાકાળ પર્યંત વેદવાચોગ્ય કર્મ સિવાય જ નાશ પામે, અથવા કર્મ ન બાધ્યા હોય ને વેદાય, તો તુ અને અદૃતઅધ્યાગમ દોષ લાગે, પરંતુ જો દીર્ઘકાળે વેદવાચોગ્ય કર્મ વિશેષથી ઉપક્રમાવીને અલ્પકાળે અતુલવાય, ત્યાં તે દોષો ક્યાથી જેમ ધણાકાળ સુધી લોગવવાચોગ્ય આહાર ભરમક નામના વાત સ્વલ્પકાળમાજ લોગની નાખે છે-આર્થ જાય છે, તેમા કૃતનાશ નથી, તેમ આહી કર્મ સખધમા પણ સમજતુ.

શિષ્ય - જો બાધેલું કર્મ હોય, તે સર્વ જો સ્વલ્પકાળે વેદાતુ અન્દરાજર્ણિએ સાતમી નરક યોગ્ય અશાતાવેદનીયાદિ કર્મ બાધ્યુ હા છે, તે સર્વ કર્મ જો તેમણે સ્વલ્પકાળમા વેધુ હોય, તો તેમને સાત હુ ખનો ઉદય થવો જોઈએ, અને જો તે સર્વ કર્મને ન વેધુ હોય, તો પ્રાપ્ત થવા જોઈએ.

ગુરુ - તાર કહેતુ સત્ય છે, પરંતુ તેમજે તે સર્વ કર્મોના પ્રદેશો અતુલવ કર્યો હોતો, રસોદયથી નહોતો કર્યો કેમકે સર્વ કર્મ પ્રદેશાતુલ ગવાય છેજ એવો નિયમ છે પણ અતુલાગના ઉદય સખધી તો ભજ દોષકે કર્મોના અતુલાગ-રસ વેદાય છે, અને કોઈક કર્મોના રસ અધ્યવમાય જતો હોવાથી નથી પણ વેદાતો એ મારે આગમમા પણ કહ્યું છે, કે “ત્ત્વમાગમ્મ સંત્ત્વેગદય વેપ્પ, અત્તેગદય નો વેપ્પ, તત્ત્વ જ જ ત્ત્વ વપ્પ વેપ્પ” इति । એટલે તેમા જો અતુલાગકર્મ છે, તે કેટલાક વેદે લાક નથી વેદતા, પરંતુ જો પ્રદેશકર્મ છે, તે તો અવશ્ય સર્વ વેદે છે પ્રમજ્યદ્ર રાજર્ણિએ શુભ અધ્યવમાયથી નરકયોગ્ય કર્મોના રસ નાશ એવા તે કર્મોના પ્રદેશો લોગવ્યા, અને તેથી કઠીને તેમને નરકમા ચતા થયો. સુખ-દુખનો અતુલવ થવો, જો કર્મોના પ્રિપાકોદયથીજ થાય છે. કર્મોના સર્વ પ્રદેશો અવશ્ય વેદાય છે, તેથી કર્મોના ઉપક્રમ કરનાને કઠી પણ લાગે નહિ.

શિષ્ય - આપ કહો છો તે પ્રમાણે પ્રસજ્યદ્ર રાજર્ણિએ અતુ કર્યો તેથી તેમને નરકજન્ય દુખોદય ન થયો, જો એમ હોય, તોપણ લોગ-રસ બાધ્યા, તેવો અતુલવ્યા નહિ, તેથી તેમને કૃતનાશદોષ

ગુરુ - એ પ્રમાણે કૃતનાશ તો ઈષ્ટ છે, કેમકે શુભ અધ્યવમા એમા શુ અનિષ્ટ છે ? સર્વ કર્મોના સર્વથા મૂળથી નાશ કરવાને કરે છેજ, તેથી તેવો કૃતનાશ તો સર્વથા સર્વને ઈષ્ટ છે.

શિષ્ય - પણ જ્યારે બહુરસ અને બહુ સ્થિતિવાળું કર્મ અલ્પસ્થિતિવાળું કઠીને વેદે છે, ત્યારે તે અલ્પરસ અને કહ્યું ન હોતુ છતાં પ્રાપ્ત થયું, એટલે અદૃત અધ્યાગમ પણ દોષ મોક્ષમા પણ અનાયાસતા થયે, અને વગર કરેલ કર્મોના આલસ સારમા અવતરણ થવાતુજ.

ગુરુ - તારી તે સમજ અચોગ્ય છે, કેમકે જો કર્મોના નિર્લેપક થતા હોય, તો તુ કહે છે તે પ્રમાણે દોષ પ્રાપ્ત થાય

અણુવક્ષમણા નાસઙ્ કાલેગોચક્રમેણ વિવ્વપિ ।

કાલેમેવાસજ્ઞો સજ્ઞાસજ્ઞં તદ્વા કમ્મ ॥ ૨૦૫૫ ॥

કર્મ જેવું બાધ્ય હેતુ તેવું, ઉપક્રમ્યા પછી અનુભવાતુ નથી, તેથી અકૃતાગમાદિ દોષો થાય છે, એમ કહેનામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે. કેમકે જીવે સાધ્યરોગની પેઠે પૂર્વે ઉપક્રમયોગ્યજ્ઞ કર્મ બાધ્ય હોય છે. જેમ સાધ્યરોગ ઉપક્રમ સિત્તય, લાગે કાળે નાશ પામે છે, અને ઉપક્રમથી શીઘ્ર નાશ પામે છે, પણ અસાધ્ય રોગતો મરણ થએજ નાશ પામે છે. તેવી રીતે કર્મ પણ સાધ્ય અથવા અમાય એમ બને પ્રમારના હોય છે. ૨૦૫૪-૨૦૫૫

શિષ્ય — પૂર્વ જન્મમા જીવે જેવું કર્મ બાધ્ય હોય છે, તેવું કર્મ ઉપક્રમ પછી નથી હોતુ, એટલે જેમકે સો વર્ષ પર્યન્ત ભોગવવાયોગ્ય આયુષ્મ જીવે બાધ્ય હોય છે, અને ઉપક્રમ પછી અન્તર્મુહૂતાદિ અદ્યપ સ્થિતિવાળું અનુભવે છે, આ પ્રમાણે અન્યથા પ્રકારે અનુભવ થતો હોવાથી જીવને પૂર્વે કહેલા અકૃતાગમ વિગેરે દોષો પ્રાપ્ત થાય છે.

શુદ્ધ — સાધ્યરોગની પેઠે જીવે પૂર્વ જન્મમા કર્મ એવું જ બાધ્ય હોય છે, કે જેથી તેનો ઉપક્રમ થઈ શકે. જેમ કોઈને કોઈ પ્રકારનો વ્યાધિ થયો હોય, તે વ્યાધિ ઔષધાદિ ઉપક્રમ વિના લાભા કાળે નાશ પામે છે, અને ઔષધાદિ ઉપક્રમથી શીઘ્રપરે-અદ્યપકાળમાજ નાશ પામે છે, પરન્તુ જે અસાધ્ય વ્યાધિ હોય છે, તે તો એકદો ઔષધાદિ ઉપક્રમોવડે પણ નાશ પામતો નથી તેવી રીતે અયુષ્ કર્મ પણ બાધ્ય નજરે ઉપક્રમ યોગ્ય બાધ્ય હોય છે, તે ઉપક્રમની સામગ્રી પ્રાપ્ત ન થાય, તો જેટલી સ્થિતિનું બાધ્ય હોય, તેટલી સ્થિતિપર્યન્ત ભોગવ્યા મિત્રાય ક્ષય પામતુ નથી, અને ઉપક્રમની સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય તો શીઘ્રપણે અન્તર્મુહૂતાદિ અદ્યપકાળમાજ પ્રદેશોદયવડે ભોગવાઈને નાશ પામે છે. પરન્તુ જે કર્મ નિકાચિત્તપણે બાધ્ય હોય છે, તે કર્મ બાધ્ય વખતેજ એવું અસાધ્ય બાધ્ય હોય છે કે તેને સેકડો ઉપક્રમ લાગે, તોપણ તે જેટલા કાળપર્યન્ત ભોગવવાતુ હોય, તેટલા કાળપર્યન્ત ભોગવ્યાવિના નાશ પામતુ નથી. ૨૦૫૫

પ્રમાણથી કર્મનું સોપક્રમપણ સિદ્ધ કરે છે.

સજ્ઞાસજ્ઞ કમ્મ ફિરિયાપ્ દોસઓ જહા રોગો ।

સજ્ઞસુવક્ષમિજ્ઞદ્દ પ્ત્તા ચ્ચિવ સજ્ઞરોગો વ્વ ॥ ૨૦૫૬ ॥

સજ્ઞામયદેહકઓ સજ્ઞનિયાણાસઓઽન્વા સજ્ઞ ।

સોવક્ષમમયપિવ દેહે દેહાદ્ધારાઓ ॥ ૨૦૫૭ ॥

રોગની પેઠે કર્મ પણ દોષરૂપ હોવાથી ક્રિયાવડે સાધ્ય અથવા અસાધ્ય હોય છે, જે કર્મ સાધ્ય હોય છે, તેનો સાધ્યરોગની પેઠે ઉપક્રમ થાય છે. સાધ્યરોગના હેતુભૂત હોવાથી, અથવા સાધ્ય એવા નિભના (કારણના) આશ્રયભૂત હોવાથી કર્મ સોપક્રમ છે. તેમજ દેહાદિપણે દેહમા વર્તેલું હોવાથી સાધ્ય છે. ૨૦૫૬-૨૦૫૭.

કર્મ દોષરૂપ હોવાથી ઉપક્રમરૂપ ક્રિયાવડે સાધ્ય અથવા અસાધ્ય હોય છે, કેમકે જે જે દોષરૂપ છે, તે તે જ્વરાદિ રોગની પેઠે ઉપક્રમક્રિયાથી સાધ્ય અથવા અસાધ્ય હોય છે. માટે જે કર્મ સાધ્ય હોય છે, તેનાજ સાધ્ય રોગની પેઠે ઉપક્રમ થાય છે.

અથવા ક્ષય થાય છે, પણ એમને એમ નથી થતું, તેવી રીતે એ સુખ-દુઃખના કારણભૂત પુન્ય-પાપાત્મક કર્મ પણ દ્રવ્ય-દોષાદિની અપેક્ષાએજ ઉચ્ચ અથવા ક્ષય પામે છે કારણ કે કાર્ય દ્રવ્યાદિની અપેક્ષા રાખે છે અને કારણ અપેક્ષા નથી રાખતું, એમ કહી શકાય નહિ જેમ કાર્યભૂત ઘટ, ચક્ર-ચીરાદિની અપેક્ષાએજ ઉત્પન્ન થાય છે, અને એ ઘટના કારણભૂત કુભાર-ચક્ર વગેરે અપેક્ષા સિવાય જ ઘટ ઉત્પન્ન કરે છે, એમ કહેવું એ અધોગ્ય છે, તેવી રીતે સુખ-દુઃખ અગત્ય કાર્ય અને તેના કારણમાં પણ સમજવું માટે ઉદયાદિ પ્રત્યે દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાવાળા જે કર્મ છે તેમના દ્રવ્યાદિના સંજ્ઞાનામાં ઉપક્રમ પણ થવો યોગ્ય છે ૨૦૫૦-૨૦૫૧.

ઉપક્રમ વિના, કર્મ જેવું બાંધુ હોય તેવું જ વેદાય તો મોક્ષનો અભાવ થાય.

જહ તાણુહુદ ન્ચિય સ્વવિજ્ઞાન કમ્મમલ્લહા ન મય ।

તેનાસંસ્વમ્મવજ્ઞિયનાણામહકારણત્તળઓ ॥ ૨૦૫૨ ॥

નાણામવાણુમવણાભાવાદેકમ્મિ પજ્જણ વા ।

અણુમવઓ નધાઓ મોક્ષસ્વાભાવો સ ચાણિદ્ધો ॥ ૨૦૫૩ ॥

જો બાધેવું સર્વ કર્મ અનુભવીનેજ ખપાવાય છે, અન્યથા નહિ, એમ તાર્કિક માનવું હોય, તો તે અધોગ્યજ છે, કેમકે અસંખ્યાત ભવમાં વિવિધ પ્રકારની ગતિના કારણભૂત કર્મ બાધેલું હોય છે, તે કર્મ એક ભવમાં અનુભવાતું નથી, અને અનુક્રમે તેનો અનુભવ થાય, તો પુનઃ પુનઃ બધાં તો બધાં કરે તેથી મોક્ષનો અભાવ થાય, તે એ અભાવ ઇષ્ટ નથી, ૨૦૫૨-૨૦૫૩.

જો જેવું બાંધુ હોય, તેવું જ કર્મ પ્રતિસમય વિપાકાનુભવથીજ લોભગ્યાથી ક્ષય યાય, ઉપક્રમદ્વારાએ શીઘ્રપણે વેદાદિ ક્ષય ન થાય, એમ માનવામાં આવે, તો કોઈપણ જીવનો કદાપિ મોક્ષ ન થાય, કેમકે તદ્દભવ મોક્ષશાખી જીવને પણ અસંખ્યાત ભવોપાર્જિત કર્મ સત્તામાં હોય છે, અને તે કર્મ વિવિધ અધ્યવસાયથી બાધેલા હોવાથી નરકાદિ વિવિધ ગતિના કારણભૂત હોય છે તે સર્વનો અનુભવ એક જીવ ભવમાં કદીપણ થઈ શકે નહીં, કેમકે નારક-તિર્થયાદિ વિવિધ ભવોના હેતુભૂત પરસ્પર વિરુદ્ધ કર્મો એક ચરમભવમાં અનુભવી શકાય નહિ તથા વિવિધ ગતિના કારણભૂત એ કર્મો અનુક્રમે જુદા જુદા ભવમાં અનુભવીને જીવ મોક્ષ પામે, એમ કહેવામાં આવે, તો તે પણ અધોગ્ય છે, કેમકે એ કર્મ જુદા જુદા ભવોમાં અનુક્રમે વિપાકથી અનુભવતા પુનઃ વિવિધ ગતિના કારણભૂત કર્મોના બધાં થાય, અને પુનઃ પાછું જુદા જુદા ભવમાં ભમવાતું થાય એ પ્રમાણે વાર-વાર બધાં અને તેનો અનુભવ થવાથી કદીપણ કોઈપણ જીવનો મોક્ષ ન થાય, એટલે મોક્ષનો અભાવજ થાય. એનો અભાવ માનવો ઇષ્ટ નથી, માટે કર્મનો ઉપક્રમ માનવો એજ વાલકાથી છે. (અને સાચું છે) ૨૦૫૨-૨૦૫૩

સાધ્યાસાધ્ય રોગની જેમ કમ પણ સોપક્રમી અને નિરૂપક્રમી છે.

નણુ તદ્દ જહોવચિય તદ્દાણુમવઓ કયાગમાઈયા ।

તપ્પાઓગં ત ચિય તેણ ચિય સજ્જરોગો જ ॥ ૨૦૫૪ ॥

મિળ્ણો જઠેહ કાલો તુલ્લેડવિ પહમ્મિ મદવિસેસાઓ ।

સત્થે વ ગઢળકાલો મઢ મેહામેયઓ મિત્તો ॥ ૨૦૫૯ ॥

તહ તુલ્લમ્મિવિ કમ્મે પરિણામાફિરિયાવિસેસાઓ ।

મિળ્ણોડણુમવળકાલો જેટ્ટો મજ્જો જહતો ય ॥ ૨૦૬૦ ॥

જહ વા દીહા રજ્જૂ ઢજ્જહ કાલેગ પુજિઆ સિપ્પં ॥

વિયઓ પઢો વ સુસ્સડ પિંડીમૂઓ ય કાલેગ ॥ ૨૦૬૧ ॥

ભાગો વ નિરોવટ્ટો હીરદ કપસો જહડ્ણગા સિપ્પં ।

કિરિયાવિસેસઓ વા સમેડવિ રોગે ચિગિચ્છાણ ॥ ૨૦૬૨ ॥

જેમ કોઈ આત્માદિકનું ફળ વૃક્ષપર હોય તેા કર્મસર યોગ્યકાળે પાકે છે, અને કોઈ વખત ધાસાદિવડે ઠાકવાથી અમળે પણ પાકે છે, તેવીરીતે કર્મ પણ અમળે આધેય સ્થિતિને અનુસારે કર્મશ અનુભવતા મપૂર્ણકાળે ભોગવાય છે, અને કોઈ વખત અપવર્તનાદિનડે તે કર્મ અન્તર્બુદ્ધર્તમા શીઘ્રપણે પણ ભોગવાય છે, અથવા જેમ વ્રણ યુસાફરોના માર્ગ સરખો છતા પણ ગતિની વિશેષતાથી માર્ગમા ભુલો ભુલો-વારે ઓછા કાળ લાગે છે, અથવા શાસ્ત્ર ગ્રંથણુ નરવામા મતિ (ગ્રંથણ કરવાની શક્તિ) અને મેધા (અવધારણુ શક્તિ) ના ભેદથી ગ્રંથણકાળમા ભેદ થાય છે, તેમ સમાનસ્થિતિવાળુ કર્મ છતા પણ તેના અવસાનાત્રે પરિણામ અને ચારના ઢે ક્રિયાના ભેદથી ઉત્કૃષ્ટ-મધ્યમ-અને ન્યૂન્યરૂપ અનુભવકાળ ભિન્ન ભિન્ન થાય છે. મથના જેમ લાણુ દોરડું એક છે. જાથી કર્મશ સળગાવતા લાખાકાળે સળગી રહે છે, અને એકકું કરીને સળગાવતા શીઘ્રપણે સળગી જાય છે, તેમજ પ્લોણુ કરેલુ લીનુ વસ્ત્ર ૪૮ડી સૂમધ જાય છે, અને એકકું કરેલુ લામાકાળે સૂમધ છે, અથવા અપવર્તના સિવાય જેમ કોઈ મોટી સંખ્યાનો ભાગ કરતા લાખો કાળ લાગે છે, અને અપવર્તના કરનારી શીઘ્રપણે ભાગ કરાય છે, તથા જેમ કેટલાક માલસોને કોઈ આદિ રોગ થયો હોય, તે રોગ ઓપનાદિ ક્રિયાના વિરોધપણુથી ઘૂર થવામા કાળમેદ થાય છે-ઓછ વત્તે કાળે વ્યાધિ ઘૂર થાય છે (તેમ કર્મમા પણ અપવર્તનાદિ કરણુવડે અનુભવના કાળનો ભેદ થાય છે.) ૨૦૫૮-થી-૨૦૬૨.

હવે પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત દેશકાળનુ સ્વરૂપ કહે છે.

જો જસ જયાડવસરો કજસ સુમાસુમસ સોપાય ।

મળ્ણહ સ દેસકાલો દેવોડવસરોત્તિ ચક્રોત્તિ ॥ ૨૦૬૩ ॥

નિહ્મમર્ગં ચ ગામં મહિલા થૂમં ચ સુળ્ળય દદ્દતું ।

નીયં ચ કાગા વોલેંતિ જાયા મિક્કલ્લસ હરહરા ॥૨૦૬૪॥ ૭૨૭ ૧૮૯

નિમ્માચ્છિયં મહું પાયડો નિહી સ્વજ્જગાવણો સુત્તો ।

જાયંગણે પસુત્તા પડત્થવડયા ય મત્તા ય ॥ ૨૦૬૫ ॥ ૭૨૮-૧૯૦

ગુલાગુલ કર્મનો જે વખત તેના (હવે કહેવાયે તે) ઉપાયથી નિશ્ચય થાય,

અથવા ઉપક્રમવાળું કર્મ, સાધ્યરોગના હેતુભૂત હોવાથી સાધ્ય છે, જેમ ગર-
મ્બેદાદિ દ્વારાએ, ઉપક્રમક્રિયાના વિષયભૂત થયેલું વિકૃત શરીર સાધ્ય છે, તેમ કર્મ પણ
સાધ્ય છે. અથવા ઉપક્રમવાળું કર્મ, સાધ્યકારણ જન્ય હોવાને લીધે સાધ્ય છે, (તે કર્મની
ઉત્પત્તિના કારણ પણ એવા સોપાનકર્મી હોય છે.) કારણ કે એ તે સાધ્ય ન હોય તો તેને
ઉપક્રમ લાગતો નથી.

શિષ્ય — અહીં ઉપક્રમજ સાધ્ય છે, તેથી ઉપક્રમનું સાધ્યપણ સિદ્ધ થયાવિના
કર્મનું સાધ્યપણ સિદ્ધ નથી થતું, અને તેનું સાધ્યપણ સિદ્ધ ન થવાથી કર્મજનક નિ-
દાન-કારણનું પણ સાધ્યપણ સિદ્ધ નથી થતું, તેથી કરીને “ સાધ્યનિદાન જન્ય હો-
વાથી ” એ હેતુનું “ સાધ્ય ” વિશેષણ અસિદ્ધ થવાથી હેતુ પણ અસિદ્ધ કરે છે.

શુદ્ધ — પૂર્વે ‘ જહ તાણમૂહ’ ઇત્યાદિ ૨૦૫૨ મી ગાથામાં કહેલી યુક્તિઓથી કર્મનું
સોપાનક્રમપણ સિદ્ધ છે, તેથી કરીને કર્મનું સાધ્યપણ સિદ્ધ થાય છે, અને તેને લાઘવે સા-
ધ્યકર્મનું જનક-તેવું નિદાન પણ સાધ્ય છે, એમ સિદ્ધ થાય છે.

શિષ્ય — પૂર્વે કર્મનું સોપાનક્રમપણ સિદ્ધ કર્યું છે, તો પછી પુનઃ અહીં તે કહેવાનું
શું કારણ છે ?

શુદ્ધ — વિસ્તૃત કથનની અપેક્ષાવાળા શિષ્યજનોના ઉપકાર માટે કરીથી અહીં તે
કહ્યું છે, અથવા કર્મનું નિદાન (કારણ) અધ્યવસાયસ્થાનો છે, તે અધ્યવસાયસ્થાનો
વિચિત્ર પ્રકારના હોઈને અસાધ્ય લોકાકાશ પ્રવેશ રાશિપ્રમાણ છે. તેમાના કેટલાક
અધ્યવસાયસ્થાનો, નિરૂપક્રમ કર્મને ઉત્પન્ન કરે અને કેટલાક સોપાનક્રમ કર્મને ઉત્પન્ન
કરે છે આ પ્રમાણે સાધ્યકર્મને ઉત્પન્ન કરનાર નિદાનનું સાધ્યપણ સિદ્ધ કરતું, તેની
સિદ્ધિ થવાથી તેના કાર્યભૂત કર્મનું સાધ્યપણ અને સોપાનક્રમપણ સિદ્ધ થાય છે.

અથવા શરીર અને જીવના કર્મ વર્તેલું હોવાથી ઉપક્રમક્રિયાના વિષયભૂત એવું
એ ક્રમ સોપાનક્રમ અને સાધ્ય છે જીવની અદર કર્મ અગ્નિ અને લોહના ન્યાયે રહેલ
છે, અને શરીરમાં જીવ આધાર આધેયભાવે છે, તેથી કરીને કર્મ પણ તેમાં તે પ્રમાણે
રહેલ છે.

શિષ્ય - આધાર આધેયભાવે શરીરવૃત્તિ જીવ છે, એ કથન તો યોગ્ય છે, પણ
શરીરની વૃત્તિ શરીરમાં છે, એ કેમ આની શકાય ?

શુદ્ધ — સર્વે પદાર્થો સ્વભાવે તો પાતામાંજ રહેલા છે, અને બીજી વસ્તુમાં તો
આધારે રહેલ હોય છે. એ ન્યાયથી શરીરની વૃત્તિ શરીરમાં છે, એ કથન અયોગ્ય નથી,
અથવા કાર્મણ શરીરમાં જેમ જીવની વૃત્તિ છે, તેમ આ ઐદારિકશરીરની વૃત્તિ પણ
તેમાં છે, એ તો સર્વને પ્રતીત છે. માટે આ હેતુમાં આપેલું દષ્ટાન્ત સાધનધર્મરહિત
નથી ૨૦૫૬-૨૦૫૭.

કર્મનું સોપાનક્રમપણ સિદ્ધ કરવામાં બીજી યુક્તિઓ ખતાવે છે.

નિચિદ્કાલેઽવિ ફલ પાઙ્ગજ્ઞ પચ્ચણ વ કાલેણ ।

તદ્દ કમ્મ પાઙ્ગજ્ઞ કાલેણ વિપચણ વડ્ડણ ॥ ૨૦૬૮ ॥

વુદ્ધી વાવીમુત્તરસયભાગો પડિર્ણ મુદ્ધત્તસ ।

एवं हाणीवि मया अयणदिणभागओ नेया ॥ २०७? ॥

उक्कोस-जहण्णाणं जदंतराळमिह पोरिसाणं तं ।

तेसीयसयविभत्त वुद्धिं हाणिं च ज्ञाणादि ॥ २०७२ ॥

દિવસ અને રાત્રિની વૃદ્ધિ હાનિના ભાવથી પોરિસીત પ્રમાણ નિયત નથી પો-
થીનું જન્ય પ્રમાણ ત્રણ મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટતા માગ્યાર મુહૂર્તનું છે. દરરોજ મુહૂ-
ર્તના એકસો બાવીસમા ભાગની વૃદ્ધિ થાય છે, અને હાનિ પણ એટલી જ થાય છે.
આ હાનિ-વૃદ્ધિ ઉત્તરાયણ-દક્ષિણાયનના દિવસના ભાગે જાણી અથવા ઉત્કૃષ્ટ અને
જન્ય પોરિસીતના પ્રમાણની વચ્ચે જે ત્રણ ધટીકા પ્રમાણકાળ છે, તેમા એકસો-ચારીમા
ભાગની વૃદ્ધિ અને હાનિ દરરોજ જાણી ૨૦૭૦-૨૦૮૨.

દિવસ અથવા રાત્રિનો ચોથો ભાગ તે પોરિસી કહેવાય છે. એ પોરિસીત પ્રમાણ
હમશેના નિયત હોતુ ને, દિવસ અથવા રાત્રિની વૃદ્ધિ-હાનિ થતા તેની પણ વૃદ્ધિ-
હાનિ થાય છે. રીયાવામા મકરમ કાન્તિના દિવસે પોરિસીત પ્રમાણ સર્વથી ઓછું
હોય છે એટલે તે ત્રણ મુહૂર્ત અથવા છ ધટિકાનું હોય છે. પણ તેજ દિવસે રાત્રિ મળ-
થી પોરિસીત પ્રમાણ વચારમા વચારે હોય છે, અને તે સાગ્યાર મુહૂર્ત અથવા નન ૪-
ટિકાનું હોય છે. કર્ક સકાન્તિના દિવસે દિવસ સમઘી પોરિસીત પ્રમાણ વચારમા વચારે
હોય છે, અને તે સાગ્યાર મુહૂર્ત અથવા નન ધટિકાનું હોય છે, તથા તેજ દિવસે રાત્રિ
સમઘી પોરિસીત પ્રમાણ ઓછામા ઓછું હોય છે, અને તે ઉપર કહ્યા મુજબ ત્રણ
મુહૂર્ત અથવા છ ધટિકાનું હોય છે.

ઉપર જે હાનિ વૃદ્ધિ કહી છે, તેમા જન્ય પોરિસીતના દિવસથી આરંભીને ઉત્કૃષ્ટ
પોરિસીતના દિવસપર્યન્ત દરરોજ એક મુહૂર્તના એકસોચારીમા ભાગની વૃદ્ધિ થાય છે,
અને ઉત્કૃષ્ટ પોરિસીતના દિવસથી આરંભીને પુન જન્ય પોરિસીતના દિવસમુધી દરરોજ
એટલીજ હાનિ થાય છે આ વૃદ્ધિ હાનિ ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયનના દિવસથી જાણી.
મતવબ કે છ મહીને ઉત્તરાયણ થાય છે અને છી ૧ છ મહીને દક્ષિણાયન થાય છે તેમા
ઉત્તરાયણમા દરરોજ ચાર ચાર પળની દિવસમા વૃદ્ધિ થાય છે, આ પ્રમાણે વવતા ઉત્કૃષ્ટ
દિવસે છ મુહૂર્ત વધે છે, અને એજ પ્રમાણે રાત્રિમા દરરોજ હાનિ થતા સર્વથી જન્ય
રાત્રિમા છ મુહૂર્ત ઘટે છે દક્ષિણાયનમા એથી વિપરીત થાય છે, એટલે કે રાત્રિમા છ
મુહૂર્ત વધે છે, અને દિવસમા છ મુહૂર્ત ઘટે છે આ પ્રમાણે થતા ૧૧ છ ૭ મહીને દિવસ
અને રાત્રિના યથાથો ય છ ૭ મુહૂર્ત વધે છે અને ઘટે છે, તે વૃદ્ધિહાનિ । કારણ એમ છે કે એક
મહીને એક મુહૂર્તની વૃદ્ધિ અને હાનિ થાય છે. પરંતુ સૂચ સવત્તરમા ત્રણસોને છામઠ
દિવસે એક વર્ષ થાય છે, અને તેથી કરીને એકસો ચાલી નિવસે એક મયન થાય છે. તથા
સાગ્યાર દિવસે એક માગ થાય છે. હવે દર મહીને જે એક મુહૂર્ત વધે છે, તેને સાગ્યાર
દિવસોએ વહેલીએ એક મુહૂર્તના બે ધટિકા થાય, તે એક ધટિકાના એકસઠ ભાગ ક-
લિપએ એ પ્રમાણે ભાગ કર્કપતા બે ધટિકાના એકસોચારીમા ભાગ થાય અને માડીરીસ

(૧૬૮) પ્રશસ્ત અપશસ્ત અવસર રૂપ દેશકાલ તથા કાલકાલ ને પ્રમાણકાલ તુલ્યરૂપ.

તે દેશકાળ કહેવાય છે. દેશ-અવસર-અને થકુ એ તેના પર્થાણ છે. ધ્રુવરહિત ગામ અને પનીયારીઓના સમૂહવિનાના કુવા વિગેરેના તટને જોઈને તથા કાગડાઓ નીચા સ્થાન તરફ આવે છે, ઈત્યાદિ ચિહ્ન જોઈને હવે “ બરાબર સિદ્ધા સમય થયો ” એમ જાણે તે (પ્રશસ્ત કાર્યકાળ જણવો.) તથા અધિકારહિત મધપ્રુડો છે, અને ઉઘાડો પડેલો નિધિ પ્રગટ જણાય છે. (એમ જાણીને તે મધ અને નિધિ ગ્રહણ કરવાનો અવસર જણાય છે) તથા આઘવસ્તુ વેચનારની દુકાનમાં કેઈ અતુલ્ય ન દેખાવાથી તેમની વસ્તુ લેવાનો અવસર જણાય તે, તેમજ જેનો પતિ પરદેશ ગયેલ છે એવી સ્ત્રી મદિરાથી મત્ત થઈને આગળમાં સૂતી છે, તે આચારે બહુ કામાતુર છે, એમ જાણીને તેને ભોગવવાનો આ અવસર છે (ઈત્યાદિ અનુસાર અપ્રશસ્ત કાર્યને કાળ જણવો.) ૨૦૬૩-૨૦૬૪-૨૦૬૫

હવે કાળકાળ તુલ્યરૂપ કહે છે.

પાલોત્તિ મય મરણ જહેહ મરણ ગલત્તિ કાલમયો ।

તમ્હા સ કાલકાલો જો જસ મયો મરણકાલો ॥ ૨૦૬૬ ॥

કાલેળ કઓ કાલો અમ્હ સજ્ઞાયદેસકાલમ્મિ ।

તો તેળ હઓ કાલો અકાલ કાલ કરંતેળ ॥ ૨૦૬૭ ॥ ૭૨૯-૧૧૧

કાળ જોટલે સમય અને ધીજો કાળ જોટલે લોકાર્થથી મરણ માનેલ છે. જેમકે મરણ પામ્યા અથવા કાળ પામ્યા (કર્થો) માટે જે પ્રાણિનો જે મરણકાળ તેને તીર્થંદ્ર-એ કાળકાળ માનેલ છે. રથ મ કુતળાએ (ઉપાશયની નજીક) સ્વાધ્યાય કરવાના વખતે કાળ કર્થો, તેથી તેણે આકાળે કાળ કરવાથી મરણ પામવાથી અમારા સ્વાધ્યાયના કાળનો ભંગ કર્થો. (આ વાક્યમાં લોકોક્તિદ્વારાએ કાળકાળ કહેવાય છે.) ૨૦૬૬-૨૦૬૭.

હવે પ્રમાણકાળ તુલ્યરૂપ કહે છે

અદ્ધાકાલવિહંસો પત્યમણં વ માણસે તિત્તે ।

સો સવવહારથ પમાણકાલો અહોરત્ત ॥ ૨૦૬૮ ॥

દુવિહો પમાણકાલો દિવસપમાણ ચ હોઈ રાઈ ચ ।

ચડપોરિસિઓ દિવસો રત્તી ચડપોરિસી ચેવ ॥ ૨૦૬૯ ॥ ૭૩૦ ૧૧૨

(ધાન્યને આપવાને) પ્રસ્થકના માનની ધેડે આ પ્રમાણકાળ છે ને તે પ્રમાણકાળ અદ્ધાકાળનો વિગેષ લેઈ છે. અને તે પ્રમાણકાળ અતુલ્યક્ષેત્રમાં જીવ અજીવાનીની સ્થિતિના વ્યવહાર માટે આહારાનરૂપ કહેલ છે. તથા એ પ્રમાણકાળ બે પ્રકારે કહેલ છે. દિવસ પ્રમાણકાળ અને રાત્રિ પ્રમાણકાળ તેમાં ૧૨ પારિધીવડે દિવસ થાય છે અને ચાર પારિધીવડે એમ રાત્રિ થાય છે ૨૦૬૮-૨૦૬૯.

હવે પારિધીકાળ તુલ્યરૂપ કહે છે.

પોરિસિમાણમનિયય દિવસ-નિસાવુહિ દાણિમાવાઓ ।

દીળ તિન્નિ મુદ્દચ્છપચમા માણમુદ્દેસ ॥ ૨૦૭૦ ॥

શુદ્ધ - કાળનામનો એવો કોઈ નિયમ નથી, કારણ કે ગૌરવર્ણમાં પણ કોઈ વખત કાળનામ હોય છે, આ કારણથી એનો ધીમથી બેઠ જણાવવાને માટે જે વળે જ કાળો હોય, તે વર્ણકાળ કહેવાય છે અન્ય નહીં એટલો નામકાળથી વર્ણકાળમાં તદ્દાવત છે. ૨૦૭૩-૨૦૭૪

ભાવકાળનું સ્વરૂપ કહે છે.

સાર્દ સપડજવસિઓ ચઝમંગવિભાગભાવણા ઇત્ય ।

ઓદર્યાઈયાણં તં જાણસુ ભાવકાલં તુ ॥ ૨૦૭૫ ॥ ૭૩૨ ૧૯૪

સાર્દ સંતોડળંતો ઇવમણાઈવિ ઇસ ચઝમંગો ।

આદર્યાઈયાણં હોઈ જહાજોગમાયોજ્ઞા ॥ ૨૦૭૬ ॥

અહીં ઔદયિક વિગેરે (ઔપશમિક્ષાધિક-ક્ષાયોપશમિક ને પારિણમિક) ભાવોની સ્થિતિની સાદિ સાન્તાદિ ચાર ભાગમાં ભાનના થાય તે ભાવકાળ જાણવો. સાદિ-આન્ત, સાદિઅનન્ત, અનાદિસાન્ત, અને અનાદિઅનન્ત આ ચાર ભાગા ઔદયિક આદિ ભાવોના છે, તે યથાધોન્ય જ્યાં ધટે ત્યાં થોજવા. ૨૦૭૫-૨૦ ૬.

હવે સાદિસાન્તાદિ ભાગાના ભેદ જ્યાં ધટે ત્યાં થોજે છે.

જો નારગાઈભાવો તહ મિચ્છત્તાઈઓ વ મઘાણ ।

તે ચેવામઘાણ ઓદરૂઓ વિનિયવજ્ઞોડ્ય ॥ ૨૦૭૭ ॥

સમ્મત્ત ચરિત્તાઈ સાર્દ સતો ય ઓવસમિઓડ્યં । દારં ।

દાણાઈલદ્ધિપણગ ચરણપિ ય સ્વાઈઓ હોઈ ॥ ૨૦૭૮ ॥

સમ્મત્ત નાણ દસગ-સિદ્ધત્તાઈ તુ સાદિઓડળતો ।

નાણ કવલવજ્ઞં સાર્દ સતો સ્વઓવસમો ॥ ૨૦૭૯ ॥

મહઅન્નાનાઈયા મઘા-ડમઘાણ તદ્યચરિમોડ્ય ।

સવો પોમ્મલધમ્મો પદમો પરિણામિઓ હોઈ ॥ ૨૦૮૦ ॥

મઘત્ત પુણ તદ્ઓ જીવા ડમઘાઈ ચરિમમંગો વ ।

ભાવાણમય કાલો ભાવાવત્યાણઓડળણ્ણો ॥ ૨૦૮૧ ॥

નારકાદિ ઔધિકભાવ સાદિસાન્ત છે, મિધ્યાત્વા લાભોની અપેક્ષાએ અનાદિ આન્ત, અને અલભ્યોની અપેક્ષાએ અનાદિઅનન્ત છે. આ પ્રમાણે ધીજ્ઞ સાદિ અનન્ત ભાગા સિવાય બાકીના ત્રણ ભાગે ઔદયિક ભાવ છે સમ્યક્ત્વ-ચારિત્રરૂપ જે ઔપશમિક ભાવ, તે માદિસાન્ત ભાગે છે, દાનાદિ પાત્ર લાભ અને ચારિત્રરૂપ ક્ષાયિકભાવ પણ માદિસાન્ત ભાગે છે, તથા સમ્યક્ત્વ-જ્ઞાન-દર્શન અને મિદ્ધપણુ એ સાદિઅનન્ત ભાગે છે. કેવળજ્ઞાન સિવાય ચાર જ્ઞાનને આશ્રીને ક્ષાયોપશમિકભાવ માદિસાન્ત ભાગે છે, મતિ-અજ્ઞાન વિગેરે લાભ તથા અલભ્યની અપેક્ષાએ ત્રીજા અને ચોથા ભાગે છે, સર્વ પુરુગણ-ધર્મરૂપ પારિણમિકભાવ પ્રથમ ભાગે છે, લાભપણુ ત્રીજા ભાગે છે, જીવ અને અલ

દિવસના મહીનામા રાત્રિ-દિવસ સંબંધી દરેક પોરિધીના પણ એસોઆવીસ ભાગ થાય. એ એસોઆવીસ ભાગે મુહૂર્તગત બે યદિકાના એકસોમાનીસ ભાગને વહેંચતા મુહૂર્તનો એકસોઆવીસમો એક ભાગ આવે એવો એક ભાગ દરરોજ દિવસ અને રાત્રિ સંબંધી પોરિધીમા યથાચોગ્ય વધે છે અને ઘટે છે અથવા આ વૃદ્ધિ હાનિ સમજવાની બીજી રીત પણ છે જેમકે-ઉત્કૃષ્ટ પોરિધી નવ ધટિકા પ્રમાણ છે, અને જ્યન્ય પોરિધી છ ધટિકા પ્રમાણ છે. આ બેની વચ્ચે ત્રણ ધટિકાનું અન્તર છે, તે ત્રણ ધટિકાને એક અયનના એસોઆવીસી દિવસની સાથે ભાગ કરતા જે આવે, તેટલી દરરોજ વૃદ્ધિ-હાનિ જાતની મતવબ કે એક-સોઆવીસી દિવસે પોરિધીની ત્રણ ધટિકા વધે છે, અથવા ઘટે છે. તદનુસાર ત્રણ ધટિકાના એસોઆવીસી ભાગ કરીએ, એટલે એક ધટિકાના એકસઠ ભાગ કરતા ત્રણ ધટિકાના એસોઆવીસી ભાગ થાય, એવો એક ધટિકાનો એકસઠમો ભાગ દરરોજ પોરિધીમા વધે છે અથવા ઘટે છે, આ ભાગ પણ એક મુહૂર્તના એસોઆવીસમા ભાગ જેટલોજ છે. માત્ર રીતીમા ફેર છે, ૨૦૭૦-૨૦૭૧-૨૦૭૨.

હવે વળ કાળતુ સ્વરૂપ કહે છે.

પચળ્હ વળ્ણાણં જો સ્વલ્લ વલ્લેણ કાલઑ વળ્ણો ।

સો હોઈ વળ્ણકાલો વળ્ણિજ્જઈ જો વ જ કાલ ॥૨૦૭૩॥ ૭૩૧-૨૯૩

પજ્ઞાયકાલમેઑ વળ્ણો કાલો ત્તિ વળ્ણકાલોઽય ।

નણુ एस नामउ च्चिय कालो नानियमतो वस्त ॥ २०७४ ॥

પાય વર્ણોમાથી જે વર્ણ (૨૩) સ્વામ હોય, તે વર્ણકાળ કહેવાય અથવા જેવું જે વખતે નામન કરાવ તે પણ વળ કાળ કહેવાય, જે પર્યાયકાળના સેદ્ધી સ્વામ-વળ હોય, તે વળ કાળ કહેવાય છે આને નામથી કાળવર્ણ કહેવાય છે, તો તેને નામકાળ કેમ ન કહેવાય ? ઉત્તર-તે નામનો કોઇ નિયમ નથી માટે ૨૦૭૩-૨૦૭૪.

એતાદિ પાય વર્ણોમાથી જે વર્ણ (૨૩-માતિએ) રાજો હોય, તે વર્ણકાળ કહેવાય અનના જે કોઈ જગા તે પદાર્થનું જે કાળે વર્ણન ત્રાય, તે વર્ણકાળ કહેવાય, અથવા જે કાળે એતાદિ વર્ણની પ્રકૃષ્ટા-વર્ણન કરાય, તે પણ વર્ણકાળ કહેવાય

આજ વિષયનું વગરે સ્પષ્ટીકરણ કરનાર ભાષ્યકાર મહારાજ કહે છે કે પર્યાય-કાળના સેદ્ધી સ્વામવર્ણ તે વળકાળ કહેવાય છે જેમકે જે કાનમા દ્રવ્યને જાણે તે દ્રવ્યમાત્ર, અને પચાયને જાણે તે પર્યાયમાત્ર, કૃષ્ણવર્ણ દ્રવ્યનો પર્યાય હોવાથી વર્ણકાળ છે, અને તે પર્યાયકાળનો સેદ છે.

શિષ્ય —જે એ પ્રમાણે પર્યાયકાળ પણ છે, તો પછી પૂર્વે ૨૦૩૦ મી ગાથામા તેનો ઉપન્યામ કેમ ન કર્યો ?

આચાર્ય —દ્રવ્યથી પર્યાય કથયિત્ અભિજ્ઞ છે, તેથી કરીને દ્રવ્યકાળ કહેવાથી પચાયમાત્ર પણ સાથે આવી જ મળે, તેથી તે સિદ્ધ નથી કહ્યો. અથવા પર્યાયના સેદ્ધપ આ સ્વામવર્ણનું કથન કર્યું, તેથી તે પણ ત્યાં કહેલોજ છે.

શિષ્ય — સ્વામવર્ણને નામથી જ કાળો કહેવાય છે, તો તેને નામકાળ કેમ નથી કહેતા ?

એની અપેક્ષાએ પાનિષ્ઠાધિ-ભાન અનાદિ અનન્ત છે આ પ્રમાણે ઔચિકાદિ ભાવોના કાળ કદો, કેમકે છવાછવાદિ ભાવોનું અવસ્થાન તેજ ના છે, એટલે ભાવોનું અવસ્થાન કહેવાથી ભાવકાળ પણ કહ્યા. ૨૦૭૭-થી ૨૦૮૧.

અહી પ્રસ્તુત અવિરોધમા મ્યા કાળનું પ્રયોજન છે ? તે કહે છે.

एतथं पुण अहिमारो पमाणकालेण होइ नायवो ।

खेत्तम्मि कम्मि कालम्मि भासिय जिणवरिदेण ॥ ૨૦૮૨ ॥ ૭૩૩-૧૯૫

वइसाहसुद्धकारसीय पुव्वणहदे पकालम्मि ।

महसेणवणुज्जाणे अणत्तर परंपरं सेत्त ॥ ૨૦૮૩ ॥ ૭૩૪-૧૯૬

આ અધિકારમા પ્રમાણકાળનું પ્રયોજન છે. (કેમકે) ક્યા ક્ષેત્રમા, કઈ વખતે જિનેન્દ્રે (સામાયિક અધ્યયન , કહ્યું ? (એ પ્રશ્નના ઉત્તરમા) વેશાખ શુદ્ધી અગીઆ-રશે મહાસેન વન નામના ઉદ્યાનમા અનન્તર નિર્ગમ થયો, અને તે સિવાયના ક્ષેત્રમા પર પરાએ નિર્ગમ થયો ૨૦૮૧-૨૦૮૩.

અહી અનેક પ્રકારના નાળની પ્રક્રિયા કરી, તેમા આ સ્થળે પ્રમાણકાળનું મુખ્ય પ્રયોજન છે

ગિખ્ય — પૂર્વે ૨૦ ૦ મી દારગાથામા ભાવકાળનું અહી પ્રયોજન છે, એમ કહ્યું છે, અને હમણા પ્રમાણકાળનું પ્રયોજન કહે છે. આમ પૂર્વાપર વિરોધવાળું કેમ મળે છે ?

ગુરૂ — ક્ષાધિ-ભાવ કાળમા વર્તતા ભગવન્ને સામાયિક અધ્યયન કહ્યું છે, માટે એ અભિપ્રાયથી પૂર્વે ભાવકાળનું પ્રયોજન છે એમ કહ્યું છે, અને દિવસના પૂર્વાર્ધમા-પ્રથમ પોરિપીર નાળમા ભગવન્ને સામાયિક અધ્યયન કહ્યું છે, એ અભિપ્રાયથી હમણા અહી પ્રમાણકાળથી પ્રયોજન કહ્યું છે એટલે ઉભયકાળનું પ્રયોજન વિરોધ નથી, અથવા પ્રમાણકાળ તે અદ્વાકાળના પર્વાય હોવાથી ભાવકાળજ છે. તેથી પણ એ પ્રમાણે કહેવામા કંઈ વિરોધ નથી

શિષ્ય — શ્રીમાન્ મહાનીર જિન-વરે ન્યા ક્ષેત્રમા કા વખતે પ્રથમ સામાયિક અધ્યયનના ઉપદેશ કયો ?

ગુરૂ — વેશાખ શુદ્ધી એકાદશીના નિમ્ને પ્રથમ પોરિપીમા, મહાસેનવન નામના ઉદ્યાનમા ભગવન્ને પહેલ રહેલુ સામાયિક અધ્યયન ઉપદેશ્યુ, અને એ સિવાયના ગુણ-શીલા ઉદ્યાન-ક્ષેત્રમા પર પરાએ ઉપદેશ્યુ, કેમકે એ પહેલા મહાસેન વનમાં ઉપદેશ્યુ અને તે પછી બીજા ક્ષેત્રમા ઉપદેશ્યુ છે ૨૦૮૧-૨૦૮૩.

હવે ભાવ નિર્ગમ કહે છે.

खइयम्मि वट्टमाणस्स भगवओ निग्गयं जिणवरस्स ।

भावे खओवसमियम्मि वट्टमाणहि त गहिय ॥ ૨૦૮૪ ॥ ૭૩૫-૧૯૭

किह पण्य भावेण कहइहिगि गो यमाणकालेण ? ।

खाइयभावेऽहिया यमाणकाले य ज पणियं ॥ ૨૦૮૫ ॥

(૧૭૨) ઔદયિકભાવે ભાવોના ભાગા અને તેનો કાલ સિદ્ધતા ચારિત્રનો ભાવાભાવ

વ્યપાકુ ચાથા ભાગે છે. આ પ્રમાણે આ ભાવોનો કાળ છે, કેમકે તે ભાવોના અવસ્થા-
નથી અભિજ્ઞ છે ૨૦૭૭-થી-૨૦૮૧.

નારક-તિર્યક-અનુષ્ય ને દેવરૂપ ઔદયિકભાવ સાદિસાન્ત છે, કેમકે તે દરેકને
આદિ અને અન્ત છે 'મિથ્યાત્વ, 'કપાય, 'વેદ, 'અજ્ઞાન 'અસયતપણુ - 'અસિદ્ધપણુ
અને 'લેશ્યા. આ સત્તર પ્રકારના જે ઔદયિકભાવ તે ભવ્યોની અપેક્ષાએ અનાદિસાન્ત
અને અભવ્યોની અપેક્ષાએ અનાદિ અનન્ત છે આ પ્રમાણે બીજા સાદિઅનન્ત ભાગા
સિવાય નજી ભાગે ઔદયિકભાવ છે.

ઔપશમિકભાવ પહેલા સાદિસાન્ત ભાગેજ છે, તે સિનાયના ત્રણ ભાગા આ
ભાવ મટે ગૂંચ્ય છે, કેમકે આખા સસારમા પહેલવહેલુ ઉત્તમ અભ્યક્ત થાય,
અથવા ઉપશમત્રેણિમા ઉપશમસમ્યક્ત્વની અને ઉપશમચારિત્રની પ્રાપ્તિ વાય છે, તે
પત્રેના અવશ્ય આદિ અને અન્ત હોય છે, મટે ઔપશમિકભાવ પહેલા સિવાય
નજી ભાગે નથી.

દાન-ભાલ-ભોગ ઉપભોગ-અને (મકરણ) નીર્ધ, એ પાય લખિ, તથા ચારિત્ર
આા ભેની અપેક્ષાએ ક્ષાયિક ભાવ સાદિસા ત છે.

શિષ્ય - સિદ્ધાત્માઓને ચારિત્ર હોય છે, તે તે અપેક્ષાએ ચારિત્રમા સાદિઅ-
નન્તનો ભાગે કેમ ન કહેવાય ?

શુરુ -- " સિદ્ધે નોચરિત્તી, નોઅચરિત્તી " એ વચનથી સિદ્ધતા જોયે ચારિત્રની
નથી, તેમ અચારિત્રની પણ નથી મટે ચારિત્રમા એ બીજે ભાગે ન ઘટે ક્ષાયિક અ-
ભ્યક્ત, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અને સિદ્ધપણુ, સિદ્ધઅવસ્થામા હોય છે, તેથી તે
અપેક્ષાએ સાદિઅનન્ત નામના બીજા ભાગે પણ ક્ષાયિકભાવ હોય છે, આ સિનાયના
ત્રીજો અને ચોથો એ બે ભાગા આ ભાનમા નથી ધરતા. આ સ્થળમા બીજા
આચાર્યનો મત એવો છે કે સિદ્ધતા જોયેને દાનાદિ પાય લખિ અને ચારિત્ર હોય
છે, કેમકે તેમને તેના આવરણનો અભાવ હતા પણ જો તે દાનાદિ લખિઓ અને
ચારિત્રનો અભાવ માનનામા આવે, તે ક્ષીણભાણ્ણદિમા પણ તેનો અભાવ માનવો
જોઈએ આથી તેઓના મતે ચારિત્ર વિગેરે પણ સિદ્ધાવસ્થામા છે, એ માન્યતાની
અપેક્ષાએ ક્ષાયિક ભાવ સાદિ અન ત નામના એક બીજાજ ભાગામા છે, જેન ત્રણ
ભાગે નથી.

કેવળજ્ઞાન સિનાયના ચોર ચાર જ્ઞાનોની અપેક્ષાએ ક્ષાયોપશમિક ભાવ સાદિ-
સાન્ત ભાગ છે સાદિ અનન્ત નામનો બીજે ભાગે અહીં ન હોય, મર્તઅજ્ઞાન અને
શુતઅજ્ઞાનની અપેક્ષાએ ભવ્યોને ક્ષાયોપશમિકભાવ અનાદિ સાન્ત છે, અને અજ્ઞાનોને
અનાદિ અનન્ત છે

સર્વ પુરુગળ ધર્મ-વ્યવહારકાદિ પરિણામરૂપ પારિણામિકભાવ સાદિસાન્તનામના પ્રથમ
ભાગે છે, સાદિ અનન્ત જોયે જે બીજે ભાગે તે આ ભાવમા નથી હોતો, ભવ્યપણાની
અપેક્ષાએ પારિણામિક ભાવ અનાદિ સાન્ત છે " સિદ્ધે નોમચ્ચે, નોમચ્ચે એ વચ-
નથી સિદ્ધતા જોયે ભવ્ય નથી તેમ અભવ્ય પણ નથી, જીનપણુ અને અમમ્યપણુ એ

ઉપર) વાવગેરે ત્રિપદીનું અર્થજ્ઞાને ગણની અનુજ્ઞા, પ્રમાણને લાવકાલની એકરૂપતા (૧૭૫)

શાન્ત થઈને ભગવન્ત શુ કહે છે, તે મહાજનને એકાચિત્ત યાય છે. પછી “દન્દ્રભૂતિ
ગાતમને દ્રવ્ય-શુદ્ધ અને પર્વાયથી તીર્થની હુ આજ્ઞા આપુ છુ એમ અનુજ્ઞા કરે છે
અને તેની આજ્ઞા માયે સર્વ સાલુગણની પણ સુધર્મસ્વામિને અનુજ્ઞા આપુ છુ.” આ
પ્રમાણે અનુજ્ઞા કરીને ભગવન્તે તેમના મસ્તકપર સુષ્ટિ કરીને તે સૂર્ય નાખ્યુ, તે વખતે
દેવોએ પણ ચૂલ્લ પુષ્પ વિગેરે સુનામિત વસ્તુની ગણધરો ઉપર વૃષ્ટિ કરી, આ પ્રમાણે
સામાયિક અધ્યયનના અથ ભગવન્ત પાસેથી નીકળ્યો, અને મૂત્ર ગણધર મહારાજ પા-
સેથી નીકળ્યુ

શિષ્ય-અહી પ્રકૃતમા લાવકાળનો પ્રસ્તાવ છે, તે જતા પ્રમાણકાળનો અધિકાર
અહી શા માટે કહેવો જોઈએ

શુર-ક્રાયિક લાવમા વર્તતા ભગવાન અરિહત દેવે, પ્રમાણકાળમા સામાયિક
અધ્યયન હું છે માટે, અથવા પ્રમાણકાળ પણ લાવકાળજ છે, અને એ સિવાયના બીજા
દ્રવ્યકાળ-અદ્વાકાળ વિગેરે પણ કિચિત્ ઉપાધિમાત્રથી વિશિષ્ટ હતા પણ સવળા લાવ-
કાળજ છે, કાણુ કે દ્રવ્યની જે ચાર પ્રકારના સ્થિતિ તે દ્રવ્યકાળ કહેવાય છે, મમય-
આવાયના વિગેરે અદ્વાકાળ છે, પ્રાણિઓનું જીવન-આયુ તે આયુષ્યકાળ છે, આ સર્વ
સ્થિતિ વિગેરે જીવ-અજીવના પર્વાય હોવાથી લાવકાળજ છે, એટલે અરી રીતે લાવકા-
ળથી તે જુદા નથી પરન્તુ “પ્રમાણકાળનો અહી અધિકાર છે” એમ જે કહ્યું છે, તે
મુખ્યતાએ અહી પ્રમાણકાળનું નામ છે, માટે હું છે. અન્યથા બીજા પણ દ્રવ્યકાળ-
અદ્વાકાળ વિગેરે પરપરાએ તો સામાયિક નિર્ગમમા ધરે છે. જેમકે ક્રાયિક-લાવમા વર્તતા
ભગવતે રતનમયસિંહાસનરૂપ દ્રવ્ય ઉપર બેસીને સામાયિક ઉપદેશ્યુ, જ્યા દ્રવ્ય હોય,
ત્યા તે ૧૧ સ્થિતિરૂપ કાળ પણ હોય છેજ, તેથી પરપરાએ દ્રવ્ય અને અદ્વારૂપ કાળ
સામાયિક નિર્ગમમા હોય છે, તથા આયુષ્યકાળનો અનુભવ કરતા ભગવતે સામાયિક
ઉપદેશ્યુ, કર્મનો ઉપકંઠ કરતા ઉપદેશ્યુ, પ્રસ્તાવ જણતા ઉપદેશ્યુ, આનીચિમરણરૂપ
મરણકાળ અનુભવત તથા જીવાજીવા પર્વાયનું વર્ણન કરતી વખતે ભગવન્તે સામા-
યિક ઉપદેશ્યુ છે આ પ્રમાણે પરપરાએ સામાયિક નિર્ગમમા બવાએ કાળ ધરે છે, પરન્તુ
મુખ્યતાએ પ્રમાણકાળ અને લાવકાળ ધરે છે, તેથી તે બેનોજ અહી અધિકાર પ્રસ્તુ-
તમા કહ્યા છે

શિષ્ય-કાળનિર્ગમ કહેતા, તેના ભે પૂર્વક કાળનું સ્વરૂપ નિર્ણયિતકાર અને
લાભ્યારે વસ્તારથી કહ્યું, પણ ક્ષેત્રનિર્ગમનું સ્વરૂપ ન કહ્યું, તેનું શુ કારણ ?

શુર-ક્ષેત્રનિર્ગમનું સ્વરૂપ સુગમ હોવાથી નિર્ણયિતકાર નથી હું, પણ લાભ્યકાર
મહારાજે કિચિત્ માત્ર કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે છે. જેમા જીવાદિ પદાર્થો રહે તે ક્ષેત્ર
કહેવાય છે તેનું ક્ષેત્ર આકાશ છે, તેમ સર્વજ્ઞો કહે છે કેમકે આકાશમાજ સર્વ જીવાદિ-
દ્રવ્યોનું અસ્થાન છે વસ્તુત આમશ જુદા જુદા પર્વાય પામતુ હોવાથી દ્રવ્યજ છે,
કેવળ નિવામરૂપ પય વની અપેક્ષાએજ તેને ક્ષેત્ર કહેવાય છે એવું ક્ષેત્ર જુદી જુદી
ઉપાધિના ભેદથી અનેક પ્રકારે છે, તેથી મહાએનવનરૂપક્ષેત્રનુંજ મહત્ત્વ કહ્યું છે, કેમકે
ત્યાજ પ્રથમ સામાયિક ઉપદેશાય છે, અને તે પછી શુદ્ધશીલાદિ બીજા ઉદાનોમા તે
ચર પાંચે ઉપદેશાય છે. ૨૦૮૪-૨૦૮૯.

અહવા પમાણસાલોવિ માવસાલોતિ જ ચ સેસાવિ ।

કિંચિમ્મેત્તિસિદ્ધા મચ્ચે ચિય માવસાલોતિ ॥ ૨૦૮૬ ॥

આદિકેણ કલ્લં પમાણસાલેણ જમહિમાસોતિ ।

સેસાવિ જહાસમચ્ચમાલજ્ઞા નિગ્ગમે કાલા ॥ ૨૦૮૭ ॥

સેત્ત મયમામાસ સત્તદન્વાવગાદ્ધનાર્ગિંગ ।

ત દન્વ ચેવ નિવાસમ્મત્તપજ્ઞાયઓ સેત્ત ॥ ૨૦૮૮ ॥

ત ચ મહાસેણવણોવલ્લસ્સિય જત્ય નિગ્ગય પુચ્ચ ।

સામાદયમદ્દેસુ ત્ત પરપરવિણિગ્ગમો તસ્સ ॥ ૨૦૮૯ ॥

ક્રાયાધિક લાવમા વર્તતા એવા ભગવન્ત જીનેધરથી આ સામાયિક અધ્યયન નીકળ્યું, અને ક્રાયાપશમિક લાવમા વર્તતા ગણધરેએ તે મહણ કર્યું શા માટે ભાવકાળનું પ્રયોજન છે, અને શા માટે પ્રમાણકાળનો અધિકાર છે ? ક્રાયાધિક ભાવમા વર્તતા અરિહ તે પ્રમાણકાળે કહ્યું છે માટે, અથવા પ્રમાણકાળ પણ લાવકાળજ છે, અને જે બીજા કાળો છે, તે પણ કિંચિત્માત્ર વિશિષ્ટ લાવકાળજ છે, અટલે તે મય લાવમાજ છે. (અહીં) મુખ્ય તામ્ને પ્રમાણકાળવડે કાર્ય છે, તેથી તેના અધિકાર છે શેષ બીજા કાળો પણ સામાયિક નિર્ગમમા યથાસ ભવ થોજવા, સર્વ દ્રવ્યના નિવારણ ચિન્હરાણુ આકાશ તે ક્ષેત્ર માનેય છે, જે કે તે દ્રવ્યજ છે, (તોપણ) નિવારમાત્ર રૂપ પદ્યતની અપેક્ષાએ તેને ક્ષેત્ર કહેવાય છે તે ક્ષેત્ર અહીં મહાસેન વન કહ્યું છે, કે જ્યાંથી સામાયિક નિર્ગમ્ય છે તથા બીજા ક્ષેત્રોમા પણ પરપરાએ તેના નિર્ગમ થયો છે ૧૮૦૫-૧૮૦૬

ક્રાયાધિકલાવમા વર્તતા ભગવન્ત મહાવીરદેવથી સામાયિક અધ્યયન નીકળ્યું, અને ક્રાયાપશમિકલાવમા વર્તતા ગણધરેએ તે સામાયિક અને બીજા સુત મહણ કર્યું ભગવન્તને જ્ઞાનાવજ્ઞ કર્શનાવજ્ઞ-આરિમોહનીય અને અતશય સર્વથા ક્ષીણ થએલ હોવાથી ક્રાયાધિકલાવ હોય છે, અને ગણધરેને તે વખતે તે તે આવરણોનો ક્રાયાપશમ હોવાથી ક્રાયાપશમ ભાવ હોય છે. તીર્થસ્થાપના વખતે આવગણધર જે ઇન્દ્રભૂતિ તે ભગવન્તને પ્રદક્ષિણા દધ નમસ્કાર કરીને પૂછે છે કે “ હે ભગવન્ત તત્ત્વ નુ છે તે કહો ” આથી ભગવન્ત કહે છે કે “ ઉપચ્છેદ વા ” (ઉત્પન્ન થાય છે.) પુન તેવીજ રીતે પૂછતા “ વિગમેદ્ધા ” (નાશ પામે છે) તેમજ ત્રીજી વાર પૂછતા “ ધુવેદ્ધા ” (સ્થિર રહે) એમ ત્રિપદી કહે છે, આ પ્રમાણ પ્રશ્નમા કરીને પૂછુ તે નિપદા કહેવાય છે. આ ગણ નિપદાથી ગણધરમહારાજાએને એવો નિશ્ચય થાય છે કે “ યત્ત સત્ત તદુત્પાદ-વ્યય ધ્રોવ્યયુક્ત અયયા વસ્તુન સત્તાડયામાત ” એટલે જે છે, તે ઉત્પાદ-વપનાગ અને સિવરત્ત રુક્ત છે, એ નિવાય વસ્તુની વિધમાનતાજ હોતી નથી આ પદી પૂર્વલાવમા લાવતમાતવાળા ગણધરે બીજાજી દ્વાળા હોવાથી સ પૂર્ણ સુતજ્ઞાન પામે છે, તેથી ભગવન્ત તેમને દ્વાદશાગ રચવાને આજ્ઞા આપે છે, ને તે તેઓ રચે છે તે પદી ૮૦૮મહારાજ વજ્જમથ ધિવ્યધાણ ચૂર્ણથી ભરલો લદને ભગવન્ત પાસે ઊભા રહે છે, ભગવાન સિદ્ધામન રચી ઊઠીને તેમથી સ પૂર્ણ ચૂર્ણની મુઠી મહણ કરે છે તે પદી ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે અગીઆરે ગણધરા કર્કક અવનતગાત્રવાળા થઈને અટકને પ્રજ્ઞ આગળ ઊભા રહે છે. તે પદી વાજિ નના ધ્વની ગીતશબ્દ વગેરે બધ કરીને સર્વ દેવો

ઉપત્તે) વાગેરે ત્રિપદીતુ અર્ચણ અને ગણની અતુજા, પ્રમાણને ભાવકાલની એકરૂપતા (૧૭૫)

શન્ત થઇને ભગવન્ત શુ કહે છે, તે સાભળવાને એકાચિત યાય છે, પછી “હન્દ્રભૂતિ
ગૌતમને દ્રવ્ય-ગુણ અને પદાર્થથી તીર્થની હુ આજ્ઞા આપુ છુ એમ અતુજા કરે છે
અને તેની આજ્ઞા સાથે સર્વ માતુગણની પણ મુધર્મસ્વામિને અતુજા આપુ છુ,” આ
પ્રમાણે અતુજા કરીને ભગવન્તે તેમના મન્તકપર શ્રુતિ કરીને તે પૂર્ણ નાંખ્યુ, તે વખતે
દેવોએ પણ ચૂલ પુષ્પ વિગેરે મુનામત વસ્તુની ગણધરો ઉપર વૃષ્ટિ કરી, આ પ્રમાણે
સામાયિક અધ્યયનનો અર્થ ભગવન્ત પામેથી નીકળ્યો, અને સૂત્ર ગણધર મહારાજ પા-
મેથી નીકળ્યુ

શિષ્ય — અહી પ્રકૃતમા ભાવકાળનો પ્રસ્તાવ છે, તે જતા પ્રમાણકાળનો અધિકાર
અહી શા માટે કહેવો જોડો

ગુરુ — ક્ષાયિક ભાવમા વર્તતા ભગવાન અરિહત દેવે, પ્રમાણકાળમા સામાયિક
અધ્યયન કહ્યુ છે માટે, અથવા પ્રમાણકાળ પણ ભાવકાળ જ છે, અને એ સિવાયના બીજા
દ્રવ્યકાળ-અદ્વાકાળ વિગેરે પણ કિંચિત્ ઉપાધિમાત્રથી વિશિષ્ટ હતા પણ સવળા ભાવ-
કાળ જ છે, કાશ્ય કે દ્રવ્યની જે ચાર પ્રકારના સ્થિતિ તે દ્રવ્યકાળ કહેવાય છે, અમય-
આવાયના વિગેરે અદ્વાકાળ છે, પ્રાણિઓતુ જીવન-આયુ તે આયુષ્યકાળ છે, આ સર્વ
સ્થિતિ વિગેરે જીવ-અજીવના પદાર્થ હોવાની ભાવરૂપ જ છે, એટલે ખરી રીતે ભાવકા-
ળથી તે જુદા નથી પરન્તુ “પ્રમાણકાળનો અહી અધિકાર છે” એમ જે કહ્યુ છે, તે
મુખ્યતાએ અહી પ્રમાણકાળનું નર્મ છે, માટે કહ્યુ છે અન્યથા બીજા પણ દ્રવ્યકાળ-
અદ્વાકાળ વિગેરે પરપરાએ તો સામાયિક નિર્ગમમા ધરે છે. જેમકે ક્ષાયિકભાવમા વર્તતા
ભગવતે મતમયસિદ્ધામનરૂપ દ્રવ્ય ઉપર બેસીને સામાયિક ઉપદેશ્યુ, જ્યા દ્રવ્ય હોય,
ત્યા તે ૧ સ્થિતિરૂપ જ પણ હોય છે, તેવી પરપરાએ દ્રવ્ય અને અદ્વારૂપ કાળ
સામાય- નિર્ગમમા હોય છે, તથા આયુષ્યકાળનો અતુભન કરતા ભગવ તે સામાયિક
ઉપદેશ્યુ, કર્મનો ઉપજમ કરતા ઉપદેશ્યુ, પ્રસ્તાવ જાણતા ઉપદેશ્યુ, આનીચિમરણરૂપ
મણકાળ અતુભવત તથા જનાજીવા પદાર્થનું વર્ણન કરતી વખતે ભગવન્તે સામા-
યિક ઉપદેશ્યુ છે આ પ્રમાણે પરપરાએ સામાયિક નિર્ગમમા બધાએ જાણ ધરે છે, પરન્તુ
મુખ્યતાએ પ્રમાણકાળ અને ભાવકાળ ધરે છે, તેવી તે બેનોજ અહી આંકાર પ્રસ્તુ-
તમા કહ્યો છે

શિષ્ય — જાળનિર્ગમ કહેતા, તેના ભેદ પૂર્વક કાળનું સ્વરૂપ નિર્ધારિતકાર અને
ભાવકારે ૧૧સ્તારથી કહ્યુ, પણ ક્ષેત્રનિર્ગમનું સ્વરૂપ ત કહ્યુ, તેનું શું કારણ ?

ગુરુ — ક્ષેત્રનિર્ગમનું સ્વરૂપ મુગ્ધ હોવાથી નિર્ધારિતકારે નથી કહ્યુ, પણ ભાવકાર
મહારાજે કિંચિત્ માન કહ્યુ છે તે આ પ્રમાણે છે. જેમા જીવાદિ પદાર્થો રહે તે ક્ષેત્ર
કહેવાય છે તેનું ક્ષેત્ર આકાશ છે, તેમ સર્વજ્ઞા કહે છે કેમકે આકાશમાજ મર્મ જીવાદિ-
દ્રવ્યોતુ અવસ્થાન છે વસ્તુત આમશ જુદા જુદા પદાર્થ પામતુ હોવાથી દ્રવ્ય જ છે,
કેવળ નિવાસરૂપ પદ્ય યની અપેક્ષાએજ તેને ક્ષેત્ર કહેવાય છે. એવું ક્ષેત્ર જુદી જુદી
ઉપાધિના ભેદથી અનેક પ્રકારે છે, તેથી મહાસેનવનરૂપક્ષેત્રનું જ મહત્ત્વ કહ્યું છે, કેમકે
ત્યાજ પ્રથમ સામાયિક ઉપદેશાય છે, અને તે પછી ગુણરીલાદિ બીજા ઉદાનોમા તે
પર પાંચે ઉપદેશાય છે. ૨૦૮૪-૨૦૮૯.

અહીં મુખી છે એ પ્રમાણે નિર્ગમ કદા એ દેવાથી ' ઉદેસે નિદેસે ' ઇત્યાદિ ઉપોદ્ધાત નિર્ણયિતની દ્વગ્રં મી ગાથામા કહેલું ત્રીજું નિર્ગમદ્વાર પૂર્ણ થયું, ચોથું દ્વાર અને પાંચમું કાળદ્વાર તે બે સામાયિક નિર્ગમના અગરૂપજ છે, તેથી નિર્ગમાન્તર્ગત ક્ષેત્ર અને કાળનું સ્વરૂપ કહેવાથી તે બન્ને દ્વાર પણ કહેવાય ગયા.

હવે ઉપોદ્ધાતનું છઠું પુરુષલક્ષણ દ્વાર કહે છે.

દત્ત્વા ઇમિલાવ ચિધે વેદ ધમ્મનથ મોગ-ભાવે ચ ।

ભાવપુરિસો ડ જીવો ભાવે પગય તુ ભાવેણ ॥ ૨૦૧૦ ॥ ૭૩૬-૧૯૮

દ્રવ્યપુરુષ, અભિલાપપુરુષ, ચિન્હપુરુષ, વે પુરુષ, ધર્મપુરુષ, અર્થપુરુષ, ભોગપુરુષ અને ભાવપુરુષ, એ પુરુષના ભેદો અજુવા, તેમા ભાવપુરુષ તે શુદ્ધ જીવ અજુવો, કેમકે ભાવદ્વાર વિચારતા અહીં ભાવપુરુષવડેજ આધાર છે ૨૦૧૦.

હવે દ્રવ્ય-અભિલાપ ચિન્હ વે ધર્મ-અર્થ-ભોગ અને ભાવપુરુષનું સ્વરૂપ કહે છે.

નાગમઓડ્ણવત્તો ઇયરો દત્તપુરિસો તિદા તડઓ ।

પગમવિયાદિતિદા મુલુત્તરનિર્મિમઓ વાચિ ॥ ૨૦૧૧ ॥

અમિલાવો પુલ્લિગામિદાનમેસૈ ઘરો વ્વ ચિધે ડ ।

પુરિસામિતી નયુસો યેઓ વા પુરિસવેમા યા ॥ ૨૦૧૨ ॥

વેયપુરિસો તિલિંગોવિ પુરિસવેયાણુભૂફાલમ્પિ । દાર ।

ધમ્મપુરિસો તયજ્જળવાવારપરો જહા સાહ ॥ ૨૦૧૩ ॥

અત્યપુરિસો તદ્વજ્જળપરાયણો મ મળો વ નિદિપાલો ।

મોગપુરિસો સર્માજ્ઞિયવિસયમુહો ચવ્વવટ્ટિ વ્વ ॥ ૨૦૧૪ ॥

(નામ અને સ્થાપના પુરુષનો વિચાર મુગ- હેવાથી તેનો વિચાર અહીં કર્યો નથી.) દ્રવ્યપુરુષ બે પ્રકારે છે, આગમથી અને નોઆગમથી તેમા પુરુષ પદાથને બાજાન ૨ અતુપયોગી જે જીવ તે આગમથી દ્રવ્યપુરુષ, અને ક્ષણીય-ભવ્યક્ષણીય-તથા તદ્વ્યતિરેકા, એમ ત્રણ પ્રકારે નોઆગમથી દ્રવ્યપુરુષ છે. આમાનો ત્રીજો વ્યતિરેકત નામના ભેદ, એકલવિક-બદ્ધાયુષ્ક અને અભિયુજાનાભગોન, એમ ત્રણ ભેદ છે અથવા મૂળગુણ નિર્મિત (પુરુષ પ્રથેય દ્રવ્યો) અને તત્તરગુણનિર્મિત (તદ્વાકારવાળા તેજ દ્રવ્યો) એમ બે ભેદ ૧ ધર-૫૮ ઇત્યાદિની પેઠે પ્રાદન ગણાદરૂપ જે અભિલાપ તે અભિલાપ પુરુષ. ૨ અને નપુલ્લક છતાં મુછ આદિ પુરુષાકારવાળો, પુરુષવેદના ઉદય વાળો તથા વેદથી સ્ત્રી છતાં પુરુષવેદે હોય, તે તે ચિહ્ન માત્રથી પુરુષ છે માટે ચિન્હ-પુરુષ છે ૩ ત્રિવિગ વૃત્તિવાળો જીવ છતાં પણ તજ્જાન સમાન પુરુષવેદના વિપાકનો અતુમન કરે, ત્યારે તે વે પુરુષ કહેવાય છે ૪ અને જે અતુલ સાધુની પેઠે ધર્મ પ્રાપ્ત કરવામાજ તત્પર હોય, તે ધર્મ પુરુષ કહેવાય છે. ૫ દ્રવ્યનું નક્ષત્ર કરનાર તથા અમ્મલુ શેઠની પેઠે દ્રવ્ય મળવનામાજ તત્પર હોય, તે અર્થપુરુષ, ૬ અને ચક્રવાર્તાની પેઠે વિવધ-મુખનો ઉપલોગ કરનાર હોય, તે ભોગપુરુષ કહેવાય છે. ૨૦૧૧-૨૦૧૪

હવે ભાવપુરુષ ત્વરૂપ કહે છે.

ભાવપુરિસો ડ જીવો સરીરપુરિ સયણઓ નિરુત્તિવસા ।

અદ્વા પૂરણ પારણમાવાઓ સવમાવાર્ણ ॥ ૨૦૧૫ ॥

દદર્શિસાઃ મેયાવિ જ ચ તરસેવ હોતિ પજ્ઞાયા ।

તેજેહ ભાવપુરિસો મુદ્ધો જીવો જિર્ણિદો વ્વ ॥ ૨૦૧૬ ॥

પગય વિસેસઓ તેજ વેયપુરિસેર્હિ ગણરેર્હિ ચ ।

સેસાવિ જહાસંભવમાયોજ્ઞા સમયવગેવિ ॥ ૨૦૧૭ ॥

પુર એટલે શરીર, તેમા વસવાથી પુરુષ, અથવા સર્વ ભાવોના પૂરણ અને પાલન-ભાવથી પુરુષ, એ વ્યુત્પત્તિથી ભાવપુરુષ તે શુદ્ધસ્વ ભણવો. કેમકે દ્રવ્યપુરુષાદિ પણ તે શુદ્ધ સ્વનાજ પચાંચો છે, તેથી આહી ભાવપુરુષ તે જિનેન્દ્રની પેઠે શુદ્ધ સ્વ ભણવો. આહી પ્રસ્તુતમા તેમા ભાવપુરુષ શ્રીમાન મહાવીરદેવવડે અને વેદપુરુષ એના ગણવરોવડે આધિકાર છે. (કેમકે તેમજેજ અનુક્રમે અર્થથી અને સૂત્રથી સામાયિક પ્રકરણ છે) એ સિવાય શેષ ધર્મપુરુષ અને ચિન્હપુરુષાદિની પણ યથાસભવ ઉભય વર્ગમા (તીર્થ-કર-ગણધર્મા) ચોળના કરવી ૨૦૮૫-૨૦૮૬-૨૦૮૭.

હવે કારણદ્વાર કહે છે

નિઘરેવો કારણર્મિ ચઝલ્લિહો દુવિહ હોઈ દલ્લમ્મિ ।

તદ્લલ્લમ્મણદલ્લે અહવાવિ નિમિત્ત-નેમિત્તો ॥ ૨૦૧૮ ॥ ૭૩૭ ૧૧૧ ॥

સમવાઈ અસમવાઈ છલ્લિહ કત્તા ય કરણ કમ્મં ચ ।

તત્તો ય સંપચાણાપતાણ તહ સનિહાણે ય ॥ ૨૦૧૯ ॥ ૭૩૮-૨૦૦ ॥

કારણમા ચાર પ્રકારનો નિરોધ છે તેમા તદ્દ્રવ્યકારણ અને અન્યદ્રવ્યકારણ એ બે ભેદ દ્રવ્યકારણના છે અથવા નિમિત્તકારણ અને નેમિત્તિકારણ તેમજ સમવાયી કારણ અને અસમવાયી કારણ એવા પણ બે બે ભેદ છે તથા કર્તા-કરણ-કર્મ-સ પ્રકારના અપાદાન-અને સનિધાન (આધાર) એ ૭ પ્રકારે પણ દ્રવ્યકારણ છે ૨૦૬૯

જે કાર્ય દરે તે કારણ (પણ જેથી કાર્ય થાય તેજ કારણ છે એમ આહી ન સમજવું) તે કારણમા નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય-અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે નિરોધ થાય છે એમાના નામ અને સ્થાપના એ બે કારણ મુખે મમજી શકાય એમ છે, તેવી તેનો વિસ્તાર કરવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી, પરંતુ દ્રવ્યકારણનો જાગીર ભવ્યશરીર અને વ્યતિરિક્ત એવા ભેદ છે, તેમા વ્યતિરિક્તદ્રવ્ય કારણના બે ભેદ છે એક તદ્દ્રવ્યકારણ-અને બીજું અન્યદ્રવ્યકારણ જે જન્ય એવા પદાર્થો જર્ણના સમતીયપણાવડે સખધવાળું તન્તુ આદિ દ્રવ્ય, તે પદાર્થો કાર્યનું તદ્દ્રવ્યકારણ કહેવાય અને એથી વિપરીત એટલે એ જન્ય કાર્યથી વિજાતીય દ્રવ્ય વેમ (પર જતાવવાનું સાધન) વિગેરે છે તે તે કાર્યનું અન્ય-દ્રવ્યકારણ કહેવાય

અથવા બીજી રીતે પણ વ્યતિરિક્ત કારણના બે ભેદ છે એક નિમિત્ત કારણ ને બીજું નેમિત્તિકારણ તેમા જે સામીપ્ય-ભાવે કાર્ય સ્વરૂપને ઉત્પન્ન કરનાર તે નિમિત્ત

કારણ, જેમ તત્ત્વો સામીપ્યભાવે ધટરૂપ કાયને ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી તે નિમિત્ત કારણ કહેવાય, કેમકે તેના સિવાય ધટની ઉત્પત્તિ ન થાય વળી જેમ તન્તુ સિવાય ધટ નથી થતો, તેમ ધટગત આતાન-વિતાનાદિ ચેષ્ટાવિના પણ ધટ નથી થતો, તેથી એ ચેષ્ટાતુ કારણ જે વેમાદિ, તે નિમિત્તકારણતુ પણ કારણ હોવાથી તેને નૈમિત્તિક કારણ કહેવાય

અથવા સમવાયિ કારણ અને અસમવાયિ કારણ એવા પણ બે ભેદો વ્યતિરિક્ત કારણના છે સમવાયિ એટલે સંલેપ—એકીભાવ જેના હોય તે સમવાયિ, જેમકે ધટ કાર્યમા તન્તુઓ, કારણકે એની અદર ધટ સંલેપણે—એકીભાવે રહેલ છે, આથી કરીને એ તન્તુઓ મમવાયિ કારણ કહેવાય તથા તન્તુનો સંયોગ, તે કારણરૂપ દ્રવ્યનો બીજો ધર્મ છે અને ધટમયરૂપ દ્રવ્યાન્તરથી દૂરવર્તિ છે, તેથી તે અસમવાયિ કારણ કહેવાય અહીં વ્યતિરિક્ત કારણના નિમિત્ત નૈમિત્તિક આદિ ત્રિવિધ વિકલ્પોમા જે પ્રકાર જણાવ્યા છે, તેઓના અર્થમા કે જ તફાવત નથી, છતાં તે ફરકના જુદા જુદા પ્રકાર બતાવ્યા છે, તે આત્મ તત્ત્વાતરવાળાએ માનેલ જુદી જુદી સંજ્ઞાઓ—નામો જણાવવા મારેજ

અથના વ્યતિરિક્ત કારણના બીજા છ ભેદ છે ૧ ધટરૂપ કાર્યનો કર્તા કુભાર-કેમકે તે કર્તાનો તે કાર્યમા સ્વતંત્ર વ્યાપાર છે ૨ માટીનો પિંડ-૦-૬-સૂત્ર વિગેરે કારણ ધણ ધટતુ કારણ છે, કેમકે તે સર્વ સાધનતમ છે ૩ જે ક્રાય તે ધટાદિરૂપ કર્મ, એ પણ ધટરૂપ-કાર્યતુ કારણ છે, અહીં કોઈ શકા કરે કે ધટાદિ કાય તેજ પોતાતુ કારણ કેમ થાય? તેને ઉત્તર આપે છે કે તે કુભારમા કારણથી કરાએની ક્રિયાનો વિનય હોવાથી ઉપચારથી તેને કારણ કહેવાય છે, શુભ્ય વૃત્તિએ તો તે કાર્ય શુભ્યરૂપ હોવાથી કર્મતુ કારણ છે ૪ સપ્રદાનકારણ સ-પ્ર-દાન એટલે સારી રીતે મમારીને જેને અપાય તે અર્થાત્ ધટ બ્રાહ્મ દેવદત્તાદિ વ્યક્તિ તે સપ્રદાન કારણ કહેવાય, કેમકે બ્રાહ્મને ઉદ્દેશીનેજ ધટની ઉત્પત્તિ થાય છે, બ્રાહ્મ સિવાય ધટાત્પત્તિ ન થાય ૫ અપાદાન કારણ, એટલે જેનાથી મર્યાદાએ મૃત્તિપાદિતુ નિયોજન થાય તે ભૂમિરૂપ અપાદાન કારણ છે, કેમકે તેના વિના પણ ધટરૂપ કાયની ઉત્પત્તિ ન થાય ૬ સનિધાન-આધાર કારણ એટલે જ્યાં કાય સ્થપાય તે સનિધાન કારણ અથવા આવારકારણ, એ આધાર પણ કાર્યમા ઉપયોગી છે, કેમકે ધટનો આધાર ચક્ર, ચક્રનો આધાર ભૂમિ, અને ભૂમિનો આધાર આકાશ, એ પ્રમાણે આનાર-સનિધાન પણ કાર્યતુ કારણ છે, તેથી તેને સનિધાનકારણ કહેવાય છે. ૨૦૬૮-૨૦૬૯-

હવે ભાષ્યકાર મહારાજ કારણદ્વારાન્તર્ગત તદ્વ્યાન્યકારણ અને અન્યદ્રવ્યકારણતુ સ્વરૂપ કહે છે

તદ્વચ્ચકારણ તત્ત્વો પદસેહ જેણ તમ્મયથા ।

વિવરોયમન્નકારણમિદ્ધ વેપાદઓ તસ્સ ॥ ૨૧૦૦ ॥

જઈ ત તસ્સેવ મય હેઠ નણુ કજ્જકારણેગત ।

ન ય ત જુત્ત તાઈ જઓઽમિદ્ધાણાઈ મિન્નાઈ ॥ ૨૧૦૧ ॥

તુલ્લોઽયમ્મુચ્ચાલમો મેણ્વિ ન તત્ત્વો ધટસેવ ।

કારણમેગતેવિ ય જઓઽમિદ્ધાણાદઓ મિન્ના ॥ ૨૧૦૨ ॥

જ કજ્જ કારણાઈ પજ્જાયા વત્થુણો જઓ તે ય ।

અત્તેઽણ્ણે ય મયા તો કારણ-કજ્જમયણેવ ॥ ૨૧૦૩ ॥

નત્યિ પુદવીવિસિદ્ધો ઘટોત્તિ જં તેણ હુઝ્ઝ અણનો ।

જ પુણ ઘટોત્તિ પુવં નાસી પુદરી તઓ અનો ॥ ૨૧૦૪ ॥

અહીં તન્તુઓ તે પરતુ તદ્વ્યકારણ છે, કેમકે તે તન્મય છે. અને એવી વિપરીત વેમાદિક તે તેતુ (પરતુ) અન્યદ્રવ્યકારણ છે. એ તે તન્તુને પરતુ કારણ માનેલું છે, તો કાર્ય-કારણની એકતા થશે. અને એ એકતા (માનવી) યોગ્ય નથી, કેમકે નામાદિવડે તે (કાર્ય-કારણ) ભિન્ન છે ઉત્તર-(કાર્ય-કારણના) ભેદમા પણ એ ઉપાય ભ મમાન છે, જેમકે તન્તુઓ ઘટની જેમ ભિન્ન હોવાથી પરતુ કારણ નથી. વળી એમ્તામા પણ એજ દાખ છે, કેમકે નામ આદિવડે ભિન્ન ભિન્ન છે. મારે કાર્ય અને કારણ એ બન્ને વસ્તુના પર્થાય છે, તેથી અન્ય અનન્યરૂપ કારણ-કાર્યની ભજના જણવી. જેમકે પૃથ્વીથી વ્યતિરક્ત ઘટ નથી, તેથી ઘટ પૃથ્વીથી અનન્ય છે, અને ઘટોત્પત્તિ પૂર્વે વ્યક્ત રૂપ ઘટ નહોતો. પણ માત્ર પૃથ્વીજ હતી, તેવી ઘટ પૃથ્વીથી અન્ય છે. ૨૧૦૦-થી-૨૧૦૪

યદાત્મક કાર્ય જણાય તે તદ્વ્યકારણ કહેવાય એટલે કે કાર્યદ્રવ્યના મગતીય પણાથી સબધવાળું જે કારણ તે તદ્વ્યકારણ કહેવાય. જેમ તન્તુરૂપ કારણતુ જે પર-રૂપ કાર્ય છે, તે તદાત્મક છે, તેથી તન્તુઓ પરતુ તદ્વ્યકારણ કહેવાય. અને એથી વિપરીત એટલે જેનાથી તદાત્મક કાર્ય ન થાય તે અન્યદ્રવ્યકારણ જણાય. જેમ વેમાદિકથી એકે પરરૂપ કાર્ય થાય છે, પણ તે પરરૂપ કાર્ય વેમાદાત્મક નથી થતુ, તેથી વેમાદિક પરતુ અન્યદ્રવ્ય કારણ છે

શિષ્ય-ભગવન્! એ પ્રમાણે એ પર મબધી તદ્વ્યજ પરતુ કારણ થતુ હોય, તો કાર્ય-કારણની એકતા થશે, અને એથી પર અને પરસ્વરૂપની પેડે તન્તુ અને પરનો કાર્ય-કારણભાવ નહિ થાય. વળી એ કાર્ય-કારણતુ એમવ માનવું એ યોગ્ય પણ નથી. કેમકે નામ-મખ્યા-લક્ષણ અને કાર્યાદિવડે એ બન્ને ભિન્ન ભિન્ન છે, જેમકે-‘પર’-અને ‘તન્તુઓ’ આ નામથી ભેદ છે પર એ છે અને તન્તુઓ ધણ છે. આ મખ્યાથી ભેદ છે. જેવડે જણાય તે લક્ષણ એતુ લક્ષણ, પરતુ જુદું છે, અને તન્તુ જુદું છે. આવી રીતે લક્ષણથી ભેદ છે. શીતાદિથી રક્ષણ કરવાદરૂપ કાર્ય પરતુ છે, અને બધનારૂપ કાર્ય તન્તુઓતુ છે આ કાર્યથી ભેદ છે. આ પ્રમાણે નામાદિવડે ભેદ હોવાથી ઘટ અને પરની પેડે, પર અને તન્તુરૂપ કાર્ય-કારણતુ ભિન્નપણું જણાય છે, પણ આપ જોઈએ તેમ બન્નેતુ એમવ નથી જણાયું.

આચાર્ય-તન્તુ અને પરની એકતામા કાર્ય-કારણના અભાવપણાને જે દોર તારા મનમા ઉદભવ્યો છે, તે દાખ, તન્તુ અને પરનો ભેદ માનવામા પણ મરખોજ છે. જેમકે-તન્તુઓ ઘટની પેડે પરથી ભિન્ન હોવાથી પરતુ કારણ નથી વળી તન્તુ અને પરની એમ્તા માનવામા આવે તેમા પણ વસ્તુઓના નામ વિગેરે લુ । લુ । જગ્યાય તે વિરૂદ્ધ નરી, જેમકે ઘટ અને રૂપ વિગેરેની એકતા તો લોકમા પ્રસિદ્ધ છે, પણ નામ વિગેરે તો તેઓના ભિન્ન છે જેમકે-‘ઘટ’ અને ‘રૂપ વિગેરે’ એ નામથી ભેદ, ઘટ એક છે અને રૂપ વિગેરે ધણ છે, એ મખ્યાથી ભેદ, પહેલા પેદારાદિ આકારવાળો ઘટ છે, અને રક્ત-પીનાદિ લક્ષણવાળા રૂપ વિગેરે છે એ લક્ષણથી ભેદ. પાણી લાવવાકરૂપ ક્રિયા કરનાર ઘટ છે, અને વર્ણધારણ કરવાદિના કારણભૂત રૂપ વિગેરે છે એ કાર્યથી ભેદ. આ પ્રમાણે નામાદિના ભેદથી ભેદ છે, એ કથન અનેકાન્તિક છે, કેમકે એની વિરૂદ્ધમા એમ પણ કહી શકાય છે કે-નામાદિના

સેદ્ધી ધટ અને ધટના રૂપાદિકની જેમ, પટ અને તનુ આદિરૂપ જે કાર્ય-કારણ તે અલિપ્ત છે.

શિષ્ય-પ્રસો ! જો એ પ્રમાણે કાર્ય-કારણના સેદ્ધ અને અસેદ્ધ પક્ષમા સરખોજ રાખ આવતા હોય, તો પછી જગતમા તનુ અને પટનો જે કારણ-કાર્ય ભાવ પ્રસિદ્ધ છે, તે કેવી રીતે યોગ્ય માની શકાય ?

આચાર્ય-પ્રાણ ! સાલજ જેમ માટીથી વ્યતિરિક્ત-લિપ્ત ધટ જણાતો નથી, તેથી માટીથી ધટ અનન્ય-અભિન્ન છે એમ કહી શકાય, અને સ્વસ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયા પહેલા ધટ હોતો નહિ, પણ કેવળ માટીજ હતી, તેથી લિપ્ત છે એમ કહેવાય, જો એમ ન માનતાં સર્વથા એકપણ માનવામા આવે તો જે કાલે એકથી પૃથ્વી હતી તે કાળે પણ ધટ જણાવો જોઈએ, પરંતુ તે કાળે તે જણાતો નથી, માટે પૃથ્વીથી-માટીથી ધટ લિપ્ત છે આ પ્રમાણે જેમ કારણ અને કાર્યરૂપ માટી અને ધટનું લિપ્તલિપ્તત્વ છે, તેજ પ્રમાણે સર્વત્ર કારણ કાર્યમા લિપ્તલિપ્તપણું સમજી લેવું ૨૧૦૦-થી-૨૧૦૪

હવે નિમિત્તકારણ, નૈમિત્તિકકારણ, સમવાયિકારણ અને અસમવાયિકારણનું સ્વરૂપ કહે છે.

જહ તત્ત્વો નિમિત્ત પદસ્સ વેમાદઓ તહા તેસિં ।

જ ચેદ્દાહનિમિત્ત તો તે પદ્યસ્સ નેમિત્ત ॥ ૨૧૦૫ ॥

સમવાયિકારણ તત્ત્વો પદે જેણ તે સમવયતિ ।

ન સમેદ્ જઓ કજ્જે વેમાદ્ તઓ અસમવાયિ ॥ ૨૧૦૬

વેમાદઓ નિમિત્ત સજોગા અસમવાયિ કેસિંચિ ।

તે જેણ તનુપમ્મા પદો ચ દવ્વતરં જેણ ॥ ૨૧૦૭ ॥

દવ્વતરધમ્મસ્સ ચ ન જઓ દવ્વતરમ્મિ સમવાઓ ।

સમવાયમ્મિ ચ પાવદ્ કારણ કજ્જેગયા જમ્હા ॥ ૨૧૦૮ ॥

જેમ તતુઓ પટનું નિમિત્ત કારણ છે, તેમ વેમાદિક સાધનો તતુ ઓની-આતાન-વિતા-નાદિ શ્રેષ્ઠાનું નિમિત્ત કારણ છે, તેથી તે વેમાદિક પટનું નૈમિત્તિક કારણ છે (પટના કારણનું એ કારણ છે) તથા તનુઓ પટનું સમવાયિકારણ છે, કેમકે તે પટમા સમ્મિલિત છે, (એથી અહીં તનુઓમા પટ છે, એમ વૈશેષિકો માને છે) અને વેમાદિક જે છે તે પટરૂપ કાર્યમા સમ્મિલિત નથી, તેથી તે પટનું અસમવાયિકારણ છે કેટલાક વૈશેષિકો વેમાદિકને નિમિત્ત કારણ કહે છે, અને સંયોગને અસમવાયિકારણ કહે છે, કેમકે તે સંયોગે તનુ ના ધર્મ છે, અને પટ જુદું દ્રવ્ય છે, તેથી અન્યદ્રવ્યના ધર્મનો અન્યદ્રવ્યમા સમવાય ન હોય, અને જો હોય, તો કારણ-કાર્યની એકતા થાય ૨૧૦૫-થી-૨૧૦૮

નિમિત્તકારણ અને નૈમિત્તિકકારણ, તથા વૈશેષિકોએ માનેલ સમવાયિ અને અસમવાયિકારણમા કંઈ વિરોધ કહેવાનું નથી, પરંતુ કેટલાક વૈશેષિકોમા મતભેદ છે, તેઓમાના કેટલાકનું એમ માનવું છે, કે સગતીય-વિભત્તીય તુરી-દશા-કાળ-વેમાદિક સર્વ પટના નિમિત્ત કારણ છે, પણ અસમવાયિકારણ નથી, કેમકે તે સર્વ તનુઓનો સંયોગ માત્ર કરવામા નિમિત્ત ભૂત હોવાથી તનુરૂપ કારણદ્રવ્યને આશ્રિને રહેલા છે, પરંતુ સંયોગે એણે તનુના ગુણ અથવા ધર્મ, તે તનુરૂપ કારણને આશ્રિને રહેલા હોવાથી અસમવાયિ

કારણ છે. પણ નિમિત્ત કારણ નથી, કેમકે એ તન્તુ સ યોગ, તન્તુના ધર્મ હોવાથી નિમિત્ત-કારણથી વિલક્ષણ છે

અહીં કોઇ એમ કહેવા માગે કે તન્તુસ યોગો પણ તન્તુઓની પેઠે પદમા સંસ્લિષ્ટ છે, તેથી તેમને સમવાયિકારણ કહેવામા આવે, તો શુ દોષ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવાતુ કે તન્તુદ્રવ્યથી પદદ્રવ્ય ભુદ્ છે, અને પદદ્રવ્યથી તન્તુદ્રવ્ય ભુદ્ છે. આથી કહેવાતુ તાત્પર્ય એ છે કે-દ્રવ્યો અન્ય દ્રવ્યને આરભે છે, અને શુભો અન્ય શુભોને આરભે છે, એવો ગિદ્ધાન્ત છે. એટલે જેમ શીતનો ધર્મ અગ્નિમા ન હોય, તેમ અન્યદ્રવ્યના ધર્મનો સમવાય અન્યદ્રવ્યમા ન હોય, કારણ કે તન્તુધર્મ જે તન્તુસ યોગ, તેનો પદરૂપ અન્યદ્રવ્યમા સમવાય માનવામા આવે, તો એક ધીમાના શુષ્કતા સંસ્લેષથી પદ અને તન્તુરૂપ કાર્ય-કારણની એકતા થાય. અને એથી જેમ ચેતતાદિ પદના ધર્મ પદમા સમવેત (સંસ્લિષ્ટ) છે, અને તેથી અવ્યતિરંક્ત છે, તે છતાં પણ તે પદતુ કારણ નથી થતા, તેમ તન્તુસ યોગો પણ તેતુ કારણ ન થાય, કારણ કે એકતામા કાર્ય-કારણભાવ ધટે નહિ, આ પ્રમાણે વૈશેષિકો કોઇપણ રીતે કાર્ય-કારણોની એકતા નહીં માનતા. ૨૧૦૫ થી ૨૧૦૮.

સ્વાદ્વાદમતાનુસાર કારણથી કાર્ય લિન્ગાલિન્ગ છે. તે જણાવે છે.

જહ તતૂર્ણ ધમ્મા સંજોગા તહ પદોવિ સગુણ ધ ।

સમવાયાદ્વચ્ચણો દવ્વસ્મ ગુણાદો ચેવ ॥ ૨૧૦૯ ॥

અભિહાણ બુદ્ધિ-લક્ષણમિત્તાવિ જહા સદત્ત્વઓડગ્ગે ।

દિક્ કાલાદ્વિસેસા નહ દવાઓ ગુણાદિઆ ॥ ૨૧૧૦ ॥

ઉવચારમેત્તમિત્તા તે ચેવ જહા તહા ગુણાદિઆ ।

તહ કલ્લ કારણઓ મિત્તમમિત્ત ચ કો દોસો ? ॥ ૨૧૧૧ ॥

જેમ તન્તુસ યોગો, તન્તુના ધર્મ છે, તેમ પદ પણ, સમવાયાદિપણાથી, તન્તુઓના શુષ્કની પેઠે તન્તુઓનો ધર્મ છે, એજ પ્રમાણે શુષ્ક વિગેરે પણ દ્રવ્યના ધર્મ છે. જેમ દિશા કાળ વિગેરે ત્રિશેષો નામ-સુદ્ધિ અને લક્ષણથી લિન્ગ છતાં પણ સદર્થની અલિન્ગ છે, તેવી રીતે શુષ્કાદિક પણ દ્રવ્યથી અલિન્ગ છે. જેમ દિશા વિગેરે (સત્તા સામાન્યથી) ઉપચાર માનથી લિન્ગ છે, તેમ શુષ્ક વિગેરે પણ (દ્રવ્યથી) ઉપચારથી લિન્ગ છે. એજ પ્રમાણે કારણ પણ માર્થથી લિન્ગાલિન્ગ માનનામા નો દોષ છે ? ૨૧૦૬-૨૧૧૦-૨૧૧૧.

જેમ તન્તુસ યોગો તન્તુના ધર્મ છે, તેમ પદ પણ સમવાયાદિપણાથી તન્તુઓના ચેતતાદિ શુષ્કની પેઠે તન્તુઓનો ધર્મ છે, કારણ કે જે જેમા સમવેત (સંસ્લિષ્ટ) હોય, તે તેનો ધર્મ કહેવાય છે. તદનુસાર તન્તુના ચેતતાદિ શુષ્કોની પેઠે પદ પણ તન્તુઓમા સમવેત (સંસ્લિષ્ટ) છે, તેથી તે તેનો ધર્મ છે. એજ પ્રમાણે જેમ પદ તન્તુઓનો ધર્મ છે, તેમ શુષ્ક-કર્મ-સામાન્ય-વિશેષ અને સમવાય પણ દ્રવ્યના ધર્મ છે.

શિષ્ય — પ્રશ્નો ! પદ તન્તુઓનો ધર્મ છે, અથવા શુષ્ક વિગેરે દ્રવ્યના ધર્મ છે, એ કથનતુ અહીં કારણ-કાર્યના લેદાલેદવિચારમા શુ પ્રયોજન છે ?

આચાર્ય — ભાઈ ! અહીં પ્રસ્તુત કારણ-કાર્યના લેદાલેદ વિચારમા તેતુ પ્રયોજન છે, તેથીજ ઉપર શુલ્ક કહ્યું છે. જેમ દિશા-કાળ-આત્મા વિગેરે વિશેષો, નામ-સુદ્ધિ

અને લક્ષણાદિ વડે ભિન્ન છે, તોપણ સત્વ-જ્ઞેયત્વ-પ્રમેયત્વાદિ સત્તા સામાન્યવડે અભિન્ન છે એજ પ્રમાણે શુભ-કર્મ-સામાન્ય અને સમવાય વિગેરે પણ દ્રવ્યથી અનન્ય છે આ વિષય વધારે સ્પષ્ટ સમજાવવાને જરા કંઈક વિસ્તારથી કહીએ. જેમ દિશા-કાળ વિગેરેનું નામ ભુદ્ છે, અને સામાન્યનું નામ પણ તેથી ભુદ્ છે. દિશા વિગેરેમા ભુદી બુદ્ધિ થાય છે, અને સત્તા સામાન્યમા પણ એવી ભુદીજ બુદ્ધિ થાય છે દિશા વિગેરેનું લક્ષણ-સ્વરૂપ ભુદ્ છે. અને સત્તા સામાન્યનું ભુદ્ છે. આ પ્રમાણે નામાદિનડે દિશા વિગેરે દરેક વિલક્ષણ હોવાથી ભિન્ન છે, પણ સત્વ-જ્ઞેયત્વાદિ સત્તા સામાન્ય વડે અભિન્ન છે એજ પ્રમાણે તત્ત્વઆદિના ચેતતાદિ ગુણો નામાદિ વડે ભિન્ન છે, તે છતાં જ્ઞેયત્વાદિ વડે અભિન્ન છે. જેમ સત્તા સામાન્યથી અભિન્ન એવા દિશા વિગેરેમા નામાદિકના ભે વડે ભે નો ઉપચાર કરાય છે, તેવી રીતે દ્રવ્યથી અભિન્ન એવા શુદ્ધ વિગેરેમા પણ ભેદનો ઉપચાર કરાય છે. જેમકે —પ્રાત કાળે મદ મદ પ્રકાશ હોય ત્યારે, પુરુષ પત્રવાળી તદ્દશાખાવડે આનંદાદિત વાદળીનું કોઇને દર્શન થાય, તે વખતે “કંઈક ચેત જણાય છે” એ પ્રમાણે ચેતપણાનો નિશ્ચય થાય છે, પણ “વાદળી છે” એનું જ્ઞાન નથી થતું આ પ્રમાણે જ્ઞાન થવામા શુભ-શુદ્ધીના ક્વચિત્ ભેદ હોય છે એકાન્તે અભેદ જ્ઞાનવામા શુદ્ધનું મહુણ થના શુદ્ધીનું પણ અવરજ મહુણ થાય, માટે દૃશ્યથી શુદ્ધ વિગેરેનો કથચિત્ ભેદ છે, અને કથચિત્ અભેદ છે, એજ પ્રમાણે કાર્યપણ નામાદિના ભેદવડે કારણથી ભિન્ન છે, અને સત્વ-જ્ઞેયત્વાદિવડે અભિન્ન છે પણ ધૈર્યોષિક વિગેરે એકાન્ત ભેદજ કાર્ય-કારણ ભાવ માને છે, તે અર્થાન્ય છે ૨૧૧૧

છ પ્રકારે વ્યતિરિક્ત કારણ કહે છે.

કારણમહવા છદ્ધા તત્ય સતતોત્તિ કારણં કચ્ચા ।

કજ્જસ સાહગતમ કરણમ્મિ વ પિંદ દ્વાઈ ॥ ૨૧૧૨ ॥

કમ્મ ૧કારિયા કારણમિહ નિશ્ચિદ્ધો જઓ ન સાહેઈ ।

અહવા કમ્મ જુઓ સ કારણ બુદ્ધિહેવત્તિ ॥ ૨૧૧૩ ॥

મવ્વોત્તિ વ જોગ્ગોત્તિ વ સક્કોત્તિ વ સો સરૂવલામસસ ।

કારણસનેન્દગ્ગમિવિ જ નાગાસત્યમારઓ ॥ ૨૧૧૪ ॥

વન્દગ્ગનિમિત્તાવેવસ કજ્જચિય કજ્જમાણકાલમ્મિ ।

હોઈ સકારણમિહરા વિવજ્જયા-ડમાવયા હોજ્જા ॥ ૨૧૧૫ ॥

દેઓ સ જસસ ત સપયાણમિહ તપિ કારણ તસસ ।

હોઈ તદત્તિયચાઓ ન ફીરણ ત વિણા જ સો ॥ ૨૧૧૬ ॥

ભૂપિંદાવાયાઓ પિંદો વા સક્કરાદવાયાઓ ।

ચક્કમહાવાઓ વાડાયાણ કારણ તપિ ॥ ૨૧૧૭ ॥

વસુદ્ધાડગાસ ચક્ક સરૂવમિચ્છાઈ સનિહાણ જ ।

કુમસસ તપિ કારણમમાવઓ તસસ જદસિદ્ધી ॥ ૨૧૧૮ ॥

અથવા (વ્યતિરિક્ત) કારણ છ પ્રકારે છે. તેમા (કુલકારાદિ) સ્વતઃ ૪ કર્તા (એ

છ) કારણ ૨ કરણમા ૬૬-પિંદ વિગેરે કાર્યના પ્રસાધકતમના કર્મરૂપ કથા, તે બીજી

કારણ. ૩ ચેષ્ટારહિત (કાર્ય) સધાતુ નથી. તેથી કુલા (ધટ) રૂપ કર્મ એ ત્રીજી કારણ. કેમકે ધટકાર્યરૂપ બુદ્ધિમા તે હેતુ અથવા તે સ્વરૂપ પ્રાપ્તિને યોગ્ય છે, સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ કારણ સમીપ છતાં પણ તે કાર્યનો આજ્ઞાશ માટે આરભ નથી થતો, તેથી કાર્ય કરાતી વખતે બાહ્ય નિમિત્તની અવેક્ષાએ કાર્ય પણ પોતાતુ કારણ છે, અન્યથા વિપર્યય કે અભાવ પ્રાપ્ત થાય ૪ જેને એ કાર્ય આપવા યોગ્ય હોય, તે ગ્રાહક પણ તેતુ સપ્રદાન કારણ છે, કેમકે તેને માટે કરાય છે, તેના વિના તે ન કરાય. ૫ પિહનો અપાય થવાથી પૃથ્વી, કાકળનો અપાય થવાથી પિહ, અને ઘટના અપાય ચક્ર-આપાક તે પણ અપાદાન કારણ છે. ૬ પૃથ્વી, આજ્ઞાશ, ચક્ર, સ્વરૂપ વિગેરે મનિરાન કારણ છે, કેમકે તેમના વિના તેની (કાર્યની) સિદ્ધિ નથી થતી ૬. ૨૧૧૨ થી ૨૧૧૮.

“જે કર્તાવડે કરાય તે કર્મ” જેમકે ઘટ કરના માટે કુલકારના વ્યાપારરૂપ ઘટ પ્રત્યેની ક્રિયા, ત કર્મ. એ કર્મ અથવા ક્રિયા ઘટરૂપ કાર્યતુ બીજી કારણ છે.

શિષ્ય—ભગવન! કુભારજ ઘટ કરતો જણાય છે, પણ આપ કહો છો તે ક્રિયા ઘટ કરવામા કંઈ જણાતી નથી. એટલે તે કેવી રીતે ઘટતુ કારણ માની શકાય ?

શુર—હા, કુભારજ ઘટ કરે છે, પણ તે ચેષ્ટારહિત ઘટ કરી શકતો નથી, તેથી ઘટ કરનામા કુભારની જે ચેષ્ટા થાય છે, તે ચેષ્ટાજ ક્રિયા છે, અને તે ક્રિયા ઘટ પ્રત્યે કારણ છે. અથવા કરતો ઘટ તેજ કર્તાને ઇષ્ટ હોવાથી કર્મ છે, અને તે કર્મ કારણ છે.

શિષ્ય—પ્રભો! આપ બીજી કારણ ઘટ કહો છો તો ઘટ તો કાર્ય છે, એટલે એ ઘટ એ ઘટતુ જ કારણ છે એમ કેવી રીતે હો. શકે ? કારણ કે જેમ અતિરીક્ષ્ય એવી મેલ, પણ પોતાને વીંધી શકતી નથી, તેમ તે પણ પોતાતુ કારણ થા શકે નહિ.

શુર—વિચક્ષણ! વિચાર કર્યા વિના મનુષ્ય આ આમ છે” એ કહેતુ, એ બુદ્ધિનો હરપયોગ કરના જેવુ છે તેથી હું કહું કે તે મરામર લક્ષપૂર્વક આલન, વિચાર કર, અને પછી એ તારી બુદ્ધિમા તે ન ઉતરે તો શકા કર. ઘટ એ વટરૂપ બુદ્ધિનો હેતુ હોવાથી ઘટતુ કારણ છે, કેમકે અર્થ કોષ પ્રથમ બુદ્ધિમા નિશ્ચય કરીને પછીજ કાર્ય કરે છે, તેથી બુદ્ધિવડે નિશ્ચિત કરેલો ઘટ, કરવા ઇચ્છેના માટીમય ઘટતુ ઘટબુદ્ધિના આલબન વડે કારણ છે. અનુરૂપજ ઘટ અવિવિભાન હોનાથી ઘટબુદ્ધિતુ આલબન કેવી રીતે થાય ? એવી શકા પણ તારે ન કરવી, કેમકે દ્રવ્યરૂપે તો તે ઘટ સર્વકાળે વિરમાન હોય છે.

શિષ્ય—આપ કહો છો, તે સત્ય છે, પરંતુ અહીં માટીમય કાર્ય સ્વરૂપ ઘટના કારણનો વિચાર કરવાનો છે, કેમકે તેજ અહીં પ્રસ્તુત છે. અને આપે કહેવ બુદ્ધિમાં અપ્યવગિત ઘટ, તે તો આનાથી અન્ય છે, એટલે તેને તેતુ કારણ કહેતુ, એ પ્રસ્તુત નથી.

શુર—ભાવિષ્યમા થવાના કાર્યમા, થએલા કાર્યની ચેષ્ટ ઉપચાર કરવાના ન્યાયે એ બન્નેનો એકજ અપ્યવગાય હોવાથી, તેતુ કારણપણ કહેવામા કંઈ દોષ નથી. કારણકે જેમ સ્વાસ-કોસ કરતી વખતે કુભારને પૂછવામા આવે કે તુ “શુ કરે છે ?” આના ઉત્તરમા એ કહેશે કે “હું ઘટ કરું છું” આ પ્રમાણે બુદ્ધિમા નિશ્ચિત કરેલ ઘટની સાથે ઉત્પન્ન થતા ઘટની એકતા છે, તેથી બુદ્ધિમા નિશ્ચિત ઘટને ઘટતુ કારણ કહેવામા કંઈ દોષ નથી.

અથવા સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરાવવાને યોગ્ય એવી જે ક્રિયા તે ક્રિયા સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરાવતી હોવાથી તે પણ પોતાતુ કારણ છે, આથી કરીને અવશ્ય કર્મતુ કારણપણ માનવું

જોઈએ. કેમકે સર્વ કારણ સામગ્રી સમીપ છતાં પણ, ગમે તેમ નિર્લક્ષ્ય આકાશને માટે કાંઈ પ્રારભ થતો નથી, પરંતુ અમુક કાર્યને માટેજ આરભ થાય છે. એ સિવાય આરભ થતો નથી માટે એ આરભ અથવા ક્રિયા કાર્ય પણ પોતાનું કારણ છે. જેમકે કુભાર-ચક્ર-ચીવર વિગેરે જે બાહ્ય નિમિત્ત છે તેને અપેક્ષીને, કાર્ય કરતી વખતે અન્તરગ જ્યુદ્ધિએ વિચારેલું જે કાર્ય તે પોતાનું કારણ થાય છે, અન્યથા જો પ્રથમ જ્યુદ્ધિવડે વિચાર્યા સિવાય કાર્ય કરાય, તો વિચાર વિના સૂચ્ય મનથી કરેલા આરભમા તો કાર્યનો વિપર્યય થાય, એટલે કે ધટ્ટરૂપ કાર્યના કારણે સમીપમા છતાં, ધટ્ટ ન બનતા, એ સિવાય બીલુ કંઈ શરાવણુ વિગેરે થાય અથવા કંઈપણ કાર્ય ન થાય માટે જ્યુદ્ધિમા નિશ્ચય કરેલું કાર્ય પોતાનું કારણ થાય છે. આ પ્રમાણે જે જે શુક્તિથી ધટે, તે તે શુક્તિથી જ્યુદ્ધિમાને કર્મનું કારણપણું કહેવું.

પૃથ્વી, મૃત્તિકા, ચક્ર, આપાક વિગેરે અપાદાન કારણ છે, અને પૃથ્વી, આકાશ-ચક્ર સ્વરૂપ વિગેરે ધટ્ટના સંનિધાન (આધાર) કારણો છે, કેમકે ધટ્ટના આધાર ચક્ર, ચક્રના આધાર પૃથ્વી, પૃથ્વીના આધાર આકાશ છે, અને આકાશનો આધાર સ્વરૂપ છે, કેમકે તે પોતાના સ્વરૂપમા પ્રતિષ્ઠિત છે આ પ્રમાણે પૃથ્વી વિગેરે ધટ્ટના નિવાન કારણ છે, તેઓના અભાવે ધટ્ટની સિદ્ધિ ન થાય. ૨૧૧૨ થી ૨૧૧૮

હવે ભાવકારણ ને તેના પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એવા બે ભેદ કહે છે.

भावमि होइ दुविह अपसत्थ पसत्थयं च अपसत्थ ।

ससारस्सेगविह दुनिह तिनिह च नायवे ॥ २११९ ॥ ७३९-२०१ ॥

असजमो य एको अन्नाण अविरई य दुविह तु ।

मिच्छत्त अन्नाण च अविरई चेव तिविह तु ॥ २१२० ॥ ७४०-२०२ ॥

होइ पसत्थ मोखस्स कारणं एगविह दुविह तिविह वा ।

त चेव य विवरीय अहिगार पसत्थएणेतथ ॥ २१२१ ॥ ७४१-२०३ ॥

ભાવકારણ બે પ્રકારે છે એક અપ્રશસ્ત અને બીલુ પ્રશસ્ત, તેમા સમારણ જે કારણ તે અપ્રશસ્ત ભાવકારણ છે, તે એક પ્રકારે, બે પ્રકારે અને ત્રણ પ્રકારે છે, તેમાં અવિરતિ એ એક પ્રકારે, અવિરતિ અને અજ્ઞાન એમ બે પ્રકારે, મિથ્યાત્વ અવિરતિ-ને અજ્ઞાન એમ ત્રણ પ્રકારે છે પ્રશસ્ત ભાવકારણ મોક્ષનો હેતુ છે, તે પણ એક પ્રકારે, બે પ્રકારે અને ત્રણ પ્રકારે છે, તે તેનાથી વિપરીત સ્વરૂપે બાહ્ય, અહીં પ્રગટમા પ્રશસ્ત ભાવકારણનો અધિમા છે. ૨૧૧૯-થી-૨૧૨૧

ઔદયિકાદિ ભાવરૂપ કારણ તે ભાવકારણ છે, તે-ભાવકારણ પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એમ બે પ્રકારે છે એમાનું અપ્રશસ્ત ભાવકારણ નસારનો હેતુ છે, તે એક પ્રકારે, બે પ્રકારે, અને ત્રણ પ્રકારે છે. અવિરતિ એ એકવિધ કારણ, અજ્ઞાન અને અવિરતિ એ દ્વિવિધ કારણ, મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન ને અવિરતિ એ ત્રિવિધ કારણ, તથા આદિશબ્દથી કપાય આદિયે શુક્ત-ચતુર્વિધાદિ કારણ પણ સમજવું.

પ્રશસ્ત ભાવકારણ મોક્ષનો હેતુ છે, તેના પ્રકાર પણ કહ્યા મુજબ એકવિધાદિ છે,

માત્ર સ્વરૂપ એથી વિપરીત છે, એટલે અવિરતથી વિપરીત સ યમ-વિરતી એ એકવિંશ કારણ; અજ્ઞાન અને અવિરતથી વિપરીત જ્ઞાન અને વિરતી એ દ્વિવિંશ કારણ, અજ્ઞાન-મિથ્યાત્વ-ને અવિ-તિથી વિપરીત ગમ્યમ્ જ્ઞાન-દર્શન-ને આરત્ર એ પ્રશસ્ત ભાવકારણ ત્રણ પ્રકારે છે એજ પ્રમાણે નામાદિ ભેદ ચાર પ્રકારે પણ ભાવકારણ છે. અહીં પ્રસ્તુતમા સામાયિકનો વિચાર કરવાનો છે, તેથી પ્રશસ્ત ભાવકારણનો અહીં આધકાર છે, કેમકે સામાયિક અધ્યયન ક્ષાયોપશમિક ભાવરૂપ છે અને તે પ્રશસ્ત હોવાથી મોક્ષનું કારણ છે. ૨૧૧-થી-૨૧૨૨.

હવે શામાટે તીર્થકરે સામાયિક કહે છે. ? એવો પ્રશ્ન ને તેનો ઉત્તર કહે છે

તિત્થયરો કિ કારણ માસઃ સામાય્ય તુ અજ્ઞયણં ? ।

તિત્થયરનામકમ્મં વજ્ઞમિમં વેઙ્ગવં તુ ॥ ૨૧૨૨ ॥ ૭૪૨-૨૦૪ ॥

તં ચ કહં વેઙ્ગજ્ઞ ? અગિલાય ધમ્મદેસણાઈહિ ।

વજ્ઞજ્ઞ તં તુ ભગવઓ તજ્ઞયમવોસકજ્ઞતા ણ ॥ ૨૧૨૩ ॥ ૭૪૩-૨૦૫ ॥

નિયમા મણુયગર્હણ્ણ ઇત્થી પુરિસેયરો વ સુહલેસ્સો ।

આસેવિયવહુલેહિ વીસાણ અન્નયરણ્ણિ ॥ ૨૧૨૪ ॥ ૭૪૪ ૨૦૬ ॥

તીર્થકરે શામાટે સામાયિક અધ્યયન કહે છે ? એના ઉત્તરમા મેં પૂરે તીર્થકર નામ કર્મ બાધ્યુ છે, તે મારે આ પ્રકારે વેદેષુ ભ્રમ્યએ. (એમ માનીને તે કહે છે.) તીર્થકર નામકર્મ કેવી રીતે વેદાય ? ઉત્તર-જ્ઞાની રહિતપણે ધર્મદેશનાદિવડે (વેદાય છે) આ તીર્થકર નામકર્મ ભગવાનને તે ભવથી પૂર્વના ત્રીજા ભવમા બધાય (નિકાચિત કરાય) છે.

તીર્થકર કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી કૃતકૃત્ય થયા હોય છે, છતાં તે શામાટે સામાયિકાદિ અધ્યયન કહે છે ? આવી કોળને શકા થાય, તેા તેના ઉત્તરમા કહેવાનું કે-મે તીર્થકર નામકર્મ બાધેલુ છે, તે મારે આ પ્રમાણે જ્ઞાનીરહિતપણે ધર્મદેશનાદિ આપીને વેદેષુ (ભોગવણુ) ભ્રમ્યએ, એમ માનીને તીર્થકર ભગવન્ત સામાયિકાદિ અધ્યયન કહે છે તીર્થકર નામકર્મના બધ થયા પછી ત્રણ ભવ સુધી સસાગમા રહીને જીવમિદ્ધિ પામે છે, એટલેકે જે ભવમા તીર્થકર નામકર્મ બાધ્યુ હોય, તે એક મતુષ્યભવ, બીજો દેવ અથવા નારદીનો ભવ અને ત્રીજા ભવે તીર્થકર થઇને મોક્ષ પામે.

આર ભમા તીર્થકર નામકર્મના બધ અવશ્ય મતુષ્ય ગતિમાજ થાય, અન્ય ગતિમા નહિ. તીર્થકર નામકર્મ બાધનાર સમ્યગ્દષ્ટિ-શુભલેખ્યાવાળો જીવ સ્ત્રી-પુરૂષ અથવા મત્રાદિકારણથી કૃત્રિમનપુસક હોય છે, પણ કુદરતી નપુસક ન હોય અને તેપણુ આરહત સિદ્ધ-પ્રવચન આદિ વીસ સ્થાનોમાથી એક-બે-ત્રણ અથવા સર્વ સ્થાનકે આરાધી તીર્થકર નામકર્મના બધ નિકાચિત કરે છે ૨૧૨૨-૨૧૨૩-૨૧૨૪.

ગણધરાર્થ સામાયિક અધ્યયન [વગેરે શામાટે અવશ્ય કરે છે ? તે શકા અને તેનો ઉત્તર, કહે છે—

ગોયમમાઈ સામાય્યં, તુ કિ, કારણ મિસામેંતિ ।

નાણસ્સ ત તુ સુન્દર-મદ્ગુલભાવાણ ઉવલ્લહી ॥ ૨૧૨૫ ॥ ૭૪૫-૨૦૭ ॥

એકઝે, કેમકે સર્વ કારણ સામગ્રી સમીપ છતાં પણ, ગમે તેમ નિર્ઘર્ષ આકાશને માટે કાંઈ પ્રારભ થતો નથી, પરંતુ અમુક કાર્યને માટેજ આરભ થાય છે. એ સિવાય આરભ થતો નથી માટે એ આરભ અથવા ક્રિયા કાર્ય પણ પોતાનું કારણ છે જેમકે કુભાર-ચક્ર ચીવર વિગેરે જે બહા નિમિત્ત છે તેને અપેક્ષીને, કાર્ય કરતી વખતે અન્તરંગ બુદ્ધિએ વિચારેલું જે કાર્ય તે પોતાનું કારણ થાય છે, અન્યથા બે પ્રથમ બુદ્ધિવડે વિચાર્યાં સિવાય કાર્ય કરાય, તે વિચાર વિના શૂંચ મનથી કરેલા આરભમાં તે કાર્યનો વિપર્યય થાય, એટલે કે ધટ્ટપ કાર્યના કારણે સમીપમાં છતાં ધટ્ટ ન બનતા, એ સિવાય બીજી કંઈ શરણવળી વિગેરે થાય અથવા કંઈપણ કાર્ય ન થાય માટે બુદ્ધિમાં નિશ્ચિત કરેલું કાર્ય પોતાનું કારણ થાય છે. આ પ્રમાણે જે જે શુક્તિથી ધટે, તે તે શુક્તિથી બુદ્ધિ-માને કર્મનું કારણપણું કહેવું.

પૃથ્વી, મૃત્તિકા, ચક્ર, આપાક વિગેરે અપાદાન કારણ છે, અને પૃથ્વી, આકાશ-ચક્ર સ્વરૂપ વિગેરે ધટ્ટના સ્થાનિધાન (આધાર) કારણો છે, કેમકે ધટ્ટના આધાર ચક્ર, ચક્રના આધાર પૃથ્વી, પૃથ્વીના આધાર આકાશ છે, અને આકાશના આધાર સ્વરૂપ છે, કેમકે તે પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત છે આ પ્રમાણે પૃથ્વી વિગેરે ધટ્ટના સ્થાનિધાન કારણ છે, તેઓના અભાવે ધટ્ટની સિદ્ધિ ન થાય ૨૧૧૨ થી ૨૧૧૮

હવે ભાવકારણ ને તેના પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એના બે ભેદ કહે છે.

માવમ્મિ હોઽ દુવિહ અપસત્થ પસત્થયં ચ અપસત્થ ।

સસારસ્સેગાવિહ દુનિહ તિનિહ ચ નાંયવ્વ ॥ ૨૧૧૯ ॥ ૭૩૯-૨૦૧ ॥

અસજમો ય ઇક્કો અન્નાણ અવિરઈ ય દુવિહ તુ ।

મિચ્છત્તં અન્નાણ ચ અવિરઈ ચેવ તિવિહ તુ ॥ ૨૧૨૦ ॥ ૭૪૦-૨૦૨ ॥

હોઽ પસત્થ મોઽસસ કારણં ઇગવિહ દુવિહ તિવિહ વા ।

ત ચેવ ય વિવરીય અહિગાર પસત્થણેત્થ ॥ ૨૧૨૧ ॥ ૭૪૧-૨૦૩ ॥

ભાવકારણ બે પ્રકારે છે એક અપ્રશસ્ત અને બીજી પ્રશસ્ત, તેમાં સસારનું જે કારણ તે અપ્રશસ્ત ભાવકારણ છે, તે એક પ્રકારે, બે પ્રકારે અને ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં અવિરતિ એ એક પ્રકારે, અવિરતિ અને અજ્ઞાન એમ બે પ્રકારે, મિથ્યાત્વ અવિરતિ-ને અજ્ઞાન એમ ત્રણ પ્રકારે છે, પ્રશસ્ત ભાવકારણ એકનો હેતુ છે, તે પણ એક પ્રકારે, બે પ્રકારે અને ત્રણ પ્રકારે છે, તે તેનાથી વિપરીત સ્વરૂપે બળવા, અહીં પ્રસુતમાં પ્રશસ્ત ભાવકારણનો અધિષ્ઠાર છે. ૨૧૧૯-થી-૨૧૨૧.

આદિયકાદિ ભાવરૂપ કારણ તે ભાવકારણ છે. તે-ભાવકારણ પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એમ બે પ્રકારે છે એમાં અપ્રશસ્ત ભાવકારણ સસારનો હેતુ છે, તે એક પ્રકારે, બે પ્રકારે, અને ત્રણ પ્રકારે છે અવિરતિ એ એકવિધ કારણ, અજ્ઞાન અને અવિરતિ એ દ્વિવિધ કારણ, મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન ને અવિરતિ એ ત્રિવિધ કારણ, તથા આદિશબ્દથી ક્ષપાય આદિયે શુક્ત-ચતુર્વિધાદિ કારણ પણ સમાવ્યું.

પ્રશસ્ત ભાવકારણ એકનો હેતુ છે, તેના પ્રકાર પણ કહ્યા મુજબ એકવિધાદિ છે,

માત્ર સ્વરૂપ એથી વિપરીત છે, એટલે અવિરતથી વિપરીત સ ધમ-વિરતી એ એકવિધ કારણ, અજ્ઞાન અને અવિરતથી વિપરીત જ્ઞાન અને વિગતી એ દ્વિવિધ કારણ, અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ-ને અવિ-તિથી વિપરીત અભ્યર્થ જ્ઞાન-દર્શન-ને ચારત્ર એ પ્રગસ્ત ભાવપરણ ત્રણ પ્રકારે છે એજ પ્રમાણે નામાદિ લેહે ચાર પ્રકારે પણ ભાવકારણ છે. અહીં પ્રસ્તુતમા સામાયિકનો વિચાર કરવાનો છે, તેથી પ્રગસ્ત ભાવકારણનો અહીં આધકાર છે, કેમકે સામાયિક અધ્યયન ક્ષાયોપશમિક ભાવરૂપ છે અને તે પ્રગસ્ત હોવાથી ભાક્ષત કારણ છે. ૨૧૧-થી ૨૧૨.

હવે શામાટે તીર્થરે સામાયિક કહે છે. ? એવા પ્રશ્ન ને તેનો ઉત્તર કહે છે

તિત્થયરો કિ કારણ ભાસઈ સામાઈયં તુ અજ્ઞયણં ? ।

તિત્થયરનામકમ્મં વદ્ધમિમં વેદ્ઙઅં તુ ॥ ૨૧૨૨ ॥ ૭૪૨-૨૦૪ ॥

તં ચ કહં વેદ્ઙજ્ઞ ? અગિલાણ ધમ્મદેસણાઈહિં ।

વજ્ઞઈ તં તુ ભગવઓ તદ્ઙમવોસક્કઈતા ણ ॥ ૨૧૨૩ ॥ ૭૪૩-૨૦૫ ॥

નિયમા મણુયર્ગઈ ઇત્થી પુરિસેયરો વ સુહલેસ્સો ।

આસેવિયવહુલેહિં વીસાણ અન્નયરણહિ ॥ ૨૧૨૪ ॥ ૭૪૪ ૨૦૬ ॥

તીર્થરે શામાટે સામાયિક અધ્યયન કહે છે ? એના ઉત્તરમા એ પૂર્વે તીર્થકં નામ કર્મ બાધુ છે, તે મારે આ પ્રકારે વેદુ એકાએ. (એમ માનીને તે કહે છે.) તીર્થરે નામકર્મ કેવી રીતે વેદાય ? ઉત્તર-એવાની રહિતપણે ધર્મદેશનાદિવડે (વેદાય છે) આ તીર્થરે નામકર્મ ભગવાનને તે ભવથી પૂર્વના ત્રીજા ભવમા બધાય (નિકાચિત કરાય) છે.

તીર્થરે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી કૃતકૃત્ય થયા હોય છે, છતાં તે શામાટે સામાયિકાદિ અધ્યયનો કહે છે ? આવી કેાણને શકા થાય, તેના ઉત્તરમા કહેવાતુ કે એ તીર્થરે નામકર્મ બાધુ છે, તે મારે આ પ્રમાણે જ્ઞાનીગહિતપણે ધર્મદેશનાદિ આપીને વેદુ (ભોગવણ) એકાએ, એમ માનીને તીર્થરે ભગવન્ત સામાયિકાદિ અધ્યયનો કહે છે તીર્થરે નામકર્મનો બધ થયા પછી ત્રણ ભવ મુખી સસાગ્રા રહીને જીવસિદ્ધિ પામે છે, એટલેકે જે ભવમા તીર્થરે નામકર્મ બાધુ હોય, તે એક મતુષ્યભવ, બીજો દેવ અથવા નારદીનો ભવ અને ત્રીજા ભવે તીર્થરે થઇને ભાક્ષ પામે.

આર ભમા તીર્થરે નામકર્મનો બધ અવગ્રહ મતુષ્ય ગતિમાજ થાય, અન્ય ગતિમા નહિ. તીર્થકં નામકર્મ બાધનાર સમ્યગ્દષ્ટિ-શુભલેશ્યાવાણો જીવ સ્ત્રી-પુરૂષ અથવા મત્રાદિકારણથી કૃત્રિમનપુ સક હોય છે, પણ કંદરતી નપુસક ન હોય અને તેપણ આરહત સિદ્ધ-પ્રવચન આદિ વીસ સ્થાનોમાથી એક બે-ત્રણ અથવા અર્ધ સ્થાનકે આરાધી તીર્થરે નામકર્મનો બધ નિકાચિત કરે છે ૨૧૨૨-૨૧૨૩ ૨૧૨૪.

ગણધરાદિ સામાયિક અધ્યયન [વગેરે શામાટે અવણ કરે છે ? તે શકા અને તેનો ઉત્તર કહે છે—

ગોયમમાઈ સામાઈયં તુ કિ કારણં નિસામેંત્તિ ।

નાણસ્ત તં તુ સુન્દર-મદ્ગુલભાવાણ ઉવલદ્ધી ॥૨૧૨૫॥ ૭૪૫-૨૦૭ ॥

હોઈ પવિત્તિ નિવિત્તિ સંજમતવ પાવકમ્મઅગ્ગહણં ।

કમ્મવિવેગો ય તહા કારણમસરીરયા ચેવ ॥૨૧૨૬ ॥૭૪૬-૨૦૮॥

કમ્મવિવેગો અસરીરયા ય અસરીરયા અણાવાહ ।

હોઅણવાહનિમિત્ત અવેયણોઽણાઉલો નિરુઓ ॥૨૧૨૭ ॥૭૪૭-૨૦૯॥

નિરુચ્છાપ અચલો અચલ્લાપ ય સાસઓ હોઈ ।

સાસયભાવમુવગઓ અવાવાહ સુહ લહઈ ॥ ૨૧૨૮ ॥૭૪૮-૨૧૦॥

ગૌતમહિ ગણધરે સામાયિકાદિ અધ્યયનનું અવજ્ઞ કરે છે ?

ઉત્તર-સામાયિકાધ્યયન અવજ્ઞ કરવાથી તેમને તેના અર્થ સમજી જ્ઞાન થાય છે, એ જ્ઞાન શુભાશુભ પાર્થની ઉપનિવિત્ત કારણ થાય છે, તે એ ઉપનિવિત્તથી શુભમા પ્રવૃત્તિ અને અશુભથી નિવૃત્તિ થાય છે. એ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ, સયમ અને તપનું કારણ થાય છે, સયમ અને તપથી પાપકમ્મનું અમહુષ્ણ તથા કર્મની નિર્જરા થાય છે, કર્મ-નિર્જરા અસરીરતાનું કારણ થાય છે, સર્વથા અસરીરતાથી નિરાખ્યાધપણ થાય છે, નિરા-ખ્યાધપણથી વેદના રહિત થવાય છે, વેદના રહિત થવાથી અનાકુલ થવાય છે, અનાકુલ-પણથી સર્વ ભાવરોગ રહિત થવાય છે, ભાવરોગ રહિત થવાથી અચયતા પ્રાપ્ત થાય છે, અચયતાથી સુક્ષિપ્તજ્ઞાના સાધ્યતાપણ થાય છે અને સાધ્યતાભાવ પામીને જીવ અવ્યાખ્યાધ મુખ ભોગરે છે. આ પ્રભાણે પરપરાએ સામાયિક અધ્યયન જોઈ મુખનું કારણ હોવાથી ગણધરે તે અવજ્ઞ કરે છે ૨૧૨૫-થી-૨૧૨૬.

એજ હકીકત ભાષ્યકાર સંક્ષેપથી કહે છે

વિત્યયરનામકમ્મનલ્લયસ્સ કારણમિદં જિર્ણિદસ્સ ।

સામાદયાભિહાણ નાણસ્સ હ ગોયમાર્ઠણં ॥ ૨૧૨૯ ॥

તપિ સુમેયરમાવોવલ્લદિપ્પ સા પવિત્તિ-નિયમાણ ।

એવ નેય કમસો પુલ્લ પુલ્લ પરનિમિત્ત ॥ દારં ॥ ૨૧૩૦ ॥

સામાયિક અધ્યયનના ઉપદેશ, જિનેશ્વરને તીર્થકર નામકર્મના ક્ષયનું કારણ છે, અને એને અવજ્ઞ કરવું એ ગૌતમહિંકરે જ્ઞાનનું કારણ છે, તે જ્ઞાન શુભાશુભ ભાવોની ઉપનિવિત્ત કારણ છે, તે ઉપનિવિત્ત પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિનું કારણ છે, ઇત્યાદિ પૂર્વે કહ્યા મુજબ પૂર્વ પૂર્વ વસ્તુ તે ઉત્તર-ઉત્તરનું કારણ છે. ૨૧૨૯-૨૧૩૦

હવે પ્રત્યયદ્વાર કહે છે

પચ્ચનિસ્સેવો સ્વલ્લ દવમ્મી તત્તમાસગાર્ઠઓ ।

ભાવમ્મિ ઓહિમાર્ઠિ તિવિહો પગય તુ ભાવેણં ॥ ૨૧૩૧ ॥૭૪૯-૨૧૧॥

કેવલનાણિત્તિ અહ અરહા સામાદય પરિકહેઈ ।

તેસિંપિ પચ્ચઓ સ્વલ્લ સવણ્ણુત્તી નિસામેંતિ ॥ ૨૧૩૨ ॥૭૫૦-૨૧૨॥

પ્રત્યય નિરૂપ પણ નાભાદિચાર પ્રકારે છે. તેમા તત્ત્વમાપક વિગેરે દ્રવ્ય પ્રત્યયમા ગણાય છે, અહીં ભાવપ્રત્યયનો અધિકાર છે. કેમકે “હું કેવળજ્ઞાની છું” એવા પ્રત્યયથી અરિહુ તો સામાયિક કહે છે, તથા ગૌતમાદિ ગણધરો “આ સર્વજ્ઞ છે” એવો પ્રત્યય થવાથી સાબળે છે. ૨૧૩૧-૨૧૩૨

જેથી પ્રતીતિ થાય તે, અથવા પ્રતીતિ તેજ પ્રત્યય કહેવાય છે એ પ્રત્યયનો નિરૂપ પણ કારણના નિરૂપ સુગમ નાભાદિ ચાર પ્રકારે છે, નામપ્રત્યય સ્થાપનાપ્રત્યય, દ્રવ્યપ્રત્યય, અને ભાવપ્રત્યય. નામ અને સ્થાપના પ્રત્યય સુગમ છે, અને દ્રવ્ય પ્રત્યયના ત્રણ ભેદમાના ઝશરીર તથા ભવ્યશરીરપ્રત્યય પણ સુગમ હોવાથી એ સખધર્મા કંઈ વિશેષ કહેવાતું નથી, ત્રીજો ભેદ જે તદ્વ્યતિરિક્ત પ્રત્યય છે તે ૧ તપાવેલા લોકાના ચણા હાથ વડે ઉપાડવા, ૨ સર્પવાળા ધડામા હાથ નાખવો, ૩ મંત્રિત ચોખા ચાવવા, એમ કરવાથી જો કાંઈ પણ હાનિ ન થાય તો તેને જે દોષથી આરોપિત કરવામા આવ્યો હોય તે તે દોષ વિનાનો સિદ્ધ થયેલ ગણવામા આવે છે. કેમકે એ દ્રવ્યો નીતિના હેતુભૂત હોવાથી તે દ્રવ્યપ્રત્યય કહેવાય.

ભાવપ્રત્યયમા અવધિ, મન પર્યવ અને કેવળજ્ઞાન એ ત્રણનો સમાવેશ થાય છે. કેમકે એ ત્રણથી બાહ્યલિ ગની અપેક્ષા વિના આત્માને પ્રતીતિ થાય છે, આ કારણથી એ ત્રણે તાત્ત્વિકપ્રત્યયરૂપ હોવાથી ભાવપ્રત્યય ત્રણ પ્રકારે છે. મતિ અને શ્રુત બાહ્યલિ ગની અપેક્ષાએ આત્માને પ્રત્યય ઉપખવે છે, તેથી તેની વિવક્ષા અહીં કરી નથી. અહીં પ્ર-સ્તુતમા ઉપયોગી તો ભાવપ્રત્યય છે, કેમકે “હું કેવળજ્ઞાની છું” એ પ્રમાણેના પો-તાના ભાવપ્રત્યયથી અરિહુ તો સામાયિકનો અર્થ જાણીને તેનો ઉપદેશ કરે છે, તથા ગણધરો પોતાના હૃદયના સશયનો છેદ થવાથી-“આ સર્વજ્ઞ છે” એવા પ્રત્યયથી તેઓ આતીર્થ કર પાસેથી તે સામાયિક સાબળે છે. ૨૧૩૧-૨૧૩૨.

હવે ઉપરોક્ત વિષય વધારે સ્પષ્ટ કરવાને ભાષ્યકાર મહા જ્ઞ દ્રવ્ય અને ભાવ-પ્રત્યયનું સ્વરૂપ કહે છે.

દઘસ્સ દઘઓ વા દઘેણ વ દઘપચ્ચઓ નેઓ ।

તઘિવરીઓ માયે સોઽવહિનાણાઠઓ તિવિહો ॥ ૨૧૩૩ ॥

કેવલનાણિત્તળઓ અપ્પચ્ચિય પચ્ચઓ જિણિદસ્સ ।

તપ્પચ્ચવલ્લત્તળઓ તત્તો ચ્ચિય ગોયમાઈણ ॥ ૨૧૩૪ ॥

જેનાઈદિયમિદ્ધ સામઈયં તોઽવહાઈવિસય ત ।

ન ચ મઈ-સુયપચ્ચલ્લ જ તાઈં પરોવલ્લવિસયાઈ ॥ ૨૧૩૫ ॥

દ્રવ્યનો, દ્રવ્યથી અથવા દ્રવ્યવડે જે પ્રત્યય તે દ્રવ્યપ્રત્યય જાણવો તેથી વિપરીત પ્રત્યય તે ભાવપ્રત્યય, એ પણ અર્વાધજ્ઞાનાદિ ત્રણ પ્રકારે છે. કેવળજ્ઞાનીપણાથી જિને ચરને આત્મિક પ્રત્યય છે, (તેથી તે સામાયિક પ્રરૂપે છે) અને આ કેવળી છે, એવા પ્રત્યક્ષપણાના પ્રત્યયથી ગૌતમાદિ તે સામાયિકને સાબળે છે તથા સામાયિકને અતીદ્રિય વિષયવાળુ માનેલ હોવાથી તેને અવધિ આદિ જ્ઞાનોના વિષયવાળુ કહ્યું છે, કેમકે મતિ શ્રુત પ્રત્યક્ષ વિષયવાળા નથી, પણ તે પરોક્ષાથ વિષયવાળા છે. ૨૧૩૩-૨૧૩૪ ૨૧૩૫.

(૧૮૮) અવધિ ને મન. પર્યાયથી લેશ્યાની પ્રત્યક્ષતા હોવાથી તેની પ્રત્યયતા

પ્રત્યયવાન પુરૂષરૂપ દ્રવ્યની જે પ્રતીતિ તે તથા તત્સમાપકાદિ દ્રવ્યથી થએલ પ્રતીતિ અથવા ઘટાદિ દ્રવ્યવડે થએલ પ્રતીતિ તે દ્રવ્યપ્રત્યય કહેવાય છે, અને જે પ્રતીતિ બાહ્ય દ્રવ્યથી ન થાય, પરંતુ એથી વિપરીત બાહ્યદ્રવ્યની અપેક્ષા વિના સાક્ષાત્ ઉપલબ્ધ થાય, તે ભાવપ્રત્યય કહેવાય છે. એ ભાવપ્રત્યય, અવધિ-મન પર્યાય, અને કેવળ જ્ઞાન એમ ત્રણ પ્રકારે છે. આ ભાવપ્રત્યયનો અહીં અધિકાર છે.

તીર્થ કરે ભગવાન કેવળજ્ઞાની હોવાથી સામાયિકનો અર્થ સાક્ષાત્પણે બાણીને 'હું કેવળી છું' એવા કેવળજ્ઞાનાત્મક ભાવપ્રત્યયથી સામાયિક પ્રરૂપે છે અને ગાત્રાદિ ગણધરા, જગદ્મયુ ભગવાન સર્વ સ્રષ્ટાને છે કહે છે, તેથી તે 'કેવળ જ્ઞાની છે,' એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવદ્વારાએ બાણીને ભાવપ્રત્યયથી ભગવદ્ગત સામાયિકનું શ્રવણ કરે છે.

અહીં કહેવું એવી જાકા થાય, કે મતિ-શ્રુત જ્ઞાન પણ પ્રતીતિ કરાવનાર છે, તે પછી તેને ભાવપ્રત્યય શા માટે ન કહેવાય? અને અવધિઆદિ ત્રણ જ્ઞાનોજ ભાવપ્રત્યય કેમ કહેવાય? આ શકાના ઉત્તરમાં કહેવાતું કે-સામાયિક એ જીવનો પર્યાય છે, અને જીવ અમૂર્ત છે તેથી સામાયિક ઇન્દ્રિયનો વિષય નથી એમ તત્ત્વજ્ઞ પુરૂષોએ માન્ય છે, આ કારણથી અવધિઆદિ જ્ઞાનોનોજ તે વિષય છે, મતિ-શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય નથી, કેમકે તે જો જ્ઞાન બાહ્ય-પરોક્ષાર્થ વિષયગણા હોવાથી ઇન્દ્રિયદ્વારાએ બાહ્ય પદાર્થોત્ત જ્ઞાન કરાવનાર થાય છે. ૨૧૩૩ થી ૨૧૩૫.

સામાયિક એ જીવનો પર્યાય હોવાથી માત્ર કેવળજ્ઞાનનોજ વિષય ધર્મ શકે, અવધિ અને મન પર્યાય જ્ઞાન પુરૂષણ વિષયી હોવાથી તેનો વિષય સામાયિક કેવી રીતે થાય? તેનો ઉત્તર કહે છે,

જુષ્મિહ કેવલ ચેવ પચ્ચઓ નોહિ-માણસ નાણ ।

પોગલમેત્તવિસયઓ સામડવારૂવયા જ ચ ॥ ૨૧૩૬ ॥

જ હેસાપરિણામો પાય સામાદય ભવત્યસ્સ ।

તપ્પચ્ચવત્તજ્ઞઓ તેસિં તો તપિ પચ્ચક્કલ ॥ ૨૧૩૭ ॥

ઓહાઇપચ્ચરૂપચિય જઇ ત ન સુરૂપિ પચ્ચઓ પત્તો ।

પચ્ચલ્લનાગિવજ્જસ્સ તેણ વયણ ન સદ્દેરૂ ॥ ૨૧૩૮ ॥

સુરૂપિહ મામડૂય ચિય પચ્ચડૂય ત જઓ ય તથ્થયણ ।

પચ્ચલ્લનાગિણો છિય પચ્ચાયણમેત્તવાવાર ॥ ૨૧૩૯ ॥

ઓહાઇપચ્ચઓત્તિ ય મળિણ તો તપિ પચ્ચઓઽમિહિરૂ 。

ઓહાઇતિગ ચ કહ તદ્દમાને પચ્ચઓ હોજ્જા ૧' ॥ ૨૧૪૦ ॥

સામાયિક જીવનો પર્યાય હોવાને લીધે અરૂપી છે ને તેથી તે અરૂપીને જાણાવનાર કેવળજ્ઞાનનેજ ભાવપ્રત્યય તરીકે કહેવું યોગ્ય છે, પણ 'અવધિ-મન' પર્યાયજ્ઞાનને ભાવપ્રત્યય તરીકે કહેવા યોગ્ય નથી, કેમકે તે 'પુરૂષઘોષાત્રનેજ' વિષય કરનાર છે. ઉત્તરમાં જે લેશ્યાનિત પરિજ્ઞામ તેજ ધણુ કરીને ભવસ્થાનવતુ 'સામાયિક કહેવાય છે, ને તે પરિજ્ઞામ અવધિ તથા મન-પર્યાય જ્ઞાનીને પ્રત્યક્ષ થતા હોવાથી તે સામાયિક પણ તેમને પ્રત્યક્ષ થાય છે. શકા-જો અવધિઆદિ ત્રણ જ્ઞાનોજ પ્રત્યય કહેવાય, તે પછી શ્રુતજ્ઞાનને પ્રત્યય નહીં

કહેવાય, અને તેથી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન વિનાનું વચન માનવું નહિ. (એમ એ ઉપરથી સિદ્ધ થયું) ઉત્તર-એમ નહીં. ગણવરાદિ રચિત શ્રુત અહીં (સામાયિકનો હેતુ હોવાથી) સામાયિક છે. અને તે પ્રત્યય કરાવનાર છે. માત્ર વચનરૂપ દ્રવ્યશ્રુતને પ્રત્યય કહેવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનવાળાનું વચન પણ પ્રત્યય કરવાના વ્યાપારરૂપ છે. અવધિ આદિ ત્રણ જ્ઞાન પ્રત્યય છે. એમ કહેવાથી શ્રુત પણ અર્થોપત્તિથી પ્રત્યય છે, એમ કહ્યું, કેમકે શ્રુતના અભાવે અવધિ આદિ ત્રણ જ્ઞાનો પણ કેવી રીતે પ્રત્યય થઈ શકે? ૨૧૩૬ થી ૨૧૪૦

શિષ્ય —જો સામાયિક જીવનો પર્યાય હોવાથી અરૂપી હોય, તો તે માત્ર કેવળ-જ્ઞાનનો જ વિષય થઈ શકે, અને એથી કરીને એક કેવળજ્ઞાન જ પ્રત્યય કહેવાય, પણ અવધિ-મન પર્યાયજ્ઞાન પ્રત્યય ન કહેવાય, કેમકે તે બંને રૂપી દ્રવ્યનો જ વિષય કરનારા છે. જો કદી સામાયિક પૌદ્ગલિક હોય, તો તે બંને જ્ઞાન તેનો વિષય કરે, અને પ્રત્યય કહેવાય, પરંતુ એનું નથી, સામાયિક તો જીવનો પર્યાય હોવાથી અરૂપી છે, એટલે તે સામાયિક તેનો વિષય કેવી રીતે કરી શકે? એથી એ બંનેને પણ ભાવપ્રત્યય ન કહેવાય.

આચાર્ય —સિદ્ધાન્તમાને સમ્યક્ત્વ સામાયિક હોય છે, તે લેશ્યાના પરિણામ રૂપ નથી, તથા અયોગી કેવળીને સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને ચાગિન-સામાયિક હોય છે, તે પણ લેશ્યાના પરિણામ રૂપ નથી, આ બે મિથ્યાના ભનરથ જીવને જો સામાયિક હોય છે, તે ત્રાય દ્રવ્યતેજ્યાજનિત પરિણામરૂપ હોય છે એનું સામાયિક અવધિ-મન પર્યાય જ્ઞાનવાળાને પણ પ્રત્યક્ષ થાય છે, કેમકે સામાયિકના પરિણામ ઉત્પન્ન કરનાર લેશ્યાદ્રવ્યને તે જ્ઞાનનાળાઓ સાક્ષાત્ જુએ છે, તેથી તે દ્વારાએ થએલું સામાયિક પણ તેમને પ્રત્યક્ષ છે, અને માત્ર-શ્રુત જ્ઞાનનાળાઓ એ પ્રમાણે કંઈપણ સાક્ષાત્ નથી જોતા, એથી કરીને તે બંનેને ભાવપ્રત્યય પહેલું કહેલ નથી

શિષ્ય —જો આપ કહો છો એ પ્રમાણે અવધિ-મન પર્યાય ને-કેવળજ્ઞાન, એ ત્રણ જ્ઞાનના પ્રત્યય રૂપ જ સામાયિક હોય, તો શ્રુતજ્ઞાનને પ્રત્યય રૂપપણું જ નહીં કહેવાય. કેમકે ઉપદેશક ન્યાયે અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષજ્ઞાન રચિત જેમદ્રવ્ય હોય, તેનું વચન માનવા યોગ્ય નથી, એમ થયું. પરંતુ ભદ્રાન્ત એ ન્યાયની વિરુદ્ધ છે, કેમકે ચોદ પૂર્વધર આદિનું વચન પ્રમાણરૂપે માનેલ છે તેવી શ્રુત પણ પ્રત્યયરૂપ માનવું જોઈએ.

આચાર્ય —ગણવરાદિકે રચેલા શ્રુતને તુ પ્રત્યય રૂપે કહો છે, પણ તે સામાયિકનો હેતુ હોવાથી શ્રુત સામાયિક છે, અને તે મર્ચ અભિસાધ્ય અર્થગોચર એટલે મર્ચ દ્રવ્ય અને તેના કેટલાક પર્યાયને ગ્રહણ કરનાર શ્રુતજ્ઞાન છે, ઈત્યાદિ રૂપે કેવળાદિ જ્ઞાનત્રયની પ્રતીતિ કરાવનાર પ્રત્યયિક છે, પણ કેવળાદિ જ્ઞાનત્રયની જેઠે સ્વય પ્રત્યયરૂપ નથી. તેવી તેને ભાવપ્રત્યયપણે નથી કહ્યું. વચનરૂપ દ્રવ્યશ્રુતને પ્રત્યયરૂપ કહેવામા આવે, તો તે પણ અયોગ્ય છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનવાળાનું વચન પણ બીજાને બોધ કરવાના હેતુરૂપ છે પણ બોધરૂપ નહીં, તેથી કેવળ પ્રતીતિ કરાવનારા વ્યાપાર રૂપ જ છે. એટલે આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થયું કે કેવળીએ કહેલું વચન માનવા યોગ્ય છે, તેથી તે વચન પણ ઉપચારથી પ્રત્યય કહેવાય, પરંતુ કેવળજ્ઞાનાદિની જેઠે સ્વય પ્રત્યયરૂપ કહેવાય નહિ.

એ પ્રમાણે અવધિ આદિ જ્ઞાનત્રયને પ્રત્યય કહેવાથી તેને જજાવનાર શ્રુતજ્ઞાન પણ પ્રત્યય છે, એમ મામર્થથી સમજાય છે કેમકે શ્રુતજ્ઞાનના અભાવે અવધિ આદિ જ્ઞાનત્રય પણ કેવી રીતે પ્રત્યય કહેવાય? નજ કહેવાય. “અવધિ આદિજ્ઞાનત્રય પ્રત્યય

છે” એ પ્રમાણે વચનરૂપ દ્રવ્યશ્રુતવડે બીજાને પ્રતીતિ કરાવી શકાય છે તેના અભાવે અવધિ-
આદિ જ્ઞાનો પોતાનું પ્રત્યયપણું બીજાને જણાવી શકતા નથી, અને બીજાને જણાવ્યા
સિવાય પ્રત્યયપણું સિદ્ધ ન થાય, માટે દ્રવ્યશ્રુત શ્રુતજ્ઞાનઅને તેના કારણ પણ પ્રત્યયપણાને
પામે છે, તે શ્રુત પણ અવધિ આદિ જ્ઞાનોનું પ્રત્યય પણ સાધે છે, તેની તેનું એટલે શ્રુત-
જ્ઞાનનું પ્રત્યયપણું આહી ઉપચારથી સમજવું. ૨૧૩૬-થી-૨૧૪૦

હવે પ્રકારાન્તરે આત્મા-શુર અને શાસ્ત્ર એ ત્રણ પ્રત્યય કહે છે.

આયા શુરવો સત્યંતિ પચ્ચયા વાઽઽદિમો ચિય જિણસ્સ ।

સપ્પચ્ચવસ્થત્તણઓ સીસાણ વ તિપ્પયારોવિ ॥ ૨૧૪૧ ॥

एस गुरु सद्गुरु पचक्ख सव्वससयच्चेया ।

भय राग दोसरहिओ तद्धिगाभावओ ज च ॥ २१४२ ॥

अणुवकयपराणुमाहपरो पमाण च ज तिहुयणस्स ।

सामाइयजवएस्से तम्हा सद्धेयवयणोत्ति ॥ २१४३ ॥

सत्य च सद्दसत्तोवगारि पुद्वावराविरोहीद ।

सद्देगुणादाणफल सव सामाइय-स्रयण ॥ २१४४ ॥

हुड्डामो ण निर्जामिव विण्णाण ससयादभावाओ ।

कम्मरखओवसमओ य होइ सप्पचओ रेंसि ॥ २१४५ ॥

અથવા આત્મપ્રત્યય શુરપ્રત્યય અને શાસ્ત્રપ્રત્યય, એમ ત્રણ પ્રકારે પ્રત્યય છે. તેમા પહેલો આત્મપ્રત્યય જિનેશ્વરને સ્વ પ્રત્યક્ષપણાથી હોય છે, અને ગણધરાદિ શિષ્યોને એ ત્રણે પ્રકારના પ્રત્યયો હોય છે, આ અમારા શુર સર્વ સ શાયનો છે. કરનારા હોવાથી સર્વજ્ઞ છે, એ અનુભવ સિદ્ધ છે વળી ભય-રાગ-અને દ્વેષ રહિત છે, કેમકે તેના કાંઈપણ ચિન્હ તેમનામા નથી કાંઈએ ઉપકાર ક્ષય વિના પણ બીજા પર ઉપકાર કરવાને તત્પર અને ત્રિભુવનના જનને પ્રમાણુત હોવાથી સામાયિકના ઉપદેશના તેમના વચનો અદ્વાયોચ્ય છે. (આ પ્રમાણે શુરપ્રત્યય હોય છે.) મર્વ છોને ઉપકારી, પૂર્વાપરવિરોધ રહિત, મર્વ શુણેને અહણ કરવાના કળ રૂપ આ શાસ્ત્ર છે. એ શાસ્ત્ર પ્રત્યય કહેવાય, અને એવાજ સર્વ સ્વરૂપવાળુ આ સામાયિક અધ્યયન છે (આ પ્રમાણે શાસ્ત્રપ્રત્યય હોય છે.) સ શાયદિના અભાવે અથવા કર્મના ક્ષયોપશમથી સ્વ વિજ્ઞાનની પેઠે (સામાયિક અધ્યયન) અમે જાણીએ છીએ આ પ્રમાણે શિષ્યોને પણ સ્વપ્રત્યય-આત્મપ્રત્યય થાય છે. ૨૧૪૧-થી-૨૧૪૫

પ્રકારાન્તરે આત્મપ્રત્યય-શુરપ્રત્યય-અને શાસ્ત્રપ્રત્યય એમ ત્રિવિધ પ્રત્યય છે તેમા પહેલો આત્મપ્રત્યય જિનેશ્વરને હોય છે કેમકે તેઓ કેવળી હોવાથી તેમને સર્વ વસ્તુ આત્મ પ્રત્યક્ષ છે, અને તેથી તેઓ આત્માધારેજ સામાયિક ઉપદેશો છે તથા ગણધરોને અને તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોને ત્રણે પ્રકારના પ્રત્યયો હોય છે. તેમા શિષ્યોના આત્મપ્રત્યય સબ ધી પછી કહીશુ, પહેલા શુરપ્રત્યય અને શાસ્ત્રપ્રત્યય તેમને છે તેનું સ્વરૂપ કહીએ છીએ.

ગણધરોના શુર તીર્થકર હોય છે, તેથી ગણુવર મહારાજ એમ વિચારે છે કે આ અમારા જગત્તુ કુ શુર સર્વ સ શાયનો છે કરનારા હોવાથી સર્વજ્ઞ છે, એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે, વળી તેઓ ભય-રાગ-દ્વેષરહિત છે, કેમકે તેઓમા ભયાદિના ચિન્હરૂપ શાસ્ત્ર-

અહુણ-ત્રી સ નિધિ-મુખમલિનતા વિગેરે જણાતા નથી તેમજ બીજાએ પોતાપર ઉપકાર ન કર્યો હોય, તે છતાં કર્ણાસિન્ધુ ભગવાન પરોપકારમા તત્પર છે, અને તેથી ત્રણે ભુવ-વનમા તે પ્રમાણભૂત છે. આ પ્રમાણે તીર્થ-ર મહારાજ મર્વજા અને ભયાદિ રહિત હોવાથી તેઓ કદીપણ અસત્ય બોલે નહિ, માટે આમાયિકોપદેશમા તેમનું વચન અમારે શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય છે. આજ પ્રમાણે જૂનૂ-પ્રભવાદિને તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોને પણ પોતપોતાના ગુરૂને વિષે ગુણોદ્ભાવન પૂર્વક સામાયિક શ્રવણ કરવાનો પ્રત્યય થાય છે, તેથી તેઓને ગુરૂપ્રત્યય કહેવાય છે.

હવે શાસ્ત્રપ્રત્યયનું સ્વરૂપ કહીએ છીએ-આ શાસ્ત્ર મર્વ જીવોને ઉપકારી છે, પૂર્વાપર વિરોધ રહિત છે અને સર્વ ગુણ-ગુણ કરનાના જગરૂપ છે આથી આ શાસ્ત્ર અમારે પ્રમાણભૂત છે આ સામાયિક અધ્યયન પણ એવાજ સ્વરૂપવાળું છે માટે તે અમારે શ્રવણ કરવું જોઈએ, આ પ્રમાણે શાસ્ત્ર ઉપગના પ્રત્યયથી શિષ્યો તે શ્રવણ કરવાને પ્રવર્તે છે, તેથી તેઓને તે શાસ્ત્રપ્રત્યય કહેવાય છે

શિષ્ય-ગાત્રને બરાબર જાણ્યા સિવાય, તે સર્વસત્વોપકારકાદિ ગુણવાળું છે એમ પ્રથમજ શિષ્યો કેની રીતે જાણી શકે ? અને સર્વ શાસ્ત્ર જાણીને તેના ગુણો શિષ્ય જાણે છે, એમ આપ કહેતા હો, તો તે અયુગ્ત છે, કેમકે એથી શાસ્ત્રની પ્રવૃત્તિમાં તે શાસ્ત્રના પ્રત્યયનો અ યવસાય નિષ્ફળ ગણારો, ગરુણકે પ્રથમ પ્રત્યય વિના પણ શાસ્ત્રમાં શિષ્યની પ્રવૃત્તિ થઇ, એમ સ્વીકારવું પડશે.

ગુરૂ-તાજ કથન યોગ્ય નથી, કેમકે સર્વ ગાત્ર સાલત્યા વિના માત્ર અલપાદે શાસ્ત્ર શ્રવણ કરીને પણ શિષ્યો તેના તે ગુણો જાણે છે, અને તેથી રોપ સર્વ શાસ્ત્ર સાલજો છે. અથવા ગુરૂ પાસેથી શાસ્ત્રનો સમુદાયાર્થ સામાન્યપણે જાણીને પછી વિરોધ જાણવાની ઇચ્છાએ ઉપરોક્ત ગુણો જાણીને સમગ્રશાસ્ત્ર શ્રવણ કરવાને પ્રવર્તે છે. એથી તેઓને શાસ્ત્રપ્રત્યય કહેવામા કાંઇ દોષ નથી.

વળી શિષ્યોને આત્મપ્રત્યય પણ હોય છે, જેમકે-ધટ પદાદિકના વિજ્ઞાનની ધેઠે અમે સામાયિક અધ્યયન નિજ્ઞાનરૂપે જાણીએ છીએ, જેમ અમારા ધટ-પદાદિકના જ્ઞાનમાં અમને સંશયાદિ નથી, તેમ આમાયિક અ યવનતા વિજ્ઞાનમા પણ અમને સંશય-વિપર્યય કે અનધ્યવસાય નથી આ પ્રમાણે તેઓને આત્મપ્રત્યય થાય છે, અથવા કર્મના ક્ષણોપ-શમથી તેઓને એનો આત્મપ્રત્યય થાય છે. ૨૨૪૨ થી ૨૨૪૫

હવે લક્ષણદ્વારે કહે છે.

નામ ઠવળા દવિણ સરિસય સામન્નલક્ષણા-ડગારે ।

ગહરાગહ-નાણત્તી નિમિત્ત ઉપ્પાય-વિગમે ય ॥ ૨૨૪૬ ॥ ૭૫૧-૨૨૩ ॥

વીરિયમાવે ય તહા લક્ષણમેયં સમાસઓ મણિયં ।

અહવાવિ માવલક્ષણ ચડવિહં સદહનમાઈ ॥ ૨૨૪૭ ॥ ૭૫૨-૨૨૪ ॥

સદહન જાણળા સ્વલ્લ વિરઈ મીસં ચ લક્ષણં કહણ ।

તેવિ નિસામિતિ તહા ચડલક્ષણસંજુઝં ચેવ ॥ ૨૨૪૮ ॥ ૭૫૩-૨૨૫ ॥

નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય-સાદૃશ્ય-સામા ય લક્ષણ-આકાર-ગત્યાગતિ-તાનાત્વ-નિર્મિત-ઉત્પાદવિગમ-વીર્ય અને ભાવ. એમ સ ક્ષેપથી બાર પ્રકારે લક્ષણ કહે છે. અથવા ભાવ લક્ષણ પણ શ્રદ્ધાનાદિ ચાર પ્રકારે છે. શ્રદ્ધાન બળવુ વિરતિ અને મિત્ર. એમ ચાર પ્રકારે લક્ષણ કહે છે, તેથી તે પણ ચાર લક્ષણયુક્ત સમ્યક્ત્વ શ્રુત સર્વ ને દેશવિરતિ, ચાર પદાર્થો સાભાલે છે. ૨૧૪૬ થી ૨૧૪૮

હવે નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય ને સાદૃશ્ય સામાન્યાદિ લક્ષણનુ સ્વરૂપ કહે છે.

લક્ષણમિદ્ જં નામ જસ્ય વ લક્ષણ્ણ વ જો જેણ । દાર ।

ઠવણાઽઽગારવિસેસો િણ્ણાસો લક્ષણાણ વા ॥ ૨૧૪૯ ॥

લક્ષિત્વજ્ઞઃ જં જેણ દદ્ધ ત તસ્ય લક્ષણ ત વ ।

ગચ્છુવગારાર્થં વહુદા ધમ્મત્થિયાર્થેણ ॥ ૨૧૫૦ ॥

કિંચિમ્મિત્તવિસિદ્ધં પ્ય ચિય સેસલક્ષણવિસેસા ।

જ દદ્ધલક્ષણ ચિય ભાવોવિ સ દદ્ધધમ્મોત્તિ ॥ ૨૧૫૧ ॥

જે “લક્ષણ” એવું લકારાદિ ત્રણ અક્ષરનું નામ, તે નામલક્ષણ. અથવા જવાદિ કેાઇ વસ્તુનું “લક્ષણ” એવું નામ કરાય તે નામલક્ષણ અથવા નામ અને નામવાનના અભેદપણાથી નામ અને તેનું લક્ષણ તે નામલક્ષણ. અથવા રત ભ-કું ભાદિ પદાર્થ જે પાતાના રત ભ-કું ભાદિ નામથી વિવાક્ષ કરાય તે નામલક્ષણ ૧ તથા “લક્ષણ” રૂપ ત્રણ અક્ષરનો આકાર વિરોધ, અથવા સ્વરિતક શ ખ-ચક ધ્વની વિગેરે લક્ષણોની મ ગળપદ્ આદિમા અક્ષતાદિવડે રચના કરાય, તે સ્થાપનાલક્ષણ. ૨ જે વડે ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્ય જણાય, તે દ્રવ્યલક્ષણ બળવુ તે ધર્માસ્તિકાયાસ્તિકત્વ ગતિઉપકારાદિ લક્ષણ અનેક પ્રકારે બળવુ આ ત્રણ સિવાય કોઇ નવ લક્ષણો, કિંચિત્માત્ર વિશિષ્ટ દ્રવ્યલક્ષણ રૂપજ છે, કેમકે જે ભાવ છે, તે પણ દ્રવ્યનો ધર્મ હોવાથી દ્રવ્યલક્ષણ છે (તે પછી સાદૃશ્ય-સામાન્યાદિ તો તે રૂપ હોય એમા શુ આશ્ચર્ય ?) ૨૧૪૯ થી ૨૧૫૧.

એજ પ્રમાણે સામાન્યથી સાદૃશ્યલક્ષણ સામાન્યલક્ષણ-આકારલક્ષણ અને ગતિઆ-ગતિલક્ષણ કહે છે.

તુલ્લાગારદરિસણ સરિસ દવસસ લક્ષણ તપિ ।

જહ ઘટતુલ્લાગારો ઘટોત્તિ વહ સઘમ્મુત્તીમ્મ ॥ ૨૧૫૨ ॥

સામણ્ણમપ્પિયમણપ્પિય વ તત્થતિમ જહા સિદ્ધો ।

સિદ્ધસસ હોઈ તુલ્લો સઘો સામણ્ણધમ્મેર્હિ ॥ ૨૧૫૩ ॥

પગસમયાર્થસિદ્ધત્તણેણ પુણરપ્પિઓ મ તસ્સેવ ।

તુલ્લો સેસાઽતુલ્લો સામણ્ણ-વિસેસધમ્મોત્તિ ॥ ૨૨૫૪ ॥

વાહિરચિદ્ધાગારો લક્ષિત્વજ્ઞઃ જેણ માણસ મૂઢ ।

આહારાદિચ્છા હત્ય વયણ નેત્તાઈસણ્ણાર્હિ ॥ ૨૧૫૫ ॥

‘અવરોપ્પર’ પયાણ વિસેસવિસેસાણ્ણજ્ઞયા જત્ય ।

મચ્ચાગર્હં ય દોણ્હ મચ્ચાગર્હલક્ષણં ત તુ ॥ ૨૧૫૬ ॥

તુલ્ય આકારનું દર્શન તે “સાદૃશ્ય” કહેવાય. આ પણ દ્રવ્યનું જ લક્ષણ છે. જેમ એક ઘટના જેવો બીજા ઘટનો પણ તુલ્ય આકાર છે, તેમ મર્વ મૂર્તિમાન પદાર્થોમા “સાદૃશ્ય” જાણવું. અર્પિત અને અનર્પિત એમ સામાન્ય બે પ્રકારે છે. તેમાં અનર્પિત (અવિશેષિત) સામાન્ય તે સામાન્યધર્મોવડે એક સિદ્ધ સર્વસિદ્ધ સમાન છે અને એક-સમયાદિસિદ્ધ એક સમયાદિ મિદ્ધપણાની સાથે સમાન છે, તથા શેષ-અસમાન સમયાદિ સિદ્ધપણાની સાથે અસમાન છે, કેમકે તે સામાન્ય-વિશેષ ધર્મવાળા છે. હસ્ત-વચન અને નેત્રાદિની સજ્ઞાવડે જેમ આહારાદિકની ઇચ્છા જણાય છે, તેમ જે વડે મનમાં ચિત્તવેલું જણાય, તે બાહ્ય એકાદૃષ્ય “આકાર” લક્ષણ જાણવું. જ્યાં બે પદની પરસ્પર વિશેષણ-વિશેષ્યરૂપે, અનુકૂળ-પ્રતિકૂળપણે પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિ થાય, તે “ગતિ-આગતિ ” લક્ષણ છે. ૨૧૫૨ થી ૨૧૫૬.

બે વિગેરે વસ્તુઓના સમાન આકારનું દર્શન તે “સાદૃશ્ય” કહેવાય છે. આપું સાદૃશ્ય પણ દ્રવ્યનું લક્ષણ છે, કેમકે એવું સાદૃશ્ય હોવાથી “આ વસ્તુ આના જેવી છે” એવો વ્યવહાર તો થાય છે ને તેથી દ્રવ્ય જણાય છે, મારે સામાન્યથી એ પણ દ્રવ્યનું જ લક્ષણ છે, અને વિશેષથી તેને સાત્ત્વ્યલક્ષણ કહેવાય છે, એજ પ્રમાણે આગળ પણ સર્વ-લક્ષણોમા સામાન્યથી દ્રવ્યલક્ષણતા અને વિશેષથી તે તે વિરોધલક્ષણતા જાણવી, જેમકે -એક જણાતો ઘટ જેવા આકારવાળો ઇ બીજા ઘટ પણ તેવાજ આકારવાળા છે. આ પ્રમાણે સર્વ મૂર્તિમાન પદાર્થોમા જેવું જ્યાં “સાદૃશ્ય” ઘટે, ત્યાં તે મર્વ સાદૃશ્યલક્ષણ છે.

સામાન્ય બે પ્રકારનું છે, એક અર્પિત સામાન્ય અને બીજું અનર્પિત સામાન્ય, અર્પિત એટલે વિશિષ્ટ અને અનર્પિત અવિશિષ્ટ. તેમા અવિશિષ્ટ સામાન્યલક્ષણ આ પ્રમાણે છે, એક સિદ્ધાત્મા, બીજા સર્વ સિદ્ધાત્માઓના મત્તવ-જ્યેષ્ઠવ-દ્રવ્યત્વ-પ્રમેયત્વ-અમૂર્તત્વ-ક્ષીણકર્મત્વ અનાભાધત્વ વિગેરે સામાન્ય ધર્મોની સમાન છે. આ અવિશિષ્ટ સામાન્ય લક્ષણનું ઉદાહરણ છે. તથા એક-બે-ત્રણ આદિ સમયસિદ્ધ સમાન મમથે સિદ્ધ થયેલા સિદ્ધાંતો તુલ્ય છે, અને એથી વિપરીત અસમાન મમથે સિદ્ધ થએલ બીજા સિદ્ધાંતો તેમનાથી અસમાન છે. અહીં એકજ સિદ્ધાત્માની બીજા સિદ્ધાત્માઓ સાથે સમાનતા અને અસમાનતા કહી છે, તે તેઓના સામાન્ય-વિરોધ ધર્મોની અપેક્ષાએ કહી છે, પણ એજ પ્રકારના ધર્મથી સમાનતા અસમાનતા નથી કહી કે જેવી વિરોધ આવે. અહીં એક સિદ્ધની બીજા મિદ્ધની સાથે જે સમાનતા તે સામાન્યલક્ષણ જાણવું.

હવે અકારલક્ષણ કહે છે-જેથી મનોવિકલ્પિત વસ્તુ જાણી શકાય, તે બાહ્યએકા-આકારલક્ષણ કહેવાય છે, જેમ હાથ-મુખ અને નેત્ર વિગેરેની મજ્ઞાવડે રાજાદિકની આહારાદિ ઇચ્છા જણાય છે, તે સર્વ આકારલક્ષણ કહેવાય છે. અથવા ગતિ-એકા-ભાવણ-નેત્ર-મુખવિકાર અને ધગિતાકારવડે મનોલિખિત વસ્તુ જણાય છે, તેથી તે આકાર-લક્ષણ કહેવાય.

પરસ્પર બે પદનો જ્યાં વિશેષણ-વિરોધ્યરૂપે સબધ થાય, તે ગત્યાગતિ કહેવાય છે. જેમકે “હે ભગવન્ જીવ દેવ છે?” આ પ્રશ્નમા જીવનું ઉદાહરણ આપીને દેવપણું પૂછાય છે, અને જીવપદથી દેવપદમા અનુકૂળપણે ગતિ થાય છે, તેથી તે ગતિ કહેવાય છે. તથા “હે ભગવન્ દેવ જીવ છે?” આ પ્રશ્નમા દેવનું ઉદાહરણ આપીને જીવપણું પૂછાય છે, અને દેવપદથી જીવપદમા પ્રતિકૂળપણે આગતિ થાય છે તેથી આગતિ કહેવાય છે. આ ગતિ અને આગતિવડે જે લક્ષણ થાય તે ગત્યાગતિ લક્ષણ છે. ૨૧૫૨ થી ૨૧૫૬.

ઉપરોક્ત જે ગત્યાગતી લક્ષણ તે ચાર પ્રકારે છે, તે ઉદાહરણપૂર્વક કહે છે.

પુવા-વરો-દ્વપ્તું વાહ્યમવાહ્ય ચ ત તત્પ ।

જીવો દેવો દેવો જીવોત્તિ વિગપ્પનિયમોડયં ॥ ૨૧૫૭ ॥

જીવદ્ જીવો જીવો જીવદ્ નિયમો મમો વિગપ્પોડય ।

દેવો મત્તો મત્તો દેવોત્તિ વિગપ્પસો દોવિ ॥ ૨૧૫૮ ॥

જીવો જીવો જીવો જીવોત્તિ દુગે વિગપ્પણે નિયમો ।

જીવો જહોવઓગો તહોવઓગો ચ જીવોત્તિ ॥ ૨૧૫૯ ॥

રૂવી ઘઠોત્તિ ચૂઓ દુમોત્તિ નીલ્પપ્પલ ચ લોયમ્મિ ।

જીવો સવેયણોત્તિ ચ વિગપ્પનિયમાદઓ સિદ્ધા ॥ ૨૧૬૦ ॥

પૂર્વપદ વ્યાહત, ઉત્તરવ્યાહતપદ વ્યાહત, અને ઉભયપદ વ્યાહત અને ઉભયપદ અવ્યાહત (એમ ચાર પ્રકારે ગત્યાગતિ લક્ષણ છે) તેમા “જીવ દેવ છે, અને દેવ જીવ છે” આ વિવક્ષ્ય નિયમ નામે પહેલો ભેદ. “જીવે છે તે જીવ, અને જીવ જીવે છે” આ નિયમ નામે બીજો ભેદ છે, “દેવ ભવ્ય, અને ભવ્ય દેવ” આ બન્ને વિવક્ષ્ય નામે ત્રીજો ભેદ છે “જીવ જીવે છે અને જીવે છે જીવ” આ બન્ને નિયમ નામે ચોથા ભેદ છે કેમકે જેમ જીવ ઉપયોગવાળો છે, તેમ ઉપયોગવાળો જીવ છે. અથવા રૂપી ઘટ છે આમ્ર વૃક્ષ છે, નીલકમળ છે, અને જીવ સચેતન છે. આ પ્રમાણે લોકોમાં પણ વિવક્ષ્ય નિયમ આદિ ચાર પ્રકારે ગત્યાગતિલક્ષણથી વ્યવહારવૃત્તિ સિદ્ધ છે. ૨૧૫૭ થી ૨૧૬૦

પૂર્વપદ વ્યાહત (પ્રથમપદ વ્યભિચારી હોય), ઉત્તરપદ વ્યાહત (બીજી પદ વ્યભિચારી હોય, ઉભયપદ વ્યાહત (બન્ને પદ વ્યભિચારી હોય), અને ઉભયપદ અવ્યાહત (બન્ને પદ અવ્યભિચારી હોય) એમ ચાર પ્રકારે ગત્યાગતિ લક્ષણ છે. તેમા પ્રથમ ભેદનુ ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે. “હે ભગવન્ ! જીવ દેવ છે કે દેવ ‘જીવ છે ? ” આ પ્રશ્નના ઉત્તર આપતા જગદ્ગુરુ કહે છે કે જીવ દેવ હોય છે અને નથી પણ હોતો, પરંતુ દેવ અવશ્ય જીવ હોય છે. આ પ્રમાણે ભગવન્તના ઉત્તરમા “જીવ દેવ છે.” એ વિશેષણ વિશેષ્યભૂત બે પદમા પહેલું પદ જીવ, ઉત્તર પદ દેવત્વની માથે વ્યભિચારી છે, કેમકે દેવ અને અદેવ જે નારકાદિ તેમા પણ જીવ હોય છે. અને “દેવ જીવ છે ? ” આ બે પદમાનુ પહેલું પદ દેવ, ઉત્તર પદ જીવની સાથે વ્યભિચારી નથી, કેમકે દેવ અવશ્ય જીવ હોય છે. આ પૂર્વપદ વ્યાહત વિવક્ષ્ય નિયમ નામે પહેલો ભેદ સમજવો. વિવક્ષ્ય એટલે વ્યાહત-ભગના અથવા વ્યભિચાર. અને નિયમ એટલે નિશ્ચય અથવા અવ્યભિચાર આ ઉપરથી પ્રથમ ભાગના અર્થ એવો થયો કે, જ્યા ભજનાવાળા પૂર્વપદયુક્ત ઉત્તર પદમા નિશ્ચિતપણે હોય તે વિવક્ષ્ય નિયમ નામે પહેલો પ્રકાર છે

જીવદ્ મંત્રે ! જીવે જીવે જીવદ્ , ગોચમા ! જીવદ્ તાવ નિયમા જીવે, જીવે પુણ સિય જીવદ્ સિય નો જીવદ્ ’ ર્તિ ॥ બીજો ભાગો પ્રતિપાદન કરનાર ભગવતી સુત્રમાર્તુ આ વાક્ય છે, તેનો અર્થ એ છે કે હે ભગવન્ત ! જીવે છે તે જીવ, (કે) જીવ જીવે છે ? આના ઉત્તરમા, હે ગૌતમ ! જીવે છે તે અવશ્ય જીવ છે, પણ જીવે છે તે જીવે છે, અને નથી પણ જીવેતો. આ વાક્યમા “જીવે છે” એ શબ્દથી દશ પ્રકારના પ્રાણરૂપ જીવન આ પ્રાણરૂપ જીવ જીવે છે, અર્થાત્ સર્વથા નથી હોતું ,

પરંતુ છવ એ છવનરૂપ વાલો હોય છે, અને નથી પણ હોતો, કેમકે સિદ્ધ છવોમા એ દસવિં પ્રાણરૂપ છવન નથી, સસારી છવોમા હોય છે. આ વાક્યમા ઉત્તરપદ વ્યભિચારી છે, અને પૂર્વપદ વ્યભિચારી નથી, કેમકે છવ સિવાય છવન નથી હોતુ, પણ પણ દશપ્રકારના પ્રાણરૂપ છવન સિવાય છવ હોય છે. આથી પૂર્વપદમા વ્યભિચાર ન હોવાથી તે નિશ્ચિત કહેવાય, અને ઉત્તરપદમા વ્યભિચાર હોવાથી વિકલ્પ કહેવાય, તેથી કરીને નિશ્ચયયુક્ત (વિકલ્પવાલો જે વાક્યમા વિશેષણ-વિશેષ્યનો સબધ હોય તે ઉત્તરપદવ્યાહત નિયમ (વિકલ્પ નામે) બીજો ભાગો જણવો.

દેવે જ મતે ! મવસિદ્ધિય, મવસિદ્ધિય દેવે !, ગોયમા ! દેવે સિય મવસિદ્ધિય, સિય મવસિદ્ધિય, મવસિદ્ધિય સિય દેવે સિય નો દેવેતિ ” આવી રીતે પ્રશ્નસિદ્ધ્યમા બહેલા આ વાક્યથી ગત્યાગતિલક્ષણનો ત્રીજો ભાગો સમજાવ્યો છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે હે ભગવન્ત ! દેવ ભવસિદ્ધિકે છે ? અને ભવસિદ્ધિકે દેવ છે ? જોતમ ! દેવ ભવસિદ્ધિકે છે, અને અભવસિદ્ધિકે પણ છે, તેમજ ભવસિદ્ધિકે પણ દેવપણે પણ છે, અને અવ એટલે નારકાદિપણે પણ હોય છે. આ ઉપરના વાક્યમા પૂર્વપદવર્તી દેવ શબ્દ, ભવ્યત્વની માથે વ્યભિચારી છે, કેમકે અભવ્ય પણ દેવ હોય છે, ઉત્તરપદવર્તી ભવ્ય શબ્દ પણ દેવત્વની સાથે વ્યભિચારી છે, કેમકે ભવ્યત્વ, દેવ સિવાય નારકાદિમા પણ હોય છે, આથી આ વાક્ય ઉભયપદવ્યભિચારી કહેવાય, અને તેથી કરીને વિકલ્પયુક્ત વિલ્પ છે, જે વાક્યમા બન્ને પદના વ્યભિચારનાં વિશેષણ-વિશેષ્યનો સબધ હોય, તે વિલ્પ વિલ્પ નામે ઉભયપદ વ્યભિચારી એવો ત્રીજો ભાગો જણવો.

“ જીવે મતે ! જીવે, જીવે જીવે !, ગોયમા ! જીવે તાય નિયમા જીવે, જીવેવિ નિયમા જીવેતિ ” ॥ વ્યાખ્યાપ્રશ્નસિદ્ધ્યમા કહેલા આ વાક્યથી ચોથો ભાગો સમજાવ્યો છે એ પદમા એક “છવ” શબ્દનો અર્થ ઉપયોગ સમજીને એટલે આખા વાક્યનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય-હે ભગવન્ત ! છવ ઉપયોગ છે, કે ઉપયોગ છવ છે ? જોતમ ! છવ અવશ્ય ઉપયોગમય છે, અને ઉપયોગ પણ અવશ્ય છવસ્વરૂપ છે. કેમકે છવ અને ઉપયોગ બન્ને પરસ્પર ગુણ-ગુણીલાવે અલિપ્ત છે આથી કરીને એ વાક્ય ઉભયપદ અવ્યાહત છે, કારણ કે બન્ને પ્રશ્નમા નિશ્ચય છે, તેથી કરીને નિયમયુક્ત નિયમવાળો જે વાક્યમા વિશેષણ-વિશેષ્યનો સબધ હોય, તે નિયમનિયમ નામે ઉભયપદ અવ્યાહિચારી ચોથો ભાગો જણવો.

લોકવ્યવહારમા પણ આ ગત્યાગતિ લક્ષણ ચાર પ્રકારે પ્રસિદ્ધ છે એમકે રૂપી ધર ” આ વાક્યમાત્ર પ્રથમપદ “રૂપ” ધરમા અને તેથી અગ્રિક પરાદિકમા પણ છે. તેથી પૂર્વપદ વ્યભિચારી છે, પણ ઉત્તરપદ વ્યભિચારી નથી-કેમકે ધર તો રૂપી ય હોય છે. તેથી વિકલ્પ નિયમ નામે આ પહેલો ભાગો જણવો. “આત્ર વૃક્ષ છે” આ વાક્યમા પૂર્વપદવર્તી વૃક્ષ તો આત્રપણ છે અને એ સિવાય બીજા પણ છે. તેથી ઉત્તરપદ વ્યભિચારી નિયમવિકલ્પ નામે આ બીજો ભાગો જણવો. “નીલકમળ” આ વાક્યમાત્ર પ્રથમપદ “નીલ” તે કમળમા હોય છે, અને તે ગિવાય મરકતાદિમા પણ હોય છે વળી ઉત્તરપદવર્તી “કમળ” તે પણ નીલ હોય છે, અને ચેત પણ હોય છે, તેથી ઉભયપદ વ્યભિચારી વિકલ્પ નામે ત્રીજો ભાગો જણવો. “છવ સચેતન છે” આ વાક્યમાત્ર પહેલુ પદ છવ તે સચેતનજ હોય છે, અને ચેતના પણ છવનેજ હોય છે, તેથી ઉભયપદ અવ્યાહિચારી નિયમનિયમ નામે આ ચોથો ભાગો જણવો. ૨૧૬૦

હવે નાનાત્વ, નિમિત્ત, અને ઉત્પાદ વ્યય લક્ષણનું સ્વરૂપ કહે છે.

ળાણત્તિત્તિ તિસેસો સો દવ વસેત્ત કાલ-ભાગેહિં ।

અસમાણાણ જેઓ સમાણસત્તાણમવિસેસો ॥ ૨૧૬૧ ॥

પરમાણુ દ્વયણુયાણ જહ નાણત્ત તદાવસેસાણ ।

અસમાણાણ તહ રોત્ત-કાલ-ભાવપ્પમેયાણ ॥ ૨૧૬૨ ॥

લલ્લિલ્લજ્જઈ સુભાસુભમણેણ તો લલ્લલ્લણં નિમિત્તત્તિ ।

ભોમાદ્ તદદ્વવિહ તિરુલલ્લિલ્લય મિણામિદ્ધિય ॥ ૨૧૬૩ ॥

નાણુપ્પન્નં લલ્લિલ્લજ્જણ્ જઓ વત્થુ લલ્લલ્લણ તૈણ ।

હવ્વાઓ સંભવઓ તહ ચેવ વિગચ્છઓ વિગમો ॥ ૨૧૬૪ ॥

નાનાત્વ એટલે વિશેષ (તદ્વાવત', તેવિશેષ, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર કાળ-અને ભાવવડે અસમાન સંખ્યાવાળાનાં બાજુવો, પણ સમાનસંખ્યાવાળાનાં નહિ, જેમ દ્રવ્ય-કાળ પરમાણુ અને વ્યક્તિનાં વિરોધ છે, તેમ અવશેષ અસમાન-સંખ્યાવાળાનાં પણ ક્ષેત્ર-કાળ-અને ભાવનાં લેઈ તદ્વાવત બાજુવો જે વડે શુભાશુભ જણાય, તે નિમિત્ત લક્ષણ ને તે નિમિત્ત થી જિનેયર મહારાજે સૌમાનિ આઠપ્રકારનું નિકાળ (વચચી કહ્યું છે અનુત્પન્ન વસ્તુ જણાતી નથી, તેથી ઉત્પન્ન થતી વસ્તુનું લક્ષણ ઉત્પાદ છે, અને તેજ પ્રમાણે નાશ પામતી વસ્તુનું લક્ષણ વિગમ-(નાશ) છે, ૨૧૬૧-થી-૨૧૬૪.

નાનાત્વ એટલે પદાર્થોનાં પરસ્પર તદ્વાવત, એ તદ્વાવત દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવ વડે અસમાન સંખ્યાવાળા પદાર્થોનાં બાજુવો, પણ દ્રવ્યાદિવડે સમાન-સંખ્યાવાળા પદાર્થોનાં એ તદ્વાવત નથી હોતો. જેમકે-દ્રવ્યમા સંખ્યાવડે પરમાણુનાં અને વ્યક્તિકાદિકોનાં, વ્યક્તિકોનાં અને વ્યક્તિકાદિકોનાં ચક્ષુકોનાં અને ચતુરણ્કોનાં, ચતુરણ્કોનાં ને પચાણ્કોનાં ધત્યાદિ દ્રવ્ય સંખ્યાવડે અસમાન સંખ્યાવાળાનાં પરસ્પર તદ્વાવત બાજુવો એજ પ્રમાણે ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવનાં લેઈનાં પણ તદ્વાવત બાજુવો. જેમકે-એકપ્રદેશાવગાહી પદાર્થોનાં અને બેઆદિ-પ્રદેશાવગાહી પદાર્થોનાં તદ્વાવત બેપ્રદેશાવગાહીનાં અને ત્રણપ્રદેશાવગાહી પદાર્થોનાં તદ્વાવત તથા એકસમયસ્થિતિવાળા પદાર્થોનાં અને બેઆદિસમયસ્થિતિવાળા પદાર્થોનાં તદ્વાવત. તેમજ કૃષ્ણાદિ એક ગુણવાળાનાં અને કૃષ્ણાદિ બે વિગેરે ગુણવાળા પદાર્થોનાં તદ્વાવત વળી ઉપલક્ષણથી આ પણ વિશેષ બાજુવું કે દ્રવ્યથી સમાનસંખ્યાવાળા પરમાણુ આદિકોનાં પણ ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવની સાથે તદ્વાવત છે, એજ પ્રમાણે સમાન સંખ્યાવાળા એકાદિપ્રદેશાવગાહીનાં અન્યક્ષેત્રાવગાહી પ્રદેશોની સાથે દ્રવ્ય-કાળ અને ભાવવડે તદ્વાવત છે, સમાનસંખ્યાવાળા છતાં એક સમયાદિ સ્થિતિવાળાનાં અન્યસમયસ્થિતિવાળાની સાથે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર અને ભાવવડે તદ્વાવત છે, સમાન સ્થિતિવાળા કૃષ્ણાદિ એક ગુણવાળાનાં વર્ણ-ગંધાદિ ગુણોની સાથે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર અને કાળવડે તદ્વાવત છે.

જે વડે શુભાશુભ જણાય, તે નિમિત્તલક્ષણ કહેવાય. એ નિમિત્તલક્ષણ ભૂમિજન્મ આદિ આઠ પ્રકારનું છે, એમ જગ-બુદ્ધ જિનેયરેજે કહ્યું છે. એ આઠ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે, ભૂમિ સંખ્યા, રવેન્ન સંખ્યા, અતરિક્ષ સંખ્યા, દેવ સંખ્યા, અગ સંખ્યા, સ્વર સંખ્યા, લક્ષણ સંખ્યા અને વ્યજન સંખ્યા. આ આઠ પ્રકારનું નિમિત્ત અતીત

-અનાગત અને વર્તમાન એમ ત્રણે કાળ સબધી છે, તેનું વિશેષ સ્વરૂપ અન્ય ગ્રન્થોથી જાણી લેવું .

અનુપત્ત વસ્તુ જણાતી નથી, તેથી ઉત્પત્ત થતી વસ્તુઓનો ઉત્પાદ એ તે પદાર્થનું લક્ષણ છે, તેવીજ રીતે વિગમ એટલે નાશ તે પણ નાશ પામતી વસ્તુઓનું લક્ષણ છે.

હવે વિનાશ વસ્તુનું લક્ષણ કેવી રીતે હોય શકે? તેના તથા જેઓ વિનાશને સર્વથા વસ્તુજ નથી માનતા, તેના ખુલાસો કરે છે

લલિતજ્ઞઃ જ વિગયં વિગમેણ વિણા વ જ ન સમૂદ્ધં ।

વિગમોવિ લલ્લખનમઓ વિગચ્છઓ વત્થુણોડળણ્ણો ॥ ૨૧૬૫ ॥

અદ્વલિરિજ્ઞતા નિયયપ્પસુદ્ધ-ચક્કણાસઓ સમયં ।

લલિતજ્ઞઃ નેયરહા ત્થ સન્ને દવ્વપજ્ઞાયા ॥ ૨૧૬૬ ॥

उप्पायस्स हि जुत्ता लल्लखणा नासओ विणासस्स ।

નાસોવલલિતયં વા વત્થુમભાવો લ્લખુક્ક વ ॥ ૨૧૬૭ ॥

નાસો ભાવો સમૂદ્ધેઝઓ વત્થુણો ધુવત્ત વ ।

अह्व समुप्पाओ इव वत्थुप्पभयाइभावाओ ॥ २१६८ ॥

જે નાશ પામેલું જણાય છે, તે વિનાશવડે જણાય છે. વળી વિનાશ વિના વસ્તુની ઉત્પત્તિ નથી, તેથી વિનાશ પણ નાશ પામતી વસ્તુનું લક્ષણ માનેલ છે, કેમકે તે નાશ તે વસ્તુથી અનન્ય છે જેમ રૂણતાની ઉત્પત્તિ અને વક્તાનો નાશ થવાની સાથેજ અ-ગુલીની સરળતા જણાય છે, તેમ સર્વ દ્રવ્યપર્યાયો ધોતાનો ઉત્પાદ થતા સ્વવિપક્ષભૂત-પર્યાયનો નાશ થતાજ જણાય છે, (અહીં શ કા થાય કે) ઉત્પાદને વસ્તુનું લક્ષણ કહેવું યોગ્ય છે, પણ અવિદ્યમાન એવા વિનાશને વસ્તુનું લક્ષણ કહેવું યોગ્ય ન-હી. અથવા નાશ-યુક્ત પદાર્થ અવિદ્યમાન હોવાથી આકાશપુરુષની જેટ અમાનરૂપ હોવાને જોડે, (ના એમ નહિ.) વિનાશ એ વસ્તુની ઉત્પત્તિનો હેતુ હોવાથી પ્રવપણાની જેટ ભાવરૂપ છે, અથવા વસ્તુની પ્રકૃષ્ટતા થવામા હેતુભૂત હોવામા ઉત્પાદની જેટ ભાવરૂપ છે. ૨૧૬૫-૨૧૬૮.

જેમ ઉત્પાદવડે ઉત્પત્ત થએલ વસ્તુ જણાય છે, તેમ નાશ પામેલ વસ્તુ વિનાશ વડે જણાય છે. વળી જેમ ઉત્પાદ મિનાય વસ્તુની ઉત્પત્તિ નથી, તેમ વિનાશ વિનાપણ વસ્તુની ઉત્પત્તિ નથી, કારણકે માટીનું પૂવ સ્વરૂપ નાશ પામ્યા વિના ધરની ઉત્પત્તિ નથી થતી, તેવીજ રીતે સર્વ વસ્તુમા સમજવું, માટે વિનાશ પણ ઉત્પાદની જેટ ઉત્પત્તિનો હેતુ હોવાથી વસ્તુનું લક્ષણ છે, વળી જેમ ઉત્પાદ, ઉત્પત્ત થતી વસ્તુથી અભિન્ન છે, તેમ વિનાશ પણ નાશ પામતી વસ્તુથી અભિન્ન છે, માટે વિનાશ વસ્તુનું લક્ષણ છે.

આજ વાત વધારે સ્પષ્ટપણે સમજવાને એક ઉદાહરણ લઈએ. જેમ અગુલીરૂપ દ્રવ્યનો સરળતારૂપ પર્યાય, ધોતાના ઉત્પાદવડે અને વક્તાના નાશવડે જણાય છે, અન્યથા નથી જણાતો, કેમકે ગદીગાના શીગડાની જેટ અનુપત્તપદાર્થને લક્ષણ ન હોય, વળી સ્વપ્રતિપક્ષભૂત પર્યાયનો વિનાશ થયા વિના ઉત્પાદ પણ ન થાય, માટે જેમ અગુલીનો સરળતારૂપ પર્યાય ધોતાના ઉત્પાદ અને વક્તાના વિનાશવડે જણાય છે, તેમ બીજાપણ સર્વ દ્રવ્યના પર્યાયો ધોતાના ઉત્પાદ તથા સ્વવિપક્ષભૂત પર્યાયનો નાશ થવાથીજ જણાય

હૃદય સદ્ જો તેજ વ નિવૃત્તો હૃદય એ વૌદ્વિઓ ।

હૃદયવિધાય ઉવસમો ઉવસમ યોગસમિવૃત્તિ ॥ ૨૧૭૪ ॥

સ્વયં હૃદય કમ્પઅભાવો તદ્ભાવે સ્વાહો સ એવહવા ।

ઉભયસદ્ભાવો મીસો સ્વઓવસમિઓ તદ્ભાવ ॥ ૨૧૭૫ ॥

સવૃત્તો વિર નામો પરિણામોઽભિમુદ્ધવા સ એવેહ ।

પરિણામિવૃત્તિ મુદ્ધો જો જીવા-જીવપરિણામો ॥ ૨૧૭૬ ॥

વીર્ય એટલે બળ, એ બળ હવતુ લક્ષણ છે. અથવા જે મન-મન-આપથી વિગેરે અચિન્ત્ય સામર્થ્ય છે, તેમ જે સચેતન અથવા અચેતન દ્રવ્યનું વિચિત્ર પ્રકારનું સામર્થ્ય તે પણ વીર્ય કહેવાય છે, (વીર્યથી આ બળના અથવા સામર્થ્યવાન છે, એમ જણાય છે, માટે વીર્ય હવ અહવતુ લક્ષણ છે) જે ઔદયિકાદિ ભાવોના કર્મ પુદ્ગળો-દયાદિપ લક્ષણ તે ભાવલક્ષણ. અથવા તે ભાવોજ ભાવ-લક્ષણ છે. તેમા ઉદય એટલે પુદ્ગળોના નિપાત જણવો. કર્મ પુદ્ગળોના ઉદય થવાથી અથવા તે વડે અભેદ ભાવ તે ઔદયિક ભાવ કર્મ પુદ્ગળના ઉદયના અભાવ તે ઉપશમ, અને તેજ આપશમિક રૂપ ભાવ લક્ષણ છે કર્મ પુદ્ગળોના સર્વથા અભાવ તે ક્ષાયિક, તે અથવા તેથી થનાને ક્ષાયિક ભાવલક્ષણ. ક્ષયોપશમરૂપ મિશ્રતા તે ક્ષયોપશમ ભાવ લક્ષણ સર્વથા સામાન્યરૂપ પુદ્ગળ અને હવની પરિણામ તે પારિણામિક ભાવ તેનાથી હવ અથવા અહવનો જે શુદ્ધ પરિણામ તે પારિણામિક ભાવ લક્ષણ, જે વિગેરે ભાવોના સંયોગ તે સાનિપાતિક ભાવ છે. (આ ભાવોની નારંગાદિ હવ જગી શકાય છે માટે તે ભાવો લક્ષણ છે) આ પ્રમાણે અહીં સ ક્ષેપથી બાર પ્રકારના લક્ષણનું સ્વરૂપ કહ્યું. ૨૧૮૨ થી ૨૧૭૬

અહીં પ્રસ્તુતમા ભાવલક્ષણોના આધિકાર હોવાથી ભાષ્યકાર મહારાજ એ ભાવ-લક્ષણોના અધિ ૧૨ ૨૫૫ કરે છે

સમન્ન-ચરિત્તાદ્ મીસો વસમ-વલયરસભાવાદ્ ।

મુય દેસોવર્દ્ધો સ્વઓવસમભાવસ્વાહો ॥ ૨૧૭૭ ॥

સામારૂપમ્ એવ સમ્ભવઓ સેસલ્લસળાદૃષિ ।

જોણ્ઝ ભાવઓ વા વડ્સેસિયલ્લસળણ ચરહા ॥ ૨૧૭૮ ॥

સહૃદ્ધણાસદ્ભાવ જન્ન સામદ્ય જિણો પરિવહેદ્ ।

તલ્લસળણ ચિય તય પરિણમ્ મોયમાર્હણ ॥ ૨૧૭૯ ॥

સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને ચારાત્ર સામાયિક, મિશ્ર-ઉપશમ-અને ક્ષાયિક ભાવવાળા છે, શ્રુત સામાયિક અને દેશવિરતિ સામાયિક ક્ષયોપશમભાવરૂપ છે એ પ્રમાણે સર્વ સામાયિકોમા યથાસ ભવ સર્વ લક્ષણોની યોજના કરવી. અથવા પ્રકારોત્તરે વિશેષ લક્ષણ ભાવથી ચાર પ્રકારે છે. એ શ્રદ્ધાનાદિ સ્વભાવવાળું સામાયિક જેવી રીતે જિનેશ્વર કહે છે, ને તેવાજ લક્ષણવાળું તે ગૌતમીદિકને પરિણામિક છે. ૨૧૭૭-થી-૨૧૭૯

સમ્યક્ત્વ સામાયિક-શ્રુત સામાયિક-દેશવિરતિ સામાયિક-અને સર્વ-વિરતિ સામા-

યિકે, આ ચાર પ્રકારના સામાયિકમાંથી સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને ચારિત્ર સામાયિક એ બન્ને મિશ્ર-ઉપશમ-અને ક્ષાયિક સંભાવનાં છે. એટલે કે એ ત્રણે ભાવમા ઉપરોક્ત બે મામા યિક હોય છે. અને શ્રુતસામયિક તથા દેશવિરતિમામાયિક એ બે એક ક્ષાયોપશમિક ભાવમાજ વર્તે છે. આ ચારે પ્રકારના સામાયિક યથોક્ત ભાવનાળા છે, અને છન પણ એ ભાવોવડે મામાયિકવાન કહેવાય છે, તેથી તે ચારે મામાયિક ભાનલક્ષણરૂપ છે આ પ્રમાણે સામાયિકોમાં યથાસ ભન બીજા નામાદિ લક્ષણોની પણ યોજના કરવી જેમકે એનાવડે જીવદ્રવ્ય જણાય છે, માટે તે દ્રવ્યલક્ષણ છે, આ રીતે બીજા લક્ષણો પણ વિચારીને યોજ દેવા.

ઉપરોક્ત ભાનલક્ષણ, છન અને અજીવ સર્વને જણાવનાર હોવાથી સામાન્ય ભાવલક્ષણ છે, પણ એ સિવાય મદ્ધાનાદિક જે લક્ષણ છે, તે સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકો-માજ હોનાથી વિશેષ ભાવલક્ષણ છે. જેમકે-છન-છનાદિ પદાર્થોની શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ત્વ સામાયિકનું લક્ષણ છે, છનાદિ પદાર્થનું જ્ઞાન તે શ્રુતમામાયિકનું લક્ષણ છે, સર્વસાવધ-યોગનો ત્યાગ તે ચારિત્રસામાયિકનું લક્ષણ છે, અને નિરતાવિરતિ તે દેશવિગતિ સામા-યિકનું લક્ષણ છે. આ પ્રમાણે મદ્ધાનાદિ ચાર લક્ષણવાળુ સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિક જિનેશ્વર ઉપદેશ છે, અને તેવાજ લક્ષણવાળુ તે જ્ઞાતમાદિ માતાઓને પરિણામે છે, ૨૧૭૭-થી-૨૧૭૯.

॥ મમાસમિદ લક્ષણદ્વારમ ॥

॥ નય દ્વાર ॥ હવે નય એટલે શુ ? અને તેના કેટલા ભેદ છે ? તે કહે છે.

एगेण वत्थुणोऽणोगघम्भुणो जमवधारणेणेव ।

नयणं धम्मेण तओ होइ नओ सत्तहा सो य ॥ २१८० ॥

નેગમ સંગહ વવહારુજ્જુસુણ ચેવ હોઈ વોરુથ્વે ।

सदे य समभिरूढे एवमूए य मूलनया ॥ २१८१ ॥ ७५४ २१६

જોગેહિં માણેહિં મિણિહત્તી જોગમસ્સ નેરુત્તી ।

सेसाणपि नयाणं लक्खणमिणमो सुणह, वोच्छ ॥ २१८२ ॥ ७५५ २१७

સંગહિયપિંડિયત્થં સગહવયણ સમાસઓ વિંતિ ।

वच्चइ विणिच्छयत्थं ववहारो सबदवेसु ॥ २१८३ ॥ ७५६ २१८

પચ્ચુપ્પન્નગાહી ઉજ્જુસુઓ નયવિહી મુણેઅવો ।

इच्छइ विसेसियतरं पच्चुप्पन्न नओ सद्दो ॥ २१८४ ॥ ७५७-२१९

વત્થૂઓ સકમણં હોઈ અવત્થુ નણ સમામિરુઢે ।

वजण मत्थ तदुभए एवंमूओ विसेसेइ ॥ २१८५ ॥ ७५८-२२०

અનન્તધર્માત્મક વસ્તુને બીજને નિષેધ કર્યા વિના એક ધર્મવડે પ્રરૂપી, તે નય કહેવાય છે. એ નય ૨૧૮ મુકારે છે. નેગમ-સ મહ-વ્યવહાર-જહુસુણ-સાળ-સમભિરૂઢ

અને એવભૂત, એ મૂળ સાત નથી છે તેના જે અનેક મતોવડે વસ્તુને કહે, તે નૈગમ કહેવાય, એ નયની વ્યુત્પત્તિ છે આ પ્રમાણે શેર ળીખ નયોતુ લક્ષણ પગ હું કહું છું, તે હે શિષ્ય ! તુ સાબળ, સચ્ચીત અને પિડિતાર્થવાળુ સમજુનયનુ વચન સક્ષેપથી કહે છે, મર્ત દ્રવ્યોમા વિનિશ્ચિતાર્થને વ્યવહારનય પામે છે, પ્રત્યુત્પન્ન-વર્તમાનકાળ ભાવી વસ્તુને ગ્રહણ કરનાર તે ઋણુસૂત્ર નયની નિધિ જાણી, એથી વચારે વિશેષિત પ્રત્યુત્પન્ન ભાવી વસ્તુને શબ્દનય ઇચ્છે છે, સમશિદ્ધનયના મતમા વસ્તુનુ સંક્રમણ માનતા અવસ્તુ થાય છે, અને એવભૂતનય વ્યવહાર અર્થ તથા એ ઉભયને વિશેષિત કરે છે. ૨૧૮૦-થી-૨૧૮૬

અનન્ત ધર્માત્મક વસ્તુને નિત્ય અથવા અનિત્ય આદિ કોઈ પણ એક અશરવે પ્રરૂપવી તે નય કહેનાય છે અહી કહાય કેા એમ કહેવા માગે, કે એ વસ્તુ એકીસાથે અનન્તધર્માત્મક કેવી રીતે હોઈ શકે? આના ઉત્તરમા કહેવાતું કે દરેક વસ્તુ પર્થાય સહિત છે, અને તે પર્થાય બે પ્રકારના છે, એક યુગપદ્ધાની અને ળીખ ક્રમભાવી, તેમા જે રસ રૂપ વિગેરે પર્થાય છે, તે યુગપદ્ધાની છે, અને ના પુરાણાદિ પર્થાય ક્રમભાવી છે, પુન એ શબ્દપર્થાય અને અર્થપર્થાય એમ બે પ્રકારે છે, તેમા “ઇન્દ્ર દુશ્ચવન હરિ” ઇત્યાદિ એક અર્થવાળા શબ્દો જે બોનાય છે, તે બરા શબ્દપર્થાય છે, અને જે પર્થાય ક્રુતજ્ઞાનના વિષય રહિત હોવાથી બોલી શકતા નથી, માત્ર કેવળાદિ જ્ઞાનનાજ વિષયભૂત છે, તે અર્થપર્થાય છે. પુન એ સર્વ સ્વપર્થાય અને પરપર્થાય એમ બે પ્રકારે છે, તે પર્થાયના પછ કટલાક સ્વાભાવિક છે, અને કટલાક પૂર્વાપર શબ્દની પેઠે આપેલિક છે, એ પ થિ પછ અનીન અનાગત ને વર્તમાનકાળના ભેદ ત્રણ પ્રકારે છે, ઇત્યાદિ પ્રકારે શાસ્ત્રાનુસારે પોતાની યુદ્ધિથી વસ્તુનુ એકીસાથે અનન્તધર્માત્મકપણુ સમજ લેતુ, આની અનન્તધર્માત્મક વસ્તુને કોઈ પણ એક અશરવે પ્રરૂપે તે નય કહેવાય, એ નય મૂળ સાત પ્રકારે છે, તે દરેકનુ સ્વરૂપ લાખ્યકાર મહારાજ હવે સચિત્તર કહે છે, તેમા પ્રથમ નૈગમ-નયનો શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ અને આન્યતા કહે છે

જેગાઈ માળાઈ સામજો-મય-વિતેસનાળાઈ ।

જ તેઈ મિગઈ તો જેગમો જઓ જેગમાજોત્તિ ॥ ૨૧૮૬ ॥

લોગત્યનિવોહા વા નિગમા તેમ કુમલો મવો વાડય ।

અહવા જ નૈગમમોજેગપહા જેગમો તેળ ॥ ૨૧૮૭ ॥

સો કમવિદ્યુદ્ધમેઓ લોગપસિદ્ધિવસઓજ્ઞગતવો ।

ત્રિહિના નિલયણ પત્યય ગામોવમ્માઈસસિદ્ધો ॥ ૨૧૮૮ ॥

મામાન્ય અને વિગેષ ઉભય જ્ઞાનરૂપ અનેક પ્રમાણોવડે જે વસ્તુને માને છે, તે નૈગમનય જ ને તે અનેક પ્રમાણવાળો કહેનાય છે લોકાર્થના બેચા એવા છવાઈ પદાર્થો, તે નિગમો કહેવાય, તેમા જે કુશળ તે નૈગમનય, અથવા જેના અનેક ગમ છે એટલે જાણવાના માર્ગ અનેક છે, તે નૈગમ કહેનાય છે, અનુકંમે વિદ્યુદ્ધ ભેગવાળો આ નય, લોક-પ્રસિદ્ધિવશાત્ શાસ્ત્રોક્તા વિધિવડે નિનયન પ્રત્યેક અને આશાપમ્માદિવડે સિદ્ધ કરીને જાણવો ૨૧૮૬-૨૧૮૭-૨૧૮૮

સત્તારૂપ સામાન્ય, વૃક્ષત્વ-જોતન ગજત્વાદિ સામાન્યવિશેષ ઉભયરૂપ અપાન્તરાલ સામાન્ય, અને નિત્યદ્રવ્યમા રહેલ અન્ય સ્વરૂપવાળા વ્યવૃત્તિ (લિખતા) આકાર

બુદ્ધિના હેતુરૂપ વિશેષો એ સામાન્યાદિને અકુલ કરનારા અનેક જ્ઞાનોષ્ઠે જે વસ્તુને માને છે, તે નૈગમનય, આથીજ આ નયને એક જ્ઞાન ગ્રાહી નથી કહેતા, પણ વિચિત્ર જ્ઞાન ગ્રાહી કહે છે. અથવા લોકમા રહેલા જીવાદિ પદાર્થને જાણવાના અનેક પ્રકારમા જે કુંશળ હોય, તે નૈગમ અથવા વસ્તુ જાણવાનો જેનો એક પ્રકાર નથી, પરંતુ અનેક પ્રકાર છે, તે નૈગમ કહેવાય.

આ નૈગમનય અનુક્રમે વિશુદ્ધ લેખવાળો છે. જેમકે આનો પ્રથમ લેખ નિવિ કલ્પ મહાસત્તા નામનો છે, તે માત્ર સામાન્યવાદી હોનાથી અશુદ્ધ છે, ગોત્ર-ગજત્વાદિ સામાન્ય વિશેષવાદી બીજે લેખ શુદ્ધાશુદ્ધ છે. અને વિશેષવાદી ત્રીજે લેખ સર્વથા વિશુદ્ધ છે. આ ક્રમવિશુદ્ધ નિલયન (વસતિ) પ્રસ્થાપિતના ઉદાહરણથી નારે સ્પષ્ટ સમજાશે જેમકે અરે લાઇ ! તમે કયા રહો છો ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા જવાબ આપે કે હું લોકમા રહું છું. લોકમા કયા ? તિર્થલોકમા, તિર્થલોકમા કયા ? મનુષ્યક્ષેત્રમા, મનુષ્યક્ષેત્રમા કયા ? જન્મૂદ્ધીપમા, જન્મૂદ્ધીપમા કયા ? ભરતક્ષેત્રમા, ભરતક્ષેત્રના કયા ખડમા ? મ પખડમા, મ પખડમા કયા નગરે અથવા કયા ગામે ? પાટલિપુત્ર નગરમા, પાટલીપુત્રમા કયા ? ઉપાશ્રયમા, ઉપાશ્રયમા કયે સ્થળે ? સથારા ઉપર, સથારા ઉપર કયા ? આકાશ પ્રદેશમા કયા આકાશ પ્રદેશમા ? જ્યાં આત્મા છે ત્યાં, આ બધા નિલયનની ઉપમાએ કહેલ સરળ પ્રકાર નૈગમનય માને છે

બીજી પ્રસ્થકલ્પ ઉદાહરણ — કાંઈક બનાવેલું ધાન્ય માપવાનું માન વિરોધ તે પ્રસ્થક કહેવાય છે. આવા પ્રસ્થક માટે કોઇ માણસ જંગલમા લાકડું કાપતો હોય, તેને કોઇ પૂછે કે લાઇ તમે શું કરો છો ? આના ઉત્તરમા કાંઈ કાપનાર કહે કે પ્રસ્થક કાપું છું, ફેરી માર્ગમા જતા કોઈ પૂછે કે તમારે શું રોક ધે ચડાવ્યું છે ? ઉત્તરમા કહે કે પ્રસ્થક, આ પ્રમાણે લાકડું ચીરતા-ઘડતા-છાંચતા, સુવાળું કરતા અને માન તૈયાર થયે ધાન્ય માપતા કોઇ પૂછે તો તે સર્વનો ઉત્તર આપતા કહે કે આ પ્રસ્થક છે, તાત્પર્ય એટલે કે કાંઈની એ સમજી અવસ્થામા નૈગમનય તેને પ્રસ્થક માને છે

સીમા પર્યન્ત જેની જમીન હોય તે ગ્રામ, અથવા પ્રજામુખત યુદ્ધ-ખગીયા-વાપી-દેવમ દિરાદિરૂપ જે કિંદા મુદ્ધીના લાગ હોય તે ગ્રામ, અથવા માત્ર પ્રજાનો સમૂહ તે ગ્રામ, અથવા કોઈ મુખ્ય પુરૂષ હોય તે ગ્રામ. આ સર્વ પ્રકારેને નૈગમનય ગ્રામ (ગામ) માને છે આ ઉદાહરણના અનુસારે બીજા ઘટાદિ પદાર્થોમા પણ અશુદ્ધ-મયમ ને વિશુદ્ધ પક્ષ અગીકાર કરવાના લેદથી ઉદાહરણ સમજ લેવા. ૨૧૮૬-વી-૨૧૮૮

સામન્નમન્નદેવ હિ દેહ સામન્નબુદ્ધિ વયણાળ ।

તસ્સ વિસેસો અન્નો વિસેસમઈ વયણહેચ્ચિ ॥ ૨૧૮૯ ॥

સદિતિ મણિપ્પમિમન્નઈ દવાદત્તવરં તુ સામન્ન ।

અવિસેસઓ મઈપ્પ સવ્વત્પાણુપ્પવિચીઓ ॥ ૨૧૯૦ ॥

મોત્તાદઓ ગવાઈસુ નિયયાધારાણુવિત્તિબુદ્ધીઓ ।

પરઓ ય નિવિત્તીઓ સામન્નવિસેસનામાણો ॥ ૨૧૯૧ ॥

નૈગમનય સામાન્ય વિશેષને ધાતાના આશયથી પણ પરસ્પર ભિન્ન માને છે.

છે, કેમકે સ્વસ્વ વિષયને પ્રવાનપણે અગીયાર કરતા નેઓ, દ્રવ્યાસ્તિક અને પર્યાયાસ્તિકને અન્યોઅન્ય નિરપેક્ષ માને છે, (જેના એ બન્નેને પરસ્પર સાપેક્ષ માને છે.) જે મામાન્યને સામાન્યબુદ્ધિનો હેતુ માનવામા આવે, તો વિશેષને પણ સામાન્યબુદ્ધિનો હેતુ માનવો જોઈએ, તો પછી સામાન્ય અને વિશેષનો ભેદ તો ? વળી જો જે-તે નિગેય કરાય તે વિરોધ કહેવાય, તો એ સામાન્ય છે, તે પણ સત્તાદિના વિરોધપણથી અવશ્ય-નિગેય કહેવાય. ૨૧૯૩-થી-૨૧૯૭

આ પાંચ ગાથામાની પહેલી ત્રણ ગાથાઓના અર્થ માટે કંઈ વિરોધ-કહેવાની જરૂર નથી, પણ પાછળની બે ગાથાઓ માટે સ્પષ્ટીકરણ કરવાની જરૂર છે. ઉપર કહ્યા મુજબ આ નેગમનય સામાન્ય તથા વિરોધને પરસ્પર અત્યંત નિરપેક્ષ માને છે, તેથી કરીને સામાન્યને વિશેષપણ પ્રાપ્ત થાય છે અને વિશેષને સામાન્યપણ પ્રાપ્ત થાય છે આથી કરીનેજ આ નયની આની માન્યતા મિથ્યાત્વ સચુક્ર છે “આ ગાય છે, આ ગાય છે” ઇત્યાદિ (કથન) સામાન્યબુદ્ધિ અને સામાન્યવચનનો હેતુ હોવાથી તે “સામાન્ય” કહેવાય છે, જો આ પ્રમાણે હોય, તો પરમાણુઓમા જોડા અન્ય (વિરોધ પણ સામાન્ય કહેવાશે) જેમકે “આ વિગેષ છે, આ વિશેષ છે.” ઇત્યાદિ (કથન) પણ અન્યની સાથે સામાન્યબુદ્ધિ અને સામાન્યવચનનો હેતુ છે, એથી કરીને વિશેષ પણ સામાન્ય કહેવાશે. પરંતુ તે અથો ય છે, કેમકે વિરોધમા સામાન્ય નથી હોતું, દ્રવ્ય-ગુણ અને કર્મ માજ તેની વૃત્તિ માનેલ છે. અથવા ગોત્વ ગજત્વાદિ વિશેષ, તે પણ સામાન્ય હોનારો, એટલે કે ગોત્વ-ગજત્વાદિ સામાન્યમા પણ સામાન્ય પ્રાપ્ત થયો કેમકે “આ સામાન્ય આ સામાન્ય” એવી બુદ્ધિ અને વચનની પ્રવૃત્તિ તેમા પણ થાય છે પરંતુ એમ માનવું તે પણ ઉચિત નથી, કારણકે સામાન્યમા સામાન્ય નથી હોતું “નિ નામાન્યાનિ સામાન્યાનિ” એટલે સામાન્ય, સામાન્ય રહિત છે આ પ્રમાણે ૮૫૨ કહેવ્ય શુક્તિથી વિગેષ અને સામાન્ય ૮૯૫ને મામાન્યપણ પ્રાપ્ત થતું હોવાથી સામાન્ય અને વિરોધમા કંઈ તફાવત નહિ રહે.

વળી જે વસ્તુવડે બુદ્ધિ અને વચનનો ભેદ પડાય તે વિશેષ કહેવાય, આ બ્યાખ્યા વિરોધની હોય, તો પરાપર સામાન્ય (સત્તા અને ગોત્વાદિક) ને પણ વિરોધપણ પ્રાપ્ત થાય, કેમકે સત્તા વિગેરે પણ વિરોધક (ભેદ પાડનાર) છે, એટલે કે સત્તા સામાન્ય પણ ગોત્વાદિ થકી બુદ્ધિ અને વચનમા ભેદ પાડે છે, અને ગોત્વાદિક પણ સત્તાદિકથી ભેદ પાડે છે, આથી ફલિતાર્થ એ થયો કે સામાન્ય પણ અન્ય વિરોધની ઘેટે બુદ્ધિ અને વચનમા ભેદ પાડનાર હોવાથી વિશેષજ છે અને એજ પ્રમાણે વિશેષ પણ સામાન્ય છે, આ પ્રમાણે થયો, ૨૧૯૩-થી-૨૧૯૭

વળી “ત્રિપદાર્જસત્કરી સત્તા” એટલે દ્રવ્ય ગુણ ને કર્મ, એ ત્રણ પદાર્થમા વિદ્યમાનતા કરનાર હોય તે સત્તા. એ વચનવડે સત્તા સમગ્રાયથી “સત્ત્વ” એટલે વિદ્યમાનતા માનવામા આવે છે, તે પણ અથોઅથ છે, કારણકે—

સત્તાનોગાદસઓ સઓ વ સત્ત્વ હવેજ દ્વસ્વ ।

અસઓ ન સ્વપુષ્કસ્સ વ સઓ વ ફિં સત્ત્વયા કજ્જ ? ૨૧૯૮ ॥

પરિવત્તુ સામન્ન જડ તો ણેગ ન યાવિ સામન્ન ।

અહ દ્વેષુ ત્વેગ ત્વહિ સદેસ ન સામન્ન ॥ ૨૧૯૯ ॥

અહ પડવત્યુમિદેગ ચ તદ્વિ ત નત્યિ સ્વરવિસાણં વ ।

ન ય તદુવલ્લક્ષણ ત સવગયણ્ણત્તઓ લં વ ॥ ૨૨૦૦ ॥

સામન્નવિમેસકય જડ નાણ તેમ્મ કિનિમિત્ત તો ? ।

અહ તત્તો ચ્ચિય તમ્મહા તં પરહેઉત્તિ ણેગતો ॥ ૨૨૦૧ ॥

તમ્મહા પ્ત્થૂગ ચ્ચિય જો સરિસો પજ્જઓ સ સામન્ન ।

જો વિસરિસો વિમેસો સ મઓઽણત્યંતર તત્તો ॥ ૨૨૦૨ ॥

મતાના યોગથી વસ્તુનું સત્પણ માનનામા આવે છે, તે સત્પણ સ્વરૂપ (વધ-
માનનુ છે, કે અવિચમાનનુ છે ? સ્વરૂપે અવિચમાનનુ તો નહિ કહી શકાય, કેમકે
આત્મગુણ જેની અવિચમાન વસ્તુનું સત્પણ વડી શકે નહિ, અને જો સ્વરૂપે વિધ-
માન વસ્તુનું સત્પણ માનનામા આવતુ હોય, તોપણી સત્તાવડે શુ કાર્ય છે ? કેમકે
સત્તા વિના પણ વસ્તુનું સત્પણ માનેલજ છે, વળી જો એ સત્તારૂપ સામાન્ય દરેક વસ્તુમા
હોય, તો તે મતા દરેક વસ્તુસ્વરૂપ હોવાથી એ- નહિ કહેવાય, અથવા દરેક વસ્તુસ્વ-
રૂપની પેઠે દરેક વસ્તુમા રહેલ હોવાથી તે સામાન્ય નહિ કહેવાય, અને જો ધણા દ્રવ્યોમાં
રહેલુ છતા તે એ- છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે સામાન્ય સાવધરી થયો, કેમકે પર-
માણુની પેઠે અનયવિની વૃત્તિ ધણા દ્રવ્યોમા હોજ શકે નહિ, અને જો તેને સાવધરી
માનનામા આવે તો તે સામાન્ય નહિ કહેવાય, કેમકે અનયવનો ભે- થતા તેનાથી અલિખ
એવા અનયવીનો પણ ભે- થાય છે સામાન્ય દરેક વસ્તુમા વર્તે છે, છતા એ- છે, એમ
કહેવામા આવે, તો ગણના મીગણની પેઠે તે જણાતુ ન હોવાથી અવિચમાન છે વળી
આકાશની પેઠે તે મર્મગત અને વ્યક્તિથી અન્ય હોવાને લીધે તે કોણુ ઉપલક્ષ્ય નથી.
વળી જો સામાન્ય વિગેન કૃત જ્ઞાન હોય તો તે પદાર્થોમા તે જ્ઞાન ક્યા નિમિત્તે થાય છે ?
જો તે પદાર્થોથી થતુ હોય, તો તે પહેલુક થયુ, એકાન્તિક ન થયુ. માટે વસ્તુનોજ જે
સદૃશ પદાર્થ તે સામાન્ય અને વિસદૃશ પદાર્થ તે વિરોધ છે, એ બન્ને તો વસ્તુથી
અલિખ છે ૨૧૬૮-થી-૨૨૦૨

પરંપર નિષ્પેક્ષ મામાન્ય-વિશેષ માનવાથી જે દોષ આવે છે તે આ ગાથાઓમાં
જણાવ્યા છે, તેમાની પડેલી ત્રણ ગાથાઓનો અર્થ મમજી શકાય એવો છે, પાછળની
જો ગાથાઓના મ મ વમા કંઈક વિશેષ કહેનાની જરૂર છે, તે કહીએ છીએ. “આ ગાય
છે, આ ગાય છે” ઇત્યાદિ સામાન્ય જ્ઞાન અને સામાન્ય વચન તે સામાન્ય હેતુથી પ્રવર્તે
છે, આ પરમાણુઓમા “આ પરમાણુ આનાથી વિગિષ્ટ-સુદો છે” એવુ વિરોધ જ્ઞાન
અને વચન તે વિરોધહેતુક છે, એની જો માન્યતા હોય, તો ગોતવ-ગજ ત્યાદિ સામા ય પદાર્થોમા
“આ સામાન્ય છે, આ સામાન્ય છે” ઇત્યાદિ જ્ઞાન અને વચન, તથા વિરોધ
પદાર્થોમા “આ વિરોધ છે, આ વિરોધ છે” એવુ જ્ઞાન અને વચન પ્રવર્તે છે, તે ક્યા
નિમિત્તથી પ્રવર્તે છે ? સામાન્ય વિશેષથી પ્રવર્તે છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે અયોગ્ય
છે, કારણ કે સામાન્યમા ણીલુ સામાન્ય ન હોય, અને વિરોધમા ણીલુ વિશેષ ન હોય.
તો જો એમ કહેવામા આવે, કે ણીલુ સામાન્ય સિવાય વિષયભૂત જે ગોત્યાદિ સામાન્ય
પદાર્થ તેનાથી તે સામાન્ય જ્ઞાન અને વચન પ્રવર્તે છે, અને અન્ય વિરોધની અપેક્ષા
વિના તે વિશેષથીજ વિશેષ જ્ઞાન અને વચન પ્રવર્તે છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે સા-

માન્ય વિશેષ જ્ઞાન અને વચન પરનિમિત્તક થયા ગણાય, પણ એમનું સામાન્ય-વિશેષ નિમિત્તક ન ગણાય. કેમકે તે સામાન્યવિષય અને વિશેષવિષયથી થયું ગણાય.

આ પ્રમાણે એકાન્ત નિરોધ સામાન્ય-વિરોધ માનવાથી આવા દ્વંપણો આવે છે. તત્ત્વથી વસ્તુસ્વરૂપ તેા એણે છે કે ગાય આદિ પદાર્થના ખરી, સ્કંધ, પુછ, શીંગડા, ડાળક બળાદિ રૂપ જે સદૃશપર્યાય, તેજ સામાન્ય છે, પણ એક નિત્ય-નિરવયવ-અક્રિય-સર્વગતાદિ ધર્મશુક્તજ હોય તે સામાન્ય, એણે જે બીજાઓ માને છે, તે નહિ અને એજ ગાય વિગેરે પદાર્થના રચામતા ચેતતાદિ અથવા વિસન્શપર્યાય તે વિરોધ છે, આ જે સામાન્ય-વિશેષ રૂપ પર્યાય તે ગાય આદિ પદાર્થથી અલિપ્ત છે, અને પદ્મપાદિવડે કથયિતુ લિપ્ત છે, એકા તે લિપ્ત કે અલિપ્ત નથી, ૨૧૮ થી ૨૨૦૨.

હવે સમ્રાટનયની વ્યાખ્યા અને માન્યતા કહે ॥

સગદળ સગિજ્ઞ સગિજ્ઞતે વ તૈળ જ મેયા ।

તો સગદોત્તિ સગદિયપિંદિયત્થ વઓ જસ્સ ॥ ૨૨૦૩ ॥

સગદિયમાગદિય સર્પિંદિયમેગજાદમાણીય ।

સગદિયમણુગમો વા વદ્દરેગો પિંદિય મણિય ॥ ૨૨૦૪ ॥

અહવ મહાસામન્ન સગદિયપિંદિયત્થમિયરતિ ।

સદ્વત્તિસેસાનન્ન સામન્ન સદ્દહા મણિય ॥ ૨૨૦૫ ॥

एग निच निरवयमक्खिय सवर्ग च सामन्न ।

निस्सामन्नत्ताઓ નતિય વિસેસો સ્વપુર્ણ વ ॥ ૨૨૦૬ ॥

સર્વત્તિ મણિયમ્મિ જમ્હા સવ્વધાણુપ્પવત્તણુ બુદ્ધી ।

તો સદ્દ તમ્મત્ત નતિય તદ્દત્થતર ક્કિચિ ॥ ૨૨૦૭ ॥

સામાન્યરૂપે સર્વવસ્તુઓને એકઠી કરવી તે સમ્રાટ, અથવા સામાન્યરૂપે સર્વ વસ્તુ જે એકઠી કરે છે તે સમ્રાટ, અથવા જેથી સર્વ ભેદો સામાન્યરૂપે સમ્રાટાય તે સમ્રાટ, અથવા સદ્દીત પિત્તિાર્થવાણુ વચન જેતું હોય, તે સમ્રાટ. સામાન્યવાલિમુખે મહણ કરેલ હોય, તે સદ્દીત કહેવાય, અને એક જાતને પમાડેલ હોય તે પિંડિત કહેવાય. આવા પ્રકારતું સદ્દીતપિત્તિાર્થવાણુ વચન સમ્રાટનયનું છે. અથવા સર્વ વ્યક્તિઓમા અનુગત સામાન્યતું પ્રતિપાદન કરતું તે સમ્રાટીત, અને એથી વિપરીત-પરપણાને નિરામ કરનાર એવા વિશેષતું પ્રતિપાદન કરતું તે પિંડિત કહેવાય. (આ વ્યાખ્યાથી જે સમ્રાટીત પિત્તિાર્થ એટલે અનુગત-વ્યતિરેકાર્થવાણુ વચન તે સમ્રાટનયનું છે.) અથવા મતારૂપ મહાસામાન્ય તે સદ્દીત, અને ગોત્વ-ગણત્વાદિ અવાન્તરસામાન્ય તે પિંડિત કહેવાય. (આ વ્યાખ્યાથી પન્સામાન્ય અને અપરસામાન્ય અર્થવાણુ વચન તે સદ્દીત નયનું છે.) અથવા સર્વ વિશેષો બેનાથી લિપ્ત નથી એણે સર્વ પ્રકારે સામાન્ય વચન અલિપ્તવચ્ચે સમ્રાટનયનું કહેલ છે. સામાન્ય એક છે, કેમકે સર્વનું તેનાજ સ્વભાવ છે અને વિશેષને અભાવ છે, વળી તે અવનાશી હોવાથી નિત્ય છે, દેશરહિત હોવાથી અનવયની છે, દેશાન્તરમા ગતિના અભાવે આક્રમ્ય છે, અને અક્રિય હોવાથી સર્વગત છે. તથા સામાન્યરહિત વિશેષોના અભાવ છે, કેમકે જે સામાન્યથી અતિરિક્ત છે, તેના અકાશ-

પુખ્તની પેઠે અભાવ છે. કારણ કે “સત્-છે” એમ કહેવાથી સર્વત્ર ત્રિભુવનાતર્ગત વસ્તુમા અનુસરે છે, કેમકે વિદ્યમા એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જે “સત્” એમ કહેવાથી શુદ્ધિમાં પ્રતિભાસમાન ન થાય, માટે સર્વત્ર સત્તામાત્રજ છે, તેનાથી અતિરિક્ત બીજી કંઈ નથી કે જેને વિશેષપણે માની શકાય ૨૨૦૩ થી ૨૨૦૭.

પદાર્થ માત્ર સત્તારૂપજ છે, એમ પ્રતિપાદન કરવાને હવે કહે છે કે--

કુંભો ભાવાણન્નો જઈ તો ભાવો અહઽન્નહાડમાવો ।

एवं पढादओवि हु भावाणन्नत्ति तम्मत्त ॥ ૨૨૦૮ ॥

सम्मत्तमिह विसेसा सामन्नपिव पमेयभावाओ ।

सवत्थ सम्मईओ वभिचाराभावओ वावि ॥ ૨૨૦૯ ॥

चूओ वणस्सइ चिय मूलाइगुणोत्ति तस्समूहो व ।

गुम्मादओवि एवं सवे न वणस्सइविसिद्धा ॥ ૨૨૧૦ ॥

सामन्नाओ विसेसो अन्नोऽणन्नो व नत्थि जट अन्नो ।

निस्सामन्नत्ताओऽणन्नो सामन्नमेत्त सो ॥ ૨૨૧૧ ॥

ભાવથી એટલે સત્તાથી ઘટ અન્ય છે કે અનન્ય છે ? જે અનન્ય-અભિન્ન હોય, તેા તે સત્તારૂપજ છે, અને જે ભાવથી-સત્તાથી અન્ય-ભિન્ન હોય તેા તે ખરૂંશુદ્ધવત્ અભાવ રૂપ થશે, એજ પ્રમાણે પઠાદિ સર્વ વસ્તુઓ ભાવથી અનન્ય હોવાને લીધે સત્તારૂપજ અથવા સર્વ વિશેષા સામાન્યની પેઠે પ્રત્યેય હોનાથી સત્તારૂપ છે, અથવા સર્વત્ર સત્ એની મતિ પ્રવર્તે છે, માટે તે સત્તારૂપજ છે. જેમકે-આત્મ વૃક્ષ છે મૂનાદિ શુણ્ણવાન્ હોવાથી, આત્માદિ સામાન્યથી માત્રક વૃક્ષસમૂહ પણ વનસ્પતિ સામાન્યરૂપજ છે, એજ પ્રમાણે સર્વ લતાસમૂહ વિગેરે પણ સામાન્ય વનસ્પતિથી વિશિષ્ટ-શુદ્ધ નથી, એટલે કે સર્વત્ર સામાન્ય છે, વિશેષ નથી. કારણ કે સામાન્યથી વિરોધ ભિન્ન છે, કે અભિન્ન છે ? જે ભિન્ન હોય તેા તે સામાન્યથી બહિર્ભૂત હોવાથી ખરૂંશુદ્ધની પેઠે નથીજ, અને જે અભિન્ન હોય, તેા તે સામાન્યના સ્વરૂપની પેઠે સામાન્યમાત્રજ છે. ૨૨૦૮ થી ૨૨૧૧.

હવે વ્યવહારનયની વ્યાખ્યા અને તેની માન્યતા કહે છે.

ववहरण ववहरण स तेण वज्जहीरण व सामन्न ।

ववहारपरो व जओ विसेसओ तेण ववहारो ॥ ૨૨૧૨ ॥

सदिमि भणियम्मि गच्छइ विणिच्छय सदिति किं तदन्नंति ।

होञ्ज विसेसेहिंतो सबवहारादवेतं ज ? ॥ ૨૨૧૩ ॥

उवलमववहाराभावाओ निविसेसभावाओ ।

तं नत्थि खणुप्फंपिव संति विसेसा सपच्चखलं ॥ ૨૨૧૪ ॥

जं च विसेसेहिं चिय संबवहारोवि कीरण सखलं ।

जम्हा तम्मत्तं चिय फुटं तदत्थवरममावो ॥ ૨૨૧૫ ॥

માન્ય વિશેષ જ્ઞાન અને વચન પરનિમિત્તક થયા ગણાય, પણ એવાનું સામાન્ય-વિરોધ નિમિત્તક ન ગણાય. કેમકે તે સામાન્યવિષય અને વિશેષવિષયથી થયું ગણાય.

આ પ્રમાણે એકાન્ત નિરોધક સામાન્ય-વિરોધ માનવાથી આવા દ્વંધ્ય આવે છે. તત્ત્વથી વસ્તુસ્વરૂપ તો એવું છે કે ગાય આદિ પદાર્થના ખરી, સ્કંધ, પુછ, શીગડા, ડાળક બળાદિ રૂપ જે સ્વરૂપરૂપિય, તેજ સામાન્ય છે, પણ એક નિત્ય-નિરવયન-અક્રિય-સર્વગતાદિ ધર્મશુદ્ધિ હોય તે સામાન્ય, એવું જે બીજાઓ માને છે, તે નહિ અને એજ ગાય વિગેરે પદાર્થના શ્યામતા શ્વેતતાદિ અથવા વિસ્તરણપર્યાય તે વિશેષ છે, આ જે સામાન્ય વિશેષ રૂપ પર્યાય તે ગાય આદિ પદાર્થથી અલિપ્ત છે, અને પદ્મપાદિનકે કથચિત્ લિપ્ત છે, એકા તે લિપ્ત કે અલિપ્ત નથી, ૧૧૮ થી ૨૦૨.

હવે સમ્રાજ્યની વ્યાખ્યા અને માન્યતા કહે છે

સગદ્ગ્ન સગિજ્ઞ સગિજ્ઞતૈ વ તેજ જ મેવા ।

તો સગદ્ગ્ન સગિજ્ઞપિંદિયત્ય વમો જસ ॥ ૨૨૦૩ ॥

સગિજ્ઞમાગિજ્ઞ સગિજ્ઞમેગજાદમાણીય ।

સગિજ્ઞમણુગમો વા વડેરેગો પિંદિય મણિય ॥ ૨૨૦૪ ॥

અહ વ મહાસામન્ન સગિજ્ઞપિંદિયત્યમિયરતિ ।

સવવિસેસાનન્ન સામન્ન સવદા મણિય ॥ ૨૨૦૫ ॥

एग निच्च निरवयमक्खिय सवग च सामन्न ।

નિસ્સામન્નત્તાઓ નતિય વિસેસો સવપુલ્લ વ ॥ ૨૨૦૬ ॥

સદિતિ મણિયમિમ જમ્હા સગ્ગથાણુપ્પવચ્છ ગુદ્ધી ।

તો સદ્ગ તમ્મત્ત નતિય તદત્થતર કિચિ ॥ ૨૨૦૭ ॥

સામાન્યરૂપે સર્વવસ્તુઓને એકી કરવી તે સમ્રાજ્ય, અથવા સામાન્યરૂપે સર્વ વસ્તુ જે એકી કરે છે તે સમ્રાજ્ય, અથવા જેથી સવ લેદા સામાન્યરૂપે સમ્રાજ્ય તે સમ્રાજ્ય, અથવા સમ્રાજ્ય પિરિતાર્થવાળું વચન જેતું હોય, તે સમ્રાજ્ય. સામાન્યવાલિયુએ સમ્રાજ્ય કરેલ હોય, તે સમ્રાજ્ય કહેવાય, અને એક જાતને પમાડેલ હોય તે પિરિત કહેવાય. આવા પ્રકારે સમ્રાજ્ય પિરિતાર્થવાળું વચન સમ્રાજ્યનયન છે. અથવા સર્વ વ્યક્તિઓમાં અનુગત સામાન્ય પ્રતિપાદન કરવું તે સમ્રાજ્ય, અને એથી વિપરીત-પરપણાને નિગમ કરનાર એવા વિશેષત પ્રતિપાદન કરવું તે પિરિત કહેવાય, (આ વ્યાખ્યાથી જે સમ્રાજ્ય પિરિતાર્થ એટલે અનુગમ-વ્યવસ્થાકારકવાળું વચન તે સમ્રાજ્યનયન છે.) અથવા સત્તારૂપ મહાસામાન્ય તે સમ્રાજ્ય, અને ગોત્ર-ગણત્યાદિ અવાન્તરમામાન્ય તે પિરિત કહેવાય. (આ વ્યાખ્યાથી પન્સામાન્ય અને અપરસામાન્ય અર્થવાળું વચન તે સમ્રાજ્ય નયન છે.) અથવા સર્વ વિરોધો જેનાથી લિપ્ત નથી એવું સર્વ પ્રકારે સામાન્ય વચન અલિપ્તપણે સમ્રાજ્યનયન કહેલું ॥ સામાન્ય એક છે, કેમકે સર્વને તેનાજ સ્વભાવ છે અને વિશેષને અભાવ છે, વળી તે અવિનાશી હોવાથી નિત્ય છે, દેશરહિત હોવાથી અનવયની છે, દેશાન્તરમાં ગતિના અભાવે અક્રિય છે, અને અક્રિય હોવાથી સર્વગત છે, તથા સામાન્યરહિત વિશેષોના અભાવ છે, કેમકે જે સામાન્યથી અતિરિક્ત છે, તેના અકાશ-

પુખ્તની પેઠે અભાવ છે. કારણ કે “સત્-છે” એમ કહેવાથી સર્વત્ર ત્રિભુવનાતર્ગત વસ્તુમા અનુસરે છે, કેમકે વિશ્વમા એવી કોઇ વસ્તુ નથી કે જે “સત્” એમ કહેવાથી શુદ્ધિમા પ્રતિભામમાન ન થાય, માટે સર્વત્ર સત્તામાત્રજ છે, તેનાથી અતિરિક્ત બીજું કંઈ નથી કે જેને વિશેષપણે માની શકાય ૨૨૦૩ થી ૨૨૦૭.

પદાર્થ માત્ર સત્તારૂપજ છે, એમ પ્રતિપાદન કરવાને હવે કહે છે કે--

કુખો ભાવાળજ્ઞો જડ તો ભાવો અહઽન્નહાઽમાવો ।

एव पदादओवि हु भावाणन्नत्ति तम्मत्त ॥ ૨૨૦૮ ॥

सम्मत्तमिह विसेसा सामन्नपिव पमेयभावाओ ।

सवत्थ सम्मईओ वभिचाराभावओ वावि ॥ ૨૨૦૯ ॥

घूओ वणस्सइ चिय मूलाइगुणोत्ति तस्समूहो व ।

गुम्मादओवि एवं सवे न वणस्सइविसिद्धा ॥ ૨૨૧૦ ॥

सामन्नाओ विसेसो अन्नोऽणन्नो व नत्थि जड अन्नो ।

निस्सामन्नत्ताओऽणन्नो सामन्नमेत्त सो ॥ ૨૨૧૧ ॥

ભાવથી એટલે સત્તાથી ઘટ અન્ય છે કે અનન્ય છે ? જે અનન્ય-અલિન હોય, તો તે સત્તારૂપજ છે, અને જે ભાવથી-સત્તાવી અન્ય-લિન હોય તો તે અરશુગત અભાવ રૂપ થશે, એજ પ્રમાણે પદાર્થ સર્વ વસ્તુઓ ભાવથી અનન્ય હોવાને લીધે સત્તારૂપજ અથવા સર્વ વિશેષા સામાન્યની પેઠે પ્રમેય હોવાથી સત્તારૂપ છે, અથવા સર્વત્ર સત્ એવી મતિ પ્રવર્તે છે, માટે તે સત્તારૂપજ છે જેમકે-આમ્ર વૃક્ષ છે મૂનાદિ ગુણવાન હોવાથી, આમ્રાદિ સામાન્યથી માફક વૃક્ષસમૂહ પણ વનસ્પતિ સામાન્યરૂપજ છે, એજ પ્રમાણે સર્વ લતાસમૂહ વિશેરે પણ સામાન્ય વનસ્પતિથી વિશિષ્ટ-બુદ્ધા નથી, એટલે કે સર્વત્ર સામાન્ય છે, વિરોધ નથી. કારણ કે સામાન્યથી વિશેષ લિન છે, કે અલિન છે ? જે લિન હોય તો તે સામાન્યથી બહિર્ભૂત હોવાથી અરશુગની પેઠે નથાજ, અને જે અલિન હોય, તો તે સામાન્યતા સ્વરૂપની પેઠે સામાન્યમાત્રજ છે. ૨૨૦૮ થી ૨૨૧૧.

હવે વ્યવહારનયની વ્યાખ્યા અને તેની મા યતા કહે છે.

ववहरण ववहरण स तेण वऽप्रहीरण व मामन्न ।

ववहारपरो व जओ विसेसओ तेण ववहारो ॥ ૨૨૧૨ ॥

सदिमि भणियम्मि गच्छइ विणिच्चय सदिति किं तदन्नत्ति ।

होज्ज त्रिसेसेहितो सववहारादवेत्तं ज ? ॥ ૨૨૧૩ ॥

उवलभववहाराभावाओ निविसेसभावाओ ।

त नत्थि खणुफंपिव सति विसेसा सपच्चक्खं ॥ ૨૨૧૪ ॥

जं च विसेसेहिं चिय सववहारोवि कीरण सक्ख ।

जम्हा तम्मत्तं चिय फुड तदत्थवरमभावो ॥ ૨૨૧૫ ॥

અન્નાણનં વ મય સામન્ન જઈ વિસેસઓઽણનં ।
 તમ્મત્તમન્નમહવા નતિય તય નિવિસેસતિ ॥ ૨૨૧૬ ॥
 તદ ચૂયાઈવિરહિઓ અન્નો કો સો વળસ્સઈ નામ ।
 અવળસ્સઈ ચિય તઓ ઘઠો વ ચૂયાઈમાવાઓ ॥ ૨૨૧૭ ॥
 સો વવહારો ગચ્છઈ વિણિન્ઝય કો વળસ્સઈ ચૂઓ ? ।
 હોજ્જ વ વડલાઈસ્સવો તદ સવદ્ધવમેપ્પમ્ ॥ ૨૨૧૮ ॥
 અહિગો ચરત્તિ વા નિચ્છઓત્તિ સામન્નમસ્સ વવહારો ।
 વચ્છઈ વિણિન્ઝયત્થુ જાઈ વિસામન્નમાવતિ ॥ ૨૨૧૯ ॥
 ભમરાઈ પવવળ્લાઈ નિચ્છપ્પ જત્થ વા જળવપ્પસ્સ ।
 અત્થે વિણિચ્છઓ સો વિણિચ્છપ્પત્થોત્તિ સો ગેઝ્ઙ્ઙો ॥ ૨૨૨૦ ॥
 વહુત્તરરત્તિ ય ત ચિય ગમેઽ સતેવિ સેસપ્પ મુપતિ ।
 સવવહારપરતયા વવહારો લોગમિચ્છત્તો ॥ ૨૨૨૧ ॥

વ્યવહાર કરવો તે વ્યવહાર, અથવા જે વ્યવહાર કરે છે તે વ્યવહાર અથવા જે સામાન્યના તિરસ્કાર કરે છે તે વ્યવહાર અથવા જે માટે વિશેષથી લોક વ્યવહારમાં તત્પર છે, તેથી તે વ્યવહાર નય કહેવાય છે આ વ્યવહાર કહેલી સારી ઉક્તિને અગી-કાર કરતા નથી માટે ૨૧/૩ મી ગાથાનું પં. વચ્છ વિણિચ્છિપ્પત્થવવહારો સવવદ્ધવમેપ્પ સમજાવે છે (જેમકે) સત્ એમ કહેવાથી આ નય વ્યવહાર કરવા લાયક વિશેષાનેજ વસ્તુપણે વ્યવસ્થાપન કરે છે જેમકે સત્ એમ જે કહેવાય છે, તે ધટ-પટ આદિ વિશેષાથી છુટ્કું કયા છે ? કે જ રા વ્યવહાર વિના જાણુ હોય, ? એ સામાન્ય તો કહેનારુ માત્ર છે, કેાક સ્થળે છુટ્કું જણાવુ નથી. કેમકે એ સામાન્યની ઉપલબ્ધિ વ્યવહાર નથી, તેથી તથા વિશે-પથી વ્યતિરિક્ત માનેય હોનાથી આકાશપુષ્પની પેઠે તે નથી, અને વિશેષો તો ધટ-પટાદિ કની પેઠે સ્વપ્રત્યક્ષ હોવાથી વિપ્રમાન છે કારણકે પાણી લાવણુ, ઘસુઆદિપર પાટીસ કરવી વિગેરે જે લોક વ્યવહાર છે, તે સાક્ષાત ધટ-લી મડાના પત્ર આદિ વિશેષો વડેજ કરાતો જણાય છે, (નહિ કે સામાન્યપર) કેમકે તે વિશેષરૂપજ પ્રગટ જણાય છે, માટે સામાન્ય તેનાથી છુટ્કું છેજ નહિ વળી જે સામાન્ય કહેા છે, તે વિશેષોથી અન્ય માનો છે, કે અનન્ય માનો છે ? જે અનન્ય માનો તો તે વિશેષરૂપજ છે, અને અન્ય હોય, તો તે વિરોધ ગ્રહિત હોવાથી આકાશપુષ્પની પેઠે અભાવરૂપજ છે. તથા જે વનસ્પતિ સામાન્યપણે કહેવાય છે, તે આમ્ર-નિળ-કદંબ-ભાખુ વિગેરે વિશેષોથી વિભિન્ન છે, એમ કહેવામાં આવે, તો તે આમ્રાદિના અભાવરૂપ હોવાથી ધટાકિની પેઠે અવનસ્પતિજ છે. માટે ઉપરોક્ત ન્યાયથી આ નય સામાયરોહિત વિશેષાનેજ સ્વીકાર કરે છે, તે એમ સ્થિતિ છે કે વનસ્પતિ એ નુ છે ? આમ્ર છે ? કે બકુલાદિ છે ? કેમકે એ સિવાય વૃક્ષતત્ત્વ સામાન્ય તો જણાવુ નથી આ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્ય લેહોમા આ વ્યવહારનય નિશ્ચય કરે છે અથવા અધિક તથા તે નિશ્ચય, એ નિશ્ચય અહીં સામાન્ય છે, તે સામાન્યના વિનિશ્ચય માટે એટલે સામાન્યના અભાવ માટે વ્યવહારનય ચલન કરે છે. જેમકે નિશ્ચયનયથી વિચારતા જામરાદિક પાત્ર વર્ણ-એ ગ ધ-પાત્ર રસ-અને આઝ રૂપરસવાળા છે છતાં, જે રચામવર્ણાદિક અર્થના લોકનો નિશ્ચય થાય છે, તે નિશ્ચયાર્થને વ્યવહારનય અનુસરે છે તાત્પર્ય એ છે કે વર્ણ-ગ ધ-

૨૨-અને સ્પર્શ છતાં પણ એમાંથી લોકને જે બહુ સ્પષ્ટ આદ્ય હોય, તેનેજ વ્યવહારનય અનુસરે છે, માને છે, ને પ્રરૂપે છે, કેમકે આ નય મધ્યવહારમાં તત્પર હોવાથી લોકવ્યવહારને ઇચ્છે છે, તેથી વિદ્યમાન એવા પણ બીજા વર્ણાદિકને મૂકી દે છે. ૨૧૨૨-થી-૨૦૦૧.

હવે ઋગ્વેદનયની વ્યાખ્યા અને માન્યતા જણાવે છે.

ઉજ્જું રજું મુય નાણમુજ્જુમુયસ્સ સોડ્યમુજ્જુમુઓ ।

મુત્તપદ્ વા જમુજ્જું વત્થુ તેણુજ્જુમુત્તોત્તિ ॥ ૨૦૨૨ ॥

પન્નુપ્પન્ન સંપયમ્પન્ન જં ચ જસ્સ પત્તેય ।

ત રિજુતયેવ તસ્સતિય ઉ વસ્મન્નંતિ જમમંત ॥ ૨૦૨૩ ॥

ન વિગયમણાગય વા માવોડણુવલંબઓ સ્વપુષ્પ વ ।

ન ચ નિપ્પઓયણાઓ પરકીય પરઘણમિવડતિય ॥ ૨૦૨૪ ॥

જહ ન મય સામન્નં સવવહારોવલદ્ધિરહિયતિ ।

નણુ ગયમેસ્મં ચ તદ્દા પરક્કમિ નિપ્પલત્તણઓ ॥ ૨૦૨૫ ॥

તદ્દા નિયય સંપયકાલીય લિંગ-વયણમિન્નંપિ ।

નામાદમેયવિહિય પદિવજ્જહ મ્મુમુજ્જુમુઓ ॥ ૨૦૨૬ ॥

ઋગ્વેદ એટલે અવક અને શુભ એટલે બોધ, આથી કરીને જેને અવક બોધ તે ઋગ્વેદશુભ. અથવા જે વસ્તુને અવકપણે-સરળતાથી કહે તે ઋગ્વેદન. વર્તમાનકાલીન તથા સ્વકીય વસ્તુ તે પ્રચલ્પન કહેવાય છે, તેવી વસ્તુને આ નય અવક કહે છે, એથી અન્ય જે વિપરીત વસ્તુ હોય, તે આવધમાન હોવાથી તેને વક કહે છે, કેમકે અતીત વસ્તુ નાશ પામેલ છે, અને અનાગત વસ્તુ ઉત્પન્ન થયેલ નથી, આથી એ ઉભય સ્વકીય વસ્તુ આકાશપુષ્પની પેઠે ઉપલબ્ધ નથી થતી, માટે તે વસ્તુ નથી, વળી પરકીય વસ્તુ પણ પરધનની પેઠે નિબ્રધ્યાજન હોવાથી વસ્તુ નથી. સવ્યવહારોપલબ્ધિ-રહિત હોવાથી સામાન્યને ન માનવામાં આવે તો અતીત અને અનાગત વસ્તુ, તથા પરકીય વસ્તુ પણ નિબ્રધ્ય હોવાથી માનવી ન બોધે એ પ્રમાણે સામ્રતકાલીન લિંગ અને વચનથી સિત્ત છતાં, નામ-સ્થાપનાદિયુક્ત સ્વકીય વસ્તુને આ ઋગ્વેદનય અગીયર ક્રમે છે (તાત્પર્ય એ છે કે-અતીત-અનાગત નહિ પણ વર્તમાનકાલીન સ્વકીય વસ્તુ વિગ અને વચનથી સિત્ત છતાં પણ એક તરીકેજ માને છે,) ૨૦૨૨-થી ૨૦૦૬

હવે શબ્દનયની વ્યાખ્યા અને માન્યતા કહે છે.

સપર્ણ સપદ્ સ તેણ વ સપ્પ વત્થુ જ તઓ સદ્દો ।

તસ્સત્તયપરિગ્ગહઓ નઓવિ સદ્દોત્તિ દેવ વ ॥ ૨૦૨૭ ॥

ત્ત ચિય રિહમુત્તપય પન્નુપ્પન્ન વિસેસિયર સો ।

દ્દચ્છદ્દ માવઘદ્દ ચિય જં ન ઉ નામાદઓ તિત્તિ ॥ ૨૦૨૮ ॥

નામાદઓ ન કુમા તક્કજ્ઞાકરણઓ પદાદ્દ વ ।

પક્કલ્લવિરોહાઓ વલ્લિંગાભાવઓ વાવિ ॥ ૨૦૨૯ ॥

જહ વિગયા-પુષ્પદ્મા પઓયણાભાવઓ ન તે કુમા ।

નામાદઓ કિમિદ્ધા પઓયણાભાવઓ કુમા ? ॥ ૨૨૩૦ ॥

બોલાવતુ તે શબ્દ, અથવા જે બોલાવે છે, યા જે વડે વસ્તુ બોલાવાય, તે શબ્દ કહેવાય, તે શબ્દનો વાચ્યાર્થ મહત્ત્વ કરવાથી આ નયપણ હેતુની જેડે શબ્દનય કહેવાય છે ઋજુસૂત્ર નયે અભિમત એવી પ્રત્યુત્પન્ન વસ્તુને વિશેષપણે આ નય માને છે, એટલે કે પૃથુપુષ્પદ્માદિ આકારચુદ્ધ ભાવરૂપનેજ આ નય ધરૂંપે માને છે, પણ નામાદિ ત્રણને નથી માનતો. કારણ કે નામાદિ ધરૂં જળધારણાદિ કાર્ય કરતા નથી, ને તેથી તે પદાર્થની જેડે ધરૂં નથી, વળી આ નય શબ્દને તેથી પ્રધાન માને છે એટલે ધરૂં શબ્દનો અર્થ ભાવરૂપ મા ધરૂં છે. વળી ધરૂંના ચિન્હોનો પણ અભાવ હોનાથી (નામાદિ ધરૂંને ધરૂં કહેવામા) પ્રત્યક્ષ વિરોધ છે, અતીત અને અનુત્પન્ન ધડાઓ પ્રયોજનના અભાવે ધરૂંપ ન મનાય, તેપણી નામાદિ ધડાઓ પ્રયોજનના અભાવે ધરૂંપ કેમ મનાય ? ૨૨૨૭-થી-૨૨૩૦

જે બોલાવતુ તે શબ્દ, અથવા જે બોલાવે તે, અથવા જે વડે વસ્તુ બોલાવાય તે શબ્દ કહેવાય એ શબ્દના વાચ્યાર્થની પ્રધાનતાથી નય પણ શબ્દ કહેવાય ॥ જેમ પદ્યમી વિશક્તિવાળો શબ્દ ઉપચારથી હેતુ કહેવાય છે, તેમ અહીં પણ ઉપચારથી શબ્દને શબ્દનય કહેવાય છે.

પ્રત્યુત્પન્ન-વર્તમાન કાલીન વસ્તુને ઋજુસૂત્રનય માને છે, તેજ વસ્તુને શબ્દનય વિશેષતર માને છે. એટલે કે પહોળા તપ્તીયા પેદારાદિ આકારવાળા, માટી આદિથી બનેલા જળધારણાદિ ક્રિયામા સમર્થ એવા પ્રસિદ્ધ ધરૂંપ અર્થને શબ્દનય ભાવરૂપ કહે છે, પણ તે સિવાયના નામ-સ્થાપના અને દ્રવ્યરૂપ ધરૂંને આ નય ધરૂંપ કહેતો નથી. કેમકે શબ્દ પ્રધાન આ નય છે, તેથી શબ્દાનુસાર વાચ્ય અર્થ હોય તેનેજ તે વસ્તુપણે માને છે, એટલે કે જે જળધારણાદિ ક્રિયામા અમર્થ હોય, તે ધરૂં કહેવાય, બીજા નામાદિ ધરૂં જળધારણાદિ ક્રિયામા સમર્થ થતા નથી માટે તે ધરૂં ન કહેવાય એમ આ રીતે ઋજુસૂત્રની વિશેષતર વસ્તુને આ શબ્દનય માને છે કારણ કે નામ સ્થાપના-અને દ્રવ્યરૂપ ધરૂં, પદની જેડે જળધારણાદિ કાર્ય કરવાને સમર્થ નથી, માટે તે ધરૂંપ નથી, વળી ધાતુ વિગ-ચિન્હ પણ તેમા જણાતુ નથી, તેથી પ્રત્યક્ષ વિરોધ જણાય છે, એટલે તે અવરૂંપ છે.

જે અતીત એટલે નાશ પામેલ અને અનુત્પન્ન એટલે નહિ ઉત્પન્ન થએલ ધરૂં, સ્વપ્રયોજનના અભાવે ધરૂંપ ન મનાય, તે પછી નામ-સ્થાપનાદિ ધડાઓ પણ સ્વપ્રયોજનના અભાવે, ધરૂંપ કેમ મનાય ? તેઓ પણ જળધારણાદિ સ્વસમર્થ કરનામા અસમર્થ છે માટે તે પણ ધરૂંપ ન કહેવાય. ૨૨૨૬-થી-૨૨૩૦.

હવે ઋજુસૂત્રથી શબ્દનયની વિશેષતા જણાવે છે

અહવા પચ્ચુષ્પદ્મો રિત્તમુત્તસ્સાવિસેસિઓ ચેવ ।

કુમો વિસેસિયયરો સન્માવાર્દિર્હિ સદ્દસ ॥ ૨૨૩૧ ॥

સન્માવા-સન્માનો-મયપ્પિઓ સ પરવજ્જવો-મયઓ ।

કુમા ડુકુમા-ડવત્તવોમયરૂપાદમેઓ સો ॥ ૨૨૩૨ ॥

વત્તુમવિસેસઓ વા જ મિન્નામિન્નલિન્ન-વયર્ણયિ ।

ઈચ્છઈ રિત્તમુત્તનઓ વિમેસિયયર્ તર્ય સદ્દો ॥ ૨૨૩૩ ॥

ઘણિયેવાઓ મેં મો યો પુલિદ્વાભિહાણવચાણ ।

પદ-કુમાર્ણં વ જઓ તેનાભિન્નત્વમિદ્ધૃત ॥ ૨૨૩૪ ॥

તો માવો ચિય વત્યુ વિસેસિયમભિર્ગલિંગ-વચર્ણં ચ ।

વહુપજ્ઞાવંયિ મય સદત્યવસેણ સદ્દસ ॥ ૨૨૩૫ ॥

અથવા ઋણુસૂત્ર નયને સામાન્યથી પ્રયુત્પન્ન ઘટ માન્ય છે, અને શબ્દ-નયને તેજ પ્રયુત્પન્ન ઘટ સદ્ભાવ-અસદ્ભાવ-અને ઉભયરૂપથી, સ્વપર્યાય-પરપર્યાય અને ઉભયપર્યાયથી, ઘટ અડઠ અનક્રાંત્ય અને ઉભય રૂપ આદિથી તે નય ઘટને માને છે અથવા ઋણુસૂત્રનય, જે સિત્ત સિત્ત લિંગ અને વચનવાળી વસ્તુને સામાન્યથી માને છે, તેજ વસ્તુને શબ્દનય વચન અને લિંગવડે વિશેષતર માને છે (કારણકે) સ્ત્રી-પુરૂષ અને નપુસકલિંગનાગા નામોના વાચ્ય અર્થનો ઘટ અને ઘટની ઘેડે ધનનીના લેદથી લેદ છે, માટે આ નય વિંગ અને વચનથી અર્થને અસિત્ત માને છે. વળી વિશેષિત અસિત્ત વિંગ અને વચનવાળી ભાવવસ્તુનેજ વસ્તુ-પણે માને છે, તેમજ શબ્દનાથ વશાત્ બહુ પર્યાયવાળી વસ્તુ પણ શબ્દનયને માન્ય છે. ૨૨૩૪-થી-૨૨૩૫

ઋણુસૂત્રનય પ્રયુત્પન્ન અવિશેષિતઘટ સામાન્યથી માને છે, પણ શબ્દનય તો તેજ પ્રયુત્પન્ન ઘટને વિશેષિત માને છે, આટલો આ બે નયની માન્યતામા તફાવત છે. સ્વપર્યાયવડે-પરપર્યાયવડે-અને ઉભયપર્યાયવડે, સદ્ભાવનાડે-અસદ્ભાવવડે અને ભાવાભાવ-વડે વિશેષિત ઘટ-અડઠ-અવક્રાંત્ય ઉભયરૂપાદિ લેહે માને છે, અર્થાત્ સસભગી આ નયમાને છે, જેમકે-ઉર્ધ્વથીવા કપાસ કુક્ષિ-શુભાદિ સદ્ભૂત સ્વપર્યાયનાડે વિશેષિત ઘટને ઘટ કહેવાય છે, આ બ્યાખ્યાથી “ ઘટ છે ” એરો પ્રથમ ભાગો થાય છે. તથા પદાદિ-ગત જે ત્વયાનુ રક્ષણ કરનાદિરૂપ પરપર્યાયો તે ઘટમા નથી, તેથી અસદ્ભૂત એના પર-પર્યાયવડે વિનક્ષા કળતા ઘટ ન કહેવાય એટલે કે પરપર્યાયવડે ઘટની અસત્ત વિવક્ષા કરતા “ ઘટ નથી ” એરો બીજો ભાગો થાય છે. વળી સ્વ-પર ઉભય પર્યાયવડે અને સદ્ભાવ અસદ્ભાવથી વિશેષિતપણે એકી સાથે કહેના ઇચ્છીએ તો અસ્તિ કે નાસ્તિપણે કહી શકાય નહિ, તેથી “ અનક્રાંત્ય ” નામનો આ ત્રીજો થાય, કેમકે સદ્ભૂત અસદ્ભૂત સ્વપરપર્યાયથી સત્ અમત્ એવા તેને કોઇપણ એક અપાર્કેતિક શબ્દનાડે એકી સાથે કહી શકાય નહિ, આ ત્રણ ભાગો અનનિર્દેશ કહેવાય છે અને બાકીના ચાર ભાગો ચિકિત્સાદેશ કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે એક દેશમા સ્વપર્યાયની વિગ્રમાનતા વડે અને અન્યન પરપર્યાયની અનિગ્રમાનતા વડે કહેવાતો ઘટ, સમત્ એટલે ઘટાડ થાય છે તથા એ દેશમાં સ્વપર્યાયનાડે સદ્ભાવે વિશેષિત, અને અન્યન દેશમા સ્વ પર ઉભય પર્યાયવડે સદ્-સદ્ભાવે એકી સાથે અપાર્કેતિક એક શબ્દવડે કહેવાને ઇચ્છેતો ઘટ, સદ્ અને અનનક્રાંત્ય થાય છે, કેમકે એક દેશમા ઘટ છે, અને અન્યદેશમા અનક્રાંત્ય છે. તથા એક દેશમા પર-પર્યાયવડે અસદ્ભાવે વિશેષિત, અને અન્યદેશમા સ્વ-પર પર્યાયવડે ભાવાભાવથી એકી સાથે અપાર્કેતિક એક શબ્દવડે કહેના ઇચ્છેતો ઘટ, અસદ્ અને અવક્રાંત્ય થાય છે, એટલે અડઠ અને અવક્રાંત્ય થાય છે, કેમકે એક દેશમા અવક્ર છે અને એક દેશમા અવક્રાંત્ય છે તથા એક દેશમા સ્વપર્યાયવડે સદ્ભાવે વિશેષિત, અને અન્યદેશમા પરપર્યાયવડે અસદ્ભાવે વિશેષિત, અન્યન દેશમા સ્વ-પરપર્યાયવડે ભાવાભાવે વિશેષિત ઘટ, એકીસાથે કહેવા

કહેલ હોય, તો તે સદ્-અસદ્-અને અવ્યક્ત થાય છે, કેમકે એક દેશમાં ઘટ છે, એક દેશમાં અઘટ છે, અને એક દેશમાં અવ્યક્ત-ય છે આ પ્રમાણે ગાથામાં સ્પષ્ટ કહેવા છ લેઈ અને સાતમો ભાગો “સદ્મદ્વત્તવ્ય” આદિ શબ્દથી જાણવો, સ્વાદ્વા દૃષ્ટિએ આ સાત ભાગો યુક્ત ધર્માદિક પદાર્થ છે, તે છતાં આ શબ્દનય માત્રમાગમાના કોઈ પણ એક ભાગાવડે વિશેષતર પદાર્થ તે માને છે, કેમકે કોઈ પણ એક વિદ્યમાન ધર્મને અગ્નિ-કાર કરીને શૂન્ય વસ્તુ માને તે નય કહેવાય છે, પરંતુ સ્વાદ્વાદર્શની તો મૂર્ખ સમ-ભાવ્યાત્મક વસ્તુ માને છે.

અહીં ઋણુસૂત્ર અને શબ્દનયનો તફાવત જણાવવો જોઈએ. ઋણુસૂત્ર નય ભિન્ન ભિન્ન લિંગ અને વચનવાળી વસ્તુને પણ વિશેષતા રહિત માને છે, શબ્દનય તેમ નથી માનતો, તે તો તેની વસ્તુમાં પણ વિશેષતા માને છે, કેમકે સ્ત્રીવિગ-પુલ્લિંગ-અને-નપુ-સકલિંગવાળા નામોથી વાચ્ય તટ તટી આદિ પદાર્થોમાં ભેદ છે એકતા નથી “તી” એ નામનો અર્થ જુદો છે, “તટ” એ નામનો અર્થ જુદો છે, અને “તટમ્” એ નામનો પણ અર્થ પણ જુદો છે, વળી “શુદ્ધ-અને શુદ્ધો” ઇત્યાદિ એકવચન તથા બહુવચનથી વાચ્ય પદાર્થોમાં પણ ભેદ છે, કારણકે ધ્વનિના ભેદથી ઘટ-પદાર્થ પદાર્થોની પેઠે તે શબ્દોમાં પણ ભેદ છે માટે તે લિંગ અને વચનનો ભેદ હોય તો ભિન્ન અર્થ માનવો, એટલે કે જેનો ધ્વનિ તેનો તેનો અર્થ જાણવો અન્યથિંગ વાચી શબ્દનો અન્યથિંગવાળો અર્થ ધર્મ શકે નહિ, તેમજ એક વચનવાચી શબ્દનો અર્થ દ્વિવચન કે બહુવચનવાચી પણ થઈ શકે નહિ.

વળી ઋણુસૂત્રનય નામાદિ ચાર નિર્લેપયુક્ત વસ્તુ માને છે અને શબ્દનય તો માત્ર ભાવનિર્લેપનેજ માને છે, તે પણ પૂર્વોક્ત નીતિએ સમાવાવડે નિર્લેપિત અને લિંગ-તથા વચનથી અભિન્ન અર્થવાળી વસ્તુ માને છે, પણ એક-અર્થ ત્રિવિંગ વૃત્ત શબ્દથી વાચ્ય નથી માનતો, તેમ એકવચન બહુવચન વૃત્તિ શબ્દથી વાચ્ય પણ નથી માનતો એ પ્રમાણે ઋણુસૂત્ર અને શબ્દનયનો પરસ્પર ભેદ છે.

હવે અન તર કહેવાને તે સમભિરૂઢ નયની સાથે આ શબ્દનયનો તફાવત જણાવે છે. “ધન્દ-શક-પુરન્દર” ઇત્યાદિ બહુ પદાર્થો ઇન્દ્રાણિક વસ્તુના જે છે તે શબ્દનયના મતે એક છે, કેમકે ઇન્દ્રાણિક શબ્દના ઇન્દ્રાણિક જે અર્થ છે, તેવડે ઇન્દ્રાણિક એક વસ્તુમાં ઇન્દ્રન-શક્તિ-પુરિષાદિ બધા અર્થ ઘટે છે, તેથી ઇન્દ્ર-શક આદિ બહુ પદાર્થવાળી છતાં પણ તે વસ્તુ એકજ છે, એમ શબ્દનયનું મતનય છે, પરંતુ સમભિરૂઢનય એમ નથી માનતો, તે તો પદાર્થના ભેદ વસ્તુનો પણ ભેદ માને છે, એ સબધી હકીકત આગળ કહેવાયો. ૨૨૩૧-થી-૨૨૩૫

હવે સમભિરૂઢનયની માન્યતા જણાવે છે અને તેની વ્યાખ્યા કહે છે.

જ જ સળ્લ માસડ ત ત ચિય સમભિરોહણ જમ્હા ।

સળ્લતરત્યવિમુહો તઓ નઓ સમભિરુહો ચિ ॥ ૨૨૩૬ ॥

દઘ પજ્ઞાઓ વા વત્થુ વયળતરામિધેય જં ।

ન તદ્વજ્ઞવત્થુમાવ સરુપ્પ સરુતો મા હ ॥ ૨૨૩૭ ॥

ન હિ સહતરત્યવં વત્થુ સહતરત્યવામેદ્ધ ।

સંસપ-વિવક્ષણ-ગત્ત-સંકરાહ્વસગાઓ ॥ ૨૨૩૮ ॥

ઘટ-કુદસદ્વત્પાણં જુત્તો મેઝોડમિદાણમેઆઝો ।

ઘટ-પદસદ્વત્પાણ વ તઝો ન પજ્ઞાયવચર્ણતિ ॥ ૨૨૩૯ ॥

ધર્મિમેયાણં મેઝોડણુમઝો જડ લિંગ-વચર્ણમિત્તાર્ણ ।

ઘટ-પદચ્ચાણ પિવ ઘટ-કુદવચ્ચાણ કિમણિદ્ધો । ॥ ૨૨૪૦ ॥

આ નય જે જે સજા-નામ કહે છે તે તે સજ્ઞાનેજ માન સજ્ઞાન્તર વિમુખ હોવાથી અનુસરે છે, તેથી આને મમલિરૂઢનય કહે છે. દ્રવ્ય અથવા પર્યાયરૂપ વસ્તુ જે વચનાન્તરથી અભિધેય હોય છે, તે મઝરાદિ દોષ ન થાય માટે અન્ય શબ્દના વાચ્યમા સંક્રમણ નથી, કેમકે અન્યશબ્દથી વાચ્ય વસ્તુ અન્યશબ્દના અર્થને નથી પામતી, કારણ કે સંકરપણા આદિદોષના પ્રમગથી મશય-વિપર્યય-અને એકતાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય. માટે ઘટપદાદિ શબ્દના અર્થની પેઠે, ઘટ અને કુદાદિ શબ્દોના અર્થનો પણ અભિગમના ભેદથી ભેદ યોગ્ય છે, અર્થાત્ તેથી પર્યાય વચનનો અસાવ છે, યદિ લિંગ અને વચનથી ભિન્ન એવા ઘટ તથા પદાદિ શબ્દથી વાચ્ય અર્થનો ધ્વનિના ભેદથી ભેદ માનવામા આવે છે, તો પછી ઘટ અને કુદાદિ શબ્દથી વાચ્ય અર્થનો ધ્વનિના ભેદથી વાચ્ય અર્થનો ભેદ શા માટે માનવામા ન આવે ? ૨૨૩૬-થી-૨૨૪૦.

જે જે ઘટાદિ સજા છે, તે તે સજ્ઞાને યથાથ વાળીજ આ નય માને છે, કારણ કે તે ઘટાદિ સજા કુદાદિરૂપ નામાન્તરના અર્થમા વિમુખ હોવાથી વરશબ્દથી વાચ્ય જે અર્થ છે, તે અથ કુદ-કુલાદિ શબ્દથી વાચ્ય હોતો નથી. એટલે કે જે દ્રવ્ય અથવા પર્યાયાત્મ ઘટાદિ વસ્તુ ઘટાદિ વચનની વાચ્ય છે, તે કુદાદિ રૂપ વચનાન્તરથી વાચ્ય ભાનને નથી પામતી. જો એક ઘટાદિ વસ્તુનો અન્ય કુદાદિ વસ્તુમા સંક્રમ થાય તો સંકરાદિ દોષોની પ્રાપ્તિ થાય, એમ બનાવી ઘટાદિ અર્થમા પદાદિ અર્થનો પણ સંક્રમ થતા શુ આવર છે ? કે પદાદિ વસ્તુ છે ? એનો મશય થાય, અથવા ઘટાદિમા પદાદિનો નિશ્ચય થનાથી વિપર્યય થાય, અથવા પદાદિમા પણ ઘટાદિકનો નિશ્ચય બનાવી ઘટ-પદાદિ અર્થની એકતા થઈ જાય, અથવા એકમભિનિ પેઠે વટ-પદાદિ અર્થની મકીર્ણ રૂપતા થાય.

આ સર્વ કહેનારું તાત્પર્ય એ છે કે વટ-કુદ-કુલ આદિ શબ્દો, પદ-રૂપ ભાદિ શબ્દોની પેઠે ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિ નિમિત્તનાળા હોવાથી, ભિન્ન ભિન્ન અર્થના વાચક છે, એમ મમલિરૂઢનય માને છે. જેમકે-વિગ્રહ ચેષ્ટાવાન પદાર્થ તે ઘટ, કૃતિસત્તાના ધોગે કુદ, કૃતિસતપણે પૂર્ણ હોવાથી કુલ, આ પ્રમાણે ઘટ-કુદ આદિ શબ્દો ભિન્ન ભિન્ન અર્થવાળા છે, તેથી કડીને જ્યારે વટાદિ અર્થમા કુદાદિ અર્થનો પ્રયોગ કરનામા આવે, ત્યારે કુદાદિ વસ્તુનો તેમા સંક્રમ કર્યો ગણાય, અને એમ વચથી ઉપરોક્ત સમજાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય.

તાત્પર્યાર્થ એ છે કે ઘટ-કુદ કુલ આદિ શબ્દોથી વાચ્ય અર્થનો પરસ્પર ભેદ યોગ્ય છે, કેમકે જેમ વાચ્ય શબ્દના ભેદી ઘટ-પદ-રૂપ આદિ શબ્દોથી વાચ્ય જે ઘટાદિ પદાર્થો ભિન્ન છે તેમ ઘટ-કુદ-કુલ આદિમા પણ વાચક શબ્દોનો ભેદ છે, માટે કુદ કુલ-કળમ આદિ શબ્દો ઘટના પર્યાયવચન નથી. પણ દરેક ભિન્ન ભિન્ન છે. કારણકે એક અર્થમા અનેક શબ્દોની પ્રવૃત્તિ હોઈ શકે નહિ. યા લિંગ અને વચનથી ભિન્ન એવા ઘટ પદ-રૂપ આદિ શબ્દોથી વાચ્ય અર્થનો જેમ શબ્દના ભેદથી ભેદ માનવામા આવે છે, તો પછી ઘટ-કુદ-કુલ-કળમ આદિ શબ્દોથી વાચ્ય અર્થનો ભેદ શામાટે ન માનવો જોઈએ ? તેમા એ ધ્વનિના ભેદ તોસમાન છે. ૨૨૪૬-થી-૨૨૪૦.

અને હિમવાન આદિનો જેમ સબધ ન થયે, તેમ તે દેશ તથા દેશીનો સબધ પણ ન થયે, તે દેશીનો આ દેશ છે, એમ માની શકાય, તો ધર્માદિકના સ્વસ્વરૂપની જેમ તે દેશ તે દેશીથી ભિન્ન નહિ, પણ તદાત્મકજ ગણાય. આજ કારણથી નીલકમળાદિકની જેમ વિશેષણ-વિશેષ્યભૂત સર્વ પદોનો કર્મધારય સમાસજ થયે છે, કેમકેના દ્વંદ્વ સમાસ પણ થયે છે, પરંતુ રાજનો પુરૂષ તે રાજપુરૂષ. એવો જે પછી સમાસ તે આ નયને માન્ય નથી, કેમકે ભિન્ન વસ્તુનો અન્યોન્ય સબધ થઈ શકે નહિ. જેમકે બે જોડાએ વસ્તુનો જે સબધ છે, તે સબધ તે વસ્તુથી ભિન્ન છે, કે અભિન્ન છે? જો ભિન્ન હોય, તો તે જોડાએ બે વસ્તુથી સબધ એ ત્રીજી સ્વતંત્ર વસ્તુ હોવી જોઈએ, પણ તે રૂપ સબધ ન થાય, એટલે પછી સમાસાદિ કેવી રીતે થઈ શકે? જેમ વિન્ય અને હિમનાન આદિથી ભિન્ન એના ધર્માદિકનો સબધ કહેવાતો નથી, તેમ તેનો પણ સબધ કહેવાય નહિ. એટલે તેમને પણ પછીવિભક્તિ આદિ થયે નહિ અને જો બે સબધ વસ્તુથી સબધ અભિન્ન હોય, તો તે પદ્યોગિ વિભક્તિનો ઉત્તર ન થાય, કેમકે તે સબધ વસ્તુથી સ્વરૂપની જેમ અવ્યતિરિક્ત છે. ઇત્યાદિ અહીં પણ કહી શકાય એમ છે, પણ અથ વિસ્તારના ભયથી અહીં નથી કહેતા, તે બહુવાના છાંદોએ અન્ય અથોમાથી જોઈ લેવું.

પણી ધર કરે તે ધરકાર, (કુભાર) એવી પ્રરૂપણા કરતા, તે તે ધરકારની ધર કરવાની ક્રિયા તેનાથી અવ્યતિરિક્ત છે, એટલે કે કર્તાને વિશેષ ક્રિયાનો સબધ છે, પણ કર્તાથી વ્યતિરિક્ત ધરને વિષે તે ક્રિયાનો સબધ નથી, એમ આ નય માને છે, કારણ કે જો કર્તા સબધી ક્રિયાનો સબધ ધરરૂપ કર્મમા પણ માનવામા આવે, તો વસ્તુના પર્યાયની પરસ્પર એકતાને દોષોની પ્રાપ્તિ થાય અને તેથી કરીને જે કુભારાદિ જે ક્રિયા (વિશેષ વડે જે કુભ આદિને કરે છે, તે ક્રિયાવિશેષવડે તે ક્રિયારૂપે સર્વ કર્તા-કર્મ વિગેરે અભિન્ન થઈ જાય માટે કર્તા સબધી ક્રિયાનો સબધ કર્મમા ન માનવો એમ આ સમભિરૂઢનય માને છે ૨૨૪૫-થી-૨૨૫૦.

હવે એવભૂતનયની વ્યાખ્યા અને માન્યતા કહે છે.

एव जह सदृत्यो सतो भूओ तदन्नहाञ्भूओ ।

तेणेवभूयनओ सदृत्यपरो विसेसेण ॥ २२५१ ॥

वज्रणमत्येणत्थ च वज्रणेणोभय विसेसेइ ।

जह घटसह चेट्ठावया तहा तपि तेणेव ॥ २२५२ ॥

सद्वसदादिभिषेय तप्पच्चयओ पईव कुम्भो व्व ।

ससय विवज्जण-गत्त सकराहप्पसगो वा ॥ २२५३ ॥

જે પ્રભાણે શબ્દાર્થ હોય, તે પ્રભાણેજ નામ હોય, તો તે અર્થ વિદ્યમાન છે, પણ તેથી અન્યથા અર્થ હોય, તો તે અવિદ્યમાન છે. આ કારણથી એવભૂતનય વિશેષે કરીને શબ્દાર્થમા તત્પર છે. વ્યન્જનને (શબ્દને) અર્થવડે અને અર્થને વ્યન્જનવડે એમ ઉભયને આ નય વિશેષિત (નિયત) કરે છે, ધર શબ્દને ચોટાવાન અર્થવડે, અને અને તે ચોટારૂપ અર્થને તે શબ્દવડે નિયત કરે છે. પ્રદીપ અને કુભની જેમ શબ્દના વશથી અભિધેયના પ્રત્યય થાય છે, અન્યથા સશય-વિપર્યય-એકત્વ-અને સકારાદિ દોષોની પ્રાપ્તિ થાય. ૨૨૫૧-થી-૨૨૫૩.

ઘટ એટલે ચેષ્ટાવાન પદાર્થ, પ્રત્યાદિરૂપે જેમ શબ્દાર્થ વ્યવસ્થિત છે, તે પ્રમાણે જે ઘટાદિ પદાર્થ હોય, તેજ વિધમાન અર્થ છે, તેથી અન્યથા પ્રકારે શબ્દના અર્થનું ઉલ્લેખન કરીને જે પદાર્થ હોય, તે તત્ત્વથી ઘટાદિ અર્થ પણ ન કહેવાય, આ પ્રમાણે આ નયની માન્યતા હોવાથી શબ્દ તથા સમભિરૂઢ નય કરતા એવ ભૂતનય શબ્દના અર્થમાં વિશેષ તત્ત્વર છે. તાત્પર્ય એ છે કે જળધારણાદિ ક્રિયાયુક્ત, સ્ત્રીના મસ્તકપર રહેલો જે ઘટ હોય, તેનેજ આ નય ઘટરૂપે માને છે, પણ જળધારણાદિ ક્રિયારહિત શૂદ્ધના ખુણામાં પડી રહેલા ઘટને આ નય ઘટરૂપે નથી માનતો.

જે વડે પદાર્થ પ્રગટ કરાય તે વ્યવજન, એટલે પદાર્થવાચક ઘટાદિ શબ્દ, એ શબ્દવડે તદ્વાચ્ય અર્થને, અને અર્થવડે તદ્વાચ્યક શબ્દને આ નય નિયત કરે છે, જેમકે તેજ ઘટ શબ્દ કહી શકાય, કે જે ચેષ્ટાવાન અર્થનું પ્રતિપાદન કરતો હોય, અન્ય પદાર્થનું નહિ, આ પ્રમાણે શબ્દને અર્થવડે નિયત કરે તથા ચેષ્ટાવાન (ઘટ) અર્થ-પદાર્થ પણ તેજ કહેવાય, કે જે સ્ત્રીના મસ્તકપર રહેલ, જળધારણાદિ ક્રિયારૂપે પ્રસિદ્ધ હોય, પણ એક સ્થાને પડી રહેલ અથવા ખીજી ક્રિયારૂપે હોય, તે નહિ, આ પ્રમાણે અર્થને શબ્દ વડે નિયત કરે છે, આમ ઉભય પ્રકારે શબ્દને અર્થવડે અને અર્થને શબ્દવડે આ નય નિયત કરે છે, કેમકે સ્ત્રીના મસ્તકપર રહેલ જળધારણાદિ ક્રિયાવાન જે પદાર્થ હોય, તેજ ઘટ શબ્દથી વાચ્ય છે, અને તે ઘટ શબ્દથી વાચ્ય અર્થ પણ તેજ ચેષ્ટાવાન પદાર્થ છે, આથી કરીને ઉભય વિશેષક એવ ભૂત નય છે. એજ વાત વધારે દૃઢ કરવાને હરે પ્રમાણથી તેની સિદ્ધિ કરે છે. જેમકે-જેવો અભિધાયક-શબ્દ હોય, તેવાજ અભિધેય-પદાર્થની પ્રતિપતિ થાય છે, કેમકે તેવા શબ્દથી તેવાજ અર્થની પ્રતીતિ થાય છે. જેમ પ્રદીપ-શબ્દથી પ્રકાશમાન અર્થની અને ઘટશબ્દથી ચેષ્ટાવાન અર્થની પ્રતીતિ થાય છે, તેમ અહીં સામાન્ય શબ્દોમાં પણ જાણવું, અન્યથા જે શબ્દ પ્રમાણે અર્થભિધ ન થતો હોય તો સશયાદિ પ્રાપ્ત થાય, જેમકે જે દીપન-પ્રકાશન ક્રિયારહિત પદાર્થ પણ દીપક હોય, તો કોઇએ દીપશબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યો હોય, તે સાક્ષીની એવો મશય થાય કે મુ આણે પ્રકાશમાન પદાર્થ કહ્યો, કે કોઇ અપ્રકાશમાન અથ જે પત્થરાદિ પદાર્થ તે કહ્યો ? અથવા એ શબ્દથી એણે અથ પત્થરજ કહ્યો, આવો વપર્યય થાય. વળી દીપશબ્દ કહેવાથી અથપત્થરાદિની પ્રતીતિ થાય, અને અથપત્થર કહેવાથી દીપકની પ્રતીતિ થાય, એમ થતા પદાર્થની એકતા અથવા સ કરતા થાય. આટલે વસ્તુતઃ શબ્દના વશથી અભિધેય છે, અને અભિધેયના વશથી શબ્દ છે. ૨૨૫૧-થી-૨૨૫૩.

હવે સમભિરૂઢ નયની માન્યતામાં દ્રષણ આપે છે.

સદ્વપરિણામઓ જડ ઘટ-કુદસદ્વત્યમેયપદિવતી ।

તો નિચેટ્ટોવિ કહ્ ઘટસદ્વત્યો ઘટોઽમિમઓ ? ॥ ૨૨૫૪ ॥

જડ વત્થુસંકમો વા નિટ્ટો ચિટ્ટાવઓ ય સક્વત્તી ।

તો નહિ નિચિટ્ટવતયા જુત્તા હાણી વ સમયસ્સ ॥ ૨૨૫૫ ॥

एव जीवं जीवो संसारी पाणधारणाणुभवो ।

સિદ્ધો પુણરજ્જીવો જીવણપરિણામરહિત્તિ ॥ ૨૨૫૬ ॥

શબ્દના સેદથી ઘટ-કુદ-કુલ આદિ પર્યાય શબ્દોનો જે અર્થ સેદ માન્ય હોય, તો પછી ઘટ શબ્દથી વાચ્ય એવા અર્થને ચેષ્ટા રહિત છતા પણ ઘટ રૂપે કેમ માની શકાય ?

નજ માની શકાય વળી જો વસ્તુ મ કમ હજ ન હોય, તો પછી ચેષ્ટાવાન્ છતા પણ ભાવ-
ધર્મની નિષ્ક્રિયતા વડે શુ ? ચેષ્ટારહિત દ્રવ્યધર્મમાં ઘટ શબ્દની પ્રવૃત્તિથી સંક્રાન્તિ થાય
છે ને તે યોગ્ય નથી, અને જો ચેષ્ટાવાન્ છતા પણ નિષ્ક્રિય અર્થમાં સંક્રાન્તિ માનવામાં
આવે તો સ્વપક્ષની હાની થયે તથા આજ પ્રમાણે છોડે તે જીવ, એ શબ્દાર્થવશાત્ દર્શ-
નિધિ પ્રાણેને ધારણ કરે તે જીવ, એમ આ નયની માન્યતા છે આતુ પ્રાણવારણ રૂપ
જીવન નારકાદિ સંસારી છોડેનેજ છે, આથી કરીને મિદ્ધતા છોડેને આ નય જીવ-આયુ-
ધ્માન્-પ્રાણી પ્રત્યાદિ શબ્દોથી નથી બોલાવતો, પણ સત્તાના યોગથી મત્વ, જ્ઞાન-દર્શન
મુખ્ય આદિ પર્યાયને પામતો હોનાથી આત્મા, ઇત્યાદિ શબ્દો વડે બોલાવે છે. ૨૨૫૪
૨૨૫૫-૨૨૫૬

દેશ અને દેશીની એકતા માનવામાં દ્રવ્ય આપે છે.

જડ દેસિં ચિય દેમો પત્તા પજ્ઞાયવયળપહિલસી ।

પુળરત્તમળતથ વત્થુસકમો વાળ વૈટ્ઠ તૈ ॥ ૨૨૫૭ ॥

અહ મિળ્લો તસ્સ તઓ ન હોઈ ન ય વત્થુસકમમવાઓ ।

દેસીં વેપ ય દેમો ન વા પપ્પસી પપ્પસોત્તિ ॥ ૨૨૫૮ ॥

નોસહોડવિ સમતથ દેસ વ મળેજ્ઞ જડ સમતથ તો ।

તસ્સ પઓગોડળતયો અહ દેસો તો ન સો વત્થુ ૨૨૫૯ ॥

જો દેશી તેજ દેશ હોય, તો તેને પર્યાયવચનની પ્રાપ્તિ થયે, અને તેથી કરીને પુનરૂક્તિ,
આનર્થ તથા વસ્તુનો મ કમ થયે, તે સ કમ (મમલિંગક નયને) હજ નથી. અને જો
દેશીથી દેશ વિજ્ઞ માનવામાં આવે, તો તે દેશ તેના નહીં થાય, વસ્તુસ કમના લયથી
દેશી તેજ દેશ છે એમ પણ નહિ મહેનાય, એજ પ્રમાણે પ્રદેશી તેજ પ્રદેશ એમ પણ
નહિ કહેવાય (દેશનું પ્રતિપાદન કરવા માટે નોશબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવે તો તે)
નોશબ્દ પણ સમસ્ત દેશીનું પ્રતિપાદન કરે છે, કે તે દેશનુંજ પ્રતિપાદન કરે છે ? જો
સમસ્ત દેશીનું (સ પૂર્ણ વસ્તુનું) પ્રતિપાદન કરતો હોય, તો તેનો પ્રયોગ નકામો છે,
અને દેશનું પ્રતિપાદન કરતો હોય તો તે વસ્તુજ નથી ૨૨૫૭-થી ૨૨૬૮

દેશ અને દેશીની એકતા માનનાર સમલિંગકનય દેશી એજ દેશ છે, એમ જો
કહે છે, તે પણ અયોગ્ય છે. નાજ કે જો દેશી તેજ દેશ હોય, તો જેમ વૃક્ષ-પાકપ ઇત્યાદિ
શબ્દો પર્યાયવચનરૂપ છે, તેમ દેશ અને દેશી એ બન્ને શબ્દ પણ પર્યાય વચનજ થાય.
આથી કરીને જેમ વૃક્ષ પાકપ ઇત્યાદિ એક અર્થવાળા શબ્દોનો પ્રયોગ કરતા પુનરૂક્તિ
થાય છે, તેમ દેશી-દેશ શબ્દોનો પ્રયોગ કરતા પણ થાય. વળી એજ શબ્દ વડે બીજા
શબ્દના અર્થનું પ્રતિપાદન થતું હોવાથી, બીજા શબ્દનો પ્રયોગ નિરર્થક થાય તેમજ
ઉપરોક્ત માન્યતાથી દેશીનો દેશમાં અને દેશનો દેશીમાં અન્તર્ભાવ થતો હોવાથી વસ્તુ-
સ કમ પણ થાય, અને એવો વસ્તુસ કમ સમલિંગકને માન્ય નથી, માટે દેશ અને દેશીની
એકતા માનવી યોગ્ય નથી, અને એ બન્નેનો ભેદ તો એ નય પણ માને છેજ.

કદાચ દેશ અને દેશીનું એકતામાં કહેલા દોષોના લયથી બન્નેને જુદા માનવામાં
આવે, કે દેશીથી દેશ વિજ્ઞ છે તો પૂર્વ કહેલ પુક્તિથી તે દેશીનો તે દેશ નહીં થાય,
અને વસ્તુસ કમદિ દોષના લયથી એજ દેશ એમ પણ નહિ માની શકાય, એજ
પ્રદેશી તે પ્રદેશ એમ પ

શકાય, કેમકે તે માન્યતામાં પણ ઉપરનાજ

દોષો આવે છે. માટે દરેક દેશી અને દરેક પ્રદેશી સર્વ અખંડ સપૂર્ણ વસ્તુજ છે, એમ માનવું પડશે, પણ દેશ-પ્રદેશની કલ્પના નહિ કરી શકાય, કેમકે તેમનો ભેદભેદ માનતાં ઉપરોક્ત દોષોની પ્રાપ્તિ થશે. આ કારણથી આ નયના મતે સર્વ-અખંડો અખંડ સ્વરૂપ-વાળી હોવાથી પદોનો કર્મચાર્ય સમાસ પણ નહિ થાય.

જે દેશનું પ્રતિપાદન કરવાને “નાદેશી” એવો શબ્દ પ્રયોગ કરવામાં આવે, કેમકે નાશબ્દ એકદેશ વાચી છે, અને દેશ પણ દેશીનો એક દેશભૂતજ છે, ને તે તેનાથી ભિન્ન નથી. એમ કહેવામાં આવે તો તે પણ અયોગ્ય છે, કારણ કે “નાદેશી” એ પ્રયોગમાં જે નાશબ્દ છે, તે સપૂર્ણ-અખંડ દેશી વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે, કે તે દેશ-ભૂતજ પ્રતિપાદન કરે છે? જો સપૂર્ણ દેશીનું પ્રતિપાદન કરતો હોય, તો નાશબ્દનો પ્રયોગ નકામો છે, કેમકે માત્ર દેશીશબ્દથીજ સમસ્ત વસ્તુની પ્રતિનિધિ થાય છે, અને જો નાશબ્દ વડે દેશનું પ્રતિપાદન થવું હોય, તે દેશ કેવળ વસ્તુજ નથી, કેમકે દેશીથી દેશ ભિન્ન છે કે અભિન્ન છે? એ બંને પણ યુક્તિથી ધરી શકતા નથી. ૨૨૫૭-૨૨૫૮-૨૨૫૯.

એ પદનું એક અધિકરણ ન હોઈ શકે, તેથી કર્મચાર્ય સમાસ ન થાય એમ જણાવે છે.

નીલુપ્પલાઈસદ્ધાદિગરણમેગ ચ જ મય તત્ત્વ ।

નળુ પુનરુક્તા-ડળત્થય-સમયગિયાયા પુહુત્ત વા ॥ ૨૨૬૦ ॥

તો વત્થુસકરાઈપ્પસગઓ સવ્વમેવ પઢિપુન્ન ।

વત્થુ સેસમવ.પુ વિલ્લુલ્લવળ સ્વરવિસાળ વ ॥ ૨૨૬૧ ॥

અત્થપ્પહાળસદ્ધોવસજ્જળ વત્થુપુજ્જુસુત્તતા ।

સદ્ધપ્પહાળમત્થોવસજ્જળ સેસયા તિત્તિ ॥ ૨૨૬૨ ॥

ઇય નેમમાઈસલેવલ્લલગ મૂલનાઈમેળ ॥

એવ ચિવ વિત્થરઓ તિગ્ગેય ત્થમેળ ॥ ૨૨૬૩ ॥

નીલોત્પલાદિ શબ્દોનું જે એક અધિકરણ (કર્મચાર્ય સમાસ સમભિરૂપનયે) માનેલ છે, તેમાં પુનરુક્તિ, અનર્થતા, અને સ્વરૂપનો વિચાર આદિ દોષો આવે છે, જો તે દોષો માનવામાં ન આવે, તો નીલોત્પલાદિ શબ્દોથી વાચ્ય અર્થનો ભેદ નહિ થાય, (માટે કર્મચાર્ય સમાસ માનવો યોગ્ય નથી) આ કારણથી વસ્તુ સાકર્ષ આદિ દોષને લીધે ધર્માસ્તિ-નાયાદિ મર્ત વસ્તુને દેશી-દેશની કલ્પના રહિત અખંડ-સપૂર્ણ માનવી ભેદભેદ એથી વિપરીતપણે દેશી-દેશની કલ્પનાવાળી વસ્તુ તો યુક્તિ રહિત હોવાથી ગણેલાના શીગડા જેવી અનસ્તુ છે. ઋણસૂત્ર પર્યંતના ચાર નયો, અર્થને મુખ્ય માનીને શબ્દને ગૌણ માની વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે, બાકીના શબ્દોદિ ત્રણ નયો, શબ્દને મુખ્ય માની અર્થને ગૌણ માનીને વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે. એ પ્રમાણે નેમમાદિ નયોનું સંક્ષેપ લક્ષણ મૂળનીતિસેદ કહ્યું, અને વિસ્તારથી પણ એજ પ્રમાણે તેના ઉત્તર ભેદ જણાવ્યું. ૨૨૬૦-થી ૨૨૬૩

હવે એ નયોના ઉત્તર ભેદ જણાવે છે.

एकेको य सयविहो सत्त नयसया हवंति एमेव ।

अज्ञोवि य आपसो पंचसया होति ? नयाणं ॥ ૨૨૬૪ ॥ ૭૫૧-૨૨૨

જાવન્તો વયળપદા તાવન્તો યા નયાવિસદ્ધાઓ ।

તે ચેવ ય પરસમયા સમ્મત્ત સમુદિયા સલ્લે ॥ ૨૨૬૬ ॥

ન સમેન્તિ ન ય સમેયા સમ્મત્ત નત્તિય વત્થુણો ગમયા ।

વત્થુવિષયાય નયા વિરોહઓ વેરિણો ચેવ ॥ ૨૨૬૬

સલ્લે સમેન્તિ સમ્મ વેગવસાઓ નયા વિરુદ્ધાવિ ।

મિત્ત-વવહારિણો દ્વ રાઓદાસીણવસવત્તી ॥૨૨૬૭॥

નેગમાદિ એકેક નયોના સો સો લેહ ગણતા સાત નયોના સાતસો લેહ થાય, એજ પ્રમાણે બીજા આદેશથી પાચ નયોના પાચસો આદિ લેહા થાય છે. અપિશબ્દથી જેટલા વચનના માર્ગ છે, તેટલા નયો છે, અને તે દરેક પરસિદ્ધાન્ત રૂપ છે, પણ તે સધળા સમુદિત હોય તો તે જિનશાસન રૂપ છે (કદાચ કહેવામા આવે કે) તે નયો સમુદિત થતા નથી, અને સમુદિત થાય, તોપણ તે સમ્યક્ત્વભાવ પામતા નથી, તેમજ વસ્તુને જણાવનારા પણ થતા નથી, પરન્તુ પરસ્પર વિરોધને ક્ષીરે પૈરીની થેડે ઉત્તર વસ્તુ વિચારક થાય છે. (આમ કહેવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે) જેમ રાજાને નોકરો અને ઉદાસીન વૃત્તિવાળાને આધીન વ્યવહારી, તેઓની થેડે સર્વ નયો પરસ્પર વિરુદ્ધ છતા પણ તે એક જૈન સાધુના વશવર્તિ હોવાથી સમ્યક્ત્વ ભાવ પામે છે ૨૨૬૪-થી-૨૨૭૦.

એ નેગમાદિ સાતે નયોના દરેકના સો સો ઉત્તર લેહ ગણીએ, ત્યારે બધા મળી સાતસો ઉત્તર લેહ થાય અને મળ્યાદિ ત્રણ એલે શબ્દ-સમલિરુદ્ધ અને એવ ભૂત એ ત્રણને એકજ શબ્દનય કહીએ ત્યારે મૂળ પાચ નયો થાય, અને તે દરેકના ઉત્તર લેહ સો સો ગણીએ તો સર્વ મળી પાચસો લેહ થાય વળી અપિશબ્દથી બીજા પ્રકારે મૂળ નયો છ-ચાર અને બે પણ થાય. જેમકે સામાન્યમાહી નેગમનો મમ્મહ નયમા, અને વિશેષમાહી નેગમનો વ્યવહાર નયમા અન્તર્ભાવ કરવામા આવે, ત્યારે મૂળ છ નયો થાય, અને તેના ઉત્તર લેહ છસો થાય. સમ્મહ-વ્યવહાર ને નસુસુન એ નજ નયો અને શબ્દાદિ ત્રણ શબ્દનયને એકજ પર્યાયાસ્તિક કહેવામા આવે, ત્યારે ચાર નયો થાય, અને તેના ઉત્તર લેહ ચારસો થાય. તથા નેગમાદિ ચાર નયોને ૧૬ દ્રવ્યાસ્તિક નય કહેવામા આવે, અને શબ્દાદિ ત્રણ નયોને એક પર્યાયાસ્તિક નય કહેવામા આવે, ત્યારે મૂળ બે નયો અને તેના ઉત્તર લેહ મસો થાય.

અથવા ઉપગેહક સખ્યા મુક્તજ નય પ્રકારે છે એમ નહિ, પણ જેટલા વચનના પ્રકાર છે, તેટલાજ નયના પ્રકાર છે, જે જે નયો છે, તે દરેક એકાન્ત નિશ્ચયવાળા હોવાથી અન્ય દર્શનીના સિદ્ધાન્ત રૂપ છે, પરન્તુ જો તે મધા સમુદિત હોય તો એકાન્ત નિશ્ચય રહિત થતા આત્મશબ્દ મુક્ત થનાથી સમ્યક્ત્વભાવ પામે છે. આ સખધમા સ્તુતિકાર મહારાજ કહે છે કે-“હે નાથ ! જેમ મમુદમા સર્વ નદીઓ મળે છે, તેમ આપને વિષે સર્વ દર્શનો મળે છે, પરન્તુ નદીઓમા સમુદ નથી જણાતો, તેમ તે વિલક્ષ્ય દર્શનોમા આપ નથી જણાતા.”

આર્હી કદાચ કોઇ એમ કહેવા માગે કે-એ સધળા નયો કદી પણ સમુદિત થાય નહિ, અને જો કદાચ થાય, તો તે સમ્યક્ત્વભાવ પામે નહિ, કારણ કે તે દરેક પ્રત્યેક અવસ્થામા મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવાથી સમુદિત અવસ્થામા તો તે વિશેષ કરીને મહામિથ્યાત્વી

ધાય વળી તે સમુદિત થયા હોય, તો વસ્તુને જણાવનારા પણ ન થાય, કેમકે તે પ્રત્યેક અવસ્થામાં પણ વસ્તુને સંપૂર્ણ જણાવનારા નથી, તેથી કરીને સમુદિત થએલા નયો પરસ્પર વિરોધી હોવાથી શત્રુની જેઠા માહેમાહી વિવાદ કરતા વસ્તુને જણાવનારા નથી થતા, પણ ઉલટા વસ્તુનો વિગ્રાત કરનારા ધાય છે, એટલે તે સમ્યક્ત્વ-અથવા જિન-શાસનભાવ પણ પામતા નથી.

ઉપરતુ કથન યુક્તિ સંગત નથી, કેમકે પરસ્પર વિરૂદ્ધ છતાં પણ તે સઘળા નયો સમુદિત થાય છે, અને સમ્યક્ત્વભાવ પામે છે. જેમ પરસ્પર વિરોધભાવ પામેલા નોકર-વર્ગને ન્યાયદર્શી રાજા યોગ્ય ઉપાયથી તેમનો વિરોધ દૂર કરીને એકત્ર કરે છે, અને તેમની પાસે મતપ્રવૃત્તિ કરાવે છે. અથવા ધન વાન્ય ભૂમિ આદિને માટે પરસ્પર વિવાદ કરતા લોકોને, સમ્યક્ ન્યાયદર્શી કોઈ મધ્યસ્થ ગુપ્ત તેમના વિનાશકારણ યુક્તિનડે દૂર કરવા પૂર્વકે, સમાધાન કરીને મન્માર્ગે શ્રદ્ધા કરાવે છે, તેમ અહીં પણ પરસ્પર વિરૂદ્ધ એવા ઘણા નયોને સમ્યક્ જ્ઞાની જૈન સાધુ તેમનું એકાન્તનિશ્ચયરૂપ વિરોધકારણ દૂર કરીને એકઠા કરે છે, બધારે એકાન્ત નિશ્ચયરૂપ તેમના વિરોધકારણ દૂર થાય છે, ત્યારે તેઓ સમ્યક્ત્વ પામે છે-જૈનાગમભાવ પામે છે. જેમ પુષ્કળ વિપના અશો છતાં પણ તેને પ્રાઠ-મત્રવાદી વિનશ્ચિત કરીને કોઈ આદિ રોગવાળાને આપે છે, તો તે અમૃતભાવ પામે છે, તેમ અહીં પણ જાણુ ૧૨૬૪ થી ૨૨૬૭.

દરેક નયો એકેક અગમાહી હોવાથી સમુદિત થએલા તે વસ્તુને જણાવનારા કેવી રીતે ધાય ? જો વસ્તુ જણાવનારા હોય, તો તે દરેક મિથ્યાદૃષ્ટિ કેમ કહેનાય ? અને મિથ્યા-દૃષ્ટિ હોવાથી સમુદિત થતા સમ્યક્દૃષ્ટિ કેવી રીતે ધાય ? એ માટે કહે છે કે —

દેસગમગત્તણાઓ ગમગત્તિવ વત્યુળો મુચાઈ વ્વ ।

સવ્વે સમત્તગમ્મા કેવલમિવ સમ્મમાવમ્મિ ॥ ૨૨૬૮ ॥

જમણેગધમ્મણો વત્યુળો ત્તદત્તેવિ સવ્વપટ્ઠિવત્તો ।

અન્ન વ્વ ગયાવયવે નો મિન્ઠહિદ્ઢિણો વીઠ્ઠું ॥ ૨૨૬૯ ॥

જ પુણ સમત્તપજ્જાવત્યુગમગત્તિ સમુદિયા તેણ ।

સમ્મત્ત ચક્કુમઓ સવ્વગયાવયવગહણે વ્વ ॥ ૨૨૭૦ ॥

દરેક નય વસ્તુને દેશથી જણાવનારા હોવાથી શ્રુતાદિકની જેઠા તે વસ્તુને જણાવનારાજ છે, તેથી સર્વ નયો સમ્યક્ત્વભાવ થએલી કેવળજ્ઞાનની જેઠા સમસ્ત વસ્તુને જણાવનારા છે. હસ્તીના અવયવમા હસ્તીની પ્રતિપત્તિ માનનાર આધળાઓની જેઠા અનન્તધર્માત્મક વસ્તુના એકાદ અશ-ધર્મમા સંપૂર્ણ વસ્તુ માનનાર લુદા લુદા નયો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. હસ્તીના સર્વ અવયવ સમુદાયને હસ્તી કહેનાર દેખતા મતુષ્યના જેઠા, સમુદિત થયેલા નયો સમસ્ત પર્વાયાત્મક વસ્તુને જણાવનારા છે, તેથી તે સમ્યક્વાદી છે. ૨૨૬૮-૭૦.

ધર-પટાદિતુ રૂપ માત્રજ ચક્કુ શ્રદ્ધા કરે છે, પણ રસાદિ નહિ, અને પર્વતાદિકનો માત્ર આગળ આગળનોજ ભાગ જણાય છે, પાછળનો નથી જણાતો, આ પ્રમાણે વસ્તુનો એક દેશ જણાય છે, તે છતાં ચક્કુ તે તે સંપૂર્ણ વસ્તુને જણાવનાર છે, એમ કહેવાય છે, એજ પ્રમાણે દરેક નયો પણ વસ્તુનો એક દેશ જણાવનારા હોવાથી સામાન્યપણે તેઓ

વસ્તુને જાણાવનારા છે, એમ કહેવાય છે. મિથ્યાત્વ દૂર થતા સમ્યક્ત્વરૂપ થવાથી સર્વે નયો અનુક્રમે વિશુદ્ધ થતાં સર્વ આવરણના-પ્રતિબંધના અભાવે જેમ કેવળજ્ઞાન જાણાવે છે તેમ નયો પણ સમસ્ત વસ્તુને જાણાવનારા થાય છે.

અનન્તધર્માત્મક વસ્તુના કોઇ એક અનિત્યતાદિરૂપ ધર્મને પ્રહણ કરીને બ્રાહ્મણ-નયવાદીઓને એવી પ્રતીતિ થાય છે, કે એ “મ પૂર્વ વસ્તુ જાણી” આવી રીતે જુદા જુદા દરેક નયો નિપરીતપ્રતિબંધવાળા હોવાથી મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, જેમ અનેક અવયવવાળા હસ્તીના પુરુષાદિમાની કોઇ એક અવયવને પ્રહણ કરીને હસ્તીની કલ્પના કરનાર અંધ મનુષ્યોની પ્રતીતિ છે તેમ જી. જુદા નયોની પણ માન્યતા એક અસાધ્ય છે.

પરંતુ સમુદિત થએલા સર્વ નયો સમસ્તપર્યાય શુદ્ધ વસ્તુને જાણાવનારા થાય છે, તેથી તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેવાય છે. જેમ સર્વ અવયવના સમુદાયાત્મક હસ્તિને કેખતો પુરૂષ હસ્તિને સાચારૂપે કહે છે, તેમ સમુદિત નયોનું પણ સર્વ અવયવમય વસ્તુ કહેવા પછી જાણુ એકાન્ત નિશ્ચયરહિત અન્ય નયની અપેક્ષાવાળો સ્થાન શબ્દયુક્ત એક નય હોય, તો પણ તે સમ્યગ્વાદી છે, પરંતુ જે એકાન્ત નિશ્ચયવાળા અન્ય નયની અપેક્ષા-રહિત સ્થાત્શબ્દ વિનાના સમુદિત ધર્મા નયો હોય, તેને સમુદિત નય નથી કહેવાના, કેમકે ખરી રીતે તેઓ સમુદિત નથી, એકાન્ત નિશ્ચય વિનાના પૃથગ્ પૃથગ્ નયો હોય, તો પણ તેમને પ સ્વરૂપની અપેક્ષાએ સમુદિત કહેવાય છે. ૨૨૬૮ થી ૨૨૭૦

સમુદિત નયો વસ્તુને સમસ્ત પ્રકારે જાણાવે છે, તે વાત બીજા ઉદાહરણથી કહે છે-

ન સમત્તવત્પ્રગમગા વીમ્બ રયણાવલીષ્ મણઽ વર ।

સહિવા સમત્તમગમગા મણઓ રયણાવલીષ્ વર ॥ ૨૨૭૧ ॥

एव सविसयसच्चे परिसयपरहृहे गये नाड ।

નેપમ્મ ન સમુદ્ધરૂ ન ચ સમયાસાયણ કુણરૂ ॥ ૨૨૭૨ ॥

एथ जो न समिखइ निवसेव नय-एमाणओ विहिणा ।

તરસ અજુત્ત જુત્ત જુત્તમજુત્ત વ પઠિહાઽ ॥ ૨૨૭૩ ॥

परसमएगनयमय तत्पटिवरखनयओ नियचेज ।

સમણ વ પરિગ્ગહિય પરેણ જ દોસતુદ્ધીષ્ ॥ ૨૨૭૪ ॥

જેમ છુટા છુટા મણીઓ રત્નમાળા ન કહેવાય, તેમ જુદા જુદા નયો પણ સમસ્ત વસ્તુના દીપક ન કહેવાય, પરંતુ સમુદિતમણીઓ જેમ રત્નમાળા કહેવાય છે, તેમ સમુદિત નયો પણ સમસ્ત વસ્તુના જ્ઞાપક થાય છે ઉપર કદાચ શ્રુજ્ઞ સ્વવિચયને સત્યપણે તથા પરનિચયને પરાધ્યુષ્મણે જાણીને નયવિધિના સાધુ જ્ઞેયવસ્તુમા સમાદિ પામતો નથી અને સિદ્ધાન્તની આગ્રાતાના કરતો નથી જે વ્યક્તિ વિધિપૂર્વક નિર્ણય નય અને પ્રમાણથી વસ્તુને જાણતો નથી, તે વ્યક્તિને અચુક હોય, તે ચુન જણાય છે, અને ચુક હોય તે અચુક જણાય છે, અન્ય દર્શનનાઓનાં મત એન્યાનુસારી છે, તેને તેના પ્રતિપક્ષી નયથી દૂર કરવો, અને સ્વસિદ્ધાન્તમા બીજાઓએ જે દોષ શુદ્ધિથી પ્રહણ કર્યું હોય, તેને પણ નયની શુદ્ધિવડે શબ્દરૂપે સ્થાપવું ૨૨૭૧ થી ૨૨૭૪

જેમ છુટા છુટા મણીઓ રત્નમાળા કહેવાય નહીં તેમ જુદા જુદા નયો પણ ૨૨ સ્વરૂપ નિરપેક્ષ હોવાથી સમસ્ત વસ્તુના જ્ઞાપક નથી બતા, પરંતુ જેમ એકત્રિત કરીને

સૂત્રમા પગેવેલા અણિઓ રતનમાળા કહેવાય છે, તેમ સમુદિત નયો પણ પરસ્પર સાપેક્ષ હોવાથી સમસ્ત વસ્તુના જ્ઞાપક થાય છે.

પૂર્વે કહ્યા મુજબ પરસ્પર વિવાદ કરતા નયોને જોડેને કોઇ મુદ્દાને એમ કહે કે “આમા તે પરસ્પર કઈ મેળ ખાતો નથી” આ પ્રમાણે બોલીને લેખો મિદ્ધાન્તની આશાતના કરે છે, તે તેઓતુ મહા અજ્ઞાન છે કેમકે જે જે દ્રવ્યાસ્તિકાદિ નય છે, તે પોતાનો નિત્યત્વાદિ વિષય માત્ર પ્રતિપાદન કરવામા તત્પર છે, અને બીજા પર્યાયાસ્તિકાદિ નયના અનિત્યત્વાદિ વિષયનો તિરસ્કાર કરતા નથી, તેમ તેતુ પ્રતિપાદન પણ કરતા નથી, કારણ કે દરેક નય એકાગ્રાહી હોનાવી માત્ર એકવિષયતુજ પ્રતિપાદન કરે છે, તેથી તે સમ્યક્ નય છે. આ પ્રમાણે મર્મ નયો જાણીને અન્યોન્યરૂપે તેઓના અસ્તવિષયના પ્રતિપાદનમા પણ નયચિન્ન જાણનાર પડિત જોય વસ્તુમા મરમેહ પામતો નથી, તેમજ નિદા કરનાદિવડે મિદ્ધાન્તની આશાતના કરીને મિથ્યાત્વ પણ પામતો નથી, પરંતુ “અમુક અપેક્ષાએ એમ પણ છે, અને અમુક અપેક્ષાએ આમ પણ ધટે છે,” ઇત્યાદિ પ્રકારે નયોને વિષયવિભાગે સ્થાપીને વસ્તુ જાણે છે.

સ મોહ ઉત્પન્ન કરનાર આના નય વિચારતુજ નુ પ્રયોજન છે? એવી કોઇ શકા કરે તો તે અયોગ્ય છે, કારણ કે જે મહત્ત્વ નામ-સ્થાપનાર્થ નિષ્કેપ, નૈગમાદિ નય, અને પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણરૂડે સૂક્ષ્મશુદ્ધિપૂર્વક વસ્તુ તત્ત્વનો વિચાર નથી કરતો, તેને અજ્ઞાનને લીધે યોગ્ય હોય તે અયોગ્ય ભાસે છે, અને અયોગ્ય હોય તે યોગ્ય ભાસે છે, આ કાન્ધથી યથાર્થ વસ્તુ જાણના માટે નય વિચાર કરવો જોઇએ. વળી બૌદ્ધાદિ અન્ય ઈર્શનીના અનિત્યતાદિતુ પ્રતિપાદન કરનાર ઋતુસૂત્રાદિ નયના મતતુ, તેના પ્રતિપક્ષી નિત્યતાદિકંતુ પ્રતિપાદન કરનાર દ્રવ્યાસ્તિકાદિ નયના મતવી નિરાસરજી કરવુ અથવા નૈનાગમમાવી પણ અજ્ઞાન અને દ્વેષાદિયુક્ત અન્ય-ઈર્શનીએ દાપશુદ્ધિવી જે છત્રાદિ વસ્તુ મહણ કરી હોય-માની હોય, તેતુ પણ નયવિનિષ્ણ પડિતે નયની શુદ્ધિઓ વડે નિરાસરજી કરવુ. આ કારણથી પણ નયનો વિચાર કરવો સપ્રયોજન છે. ૨૨૭૨ થી ૨૨૭૪.

નયનો વિચાર કયા કરવો અને કયા ન કરવો તે કહે છે

एएहिं दिट्टिवाए परुवणा सुल्ल-अत्यकहणा य

इह पुण अणवभुवगमो अदिगारो तीहि ओसन्न ॥૨૨૭૫॥ ૭૬૦-૨૨૨

પાય સંવહારો વવહારતેહિં નિહિ ય જ હોણ.

તેણ પરિકમ્મણતથ કાલિયસુત્તે તદહિગારો ॥ ૨૨૭૬ ॥

નરિથ નણ્હિં ત્રિદૂણ સુત્તં અત્થો ય જિણમણ કિચ્ચિ.

આસજ્જ ડ સોચાર નણ નયવિસારચ્ચો વુયા ॥૨૨૭૭॥ ૭૬૧-૨૨૩॥

માસિજ્જ તિત્થરેણત્રિ નયમયપારિણામણાસમત્થમ્મિ.

તદસત્તે પરિકમ્મણમેગનણપિ યા કુજ્જા ॥ ૨૨૭૮ ॥

એ નૈગમાદિ નયોવડે દૃષ્ટિવાદમા સર્વ વસ્તુની પ્રત્યક્ષ તથા સુનાર્થતુ કથન કરાય છે, પરંતુ અહીં કાલિયસુતની નયોવડે વ્યાખ્યા નથી કરાતી, યદિ એતાની અપેક્ષાએ

નય વિચાર કરાય, તો ઘણું કરીને પ્રથમના ત્રણ નયોવડે અર્થિ ૧૨ છે. કેમકે ઘણું કરીને લોકમા નેગમ-સમહ ને વ્યવહાર એ ત્રણ નયોવડે સ્થૂલ વ્યવહાર પ્રતિપાદન થાય છે, તેવી કરીને શિષ્યની મતિની પરિકર્મણા માટે કાલિક શ્રુતમા તેનો અધિકાર છે જિન-મતમા એવું કોઇ સ્વ કે અર્થ નથી, કે જે નયે કરીને રહિત હોય, પરંતુ મતિમન્દ આચાર્ય અને શિષ્યની અપેક્ષાએ સર્વ નયનો વિચાર નિવેદ્યા છે, જો કોઇ બુદ્ધિમાન શ્રોતા મળે તો તેને નય વિશાર આચાર્ય નિસ્તારથી પણ સર્વ નયનો વિચાર કહે, પરંતુ તેને શ્રોતા ન હોય (મતિમન્દ હોય) તો એક નયનો વિચાર પણ ન કહે ૨૨૭૫થી૨૨૭૮.

॥ સમાસમ્ નયદ્વારમ્ ॥

એ પ્રમાણે નયદ્વાર કહીને, હવે સમવતારદ્વાર કહે છે, એટલે કે એ નયોનો સમ-વતાર કયા થાય? અને કયા ન થાય? તે કહે છે.

મૂઢનદ્વય સુયં કાલિય તુ ન નયા સમોયરતિ રૂહ ॥

અપુહુત્તે સમોયારો નસ્થિ પુહુત્તે સમોયારો ॥ ૨૨૭૯ ॥ ૭૬૨ ૨૨૪ ॥

અવિભાગત્યા મૂઢા નયત્તિ મૂઢનદ્વય સુય તેણ ॥

ન સમોયરતિ સતા પદ્મય જ ન મળ્લનિ ॥ ૨૨૮૦ ॥

અપુહુત્તમેગભાવો મુત્તે મુત્તે સન્નિત્યર જત્ય ॥

મળ્લતઽણુઓગા ચરણ-ધમ્મ-સત્તાણ દબ્બાણ ॥ ૨૨૮૧ ॥

તત્ત્યેવ નયાણપિ હુ પદ્મત્તુ વિત્તરેણ સર્વેસિ ॥

દેસિતિ સમોયાર છરવો, મયળા પુહત્તમ્મિ ॥ ૨૨૮૨ ॥

एगो विय देसिज्जइ जत्तणुओगो न सेसआ तिणिण ॥

सन्तावि त पुहुत्त तत्त नया पुरिसमासज्ज ॥ २२८३ ॥

હાલમા મૂઢનયિક એવું કાલિકશ્રુત હોવાથી તેમા નયોનો સમવતાર નથી થતો પણ જ્યાસુધી ચારે અનુયોગોનો એકીભાવ હોતો ત્યા સુધી સમવતાર થતો હતો, પૃથગ્-ભાવમા નથી થતો. અવિભાગસ્થે નયો જ્યા હોય તે તે મૂનયો વહેવાય, અને તે વડે શ્રુત પણ મૂઢનયિક કહેવાય એના મૂનયિક કાલિક શ્રુત (જે શ્રુત પહેલી અને છેલ્લી પાગ્ગિસીમા ભણાય તે) મા નયનો સમવતાર નથી થતો જો કે હાલ પણ નયો છે તો પણ તે દરેક પદે નથી કહેવાતા આ અપૃથગ્ભાવ એટલે જ્યાસુધી દરેક સૂત્રના ચરણ-કરણાનુયોગ, ધર્મન્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગ એ ચાર સંવિસ્તાર વજ્ર વાતા હતા ત્યા સુધી સર્વ નયોનો સમવતાર દરેક વસ્તુપર શુર મહારાજ બતાવતા હતા, પણ પૃથગ્-ભાવમા સમવતારની ભજના છે, કેમકે પૃથગ્ભાવમા એકેક સુરે એકેક અનુયોગજ બતાવાય છે, શેઠ ત્રણ અનુયોગ બતાવતા નથી પરંતુ કોઇ યોગ્ય પુરૂષની અપેક્ષાએ ત્યા પણ સમવતાર બતાવે છે ૨૨૭૬ થી ૨૨૮૩.

કયા પુરૂષ વિશેષથી આરભીને એ પૃથગ્ભાવ થયા? તે જણાવવાને નિર્દુક્તિકાર તથા ભાષ્યકાર મહારાજ કહે છે કે—

જાવતિ અજ્જવહરા અપુહુત્તં કાલિયાણુઓગસ્સ ।

તેનારેણ પુહુત્ત કાલિયસુય દિઢિવાણ ય ॥ ૨૨૮૪-૭૬૩-૨૨૫ ॥

અપુહુત્તમાસિ વહરા જાવંતિ પુહુત્તમારઓઽમિહિણ ।

કે તે આસિ કયા વા ? પસગઓ તેસિમુપ્પત્તી ॥ ૨૨૮૫ ॥ [૨૬૬૭]

મહાબુદ્ધિમાન શુદ્ધી આચાર્યરે પર્યન્ત કાલિક શ્રુતનો અનુયોગ પૃથક્ ન હતો, ત્યાં સુધી જ્ઞાતા અને વન્તા ત્રીષ્ણુ દિવિવાળા હતા. (અહીંઆ જે કાલિક શ્રુત કહ્યું છે, તે તેની મુખ્યતા જણાવવાને માટેજ કહ્યું છે. અથવા ઉત્કાલિક શ્રુતમાં પણ ત્રેક સૂત્રમાં ચારે અનુયોગ તે વખતે હતા) તે પછી આચાર્યશક્તિઆચાર્યથી કાલિકશ્રુત અને દષ્ટિવાદમાં અનુયોગનું પૃથક્પણ થયું. આચાર્યરેશાચાર્ય સુધી અનુયોગનું પૃથક્પણ ન હતું, તે પછી પૃથક્પણ થયું, એમ કહ્યા પછી તે આચાર્યરેશાચાર્ય કોણ હતા ? અને તે ક્યારે થયા ? એ શકાના મમાનાન માટે પ્રસંગથી તેમની ઉત્પત્તિ કહેવી જોઈએ ૨૨૮૪ થી ૨૨૮૫

અસાવારણ શુદ્ધનાળા આચાર્યરેશાચાર્ય મહારાજની ઉત્પત્તિ કહેવાને અન્યકાર જુવવા ॥” કત્યાવિ ગાથાઓ વડે તેમની સ્તુતિ કરે છે, તે ગાથાઓ મુગ્ધ હોનાથી ભાષ્યકારે તેની વ્યાખ્યા નથી કરી, તે બજુનાની છત્રાવાળાઓ, મૂળઆનંદયકની દીકામાંથી તે બાળી લેવી અહીં તે સખવની નિર્બુદ્ધિ ગાથાની વ્યાખ્યા ન કરતા ભાષ્યકાર તે અનુયોગના પૃથક્પણની ઉત્પત્તિ કહે છે.

●તુવવણસન્નિવેસાઽ નિમ્મય પિઽસગાસમહીણ ।

છમ્માસિઞ છસુ જય માઽઙ્ગ સમન્નિઞ વંદે ॥ ૭૬૪ ॥

જો ગુજ્જગેહિ વાલો નિમત્તિઓ મોઞેણ વાસંતે ।

નિચ્છસુ વિણીઞવિણઓ તે વયરરિસિ નમસામિ ॥ ૭૬૫ ॥

ઽજ્જેણીણ જો જમ્મગેહિ આલવિલ્લઞ્જણ યુઽમમહિઓ ।

અઽલ્લીણમહાણસિઞ સીહગિરિપસસિઞ વદે ॥ ૭૬૬ ॥

જસ્સ અણુત્તાણ વાયગત્તણેણ દસપુરમ્મિ નયરમ્મિ ।

દેવેહિ કયા મહિમા પયાણુસરિ નમસામિ ॥ ૭૬૭ ॥

તુળનન ગામમાંથી નીકળ્યા પિતા (ધાનગીરિ શ્રુતિ) પાસે રહેલા, છ મહિનાના, જીવનિકાયમાં પ્રયાનવાન, માતાસહિત શ્રીવજ્જેનામીજીને હું વદન કરું છું. ૭૬૪

જેને વરસાદ વરખતે ઇતે દેવોએ જોજનની નિમત્ત કરી તેનો જે અનાદર કરનાર વિનયયુક્ત શ્રીવજ્જેનામીજીને હું નમસ્કાર કરું છું ૭૬૫

ઉજ્જયિની નગરીમાં તિર્થગૃહકદેવોએ પરીક્ષા કરીને જેની સ્તુતિપૂજા કરી એવા અક્ષીજ મહાનરસી લલિતવાન અને આચાર્યસીહગીરિજીથી પ્રગમાને પામેલા તેમને હું વદના કરું છું. ૭૬૬

જેના આચાર્યપદની અનુજ્ઞાનો મહિમા દશપુર નગરમાં દેવોએ કર્યો તે પદાવસારિ લલિતવાન શ્રીવજ્જેનામીજીને હું નમસ્કાર કરું છું. ૭૬૭

અપુહુત્તે અણિઓગો ચત્તારિ દુવાર માસણ યગો ।

પુહુતાણુઓગકરણે તે અત્ય તઓવિ વોચ્છિન્ના ॥૨૨૮૬ ૭૭૩ ૨૨૬॥

ફિં વરહિં પુહુત્ત કયમહ તદળતરેહિં મણિયમ્મિ ।

તદળતરહિં તદમિહિયગહિયમ્મુતત્યસારેહિં ॥ ૨૨૮૭ ॥

આર્યવેરાચાર્ય પર્વત અપૃથક્ સ્થાનમાં સૂત્રાધ્યાયારૂપ અનુયોગ કરતા દરેક સૂત્રે ચરણકરણાદિ ચારે અનુયોગ કરાતા હતા પણ અનુયોગ પૃથક્ કરવામાં આવે, તેા તે ચારે અનુયોગ તેમનાથી પણ બચવછત થાય, તેથી જરીને તે પછી ચાર અનુયોગમાંથી કોઈ પણ એક અનુયોગ દરેક સૂત્રે કરવાના નિયમ છે, પણ ચારે નથી કરાતા. એ પૃથક્ પણ આર્ય વેરાચાર્યે કર્યું કે તેમના પછી આર્યરક્ષિત સૂરિએ કર્યું ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવાતુ કે આર્ય વેરાચાર્યે કંડેવ સૂત્રાર્થ અહુલ કરનાર એવા આર્યરક્ષિત સૂરિએ તેમના પછી અનુયોગ પૃથક્ કર્યો. ૨૨૮૬-૨૨૮૭

જો કન્નાઈ વળેણ ચ નિમલિઓ જુલગમ્મિ ગિહ્વડ્ડા ।

નયરમ્મિ કુસુમનામેં ત વડરિસિ નમસામિ ॥ ૭૬૮ ॥

જેણુદ્ધરિઆ વિજ્ઞા આગાસગમા મહાપરિન્નાઓ ।

વંદામિ અજ્જવડર અવલ્લિમો જો સુઅધરાણં ॥ ૭૬૯ ॥

મળઈ ચ આહિલિજ્ઞા જનુદીવ ઇમાઈ ગિજ્ઞાણ ।

ગતુ ચ માણસનગ વિજ્ઞાણ ઇત મે વિસઓ ॥ ૭૭૦ ॥

મળઈ અ ધારેઅવા ન હુ દાયવા ઇમા મણ વિજ્ઞા ।

અપ્પિલ્લિહિઆ ઉ મણુઆ હોહિન્તિ અઓ પર અન્ને ॥ ૭૭૧ ॥

માહેસરીઓ સેતાપુરિઅ નીઆ હુઆસણગિહાઓ ।

ગયણલમડ્ડવડ્ડા વડેરેણ મહાણુમાળેણ ॥ ૭૭૨ ॥

જેને કુસુમપુર નગરમાં ધનાવહ શેઠે કન્યા અને ધનની નિમ નજ કરી તે શ્રીવજ્રસ્વામીજીને હું નમસ્કાર કરું છું. ૭૬૮

જેણે મહારિશ્યા અધ્યયનમાંથી આમશ્યામિની પિવાનો ઉદ્ધાર કર્યો તે છેકના સુતધર (દશપૂર્તી) આચાર્યસ્વામીજીને હું નમસ્કાર કરું છું. ૭૬૯

એ પિવાના પ્રસાવની જગદીપતુ ભ્રમણ કરી માણુપાતર પર્વત મુગા જ રાકે છે. ૭૭૦

તેઓ બોલ્યા જે આ વિદ્યા શાસનના ઉપકાર માટે મારે ધારી રાખની પરંતુ હવે પછી મનુષ્યો અદ્યપન્નદ્વિવાળા થશે માટે કોઇને આપની નહિ ૭૭૧

જે મહાનસા । વજ્રસ્વામીજી હુતાશન વનથી પુષ્પસમૂહ ગગનમાળે માહેશ્વર-પૂરીમાં લાવ્યા ૭૭૨

અનુયોગ પૃથક્ કરવાનું કારણ કહે છે.

દેવિદવદિણ્ઠિ મહાણુભાવેહિ રમિલ્લયજ્જેહિ ।

જુગમાસજ્જ વિમત્તો અણુઓગો તો કઓ ચઢહાં ॥ ૨૨૮૮ ॥ ૭૭૪-૨૨૭ ॥

દેવેન્દ્રોદ્ધી વદિત, મહાનુભાવના આર્થ રક્ષિતાચાર્યે દુષ્પ્રમકાળ જાણીને પ્રવચન દિતાર્યે અનુયોગનો વિભાગ કરીને તે ચાર પ્રકારે જુદા જુદા સ્થાપિત કર્યા. ૨૨૮૮.

(અહીં આ સંખ્યવચ્ચ “માયા ય રુદ્ધસોમા” વિગેરે ગાથાઓ છે, તે મૂળ આવ-
શ્યકની દીગ્ધી જાણી લેવી.)

ઉપરોક્ત ગાથાનો વિશેષાર્થ કહેવાને ભાષ્યકાર કહે છે

નાઝુજ રમિલ્લયજ્જો મદ્-મેહા-પારણાસમગ્ગપિ ।

ફિન્ઠેગ ધરેમાણ સુવણ્ણવં પૂસમિત્તનિ ॥ ૨૨૮૯ ॥

અદ્ધસયકઠોવઓગો મદ્ મેહા પારણાદ્ધરિદ્ધીગે ।

નાઝુગમેસ્સપુરિસે સેત્તં કાલાણુમાવ ચ ૨૨૯૦ ॥

સાણુમ્મહોડ્ણુઓગે વીસુ કાસો ય સુવવિમાગેણ ।

સુહગ્ગહણાદ્ધિનિમિત્તં નદ્ધ ય સુનિગ્ગહિયવિમાગે ॥ ૨૨૯૧ ॥

સન્નિમયમસદ્ધંતા નયાણ તમ્મત્તવ ચ મિન્ઠતા ।

મણ્ણતા ય વિરોહ અવરીણામાતિપરિણામા ॥ ૨૨૯૨ ॥

ગન્ઠેજ્જ મા હુ મિન્ઠં.પરિણામા ય સુદુપાદ્ધરુમેદ્ધ ।

હોજ્જાસત્તા ઘેત્તુ ન કાલિદ્ધ તો નયવિમાગો ॥ ૨૨૯૩ ॥

તે આર્થરક્ષિતાચાર્યે, મતિ-મેહા અને ધારણાદિ મમમ ગુણનાના પાતાના શિષ્ય
પુષ્પમિત્રને પણ સુગીમને શ્રુતાર્થવ ધારણ કરતા જાણીને તથા અતિશય જ્ઞાનોપયોગથી
ભવિષ્યના પુરૂષે ક્ષેત્ર કાળાગુરૂપ મતિ-મેહાદિ ગુણ રહિત વચ્ચે એમ જાણીને, તેઓ પર
અનુબ્રહ્મ કરનાને કાલિકાદિ શ્રુત વિભાગનો અનુયોગ કર્યા તથા સુષ્ણે મહુલ કરી શકાય,
તેટલા માટે અતિગૂઢાર્થવાળા નથો જુદા કર્યા, કારણકે નથોના સ્વનિયમને નહિ સદ્ધ-

માયા ય રુદ્ધસોમા પિઆ ય નામેણ સોમદત્તુતિ ।

માયા વ ફગ્ગુરમિલ્લઅ તોસલિપુત્તા ય આયરિઆ ॥ ૭૭૫ ॥

નિજ્જવણ મદ્ધગુત્તે વીસુ પઢણ ચ તસ્સ પુવ્વગય ।

પવ્વાવિઓ અ માયા રમિલ્લઅલ્લમગેહિ જગઓ અ ॥ ૭૭૬ ॥

શ્રી આર્થરક્ષિતસૂરિજીની માતા રુદ્ધસોમા, પિતા સોમદેવ, જ્ઞાતા રુદ્ધુરક્ષિત અને
આચાર્ય તોસલીપુત્ર હતા. ૭૭૫

એમણે આર્થ ભદ્રગુપ્તસૂરિજીને નિર્ધારણ કરાવી, આય વજ્જેનામી મહારાજ
પાસે લિખ ઉપશ્રવે રહી પૂર્વગત શ્રુતનો અભ્યાસ કર્યો અને પાતાના ભાગ તથા પિતાને
દીક્ષા આપી. ૭૭૬

તારા, તેમજ નયના એકજ વિષયને અહણ કરીને તેમા વિરોધ માનનારા અપરિણામી અને અતિપરિણામી શિષ્યો, મિથ્યાત્વ ન પામે, તથા પરિણામી શિષ્યો પણ સૂક્ષ્માદિ મહુ બેદવાળા નયોને અહણ કરી શકે નહી, તે કારણથી કાલિશ્રુતમા નય વિભાગ ૧૧૫થો નથી-૨૨૮૯-થી-૨૨૯૨

શ્રીમાન આચાર્યરક્ષિતાચાર્યે, ભતિ (અવબોધ શક્તિ), મેધા (પાઠ શક્તિ), અને મારણા (અવધારણ શક્તિ) આદિમા સમર્થ અને છુદ્ધિમાન એવા ધોતાના શિષ્ય દુર્બલકા પુષ્પભિન્નને અતિમુશીખતે શ્રુત ધારણ કરતા બોધને તેમજ ભવિષ્યમા ભતિ-મેધા આદિ ગુણ હીન પુરૂષો થયે, એમ જ્ઞાનોપયોગથી જાણીને, તેઓના ઉપર ઉપકાર કરવાને માટે શ્રીમાન આચાર્યે કાલિકાંદે શ્રુતના વિભાગે અનુયોગ લુપ્ત કર્યા. માન અનુયોગ લુપ્ત કર્યા એટલું જ નહી, પણ તે સાથે જ્ઞેન અને કાળત્વ સ્વરૂપ જાણીને નૈગમાદિ નયો પણ લુપ્ત કર્યા, કારણકે નયોની વ્યાખ્યા અતિગૂઢ અર્થવાળી છે, તે ગુપ્તપૂર્વક અહણ કરી શકાય, તે માટે તે લુપ્ત કર્યા.

નયો લુપ્ત કરવાત બીજી પણ વિશેષ કારણ છે અપરિણામી-અતિપરિણામી, અને પરિણામી એમ ત્રણ પ્રકારના શિષ્યો હોય છે તેમા અવિયુક્ત ભતિ, અગીતાર્થ એવા અને જિનવચનનું રહસ્ય જેને સમજાશુ ન હોય, તે અપરિણામી કહેવાય છે જે અતિવ્યાપ્તિ આદિ વડે જિનવચનમા અપવાદ દાખવાળા હોય, તે અતિપરિણામી કહેવાય છે, અને જે મધ્યક પ્રકારે જિનવચનનું રહસ્ય જાણીને મધ્યસ્થવૃત્તિવાળા હોય, તે પરિણામી કહેવાય છે એમાના જે અપરિણામી શિષ્યો હોય તે “માત્ર જ્ઞાનજ એય છે, અથવા ક્રિયાજ એય છે” ઇત્યાદિ નયોના સ્વ સ્વ વિષયને નહિ માનતા, મિથ્યાત્વને ન પામે, તથા જે અતિપરિણામી શિષ્યો હોય તે અમુક એક નયે ક્રિયા વિરે કહેલ હોય, તેનેજ પ્રમાણ તરીકે અહણ કરીને, એમનું નિત્યાદિ વસ્તુત્વ પ્રતિષ્ઠા ન કરનારા નયોના પરસ્પર વિરોધ માનતા મિથ્યાત્વ ન પામે, તેમજ જે પરિણામી શિષ્યો હોય, તે જે કે મિથ્યાત્વ ન પામે, તા પણ નયો વડે વિસ્તારથી વ્યાખ્યા કરતા, તેના સૂક્ષ્મ અતિસૂક્ષ્મ કોદા અહણ કરી શકે નહિ તેથી તેઓ પર અનુબદ્ધ કરવાની છુદ્ધિવાળા આચાર્યરક્ષિતાચાર્યે કાલિકશ્રુતમા તેમજ બીજા સર્વ શ્રુતમા વિસ્તારથી વ્યાખ્યા કરવા રૂપ નય વિભાગ કર્યા. ૨૨૮૯-થી-૨૨૯૩.

હવે ચરણકરણાદિ કયા કયા અનુયોગ શ્રુતવિભાગમા છે તે કહે છે.

કાલિયસુય ચ હસિમાસિયાહ તદ્દમા ય સૂરપત્નત્તી ।

સન્વો ય દિદ્ધિવાઓ ચડત્યઓ હોહ અણુઓગો ॥૨૨૯૪॥ મૂ. માં ૧૨૪

જ ચ મહાકપ્પસુય જાણિ અ સેસાણિ હેયસુત્તાણિ ।

ચરણકરણાણુઓગોત્તિ કાલિયરથે ઉવગયાણિ ॥૨૨૯૫॥ ૭૭૭ ૨૨૮॥

કાવિકશ્રુતમા પહેલો, રૂપબાધિત શ્રુતમા બીજો, સૂર્યપ્રજ્ઞાપ્તિ આદિમા ત્રીજો અને સમગ્ર દૃષ્ટિવા મા ચોથો એમ અનુક્રમે ચાર અનુયોગ છે. તથા જે મહાકલ્પશ્રુત અને એ સિવાયના શેર જે છે. સૂત્રો, તેમા પણ ચરણ-કરણાણુયોગ છે. કેમકે તે સર્વ કાલિકશ્રુતમા અન્તર્ભૂત થાય છે. ૨૨૯૪-૨૨૯૫.

કાળમહાજ્ઞાદિ વિધિ વડે ભણાતુ અગીઆર અગ ૩૫ મર્વ શ્રુત કાલિકશ્રુત કહેવાય છે, તેમા ધણે ભાગે ચરજીમિત્તરી અને કરજીમિત્તરીનું જ પ્રતિપાદન કરેલું છે, આથી કરીને આર્ય રક્ષિતાચાર્યે તેમા ચરણકરણાનુયોગજ વ્યાખ્યામા કર્તવ્યપણે કહેલ છે, તેમા રોપ ત્રણ અનુયોગો છે, પણ તેને વ્યાખ્યા કર્તવ્યપણે નથી કહી. અહીં અનુયોગ અને અનુયોગવાનનો અર્થ ઉપચાર કરીને કાલિકશ્રુતને પ્રથમ ચરણ રણાનુયોગ તરીકે કહ્યું છે, જેમા નભિ કપિય વિગેરે મહર્ષિઓના ધર્મકથાનકોજ ધણે ભાગે કહેલા છે, એવા ઋષિભાષિત ઉત્તરાધ્યયન વિગેરેમા ધર્મકથાનુયોગની વ્યવસ્થા કરી છે, તેથી તેને બીજો ધર્મ કથાનુયોગ કહેવાય છે સૂર્યપ્રગણિ વિગેરેમા ચદ્ર-સૂર્ય-મહુ-નક્ષત્ર વિગેરેની ગતિ મળ્યાથી ગણિતજ ધણે ભાગે કહેવ છે, તેથી તેમા ગણિતાનુયોગની વ્યવસ્થા કરી છે, અને સમમંદિરાનામા પૂર્વપક્ષ ઉત્તરપક્ષાદિ વડે જ્ઞાદિ દ્રવ્યનુ પ્રતિપાદન કહ્યું છે, તથા મુવર્ણ-રજત-મણિ-ભોતી વિગેરે દ્રવ્યની સિદ્ધિઓ કહેવ છે, તેથી તેમા દ્રવ્યાનુયોગજ સ્થાપન કર્યો છે, આ પ્રમાણે શ્રુતના વિભાગથી ચારે અનુયોગની વ્યવસ્થા કરી છે, અને કરેક સૂત્રે ચારે અનુયોગ કરવાનું નિષેધ્ય છે.

ઉપર જણાવેલા ત્રણ સિવાય, મહર્ષિઓએ દંદિયામાંથી ઉદ્ભવીને મહાકલ્પ શ્રુત છે. સૂત્રો વિગેરે ત્રણ, ધર્મકથાનુયોગના પ્રસંગે ચરણકરણાનુયોગનું પ્રતિપાદન કરવાને કહેવા હોય, તે પણ સર્વ ચરણ-રણાનુયોગ અમજના કારણ કે તે સૂત્રો પણ કાલિકશ્રુતના અનુભૂત થાય છે. ૨૨૯૫.

હવે વહુરય પદ્મ ઇત્યાદિ ૨૩૦૧ શ્રી ગાથારી પ્રસ્તાવના કહે છે.

एव विद्वियपुहुत्तेहिं रक्खियज्जेहिं पुस्समित्तम्पि ।

गेणिम्मि किर गोढमाहिलो पडिनिसेग्गो॥ ૨૨૯૬ ॥

सो मिच्छतोदयओ सत्तवओ निण्हओ सप्पप्पणो ।

के अन्ने छ भणिए पसगओ निण्हउत्तती ॥ ૨૨૯૭ ॥

अहवा चोएइ नयाणुओगनिण्हवणओ कइ गुरवो ।

न हि निण्हवत्ति, भणणइ जओ न जवति नत्थिप्पत्ति ॥ ૨૨૯૮ ॥

न य मिच्छभाउणाए वयति जो पुण पयपि निण्हवइ ।

मिच्छाभिनिसेसाओ स निण्हओ बहुरयाइ व ॥ ૨૨૯૯ ॥

वहुरय पएस अव्वत्त समुच्छ दुग तिग अवाद्धिआण च ।

एएसि निग्गमण वोच्छामि जहाणुपुव्वीए ॥ ૨૩૦૦ ॥ ૭૭૮ ૨૨૯ ॥

એ પ્રમાણે અનુયોગનો વિભાગ કરનાર આર્યરક્ષિતાચાર્ય મહારાજે દુર્ભસિકા સુખમિત્તને આચાર્ય પદ પર સ્થાપ્યા પછી ગોષ્ઠામાહિવ ગાઠ અનુસાયવડે મિથ્યાત્વના ઉદયથી સાતમો નિનંદવ યથો ગોષ્ઠામાહિવનિનંદવ સાતમો યથો તો એ સિવાય બીજા નિનંદવ કયા ? (એ પ્રશ્નના ઉત્તરમા) બીજા નિનંદવોની ઉત્પત્તિ પણ પ્રસંગથી કહેવાશે અથવા અહીં કેમ એવી શકા કરે કે (એ પ્રમાણે) નય અને અનુયોગને ગોપવનાથી આર્ય-રક્ષિતાચાર્ય કેમ નિનંદવ ન કહેવાય ? તેના ઉત્તરમા કહેવાતું કે તેઓ નય અને અનુયોગને

અભાવ નથી કહેતા, તેમજ (મિથ્યાત્વ ભાવનાથી પણ તેમ નથી કહેતા (પ્રવચનના હિતાર્થેજ તેમણે તેમ કહ્યું છે) જો મિથ્યાઅભિનિવેશથી જિનેશ્વરે કહેલ એક પણ પદનો અપવાપ કરે, તો તે બહુરત જમાલિઆતિની પેઠે નિન્દવ કહેવાય (તે નિન્દવો આ પ્રમાણે છે) (પ્રથમ) દીર્ઘકાળે વસ્તુની ઉત્પત્તિ પ્રગ્નનાર, (બીજો) છેલ્લા પ્રદેશમાં જલત્વ માનનાર, (ત્રીજો) અવ્યક્ત મનવાળા (મદિગા યુદ્ધિવાળા) (ચોથો) ક્ષણક્ષણિકાવ પ્રગ્નક, (પાંચમા) એક સમયે બે ક્રિયા પ્રગ્નનાર, (છઠ્ઠા) નિરાશિની પ્રગ્નના કન્નાર, અને (ગાત્રમે) અબદ-સ્પૃષ્ઠ કર્મનો વિપાક પ્રગ્નનાર એ સાત નિન્દવોની અનુક્રમે ઉત્પત્તિ કહેવાતો. ૨૨૬-થી-૨૩૦

પૂર્વે કહ્યા મુજબ નય અને અનુયોગનો વિભાગ કન્નાર શ્રીમાન્ આચાર્ય રક્ષિતાચાર્ય પોતાનું આયુષ્ય અદ્ય-અવગેષ છે, એમ જાણીને સકલ-ગણની સમક્ષ ધી-તેવ ને વાલના થક એ નજી પ્રગરના બેટની પ્રગ્નના કરીને દુર્બલિકા પુષ્પમિત્ર વગેરે મુનિને સૂનાર્થ લેનારો જણાવી વાલથટની માત્ર બવા સૂનાર્થ લેનાર શ્રી દુર્બલિકા પુષ્પ પોતાના પદપર સ્થાપિત કર્યા, તે વખતે મધુરા નગરીમાં અ ય દર્શનીઓની સાથે વાદ કરવાને જાકલેલા ગોષ્ઠા-માર્ટિલમુનિ કે જે સસારી અવસ્થામાં આચાર્ય રક્ષિતાચાર્યના મામા થતા હતા, તે ત્યાં વાદીને પરાજય કરીને આ યા હતા તેમણે તે વખતે વિચાર્યું કે દરેક વાદીને જીતનાર મારા જેના વચસ્વીને મૂકીને શુશ્મહાનને મૂક જેવા આ દુર્બલિકા પુષ્પમિત્ર મુનિને આચાર્ય પદપર સ્થાપિત કર્યા, એ કેવું અયોગ્ય હતું છે? આવા અભિપ્રાયથી તેમજ ધી-તેલ વિગેરેની પ્રગ્નના સાક્ષીને જાદ અનુશયથી તેમને મિથ્યાત્વનો ઉદય થવાથી તે માત્રમે નિન્દવ થયા. આ પ્રમંથે તેમની ને પહેવાના બીજા પણ છ નિન્દવોની ઉત્પત્તિ વિગેરે કહેવાશે.

શિષ્ય - પૂર્વે કહ્યા મુજબ નય અને અનુયોગનું ગોપન કરનાથી શ્રીમાન્ આચાર્ય-રક્ષિતાચાર્ય પણ નિન્દવ કેમ ન કહેવાય ?

શુર તેઓશ્રી નય અને અનુયોગનો અભાવ છે, એમ નથી કહેતા, તેમજ મિથ્યાત્વ-ભાવનાથી પણ એ પ્રમાણે નથી કહ્યું, કેવળ પ્રવચનના હિત મારેજ તેમણે તે પ્રમાણે નય અને અનુયોગનું ગોપન કહ્યું છે, પરંતુ જો તેમણે મિથ્યા અભિનિવેશથી જિનેશ્વરે કહેલ એક પણ પદનો અપવાપ કર્યો હોય, તો તે બહુરત જમાલિ વિગેરેની પેઠે નિન્દવ કહેવાય, પણ તેમણે તેનું કંઈ કહ્યું નથી

શિષ્ય - બહુરત જમાલિઆદિ આપ કહોઁ તો તે બહુરત કોણ કહેવાય ? તેમજ આદિ શાસ્ત્રથી બીજા પણ કોણ છે ? તે આપ કૃપા કરીને જણાવો.

વદુરય જમાલિપમત્રા જીવપણ્સા ય તીસગુત્તાઓ ।

અવ્ત્તાઽઽસાઢાઓ સામુચ્છે મિત્તાઓ ॥ ૨૩૦૧ ॥ ૭૭૯ ૨૩૦ ॥

ગગાઓ દોફિરિયા છલ્લુગા તેરાસિઆણ ડધ્પત્તી ।

થેરા ય ગોઢ્ઢમાહિલ પુઢ્ઢમવચ્છ પરુવિત્તિ ॥ ૨૩૦૨ ॥ ૭૮૦ ૨૩૧ ॥

સાવત્તી ડસમપુર સેઅમ્બિઆ મિહિલ ડલ્લુગાતીર ।

પુરિમતરાજિ દ રહવીરપુર ચ નયરાઈ ॥ ૨૩૦૩ ॥ ૭૮૧-૨૩૨

શુરૂ વત્સ' માળજા. જેઓ એમ માને છે કે ક્રિયાસમયમા વસ્તુ ઉત્પત્તિ નથી થતી, પણ તમા મમયે ઉત્પત્તિ થાય છે. એ પ્રમાણે માનીને બહુસમયવાદમા આમજા થય દી કાળે વસ્તુની ઉત્પત્તિ પ્રશ્ને, તે 'મહુન્ન' નિનહુવ કહેવાય છે. એક જનના આગ-ખ્યાતા પ્રરોમારી છેલ્લા એકજ પ્રદેશમા જનત્વ છે, એમ માનીને બાકીના પ્રરોના જનત્વનો અપસાપ કરનાર 'જીવપ્રદેશ' નિ હવ કહેવાય છે. કોણ જાણે અહી કોણ સયમી છે? અને કોણ અગયમી છે? એ પ્રમાણે માનીને સયન અથવા અમયતની પ્રતીતિમા સદિગ્ધ બુદ્ધિનાળા હોય, તે 'અવ્યક્ત મતિ' નિનહુવ કહેવાય છે વસ્તુ સમુદાયનો અમુક એક ભાગજ જણાય છે, અને તે ઉત્પત્તિ આદ તગ્તજ ન'શ પામે છે, એ પ્રમાણે માનીને કાણ ક્ષયિભાવની પ્રશ્નપણા કરનાર 'સામુન્દેદિક' નિનહુવ કહેવાય છે એક સમયમા ઉપધોગવાળી બે કંયાની પ્રશ્નપણા કરનાર 'દ્વિકિય' નિનહુવ કહેવાય છે. જીવ-અજીવ-અને નોજીવ એમ ત્રણ ત્રાશિની પ્રશ્નપણા કરનાર 'ત્રિરાશિક' નિનહુવ કહેવાય છે જીવ સાથે કર્મનો મળ ન સ્કધના અનયવોની થેઠે બદ્ધ નથી, પણ અમદ્ધ છે એમ માનીને માત્ર સ્પૃષ્ટ કર્મનો વિપાક પ્રશ્નનાર 'અમદ્ધિક' નિનહુવ કહેવાય છે. એ પ્રમાણે મિથ્યાભિનિવેશથી જુઠી રીતે વસ્તુસ્વરૂપ માનનાર સાત નિનહુવો અતુકમે થયા છે

હવે નિનહુવોની ઉત્પત્તિ, ઉત્પત્તિસ્થાન અને ભગવન્ત પછી કેટલા વર્ષે ઉત્પત્તિ થઈ, તે અતુકમે કહે છે.

ચોદસ સોલસ વાસા જોદા-વીસુત્તરા ય દોન્નિ સયા ।

અઢાવીસા ય દુવે પંચેવ સયા ય ચોઆલા ॥ ૨૩૦૪ ॥ ૭૮૨-૨૩૩ ॥

પચ સયા જુલસીઓ છચેજ સયા નવુત્તરા હુતિ ।

નાણુપ્પત્તીઈ દુવે ઉપ્પન્ના નિવુણ સેસા ॥ ૨૩૦૫ ॥ ૭૮૩-૨૩૪ ॥

ભગવાન્ મહાવીરને કેવળજ્ઞાન ઉત્પત્તિ થયા પછી ચૌદ વર્ષે આવસ્તી નગરીમા જમાલિ આચાર્યથી બહુરત નિનહુવ થયા ૧ ભગવાનની જ્ઞાનોત્પત્તિ પછી સોળ વર્ષે ક્રુપ-ભપુરનગરમા તિથ્યશુભાચાર્યથી છેલ્લા પ્રદેશમા જીવત્વ માનનાર નિનહુવ થયા ૨ ભગવન્તના નિર્વાણ કાળ પછી બસો ને ચૌદ વર્ષે ચૈતવિકાનગરીમા આપાદાચાર્યથી અવ્યક્તવાદી નિનહુવ થયા ૩ ભગવાનના નિર્વાણ પછી બસો ને વીસ વર્ષે મિથિવાનગરીમા અધ્ધિમિનાચાર્યથી સામુન્દેદિક નિનહુવ થયા ૪ બસોઅકાવીસ વર્ષે ઉલ્લુકાતીર નગરમા ગાચાર્યથી દ્વિકિય નિનહુવ થયા ૫ પાચસો ને ચુનાસીમ વર્ષે અતર જુઠા નગરીમા પહ્લુકાચાર્યથી ત્રિ-રાશિક નિનહુવ થયા ૬ પાચસો ને ચોદાસી વર્ષે દશપુર નગરમા સ્પૃષ્ટ કર્મ પ્રશ્નનાર સ્થવિર ગોષ્ઠામાહિતથી અમદ્ધિક થયા. ૭ અને આઠમા બોદિક (દિગમ્બર) નિનહુવ રથવીરપુર નગરમા ભગવન્તના નિર્વાણ પછી છસો ને નવ વર્ષે થયા. એરી રીતે ભગવાનને કેવળ-જ્ઞાન ઉત્પત્તિ થયા પછી બે અને નિર્વાણ પછી છ એમ આઠ નિનહુવ થયા. ૨૩૦૨-થી-૨૩૦૫

હવે પડેલા બહુરત નિનહુવનુ દર્શન મ્યા ? અને કેની રીતે ઉત્પત્તિ થય ? ॥ કહે છે

ચોદસ વાસાણિ તયા જિજ્ઞેણ ઉપ્પાદિયસ્સ નાણસ્સ ।

તો વહુરવાણ દિટ્ઠી સાવત્તીય સમુપ્પન્ના ॥ ૨૩૦૬ ॥

મૂ० મા० ૧૨૬

જિઢ્ઠા સુદસણ જમાલિણોજ્ઞ સાવત્તિર્તિદુગ્ગાણે ।

પચ સયાય સહસ્સં દકેણ જમાલિ મોત્તુણ ॥ ૨૩૦૭ ॥ મૂ० મા० ૧૨૬

શ્રીમાન્ મહાસીરદેવને કેવળજ્ઞાન થયા પછી શ્રેષ્ઠ વયે અનુસરી ન શક્યા બહુરત મિત્રોને ગત ઉત્પન્ન થયું જોકે આ તા અનુવાગી જે જમ નિની ભાર્યા તેમની મહિત જમાનિ અનુસરી શકીમા તિન્દુ ઉવાનમા મિત્ર થયો ત્યા જમ સિ શિરાય, પાસે આ મોન પામ્યા અને એ હુત્ર સાધીએને કુમનર ઠકશ્રાવકે પ્રતિમોન પમાડ્યો ૨૩ ૬-૨૩૦૭.

આ ભારાક્ષેનના કુલપુર નગરો ગજકુમાર ભગવન્ન મહાસીરનો ભાણેજ જમાનિ હોયો તેની સ રે ભગવન્તે પોતાની પુત્રી સુસનાને પરગારી હતી. (જોકે અને અનુવાગી એવા મી ન પછુ મે નામ પછુ તેના હતા.) એ વખતે ભગવન્નના ઉપદેશથી રાજકુમાર જમાનિએ પાયસો પુરોમહિત ભગવન્ન પસે દીક્ષા અગીજાર કરી. તે વખતે ભગવન્નની પુત્રી સુસનાએ પછુ એકદુખર મીએ ના પરવારયુત તેની પાછળ દીક્ષા લીધી તે પત્રી અગીમાર અગ બરુધા આ જમ નિએ અનુવન વકાર કરવા માટે ભગવન્ત પાસે આ માગી ભવિષ્ય જાણીને ભગવન્ને કાપલ ઉત્તર ન આપ્યો. રજા નહી આપે હતા જમાનિ પાયસો સાડુ સહિત ભાવ ત પાસે રી અનુવન મિત્રાર કરના નીમળ્યો, જુઠા જુઠા ગામ-નગરે મિત્રાર કરતા અનુસરી નગરીમા મર્વ આપ્યા ત્યા તિન્દુઉવાનમા ગ્રામક નામના ચેત્યની અદર ગા ઉતર્યા. તે પત્રી ત્યા કેટલાક દિવસે અનુપાન્ન આહારવડે જમાનિને હાહજવર ર્યો. તેથી તે ભેમવાને પણ અશક્ત થયો, એટલે તેણે બીજા મુનિઓને કહ્યું કે મારા માટે શીઘ્ર સધારો નરો, હું બેગી શકતો નથી. મુનિઓએ મ સધારો કરના માડ્યો. ફાહજવર રી પગભૂત થએલા જમાનિએ પુન પૂછ્યું “અરે! સધારો પાથરો કે નહિ?” એ વખતે સધારો કેટલોક પથરાયો હતો અને કેટલોક બાકી હોયો, એટલે સાધુઓએ કહ્યું “સધારો પાથરો.” આ ઉપરથી વેના વડે વ્યાકુળ થિત વાળો જમાની ઉડીને સધારામા મુનાની ધ્વજથી ત્યા ગયો. જમને જુવે છે તો સધારો અરધો પથરાયેનો અને અરધો બાકી હોયો તે જોત કોરાયમ ન થઈ મિથ્યાત્વના ઉદયથી વિભાગ ન થઈ શકે તેવા સમયની અપેક્ષાએ કહેલ “ક્રિયમાળ ફળ” એટલે “કરાતુ હોય તે કર્યું” એ સિદ્ધાન્તનું વચન અસ્ય ય જ એમ વિચારવા લાગ્યો બીજા સ્થિતિએ અનેક મુક્તિયોથા મમજવવા માડ્યો હતા તે પ્રતિમોન ન પામ્યો, એટલે તેઓ તેને તણને ભગવન્ત પાસે ગયા, અને કેટલાક બીજા શાધુઓ તેની પાસે રહ્યા તે નખને સુ શર્તિના સાધી પણ કુલકાર ઠક આનકને ઘેર હતી. તેણે જમાનિઉપરના અનુરાગને લાગે તેના મન સ્વીકાર્યો, અને ઠક નામના આનકને પણ તે મતમહુષ કરવા ઉપદેશ આપના લાગી આથી ઠક આનકે બળ્યુ કે આ સાધી મિથ્યાત્વ પામી છે, તેથી તે આમ વિચારીત ઉપદેશ આપે છે, અવસર આવે આને કોઈ પણ રીતે ભગવન્તના માર્ગમા સ્થિર કરવી જો એ એમ વિચારીને તેણે કહ્યું, ‘મારા જેવા એનું કંઈ બીજું બીજું સમજી શકે નહી’

એક રખત ઠક આનકે નિમાડમા મગીના વામચ પકવવા મુકેના, ને ઊંચા-નીચા કરતા તેમાનો એ, અગરો અણી જોડે ત્યા નજીકમા સંઘય વ કરવી સુ, શર્તિના સાધીના વસ્ત્રપર નાખ્યો, તે રી તેની સંધાનીનો-વસ્ત્રનો છેડો સનગો આથી સાધીએ કડ્યુ, અરે! આવન! તે મા મારી સંધાની કેમ બાળી? તે મા ઉતરમા ઠકે કડ્યુ-કયા માગી છે? હજી તો બળે છે બળતુ હોય તે મળ્યુ કેમ કહેવાય? તમારા સદન તો એવો છે કે “બળતુ હોય તે બળતુ ન કહેવાય” એટલે તમારું વસ્ત્ર કયા બળતુ છે? જનાદિ મુક્તિ

વાળા વચનોથી સાધી પ્રતિબદ્ધ પાત્રીને કંડના લાગી, ખરેખર આવક તે અને યોગ્ય માર્ગે પ્રેરી છે, માત્રી માનવાના કેવળ અપત્ય છે એમ કહીને મિથ્યાનુબૃત્ત અર્પીત જમાલી પામે ગર્જ. તેન પેતાનો અભિપ્રાય જણાવે. સમાજ માર્ગમા લાનનાને ધણે મન નહો, પણ તેમજ્યો નહિ, એટલે તે સાધી પોતાના પગિવાર મહિન જનાવીને ત્યાં મૂકી ભગવાન પાસે ગા ને બાકી રહેલા સાધુએએ પણ જમાલિને છોડી શ્રીમદ્વાવીર મહાર જતા મન પાઠે અભિમાર કર્યો. જમાલિએ ધણા લોકોને પોતાનો મન અડુણ કરાવ્યો, તે પાપની આલોચના કર્યા મિવાય કાળધર્મ પાત્રીને તે જમીલિ કિંદમચિક દેનપણે ઉત્પત્ત યથો આ ચરિત્ર વ્યાખ્યાપ્રશસિમા વિસ્તારથી કહ્યું છે, મારે તે જણવાની ઇચ્છાવાળાએ ત્યાથી જોઇ લેવું. જ્યેષ્ઠા-સુદર્શના અને અનન્યાગી એ ત્રણ નામ જમાલીની સીના જણવા, બીજા કહે છે કે ભગવાનની પ્રાદી બેન સુદર્શના હતી તેનો પુત્ર જમાલી અને ભગવાનની પુત્રી અનન્યાગી-જમાલીની સ્ત્રી. ૨૩૦૬-૨૩૦૭

સર્વં ચિય સંયારો ન કજમાણો કવત્તિ મે જમ્હા ।

વેડ જમાલી સવ ન કજમાણ કય તમ્હા ॥ ૨૩૦૮ ॥

જસ્સેહ કજમાણ કયતિ તેનેહ વિજ્ઞમાણસ્સ ।

કરણકિરિયા પવદ્ધા તહા ય વહુદોસપદિવત્તી ॥ ૨૩૦૯ ॥

કયમિહ ન કજમાણ સન્માવાઓ ચિરંતનવદો ઘ ।

અહવા કરંપિ કીરવ કીરવ નિચં ન ય સમત્તી ॥ ૨૩૧૦ ॥

કિરિયાવેફલ્લપિ ય પુવમહ્યં ચ દીસપ હૌત ।

દીસહ દીહો ય જઓ કિરિયાકાલો ઘદાર્દનં ॥ ૨૩૧૧ ॥

નારંમે ચિય દીસહ ન સિવાદદ્વાપ દીસહ તદંતે ।

તો નહિ કિરિયાકાલે જુવં કર્જં તદંતમ્મિ ॥ ૨૩૧૨ ॥

સાક્ષાત્ આ મહારો સથારો કરાતો હોવાથી ક્યો નથી, તેથી સર્વ વસ્તુ કરાતી હોય તે કરી ન કહેવાય, એમ જમાલિ કહે છે. જેઓ કરાતી વસ્તુ કરી, એમ માનતા હોય, તેઓએ વિદ્યમાન કાર્યની કરણ ક્રિયા અગીકાર કરી ગણાય, અને તેથી ધણા દોષો પ્રાપ્ત થાય જેમકે જે કરેલું હોય, તે કરણ નથી, કરણકે કરેલું કાર્ય ચિરંતન ધરતી પેઠે વિદ્યમાન હોય, જે કરેલું કાર્ય પણ કરાય, તે હુએશા તે કરાઓ, (કરાઓ એટલે આજ્ઞાર્થ સૂચનારો કાળ જણવો) કદિ પણ તેની સમાપ્તિ નહિ થાય. (વળી કરાવું હોય તે કર્યું, એમ માનવામા આવે તો) ક્રિયા નિબૃજ થાય, તેમજ પૂર્વે ન હોય, તે થવું જણાય છે, અને ઘટાદિ કાર્યનો ક્રિયાકાળ દીર્ઘ જણાય છે આરભ ક્રિયા સમયે કાર્ય નથી જણાવું, શિવકાદિ ક્રિયાકાળે પણ નથી જણાવું, પરંતુ દીર્ઘ ક્રિયાકાળના અન્તે જણાય છે, મારે ક્રિયાકાળે કાર્ય માનવું યોગ્ય નથી, પણ અન્તે માનવું યોગ્ય છે. ૨૩૦૮-૨૩૦૯-૨૩૧૦-૨૩૧૧-૨૩૧૨.

હાલજરની વેદનાથી વ્યાકૃત્ત થએવ જમાલિ મિથ્યાત્વના ઉદયથી વિચારવા લાગ્યો કે આ કામળીઓથી કરાતો મારો સથારો ક્યો નથી એમ પ્રત્યક્ષથી જણાય છે, એટલે જો કંઈ સર્વ કરાવું હોય, તે કર્યું છે, એમ ન કહેવાય, પરંતુ જે કરેલું હોય, તેજ કર્યું કહેવાય. આથી ભગવતી વિગેરેમા જલમાણે વલિય, રૂઝિજમાણે રૂઝિય વેરજમાણે વેરવ

પ્રાપ્ત થાય છે. નિવૃત્તિમાં વસ્તુમાં તે પર્વાય નિગેર વારણુ ડગા દ્વારાએ કોઈ-અપેક્ષાએ ક્રિયા થતી પણ શરૂ છે, જેને “અનકશ કરો પગ કરો પીડ કરો,” ઇત્યાદિ. પરંતુ અનિવૃત્તિમાં પર્વાયમાં નો સારા એવું સમયનું જ નથી, કારણકે ગમેશના શાગડની માફક તે સરવા અનિવૃત્તિમાં છે વળી જે પૂર્વે જરૂરિયાદિ અનુસારમાં અનિવૃત્તિમાં કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તે પછી જેમ માટીના પિંડની રીતે થાય છે, તેમ તેની ગમેક ના શીગડા પણ કેમ ન વાય? કારણકે અનિવૃત્તિમાં ઉત્પન્ન થતાં છે. અને તેની કરીને જેમ ખરવિરાણુ થતું નથી જણાવું, તેમ ઘટ પણ થતો ન જણાયો જોઈએ, અથવા ખરવિરાણુ જણાય, અને ઘટ ન જણાય, એમ વિપરીત પણ કેમ ન થાય? ૨૩૧૩-થા-૨ ૧૬.

હવે “દીસઈ દીહો ય જ્યો” એ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર કહે છે

પદસમરૂપજ્ઞાનં પરોપરવિલક્ષણાણ સુરજ્ઞાન ।

દોહો કિરિયાકાલો જહ દોસઈ કિં ત્ય કુમમ્મ ? ॥ ૨૩૧૫ ॥

અન્નારંમે અન્નં કિદ દોસઈ ? જહ વહો પઢારમે ।

મિત્તકાદ્યા ન કુમો કિદ દોસઈ સો નદદ્દાઈ ? ॥ ૨૩૧૬ ॥

દરેક સમયે ઉત્પન્ન થતા પરસ્પર વિનિમય એવા ઘણા કાર્યોના દીર્ઘ ક્રિયાકાળ જણાય, તે એમાં ઘટને શું ? જેમ પટના આભમાં ઘટ ન જણાય, તેમ અન્ય કાંઈ ના આરભમાં અન્ય કાર્ય કયાની જણાય? શિવક નિગેરે કંઈ વદરૂપ નથી, એટલે તે વખતે ઘટ કયાથી જણાય ? ૨૩૧૫-થી-૨૩૧૬.

દરેક સમયે ઉત્પન્ન થતા પરસ્પર વિનિમય સ્વરૂપવાળા શિવક-સ્થાસ-કોશ-કુન્દલ વિગેરે પ્રતિસમય આરભ થતા અને સમાપ્ત પામતા એવા ઘણા કાર્યોના દીર્ઘ ક્રિયાકાળ જણાય, તે એમાં ઘટરૂપ કાર્યોના દીર્ઘ ક્રિયાકાળ કયાની થયા? તદાં એમ માનવું છે, કે માટી લાવવી-તેને મસગરી-પિંડ કરવો વિગેરે મર્વ ઘટ ઉત્પન્ન થવાનો ક્રિયાકાળ છે. એ તદાંની માન્યતા અણગમ છે, કારણકે કાર્યોના ક્રિયાકાળ અને નિષ્કાકાળ એક હોવાથી ત્યાં દરેક સમયે જુદા જુદા કાર્યો આરભાય છે અને ઉત્પન્ન થાય છે, ઘટ તેા છેલ્લા સમયે આરભાય છે ને છે.વા સમયેજ ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે ઘટરૂપ કાર્ય ઉત્પન્ન થવાનો દીર્ઘ ક્રિયાકાળ કયાથી આગ્યો? કારણકે જેમ ઘટરૂપ કાર્યના આરભમાં ઘટરૂપ કાર્ય નથી જણાવું, તેમ શિવકાદિ અન્યકાર્યના આરભમાં ઘટરૂપ અન્ય કાર્ય કયાંથી જણાય? વળી શિવકાદિ કાર્યો કંઈ ઘટરૂપ નથી, પણ એથી જુદાજ છે, એટલે શિવકાદિ કાર્યકાળમાં ઘટાદિ કાર્ય કયાથી જણાય? નજ જણાય. ૨૩૭૫-૨૩૧૬.

“દોસઈ તદન્તે” એ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર કહે છે.

અતે ચ્ચિય આરદ્ધો જહ દોસઈ તમ્મિ ચેવ કો દોસો ? ।

અકય વ સપઈ ગઈ કહ કીરવ કહ વ ઇમ્મમ્મિ ? ॥ ૨૩૧૭ ॥

છેલ્લે સમયે આરભેતું કાર્ય, જો છેલ્લા સમયમાં જણાય, તે એમાં શું દોષ છે? વર્તમાન સમયે નહિ થએલું કાર્ય, અતીતકાળ અને અનાગતકાળમાં, કેવી રીતે થાય? નજ વાય ૨૩૧૭.

અન્યક્રિયા સમયે આરભેતો ઘટ, જો અન્ય સમયેજ જણાય, એમાં શું દોષ છે? કંઈ નહિ, વળી વર્તમાન ક્રિયાસમયે કાવ નથા કરાવું, એમ માનવામાં આવે, તે

“અવના માણ્યુ તે વચ્ચુ કહીએ ઉદીરના માણ્યુ તે ઉત્તર્યુ કહીએ અને વેદવા માણ્યુ તે વેલુ કહીએ. ઈત્યાદિ બે કહ્યુ છે, તે મર્ન અસત્ય છે

વળી જેઓ કરાતુ હોય, તે કર્મ્ય એમ માનતા હોય, તેઓ ના અને વિવિધમાન કાર્યની કરાતુપ ક્રિયા મગીમર કરી કહેવાય, અને તેથી કરીને અનેક દોષોની પ્રાપ્તિ થાય. જેમકે-તે કરાતુ હોય, તે કરણ છે, એમ ન કહેવાય, કારણકે પૂર્વ કરના ધટની પેઠે કહેવું કર્ય વિગ્રમ ન હોય છે. જો કહેવું કાય, પણ જરાય છે, એમ માનવામા આવે, તો હુમ્મશા-નિરન્તર તે કરતુ જોએ, અને એથી કટિપણ કાર્યની ક્રિયા મમાપ્ત થાય નહીં. તેમજ કરાતુ કાય કર્યુ છે, એમ જો માનીએ, તો ધગદિ કાર્ય માટે કરાની ચત્તમમચાદિ ક્રિયા નિષ્ફળ ગણાય, કેમકે તે ક્રિયાકાળે પણ કાર્ય કરેલુ છે એમ માનેય છે.

વળી “કરાતુ હોય, તે કર્યુ” એમ જ્ઞેનારાઓ ક્રિયા વખતે પણ વિગ્રમા-માર્થ-પ્રતિપાત્ન કરે છે, અને એથી તો પ્રત્યક્ષ વિરોધ જણાય છે, કારણકે ઉત્પત્તિકાળની પહેલા અવિવિધમાન એવુ કાર્ય, ઉત્પત્તિ કાળે થતુ જાય છે. આથી જો કરાતુ હોય, તે કર્યુ, એમ ન કહેવાય. વળી “કરાતુ હોય તે કર્યુ” એમ માનનારાઓ ક્રિયાના આરંભ સમયે કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે, એમ માને છે, અને એ માન્યતા સર્વથા અયોગ્ય છે, કારણકે ઉત્પન્ન થતા ધટાદિ કાષોનો ઉત્પત્તિકાળ તો ધણુ લાંબો જણાય છે. વળી ક્રિયાના અરંભ સમયે ધટાદિ કાર્ય થતુ જણાતુ નથી, તેમજ શિવક સ્થાન-કોશ કુચ્છનાદે ક્રિયાસમયમા પણ થતુ જણાતુ નથી. કરાતુ એ નોધ એવા ક્રિયા કાળમા અતેજ વડાદે કાર્ય થતુ જણાય છે, માટે ક્રિયાકાળે કાર્ય માનતુ થાય નથી, કારણકે તે વખતે તે નથી જણાતુ, ને એ વાત સર્વ લોકને પ્રત્યક્ષ નિદ્ધ છે ૨૩૦૮-વી ૨૩૧૨.

હવે ઉપર કહેલા જમાલિના મર્ન પૂર્વપક્ષનો અધિરો અનુક્રમે ઉત્તર આપે છે તેમા પ્રથમ “કીરડ નિષ્ઠ” એ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર આપે છે.

થેરાણ મય નાકમમભાવર્ગી કીરણ સ્વપુષ્પ વા !

અહ વ અકંયેપિ કીરડ કીરડ તો સ્વરવિસાળપિ ॥ ૨૩૧૩ ॥

નિષ્ઠકિરિયાદોસા નળુ તુલ્લા અસદ કંઠનરગા વા ।

પુલ્લમમૂયં વ ન તે દીસદ કિં સ્વરવિસાળપિ ? ॥ ૨૩૧૪ ॥

અધિરોનો એવો મત છે કે અદૃત કાર્ય આકાશપુષ્પની પેઠે અવિવિધમાન હોવાની કરાતુ નથી, અને જો અદૃત કાર્ય પણ કરાય, તો ગધેડાના શીંગડા પણ કરાવા જોએ.

વળી જો નિત્યક્રિયાદિ દોષો કહ્યા, તે અવિવિધમાન કાર્યમા પણ તુલ્ય છે, અથવા એથી પણ વધારે કદંતર છે કારણ કે પૂર્વે નહિ પૂર્વેલુ કાર્ય તને જણાય છે, તો પછી ગધેડાના શીંગડા પણ શું જણાય છે ? ૨૩૧૩-થી-૨૩૧૪

મિથ્યાત્વના ઉદયથી નિહવના પામેલ જમાલિને પૂર્વેશ્વરીતે અયોગ્ય પ્રરૂપણ કરતો જીનીને, ગીનાય માણ્યા તેને કહેવા લાગ્યા કે (ક્રિયાના સમયે પણ મર્નથા) અદૃત કાર્ય, આકાશપુષ્પની પેઠે અવિવિધમાન હોવાથી કરાતુ નથી, અને જો અદૃત કાર્ય પણ કરાતુ હોય, તો ગધેડાના શીંગડા પણ કરાવો જોએ કારણ કે અદૃતપણુ ઉભય સ્થળે સમાન છે વળી જે નિત્યક્રિયાદિ દોષો કૃતપક્ષમા તમે કહ્યા, તે નિત્યક્રિયા-ક્રિયાની અગમમિ-ક્રિયાની નિષ્ફળતા આદિ દોષો, અદૃતપક્ષમાં અવિવિધમાન વેસ્ટુ કરવાતુ માનવાથી વિશેષ

પ્રાપ્ત થાય છે. નિરમાન વસ્તુમા તો પર્યાય વિગેરે ધારણ કરના દ્વાગએ કોઈક અપેક્ષાએ ક્રિયા ઘટી પણ શકે છે, જેનેકે “અરુઢ કરો પગ કરો પીડ કરો,” ઇત્યાદિ, પરંતુ અવિવિદ્યમાન પર્યાયના નો આધાર એવું સમજવું નથી. કારણકે ગરેડાના શીંગડાની માઝકે તે સરેથા અસ્થિમાન છે વળી તે પૂરે જરૂરકાદિ અવસ્થામા અવિવિદ્યાના કાર્ય ઉત્પન્ન થય છે, તો પછી જેમ માટીના પિંડની રીતે થાય છે, તમ તેની ગરેડાના શીંગડા પણ કેમ ન થાય? કારણકે અવિવિદ્યાના ઉભયન નમાન છે. અને તેની કરીને જેમ અરવિદ્યાનું થયું નથી જણાયું, તેમ ઘટ પણ થયો ન જણાયો જોજો. અથવા અરવિદ્યાનું જણાય, અને ઘટ ન જણાય, એમ વિપરીત પગ કેમ ન થાય? ૨૩૧૩-થા-૨ ૧૮.

હવે “દીસઈ દીહો ચ જગ્યા” એ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર કહે છે

પદસમરૂપનાર્ણ પરોપરવિલક્ષણાણ સુમુદ્ધન ।

દોહો કિરિયાકાલો જહ દોસઈ કિં ત્ય કુમત્સ ? ॥ ૨૩૧૫ ॥

અન્નારંભે અર્જન કિદ દોસડ ? જહ ઘટો પઢારંભે ।

મિવસાદ્યા ન કુમો કિદ દોમડ સો નદદાણ ? ॥ ૨૩૧૬ ॥

દરેક સમયે ઉત્પન્ન થતા પરસ્પર વિવિધજી એવા ધણા કાર્યોનો દીર્ઘ ક્રિયાકાળ જણાય, તો એમા ઘટને શું ? જેમ પટના આગભમા ઘટ ન જણાય, તેમ અન્ય કાંઈ ના આરભમા અન્ય કાર્ય કયાની જણાય? શિવકાદિ વિગેરે કંઈ ઘટરૂપ નથી, એટલે તે વખતે ઘટ કયાથી જણાય ? ૨૩૧૫-થી-૨૩૧૬.

દરેક સમયે ઉત્પન્ન થતા પરસ્પર વિવિધજી સ્વરૂપવાળા ગિત-સ્થાસ-કોશ-ક્રુશલ વિગેરે પ્રતિસમય આરભ થતા આ સમાસ પામના એવાં ઘણા કાર્યોનો દીર્ઘ ક્રિયાકાળ જણાય, તો એમા ઘટરૂપ કાંઈનો દીર્ઘ ક્રિયાકાળ કયાની થયો ? તકાઈ એમ માનવું છે, કે માટી લાવવી-તેને મસળાવી-પિંડ કરવો વિગેરે સર્વ ઘટ ઉત્પન્ન થવાનો ક્રિયાકાળ છે. એ લોકારી માન્યતા અયોગ્ય છે, કારણકે કાર્યોનો ક્રિયાકાળ અને નિષ્કાકાળ એક હોનાથી ત્યાં દરેક સમયે જુદા જુદા કાર્યો આરભાય છે અને ઉત્પન્ન થાય છે, ઘટ તો છેલ્લા સમયે આરભાય છે ને છેવટા મમયેજ ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે ઘટરૂપ કાર્ય ઉત્પન્ન થનાનો દીર્ઘ ક્રિયાકાળ કયાથી આવ્યો ? કારણકે જેમ ઘટરૂપ કાર્યના આરભમા ઘટરૂપ કાર્ય નથી જણાયું, તેમ શિવકાદિ અન્યકાર્યના આરભમા ઘટરૂપ અન્ય કાર્ય કયાથી જણાય ? વળી શિવકાદિ કાર્યો કર્મ ઘટરૂપ નથી, પણ એથી જુદાજ છે, એટલે શિવકાદિ કાર્યનામા ધગાદિ કાર્ય કયાથી જણાય ? નજ જણાય. ૨-૭૫-૨૩૧૬.

“દોસઈ તદન્તે” એ પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર કહે છે.

અતે ચિય આરદ્ધો જહ દોસઈ તમ્મિ ચેવ કો દોસો ? ।

અરુય વ સપઈ ગણ કહ કીરડ કહ વ ઇમ્મસમ્મિ ? ॥ ૨૩૧૭ ॥

છેલ્લે સમયે આરભેતું કાર્ય, જે છેડના સમયમા જણાય, તો એમા શું ટાપ છે ? વર્તમાન સમયે નહિ થએતું કાર્ય, અતીતકળ અને અનાગતકાળમા, કેવો રીતે થાય ? નજ થાય ૨૩૧૭.

અત્યક્રિયા સમયે આરભેલો ઘટ, જે અત્ય સમયેજ જણાય, એમા શું ટાપ છે ? કંઈજ નહિ. વળી વર્તમાન ક્રિયાસમયે કાંઈ નથાં કરાવું, એમ માનનામો આવે, તો

(૨૪૮) ક્રિયાસુધાયન અન્તગા દાર્થ દેખાડનાનું કારણ ને ક્રિયાભણકૃતની ભજના

અતીત અને અનાગત ક્રિયાકાળે પણ તે કેવી રીતે દરાવ ? કારણકે અતીત-અનાગત ક્રિયાકાળ વિનષ્ટ અને અવ્યુત્પન્ન હોવાથી, ગણેનાના ગીગડાની ધોડે અવિવરન ન છે એટલે તેમા કાચ કેવી રીતે થઈ શકે ? નજ થઈ શકે. માટે જે કમલુ હોય, તેજ કથું કહેવાય. ” અને જે દરલુ હોય, તે કચુ ન કહેવાય, તો પછી તે કયા કરાય છે ? ક્રિયા વીત્યા પછી કાર્ય થાય છે, એમ કહેવુ થાય તો તે અથા ય છે. કેમકે તે વખતે ક્રિયાનો અભાવ હોય છે. અને ક્રિયાના અભાવે પણ કાર્યની ઉત્પત્તિ માનનામા આવે, તો ક્રિયાના આરભની પૂર્વે પણ કાર્યોત્પત્તિ થવી જોઈએ, કારણ કે ક્રિયાનો અભાવ ઉભય-સ્થળે સમાન હોય છે

વર્તમાન સમય ક્રિયાભણ (કાર્ય કરવાનો) કાળ છે અને તે પછીના કૃતકાળ (કાર્યકાળ છે.) ક્રિયાભણકાળમા કાર્ય હોવું નથી, એટલે નહિ કરાએલુ કાર્ય કરાય છે, પણ કરાએલુ નથી કરાવું. એમ વુ કહેતો હોય, તો અમે તને પૂછીએ છીએ કે ક્રિયાવડે કાર્ય થાય છે ? કે ક્રિયા વિના થાય છે ? જો ક્રિયાવડે થવું હોય, તો અન્ય સમયમા ક્રિયા અને અન્ય સમયમા કાર્ય, એમ કેમ થાય ? કારણકે ખેરના ઠંડામા છેક ક્રિયા કરતા ખાખરાના લાકડામા કઈ છેક ન થાય વળી ક્રિયા ઉપરમ થયા પછી કાર્ય થાય છે, પણ ક્રિયા હોય, ત્યારે નથી થવું, એમ કહેવાથી તો કાર્યોત્પત્તિમા ક્રિયા વિનહોવું થઈ કહેવાય, અને એથી કારણ તે અકારણરૂપ થવાથી પ્રત્યક્ષાદિ અનેક વિરોધ પ્રાપ્ત થાય

જો ક્રિયા સિવાય કાર્ય થાય છે, એમ કહેવામા આવે, તો ધડાદિ કાર્યના અર્થા જનો માટી લાવીને તેને મસળે, તેના પિક કરે, ચક્રપર ચૂકે, તેને ભભાવે, વિગેરે જે ક્રિયા કરે છે, તે નિર્ધારક થાય અને એથી ભક્ષની ઇચ્છાવાળાએ તપ-સયમાદિ ક્રિયાવુદ્ધાન પણ ન કરવું જો એ, કેમકે ત્યારે મતે ક્રિયા સિવાય પણ ભક્ષપ્રાપ્તિ થવી જોઈએ પરન્તુ એમ થવું નથી, ક્રિયાકાળેજ કાર્ય થાય છે, ક્રિયા ઉપરમ થયા પછી નથી થવું. ૨૩૧૭

ઉપર પ્રમણે સ્થવિરોએ શુક્તિપૂર્વક ક્રિયાકાળમા કાર્યની ઉત્પત્તિ સિદ્ધ કરી, એટલે પુનઃ જમાલિએ કહ્યું, કે માટી લાવવાથી આરભીને છેક ચક્ર ઉપરથી ધડો ઉતારવા પર્યન્તનો બધાએ કાળ ધરૂપ કાર્ય ઉત્પન્ન થવાનો જ હોવાથી હું તો ધડાનો દીર્ઘ ક્રિયાકાળજ અવલગવું છું, પરન્તુ તમારા કહેવા મુજબ જે સમયે કાર્ય આરભાય છે, તેજ સમયે તે ઉત્પન્ન થાય છે, એવું કંઈ જણાવું નથી એ પ્રમાણે જમાલિવું કથન સાબળીને સ્થવિરોએ તેના ઉત્તરમા કહ્યું કે—

પદ્મસમયકજ્જકોદીનિરવેક્ષો ઘટમયાહિલામોડસિ ।

પદ્મસમયકજ્જકાલ શૂલમદ્ । ઘટમ્મિ લાણ્સિ ॥ ૨૩૧૮ ॥

કો ચરમસમયનિયમો ? પદમે ચિય તો ન કીરર્દ્ધ કજ્જ ।

નાકારણનિ કજ્જ ત ચેવતમ્મિ સે સમણ્ ॥ ૨૩૧૯ ॥

તેજેહ વજ્જમાણ નિયમેણ કય કય તુ મયણિજ્જ ।

કિંચિદિહ કજ્જમાણ સવરયકિરિય વ હોજ્જાહિ ॥ ૨૩૨૦ ॥

હું ધટસબ ધી અભિવાધાવાળો હોનાથી, દરેક સમયે પડની કાચ પરપરામા પક્ષા રહિત છે, તેથી રે સ્થનમતિ । દરેક મમથનો કાર્યકાળ હું ધટમા યોજે છું જો

એમ હોય, તો હેલના મનને કાર્ય થાય, એનો નિયમ કેમ ? પાહેનાજ મનમમા કાર્ય કેમ ન કરાય ? તે માટે નાણુ વિના કાર્ય થતુ નથી, એવી તે કાર્યનુ માગલ અન્ય સમયમાજ છે. ને તેવા ઝીને મૂકી છેના સમયે એ કમનુ હોય, તે અન્ય કાર્ય કહેવાય, પણ તે દરેકુ હોય, તે માટે તો ભાજ ન છે, કોઈ કમનુ કહેવાય અને કોઈક કમનુ ન કહેવાય. ૨૩૨૦

સ્વચિરો — દરેક મનને ભિન્ન કાર્યોની પર પગ ઉત્પન્ન થાય છે, પરનુ તુ તેમા નિરપેક્ષ હોવાથી એ ઉત્પન્ન થતી કાય પગ પરાને ગણના ની કારણ કે તુ ઘટ સભધી અભિલાષનાળો છે. એટલે કે “અહી ઘટ ઉત્પન્ન થયે” એવા અભિલાષનાળો તુ છે, આથી કરીને દરેક મનયે ઉત્પન્ન થતી કાયની પર પરા તુ ભોતો નથી, એટલે દરેકે જુદા જુદા કાર્ય સભધી જે સર્વ કાળ છે તેને ધટમા યોજે છે, એટલે કે “આ સર્વ ઘટોત્પત્તિ કાળ છે.” એમ તુ માને છે. પણ તારો એ અનુભવ મિથ્યા છે. કેમકે ઘટોત્પત્તિકાળ તો માન એકજ સમયનો છે, અને તુ તો ઉપર કહ્યા મુજમ સર્વ કાળને ઘટોત્પત્તિનોજ માને છે.

જમાસિ — દરેક મનયે ઉત્પન્ન થતી કાર્યની પર પરા તો ઘટ નથી જણાતી, પણ શિવક-સ્થાવ વિરો માન કેટલ.એક કાર્યજ જણાય છે.

સ્વચિરો — શિવકાદિ એ કાર્યો જણાય છે, તે તો સ્વયં કાર્યો છે, પરનુ એ દરેક સમયે ઉત્પન્ન થનારા સૂક્ષ્મ કાર્યો છે તે કાર્યો છત્રસ્થ વ્યક્તિ પ્રગટપાને જાણી શકે એમ નથી. તેવા સૂક્ષ્મ મયોને મકુચ કરનાર તો અનન્ત સિદ્ધ અને કેનશી ભગવન્નતા જાનો જ છે. અને એ જાનો પણ દરેક સમયે ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તે પણ નર્થો જ છે. એટલે દરેક સમયે કાર્યની પર પરા ઉત્પન્ન થાય છે, એમ એ કહ્યું છે, તે યોગ્યજ છે.

જમાસિ — કાયોત્પત્તિમા દીર્ઘ ક્રિયાકાળ ન માનતા, માન એકજ સમય મનવામા આવે છે, તો પરી હેલના સમયેજ ઘટાદિ કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે, એનો નિયમ શામાટે હોવો એમ ? પહેલા સમયેજ કાર્ય કેમ ન કરાય ?

સ્વચિરો — કાણુ સિવાય કાર્ય થા શકે નહિ. ઘટાદિ કાર્યનુ કાણુ અન્ય સમયે જ હોય છે, પણ પ્રથમ સમયે નથી હોતુ, એટલે ત્યા પ્રથમ સમયાદિમા કાર્ય પણ નથી થતુ. જ્યા કાર્ય હોય ત્યાજ કારણ હોય, જ્યા કાર્ય ન હોય, ત્યા કારણ પણ ન હોય એમ અન્ય વ્યતિરેકથી ઘટાદિ કાર્યનુ કારણ અન્ય સમયેજ જણાય છે, તેવી તેનુ કાર્ય પણ ત્યાજ ઉત્પન્ન થાય છે. આથી “અન્ય સમયે કાર્યોત્પત્તિ થાય” એ નિયમ યુક્તિ પૂર્વક યોગ્યજ છે.

વળી એજ કારણથી વનમાનક્રિયાસમયે કરાતુ કાર્ય, અવશ્ય કરેલુજ કહેવાય, અને જે કાય કરેલુ હોય, તેની ભજના અજની, કારણ કે કેટલુક કરેલુ કાર્ય ક્રિયા થતી વખતે કરાતુ કહેવાય છે, અને બીજુ ક્રિયા ઉપરમ થયા પરી ચકાદિ પરથી ઉતરેલુ ઘટાદિ કાય, કરાતુ ન કહેવાય, કેમકે તેની ક્રિયાનો ઉપરમ થઈ ગયો છે — ક્રિયા બધ પડેલ છે. ૨૩૨૮-૨૩૨૯-૨૩૩૦.

સ્વચિરોએ કહેલ યુક્તિયો પ્રસ્તુત સધારામા યોજાને જમાવ પુન પૂર્વપક્ષ કરે છે, અને સ્વચિરો તેનો ઉત્તર આપે છે.

જ જત્ય નમોદેસે અતુદ્દ જત્ય જત્ય સમયમ્મિ ।

ત તત્ય તત્યમ થુયમતુદ્દ તપિ ત ચેવ ॥ ૨૩૨૧ ॥

વહુરત્યતુરણવિમિષ્ણદેમકિરિયાઙ્ગજ્જકોદીણ ।

મણસિ ટીહ કાલં જહ સયારસ કિ તત્ય ? ॥ ૨૩૨૨ ॥

પદસમયકજ્જકોદીરિમ્મહો સયારયાહિકુયકજ્જો ।

પદસમયકજ્જકાલ કિહ સયારમ્મિ છાણસિ ? ॥ ૨૩૨૩ ॥

જે સધારો જે આકાશ પ્રદેશમાં જે જે સમયમાં પથરાય છે તે સધારો તે તે સમયમાં પથરાયેલો છે, અને તેજ પથરાય છે પણ ખરો. વળી ઘણા વસ્ત્ર પાથરવાની વિભિન્ન દેશ ટ્રિયા વિગેરે કાર્યની પરપરાનો દીર્ઘકાળ તુ માને છે, તેા એમાં સધારાનો દીર્ઘકાળ કયા છે ? તુ સધારો રૂપ કાર્યમાંજ શુદ્ધિ વળી હોવાથી, દરેક સમયની કાર્યપર-પરાથી વિમુખ છે, ને દરેક સમયના કાલ કાળને સધારામાં યોગે છે ? ૨૩૨૧-૨૩૨૨-૨૩૨૩.

જામણિ -જે સધારો જે આકાશ પ્રદેશમાં જે જે સમયે પથરાય છે, તે સધારો તેટલા પ્રમાણમાં તે આકાશ પ્રદેશમાં તે તે સમયે પથરાયેલો છે, અને પથરાય છે પણ ખરો. મતલબ કે કેટલોક સધારો પથરાય છે, ને કેટલોક પથરાયો છે, પણ સર્વ સધારો પથરાયેલો ન કહેવાય, અને એથી કરીને “જે કરાતુ હોય તે કર્યું કહેવાય” ઇત્યાદિ જે મહાવીરદેવતુ વચન તે અસત્ય જણાય છે.

સ્થાવરો -જામણિ ! તમે ભગવન્તના વચનનો અભિપ્રાય નથી જાણ્યો, માટે જ એમ અચુત કહ્યો છે, કરાણ કે ભગવન્તતુ વચન સર્વન્યાત્મક હોય છે, એથી કરીને “કરાતુ હોય તે કર્યું નથી” એવું પણ કોઈક વખત વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ માની શકાય છે પરંતુ “વલ્લમાણે વલ્લિ ઉદ્દરિજ્જમાણે ઉદ્દરિય” ઇત્યાદિ જે સૂત્રો છે, તે તેા નિશ્ચયનયના મતે કહેલા છે, તેથી એ નયના અભિપ્રાયે “કરાતુ હોય તે કર્યું, પથરાતુ હોય તે પાથર્યું” ઇત્યાદિ સત્ય થઈ શકે છે, કેમકે નિશ્ચયનય એમ માને છે, કે પ્રથમસમયથીજ ઘટ કરવાનો આરભ નથી કર્યો, પરંતુ માટી લાવવી તેને મસળવી વિગેરે જુદા જુદા કાર્યો દરેક સમયે આરભાય છે એમાંજ જે કાર્ય જે સમયે આરભાય છે, તે કાર્ય તેજ સમયે ઉત્પન્ન થાય છે, કેમકે કાર્યકાળ અને નિષ્કાકાળ એકજ હોય છે, અન્યથા પૂર્વ કહેલ દાવા પ્રાપ્ત થાય. માટે “જે કરાતુ હોય તે કરેલું જ છે” એજ પ્રમાણે પ્રસ્તુત વિવાદમત્ત એનો સધારો પણ, પ્રથમ સમયથીજ સધળો પાથરવા માડ્યો નથી, પરંતુ દરેક સમયે, તેના જુદા જુદા અવયવો પથરાય છે, એમાંનો જે અવયવ જે સમયે પાથરવા માડ્યો હોય, તે અવયવ તેજ સમયે પથરાય છે. પણ સંપૂર્ણ સધારો તેા છેલ્લાસમયેજ પથરાય છે, અને ત્યાજ સંપૂર્ણ પથરાઈ રહ્યું છે એટલે “પથરાતુ હોય તે પથરાયેલું છે” વળી જે કાર્યનો તમે દીર્ઘકાળ માનો છે, તે તેા જુદા જુદા દેશ-કાળે વસ્ત્ર-કાળ વિગેરે જુદી જુદી વસ્તુઓ પાથરવા સંબધી ક્રિયારૂપ કાર્યની પરપરાનો છે, એમાં સધારો કરવામાં દીર્ઘકાળ કયાથી આવ્યો ?

જામણિ -જે પહેલા જુદા જુદા કાર્યો થતા હોય, અને સધારો તેા છેલ્લા સમયેજ આરભાતો હોય, ને ત્યાજ પૂરો થતો હોય, એમ ક્રિયાનો કાર્યકાળ અને નિષ્કાકાળ

(કાર્યની સમાપ્તિના કાળ) એક જ હોય, તે પછી અને અથાગનાજ દીર્ઘ ક્રિયાકાળ કેમ અનુભવાય છે ?

અર્થવિરો—દરેક સમયે થતી કાર્યની પરપગથી તમે વિમુગ્ધ છો, અને માત્ર મથા રાત્રી કાર્યમાત્ર યુદ્ધિવાળા છો, તે રી દરેક સમયે યતા મનની પરપગને કાળ અથાગના ચોલે છે. અદ્યે એ બોલે કાળ તમને સથારનો / અનુભવાય છે. ૨૩૨૧-૨૩૨૨-૨૩-૩

સો વજ્જુમુપનયમય અમુણતો ન પદિવજ્જર જાહે ।

તાહે સમણા કેઈ હસંપણા જિણ ચેવ ॥ ૨૩૨૪ ॥

પિયદ્મણાવિ પડ્ડણોડ્ડુરાગઓ તમ્મય વિય પવણા ।

દંકોવહિયાગણિદ્દહ્વત્થદેસા નય મળઈ ॥ ૨૩૨૫ ॥

સાવય ! સંપાદી મે તુમર દહ્વત્થિ સોપિ ય તમાહ ।

નણુ તુજ્ઞ હજ્ઞમાણં દહ્વંતિ મત્થો ન સિદ્ધંતો ॥ ૨૩૨૬ ॥

દહ્વ ન હજ્ઞમાણં જઈ વિગણ્ણાગર વ કા સક્કા ।

કાલે તયમાવાઓ સંપાદી કમ્મિ તે દહ્વા ? ॥ ૨૩૨૭ ॥

તે જમાણિ ઝગ્ગુમુપનય (નિશ્ચયનપવિગેય) ના અભિપ્રાયને નહિ અણુતો હોવાથી (સ્થવિરોહ કથન) બ્યારે તેણે અગીકાર ન કર્યું, ત્યારે કેટલાએક સાધુઓ ભગવન્ત પાસે ગયા, પણ પ્રિયદર્શના અથવા મુદ્ગાના સાધરીએ પતિના અનુસાગથી તેનાજ મત અગીકાર કર્યો. તે પછી ૬૬ આવકે નાબેલા અગારે તેના વચ્ચેના અમુક ભાગ બળ્યા, એટલે તેને તેણીએ કહ્યું—આવક ! તે આરી સમાદી (કેમ ?) બાળી ? ૬૬ આવકે તેને કહ્યું. આર્યે ! “ બળતું હોય તે બળ્યું ” એવા અભિપ્રાયવાળો તમારો સિદ્ધાન્ત નથી, અને એ પ્રમાણે જો બળતું હોય તે બળ્યું ન કહેવાય, તે પછી અતીત ને અનાગત કાળમાં દાદકિયાના અભાવે તમારી સમાદી શ્રે કયા બાળી ? ૨૩૨૪-થી-૨૩૨૭

અહવા ન હજ્ઞમાણં દહ્વં દાહકિરિયાસપત્તીય ।

કિરિયાડમાયે દહ્વં જઈ દહ્વ કિં ન તેઓકં ? ॥ ૨૩૨૮ ॥

વજ્જુમુપનયમયાઓ વીરજિણિદવવણાવલંબીળં ।

જુજ્ઞેજ્ઞ હજ્ઞમાણં દહ્વં વોતું ન તુજ્ઞપિ ॥ ૨૩૨૯ ॥

સમર સમર જો જો દેસોડ્ડગણિયાવમેઈ હજ્ઞસ્સ ।

ત તમ્મિ હજ્ઞમાણં દહ્વંપિ તમેય તમેવ ॥ ૨૩૩૦ ॥

નિયમેણ હજ્ઞમાણં દહ્વં દહ્વ તુ હોઈ મયણિજ્ઞં ।

કિંચિદિદ્દ હજ્ઞમાણં સ્વરયદાહં વ હોજ્ઞાહિ ॥ ૨૩૩૧ ॥

હજ્ઞામો સવોદ્ધપજ્ઞો ! પિયદસણાદઓ ટર્કં ।

વોજ્ઞુ જમાભિમેગ ધોત્તૂળ ગયા જિણસગાસં । ૨૩૩૨ ॥

અથવા (જો તમે એમ કહેતા હો કે) બળતું હોય ને બળ્યું ન કહેવાય, પણ દાદકિયા સમાપ્ત થયા પછી બળ્યું કહેવાય. જો એમ હોય તે દાદકિયાના અભાવે બળ્યું,

એમ થયું. અને એમ હોય તો પછી આખું વિષય પણ ખરું, એમ કેમ ન કહેવાય ? (કારણ કે) ત્યાં પણ દાહક્રિયાનો અભાવ છે બળતું હોય તે ખરું, એમ ઋતુસૂત્રનયના અભિપ્રાયે વીર જિનેશ્વરના વચનનું અવલંબન કરનાર કહી શકે, પણ તમારાથી તેમ ન કહી શકાય. (કારણ કે બળતું હોય તેને તમે ખરું છે એમ નથી કહેતા અને ઋતુ-સૂત્રનયના અભિપ્રાયે તો) સમયે સમયે બવતી વસ્તુનો જે ભાગ અગ્નિ પચાને પામે છે તે ખરું કહેવાય. તેથી તેને વિષે જે બળતું હોય તે અવશ્ય ખરું હોય છે, અને ખરું છે તેની ખજના છે, કેમકે એમાં કેટલુંક દાહક્રિયારહિત હોય છે ને કેટલુંક દાહક્રિયાવાળું હોય છે, પછી (એ પ્રમાણે ઠંડીની યોગ્ય શુદ્ધિઓ વડે બોધ પામેલ પ્રિયદર્શના અને બીજા સાધુઓએ કહ્યું) હે આર્ય ઠંડક ! અમે તમારું કથન અગીકાર કરીએ છીએ. એમ કહીને પ્રિયદર્શના વિગેરે જમાવિને એકલોજ મુકીને સઘળા જિનેશ્વર પાસે ગયા. ૨૩૨૮-થી-૨૩૩૨

ઇતિ બહુશ્વરવાદી જમાવિ નામના નિન્દવનો વાદ સમાપ્ત થયો.

હવે બીજા નિન્દવની વક્તવ્યતા સંબંધી કહે છે.

સોલસ વાસાણિ તયા જિણેણ હપ્પાહિયસ્સ નાણસ્સ ।

જીવપણસિયદિદ્ધી તો ઉસમપુરે સમુપ્પણ્ણા ॥ ૨૩૩૩ ॥ મૂ. મા. ૧૨૭

રાયગીહે ગુણસિલણ વમ્મુ ચોદસપુવિ તોસગુત્તો ય ।

આમલકપ્પા નવરી મિત્તસિરી કૂર પિઝઢાઈ ॥ ૨૩૩૪ ॥ મૂ. મા. ૧૨૮

ભગવંત મહાવીરદેવને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી મોળવર્ષે રાજગૃહ અથવા ઋતુભપુર નગરમાં જીવ પ્રદેશીક દષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ, રાજગૃહનગરના ગુરુશીવ ચેત્યમા આવેલા થાહ પૂનર વમ્મુ નામના આચાર્યના તિષ્ઠ્યુસ્સ નામના શિષ્યને આગવ કહેવાશે તેવો પૂર્વગત આવાપક લણના મિષ્ઠ્યાત્વના ઉદયથી વિપ્રતિપત્તિ થઈ તેને આમલકપ્પા નગરીમાં મિત્તસી નામના આચાર્યે કુર-સિક્ક આદિના દાનવડે (અનાજના દાણા આપના વડે) પ્રતિબોધ પમાડ્યો. ૨૩૩૩-૨૩૩૪.

ઉપરોક્ત અર્થને વિરોધ પ્રતિપાદન કરવાને જે રીતે તિષ્ઠ્યુસ્સ નિન્દવ થયો તે સ્પષ્ટ કરવાને ભાષ્યકાર કહે છે

આયપ્પવાયપુવ્વ અહિજ્જમાણસ્સ તોસગુત્તસ્સ ।

નયમયમવાળમાણસ્સ દિદ્ધિમોહો સમુપ્પણ્ણો ॥ ૨૩૩૫ ॥

एगादओ पएसा नो जीरो न य पएसहीणोवि ।

जं तो स जेण पुण्णो स एव जीवोऽंतिमपएसो ॥ २३३६ ॥

આત્મપ્રવા પૂર્વ લણતા તિષ્ઠ્યુસ્સને નયનો અભિપ્રાય નહિ જણનાથી દષ્ટિમોહ ઉત્પન્ન થયો. (તે આ પ્રમાણે) એકાદિ પ્રદેશ જીવ નહિ, (સર્વ પ્રદેશમાથી) એક પ્રદેશહીન હોય તે પણ જીવ નહિ, તો પછી જે પ્રદેશવડે જીવ પૂર્વ કરાય છે તે પ્રદેશજીવ કહેવાય. ૨૩૩૫-૨૩૩૬

આત્મપ્રવા નામનું પૂર્વ લણતા તિષ્ઠ્યુસ્સને તેમાં આ પ્રમાણે એક આવાપક આપ્યો “ વગે મતે ! જીવપણસે જીવતિ વત્તવં સિવા ? નો જણે સમજે. યવ દા,

તિન્નિ, જાવ દસ, સલેજ્ઞા, અસલેજ્ઞા મતે ! જીવપપસા જીવત્તિ વત્તવ્વ સિયા ? । નો
 ઇણદ્ધે સમદ્ધે, પગપપસુણેયિ જીવેણ જીવેત્તિ વત્તવ્વ સિયા । સે વેણ અદ્ધેણ ? । જમ્મા ણ
 કસિણે પઢિપુને લોગાગાસપ્પસતુલ્લે જીવે જીવેત્તિ વત્તવ્વ સિયા, સે તેણ અદ્ધેણ ॥ ” ઇતિ ।
 હે ભગવન્ત ! જીવના એક પ્રદેશને જીવ કહેવાય ? ના, એ અર્થ યોગ્ય નથી, ત્યારે શુ
 જીવના બે, ત્રણ, દશ, સ ખ્યાતા, અમ ખ્યાતા પ્રદેશને જીવ કહેવાય ? ના, એ અર્થ પણ
 યોગ્ય નથી, જીવના સર્વ પ્રદેશોમાથી એક પ્રદેશ ન્યૂન હોય, તો પણ જીવ ન કહેવાય,
 કેમ કે સ પૂર્ણ લોકાકાશના પ્રદેશ બેટલા જીવના પ્રદેશ હોય, તોજ જીવ કહેવાય આ
 આલાપક કોઇ એક નયની અપેક્ષાવાળો છે, પણ સર્વનયાત્મક નથી ” આ પ્રમાણે આ-
 લાપકનો તાત્પર્યાર્થ ન જાણ્યાથી તિબ્બશુસને મિથ્યાત્વના ઉદયથી દુષ્ટિભ્રાણ થયો. તે
 ઉપરોક્ત આલાપકથી એમ સમજવા લાગ્યો કે એક, બે આદિથી આરંભીને યાવત એક
 પ્રદેશ ન્યૂન હોય તોપણ જીવ ન કહેવાય, કેમકે તે આલાપકમા તેના નિષેધ કર્યો છે,
 માટે જે કોઈ છેલ્લા પ્રદેશવડે જીવ પૂર્ણ કરાય છે, તે પ્રદેશજ જીવ છે, તે મિયાવના સર્વ
 પ્રદેશ જીવ નથી, એમ એ આલાપકથીજ સિદ્ધ થાય છે એ પ્રમાણે વિરૂદ્ધ સ્વીકારવા
 લાગ્યા. ૨૩૩૫-૨૩૩૬.

એ પ્રમાણે એ વિપ્રતિપત્તિ પામ્યો, એટલે તેને બોધ પમાડવાને કૃપાળુ આચાર્ય
 કહેવા લાગ્યા કે-

દુરુણાઽભિહિઓ જઈ તે પદમપપસો ન સમઓ જીવો ।

તો તપ્પરિણામો હિય જીવો કહમતિમપપસો ? ॥ ૨૩૩૭ ॥

અહવ સ જીવો ફિહ નાઈમોત્તિ ? કો વા વિસેસદ્ધક તે ? ।

અહ પૂરણોત્તિ બુદ્ધી એકેકો પૂરણો તસ્સ ॥ ૨૩૩૮ ॥

પર્વં જીવવહુત્તં પજીવ સવ્વહા વ તદમાવો ।

ઈચ્છા વિવજ્ઞઓ વા વિસમત્ત સવ્વસિદ્ધી વા ॥ ૨૩૩૯ ॥

જ સવ્વહા ન વીસું સવ્વેસુવિ ત ન રેણુતેલ્લ વ ।

સેસેસુ અસમ્મઓ જીવો કહમંતિમપપસે ? ॥ ૨૩૪૦ ॥

શ્રીશુદ્ધે કહું કે, બે પ્રથમપ્રદેશને તુ જીવ નથી માનતો, તો પછી અન્ય
 પ્રદેશ પણ જીવ કેમ કહેવાય ? તે પણ બીજા પ્રદેશોના બેવાજ પરિણામ વાળો છે,
 અથવા એ અન્યપ્રદેશને તુ જીવરૂપ માને છે, તો પ્રથમ પ્રદેશને કેમ નથી માનતો ?
 અથવા એમ માનવામા કયો વિશેષ હેતુ છે ? અન્યપ્રદેશથી જીવ પૂર્ણ થાય છે, એ
 એમા વિશેષ હેતુ છે, એમ માનતો હોય તો બીજા દરેક પ્રદેશથી પણ જીવની પૂર્તિ
 થાય છે, અને એમ માનવાથી તો દરેક જીવમાં અનેક જીવની પ્રાપ્તિ થાય, અથવા સર્વ-
 થા જીવનો અભાવ થાય, આમ છતાં આગ્રહથી ધન્યા મુજબ એમ કહેતો હોય, તો
 એથી વિપરીત કેમ નથી કહેતો ? અથવા વિષમતાએ કેમ નથી કહેતો ? કેમકે સ્વેચ્છા
 મુજબ બોલવાથી સર્વપક્ષની સિદ્ધિ કરી શકાય છે. વળી રેતીના કણીયામા તેલની પેટ જે
 દરેક બુદ્ધા બુદ્ધા અવયવોમા નથી હોતુ, તે સર્વ અવયવોમા પણ નથી હોતુ, તેવી રીતે
 શેષપ્રદેશોમા જીવ ન હોય, તો અન્યપ્રદેશોમા કેવી રીતે હોય ? ૨૩૩૭-૨૩૩૮-૨૩૩૯-૨૩૪૦.

તિબ્બશુસ ! બે જીવના પ્રથમ પ્રદેશને તુ જીવ નથી માનતો તો તેના અન્ય

પ્રદેશને જીવ કેવી રીતે કહે છે ? કારણ કે એ અત્યપ્રદેશ પણ જીવ પ્રમાણે પ્રદેશોના જેવાજ પરિણામવાળો છે, એ રીતે પણ જીવ ન હોય, વળી જેમ તુ અત્યપ્રદેશને જીવ માને છે, તેમ પ્રથમ પ્રદેશને પણ જીવ કેમ નથી માનવું ? કારણ કે એ આદ્યપ્રદેશ પણ અત્યપ્રદેશની જેમ જીવ પ્રદેશોના જેવાજ પરિણામવાળો છે અથવા એ ઉભયમા પ્રદેશપણ સમાન જતા, અત્યપ્રદેશ જીવ કહેવાય અને આદ્યપ્રદેશ જીવ ન કહેવાય, એમ માનવામાં કયા વિગત હોતુ છે ? અગત્યના પ્રદેશ રાશિની મજબાને એ અત્યપ્રદેશ પૂર્ણ કરે છે, તેથી તે જીવ કહેવાય છે, અને આદ્ય પ્રદેશ નથી કહેવાતો. એવો નિશ્ચય હોતુ તુ જણાવવો હોય, તો તે પણ અગત્ય છે, કારણ કે જેમ એ અત્યપ્રદેશ સખ્યાને પૂર્ણ કરે છે, તેવી રીતે પ્રથમાદિ દરેક પ્રાણી પણ તે મજબાની પૂર્તિ કરે છે. એટલે તે દરેકને અત્યપ્રદેશની જેમ જીવ પ્રાપ્ત થયો, અને એથી દરેક જીવને અસખ્ય જીવાત્મક માનવો પડશે, અથવા તો પ્રમાણે પ્રદેશોની જેમ અત્યપ્રદેશમાં પણ જીવતવા અભાવે સર્વથા જીવનોજ અભાવ થશે

દરેક પ્રદેશો નિર્વક્ષ્ય મજબાની પૂર્તિ કરે છે, જતા પણ અત્યપ્રદેશજ જીવ કહેવાય અને બાકીના ન કહેવાય, એવો આશય રાખવો હોય, તો પછી રાજા નિગેરની જેમ ઇચ્છા મુજબ જેમ તને ગમે તેમ બોલ, એ પ્રમાણે ઇચ્છા મુજબ બોલતા આદ્ય પ્રદેશને જીવ અને અત્યપ્રદેશને અજીવ એમ વિપરીત પણ કેમ નથી કહેવું ? અથવા કેટલાક પ્રદેશો જીવ છે, અને કેટલાક પ્રેમાના અજીવ છે, એ રીતે વિચારવાથી પણ કેમ નથી કહેવું ? કારણ કે ઇચ્છા મુજબ બોલનાર સર્વ પક્ષો ગમે તેમ કહી શકે છે વળી રેતીના કણીયામાં તેવની જેમ જીવ છે. જીવ એકે અવયવમાં જે સર્વથા નથી હોતુ, તે સર્વ અવયવોના મધુકાયમાં પણ નથી હોતુ, તેનીજ રીતે પ્રથમાદિ દરેક પ્રદેશમાં તુ જીવ નથી માનવો, એટલે જીવ પ્રદેશમાં જીવતવ નહીં જતા પરિણામ વિષે મમાન જતા પણ અકસ્માત્ અત્યપ્રદેશમાંજ એ જીવતવ કયાથી આવ્યું ? ૨૩.૭-૨૩૮-૨૩૩૬-૨૩૪૦,

અહ દેસઓડવસેસેસુ તોનિ કિહ સવ્વહતિમે જુતો ? ।

અહ તમિ વ જો હેઝ સ ઇવ સેસેસુવિ સમાળો ॥ ૨૩૪૧ ॥

નેહ પવસત્તળઓ અન્તો જીવો જહામ્પવસો ।

આહ સુવમ્મિ નિસિદ્ધા સેસો ને વ આન્નમવસો ॥ ૨૩૪૨ ॥

નણુ ઇગોત્તિ નિસિદ્ધો સોવિ સુવ જહ સુવ વમાળ વે ।

સુધે સવ્વવવસા મણિવા જીવો ન ચોરમોત્તિ ॥ ૨૩૪૩ ॥

તત્તુ પદોવવારો ન સમત્તપહો વ સમુદિયા ને વ ।

સન્ને સમત્તપહઓ સવ્વવવસા તહા જીવો ॥ ૨૩૪૪ ॥

અત્યપ્રદેશોના અવગેય પ્રદેશોમાં દેશથી જીવ છે, અને અત્યપ્રદેશમાં સપૂર્ણ જીવ છે (એમ કહેવામાં આવ્યું) તો પણ અત્યપ્રદેશમાં સપૂર્ણ જીવ કેમ થઈ શકે ? (એ પણ પ્રમાણે પ્રદેશોના જેવાજ હોવાથી તેમાં એ દેશથી જીવ થઈ શકશે.) અને (જો) તે અત્યપ્રદેશમાં સપૂર્ણ જીવ માનવામાં જે હોતુ છે, તે હોતુ તો પ્રદેશોમાં પણ સમાન છે (તો પછી અત્યપ્રદેશની જેમ જીવ દરેક પ્રદેશોમાં પણ સપૂર્ણ જીવ કેમ

નથી માનતો ?) વળી જેમ પ્રથમાન્ પ્રદેશો પ્રદેશરૂપ હોવાથી જીવ નથી, તેમ અન્યપ્રદેશ પણ પ્રદેશરૂપ હોવાથી જીવ નથી, આગમની અ-૨ (પૂર્વોત્ત આવાપન્ના) એવ પ્રદેશોમા જીવનો નિવેશ કર્યો છે, પણ આ પ્રદેશમા નથી નિવેશ કર્યો, (એમ કહેવામા આવે તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે) એ અન્યપ્રદેશ પણ એ જ હોવાથી જીવમા તેનાએ નિવેશ કર્યો છે. પરો મતે ! જીવપણે જાવેતિ વત્તવ સિયા ? નો જણકે મમકે, વળી જે તને શ્રુત પ્રમાણ હોય, તો સચે મ પૂર્ણ જીવના પ્રદેશોને જ જીવપણે ત્યાં કહેવા છે (જમ્મા ન કમિણે પઢિપુત્તે લોનાગાસપવનતુલ્લે જીવે જાવેતિ વત્તવ સિયા ”) પણ એક અન્યપ્રદેશને નથી કહેવ, જેમ એક તત્ત્વ પદનો ઉપકારી છે, (તેના વિના પદ સ પૂર્ણ ન કહેવાય) પણ તે એક તત્ત્વ સ પૂર્ણ પદ ન કહેવાય, (સધળા સમુદિત તત્ત્વોમા હોય, જતો સ પૂર્ણ પદ કહેવાય.) તેરી જ રીતે જીવનો એક પ્રદેશ તે જીવ ન કહેવાય, પણ સર્વ પ્રદેશો સમુદિત હોય તો જ જીવ કહેવાય ૨૪૪૨-થી-૨૪૪૪.

एवभूयनयमय देव-वपसा न वस्तुगो भिन्ना ।

तेनावस्तुति मया कृमिण विष वस्तुमिदं से ॥ २४४५ ॥

जइ त पमाणेव कसिगो जीवो अहोवयाराओ ।

देसेवि सव्वतुद्धी पवज्ज सेसेवि तो जीव ॥ २४४६ ॥

जत्तो व तदुवयारी देसूणे न व पएसमेत्तस्मि ।

जइ तंतूगम्पि पडे पढोवयारो न ततुम्पि ॥ २४४७ ॥

એવ બૂત નયના અને દેશ-પ્રદેશ વસ્તુથી ભિન્ન નથી, તેથી તે દેશ-પ્રદેશ વસ્તુરૂપ જ નથી આવી કરીને દેશ-પ્રદેશની કલ્પના સિવાય મ પૂર્ણ વસ્તુનેજ એવ બૂતનય વસ્તુરૂપે માને છે. તે માટે જો તુ એવ બૂતનયના મતને પ્રમાણ માનતો હોય, તો એ પ્રમાણે સ પૂર્ણ પ્રદેશાત્મક જીવ માન. (વળી “ આમ બ્રહ્મ, વસ બ્રહ્મ ” ઇત્યાદિ ન્યાયે) એક દેશમા પણ સમસ્ત વસ્તુના ઉપચારથી સ પૂર્ણ વસ્તુ માનતો હોય તો એ પ્રમાણે શેષપ્રદેશોમાં પણ ઉપચારથી જીવ અંગીકાર કર. અથવા એવો ઉપચાર પણ કપક ન્યૂન પ્રદેશોમા થાય, પણ માત્ર અન્યપ્રદેશમા જીવ છે, એમ ઉપચાર ન થાય. જેમ થોડાએક તત્ત્વોમાથી ન્યૂન પદમા પદનો ઉપચાર કરાય છે, પણ એકજ તત્ત્વોમાં નથી કરાતો, તેમ અહીં પણ સમજવું. ૨૪૪૫-થી-૨૪૪૭

ઉપરોક્ત શ્રુતિઓ વડે શુરેએ સમજાવ્યો છતાં તે વખત બોર ન પામ્યો અને પછી આગલ પામ્યો તે વાત કહે છે.

इय घण्णविओ जाई न पवज्जइ सो तओ कओ वज्झो ।

तत्ता आम उरुण्णाय भित्तसिरिणा सुओवाय ॥ २४४८ ॥

भक्खग पायण-उज्जण-वत्थतावयवलाभिओ भणइ ।

सावय ! विग्गमियाऽहे कीसत्ति ? नओ भणइ'सइदो ॥ २४४९ ॥

नणु तुज्झ पिद्धो पज्जतावयवमित्तयोऽवयवी ।

जइ'सव्वमिण तो का विहम्मणा' मिच्छमिहरा ये ॥ २४५० ॥

એ પ્રમાણે શુદ્ધ સમજાવ્યા છતાં બ્યારે તેણે તે પ્રમાણે અગીકાર ન કર્યું, ત્યારે તે તિષ્ઠ્યુષ્મને ગચ્છથી બહાર ઝર્યા, એટલે તે વિહાર કરતાં આમલકકંપા-નગરીએ આગ્રસાલ વનમાં રહ્યો, ત્યાં મિત્રશ્રી નામના આવકે (આ નિન્હવ છે એમ બાણીને તેને પ્રતિબોધ કરવાને) લક્ષ્યા માટે આમલક કર્યું. તે ત્યાં ગયો એટલે આવકે ધણા આદરપૂર્વક તેની આગળ હૃદય-પાન-વ્યગ્ર-વસ્ત્ર વિગેરેના સમૃદ્ધ ધરીને તે દરેકમાંથી એકેક અવયવ લાંબે તેને આપ્યા, આથી તિષ્ઠ્યુષ્મને કહ્યું-આવક ! આ પ્રમાણે કરીને, શુ તે અમારી મજૂરી કરી ? ત્યારે આવકે કહ્યું, (મહારાજ !) અન્તતો અવયવ-માન્ય અવયવી છે, એમ તમારો સિદ્ધાન્ત છે, જો એ સાચું હોય, તો મેં આમાં મશકરી કરી-હયા ? અને એમ ન હોય, તો તમારો સિદ્ધાન્ત અસત્ય છે ૨૩૪૮-થી-૨૩૫૦

અસાવયવો ન કુણ્ડ સમત્તકજ્ઞતિ જઈ ન સોઠમિમઓ ।

સંવવહારાર્ણ તો તર્ગમ કઓઽવયવિગ્નાહો ? ॥ ૨૩૫૧ ॥

અંતિમતત્તુ ન પદો તવજ્ઞાકરણઓ જહા કુમો ।

અહ તયમાવેવિ પદો સોર્કિ ન ઘટો સ્વપુષ્પ વ ? ॥ ૨૩૫૨ ॥

સવલંભવવહારાભાવાઓ નત્તિ મે સ્વપુષ્પ વ ।

અસાવયવેઽવયવો દિદ્વતાભાવઓ વાવિ ॥ ૨૩૫૩ ॥

પદ્મવલ્લઓઽશુમાળા આગમઓ વા પસિદ્ધિરત્યાણ ।

સન્વાપમાળત્રિસયાર્થ મિચ્છત્તમેવ મે ॥ ૨૩૫૪ ॥

ઈય ચોડ્ય સપુદ્ધો સ્વામિયપદિલામિઓ પુણો વિહિના ।

ગદ્દુ ગુરુપાયમૂલ સસીસપરિસો પદિક્તવો ॥ ૨૩૫૫ ॥

જો અન્ય અવયવ સંપૂર્ણ અવયવીતુ કાર્ય ન કરતા હોય, અને તેથી તમને તે છટ ન હોય (એજ પ્રમાણે જો પદ્માનના તથા વસ્ત્રના અન્ય અવયવો તમને સતોપ ન પમાડતા હોય) તો સંવવહાર રહિત એ અન્ય અવયવમાં સમસ્ત અવયવીને તમને કયાથી આમલક થયો ? જેમ ઘડો પટલ કાર્ય નથી કરતો, તેમ અન્ય તન્તુ પણ કડીથી રક્ષણ કરવાદિરૂપ પટલ કાર્ય નથી કરતો, તેથી તે પટ નથી અને જો તેમાં પટના કાર્યના અભાવ છતાં પણ પટ કહેવામાં આવે, તો ઘટ અથવા આકાશપુષ્પને પણ પટ કેમ ન કહેનાય ? (તે પણ પટલ કાર્ય નથી કરતા) વળી અન્ય અવયવમાં તમે માનેલ અવયવી જણાવો નથી, અને તેના વ્યવહારનો પણ અભાવ છે, તેથી આકાશપુષ્પની પેટ તેમાં તેનો અભાવ છે, અથવા તમારી માન્યતામાં કેા દૃષ્ટાન્ત નથી, તેથી તમારા સાધ્યની સિદ્ધિ પણ નથી. પ્રત્યક્ષ અનુમાન અને આગમથી પદાર્થોની સિદ્ધિ થાય છે, અને એ પ્રમાણે તો તમારું સાધ્ય સિદ્ધ કરતા નથી, તેથી તમારો માનેલ પક્ષ મર્વ પ્રમાણના વિષયરહિત હોનાથી અસત્ય છે. આ પ્રમાણે મિત્રશ્રી આવકે તેને પ્રતિબોધ પમાડ્યો એટલે તેણે તેને ખમાવ્યો, તેથી આવકે પુનઃ સંપૂર્ણ અન્ન-વસ્ત્રાદિ વિાધપૂર્વક આપ્યા, પછી તે પાતાના શિષ્યોસહિત શુદ્ધ પાસે ગયો અને સમ્યગ્ માગ પામીને શુદ્ધ સાધ વિચરવા લાગ્યો. ૨૦૫૧-૨૩૫૫

એ પ્રમાણે અન્યપ્રદેશમાં જીવનાર તિષ્ઠ્યુષ્મનામાં દ્વિતીય નિન્હવનો વાદ સમાપ્ત થયો

હવે ત્રીજા નિન્દવ સળધી વક્તવ્યતા કહે છે.

ચોદા દો વાસસયા તદ્દા સિદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

તો અવ્વત્તપદિદ્ધી સેયવિઆણ સમુપ્પણ્ણા ॥ ૨૩૬૬ ॥ મૂ. મા. ૧૨૯
સેયવિપોલાસાદે જોમે તદ્દિવસહિયસૂલે ય ।

સોદ્દમ્મનલિણિગુમ્મે રાચગિહે મુરિયવલભદે ॥ ૨૩૬૭ ॥ મૂ. મા. ૧૩૦

ભગવન્ત મહાવીરદેવ મોક્ષે ગયા પછી ખસે ચૈત્ત વર્ષે ચૈતવિકા નગરીમા અવ્યક્ત-
વાદીતુ દર્શન ઉત્પન્ન થયું. ચૈતવિકા નગરીના પૌલાપાદ ચૈત્યમા રહેલા આચાર્ય પોતાના
શિષ્યોને યોગવહન કરાવતા હતા. તેઓ તે દિવસે હૃદયમા શૂળ ઉત્પન્ન થવાથી કાળધર્મ
પામીને કૌધર્મ દેવલોકના નાલિની શુભ વિમાનમા દેવ વધા માધુપરની અતુક પાથી
તે દેવે આચાર્યના મૃત દેહમા કાળધર્મ થઇને માધુના યોગ પૂર્ણ કરાવ્યા, પછી પ્રગટ થઇને
તે પોતાને સ્થાને ગયો, એટલે સાધુઓ અવ્યક્ત દૃષ્ટિ પામ્યા, તેમને રાજશુદ્ધિ નગરીમા
ઐયવ શી બળભદ્ર રાજાએ યોધ પમાડ્યો. ૨૩૫૬-૨૩૫૭

શ્રી મહાવીર દેવ નિર્વાણ પામ્યા પછી ખસે ને ચૈત્ત વર્ષે અવ્યક્ત વાદીતુ દર્શન
ઉત્પન્ન થયું. તેની ઉત્પત્તિ આ પ્રમાણે છે. ચૈતવિકા નગરીના પૌલાપાદ ચૈત્યમા આચાર્ય
આપાદ નામના આચાર્ય પોતાના ધણા શિષ્યો સહિત આવીને રહ્યા, અને શિષ્યોને આગાહ
યોગ વહન કરાવવા લાગ્યા, તે અવસરે બીજા કોઇ વાચનાચાર્ય ન હોવાથી, આચાર્ય
પોતેજ તેમના વાચનાચાર્ય થયા, તથાવધ કર્મવિપાકથી આચાર્યશ્રી તેજ દિવસે રાત્રિએ
હૃદયમા શૂળતા વ્યાધિથી કાળધર્મ પામીને કૌધર્મ દેવલોકના નાલિની શુભ વિમાનમા
દેવ થયા. આચાર્ય કાળધર્મ પામ્યા છે, -તે વાત ગમ્મમા કોઈપણ જણતુ નહતું, આથી
પૂર્વેક્કદેવે અવધિજ્ઞાનથી માધુઓનો યોગોદ્ધરનાદિ પૂર્વભવનો બનાવ જણાવે, સાધુઓપરની
અતુક પાથી આચાર્યના મૃત શરીરમા પ્રવેશ કર્યો, પછી ઊઠીને સાધુઓને કહ્યું અરે ?
મુનિઓ ! વૈરાગિકાળ (રાત્રિના બીજા પહેરે લેવાનો) મહુણ ઝરો, તેથી સાધુઓએ તે પ્રમાણે
કહ્યું, અને શ્રુતના ઉદ્દેશ-સમુદ્દેશ અનુજ્ઞા વિગેરે સર્વ તેમની આગળ આચાર્યરૂપધારી દેવ
કર્યો આ પ્રમાણે દેવપ્રભાવથી તે દેવે માધુઓના કાળભગાદિ વિધનથી બચારીનેયોગે
પૂર્ણ કરાવ્યા. પછી તે ગરીર તણને દેવલોકમા જતા તે દેવે મુનિઓને કહ્યું, હે મુનિઓ !
મે અવિરતીએ ચાગિવાળા એવા તમારી પાસે વદનાદિ કરાવ્યું તેની ક્ષમા કરો,
હું આચાર્યનોજ છવ છું, તે દિવસે હું મરણ પામીને દેવ થયો છું, અવધિજ્ઞાનવડે તમારો
વૃત્તાત જાણીને તમારાપરની અનુકંપાથી અહીં આવ્યો, અને તમને સર્વને આગાહયોગ
પૂર્ણ કરાવ્યા. આપની પાસે વદનાદિ અનુચિત એ કરાવ્યું, તે મારો અપગ્રાધ ક્ષમા કરો,
ઈત્યાદિ કહીને તે દેવ પોતાના સ્થાનકે ગયો

દેવતા ગયા પછી માધુઓ આચાર્યના ગરીરને પરકરીને વિચારવા લાગ્યા કે
અરે ! આપણે સધળાએ ધણા કાળમુધી અવિરતિને વદન કર્યું, આ પ્રમાણે કપટયુક્ત
અન્યત્ર પણ હોય, તો શી ખબર ! કોણ જાણે ? કોણ વિરતિવાલો હશે ? ને કોણ અવિરતિ
દેવ હશે ? માટે કો એ કોણને વદનજ ન કરતું, એ વડારે લાભદાયી છે, અન્યથા અવિ-
રતિને વદન કરતા મુખના દોષ થાય આ પ્રમાણે તેવા પ્રકારના વડારે કર્મના ઉદયથી
અપરિપક્વ બુદ્ધિવાળા તે સાધુઓ અવ્યક્ત દૃષ્ટિ થયા, અને પરસ્પર એક બીજાને પણ
વદન કરતું છોડી દીધું. આથી તેમને બીજા વૃદ્ધ મુનિઓએ-કહ્યું, જો તમને સર્વત્ર એવેજ

સ દેહ હોય, તે જેણે તમને “ હું દેવ છું ” એમ કહ્યું, તેના તમને એ દેવ છે, કે નહિ, એનો કેમ સદહ નવી થતો ? તેણે પેતે “ હું દેવ છું ” એમ કહ્યું, વળી પ્રત્યક્ષથી પણ એમ તે દેવસ્વરૂપ જોયું, તે રી તેમા અનતે પદક ન રી, એન કહ્યો હો, તો જેઓ “ અમે સાધુ છીએ ” એમ કહી છે, અને પ્રત્યક્ષ રી સાધુ-સ્વરૂપ જણાય છે, તેઓમા તમને સાધુપણનો સદહ શાલી થાય છે ? કે જેથી પરસ્પર પડ વદન ન રી કરતા ? વળી સાધુના નયન કરતા દંતુ વદન સત્ય છે, એમ ન ગ્રહી શકાય, દેવો કીડા માટે અસત્યવદન પણ બોલે, પરંતુ સાધુઓ શ્રદ્ધામાપણની વિનિયમિત થએલા હોવાથી કદીપણ અસત્ય બોલતા નથી.

કથાદિ યુક્તિઓથી સમજાવ્યા છતાં પણ, તેઓ સમજ્યા નહિ, એટલે તે સધળા અજ્ઞાતવાદી સાધુઓને ૧૨૦ મહાર કષો, તેઓ વિદ્યાર કરતા અનુક્રમે રાજશૃહનગરે આવ્યા, અને શુભશિન ચૈત્યમા રક્ષા તે વખતે તે નગરનો મૈથિનશી બ્રહ્મભદ્ર નામે રાજા આવક હતો, તેણે જાણ્યું કે તે અ-અજ્ઞાતવાદી નિન્દકો છે, આથી તેઓને ધોમ્ય માર્ગે લાવવા માટે રાજાએ પોતાના માણસો મોકલેને તે સાધુઓને રાજમહેલમા બોલાવ્યા, અને તેઓને હાથીના પગ નીચે ત્રગ ના વડે વડ કરવાને લશ્કરના માણસોને આજ્ઞા કરી તેનાર પછી તેમને ચગદવા માટે હાથીનું લશ્કર મગાવ્યા છતાં તે સાધુઓ બોલ્યા રાજા ! અમે જાણીએ છીએ કે તું આનક છે, તો અમારા જેવા સાધુઓને આમ શા માટે મારે છે ? તે સામગીને રાજાએ કહ્યું, તમારા સિદ્ધાન્તાનુસાર હું આવક છું કે નહિ, તેની શી ખાતરી ? વળી તમે પણ ચોર-ઝાકે શુભચર યા સાધુ હોયો, તે ફોજ જાણે છે ? સાધુઓ બોલ્યા રાજા ! અમે નિશ્ચય સાધુઓજ છીએ, અન્ય કોઈ નથી, રાજાએ કહ્યું એ તમને એમ નિશ્ચય હોય, તો જે જ્યેષ્ઠ મુનિઓ હોય, તેમને પણ તમે પરસ્પર વદનકદિ કેમ નથી કરતા ? આ પ્રમાણે રાજાના નિષ્કર અને કેમજ નયનો સામળી તે મુનિઓ બોધ પામ્યા, લગજીત થયા અને નિ રાક્ષી થવાથી સન્માર્ગ પામ્યા પછી રાજાએ વિનયથી કહ્યું, મહારાજ ! તમને-ધોમ્ય માર્ગે લાવવા માટેજ એ આ પ્રમાણે કહ્યું છે, તેમા મારાથી જે અવિનય કે અપરાધ થયો હોય, તે ક્ષમા કર્યો. ૨૩૫૬-૨૩૫૭

એજ અર્થ વિસ્તારથી હવે બાબતકાર કહે છે

શુભા દેવીમૂળ સમણરૂપેણ વાહ્યા સીસા ।

સન્માયે પરિકાહિણ અવત્તયદિદ્ધિનો જાયા ॥ ૨૩૫૮ ॥

કો જાણઈ કિં સાહુ દેવો વા તો ન વર્ણજ્ઞોત્તિ ।

હોજ્જ અસજનયનમણ હોજ્જ મુસાવાયમમુઓત્તિ ॥ ૨૩૫૯ ॥

પેરવયળં જદ પર સદેહો કિં મુરો તિ સાહુત્તિ ? ।

દેવે કહ ન સક્કા કિં સોં દેવો ન દેવો તિ ? ॥ ૨૩૬૦ ॥

તેણ કહિણ્તિ વ મઈ દેવોડઈ રૂપદરિસણાઓ ય ।

સાહુત્તિ અહ કહિણ સમાણરૂપમ્મિ કા સક્કા ? ॥ ૨૩૬૧ ॥

દેવસ્સ વ કિં વયળ સચ નિ ન સાહુરૂપધારિસ્સ ।

ન પરોપ્પરંપિ વન્દહ જ જાગન્નાવિ જયત્તિ ॥ ૨૩૬૨ ॥

૧૯ થએલા શુભે સાધુસ્વરૂપ શિષ્યા પ એ વાનાદિ કરાવ્યું, જ્યારે તેમણે દેવશુભે

સત્ય વાત કહી, ત્યારે તે શિષ્યો અવ્યક્ત દૃષ્ટિ થયા તેઓ એમ માનવા લાગ્યા કે કોણ જાણે આ સત્ય સાધુ હશે ? કે સાધુવેશધારી દેવ હશે ? એમાં કંઈ નિશ્ચય નથી થતો. મારે કોઈને પણ કોઈએ વદનાદિ ન કરેતું, કેમ કે આપાકદેનની ઘેડે અસય-તિને વદન થઈ જાય, ને “ આ પ્રતી છે, ” એમ બોલવામાં મૃધાવાદ દોષ લાગે. (આ પ્રમાણે તેઓને અવ્યક્તદૃષ્ટિ થએલા જાણીને) વૃદ્ધ સાધુઓએ કંઈ, જો તમને બીજા-ઓમાં “ આ સાધુ છે, કે દેવ છે ? ” એવો સંદેહ થતો હોય, તો જાણે તમને “ હું દેવ છું ” એમ કંઈ, તે દેવમાં “ એ દેવ છે કે દેવ નથી ” એવો સંદેહ કેમ નથી થતો ? તેણે પોતે જ કંઈ કે હું દેવ છું, અને અંગે પણ દેવસ્વરૂપ જોયું, તેથી તેમાં સંદેહ નથી થતો, એમ કહેતા હો, તો જ એમ કહે કે હું સાધુ છું, અને સાધુડ સ્વરૂપ પણ જોવામાં આવે છે, તો તેમાં તમને કેમ સંદેહ થાય છે ? અથવા શું સત્ય સાધુનું વચન અસત્ય હોય છે, અને દેવનું વચન સત્ય હોય છે ? કે જેથી “ આ સાધુ છે ” એમ જાણ્યા છતાં પણ પરસ્પર વદનાદિ નથી કરતા ? ૨૩૬૨

જોવાઈપયરયેસુવિ સુહુમ વ્વર્વાહિગ-વિગિટ્વલ્લેસું ।

અદ્વતપરોવરોસુ ય કહ ન જિનાઈસુ મે સકા ? ॥ ૨૩૬૩ ॥

તત્ત્વયણાઓ વ મई નણુ તત્ત્વયણ સુસાહુવિત્તોત્તિ ।

આલયવિહારસમિઓ સમણોડય વંદણિજ્જોત્તિ ॥ ૨૩૬૪ ॥

જહ વા જિર્ણિદપદિમ જિણગુનરહિયતિ જાણમાણાવિ ।

પારિણામવિસુદ્ધત્થ વંદહ તહ કિં ન સાહુપિ ? ॥ ૨૩૬૫ ॥

હોજ નવા સાહુસં જરૂલ્લે નત્તિ ચેવ પદિમાઈ ।

સા ફીસ વદણિજ્જા ? જરૂલ્લે ફીસ પદિસેંહો ? ૨૩૬૬ ॥

અસ્સંજયપદિલ્લે પાવાણુમई મई ન પદિમાઈ ।

નણુ દેવાણુગયાઈ પદિમાઅવિ હેજ્જ સો દોસો ॥ ૨૩૬૭ ॥

(જો એ પ્રમાણે તમને યતિઓમાં સંદેહ હોય) તો સૂક્ષ્મ-અવ્યક્ત-અને વિપ્રકૃષ્ટ છવાદિ પદાર્થોમાં, તેમજ અત્યંત પરોક્ષ એવા જિનેશ્વરતદિમાં પણ તમને શંકા કેમ ન હોય ? જિનેશ્વરમાં શંકા નથી, અને તેમના વચનથી છવાદિ પદાર્થોમાં પણ શંકા નથી, એમ કહેતા હો, તો “ સારા આચરણવાળા હોય તે સાધુ ” એવા જિન-વચનથી આલય-વિહાર યુક્ત આ સાધુ છે, અવશ્ય વદન કરવા યોગ્ય છે. (એમ કેમ નથી માનતા ?) અથવા જેમ જિનેશ્વરની પ્રતિમા જિનેશ્વરના શુદ્ધ રહિત છે, એમ જાણવા છતાં પણ પરિણામની વિશુદ્ધિ માટે, તમે તેને વદન કરો છો, તેની રીતે સાધુને પણ કેમ નથી કરતા ? વળી યતિરૂપમાં સાધુપણું હોય, અથવા ન પણ હોય, અને પ્રતિમામાં તો જિનપણું નથી જ હોય. તે છતાં તે પ્રતિમાને શા માટે વદન કરો છો ? અને યતિરૂપમાં શા માટે નિષેધો છો ? દેવાધિષ્ઠિત અસ્ત્વર્ત યતિરૂપધારી મુનિને વદન કરવાથી અમ યતના પાંપની અનુપ્રતિ થાય છે, તેની પાંપાનુપ્રતિ પ્રતિમાને વદન કરવાથી નથી થતી, એમ કહેતા હો, તો દેવાધિષ્ઠિત દેવ પ્રતિમાને વદન કરતા પણ, તે અનુ-મતિરૂપ દોષ આવે છેજ. ૨૩૬૩ થી ૨૩૬૭

સ દહ હોય, તે જેએ તમ । “ હુ દેવ હુ ” એમ કહ્યું, તેના તમને એ દેવ છે, કે નહિ, એરો કેમ સદહ નથી થતો ? તેણે પેતે । “ હુ દેવ હુ ” એમ કહ્યું, વગી પ્રત્યક્ષથી પણ એમ તે દેવસ્તરૂપ ભોયું, તેથી તેમા અમને પડેડ નહી, એન કહેતા હો, તો જેઓ “ અમે સાધુ છીએ ” એમ કહે છે, અને પ્રત્યક્ષથી સાધુસ્તરૂપ જણાય છે, તેઓમા તમને સાધુપણનો સદહ શાથી થાય છે ? કે બેથી પરસ્પર પણ વળ નહી કરતા ? વગી સાધુના વચન કરતા દેવનું વચન સાચ છે, એમ ન જી શકાય, દેવો ક્રીડા માટે અસત્યવચન પણ બોલે, પરંતુ સાધુઓ મુનિમાનજીવી વિગત થએના હોવાથી કદીપણ અસત્ય બોલતા નથી.

હત્યાદિ યુક્તિઓથી સમજાવ્યા છતાં પણ, તેઓ સમજ્યા નહિ, એટલે તે સપ્રજા અબ્જવાદી સાધુઓને ૧૨૭ મહાર કર્યા, તેઓ વિડાર કરતા અતુકમે રાજયુદ્ધનગરે આવ્યા, અને શુભશિલ્પ ચિત્રમા રહ્યા તે વખતે તે નગરનો માર્ચેશી બાબદ નામે રાજા આવક હતો, તેણે જાણ્યું કે તે અબ્જવાદી નહોતો છે, આથી તેઓને યોગ્ય માર્ગે લાવવા માટે રાજાએ પાતાના માણસો મોકલેને તે સાધુઓને રાજમહેલમા બોલાવ્યા, અને તેઓને હાથીના પગ નીચે બગ ના વડે વધ કરવાને લરકરના માણસોને આજ્ઞા કરી તેવાર પડી તેમને ચગદવા માટે હાથીનું લરકર મગાવ્યા છતે તે સાધુઓ બોલ્યા રાજા ! અમે જાણીએ છીએ કે તું આનક છે, તો અમાગ જેવા સાધુઓને આમ શા માટે મારે છે ? તે સામગીને શા તમે કહ્યું, તમારા સિદ્ધાન્તાનુસાર હું આવક, જુ કે નહિ, તેની શી ખાતરી ? વધી તમે પણ ચોર-ઠાકુ શુભચર થા સાધુ હશે, તે કોણ જાણે છે ? સાધુઓ બોલ્યા રાજા ! અમે નિશ્ચય સાધુઓજ છીએ, અન્ય કોઇ નથા. રાજાએ કહ્યું એ તમને એમ નિશ્ચય હોય, તો જે જોઈ શકો છો, તેમને પણ તમે પરસ્પર વફાદાર કેમ નથી કરતા ? આ પ્રમાણે રાજાના નિહુર અને કોમળ મનને સામગી તે મુનિઓ બોધ પામ્યા, લગજીત થયા અને નિ શકીર થવાથી સન્માર્ગ પામ્યા પછી રાજાએ વિનયથી કહ્યું, મહારાજ ! તમને-યોગ્ય માર્ગે લાવવા માટેજ મેં આ પ્રમાણે કહ્યું છે, તેમા આશયી જે અવિનય કે અપરાધ થયો હોય, તે क्षમા કર્યો. ૨૩૫૬-૨૩૫૭

એજ અર્થ વિસ્તારથી હવે બાબદાર કહે છે

પુરુષા દેવીભૂષણ સમણરૂપેણ વાઙ્મયા સીસા ।

સન્માયે પરિકાઠ્ઠ અન્વચયદિદ્વિગો જાયા ॥ ૨૩૫૮ ॥

કો જાણે ફિં સાહુ દેવો વા તો ન વર્દાનજોતિ ।

હોજ્ઞ અસનયનમણ હોજ્ઞ મુસાવાયમમુઓતિ ॥ ૨૩૫૯ ॥

યેરવયણ જડ પરે સંદેહો ફિં મુરો તિ સાહુતિ ? ।

દેવે કહ ન સક્કા ફિં સા દેવો ન દેવો તિ ? ॥ ૨૩૬૦ ॥

તેણ કહિપતિ વ મડે દેવોડે રૂપદરિસણાઓ ય ।

સાહુતિ અહ કહિણ સમાણરૂપમ્મિ કા સક્કા ? ॥ ૨૩૬૧ ॥

દેવસ્સ વ ફિં વયણ સચ તિ ન સાહુરૂપારિસ્સ ।

ન પરોપ્પરપિ વન્દહ જ જાગન્તાવિ જયડ તિ ॥ ૨૩૬૨ ॥

૩૫ થએલા શુદ્ધ સાધુરૂપે શિષ્યો પાસે વફાદારી કરાવ્યું, બ્યારે તેમણે દેવશુદ્ધ

સત્ય વાત કહી, ત્યારે તે શિષ્યો અવ્યક્ત દૃષ્ટિ થયા તેઓ એમ માનવા લાગ્યા કે કોણ જાણે આ સત્ય સાધુ હશે ? કે સાધુવેશધારી દેવ હશે ? એમા કંઈ નિશ્ચય નથી થતો. માટે કોઈને પણ કોઈએ વદનાદિ ન કરતું, કેમ કે આધારદેવની પેઠે અસંયતિને વદન થઈ જાય, ને “ આ પ્રતી છે, ” એમ બોલવામા મૃપાવાદ દોષ લાગે. (આ પ્રમાણે તેઓને અવ્યક્ત-દૃષ્ટિ થએલા જાણીને) ધૃદ્ધ મધુઓએ કહ્યું, જે તમને બીજા-એમા “ આ સાધુ છે, કે દેવ છે ? ” એનો સંદેહ થતો હોય, તો જોણે તમને “ હું દેવ છું ” એમ કહ્યું, તે દેવમા “ એ દેવ છે કે દેવ નથી ” એનો સંદેહ કેમ નથી થતો ? તેણે પોતે ન કહ્યું કે હું દેવ છું, અને આગે પણ દેવસ્વરૂપ જોયું, તેથી તેમાં સંદેહ નથી થતો, એમ કહેતા હો, તો જ એમ કહે કે હું સાધુ છું, અને સાધુરૂપ દેવસ્વરૂપ પણ જોવામા આવે છે, તો તેમા તમને કેમ સંદેહ થાય છે ? અથવા શું સત્ય સાધુરૂપ વચન અસત્ય હોય છે, અને દેવરૂપ વચન સત્ય હોય છે ? કે જેથી “ આ સાધુ છે ” એમ જાણ્યા છતાં પણ પરસ્પર વદનાદિ નથી કરતા ? ૨૦૬૨

જોવાપયત્યેષુર્ધિ મુદ્દમ વ્વવહિગ-વિગિટ્તુલ્લેસું ।

અદ્વત્પરોક્તેસુ ય કહ ન જિનાર્દમ્ મે સકા ? ॥ ૨૩૬૩ ॥

તત્ત્વયણાઓ વ મર્દે નણુ તત્ત્વયણ મુસાહુવિચોત્તિ ।

આલયવિહારસમિર્મો સમણોડય વંદણિજ્ઞોત્તિ ॥ ૨૩૬૪ ॥

જહ વા જિર્નિદપટિર્મ જિણગુરરહિયનિ જાણમાણાવિ ।

પારિણામવિસુદ્ધત્થ વદહ તહ કિં ન સાહુપિ ? ॥ ૨૩૬૫ ॥

હોજ નવા સાહુત્તં જરૂલ્લે નતિય ચેવ પટિમાપ ।

સા કૌસ વંદણિજ્ઞા ? જરૂલ્લે કૌસ પટિસેહો ? ૨૩૬૬ ॥

અસ્સંજયપટિલ્લે પાણાણુમર્દે મર્દે ન પટિમાપ ।

નણુ દેવાણુમયાપ પટિમાઅવિ હેજ્જ સો દોસો ॥ ૨૩૬૭ ॥

(જે એ પ્રમાણે તમને યતિઓમા સંદેહ હોય) તો સૂક્ષ્મ-અવલક્ષિત-અને વિપ્રકૃષ્ટ છત્તાદિ પદાર્થોમા, તેમજ અત્યંત પરોક્ષ એવા જિનેશ્વરદિમા પણ તમને શંકા કેમ ન હોય ? જિનેશ્વરમા શંકા નથી, અને તેમના વચનથી છત્તાદિ પદાર્થોમાં પણ શંકા નથી, એમ કહેતા હો, તો “ સારા આચરણવાળા હોય તે સાધુ ” એવા જિન-વચનથી આલય-વિહાર યુક્ત આ સાધુ છે, અવશ્ય વદન કરવા શોભે છે. (એમ કેમ નથી માનતા ?) અથવા જેમ જિનેશ્વરની પ્રતિમા જિનેશ્વરનાં શુભ રહિત છે, એમ જાણવા છતાં પણ પરિણામની વિશુદ્ધિ માટે, તમે તેને વદન કરો છો, તેવી રીતે સાધુને પણ કેમ નથી કરતા ? વળી યતિરૂપમા સાધુપણું હોય, અથવા ન પણ હોય, અને પ્રતિમામા તો જિનપણું નથીજ હોય. તે છતાં તે પ્રતિમાને શા માટે વદન કરો છો ? અને યતિરૂપમા શા માટે નિષેધો છો ? દેવાધિક્ષિત અસંવત્ યતિરૂપધારી મુનિને વદન કરવાથી અમયતના પાપની અનુભૂતિ થાય છે, તેવી પાપાનુભૂતિ પ્રતિમાને વદન કરવાથી નથી થતી, એમ કહેતા હો, તો દેવાધિક્ષિતે દેવ પ્રતિમાને વદન કરતા પણ, તે અનુ-ભૂતિરૂપ દોષ આવે છેજ. ૨૩૬૩ થી ૨૩૬૭

અહ પદિમાણ ન દોસો જિણવુદીપ નમઓ ત્રિમુદ્ધસ્ત ।

તો જડરૂવ નમઓ જડવુદીપ કહ દોસો ? ॥ ૨૩૬૮ ॥

અહ પદિમૈપિ ન વદહ દેસાસકાણ તો ન ઘેત્તવા ।

આહારો-વહિ-સેજા યા દેવરૂપા ભવેજ્ઞ ણ્હુ ॥ ૨૩૬૯ ॥

કો જાણઈ કિં ભવં કિમઓ કિં પાણયં જર્ઝ મજ્ઞ ।

કિમલાણુ માણિક કિં સપ્પો ચોવર દોરો ? ॥ ૨૩૭૦ ॥

કો જાણઈ કિમમુદ્ધ કિં મુદ્ધ કિં સજીવનિજીવ ।

કિં ભવત્ત કિમમવત્ત ? પત્તમમવત્ત તઓ સઘ ॥ ૨૩૭૧ ॥

જિનપ્રતિમામા જિનયુદ્ધિએ નમસ્કાર કરતા વિશુદ્ધ અધ્યવસાયવાગાને અતુ-
ભતિરૂપ દોષ નથી લાગતો, (એમ કહેતા હો) તો યતિરૂપને યતિયુદ્ધિએ નમસ્કાર
કરતા વિશુદ્ધ અધ્યવસાયવાગાને કેવી રીતે દોષ લાગે ? નજ લાગે (અર્થાં દોષ એમ
કહે કે એ પ્રમાણે સાધુયુદ્ધિએ સિ ગમાન ધારણ કરનાર પાસંથા વિગેરેને નમ-
સ્કાર કરતા પણ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયવાગાને દોષ ન લાગતો જોઈએ, આ કવન અધોગ્ય
છે, કારણ કે તેવાઓને પ્રત્યક્ષ સમન્ન યતિરૂપજ નથી હોતું (એટલે પામત્યાદિને
નમસ્કાર કરતા સાવજઅતુસારૂપ દોષ લાગે છે.) અને જો દેવશ કાથી પ્રતિમાને પણ
વન્દન વહિ કરે તો પછી આહાર-ઉપાધ-શય્યા વિગેરે દેવકૃત હોય, એમ ધારીને
તે પણ મહણ ન કરવા બોધએ વર્ગી (એવી શ કાથી સર્વથા વ્યવહારનેજ ઉચ્છે. થશે,
એમકે-) કોણ જાણે આ ભાત છે ? કે કીડા છે ? આ પીરાના પદાર્થ જગ છે ? કે
મહિરા છે ? આ અપાણુ (તુ ખડ) છે ? કે માણિક્ય છે ? આ મર્પ છે ? વસ્ત્ર છે ? કે
દોરો છે ? કોણ જાણે આ વસ્તુ શુદ્ધ છે ? કે અશુદ્ધ છે ? આ સપ્પવ પશો ? કે નિર્જીવ હજો ?
આ ભક્ષ્ય હશે કે અભક્ષ્યહશે ? આ પ્રમાણેની આનિથી સર્વ વસ્તુ તમારે અધોગ્ય અને
અભક્ષ્ય થશે. ૨૩૬૮-૨૩૬૯-૨૩૭૦-૨૩૭૧

જઞ્ઞાતિ ન સહવાસો સેઓ પમયા કુસીલસકાણ ।

હોજ્ઞ ગિહોત્તિ જઈતિ ય તસ્માસોસા ન દાવજા ॥ ૨૩૭૨ ॥

ન ય સો દિવલેયવો ભવોઽમહોત્તિ જેણ કો મુણઈ ? ।

ચોરૂતિ ચારિરૂતિ વ હોજ્ઞ વ પરદારગામિતિ ? ॥ ૨૩૭૩ ॥

કો જાણઈ કો સોસો કો વ મુરુ ? તો ન તવિસેસોતિ ।

મજ્ઞો ન યોરૂપસો કો જાણઈ સચ્ચમલિયતિ ? ॥ ૨૩૭૪ ॥

કિં વહુણા સઘ ચિય સદિદ્ધ જિણમય જિણિદા ય ।

પરલોય સગ્ગ મોક્ષવા દિવલાઈ કિપત્ત્યમારઓ ? ॥ ૨૩૭૫ ॥

અહ સંતિ જિણવરિદા તઘયણાઓ ય સઘપદિવત્તી ।

તો તઘયણાત ચિય જડવદ્ધનય કહ ન મયં ? ॥ ૨૩૭૬ ॥

જડ જિણમય પમાણ મુણિત્તિ તો વજ્ઞકરણપરિમુદ્ધ ।

દેવપિ વન્દમાણો ત્રિમુદ્ધમાવો ત્રિમુદ્ધો વ ॥ ૨૩૭૭ ॥

તથા સ્ત્રી અને કુશીલીઆની શકાથી તમારે યતિ સાથેના સવામ પણ ત્રેય નથી, વળી ગૃહસ્થ પણ કદાચ યતિ હોય, એવી ભ્રાન્તિથી, તેને આશીર્વાદ (ધર્મ-લાભ) ન આપવો જોઈએ. કોઈને દીક્ષા પણ ન આપવી જોઈએ, કેમકે કોણ જાણે-તે ભવ્ય છે, કે અભવ્ય છે ? ચાર હશે ? ગુપ્ત ચર હશે ? કે પરસ્પરીગામી હશે ? તેમજ કોણ શિષ્ય છે ? અને કોણ ગુરુ છે ? એવો તફાવત પણ કોણ જાણે છે ? તેમ વળી ઉપદેશ પણ ન મહુણ કરવો, કારણ કે એ ઉપદેશ પણ મત્ત્ય હશે કે અમત્ત્ય હશે ? વિશેષ શુ કહેવું, ? એવા પ્રકારની ભ્રાન્તિથી તમારા અભિમત યે જિનમત અને જિનેશ્વર પદ્મોદ-સ્વર્ગ-મોક્ષ ત્રિગેરે સર્વ કદ સંદેહ વાળુ જ છે. તો પછી દીક્ષાના આર ભ શા માટે કરે છે ? જિનેશ્વર છે, અને તેમના વચનથી સ્વર્ગ-મોક્ષાદિ-પણ છે એવી પ્રતીતિ થાય છે, એમ કહેતા હો, તો જિનવચનથી યાતચાન કરવાનું કેમ નથી મન્ય કરતા ? વળી જો તમને જિનમત પ્રમાણ છે, તો આ “ મુનિ ” એવી યુદ્ધિથી આલય-વિહા શાદિ બાદ્ય કરણથી ગુહ એવા દેવને પણ વિશુદ્ધભાવથી વન્દન કરતા કદ દોષ નથી ૩૩૭૩થી-૨૩૭૩

જહ વા સો જહવેસો દિદ્ધો તહ કેચિયા મુરા અન્ને ।

તુમ્મેહિં દિદ્ધપુવા ? સઘત્વાપચ્ચઓ જં મે ॥૨૩૭૮॥

છઠમત્ત્યસમયચઙ્ગા વવહારનયાણુમારિણી સઘ્વા ।

ત તહ સમાયરતો મુઙ્ગહ સઘો વિસુદ્ધમણો ॥ ૨૩૭૯ ॥

સંવવહારોવિ ઘલી જમસુદ્ધિંપિ ગહિય મુયવિહીંપ ।

કોવેં ન સઘ્વણૂ વદ્દિય કયાહ છઠમત્ત્ય ॥ ૨૩૮૦ ॥

નિચ્છયવવહારનઓવળોયમિહ સાસર્ણ જિણિદાણ ।

પગયરપરિચ્છાઓ મિચ્છ સઠાદઓ જે ય ॥ ૨૩૮૧ ॥

જહ જિણમય પવજ્ઞહ તો મા વવહારનયમયં મુયહ ।

વવહારપરિચ્છાં નિત્યુચ્છેઓ જઓઽપ્પસમ્ ॥ ૨૩૮૨ ॥

અથવા તમે જેમ તે આર્યઆપાદ દેવને યતિ રૂપધારી જોયો, તેમ જીમ કેદલા દેવને તમે તે પ્રમાણે પૂર્વે જોયા ? કે જેથી સત્ત્વ એવી અપ્રતીતિ તમને થાય છે ? (માટે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ તમારે પરસ્પર વન્દનાદિ કરવું જોઈએ) કારણ કે હમસ્થ સમયની સર્વ ચર્ચા વ્યવહાર નયને અનુસારે હોય છે, તેથી-વિશુદ્ધ મનનાળો તે પ્રમાણે આચરતો વિશુદ્ધ થાય છે. સંવ્યવહારથી બંધનતા છે સુતર્વાવ વડે જે અશુદ્ધ આહાર મહુણ કરેલા હોય, તેનો પણ સત્ત્વ વિષેય નથી કરતા, તેમજ કોઈ વખત તેઓ હમ્થ સ્થને પણ વન્દન કરે છે, જિનેશ્વરનું શાશન નિશ્ચય અને વ્યવહાર નય યુક્ત છે, તેમાના એકનો ત્યાગ કરવાથી તેમજ શકાદિ દોષ કરવાથી મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે જો તમે જિનમત અગીકાર કરતા હો, તો વ્યવહારનયના મનનો ત્યાગ ન કરો, કેમકે વ્યવહારનો ત્યાગ કરવાથી અનરય તીર્થનો ઉચ્છે થાય છે ૨૩૭૮-થી-૨૩૮૨

इय ते नासगाहं मयंति जाहे बहुंषि भण्णता ।

तो संघपरिचक्षा रायगिहे निवतिणा नाउं ॥ ॥ २૩૮૩ ॥

અહ પદિમાઈ ન દોસો જિણુદોઈ નમઓ વિમુદ્દસ્ત ।

તો જઈલ્લ નમઓ જઈનુદોઈ કહ દોસો ? ॥ ૨૩૬૮ ॥

અહ પદિમપિ ન વદહ દેવાસંકાઈ તો ન ઘેતવા ।

આહારો-વહિ સેજા મા દેવકયા મવેજ્ઞ ણુ ॥ ૨૩૬૯ ॥

કો જાણઈ કિં યત્ત કિમઓ કિં પાણયં જઈ મજ્ઞ ।

કિમલાયુ માણિક્ક કિં સપ્પો ચોવર દોસો ? ॥ ૨૩૭૦ ॥

કો જાણઈ કિમમુદ્દ કિં મુદ્દ કિં સજીવનિજીવં ।

કિં ભવલ્લ કિમભસલ્લ ? પત્તમભવલ્લ તઓ સહ ॥ ૨૩૭૧ ॥

જિનપ્રતિભામા જિનમુદ્ધિએ નમસ્કાર કરતા વિશુદ્ધ અધ્યવસાયનાગાને અનુ-
ભતિરૂપ દોષ નથી લાગતો, (એમ કહેતા હો) તો યતિરૂપને યતિમુદ્ધિએ નમસ્કાર
કરતા વિશુદ્ધ અધ્યવસાયનાગાને કેની રીતે દોષ લાગે ? નજ લાગે (અહીં કો) એમ
કહે કે એ પ્રભાણે સાધુશ્રાદ્ધએ વિગમાન ધારણ કરનાર પાસથા વિગેરેને નમ-
સ્કાર કરતા પણ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયનાગાને દોષ ન લાગતો જોડએ, આ કંથન અપોગ્ય
છે, કારણ કે તેવાઓને પ્રત્યક્ષ સમન્વય યતિરૂપજ નથી હોતુ (એટલે પાસથાઈને
નમસ્કાર કરતા સાવનઅવશ્યારૂપ દોષ લાગે છે.) અને જો દેવશકાથી પ્રતિભાને પણ
વન્દન વહિ કરે તો પછી આહાર-કપાન-સથા વિગેરે દેવકૃત હોય, એમ ધારીને
તે પણ મહુલ ન કરવા જોડએ. વળી (એવી શકાથી સર્વેમા બ્યવહારનેજ ઉત્તરો થયો,
એમકે-) કોણ જાણે આ ભાત છે ? કે કીમ છે ? આ પીયાના પતાર્થ જગ છે ? કે
મહિરા છે ? આ અનાયુ (ટુ મઝ) છે ? કે આજિફય છે ? આ મર્ચ છે ? વરૂ છે ? કે
દારો છે ? કોણ જાણે આ વરુ શુદ્ધ છે ? કે અશુદ્ધ છે ? આ સછવ હશે ? કે નિર્ણવ હશે ?
આ ભક્ષ્ય હશે કે અભક્ષ્યહશે ? આ પ્રભાણેની જ્ઞાનિધી સર્વ વરુ તમારે અસોગ્ય અને
અભક્ષ્ય થયો. ૨૩૬૮-૨૩૬૯-૨૩૭૦-૨૩૭૧

જઈનાયિ ન સહવાસો સેઓ પમયા કુસીલસકાઈ ।

હોજ્ઞ ગિહોવિ જઈતિ ય તસ્માસોસા ન દાયજા ॥ ૨૩૭૨ ॥

ન ય સો દિવલેયવો મવોડમવોતિ લેણ કો મુણઈ ? ।

ચોરુતિ ચારિત્તિ વ હોજ્ઞ વ પરદારગામિતિ ? ॥ ૨૩૭૩ ॥

કો જાણઈ કો સીસો કો વ શુરુ ? તો ન તવિસેસોતિ ।

ગજ્ઞો ન યોવણસો કો જાણઈ સચ્ચપલિયાઈ ? ॥ ૨૩૭૪ ॥

કિં બહુણા સવ ચિય સદિદ્ધ જિણમય જિણિંદા ય ।

પરલોય સગ્ગ મોક્કવા દિવલાઈ કિપત્થમારમો ? ॥ ૨૩૭૫ ॥

અહ સંતિ જિણવરિંદા તથયનાઓ ય સવપદિવચી ।

તો તથયનાઝ ચિય જઈવંદણય કહ ન મય ? ॥ ૨૩૭૬ ॥

જઈ જિણમય પમાણ મુણિત્તિ તો વજ્ઞકરણપરિમુદ્દ ।

દેવપિ વન્દમાણો વિમુદ્દમાવો વિમુદ્દો ઝ ॥ ૨૩૭૭ ॥

પૂર્વની નૈપુણિક નામે વસ્તુનું અ યથન કરતો (મિથ્યાતોષ્યથી સામુ રૂઢીક દૃષ્ટિ થયો.)
તેને રાજગૃહનગરમાં ખાંડકાં આપકોએ યોધ પમાડ્યો. ૨૪૮૯-થી-૨૩૯૦.

મિથિલાનગરીના લક્ષીગૃહ ચેતરમા શ્રીમાન મહાગિરિ આચાર્યના કૌડિન્ય નામના શિષ્ય આનીને રક્ષા, તેમને અધ મન નામનો એ શિષ્ય હતો, તે એ- વપ્તન અનુપ્રવાદ પૂર્વમાની નૈપુણિક નામની વસ્તુનું અ યથન કરતો હતો, તે નબરે તેમા છત્રકેદનક નયની વસ્તવ્યતામા આ પ્રકારના આલોપન આપ્યા. વદ્ધ રત્નવચરેદરા સરને ગોવિંદચિંત્તસ્તિ યથ જાણવેમાણિયતિ, પર ચીવાદસમવતુરિ વત્તર ” અહીં તેને નિયાર થયો કે પ્રત્યુ-ત્પન્ન સમયના સર્વ નારકીઓ નાશ પામશે. અને એ જ પ્રમ જે મરે વૈમાત્રિક દેવો પણ નાશ પામશે, એ આ પ્રમાણે ઉ પતિ અનન્તર સર્વ જીવો નાશ પામે, તો પછી તેઓને સુકૃત-હૃકૃત કર્મના ફળો અનુભવ કયાથી થાય? ન જ થાય આ પ્રમાણે તેને સ્વમતિ-કલ્પનાએ પ્રપચ્છા કરવા માડી, ત્યારે ગુરુઓ તેને આગળ રહેવાનો તેની અનેક યુક્તિઓથી સમજાવવા માડ્યો, છતાં તે મિથ્યાત્વના ઉ પતિ ન સમજ્યો, ત્યારે તેને સ યજ્ઞકાર કર્યો, સ ય બહુ ર થયા પછી અધમિત્ર મપુરે વાંચી પ્રપચ્છા કરતો પોતાના પરિવાર માથે કાશ્મિરહયપુર જેવું બીજું નામ રાજકુંડનગર હતું, ત્યાં આલ્યો, તે નગરમા ખડક નામના આવકો હતા, તેમજે અ નિન્હુરો આગળ જાડીને તેમને યોધ કરવા માટે માગ્યા માડ્યા, આથી લય પામેલા અધ મત્ર વિગેરે માનુષ્યોએ કહ્યું, અરે! અમે જાણીએ છીએ કે તમે આવકો છો, તે છતાં અમને સ જુઓને શા માટે મારો છો? તેના ઉત્તરમા આવકોએ કહ્યું, તમારા સિદ્ધાન્તના અનુસારે જે સાધુઓ હતા તે તો નાશ પામ્યા, તમે તો કોઈ ચીર વિગેરે હો, માટે તમને અમે સારી રીતે માર મારીને શિક્ષા કરીશું. આથી લય પામેના તેઓએ પોતાનો કામકામ તજી દીધો અને બોલ પામ્યા, પછી મિથ્યાહૃકૃત આપીને તેઓ ગુરુ સમીપે ગયા. ૨૩૮૯-૨૩૯૦.

એ નિર્યુક્તિએ કહે ન અર્થ વગરે સ્ફુટ કરવાને હરે લાભકાર કહે છે.

નેત્રગમણુવવાણ અહિંજાઓ વત્સુરામમિત્તસ્ત .

પ્રગતપ્રવાદોચ્છેયમુતાતો નાસરદિવતો ॥ ૨૩૯૧ ॥

અપ્પાયાણતરઓ સઘ વિપ મગ્ધા વિનાસિત્તિ .

શુદ્ધવપણમેગનવયમયેય મિચ્છ ન સવ્વમય ॥ ૨૩૯૨ ॥

ન હિ સવ્વહા વિગાસો અદ્ધાપગ્ગાયાવેત્તનાસમ્મિ .

સપરપગ્ગાયાણવધમ્મણો વત્સુગો જુત્તો ॥ ૨૩૯૩ ॥

અનુપ્રવાદ પૂર્વમાની નૈપુણિક વસ્તુનું અધ્યયન કરતા અધમિત્રને એકસમયાદિ વ્યવચ્છેદ સૂત્રથી “ ઉત્પત્તિ અનન્તર સર્વ વસ્તુ મર્ચ્યા પ્રમરે નાશ પામે છે ” એ પ્રમાણે વિનંદ્યરૂપ યોધ થયો. અહીં શ્રી ગુરુ કહે છે કે એ વચન એકનયાનુસારી છે, પણ સર્વ-નયાત્મક નથી, માટે તે મિથ્યાત્વ છે, કારણ કે અદ્ધા (અટલે કાળ) પર્યાય માત્રનો નાશ થાય તો પણ સ્વ-પર પર્યાયથી અનન્ત ધર્માત્મક વસ્તુનો સર્ચ્યા નાશ થાય નહિ ૨૩૯૧-૨૩૯૨-૨૩૯૩.

અનુપ્રવાદ પૂર્વમાની નૈપુણિક વસ્તુનું અધ્યયન કરતા અધમિત્રને પ્રેરક સૂત્રથી “ ઉત્પત્તિ અનન્તર સર્વ વસ્તુ સર્ચ્યા પ્રકારે નાશ પામે છે ” એ પ્રમાણે સર્વ નાશનો યોધ થયો. આથી શ્રીગુરુએ તેને કહ્યું કે “ વસ્તુઓનું પ્રતિ સમય વિનાશીપણું ” જે કહ્યું

ચલમહેળગવાયા મળંતિ સાવ્ય ! વય તરસ્તિચિ ।

યા કુરુ સકમસકારુહેસુ મળિષ મળદ રાયા ॥ ૨૩૮૪ ॥

કો જાણદ કે તુમ્મે ? કિં ચોરા ચારિયા અભિમગ્તિ ? ।

સજયરુચ્ચટ્ટણા અજ્ઞમદ મે વિવાર્મિ ॥ ૨૩૮૫ ॥

નાળચરિયાદિ નજ્જદ સમળોડસમળો વ કોસ જાળનો ।

ત સાવ્ય ! સદેહ કરેસિ ? યણિઓ નિવો મળદ ॥ ૨૩૮૬ ॥

તુમ્મ ચિય ન પરોપર વીસમો સાહવોતિ કિદ મજ્જ ।

ના' ચરિયાદિ જાણુ ? ચોરાળ વ કિં ન તા સતિ ? ॥ ૨૩૮૭ ॥

લવ્વચ્છો અયઓ ય પત્રણા સજ્જયમજ્જગાહો ।

નિવસ્થામિયામિગતુ શુરુમૂલ તે પદિક્ત્તા ॥ ૨૩૮૮ ॥

એ પ્રમાણે છુદ્ધોએ તેમને ધણે પ્રકારે કહ્યું, તે છતાં જ્યારે તેમણે પોતાનો કદામહ ન મૂક્યો, ત્યારે તેમને સમે (ગમ્ભી) દર કર્યો, તેથી તે નિન્હન મુનિઓ વિહાર કરતા રાજાશુદ્ધ નગરીએ આવ્યા, તેમને આવેના જાણીને ત્યાંના બાલકાદ રાજાએ તેમને બોલાવ્યા ને પૂછ્યું, (બરે! તમે કોણ છો? મુનિઓએ કહ્યું,) આવક! અમે તપસવી છીએ, અશ- કાના સ્થાનમાં શકા ન કરે, તેઓ એમ બોલ્યા, એટલે રાજાએ કહ્યું, કોણ જાણે તમે કોણ છો? જરૂર તમે આધુરેના કુપાએના કોષ ચોર-ગુપ્તચર કે ધાડપાડ હશે, આજે અવશ્ય હું તમારો નાશ કરીશ. (આથી ભય પામેલા મુનિઓ બોલ્યા) જ્ઞાન અને આદિત્રવડે આ મુનિ છે કે મુનિ નથી, એમ જાણી શકાય છે, એ પ્રમાણે તું જાણે છે, છતાં હું આવક! (અમારામાં) શા મટે સ દેહ કરે છે? રાજાએ કહ્યું, “આ સાધુ છે.” એવો તમનેજ પરસ્પર વિશ્વાસ નથી, તો પછી તે જ્ઞાન-આદિત્રવડે અને કયાથી વિશ્વાસ હોય? શુ ચોરોને પણ કૃત્રિમ આદિત્ર નથી હોતુ? હોય છેજ. એ પ્રમાણે રાજાની મુક્તિ અને ભયથી તેઓએ પોતાના અસદ્વ્યામકુનો ત્યાગ કર્યો, એટલે રાજાએ પોતે કરેના (મિથ્યા અપરાધ માટે) માફી માગી, મુનિઓએ શુર પાસે જઈને તેની આલોચના કરી

પ્રતીય નિન્હવવાદ સમાસ પ્રયો.

હવે શોધા નિન્હવ સખધી વક્તવ્યતા કહે છે.

વીસા દો વાસસયા તડયા સિદ્ધિ ગયસ્ત વીરસ્ત ।

સામુચ્છેદ્યદિદ્વી મિહિલપુરીષ સમુપ્પન્ના ॥ ૨૩૮૯ ॥ ભા૦ ૧૩૧ ॥

મિહિલાષ લચ્છિવરે મહાગિરિ કોદિન્ન આસસિત્તે ય ।

નેડણિયણુપ્પવાણ રાયગિહે ચ્ઢરવસ્થા ય ॥ ૨૩૯૦ ॥ ભા૦-૧૩૨ ॥

બગવત્ મહાવીર દેવ મોક્ષે ગયા પછી, બસેને વીસ વર્ષે મિથિલા નગરીમાં સામુચ્છેદીક દશન ઉત્પન્ન થયું, તે આ પ્રમાણે, મિથિલા નગરીમાં લક્ષ્મીશુદ્ધિત્યમા મહાગિરિ આચાર્યના શિષ્ય કોદિન્ન મુનિનો અધ્યક્ષિત નામે શિષ્ય હોતો, તે અત્રપ્રવાદ

પૂર્વની નેપુણિક નામે વસ્તુનું અધ્યયન કરતો (મિથ્યાત્વોદયથી સામુચ્છેદીક દૃષ્ટિ થયો.) તેને રાજચક્રનગરમા અંકરક્ષા આવકોએ બોધ પમાડ્યો. ૨૩૮૯-થી-૨૩૯૦.

મિથિલાનગરીના લક્ષ્મીટુલ ચૈત્રમા શ્રીમાન મહાગિરિ આચાર્યના કૌડિન્ય નામના શિષ્ય આવીને રહ્યા, તેમને અધ્યયન નામનો એક શિષ્ય હતો, તે એક વખત અનુપ્રવાદ પૂર્વમાની નેપુણિક નામની વસ્તુનું અધ્યયન કરતો હતો, તે નખે તેમા ઈત્તરેદનક નયની વક્તવ્યતામાં આ પ્રકારના આચાર્ય આવ્યા. પછી રત્નવરનેદરા સગે ચોક્ષિજ્ઞિસ્તિ યય જાવત્રેમાણિયત્તિ, પર ચોયાઈસમવતુવિ જતમ્ ' અહીં તેને ત્રિપાર થયો કે પ્રત્યુત્પન્ન સમયના સર્વ નારકીઓ નાશ પામશે, અને એક પ્રમથે સર્વે પ્રેમાત્મક કેવે પશુ નાશ પામશે, જે આ પ્રમાણે ઉત્પત્તિ અનન્ત સર્વ જીવો નાશ પામે, તે પછી તેઓને સુકૃત-દુઃકૃત કર્મના દગનો અનુભવ કયાથી થાય? નજ થાય આ પ્રમાણે તેણે સ્વમતિ-કલ્પનાએ પ્રરૂપણ કરવા માડી, ત્યારે શુદ્ધિએ તેને આગળ કહેાણે તેની અનેક યુક્તિઓથી સમજાવવા માડ્યો, જ્યાં તે મિથ્યાત્વના કલ્પની ન સમજ્યો, ત્યારે તેને સત્ય બહાર કધો, સત્ય બહાર થયા પછી અધ્યમિત્ર મપુચ્છે વાની પ્રરૂપણ કરતો પોતાના પરિવાર સાથે કામ્પિલ્લપુર જેલુ બીજી નામ રાજટકનગર હતું, ત્યાં આવ્યો, તે નગરમા અંકરક્ષા નામના આવકો હતા, તેમણે અનિહુનો આચાર્ય મળીને તેમને બોધ કરવા માટે મારવા માડ્યા, આથી લય પામેલા અધ્યયન વિગેરે માનુષ્યોએ કહ્યું, અરે! અમે ભણીએ છીએ કે તમે આવકો છો, તે જ્યાં અમને સંતુષ્ટોને શા માટે મારો છો? તેના ઉત્તરમા આવકોએ કહ્યું, તમારા મિદ્ધાન્તના અનુસારે જે સાનુઓ હતા તે તો નાશ પામ્યા, તમે તો કોઈ ચોર વિગેરે હોશો, માટે તમને અમે સારા રીતે માર મારીને શિક્ષા કરીશું. આથી લય પામેના તેઓએ પોતાના વાગમહુ તથા દીરો અને બેલ પામ્યા, પછી મિથ્યાદુઃકૃત આપીને તેઓ શુદ્ધ સમીપે ગયા. ૨૩૮૯-૨૩૯૦.

એ નિર્બુક્તિકારે કહેન અર્થ વચારે સ્ફુટ કવચને હવે ભાષ્યકાર કહે છે.

નેજગમણુપચાણ અદિજ્ઞાતો વતુસામમિત્તમ્ ।

પગલમવાદ્યોચ્છેપવૃત્તાત્તો નાસરદિવત્તો ॥ ૨૩૯૧ ॥

ઉપાયાજનંતરત્રો સત્ત્વ વિષ મગ્ધા વિગાસિત્તિ ।

શુદ્ધવચનમેગનવમયમેષ મિચ્છ ન સવ્વમન ॥ ૨૩૯૨ ॥

ન હિ સવ્વહા વિગાસો અદ્ધપજ્ઞાપયેત્તનાસમ્મિ ।

સપરપજ્ઞાયાણવચમ્મણો વતુગો જુત્તો ॥ ૨૩૯૩ ॥

અનુપ્રવાદ પૂર્વમાની નેપુણિક વસ્તુનું અધ્યયન કરતા અધ્યમિત્રને એકસમવાદિ વ્યવચ્છેદ સૂત્રથી “ઉત્પત્તિ અનન્તર સર્વ વસ્તુ સર્વથા પ્રકારે નાશ પામે છે ” એ પ્રમાણે વિનયરૂપ બોધ થયો. અહીં શ્રી શુદ્ધ કહે છે કે એ વચન એકન્યાયસારી છે, પણ સર્વ-ન્યાત્મક નથી, માટે તે મિથ્યાત્વ છે, કારણ કે અદ્ધા (એટલે કાળ) પર્થાય માત્રનો નાશ થાય તો પણ સ્વ-પર પર્થાયથી અનન્ત ધર્માત્મક વસ્તુનો સર્વથા નાશ થાય નહિ ૨૩૮૧-૨૩૮૨-૨૩૮૩.

અનુપ્રવાદ પૂર્વમાની નેપુણિક વસ્તુનું અધ્યયન કરતા અધ્યમિત્રને પૂર્વોક્ત સૂત્રથી “ઉત્પત્તિ અનન્તર સર્વ વસ્તુ સર્વથા પ્રકારે નાશ પામે છે ” એ પ્રમાણે સર્વ નાશનો બોધ થયો. આથી શ્રીશુદ્ધે તેને કહ્યું કે “વસ્તુઓનું પ્રતિ સમય વિનાશીપણું ” જે કહ્યું

છે, તે ક્ષણક્ષણવાદિ એક ઋણુસૂત્રનયના અભિપ્રાયનું વચન છે, પણ એ વચન સત્ત્વનાત્મક નથી, માટે તે મિથ્યાત્વ છે, કારણ કે અદ્વાપર્યાય માત્રનાજ નાશ થવાથી વસ્તુનો અર્થથા પ્રકારે નાશ માનવો યોગ્ય નથી દરેક વસ્તુ સ્વપર પર્યાયાથી અનન્ત ધર્માત્મક છે, આથી કહીને જે સમયમા તે નારકાનિ પ્રથમસમયનારકાદિ રૂપે નાશ પામે છે, તેજ સમયે દ્વિતીયસમયે નારકાદિરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, અને જીવદ્રવ્યપણે અનસ્થિત રહે છે. આમ કેવળ અદ્વા (કાવ) પર્યાય માત્રનાજ નાશ થાય છે, એથી સત્ત્વ વસ્તુનો નાશ સર્વથા પ્રકારે ક્યાથી થાય ? ન જ થાય કારણ કે વસ્તુ અનન્ત પર્યાયાત્મક હોવાથી તેમના એક પર્યાયનો નાશ થવાથી વસ્તુનો સર્વથા નાશ નજ થાય. ૨૩૮૧-૨૩૮૨-૨૩૮૨.

પૂર્વોક્ત સૂત્રની શકાનું બીજા સૂત્રથી સમાધાન કહે છે

અહ મુત્તાર્જતિ મર્દે મુત્તે નણુ સાસર્યપિ નિદિદ્ધ ।

વત્થુ દઘ્વદ્વાપ અસાસર્ય પજ્જયદ્વાપ ॥ ૨૩૭૪ ॥

एतपि न सच्चनासो समयान्वितेसण जजोऽभिद्वि ।

इहरा न सच्चनासे समयान्वितेसण जुत्त ॥ २३९५ ॥

કો પદ્મસમયનારગનાસે વૈતિસમયનારગો જામ ? ।

ન મુરો ઘડો અમાવો વ હોડ જડ સન્નહા નાસો ? ॥ ૨૩૯૬ ॥

જો પૂર્વોક્ત સૂત્ર પ્રમાણથી સર્વથા વસ્તુ વિચ્છે. તું કહે તો હોય, તો અન્યત્ર સૂત્રમા દ્રવ્યાર્થપણે વસ્તુને શાશ્વત પણ કહેવ છે, અને પર્યાયાર્થપણે અશાશ્વત પણ કહેલ છે. વળી એ સૂત્રમા પણ સર્વથા પ્રકારે નાશ નથી કહ્યો, કારણ કે સમયાદિ વિશેષણ વડે તે કહેલ છે, એમ ન જ હોય તો સમયાદિ વિશેષણ ત્યા ઘટે નહિ, કેમકે પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન થયેલા નારકીઓ સર્વથા પ્રકારે નાશ થયેલ તે બીજા-ત્રીજાદિ સમયે ઉત્પન્ન એમ કેમ કહી શકાય ? વળી સર્વથા નાશ થતો હોય, તો કેવ ધર્મ-અભાવ-એવો વ્યવહાર ન થાય ૨૩૮૪-૨૩૮૫-૨૩૮૬.

અર્થમિત્ર । પૂર્વોક્ત આવાપક રૂપ સૂત્રથી પ્રતિ સમય સર્વથા વસ્તુનો વિચ્છેદ માનીને સૂત્રની પ્રમાણતા માનતો હો, તો અનન્ત સૂત્રમા દ્રવ્યાર્થપણે વસ્તુને શાશ્વત પણ કહેલ છે અને પર્યાયાર્થપણે અશાશ્વત પણ કહેવ છે એમકે —

“ નેરદયા ણ મતે ’ કિં સામયા, અસાસયા ’ । ગોવમા ! સિય સાસવા સિય અસાસવા । સે કેણદ્વેજ ? ગોવમા, ’ દઘ્વદ્વાપ સાસવા, માવદ્વાપ અસાસવા. ”

એટલે હે ભગવત ! નારકીઓ શાશ્વતા છે, કે અશાશ્વતા છે ? ગાતમ ! કોઇ અપેક્ષાએ શાશ્વતા છે, અને કોઇ અપેક્ષાએ અશાશ્વતા છે. તે કેવી રીતે ભગવન્ત, ? ગાતમ ! દ્રવ્યાર્થપણે શાશ્વતા- નિત્ય છે, અને વ્યવર્થ-પર્યાયાર્થ પણ અશાશ્વતા-અનિત્ય છે.”

વળી “ પ્રથમ સમયના નારકીઓ વિચ્છેદ પામશે ’ એમ જે ત્યા આવાપકમા કહ્યું છે, તેથી વસ્તુનો કંઈ સર્વથા પ્રકારે નાશ નથી, કારણ કે ત્યા સમયાદિવિશેષણ આપેલું છે, એટલે નારકીઓ સર્વથા પ્રકારે નાશ પામશે એમ ન સમજવું, પણ પ્રથમ સમયના નારકીપણે વિચ્છેદ પામશે એજ પ્રમાણે બીજા સમયના નારકીઓ દ્વિતીય સમયાદિ નારકપણે વિનાશ પામશે, પણ સર્વથા વિનાશ પામશે, એમ ન સમજવું, દ્રવ્યપણે તો તે શાશ્વતા-નિત્ય છે. અન્યથા જો એમ ન હોય, અને વસ્તુનો સર્વથા પ્રકારે નાશ માનીએ, તો તેમને પ્રથમ-દ્વિતીયાદિ સમયનું વિશેષણ ન ઘટે. કારણ કે જો પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન થએલા નારકીઓનો સર્વથા નાશ થતો હોય, તો દ્વિતીયસમય અથવા

તૃતીયસમયેના નારકી, એવો વ્યવહાર કેવી રીતે કરી શકાય ? જે દોઝ અવસ્થિત હોય, તેનેજ દ્વિતીય-તૃતીયાદિ સમયે ઉત્પન્ન થવાદિ રૂપ વિશેષજી ધરે. વળી જો મર્વથા નાશ માનવામા આવે, તો પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન થએલા નારકીનો નિરન્વયપણે નાશ થવાથી દ્વિતીયસમયે ઉત્પન્ન થયેલો નારકી એમ કેવી રીતે કહેવાય ? તથા નારકીથી સર્વથા વિલક્ષણ હોવાથી આ દેવ ધર કે અભાવ છે, એવો વ્યવહાર કેવી રીતે થાય ? અને જો દેવ ધર-વિગેરે વ્યવહાર કરાય તો દ્વિતીયાદિમયના નારકી એવો વ્યવહાર ન થાય માટે પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન-દ્વિતીય મયે ઉત્પન્ન એક વિશેષજી જે કથચિત્ અગરથત હોય એવા નારકી વિગેરેનેજ ધરે, અન્યને ન ધરે. એ પ્રમાણે એ સૂત્રમાં પણ નારકાદિનો સર્વથા વિચ્છેદના ન કહેતા. આત્મ તને પોતાના અશુભકર્મના વિપકોદયથીજ આવેા વ્યામાહુ થયો છે, તેથી તું આ પ્રમાણે વિપરીત પ્રશ્ને છે અને માને છે ૨૩ ૪-૨૩૬૫-૨૩૬.

અહ સમાણુપ્તો સમાણસંતાણમો મર્ઈ હોજ્જા ।

કો સવ્વહા વિનાસે સતાણો ફિં વ સામણ્ ? ॥ ૨૩૯૭ ॥

સતાણિણો ન મિણ્ણો જઈ સનાણો ન નામ સતાણો ।

અહ મિણ્ણો ન વલ્લણિઓ લ્લણિઓ ત્રા જહ ન સતાણો ॥ ૨૩૯૮ ॥

પુવ્વણુગમે સમયા હોજ્જ ન સા સવ્વહા વિનાસમ્મિ ।

અહ સા ન સવ્વનાસે તેણ સમં વા નણુ લ્લણુક્ ॥ ૨૩૯૯ ॥

અણ્ણવિનાસે અણ્ણં જઈ સરિસં હોઢ હોઢ લેલોક ।

તદસવ્વપતિ વ મર્ઈ સોવિ કઓ સવ્વનાસમ્મિ ? ॥ ૨૪૦૦ ॥

અથવા સમાન સતાનથી દ્વિતીયાદિ મમાન નારકાદિની ઉત્પત્તિ થાય, એમ કહેવામા આવે, તો સર્વથા નિરન્વય નાશમા સતાન કેનો ? અને મમાનતા કેની ? વળી જો એ મતાન સતાનીથી ભિન્ન ન હોય, તો તે મતાન ન કહેવાય, અને ભિન્ન હોય, તો તે ક્ષણિક ન કહેવાય, જો ક્ષણિક હોય, તો મતાન ન કહેવાય તથા જો પૂર્વેના અન્વય હોય, તો પૂર્વોત્તર ક્ષણની સમાનતા થાય, પણ મર્વથા વિનાશમા તે મમાનતા ન થાય અને જો સમાનતા થાય, તો સવથા નાશ ન સંભવે, સવથા નાશમા પણ મમાનતા માનવી હોય, તો આકાશપ્રુપ સાથે પણ મમાનતા માનવી જોઈએ. વળી નિરન્વય નાશમા અન્યના વિનાશમા જો અન્યની સમાનતા થતી હોય, તો ત્રેનેકપની પણ મમાનતા થતી જોઈએ, એ સવ અસમ્યદ્દ હોવાથી મમાનતા થાય એમ કહેવામા આવે, તો તે મળ્ય પણ સર્વથા વિનાશમા કયાથી મળે ? ૨૩૬૭ ૨૩૬૮-૨ ૯૬-૧૪૦૦.

નારક વિગેરેની ઉત્તરોત્તર મમાન ક્ષણોત્પત્તિ થાય છે, તેથી કરીને તે સમાન ક્ષણોત્પત્તિ વડે તે સમાન ક્ષણ સતતિ રૂપ સનાન થાય છે, તે મતાનની અપેક્ષાએ કથચિત્ પ્રાવ્ય સિવાય પણ નારકાદિની પ્રથમ-દ્વિતીયઆદિ સ્વયં ઉત્પત્તિરૂપ વિશેષજી ધરે છે એમ જો તું કહેતો હો, તો તે અયોગ્ય છે, કારણ કે વસ્તુને જ્યાં સર્વથા વિનાશ માનવામા આવે છે, ત્યાં કયો સતાન કેનો છે ? અને સમાનતા પણ કેની છે ? એ કથનજ અળ્ય વિનાનુ છે. કારણ કે નિરન્વયનાશમા નારકાદિના કોઈ પણ ક્ષણો અવસ્થિત નથી રહેતા કે જેની અપેક્ષાએ આ એનો સતાન છે, અને આ એની સમાન છે, એમ કહી શકાય.

વળી જો સત્તાન સત્તાની થકી ભિન્ન ન હોય, પણ અભિન્ન હોય, તો તેને સત્તાન ન કહી શકાય, કારણ કે સત્તાનીથી અભિન્ન હોવાને લીધે તે પણ દક્ષિણ સ્વરૂપ વાળો ન થશે અને જો સત્તાનીથી સત્તાન ભિન્ન હોય, તો તેને દક્ષિણ ન માનવો, કારણ કે તેને ભિન્ન માનવાથી અવસ્થિતપણુ અગીયાર કંથુ ગણાય છે. અને સત્તાન દક્ષિણ માનવો હોય, તો સત્તાનીની પડે તે સત્તાન નહિ કહેવાય અને એથી કરીને સત્તાનના અભાવમા કહેલા દોષો ત્યાં પણ આવશે આ પ્રમાણે વસ્તુનો સર્વથા વિનાશ માનવામા સત્તાન ધરી શકતો નથી.

વળી સમાનતા કયારે થાય ? જો પૂર્વ દક્ષણનો ઉત્તર દક્ષણની સાથે કોઈ પણ રૂપે અન્વય હોય, તો તે અન્વયમા પૂર્વોત્તર દક્ષણની સમાનતા થાય, પરંતુ પૂર્વદક્ષણના સર્વથા નિરન્વય વિનાશમા ઉત્તર દક્ષણની સાથે સમાનતા ન થાય, અને જો એ ઉભયદક્ષણની સમાનતા હોય, તો પૂર્વદક્ષણ અવસ્થિત હોવાથી સર્વથા તેનો વિનાશ ન હોવો જોઈએ. સર્વથા વિનાશમા પણ તેની સમાનતા માનવામા આવે, તો પછી સર્વથા અભાવરૂપ પૂર્વદક્ષણની સાથે સર્વથા અભાવરૂપ આકાશપુષ્પની પણ સમાનતા કેમ ન થાય ? કારણ કે સર્વથા અભાવ રૂપતા ઉભયમા મમાન છે.

વળી સર્વથા નિરન્વય વિનાશ માનવામા આ પણ એક દોષ આવે છે. જેમ ઘટથી પટ સર્વથા ભિન્ન છે, તેમ ઉત્તરદક્ષણથી પૂર્વદક્ષણ, અને પૂર્વદક્ષણથી ઉત્તરદક્ષણ સર્વથા ભિન્ન છે. હવે એ પ્રમાણે સર્વથા ભિન્ન એવા પૂર્વદક્ષણનો વિનાશ થએ, તેનાથી સર્વથા ભિન્ન એવા ઉત્તરદક્ષણની જો સમાનતા થતી હોય, તો પછી તેનાથી ત્રેલોક્યની પણ સમાનતા તેની સાથે થવી જોઈએ કારણ કે અન્વય રહિત ભિન્નતા સર્વત્ર સમાન હોય છે.

પરંતુત પૂર્વદક્ષણની સાથે ત્રેલોક્ય, દશકાળાદિ વડે વ્યવહિત હોવાથી તેની સાથે અસંબંધ હોવાને લીધે સમાનતા ન થાય, પરંતુ ઉત્તરદક્ષણ તો પૂર્વદક્ષણની સાથે સંબંધ છે, એટલે તેની સમાનતા થઈ શકે, આમ કહેવામા આવે, તો સર્વથા વિનાશમા પૂર્વોત્તર દક્ષણનો સંબંધ પણ કેવી રીતે હોય શકે ? નજ હોય શકે. કેમકે અન્ય સંબંધ સિવાય તેનો સંબંધ માનવામા આવે, તો અન્વય માનવો પડે, અને તેથી કથચિત પ્રીવ્યતા પ્રાપ્ત થાય. ૨૩૬૭-૨૩૮૮-૧-૯૯-૨૪૦૦.

દક્ષિણવાદમા જ્ઞાન, તપ્તિ વગેરે સંભવે નહિ તે જણાવવા કહે છે

ફિહ વા સવ્વ સ્વણિય વિણ્ણાય ? જહ્ મહ્ મુયાવત્તિ ।

તદરુસસમયસુત્તયગહ્ણપરિણામઓ જુત્તં ॥ ૨૪૦૧ ॥

ન ચ પડસમયવિણાસે જેનેવેક્કલર ચિય પયસ્સ ।

સંસારીયસમદ્યં સંસિજ્ઞાહ પર્યં તાહ ॥ ૨૪૦૨ ॥

સંસિજ્ઞંપય વક્ક તદત્યગહ્ણપરિણામઓ હુજ્ઞા ।

સવ્વસ્વળભંગનાળં તદજુત્તં સમયનદ્વસ્સ ॥ ૨૪૦૩ ॥

તિત્તો સમો ફિલામો સારિવલ્લ વિવલ્લ-પલ્લપાઈણિ ।

અજ્ઞયળં ઘ્ઘાળં માવણા ॥ કા સવ્વનાસમ્મિ ? ૨૪૦૪ ॥

અળળણો પડ્યાસં મોત્તા અંતે ન સોલિ કો તિત્તો ? ।

ગતાદઓડિવિ એવ ઇય સવવહારવોચ્છિત્તી ॥ ૨૪૦૬ ॥

ક્ષણિકવાદમા “સર્વ વસ્તુ ક્ષણિક છે.” એવું જ્ઞાન શાથી થાય ? એવું જ્ઞાન શ્રુતથી થાય છે, એમ કહેવામા આવે, તો તેવું શ્રુતજ્ઞાન અમ જ્યાં સમયે સૂચાર્થના પ્રકૃષ્ટ પરિણામથી થતું થાય છે, પણ પ્રતિસમયે વ નાશમા થતું થાય નથી, કારણ કે એક અક્ષર અમ જ્યાં સમયે ઉત્પન્ન થાય છે, સ જ્યાંતા અક્ષરોએ પદ થાય છે અને સ જ્યાંતાપદોએ વાક્ય થાય છે, તે પછી ‘સર્વ ક્ષણિક છે’ એવું તે પાત્તા અર્થનું જ્ઞાન થાય છે. આવું જ્ઞાન સમયાનંતર નાશ પામનાર મનવાણાને ન થઈ શકે, વળી તુમિ, અમ, જ્ઞાનિ, સાવર્ય, વિપક્ષ, પ્રત્યયાદિ, અધ્યયન, ધ્યાન અને ભાવના એ સઘળું પદાર્થની ક્ષણભ ગુરુતામા કયાથી પડી શકે ? નજ પડી શકે. તેમજ ભોજન કરતી વખતે ભોજન કરનાર ક્ષણિક હોવાથી દરેક કોળીઓ લેતા ત ભોજન કરનાર જુદા જુદા થશે, અને ભોજન ક્રિયાના અંતે તે ભોક્તા પણ નહિ રહે, (કેમકે ભોજનક્રિયાના અભાવે તદ્દયુક્ત ભોજન કરનારનો પણ સર્વથા વિનાશ થાય છે) એટલે તુમિ કોને થશે ? અને એજ પ્રમાણે ગમન કરનારને અમ વિગેરે પણ નહિ થાય. એ રીતે માનવાથી અર્થથા લોક વ્યવહારનો ઉચ્છેદ થશે. ૨૪૦૬-થી-૨૪૦૫

જેણ ચિય પડ્યાસ મિત્તા તિત્તી તઓ ચિય વિણાસો ।

તિત્તીણ તિત્તસ્સ ય એવં ચિય સવ્વસંસિદ્ધી ॥ ૨૪૦૬ ॥

પુવિહ્ણસવનાસે વહ્દી તત્તો ય કિંનિમિત્તા મે ? ।

અહ સાવિ તેણુવત્ત્ત સવવિણાસો કહ જુત્તો ? ॥ ૨૪૦૭ ॥

જે કારણથી દરેક આસનો ભેદા અને તુમિ લિજ છે, તેજ કારણથી તુમિ અને તુમિ થનાર ક્ષણ વિનાશી છે, અને એજ પ્રમાણે અમ આદિ-સર્વ વ્યવહારની સિદ્ધિ થાય છે, (એમ જો કહેવામા આવે) તો પૂર્વક્ષણનો સર્વથા વિનાશ થએ, તુમિની વૃદ્ધિ થાય છે, તે શાથી થાય છે ? પૂર્વક્ષણનો વાસનાથી તે તેમા અતુસરે છે, તો પછી પૂર્વ-ક્ષણનો સર્વથા વિનાશ કેમ કહી શકાય ? ૨૪૦૬-૨૪૦૭

જે કારણથી દરેક આગનો ભોક્તા જુદા જુદા છે, અને તુમિના અશ પણ જુદા જુદા છે, તેજ કારણથી તુમિનો અને તુમિ થનારનો અમે પ્રતિતત્ત્વે રિન શ માનીએ છીએ, કારણ કે વિશેષણના ભેદ વિશેષ્યના પણ અનરય ભેદ હોય છે, એમ ન હોય તો વિશેષણનો પણ ભેદ ન સભવે, પદાર્થની ક્ષણ વિનાશીતામા તુમિ વિગેરે ન સભવે, એમ પૂર્વે કહ્યું છે, એ કથન અહીં કહેતા હો, તો તે અયોગ્ય છે, કારણકે તુમિ આદિ વામનાથી વાસિત ઉત્તરોત્તર ક્ષણ, પૂર્વ પૂર્વ ક્ષણથી, છેક ઉત્કૃષ્ટ તુમિ આદિ થાય ત્યાં સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રમાણે જો પદાર્થની ક્ષણિકતા હોય, તોજ તુમિ વિગેરે સવ લોક વ્યવહારની સિદ્ધિ થાય, પદાર્થની નિત્યતામા ન થાય, કેમકે જે નિત્ય હોય, તે ઉત્પન્ન ન થાય, નાશ ન પામે અને સર્વદા એક સ્થિર સ્વભાવવાળું રહે. અને પદાર્થ જો એવા સ્વભાવવાળા હોય, તો તુમિ વિગેરેના હુએશા સદ્ભાવ અથવા હુએશા અભાવ થાય

જો એ પ્રમાણે ક્ષણવાદિ તરફથી કહેવામા આવે, તો તેઓને પ્રકૃત જોઈએ કે- પૂર્વક્ષણનો સર્વથા વિનાશ થએ ઉત્તરોત્તર ક્ષણમા તુમિ વિગેરેની જે વૃદ્ધિ અતુકમે જ-

ખાતા છેવટે બપૂર્ણ તુમિ આદિ થાય છે, તે કયા કાળથી થાય છે ? પૂર્વ પૂર્વ ક્ષણવડે ઉત્તરોત્તર ક્ષણની તુમિ આદિ જે વાસના ઉત્પન્ન થાય છે, તે વડે તેની તુમિ આદિ થાય છે. આવે બચાન કરવામા આવે, તો તે અગ્રાગ્ય છે, કેમકે તે વાસના પૂર્વક્ષણથી અભિન્ન હોવાને લીધે પૂર્વ પૂર્વ ક્ષણનો નાશ થતા સાથે તે વાસનાનો પણ નાશ થાય છે. ઉત્તરોત્તર ક્ષણોમા તે વાસનાની અનુવૃત્તિ છે, તેથી તેની તુમિ થાય છે, એમ કહેવામા આવે, તો પૂર્વ પૂર્વ ક્ષણનો સર્વથા વિનાશ ન કહી શકાય, કેમકે તેનાથી અભિન્ન એવી તુમિ આદિ વાસનાની અનુવૃત્તિ માનેવ છે. ૨૪૦૬ થી-૨૪૦૭.

ક્ષણિકવાદમા બીજા પણ દૂષણો કહે છે.

દિવત્વા વ સવનાસે કિમત્યમહવા મર્દ વિમોક્તત્થ ।

સો જહ નાસો સવસ્સ તો સચા કિં ત્ય દિવત્વાણ ? ॥ ૨૪૦૮ ॥

અહ નિચો, ન સ્વણિય તો સવ, અહ મર્દ સમતાળો ।

ળ હતોંસિ તઓ દિવત્વા નિસ્સતાળસ્સ મોક્ત્વોત્તિ ॥ ૨૪૦૯ ॥

છિળ્લેણ અછિળ્લેણ વ કિં સતાળેણ સવનદ્વસ્સ ? ।

કિં વ અભાવીભૂયસ્સ સ-પરમતાળચિંતાણ ? ॥ ૨૪૧૦ ॥

વળી ક્ષણોના સર્વથા નાશની અંદર દીક્ષા શા માટે લેવી જોઈએ ? મોખાર્થે દીક્ષા લેવી જોઈએ, એમ કહેવામા આવે, તો એ મોક્ષ નાશરૂપ છે ? કે અનાશરૂપ છે ? જો મોક્ષ નાશરૂપ હોય, તો તે મોક્ષ સા કોઇને પ્રયત્ન સિવાય પ્રાપ્ત થયો જોઈએ, દીક્ષાનડે શુ પ્રયોજન છે ? અને જો મોક્ષ અનાશરૂપ-નિત્ય હોય તો “સર્વ વસ્તુ ક્ષણિક છે” એમ નહી કહેવાય, નિજ્ઞાન-વેદના-સંજ્ઞા શ્રી સ્ફાર-રૂપરૂક થની ક્ષણ પર પરારૂપ સતાનનો નાશ, તે મોક્ષ કહેવાય, તેની કરીને નિ મતાન થવા માટે દીક્ષા લેવી જોઈએ એમ કહેવામા આવે તો સર્વથા નાશરૂપ પાર્થ ભાગનારને કેટલાક છે. એના અને કેટલાક નહિ છે. એવા એવા સતાન વડે શુ પ્રયોજન ॥ ? કે જેથી સતાનના નાશ માટે દીક્ષા લેવા જોઈએ વળી સર્વથા અમાનરૂપ અને ક્ષણિક ગુરુપરુ સર્વથા વિનાશ પામેના એવા સતાન માટે “આ સ્વસતાન છે, આ પર સતાન છે, તથા આ સતાન નાશ પામેવ છે, આ સતાન નાશ પામેન નહી” એવી ચિન્તા શા માટે કરવી જોઈએ ૨૪૦૮-૨૪૦૯-૨૪૧૦.

ક્ષણિકવાદિના હેતુથીજ ક્ષણિકવાદનો નિરાસ કરે છે

સવ પય વ સ્વણિય પજ્જને નાસદરિસગાઠ તિ ।

નણુ ઇચ્છો ચિય મ સ્વણિયમતે નાસોવલ્લદ્ધો ॥ ૨૪૧૧ ॥

इहराइव चिय तओ दीसेज्जने ऽ कोस व समागे ।

सवविणासे नासो दीसइ अंते न सोऽन्नत्थ ? ॥ २४१२ ॥

अते व सवनामो पडिबणो केण जदुवल्लदोओ ।

कपेभि खगविणास नणु पज्जयवर तपि ॥ २४१३ ॥

પર્યન્તે નાશ જણાતો હોવાથી રૂઢની થેડે સર્વ વસ્તુ ક્ષણિક છે. (એમ કહેવામા આવે તો) એ હેતુથીજ પર્યન્તે નાશ જણાતો હોવાથી વસ્તુક્ષણિક નથી, એમ સિદ્ધ થાય

છે, અન્યથા જો વસ્તુ ફણુવિનાશી હોય, તો જેમ અન્તે નાશ જણાય છે, તેમ આદિમા પણ જણાવે જોડે, અથવા વસ્તુના મર્વથા વિનાશમા જે નાશ સર્વત્ર સમાન છે, તે પર્યન્તે જણાય છે અને અન્યત્ર કેમ નથી જણાવે? વળી પર્યન્તે સર્વ નાશ, કોણે માનેલ છે, કે જેની ઉપલબ્ધિથી તુ પદાર્થની ફણુવિનાશિતા માને છે? વસ્તુત તે પણ પર્યાયાન્તરજ છે. ૨૪ ૧-૨૪૧૨-૨૪૧૩.

અર્થમિત્ર — ફણુની પેઠે પચન્તે નાશ જણાય છે, તેથી “સર્વ વસ્તુ ફણુક છે”

આચાર્ય — પદાર્થનો પર્યન્તે નાશ જણાવે હોય, તો પછી વસ્તુને ફણુવિનાશી કેમ કહેવાય?

અર્થમિત્ર — મારા કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ઘટાદિ પદાર્થનો જે પર્યન્તે નાશ જણાય છે તે નાશ કેવળ નિર્દેશક થાય છે, એમા મુદ્ગરાદિ વિનાશના હેતુનો અભ્યક્ત નથી હોતો. કારણ કે જો ત્યાં તે મુદ્ગરાદિ હેતુ હોય, તો તે મુદ્ગરાદિનડે વિનાશ કરાતા શુ ઘટજ કરાય છે? કપાલ (ઠીકરા) કરાય છે? કે તુલ્યરૂપ અભાવ કરાય છે? ઇત્યાદિ યુક્તિથી વિનાશની નિર્દેશકતા પૂર્વે કહેલ છે એ પ્રમાણે નિર્દેશક નાશ થતો હોવાથી શરૂઆતમાજ નાશ થાય છે, અને એની પર્યન્તે પણ નાશ જણાય છે, આથી પર્યન્તે નાશ જણાવારૂ હેતુ સાચ હોનાથી પદાર્થની ફણુકતા સિદ્ધ થાય છે.

આચાર્ય — જે હેતુથી તુ ફણુકતા સિદ્ધ કરે છે તેજ હેતુથી અમે અફણુકતા મિદ્ધ કરીએ છીએ. જેમ કે પર્યન્તે નાશ જણાવે હોવાથી ઘટાદિની પેઠે વસ્તુ ફણુ વિનાશી નથી. યુક્તિવડે બાધિત હોવાથી ઉપલબ્ધિ ભ્રાન્તિવાળી છે, એમ નહીં કહી શકાય, કારણ કે સર્વ પદાર્થની સ્થિતિ એજ પ્રમાણે સર્વત્ર પ્રવર્તે છે.

વળી જો પદાર્થ પ્રતિફણુ વિનાશી હોય, તો જેમ પર્યન્તે સવથા નાશ થતો જણાય છે, તેમ આદિ અને અધ્યમા પણ તે સવથા નાશ જણાવે જોડે. આદિ અને અધ્યમા નથી જણાવે, પણ ગમે તેમ તે અન્તેજ જણાય છે. એમ હુલો બચાવ કરતા હો, તો પુનઃ અમે પુછીએ છીએ કે એ વિનાશ વસ્તુ અભાવરૂપે આદિ-અધ્યમા સર્વત્ર સમાન માન્યા છતાં પણ મુદ્ગરાદિવડે સર્વ વિનાશ કરાતા તે પચન્તે જણાય છે, અને અન્યત્ર આદિ-અધ્યમા થતો જણાવે નથી તેનું શુ કારણ?

તથા પર્યન્તે પણ મુદ્ગરાદિના સંજિધાનમાં ઘટાદિ વસ્તુનો સર્વ નાશ કોણે માનેલ છે? કે જેથી તુ પર્યન્તે નાશ જોડેને ઘટાદિ વસ્તુની ફણુલગુરતા સિદ્ધ કરે છે.

અર્થમિત્ર — જો મુદ્ગરાદિના સંજિધાનમા ઘટાદિના સર્વ નાશ તરે ન માનતા હો, તો તે વખતે ઘટાદિ નથી જણાતા, પણ કપાલાદિ જણાય છે, તેનું શુ કારણ?

આચાર્ય — માટીરૂપે અતસ્થિત એવા ઘટ દ્રવ્યના ભૂત-સવિધ સખધી જે અનન્ત પર્યાય છે. તેની અપેક્ષાએ, એ કપાલ પણ પર્યાયવિશેષરૂપેજ જણાય છે, પરન્તુ તે વખતે ઘટનો સવથા વિનાશ નથી થતો, જો સર્વથા વિનાશ થતો હોય, તો માટીરૂપે પણ તેનો અભાવ થવો જોડે. અને એથી જો કપાલ (ઠીકરા) થાય છે, તેને પણ મુદ્ગરાદિના અભાવ થાય. માટે પર્યન્તે સર્વથા નાશ જણાય છે. એ હેતુ અસિદ્ધ છે. ૨૩૧૧-૨૩૧૨-૨૩૧૩.

ફણુલગુરતા સર્વ વ્યાપિ નથી, પણ તે પર્યાયનયનો અત છે એમ જણાવે છે.—

જેસિં ચ ન પજ્જતે ત્રિણાસદરિસણમિદંવરાઈણ ।

તલ્લિચ્ચન્નુવગ્ગઓ સઘ્વક્ષણવિણાસમયહાણો ॥ ૨૪૧૪ ॥

પજ્ઞાયનયમયમિણ જ સઘ પદ્મમયવિગમસમવસહાવ ।

દઘદ્વિયસ્સ નિચ્છ ઇગયરમય ચ મિચ્છત્ત ॥ ૨૪૧૬ ॥

જમળતપજ્ઞયમય વત્થુ મુત્તળ વ ચિત્તારિણામ ।

ઠિદ્ધિ વિમવ-ભગરૂચ નિચ્છાનિચ્છાદ્ધિ તોડમિમય ॥ ૨૪૧૬ ॥

(ધદાદિ પદાર્થનો નાશ જોઇને કાંઈ ક્ષણભયુરતા તુ સિદ્ધ કરે, જો કે તેમ થાય તેમ નથી તોપણ) જે આકાશ-કાળ વિગેરેનો પર્યન્તે કદી પણ નાશ નથી જણાતો, તેમા ક્ષણભયુરતા કેવી રીતે સિદ્ધ કરીશ ? તેમને નિત્ય માનવાથી “ સર્વ ક્ષણવિનાશી ” એ ખતની હાનિ યશે, સર્વ વસ્તુ ફરેક સમયે ઉત્પન્ન થાય છે, એ પ્રમાણે જે તુ કહે છે, તે તો પર્યાયવાદી નયનો ખત છે, દ્રવ્યાર્થિકનયના ખતે તો સર્વ વસ્તુ નિત્ય છે, એ બેમાથી એકનોજ ખત માનનામા આવે તો તે બિધ્યાત્વ છે, કારણ કે ફરેક વસ્તુ અનન્ત પર્યાયનાળી હોવાથી ત્રિશ્વરનની પેઠે ઉત્પાદ-સ્થિતિ-અને નાશરૂપ નિત્યાનિત્યાદિ અનેક વિચિત્ર પરિણામનાળી માનેલ છે. (પણ એકાન્ત પર્યાયમય કે એકાન્ત દ્રવ્યમય નથી માનેલ.) ૨૪૧૪-થી-૨૪૧૬.

એકાન્ત પર્યાયાર્થિક નયે ક્ષણિકવાદ માનવાથી સર્વ વ્યવહારનો ઉચ્છેદ થાય તે જણાવે છે.

મુદ્ધ દુક્કલ ઘપ મોક્ષા ઉભયનયમયાણુવચ્ચિઓ જુત્તા ।

ઇગયરપરિચ્છાપ સઘવવહારવોચ્છિત્તી ॥ ૨ ૧૦ ॥ ૨૪૧૭ ॥

ન મુદ્ધાદ્ પજ્ઞયમય નાસામો સઘવહા મયસ્તેવ ।

ન ય દઘદ્વિયપક્ષે નિચ્છત્તળો નમસ્તેવ ॥ ૨૪૧૮ ॥

જદ્ જિણમય પમાણ તો મા દઘદ્વિય પરિચ્છયમ્ ।

સક્કસ્સ વ હોદ્ જઓ તલ્લાસે સઘનાસોચ્ચિ ॥ ૨૪૧૯ ॥

દ્રવ્ય-પર્યાય ઉભય નયના ખતને અનુસરનારાનેજ મુખ-દુ ખ-બ ધ-મોક્ષ વિગેરે ધટી શકે છે, બેમાથી એકનો ત્યાગ કરતા સર્વ વ્યવહારનો વિચ્છેદ થાય છે, કેમકે પર્યાય નયના ખતે સર્વથા નાશ થતો હોવાથી મૃતની પેઠે મુખ-દુખાદિ ન રાખવે, અને દ્રવ્યાર્થિક-નયના ખતે આકાશની પેઠે સર્વ નિત્ય હોવાથી મુખાદિ ન ધરે, ખરે ઉભય નયની અપેક્ષા માનવી જોઇએ, વળી જો પૂર્વેક્રિયા આનાપકના અનુસારે તને જિનખન પ્રમાણ હોય, તો દ્રવ્યાર્થિક નયનો ત્યાગ ન કરે કારણકે દ્રવ્યનો નાશ માનવાથી મોક્ષોની પેઠે તારે પણ સર્વથા ત્યાગ આદિ વ્યવહારનો નાશ પ્રાપ્ત થશે. ૨૪૧૭-થી-૨૪૧૯

ઇય પળ્લવિઓવિ જઓ ન પવજ્ઞડ સોં કઓ તઓ વજ્ઞો ।

વિહરતો રાયમિદ્દે નાઓ તો સઘવવસ્તેહિ ॥ ૨૪૨૦ ॥

ગહિઓ સોસેહિ સમ ઇદ્દમરત્તિ જંપમાણેહિ ।

સજયયેસચ્છળ્લા, સઘ સઘે સમાણેહ ॥ ૨૪૨૧ ॥

અમ્હે સાવય ! જયઓ કત્થુપ્પળ્લા કહિં ચ પવડ્યા ? ।

અગ્ગમ વેતિ સઘ્દા તે ચોચ્છળ્લા તયા ચેવ ॥ ૨૪૨૨ ॥

તુભ્યે તવેસરા ધર્મિણ ધ્યયો સકાર્ણ ચ તિ ।

પદિવળ્લા ગુરુપૂર્ણ ગતૂણ તવો પદિકન્તા ॥ ૨૪૨૩ ॥

એ પ્રમાણે આચાર્ય મહારાજે સમજાવ્યા છતાં તે ન સમજ્યો, ત્યારે તેને સહ બહાર કર્યો, વિહાર કરતા તે રાજગૃહ નગરે આવ્યો, ત્યાં તેને આવેલ જાણીને ખરક્ષક આવકોએ “આ કોઈ સાધુના વેશમા હુપાએવા વાડપાકુઓ છે તેમને જલદી બહી લાવો.” એમ કહીને શિષ્યોસહિત અર્થચિત્રને પકડ્યો તેણે કહ્યું-‘આવડ’ અમે માધુઓ છીએ, અમને શા માટે પકડો છો? તેઓએ પૂછ્યું તમે કયા ઉત્પન્ન થયા? કયા દીક્ષા લીધી? અર્થચિત્રે કહ્યું-અમુક વખતે અમુક આચાર્ય પામે દીક્ષા લીધી. આવકોએ કહ્યું-તે તો તે વખતેજ નાશ પામ્યા, તમે તો કોઈ તેમનો વેશ ધારણ કરનાર (હુચ્યાઓ) છો તેથી તમને શિક્ષા કરામા આનરો. આ પ્રમાણે તેઓએ જીએટલે લયથી અને શુક્તિથી આનકોતુ વચન અગીકાર કરીને અર્થચિત્ર રિગેરે નિહવ સાધુઓ પુન ગુરૂ પાસે ગયા અને પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ શુદ્ધ થયા. ૨૪૨૦-થી-૨૪૨૩.

॥ ઈતિ અર્થચિત્રનામા ચતુર્થ સામુદાયિક નિહવનોવાદ મમાસે થયો ॥

હવે પાચમા નિહવ સભધી વક્તવ્યતા કહે છે.

અદ્વાવીસા દો વાસસયા તદ્વા સિદ્ધિ ગયસ્ત વોરસ્સ

દોકિરિયાણ દિદ્ધી ડલ્લુગતીરે સમુવ્વળ્લા ॥ ૧૩૩-૨૪૨૪ ॥

મદ્દલ્લેહજળવડલ્લુગ મહગિરિ ઘળગુત્ત અજ્જગમે ય ।

કિરિયા દો રાયગિદ્દે મહાતવોતીરમણિણમે ॥ ૧૩૪-૨૪૨૫ ॥

શ્રીમાન મહાવીર દેવ મોક્ષે પછી બમોને અકાવીસ નવે ઉલ્લુકા નદીના તીર ઉપર ઉલ્લુકાતીર નગરમા એક સમયે બે કિયાના ઉપયોગને કહેનાર નિહવોની દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ. ઉલ્લુકાનદીના કાંઠે આવેલા નગરમા મહાગિરિ આચાર્યના શિષ્ય ધનગુપ્તસૂરિના શિષ્ય આર્યગ ગાચાર્યને નદી ઉત્પન્ન દિક્ષિય દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ, તેને રાજગૃહનગરમા મણિનાથે બોધ પમાડ્યો. ૨૪૨૪-૨૪૨૫.

લગનન મહાતીર નિર્વાણ પામ્યા પછી બસેને અકાવાનીસ વરં બે (કિયાવાદી) નિહવો થયા ઉલ્લુકા નદીના કાંઠા ઉપર આવેલા ઉલ્લુકાતીર નામા નગર હતું, આ નગર ધુળા કિદ્ધાથી વીરાએવ હોવાથી તેને એક સ્થાન પણ કહેતા. તે નગરમા મહાગિરિના પ્રશિષ્ય અને ધનગુપ્તસૂરિના શિષ્ય આર્યગ ગાચાર્ય આવ્યા હતા. તે આચાર્ય નદીના એક કાંઠે હતા અને તેમના ગુરૂ બીજે કાંઠે હતા એક વખત શરદ ઋતુના સમયે ગુરૂને વદન કરવાને ગાચાર્ય નદી ઉતરીને જવા લાગ્યા. નદી ઉતરતાં પાતાના મસ્તક પર તાવ હોવાથી સૂર્યના તાપને લીધે મસ્તક બળના લાગ્યું, અને નીચે નદીના દડા જળને લીધે પગે શીતળતા લાગના માડી. આ વખતે મિથ્યાત્વના ઉત્પત્તિ તે વિચારવા લાગ્યા કે—સદ્ધાનતામા એકીસાથે બે કિયાનો અનુસવ ન થાય એમ કહ્યું છે, પરંતુ હું તો અહીં એકજ સમયે ઠડી અને ગરમી બન્નેનો અનુભવ કરું છું, માટે આગમોક્ત કથન અનુસવ વિરૂદ્ધ હોવાથી યોગ્ય નથી લાગતું. પાતાનો આ વિચાર તેણે જઈને ગુરૂને જણાવ્યો. ગુરૂ મહારાજે અનેક શુક્તિઓથી સમજાવવા માંડ્યો, છતાં તે ન સમજ્યો એટલે ગુરૂએ તેને

સઘ બહાર કર્યો, સઘ બાહ્ય થયા પછી તે વિહાર કરતા રાજશૂનગરે આવ્યો ત્યાં આવીને મણિનાગ નામે નાગના ચૈત્ય પાસે સભા સમક્ષ એકીસાથે બે ક્રિયાના વેદનની પ્રરૂપણ કરવા માડી તે સાબળીને કોપાયમાન થએલ નાગ તેને કહેતા લાગ્યો, કે-ઓ દુષ્ટ ઉપદેશક! આવી અસત્ય પ્રરૂપણ શા માટે કરે છે? આજ રથને પૂર્વે સમવસરેલા સવસ્ર પ્રભુ વર્ધમાન સ્વામિએ એક સમયે એકજ ક્રિયાનો અનુભવ થાય, એમ ઉપદેશતા મેં જાને સા લખેલ છે. તો શું તેમનાથી પણ વધારે સારો તું ઉપદેશક છે? કે જેથી એક સમયે બે ક્રિયાનો અનુભવ પ્રરૂપે છે? આવી મિથ્યા પ્રરૂપણનો ત્યાગ કર, નહિ તો હું તારો નાશ કરીશ આ પ્રમાણે તેના કથનથી લય પામેલ તેણે પોતાનો આમહ તણ જીને મિથ્યાદુષ્ટતા આપી શુર પાસે જીને પ્રાચક્ષિત લીધું. ૨૪૨૫

હવે ઉપદેશક હકીકત લા ચકાર મહારાજ (વસ્તારથી કહે છે.

નમ્મલ્લુગમ્મત્તરઓ સરણ સીયજલ્મજ્જગગસ્સ ।

સૂરામિત્તત્તસિરસો સીઓસિણવંચનોમયઓ ॥ ૨૪૨૬ ॥

છમ્મોડયમસગ્ગાહો જુગવં ઉમયકિરિઓવઓગોત્તિ ।

જ દોવિ સમયમેવ ય સીઓસિણવેયનાઓ મે ॥ ૨૪૨૭ ॥ ૨૪૨૭ ॥

સરતમજોગેણાય ગુરુણાઽભિહિઓ તુમ વ રુત્તેસિ ।

સમયાદિસુહુમયાઓ મળોઽતિચલસુહુમયાઓ ય ॥ ૨૪૨૮ ॥

શરદ્ધ અનુમા શીતળ જળવાળી ઉદનુંકા નદી ઉતરતા આર્યગાચાર્યને સૂર્યના તાપવરે મસ્તક તપવાથી ઠંડી અને ગરમી બન્નેનો અનુભવ થયો, તેથી તેઓને “એક સમયે બન્ને ક્રિયાનો ઉપયોગ હોય છે” એવો અસંમહ લાગ્યો, કેમકે ઠંડી અને ગરમી બન્નેનો અનુભવ મને એકીસાથે થાય છે, એમ તેને લાગ્યું. આથી શ્રીશુરએ કહ્યું કે જો બે ક્રિયાનો અનુભવ તું એકીસાથે કરે છે, તે અનુભવ વસ્તુતઃ અનુક્રમેજ થાય છે, ૧૨૮ સમયાદિ કાળ સૂક્ષ્મ છે અને મન આત્મચયળ તથા સૂક્ષ્મ હોવાથી તને તે અનુભવ અનુક્રમે નથી જણાતો. ૨૪૨૬-થી-૨૪૨૮.

સુહુમામુચર ચિત્ત ઇદિયદેસેણ જેણ જ કાલ ।

સવગ્ગહ ॥ તમ્મત્તન્નાણહેવત્તિ નો તેણ ॥ ૨૪૨૯ ॥

વલમણ કિરિયાઓ જુગવ દો દૂરમિણ્ણદેસાઓ ।

પાય સિરોગયસીરુપ્પવેયણાણુમ્મવરૂવાઓ ॥ ૨૪૩૦ ॥

વવઓગમઓ જીવો વવગ્ગહ જેણ જમ્મિ જ કાલ ।

સો તમ્મઆવઓગો હોઈ જહિંદોવઓગમ્મિ ॥ ૨૪૩૧ ॥

સો તદુવઓગમેત્તોવત્તસત્તિચિત્તિ વસ્સમ વેવ ।

અત્થતરોવઓગ જાત કહ કેણ વસેણ ? ॥ ૨૪૩૨ ॥

સમયાદિસુહુમયાઓ મળસિ જુગવ વ મિન્નકાલપિ ।

વપ્પલદલસમયેહ વ જહ વ તમ્મકાયવક્કત્તિ ॥ ૨૪૩૩ ॥

સૂક્ષ્મ અને શીઘ્ર મચરણ શીવ મન, જે વખતે જે ઈન્દ્રિય દેશ સાથે મળે છે પામે છે, તે વખતે તે મન તે ઈન્દ્રિયજન્યજ્ઞાનનોજ હેતુ થાય છે, તેથી કરીને અતિ-ભિન્ન દેશમાં થતી પગે અને મસ્તકે શીતોજ્જ્વલ વેનાનુભવરૂપ બે ક્રિયાઓ એકીસાથે કોઈને પણ અનુભવાતી નથી. વળી ઉપયોગમય આત્મા, જે માન્દ્યરૂડે જે વિરયમા જે વખતે યોગ્ય છે, તે વખતે તે આત્મા તેના ઉપયોગગણોજ થાય છે, જેમ ઈન્દ્રોપયોગમા યોગ્યોપ વ્યક્ત ઈન્દ્રોપયોગમય હોય છે, તેમ અપુક અર્થના ઉપયોગમાજ ઉપયુક્ત હોવાથી તે આત્મા તે વખતે કયા અશરૂડે કરી રીને અર્થાન્તર ઉચોગ પામે? નજ પામે તવા કમળપત્રનો વેવ અને ઊ માડીઆનુ ભ્રમજુ જેમ ભિન્ન ભિન્ન કાળે થાય છે, તેા પણ તે ક્રિયા એકીસાથે થતી જણાય છે, તેમ બે ક્રિયાનો અનુભવ પણ ભિન્ન ભિન્ન કાળે થાય છે, પરંતુ મનવાદિ ધણા સૂક્ષ્મ હોવાથી તે એકીસાથે થાય છે, એમ તુ માને છે ૨૪૨૬-૨૪૩૦-૨૬૩૧-૨૪૩૨-૨૪૩૩.

અતીન્દ્રિય સૂક્ષ્મ પુરુગણસ્કંધથી બનેલું મન શીઘ્ર મચરણ શીવ હોનાથી, જે વખતે જે સ્પર્શનાદિ ઈન્દ્રિયની સાથે સમય પામે છે, તે વખતે તે મન તે સ્પર્શનાદિ ઈન્દ્રિય જન્ય શીતોજ્જ્વલ વિરયના જ્ઞાનનો હેતુ થાય છે, પણ જે વખતે મન જે ઈન્દ્રિય સાથે સમય નથી પામે ન, તે ઈન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાનનો હેતુ નથી થતું. એજ કારણથી પગ અને મસ્તક સબધી ભિન્ન દેશમા અનુભવાતી શીતોજ્જ્વલ વેનારૂપ બે ક્રિયા એકીસાથે કોઈને પણ અનુભવાતી નથી.

વળી ઉપયોગ સ્વરૂપ આત્મા જે વખતે સ્પર્શઆદિ દ્રવ્ય ઈન્દ્રિયરૂડે જે શીતોજ્જ્વલ વિરયમા યોગ્ય છે, તે વખતે તે આત્મા, તે વિરયના ઉપયોગમય / થાય છે, પણ અન્ય ઉપયોગગણો નથી થતા, જેમ કો / વ્યક્તિ જન્મના ઉપયોગમા વનતો હોય, તેા તે વ્યક્તિ તે વખતે તામયજ હોય છે, પણ અન્ય ઉપયોગમય નથી હોતો, તેમ અહીં પણ સમજવું. આથી કહેનાનું તાર્પર્ય એ છે કે આત્મા એ પળે એકજ અર્થમા ઉચોગગણો હોઈ શકે, અન્ય અર્થમા તે વખતે ઉપયોગગણો ન હોય, જે અન્ય અર્થમા ઉચોગગણો થાય, તેા માર્ગ વગેરે કાપો ખાસ થાય. ઉચોગમય આત્મા જે સમયે અનુક અર્થમાં ઉપયોગ શક્તિગણો હોય છે, તે વખતે તે પોતાના સર્વ પ્રદેશોરૂડે તે અર્થમા ઉપયોગવાન હોવાથી અન્ય અર્થમા ઉપયોગગણો કરી રીને ચ / શકે? કારણ કે તે વખતે કોઈપણ પ્રદેશ તે ઉપયોગ વિનાના નથી હોતા. એરને અન્ય અર્થમા તે ઉપયુક્ત થ / શકે નહિ.

એકીસાથે બે ક્રિયાનો ઉપયોગ ન હોય, તેા મને એકીસાથે બે ક્રિયાનો અનુભવ કેમ થાય છે? આ પ્રમાણે તુ બે કહેતા હો, તેા તેના ઉત્તરમા અમે કહીએ છીએ કે જેમ કમળના સેકડો પત્રને ઉપર નીચે ગાઠવીને અતિ તીવ્રજુ સૂરવડે મળવાન પુરૂષ તેના છેદ કરે છે, તે વખતે તે મર્વ પત્રનો છેદ એકીસાથે થયો એમ ઇ / કરનાર પુરૂષને જણાય છે, વસ્તુતઃ ઉપરના પત્રનો છેદ થયા વિના નીચેના પત્રનો છેદ નથી થતો, એટલે દરેકપત્રનો છેદ જુદા જુદા કાળે થાય છે, પણ તે બે સમયાદિ કાળ અતિ સૂક્ષ્મ હોવાને લીધે નાચી શકતો નથી ને તેથી કરીને વેવ કરનાર પુરૂષ એકીસાથે સર્વનો વેવ થએલ માને છે અથવા જેમ શિશ્યોમા ભમાવાનુ હોમાડીયુ જુદા જુદા સમયે જુદી જુદી શિશ્યોમા ભ્રમજુ કરે છે, પરંતુ તે બે ઉપર કથા મુજમ સમયાદિકાળ સૂક્ષ્મ હોવાથી જાણી શ / નો નથી, એટલે તે હોમાડીયુ નિરતર ભ્રમજુ જણાય છે. તેવીજ રીતે શીતોજ્જ્વલ વેનાનુભવરૂપ ક્રિયા જુદા જુદા સમયે અનુભવાય છે, પરંતુ સમય વગેરે કાળ અતિસૂક્ષ્મ હોવાથી જણાતો નથી, તેથી ભિન્ન ભિન્ન કાળે થએલી ભિન્ન ભિન્ન ક્રિયા એજ વખતે થઈ એમ તને જણાય છે. પણ તે સત્ય નથી.

સમગ્રી ઇન્દ્રિયો સાથે મન એકીવખતે સબધ નથી પામતુ તે વાત જણાવના કહે છે કે—

ચિત્તંપિ નેંદિયાઈ સમેઈ સમમહ ચ સ્તિષ્ણચારિત્તિ ।

સમય વ મુક્તસવકુલિદસણે સહોવલદ્ધિત્તિ ॥ ૨૪૩૩ ॥

સર્વિંદિઓવલમે જઈ સચારો મળસ દુલ્લક્ષો ।

એંદિઓવઓગતરમિ કિહ હોચ મુલ્લક્ષો ? ॥ ૨૪૩૫ ॥

મર્ષ ઇન્દ્રિયો સાથે મન એકીસાથે સબધ નથી પામતુ, છતા પણ શીઘ્ર સચારી હોવાથી સર્વત્ર સાથેજ સબધીત લાગે છે. સુકી તલસાકળી કરતા જેમ સર્વ ઇન્દ્રિયના જ્ઞાનની ઉપલબ્ધિ થાય છે એ તેમ ન હોવા છતા લાગે છે. જુદી જુદી ઇન્દ્રિયની જ્ઞાનોપલબ્ધિમા જે મનનો સચાર એકીસાથે નથી જણાતો તો પછી એકજ ઇન્દ્રિયના એક ઉપયોગથી બીજા ઉપયોગમા સચાર પામતુ મન કેવી રીતે જણાય ? નજ જણાય ૨૪૩૪-૨૪૩૫

વળી સમગ્રી ઇન્દ્રિયોની સાથે મન એકીસાથે સબધ પામતુ નથી, તેમ ૮ પગ-મસ્તકાદિ એક સ્પર્શનેન્દ્રિય વિગેરેના સર્વ દેશની સાથે પણ મન એકીસાથે સબધ પામતુ નથી, પરંતુ શીઘ્ર સચારી હોવાથી સર્વની સાથે એકીવખતે સબધ પામતુ હોય, તેમ જણાય છે ઉદાહરણ તરીકે જેમ કોઈ વ્યક્તિ લાબી તલસાકળી ખાતો હોય, તે વખતે તેને ચતુઃઇન્દ્રિયવડે જોવાથી રૂપ જ્ઞાન થાય છે, તેનો ગંધ આનવાથી પ્રાણેન્દ્રિય વડે ગંધ જ્ઞાન થાય છે, તે ખાવાથી રસનેન્દ્રિયવડે રસ જ્ઞાન થાય છે, તેના સ્પર્શ થવાથી સ્પર્શનેન્દ્રિય વડે સ્પર્શ જ્ઞાન થાય છે, અને તેને આવતા શબ્દ સંભળનાથી શબ્દજ્ઞાન થાય છે. આ પાંચે પ્રકારના જ્ઞાન, પાંચે ઇન્દ્રિયો સાથે મનનો અનુક્રમે સબધ થનાથી થાય છે, પણ મન શીઘ્ર સચારી હોનાથી તે સર્વની સાથે તેના એકીસાથે સબધ થયો હોય તેમ જણાય છે વસ્તુત તેમ નથી, કેમકે જો એમ હોય, તો સાકર્ષ આદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય, તેમજ મતિ વિગેરેના જ્ઞાનોપયોગ કાળે અવધિ આદિ જ્ઞાનનો ઉપયોગ પણ પ્રાપ્ત થાય, વળી ઘટાદિ એક અર્થનો વિચાર કરતા, અનન્તા ઘટાદિ અર્થના વિકલ્પો પ્રાપ્ત થાય. આ પ્રમાણે કદિ થતુ નથી, તેથી કરીને અનુક્રમે ઉત્પન્ન થતા છતા પણ પૂર્વોક્ત જ્ઞાનોના સમયાદિ કાળ સૂક્ષ્મ હોવાથી જ્ઞાતા એકીસાથે તે ઉત્પન્ન થાય છે એમ માને છે. એજ પ્રમાણે મસ્તક અને પગ વિગેરે સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિભાગોમા મન અનુક્રમે યોગાય છે, તે છતા સમયાદિ કાળની સૂક્ષ્મતાને લીધે તે સર્વની માથે મનનો એકીવખતે સબધ થાય છે, એમ અનુભવ કરનારને જણાય છે વસ્તુત મનનો સ્વભાવજ એવો છે કે “યુગવચ્ચાનામુત્પત્તિર્મનતો લિંગમ્” એકીસાથે જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા નથી તેજ મનનો સ્વભાવ છતા જ્ઞાનમા અનુક્રમે સચાર કરતા મનની ગતિ નથી જાણી શકાતી, તો પછી એક સ્પર્શનેન્દ્રિયના શીત જ્ઞાનોપયોગથી ઉષ્ણજ્ઞાનોપયોગાન્તરે મનની ગતિ કેવી રીતે જાણી શકાય ? નજ જાણી શકાય, આ પ્રમાણે મનની ગતિનો સચાર ન જાણી શકાતો હોવાથી શીતોષ્ણ ક્રિયાના વેદનરૂપ બે ઉપયોગ તને એકીસાથે અનુભવાય છે, પણ વસ્તુત તેમ નથી

એક ઉપયોગથી બીજા ઉપયોગમા મન એકીવખતે જાય, તો જો અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય તે કહે છે કે—

અન્નવિણિવચ્ચમ્પર્ણં વિણિઓગ લહઈ જઈ મળો તેણ ।

હત્તિપિ ઠિયં પુરઓ કિમ્પણચિત્તો ન લક્ષેઈ ? ॥ ૨૪૩૬ ॥

વિણિઓગન્તરલામે વ કિં ત્ય નિયમેણ તો સમં વેવ ।

પડવત્યુમસંલેઝ્ઞાઝ્ઞંતા વા જં ન વિણિઓગા ? ॥ ૨૪૩૭ ॥

વહુ-વહુવિદાઙ્ગહણે નવણૂઆગમહુયા મુણ્ઙમિહિઆ ।

તમણેગમ્મહણ ચિય સ્વઓગાળેગયા નતિય ॥ ૨૪૩૮ ॥

સમયમણેગમ્મહણં જડ્ સીઓસિણદુગમ્મિ કો દોસો ? ।

કેળ વ યણિયં દોસો સ્વઓગદુગે વિચારોઙ્ગ ॥ ૨૪૩૯ ॥

અન્ય અર્થમાં ઉપયુક્ત મન, જો અન્ય અર્થમાં ઉપયોગ પામે, તો પછી અન્યમનરૂઢ એવી વ્યક્તિ આગળ ઉભેલા હસ્તિને પણ કેમ જાણી શકતી નથી ? વળી એક અર્થના ઉપયોગ કાળે, બીજા ઉપયોગ પણ જો પ્રાપ્ત થતો હોય, તો બે ક્રિયાના ઉપયોગનોજ નિયમ શા માટે ? પ્રતિવસ્તુગત અસંખ્યાતા વા અનન્તા ઉપયોગ પણ એકીવખતે કેમ ન પ્રાપ્ત થાય ? પૂર્વે સૂત્રમાં અવમહાદિના બહુ-બહુવિધાદિ અહંજમા ઉપયોગની બહુલતા કહેલ છે, (એમ કહેવામાં આવે, તો) તે અનેકપર્યાયિણ સામાન્યરૂપે અહંજ છે પણ ઉપયોગો અનેક નથી, કહેવામાં આવે કે અનેક વિષયો અહંજ કરવામાં જો હોય નથી, તો પછી શીત અને ઉષ્ણ એ બે અર્થ અહંજ કરવામાં શો હોય છે ? ઉત્તર-એ પ્રમાણે અહંજ કરવામાં કોણ હોય કહે છે ? અહીં બે ઉપયોગનો વિચાર પ્રસ્તુત છે, (એટલે એક મમથે બે ઉપયોગ ન હોય એમ નિષેધીયે છીયે.) ૨૪૩૬-થી-૨૪૩૯.

એક સમયે શીતવેદનાદિ એક અર્થમાં ઉપયોગવાણુ ચિત્ત, જો ઉષ્ણવેદનાદિ બીજા અર્થમાં ઉપયુક્ત થતું હોય, તો કોઈ વ્યક્તિ જ્યારે કોઈ અન્ય અર્થમાં ઉપયોગવાળો હોય, ત્યારે તે પોતાની અનુભવ રહેલા હસ્તિ આદિને પણ કેમ નથી જોઈ શકતો ? તેણે કારણ એજ છે, કે તે વ્યક્તિ તે વખતે અન્ય અર્થમાં ઉપયોગવાળો હોવાથી તેણે મન તે વખતે અનુભવ રહેલા પદાર્થને પણ અહંજ કરી શકતું નથી.

વળી જો એક અર્થના ઉપયોગ કાળે અન્ય અર્થનો ઉપયોગ માનવામાં આવે, તો પછી ત્યાં બે ક્રિયારૂપ ઉપયોગનોજ નિયમ શા માટે હોવો જોઈએ ? ફરેક વસ્તુગત અસંખ્યાતા વા અનન્તા ઉપયોગ પણ કેમ ન પ્રાપ્ત થાય ? કહ્યું છે કે-“દ્રવ્યથી અસંખ્યાતા અથવા સંખ્યાતાગુણ પર્યાય અહંજ કરે” અવધિજ્ઞાની એક પદાર્થમાં વધારેમાં વધારે એકીસાથે અસંખ્યાતા પર્યાય પામે છે, કેવલજ્ઞાનવાળાઓ અનન્તા પર્યાયને પણ પામે છે.

પૂર્વે અવમહાદિ સ્વરૂપ કથન કરતા, એકેકની અદર બહુ-બહુવિધાદિ અનેક અહંજ કહેલા છે, તદ્વત્સારે પ્રતિવસ્તુગત અસંખ્યાતા વા અનન્તા ઉપયોગ માનવામાં શી હરકત છે ? આમ કહેવામાં આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે ત્યાં બહુ-બહુવિધાદિરૂપ વસ્તુના પર્યાયિણી સામાન્યરૂપે જ્ઞાનમાં ઉપયોગની યોગ્યતા માન કહેલ છે, પણ એક વસ્તુમાં એક કાળે અનેક ઉપયોગ છે, એવું કદી પણ કહ્યું નથી, ઉપયોગ તો અતુલમેજ થાય છે.

જો એકીસાથે અનેક અર્થ અહંજ કરવામાં કંઈ હોય નથી, તો પછી એકીમાથે શીત અને ઉષ્ણતા અહંજ કરવામાં શો હોય છે ? કે જેથી તમે તેનો નિષેધ કરો છો ? એમ કહેવામાં આવે, તો તે અમારા કથનનો ભાવાર્થ મમજ્યા વિનાતું છે એકીસાથે અનેક

અર્થઘટ્ટણ કરવામા કંઈ ટોપ નથી, કેમકે સામાન્યપણે એકીસાથે સેના-વન-ગામ-નગર આદિ ઘટ્ટણ થાય છે, એમા અમે કોઈ પ્રકારનો નિષેધ નથી કરતા. અમે તો એકીવખતે અનેક ઉપયોગનો નિષેધ કરીએ છીએ, કેમકે એક વખતે એક ઉપયોગ કરતા વધારે ઉપયોગ હોઈ શકે નહિ ૧૪૩૬-થી ૧૪૩૮.

એકીસાથે અનેક અર્થનું ઘટ્ટણ માનવા છતાં એક-અનેક ઉપયોગનો ગો ભેદ છે ? તેના ખુલાસો.

સમયમળેગમહણે एमाणेगोवओगमेओ को ? ।

सामण्णमेगजोगो खघावारोवओगो व्व ॥ २४४० ॥

खघारोऽयं सामण्णमेत्तमेगोवओगया समय ।

पदवत्पुविभागो पुण जो सोऽण्णेगोवओगत्ति ॥ २४४१ ॥

ते धिय न संति समयं सामण्णाणेगगहणमविरुद्ध ।

एगमणेगपि तय तम्हा सामण्णभावेणं ॥ २४४२ ॥

उत्तिजेय सीयेय न विभागे नोवओगदुगमित्य ।

होच्च सम दुगगहण सामण्ण वेयणा मेत्ति ॥ २४४३ ॥

जं सामण्णविसेसा विलक्खणा वज्झिणवण ज च ।

नाण ज च विभिन्ना सुदूरओवगहा-ऽवाया ॥ २४४५ ॥

એકીસાથે અનેક અર્થ ઘટ્ટણ કરવામા અને અનેક ઉપયોગમા તો ભેદ છે ? ૧૪૩૬ની છાવણીના ઉપયોગની થોડે સામાન્ય ઉપયોગ એક ઉપયોગ કહેવાય, જેમકે આ ૧૪૩૬ની છાવણી છે, એ પ્રમાણે એક કાળે જે સામાન્ય માત્ર પ્રાહી ઉપયોગ, તે એક ઉપયોગ કહેવાય અને તેમાની ફરેક વસ્તુના વિભાગપ્રાહી જે ઉપયોગ, તે અનેક ઉપયોગ કહેવાય, એ અનેક ઉપયોગ એક કાળે ન હોય, સામાન્યપણે અનેક અર્થનું ઘટ્ટણ થવામા કંઈ વિરોધ નથી. કેમકે જે અનેક અર્થનું ઘટ્ટણ થાય છે, તે પણ સામાન્ય ભાવે તો એકાર્થરૂપજ છે. આજ પ્રમાણે આ ગીત વેદના છે, અને આ ઉચ્ચ વેદના છે, એવા વિભાગરૂપે ઉપયોગરૂપનો નિષેધ છે, પણ સામાન્યથી અને બે વેદના થાય છે, એમ એકીસાથે બનેલું ઘટ્ટણ થઈ શકે છે. સામાન્ય-વિશેષ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે, અને તેના કારણસર જે અવગ્રહ-તથા અપાય-રૂપ જ્ઞાન તે પણ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે, માટે સામાન્ય-વિશેષ જ્ઞાન એક સમયે ન હોય, કેમકે અનરથ સામાન્યજ્ઞાનપૂર્વક વિશેષજ્ઞાન હોય છે. ૨૪૪૦-થી-૨૪૪૫

ગ ગ —એક સાથે અનેક અર્થનું ઘટ્ટણ થાય, એમ તમે કહો છો, તો પછી એ અને અનેક ઉપયોગમા તદ્દાવત કથો રહ્યો ? કે જેથી એકીસાથે અનેક ઉપયોગ નથી માનતા.

આચાર્ય જે સામાન્ય ઉપયોગ તે એક ઉપયોગ કહેવાય છે. જેમકે “ આ ૧૪૩૬ની છાવણી છે. ” આ પ્રમાણે એકીસાથે સામાન્યમાત્રપ્રાહી ઉપયોગ તે એક ઉપયોગ કહેવાય. અને આ હસ્તિઓ છે, આ અર્ધા છે, આ રથો છે, આ પદ્ધતિ છે, આ તરવારો છે, આ ભાલાઓ છે, આ શિરશ્ચાક્ર (ટોપ) છે, આ કવચ છે, આ તબુઓ છે, આ ધન્યો છે, આ પતાકાઓ, શંખ, આ કાહલ, આ ઊંટ, આ ગધેડા, ઇત્યાદિ

પ્રકારે દરેક વસ્તુગત લેદનો અધ્યવસાય, તે અનેક ઉપયોગ કહેવાય, આ અનેક ઉપયોગ એકીસાથે ન હોય, તેથીજ અમે તેનો નિવેધ કરીએ છીએ. પણ સામાન્યથી એકી સાથે અનેક અર્થ અહણ કરવારૂ એક ઉપયોગનો નિવેધ નથી કરતા, કારણ કે “આ લશ્કરની છાવણી છે ” ઇત્યાદિ ઉપયોગમા જે એકીસાથે અનેક અર્થનું અહણ થવાનું અમે કહીએ છીએ, તે અનેકાર્થનું અહણ છતા પણ સામાન્યપણે તો એકાર્થ અહણરૂપજ છે. મતલબ કે અમે એકીસાથે અનેક અર્થ અહણ કરીએ છીએ, તે સામાન્ય રૂપની અપેક્ષાએ છે વિશેષરૂપની અપેક્ષાએ ત્યા અનેક અર્થનું અહણ નથીજ થતું. કારણ કે એક કાળે એકજ વિશેષ ઉપયોગ હોય શકે છે.

એજ પ્રમાણે “ આ ઉજ્જવેદના છે, અને આ રીતવેદના છે ” એમ વિશેષકથે બે અર્થનું એકીસાથે અહણ નથી થતું, અને એજ કારણથી તત્સબ ધી ઉપયોગદ્વય પણ એકી સાથે નથી થતા, પરંતુ “ મને બે વેદના થાય છે ” એમ સામાન્યપણે બે અર્થનું અહણ થાય છે, પણ રીત અને ઉજ્જવેદના છે એમ વિગતપણે એકે કાલે અહણ ન થાય

આજ કારણથી સામાન્યઆહી જ્ઞાન અને વિશેષઆહી જ્ઞાન એક કાળે નથી થતા, કારણ કે સામાન્ય-વિરોધ પરસ્પર અત્યંત લિખતિવાળા છે, એટલે એ ઉભય એકી સાથે કેવી રીતે ભાસમાન થાય ? ન જ થાય અહી કદાચ એમ કહેવામા આવે, કે સ-માન્ય અને વિરોધજ્ઞાન બન્ને જ્ઞાનરૂપ હોવાથી એક કાળે થાય, તો શુ હોય છે ? આ કથન અયોગ્ય છે, કેમકે સામાન્યજ્ઞાન અવગ્રહ રૂપ છે, અને વિશેષજ્ઞાન અપાયરૂપ છે આ પ્રમાણે એ બન્ને જ્ઞાન અત્યંત લિખ હોવાથી એક કાળે ન થાય. વળી સામાન્ય-આહી જ્ઞાન પૂર્વકજ વિશેષઆહી જ્ઞાન થાય છે, પૂર્વે કહેલ છે કે સામાન્યપણે અહણ કર્યા સિવાય, ઇહા-વિચારણા ન થાય, અને ઇહા વિના નિશ્ચય ન થાય માટે એજ કારણથી એ ઉભય જ્ઞાનનો ઉદ્ભવ એક કાળે ન થાય. ૨૪૪૦ થી ૨૪૪૫

પુન સામાન્ય-વિશેષ જ્ઞાન સબ ધી શ કા અને સમાધાન કહે છે.

દોઝ ન વિલ્લવલ્લનાઈ સમય સામણ-મેયનાનાઈ ।

વહુવાળ કો વિરોહો સમયમ્મિ વિસેસનાનાળ ૧ ॥ ૨૪૪૬ ॥

લક્ષવળમેયાડ ચ્ચિય સામણં વ જમણેવિસયતિ ।

તમવેત્તુ ન વિસેસનાનાઈ તૈ ન સમયમ્મિ ॥ ૨૪૪૭ ॥

તો સામન્નગ્ગહણાન્તરમીહિયમવેઈ તન્મેય ।

ઇય સામન્નવિસેસાવેવલ્લો જાવતિમો મેઓ ॥ ૨૪૪૮ ॥

ઇય પણવિઓવિ જઓ ન પવજ્ઞઈ તો તઓ કઓ વજ્ઞો ।

તો રાયગિહે સમય કિરિયાઓ દો પલ્લવતો ॥ ૨૪૪૯ ॥

મણિનામેનારદ્ધો મઓવવત્તિઓ પદિવોહિઓ વોતુ ।

ઈચ્છામો ગુદમૂલં ગંતૂળ તઓ પદિક્કતો ॥ ૨૪૫૦ ॥

સામાન્ય અને વિરોધજ્ઞાન અતિવિલક્ષણ હોવાથી, ભલે એકીસાથે ઉપયોગ ન થાય, પણ ઘણા વિરોધનો એકીસાથે એક સમયે ઉપયોગ થવામા તો વિરોધ છે ? લક્ષણો

લેઈ હોનાથી તે ન બને કેમકે સામાન્યજ્ઞાન અનેકવિષયવાળું છે, તેથી તે સામાન્ય જ્ઞાન મહજ્ઞ કયાં વિના એ સમયે ન થાય. વળી સામાન્ય મહજ્ઞાન તરે ઇહા થયા પછી તેના લેઈના નિશ્ચય થાય, વળી આગલના વિશેષની અપેક્ષાએ અવમહ ગણાય એમ સામાન્ય વિશેષની અપેક્ષાએ છેક છેલ્લા લેઈ સુધી સમજવું એ પ્રમાણે શુદ્ધ સમજાવ્યા છતાં જ્યારે તે ન સમજ્યો એટલે તેને સહ બહાન કર્યો, તે પછી તે વિહાર કરતો રાજ-શુદ્ધ આવીને એકે સમયે જે ક્રિયાના ઉપયોગની પ્રરૂપણ કરવા માંડ્યો, તે સામર્થ્યને ત્યાં રહેલા મજ્જિનાગે લય અને યુક્તિથી તેને કહ્યું, એટલે બોધ પામ્યો. ને તે પ્રમાણે અગીકાર કરીને પુનઃ શુદ્ધ પાસે ગયો અને પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ શુદ્ધ થયો. ૨૪૪૬ થી ૨/૧૦.

ગગ — સામાન્યથી “વેદના થાય છે” એમ સામાન્ય માત્ર માહી જ્ઞાન, તે સામાન્ય જ્ઞાન, અને “શીતવેદના અથવા ઉષ્ણવેદના” એમ લેઈમાહીજ્ઞાન તે વિશેષજ્ઞાન. એ બન્ને જ્ઞાન અતિવિલક્ષણ હોવાથી, લલે એકીસાથે ન થાય, પરંતુ ગીતાજ્ઞાદિ ધણા વિશેષજ્ઞાન એક સમયે થાય, તો શા વિરોધ છે? કારણ કે વિશેષજ્ઞાન રૂપે તો તે બધા સમાન હોવાથી તેમા કંઈ વિલક્ષણતા નથી

આચાર્ય — શીત-ઉષ્ણ આદિ વિશેષણયુક્ત વિષયોમા પરસ્પર લેઈ હોવાથી વિ-ત્રતા છે, તેથી તમામહક જ્ઞાનો એકીસાથે નથી થતા. કારણ કે અનેક વિષયના આધારવાળું સામાન્ય જ્ઞાન છે, તે સામાન્યજ્ઞાન થયા સિવાય વિશેષ જ્ઞાન ન થાય, એથી પણ ધણા વિશેષ જ્ઞાન એકીસાથે ન થાય મતલબ કે “વેદના થાય છે” એમ પ્રથમ સામાન્ય મહજ્ઞ કરીને, ઇહામા પ્રવેશ કર્યા પછી “પરો શીતવેદના થાય છે” એમ વિશેષપણે વેદના નો નિશ્ચય થાય છે, એજ પ્રમાણે મસ્તકે પણ પ્રથમ સામાન્યથી “વેદના થાય છે” એમ અવમહરૂપ સામાન્ય મહજ્ઞ કર્યા પછી, ઇહામા પ્રવેશ કરીને “ઉષ્ણવેદના થાય છે” એમ વિરોધપણે વેદનાનો નિશ્ચય થાય છે

વળી ઘટરૂપ વિરોધજ્ઞાન થયા પછી તરતજ, ધટામય સામાન્યરૂપ મહજ્ઞ કર્યા વિના ધટરૂપ વિશેષજ્ઞાન પણ નથી થતું, કેમકે પ્રથમ અવમહ, તે પછી ઇહા, અને તે પછી અપાય એવા અનુક્રમેજ ઘટાદિ વિશેષજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે. વસ્તુ સ્વરૂપ આમ હોવાથી વિશેષ જ્ઞાન પછી પણ તરતજ વિરોધજ્ઞાન નથી થતું, તો પછી એકીસાથે તેવા ધણા જ્ઞાનો તો કયાથીજ થાય?

એ પ્રમાણે સામાન્ય મહજ્ઞ થયા સિવાય વિરોધજ્ઞાન નથી થતું, તેથી સામાન્ય મહજ્ઞ થયા બાદ ઇહા ધયા પછી ઘટનાદિ સામાન્યાશિન ઘટ વિશેષરૂપ “આ ઘટો વિગે રેજ છે” એવો નિશ્ચય થાય છે, તે પછી ઉત્તર લેઈની અપેક્ષાએ, એ ઘટાદિ વિરોધજ્ઞાન સામાન્ય થાય છે, તે ઘટરૂપ સામાન્યનું મહજ્ઞ કર્યા પછી ઇહા કરીને આ ઘટ ધાતુનો છે, પણ માટીનો નથી એવો વિશેષ નિશ્ચય થાય છે. એ ધાતુનો ઘટ પણ તેના ઉત્તર લેઈની અપેક્ષાએ સામાન્ય છે તેવા સામાન્યને મહજ્ઞ કર્યા પછી ઇહા થયા બાદ આ તાબાનો ઘટ છે, ચાટીનો નથી, એવો વિશેષ નિશ્ચય થાય છે આ પ્રમાણે સામાન્ય વિશેષની અપેક્ષા એ છેક અન્તિમભેદ પર્યંત સમજવું કે જે લેઈ પછી પુનઃ ડહાની પ્રવૃત્તિ ન થાય. નસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી કદીપણ ધણા વિશેષ જ્ઞાનોની પ્રવૃત્તિ એકીસાથે ન થાય. પણ સામા ધરૂપે ધણા વિગેષાનું એકીસાથે પૂર્વે કહ્યા મુજબ મહજ્ઞ થઈ શકે જેમકે— “મેના-વન” ઇત્યાદિ- પરંતુ એકીસાથે તેના અનેક ઉપયોગ ન સંભવે. માટે શીતાજ્ઞ

રૂપ વિશેષ જ્ઞાન વિશેષ જ્ઞાન લિખલિખ કાળેજ થાય છે. અને તેથી તને જે શીતોષ્ણરૂપ ક્રિયાદ્વયનો એકીસાથ અનુભવ થાય છે, તે બ્રાન્તિ છે.

ઇત્યાદિ અનેક યુક્તિઓથી આચાર્યશ્રીએ ગગને સમજાવ્યો, છતાં તે ન મન્યો એટલે તેને સઘ બહાર કર્યો, તેથી તે વિહાર કરતો રાજગૃહ નગરે આવ્યો, અને એકી-સાથ બે ક્રિયાનો ઉપયોગ થાય, એમ પ્રરૂપવા લાગ્યો. તે વખતે ત્યાં નજીકમાં રહેલા મણિનાગે તેને ભય બતાવીને કહ્યું કે 'અરે ! અનાડી ! એની મિથ્યા પ્રરૂપણા કેમ કરે છે ? આજ સ્થળે ભગવન્ત મહાવીરે પૂર્વે એક સમયે એકજ ઉપયોગ હોય, એમ કહ્યું છે, હું તેમનાથી વિશ્વાસુ છું કે જેથી એની પ્રરૂપણા કરે છે. ઇત્યાદિ પ્રકારે ભય બતાવીને ગગને કહ્યું એટલે તેણે પોતાનો કદામહ તણને મિથ્યા દુષ્ટત માન્યું. પછી થુર પાસે જઈને પ્રાયશ્ચિત્ત લઇને નુહ થયો. ૨૪૪૬ થી ૨૪૫૦.

એ પ્રકારે એક સમયે બે ક્રિયાવેદનાનો વાદ સમાપ્ત થયો

હવે છઠ્ઠા ત્રૈશશિક નિન્ટવ મ બ ધી કહે છે.

પંચ સયા ચોયાલા તદ્દા સિદ્ધિ ગયસ્મ વીરસ્સ ।
 પુરિમંતરજિયાણે તેરાસિવદિટ્ટો હપ્પજ્ઞા ॥ ૨૪૫૧ ॥
 પુરિમંતરંજિ ભૂયગિહ વલ્લસિરિ સિરિગુત્ત રોહગુત્તે ય ।
 પરિવાયપોહસાલે ઘોસણપહિસેહના વાણ ॥ ૨૪૫૨ ॥
 વિચ્છં ય સપ્પે મૂસગ મિગો વરાહી ય કાગ પોયાઈ ।
 ઇયાહિં વિજ્ઞાહિં સો ય પરિવાયગો કુસલો ॥ ૨૪૫૩ ॥
 મોરી નહલિ પિરાલી કવ્વી સિહી ય હલ્લગિ ઓવાહ ।
 ઇઆઓ વિજ્ઞાઓ મિણ્હ પરિવાયમહણીઓ ॥ ૨૪૫૪ ॥

મહાવીર દેવ મોક્ષે ગયા પછી, પાચમેા યુઆલીસ વર્ષે અનરજી નગરીમાં ત્રૈશશિક દષ્ટિ ઉત્પન્ન વર્ધ. અતરજી નગરીનો બવશી નામે રાજા હતો, અને તે નગરીમાં ભૂતગૃહ નામે ચૈત્ય હતું, ત્યાં શ્રીયુક્ત આચાર્યના શિષ્ય રોહગુપ્તે પાઠશાલ પરિવ્રાજકની ઘોષણાનો પ્રતિષેદ કર્યો, અને વાદમાં જીત્યો, તે પરિવ્રાજક વૃશ્ચિક-સર્પ મુગ-વરાહ-મૂષ-કાક અને પોતાકી વિદ્યાઓમાં કુશળ હતો, પરિવ્રાજકની એ વિદ્યાઓનો પરાભવ કરવાને મોરી-નકુલી-બિહાલી-વ્યાધી-સિહી-હનૂકી અને હસાવકી વિદ્યાઓ રોહગુપ્તને અહણુ કરાવી. (અને તેણે પરિવ્રાજકનો પરાભવ કર્યો) ૨૪૫૧ થી ૨૪૫૪

જગત્ બહુ મહાવીર દેવ મોક્ષે ગયા પછી પાચમેાને યુઆલીસ વર્ષે ત્રૈશશિક નિન્ટવ અનરજી નગરીમાં થયો. એ નગરીનો રાજા બલશી નામે હતો, અને તે નગરીમાં ભૂતગૃહ નામનું એક ચૈત્ય હતું, એ ચૈત્યમાં શુભ નામે એક આચાર્ય આવીને રહ્યા હતા તેમને વાદવાને મટે રોહગુપ્તે અતરજી નગરીમાં આવ્યો, એ અરસામાં એક પરિવ્રાજક ઘેટે લોહાનો પાટો બાધી, હાથમાં જ બૂટકની ઠાળી અહણુ કરીને તે નગરીમાં ભ્રમજી

કરતા લાગ્યો, તેને એવી વિચિત્ર ચેષ્ટાવાળો જોઈને લોકોએ એમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું, એટલે તેણે કહ્યું કે મારું પેટ અતિશય જ્ઞાનથી પૂર્ણ ભરેલું છે તે કૂટી ન જાય એટલા માટે તેને લોકાના પાદથી બાંધ્યું છે વળી આ જ જુદીપમા મારો દોષ પ્રતિવાદી નવી એમ જણાવવાને માટે હાથમા જ બૂવૂક્ષની ઢાળી રાખી છે, આવી ગર્વિષ્ઠ ઉક્તિએ લોકોએ તેનું “પોદ્દશાલ” નામ પાડ્યું તે પછી એ પરિવ્રાજકે આખી નગરીમા એવી ઉદ્વેગપણા કરાવી કે “આ પૃથ્વી સર્વ પરબ્રવાદથી સુન્ય છે, કોઈપણ મારો પ્રતિવાદી નથી.” નગરીમા આવી ઉદ્વેગપણા થતી હતી, તે દરમીઆન શ્રીગુરુ આચાર્યના શિષ્ય રોહિતએ અન્ય ગામમા હતા, તે ત્યાં ગુરુને વદન કરતા અન્તરજીક નગરીએ આવ્યો, નગરી પ્રવેશ કરતા જ ઉપરોક્ત યોગ્યતા માલગી, તે સાલગીને ગુરુને પૂછ્યા સિવાય યોગ્યતા કંનારને કહ્યું કે “હું એ પરિવ્રાજક સાથે વાદ કરીશ” એમ કહીને તેના પરહુને નિષેધ કર્યો. તે પછી રોહિતએ ગુરુ મહારાજ પાસે આવીને સર્વ હકીકત કહી, તે સાલગીને ગુરુ મહારાજે કહ્યું, રે! ભદ્ર! તે આ યોગ્ય ન કર્યું, કેમકે તું તારા જ્ઞાનવડે કાંઈયે તેને વાદમા લૂતીશ, પણ તે વિદ્યા-મત્રમા યજ્ઞો કરાજ છે, તેથી તે વિદ્યાએ વડે તને હેરાન કરશે. એની અમળી વિદ્યાઓમા આ સાત વિદ્યાઓ બહુ રસુરખમાન છે. વૃત્તિક વિદ્યાથી અનેક વિહીઓ ઉત્પન્ન કરે છે, સર્પવિદ્યાથી અનેક સર્પ ઉત્પન્ન કરે છે, મૃત્યુ વિદ્યાથી અનેક ઉદર ઉત્પન્ન કરે છે અને તે સર્વ પોતાના પ્રતિરૂપિણ ઉપર છોડે છે. વળી મૃગી વરાહી કાન અને પોતાકીની વિદ્યાઓવડે અનુક્રમે ભય કર મૃગી-વરાહી-કાન અને પોતાકી પેદા કરીને પોતાના શત્રુનો ઘાત કરે છે, એ સાલગીને રોહિતએ કહ્યું, ભગવન્ જો એમ હોય, તો પણ તું હવે ક્યાંઈ લાગી કુટાય એમ છે? મેં તેના પરહુને નિષેધ કર્યો છે, હવે તો જે થયા હો તે થાઓ તેનું આપુ ધૈર્ય જાણીને ગુરુમાએ કહ્યું, ભદ્ર! જો તારો એવો નિશ્ચયજ છે, કે વાદમા તેનો પરાલભ કરવો, તો વિદ્યાઓનો પરાલભ કરનારી આ સાત વિદ્યાઓ હું આપુ તે મહણ કર એ વિદ્યાઓ પાઠ માનથી સિદ્ધ થાય એની છે. વિહીનો પરાલભ કરનારી માર વિદ્યા, સર્પનો નાશ કરનાર નકુલ વિદ્યા, ઉદરનો નાશ કર બિડાહી વિદ્યા, મૃગીનો નાશ કરનાર વ્યાધી વિદ્યા, વરાહીનો નાશ કરનાર સિહી વિદ્યા, કાનનો નાશ કરનાર ઉલૂકી વિદ્યા, અને પોતાકીનો ઘાત કરનાર ઉલાવકી વિદ્યા. આ સાત વિદ્યાઓ ગુરુ મહારાજે શિષ્યને આપી, તે ઉપરાત એક રજોહરણ મનીને આપ્યો, અને કહ્યું કે જો એ ઉપસર્ગ સિવાય, બીજો કોઈ ક્ષુદ્ર વિદ્યા કૃત ઉપસર્ગ પામવાનો તને પ્રસંગ આવે, તો તે ઉપસર્ગનું નિવારણ કરવાને અસ્તક પર આ રજોહરણને ભમાવજે, એથી તું ધ્રુવી પણ અજેય થઈશ, તો પછી મનુષ્ય તો તને ક્યાંથી જ લૂતી શકે. આ પ્રમાણે ગુરુ પાસેથી શિક્ષા અને સાત મહણ કરીને રોહિતએ રાજસલામા ગયો. ત્યાં જોને તેણે ગર્વપૂર્વક પ્રતિજ્ઞાયુક્ત કહ્યું, કેણ આ ભયુક પરિવ્રાજક વાદ કરવા માગે છે? ભલે, એ ગમે તેવો હો, એને પોતાનેજ પોતાની ઇચ્છા મુજબ પૂર્વ પક્ષ કરવા હો, હું તેનું ખડન કરીશ તેના આવા વચન સાલગીને પરિવ્રાજકે વિચાર્યું કે આ લોકો ઘણા નિપુણ હોય છે, માટે તેમને જે માન્ય હોય, તેજ પક્ષ અગ્રીકાર કરીને હું બોલુ, કે જેથી તેનું મેં ખડન કરી શકે નહીં આ પ્રમાણે વિચારીને પરિવ્રાજકે પૂર્વપક્ષનો આરભ કરતા કહ્યું કે જેમ ગુલ અને અમુલ વિગેરે બેજ રાશી છે, તેમ આ વિદ્યમા જીવ અને અજીવ એ બેજ રાશી છે, અને તેજ પ્રમાણે જણાય છે. આ પક્ષ જેનોને સમ્મ છે, તે છતાં પરિવ્રાજકનો પરાલભ કરવાને રોહિતએ તે પક્ષનું ખડન કરતા કહ્યું કે તારું યથન અયોગ્ય છે, કારણ કે જીવ, અજીવ, અને નોજીવ એવા ત્રણ રાશી આ વિદ્યમા છે તેમા નારકી-તીર્યક વિગેરે જીવો છે, પરમાણુ-ધટ-પટ વિગેરે અજીવો છે, અને ગિરેણી વિગેરેના છે.એલ આદિ

અવયવો તે નોણવો છે. આ પ્રમાણે ઉત્તમ-મધ્યમ અને અધ્યમની પેઠે, જીવ-અજીવ અને નોણવ એમ ત્રણ રાશી છે, અને તેજ પ્રમાણે જણાય છે. ઇત્યાદિ યુક્તિઓ વડે પરિવ્રાજકને બોલતો બંધ કરીને પરાજય પ્રમાડવો, આથી ક્રોધાપમાન થએલા તેણે રોહિણીના પિનાશ કરવાને વૃશ્ચિક વિદ્યા વડે તેના પર વિછીઓ મૂક્યા. તે નોંધને રોહિણી મધ્યમી વિદ્યાથી વિછીને નાશ કરનાર મધ્યમે છેડયા. આ પ્રમાણે એક બીજાએ એક બીજાની વિદ્યાનો પરાભવ કરવાને સર્પ ઉપર નાળીઆ, ઊંદરો ઉપર ભાંગાડા, મૂગીઓ ઉપર વ્યાઘ્રો, વરાહો ઉપર સિંહો, કાગડા ઉપર ધુવડો, પોતાકી ઉપર સિંચાણા અતુકમે મૂક્યા. આખરે પરિવ્રાજકે ગર્દલી મૂકી, એટલે રોહિણીને તેને આરાતી જોડને મસ્તક પર શુરએ આપેલો રમેહરણ ભમાવ્યો, પછી તેજ રમેહરણ વડે તે ગર્દલીને મારી, એટલે તે ગર્દલી-પરિવ્રાજક ઉપર લઘુનીતિ વડી નીતિ કરીને ચાલી ગઇ. આથી સલાપતિએ, સસ્થાએ અને બીજા લોકોએ તેની ઘણીજ નિન્દા કરીને નગર બહાર કાઢી મૂક્યો. ૨૪૫૧ થી ૨૪૫૪.

આ બનાવ પછી જે થયું, તે ભાષ્યકાર મહારાજ કહે છે.

જેઝળ પોટસાલ છલુઓ મળાડ ગુહમૂલમાગતું ।

વાયમિ મણ વિજિઓ મુળહ જહા સો સહામજ્જે ॥ ૨૪૫૫ ॥

રાસિદુગગહિયપક્ષો તદ્યં નોજીવરાસિમાદાય ।

ગિહ્વોકિલાઇપુચ્છેછઓદાહરણઓઽભિહિ ॥ ૨૪૫૬ ॥

મળાડ ગુરુ મુદ્દુ કયં કિં પુળ જેઝળ કોસ નામિહિયં ।

અયમવસિદ્ધતો જે તદ્યો નોજીવરાસિત્તિ ॥ ૨૪૫૭ ॥

एव गएवि गतुं परिसामझमि भणसु नाय जे ।

સિદ્ધતો કિંતુ મણ યુદ્ધિ પરિભૂય સો સમિઓ ॥ ૨૪૫૮ ॥

बहुसो स भणमाणो गुरुणा, पडिभणइ किमवसिद्धतो ? ।

જહ નામ જીવદેસો નોજીવો હુજ્જ કો દોસો ? ॥ ૨૪૫૯ ॥

પોટસાલ પરિવ્રાજકને જીતીને પકડ્યે (રોહિણી) શુર પાસે આવી ને કહ્યું, (હે ભગવન) સલામની મધ્યે તે પરિવ્રાજકને મે વાઝા જે રીતે જીત્યા, તે (હકીકત) આપ સામણો પ્રથમ તેણે જીવ અને અજીવ એ બે રાશી મહણ કરીને પક્ષ કર્યો, તે પક્ષતુ મે ત્રીજી નોણવરાશી મહણ કરીને ગિરોલી આદિના છેડાએલા પુચ્છ આદિના ઉદાહરણથી ખડન કર્યું, એ સામણીને શ્રીશુરએ કહ્યું, તેને જીત્યા એ બહુ મારું કર્યું, પણ તેને જીત્યા પછી તે એમ કેમ કહ્યું ? કે આ ત્રીજો નોણવરાશી તે અમારો અપસિદ્ધાન્ત છે ? અરુદ જે થયું તે ખરું, હજી પણ તુ સલામા જીવને કહે કે (નોણવ રાશી) એ અમારો સિદ્ધાન્ત નથી, પરંતુ મે તેની યુદ્ધિનો પરાભવ કરીને તેનો ગર્વ સમાવવાને માટે એમ કહ્યું છે, ઇત્યાદિ બહુ પ્રકારે શુરએ કહ્યું, એટલે રોહિણી ઉત્તર આપ્યો, કે એમા અપસિદ્ધાન્ત શું છે ? જીવનો એક દેશ તે નોણવ હોય, તો શો દેશ છે ? (કમળ નહીં) કે જેને દ્રુ કરવાને કરીને અને ત્યાં મોકલે છે. ૨૪૫૫-૨૪૫૬ ૨૪૫૭-૨૪૫૮-૨૪૫૯.

નાજીવનાશિતુ પ્રતિપાદન સિદ્ધાન્ત વિરૂદ્ધ નથી, પરંતુ સિદ્ધાન્તના અનુસારે છે. એમ કહે છે.

જ દેસનિસેહપરો નોસદો જીવદન્વદેસો ય ।

ગિહકોડ્લાઇપુચ્છ વિલક્ષણ તેણ નોજીવો ॥ ૨૪૬૦ ॥

ધમ્માદ્દસવિહાદેસઓ ય દેસોવિ જં પિહું વત્થુ ।

અપિહ્મૂઓ કિ પુણ છિદ્ધ ગિહકોલિયા પુચ્છ ? ॥ ૨૪૬૧ ॥

રૂચ્છજીવપપસ નોજીવ જ ચ સમખિરુદોડવિ ।

તેણત્થિ તઓ સમણ યદ્દેસો નોષદો જહ વા ॥ ૨૪૬૨ ॥

નાશખ દશનિષેધ પરત્વે હોવાથી ગિરોલી વિગેરેનું પુછકું (જીવાજીવથી) વિલક્ષણ હોવાને લીધે તે જીવ દ્રવ્યનો એક દેશ છે, તેથી તેને નાજીવ કહેવાય. વળી ધર્માસ્તિકાય વિગેરેના દશ ભેદ કહ્યા છે, તે દેશ અપૃથક્ભૂત છતાં પણ પૃથક્ વસ્તુપણે ગણીને કહેલ છે, તે પછી કપાદને જીવ ધર્મલ ગિરોલીનું પુછકું નાજીવ કેમ ન કહેવાય ? કારણ કે સમભિરૂદનય પણ જીવપ્રદેશને નાજીવ માને છે, માટે સિદ્ધાન્તમા જેમ ધરના એક દેશ તે નાષદ કહેલ છે, તેમ આ જીવનો એક દેશ તે નાજીવ છે. ૨૪૬૦-૨૪૬૧-૨૪૬૨.

રોહિણી — અહીં નાશખનો પ્રયોગ દશનિષેધાર્થમા છે, પણ સર્વનિષેધાર્થમા નથી, તેથી નાજીવ એટલે જીવનો એક દેશ, એવો અર્થ સમજવો, પણ જીવનો અભાવ એવો અર્થ ન કરવો. તદનુસારે ગિરોલીનું પુચ્છ, પૂરણના છેનાંએલા હસ્તાદિ અવયવો વિગેરે જીવાજીવથી વિલક્ષણ છે, એટલે કે એ અવયવો જીવના એક વિભાગ રૂપ છે તે તેમને જીવ નહીં કહી શકાય, તેમ અજીવ પણ નહિ કહી શકાય, કારણ કે તે છુટા પડ્યા છતાં પણ હિત્તે છે. આ પ્રમાણે એ જીવ-અજીવથી વિલક્ષણ હોવાને લીધે તેને નાજીવજીવ કહી શકાય.

વળી સિદ્ધાન્તમા કહ્યું છે કે “અજીવા દુવિદ્યા પત્તતા, તજ્ઞહા-રૂચિમજીવા ય અરૂચિ અજીવા ય । રૂચિમજીવા ચઠઠ્ઠિવિદ્યા પત્તતા, તજ્ઞહા-વધા-દેસા પપ્પસા-પરમાણુપોગ્ગલ, અરૂચિમજીવા દસવિદ્યા પત્તતા, તજ્ઞહા-ધમ્મત્થિકાય, ધમ્મરિયકાયસ્સ દેસે ધમ્મરિય કાયસ્સ પપ્પસે, વધમધમ્મરિયકાયપિ, આનાસત્થિકાયપિ, અદ્ધાસમય । અજીવ એ પ્રકારે કહ્યા છે, રૂપીઅજીવ અને અરૂપીઅજીવ. રૂપીઅજીવ ચાર પ્રકારે કહ્યા છે, અધ દેશ-પ્રદેશ અને પરમાણુપુદ્ગળ. અરૂપી અજીવ દસ પ્રકારે કહ્યા છે, ધર્માસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાયના દેશ, અને ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ. એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાયના પણ ત્રણ ત્રણ ભેદ મળીને નવ, તથા દસમે અવાસમય આ પ્રમાણે અજીવની પ્રરૂપણ કરતાં પરમબુદ્ધિયોએ ધર્માસ્તિકાયાદિના દસ ભેદ કહ્યા છે, તેમા ઘરેકના દેશને પૃથક્-વસ્તુપણેજ કહેલ છે, એ પૃથક્-વસ્તુપણે ન કહેવ હોય, તે તેના દેશ ભેદ ન ધરી શકે. આમા ધર્માસ્તિકાયાદિના દેશ તેઓથી અલિપ્ત છતાં પણ લિપ્ત વસ્તુપણે કહ્યા છે, તે પછી ગિરોલી આદિના પુચ્છ વિગેરે છેનાંને જીવ પડેવા હોય તેને તે પૃથક્ વસ્તુ કહેવીજ જોઈએ. અને તે જીવ અજીવથી વિનક્ષણ હોવાથી તેને નાજીવ કહેવી વધારે યોગ્ય છે. સમભિરૂદનય પણ જીવના પ્રદેશને નાજીવ કહે છે, તેથી સિદ્ધાન્તમા પણ ના

અનુ પ્રતિપાદન કરેલું જ છે, કેવળ હું જ એમ કહું છું એમ નહિ, અનુયોગદ્વારમાં પ્રમાણ-
દ્વારા-નર્ગત નયપ્રમાણનો વિચાર કરતા સમલિરૂદ્ધનય શબ્દનયને કહે છે કે “ જહ કમ્મ-
ધારણ મળસિ તો પય મળાદિ-જીવે ચ સે પપ્પસે ચ સે સે પપ્પસે મોજીયે ” । આ પદ્ધતિ
બેમ ધરતો એક દેશ નોધત કહે છે, તેમ પ્રદેશલક્ષણ અવતો એક દેશ તેને નોંધવ દેહો
છે. માટે અવ-અવ્યવ તત્ત્વની ષેઠ આ ત્રીજો નોંધવ પણ શ્રુતિવડે આગમથી મિદ્ધ છે.
૨૪૬૦-૨૬૪૧-૨૪૬૨.

ઉપરોક્ત કથન આગમથી અને શ્રુતિથી અસિદ્ધ કરે છે.

જહ તે મુય પમાણ તો રાસી તેસુ તેસુ મુત્તેસુ ।

દો જીવાજીવાણં ન મુપ્પ નોજીવરાસિત્તિ ॥ ૨૪૬૩ ॥

મિહ્મોલિયાદ્ધપુરુઠે છિન્નમ્મિ તદત્તરાલસંરંપો ।

મુત્તેઽમિદિઓ મુહુમામુત્તત્તણઓ તદગ્ગહણ ॥ ૨૪૬૪ ॥

જો તને સૂત્ર પ્રમાણ હોય, તો તે તે સૂત્રોમાં અવ અને અવ્યવ એવા બે
રાશિજ કહેલા છે, પણ ત્રીજો નોંધવરાશિ નથી કહેલો. વળી ગિરોહી આદિત પુચ્છ છેદાયા
છતા પણ (ગરીર અને પુચ્છ) તેની વચ્ચે અવ પ્રદેશોના મળધ સૂત્રમાં કહેલો છે,
પરંતુ તે સૂક્ષ્મ અને અમૂર્ત હોવાથી જણાતા નથી, ૨૪૬૩ ૨૪૬૪.

આચાર્ય — રોહુસુતે ! ધમ્માદ્ દસવિદ્યા વિગેરે સૂત્રોક્ત પદોત્તુ છું પ્રમાણ આપે
છે, એ ઉપરથી તને સૂત્ર પ્રમાણ હોય એમ જણાય છે, જો તને ખરેખર સૂત્રની પ્રમાણતા
માન્ય હોય, તો લુદ્ધા લુદ્ધા સૂત્રોમાં-આગમોમાં અવ અને અવ્યવ એવા બે રાશિજ કહેલા
છે. સ્થાનાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે “ કુવે રાસી પમ્મસા, તંજહા-જીવા ચેવ મજીવા ચેવ ”
એટલે બેજ રાશિ કહેલા છે, અવરાશી અને અવ્યવરાશી, તથા અનુયોગ દ્વારમાં કાવિ-
દ્યા ન મંતે ! દવ્વા પમ્મસા ? । નોયમા ! કુવિદ્યા પમ્મસા, તંજહા-જીવદવ્વાય ચ મજીવદવ્વાય ચ ” ।
એટલે હું ભગવન્ત ! દ્રવ્ય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? ગાતમ ! દ્રવ્યો બે પ્રકારના કહ્યા છે,
અવ દ્રવ્યો અને અવ્યવદ્રવ્યો. વળી ઉત્તરાર્ધયનસૂત્રમાં પણ એમજ કહ્યું છે કે—“ જીવા
ચેવ મજીવા ચ વ્વ લોપ્પ વિવાહિપ્પ ” । આજ પ્રમાણે બીજા સૂત્રોમાં પણ અવરાશિ અને
અવ્યવરાશિ એ બેજ રાશિ કહેલ છે. પણ ત્રીજો નોંધવરાશિ તો કોઈ પણ સૂત્રમાં નથી
કહ્યો, એટલું છું બે નોંધવની પ્રરૂપણ કરીને તેની સત્તા સિદ્ધ કરે છે, તેથી કેવળ શ્રુતની
આશાતનાજ થાય છે. અને ધર્મોસ્તિકાય વિગેરેના બે દેશ કહેવા છે, તે દેશ તેમનાથી ભિન્ન
નથી, કેવળ વિવક્ષામાનથી જ તે દેશને ભિન્નવસ્તુરૂપે કહેલ છે.

તથા ગિરોહી વિગેરેના પુચ્છાદિ અવયવો, છરી આદિ શસ્ત્રથી છેદતા લુદ્ધા પડ્યા
પછી એ શરીર અને અવયવની વચ્ચે અવના પ્રદેશોના સળધ હોય છે, એમ સૂત્રમાં કહ્યું
છે, એટલે તે પણ અવજ છે, નોંધવ નથી. શ્રીભગવતીય સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“ ઘદ મંતે !
કુમ્મા કુમ્માવલિયા, મોદ્ધા માદ્ધાવલિયા, મોળે મોળાવર્ગિયા, મણુસે મણુમ્માવલિયા, મહિસે
મહિસાવલિયા, વપ્પસિ ઈ દુદ્ધા વા, તિદ્ધા વા, અસંવેદ્ધા વા છિન્નાર્ણ એ અંતરા તેવિર્ણ
તેદિ જીવપપ્પસેદિ પુદ્ધા ? । દુદ્ધા પુદ્ધા, । પુરિસેળ મંતે ! અત્તરે દ્વયેળ વા, વાપ્પળ વા,
અંબુલિવાપ વા, વદ્ધેળ વા, વિલિચેળ વા, આમુસમાળે વા, સપુસમાળે વા, આદિદ્ધમાળે
વા, વિલિદ્ધમાળે વા, અત્તરેળ વા, તિક્કલેળ સત્થમાળે આદિદ્ધમાળે વા, અગ્ગિવાપળે
સમાદ્ધમાળે તેસિ જીવ પપ્પસાળે કિંચિ આવાદં વા વિવાદં વા રૂપાવદ્ધ વિચ્છેદ વા વ-

રેદ્ ? । નો દૃષ્ટે સમદ્રે । નો ચલુ તત્ત્વ સત્ત્વ સકમદ્ ” । આ પ્રમાણે શરીરના આત્મ પ્રદેશ અને અવયવોની વચ્ચે જીવના પ્રદેશોનો સબધ સ્વત્રતા કહેા, છે, પરંતુ કાર્મણ શરીર સૂક્ષ્મ છે, અને જીવના પ્રદેશ અમૂર્ત છે, એટલે અન્તરાલમાં જીવના પ્રદેશ વિદ્યમાન છે, તો પણ તે જણાતા નથી. ૨૪૬૩-૨૪૬૪.

જેમ શરીર અને પુષ્પાદિમા સ્ફુરણાદિવડે જીવ પ્રદેશો જણાય છે, તેમ અન્તરાલમાં પણ તે કેમ નથી જણાતા ? તે માટે આચાર્યશ્રી કહે છે કે—

ગેવજ્ઞા મુત્તિગયાઓ નાગાસે જહ પર્વરસ્સોઓ ।

તદ્ જીવલક્ષણાઙ્ દેહે ન તદ્વતરાન્તમ્મિ ॥ ૨૪૬૫ ॥

દેહરહિયં ન ગિણ્હઙ્ નિરવિસઓ નાનિસુદ્ધપદેહ વ ।

ન ય સે હોઙ્ વિષાહા જીવસ્સ ભવન્તરાલેહ ॥ ૨૪૬૬ ॥

દ્વવામુત્તતાવયવાવાદવિકારદરિસણાઓ ય ।

અવિનાસકારણાહિ ય નમસો વ્વ ન સ્વડસો નાસો ॥ ૨૪૬૭ ॥

જેમ પ્રદીપરશ્મિએ બીત આદિ મૂલિમાન વસ્તુના સંયોગથી આદ્ય થાય છે, પણ આકાશમાં ફેલાએલી હોય, તો આદ્ય નથી થતી, તેમ લાપા-ઉન્નાસ આદિ જીવના લક્ષણો વડે જીવ શરીરમાં જ જણાય છે, પણ અન્તરાલમાં નથી જણાતો, વગી દેહ વિનાના સુક્ષ્માત્માને, સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવને તથા કાર્મણકાય યોગવાળા જીવને જ્ઞાનાતિશય વિનાનો આત્મા જોઈ શકતો નથી, તેમજ ભવન્તરાલ વર્તિ જીવની પેઠે અન્તરાલવર્તિ જીવપ્રદેશોમાં અગ્નિ શક્તિઆદિના પ્રદેશના અભાવે તેને કોઈ આધાર પણ નથી થતી તથા આત્મા, અમૂર્ત દ્રવ્ય, અકૃત (નહીં કરેલો, અને ધડાદિના ઠીકરાની પેઠે) વિકાર રહિત અને વિનાશના કારણે રહિત જણાતો હોવાથી, આકાશની પેઠે જીવનો ઢુકડે ઢુકડા થઈ વિનાશ નથી થતો. ૨૪૬૫-થી-૨૪૬૭

જીવનો અડશ નાશ માનવામાં અનેક દોષો થાય છે

નાસે ય સવ્વનાસો જીવનાસે ય જિણમયથાઓ ।

તત્તો ય અગિમ્મુલ્લો દિવલાવેકલ્લુદોસા ય ॥ ૨૪૬૮ ॥

અહ સ્વયો દ્વ સયાયમેયધમ્મા સ વોવિસલ્લેસિં ।

અવરોપ્પરસકરઓ મુહાઇણ્ણસકરો પત્તો ॥ ૨૪૬૯ ॥

અહ અવિમુક્કોઽપિ તઓ નોજીવો તો પદપ્પપ્પમ તે ।

જોવમ્મિ અસલેજ્ઞા નો જીવા નતિય જીવો તે ॥ ૨૪૭૦ ॥

પ્વમજોવાવિ પદપ્પપ્પસમેણ નોઅજીવત્તિ ।

નતિય અજીવા કેઙ્ કયરે વે તિન્નિ રાસિત્તિ ? ॥ ૨૪૭૧ ॥

જો જીવના પ્રદેશોના નાશ માનવામાં આવે, તો સર્વથા તેનો નાશ પ્રાપ્ત થાય, ન એ પ્રમાણે જીવનો નાશ માનવાથી જિન મનનો ત્યાગ થાય છે, અને એથી ભાક્ષનો અભાવ, દીક્ષાની નિષ્ક્રિયા વિગેરે દોષો પ્રાપ્ત થશે. તથા સ્કંધની પેઠે જીવને સધાનભેદ ધર્મવાળો માનવામાં આવે, તો પણ સર્વજીવોને પરસ્પર માન્ય થી સુખાદિ શુભની સા-

કર્મતા પ્રાપ્ત થશે. અને જો અવિહિત જીવના દેશને પણ નોજીવ કહેવામાં આવે, તો દરેક પ્રદેશો નોજીવ થવાથી જીવમા અસખ્યાતા નોજીવજ થશે, અને જીવનો સર્વથા અભાવ પ્રાપ્ત થશે. એજ પ્રમાણે દરેક પ્રદેશના ભેદે સર્વ અજીવો નોઅજીવો થશે અને અજીવનો સર્વથા અભાવ થશે, અને જીવ તથા અજીવનો સર્વથા અભાવ થશે, એટલે તુ જે ત્રણ રાશિ કહે છે, તે ક્યાથી થશે ? ૨૪૬૮-૨૪૬૯-૨૪૭૦-૨૪૭૧.

શેઠુશુભ ! વળી જો જીવ પ્રદેશનો શસ્ત્રના છેદાદિવડે નાશ માનવામા આવે, તો અનુક્રમે કેાઇ વખત જીવનો પણ સર્વથા નાશ થાય, કારણ કે જેનો એક અંગ નાશ પામે છે, તે ઘટાદિની પેઠે અનુક્રમે સર્વથા પણ નાશ પામે છે, માટે એ પ્રમાણે માનવાથી જીવનો સર્વથા નાશ માનવો પડે, તેથી એ માન્યતા સવ થા અયોગ્ય છે, કેમકે વિદ્યમાન જીવનો સર્વથા વિનાશ અને અવિદ્યમાન જીવનો સર્વથા ઉત્પાદ, એવી માન્યતાનો જિન-મતમા સર્વત્ર નિષેધ છે. આ સબધમા કહ્યું છે-જીવા જ મતે ! કિં વદ્વતિ, હાયતિ, જવ દ્વિયા ? ગીયમા !-નો વદ્વતિ, નો હાયતિ, જવદ્વિયા ” । એટલે હું ભગવન્ત ! જીવો વધે છે ? ઘટે છે ? કે જેટલા છે, તેટલાજ અવસ્થિત રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા ભગવન્ત કહે છે કે-હું જાતમ ! જીવો વધતા નથી, અને ઘટતાએ નથી, પરન્તુ જેટલા છે, તેટલાજ અવસ્થિત રહે છે આ પ્રમાણે જિનેશ્વરજી કથન છે, તેથી જો જીવનો સર્વથા નાશ માનવામા આવે, તો જિનમતનો ત્યાગ કર્યો ગણાય. વળી જીવનો સર્વથા નાશ માનવાથી ભોક્ષનોજ અભાવ થાય, કેમકે ભોક્ષ પામનાર જીવનોજ અભાવ હોય, તો પછી ભોક્ષ કેનો થાય ? તેમજ ભોક્ષના અભાવે હીક્ષા વિગેરે કષ્ટાનુદાન સર્વ નિરર્થક થાય, અને અનુક્રમે સર્વ જીવોના વિનાશ થવાથી આખા સસારની અન્યતા થાય, તથા જીવનો સર્વથા નાશ થએથી કરેલા શુભાશુભ કર્મો પણ ફળ આપ્યા । મચાય નાશ પામ્યાથી કૃતનાશ હોય પ્રાપ્ત થાય, માટે જીવનો અશ નાશ માનવો એ સર્વથા અયોગ્ય છે

શેઠુશુભ —ગિરોલી વિગેરેના શરીરથી જીવા પડેલા પુ અદિખ ડ-વિભાગનો પ્રત્યક્ષ થી નાશ જણાય છે. તો પછી તમે તેનો નિષેધ કેમ કરો છો ?

આચાર્ય —જે છુટા પડેલા વિભાગ નાશ પામતો જણાય છે, તે વિભાગ તો ઐ-દારિક શરીરનો છે, જીવનો નથી, કેમકે જીવ તો અમૂર્ત હોવાથી કેાઇ પણ રીતે તેનો વિભાગ થઈ શકે નહિ.

શેઠુશુભ —જીવ પુદ્ગળસ્ક ધની પેઠે અવયવવાળો હોવાથી, તેને સઘાત ભેદ ધર્મવાળો માનવામા આવે તો શુ હોય છે ? જેમ કેાઇ પુદ્ગળ સ્ક ધમા અન્યપુદ્ગળ સ્ક ધનો ખ ડ-અશ આવીને મળે છે, અને તેમાનો કેાઇક ખ ડ છુટો પડીને અન્યત્ર પણ જાય છે, તેવી રીતે એક જીવમા બીજા જીવનો અશ આવીને મળે, અને તેનો કેાઇ અશ છુટો પડી જાય, એ પ્રમાણે સઘાત-ભેદ ધર્મવાળો જીવ માનવાથી તેના અશનો નાશ થવા છતા પણ અન્ય અશનો સઘાત-સબધ થવાથી તેનો સર્વથા નાશ નહિ થાય.

આચાર્ય —એમ માનવાથી વિદ્યાન્તરવર્તિ સર્વ જીવોને પરસ્પર સુખાદિ શુભની મક-રતા થાય. કારણ કે જ્યારે એક જીવનો શુભાશુભ કર્મચુક્ત અશ અન્ય જીવની સાથે સ-બધ પામે, ત્યારે તેના સુખાદિશુભ અન્યને પ્રાપ્ત થાય, અને અન્ય જીવનો અશ તેની સાથે સબધ પામે, ત્યારે તે અન્યના સુખાદિ તેને પ્રાપ્ત થાય. આ પ્રમાણે સર્વ જીવોને પરસ્પર સુખાદિતુ સાકર્મ થાય, અને તેથી એકને કરેલા કર્મોના નાશ અને બીજાને નહિ કરેલા કર્મો આગમન થાય. એટલે જીવને સઘાત-ભેદ ધર્મવાળો માનવો એ સર્વથા અયોગ્ય છે.

(૨૭૬) પુચ્છાદિ અવયવોથી જીવપ્રદેશ છેદાય છતાં પણ તે જીવ છે.

રોહિણી — અસ્તુ, ઉપરોક્ત રાપથી જીવથી લિંગ જીવદેશ ને નોજીવ ન માને, પરંતુ જેમ ધર્માસ્તિકાયાદિથી અલિંગ એવો તેના દેશ, તે નોધર્માસ્તિકાયાદિ કહેવાય છે, તેમ જીવથી અલિંગ એવો જીવદેશ તેને નોજીવ કહીએ તો શું રાપ છે ?

આચાર્ય — એમ માનવાથી આત્માના દરેક પ્રદેશને નોજીવ માનવા પડશે, અને એથી એકજ આત્મામાં અસંખ્યાતા નોજીવ થશે, અને જીવનો તો સર્વથા અસાવ ધરો. આજ પ્રમાણે અજીવના પણ થશે, ધર્માસ્તિકાયાદિ, દ્વયલુક સ્કંધ અને ધરાદિ અજીવોમાં દરેક પ્રદેશે અજીવનો એક દેશ હોવાથી તે સર્વને અજીવ કહેવા પડશે, તેમજ પરમાણુઓ પણ પુગલાસ્તિકાયરૂપ અજીવના દેશ હોવાથી તે પણ નોઅજીવ કહેવાશે, આથી મર્થજીવ અજીવના અભાવે નોઅજીવજ પ્રાપ્ત થશે, અને એમ થવાથી રાજસભામાં જે તે ત્રણ રાશિ કહ્યા છે, તેની સિદ્ધિ ન થતી, નોજીવ અને નોઅજીવ એવા બે રાશિનીજ સિદ્ધિ થશે. આ પ્રમાણે અનેક કોષો આવવાથી જીવનો છે. યતો નથી અને નોજીવની સિદ્ધિ પ્રશ્ન થતી નથી. ૨૪૬૮-થી-૨૪૭૧.

પુચ્છાદિ અવયવોથી જીવપ્રદેશ છેદાયા છતાં પણ તે જીવ છે, નોજીવ નથી. એમ જણાવે છે

જિજ્ઞો વ હોઝ જીવો કહ સો તણ્વસ્વર્ણોઽવિ નોજીવો ? ।

અહ એવમજીવસ્સવિ દેસો તો નોઅજીવોત્તિ ॥ ૨૪૭૨ ॥

એવપિ રાસઓ તે ન વિલિ ચત્તારિ સંપસજ્જતિ ।

જોવા તદા અજીવા નોજીવા નોઅજીવા ય ॥ ૨૪૭૩ ॥

અહ તે અજીવદેસો અજીવસામણ્ણજાદ-લિજ્ઞો ત્તિ ।

મિજ્ઞોઽવિ અજીવો ધિય ન જીવદેસોવિ કિં જીવો ? ॥ ૨૪૭૪ ॥

હિન્નગિહ્નોલિયાઽવિ હુ જીવો તણ્વસ્વર્ણેહિં સપ્પલો વ્વ ।

અહ દેસોત્તિ ન જીવો અજીવદેસોત્તિ નોઽજીવો ॥ ૨૪૭૫ ॥

પુચ્છાદિ અવયવ છેદાયા છતાં પણ તેમાં જીવના સ્ફુરણાદિ લક્ષણ છે તેથી તે જીવ છે, નોજીવ નથી, તે છતાં આમહથી તે અવયવોને નોજીવ કહેતો હો, તો એજ પ્રમાણે અજીવના દેશને પણ નોઅજીવ તારે માનતો જોડો, અને એથી તારા અલિંગ પ્રાયે ત્રણ રાશિ નહિ, પણ જીવ, અજીવ, નોજીવ અને નોઅજીવ એવા ચાર રાશિ થશે, અને જો અજીવસ્કંધથી છુટા પડેલા દેશ, અજીવની સમાન જાતિ અને લિંગવાળો છે, તેથી તે અજીવજ છે, (નોઅજીવ નથી, એમ કહેતો હો) તો જીવના દેશને પણ જીવ કેમ નથી માનતો ? કારણ કે ગિરોલીના છુદાએવ પુચ્છાદિ અવયવરૂપ દેશમાં પણ લક્ષણો જીવના જેવાજ છે. એ અવયવ એક દેશ હોવાથી જીવ નથી, (એમ કહેતો હો,) તો ધરાદિ અજીવનો એક દેશ પણ અજીવ નહિ કહેવાય ૨૪૭૨-થી-૨૪૭૫.

આચાર્ય — રોહિણી ! ગિરોલી આદિના પુચ્છાદિ અવયવ છેદાયા છતાં પણ તે જીવજ છે, નોજીવ નથી, કારણ કે સંપૂર્ણ ગિરોલી વિગેરે જીવને સ્ફુરણાદિ લક્ષણો વડે જીવ કહેવાય છે, તે સ્ફુરણાદિ લક્ષણો છેદાએવ અવયવમાં પણ હોય છે, તેથી તેને પણ જીવજ કહેવો જોઈએ નોજીવ કહેવો એ સર્વથા અયોગ્ય છે.

રોહિણી — ભલે એવા લક્ષણો જણાતા હોય, પણ તે અવયવને તો નોંખવ કહેવો એજ ઠીક લાગે છે.

આચાર્ય — જો તને એવો આગ્રહ હોય, તો પછી એજ ન્યાયથી ઘટાડિ અજવના એક દેશને પણ તારે નોખવના માનવો જોઈએ. અને જો એમ માનીશ તો તુ જે ત્રણ રાશિ કહે છે તે ન રહેતા, જવ, અજવ, નોજવ, અને નોઅજવ એવા ચાર રાશિ થશે.

રોહિણી — સંપૂર્ણ પ્રદેશાત્મક હોય, તેનેજ જવ કહેવાય છે, અને આ ગિરોલીના આદિનાં છુદાએલ અવયવ તો એક દેશ હોવાથી તેને જવ ન કહેવાય, પણ નોજવજ કહેવાય.

આચાર્ય — એ ન્યાયે તો ઘટાડિ અજવના એક દેશને પણ અજવ ન કહેવો જોઈએ, કેમકે સંપૂર્ણ અજવ પ્રદેશાત્મક હોય, તેનેજ અજવ કહેવાય. અને તદ્દતમારે અજવનો એક દેશ નોઅજવ કહેવાય, પણ અજવ ન કહેવાય, અને એમ થવાથી પુનઃ ઉપર કહિલ ચાર રાશિજ થાય, પણ ત્રણ રાશિ ન થાય. ૨૪૭૫

હવે “સમભિરૂઢનય જવ પ્રદેશને નોજવ માને છે” એ પ્રશ્નનો ખુલાસો કરે છે

નોજીવતિ ન જીવાદણ્ણ દેસમિહ સમભિરૂઢોડવિ ।

ઈન્છઈ વેદ સમાસ જેણ સમાણાહિગરણ્ણ સો ॥ ૨૪૭૬ ॥

જીવે ય સે પપ્પે જીવપપ્પે સ ઈવ નોજીવો ।

ઈન્છઈ ન ય જીવદલ્લં તુમ વ ગિહ્કોલિયાપુન્ન ॥ ૨૪૭૭ ॥

ન ય રાસિમેયમિન્છઈ તુમ વ નોજીવમિન્છમાણોડવિ ।

અન્નોડવિ નઓ નેન્છઈ જીવાજીવાહિય કિંપિ ॥ ૨૪૭૮ ॥

ઈન્છઈ વ સમભિરૂઢો દેસં નોજીવમેગનઈયં તુ ।

મિન્છત્ત સમ્મત્તં સવ્વનયમયોવરોહેણ ॥ ૨૪૭૯ ॥

ત જઈ સવ્વનયમયં મિણમયમિન્છસિ પવજ્જ દો રાસી ।

પયવિપ્પટ્ઠિવત્તીઈવિ મિન્છત્ત કિં તુ રાસીસુ ? ॥ ૨૪૮૦ ॥

(“જીવે ય સે પપ્પે ય સે સેપપ્પે નોજીવે” આ અનુયોગદ્વારેજ્ઞ આલાવાથી) સમભિરૂઢ નય પણ જવથી ભિન્ન જવદેશને નોજવ માને છે એમ નહિ પરન્તુ (પૂર્વોક્ત આ આલાવાથી) તે સમાનાધિકરણ સમાસ કહે છે એટલે કાયા કમજની જેઠે જવ પ્રદેશ પદ વિરોપણ અને વિરોધના નિષેધ છે. અને તે જવથી જુદા નહીં તેજ જવ પ્રદેશ તે નોજવ, એમ માને છે, પણ તુ કહે છે તેમ છુદા પડેલા ગિરોલીના પુછાણી જેઠે જવથી ભિન્ન જવ પ્રદેશને નોજવ નથી ઈન્છતો, વળી તે નોજવ માનવા છતાં પણ તારી જેઠે બે સિવાય ત્રીજી રાશિ નથી ઈન્છતો, એ સિવાય બીજા નેગમાદિ નયો પણ જવ અને અજવ સિવાય બીજી કંઈ અધિક નથી માનતા. અથવા અસ્તુ, સમભિરૂઢનય જવના દેશને નોજવ તરીકે ભલે માને, પરન્તુ તે માન્યતા એકજ નયની હોવાથી મિથ્યાત્વ છે, પણ જે સર્વનયાત્મક વચન હોય તેજ સમ્યક્ત્વ છે. તેથી જો તુ તે સર્વનયાત્મક જિનમતને ઈન્છતો હો, તો જવ અને અજવ એવા બે ગણિ અગીકાર કર, કેમ કે (જિન મત વિરૂદ્ધ) એક પદની પણ વિપ્રતિપત્તિ તે મિથ્યાત્વ છે, તો પછી રાશિમા વિપ્રતિપત્તિ

હોય, તો તેમા મિથ્યાત્વ થાય, એમા શુ નવાઈ? કહેલુ છે કે સૂત્રમાના એક પદમાનો એક અક્ષર પણ ન રચતો હોય અને શેષ આપુ પદ રચતુ હોય તો પણ મિથ્યાત્વ જાણવુ-
૨૪૭૬-૨૪૭૭-૨૪૭૮-૨૪૭ -૨૪૮૦

ધત્યાદિ શુદ્ધિઓ વડે સમજાવ્યા છતાં રોહશુસ ન સમજ્યા, એટલે શુરૂએ તેના પરાભવ કરવાને રાજસભામાં વાદ શરૂ કર્યો. ને તેને છત્યો એ વાત જણાવે છે.

एवपि भणमाणो न पवज्जइ सो जओ तओ गुरुणा ।

चित्तिमय पणहो नासिहई मा बहुं लोग ॥ २४८१ ॥

तो णं रायसभाए निगिण्हामि बहुलोगपवक्ख ।

बहुजणनाओऽवसिओ होही अमेण्णपवक्खोत्ति ॥ २४८२ ॥

तो बलसिरिनिवपुरओ वाय नाओवणीयमगाण ।

कुणमाणणमईया सीसाऽऽयरियाण छम्मासा ॥ २४८३ ॥

एकोऽवि नावसिज्जइ जाहे तो भणइ नरवई नाह ।

सत्तो सोउ सीयति रज्जकज्जाणि मे भगवं ? ॥ २४८४ ॥

गुरुणाऽभिहिओ भवओ सुणावणत्थमियमेत्थिय भणिय ।

जइ सि न सत्तो सोउ तो निगिण्हामि ण कल्लं ॥ २४८५ ॥

वीयदिणे वेइ गुरु नरिंद । ज मेइणीए सम्भूय ।

त कुत्तियावणे सव्वमत्थिय सव्वप्पत्तीयमिय ॥ २४८६ ॥

त कुत्तियावणसुरो नोजीव देहि जइ न सो नत्थिय ।

अह भणइ नत्थિ तो नत्थि किंवे हेउप्पवणेण ॥ २४८७ ॥

त मग्गिज्जउ મુલ્લેણ સવ્વત્પૂણિ કિંત્ય કાલેણ ।

इय होउत्ति पवण्णे नरिंद-पइवाइ-परिसाहिं ॥ २४८८ ॥

સિરિગુત્તેણ છલ્લમો છમ્માસ વિકલ્હિજ્ઞ વાણ જિઓ ।

आहरण कुत्तिआवण चोयालसएण पुच्छाण ॥ २४८९ ॥ मू. भा. १३९

એ પ્રમાણે અનેક શુદ્ધિપ્રાપ્તિ શુરૂએ કર્યા છતાં, રોહશુસે તે અગીકાર ન કર્યું તેથી શુરૂએ વિચાર્યું કે આ સમગ્ર માર્ગથી નાશ પામ્યો છે, તે ધણા લોકોને નાશ ન પમાડે, તે માટે રાજસભામાં ધણા લોકોની સમક્ષ (વાદ કરીને) તેનો નિમજ્જ કર કેમકે એથી “આ પરાજય પામ્યો છે” એમ ધણા લોકો જાણે, તો તેનું વચન કોઈ માન્ય ન કરે. એમ વિચારીને તે પછી બલશ્રી રાજાની આગળ ન્યાયોપનીત માર્ગનું સ્થાપન કરતા શિષ્ય અને શુરૂને વાદ કરતા છ માસ વ્યતીત થયા તો પણ બેમાથી એકે પરાજય ન પામ્યા, ત્યારે રાજાએ કહ્યું, ભગવાન! મારા રાજકાર્યોમાં વિઘ્ન પડે છે, તેથી હવે હું આ વાદ સાંભળવાને સમર્થ નથી આથી શુરૂએ કહ્યું, તમને અવજ કરાવવાને માટે, અત્યારમુધી આ બધું કહ્યું, પણ બે હવે તે સાંભળવાને તમે સમર્થ નથી, તો આવતી કાલેજ તેનો પરાભવ કરીશ. તે પછી બીજે દિવસે શુરૂએ કહ્યું, રાજાન! ત્રિભુવનમા જે કોઈ વિવમાન વસ્તુ છે, તે સર્વ કુત્રિકાપણમા હોય છે, એ વાત સર્વને પ્રતીત છે,

તેથી કુત્રિકાપણમાં નોણવની યાચના કરતા, તેના અધિષ્ઠાયક દેવ, નોણવને આપે તો તે નથી એમ નહિ, પણ તે નથી એમ કહે, તો તે નોણવ નથી એમ સિદ્ધ થાય, પછી આવા હેતુ-ઉદાહરણથી કાળક્ષેપ કરવાતું શું પ્રયોજન છે? મારે ત્યા જુદને મુલ્યવડે સર્વ વસ્તુઓ માગો, અહીં નિરર્થક કાળવ્યય શા મારે કરવો? અસ્તુ એમ થાઓ, એ કથન રાજાએ-પ્રતિવાદીએ-અને સહયોએ કમ્બલ કર્યું તે પછી કુત્રિકાપણમાં એક સો ચુમ્માલીસ પ્રશ્નોના ઉદાહરણોથી શ્રોશુભ આચાર્ય રોહશુભ સાથે છ માસ પર્વન્ત વિવાદ કરીને તેને વાદમાં જિત્યો. ૨૪૮૧-વી-૨૪૮૯

કુત્રિકાપણની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. કે એટલે પૃથ્વી, ત્રિક એ ત્રણ, અને આપણુ એટલે હાટ-હુકાન, અર્થાત્ સ્વર્ગ-મૃત્યુ અને પાતાળગત સર્વ વિદ્યમાન વસ્તુઓ ન્યા વેચાતી મળે, તે કુત્રિકાપણ. અથવા કુત્રિજાપણ એવું બીજું નામ પણ એવું છે, ત્યા એવો અર્થ થાય છે કે ત્રિભુવનમાના ધાતુ-ભૂ-અને મૂળ એ ત્રણથી ઉત્પન્ન થએલ વસ્તુ ન્યા વેચાતી મળે, તે કુત્રિજાપણ કહેવાય. આવા કુત્રિકાપણ અથવા કુત્રિજાપણ ઉજ્જયિની-ભદ્રચ વિગેરે કેટલાક પ્રતિનિયત નગરોમાજ હતા, એમ આગમમાં કહ્યું છે. એ કુત્રિકાપણમાં કોઈક વણિકને મત્રારાધનથી વશ થએલ વ્યન્તરદેવ ત્રિભુવનગત મર્ત વસ્તુઓ લાવીને પૂરી પાડતા, તેથી આહુકને જે કંઈ એમને તે સર્વ ત્યાથી મળતું, અને તે વેચેલ વસ્તુનું મુલ્ય તે વણિક લેતો. બીજા આચાર્યો એમ કહે છે કે એવા કુત્રિકાપણ વણિક વિના કેવળ દેવાધિક્ષિત-દેવોની માલેકીની હોય છે, અને તેથી તેમાની વેચેલી વસ્તુનું મુલ્ય પણ એ દેવોજ મહણ કરે છે.

એવા કુત્રિકાપણમાં વાદી પ્રતિવાદી-રાજા-અને સહયો ગયા, ત્યા જુદને એકમે ચુમ્માળીસ ઉદાહરણોના પ્રશ્નોથી ભુદી ભુદી વસ્તુઓ માગી, તેમાં ભૂ-અને અણવથી અતિરિક્ત નોણવ માગતા તે ન મળ્યો, ને તેથી રોહશુભ પરાજય પામ્યો.

ઉપગ્રેક્ષ્ટ એકસો ચુમ્માળીસ પ્રશ્નોના ઉદાહરણો કહે છે.

ધૂ-જલ-જલણા-નિલ-નહ-કાલ-દિસા-ડડયા મળો ય દવાઈ ।

મળ્ણવિ નવેયાડ સત્તરસ શુણા ડમે અળ્ણે ॥ ૨૪૯૦ ॥

રુવ-રસ ગધ-ફાસા સંભા પરિમાણમહ-પુહુત્તં ચ ।

સજોગ-વિમાગ-પરા-ડપરત્તમુદ્દી મુદ્દં દુક્તં ॥ ૨૪૯૧ ॥

ડચ્છા દોસ-પયત્તા પ્તો કમ્મ તર્પં ચ પચવિહ ।

ઉક્તેવળ-વક્તેવળ-પસારણાડકુવળ ગમળ ॥ ૨૪૯૨ ॥

સત્તા સામળ્ણંપિય મામળ્ણવિસેસયા વિસેસો ય ।

સમવાઓ ય પયત્યા છચ્ચત્તીસપ્પમેયા ય ॥ ૨૪૯૩ ॥

પગઈન અગારેણ ય નોગારોમળનિસેહઓ સવે ।

શુણિઆ ઓવાલસય પુચ્છાળં પુચ્છિઓ દેવો ॥ ૨૪૯૪ ॥

પૃથ્વી-જળ-અગ્નિ વાયુ-આકાશ-કાળ-દિશા-આત્મા-ને મન એ નવ દ્રવ્યો કહેવાય છે એ સિવાય બીજા સત્તર શુભો છે, તે આ પ્રમાણે રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શ-સંખ્યા-પરિમાણ-પૃથક્ત્વ-સંયોગ-વિભાગ-પરતત્વ-અપરતત્વ-મુદ્ધિ-મુખ-દુઃખ-ધર્મ-દ્વેષ-અને-પ્રયત્ન. તથા કર્મ પાંચ પ્રકારે છે, ઉદ્દેશ્ય-અપદેશ્ય-પ્રસારણ-આક્રમન અને

ગમન સામાન્ય-સત્તા અને સામાન્ય વિશેષ, અને વિશેષ એ ત્રિવિધ સામાન્ય વિશેષ, અને સમવાય, એ છ (મૂળ) પદાર્થ, તેના ઉત્તર લેદ છત્રીસ, એ સર્વને પ્રકૃતિથી, અકારથી, નોકારથી, અને ઉભય નિષેધથી ગુણતા એકસો ચુમ્બાલીસ પ્રશ્ન થાય, એ પ્રશ્નોથી (કૃત્રિકાપણના) દેવને પૂછ્યું. ૨૪૦ થી ૨૪૯૪.

પાત્રર માટી વિગેરે પૃથ્વી, વરમાદ વિગેરેનું પાણી તે અપ, અગ્નિ-વિદ્યુત વિગેરે તેજ, વાયુ, આકાશ તે સર્વના આધાર, સમયાદિ સ્વરૂપ કાળ, પૂર્વાદિ દિશા, આત્મા અને મન, એ નવ દ્રવ્યો. શ્વેત-રક્તાદિ વર્ણ તે રૂપ, અધુરાદિ રસ, સુરસિ આદિ ગન્ધ, કોમળાદિ સ્પર્શ, એ ત્રણ વિગેરે સખ્યા, ગોળ-ચોરસ વિગેરે પરિમાણ, બુદ્ધિ પાઠવામાં હેતુ ભૂત તે પૃથક્ત્વ, એકઠા કરવામાં હેતુ તે સંગોગ, ચીરનું વિગેરે વિભાગ, પરત્વ-અપરત્વ, બુદ્ધિ, સુખ, દુઃખ, ઈચ્છા દ્વેષ, અને પ્રયત્ન, એ સત્તર ગુણ. ઉદ્દેશપણ એટલે ઊંચે ફેંકવું, અવદેશપણ એટલે નીચે ફેંકવું, આકૃત્યન એટલે સકોચવું, પ્રસારણ એટલે ફેલાવવું, ગમન એટલે ગતિમાન થવું, એ પાંચ કર્મ, સત્તા-સામાન્ય-સામાન્ય વિશેષ અને વિશેષ એ ત્રણ પ્રકારનું સામાન્ય, તેમાં દ્રવ્ય-ગુણ-અને કર્મ એ ત્રણમાં સદ્બુદ્ધિનો હેતુ તે સત્તા દ્રવ્યત્વ-ગુણત્વ વિગેરે સામાન્ય, અને પૃથિવીત્વ-જલત્વ કૃષ્ણત્વ વિગેરે અવાન્તર સામાન્ય તે સામાન્યવિશેષ. આ ત્રિવિધ સામાન્યનો અર્થ બીજા આચાર્યો વળી આ પ્રમાણે કરે છે. કોઈ પણ વિકલ્પરહિત તે મહાસામાન્ય, દ્રવ્યાદિ ત્રણમાં સદ્બુદ્ધિનો હેતુ તે સત્તા, દ્રવ્યત્વ-ગુણત્વ વિગેરે સામાન્ય વિશેષ આથી વિપરીતપણે પણ બીજાઓ આ ત્રણનો અર્થ કરે છે, કોઈ પણ વિકલ્પ રહિત તે સત્તા, દ્રવ્યાદિ ત્રણમાં સદ્બુદ્ધિનો હેતુ તે સામાન્ય, અને દ્રવ્યત્વાદિ રૂપ તે સામાન્ય વિશેષ. વિશેષ એટલે અન્ય અને ગુણ-ગુણીનો સખધ તે સમવાય.

એ પ્રમાણે નવ દ્રવ્યો, સત્તર ગુણો, પાંચ કર્મ, ત્રણ સામાન્ય, સમવાય અને વિશેષ એ છત્રીસ લેદ મૂળ છ પદાર્થના થાય. એ છત્રીમને પ્રકૃતિથી એટલે મૂળ શબ્દથી, અકારથી, નોકારથી અને અકાર નોકાર ઉભયથી, એમ ચાર પ્રકારે ગુણતા એકસો ચુમ્બાલીસ લેદ થાય, એ સર્વ લેદોથી કૃત્રિકાપણના દેવ પાસે તે તે વસ્તુઓ માગીને પ્રશ્ન કરવા. તેથી જો તે વસ્તુ ત્રિભુવનમાં હશે, તો તે વસ્તુ દેવ આપશે, અને નહિ હોય, તો ના પાડશે. એથી તે વસ્તુની વિગતમાનતા કે અવિગતમાનતા માટે વિવાદ કરીને કાળ દોષ કરનાની જરૂર નહિ રહે. ૨૪૯૦ થી ૨૪૯૪

એ પ્રશ્નો કેવી રીતે કર્યા ? તેના ઉદાહરણ બતાવે છે, તેમાં પ્રથમ પ્રકૃતિ, અકાર અને નોકાર યુક્ત પ્રશ્નના ઉદાહરણ આપે છે.

પુદવિત્તિ દેદ્ લેદ્દુ દેસોવિ સમાજજાદ્-લિંગોત્તિ ।

પુદવિત્તિ સોઅપુદવોં દેદિ ત્તિ ય દેદ્ તોપાદ્ ॥ ૨૪૯૫ ॥

દેસપદિસેહપવલે નોપુદવોં દેદ્ લેદ્દુદેસ સો ।

લેદ્દુદ્વાયેવલો કીરદ્ દેસોવયારો સે ॥ ૨૪૯૬ ॥

ફરા પુદવિ ત્તિય સો લેદ્દુ દ્ સમાજજાદ્લક્ષણજો ।

લેદ્દુદલતિ વ દેસો જદ્ તો લેદ્દુવિ મૂદેસો ॥ ૨૪૯૭ ॥

પૃથ્વી આપો. એમ (પ્રકૃતિથી-મૂળ શબ્દથી) યાચના કરતાં, દેવ દેહુ આપે છે, કેમ કે તેના તે દેશ પણ સમાન જાતિ લિંગવાળો હોવાથી પૃથ્વીજ છે. તથા અપૃથ્વી આપો, એમ યાચના કરતાં દેવ (પૃથ્વી સિવાય) જગાદિ આપે છે. દેશપ્રતિષેધ પદ્ધતિ નાપૃથ્વી ભાગતા તે દેશનો એ- દેશ આપે છે, કેમકે દેશરૂપ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તે વિભાગમા દેશનો ઉપચાર કરાય છે, અન્યથા પરમાર્થથી તો તે દેશનો વિભાગ, દેશની પેઠે સમાનજાતિ-લિંગવાળો હોવાથી પૃથ્વીજ છે. દેશનો વિભાગ દેશ હોવાથી પૃથ્વી ન કહેવાય, એમ જો કહેવામા આવે તો દેહુ પણ પૃથ્વીનો દેશ હોવાથી પૃથ્વી ન કહેવાય ૨૪૬૫ થી ૨૪૬૭

સપ્તાંગોએ કૃતિકાપક્ષમા જન્મને પ્રકૃતિથી એટલે કેવળ મૂળ શબ્દથી “ પૃથ્વી ” આપો, એમ યાચના કરીને પ્રશ્ન કર્યો, એટલે તેના અધિક્ષાયક દેવે દેહુ આપ્યું. પૃથ્વીત્વ અને ત્રીવિગ, એ ઉભય જાતિ અને લિંગથી દેહુ પૃથ્વીની સમાન હોવાથી દેહુ પણ પૃથ્વીજ કહેવાય. પછી “ અપૃથ્વી આપો ” એમ યાચના કરી એટલે દેવે જળ વિગેરે આપ્યું. કેમકે અપૃથ્વી એટલે જે પૃથ્વી નહિ તે. એથી કરીને પૃથ્વી સિવાયના સર્વ પદાર્થ અપૃથ્વીજ કહેવાય.

તે પછી ‘ નાપૃથ્વી ’ માગી એટલે દેવે નાશબ્દનો અર્થ દેશનિષેધાર્થમા મમ છને પૂર્વે સમન્ત પૃથ્વીપણે ઉપચાર કરેલ જે દેહુ તેના એક દેશ આપ્યો. દેશનિષેધાર્થમા “ નાપૃથ્વી ” કહેવાથી પૃથ્વીનો એક દેશ સમન્ત, પરન્તુ દેશનો એક દેશ તો, પૃથ્વીના દેશનો પણ દેશ છે, એટલે તેને “ નાપૃથ્વી ” કેમ કહેવાય ? એવી શંકા કરવામા આવે, તો તેના ઉત્તરમા એમ મમજુ કે તેમા દેશનો ઉપચાર કર્યો છે, કારણકે દેશમા પૂર્વોક્ત ચુક્રિવી સપ્તર્ષુ પૃથ્વીદ્રવ્યનો આરોપ કર્યો છે. તેથી દેશરૂપ પૃથ્વી, દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, દેશના દેશને-વિભાગને પણ પૃથ્વીના દેશનો આરોપ કરેલો છે, અન્યથા ખરી રીતે તો દેશનો વિભાગ પણ દેશની પેઠે જાતિ આદિ સમાન લક્ષણવાળો હોવાથી પૃથ્વીજ છે. દેશનો દેશ તે દેશનો ખડ માનજ છે, તેથી જાતિ આદિ લક્ષણ સમાન છતાં પણ તે પૃથ્વી ન કહેવાય, એમ શંકા કરવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કારણ કે એ ન્યાયે તો પૂર્વે દેશને પૃથ્વીપણે કહેલ છે, તે દેહુ પણ પૃથ્વીનો દેશ હોવાથી પૃથ્વી નહિ કહેવાય. ૨૪૬૫-થી-૨૪૬૭

દેશનો વિભાગ પણ પૃથ્વી છે. એ બાબત દ્વાન્તથી સિદ્ધ કરે છે,

દેદિ ધ્રુવ સો મળિષ સઘાળેયા ન યાવિ સા સઘા ।

સઘા સઘેળ વિ યાળેઝ કિમ્બાવસેસેળ ? ॥ ૨૪૯૮ ॥

જહ ઘડમાળય મળિષ ન હિ સઘાળયળમમ્બો સિન્તુ ।

દેમાદિવિસિદ્ધ ચિય સત્ત્વવસઓ સમખેદ ૨૪૯૯ ॥

સુદવિ ચિ તઘા મળિષ સદેગદેસેઝિ પગરળવસામો ।

સેદુમ્મિ જાયદ મઈ જહા તઘા સેદુદેસેઝિ ॥ ૨૫૦૦ ॥

સેદુદવાયેસલાપ તઘ વિ વદેસમાવઓ તમ્મિ ।

સવપારો નોસુદવિ સુદવિ ચિય જાદ્ગરતળઓ ॥ ૨૫૦૧ ॥

(જે દેહને પૃથ્વી ન કહેવાય) તેા “પૃથ્વી આપો” એમ કહેવાથી તેણે સર્વ-સ પૂર્ણ પૃથ્વી આપવી જોઇએ ને તે તો ઈન્દ્રથી પણ લાવી શકાય નહિ, તો પછી બીજા સામાન્ય દેવથી તો કયાથીજ લવાય ? ન લવાય. માટે એમ “ધરો લાવો” એમ કહેવાથી સામાન્યપણે સર્વ ધર લાવવાનો સૂચવ નથી (કેમકે સર્વેનું પ્રયોજન નથી) પરંતુ તે અર્થવશાત્ દેશ-કાળાદિ વિશિષ્ટ કોઇ અમુકજ ધર લાવીને આપે છે, તેવીજ રીતે “પૃથ્વી આપો ” એમ કહેવાથી (સર્વ પૃથ્વી આપવી અશક્ય, તથા તેનું પ્રયોજન પણ નથી એટલે) પ્રયોજનવશાત્ પૃથ્વીના એક દેશ રૂપ દેહમા પૃથ્વીપણાની યુદ્ધિ થાય છે તેમ દેહના દેશમા પણ “નાપૃથ્વી આપો” એમ કહેવાથી પૃથ્વીપણાની યુદ્ધિ થાય છે. (આ પ્રમાણે દેહના એક દેશ પૃથ્વીજ છે) તો પણ દેહ રૂપ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ દેશભાવથી દેહના એક દેશમા (પૂર્વોક્તિન્યાયે) પૃથ્વીત્વ જાતિ ને લક્ષણથી નાપૃથ્વીપણાનો ઉપચાર કરાય છે. (તેથી દેહના એક દેશ “નાપૃથ્વી છે.” ૨૪૯૮-ચો-૨૫૦૧.

ઉભય નિષેધપક્ષની અપેક્ષાએ યાચવાનું ઉદાહરણ, તથા પ્રચલિત અર્થમા સર્વ યાચ નારૂપ પ્રશ્નોનું અવતરણ કરે છે—

પદિસેહદુગ પગઈ ગમેઈ જ તેજ નોઅપુદવિત્તિ ।

મળિપ પુદવિ ત્તિ ગઈ દેસનિસેદેવિ તહેસો ॥ ૨૫૦૨ ॥

જવયારાઓ તિવિહ મુવમમુવ નોમુવ ચ સો દેઈ ।

નિચ્છયઓ મુવમમુવ તહ સાવયગાઈ સવાઈ ॥ ૨૫૦૩ ॥

જીવમજીવ દાઝ નોજીવ જાઈઓ પુણરજીવં ।

દેઈ ચરિમમિં જોવ ન ર નોજીવ સ જીવદલ ॥ ૨૫૦૪ ॥

બે નિષેધ મૂળ અર્થને જાણે છે, તેથી કરીને ‘ નાઅપૃથ્વી આપો ’ એમ કહેવાથી (નાશબ્દ સર્વ નિષેધાર્થક માનીને) દેવ પૃથ્વી આપે છે તથા (નાશબ્દ દેશ નિષેધાર્થક માનીને) અપૃથ્વીનો એક દેશ આપે છે (એ પ્રમાણે) સર્વ સાવયવ-વાળી વસ્તુઓ (વ્યવહારથી) પૃથ્વી-અપૃથ્વી અને નાપૃથ્વી એ ત્રણ પ્રકારે ઉપચારથી દેવ આપે છે. તથા (નિશ્ચયથી તો) પૃથ્વી અને અપૃથ્વી એમ બે પ્રકારેજ આપે છે. ૨૫૦૨-થી-૨૫૦૪

નોકાર તથા અકારરૂપ બે નિષેધથી પ્રકૃત અત્રણ પ્રાતપાન યાચે તેથી કરીને “નાઅ-પૃથ્વી” આપો એમ કહેવાથી નાશબ્દને સર્વ નિષેધાર્થક માનીને દેવ પૃથ્વી-દેહ આપે છે તથા નાશબ્દને દેશનિષેધાર્થક માનીને જગાદિરૂપ અપૃથ્વીનો એક દેશ આપે છે

આ પ્રમાણે યાચના કરવાથી કુન્નિમપણનો દેવ ઉપચારથી વસ્તુ ત્રણ પ્રકારે આપે છે. પૃથ્વીની યાચના કરતા ઉપચારથી દેહ આપે છે, અપૃથ્વી માગતા પાણી આદિ આપે છે અને નાપૃથ્વી માગતા પૃથ્વીનો એક દેશ આપે છે, નાઅપૃથ્વીની યાચનાનો પ્રશ્ન પહેલા અને બીજા પ્રકારમા અન્તર્ભૂતથાય છે, એટલે ચોથી વસ્તુ મળી નથી. આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારે વસ્તુની યાચના વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ ધટે છે, કેમકે એ નય દેશ તથા દેશીનો વ્યવહાર માને છે નિશ્ચય નય એ પ્રમાણે નથી માનતો. એ નયની અપેક્ષાએ તો પૃથ્વી અને અપૃથ્વી એ બે પ્રકારે જ વસ્તુ માગી શકાય. નાપૃથ્વીરૂપ રીજે પ્રકાર તો દેશ-દેશીના વ્યવહારમાજ ધરી શકે તેવા વ્યવહારને નિશ્ચય નય માનતો નથી.

એજ પ્રમાણે પૃથ્વી સિવાય બીજી જગાદિ વસ્તુઓની યાચના કરતા પણ કૃત્રિ-
કાપણના દેવ વ્યવહારથી ત્રણ પ્રકારે જ વસ્તુ આપે છે કારણ કે એ જગ વિગેરે સર્વ
વસ્તુઓ અવયવવાળી હોવાથી તેમાં દેશ દેશીના વ્યવહાર ધરી શકે. પરંતુ નિશ્ચય ન-
યના મતે એવો દેશદેશી વ્યવહાર માન્ય નથી, તેથી તેની અપેક્ષાએ અવયવવાળી વસ્તુ-
ઓનું દાન પણ એજ પ્રકારે થઈ શકે. તાત્પર્યે એ છે કે અવયવવાળી વસ્તુનું દાન એ અ-
થવા ત્રણ પ્રકારે થઈ શકે, પરંતુ નિરવયવ વસ્તુનું તો દાન એજ પ્રકારે થઈ શકે. ૨૫૦૨-૦૪

અવયવ રહિત વસ્તુ એજ પ્રકારે આપી શકાય તે કહે છે.

તો નિગાહિઓ છલુઓ ગુરુ વિ સકારમુત્તમં પત્તો ।

ધિદ્ધિકારોવહો છલુઓડવિ સમાર્હિ નિચ્છદો ॥ ૨૬૦૬ ॥

વાણ પરાજિઓ સો નિવિસઓ કારિઓ નર્તિવેણ ।

ઘોસાવિયં ચ નયરે જયહ જિણો વહમાણો સ્તિ ॥૨૬૦૬॥ સૂ. મા. ૧૪૦

જીવ માગવાથી જીવ આપે છે, અજીવ માગવાથી અજીવ આપે છે, નોજીવ માગવાથી
પુનઃ અજીવ આપે છે, અને નોઅજીવ માગવાથી જીવ આપે છે, પરંતુ જીવના વિભાગ
રૂપ નોજીવ નથી આપતો. (આ પ્રમાણે એજ રાશિ હોવાથી) રોહિયુસ પરાભવ પામ્યો,
અને શુદ્ધ ઉત્તમ સત્કાર પામ્યા. આથી ધિકાર પામેલા રોહિયુસને સભામાંથી બહાર
કાઢ્યો. ૨૫૦૫-૨૫૦૬

પૂર્વે કહ્યા મુજબ સાનયવી વસ્તુનું દાન વ્યવહારથી અને નિશ્ચયથી ત્રણ પ્રકારે અને
એ પ્રકારે થઈ શકે, પરંતુ નિરવયવી વસ્તુનું દાન તો અને અપેક્ષાથી એજ પ્રકારે થઈ
શકે છે. “જીવ આપો” એમ યાચના કરી એટલે દેવે ચક્ર-સારિકાદિ જીવ આપ્યા “અ-
જીવ આપો” એમ યાચના કરી એટલે માટી અથવા પત્થરનો ઢુકડો આપ્યો. “નોજીવ
આપો” એમ યાચના કરી એટલે દેવે નોશબ્દને સર્વ નિવેધાર્થમાં માનીને પુનઃ પત્થ-
રનો ઢુકડો રૂપ અજીવ આપ્યો. “નોઅજીવ આપો.” એમ યાચના કરી, એટલે એ નિવેધ
મૂળ અર્થને જણાવતા હોવાથી દેવે ચક્ર-સારિકાદિ જીવ આપ્યા, આ પ્રમાણે ચાર વિકલ્પ-
થી યાચના કરતા જીવ અને અજીવ એવા એજ પદાર્થની પ્રાપ્તિ થઈ, પણ તે સિવાય
ગણેડાના શીગડા જેવા અસત્ ત્રીજા નોજીવની પ્રાપ્તિ ન થઈ. આથી રાજા અને સર્વ સ-
ભાસભાની ખાતરી થઈ કે જીવ અને અજીવ એવા એજ રાશી છે, પણ રોહિયુસ કહે છે
તેવો ત્રીજો નોજીવ રાશિ નામનો પદાર્થ નથી. આ પ્રમાણે સર્વને હૃદ પ્રતીતિ થઈ એટલે
રોહિયુસ પરાભવ પામ્યો, તેથી તેનો તિરસ્કાર કરીને સભાથી બહાર કાઢ્યો, અને આ
શુદ્ધને અર્તશય સન્માન આપ્યું. રોહિયુસ વાઢમાં પરાભવ પામ્યો, એટલે રાજાએ તેને
નિર્વપય કર્યો, અને નગરમાં ઘોષણા કરાવી કે શ્રી વર્ધમાનજિન જયવન્ત વર્તે છે.
(પછી ઉદ્દેગ પામેલા શુદ્ધે પરાજય પામેલા રોહિયુસના મસ્તક પર બળખાવાળું રાખથી
ભરેલું ચપ્પણીયું ફેંક્યું.) ૨૫૦૫-૨૫૦૬

રોહિયુસનો પરાભવ, અને તેનું બીજી નામ પડુલુક કહેવાતું કારણ.

તેનામિનિવેસાઓ સમરંવિગપ્પિયપપત્યમાદાય ।

વડસેસિય પળીય ફાઈકયમળમળ્લેર્હિ ॥ ૨૬૦૭ ॥

નામેણ રોહિત્તો યુત્તેણ લપ્પ્ સ ચોલ્લો ।

દદ્વાઈછપ્પયત્યોવણસણાઓ છલ્લ ત્તિ ॥ ૨૫૦૮ ॥

આથી અભિનિવેશીત થએલા રોહિત્તે પોતાની બુદ્ધિથી કંઈપણ (દ્રવ્ય-ગુણ-કર્મ આદિ) છ પદાર્થો પ્રતિપાદન કરનાર વૈશેષિક દર્શન રચ્યું, તે દર્શનને તેના બીજા શિષ્યાએ વિસ્તૃત કરીને આર્યા કાળ પર્યન્ત પ્રસિદ્ધ રાખ્યું. આણ રોહિત્ત નામ હતું, ઉત્કલગોત્ર હતું, અને દ્રવ્ય-ગુણ-કર્મ-સામાન્ય-વિરોધ-ને સમવાય એ પદાર્થની પ્રપંચા કરતો હતો, તેથી કરીને એણે બીજા નામ પડાવેલું પણ કહેવાતું. ૨૫૦૭-૨૫૦૮.

અહીં રોહિત્ત નામના છૂંકા નિન્હવનો વાદ સમાપ્ત થયો.

હવે ગોષ્ઠામાહિલ નામના સાતમા નિન્હવની વિપ્રતિપત્તી કહે છે.

પચ સયા જુલસોયા તદ્દયા સિદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

તો અચક્કિયદિદ્ધી દસડરનચરે સમુપ્પજ્ઞા ॥ ૨૫૦૯ ॥ મૂ. ખા. ૧૪૧

દસડરનગરુચ્છુચરે અજ્જરક્કિય પૂસમિત્તતિયગ ચ ।

ગોદ્દામાહિલ નવમ-દ્વમેસુ પુચ્છા ય વિજ્ઞસ્સ ॥ ૨૫૧૦ ॥ મૂ. ખા. ૧૪૨

સોઝ્ઞ કાલધમ્મં ગુરુણો ગચ્છમ્મિ પૂસમિત્ત ચ ।

ઢવિય ગુરુણા કિલ ગોદ્દામાહિલો ગચ્છરિયમાવો ॥ ૨૫૧૧ ॥

અગવન્ત મહાનીરઢેન શ્રેષ્ઠે ગથા પછી પાચસોને ચોતારી વર્ષે દશપુરનગરમા અબ્બલિક નિન્હવદષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ. દશપુરનગરમા ઇમુગૃહની અંદર આર્ચરક્ષિતસૂરિ રહેતા હતા, તેમને ધૃતપુષ્પભિન્ન-વક્ષપુષ્પભિન્ન-અને હર્ષલિકાપુષ્પભિન્ન એ નામના ત્રણ શિષ્યા થયા ગોષ્ઠામાહિલ નામના ચોથા શિષ્યને આડમા તથા નરમા પૂર્વમા કર્મ અને પ્રત્યાખ્યાન સંબંધી વિપ્રતિપત્તી થઈ તે માટે તે વિનંત્રની સાથે પ્રશોત્તર કરવા લાગ્યો. એ વાતનો કેમ જણાવે છે ગુરુને કાળનર્મ સામળીને તથા અજ્ઞમા પુષ્પભિન્નને ગુરુએ પદપ્રતિષ્ઠિત કર્યા, એમ જણીને ગોષ્ઠામાહિલે અસરભાવવાળો થયો. ૨૫૦૯-થી-૨૫૧૧.

આ નિન્હવ દર્શનની ઉત્પત્તિ આર્ચરક્ષિતાચાર્યના કથાનકથી સારી રીતે જણી શકાય એમ છે એ કથા મૂળ આચરયકમા વિસ્તારથી છે, પણ અહીં તેનો અધિકાર હોવાથી મહોપથી કહેવામા આવે છે

દશપુર નગરમા સોમદેવ નામે બ્રાહ્મણ હતો, તેને રૂદ્રસોમા નામે ભાર્યા હતી, તે જિનવચનમા અનુરાગવાળી પરમ શ્રાવિકા હતી તેનાથા સોમદેવને રક્ષિત નામનો પુત્ર પ્રાપ્ત થયો, તે ચૈાદ વિદ્યામા પાર ગત હતો. તેણે પોતાની માતાની ગ્રેસથી તોસવોપુત્ર આચાર્ય પાસે દીક્ષા અગીકાર કરી ગુરુ પાસે રહીને તેણે સપૂર્ણ અગીઆર અંગ, અને પ્યારમા અંગ દૃષ્ટિવાદમાથી પણ જોડેલું ગુરુ પાસે હતું તેટલું અડધું કર્યું તે સિવાય નવ પૂર્વ અને ચોવીસ ચવિક, એટલું સુત આચ વૈરસનામિ પાસેથી અડધું કર્યું તે પછી રૂદ્રેશ્વરક્ષિત નામે પોતાના ભાઈ, માતાની આજ્ઞાથી પોતાને બોવાવવા આગ્યા હતા, તેમને

દીક્ષા આપી. પછી બન્ને ભાગ્યે ભાતપિતા પાસે આવ્યા, ત્યાં આવીને ઉત્તમગોષ્ઠી આપી પોતાના માતા પિતા તથા મામા ગોષ્ઠીમાહિત વિષે સર્વ સ્વજનવર્ગને કલ્યાણકારિણી દીક્ષા અગીકાર કરાવી. એ પ્રમાણે જુ. જુ. અનેક ભવ્યત્માઓને દીક્ષા આપવાથી આર્થરક્ષિતસૂરિના સાધુઓનો ગચ્છ બહુ મોટો થયો. એમાં દુર્મલિકાપુષ્પમિત્ર ધૃતપુષ્પમિત્ર અને વસ્ત્રપુષ્પમિત્ર એવા નામના ત્રણ પુષ્પમિત્ર થયા. એમાંના દુર્મલિકાપુષ્પમિત્ર નવ પૂર્વ ભવ્યા હતા. વળી આ ગચ્છમાં ચાર મુખ્ય સાધુઓ હતા. દુર્મલિકાપુષ્પમિત્ર, વિન્ધ્ય, દેહગુરુક્ષિત, અને ગોષ્ઠીમાહિત, આ ચારમાંથી દુર્મલિકાપુષ્પમિત્રને આવ્યા ઈશ્વરીએ વિન્ધ્ય નામના શિષ્યને વાચના આપતા માટે આજ્ઞા કરી, તદ્વત્સારે વાચના આપતાં નવમા પૂર્વની અદર સ્ખલના થવા લાગી આથી આચાર્ય મહારાજે વિચારું કે આવા બુદ્ધિશાળીને પણ આ પ્રમાણે જો સુતાર્થની નિસ્મૃતિ થાય, તો પછી બીજા સર્વો પણ ચાલે રાખવા મુશ્કેલ થશે એમ વિચારીને પૂર્વે કહ્યા મુજબ જુ. જુ. અત્યોગની બધવસ્થા કરી, અને નવો ઘણું કરીને શુદ્ધ મૂલ રાખ્યા એટલે નવની વ્યાખ્યાનો વિભાગ બધ થયો. અન્યથા આર્થરક્ષિતસૂરિ નિહાર કરતા અતુલ મયુરા નગરીએ આવ્યા ત્યાં આવીને ભૂત શુદ્ધામાં બપોરે શુદ્ધી અદર રહ્યા.

એ દરમિયાન મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સીમધરસ્વામિ પાસે નિગોહનું સ્વરૂપ સાલગીને વિસ્મય થયેના ઇન્દ્રે ભગવન્તને પૂછ્યું. પ્રભો! જેણે સૂક્ષ્મ નિગોહનું સ્વરૂપ આપે કહ્યું, તેણે સ્વરૂપ બરાબર જાણીને પ્રરૂપનાર કોઈ વ્યક્તિ વર્તમાન મમથે ભરત ક્ષેત્રમાં છે? ભગવન્તે ઉત્તરમાં કહ્યું કે દેવેન્દ્ર! એજ પ્રમાણે જાણીને પ્રરૂપનાર અત્યારે આયરક્ષિતસૂરિ છે. એ સાલગીને વિસ્મય-ક્રીડા અને ભક્તિથી પૂર્ણ થયેલ ચિત્તવાળા ઇન્દ્રે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણરૂપ રૂપ ધારણ કરીને, બધારે બીજા સર્વ સાધુઓ ભક્તિ માટે ગયા, ત્યારે આયરક્ષિતસૂરિ પાસે આવીને પૂછ્યું. ભગવન્! મને મહાન વ્યાધિ થયો છે, તેથી હવે અનશન કરવાની ઇચ્છા રાખું છું, તો કૃપા કરીને જણાવો કે મારે આયુષ્ય કેટલું અવશેષ છે? આથી ચિકિત્સા આયુષ્યશ્રેણિમાં ઉપયોગ આપીને આચાર્યશ્રીએ જાણ્યું કે આ મનુષ્ય નથી, તેમ કોઈ બ્યતરાદિ પણ નથી, પરંતુ બે સાગરોપમની આયુરધિતિવાળો મૌલમાવિપતિ ઇન્દ્ર છે, તે પછી આચાર્યશ્રીએ વૃદ્ધાવસ્થાથી નીચે પડતી તેની બ્રહ્મીને જોઈને વેશધારી બ્રાહ્મણ તરફ નજર કરીને કહ્યું, અરે! તમે તો ઇન્દ્ર છો. આથી પ્રસન્ન થયેલા ઇન્દ્રે તીર્થંકર પાસે બનેલી સર્વ હકોક્ત જણાવી, અને નિગોહના છવોળ સ્વરૂપ પૂછ્યું એટલે આચાર્યશ્રીએ પણ વિસ્તારથી નિગોહનું સ્વરૂપ થથાર કહ્યું, આથી અતિ પ્રસન્ન થયેલા ઇન્દ્રે નમસ્કાર કરીને કહ્યું, પ્રભો! આપે કહ્યું તેજુજ સ્વરૂપ સીમધર સ્વામિએ કહ્યું હવે હવે હું જાઉં છું. આચાર્યશ્રીએ કહ્યું-દેવેન્દ્ર! જ્યાંસુધી માનુષ્યો આવે ત્યાંસુધી ઘોડીવાર ઉભા રહો, કારણ કે તેઓ તમને જોઈને “ઇન્દ્રનું આગમન આવા કાળમાં પણ થાય છે.” એમ જાણીને સ્થિરતા પામશે. ઇન્દ્રે કહ્યું-ભગવન્ત! અસ્તુ એમ કરીશ, પરંતુ મારે સ્નાનાદિક સ્વરૂપ જોઈને હીનસત્ત્વવાળા છોડે નિયાળું કરશે તો? સૂરિએ કહ્યું, તમારું તે કહેવું સત્ય છે, તો હવે તમે જાને અહીં ન રહેતા તમારા આગમનનું કોઈ ચિન્હ કરી જાઓ. આથી ઇન્દ્રે તે ઉપાશ્રયનું બારણું જે દીશામાં હોય, ત્યાંથી દેરવીને બીજી દીશા તરફ કર્યું, અને પછી પોતાના સ્થાનકે ગયો. ઇન્દ્રના ગયા પછી ગાયત્રી ગણેલા સાધુઓ આવ્યા, તેઓ ઉપાશ્રયનું બારણું દરી ગયેલું જોઈને વિસ્મય પામ્યા, તે સમયે ઇન્દ્રીને પૂછતા ઇન્દ્રે સર્વ વ્યતિકર તેઓને કહી ચાલ્યાવો

તે પછી ત્યાંથી નીકળીને કેટલાક દિવસ વિહાર કરી પરિવાર સહિત આચાર્યશ્રી દશપુર-
નગરમા પાછા આવ્યા.

આચાર્યશ્રીના ગયા પછી મથુરાનગરીમા “માતા-પિતાદિ પશુ નથી” કત્યાદિ
પ્રરૂપણા કરનાર મહાનાસ્તિક ઉત્પત્ત થયો, તે વખતે ત્યાં તેના કોઈ પ્રતિવાદી ન હતો,
એથી ત્યાંના શ્રીસભે તે વખતના યુગપ્રધાન આચરક્ષિતસુરિ પાસે કેટલાક સાધુ સમુદાયને
તે બનાવ જણાવવાને ઓકલ્યા. સાધુઓએ દશપુરનગરમા આવીને આચાર્યશ્રીને સર્વ
હકીકત જણાવી, એટલે પોતે અતિવૃદ્ધાવસ્થાને હીધે જવાને અશક્ત હોવાથી, વાઢ
લખ્મીવાળા ગોષ્ઠામાહિલને મથુરા નગરોએ ઓકલ્યા, તેમણે ત્યાં જઈને તે નાસ્તિક-
વાદીને પરાજય કર્યો, એટલે ત્યાંના શ્રાવકોએ તેમને ત્યાંજ આતુર્ભાસ કરાવ્યું.

એ દરમિયાન દશપુરનગરમા આચરક્ષિતસુરિએ પોતાની પાટે દુર્બલિકા પુષ્પમિત્રને
સ્થાપવાનો નિશ્ચય કર્યો પરંતુ ખીજ સાધુઓના વિચાર પોતાના મનથી ગોષ્ઠામાહિલ
અથવા કૃદ્યુરક્ષિતને પાટે સ્થાપવાનો હતો. આ પ્રમાણે મતભેદ પડવાથી આચાર્યશ્રીએ
ગમ્મના સર્વ સાધુ સમુદાયને બોલાવીને કહ્યું કે-તમ ધડા ભરેલા છે, તેમા એક વાવથી ભરેલો
છે, ખીજો તેલથી ભરેલો છે, અને ત્રીજો ઘીથી ભરેલો છે એ ધડાઓ ઉધા વાળવાથી
વાલ સઘળા નીકળી જાય છે, તેલ અલ્પ માત્ર ચોટી રહે ■ અને ઘીતો વધુ જ વળગી
રહે છે, એજ પ્રમાણે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર પાસે, હું વાલના ધડા જેવો થયો છું,
એટલે કે મારી પાસે જેટલું સુનાર્થમય સુત હતું, તે સર્વ તેણે મહુણ કર્યું છે. કૃદ્યુ-
રક્ષિત પાસે હું તેલના ધડા જેવો થયો છું, એટલે કે સર્વ સુત તેણે મારી પાસેથી મહુણ
નથી કર્યું, અને ગોષ્ઠામાહિલ પાસે હું ઘીના ધડા જેવો થયો છું, એટલે કે ધણુ જ સુત
હજી તેને આપ્યા સિવાયજી મારી પાસે અવશેષ છે આ પ્રમાણે દુર્બલિકા પુષ્પમિત્ર મારા
જેટલાજ સુતજ હોવાથી તેજ તમારા આચાર્ય થનાને યોગ્ય છે, એ પ્રમાણે ગુરૂશ્રીના ઉપ
દેશથી સર્વ સાધુઓએ દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રને આચાર્ય તરીકે કચ્છલ રાખ્યા, પછી આચાર્ય-
શ્રીએ તેમને પોતાના પદે નિયત કરીને કહ્યું કે જેવી રીતે ગોષ્ઠામાહિલ અને કૃદ્યુરક્ષિત
તરફ હું વર્તું છું, તેવીજ રીતે તમે પણ વર્તજો, જરા પણ તેમને ખેદ પામવાનું કારણ
આપશો નહિ. તે પછી ગમ્મને કહ્યું, કે જે રીતે તમે સર્વ મારી સાથે વિનયથી વર્ત્યા છો,
તેવી રીતે આમની સાથે પણ વર્તજો, વળી મારે માટે તમે કાંઈ કર્યું હશે અથવા નહિ
કર્યું હોય, તે વખતે હું રોપ ન કરતો, પરંતુ આસુરિ તેમ કરશે નહિ, માટે તમે તેમના
વિનય બહુ સારી રીતે કરજો. કત્યાદિ બન્ને પક્ષને રાખામણ આપીને આચાર્યશ્રી “લક્ષ્મ
મત્યાખ્યાન” કરીને કાળ ધર્મ પામી કેવલોક ગયા.

તે પછી ગોષ્ઠામાહિલે સાબરજી કે “ગુરૂશ્રી ખરલોક ગયા.” તેથી તે આતુર્ભાસ
વિત્યા પછી મથુરાનગરીથી દશપુરનગરે આવ્યા, અને પૂજતા લોકોથી માલુમ પડ્યું કે
ગુરૂએ પોતાના પદપર દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રને સ્થાપન કર્યા છે, આથી રોપ પામીને ગોષ્ઠા-
માહિલ ખીજી બલગ વસતિમા ઉતર્યા, પછી તે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રના ઉપાશ્રયે, તેમને સ-
ર્વને મળવા ગયા, તે ત્યાં ગયા, એટલે ખીજ સાધુઓએ ઉભા થઈને માન પૂર્વક કહ્યું કે
તમે જુદા શામટે રહ્યા, ? અહીં સર્વની ભોગાજ આવે તો શું હરકત છે ? ગોષ્ઠામાહિલે
તે માન્ય નહિ અને જુદા રહ્યા, તે વખતે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર ખીજ સાધુઓને આઠમા પ્રત્યા-
ખ્યાનપૂર્વક વ્યાખ્યાન આપતા હતા, ગોષ્ઠામાહિલ તે વ્યાખ્યાન અભિમાનથી સાબળતા
નહિ, પરંતુ વ્યાખ્યાન મંડળીમા બેસીને લક્ષપૂર્વક ટવણ કરતા વિનયતામના મુનિ પાસે-

થી તે સર્વ સામગ્રતા કેટલાક દિવસ એમ ચાલ્યા પછી એક દિવસે ગોષ્ઠામાં કર્મપ્રવાહ અને નવમા પ્રત્યાખ્યાન પૂર્વમાં, કર્મ તથા પ્રત્યાખ્યાનના વિચારમાં ગોષ્ઠામાં હિલને વિપ્રતિ-પત્તિ થઈ, અને તે અભિનિવેશથી તે નિન્દુર થયો. ૨૫૦૮-૨૫૧૦-૨૫૧૨.

મત્સર અધ્યવસાય નિચે મુજબ કર્યો.

ઘીમ્ વસહોપ ટિઓ હિદન્નેસળપરો ય સ કયાણ .

વિશ્વસ્ત મુળઈ પાસેજ્ઞુમાસમાણસ્ત વક્ત્રાણ ॥ ૨૬૧૨ ॥

કમ્મપ્પવાયપુન્ને વહ્દં પુઠ્ઠં નિકાઠયં કમ્મ .

જીવપપસેહિં સમ સૂદ્ધકલાવોવમાણાઓ ॥ ૨૬૧૩ ॥

ઉવ્વટ્ટણમુકેરો સંયોયો સ્વવળમણુમવો વાવિ .

અણિકાઠયમ્મિ કમ્મે નિકાઠય પાપમણુમવર્ણ ॥ ૨૬૧૪ ॥

સોઢ મળઈ સદોસં વક્ત્રાણમિણ તિ પાવઈ જઓ મે .

મોક્ત્રામાવો જીવળ્લપ્પસકમ્માવિમાગાઓ ॥ ૨૬૧૫ ॥

હિદ્દ જોવામાં તત્પર એવો ગોષ્ઠામાં હિલ જુદા ઉપાશ્રયમાં આવી રહ્યા, અને સામગ્રીને વ્યાખ્યાન કરતા વિનંદ્ય પામે તે વ્યાખ્યાન માસળગવા લાગ્યો સોયોના સમૂહના ઉદાહરણની પેઠે બદ્ધ-સ્પૃષ્ટ-અને નિકાચિત કર્મ જીવના પ્રદેશની સાથે જ હોય છે, અને કાચિત કર્મમાં, ઉદ્ધર્તના-અપવર્તના-અકમ-ક્ષપણા-અને વિપાકાનુભવ થાય છે, અને નિકાચિત કર્મમાં તે પ્રાય વિપાકાનુભવજ થાય છે ગત્યાદિ કર્મપ્રવાહ પૂર્વમાં વ્યાખ્યાન સામગ્રીને ગોષ્ઠામાં હિલ કહ્યું કે એ વ્યાખ્યાન દોષવાળું છે, કેમકે એ પ્રમાણે જીવપ્રદેશ અને કર્મનો વિભાગ ન થવાથી તમારે મોક્ષનો અમાન પ્રાપ્ત થશે. ૨૫૧૨-૨૫૧૫.

પૂર્વે કહ્યા મુજબ હુર્મવિકાસપુષ્પમિત્રને આચાર્ય પાસે સ્થાપિત થયેના જગ્યાને ગોષ્ઠામાં હિલ મામરસાયે તેમની સાથે ન રહેતા જુદા ઉપાશ્રયમાં રહ્યા. તે હરમિઆન આચાર્ય શ્રીપુષ્પમિત્ર સાધુ સમુદાયને ગોષ્ઠામાં કર્મપ્રવાહ અને નવમા પ્રત્યાખ્યાન પૂર્વની નાચના આપતા હતા. અભિમાનથી અન્ન થએલ ગોષ્ઠામાં હિલ વાચના લેવાને આચાર્ય પામે જતા નહિ, પરંતુ વાચના લખને આવેતા બીજા વિનંદ્ય નામના મુનિ પામે તે જ વ્યાખ્યાન સામગ્રતા, એક દિવસે કર્મપ્રવાહ પૂર્વની વાચના સામગ્રીને વિનંદ્ય મુનિ ગોષ્ઠામાં હિલ તેજ વાચના કહેવા લાગ્યા કે-કપાયગહિન ધર્માપયહેનુક જે કર્મ હોય છે, તે જીવપ્રદેશની સાથે બદ્ધ માત્ર હોય છે, અને તે સૂચી લીત ઉપર પડેલી સૂચીની સૂચીની પેઠે પ્રથમ સમયે બધાને બીજા સમયેજ સોગમમાં આની અદ્ય કાળાન્તરની સ્થિતિ પામીને તરતજ જીવપ્રદેશથી છુટી જાય છે કેટલાક કર્મ બદ્ધ-સ્પૃષ્ટ હોય છે, બદ્ધ એટલે જીવપ્રદેશની સાથે જોના સયોગ માત્ર થયો હોય તે, અને સ્પૃષ્ટ તે જીવપ્રદેશની સાથે તદુપ થઈ ગએલ હોય એવા બદ્ધ-સ્પૃષ્ટ કર્મ લીની લીતપર પડેલી લીના રજની પેઠે કઈક વધારે કાળાન્તરે છુટે છે. વળી કેટલાક કર્મ બદ્ધ-સ્પૃષ્ટ-નિકાચિત હોય છે, એટલે કે ઉપર કહેલ સ્પૃષ્ટવાળું બદ્ધ સ્પૃષ્ટ કર્મ ગાઠ અધ્યવસાયથી ખારીને અપવર્તનાદિ કંચુને અધોગ્ય કહ્યું હોય, તે નિકાચિત કહેવાય છે આપ્ત કર્મ કાળાન્તરે પણ વિપાકથી અનુભવ્યા મિત્રાય ઘણું કરીને દૂર નથી થતું. આ ત્રિવિધ કર્મનો બધો સોયોના સમૂહના ઉદાહરણથી વધારે અપદ્ધ સમજી શકારો. માન દોગીવડે વીંદાને એકત્રિત થએલ સોયોના સમૂહની પેઠે બદ્ધકર્મ હોય છે. લોદાના પદ્ધતી સખન બધાએલ સોયોના સમૂહની પેઠે બદ્ધસ્પૃષ્ટ કર્મ હોય છે, અને

(૨૮૮)

બદ્ધ-રૂપ-નિકાચિત કર્મનો જીવ સાથેનો તાદાત્મ્ય સંબંધ.

અગ્નિથી તપાવી, હુથોડાથી ટીપીને સર્વથા એકત્રિત કરેલ સોધાના સમૂહની પેઠે બદ્ધ-રૂપ નિકાચિત કર્મ હોય છે.

નિકાચિત અને અનિકાચિત કર્મના એટલો તફાવત છે કે-બંધન-સંક્રમણ-અપવર્તના-ઉદ્ધર્તના-ઉદીરણા ઉપશમના નિષ્પત્તિ-અને નિકાચના કર્મસંબંધી કરણોએ એમાના જે અપવર્તનાદિ કરણો છે, તે અનિકાચિત કર્મના પ્રવર્તે છે, એટલે કે અનિકાચિત કર્મની સ્થિતિના હાની વૃદ્ધિ-અન્ય પ્રકૃતિના મૂલ્ય-પ્રકૃત્યન્તરના સંક્રમણોને પ્રદોષોદયવડે તેના ક્ષય, તેમજ સ્વ-અર્થે પ્રકૃતિનો વિપાકથી અતુલ્ય એ સમજી શકાય છે, પરંતુ નિકાચિત કર્મના એવું કંઈ પણ નથી થતું તેના તો ઘણા ભાગે વિપાકથીજ અતુલ્ય થાય છે, પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ તપના અધ્યવસાયના બળથી નિકાચિત કર્મના પણ અપવર્તનાદિ કરણો થાય છે આ પ્રમાણે નિકાચિત અને અનિકાચિત કર્મના તફાવત ॥

કર્મ સંબંધી આટલા બ્યાખ્યાનના ક્ષીરનીરવત અથવા અગ્નિ અને લોહવત જીવ પ્રદેશની સાથે કર્મનો સંબંધ છે એવા તાત્પર્યવાળું બ્યાખ્યાન વિન્ય યુક્તિ પામેથી સાબળીને તથાવિધકર્મના ઉદયથી અભિનિવેશવડે ગોઠામાહિલને વિપ્રતિપત્તિ થઈ, અને તેથી તે કહેવા લાગ્યો કે આ બ્યાખ્યાન કોણવાળું છે, કારણ કે જીવ પ્રદેશની સાથે કર્મનો અભિનિવેશ સંબંધ હોવાથી ભોક્ષનો અભાવ પ્રાપ્ત થયો. ૨૫૧૨-થી-૨૫૧૫

જીવકર્મનો સંબંધ ક્ષીરનીરની પેઠે માનવો થાય નથી, પણ સર્પ કંચુકની પેઠે માનવો થાય છે.

ન હિ કમ્મ જીવાઓ અવેદ્ અવિભાગઓ પર્ણસો વ્વ ।

તદળવગમાદમુક્લો જુત્તમિણં તેણ વસ્ત્થાણ ॥ ૨૬૧૬ ॥

પુદ્ગો જહા અવક્કો કચ્છુહણં કચ્છુઓ સમન્નેહ ।

એવ પુદ્ગમવર્કં જીવ કમ્મ સમન્નેહ ॥ ૨૬૧૭ ॥ સૂ. મા. ૧૪૩

આથાર્થ —ઉપરોક્ત કથનાનુસાર જીવ કર્મનો સંબંધ (અગ્નિ અને લોહરૂપિની પેઠે) તાદાત્મ્ય સંબંધ હોવાથી, જીવના પ્રદેશોની પેઠે, કર્મ, જીવથી (કંઈ પણ) જુદા ન થાય, જો જીવથી કર્મ જુદા ન થાય, તો ભોક્ષ ન થાય, તેથી આ હું કહું છું તે બ્યાખ્યાન કહેવું શક્ય છે. જેમ સ્પર્શ માત્રથીજ સચુક એવો અબદ્ધ કંચુક સર્પ સાથે સંબંધવાળો હોય છે, તેમ સ્પર્શન માત્રથીજ સચુક એવું અબદ્ધ કર્મ, જીવની સાથે સંબંધવાળું હોય છે, (એમ માનવાથીજ ભોક્ષનો સંભવ થાય છે) ૨૫૧૬-૨૫૧૭.

હવે નવમા પ્રત્યાખ્યાન પૂર્વમાં જે વિપ્રતિપત્તિ થઈ તે કહે છે.

સોઠ્ઠણ મન્નમાર્ણં પચ્ચસ્થાણ પુણો નવમપુલ્લે ।

સો જાવજ્ઞીર્વાવિહય તિવિંદે તિવિહેણ સાહૂણં ॥ ૨૬૧૮ ॥

જંપહ પચ્ચસ્થાણ અપરિમાણાદ હોદ્ધ સેયં તુ ।

જેસિ તુ પરિમાણં ત વુદ્ધં આસસા હોદ્ધ ॥ ૨૬૧૯ ॥ સૂ. મા. ૧૪૪

આસસા જા પુણે સેવિસ્સામિ પિ દસિય તીણ ।

જેણ સુપમ્મિ વિ મણિયં પરિણામાઓ અમુદ્ધં તુ ॥ ૨૬૨૦ ॥

વિંશપરિપુચ્છિયશુલ્કવસકહિર્યપિ ન પદિવત્તો સો !

જાહે તાહે શુલ્કના સમમુત્તો પૂસમિત્તેજં ॥ ૨૬૦૧ ॥

“(કરેમિ મતે ! મામાદ્ય સવ્વ સાધર્મ જોગ પચક્કામિ)” ધત્યાદિરૂપ સાધુઓએ યાવજજીવ પર્યંત ત્રિવિધ ત્રિવિધે પ્રત્યાખ્યાન કરેલું, ત્યાહિ નવમા પૂર્વગત વ્યાખ્યાન વિન્ય યુનિ પાસેથી સાલણીને ગોખામાંહિલે કહ્યું કે, સર્વ પ્રત્યાખ્યાન અવનિ-મર્યાદા-રહિત કર્યું હોય, તેજ કલ્યાણકારી થાય, જેઓ યાવજજીવિતાદિ મર્યાદાથી પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, તે પ્રત્યાખ્યાન આશરે દોષવડે દૂષિત છે. પ્રત્યાખ્યાન પૂર્ણ થયે દેવાગનાઓના લોભાદિ હું સેવીશ, એવા પરિણામ રૂપ જે આશરે, તેવી આશરે સાવડે પ્રત્યાખ્યાન દૂષિત થાય છે, શુભમાં પણ કહ્યું છે કે સોહો સદ્દેહના જાણના ય વિણયેડુભાસણ ચેવ । ૪ મણુપા લણા વિસોહો મોવવિસોહો મયે છટ્ટો । પરિણામની અશુદ્ધિથી પ્રત્યાખ્યાન પણ અશુદ્ધ-દૂષિત થાય છે. (રાગ અથવા દ્વેષના પરિણામથી જે દૂષિત ન હોય, તેજ પ્રત્યાખ્યાન ભાવ વિશુદ્ધ બાણુ.) આ પ્રમાણે વિપ્રતિપત્તિ પામેલા ગોખામાંહિલે કહ્યું, એટલે વિન્ય યુનિએ શુરને પૂછીને તેનો ઉત્તર કહ્યો, તે પણ બ્યારે તેણે તે માન્ય નહિ, ત્યારે સ્વયં શુરથી આચાર્ય મહારાજ પુષ્પમિત્રે તેની પાસે આવીને કહ્યું કે-૨૫૧૮-થી-૨૫૨૧.

જીવકર્મના સબંધ સર્પકંચુકવત્ માનવાથી અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય તે જણાવે છે

કિં કંચુઓ વ કમ્મ પહ્મપ્પસમહ જીવપજ્જંતે ।

પદેસં સઘગયં તદતરાલાણવત્પાઓ ॥ ૨૬૦૨ ॥

અહ જીવકર્મ તો નાશુવત્તે ત મવન્તરાલમ્મિ ।

તદણુગમામાવાઓ વજ્જગમલો વ મુવ્વત્ત ॥ ૨૬૦૩ ॥

એવ સન્નવિમુક્કો નિકારણડ વ્વ સન્નસસારો ।

મવમુક્કાણં ચ પુણો સંસરણમઓ અણાસાસો ॥ ૨૬૦૪ ॥

દેહન્તો જા વિયણા કમ્મામાગમ્મિ કિંનિમિત્તા સા ? ।

નિકારણા યા જડ તો સિદ્ધોઽવિ ન વેયણારહિઓ ॥ ૨૬૦૫ ॥

જડ વજ્જનિમિત્તા સા તદમાયે સા ન હુજ્જ તો અન્તો ।

દિદ્ધા ય સા મુવહુસો વાર્હિ નિન્નેયણસ્સાવિ ॥ ૨૬૦૬ ॥

જડ વા ત્રિમિણ્ણદેસપિ વેયર્ણ કુણ્ણ કમ્મમેવં તો ।

કહમ્મણસરીરગયં ન વેયર્ણ કુણ્ણ અણ્ણસ્સ ? ॥ ૨૬૦૭ ॥

(સર્પકંચુકવત્ કર્મના સબંધ જીવ સાથે છે, એમ તુ માનતો હો તો તો કર્મ જીવના દરેક પ્રદેશે સ્પર્શનિ રહેલ છે કે જીવના પર્યંતે સ્પર્શનિ રહેલ છે ? જો દરેક પ્રદેશે સ્પર્શનિ રહેલ હોય, તો જીવના મધ્યગત પ્રદેશે પણ કર્મથી વ્યાપ્ત હોવાને લીધે, જીવમાં કર્મ સર્વગત થયે, અને જો જીવનો બાહ્યનો ભાગ ત્વચાને સ્પર્શનિ રહેલ હોય, તો બાહ્ય અંગના મેલની પેઠે અણુગમના અભાવે ભવાન્તરાલમાં કર્મ તેની સાથે નહિ બધ, એ સ્પષ્ટ છે. અને એમ થવાથી કર્મના મોક્ષ થયે, અથવા કારણ સિવાય સર્વને સંસાર પ્રાપ્ત થયે, અને ભવથી મુક્તિઓલા સિદ્ધાંતમાંથી પણ યુન સંસાર થવાથી

મોક્ષમા અનાદ્યાસ થયે, વળી જો (જીવની અતરંગતા) કર્મ ન હોય તો શરીરની અદર જે વેદના થાય છે, તે વેદના કયા નિમિત્તે થાય છે? જો તે કારણ વિના થતી હોય, તો સિદ્ધ પણ વેદનારહિત નહિ રહે. અને જો તે અન્તર વેદના બાહ્ય નિમિત્તથી થતી હોય તો બાહ્ય નિમિત્તના અભાવે, તે અન્તરવેદના ન થવી જોઈએ, પરંતુ બાહ્યવેદના વિનાનાને પણ અન્તરવેદના ઘણીવાર જણાય છે અથવા જો કચુકવત બાહ્ય ભિન્ન દેશમા રહેલુ કર્મ પણ વેદના કરતુ હોય, તો એ પ્રમાણે અન્ય શરીરગત કર્મ અન્યને વેદના કર્મ ન કરે? ૧૫૨૨-થી ૧૫૨૭.

આચાર્ય—સર્પકચુકની ઘેટે જીવના ઉપર કર્મ સ્પર્શિનિજ રહેલુ છે, પણ ક્ષીર નીરની ઘેટે સબધ નથી, એમ તારી માન્યતા હોય, તો હું તને એ સબધમા પૂછુ છું કે જીવના દરેક પ્રદેશે કર્મ સ્પર્શિનિ રહ્યું છે, કે જીવના પવન્ટે ત્વચાનેજ માત્ર સ્પર્શિનિ રહ્યું છે? જો જીવના દરેક પ્રદેશે તે સ્પર્શિનિ રહેલુ હોય, તો જીવની અદર કર્મને આકાશની ઘેટે સર્વગત માનવુ પડશે, કેમકે જીવના દરેક પ્રદેશે કર્મ વ્યાપ્તિ હોવાથી કોઈપણ પ્રદેશ કર્મ વિનાનો નથી, કે જોથી કર્મ અસર્વગત કહી શકાય, એ પ્રમાણે કર્મનું સર્વગતપણું સિદ્ધ થવાથી કર્મનો સબધ જીવ સાથે સર્પકચુકવત છે, એ દૃષ્ટાન્ત અ-સબધ કરે છે.

દ્વિતીય વિદ્વાદસાર એમ સર્પની ત્વચાએ કચુક સ્પર્શિનિ રહેલુ છે, તેમ કર્મ પણ જીવની બહાર શરીરની ત્વચાને સ્પર્શિનિ રહેલુ છે, એમ જો કહેતો હો, તો જીવને એક ભવથી બીજા ભવે જતા કર્મ તેની માથે નહી જાય, કેમકે બાહ્ય શરીરના મેવની ઘેટે કર્મ ત્વચાનેજ સ્પર્શિનિ રહેલુ માનેલુ હોવાથી સાથે ન જાય, એમ નાતુ બાળક પણ પ્રગટપણે જાણી શક છે, અને જો એ પ્રમાણે કર્મ જીવ સાથે ન જાય, તો કર્મના અભાવે સર્વ જીવોનો મોક્ષ થઈ જાય. અને યસારનો અભાવ થાય. કર્મના અભાવે પણ જો કારણ સિવાય સસાર માનવામા આવે, તો જે લોકો બ્રહ્મચર્ય-તપ-નિયમ-વ્રત-અતુ-જ્ઞાનાદિ કરે છે, તે લોકોને પણ સસાર પ્રાપ્તિજ થાય, વળી જો સસારની પ્રાપ્તિ કારણ સિવાય થતી હોય, તો મુક્તાત્માઓને પણ સસાર પ્રાપ્તિ થાય, અને મોક્ષમા અનાદ્યાસતા થાય.

વળી જો કચુકવત શરીરની બહાર કર્મ હોય, અને જીવની અદર ન હોય, તો શરીરની અદર શૂળ-ચૂક આદિ જે દેવતા થાય છે, તે કયા નિમિત્તથી થાય છે? વેદનાના કારણભૂત, શરીરની અદર કર્મના અભાવે પણ કારણ મિનાય અન્તરવેદના થાય છે, એમ માનવામા આવે, તો સિદ્ધાત્માઓ પણ વેદનારહિત નહિ ગણાય, કેમકે નિષ્કારંગતા ત્યા પણ સમાન છે.

ગોષ્ઠાભાહિલ — મોક્ષ વેદનાના નિમિત્તે અન્તરવેદના થાય છે, એટલે કે દડપ્રહ્લા શદિજન્ય બાહ્યવેદના શરીરની અદર વેદના કરે છે.

આચાર્ય—તે એમ હોય, તો દડપ્રહ્લાશદિ જન્ય બાહ્યવેદનાના અભાવે અન્તર વેદના પણ ન થતી જોઈએ, પરંતુ એમ થતુ નથી, બાહ્ય વેદનાનો અભાવ છતા પણ શૂળાદિજન્ય અન્તરવેદના ઘણીવાર જણાય છે. જો કહી દડપ્રહ્લાશદિ જન્ય બાહ્ય વેદના હોય, તોજ અન્તરવેદના થાય, એવો નિયમજ હોય, તો તારા કહેવા મુજબ થાય, પરંતુ એમ થતુ નથી, એટલે અન્તરવેદનાના કારણભૂત કર્મનો પણ અદર સ્પર્શન છે એમ માનવુ જોઈએ કર્મ શરીરની અદર નથી એ માનવુ યોગ્ય નથી.

ગોષ્ઠાભાહિલ—શરીરની બહાર ત્વચાને સ્પર્શિનિ રહેલુ કર્મ શરીરની અદર વેદનાને ઉત્પન્ન કરે છે, ને તેથી તે પણ તેના કારણભૂત છે.

આચાર્ય —તમારૂં એ કથન યુક્તિ સંગત નથી, કેમકે શરીર બાહ્યવર્તી ભિન્ન દેશમાં રહેલું કર્મ, અન્ય દેશમાં-શરીરની અદર વેદના કરે છે, એમ માનવામાં આવે, તો અન્ય વ્યક્તિના શરીરે રહેલું કર્મ અન્ય વ્યક્તિને પણ વેદના ઉત્પન્ન કરે. કેમકે દેશાન્તર-પણુ ઉલ્લખમાં સમાન છે ૨૫૨૨-થી-૨૫૨૭

શરીરની બહાર અને અદર કર્મ સચરણ શીલ છે, એમ માનવામાં અનેક દોષ જણાવે છે.

अहं तं संचरइ मई न बहिं तो कंचुगो व निवर्त्य ।

ज च जुगवपि वियणा सवम्विवि दीसए देहे ॥ २५२८ ॥

न भवतरपन्नेइ य सरीरसचारओ तदनिको व ।

बलिय निज्जरिय चिय भणियपरुम्मं च ज समए ॥ २५२९ ॥

अन्तोऽवि अन्थि कम्म वियणासम्भावओ तथाए व्व ।

मिच्छत्ताईपच्चयसम्भावाओ य सज्जत्थ ॥ २५૩૦ ॥

એકજ શરીરમાં અદર અને બહાર કર્મ સચરે છે, એમ કહેવામાં આવે, તો શરીરની બહાર કયુક્તની પેઠે નિત્ય કર્મ રહે છે, એમ નહીં કહી શકાય. (તથા કર્મ સચરણશીલ માનવાથી અનુક્રમે વેદના થાય) પણુ એમ ન થતા એકી સાથે સર્વ શરીરમાં-વેદના થતી જણાય છે. વળી કર્મને શરીરાન્તરમાંથી માનવાથી વાયુની પેઠે તે ભવાન્તરમાં સાથે નહિ જાય. તથા આગમમાં જે કર્મ ચલિત હોય છે, તે નિર્જરીત એટલે અર્થ છે, એમ કહ્યું છે. ૨૫૨૮-૨૫૨૯-૨૫૩૦

ગોષ્ઠા૦—દેવદત્તાદિ એકજ વ્યક્તિના શરીરની બહાર રહેલું કર્મ, શરીરની-અદર અને બહાર સચરે છે, તેથી તે શરીરની અદર અને બહાર વેદના કરે છે, પણુ અન્ય વ્યક્તિના શરીરગત કર્મ અન્યવ્યક્તિમાં સચરણ નથી, એટલે તમે કહો છો, તે દોષ આવતો નથી.

આચાર્ય —જો એમ હોય, તો જીવની બહારજ સર્પકચુકવત કર્મ નિત્ય રહે છે, એમ જે તમારી માન્યતા છે, તે નહીં રહે. કેમકે ઉપરોક્ત કથનથી કોઈક વખત કર્મ અદર અને કોઈક વખત બહાર સચરણ હોવાથી “કચુકવત કર્મ બહારજ રહે છે.” એ નિયમ નહિ ધટે વળી કર્મને સચરણશીલ માનવાથી વેદના પણુ અનુક્રમે થવી જોઈએ, પરંતુ એમ થવું નથી, દડાદિના પ્રહાર થતા શરીરની અદર અને બહાર, એમ એકી સાથે વેદના થાય છે. આટે કર્મને બહાર રહેવાનું જે સચરણશીલ માનવું તે યોગ્ય નથી.

વળી જો કર્મને સચરણશીલ માનીએ, તો મૃતપ્રાણીની સાથે ભવાન્તરમાં કર્મ ન જાય. કેમકે જે શરીરની અદર અને બહાર સચરણ શીલ છે, તે ઉત્થાસનિ ત્યાસની પેઠે ભવાન્તરમાં સાથે નથી જવું.

ગોષ્ઠામાંહિલ —“ચલમાણે ચલિય” એ વચનથી આગમમાં કર્મનું સચરણ-શાલપણુ કહ્યું છે. છતાં તમે તેના નિષેધ કેમ કરો છો ?

આચાર્ય —એ વચનના અભિપ્રાય તમે સમજ્યા નથી, તેથી એમ કહો છો. ચલમાણે ચલિય ઇત્યાદિ તથા નેરહપ જાણ લેમાણિય જીવાઓ ચલિય કમ્મ નિજ્જરહ એટલે નાર-દીથી વૈમાનિક પર્યન્તના જીવે ચલિત કર્મની નિર્જરા કરે છે, અને નિર્જાયમાણ નિર્જીર્ણમ્

એટલે નિર્જરા કરાવુ હોય, તે નિર્જરું કહેવાય. એ વચનથી આગમમાં ચલિત કર્મને નિર્જરું કર્મ કહ્યું છે, અને એ નિર્જરું કર્મ તે અકર્મ સમજવું. એવું કર્મ મધ્યમા હોય, તે પછી આકાશ અને પરમાણુ આદિની પેઠે વેદના કરનાના સામર્થ્યના અભાવે, તે વેદના કરી શકતું નથી. એ પ્રમાણે કર્મને સચરણશીલ નાનવાથી અનેક દેવો પ્રાપ્ત થાય છે, ખરી રીતે અતર વેદનાના સદ્ભાવથી મધ્યે પછીકમ છે, મિથ્યાત્વાદિહેતુએ જીને કર્મબધ જીવને થાય છે તે જેમ બાહ્ય પ્રદેશે તેમ મધ્યપ્રદેશે અને જેમ મધ્ય પ્રદેશે તેમ બાહ્ય પ્રદેશે છે, તેમને બાધવામાં અધ્યવસાય રૂપ હેતુ છે અને તે સમસ્ત જીવોમાં રહેલા છે. તેથી કર્મને મધ્યમા રહેલું માનવું એજ યોગ્ય અને શાસ્ત્ર સમ્મત છે. ૧૫૨૯-૨૫૩૦

જીવ—કર્મનો સબધ ફીર-નીરવત્ છતાં પણ તેના વિયોગ થવાથી ભક્તિ થાય તે જણાવે છે.

અવિભાગ્યસ્સવિ સે વિમોચણ કચણો-વલાણ વ ।

નાણ કિરિયાઈ કીરડ મિચ્છત્તાઈઈંઈં ચ આયાણ ॥ ૨૬૩૧ ॥

કિહ ચારા દાણે કિરિયાસાફલુ નેહ તવિવાપમ્મિ ।

કિં પુરિસકારસજ્જ તસ્તેવાસગ્ગમેકં તે ॥ ૨૬૩૨ ॥

અમ્મુઓ તિવ્વાઈઓ જહ પરિણામો તદ્દક્ખણેઽમિમઓ ।

તહ તવિવહો ચિય સુખો કિં નેદ્ધો તવિવોએવિ ? ॥ ૨૬૩૩ ॥

સુવર્ણ અને પાંથરની પેઠે જીવની સાથે અવિભાગપણે કર્મ રહ્યા છતાં પણ, તેના જ્ઞાન અને ક્રિયાનંદે વિયોગ થાય છે, અને મિથ્યાત્વાદિનંદે પુનઃ સયોગ થાય છે. વળી કર્મ મહુણ કરનામાં હિંસાદિ ક્રિયાત સાકલ્ય છે, અને કર્મનો વિનાશ કરવામાં કયા વિશેરે ક્રિયાત સાકલ્ય નથી એમ માનો, એવું શું કારણ? શું એક પ્રયત્નથી એક કર્મબધ-રૂપ કાર્ય સાધ્ય થાય, અને તેવાજ એક શુભ પ્રયત્નથી નિર્જરારૂપ કાય સાધ્ય ન થાય? માટે જેમ તીવ્રાદિ અશુભ પરિણામ, કર્મ મહુણ કરવામાં હેતુરૂપ માનો છે, તેમ તેના વિયોગ કરવામાં પણ તીવ્રાદિ શુભ પરિણામ કેમ નથી-માનના? ૨૫ ૧-૨૫૩૨-૨૫૩૩.

જીવની સાથે કર્મનો સુવર્ણ અને પાંથરની પેઠે અવિભાગપણે સબધ છે, તે છતાં જ્ઞાન અને ક્રિયાનંદે તેના વિયોગ થાય છે, તથા મિથ્યાત્વાદિનંદે જીવ સાથે કર્મનો સબધ થાય છે. અહીં કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે-જીવોનો અવિભાગ સબધ બે પ્રકારે છે, એ આકાશની સાથે અને બીજા કર્મની સાથે, તેમાં જે આકાશની સાથે સબધ છે, તેના કરી પણ વિયોગ નથી થતો, અને જે કર્મની સાથે જીવોનો અવિભાગ સબધ છે, તેમાં અમભ્ય જીવોની સાથે જે સબધ છે, તે તો કદિ પણ વિયોગ પામતો નથી, પરંતુ જે ભવ્ય જીવોની સાથે કર્મનો સબધ છે, તેના તથાવિવ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને તપાદિ સામગ્રીના સદ્ભાવે વિયોગ થાય છે પણ જે તથાવિવ જ્ઞાન-રાત્ર ચારિત્રાદિ સામગ્રીનો અભાવ હોય, તે ભવ્યજીવને પણ કર્મનો વિયોગ ન થાય.

ગોઠા૦—તો પછી તેઓને ભવ્ય કેમ કહી શકાય ?

આચાર્ય—ભક્ષ પ્રાપ્તિની યોગ્યતા માત્રથીજ તે ભવ્ય કહેવાય છે પણ યોગ્યતા-માત્રથીજ સર્વ કોઈ અમુક પર્યાયરૂપે થઈ જાય છે, એમ ન સમજવું, કારણકે જેમ પ્રતિ-ભાદિ પર્યાયને યોગ્ય એવા કાષ્ઠ-પાપાણાદિ તથાવિવ સામગ્રીના અભાવે કેટલાક પ્રતિ-

માદિરૂપે નથી થતાં, અને કેટલાક તથાચિવ સામગ્રીના સદ્ભાવે પ્રતિમાદિરૂપે થાય છે, તેમ અહીં ભગ્વાના સભધમા પણ સમજવું.

આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થયું કે " જીવ અને કર્મ અન્યોઅન્ય અવિભાગપણે અવસ્થિત હોવાથી, તેના વિયોગ નથી થતો. " એ કથન અનેકાન્તિક છે. કેમકે ક્ષીર અને નીરનો, કથન અને ઉપલબ્ધો, તથાવિધ ઉપાય કરવાથી વિયોગ થાય છે, તેમ જીવ અને કર્મનો પણ તથાવિધ જ્ઞાન-દર્શન-ચારત્રાદિ રૂપ ઉપાયથી વિયોગ વાય છે.

ગોષ્ઠામાહિલ — કુદેવાદિને દેવાદિની શ્રાદ્ધથી વદનાદિ કરવું, તથા હિસાદિ ક્રિયાવડે જીવનો કર્મ માથે સભધ થાય છે, પણ દયા-દાન-સમિતિ-ગુપ્તિ આદિવડે તેનો વિયોગ નથી થતો.

આચાર્ય — મહાનુભાવ ! કર્મ અહણ કરવામા હિસાદિ ક્રિયાની સફળતા-માનો છે, અને કર્મનો વિધાત કરવામા દયા-દાનાદિ ક્રિયાની સફળતા નથી ધ્યાનમાં, એમા કયું સમર્થ યુક્તિ છે ? અર્થાત્ પાપસ્થાનકમાં કરેલો પ્રયત્ન, કર્મ અહણ કરવા રૂપ એકકાર્ય સિદ્ધ કરે છે, અને સયમાદિ સ્થાનમા કરેલો પ્રયત્ન કર્મની નિર્જરારૂપ કાર્ય સિદ્ધ નથી કરતો, આવી માન્યતામા તમારી સ્વચ્છ વૃત્તિ સિવાય બીજું શું કારણ છે ? વસ્તુતઃ તમારી કર્મ સભધીની બધી માન્યતા કદામહનાળી છે ખરી રીતે તો જેમ તીવ્ર-મદાદિ અશુભ પરિણામ કર્મ અહણ કરવામા હેતુભૂત છે, તેમ તીવ્ર મદાદિ-શુભ પરિણામ કર્મનો વિયોગ કરવામા પણ હેતુભૂત છે. આજ માન્યતા યુક્તિ સંગત છે, અને આ ઉપરથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે જીવની સાથે કર્મ અવિભાગપણે રહેલ છે, તે છતાં પણ તેના વિયોગ થાય છે. ૨૫૩૨-થી-૨૫૩૩

હવે પ્રત્યાખ્યાનના સભધમા વિપ્રતિપત્તિ દૂર કરવાને કહે છે.

ક્ષિપરિમાણ સત્ત્વી અણાયદ્વા અહાપરિચ્છેઓ ? ।

જદ્ જાવદત્તિય સત્ત્વી તો નણુ સચ્ચેવ પરિમાણ ॥ ૨૬૩૪ ॥

સત્તિ કિરિયાણુમેઓ ફાલો સૂરકિરિયાણુમેઓ જ્વ ।

નણુ અપરિમાણહાણી આત્સા ચેવ તદ્વત્ત્યા ॥ ૨૬૩૫ ॥

અપરિભાષુ એટલે શું ? શક્તિ હોય ત્યાં સુધી કરવું તે ? અનાગત બધા અદ્વા ? કે અપરિચ્છે. તે અપરિભાષુ ? જે શક્તિ પર્યન્ત કરવું તે અપરિભાષુ હોય, તો તેજ પરિમાણ કરે છે, કેમકે સૂર્યાદિની ગતિક્રિયા વડે જેમ સમયાદિ કાળ અનુભિત છે, તેમ શક્તિ ક્રિયા વડે પણ કાળ અનુભિત છે. તેથી કરીને અપરિભાષુની હદાની થાય છે અને આશ સા દોષ નાયમ રહે છે. ૨૫૩૪-૨૫૩૫.

આચાર્ય — " જે પ્રત્યાખ્યાન પરિભાષુ વિનાજ કયું હોય તે કલ્યાણકારી છે. " એમ જે તમે કહેો છો, તેમા અમે પૂછીએ છીએ કે તમે અપરિભાષુ કોને કહેો છો ? જ્યાં સુધી શક્તિ હોય ત્યાં સુધી કરવું, તે અપરિભાષુ છે ? અથવા સર્વ અનાગત કાળ, તે અપરિભાષુ છે ? કે અપરિચ્છેને અપરિભાષુ કહેો છો ? જ્યાં સુધી શક્તિ હોય, ત્યાં સુધી હું અમુક નહિ સેવું, એ પ્રમાણેની શક્તિને જે અપરિભાષુ કહેતા હો, તો તે શક્તિજ પરિભાષુ થાય છે કારણ કે " જ્યાં સુધી શક્તિ હોય, ત્યાં સુધી હું અમુક નહિ સેવું. " એ પ્રકારની શક્તિરૂપ ક્રિયા વડે પ્રત્યાખ્યાનની અર્થહિન પરિભાષુ થાય છે, જેમ સૂર્યો

એટલે નિર્જરા કરાતું હોય, તે નિર્જરું કહેવાય. એ વચનથી એ નિર્જરું કર્મ કહ્યું છે, અને એ નિર્જરું કર્મ તે અકર્મ મનજનું. તે પછી આકાશ અને પરમાત્મા આદિની પેઠે વેદના કરનાના ગામ કરી શકતું નથી. એ પ્રમાણે કર્મને સચરણશીલ માનવાથી અને રીતે અતર વેદનાના સહસ્રાવથી મધ્યે પછી કર્મ છે, મિથ્યાત્વાદિતે થાય છે, તે જેમ બાહ્ય પ્રદેસે તેમ મધ્યપ્રદેસે અને જેમ મધ્ય તેમને બાધવામાં અધ્યવસાય રૂપ હેતુ છે અને તે સમસ્ત જીવ મધ્યમાં રહેલું માનતું એજ યોગ્ય અને શાસ્ત્ર સમ્મત છે. ૧

જીવ—કર્મનો સબધ ક્ષીર-નીરવત્ છતાં પણ તેને જણાવે છે.

अविभागत्यस्सचि से विमोयण कचणो-बलान्
नाण फिरियाहि कीरइ मिच्छचारिहि च आर
किह वारा दाणे फिरियासाफल्ल नेह तव्विह
किं पुरिसकारसज्ज तस्सेवासज्जमेव ते ॥
अमुभो तिव्वारिओ जह परिणामो तदज्ज
तह तव्विहो चिय सुभो किं नेहो तणि

સુવર્ણ અને પાતથરની પેઠે જીવની ,
પણ, તેનો જ્ઞાન અને ક્રિયાવડે વિશેષ થાય છે
છે. વળી કર્મ મહત્ત્વ કરવામાં હિસાદિ ક્રિયાતું
વિગેરે ક્રિયાતું સાકંઠ્ય નથી એમ માનો, એ
રૂપ કાર્ય સાધ્ય થાય, અને તેવાજ એક શુભ
માટે જેમ તીર્થાદિ અશુભ પરિણામ, કર્મ
વિશેષ કરવામાં પણ તીર્થાદિ શુભ પરિ

જીવની સાથે કર્મનો સુવર્ણ અને
જ્ઞાન અને ક્રિયાવડે તેનો વિશેષ થાય છે
છે. અહીં કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે—
સાથે અને બીજો કર્મની સાથે, તેમાં
નથી થતો, અને જે કર્મની સાથે
જીવોની સાથે જે સબધ છે, તે
જીવોની સાથે કર્મનો સબધ છે,
ત્રીના સ્વભાવે વિશેષ થાય
અભાવ હોય, તે અવ્યજીવને

ગોઠા—તો પછી તે

આચાર્ય—આકાશ પ્રા

માત્રથીજ સર્વ કોઈ અમુક
માદિ પર્યાયને યોગ્ય એવા

સિદ્ધોઽવિ સજઓ ચિય સવ્વાણામયદ્ધસંવરણોત્તિ ।

ઉત્તરગુણ-સંવરણામાવો ચિય સવ્વા ચેવ ॥ ૨૬૩૯ ॥

અપરિચ્છેઽવિ સમાણ એસ દોસો જઓ મુપ્ તેણં ।

વયમંગમયાઽવિ ચિય જાવજ્જોવતિ નિદ્ધિટ્ઠ ॥ ૨૬૪૦ ॥

અથવા સર્વ અનાગત કાળતુ ગ્રહણ કરવું, તેને તમે અપરિભાષુ માનતા હો, તો તેથી અપૂર્ણ પ્રતિજ્ઞાવાળો થવાથી, મરણ પામીને પણ તે લગ્નમંત્રી કહેવાશે, અને મિદ્ધ પણ સન અનાગત કાળ પર્યન્ત સવર ધારી હોવાથી સયમી કહેવાશે, વળી એ પ્રમાણે માનવાથી ઉત્તર ગુણ સવરણનો મર્ત્યા અભાવ થશે, તથા અપરિચ્છેઽવિ અપરિભાષુ માનવામા પણ એજ દોષ મમાન છે તે માટે મન લગના લયથી શ્રુતમા પ્રત્યાખ્યાનતુ પરિભાષુ યાવજ્જીવ પર્યન્તતુ કહ્યું છે.

સર્વ અનાગત કાળતુ પ્રત્યાખ્યાન તે અપરિભાષુ પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય, એમ જો અપરિભાષુની વ્યાખ્યા કરતા હો, તો મરણ પામીને દેવલોકાદિમા ગએલ મુનિ ભોગોતું સેવન કરતા અપૂર્ણ પ્રતિજ્ઞાવાળો થવાથી લગ્નમંત્રી કહેવાશે, કેમકે સર્વ અનાગત કાળ મુખી પ્રત્યાખ્યાનતુ પાલન તેણે નથી કર્યું વળી અપરિભાષુ પ્રત્યાખ્યાનની ઉપરોક્ત વ્યાખ્યાથી મુક્તાત્મા પણ સયમી કહેવાશે, કેમકે તેઓ સર્વ અનાગત કાળ પર્યન્ત સવર ધારી છે, પરંતુ મુક્તાત્માને સયમી કહેવા એ આગમ વિરુદ્ધ છે, કેમકે-“ સિદ્ધો નો સજજ નો અસજજ, નો સજજાસજજ ” એટલે સિદ્ધના છત્રે સયમી નથી, અસયમી નથી, અને સયમાસયમી-દેશવિરતિ પણ નથી.

વળી એ સિવાય બીજા દોષો પણ એ માન્યતામા આવે છે પારિધી-પુરિમાર્થ, એકાસણ-ઉપનામાદિ તપરૂપ ઉત્તરગુણ, અને ઘણા આગારોથી ગ્રહણ કરેલ એ એકાસણાદિમા પ્રત્યાખ્યાનને ભોજનના તર આગારો વડે સક્ષેપવા રૂપ સવરણ, એ બને ઉત્તર ગુણ અને સવરણનો સર્વ અનાગત કાળ પર્યન્તના પ્રત્યાખ્યાનમા મર્ત્યા અભાવ થાય છે, કેમકે તમારા મને પારિધી આદિમા સન અનાગત કાળતુ પ્રત્યાખ્યાન ધરતુ જ નથી, અને એકાસણાદિમા સવરણ પણ કંઠાપિ ધરતુ નથી એ સ્પષ્ટ જણી શકાય એમ છે.

તથા બીજા વિકલ્પાનુસાર અપરિચ્છેઽવિ અપરિભાષુ માનવામા આવે, તોપણ તેમા ઉપર કહેના દોષ આવે છે જેમકે-કાળના પરિચ્છેઽવિ (નિયમ) વિના પ્રત્યાખ્યાન કરનાર વ્યક્તિ, ધટિકાદિરૂપ કિંચિત્ કાળ વીત્યા પછી પ્રતિસેવા કરે, કે સર્વ અનાગતકાળ પર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાનતુ પાલન કરે ? જો ધટિકાદિરૂપ કિંચિત્ કાળ વીત્યા પછી પ્રતિસેવા કરે, એમ કહેનામા આવે, તો અનવસ્થા થશે, કારણ કે જો એક ધટિકા વીત્યા પછી પ્રતિસેવા કરે, તો પછી બે અથવા ત્રણ ધટિકા પછી શામાટે એમ ન કરે ? તેમજ એથી વધારે પણ કાળ વીત્યા પછી શામાટે એમ ન કરે ? એ પ્રમાણે વારંવાર પ્રશ્ન થતા અનવસ્થા પ્રાપ્ત થશે, અને બીજા વિકલ્પાનુસાર સર્વ અનાગત કાળ પર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાનતુ પાલન કરે, એમ કહેનામા આવે, તો મરણ પામ્યા પછી પરલોકમા ભોગ ભોગવનારાને મત લગ થાય, મુક્તાત્માને સયમી કહેના પડે, અને ઉત્તર ગુણ-સવરણનો મર્ત્યા અભાવ થાય. આ પ્રમાણે અપરિભાષુ પ્રત્યાખ્યાનમા અનેક દોષો આવતા હોવાથી મત લગના લયને લીધે ઉપરોક્ત ત્રણ વિકલ્પનો પરિહાર કરીને આગમમા “તર્ક સાવજ્જ જોગ પચ્ચક્ખામિ જાવજ્જોવાય ” એટલે સર્વ સાવધ યોગનો (વ્યાખ્યાનો) જીવનપર્યન્ત ત્યાગ કરે છું,

દિની ગતિ વડે સમય આવળી વિગેરે કાળનું પરિમાણ થાય છે, તેમ ઉપરોક્ત શક્તિરૂપ ક્રિયા વડે પણ પ્રત્યાખ્યાનની અર્થાદાનું પરિમાણ થાય છે. અને એ પ્રમાણે માનવાથી “અપરિભાષ્ય પ્રત્યાખ્યાન નરુ જોઈએ” એ તમારા પક્ષની હુમ્મી થાય છે, તેમજ આશ સા દોષ કાયમ રહે છે કેમકે “શક્તિ પૂરી થયા પછી હું એ સેનીશ.” એવી આશ સા અવરિથત રહે છે ૨૫૩૪-૨૫૩૫

શક્તિરૂપ અપરિભાષ્ય માનવામાં બીજા પણ અનેક દોષો છે.

જહ ન વયમદ્વદોસો મયસ્સ તહ જીવઓવિ સેનાઈ ।

વયમદ્વનિચ્ચયાઓ પચ્ચસ્થાનાગવત્થા ય ॥ ૨૫૩૬ ॥

ઈત્તિયમેતી સત્તીત્તિ નાદ્યારો ન યાવિ પચ્છિત્ત ।

ન ય સવ્વવ્વનિયમો ઇગેણવિ સંજયવત્તિ ॥ ૨૫૩૭ ॥

અમારા મતે જેમ મરેલાને પરલોકમાં મત લગતો દોષ નથી, તેમ તમારા મતે (શક્તિરૂપ અપરિભાષ્યથી) જીવતાને ભોગ ભોગવતા પણ દોષ નહીં લાગે, અને એ પ્રમાણે મત લગના લયના અભાવથી પ્રત્યાખ્યાનની અનવસ્થા થરો. વળી “આટલી જ મારી શક્તિ છે, એથી અધિક નથી” એવા અધ્યવસાયથી વિપરીત સેવન કરતા તમારા અભિપ્રાયે અનિવાર નહિ લાગે, મત લગ નહિ થાય, પ્રાયશ્ચિત્ત પણ નહિ લાગે, સર્વ મન પાળવાનો નિયમ પણ નહિ રહે, અને એક જ મતથી સુમતી કહેવારો.

જેમ મરખ પામેવાને દેવગતિ આદિ પરલોકમાં દેવાગતિ સાર્થે ભોગ ભોગવતા અમારા મતાનુસારે દોષ નથી લાગતો, તેમ તમારા મતાનુસારે શક્તિરૂપ અપરિભાષ્ય માનવાથી જીવતા છતા પણ ભોગ ભોગવતા દોષ નહિ લાગે, કેમકે “આટલી જ મારી શક્તિ છે, તે પછી માફ પ્રત્યાખ્યાન પૂર્ણ થવાથી જીવતા છતા પણ હું ભોગો ભોગવું. આવા અભિપ્રાયે પ્રત્યાખ્યાન લેનાથી ભોગો ભોગવતા છતા પણ દોષાનુસાર નહિ લાગે, પરંતુ આવી માન્યતા જિન શાસનમાં ઈષ્ટ નથી વળી “આટલી જ મારી શક્તિ છે” એવા અવલબનથી મત લગતો લય નહિ રહે, અને પ્રત્યાખ્યાનની અનવસ્થા થરો કેમકે “આટલી જ મારી શક્તિ છે.” એમ માનીને ભોગો ભોગવે, ફરી પાછું પ્રત્યાખ્યાન લે, ફરી એજ પ્રમાણે ભોગ ભોગવે અને પુનઃ પ્રત્યાખ્યાન કરે, એ પ્રમાણે વાર વાર કરવાથી પ્રત્યાખ્યાનની અનવસ્થા પ્રાપ્ત થરો. આ “આટલી જ મારી શક્તિ છે, તેથી અધિક નથી” એવા અધ્યવસાયથી પ્રતિસેવનારે નિવાર સાકુને તમારા અભિપ્રાયોના અનિવાર નહિ લાગે, મત લગ નહીં થાય, પ્રાયશ્ચિત્ત નહિ આવે અને સર્વ મત પાળવા લેઈએ એવો નિયમ પણ નહિ રહે, કેમકે શક્તિનો જ્ઞાનાથી તમારા મતાનુસારે એક મત પાળનાથી પણ મયમી જહેવાય પણ આ મુદ્દાનું શાસન વિરુદ્ધ અને યુક્તિ રહિત છે, તેથી તેમ માનવું યોગ્ય નથી. ૨૫૩૬-૨૫૩૭.

અપરિભાષ્ય એટલે મર્વ અનાગત કાળ, અથવા અપરિચ્છેદ કહેા તો તે પણ અયોગ્ય છે

અહવા સવાનામયકાલમ્મહણ મય અપરિમાણ ।

તેનાપુણ્ણપદ્ધનોમઓઽવિ મમ્મવઓ નામ ॥ ૨૫૩૮ ॥

સિદ્ધોઽવિ સંજઓ ચિય સવાળાગયદ્સંવરધરોત્તિ ।

ઉત્તરગુણ-સંવરણામાત્રો ચિય સઘઠા ચેવ ॥ ૨૫૩૯ ॥

અવરિચ્છેઽવિ સમાળ દસ દોસો જઓ મુય તેજં ।

વયમંગમયાત્ ચિય જાવજ્ઞોવંતિ નિદ્વિદ્ધ ॥ ૨૫૪૦ ॥

અથવા સર્વ અનાગત કાળનું ઘટનું કરવું, તેને તમે અપરિભાષ્ય માનતા હો, તો તેથી અપૂર્ણ પ્રતિજ્ઞાવાળો થનાથી, મરણ પામીને પણ તે ભગવતી કહેવાશે, અને મિદ્ધ પણ મન અનાગત કાળ પર્યન્ત સવર ધારી હોનાથી સયમી કહેવાશે, વળી એ પ્રમાણે માનવાથી ઉત્તર ગુણ સવરણનો સર્વિયા અભાવ થયો. તથા અપરિચ્છેઽપ અપરિભાષ્ય માનવામા પણ એજ દોષ સમાન છે તે માટે મન ભગવતી ભયથી ક્રુતમા પ્રત્યાખ્યાનનું પશ્ચિમાણ ચાવજ્ઞવ પર્યન્તનું કર્યું છે.

સર્વ અનાગત કાળનું પ્રત્યાખ્યાન તે અપરિભાષ્ય પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય, એમ જો અપરિભાષ્યની વ્યાખ્યા કરતા હો, તો મરણ પામીને દેવકોકાદિમા ગમેય મુનિ ભોગોર્ત્ત સેવન કરતા અપૂર્ણ પ્રતિજ્ઞાવાળો થવાથી ભગવતી કહેવાશે, કેમકે સર્વ અનાગત કાળ સુધી પ્રત્યાખ્યાનનું પાલન તેણે નથી કર્યું વળી અપરિભાષ્ય પ્રત્યાખ્યાનની ઉપરોક્ત વ્યાખ્યાથી મુક્તાત્મા પણ સયમી કહેવાશે, કેમકે તેઓ સર્વ અનાગત કાળ પર્યન્ત સવર ધારી છે, પરંતુ મુક્તાત્માને સયમી કહેવા એ આગમ વિરુદ્ધ છે, કેમકે-“ સિદ્ધે નો સજય નો અતજય, નો સજયાતજય ” એટલે સિદ્ધતા છોડે સયમી નથી, અસયમી નથી, અને સયમામયમી-દશવિરતિ પણ નથી.

વળી એ સિવાય બીજા દોષો પણ એ માન્યતામા આવે છે પૌરિધી-પુરિમાર્ધ, એકાસણ-ઉપવામાદિ તપરૂપ ઉત્તરગુણ, અને ધ ૫ આગારોથી ઘટનું કરેલ એ એકાસણાદિના પ્રત્યાખ્યાનને ભોજનાન તર આગારો વડે સંક્ષેપવા રૂપ સવરણ, એ બંને ઉત્તર ગુણ અને સવરણનો સર્વ અનાગત કાળ પર્યન્તના પ્રત્યાખ્યાનમા મરવિધા અભાવ થાય છે, કેમકે તમારા મને પૌરિધી આદિમા સર અનાગત કાળનું પ્રત્યાખ્યાન ઘટનું જ નથી અને એકાસણાદિમાં સવરણ પણ કદાપિ ઘટનું નથી એ સ્પષ્ટ જાણી શકાય એમ છે

તથા ત્રીજા વિકટપાતુસાર અપરિચ્છેઽપ અપરિભાષ્ય માનવામા આવે, તોપણ તેમા ઉપર કહેવા દોષ આવે છે જેમકે-કાળના પરિચ્છેદ (નિયમ) વિના પ્રત્યાખ્યાન કરનાર વ્યક્તિ, ઘટિકાદિરૂપ કિચિત્ કાળ વીત્યા પછી પ્રતિસેવા કરે, કે સર્વ અનાગતકાળ પર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાનનું પાલન કરે ? જો ઘટિકાદિરૂપ કિચિત્ કાળ વીત્યા પછી પ્રતિસેવા કરે, એમ કહેવામા આવે, તો અનવસ્થા થયો, કારણ કે જો એક વટિકા વીત્યા પછી પ્રતિસેવા કરે, તો પછી જો અથવા ત્રણ ઘટિકા પછી શામાટે એમ ન કરે ? તેમજ એથી વધારે પણ કાળ વીત્યા પછી શામાટે એમ ન કરે ? એ પ્રમાણે વારંવાર પ્રશ્ન થતાં અનવસ્થા પ્રાપ્ત થયો, અને બીજા વિકટપાતુસાર સર્વ અનાગત કાળ પર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાનનું પાલન કરે, એમ કહેવામા આવે, તો મરણ પામ્યા પછી પરલોકમા ભોગ ભોગવનારાને મત ભગ થાય, મુક્તાત્માને સયમી કહેવા પડે, અને ઉત્તર ગુણ-સવરણનો સર્વિયા અભાવ થાય આ પ્રમાણે અપરિભાષ્ય પ્રત્યાખ્યાનમા અનેક દોષો આવતા હોવાથી મત ભગવતી ભયને લીધે ઉપરોક્ત ત્રણે વિકલ્પનો પરિહાર કરીને આગમમા “સર્વ સાવજ્ઞ જોગ પચ્ચક્ષ્ણામિ જાવજ્ઞોવાપ ” એટલે સર્વ સાવધ યોગનો (વ્યાપારનો) જીવનપર્યન્ત ત્યાગ કરે છું,

(૨૯૬) અમતનું ભાવિપણુ નિયત છતા અપરિભાણ પ્રત્યાખ્યાનવાળાને મૃપાવાદ.

આ પાઠમા “ યાવજ્જીવમ્ ” એ પદથી સાધુના પ્રત્યાખ્યાનનું જીવન પર્યંતનું પારિભાણ કહ્યું છે, માટે “ અપરિભાણ પ્રત્યાખ્યાન કરવું જોઈએ ” એવો આમહુ તજ ઘા, અને આગમોક્ત કથન અગીકાર કરે. ૨૫૩૮-થી-૨૫૪૦

સપરિભાણ પ્રત્યાખ્યાનમા આશ સા દોષ નથી.

નાસસા સેવિસ્સામિ ફિત્તુ મા મે મયસ્સ વયમદ્ધો ।

હોદિ મુરેસુ કો વા વયાવગાસો વિમુક્કસ્સ ? ॥ ૨૫૪૧ ॥

(જીવન પર્યંતનું પ્રત્યાખ્યાન કરતા, મરણ પામ્યા પછી) હું ભોગો સેનીગ એવી આશ સા નથી હોતી, પરંતુ મરણ પામ્યા પછી દેવલોકમા મારે મત ભગ ન થાઓ, એવા પરિણામ હોય છે, અને શુક્રતામાને તો મતનો અવકાશજ ક્યા છે ? ૨૫૪૧

યાવજ્જીવત પર્યંતની મર્યાદાએ પ્રત્યાખ્યાન કરનારને, “ મરણાનંતર હું ભોગો ભોગવીશ ” એવી આશ સા કદી પણ નથી હોતી, એટલે કે એવા પ્રકારના પરિણામથી મર્યાદાવાળું પ્રત્યાખ્યાન તે નથી કરે, પરંતુ “ મરણ પામ્યા પછી દેવલોકમા ઉત્પન્ન થવાથી મારે ભોગો ભોગવતા મત ભગ ન થાય ” એવા શુભ પરિણામથી તે મર્યાદાવાળું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, એટલે તેમા આગ સા દોષ ક્યાથી આવે ? નજ આવે ? કારણ કે પ્રત્યાખ્યાન કરનાર વિરતને આવરનાગ કર્મના ક્ષયોપશમ થવાથી અહીંઆ તો સ્વાધીન છે, પરંતુ દેવલોકમા વિરતને આવરનાર કર્મના ઉદય થવાથી તે બ્યક્તિ પરાધીન થાય છે, તેથી જીવન પર્યંતની મર્યાદાએ પ્રત્યાખ્યાન કરવું શક્ય છે, પણ તે પછીતું અપરિભાણ પ્રત્યાખ્યાન કરવું શક્ય નથી.

ગોષ્ઠામહિલ — અપરિભાણ પ્રત્યાખ્યાન લેતા પરલોકમા નતભગના ભયથી શા માટે કરવું જોઈએ ? ધારો કે એ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન લેનાર મરણ પામ્યા પછી મોક્ષે જશે, ત્યાં ભોગ ભોગવવાના અભાવે, મત ભગનો ભય નહિ રહે.

આચાર્ય — તમારી એ ફલીલ યોગ્ય નથી, કેમકે આ કાળે અહાથી કોઇને શુક્તિ ગમનનો ભય નથી, અને મહાવિદેહમા પણ સર્વ જીવો મોક્ષે જાય એવો નિયમ નથી એટલે તમારી ફલીલ શુક્તિસંગત નથી.

ગોષ્ઠામહિલ — ગમે તે કોઈ મોક્ષેજાય, તેને અને શુક્રતામાને મારા કદા મુજબ અપરિભાણ પ્રત્યાખ્યાન કરતા કંઈ દોષ નહિ આવે, કેમકે શુક્તિમા પણ મહા મતો સાથે જવાથી અપરિભાણ પ્રત્યાખ્યાનની સંજ્ઞતા થશે

આચાર્ય — તમારું એ કથન પણ યોગ્ય નથી, કેમકે જે શુક્તિમા જાય છે, તેવા નિશ્ચિતાર્થ વાળા શુક્રતામાને મતનો અવકાશજ ક્યા છે ? કે જેથી મતોની સંજ્ઞતા થાય ? તેમને તો સંદર્ભ સિદ્ધ વધ ગમેવા હોવાથી મતોની અપેક્ષાજ નથી, એટલે મોક્ષગામી જીવોની અપેક્ષા એ પણ અપરિભાણ પ્રત્યાખ્યાન કરવું તે યોગ્ય નથી. ૨૫૪૧

અપરિભાણ પ્રત્યાખ્યાન કરનાર મૃપાવાદી છે.

જો પુણરથયમાવ મુણમાણોઽવસ્સમાવિન મણ્ઠ ।

વયમપરિમાણમેવ પચ્ચક્કસો મુસાવાઈ ॥ ૨૫૪૨ ॥

માવો પચ્ચક્કાણ સો જડ મરણપરજો વિ તો મગ્ગ ।

અહ નતિય ન નિત્તિહ જાવજ્જીગતિ તો કીસ ? ॥ ૨૫૪૩ ॥

જડ અન્નદેવ માવો ચેયવઓ વયનમન્નહા માયા ।

કિં વાડમિદિં દોસો માવાઓ કિં વઓ મુચ્ચ ? ॥ ૨૫૪૪ ॥

અન્નત્ય નિર્વિદિ વજ્જનમ્મિ જો સ્વલ્લ મળોગઓ માવો ।

તં સ્વલ્લ પચ્ચક્કાર્ણં, ન પમાર્ણં વંજણ છલ્લણા ॥ ૨૫૪૫ ॥

હાવિષ્યમા દેવગતિ આદિમા અવિરતીભાવ અવગ્ય થનાર છે, એમ જાણના છતાં પણ જે અપરિમાણ પ્રત્યાખ્યાનનો ઉચ્ચાર કરે છે, તે પ્રત્યક્ષ મુદાવાદી છે, તથા વિરતિ પરિણામ રૂપ ભાવ તે પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય, એવો ભાવ જે મરણ પછી પણ હોય, તો ત્રતનો ભગ ન થાય, અને એવો ભાવ ન હોય, તો ચાવજીવનની મર્યાદાએ પ્રત્યાખ્યાન શા માટે નથી કહેતા ? વિરતિ પરિણામરૂપ ભાવ અન્ય પ્રકારના છે, એમ જાણવા છતાં પણ પરિમાણ રહિત-અન્યથા પ્રકારે વચન કહેવું, એ કેવળ માયાજ છે. અથવા ચાવજીવન પર્યન્તતુ પ્રત્યાખ્યાન કહેવામા ગો દોષ છે ? (કે જેથી એમ નવા કહેતા) અથવા શુ ભાવથી વચન વધારે મુખ્ય છે ? (કે જેથી અન્યથા વચનોચ્ચાર કરેછે ? આગમમા તો ભાવનીજ મુખ્યતા છે) અન્ય પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનના ભાવ હોય, અને અન્ય પ્રત્યાખ્યાનના વ્યજનનો ઉચ્ચાર થાય, એમા મનોગત જે ભાવ હોય, તે ભાવજ નિશ્ચય પ્રત્યાખ્યાન છે, પણ વ્યજનની રખડના (અન્ય પાઠનો ઉચાર) પ્રમાણ નથી. ૨૫૪૨-૨૫૪૩-૨૫૪૪-૨૫૪૫

કોઈ વ્યક્તિ શાસ્ત્રથી પરિચિત મતિ હોવાથી વિશેષજ હોયને તેથી ‘દિપ દિત મપૂર્ણ’ ત્રત પાળનાર દેવલોકમા ભય છે તથા હાવિષ્યમા તેને અવિરતિભાવ અવગ્ય થવાનો છે” એ પ્રમાણે જાણવા છતાં પણ જે ચાવજીવિતના પરિમાણ રહિત પ્રત્યાખ્યાનનો ઉચ્ચાર કરે, તો તે પ્રત્યક્ષ મુદાવાદી છે કેમકે અન્યથા મ્હીને અન્યથા પ્રમો તે કરે છે,

ચિત્તનો વિરતિ પરિણામરૂપ ભાવ તે પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે એવો ભાવ પ્રત્યાખ્યાન કરનારને જીવન પર્યન્તજ હોય છે, કે મરણ પછી પણ હોય છે ? તે મરણ પછી પણ એવો ભાવ રહેતો હોય, તો તેતુ પ્રત્યાખ્યાન ભગ થને કેમકે દેવલોકાદિમા અવગ્ય ભોગો સેવનાના હોય છજ અને જે જીવન પર્યન્તજ એવો ભાવ રહેતો હોય, તો જીવન પર્યન્તની મર્યાદાવાળુ પ્રત્યાખ્યાન શા માટે ન કરેવું ? અને મનમાં અન્ય છતાં વચનથી અન્ય કહેવું ?

ચિત્તમા જીવન પર્યન્તની મર્યાદાવાળા પ્રત્યાખ્યાનના પરિણામ છે, એમ જાણવા છતાં પણ પરિણામરહિત પ્રત્યાખ્યાનનો ઉચ્ચાર કરવો, એ ઉચ્ચારતુ દુષ્ટ માયા સિવાય બીજુ કંઈ નથી. વળી આ સબધમા હુ તમને પૂછુ છુ કે ચિત્તમા પ્રત્યાખ્યાનના પરિણામ જીવન પર્યન્તની મર્યાદાવાળા છે, તે છતાં જીવન પર્યન્તની મર્યાદાનાળા પ્રત્યાખ્યાનનો ઉચ્ચાર કરવામા તમે શુ કોષ દોષ જુઓ છો ? કે જેથી મપરિમાણ પ્રત્યાખ્યાન વચનથી પણ નથી કહેતા ? અથવા ભાવથી વચનની વધારે મુખ્યતા છે ? કે જેથી ભાવ અન્ય પ્રકારનો છતાં વચનોચ્ચાર અન્યથા પ્રકારે કરો છો ? આગમમા તો ભાવનેજ પ્રમાણ કહેલ છે, વચનને પ્રમાણ નથી કહ્યું.

ધારો કે કોઈ ત્રિવિધ આહારાદિતુ પ્રત્યાખ્યાન કરવાનો મનમા નિશ્ચય કર્યો, અને પછી “ચતુર્વિધ આહારોનો ત્યાગ કરે છુ” આવા પ્રકારનો પાઠોચ્ચાર કરે, તેમા તેને મનના

ભાવની અનુવૃત્તિ સિવાય અન્ય પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનના પાઠનો ઉચ્ચાર થવાથી, તે પ્રત્યાખ્યાન કરનારનો મનોગત ભાવ એજ પ્રમાણભૂત છે, પણ અન્યથા રીતે થએલો શબ્દોચ્ચાર પ્રમાણભૂત નથી. કેમકે એ શબ્દોચ્ચાર ભાવના અનુરોધ સિવાય થએલ હોવાથી છળ માન છે એ પ્રમાણે આગમમા વચનની પ્રમાણિકતા નથી કહી. “જાવંઙ્ગીવાપ” એવી મર્મોદાથી સપરિભાષુ પ્રત્યાખ્યાન કરવું એમ એ એમ અગીકર કરીને મિથ્યા આશ્રયનો ત્યાગ કરે. ૨૫૪૫.

ઈત્યાદિ અનેક યુક્તિઓથી સમજાવ્યા છતાં તે ન સમજ્યા, એટલે શ્રીસયે તેમને સઘ બાહ્ય કર્યાં.

इय पणविओऽवि न सो जाहे सहइ पूसमित्तेण ।

अन्नगणत्पेरेहि य काउ तो सघसमवाय ॥ २५४६ ॥

आहूय देवय वेइ जाणमाणोऽऽरि पचयनिमित्त ।

वच्च निर्णिद पुच्छसु गयाऽऽगया सा परिकहेइ ॥ २५४७ ॥

सघो सम्माचाईं गुरुपुरोगोत्ति जिणवरो भणइ ।

इयरो मिच्छाचाईं सत्तमओ निणहवोऽय ति ॥ २५४८ ॥

एईए सामत्थ कत्तो गंतु निर्णिद मूलमि ।

वेईं कइपूयणाए, सघेण तओ कओ वज्झो ॥ २५४९ ॥

એ પ્રમાણે પુરુષમિત્ર આચાર્ય, અનેક યુક્તિઓથી સમજાવ્યા છતાં ગોષ્ઠાભાહિલે તે કણુ ન કહ્યું, ત્યારે તેને બીજા ગચ્છના બહુ શ્રુતસ્થવિરોની પાસે લાગવા, (સ્થવિરોએ આચાર્યનું કથન સત્ય કહ્યું અને ગોષ્ઠાભાહિલતુ અમત્ય કહ્યું, ગોષ્ઠાભાહિલે સ્થવિરોને કહ્યું કે હું પ્રરૂપણા કરે છું તેવું તીર્થંદ્રોએ પ્રરૂપેલું ॥ હે રૂપિયો તમે શું જાણો છો ? ત્યારે તેમણે કહ્યું તમે મિથ્યાલીભાની છો ભગવાનની (તીર્થંદ્રોની) આશાતના કરો નહીં તમે કાષ્ઠપણુ જાણતા નથી. ગોષ્ઠાભાહિલે તે પણ ન માન્યુ એટલે તેમણે શ્રીસયને બોલાવ્યો, શ્રીસયે કાચોત્સર્ગ કરીને દેવીને બોલાવી, તેમના પ્રસાદથી દેવીએ પ્રગટ થઇને કાર્થ માટે સઘની આજ્ઞા માગી શ્રીસયે પ્રસ્તુત અથને જાણવા છતાં સર્વ લોકોની પ્રતીતિ માટે કહ્યું કે-મહાવિદેહમા જિનેશ્વર પાસે જઇને પૂછો, (કે દુર્ઘવિકાપુરુષમિત્રાદિ સર્વ સઘ કહે છે, તે સત્ય છે, કે ગોષ્ઠાભાહિલ કહે છે તે સત્ય છે ?) દેવીએ કહ્યું કે મને મહાવિદેહમા જતા વિપ્રના દૂર થવા માટે કાચોત્સર્ગ કરો. સયે તેમ કરવાથી દેવીએ તદ્વત્સાર જિનેશ્વરને પૂછીને કહ્યું કે આચાર્યાદિ શ્રીસય કહે છે તે સત્ય છે, અને ગોષ્ઠાભાહિલ તો મિથ્યાવાદી તેમજ સાતત્યો નિન્હવ છે, એમ જિનેશ્વરે કહ્યું છે. (આ સાલગીને ગોષ્ઠાભાહિલે કહ્યું કે,) આ બિચારી અત્ય નૃદ્ધિવાલી કટપૂતનાલુ એવું સામર્થ્ય કયાથી હોય, કે તે જિનેશ્વર પાસે જઈ શકે ? આથી શ્રીસયે નિન્હવ જાણીને ગોષ્ઠાભાહિલને સઘ બહાર કર્યાં. ૨૫૪૬-૨૫૪૯.

॥ ઇતિ સસંગો નિન્હવ ॥

દેશ વિશ વાદી સાત નિન્હવાની માન્યતા કહી, હવે ચહુરય પપ્પ કત્યાદિ ૨૩૦૦ મી ગાથામાના 'અ' શબ્દથી પ્રહણ કરેલ આઠમા બોદિક (દિગંબર) નિન્હવાની માન્યતા કહે છે.

છ વાસસયાઈં નયુત્તરાઈં તદ્દા સિદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

તો બોડિયાણ દિદ્ધી રહવીરપુરે સમુપ્પણ્ણા ॥ ૨૫૫૦ ॥ મૂ૦ મા૦ ॥૧૪૫॥

રહવીરપુરં નગર દીવગમુજ્જાણમજ્જકણ્ણે ય ।

સિવમૂહસ્સુવહિમ્મિ પુચ્છા થેરાણ કહ્ણા ય ॥ ૨૫૫૧ ॥ „ ॥ ૧૪૬ ॥

બોડિયસિવમૂહ્ઓ બોડિયલિંગસ્સ હોહ ઉપ્પત્તી ।

કોડિલ્લકોટ્ઠવીરા પરંપરાફાસમુપ્પન્ના ॥ ૨૫૫૨ ॥

॥ ૧૪૭ ॥

મહાવીરદેવ ભોક્ષે ગયા પછી છસે ને નવ વર્ષે રથવીરપુરનગરમા બોદિક દૃષ્ટિ (દિગંબરમત) ઉત્પત્તિ થઇ રથવીરપુરનગરના દીપકઉદ્ધાનમા આય કૃષ્ણસૂરિ આવ્યા, તેમની પાસે શિવભૂતિએ દીક્ષા લીધી. અને ઉપધિ સખધી સ્થાવરોને પૃથ્થા કરી, તેમણે યોગ્ય ઉત્તર આપ્યો, તે તેને રુચ્યો નહિ, તેથી શિવભૂતિ બોદિક થયો, તેનાથી બોદિક લિંગની ઉત્પત્તિ થઇ, તે પછી તેના કૌટુંબ અને કોટવીર નામના ગિરિયાની પર પગએ તે વૃદ્ધિ પામી ૨૫૫૦-૨૫૫૧-૨૫૫૨.

મહાવીર પ્રભુના નિર્નાષ પછી છસે ને નવ વર્ષે, બોદિક (દિગંબર) નિન્હવો થયા, તેની ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ આ પ્રમાણે છે એક વખત રથની પુરનગરની બહારના દીપક નામના ઉદ્ધાનમા આર્યકૃષ્ણ નામે આચાર્ય આવ્યા. તે વખતે તે નગરમા શિવભૂતિ નામનો રાજમેવક રહેતો હતો, તેનું બીલુ નામ સહસ્રમલ્લ હતું. તે રાજની મહેરબાનીથી અનેક વિલાસ-લોભ લોભવતો નગરમા ફરતો, અને બે પ્રહર રાત્રિ વીત્યા પછી ઘેર આવતો. તેના હુમ્મશેના આવા આચરણથી દુખી થએલી તેની સ્ત્રીએ એક દિવસ પોતાની સ્નેહાળ સામુને કહ્યું કે તમારા પુત્ર કદિ પણ રાત્રિએ વેળાસર આવતા નથી, તેથી હું હુમ્મશેના ઉભયરાથી અને બૂખથી ખીડ પામું છું આ સંભળી મામુએ સ્નેહ પૂર્વક કહ્યું-બેટી ! હુમ્મશેના બે એજ પ્રમાણે થાય છે, તો તે વાત તે મન આજ સુધી કેમ ન કહી ? પણ કીકર નહિ, આજે તું સર્જન, તારા બહેલે હું જાગીશ અને એ અવિનીત છાકરાને શિક્ષા આપીશ. મામુના કહેવાથી વહુ તે દિવસે સુ' ગઇ, અને ડોશી જાગતી બેઠી, રાત્રિના બે પ્રહર વીત્યા બેટલે શિવભૂતિએ આનીને દ્વાર ઉઘાડવાનું કહ્યું. તે વખતે કુંદ થએલી માતાએ શેષ પૂર્વક કહ્યું, અરે ? ઉન્માર્ગગામી ! ઉદ્વત છાકરા ! આટલી બધી ગતિ વીત્યા પછી નગરમા ગખડીને આવ્યો છે, તો જ્યાં અત્યારે દ્વાર ખુલ્લા હોય, ત્યાં જ, તારી પાછળ અમે તને તેડવા આનીશું નહિ, તેમ તારા વિના મરી જઇશું પણ નહિ. માતાના આવા કોધ અને અહકારવાળા વચ્ચેના સાલણીને શિવભૂતિને ધણ માકું લાગ્યું, તેથી તે રિસાધને ત્યાંથી પાછો ફરીને નગરમા ફરતા લાગ્યો, ફરતા ફરતા તે વખતે સાધુનો ઉપાશ્રય ઉઘાડો બેયો, તે અવસરે ઉપાશ્રયમા સાધુઓ કાળખહણ કરતા હતા, તેમની પાસે જઇને શિવભૂતિએ વંદના કરીને વ્રત માટે યાચના કરી સાધુઓએ તેની સર્જ હકીકત સાંભળ્યા પછી તેને રાજવલ્લભ તેમજ માતા વિગેરે સગાઓએ મુક્ત નથી કર્યો, એમ જાણીને દીક્ષા ન આપી, આથી સહસ્રમલ્લ શિવભૂતિએ

કદ નાખનાના ચપ્પણિઆમાંથી રાખ લઇને સ્વયં-પાતાની ઝેલેજ લોચ કરી નાખે, તેથી મુનિઓએ સાધુવેશ આપ્યો અને સઘળા બીજે દિવસ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. તે પછી કાળાન્તરે પુન તેજ નગરમાં આવ્યા, તેમને સર્વને આવ્યા જાણીને તે નગરના રાજાએ અપૂર્વ સ્નેહથી શિવભૂતિમુનિને બહુમુલ્યવાળું કબજારનું આપ્યું. આથી આચાર્ય મહા રાજે શિવભૂતિને કહ્યું, મુનિ! આણ બહુમુલ્યનાળું વસ્ત્ર આપણ માણને કદે નહિ, તેમજ માર્ગદિશા પણ આપો અનેક અનર્થ થવા સભ્ય છે મારે તમારે તે રાખવું ન જોઇએ. શિવભૂતિએ તે કબજ ઉપરની મૂર્છાને લીધે તેને ગુરૂને કહ્યા શિવાય ગોપવી રાખી, અને દરરોજ તેને ગાયત્રીથી આરીને સલાળતો, પણ કરી તેના વાપરવામાં ઉપયોગ કરતો નહિ તેના આવો વ્યવસાય જોઇને ગુરૂએ બાણ્ય કે આને આ કબજારનું ઉપર ઘણી મૂર્છા છે, તેથી તેના નાશ કરવો જોઇએ. એમ વિચારીને ગુરૂશ્રીએ એક દિવસ તે મુનિ બહાર ગયા એટલે તે કબજારનું નાના નાના ટુકડા કરીને ફેંકે સા- ણુને પણ સાફ કરવાને આપી દીધા. આ બનાવ શિવભૂતિએ જાણ્યો, એટલે તે અત્યંત કંપાયિત થિતવાળો થઇને જ્ઞાન રહ્યો એક દિવસ આચાર્ય મહારાજ જિનકલ્પેનું વર્ણન કરતા હતા તેમાં તેમણે એમ કહ્યું કે જિનકલ્પે જે પ્રધરના હોય છે, એક હસ્ત એજ પાત્રનાળા અને બીજા પાત્ર ધારણ કરનારા, પુન તે ફેંકે વસ્ત્રાદી અને વસ્ત્ર સહિત એમ બન્ને પ્રકારના હોય છે. વળી જે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, નવ, દસ, અગ્નીચાર ને બાર પ્રકાર ઉપધિના જિન કલ્પના હોય છે, એટલે કે કેટલાક જિનકલ્પને રમેહરણ અને મુખવસ્ત્રિના, એ જે પ્રકારની ઉપધિ હોય છે, કેટલાકને એક કલ્પ સહિત ત્રણ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે, કેટલાકને બે કલ્પ સહિત ચાર પ્રકારની, કેટલાકને ત્રણ કલ્પ સહિત પાંચ પ્રકારની, કેટલાકને જોહરણ, મુહપત્તિ, પાન, પાનમન્ધન, પાનરનાપન, પાન કેસાંકા, પાલાદિ રજસ્રાણ, શુભક એ પાન નિયોગ એમ નવ પ્રકારે ઉપધિ હોય છે. કેટલાકને એ નવ સાથે એક કલ્પ સહિત દસ પ્રકારે, બે કલ્પ સહિત અગ્નીચાર પ્રકારે અને ત્રણ કલ્પ સહિત બાર પ્રકારે ઉપધિ હોય છે.

જે પ્રમાણે સાલળીને શિવભૂતિએ કહ્યું, જો એમ હોય, તો હમણાં ઐર્વાદક જે વિના સ્વાયંદે કલ્પપણજ ન રહે અને ઐપમહિક કાન્નમગ લેવાય ને વપરાય આટલી બધી ઉપાધિ શા મારે મહણ કવચમાં આવે છે, અને એ જિનકલ્પ કેમ નથી આદરાતો? એના ઉત્તરમાં આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે જાણુ રામીના નિર્વાણ વખતમાં જિનકલ્પનો નિષેધ થયો છે વળી એના સઘણ આદિના અભારે હમણાં આપણા જેવાથી તે કરી શકાય તેમ નથી તે વખત શિવભૂતિએ અભિમાન પૂર્વક કહ્યું કે “હું જીના છતાં હું જિનકલ્પ વિષે પામશે? હું પોતે એ જિનકલ્પ આદરીશ. પાલોક્ષના અર્થ મુનિએ, તેજ નિષ્પરિગ્રહ જિનકલ્પ આદરવો જોઇએ, કપાય, ભય, મૂર્છા વિગેરે કોષો ઉત્પન્ન કરનાર અનર્થકારી આવા પરિચયનું શુ પ્રયોજન છે? આજ નારણાથી આગમમાં પરિચહરહિત થવાને કહ્યું છે, વળી જિનેશ્વરે પણ અચેવક હતા, મારે અચેવકપણજ શુ દર છે, અને તેજ ધારણ કરવું જોઇએ.

તેણે એ જન માલજીને ગુરૂશ્રીએ કહ્યું, જો એ પ્રમાણે હોય, તો શરીરમાં પણ કપાય- ભય મૂર્છા વિગેરે કોષો હોય છે, તેથી પ્રા મહણ ક્યાં પછી તરન શરીર પણ તજ દેવું જોઇએ અને શ્રુતમાં જો નિષ્પરિગ્રહપણું કહ્યું છે, તે એ પ્રમાણે કહ્યું છે કે ધર્મેપકરનમાં પણ મૂર્છા ન કરરી, મૂર્છાના અમાન એ પરિચક સહિતપણું છે, પરન્તુ મર્યાદા નિર્ધારણનો પણ ત્યાગ કરવો, તેણે નામ પરિચહર હતપણું નથી વળી જિનેશ્વરે પણ સર્વથા અચેવક

(વસ્ત્રરહિત) નથી. “ સર્વેએ પગદૂમેજ નિગયા જિજ્ઞાસા ચઢવોત ” એ વચનથી સર્વે ચોખીસે જિનવરો એક દેવૃષ્ય (વસ્ત્ર) સહિત નીકળેલા છે. આ પ્રમાણે શુદ્ધતેમજ બીજા વૃદ્ધ સાધુઓએ અનેક યુક્તિઓથી શિવભૂતિને સમજાવ્યા છતાં, તેણે તથાવિધ ન્યાય મોહનીયાદિ કર્મના ઉદયથી પોતાનો કદાચહ ન તજ્યો, અને વસ્ત્રો તથા ઈષ્ટ બહાર ઉદ્યાનમાં જઈને રહ્યો, તે પછી તે ઠેકાણે ઉત્તરાનામની તેની બહેન તેને વદન કરનાને ગઈ, તેણે પોતાના ભાઈને વસ્ત્રરહિત જોઈને પોતે પણ વસ્ત્ર ત્યજી દીધા, પછી વદન કરીને તે ભિક્ષા માટે નગરમાં ગઈ, તેને વસ્ત્રરહિત બીજાત્સરવૃથા જોઈને એક ગણિકાએ વિચાર્યું કે આ પ્રમાણે આને વસ્ત્ર વિનાની બીજાત્સરવૃથાથી જોઈને લોકો અમારા પર વિરાગ પામશે, માટે હું તેને વસ્ત્ર ઝાઢાકું, એમ નિચારીને ગણિકાએ તે સાધ્વીની ઇચ્છા વિના પણ વસ્ત્ર ઝાઢાવ્યું. નગરમાંથી પાછા ફરીને તેણે આ સર્વ બનાવ શિવભૂતિને જણાવ્યો. શિવભૂતિએ તેને કહ્યું કે વસ્ત્ર વિના સ્ત્રી વણીજ ખરાબ અને અતિસજ્જ પામવાયોગ્ય થાય છે, માટે તારે વસ્ત્રનો ત્યાગ ન કર્યો, કેમકે દેવતાએ તને એ વસ્ત્ર આપ્યું છે, તે પછી કેટલાક દિવસે શિવભૂતિએ કોઠિન્ય અને કોટ્વરીર નામના બે શિષ્યોને દીક્ષા આપી. તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યની પરપરાએ ઉત્પન્ન થએલી આ યોગિક દૃષ્ટિ (દ્વિગમ્યર સપ્રદાય) વૃદ્ધિ પામી. ૨૫૫૦-૨૫૫૨.

હવે ભાષ્યકાર મહારાજ શિવભૂતિને જે પ્રકારે નિમિત્તપત્તિ થઈ, તે સંવસ્તરજણાવેછે.

उवहिविभाग सोउ सिवभूर्ह अज्जरुण्डगुरुमूले ।

जिणकप्पियाइयाणं भणइ गुरु कीस नेयाणि ? ॥ २५५३ ॥

जिणरुण्योऽणुचरिज्जइ वोच्छिन्नोत्ति भणिए पुणो भणइ ।

तदसत्तस्सोत्तिज्जउ वोच्छिज्जइ किं समत्यस्स ? ॥ २५५४ ॥

पुव्वमणापुत्तजिण्णकंसलकसायकलुसिओ चेव ।

सो वेइ परिगहओ कसाय मुत्ता-भयाईया ॥ २५५५ ॥

दोसा जओ सुउहुया सुए य भणियमपरिगहत्तवि ।

जमवेला य जिणिदा तदभिहिओ ज च जिणकप्पो ॥ २५५६ ॥

जं च जियाचेलपरोसहो मुणी जं च तोहिं ठाणेहिं ।

वत्थं धरेज्ज नेगवओ तओऽवेलाया सेया ॥ २५५७ ॥

गुरणाऽभिहिओ जइ ज कसायहेऊ परिगहो सो ते ॥

तो सो देहो चिय ते कसाउयणत्तिहेउत्ति ॥ २५५८ ॥

अत्थि व किं किंचि जए जस्स व तस्स व कसाययीयं जं ।

वत्थु न होज्ज एव धम्मोऽवि तुमे न घेतवो ॥ २५५९ ॥

जेण कसायनिमित्तं जिणोऽवि गोसाल सगपाईणं ।

उम्पो वम्पपराऽत्रि य पढिणीयाणं जिणमय च ॥ २५६० ॥

अह ते न भोउखसाहणमईए गयो कसायहेऊवि ।

वत्थाइ भोउखसाहणमईए सुद्ध कहं गयो ? ॥ २५६१ ॥

આમજ્ઞાન સૂરિ પાસે જિનકટિપક વિગેરેના ઉર્ધ્વાવનો વિભાગ માલ-
ળીને શિવભૂતિએ ગુરને કહ્યું, કે હમણા શામાટે જિનકટિપ કોણ આચરતું નથી ? તથા
વિધ સધયજ્ઞના અભાવે જ જુસ્વામિના નિર્વાણના વખતમા તેનો વિચ્છેદ થયો છે. એમ ગુરુએ
કહ્યું, એટલે શિવભૂતિએ કહ્યું કે અશક્તને માટે તેનો ભલે વિચ્છેદ થાયો, પણ સમર્થને
તેનો વિચ્છેદ શામાટે થાય ? (આ પ્રમાણે પૂર્વે રત્ન કબળમાટે પુચ્છાએલ, તે પછી) તેને
પૂછ્યા સિવાય કબળના ટુકડા કરી નાખવાથી કપાયવડે કતુવિત થએલ એવા તેણે પુન
કહ્યું કે-પરિગ્રહથી કપાય, મૂર્છા, ભય વિગેરે ઘણા દોષો પ્રાપ્ત થાય છે, અને ક્રુતમા પણ
અપરિગ્રહપણું (ધાગણ કરવાને) કહ્યું છે, કેમકે જિનેશ્વરો અચેતક છે, અને તેમણે જ
જિનકલ્પ કહેલો છે. વળી જેણે અચેત પરિસહ જાત્યો હોય, તેજ મુનિ છે, અને તેમને
(લગભગ-ભુગુપ્ત-અને અને રીતોષ્યાદિ પરિસહના હેતુવી) ત્રણ સ્થાનકે વસ્ત્ર ધારણ
કરવાતું કહ્યું છે, પણ એકાન્તે (વસ્ત્ર ધારણ કરવાનું જોઈએ એમ) નથી કહ્યું. માટે અચેતકપ-
ણું જ કપાણકારી છે (આથી) ગુરુએ કહ્યું, જો એ પ્રમાણે જ કપાયના હેતુ હોય, તે પરિગ્રહ
હોય તો પાતાતું શરીર પણ કપાયોતપત્તિનો હેતુ હોવાથી પરિગ્રહ કહેવાય. અને તેથી
તેનો પણ મુમુક્ષુએ ત્યાગ કરવો જોઈએ. વળી (શિવભૂતે) જગતમા એની કેડ વસ્તુ
છે, કે જે ગમે તેવાને પણ કપાયના હેતુભૂત ન થાય ? અને એ પ્રમાણે હોય, તો તમારે
ક્રુત-આધિત્યાત્મક ધર્મ પણ ગ્રહણ કરવો ન જોઈએ કેમકે જિનેશ્વર પણ કિલકર્મિ ગોશા-
લક અને સગમક વિગેરેને કપાયના નિમિત્ત થયા, એજ પ્રમાણે જિનશાસનથી વિપરીત
વર્તનારાને, જિનેશ્વરે કહેલો ધર્મ, તે ધર્મમા નિષ્ઠાવાળા સાધુઓ, અને દ્વાદશાંગીરૂપ જિનમત
કપાયતું નિમિત્ત થાય છે. (એટલે તેઓનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ, પરંતુ તેમ થતું
નથી.) જિનેશ્વરે કહેલ શરીરાર્થપદાર્થો કપાયના હેતુભૂત હોવા છતા પણ તે મોક્ષના
સાધનભૂત હોવાથી પરિગ્રહ ન કહેવાય. (એમ કહેવામા આવે છે) તો શુદ્ધ વસ્ત્રાદિ પણ
મોક્ષસાધનની બુદ્ધિએ લેવામા આવે, તો કેવી રીતે પરિગ્રહ કહેવાય ? ન જ કહેવાય.
૨૫૫૩-થી-૨૫૬૧.

વસ્ત્રાદિ, મૂર્છાનો હેતુ તથા ભયહેતુ હોવાથી, ત્યજી દેવા જોઈએ, એનો ઉત્તર આપે છે.

મુચ્છાદેહુ મયો જદ્ તો દેહાદ્યો કહમગયો ।

મુચ્છાવઓ ? કઠ વા મયો વત્યાદસગસ્સ ? ॥ ૨૫૬૨ ॥

અહ દેહા ડઠારાદસુ ન મોક્ષસાહનમર્યં તે મુચ્છા ।

કા મોક્ષસાહનેમુ મુચ્છા વત્યાદપસુ તો ? ॥ ૨૫૬૩ ॥

અહ કુણસિ મુલ્લવત્યાદપસુ મુચ્છ કુવ સરીરેડવિ ।

અકેજ્જદુલ્લભયરે કાહિસિ મુચ્છં વિસેસેણ ॥ ૨૫૬૪ ॥

વત્યાદગપરહિયા દેહા ડઠારાદમેત્તમુચ્છાણ ।

તિરિય મવરાદઓ નણુ હવિ નિરઓવળા વહુગા, ॥ ૨૫૬૫ ॥

અપરિગ્ગહાડવિ પરસવિપસુ મુચ્છા કસાય-દોસેહિં ।

અવિણિમ્મહિ યપ્પાણો કમ્મમલમળ્લનમજ્જેન્તિ ॥ ૨૫૬૬ ॥

દેહત્યવત્ય-મણ્ણા-ડણુલેવળા ડઠમરણવારિણો કેહિં ।

ઉવસમ્માડસુ મુણઓ નિમ્મસા કેવલમુવેતિ ॥ ૨૫૬૭ ॥

જહ મયહેજુ ગયો તો નાળાઈળ તદુવધાઈર્હિ ।

મયમિદ તાહ ગયો, દેહસ્સ ય સાવયાઈર્હિ ॥ ૨૫૬૮ ॥

અહ મોકલસાહળમર્દૈ ન મયહેજુવિ તાળિ તે મંયો ।

વત્યાઈ મોકલસાહળમર્દૈ સુદં કહ ગયો ? ॥ ૨૫૬૯ ॥

જે મૂર્ખોના હેતુ હોય તે પરિમહ કહેવાય, એ એમ હોય તો મૂર્ખાવાળાને શરીરાદિ પણ પરિમહ કેમ ન કહેવાય ? (તે પણ મૂર્ખોના હેતુ છે.) અને સગર-હિત એવા મુનિને વસ્ત્રાદિક પરિમહ સાથી કહેવાય ? શરીર-આહારાદિને ભોક્ષસાધનની બુદ્ધિએ મહત્ત્વ કરવામા આવે છે, તેથી તેમા મૂર્ખો નથી, (એમ કહેતા હો) તો ભોક્ષ સાધનપણ વસ્ત્રોમા પણ સમાન હતા, તેમા મૂર્ખો સામટો માને છે ? વળી (શરીરથી અત્યંત ન સાર, ક્ષણ માત્રમા અગ્નિ-ચોરાદિથી ઉપદ્રવવાલા મુનભ, કેટલાક કાળ પછી અવશ્ય નાશ પામનાર) અથવા વસ્ત્રાદિમા તુ મૂર્ખો કરે છે, તો પછી શરીરમા તો અવશ્ય વિશેષ કરીને મૂર્ખો કરીશ, કેમકે શરીર, વસ્ત્રાદિની પેઠે વેચાતુ મળતુ નથી, પ્રાપ્ત થતુ હલ ભ છે, ઘણા દિવસરહેવા વાળુ છે અને વસ્ત્રાદિ કરતા-વનારે કાર્ય સાધક છે. (શરીરાદિ માત્રમા જે મૂર્ખો છે, તે અધ્ય છે, અને વસ્ત્રાદિ પરિમહની મૂર્ખો તેમણી છે, તેથી શરીરાદિ માત્રની મૂર્ખો હોવા છતા પણ નમ્રમાધુર્યો ભોક્ષ પામશે, અને તમારા જેવા વસ્ત્રવાળા ભોક્ષ નહી પામે, એમ કહેવામા આવે તો) વસ્ત્રાદિ પરિમહ વિનાના, અને શરીર-આહારાદિ માત્રમાજ મૂર્ખાવાળા તિર્થચ-ભિક્ષુ વિગેરે અનેવાર નરકગામી થાય છે કારિદથી પ્રસભૂત થએલા અને તથાપ્રકારનો પરિમહ ન હોવા છતા પણ પરિભવમા મૂર્ખો કપાયાદિ હાથ-વડે અનિચ્છીત આત્માવાળા મનુષ્યો અનન્ત કર્મ ઉપાર્જે છે, અને બીજા મહામુનિઓ દોષએ ઉપસર્ગ કરવાની બુદ્ધિથી શરીરે મહામૂર્ખવાળા વસ્ત્ર-આભરણ-માળા-વિનેપનાદિ ધારણ કરાવ્યા છતા, તે નિમગ મુનિઓ કેવળજ્ઞાન યુક્ત ભોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. વળી જે ભયનો હેતુ હોય તે પરિમહ કહેવાય, તો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રવાળાને તેના ઉપધાત કરનારાથી ભય છે, અને શરીરને હિંસ્ર પશુઓથી ભય છે, (તેથી તે પણ ભય હેતુ હોવાથી પરિમહ કહેવા લેએ,) ભય હેતુ હોવા છતા પણ તેને ભોક્ષ સાવનની બુદ્ધિએ મહત્ત્વ કરનાથી પરિમહપણ નથી (એમ કહેવામા આવે તો) હાથ રહિત વસ્ત્રાદિને પણ ભોક્ષ સાધનની બુદ્ધિએ મહત્ત્વ કરનામા આવે, તો સાથી પરિમહ કહેવાય ? ૨૫૬૨-થી-૨૫૬૮.

વસ્ત્ર વિગેરે ભોદ્ધ્યાનનો હેતુ હોવાથી ત્યાગ કરવા બોધએ, એમ કહે એનો ઉત્તર કહે છે.

સારવલ્લણાણુવયો રોદ્ધજ્ઞાણંતિ તે મર્દ્દ હોજ્જા ।

તુલ્લમિય દેહાદિસુ પસત્યમિહ વ તહેહાવિ ॥ ૨૫૭૦ ॥

જે જત્તિયાપગારા છોઈ મયહેઅવો અવિરયાળં ।

તે વેવ ય વિરયાળં પસત્યમાવાળ મોકલાય ॥ ૨૫૭૧ ॥

(વસ્ત્રાદિ) સંસ્કણાણુબધી ભોદ્ધ્યાનનો હેતુ છે. (માટે તે તથા કેવા યોગ્ય છે,) એમ તારી માન્યતા હોય, તો શરીરાદિમા પણ એ સમાન છે. (ચતનાથી શરીરાદિ સંસ્કણ ભોક્ષ હેતુ હોવાથી) પ્રશસ્ત છે. તો તેવી રીતે વસ્ત્રાદિ પણ પ્રશસ્ત છે.

વસ્ત્રુત આ લોકમાં અસયતિ જે નાચત-સાચ માંડિ જેટલા પ્રકારે ભયના હેતુ છે, તે બધા પ્રશસ્તભાવવાળા સયતને મોક્ષ માટે છે. ૨૫૭૦-૨૫૭૧

શિવ - હિ સાતુ ધી રૌદ્રધ્યાન, મૃપાતુ ધી રૌદ્ર યાન, સ્તેપાતુ ધી રૌદ્રધ્યાન - અને સ-
રક્ષણાતુ ધી રૌદ્રધ્યાન એમ ચાર પ્રકારે રૌદ્રધ્યાન આગમમાં કહ્યું છે, તેમાં પ્રથમ પ્રાણીવદા
દિષ્ટિ હિ સાતુ જેમાં નિરતર ચિન્તવન થાય તે હિ સાતુ ધી રૌદ્રધ્યાન, જેમાં નિરતર
અસત્યતુ ચિન્તવન થાય તે મૃપાતુ ધી રૌદ્રધ્યાન, જેમાં નિરતર-ચોરીતુ ચિન્તવન થાય
તે સ્તેપાતુ ધી રૌદ્રધ્યાન, અને જેમાં અને- આરણાદિ ઉપાયથી ચોરાદિ ચીંકી પોતાના
દ્રવ્યને રક્ષણ કરવાતુ ચિન્તવાય તે સરક્ષણાતુ ધી રૌદ્રધ્યાન, આ સરક્ષણાતુ ધી રૌદ્ર-
ધ્યાનને વસ્ત્રાદિ મહુણ કરવામાં આવે તો અવશ્ય થાય આ પ્રમાણે રૌદ્રધ્યાનનો હેતુ
હોવાથી વસ્ત્રાદિક શસ્ત્રાદિકની પેઠે દુર્ગતિના હેતુ છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

આચાર્ય - એ પ્રમાણે સરક્ષણાતુ ધી રૌદ્રધ્યાન તો શરીરાદિમાં પણ સમાન
છે, કારણકે જળ-અગ્નિ-ચોર, મર્પ-હિ સપશુ-વિપ-કટક આદિથી શરીરતુ પણ સરક્ષણ
નિરતર ચિન્તવાય છે, એટલે તેનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ.

શિવભૂતિ - શરીર વિગેરે મોક્ષ સાધનતુ અગ હોવાથી ચતના વડે તેના સર
ક્ષણતુ ચિન્તવન કરવું તે પ્રશસ્ત છે.

આચાર્ય - જો એમ હોય તો, આગમમાં કહ્યા મુજબ ચતનાના પ્રમારથી
વસ્ત્રાદિમાં પણ સરક્ષણાતુ ધ કરવામાં શું દોષ છે? તે પણ પ્રશસ્ત છે એટલે તેનો
ત્યાગ શા માટે કરવો જોઈએ?

શિવભૂતિ - વસ્ત્ર વિગેરે મૂર્ખાદિ દોષના હેતુ હોવાથી પરિમહુજ છે, અને જે
લોકને ભવભ્રમણતુ કાળુ છે, એ સર્વ કોઇને પ્રતીત છે. બ્યારે એ પરિમહુ લોકોને ભવ-
ભ્રમણતુ કારણ છે, તો પછી વસ્ત્રાદિ પરિમહુવાળા સાધુને પણ તે ભવભ્રમણતુ કારણ
કેમ ન થાય? થાયજ, માટે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

આચાર્ય - તારી એ એકાન્ત માન્યતા થોડી નથી, કેમકે આમન શયન પાન
લોજન-ગમન-અવસ્થાન-મન-વચન-અને કાયાની ચેષ્ટા વિગેરે જેટલા પ્રકાર છે, તે બધા
અપ્રશસ્ત અધ્યવસાયવાળા અસયતને આ લોકમાં ભયના હેતુ થાય છે, અને એજ
બધા પ્રકારે પ્રશસ્ત અધ્યવસાયવાળા સયતને મોક્ષના હેતુ થાય છે એટલે જેણે લો-
ભાદિ કપાયતો મૂળથીજ નાશ કરેલ છે એના સાધુઓને વસ્ત્રાદિ મહુણ કરવા છતા પણ
કોઇ દોષ નથી લાગતો. વળી જો વસ્ત્રાદિ મૂર્ખા વિગેરે હેતુ હોવાથી મુરખાદિકની
પેઠે પરિમહુ છે, ઈત્યાદિ હેતુ અને દુષ્ટાન્તના કથન માનવીજ વસ્ત્રાદિકતુ પરિમહુપણ
તુ સિદ્ધ કરે છે, તો અમે પણ એવાજ હેતુ અને ઉત્તરદરમથી મુવર્ણતુ અપરિમહુપણ
સિદ્ધ કરીએ છીએ. ૨૫૭૦-૨૫૭૧

આહારો વ ન ગયો દેહત્યતિ વિસધાયણત્યાપ્ ।

વળગપિ તદ્દા જુર્વદ્ધમ્મતેવાસિણી મેત્તિ ॥ ૨૫૭૨ ॥

તદ્દા કિમત્યિ વત્તુ ગયોગયો વ સવદ્દા લોપ્ ? ।

ગયોગયો વ મઓ મુચ્છામુચ્છાદિ નિચ્છયઓ ॥ ૨૫૭૩ ॥

વત્ત્યાદ્ તેણ જ જ સજમસાહનમરાગ દોમસ્સ ।

તં તમપરિમહો ચિય પરિમહો જ તદુવર્ધા ॥ ૨૫૭૪ ॥

શુભતિ, મારી ધર્માન્તેવાસિની છે, તથા સુવર્ણ વિવધાતક છે, (વિવધાત રસાયન મંગળ-રૂઢિ-નય-પ્રદક્ષિણાવર્ત-શુરતા-અને અદ્ય-કુ થતા આ આઠ ગુણે સુવર્ણ મા છે,) એવી બુદ્ધિથી ગ્રહણ કરતા, (તે બન્ને) આહારની પેઠે શરીરોપકારી હોવાથી પરિગ્રહ નથી (આ કહેલ સર્વ કુચકિતઓ પછી પ્રતિષ્ઠા દી માટે કરી છે.) તે માટે લોકમા એવી કંઈ વસ્તુ છે કે જે સર્વથા પરિગ્રહ અથવા અપરિગ્રહ કહેવાય ? (કોઈ નહિ) (મુઠ્ઠા પરિગ્રહો વૃત્તા) એ વચનથી દ્રવ્ય-દેહ-આહાર કનકાદિને વિષે મૂર્ખા અને અમૂર્ખા વચે પરિગ્રહ અને અપરિગ્રહપણું નિશ્ચયથી માનેલ છે. એ કારણથી રાગ-દ્વેષ રહિત વ્યક્તિને વસ્ત્રાદિ જે જે સયમના સાધન થાય તે અપરિગ્રહ-છે, અને જે જે સયમનો ધાત કરનાર થાય તે પરિગ્રહ છે. ૨૫૭૨-૨૫૭૩-૨૫૭૪.

વસ્ત્રાદિ શુ સયમોપકાર કરે છે ?

કં સજમોવચારં કરેઈ વત્યાઈ જઈ મઈ સુણમ્ ।

સીયત્તાણ તાણ જલણત્તણગયાણ સત્તાણ ॥ ૨૫૭૫ ॥

તહ નિસિ ચાઢકાલં સજ્ઞાયડ્ઞાણસાહણમિસીણ ।

મહિ-મહિયા-વાસો સા રયાઈરત્તાનિમિત્ત ચ ॥ ૨૫૭૬ ॥

મયસવરજ્ઞણત્થ મિલાણપાણોવગારિ યામિમયં ।

મુદ્દુપ્પિયાઈ ચેવ પરુવણિડ્ઞ જહાજોગં ॥ ૨૫૭૭ ॥

સસત્તસત્ત-ગોરસ-પાણયપાણીયપાણરક્ષત્થ ।

પરિગલણ-પાણઘાયણ-પચ્છાકમ્માદયાણં ચ ॥ ૨૫૭૮ ॥

પરિહારત્થ પત્ત મિલાણ બાલાદુવગ્ગહત્થ ચ ।

દાણમયથમ્મસાહણ સમયા ચેવ પરુપ્પરઓ ॥ ૨૫૭૯ ॥

વસ્ત્ર વિગેરે શુ સયમોપકાર કરે છે ? એમ પૂછતો હો, તો સામળ ઠંડીથી સાધુનું રક્ષણ, અગ્નિ અને તુષ્ટગત ઇવેનું રક્ષણ, તથા રાત્રિના ચારે કાળમાં મુનિઓને સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન કરવાનું સાધન, સચિત્ત પૃથ્વી, અહિકા, વર્ષા, હિમ અને રજ્યથી રક્ષણ કરવાનું નિમિત્ત થાય છે. વળી મરેલાને ઢાકવાને તથા બહુજા લાજનાને તેમજ રોગીને વસ્ત્ર પ્રાણોપકારી માન્ય છે એ પ્રમાણે મુહુર્ત્ત વિગેરે પણ યથાચોગ્ય સયમોપકારી છે, એમ કહેવું તથા સસત્ત સાધુઓ-ગોરસ-પાનક-અને પેયગત પ્રાણિની રક્ષા માટે, હાથમાં ગ્રહણ કરેલ ગોરસાદિ ઝડી જાણથી થના પ્રાણિધાત અને પશ્ચાત્કર્મદિદાષાના ત્યાગ કરવાને, રોગી અને બાળ વિગેરેના ઉપકાર કરવાને દાનમય ધર્મનું સાધન એવું પાત્ર રાખવું જોઈએ. એ પ્રમાણે રાખવાથી સર્વને પરસ્પર સમતા થાય. ૨૫૭૫-૨૫૭૯

શિવભૂતિ-વસ્ત્ર-પાત્રાદિ સયમમાયો ઉપકાર કરે છે, કે જેથી તે શુદ્ધ કરવું જોઈએ ?

આચાર્ય — સતર અથવા ઊનનું વસ્ત્ર, ઠંડીથી પીડાઓના સાધુનું રક્ષણ કરે છે અને આર્તધ્યાનનું હરણ કરે છે, તથા અગ્નિ-ધાસ-ઈન્દ્રનાદિગત ઇવેનું પણ રક્ષણ કરે છે. કેમકે સાધુ પાસે જે વસ્ત્ર ન હોય, તો ઠંડીથી પીડાતા ધાસ-ઈન્દ્રનાદિવડે અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરે, અને તેથી તદ્દગત ઇવેનો વધ થાય, પરંતુ જો વસ્ત્ર હોય તો એ પ્રમાણે ન થાય, અને અગ્નિ પ્રજ્વલિત કર્યા વિના પણ ઠંડીથી રક્ષણ થાય. વળી જો પાસે વસ્ત્ર હોય,

તો જેમા હિમકણની વર્ષા થતી એવી શીતશુન્ત રાત્રિમા આખી રાત્રિ બગરણ કરતા મુનિઓને વિદ્યમહિમ સ્વાધ્યાય-ધ્યાન થઈ શકે. તેમજ મહારાત્રિમા ઊઠીને પડતી સચિત પૃથ્વી, મહિમા, વૃદ્ધિ, આકળ, કેમકે રાતે આકારમાથી પડતી સચિતરજ અને પ્રદીપ તેજ વિગેરેના છવેલ પણ વસ્ત્રથી રક્ષણ થાય. તથા મૃતવ્યક્તિને ઢાકવાને અથવા તેને બહાર લઇ જવાને માટે પણ થેત-ઉત્તવલ વસ્ત્ર હોણુ જોઈએ. અને રોગી જતાને એવુ વસ્ત્ર પ્રાણોપકારી છે, એમ પરમશુદ્ધે કહ્યું છે. આજ પ્રમાણે મુહુરત્તિ-રમેહરણાદિ ઉપકરણો પણ સિદ્ધાન્તાનુસારે સયમોપકારી છે, તે યથાયોગ્ય-જથા થટે ત્યા કહેવા

કંપભાષ્યાદિમા કહ્યું ॥ કે તણુ મહણુ કરીને અગ્નિસેવનનુ નિવારણ કરવાને, ધર્મધ્યાનાર્થે અને રોગી તથા મરણ પામેવાના ઉપકાર માટે વસ્ત્ર રાખણુ જોઈએ, તે વસ્ત્ર આત્મ પ્રમાણ લાણુ અને અડી હાથ પહોણુ હોણુ જોઈએ. તેમા જે વસ્ત્ર મુતરનાં અને મુખ બાધવાને મુખવચ્ચિકા રાખની વસતિ (ઉપામય) નુ પ્રમાર્જન કરવા, કેા રથા નમા કંઈ લેતા મુક્તા, રાત્રિમા પાથરેણુ વસ્ત્ર સકેયાઈ જતા પ્રથમ પ્રમાર્જન કરવાને તથા ચિ હ જણવાવાને માટે રમેહરણ રાખણુ. અનાવૃત વિકૃત પુરુષ ચિન્હ (અથવા સ્ત્રી ચિન્હ)ને લગભધી આશ્વાન કંપાને તથા સ્ત્રી દર્શનથી લિંગાદયનુ રક્ષણ કરવાને ચોળપટ રાખવો જોઈએ. ” આ પ્રમાણે વસ્ત્રો સયમમા ઉપકારી છે.

હવે પાત્ર—અને માત્રક પણ સયમમા જે રીતે ઉપકારી છે તે સાક્ષ્ય, જે મુનિ પાસે પાત્ર હોય, તો ગોરસ દ્રાક્ષાદિ પાનકગત પ્રાણિના પ્રાણની રક્ષા થાય, અને પાત્રના અભાવે એ ગોરસાદિ અનાસોગાદિ કારણથી હાથમાજ મરુલ કયાં હોય, તો તદગત છવોના પ્રાણની હાનિજ થાય, પરંતુ જે પાત્રમા લીધેલ હોય, તો તેણુ પરિસ્થાપન થાય, તેમ કરવાથી છવોની રક્ષા થાય. વર્ગી પાત્રના અભાવે હાથમાજ મરુલ કરેલા ગોરસાદિ ઝરીને ભૂમિપર પડવાથી કુશુઆ કીટકાદિ છરો ત્યા એકા થવાથી તેમના પ્રાણનો ઘાત થાય, પણ જે પાત્ર હોય તો તેમ ન થાય, અને લાજન ધોવા વિગેરેથી ઘતા પશ્ચાત્ક્રમકિ ઢોષો પણ ન થાય. તથા પાત્રવડે રોગી-દુર્બળ વૃદ્ધાદિ ઉપર ઉપકાર કરી શકાય, જેમ કે મુહુરત્ત પાસેથી પથ્થ વસ્ત્ર લાનીને શૈક્ષાને આપવાથી તેઓપર ઉપકાર થય, પરંતુ જે પાત્ર નહોય તો તેમ થઇ શકે નહિ. વર્ગી પાત્રવડે આહાર પાણી લાવીને ધીમ સાધુઓને આપતા તે પાત્ર કાનધર્મેનુ સાધન થાય. પાત્રના અભાવે આહાર પાણી લાનીને કોઇને પણ આપી શકાય નહિ, વર્ગી પાત્ર હોય, તો લખિવાળાને તથા લખિવ વિનાનાને, શક્તિવન્તને તથા શક્તિ રહિતને, વસતિમા ગહેનાને તથા પ્રાહુણને, એમ સર્વ સાધુઓને પરસ્પર મુમમતા થાય એવે કે જે પાત્ર હોય તો, લખિમાનુ સાધુ તેમા આહાર-પાણી લાનીને ધીમ લખિવ વિનાના મુનિને આપે, એજ પ્રમાણે શક્તિમાન અશક્તને, વસતિ (ઉપામય)મા રહેલ મુનિ પ્રાહુણને (બકારથી આવેલાને) આપી શકે, પરંતુ જે પાત્ર નહોય તો એમાનુ કા પણ ન બની શકે. આજ પ્રમાણે માત્રક પણ સયમોપકારી છે. ૨૫૭૮

હવે સુપ મળિયમપરિગ્રહત્ત તથા ‘જમચેલાય મિત્રિદા’ એ કથનના આચાર્યશ્રી ઉત્તર આપે છે.

અપરિગ્રહયા મુત્તેતિ જા ય મુચ્છા પરિગ્રહોઽમિમઓ ।

સવદ્વેસુ ન સા કાયવા મુત્તસન્માવો ॥ ૨૬૮૦ ॥

નિરુવમધિસ્તપયણા ચઙનાગાઇસયસત્તતપગ્ગા ।

અચ્છિદ્ધાણિપત્તા જિણા જિયપરીસહા સવે ॥ ૨૬૮૧ ॥

જમ્હા જહુત્તદોસે પાવતિ ન વત્ય-પત્તરહિયાવિ ।

તદસાહ્ણવિ તેસિં તો તમ્ગહ્ણ ન કુવતિ ॥ ૨૫૮૨ ॥

તહવિ ગહિપગવત્યા સવત્યતિત્યોવપ્સગત્યવિ ।

અભિનિવસ્યમતિ સચ્ચે તમ્મિ ચુણ્ણ્ણલયા હોંતિ ॥ ૨૫૮૩ ॥

જિણ્ણપ્પિયાદઓ પુણ સોવહઓ સવ્વકાલમેગતો ।

હવગરણમાણમેસિં પુરિસાવેસ્યા વહુમેય ॥ ૨૫૮૪ ॥

સૂત્રમા જે અપરિગ્રહતા કહી છે તેમા મૂર્છાનેજ પરિગ્રહ માનેલ છે, તે-મૂર્છા સર્વ દ્રવ્યોમા ન કરતી, એવો સૂત્રનો પરમાર્થ છે જિનેશ્વરે અનુપમ ધીરજ-સધયજી આર જ્ઞાન અને અતિશય શક્તિમાન છે, તેમજ છિદ્ર રહિત હસ્તરૂપ પાત્રવાળા અને સર્વ-પરિપહોને જીતેલા હોવાથી, વસ્ત્ર-પાત્ર રહિત હોવા છતાં પણ સયમ વિરાધનાદિ યથોક્ત દોષ પ્રાપ્તિ નથી થતા. તેથી વસ્ત્રાદિ તેમને સયમોપકારી ન થતા હોવાથી તેનું ગ્રહણ કરતા નથી, તે છતાં “તીર્થ”મા ઘણા કાળ સુધી સાધુઓ વસ્ત્ર યુક્ત થશે ” એમ જજીવવાને સર્વ જિનેશ્વરે એક વસ્ત્ર ગ્રહણ કરીને નીકળે છે, તે વસ્ત્ર પડી જાય, તો અચેવક (વસ્ત્ર રહિત) થાય છે. વળી જિનકલ્પક વિગેરે પણ સર્વકાળ એવાંને ઉપરિવાળાજ હોય છે, તેમના ઉપકરણનું પ્રમાણ પુરૂષની અપેક્ષાએ ઘણા પ્રકારે કહ્યું છે. ૨૫૮૦ થી ૨૫૮૪

“ સવ્વાઓ પરિગ્રહાઓ વેરમણ ” ઇત્યાદિ વચનથી સૂત્રમા કહેની અપરિગ્રહતા જે તુ કહે છે, તે મૂર્છાના ત્યાગ કરવાથીજ થાય છે એટલે કે મૂર્છા, સિવાય અન્ય કોઈ પરિગ્રહ નથી, જેથી મૂર્છા વસ્ત્રમા થાય છે, તેથી મૂર્છા અન્ય સર્વ શરીર આહારાદિ દ્રવ્યોમા થાય છે, એ મૂર્છા સર્વથા ન કરતી, એવો ઉપરોક્ત સૂત્રનો પરમાર્થ છે, પરંતુ “વસ્ત્રનો સર્વથા ત્યાગ કરવો તે અપરિગ્રહતા,” એવો સૂત્રનો અર્થ નથી

વળી જિનેશ્વરને તુ અચેવક (સર્વથા વસ્ત્ર રહિત) કહે છે, તે પણ એકાન્ત સત્ય નથી, કેમકે જિનેશ્વરે જગદ્ગ્રસ્થ આનંદસ્થામા પણ અનુપમ ધીરજ, અનુપમ સધયજી, અને આર જ્ઞાન યુક્ત હોય છે, તેમજ અતિશય શક્તિ સપત્ર, છિદ્ર રહિત હસ્તરૂપ પાત્રવાળા અને સર્વ પરિપહોને જિતેલ હોવાની વસ્ત્ર-પાત્રના અભારે પૂરે કહેલા સયમ વિરાધનાદિ દોષો તેમને પ્રાપ્તિ નથી થતા, અને એથી કરીને વસ્ત્રાદિક તેમને સયમના સાધક પણ નથી થતા, આ કારણથી આત્મગત સયમને અનુપકારી વસ્ત્રાદિ નિરર્થક હોવાથી તીર્થ કરે તે નથી ગ્રહણ કરતા, અહીં કહાય તુ એમ કહીશ, કે જો તે વસ્ત્રાદિ નથી ગ્રહણ કરતા તો “ સચ્ચેવિ પગ્ગુત્તેણ નિગ્ગયા ” સવ તીર્થ કરે એક વસ્ત્રથી નીકળ્યા છે એમ સાચી કહ્યું છે ? આ કથનના ઉત્તરમા અમે એમ કહીએ છીએ, કે વસ્ત્ર તેમને સયમોપકારી નથી, તો પણ “તીર્થ”મા મર્ફ સાધુઓ વસ્ત્રવાળાજ દીર્ઘકાળ સુતી થશે ” એમ જજીવવાને સર્વ જિનેશ્વરે એક વસ્ત્ર લઇને દીક્ષા માટે નીકળ્યા છે. કોઈ વખત કોઈ સ્થળે તે વસ્ત્ર પડી જાય, તો તે વસ્ત્ર રહિત થાય છે, પરંતુ સર્વકાળ વસ્ત્ર રહિત નથી હોતા, માટે “ જિનેશ્વરે વસ્ત્ર રહિત છે ” એમ જે તુ એકાન્તે કહે છે, તે કેવળ તારી અજ્ઞાનતાજ પ્રગટ કરે છે.

વળી તીર્થકર અને જનકલ્પકના, દયાન્તથી તુ અચેવકપણ અગીકાર કરે છે, તે પણ તારી અજ્ઞાનતાજ છે, કેમકે જિનેશ્વરે પણ ઉપર કહ્યા મુજબ એકાન્તે વસ્ત્ર રહિત

નથી, અને જનકલિપક સ્વયંબુદ્ધ વિગેરે તો સર્વકાળ પચન્ત-એકાન્તે ઉપધિનાગાજ હોય છે એ મબદ્ધમા તેઓના ઉપકરણનું પ્રમાણ પુરૂષની અપેક્ષાએ અનેક પ્રકારે પૂર્વે કહ્યું છે, પણ સર્વથા ઉપકરણનો અભાવ નથી કહ્યો. તેથી તે જેના ઉદાહરણથી સર્વ ઉપકરણનો ત્યાગ કર્યો છે, તેઓને પણ સર્વથા ઉપકરણનો અભાવ નથી, કેવળ તારે પાતાનોજ આ ક્રોધ નવીન માર્ગ છે. ૨૫૮૦-થી-૨૫૮૪

હવે ' જમચેલા ચ જિર્ણિદા ' એ કથનનો પ્રકાશનતરે ઉત્તર આપે છે,

અરહતા જમચેલા તેણાવેલત્તજ જડ મય તે ।

સો સહવળાવ શિય નિરવિસત્રો હોહિ માડવેલો ॥ ૨૫૮૫ ॥

રોગી જહોવણસ કરેડ વેજ્ઞસ્સ હોઅરોગો ય ।

ન ય વેસ ચરિય વા કરેડ ન ય પવજડ કરેતો ॥ ૨૫૮૬ ॥

તહ જિજેરેજ્ઞાણસ કુળમાણોડવંડ કમ્પરોગાઓ ।

ન હ તત્ત્વેવત્થવરો તેસિમાણસમકરતો ॥ ૨૫૮૭ ॥

ન પરીવણસવસયા ન ય છડમત્તયા પરીવણસવિ ।

દેવિ, ન ય સોસવગ્ગ દિવલ્લેતિ જહા જિણા સવ્વે ॥ ૨૫૮૮ ॥

તહ સેસેહિવિ સવ્વ કજ્ઞ જડ તેહિ સવસાહમ્મ ।

एव च कथो तिष्ठ न चेदचेतोत्ति को गहो ? ॥ २५८९ ॥

જહ ન જિર્ણિદેહિં સમ સેસાહસર્હિં સવસાહમ્મ ।

નહ લિંગેનાભિમય ચરિણાવિ કિંચિ સાહમ્મ ॥ ૨૫૯૦ ॥

તે કારણથી અર્હન્તો અચેત્ છે, તે કારણથી તને અચેત્કપણુ માન્ય હોય, તો તેમના વચનથી તું અતિશય રહિત અચેત્ ન થા. (કારકુકે) જેમ વેદના ઉપદેશાનુસારે રોગી કરે છે તેથી રોગ રહિત થાય છે, પરંતુ નેધનો વેશ કે આચરન નથી કરતો, (કેમકે) તે તેને નિરોગી નથી કરતો. તેની રીતે જિન વેદની આજ્ઞાનુસાર કરનાર કર્મ રોગથી રહિત થાય છે, પરંતુ તેમના વેશ કરનાર અને તેમના આદેશાનુસાર નહિ કરનાર કર્મ રોગથી રહિત નથી થતા. વળી જો તું સર્વથા રીતે તીર્થસ્ના વેશ અને ચારિત્રાનુક્રાંત વતિ હો, તો જેમ સર્વ જીનેશ્વરે પરાપદેશાધીન નથી હોતા અને બીજાને જનસ્થ અવસ્થામાં ઉપદેશ નથી આપતા તથા શિષ્ય વર્ગને દીક્ષા પણ નથી આપતા તેમ તેમના શિષ્યોએ પણ કરતું જોએ (પરંતુ) એ પ્રમાણે કે વામા આવે તો તાથ કયાથી પ્રવર્તે ? અને જો તીર્થસ્નાની સાથે સર્વથા સમાનપણુ નહોતું, તો અચેત્કપણુનો આગ્રહ શા માટે રાખે છે ? જીનેશ્વરોની સાથે શેષ અતિશયો વડે સનથા સમાનતા નથી માની, પણ તમે વેશ અને ચારિત્ર વડે કિંચિત્ સમાનતા માનેવ છે. ૨૫૮૫-થી-૨૫૯૦

શિવભૂતિ' અર્હન્તો વસ્ત્રરહિત છે, તેથી આપણે પણ વસ્ત્રરહિત-નમ્મ થતું જો-ઈએ, એમ તારી માન્યતા હોય, તથા જેવું ગુરુત્વ ચિન્હ તેવું શિષ્યવું પણ હોવું જોએ, કેમકે બુદ્ધશિષ્ય ચેત વસ્ત્ર ધારી કે નમ્મ નહીં હોતો તે તો બુદ્ધના જેવો જ વેશ ધરનાર હોય છે, તેમ તારે પણ અર્હન્તોના જેવું જ થતું જોએ, પરંતુ જિ-નેશ્વરના ઉપદેશથી જ તું નિરૂપમ ધીરજ અને સવયણના અસારે વસ્ત્ર રહિત-નમ્મ થતા

હોય તો ન થા. હુ તીર્થકરના શિષ્ય હોવાથી તને તેમનો વેશ પ્રમાણ હોય, તો તેમનો ઉપદેશ પણ તને પ્રમાણ હોવો જોઈએ. કારણ કે ગુરૂનો ઉપદેશ ઉલ્લંઘીને વર્તન કરનાર શિષ્ય કદિ પણ ઇષ્ટ અર્થનો સાધક નથી થતો. પરમગુરૂ જિનેશ્વરોએ એ સબધમા તો એમ કહ્યું છે, કે અનુપમ ધોરજ અને સધયજ આદિ અતિશયના અમારે (માધુએ) કદિ પણ અચેતક (વચારહિત) ન થવું. આ પ્રમાણે પરમ ગુરૂએ કહ્યા છતાં હુ એમના ઉપદેશની વિરૂદ્ધ વર્તન શા માટે કરે છે ?

શિવભૂતિ —જેમ ગુરૂના ઉપદેશાનુસાર વર્તવું યોગ્ય છે, તેમ તેમના વેશ અને ચારિત્રનું પણ અનરય અનુકરણ કરવું જોઈએ.

આચાર્ય —તારૂં એ મનઝ અયોગ્ય છે, કેમકે તેમના ઉપદેશાનુસાર વર્તનજ કાર્યસાધક છે. જેમ રોગી મનુષ્ય વૈદ્યના ઉપદેશાનુસાર વર્તન કરવાથી જ રોગથી મુક્ત થાય છે, પરંતુ તેના વેશનું કે આચરણનું અનુકરણ નહીં કરે, જો તે પ્રમાણે કરે, તો ઉલ્ટો સન્નિપાતનો ભાગી થાય. તેજ પ્રમાણે અહીં પ્રમુખમા પણ જિનેશ્વર રૂપ નેત્રના ઉપદેશાનુસાર વર્તનાર તેમના વેશ અને ચારિત્રનું આચરણ કપાવિના પણ કર્મરૂપ રોગથી મુક્ત થાય છે. પરંતુ તેમના ઉપદેશાનુસાર વર્તન નિવાય તેમના વેશ અને ચારિત્રનું આચરણ કરનાર કર્મરોગથી મુક્ત થતો નથી, કેમકે તેવી યોગ્યતા સિવાય તેમનો વેશ અને ચારિત્ર કારણ કરનાર કેવળ ઉન્માદાદિત્વ જ ભાજન વાય છે.

વળી જો હુ તીર્થકરના વેશ અને ચારિત્રાનુવતિ હો, તો તારૂં એ અનુવતિ પણ તીર્થકરોની સાથે સર્વથા પ્રકારે સમાન છે ? કે દેશથી સમાન છે ? જો મર્ચથા પ્રકારે સમાનતા હોય, તો જે પ્રમાણે તેઓ કરે છે, તે પ્રમાણે તારે પણ મર્ચ કરવું જોઈએ કારણ કે જેમ તીર્થકરો સ્વયંજીવ હોવાથી બીજાના ઉપદેશાનુસાર વર્તતા નથી, છદ્મરૂપ અવસ્થામા બીજાને પ્રતિભોધવાઉપદેશ આપતા નહીં અને કેવલજ્ઞાન નિવાય શિષ્યવર્તિને દીક્ષા પણ આપતા નથી, તેવી રીતે એમના શિષ્યોએ અને પ્રશિષ્યોએ પણ સર્વ જુગ જોઈએ. અને જો એ પ્રમાણે થાય, તો પછી કોણને પણ ઉપદેશ દેવાના અમારે નીક્ષાં અપાય નહિ, અને છેવટે તીર્થનો વિરોધ થાય. પરંતુ જો તેઓની સાથે સર્વ સાધમ્ય ન હોય, તો પછી “હુ અચેતક થાઉં” એવો મિથ્યા આગ્રહ શા માટે રાખે છે ?

હવે જો ઉપગોષ્ટ કાળથી સર્વથા પ્રકારે તીર્થકરોની સાથે આનર્થ ન હોય, અને કિચિત્ આનર્થ હોય, તો તે અમારે માન્ય છે જેમકે લોચ કરવાદ માનની તેમની સાથે કિચિત્ નિગથી-વેનની સાવર્થ છે, પણ અચેતકપણથી નથી. એનનીય આદાર-અનિયત વાસ આદિવડે ચારિત્રથી કિચિત્ સાવર્થ છે, પણ હવે સોછપણથી માધર્મ્ય નથી; કેમકે અતિશય રહિત હોવાથી આપણે તેમ કરવાને યોગ્ય નથી. આ પ્રમાણે તીર્થકરની સાથે કિચિત્ સાધર્મ્ય ઉપાન્યાયે અથવા પણ સિદ્ધ થાય છે, તો પછી અચેતકપણાદિનો તને મિથ્યા આગ્રહ શા માટે છે ? ૨૫૮૫-થી-૨૫૮૭.

હવે “તદમિદિદ્ધો જ વ જિજ્ઞાસુ” એ કથનનો ઉત્તર આપે છે.

તીર્થકરોએ જિનકંઠ કહેલો છે એ કથન કોણ નથી માનતું ? સર્વકોણ તે માને છે, પરંતુ જેવા પ્રયોગને માટે જે વિધિએ તે કહેવ છે, તે સાચા.

અતપથિસતયણા પુવવિદોઽનિસદ્ધનો સયા કાલં ।

નિજરુપિયાવિ કણ કષરારિકમ્મા પવ્વજ્ઞતિ ॥ ૨૫૯૧ ॥

ત જહ જિણવયણાઓ પવજ્ઞસિ, પવજ્ઞ તો સ છિન્નો સિ ।

અત્યંતિ કિહ પમાણ કિહ બોચ્છિન્નોચિન પમાણ ? ॥ ૨૫૧૨ ॥

મણ પરમોહિ-પુલાણ આહારગ સ્વવગ સ્વસમે કપ્પે ।

સજ્જમતિય-કેવલિ-સિજ્જણા ય જંબૂમિમ્મ વોચ્છિજ્જણા ॥ ૨૫૧૩ ॥

ઉત્તમ ધીરજ અને સઘયણવાળા, જઘન્યશ્રી પણ કિંચિત્ ન્યૂન તપ પૂર્વે જાણનારા, નિરતર અતુપમશક્તિ આદિ અતિશય સપેત્ર જિનકંટપકો (પૂર્વેકા વિધિએ એટલે તપ-શ્રુત અને સાત આદિ) પરિકર્મ કરીનેજ જિનકંટપ અગીકાર કરે છે (એવા પુરોએ માટે જિન-કંટપની આજ્ઞા જિનેશ્વરોએ આપી છે, પણ તારા જેવા માટે નહિ.) માટે જો જિન વચનથી “ જિનકંટપ ” છું માને છે, તો “ તે જિનકંટપ વિચ્છેદ થયો છે ” એમ પણ કેમ નથી માનતો ? અને જો એ કથન ન માનતો હો, તો “ જિનકંટપ છે ” એ કથન કેવી રીતે માને છે, અને “ જિનકંટપ વિચ્છેદ પામ્યો ” એ કથન શાથી નથી માનતો ? મન પર્ય-વજ્ઞાન-પરમાર્થાધ્યાન-પુનઃકલ્પિત-આહારકરનાર, ક્ષપકએષિ, ઉપશમ એષિ, જિનકંટપ-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસ પરાય ને યથાખ્યાત એ ત્રણ ચારિત્ર, કેવળી અને મોક્ષ એ સર્વ પદાર્થો જ ધૂરવામિ પછી વિચ્છેદ થયા છે. ૨૫૯૧-થી-૨૫૯૩.

અચેલક પરિપહનો જવાપ્પ આપતા કહે ॥ કે—

જહ વેલભોગમેત્તાદજિઆવેલયપરીસહો તેણ ।

અજિયદિગિંછાઈપરીસહોવિ મત્તાઈમોગાઓ ॥ ૨૫૧૪ ॥

एव तुह न जियपरीसहा जिणिदावि सव्वहावन्न ।

अहवा जो भत्ताइसु स विही चेलेवि कि नेट्ठो ? ॥ २५१५ ॥

જહ મત્તાઈ વિસુદ્ધ રાગ-દોસરહિઓ નિસેવંતો ।

વિજિયદિગિંછાઈપરીસહો મુળી સપદિયારોવિ ॥ ૨૫૧૬ ॥

तह चेल् परिमुद्ध रागदोसरहिओ सुयविहीए ।

हाइ जियाचेलपरीसहो मुणी सेवमाणोऽवि ॥ २५१७ ॥

જો વસ્ત્રના પરિભોગ માનથીજ અચેલક પરિપહનો જય નથી કર્યો, એમ કહેવાય, તો પછી આહાર-પાણીના ભોગથી પણ ક્ષુધાદિ પરિપહનો જય નથી કર્યો એમ કહેવાય. અને જો એ પ્રમાણે હોય, તો જિનેશ્વરો પણ પરિપહનો જય કરનારા નથી એમ તારા કથનાનુસાર સર્વથા પ્રકારે થશે. અથવા (એપણીય) આહાર-પાણી આદિ મહણ કરવામા જે વિધિ છે, તે વિધિ (એપણીય) વસ્ત્રમહણ કરવામા શુ નાશ પામ્યો છે ? વિશુદ્ધ આ-હાર-પાણી રાગ-દ્વેષરહિત ભોગવતા છતાં જેમ સપ્રતિકાર શુનિ ક્ષુધાદિ પરિપહ છતનાર કહેવાયછે, તેમ વિશુદ્ધ એપણીય એવા રાગ-દ્વેષ રહિત શુનિ શ્રુતવિધિએ વસ્ત્રને મહણ કરીને સેવના છતાં પણ અચેલક પરિપહનો જય કરનાર કહેવાય છે. ૨૫૮૪-થી-૨૫૮૭.

‘ જેણે અચેલક પરિપહનો જય કર્યો હોય, તે શુનિ કહેવાય, ’ તારૂ આ કથન ચોખ્ખું છે, અને જ્યો તે આન્ય કરીએ છીએ, પરંતુ એ સ જ યધમા પૂછીએ છીએ, કે વસ્ત્રના ભોગ માનથીજ અચેલક પરિપહનો જય નથી થતો, એમ માનીને તું વસ્ત્રનો સર્વથા ત્યાગ કરે છે ? કે અનેપણીયાદિ કાપથી દુષ્ટ એવા વસ્ત્રના ભોગથી વસ્ત્રનો ત્યાગ કરે છે ? જો આપ પદ્માનુસાર એટલે વસ્ત્રના ભોગ માનથીજ શુનિવડે અચેલક પરિપહનો જય

નથી થતો, એમ માનીને વૃ વસ્ત્રનો ત્યાગ કરતો હો, તો તેમા તારી માટી ભૂલ છે. કેમકે-એ પ્રમાણે તો આહાર-પાણી આદિના ભોગમાનથી પણ મુનિ ક્ષુધાદિ પરિપહનો છતનાર નહિ કહેવાય, અને તદ્વુસાર તારા અભિપ્રાયે નિરૂપમ ધીરજ અને સ્વયં-વાળા મહાન સત્તના ભાર જિનેશ્વર ભગવન્તો પણ પરિપહ છતનાર ન કહેવાય કદાચ વૃ એમ કહીશ કે હિંદુમાદિ દોષ રહિત વિશુદ્ધ-એષણીય આહાર-પાણી, રાગ દ્વેષ રહિત ભોગવનાર મુનિ ક્ષુધાદિ પરિપહનો જ્ય કરનાર કહેવાય છે, તો પછી તદ્વુ-સાર એષણીય વસ્ત્રનો રાગ-દ્વેષ રહિત ઉપભોગ કરનાર મુનિ પણ અચેલક પરિપહનો જ્ય કરનાર કેમ ન કહેવાય ? કહેવાયજ, તાત્પર્ય એ છે કે ક્ષુધા-તૃષ્ણા-શીત-ઉષ્ણતાદિકનો, આહાર-પાણી-વસ્ત્રાદિકનો સ્ત્રોત્રા વિવિધ પૂર્વક યતનાએ પ્રતિકાર કરનાર મુનિ પરિપહનો જ્ય કરનાર કહેવાય છે, આ સર્વ કથનથી એ ફલિતાર્થ થાય છે કે અનેષણી-યાદિ દોષ શુક્ત વસ્ત્રાદિના પરિભોગથીજ અચેલક પરિપહથી પરાભવ થાય છે, પણ સ્ત્રોત્રા વિધિએ તેનો ઉપભોગ કરવાથી નથી થતો ૨૫૬૮-થી-૨૫૬૭

શિવભૂતિ —એ સાધુ વસ્ત્રનો ઉપભોગ કરે, તો તેણે અચેલક પરિપહ સહન કર્યો છે, એમ કેની રીતે કહી શકાય ? વસ્ત્રનો અભાવ હોય, તોજ અચેલક પરિપહ સહન કર્યો કહેવાય.

આચાર્ય —તારી એ માન્યતા અધોગ્ય છે, કેમકે—

સદસત્ત્વેલઓઽવેલગો ય જ લોગ-સમયસસિદ્ધો ।

તેનાવેલા મુળઓ સંતેર્હિ જિના અસતેર્હિ ॥ ૨૫૯૮ ॥

પરિમુદ-ગુણ-કુચ્છિય-યોવાઽનિયયન્નમોગમોર્ગેહિ ।

મુળઓ મુચ્છારહિયા સંતેર્હિ અવેલયા હંતિ ॥ ૨૫૯૯ ॥

જહ જલમવગાહતો વહુવેલોઽવિ સિરેરેદિયકદિલ્લો ।

મળગ્ન નરો અવેલો તહ મુળઓ સત્ત્વેલાવિ ॥ ૨૬૦૦ ॥

તહ યોવ-ગુદ્ધ-કુચ્છિયવેલેહિવિ મલ્લપ અવેલોતિ ।

જહ દૂર સાલિય । લહું પોત્તિ નગિયા મિત્તિ ॥ ૨૬૦૧ ॥

વસ્ત્રના સંભાવે અને વસ્ત્રના અભાવે અચેલકપણ લોકમા અને આગમમા પ્રમિદ્ધ છે, તેથી વસ્ત્રના સંભાવે મુનિઓ અને વસ્ત્રના અભાવે જિનેશ્વરે અચેલક કહેવાય છે પરિશુદ્ધ, છર્જ અને અસાર એવા વસ્ત્રને અનિયનપણે મૂર્ખો રહિત ભોગવવાથી મુનિઓ વસ્ત્રો છતા પણ અચેલક છે, જેમ કહીવસ્ત્રને મરતકે વીટીને જળમા પેસનાર પુરુષ, ધણા વસ્ત્રાળો છતા પણ વસ્ત્ર રહિત કહેવાય છે, તેમ મુનિઓ પણ વસ્ત્ર હોવા છતા અચેલક કહેવાય છે અથવા અદ્ય-છર્જ અને કુત્સિતવસ્ત્ર વડે પણ લોકમા અચેલક (વસ્ત્ર રહિત) કહેવાય છે જેમકે-અરે ? વહુકર ! તાર કર, મને જલ્દીથી સાડલો આપ, હું નગ્ન છું. ૨૫૬૮-થી-૨૬૦૧

મુખ્ય વૃત્તિથી અને ઉપચારથી એમ બે પ્રકારે અચેલકપણ છે તેમા મુખ્ય-અચેલકપણ આ સમયમા સયોગપકારી નથી, એ કારણથી વસ્ત્રો છતા પણ સામાન્ય સાધુઓ ઉપચારથી અચેલક કહેવાય છે, અને જિનેશ્વરે વસ્ત્રના અભાવે મુખ્યવૃત્તિએ અચેલક કહેવાય છે. શુદ્ધ-એષણીય, ધણા દિવસના છર્જ, નિ સાર, અદ્ય સંયોગેત

(૩૧૨) લઘિ વિનાને ઉપકરણભાવે સમયનો અભાવ ને મમિતિનો અસાધ્યતા.

અને કોઈક વખતેજ દ્વિતીયથી ત્રીજી ગીતે ઉપયોગમાં લેવાતા, એના વચ્ચેને મૂર્છા ગદિત લોગવતા-મુનિઓ ઉપચારથી અચેતક કહેવાય છે.

અથવા જેમ કોઈ પુરુષ દીવચથી મગતક વીટીને જળમાં પડેલો હોય, લોકમાં તે પુરુષ વચ્ચે રહિત કહેવાય છે, તેમ મુનિ પણ દીવચથી ઉતરના લોગમાં ચોળપટક ધારણ કરે છે, કચ્છ બાળના નથી, અને મગતક ઉપર પણ કોઈ વચ્ચે ધારણ કરતા નથી, એ પ્રમાણે લોક પ્રસિદ્ધ રીતિથી અન્યથા પ્રકારે વચ્ચેનો ઉપયોગ કરતા હોવાથી, વચ્ચે જના પણ તે અચેતક કહેવાય છે.

ઉપચારથી લોક પ્રસિદ્ધ અચેતકપણુ એક બીજા દષ્ટાન્તથી મમલએ. જેમ કોઈ સ્ત્રી જીર્ણ અને ધણા છિદ્રવળુ વચ્ચે પહેરીને વસ્ત્ર વળનારને કહે, કે અરે વચ્ચે ? જ-દીથી મારે વસ્ત્ર તૈયાર કરી આપ, કેમકે હું તે વિના નાન છું, અહીં સ્ત્રી વચ્ચે યુક્ત છે, છતાં ધણા જીર્ણ વસ્ત્રને લીધે નાનતા શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. એજ પ્રમાણે મુનિઓ પણ પૂર્વોક્ત વચ્ચે લોગથી અચેતક કહેવાય છે ૨૫૯૮-થી-૨૬૦૧.

“ જ ચ તોર્હિ ઠાજેર્હિ વરય ધરેજ્જ ” એ કથનનો ઉત્તર આપીને ઉપસ હાર કરે છે.

વિહિય મુષ્ ઘિય જઓ ધરેજ્જ તિર્હિ કારજેર્હિ વર્યતિ ।

તેર્ણ ચિય તદવસ્સ નિરતિસર્ણ ધરેયજ્જ ॥ ૨૬૦૨ ॥

જિળકપ્પાજોગાળ હી-જુચ્છ-પરીસહા જઓજ્વસ્સ ।

હી લજ્જત્તિ વ સો સજમો તદ્દત્થં વિરોસેળ ॥ ૨૬૦૩ ॥

જડ્ જિળમય પમાળ તુદ્દ તો મા મુયસુ વત્થ-પત્તાહ ।

પુવ્વુત્તદોસજાલ ક્ખમ્મિસિ મા સમિદ્ધાય ચ ॥ ૨૬૦૪ ॥

અણુપાલેડમસત્તોડસત્તો ન સમત્તમેતણાસમિદ્ ।

વત્થરહિઓ ન સમિઓ નિવલ્લેવાદાણવોસમે ॥ ૨૬૦૫ ॥

મુતમાં કહ્યું છે, કે ત્રણ કારણોએ વચ્ચે ધારણ કરવું, તેથી નિરતિશથી અને જિનકલ્પને અધોમ્ય એવા મુનિઓએ (પૂર્વે કહેલ કારણેજ) લગભગ કુતસા અને પરિપહુને લીધે અવશ્ય વચ્ચે ધારણ કરવા, (કુતસા અને પરિપહુ મારે કદાચ વચ્ચે ન ધરે,) પણ લગભગ એટલે સમયને અર્થે તો વચ્ચે વિગેરે કરીને ધરવા જોઈએ, (અન્યથા અગ્નિ સળગાવવડિ વડે મહાન અગ્નિ વચ્ચે પ્રાપ્ત થાય) વળી જો તને જિનમત પ્રમાણ હોય, તો વચ્ચે-પાત્રાલ્લિને તુ ત્યાગ ન કર કેમકે એથી પૂર્વોક્ત કોષનો સમૂહ પ્રાપ્ત થશે અને સમિતિનો ધાત થશે. પાત્ર વિના સંપૂર્ણ એવળા સમિતિ પાળવાને તુ સમર્થ નહિ થાય, અને વચ્ચે વિના નિદ્રોપાદાન તથા ઉત્સર્ગ સમિતિ તેમજ વાયા સમિતિનાં નડી થાય (આ પ્રમાણે સર્વથા નજી સમિતિ રહિત થશે.) ૨૬૦૨-થી ૨૬૦૫.

પૂર્વોક્ત રીત્યા સમજાવ્યા છતાં શિવભૂતિ સમજ્યા નહિ, અને વચ્ચે તથા કય ઉપામ્યથી બહાર નીકળી ગયો.

इय पणविओवि बहु सा मिच्छतोदयाकुलियमावो ।

णिणमयमसद्दहतो छडियवत्थो समुज्जाओ ॥ २६०६ ॥

તસ્સ ભગિણી સમુજ્જયવત્યા તદ્દ ચેવ તદ્દનુરાગેનં ।

સપતિય્યા નિયત્યા તો ગણિયાપ્ પુણો મુપદ્ ॥ ૨૬૦૭ ॥

તીપ્ પુણોઽવિ વદ્ધોરસેગવત્યા પુણો વિહ્લેત્તો ।

અચ્છત્ત તે તેણં ચિય સમણુણ્યાયા ઘરેસી ય ॥ ૨૬૦૮ ॥

કોદિન્ન-કોટ્ટવોરે પદાવેસી ય દોણિ સો સીસે ।

તત્તો પરંપરાફાસઓઽવસેસા સમુપન્ના ॥ ૨૬૦૯ ॥

આચાર્યશ્રીએ એમ બહુ પ્રકારે સમજાવ્યા હતા તે શિવભૂતિ મિથ્યાત્વના ઉદ-
યથી વ્યાકુળ પરિણામધાણો થઈ, જિનમતને નહિ સહીતો, વસ્ત્ર તણુ હાને ઉપાશ્રયથી
બહાર નીકળ્યો, તેની ભાગિની પણ તેના અતુરાગથી તેજ પ્રમાણે વસ્ત્ર તણુ હાં ચાલી
નીકળી. આથી ગણિકાએ તેને વસ્ત્ર પહેરાવ્યું, પુનઃ તેણે તે તણુ દીધું, રૂઝી ગણિકાએ
હૃદયપર એક વસ્ત્ર પહેાવ્યું, તેને તે તજતી હતી, (પણ શિવભૂતિએ કહ્યું, ભલે તારે
એક વસ્ત્ર હો.) એમ તેની અજ્ઞાથી તેણે વસ્ત્ર ધારણ કર્યું. પછી કૌડીન્ય અને કૌટલીર
નામના બે શિષ્યોને શિવભૂતિએ દીક્ષા આપી, તેમની પર પગએ ગ્રેષ્ઠ બેાટીકદ્દીઓ
(હીંગબરે) પ્રવર્ત્યા, ૨૬૦૬-થી-૨૬૦૯

અહીં આઠમા નિન્દવોના વાઙ્ સમાપ્ત થયો, હવે સર્વ નિન્દવો પરસ્પર એક
બીજાને બબ્બે ઢાંધો આપે છે, તે સબધી વસ્તવ્યતા કહે છે

एवं एष भगिन्या ओसण्णिणिण उ निण्हगा सत्त ।

वीरवरस्स पवयणे सेसाणं पवयणे नत्थि ॥૨૬૧૦॥૭૮૪॥૨૩૫॥

મોત્તૂણેત્તો એક સેસાણ જાવજીવિયા દિટ્ઠી ।

एककेकस्स य एत्तो दो दो दोसा मुणेयव्वा ॥૨૬૧१॥૭૮૫॥૨૩૬॥

એ પ્રમાણે એ સાત નિન્દવો (અશબ્દથી આઠમો બોદિક નિન્દવ) આ અવ-
સર્પિણી કાળમા શ્રીવીર જિનેશ્વરના તીર્થની અદર થયા, એ સિવાય બીજા નિન્દવો
(ની સત્તા) નથી એક ગોષ્ઠામાહિલ સિવાય બીજા સર્વ જમાલી વિગેરે નિન્દવો,
યાવજીવીક દૃષ્ટિવાળા થયા અને એ દરેકને બેબે ઢાંધો બણવા. ૨૬૧૦-૨૬૧૧

ભગવત્ મહાવીરદેવના તીર્થમા જમાલી વિગેરે આત નિન્દવો થયા છે, એમ
નિર્બુક્તિકાર કહે છે, અને એ નિન્દવોના નામ જણાવનારી ગાથામાના અશબ્દથી ભાષ્ય-
કાર તથા વૃત્તિકાર બોદિક (હિંગબર) નિન્દવ સહિત આઠ નિન્દવો આ અવસર્પિ-
ણીમા થયા છે એમ કહે છે એ સિવાય બીજા નિન્દવોની મત્તા નથી માની.

સર્વ નિન્દવોમા ગોષ્ઠામાહિલ સિવાય જમાલી વિગેરે જરા નિન્દવો યાવજ
જીવનપર્યન્તનું પરિભાણ શુકત પ્રત્યાખ્યાન અગીકાર કરતા અને તેમજ માનતા,
પણુ ગોષ્ઠામાહિલ તેમ માનતો નહિ, તે તે અપરિભાણ પ્રત્યાખ્યાન માનતો આ વાત
એ કે મૂળ ગ્રંથ ઉપરથી અમલ શકાય એમ છે, તે છતાં પુનઃ કહેવાતું પ્રયોજન એ છે
કે પ્રત્યાખ્યાન અવશ્ય કરવા ચોખ્ખું હોનાથી બહુ ઉપયોગી છે, તેથી કોઝ ગોષ્ઠામાહિલની
થેડે ન માને, એટલા માટે ફેરી જમાવી છે કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે નિન્દવો પણ જીવન
પર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાન-પરિભાણ શુકત કરનારા હતા, માટે પરિભાણ રહિત કોઇ પ્રત્યા
ખ્યાન ન કરવું .

વળી આ સવનિન્હુવો એક બીજાને-પરસ્પર બધાને દોષો આપે છે. એક તો પોતાનો દોષવાળો મત અગીકાર કરે છે, અને બીજો પરનો મત અગીકાર નથી કરતો. આ પ્રમાણે દરેક નિન્હુવને બધાને દોષ લાગે છે, તે ભાષ્યકાર મહારાજ પોતેજ વિસ્તારથી કહે છે. ૨૬૧૦-૨૬૧૧.

મોતૂળ ગોટ્ટમાહિલમન્નેસિં જાવજીવસવરણ ।

કમ્મ ચ ચદ્ધપુટ્ટ સ્તીરોદ ચ અત્તણા સમયં ॥ ૨૬૧૨ ॥

મોતું જમાલિમન્ને વેતિ કઠ કજ્જમાણમેવં તુ ।

एकेको एकेक नेच्छइ अव्वदिओ दोसि ॥ ૨૬૧૩ ॥

અવરોપ્પર સમેયા દો દોસે દેસિં એકમેક્કસ્સ ।

परमयत्तपडिबत्तिं विण्णडिबत्तिं च समयम्मि ॥ ૨૬૧૪ ॥

અવદિયસ્સ દોસે દિતિ તથો મોઽવિ વિમ્મિ અન્નસ્સ ।

तिप्पमिइ तु समयो दोसे तिप्पमिइए दिंति ॥ ૨૬૧૫ ॥

ગોષ્ઠામાહિલ સિવાયના બીજા નિન્હુવો યાવજીવન પર્યન્ત સપરિમાણ પ્રત્યાખ્યાન, અને ક્ષીર-નીરની ષેઠ આત્મા સાથે કર્મ બદ-સ્પૃશ્ઠ છે એમ માને છે અને જમાલિ સિવાયના બીજા નિન્હુવો “કરાણ હોય તે કહ્યું” એમ માનતા. એ પ્રમાણે એકેક નિન્હુવ એકેક પદાર્થ નથી માનતા, અને અમદિક (ગોષ્ઠામાહિલ) બે પદાર્થ નથી માનતા (આમ હોવાથી) તેઓ એકઠા થયા હોય તો પરસ્પર એક બીજાને દરેક જણ બે બે દોષ આપે છે, એક પરમનની સપ્રતિપત્તિ અને બીજી સ્વમનમા વિપ્રતિપત્તિ. અમદિકને નિન્હુવો ત્રણ ત્રણ દોષ આપે છે, અને તેથી તે પણ બીજાને ત્રણ ત્રણ દોષ આપે છે. જ્યારે ત્રણ આદિ નિન્હુવો એકઠા થાય, ત્યારે તેઓ એક બીજાને ત્રણ ત્રણ આદિ દોષો આપે છે ૨૬૧૨-થી-૨૬૧૫.

ગોષ્ઠામાહિલ સિવાયના સર્વ નિન્હુવો, યાવજીવન પર્યન્ત સપરિમાણ-પ્રત્યાખ્યાન અને ક્ષીરનીરવત આત્મા સાથે કર્મના સમય માને છે, ગોષ્ઠામાહિલ એ બેમાથી એક પણ નથી માનતા. જમાલિ મિત્રાયા તિષ્ઠયુક્ત વિષેર નિન્હુવો-“કરાણ હોય તે કહ્યું” એમ માને છે, અને જમાલિ “કરેણ હોય તેજ કહ્યું” માને છે. તિષ્ઠયુક્ત સિવાયના નિન્હુવો સપૂણ જીવ પ્રદેશોને જીવ માને છે, અને તિષ્ઠયુક્ત એક અનિમ પ્રદેશને જ જીવ માને છે. એ પ્રમાણે દરેક નિન્હુવો જીવેશ્વરોક્ત પદાર્થોમાથી એકે પદાર્થ નથી માનતા, પણ ગોષ્ઠામાહિલ બે પદાર્થ નથી માનતા, એ મિત્રાયા સર્વ નિન્હુવો જિનોમ્ત મર્ત પદાર્થોને માને છે.

એ પ્રમાણે દરેકની માન્યતા હોવાથી જ્યારે તેઓ એકઠા થાય, ત્યારે તેઓ એક બીજાને બધાને દોષો આપે છે, જેમકે બહુરત નિન્હુવ જમાલિ, પ્રદેશીક નિન્હુવ તિષ્ઠયુક્તને કહે છે કે “કરેણ હોય તેજ કહ્યું” આનો મારો મત નિર્દોષ છતાં તુ નથી માનતા એ પહેલો દોષ અને “અનિમજ પ્રદેશ જીવ છે” એ તારો મત સદોષ છે છતાં માને છે, એ બીજો દોષ-એ સાક્ષીને પ્રાદેશીક નિન્હુવ પણ બહુરત નિન્હુવને વિપરીતપણે એજ બે દોષ આપે છે, તથા એજ પ્રમાણે અન્યકત વાતોને પણ દોષવાળો-તેનો મત માનવારૂપ અને નિર્દોષ છતાં પોતાનો મત નહીં મનવારૂપ એમ બે દોષો

આપે છે. અવ્યક્તવાદી પણ પ્રાદેશિકને [વપરીતપણે એજ એ દોષ આપે છે. એજ પ્રમાણે યાવત્ ત્રેશશિક નિન્હવ અમદ્વિક નિન્હવને બે દોષ આપે છે, અને અમદ્વિક ત્રેશશિકને બે દોષો આપે છે.

આહી એક બીજી વિગેયવાત જણાવવાની જરૂર છે, કે વ્યક્તિ વિવક્ષાએ અમદ્વિક નિન્હવ સ્પૃષ્ટામદ્દ કર્મ અને પરિભાષુ સંહિત પ્રત્યાખ્યાન માનતો હોવાથી તેના બે ભેદો બે મત બુદ્ધા માનીએ તો તે અમદ્વિક તેના પ્રતિયોગી નિન્હવોને ત્રણ દોષ આપે છે, અને તેઓ પણ તેને ત્રણ દોષ આપે છે, પણ જ્યારે તેની બે પદાર્થની માન્યતા સિત્ત છતાં એકજ માનીએ તો ઉપર કહ્યા મુજબ પરસ્પર અમ્મે દોષોજ લાગે છે. ભાષ્યમાર મહાશાજ પણ એ વાત કહ્યું કરે છે અને કહે છે કે તેની બે પદાર્થની સિત્ત સિત્ત માન્યતાના બે દોષ અને ત્રીજો તેના પ્રતિયોગીની માન્યતાના, એમ અમદ્વિક નિન્હવ તેના પ્રતિયોગી નિન્હવને ત્રણ ત્રણ દોષ આપે છે, અને તેઓ પણ તેને ત્રણ ત્રણ દોષ આપે છે, જ્યારે ત્રણ આદિ નિન્હવો એકઠા થાય ત્યારે તેઓ પરસ્પર એક બીજાને ત્રણ ત્રણ આદિ દોષો આપે છે જેમ કે બહુરતાદિ ત્રણ નિન્હવો એકઠા થયા હોય, ત્યારે બહુરત નિન્હવ બીજાઓને કહે છે કે તમે પાતપાતાનો દોષિતમત પ્રરૂપના હોવાથી બે દોષ અને મારો નિર્દોષ મત ન માનતા હોવાથી એક દોષ એમ ત્રણ ત્રણ દોષ તમને લાગે છે આ પ્રમાણે અમદ્વિક મિનાયના બના નિન્હવો ત્રણ ત્રણના સયે જે ત્રણ ત્રણ દોષો આપે છે, પણ અમદ્વિકની માથે બીજા બેનો સયોગ થતા એ ત્રિગ્ધા એક દોષ વધારીને ચાર દોષ આપે છે. એજ પ્રમાણે ચાગ-પાય-છ અને સાત નિન્હવોના મધુપાયમા દરેક નિન્હવ એક બીજા અલુકરે ચાર-પાય-છ ને સાત દોષો આપે છે માત્ર અમદ્વિકના સયોગે એક દોષ વધારીને કહેણ એટલે કે અમદ્વિકસંહિત ચારના સયોગમા પાય દોષ, પાંચના સયોગમા છ દોષ, છ સયોગમા સાત દોષ અને સાતના મયોગમા આઠ દોષ, કેમકે અમદ્વિક નિન્હવ બે પદાર્થ વિપરીત માને છે. ૨૬૨૨-થા-૨૬૨૫

હવે નિન્હવોની માન્યતા મસારનો હેતુ છે, કે મોક્ષનો હેતુ છે? તે કહે છે ?

સત્તેયા દિદ્વિઓ જાહ જરા-મરણગબ્મવસહીન ।

મૂલ સંસારસ્સ હ દ્વંતિ નિગ્ગયરૂવેણ ॥૨૬૧૬॥૭૮૬॥૨૩૭॥

પવચણનીહૂયાણ જં તેસિં કારિય જહિં જત્થ ।

મર્જં પરિહરણાણ મૂલે ત્તહ ઉત્તરગુણે ય ॥૨૬૧૭॥૭૮૭॥૨૩૮॥

જત્ય વિસેસ જાણહ લોગો તેસિં ચ કુણહ મત્તાહં ।

તં કપ્પહ સાહુણ સામન્નકય પુણ અકપ્પ

॥ ૨૬૧૮॥

નિર્મચ્ચરૂપે એ સાતે નિન્હવ દૃષ્ટિઓ, જન્મ-જરા-મરણ અને ગર્ભના વાસરૂપ મસારનું મુળ (કાગળ) છે, પ્રવચન તરફ બેઢરકાર તે નિન્હવોના માટે આહારાદિ જે કાળે જે ક્ષેત્રમા કરાવ્યા હોય, તે મુળચુણ અને ઉત્તરચુણમા પરિભોગવડે ભાગ્ય છે. એટલે કેજ્યારે લોક “આ નિન્હવ છે” એમ તેમનો તક્ષવન બણે છે, અને તે માટે આહારાદિ કરે છે, ત્યારે તે માધુઓને કલે છે, પણ સામાન્ય રીતે તે માટે કરેલ આહારાદિ નથી કલપતા. ૨૬૧૬-થી ૨૬૧૮

[શબ્ધ —પ્રસો] એ નિન્હવોની દૃષ્ટિ મસારનો હેતુ છે, કે મોક્ષનો હેતુ છે ?

ગુરૂ —એ સાતે નિન્હવ દર્શના મોક્ષ હેતુ નથી, પણ જન્મ-જરા-મરણ અને ગર્ભના

એવી રીતે નયદ્વાર પછી હવે કયા નયને કયું સામાયિક મોક્ષમાર્ગપણે ઇષ્ટ છે, તેનું સ્વરૂપ જણાવવાને અનુભવદ્વાર કહે છે તેના સામાન્ય જણાવી પ્રથમના ત્રણ નયને જોઈ છે, તે કહે છે.

તવસંજમો અણુમઓ નેગમયં પવયણ ચ વવહારો ।

સદ્ગુ જ્ઞુમુયાણ પુણ નિઘ્વાણં સંજમો ચેવ ॥૨૬૨૧॥૭૮૧॥૨૪૦॥

કસ્ત નયસ્સાણુમય કિં સામાયમિહ મોક્ષમગ્ગોત્તિ ।

ખન્નં નેગમ-સગહ-વવહારાણ તુ સઘાઈ ॥ ૨૬૨૨ ॥

તવસંજમો ચરિત્તં નિગમય પવયણંતિ મુવનાણં ।

સગહણે સમ્મત્તં ચગહણાઓ ય વોદ્ધર્વ ॥ ૨૬૨૩ ॥

તિન્નિવિ સામયાઈં ઇચ્છના મોક્ષમગ્ગમાહુલા ।

કિં મિચ્છદ્વિટ્ઠીયા, વયતિ જં સમુદયાઈપિ ॥ ૨૬૨૪ ॥

તપપ્રધાનમયમ (આરિત્રસામાયિક), નિર્વ્યથપણ, અને પ્રવચન (શ્રુત સામાયિક તથા ચરાખંધી સમ્યક્ત્વ સામાયિક) આ ત્રણ સામાયિક વ્યવહારપર્યંતના ત્રણ નયને મોક્ષમાર્ગપણે ઇષ્ટ છે. પણ શાખ-ઝગુસૂત્ર નયને તો સવમજ (આરિત્ર સામાયિકજ) મોક્ષમાર્ગપણે ઇષ્ટ છે. (બીજા બે નહિ, કેમકે સર્વ સ્વરૂપ આરિત્ર પછી તરતજ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.) ૨૬૨૧.

કયા નયને કયું સામાયિક આહી મોક્ષ માર્ગપણે ઇષ્ટ છે ? (તેના ઉત્તરમાં) કહે છે કે-નેગમ સમ્રહ તથા વ્યવહાર નયને સર્વ (ત્રણે) સામાયિક મોક્ષ માર્ગપણે ઇષ્ટ છે. તપસયમ એટલે આરિત્ર (જેની દીક્ષા), પ્રવચન એટલે શ્રુત જ્ઞાન, આ બે મહુણ કરવાથી ચરાખંધી સમ્યક્ત્વ સામાયિક જાણવું. નેગમાદિ પ્રથમના ત્રણ નયો ત્રણે સામાયિકને મોક્ષમાર્ગપણે માને છે, તો પછી તેઓ અધ્યાત્મિક કેમ કહેવાય ? (જેનો પણ એજ ત્રણને મોક્ષમાર્ગપણે માને છે.) એ ત્રણે સામાયિકને ત્રણે નયો મોક્ષરૂપ કહે છે, પરંતુ તે નયો હિનાયી સર્વને સમુદિત લાગે નથી કહેતા “ જ્ઞાનાદિકવી મોક્ષ નથી. ” એમ નિયમ કરે છે (જેનો તો ત્રણેને સમુદિતલાવે મોક્ષમાર્ગરૂપ કહે છે.) આથી તેઓ અધ્યાત્મિક છે. ૨૬૨૨-૨૬૨૪.

હવે ઝગુસૂત્ર તથા તે પછીના ત્રણ નયોને જો સામાયિક મોક્ષમાર્ગપણે ઇષ્ટ છે, તે જણાવે છે.

વજ્ઞુમુયાઈમય પુણ નેવાણપહો ચરિત્તમેવેગ ।

ન હિ નાણ-દંસનાઈં, માવેઽવિ ન તૈર્સિં જ મોક્ષો ॥ ૨૬૨૫ ॥

જ સવનાણ-દંસણલામેઽવિ ન તવલ્લણ ચિય વિમોક્ષો ।

મોક્ષો ય મઘસંવરલામે મગ્ગો સ પવાઓ ॥ ૨૬૨૬ ॥

આહ નણુ નાણ-દંસણરહિયસ્સ ન સવ્વસવરો દિટ્ઠો ।

તસ્સહિયસ્સેવ તઓ નમ્હા તિતયપિ મોક્ષલપહો ॥ ૨૬૨૭ ॥

જઈ નેહિં વિના પત્તિયત્તિ સંવરો તેણ તાહ તસ્સેવ ।

જુત્ત કારણમિહ ન ચ સંવરસજ્જસ્સ મોક્ષલસ્સ ॥ ૨૬૨૮ ॥

સ્થાનરૂપ કેવળ જ્ઞાનનાજ મૂળ હેતુ છે. માત્ર તેઓ નિર્મથ વેશધારીજ છે, યથાર્થ નિર્મથ નથી.

શિષ્ય—ત્યારે પ્રસો ! એ નિર્જીવો સાધુઓ ગણાય ? અન્યર્થની ગણાય ? કે શુદ્ધસ્થ ગણાય ?

ગુરુ—હમબાજ અમે કહ્યું છે, કે તેઓ કેવળ નિર્મથના વેશ ધરનારા છે. યથાર્થ નિર્મથ સાધુ નથી, કેમકે એ સાધુને માટે કરેલ આહારાદિ ચોપ સાધુઓને કદે નહિ. પરંતુ નિર્જીવોને માટે કરેલમા એમ નથી. કારણ કે જે ક્ષેત્રમા જે કાળે નિર્જીવોનાને માટે કરેલા આહારાદિ હોય, તેના ઉપસોગ વિકલ્પે થાય, એટલે કે કોઈ વખતે એ આહારાદિનો ત્યાગ કરાય અને કોઈ વખત ન પણ કરાય છ આ નિર્જીવો સાધુઓથી ભિન્ન છે” એમ લોકો જ્યારે ન જાણતા હોય, ત્યારે તે આહારાદિ ત્યાજ્ય છે, પરંતુ જ્યારે એમ જાણવામા આવે કે આ નિર્જીવો ખરા સાધુ નથી, ત્યારે તેમના માટે કરેલા આહારાદિ ત્યાજ્ય નથી. આ પ્રમાણે મૂળ શુભ સબધી આધારકર્મો અને ઉત્તર શુભ સબધી ક્રીત-કૃતાદિ આહાર વિગેરે વિકલ્પે જોગ્ય છે માટે આ નિર્જીવો સાધુ ન કહેવાય, કેમકે તેમને માટે કરેલ આહારાદિ એકાન્તે અકલ્પ્ય નથી, વળી તે શુદ્ધસ્થ નથી, તેમ અન્ય તીર્થોંઓ પણ નથી, કેમકે તેમને માટે કરેલ આહારાદિ સાધુને કથ-ચિત્ કલ્પ્ય પણ છે, આથી કરીને તેઓ અવ્યક્ત કહેવાય.

બોદીક સબધી કરાવેલા આહારાદિ માટે કહે છે.

મિચ્છદિદ્વિષાણ મં તેસિ કારિય જહિં જત્થ ।

સવ્વપિ તય સુદ્ધ મૂલે તદ્ ઉત્તરગુણે ય ॥૨૬૧૧॥૭૮૮॥૨૩૧॥

મિલ્લમય લિંગ ચરિયા મિચ્છદિદ્વિષિ ચોદિવાડમિપયા ।

જ ત્ત કપમ્મહિસિત્ત ત્ત કલ્પદ્ જ્ઞ ચ જ્ઞાનોગી ॥ ૨૬૨૦ ॥

જે કાળે જે ક્ષેત્રમા મિથ્યાદૃષ્ટિઓના માટે કરેલ જે આહારાદિ તે મૂળશુભમા અને ઉત્તરશુભમા સર્વ શુદ્ધ છે. મન-સિગ-અને ચર્ચા જેના સિગ હોય, તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. તેવા મિથ્યાદૃષ્ટિ અહી બોદીક (હમ મરે) ને માનેવા છે, તેમને ઉદેશીને કરેલ જે આહારાદિ તે સર્વ જે યતિને જોગ્ય હોય તેને કલ્પ્ય છે ૨૬૧૬--૨૬૨૦.

જેની મા યતા-વેગ અને લિક્ષામહજ્ઞ મ મધી આચરજ્ઞ ભિન્ન હોય તે વ્યક્તપણે મિથ્યાદૃષ્ટિ કહેવાય. તેવા મિથ્યાદૃષ્ટિ અહી બોદીકને માનેવા છે તેઓને ઉદેશીને જે કાળે જે સ્થળે આહારાદિ કરેલુ હોય, તે સર્વ સાધુઓને મૂળશુભ સબધી અને ઉત્તરશુભ સબધી શુદ્ધ છે, અહીં એટલું વિરોધ જણવું કે તેઓને ઉદેશીને કાકડી-દાડીમ વિગેરે સચિત આહાર, અને અનન્તકાય-ચૈતાક વિગેરે વધારીને અચિત કરેલ આહાર તે મુનિઓને કલ્પે નહિ, પણ જે મુનિઓને જોગ્ય શાસ્ત્રમાં કહેવ છે તેના પ્રાચુક આહાર હોય તેજ કલ્પે છે, બીજો નહિ ૨૬૨૦-ચી-૨૬૨૦

આ સ્થળે એક વાત વિશેષ જણાવની ઊચિત છે, કે—“સમ્મવ્વરુદ્ધન-જ્ઞાન-ચારિ-ત્રાણિ મોચમાગ ” આ શુભ સામાન્ય માન્યતામા ચૈતામરેનો મન લે નથી, પણ બીજી વિશેષ માન્યતાઓમા મનસેદ છે, જેમકે કેવળીને કવળાહાર, સ્ત્રીને મુત્રિ વિગેરે દિગમરે નથી માનના, અને ચૈતામરે તે માને છે. આ સબધી ઘણું લખી શકાય એમ છે, પણ અથ વિસ્તારના લયથી તે અહી નથી લખના. તે સબધી વિશેષ જણાવવાની ઈચ્છાવાળાએ સ્વાદ્ધા રત્નાકર-ઉત્તરાધ્યયનાદિ ગ્રંથોમા જોઇ લેવું.

ઐત્રી રીતે નયદ્વાર પછી હવે ક્યા નયને કયુ સામાયિક મોક્ષમાર્ગપણે ઇષ્ટ છે, તેનું સ્વરૂપ જણાવવાને અનુમતદ્વાર કહે છે તેમા સામાન્ય જણાવી પ્રથમના ત્રણ નયને જોઈ છે, તે કહે છે.

તવસજમો અણુમઓ નેમ્ગયં પવયળં ચ વવહારો ।

સદ્દંડુ ઝ્ઞુસુયાળં પુણ નિઝ્ઞાળં સંજમો ચેવ ॥૨૬૨૧॥૭૮૯॥૨૪૦॥

ફક્ત નયસ્સાણુમય કિં સામાયમિહ મોક્ષલક્ષ્મણોત્તિ ।

મન્નઈ નેમ્પ-સગહ-વવહારાળં તુ સવાઈ ॥ ૨૬૨૨ ॥

તવસજમો ચરિત્તં નિર્ગયં પવયળંતિ સુવનાર્ણ ।

તગ્ગહ્ણે સમ્પત્તં ચગ્ગહ્ણાઓ ય મોદ્ધર્વ ॥ ૨૬૨૩ ॥

તિલ્લિવિ સામય્યાઈં ઈન્ડંત્તા મોક્ષલક્ષ્મણમાહુલા ।

કિં મિન્ડદ્ધિઠ્ઠીયા, વયંતિ જે સમુદ્યાઈવિ ॥ ૨૬૨૪ ॥

તપપ્રધાનમયમ (ચારિત્રસામાયિક), નિર્મયપણુ, અને પ્રવચન (શ્રુત મામાયિક તથા ચશખ્ખંથી સમ્યક્ત્વ સામાયિક) આ ત્રણ સામાયિક વ્યવહારપર્યંતના ત્રણ નયને મોક્ષમાર્ગપણે ઇષ્ટ છે. પણ શખ્ખ-ઝ્ઞુસુર નયને તો સ વમજ (ચારિત્ર સામાયિકજ) મોક્ષમાર્ગપણે ઇષ્ટ છે. (બીજા બે નહિ, કેમકે સર્વ મ વરૂપ ચારિત્ર પછી તરતજ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.) ૨૬૨૧.

ક્યા નયને કયુ સામાયિક અહીં મોક્ષ માર્ગપણે ઇષ્ટ છે? (તેના ઉત્તરમા) કહે છે કે-નૈગમ સમહ તથા વ્યવહાર નયને સર્વ (ત્રણે) મામાયિક મોક્ષ માર્ગપણે ઇષ્ટ છે. તપસયમ ઐટથે ચારિત્ર (જેની દીક્ષા), પ્રવચન ઐટથે શ્રુત જ્ઞાન, આ બે અહણુ કરવાથી ચશખ્ખંવડે સમ્યક્ત્વ સામાયિક જાણુ. નૈગમાદિ પ્રથમના ત્રણ નયો ત્રણે સામાયિકને મોક્ષમાર્ગપણે માને છે, તો પછી તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ કેમ કહેવાય? (જેનો પણ એજ ત્રણને મોક્ષમાર્ગપણે માને છે.) એ ત્રણે સામાયિકને ત્રણે નયો મોક્ષરૂપ કહે છે, પરંતુ તે નયો હોવાથી મર્ફને સમુદિત કાને નથી કહેતા “ જ્ઞાનાદિકવી મોક્ષ નથી. ” એમ નિયમ કરે છે (જેનો તો ત્રણેને સમુદિતકાને મોક્ષમાર્ગરૂપે કહે છે.) આથી તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ છે ૨૬૨૨-૨૬૨૪.

હવે ઝ્ઞુસુર તથા તે પછીના ત્રણ નયોને જે મામાયિક મોક્ષમાર્ગપણે ઇષ્ટ છે, તે જણાવે છે.

ઝ્ઞુસુમયાઈમયં પુણ નેવાણપહો ચરિત્તમેવેગ ।

ન હિ નાણ-દસણાઈં, માવેઽવિ ન તેસિં જે મોક્ષો ॥ ૨૬૨૫ ॥

જ સવનાણ-દસણલામેઽવિ ન તક્ષણ ચિય વિમોક્ષો ।

મોક્ષો ય મવસવરલામે મળો સ ઇવાઓ ॥ ૨૬૨૬ ॥

આહ નણુ નાણ-દસણરહિયસ્સ ન સવ્વસંવરો દિટ્ઠો ।

તસ્સહિયસ્સેવ તઓ તમ્હા વિતર્યપિ મોક્ષલપહો ॥ ૨૬૨૭ ॥

જઈ તેહિ વિના ણતિયત્તિ સવરો તેણ તાઈ તસ્સેવ ।

જુત્ત કારણમિહ ન ઉ મંજરસજ્જસ્સ મોક્ષસ્સ ॥ ૨૬૨૮ ॥

અહ કારણોગ્ગારિત્તિ કારણ તેજ કારણ સન્ન ।

શુવળ નાણાઈર્ણ જડળો નેયાઈમોરેળ ॥ ૨૬૨૯ ॥

તહ સાહળભાવેળવિ દેહાઈપરપરાઈવહુમેય ।

નિવાળકારણ તે નાણાઈતિયમ્મિ કો નિયમો ? ॥ ૨૬૩૦ ॥

અહ પદ્માસળતર દેહ નેયરમિહોવગારિવિ ।

તો સવ્વસવરમય ચારિત્તિ ચેવ મોવલપહો ॥ ૨૬૩૧ ॥

ઈદ્દત્તસાહળાઈ સદ્દહળાઈગુણઓ સમેયાઈ ।

સમ્મકિરિયાવરસસ વ ઇહ પુણ નિવ્વાણમિદ્દત્તો ॥ ૨૬૩૨ ॥

ઋણસૂત્ર અને તે પછીના ત્રણ શબ્દ નયોને એક ચારિત્રસામાયિકજ ભોક્ષ માર્ગ-રૂપ સમ્મત છે, શ્રુતસામાયિક અને સમ્યક્ત્વસામાયિક આન્ય નથી, કેમકે તે બે હોય, તો પણ ચારિત્ર સામાયિક વિના ભોક્ષ નથી થતો કારણ કે મ પૂર્ણજ્ઞાન દર્શન પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ તે વખતે તરતજ ભોક્ષ નથી થતો, પરંતુ સર્વસવરૂપ ચારિત્ર સામાયિકનો લાભ થાય ત્યારેજ ભોક્ષ થાય છે, તેથી તે ચારિત્ર સામાયિકજ ભોક્ષ માર્ગપણે ઈષ્ટ છે. સર્વ સવરૂપચારિત્રનો લાભ જ્ઞાન-દર્શન-રિત હોય, તેને અકરમાત ઉત્પન્ન થએલો જણાતો નથી, પણ જે જ્ઞાન-દર્શનયુક્ત હોય તેનેજ તે પ્રાપ્ત થાય છે, માટે એ ત્રણે (સમ્યક્ત્વ-શ્રુત-અને ચારિત્રસામાયિક) ભોક્ષ માર્ગ છે (નૈમમાદિ નયોતુ એ કથન યોગ્ય નથી-કેમકે) જે તે જ્ઞાન-દર્શન વિના સવરૂપચારિત્રની પ્રાપ્તિ ન થતી હોય, તો તે બંનેને સર્વ સવરૂપ ચારિત્રના કારણ કહેવા યોગ્ય છે, પણ સર્વસવરૂપ ચારિત્રથી સાધ્ય એવા ભોક્ષના કારણ કહેવાય નહિ (કારણ કે સર્વસવર પછી તરતજ ભોક્ષ થાય છે, જ્ઞાનદર્શન પછી તરત નથી થતુ.) (નૈમમાદિ નયોતુ આ કથન યોગ્ય નથી, કારણકે) જે જ્ઞાન-દર્શન વિના સર્વ સવરૂપ ચારિત્ર લાભ ન થતો હોય, તો તે તેના કારણ છે, એમ કહેવું યોગ્ય છે, પરંતુ સર્વ સવરૂપ ચારિત્રથી સાધ્ય એવા ભોક્ષજ કારણ છે, એમ કહેવું યોગ્ય નથી (કેમકે જ્ઞાન-દર્શનનાન્તર ભોક્ષ નથી થતો, પણ સર્વસવરૂપ ચારિત્રનાન્તર થાય છે) ભોક્ષના કારણરૂપ સર્વ સવર ચારિત્રાત્મકના જ્ઞાન-દર્શન ઉપકારી છે, તેથી તે પણ ભોક્ષજ કારણ છે, એમ કહેવામા આવે, તો ક્ષેય-શ્રદ્ધેય-પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ ભાવે સર્વશુવળ, યતિના જ્ઞાનાદિક ના ઉપકારી હોવાથી તે પણ તેના કારણ થાય તથા સાધનભાવે પણ શરીર વિગેરે (માતા-પિતા-વસ્ત્ર-પાત્ર-આહાર-ઓપધ (વગેરે) પર પરાથી બહુ પ્રકારે ભોક્ષજ કારણ થાય એટલે જ્ઞાનાદિ ત્રણમાજ ભોક્ષના કારણનો કયા નિયમ રહ્યો ? (બહુ પ્રકારના કારણ હોય તે છતાં) જે વધારે નજીકજ કારણ હોય, તેજ ભોક્ષનો હેતુ કહેવાય, બીજા શરીર વિગેરે પર પરાથી ઉપકારી હોય, તો પણ તે તેના હેતુ ન કહેવાય (માટે જ્ઞાનાદિ ત્રણજ ભોક્ષના હેતુ છે) એમ કહેવામા આવે, તો તો સર્વસવરાત્મક ચારિત્રજ ભોક્ષ માર્ગ થયો, કેમકે તેજ તેજ નજીકજ કારણ છે (એ પ્રમાણે જુદા જુદા નયોનો મત છે, પણ ખરી રીતે તો) રાગી મનુષ્યને સમ્યક્ ક્રિયાની થેડે જ્ઞાનાદિ ત્રણ સમુદિત હોય તોજ તે મદ્ધાનાદિ શુભથી ઈષ્ટ અર્થના સાધક છે. અહીં ભોક્ષ એ ઈષ્ટ અર્થ છે, ૨૬૨૫-થી-૨૬૩૨

ઉપર કહ્યા મુજબ જુદા જુદા નયોનો મત છે, એટલે કે નૈમમાદિ ત્રણ નયો જ્ઞાનાદિ ત્રણે સામાયિકને લિખ લિખપણે ભોક્ષના કારણ માને છે, અને ઋણસૂત્ર વિગેરે

નથો એક ચારિત્રનેજ મોક્ષના હેતુપણે માને છે. પરંતુ વસ્તુતઃ જ્ઞાનાદિ ત્રણે આમાયિક સમુદિત હોય, તોજ તે ઇષ્ટ અર્થના સાધક છે, એમાનુ એક અથવા જુ. ૧ જુદા ત્રણ ઇષ્ટાર્થ સાધક નથી જેમ રોગથી પીડાતા મનુષ્યને યૌવ-ઔષધ વિગેરે સમુદિત સમ્યક્ ક્રિયા, નીરોગી થવામાં ઉપકારી છે, પણ એમાની એક અથવા સમગી જુડી જુડી ક્રિયા ઉપકારક નથી, તેમ અહીં સસારરૂપ રોગથી પીડાતા જનનુને એ જ્ઞાનાદિ ત્રણે અવ્યાખ્યાધ સુખ પ્રાપ્તિ કરવામા ઉપકારી છે શ્રદ્ધાનાદિ ગુણગુણ થવાથી તે આત્મા મમ્યકત્વરૂં શ્રદ્ધા કરે છે, જ્ઞાનવડે જાણે છે, અને ચારિત્રવડે સર્વસાવધ વ્યાપારથી વિરમે છે. આથી એ ફલિતાર્થ થાય છે કે—“ સામગ્રીજ ઇષ્ટાર્થની સાધક છે પણ એકાદ વસ્તુ નથી ” અહીં પ્રસ્તુતમા મોક્ષ પ્રાપ્તિ ઇષ્ટાર્થ છે, તેને સાધનાર જ્ઞાનાદિ ત્રણેના સમુદોષ છે, એમાનુ એક અથવા જુ. ૧ જુદા સર્વ સાધનાર નથી ૨૬૨૫-થી-૨૬૩૨

અહીં અનુમતદ્વાર સમાપ્ત થયુ, તે સમાપ્ત થવાથી “ ઉદેસે નિદેસે ” ઇત્યાદિ ઉપોદ્ધાતના પ્રથમ દ્વારમા (૬૭૩) ગાથાની વ્યાખ્યા પૂરી થઇ.

હવે “ કિ કથંચિદ્ ” ઇત્યાદિ ૬૭૪ બીજા દ્વાર ગાથામાના “ કિ દ્વારની વ્યાખ્યાનો આરભ કરે છે.

કિં સામય્ય જીવો અહનીવો દવ્વમહ મુગો હોજ્જા ।

કિં જીવાજીવમય હોજ્જ તદત્યંતર વત્તિ ? ॥ ૨૬૩૩ ॥

આયા જલ્લુ સામાર્હયં પચક્લાયતઓહવહ આયા ।

તં જલ્લુ પચક્લાયં આવાળ સવ્વદવ્વાળ ॥ ૨૬૩૪ ॥ ૭૨૦ ॥ ૨૪ ? ॥

સદ્દહ્ જાણહ જઓ પચક્લાયતઓ જઓ જીવો ।

નાજીવો નામાવો સો ચિય સામાય્ય તેળ ॥ ૨૬૩૫ ॥

સામાય્યભાવપરિણ્ઠમાત્તાઓ જીવ એવ સામાર્હય ।

મદ્દેય-નેય-કિરિઓવઓગઓ સવ્વદવ્વાહ ॥ ૨૬૩૬ ॥

સામાયિક જીવ છે, કે અજીવ છે ? તેમા એ સામાયિક દ્રવ્ય છે, કે ગુણ છે ? અથવા જીવાજીવાતમક ઉભય સ્વરૂપ સામાયિક છે ? કે તેથી કોઇ અર્થાન્તર છે ? પ્રત્યાખ્યાન કરનાર આત્માજ સામાયિક છે, અને તેવીજ તે આત્મા સામાયિક થાય છે, કેમકે તે પ્રત્યાખ્યાન જનપરિણતિરૂપ હોવાથી વિનયની અપેક્ષાએ સર્વ દ્રવ્યોના આપાતમા (સંબધમા) તે ઉપજા થાય છે જીવજ શ્રદ્ધા કરે છે, જાણે છે, અને પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, અજીવ અથવા અભાવ એમાનુ કંઇ નથી કરતો, તેથી જીવજ સામાયિક છે સામાયિકના ભાવની પરિણતિરૂપ જીવજ સામાયિક છે, કેમકે અધ્યેય-જ્ઞેય-અને ક્રિયાના ઉપયોગથી સર્વ દ્રવ્યો તેના વિષય છે ૨૬૩૩-થી-૨૬૩૬.

શિષ્ય — ગુરૂદેવ ! સામાયિક શુ વસ્તુ છે ? જીવ સામાયિક છે ? અજીવ સામાયિક છે ? જીવ જીવાતમક ઉભયરૂપ સામાયિક છે ? કે વર્તમાનપુત્રની ધેડે અસાવ સ્વરૂપ સામાયિક છે ?

આચાર્ય — આત્માજ સામાયિક છે, પણ અજીવાદિ સામાયિક નથી. કારણ કે સમ્યક્ત્વસામાયિક ક્રુતસામાયિકવડે આત્મા સર્વદ્રવ્યોની શ્રદ્ધા કરે છે અને જાણે છે, તેવી રીતે અજીવાદિ નથી જાણતા. વળી ચારિત્ર સામાયિકથી સાવપ્રયોગનુ પ્રત્યાખ્યાન કરનાર આત્મા તે પ્રત્યાખ્યાનની ક્રિયા વખતે સામાયિકરૂપ થાય છે, કારણકે ‘ કરાતુ હોય તે

કર્તૃ” એ ન્યાયે ક્રિયાજળ અને સમાધિકાળમા નિશ્ચયનયના મતે ભેદ નથી. આ સાથે એ પણ સમજ લેવું કે જેણે પૂર્વે પ્રત્યાખ્યાન કરેલું હોય, તે આત્મા પણ સામાયિક રૂપ થાય છે. શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-અને સાવધ નિવૃત્તિરૂપ સ્વભાવમા અવસ્થિત હોવાથી પ્રત્યાખ્યાનયુક્ત જે હોય, તેજ પરમાર્થથી આત્મા છે, તે સિવાયના રોપ સસારીજીવો પ્રચુર ધાતિકર્મ વડે સ્વાભાવિક ગુણથી આપૃત હોવાને લીધે આત્મા નથી. પ્રત્યાખ્યાન એ જીવની પરિણતિરૂપ હોવાને લીધે જીવાદિ સર્વ દ્રવ્યો સામાયિકવસ્તુને અધ્યય-જ્ઞેય-અને પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ ભાવે ઉપયોગમા આવે છે, તેથી સર્વ દ્રવ્યો તેના વિષયભૂત છે. સમકૃત્ય અને શ્રુત સામાયિક વડે જીવ શ્રદ્ધા કરે છે અને જાણે છે. અને પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. અજીવાદિ તેમ નથી કરતા. ૨૧૩૬.

હવે એક મહાપ્રતાપાંક ચારિત્ર સામાયિકમા સર્વ દ્રવ્યોનો ઉપયોગ બતાવે છે.

પદમમ્મિ સવજીવા પિતિષ્ણે ચરિમે મ સવ્યદવ્વાહ ।

સેસા મહવ્વયા સ્વલુ તદેક્કદેસેણ દવ્વાણ ॥ ૨૬૩૭ ॥ ૭૧૧॥૨૪૨॥

જ સવજીવપાછળવિસય પાણાદવાયવેરમણ ।

મિચ્છા મુન્ઠોવરમા સવ્વદવ્વેસુ વિણિગ્ગતા ॥ ૨૬૩૮ ॥

રૂવેસુ સહગમ્મસુ ધંભવય ગહણ-ધારણિજ્ઞેસુ ।

તદય, છઠ્ઠવય પુણ મોયણવિણિવિત્તિવાવાર ॥ ૨૬૩૯ ॥

પવ ચારિત્તમય સવ્વદવ્વવિસય તહ મુયપિ ।

દેસે દેસોવર્દૈ સમ્મત્ત સવ્વમાવેસુ ॥ ૨૬૪૦ ॥

કિં તત્તિ પત્થુણ્ કિં ય વિસયર્ચિતાણ, મળ્લણ્ તત્તોવિ ।

સામાદયગમાવ જાહ જમ્મો તેણ તમ્મગહર્ણ ॥ ૨૬૪૧ ॥

દવ્વ જુળોત્તિ મહિય સામદય સવ્વનયમયાધાર ।

ત દવ્વપદ્ધવઠ્ઠિવનયમયમગીકરેક્કણ ॥ ૨૬૪૨ ॥

પહેલા મહાપ્રતાપાં સર્વ જીવો વિષયપદ્ધ છે, બીજામા અને છે ત્રીજામા સર્વ દ્રવ્યો, અને રોપ પ્રતાપાં દ્રવ્યોના એક દેશજ વિષયપદ્ધ છે. કારણકે સર્વ જીવોનું પાલન કરવા માટે પ્રાણાતિપાત્ર વિરમણ છે, મૃધાનાદ અને મૂર્છાના ઉપરમ સર્વ દ્રવ્યોના સ બ ધમા છે, સંયોગન સ્ત્રી કે સ્ત્રીનું સ બ અથવા આભરણ પિનાની સ્ત્રી અથવા આભરણવાળી સ્ત્રીના સ બ ધમા બ્રહ્મચર્ય પ્રત છે, અંદુણ અને ધારણ કરવા યોગ્ય વસ્તુના સ બ ધમા ડીલુ પ્રત છે, તથા છતું મન રાત્રિસોજનના વ્યાપારની નિવૃત્તિ માટે છે એ પ્રમાણે ચારિત્ર સામાયિક સર્વ દ્રવ્ય વિષયી છે, શ્રુત સામાયિક પણ તેવું જ છે, દેશવિરતિ ચારિત્ર સર્વ દ્રવ્યમાથી એક દેશના વિષયવાળું છે, અને સમ્યક્તન સામાયિક સર્વ દ્રવ્યના વિષયવાળું છે સામાયિક શુ છે? એ જાણવાનું અહીં પ્રસ્તુત છે, તેમા તેના વિષયનો વિચાર કરવાનું શુ પ્રયોજન છે? ઉત્તર-એ વિષય પણ સામાયિકના હેતુભાવને પામે છે, તેથી તેના વિષયનું અહીં શ્રદ્ધણ કર્યું છે, સામાયિક સર્વ નયમતનો આધાર છે, તેથી દ્રવ્યાસ્તિક અને પર્યાયસ્તિક નયનો મત અગીકાર કરીને સામાયિક દ્રવ્ય છે, કે શુભ છે? તેનો વિચાર કરાય છે. ૨૧૩૭-થી-૨૧૪૨

પહેલા પ્રાણાતિપાત વિરમણ પ્રતમા વિષય દ્વારએ વિચાર કરતા સૂક્ષ્મ-બાહરના ભેદે સર્વ ત્રસ-સ્થાવર જીવો આવે છે, કેમકે તે પ્રતમા તે સર્વ જીવોનું મવથા પ્રકારે રક્ષણ કરવાનું કહ્યું છે, બીજા મૃપાવાદ વિરમણ પ્રતમા અને છેલ્લા પરિમહ વિરમણ પ્રતમા મર્વ દ્રવ્યો વિષયપણું છે. “આ લોક પચાસ્તિકાયાત્મક નથી” આ પ્રમાણેના મૃપાવાદમા સર્વ દ્રવ્યો વિષયભૂત છે, તેની નિવૃત્તિરૂપ બીજું પ્રત છે, મૂર્છાદ્વારએ વિચાર કરતાં પરિમહ સર્વ દ્રવ્ય વિષયો છે, અને એ છેલ્લું પ્રત પરિમહની નિવૃત્તિરૂપ હોવાથી તે પ્રતના પણ સર્વ દ્રવ્યો વિષયભૂત છે. એ સિવાયના શેષપ્રતો દ્રવ્યના એક દેશને વિષય કરનારા છે, તેમા ત્રીજું પ્રત મહણ કરવા યોગ્ય અને ધારણ કરવા યોગ્ય દ્રવ્યમા અત્તા દાનની વિરતિરૂપ છે, અને ચોથું પ્રતરૂપ અથવા રૂપના સહચારી સ્ત્રી મળી અમ્બદ્ધ-ચર્યની વિરતિરૂપ છે, અને છઠું પ્રત રાત્રિ ભોજનની વિરતિ સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે આ ત્રણ પ્રતો દ્રવ્યના એક દેશને વિષય કરનાવાળા છે.

ઉપરોક્ત નિર્બુદ્ધિકારે કહેવી વાત વધારે સ્પષ્ટ કરવાને લાખ્યકાર મંગાજ તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે, ત્રસ-સ્થાવર-સૂક્ષ્મ-બાહર વિગેરે સર્વ જીવોનું પાલન સ્પન્ડરૂપ પહેલું પ્રાણાતિપાત વિરમણ પ્રત છે તેથી પહેલા પ્રતમા મર્વ જીવોને વિષયપણું મહુણ કરેલા છે મિથ્યા-અનૃત-મૃપા-ધર્ત્યાદિ અસત્યના પર્યાયો છે, અને મૂર્છા-નૃદ્ધિ વિગેરે પરિમહના પર્યાયો છે, તથા ઉપરમ-નિયમ-વિરમણ વિગેરે વિગ્તિના પર્યાયો છે આથી કરીને મિથ્યા-ઉપરમ એટલે મૃપાવાદ વિરમણ, અને મૂર્છાઉપરમ એટલે પરિમહ વિરમણ આ બન્ને પ્રતના મર્વ દ્રવ્યો વિષય છે. ધારણ મૂન્યવાદમા સર્વ દ્રવ્યનો અપલાપ કરવા વડે અથવા વિપરીત પ્રકરણ કરવા વડે મર્વ દ્રવ્યો મૃપાવાદનો વિષય થાય છે, અને બીજું પ્રત તેા તેની નિવૃત્તિરૂપ છે, તેથી મર્વ દ્રવ્યો બીજા પ્રતના વિષય છે હું “ત્રિભુવનનો સ્નામિ છું, સર્વ કંઈ માફ છે” આવા પ્રકારની મૂર્છાથી નિવૃત્ત થવારૂપ પાચમું પ્રત છે, તેથી તેના પણ મર્વ દ્રવ્યો વિષય છે, તીર્થચ-મનુષ્ય અને દેવની સ્ત્રી તથા નપુમ્સકાદિ રૂપનાળા મૂર્ત પદાર્થો તેમજ સ્તન-નયન-જયન આદિ રૂપના સહગત અથવા સચેતનાચેતન કે આત્મ-રણતિરાભરણ સ્ત્રીરૂપ પદાર્થોની ભોગની નિવૃત્તિ રૂપ ચોથું બ્રહ્મચર્યપ્રત છે, તેથી આ પ્રતના રૂપ અને રૂપના સહગત મૂર્ત પદાર્થોજ વિષય છે, પણ સર્વ દ્રવ્યો વિષય નથી મહણ-ધારણ કરવા યોગ્ય મુતર્થ આદિ મૂર્ત પદાર્થોના અપહરણની નિવૃત્તિરૂપ ત્રીજું પ્રત છે, તેથી મહણ-ધારણ કરવા યોગ્ય પદાર્થોજ આ પ્રતના વિષયભૂત છે. બીજા નથી, રાત્રિ ભોજનથી નિવૃત્ત થના રૂપ છઠું રાત્રિ ભોજન વિરમણપ્રત છે, તેથી તે પણ સર્વ દ્રવ્ય વિષયો નથી. આથી કરીને ત્રીજું-ચોથું-છઠું આ ત્રણે પ્રતો વિરમણપ્રતો સર્વ દ્રવ્યને એક દેશજ છે

એ પ્રમાણે સામાયિક ચારિત્ર સામાયિક સર્વ દ્રવ્યના વિષયનાળું છે, અને જુદા જુદા પ્રત વિલાગથી વિરોધપણું તેમનો ઉપર કહ્યા મુજબ વિષય છે “સર્વદ્રવ્યેષ્વત્તર-પર્યાયેષુ શ્રુતમ્” એટલે સર્વ દ્રવ્યના કેટલાક પર્યાયો શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય છે આ નયનથી શ્રુત સામાયિક સર્વ દ્રવ્યના વિષયવાળું છે અને દેશવિરતિ સામાયિક સર્વ દ્રવ્યના એક દેશના વિષયવાળું છે, કેમકે તે સામાયિકજ દેશ સ્વરૂપનાળું છે પરંતુ સમ્યક્ત્વ સામાયિક તેા યથાવસ્થિત મર્વ વસ્તુ સમૂહના મદ્દાન રૂપ હોવાથી સર્વ દ્રવ્યના વિષયવાળું છે, આથી એ સિદ્ધ થયું કે જુદા જુદા ત્રણે સામાયિક, અને ત્રણે મુદ્ધિત સામાયિક-સર્વ દ્રવ્યના વિષયવાળા છે.

કર્તુ" એ ન્યાયે ક્રિયાજાળ અને સમાધિકાળમાં નિશ્ચયનયના મતે ભેદ નથી. આ સાથે એ પણ સમજાવે છે કે જેણે પૂર્વ પ્રત્યાખ્યાન કરેલું હોય, તે આત્મા પણ સામાયિક રૂપ થાય છે. અદ્વા-જ્ઞાન-અને સાવધ નિવૃત્તિરૂપ સ્વભાવમાં અવસ્થિત હોવાથી પ્રત્યાખ્યાનયુક્ત જે હોય, તેજ પરમાર્થથી આત્મા છે, તે સિવાયના રોપ સસારીજીવો પ્રચુર ધાતિર્મ્મ વડે સ્વાભાવિક ગુણથી આવૃત્ત હોવાને લીધે આત્મા નથી. પ્રત્યાખ્યાન એ જીવની પરિ-વૃત્તિરૂપ હોવાને લીધે જીવાદિ સર્વ દ્રવ્યો સામાયિક-નન્તને અધેય-જ્ઞેય-અને પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ ભાવે ઉપયોગમાં આવે છે, તેથી સર્વ દ્રવ્યો તેના વિષયભૂત છે. સમસ્તવ અને શ્રુત સામાયિક વડે જીવ અદ્વા કરે છે અને જાણે છે. અને પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. અજીવાદિ તેમ નથી કરતા. ૨૧૩૬.

હવે એક મહાપ્રતોભા સર્વ જીવાદિતુ સામાયિકમાં સર્વ દ્રવ્યોનો ઉપયોગ બતાવે છે.

પદમમ્મિ સવ્વજીવા ચિત્તિય ચરિમે ય સવ્વદવ્વાહ ।

સેસા મહ્વચા સ્વલ્લ તદ્દેક્કેસેણ દવ્વાણ ॥ ૨૬૩૭ ॥ ૭૧૧॥૨૪૨॥

જં સવ્વજીવપાલણવિસય પાણાઝવાયવેરમણ ।

મિચ્છા મુચ્છોવરમા સવ્વદવ્વેસુ વિણિત્તા ॥ ૨૬૩૮ ॥

રૂવેસુ સહગણસુ વખવય ગહણ-ધારણિજ્જેસુ ।

તટ્થ, છદ્ધવય પુણ ભોયણવિણિવિત્તિવાવાર ॥ ૨૬૩૯ ॥

एव चारित्तमय सवदवविसय तह मुर्यपि ।

देसे देसोवरई सम्मत्त सवभावेसु ॥ ૨૬૪૦ ॥

किं तति पत्तुए किं य विसयचित्ताए, भण्णइ तओवि ।

सामाइयगभाव जाइ जओ तेण तग्गहणं ॥ ૨૬૪૧ ॥

दव्व गुणोत्ति भइय सामइय सव्वनयमयाधार ।

त दव्वપ්ಪවટ્ટિયનયમયમગીકરેऊण ॥ ૨૬૪૨ ॥

પહેલા મહાપ્રતોભા સર્વ જીવો વિષયપદ્ય છે, જીવમાં અને જીવોમાં સર્વ દ્રવ્યો, અને રોપ પ્રતોભા દ્રવ્યોનો એક દેશજ વિષયપદ્ય છે. કારણકે મર્વ જીવોનું પાલન કરવા માટે પ્રાણા-તિપાન વિરમણ છે, શ્રુતવાદ અને મૂર્છાનો ઉપરમ સર્વ દ્રવ્યોના સ બ ધમાં છે, સચેતન સ્ત્રી કે સ્ત્રીનું સ બ અથવા આભરણ ઝિનાની સ્ત્રી અથવા આભરણવાળો સ્ત્રીના સ બ ધમાં બ્રહ્મચર્ય પ્રત છે, મનુષ્ય અને ધારણ કરવા ચોખ્ખ વસ્તુના સ બ ધમાં ઝીણું પ્રત છે, તથા છઠું પ્રત રાત્રિભોજનના વ્યાપારની નિવૃત્તિ માટે છે એ પ્રમાણે ચારિત્ર સામાયિક મર્વ દ્રવ્ય વિષયી છે, શ્રુત સામાયિક પણ તેણે જ છે, દેશવિરતિ ચારિત્ર સર્વ દ્રવ્યમાંથી એક દેશના વિષયવાળું છે, અને સમસ્તવ સામાયિક સર્વ દ્રવ્યના વિષયવાળું છે સામાયિક શુ છે ? એ જાણવાનું અહીં પ્રસ્તુત છે, તેમાં તેના વિષયનો વિચાર કરવાનું શુ પ્રયોજન છે ? ઉત્તર-એ વિષય પણ સામાયિકના હેતુભાવને પામે છે, તેથી તેના વિષયનું અહીં મનુષ્ય કર્યું છે. સામાયિક સર્વ નયમતનો આધાર છે, તેથી દ્રવ્યોસ્તિક અને પર્થાવોસ્તિક નયનો મત અગીકાર કરીને સામાયિક દ્રવ્ય છે, કે શુ છે ? તેના વિચાર કરાય છે. ૨૬૩૭-થી-૨૬૪૨

પહેલા પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતમા વિષય દ્વારાજી વિચાર કરતા સૂક્ષ્મ-બાહરના કોદે સર્વ ત્રસ-સ્થાવર જીવો આવે છે, કેમકે તે વ્રતમા તે સર્વ જીવોનું સવ થા પ્રકારે રક્ષણ કરવાતું કર્યું છે બીજા મૃપાવાદ વિરમણ વ્રતમા અને છેલ્લા પરિમહ વિરમણ વ્રતમા મર્વ દ્રવ્યો વિષયપણું છે, “આ લોક પચાસ્તિકાયાત્મક નથી” આ પ્રમાણેના મૃપાવાદમા મર્વ દ્રવ્યો વિષયભૂત છે, તેની નિવૃત્તિરૂપ બીજી વ્રત છે, મૂર્છાદ્વારાજી વિચાર કરતા પરિમહ સર્વ દ્રવ્ય વિષયી છે, અને એ છેલ્લું વ્રત પરિમહની નિવૃત્તિરૂપ હોવાથી તે વ્રતના પણ મર્વ દ્રવ્યો વિષયભૂત છે. એ સિવાયના શેષવ્રતો દ્રવ્યના એક દેશનો વિષય કરનારા છે, તેમા ત્રીજી વ્રત મધુષ કરવા ચોગ્ય અને ધારણ કરવા ચોગ્ય દ્રવ્યમા અન્તા-હાનની વિરતિરૂપ છે, અને ચોથું વ્રતરૂપ અથવા રૂપના સહચારી શ્રી મળી અગ્રહા-ચર્યની વિરતિરૂપ છે, અને છઠું વ્રત રાત્રિ ભોજનની વિરતિ સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે આ ત્રણ વ્રતો દ્રવ્યના એક દેશને વિષય કરવાવાળા છે.

ઉપરોક્ત નિયુક્તિમારે કહે-ની વાત વધારે સ્પષ્ટ કરવાને લાભ્યકાર મનારાજ તેતું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. ત્રસ-સ્થાવર-સૂક્ષ્મ-બાહર વિગેરે સર્વ જીવોતું પાલન કરનાર પહેલું પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત છે તેથી પહેલા વ્રતમા મર્વ જીવોને વિષયપણું મળુ કરેલા છે મિથ્યા-અનૃત-ગુપા-ધત્યાદિ અસત્યના પર્યાયો છે, અને મૂર્છા-રૂઢિ વિગેરે પરિમહના પર્યાયો છે, તથા ઉપરમ-નિયમ-વિરમણ વિગેરે વિગતિના પર્યાયો છે આથી કરીને મિથ્યા-ઉપરમ એટલે મૃપાવાદ વિરમણ, અને મૂર્છાઉપરમ એટલે પરિમહ વિરમણ આ બન્ને વ્રતના સર્વ દ્રવ્યો વિષય છે. કારણ શૂન્યનાદમા સર્વ દ્રવ્યનો અપલાપ કરવા વડે અથના વિપરીત પ્રરૂપણા કરવા વડે મર્વ દ્રવ્યો મૃપાનાદનો વિષય થાય છે, અને બીજું વ્રત તેા તેની નિવૃત્તિરૂપ છે, તેથી સર્વ દ્રવ્યો બીજા વ્રતના વિષય છે. હું “ત્રિભુવનનો સ્નામિ છું, સર્વ કંઈ માટે છે” આવા પ્રકારની મૂર્છાથી નિવૃત્ત થવારૂપ પાચમું વ્રત છે, તેથી તેના પણ મર્વ દ્રવ્યો વિષય છે, તીર્થ-મનુષ્ય અને દેવની સ્ત્રી તથા નપુ સકાદિ રૂપનાળા મૂર્ત પદાર્થો તેમજ સ્તન-નયન-જઘન આદિ રૂપના સહગત અથવા સચેતનાચેતન કે સામ-રણતિરાહરણ ત્રીરૂપ પદાર્થોની ભોગની નિવૃત્તિ રૂપ ચોથું બ્રહ્મચર્યવ્રત છે, તેથી આ વ્રતના રૂપ અને રૂપના સહગત મૂર્ત પદાર્થોજ વિષય છે, પણ સર્વ દ્રવ્યો વિષય નથી મહુષ-ધારણ કરવા ચોગ્ય મુવર્જ આદિ મૂર્ત પદાર્થોના અપહ જની નિવૃત્તિરૂપ ત્રીજી વ્રત છે, તેથી મહુષ-ધારણ કરવા ચોગ્ય પદાર્થોજ આ વ્રતના વિષયભૂત છે, બીજા નથી. રાત્રિ ભોજનની નિવૃત્તિ થા રૂપ છઠું રાત્રિ ભોજન વિરમણવ્રત છે, તેથી તે પણ સન દ્રવ્ય વિષયી નથી. આથી કરીને ત્રીજી-ચોથું-ને છઠું આ ત્રણે વ્રતનો વિષયભૂતનો સર્વ દ્રવ્યનો એક દેશજ છે

એ પ્રમાણે સામાયથી ચાગ્રિ સામાયિક સવ દ્રવ્યના વિષયનાળું છે, અને જુદા જુદા વ્રત વિભાગથી વિગેરેપણે તેમનો ઉપર કહ્યા મુજબ વિષય છે. “સર્વદ્રવ્યેષ્વનર્વ-પર્યાયેષુ શ્રુતમ્” એટલે સર્વ દ્રવ્યના કેટલાક પર્યાયો શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય છે આ નયનથી શ્રુત સામાયિક સર્વ દ્રવ્યના વિષયવાળું છે અને દેશવિરતિ સામાયિ- મર્વ દ્રવ્યના એક દેશના વિષયવાળું છે, કેમકે તે સામાયિકજ દેશ સ્વરૂપવાળું છે પરંતુ અચ્યન્ત સામા-યિક તેા યથાવસ્થિત સર્વ વસ્તુ સમૂહના મદ્દાન રૂપ હોવાથી સર્વ દ્રવ્યના વિષયવાળું છે. આથી એ મિદ્ધ થયું કે જુદા જુદા ત્રણે સામાયિક, અને ત્રણે અમુદિત સામાયિક સર્વ દ્રવ્યના વિષયવાળા છે.

શિષ્ય — અહીં ‘સામાયિક શુ છે’ એ બજવાનું પ્રસ્તુત છે, તેના તેના વિષયનો વિચાર કરવાનું શુ પ્રયોજન છે ?

આચાર્ય — એ વિષય સામાયિકના અગત્ય છે, તેથી તેના વિષયનું અહીં કથન કર્યું છે, એટલે અપ્રસ્તુત કંઈ નથી.

અહીં સામાયિક સર્વ નયોના વિચારનો વિષય છે, તેથી કરીને દ્રવ્યાધિક તથા પર્યાયાર્થિક નયનો મત અગ્રીકાર કરીને સામાયિક દ્રવ્ય છે કે બુદ્ધિ છે ? તેનો વિચાર કરીએ છીએ. ૨૬૩૭-થી-૨૬૪૨.

હવે દ્રવ્યાધિક તથા પર્યાયાર્થિક નયના મતે સામાયિકનો વિચાર કરે છે.

जीवो गुणपट्टिवन्तो नयस्स दव्वट्टियस्स सामइय ।

સો વેવ પજ્જવટ્ટિયનયસ્સ જીવસ્સ एस गुणो ॥ २६४३ ॥ २७९॥ २४३॥

इच्छइ ज दव्वनओ दव्व तच्चसुवयाओ य गुणे ।

સામઇયગુણવિસિદ્ધો તો જીવો તસ્સ સામઇય ॥ २६४४ ॥

पजाओ धिय वत्थु तच्च दव्वत्ति तदुवयाराओ ।

પજ્જનયસ્સ જમ્હ સામઇય તેણ પજ્જાઓ ॥ २६४५ ॥

पजायनयमयमिण पजायत्यतर कओ दव्व ।

તવલભ-વ્વવહારાભાવાઓ સ્વરવિસાળં વ ? ॥ २६४६ ॥

जह रुवाइविसिद्वो न घडो सव्वप्पमाणविरहाओ ।

તહ નાનાઈવિસિદ્ધો નો જીવો નામડળત્વેઓ ? ॥ २६४७ ॥

શુદ્ધામિત છવ દ્રવ્યજ દ્રવ્યાસ્તિકનયના અભિપ્રાયે સામાયિક છે અને પર્યાયાર્થિકનયના મતે તે છવનો શુદ્ધજ સામાયિક છે દ્રવ્યનેજ સત્યરૂપે દ્રવ્યનય ધરતે છે, શુદ્ધને તો ઉપચારથી માને છે, તેથી સામાયિક શુદ્ધવિશિષ્ટ છવદ્રવ્યજ દ્રવ્યનયના મતે સામાયિક છે પર્યાય નયના મતે પર્યાયજ સત્ય વસ્તુ છે, દ્રવ્ય તો ઉપચારથી છે, તે માટે તે નયના મતે પર્યાયજ સામાયિક છે. પર્યાયનો મત એવો છે, કે ગધેડાના શીંગડાની જેટ ઉપાધિ અને વ્યવહારના અભાવે પર્યાયથી ભિન્ન દ્રવ્યજ નથી જેમ રૂપાદિથી ભિન્ન ધર, કોઈપણ પ્રમાણથી નથી, તેમ જ્ઞાનાદિથી ભિન્ન એવો છવ પણ નથી ૨૬૪૩-થી-૨૬૪૭

દ્રવ્યાધિક નયના મતે શુદ્ધામિત આત્મદ્રવ્યજ સામાયિક છે, કારણકે શુદ્ધો તો આ પચારિક છે, અને દ્રવ્યથી ભિન્ન જણાતા નથી, તેથી તે અસત્ છે. માટે જોવાજૂત શુદ્ધ-આત્મવાળો છવજ શુદ્ધ વૃત્તિએ સામાયિક છે, પણ પર્યાય નથી, એમ દ્રવ્યનયનું માનવું છે જે રૂપાદિ શુદ્ધો નજ હોય, તો હોડને દ્રવ્યની અદર તેની પ્રતીતિ કયાથી થાય છે ? એવી શંકા થાય, તો તેના ઉત્તરમા કહેવાનું કે જેમ ચિત્રની અદર ઉચા-નીચા ભાગની પ્રતીતિ તો થાય છે, પણ તે ભ્રાન્તિરૂપ છે, તેમ દ્રવ્યમા પણ જે શુદ્ધની પ્રતીતિ થાય છે, તે ભ્રાન્તિ સ્વરૂપજ ॥

પર્યાયનયના મતે સામાયિકાદિ શુદ્ધજ પરમાર્થથી સામાયિક છે, પણ છવ દ્રવ્ય સામાયિક નથી, કારણકે તે છવનો શુદ્ધ છે, અહીં છવ શુદ્ધ શબ્દમા ઉત્તરપદ પ્રધાન તત્ત્વ રૂપસમાસ છે જેમ તેની ધારા તે તે નધારા, એમા ધારાથી ભિન્ન તે નથી, તેવીજ રીતે

જ્ઞાનાદિ ગુણથી લિન્ન જીવ દ્રવ્ય નથી માટે ગુણ-પર્યાયિજ આ નયના મતે સામાયિક છે, પણ દ્રવ્ય સામાયિક નથી.

ઉપરોક્ત હકીકત વધારે સ્પષ્ટકરવાને લાઘ્યકાર મહારાજ એજ વાત કાઢક વિસ્તારથી કહે છે દ્રવ્યનય દ્રવ્યનેજ સત્ય માને છે, ગુણેને તો ઉપચારથી માને છે, સત્યપણે નથી માનતો તેથી ગૌણીભૂત સામાયિકાદિ ગુણવાળો જીવ દ્રવ્યજ મુખ્યપણે દ્રવ્યજ સામાયિક છે, એમ દ્રવ્ય નયનુ મન્તવ્ય છે

પર્યાયનયના મતે પર્યાયજ ઉપચાર રહિત સત્ય વસ્તુ છે, દ્રવ્યનો તો પૂર્વાપર પર્યાયોમા ઉપચારથી માત્ર વ્યવહાર કરાય છે, વસ્તુત દ્રવ્ય નથી, આ કાન્ધથી આ નયના મતે મુખ્યપણે પર્યાયજ સામાયિક છે કારણકે પૂર્વાપર લાવથી નિરન્તર પ્રવર્તતા પર્યાયોમા ભ્રાન્તિથીજ દ્રવ્યનો ઉપચાર કરાય છે, ખરી રીતે તો પર્યાયથી લિન્ન ખરવિષાણુ જેવું કોઇ દ્રવ્યજ નથી, અથવા પર્યાયથી લિન્ન દ્રવ્ય જણાતુ નથી અને વ્યવહારમા-ઉપયોગમા પણ આવતુ નથી, તેથી ખરવિષાણુ જેવું દ્રવ્ય નથી અથવા જેમ રૂપ-રસ-ગન્ધ-રૂપશાદિ લિન્ન એવો ધર ગણેશના શી ગણની પેઠે કોઇપણ પ્રમાણોથી જણાતો નથી, તેમ જ્ઞાનાદિગુણ-પર્યાયથી બ્યક્તિરિક્ત એવો જીવ પણ જણાતો નથી માટે પર્યાયજ સત્ય વસ્તુ છે, અને તે પર્યાય અથવા ગુણજ સામાયિક છે. પણ દ્રવ્ય નવી. ૨૬૪૩-થી-૨,૪૭

પર્યાયાર્થિક નયનુ કંઈક વિશેષ સ્વરૂપ કહે છે.

उत्पज्जति विद्यति य परिणमन्ति य गुणा न दव्वाह ।

दव्वप्पभव्वा य गुणा न गुणप्पभव्वाह दव्वाह ॥ २६४८ ॥ ७९४॥ २४४।

उत्पाय-विगमपरिणामओ गुणा पत्तनीलयाइ व्व ।

संति न उ दव्वमिद्व तव्विरहाओ खणुप्फ व ॥ २६४९ ॥

ते जप्पमवा ज वा तप्पमव्वं होज्ज होज्ज तो दव्व ।

न य त ते वेय जओ परोप्परपव्वयप्पमवा ॥ २६५० ॥

ગુણોજ ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે પરિણામે છે, દ્રવ્યો નહિ, વળી દ્રવ્યથી ગુણો ઉત્પન્ન થતા નથી, અને ગુણોથી દ્રવ્યો ઉત્પન્ન થતા નથી. પત્રના નીલત્વાદિ ગુણોની પેઠે ઉત્પાદ-વ્યયના પરિણામથી ગુણોજ વસ્તુરૂપે છે, પરન્તુ ઉત્પાદ-વ્યયના પરિણામના અભાવથી આકાશપુષ્પની પેઠે દ્રવ્ય (વસ્તુ) નથી. જો ગુણો દ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થતા હોય, અથવા ગુણોથી દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થતુ હોય, તો દ્રવ્ય પરમાર્થિક વસ્તુ થાય, પરન્તુ તેમ નથી, કારણ કે ગુણોજ પરસ્પર પ્રત્યય જન્ય છે. ૨૬૪૮-થી-૨૬૫૦.

ઉત્પાદ-વ્યય પરિણામવાળા પત્રના નીલ-રક્તાદિ ગુણોની પેઠે, ગુણોજ ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે પરિણામ પામે છે, પણ આકાશપુષ્પની પેઠે તેવા પરિણામરહિત દ્રવ્ય પરિણામ નથી પામતુ. કારણ કે જો દ્રવ્યથી ગુણો અથવા ગુણોથી દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થતુ હોય, તો ગુણોથી વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય પારમાર્થિક વસ્તુ છે, એમ માની શકાય પરન્તુ જો પ્રમાણે ગુણોતુ કારણભૂત અથવા કાર્યભૂત ગુણથી લિન્ન દ્રવ્ય સત્ય વસ્તુ નથી, વસ્તુત પરસ્પર ઉત્પાદવરે ઉત્પન્ન થએલા નીલ-રક્ત આદિ ગુણોજ પૂર્વાપરલાવથી નિરન્તર પ્રવર્તતા જણાય છે, તેથી વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય કંઈ જણાતુ નથી. માટે ગુણો-પર્યાયોજ

સત્ય વસ્તુ છે, દ્રવ્ય નથી. તેથી કરીને ગુણજ સામાયિક છે, આ પ્રમાણે પર્યાયાર્થિકનયનુ માનવું છે. ૨૬૪૮-થી-૨૬૫૦.

બીજા વ્યાખ્યાતાઓના અભિપ્રાયે દ્રવ્ય અને પર્યાય નયનો ભેદ જણાવે છે.

આદાવવસ્ત્રાણમિય ઇચ્છઈ દબ્બમિહ પજ્જવનઓડવિ ।

।કુત્તચતવિભિન્ને મન્નઈ સો દબ્બ-પજ્જાણ ॥ ૨૬૫૧ ॥

હપ્પાયાઈસહાવા પજ્જાયા જં ચ સાસયં દબ્બ ।

તે તપ્પમવા ન તય તપ્પમવ તેણ વે મિન્ના ॥ ૨૬૫૨ ॥

જીવસ્સ ય સામદય પજ્જાઓ જ ચ સાસયં દબ્બ ।

તે તપ્પમવા ન તય તપ્પમવ તેણ વે મિન્ના ॥ ૨૬૫૩ ॥

જઈ પજ્જાયનહ ચિય સમન્નઈ દોવિ દબ્બ-પજ્જાણ ।

દબ્બદ્વિઓ કિમત્થ જઈ વ મરં દોડવિ જમમિન્ને ॥ ૨૬૫૪ ॥

ઈચ્છઈ સો તેણોમયમ્મમયમ્માહેડવિ સતિ પિહમ્મૂય ।

મિચ્છત્તમિહેગતાદેગત્તજ્જગાહાઓ ॥ ૨૬૫૫ ॥

ઉપરનું વ્યાખ્યાન અથોગ છે, કેમકે પર્યાય નય પણ દ્રવ્યને ઇચ્છે છે, પરંતુ તે, દ્રવ્ય પર્યાય બંનેને માહોમાહે અત્યંત ભિન્ન માને છે. પર્યાયો ઉત્પાદાદિ સ્વભાવવાળા છે, અને તે દ્રવ્ય તો શાશ્વતસ્વભાવવાળું છે. પર્યાયો દ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થાય, પણ દ્રવ્ય પર્યાયોથી ઉત્પન્ન નથી થતું, તેથી તે (પરસ્પર) ભિન્ન છે. આ કારણથી સામાયિક તે જાનના પર્યાય છે અને તે તેનાથી ભિન્ન છે. આ વ્યાખ્યાન બરાબર છે, અને તે પર્યાયનય માને છે (એ પ્રમાણે) જે પર્યાયનય, દ્રવ્ય-પર્યાય બંનેને માને છે, તો પછી દ્રવ્ય-ર્થિકનય શા માટે માનવો જોઈએ? ઉત્તર-દ્રવ્ય-પર્યાય બંને અભિન્ન છે, તેથી તે માનવો જોઈએ, વળી તે ઉભય માનવા છતાં બંને પૃથગ્ભૂત છે, અને એકાન્તે એકતર અને અન્યતર પ્રકારે કરવાની મિથ્યાત્વ થાય છે. ૨૬૫૨ થી ૨૬૫૫

કેટલાક અમકુણ, પર્યાયનય અને દ્રવ્યનયની વ્યાખ્યા કરતા કહે છે કે-જેઓ પર્યાય નયના અને દ્રવ્યનો સર્વથા અભાવ કહે છે, તે અથોગ છે કારણ કે પર્યાયનય પણ દ્રવ્યને ઇચ્છે છે, પરંતુ તે નય દ્રવ્ય-પર્યાય બંનેને અત્યંત ભિન્ન માને છે કેમકે પર્યાયો ઉત્પાદ્યસ્વભાવવાળા છે, અને દ્રવ્ય શાશ્વત છે. વળી તે ગુણો દ્રવ્યથી આત્મસ્વરૂપ પામે છે, પણ દ્રવ્ય ગુણોથી આત્મસ્વરૂપ નથી પામતું. એ પ્રમાણે દ્રવ્ય-પર્યાય બંને ભિન્ન સ્વભાવવાળા હોવાથી પરસ્પર અત્યંત ભિન્ન છે, આ કારણથી શાશ્વત જન દ્રવ્યના પર્યાયભૂત સામાયિક પણ જનથી અત્યંત ભિન્ન છે, એમ પર્યાયનય માને છે.

ઉપર મુજબ વ્યાખ્યા કરનારાઓની માન્યતા અથોગ છે. કારણકે જે પર્યાયનય દ્રવ્ય તથા પર્યાય બંનેને માને છે, તો પછી દ્રવ્યાર્થિક નયની કલ્પના શા માટે કરવી જોઈએ? પર્યાયનયની માન્યતાનુસાર દ્રવ્યની પણ સિદ્ધિ થઈ જશે.

દ્રવ્યાર્થિકનય દ્રવ્ય-પર્યાય બંનેને પરસ્પર અભિન્ન માને છે, એટલે કે દ્રવ્યથી પર્યાયને અવ્યતિરક્ત માને છે. આ તત્વાત જણાવના માટે દ્રવ્યાર્થિકનય પર્યાયાર્થિક નયથી જુદો માનેલ છે, અને પર્યાયાર્થિકનય દ્રવ્ય-પર્યાય બંનેને પરસ્પર ભિન્ન માને છે, આથી

તે દ્રવ્યાર્થિકથી ભિન્ન છે, એ રીતે દ્રવ્યાર્થિકનય દ્રવ્ય-પર્યાય ઉભયને અભિન્ન માને છે અને પર્યાયનય ઉભયને અત્યન્ત ભિન્ન માને છે એ પ્રમાણે માન્યતામા ભેદ હોવાથી બે ને નય મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. કેમકે એક નય, બન્નેને અભિન્ન માને છે અને બીજો બન્નેને અત્યન્ત ભિન્ન માને છે. ૨૬૫૨-થી-૨૬૫૫.

एगते नष्टु द्रव्यं गुणो त्ति परियायवयवपित्तमिदं ।

तम्हा तं द्रव्यं वा गुणो व द्रव्यद्वियगगाहो ॥ २६५६ ॥

जइ भिन्नोभयगाही पञ्चायनओ तदेगपक्खम्मि ।

अविहद्ध चेव तय किमओ द्रव्यद्वियनएण ? ॥ २६५७ ॥

तम्हा किं सामइव हवेज्ज द्रव्यं गुणो त्ति चिंनेय ।

द्रव्यद्वियस्स दत्त गुणो तयं पञ्चवनयस्स ॥ २६५८ ॥

इहरा जीवाणन्न द्रव्यनयस्तेयरस्स भिन्नंति ।

उभयनओभयगाहे षडेज्ज नेक्केकगाहम्मि ॥ २६५९ ॥

દ્રવ્ય-પર્યાયની એકતામા, “દ્રવ્ય-ગુણ” એ માત્ર પર્યાય વચન થાય, અને તેથી તે સામાયિક દ્રવ્ય અથવા ગુણરૂપ છે, એમ દ્રવ્યાર્થિક નયની માન્યતા થાય તથા જો (અત્યન્ત) ભિન્ન દ્રવ્ય-પર્યાય ઉભયમાહી પર્યાયનય છે, તો તેના એ પક્ષમા તે સામાયિક અવિરૂદ્ધ દ્રવ્યરૂપ છે. તો પછી દ્રવ્યાર્થિકનય માનવા વડે શુ ? અને તેથી કરીને સામાયિક દ્રવ્યરૂપ છે, કે ગુણરૂપ છે, એની ચિન્તા કરવાતું શુ પ્રયોજન છે ? દ્રવ્યાર્થિકનયના અભિપ્રાયે સામાયિક દ્રવ્યરૂપ છે, અને પર્યાયાર્થિકનયના અભિપ્રાયે ગુણરૂપ છે અન્યથા દ્રવ્યાર્થિકનયના અભિપ્રાયે સામાયિક જીવથી અભિન્ન, અને પર્યાયાર્થિક નયના અભિપ્રાયે ભિન્ન એમ ઉભય નયની ઉભય માન્યતામા સર્વ ઘટે છે, પણ એકેકની માન્યતામા નથી ઘટતું. ૨૬૫૬-થી-૨૬૫૯.

દ્રવ્ય-પર્યાયની એકતામા દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ ‘દ્રવ્ય અને ગુણ’ એ બન્ને શબ્દ ઈન્દ્ર અને પુરન્દરાદિ ગણનાની પેઠે એકતર્થ વાચી થવાથી પર્યાયનયનરૂપજ થાય, અને તેથી કરીને સામાયિક દ્રવ્યરૂપ અથવા ગુણરૂપ છે, એમ દ્રવ્યનયની માન્યતા ગણાય, પણ સામાયિક દ્રવ્યરૂપજ છે, એની માન્યતા ન થાય, પરન્તુ એમ નથી, દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ સામાયિક દ્રવ્યરૂપેજ પ્રસિદ્ધ છે, તથા દ્રવ્ય-પર્યાયને પરસ્પર અત્યન્ત ભિન્નરૂપે અહણુ ક્રન્તાર પર્યાયનય છે, એમ જો માનનામા આવે, તો તેના એક પક્ષમા (દ્રવ્ય પક્ષમા) સામાયિક દ્રવ્યરૂપજ છે એમ કદપણ વિરોધ સિવાય માની શકાય એમ છે, આ રીતે પર્યાયનયથી આવી શકે એમ હોવાથી દ્રવ્યનયનો વિન્યાય કરવાતું શુ પ્રયોજન છે.

આ સ્થળે સામાયિક દ્રવ્યરૂપ છે કે ગુણરૂપ છે ? એવો વિચાર કરવાતું પ્રસ્તુત છે, તેમા દ્રવ્યાર્થિકના અભિપ્રાયે સામાયિક દ્રવ્યરૂપ છે અને પર્યાયાર્થિકનયના અભિપ્રાયે ગુણરૂપ છે, અન્યથા તો દ્રવ્યાર્થિકનયના અભિપ્રાયે સામાયિક જીવથી અભિન્ન છે, અને પર્યાયાર્થિકનયના અભિપ્રાયે જીવથી ભિન્ન છે, એ પ્રમાણે એકેક નયની માન્યતા માનવાથી પૂર્વે ૨૬૫૪ માં ગાથામા કહેલી સુક્તિઓ વડે કદ પણ ઘટતું નથી, પરન્તુ હમણા ઉપર કહ્યા મુજબ જો દ્રવ્યનય સામાયિકને દ્રવ્યરૂપ અને પર્યાયનય પર્યાયરૂપ અથવા ગુણરૂપ માને છે, એમ સમુદિત ઉભયનયની ઉભય પ્રકારની માન્યતા છે, એમ

કહેવામા આવેલો તે કંઈ દોષ નથી, પરંતુ એકેક નયની ઉભય પ્રકારની માન્યતામાં તે પૂર્વે કહેલા દોષ આવે છે ૨:૫૬ ૨:૫૯

હવે “ સો જેવ પઞ્ચવદ્વિયસ્સ નયસ્સ ” (૨:૪૩) ત્યાંદિ ઉત્તરાર્ધનું વ્યાખ્યાન સામ્ય-કાર મહારાજ કરે છે.

નણ મળિય પઞ્ચાવદ્વિયસ્સ જીવસ્સ एस हि गुणोत्ति ।

છઠ્ઠીય તઓ દઘ સો ત ચ ગુણો તઓ મિન્નો ॥ ૨૬૬૦ ॥

ઉપ્પાય-મહુરાણ પડવલણ જો ગુણાણ સતાણો ।

દવ્વોવયારમેત્ત જઈ ફોરઈ તમ્મિ તન્નામ ॥ ૨૬૬૧ ॥

તન્મેયકલ્પણાઓ ત તસ્સ ગુણોત્તિ ઢોડ સામદ્ય ।

પણસ્સ નીલયા જહ તસ્સતાણોદિયત્પમિયા ॥ ૨૬૬૨ ॥

ઉપ્પાય-મહુરા જ ગુણા ય ન ય સોત્તિ તે ય તપ્પમવા ।

ન ય સો તપ્પમવોત્તિ ય જુઝ્ઝઈ ત તદુવયારાઓ ॥ ૨૬૬૩ ॥

અહિવોદાસીજમય દઘનય પડ ન જીવઓ મિન્ન ।

મિન્નમિયર પડ જઓ નરિય તદત્થવર જીવો ॥ ૨૬૬૪ ॥

પર્યાયાર્થિક નયના અભિપ્રાયે પછીનિર્દેશથી સામાયિક જીવનો ગુણ છે, એમ કહ્યું છે. તેથી જીવ દ્રવ્ય છે તથા સામાયિક ગુણ છે, અને તે ગુણ તેનાથી ભિન્ન છે, (આ કથન થોમ્ય નથી, કેમકે) પ્રતિક્ષણ ઉત્પાદ-વ્યય સ્વભાવવાળા ગુણોના જે સતાન છે, તેમા જો દ્રવ્યનો ઉપચાર માત્ર કરાતો હોય, તો તે માનવા થોમ્ય છે, અને તેથી પદના સતાનના ઉત્પત્તિ થઈને નાશ પામતા નીલતાદિ ગુણોની પેઠે તેના ભેગની કલ્પનાથી તે સામાયિક તે જીવદ્રવ્યનો ગુણ થાય તો કંઈ દોષ નથી. ગુણો ઉત્પાદ-વ્યય સ્વભાવવાળા છે, સતાન નથી, ગુણો સતાનથી ઉત્પત્તિ થયેલા છે, સતાન ગુણથી ઉત્પત્તિ થયેલ નથી, માટે ઉપચાર થી તે જીવ દ્રવ્ય થઈ છે અથવા આ ઉદાસીન મત કહ્યો છે. દ્રવ્ય નયની અપેક્ષાએ સામાયિક જીવથી ભિન્ન નથી. (જીવજ સામાયિક છે) અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ ભિન્ન છે, કેમકે સામાયિક ગુણથી જીવ જુદો નથી, ૨૬૬૦-થી-૨૬૬૪

“ સો જેવ પઞ્ચવદ્વિયસ્સ ” ઇત્યાદિ નિર્બુક્તિના કથનાનુસારે (૨:૪૩ ગાથાનું ઉત્તરાર્ધ) પર્યાય નયના અભિપ્રાયે સામાયિક જીવનો ગુણ છે. આ કથનમા “ સામાયિક જીવનો ગુણ છે ” એવા પછીનિર્દેશથી એવો નિશ્ચય થાય છે કે, જીવ દ્રવ્ય છે, અને સામાયિક ગુણ છે, તે ગુણ જીવથી ભિન્ન છે. જો એ પ્રમાણે ન હોય તો પછીનિર્દેશ થઈ શકે નહિ, માટે પર્યાય નયના અભિપ્રાયે ભિન્ન ભિન્ન દ્રવ્ય-પર્યાય ઉભયનો સ્વભાવ છે, આ પ્રમાણે બીજી રીતે વ્યાખ્યા કરનારાઓ કહેવા માગે, તો તેઓને તે સબધમા પૂછવું જોઈએ કે પર્યાય નયના અભિપ્રાયે દ્રવ્યને પારમાર્થિક રૂપે મનાય છે, કે માત્ર કલ્પના સ્વરૂપજ મનાય છે? જો પારમાર્થિક (સત્ય) રૂપે મનાવું હોય, તો તે અચોક્ક્ય છે, કારણ કે તે સબધી પૂર્વે ૨૬૫૪ થી ગાથામા દોષ બતાવેલ છે.

હવે બીજા પક્ષાનુસાર પર્યાયનયના અભિપ્રાયે દ્રવ્ય માત્ર કલ્પના રૂપજ મનાવું હોય, તો તેમ માનવામા કંઈ દોષ નથી, કારણ કે પ્રતિસમય ઉત્પાદ-વ્યય સ્વભાવવાળા

ગુણોના સત્તાનમા સમાન શ્રુદ્ધિ અને કથનના હેતુપણે દ્રવ્યનો ઉપચાર માત્ર કરાય તો કંઈ હરકત નથી, કારણ કે કલ્પિત સદ્ભાવ માનવામા કોઈપણ પ્રકારની હાની નથી અને તેથી કરીને કલ્પિત દ્રવ્યની રાધે ગુણનો ભો માનતા સામાયિક કલ્પિત જ દ્રવ્યનો ગુણ છે, એમ માનવામા કોણ અટકાયત કરી શકે એમ છે? જેમ ગુણ સમુદાયથી વ્યતિરિક્ત કલ્પિત પત્રાદિ દ્રવ્યના નીલતાદિ ગુણો પત્રસત્તાનમાં ઉત્પન્ન થઈ નાશ પામે છે. તેથી તે ગુણો તેનાથી ભિન્ન કહેવાય છે, તેમ અડી પણ કલ્પિત જ દ્રવ્યનો સામાયિક ગુણ તેનાથી ભિન્ન છે, એમ માનવામા કંઈ દોષ નથી. આ સ્થળે એન ન કહેવું કે “દેવદત્તની ગાયો” ઇત્યાદિ વાસ્તવિક સબધવાળી બે વસ્તુની પેઠે દ્રવ્ય-ગુણના વાસ્તવિક સબધમાજ પછીનિર્દેશ થતે છે, અન્યત્ર દ્રવ્યના કલ્પિત સબધમા નથી થતો, કેમકે “શાહુત્ત મસ્તકં ગિલાપુનતુ શરીર.” ઇત્યાદિ કલ્પિત પણ પછીનિર્દેશ થાય છે. તદનુસાર દ્રવ્ય-પર્યાયના સબધમા પણ પછીનિર્દેશ થાય છે.

ગુણ-સત્તાનનો ભેદ જાણવાનાર ધર્મ બો ના અસાવે સ્વસ્વરૂપની પેઠે ગુણ અને દ્રવ્ય રૂપ સત્તાનની અભેદતા માનવીજ યોગ્ય છે, તો પછી ગુણથી વ્યતિરિક્ત કલ્પિત દ્રવ્યનો સદ્ભાવ શામાટે માનવો જોએ? એની શકા થાય, તે તે અરોગ્ય છે, કારણ કે ભેદ જાણવાનાર ધર્મભેદનો અભાવ છે, એ માન્યના અસત્ય છે. ઉત્પાદ-વ્યય-સ્વસાવચાળા ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામે છે, પણ દ્રવ્ય રૂપ સત્તાન તે પ્રમાણે ઉત્પાદ-વ્યય નથી પામતો. આ એક રીતે ગુણ-સત્તાનને ધર્મભે છે. તથા સામાયિકાદિ ગુણો અથવા નીલતાદિ ગુણો તે સત્તાનમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, પણ સત્તાનગુણોથી ઉત્પન્ન નથી થતો. આથી કરીને સત્તાન કારણ છે, પણ કાંઈ નથી, અને ગુણો કાર્ય છે, પણ કારણ નથી. આ બીજી રીતે પણ ગુણ-સત્તાનનો ધર્મભે છે. માટે જ્યાં દ્રવ્યનો અસાવ નથી પણ સદ્ભાવ છે.

અથવા “સામાયિક શુ દ્રવ્ય છે કે ગુણ છે” એ ચિન્તામા દ્રવ્યનયના અભિપ્રાયે સામાયિક દ્રવ્ય છે, અને પર્યાયનયના અભિપ્રાયે ગુણ છે એમ સ્વરૂપે મી ગાથામા પૂર્વે કહ્યું છે. અથવા દ્રવ્ય-ગુણની વિચારણામા એ નથી કહ્યું પરંતુ “સામાયિક શુ છે?” એ પ્રસ્તુત દ્વારની અંદર દ્રવ્ય-પર્યાયરિક નયમાના કો/પણ એક નયના અને ઉનાસીન વૃત્તિવાળા આચાર્યશ્રીએ યુક્તિ નડે આ પ્રમાણે કહ્યું કે-દ્રવ્ય નયના અભિપ્રાયે સામાયિક જવથી ભિન્ન નથી, પણ જાણ્ય છે આથી કરીને આ નયના અભિપ્રાયે હવે પછી કહેવાશે તે યુક્તિઓ વડે જ્યાં દ્રવ્ય વિદ્યમાન છે અને તેથી વ્યતિરિક્ત ગુણો પરમાર્થથી અસત્ છે, તથા પર્યાય નયના અભિપ્રાયે સામાયિક જ દ્રવ્યથી અભિન્ન છે, કેમકે પૂર્વોક્ત યુક્તિઓ વડે સામાયિકાદિગુણથી જવ ભિન્ન નથી. આથી કરીને આ નયના અભિપ્રાયે ગુણોજ પરમાર્થથી વિદ્યમાન છે. જ્યાં દ્રવ્ય તો કલ્પનામાત્રથીજ વિદ્યમાન છે પરમાર્થથી નહિ. ૨૬૬૦-થી-૨૬૬૪.

હવે બીજા દ્રવ્યાર્થિક નયનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહે છે.

વિતિયસ્સ દબ્બમેત્ત નત્થિ તદત્યંતરં ઘુણો નામ |

સામન્નાયત્યાણામાવાઓ સ્વરવિસાણ વ

|| ૨૬૬૫ ||

આવિબ્બાવ-તિરોમાવમેત્તપરિણામિ દબ્બમેવેય |

નિચ વહુરૂપિ નદો વ વેસંતરાવન્નો

|| ૨૬૬૬ ||

જં જં જે જે માવે પરિણમહ પઓગ-વોસસા દબ્બ |

તં તહ જાણાહ જિણો અવજ્ઞવે જાણણા નત્થિ || ૨૬૬૭ || ૭૯૪ || ૨૪૨ ||

બીજા દ્રવ્યાર્થિક નયના અભિપ્રાયે દ્રવ્યજ (સત્ય વસ્તુ) છે, સામાન્ય અવસ્થાનના અભાવે ખરશું જ જેવા ગુણ તેનાથી ભુદા નથી. ભુદા ભુદા રેશ ધારણ કરનાર નરની પેઠે નિત્ય અને બહુ રૂપવાળું કેવળ દ્રવ્યજ આવિર્ભાવ-તિરોભાવ માત્ર પરિણામ વાળું છે. (કારણ કે) જે જે પ્રયોગ-વિચ્છેદ દ્રવ્ય જે જે ભાવે પરિણામ પામે છે, તે તે દ્રવ્યને તે તે રૂપે પરિણામ પામતું જિનેથેર જાણે છે, કેમકે પર્યાય રહિત વસ્તુમાં પરિણા નથી. ૨૬૬૫-થી-૨૬૬૭.

બીજા દ્રવ્યાર્થિક નયના અભિપ્રાયે સુવર્ણ-રજતાદિ સર્વ દ્રવ્યજ છે, સ્વેતરક્તાદિ ગુણો ખરશું ગની પેઠે સામાન્યરૂપે અર્વાચીત ન હોવાથી દ્રવ્યથી ભુદા નથી કુંડળાદિ-રૂપે આવિર્ભાવ અને સુદ્રિકાદિરૂપે તિરોભાવ પામવાના અવભાવવાળું સુવર્ણાદિ કેવળ દ્રવ્યજ છે ઉદાહરણ તરીકે જેમ કોઈ નર રામ-રાવણાદિના અનેક વેપ ધારણ કરવા છતાં પણ સવઅવસ્થાઓમાં યોગ્યતા મૂળરૂપ રૂપરક્તાદિ સ્વભાવને નથી તણ કેતા, તેમ દ્રવ્ય પણ નિત્ય-અનિત્યરહિત અવભાવવાળું હોવાથી કંઈ-બાબતમાં કુંડળ-સુદ્રિકા વિગેરે અનેક પ્રકારના પરિણામને પામવા છતાં પણ યોગ્યતા સુવર્ણ રૂપતાદિ દ્રવ્યસ્વભાવને નથી તણ કેતું. માટે તેથી વ્યતિરિક્ત ગુણો કોઈ છેજ નહિ.

નિર્ચક્ષિકાર પણ આજ હકીકત બીજી રીતે કહે છે, ચેતનવાળાના વ્યાપારઅથવા પ્રયત્ન તે પ્રયોગ કહેવાય, અને સ્વભાવ તે વિચ્છેદ કહેવાય. આ પ્રયોગ-વિચ્છેદ વડે ઉત્પન્ન થએલું દ્રવ્ય તે પ્રયોગ-વિચ્છેદદ્રવ્ય કહેવાય છે. તેમાં ધર-પથારી દ્રવ્ય પ્રયોગ નિબંધ છે, અને ધન્યવતુપાદિ વિચ્છેદદ્રવ્ય, જે જે સ્વેત-રક્ત-રચામ-પીત આદિ પર્યાયરૂપે પરિણામ પામે, તે તે દ્રવ્ય, તે તે રૂપે પરિણામ પામતું કેવળ દ્રવ્યજ છે પણ કિંમત એવા કોઈ પર્યાયો નથી, તેની વિષ્ણુમાનતા તો માત્ર ઉત્પ્રેક્ષાથીજ છે એમ કંઈક નિધિ શ્રીમાન જિનેથેર રૂપ કહે છે ઉદાહરણ તરીકે જેમ સર્પાર્થ દ્રવ્ય ઉત્પન્ન-વિદ્યુત્-કુંડલિતા આકારવાળું થતાં છતાં, તે ઉત્પન્ન આકારરૂપ પર્યાય સર્પાર્થ પર્યાયથી વ્યતિરિક્ત નથી જણાતા, પણ તેવી સર્વ અવસ્થામાં માત્ર સર્પાર્થ રૂપ દ્રવ્યજ જણાય છે. માટે પર્યાયો તેથી કિંમત નથી.

શિષ્ય —જો પર્યાયો ન હોય, તો એમ કેમ કહી શકાય કે—“જે જે ભાવે પરિણામ પામે છે ?”

આચાર્ય —પર્યાયરહિત વસ્તુમાં કેવળી વિગેરેની પરિણા નથી એ વાત જણાવવા માટે એમ કહેવાય છે બાકી પર્યાયોની વિષ્ણુમાનતા તો માત્ર ઉત્પ્રેક્ષાથીજ વાસ્તવિકરીતે દ્રવ્યથી વ્યતિરિક્ત કોઈ પણ પર્યાય નથી. કેવળ દ્રવ્યજ પરમાર્થથી વિષ્ણુમાન છે ૨૬૬૫-થી-૨૬૬૭

એ જ વાત વધારે સ્પષ્ટ કરવાને હવે ભાષ્યકાર મહારાજ કહે છે

જ જાહ જ ભાવ પરિમણઃ તય તયા તઓઽણર્ત્તં ।

પરિણમેત્તવિસિદ્ધ દલ્લ ચિય જાણઃ જિણિદો ॥ ૨૬૬૮ ॥

ન સુવળ્લાદન્ન કુદલાઈ ત ચેય ત તમાગાર ।

પત્ત તથવપમ લમ્પઃ સરુવાદભિન્ન તિ ॥ ૨૬૬૯ ॥

જદ વા દવાદન્ને ગુણાદઓ નૂણ સપ્પણસત્ત ।

હોમ્મ વ રુવાઈર્ણ વિમિન્નદેસોપલમો વિ ॥ ૨૬૭૦ ॥

જઈ પજ્જવોચારો લય-વ્યાસપરિણામમેત્તસ્સ ।

ફોરઈ તત્ત્વામ ન સો દત્તાદત્થનરન્ભૂઓ

॥ ૨૬૭૧ ॥

દવપરિણામમેત્ત પજ્જાઓ સો ય ન સ્વરસિંગસ્સ ।

તદપજ્જવં ન નજ્જડ જં નાણં નેયવિસયંતિ

॥ ૨૬૭૨ ॥

જે દ્રવ્ય જે કાળે જે ભાવે પરિણામ પામે છે, તે દ્રવ્ય તે કાળે તે પર્યાયથી અલિપ્ત હોવાથી પરિણુતિમાત્ર વિશિષ્ટ દ્રવ્ય છે, એમ જિનેન્દ્ર જાણે છે. કુડળાદિ મુવર્ણથી લિપ્ત નથી, પણ તે દ્રવ્યજ તે તે આકારને પ્રાપ્ત થવાથી સ્વરૂપથી અલિપ્ત એવા તે તે વ્યપદેશને પામે છે, જો ગુણ વિગેરે દ્રવ્યથી અન્ય હોય, તો અવશ્ય તેમને સપ્રદેશપણુ પ્રાપ્ત થાય, અને રૂપાદિ પણ લિપ્ત દેશમા જણાય. જે આવિર્ભાવ-તિરો-ભાવરૂપ પરિણામવાળા દ્રવ્યનો પર્યાયરૂપે ઉપચાર કરાતો હોય, તો તે પ્રમાણે માનવામા કંઈ કોઈ નથી, કેમકે તે પર્યાય દ્રવ્યથી જુદા નથી. દ્રવ્ય પરિણામમાત્ર પર્યાય છે, તેનો પર્યાય ખરડાગને નથી, માટે પર્યાયરહિત હોવાથી તે જણાતુ નથી, કેમકે જ્ઞાન જ્ઞેય વિષયવાળુ હોય છે. ૨૬૬૮-થી ૨૬૭૨.

ઘટ-પટ-ઈ-દ્રવ્યગુણાદિ દ્રવ્ય, જે કાળે સ્વેત-સ્ફટાદિ પર્યાયરૂપે પરિણામ પામે છે, તે વખતે પર્યાયની અલિપ્ત પરિણુતિ માત્ર વિશિષ્ટ અવિચલિત સ્વરૂપવાળુ તે દ્રવ્યજ છે. એમ જિનેન્દ્ર જાણે છે.

પર્યાયો વસ્તુરૂપ છતા પણ જો નથી, તો અવિશિષ્ટ મુવર્ણાદિ દ્રવ્યની અદર કુડળ-વીટી-નુપુર વિગેરે વ્યવહાર કેવી રીતે થઈ શકે? આવી શકા કરનામા આવે, તો તેના ઉત્તર-મા મમજગુ કે કુડળાદિ પર્યાય મુવર્ણથી લિપ્ત નથી, કે જે વડે કુડળાદિ પર્યાયો મુવર્ણાદિ દ્રવ્યથી જુદા હોઈ શકે, પરંતુ તે મુવર્ણાદિ દ્રવ્ય, કુડળ-કકણ આદિ આકારને પામવાથી તે તે આકારરૂપે કહેવાય છે, કારણકે એ કુડળ-કકણાદિ આકાર દ્રવ્યથી લિપ્ત નથી, જો લિપ્ત હોય, તો દ્રવ્યને નિરાકારપણુ પ્રાપ્ત થાય માટે ગુણ-પર્યાયો દ્રવ્યથી જુદા નથી. વળી જો રૂપાદિ ગુણો અને નવા પુરાણાદિ પર્યાયો દ્રવ્યથી જુદા માનવામા આવે, તો અવશ્ય તેમને સપ્રદેશપણુ પ્રાપ્ત થાય. કાણુ કે “ગુણ વિગેરે દ્રવ્યના પ્રદેશો છે એ પ્રમાણે રૂઢ છે, તે છતા બ્યારે ગુણ વિગેરેને દ્રવ્યથી જુદા માનવામા આવે, ત્યારે તે અવયવો પ્રદેશોને બીજુ ધ્યાન ન રહેવાથી ગુણોજ પોતાના પ્રદેશો થશે પરંતુ ગુણ વિગેરે તો હ્રમેશાં પરાલીનપણે અન્યના પ્રદેશરૂપેજ રૂઢ છે કોડ પણ વસ્તુ પોતે પોતાનો અનયવ થાય છે, એવુ કથાજ જણાતુ નથી, અને ઘટ પણ નથી. વળી જો ગુણ વિગેરે દ્રવ્યથી જુદા હોય તો રૂપ-રસ-ગન્ધ અદિ ઘટાદિ દ્રવ્યથી લિપ્ત સ્થળે જણાવા જોડાએ જેમ ઘટથી પટ લિપ્ત સ્થળે જણાય છે, તેમ જે જેનાથી લિપ્ત હોય, તે તેનાથી લિપ્ત સ્થળે જણાતુ જોડાએ. રૂપાદિ તે પ્રમાણે જણાતા નથી, તેથી તે ઘટથી જુદા નથી માટે પર્યાય કેવળ દ્રવ્યરૂપજ છે, જુદા પર્યાય નથી. પરંતુ આવિર્ભાવ તિરોભાવરૂપ પરિણામ માત્રને જો પર્યાયરૂપે ઉપચાર કરાતો હોય, તો તે પ્રમાણે માનવામા જ હરકંત નથી કેમકે દ્રવ્યથી જુદા એવો કોઈ વાસ્તવિક પર્યાયજ નથી.

જો પર્યાયો વાસ્તવિક નથી અને કદિત છે, તો પરી ખરડાગનો પણ એવો કદિપત પર્યાય કેમ નથી માનતા, ત્યા પણ કટપના કરતા કોઈ રોડી શકે એમ નહીં એ પ્રમાણે પૂછવામા આવે, તો તે અણગમ છે, કારણકે દ્રવ્યનો વિશિષ્ટ પરિણામ તેજ પર્યાય

છે, બીજી ક' નથી, અને તે પર્યાય દ્રવ્યથી ભુદા જણાતો નથી, મટે કટિપત છે તેવી રીતે ખરશૂંગનો પરિભ્રમ થતો નથી કે જેથી તેના પર્યાયની કલ્પના કરી શકાય, કેમકે ખરશૂંગ દ્રવ્યજ નથી આજ કારણથી-ખરશૂંગ દ્રવ્ય ન હોવાથી પર્યાયરહિત છે. તેથી કેવળીવડે જાણી શકાતું નથી. (તેમના જ્ઞાનનો વિષય થતું નથી) કેમકે તે અભાવરૂપ છે. ૨૬૬૮-થી-૨૬૭૨

હવે સામાયિકના પ્રકારનું દ્વાર કહે છે

સામાદયપિ તિવિહ સમ્મત્ત સુય તહા ચરિત્ત ચ ।

દુવિહ ચેવ ચરિત્ત અગારમણગારિય ચેવ ॥ ૨૬૭૩ ॥ ૭૧૬ ૨૪૬

અજ્ઞયણપિ ય તિવિહ સુત્તે અત્યે અ તદુમણ ચેવ ।

સેસેસુવિ અજ્ઞયણેસુ હોઈ એસેવ નિજ્જુત્તી ॥ ૨૬૭૪ ॥ મૂ. ખા. ૧૫૦

સમ્યક્ત્વ સામાયિક-શ્રુત સામાયિક અને ચારિત્ર સામાયિક એમ સામાયિક ત્રણ પ્રકારે છે તેમા ચારિત્રસામાયિક દર્શાવેલો અને સર્વનિર્ણય એમ બે પ્રકારે છે. તથા શ્રુત સામાયિક પણ સૂત્રથી-અથવાથી-ને સૂત્રાર્થથી એમ ત્રણ પ્રકારે છે (અપિપશખ્તી સમ્યક્ત્વ સામાયિક પણ આપશખ્તિ ક્ષાયિક-ને ક્ષાયોપશખ્તિ એમ ત્રણ પ્રકારે છે) આ સામાયિક-અધ્યયન સિનાય શેષ ચતુર્વિંશતિસ્તેનવાદિ અધ્યયનનામા પણ (ઉદ્દેશ-નિર્દેશાદિ ઉપોદ્યાતરૂપ આજ નિર્ણયિત હોય છે ૨૬૭૩-થી-૨૬૭૪

હવે ભાષ્યકાર મહારાજ સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકના ભેદ જણાવે છે

સમ્મ નિસર્ગઓઽહિમઓ ય દસહા તપ્પમેયાઓ ।

ફારય-રોયગ દીવગમહવા સ્વદયાઈય તિવિહ ॥ ૨૬૭૫ ॥

સુત્ત-ત્ય-તદુમયાઈ વહુહા વા સુત્તમક્સરસુપાઈ ।

સ્વદયાઈ તિહા સામાદયાઈ વા પેવહા ચરણ ॥ ૨૬૭૬ ॥

દુવિહ-તિવિહાઈણાણુવયાઈ વહુહગદેસચારિત્ત ।

વીમ્મ સવાઈ પુણ પન્નયઓઽણતમેયાઈ ॥ ૨૬૭૭ ॥

ચત્તવીસપત્તયયાઈસુ સવજ્ઞયણેસુ યાણુઓગમ્મિ ।

પસ ચિય નિજ્જુત્તી સ્વદેસાદ નિરુત્તવા ॥ ૨૬૭૮ ॥

નિસર્ગથી અને અધિગમથી એમ સમ્યક્ત્વ બે પ્રકારે છે અને તેના ઉત્તરભેદથી દશ પ્રકારે છે, અથવા કારક-રોયક-ને દીપક એમ ત્રણ પ્રકારે, અથવા ક્ષાયિકાદિ ત્રણ પ્રકારે સમ્યક્ત્વ સામાયિક છે સૂત્ર અર્થ અને સૂત્રાથ એમ ત્રણ પ્રકારે અથવા અક્ષર શ્રુતાદિ ત્રણ પ્રકારે શ્રુત સામાયિક છે, અને ક્ષાયિકાદિ ત્રણ પ્રકારે અથવા સામાયિકાદિ પાંચ પ્રકારે ચારિત્ર સામાયિક છે તથા દ્વિવિધ ત્રિવિધ વડે આશુવ્રતાદિ સંબંધી દર્શાવેલો ચારિત્ર બહુ ભેદ છે અને પૃથક્ પૃથક્ એ સમ્યક્ત્વાદિ પર્યાયથી અનન્ત ભેદવાળા છે તથા ચતુર્વિંશતિસ્તેનવાદિ સવ અધ્યયનના અનુયોગમા પણ ઉદ્દેશાદિથી આરભાને નિર્ણય પર્યન્ત જે કહી તેજ નિર્ણયિત બજવાની છે ૨૬૭૫-થી-૨૬૭૮

નિસર્ગથી અને અધિગમથી એમ બે પ્રકારે સમ્યક્ત્વ થાય છે, તેમા નારકી વિગેરે-
ને જે સ્વભાવથીજ કોઈના ઉપદેશ વિના સમ્યક્ત્વ થાય છે, તે નિસર્ગ સમ્યક્ત્વ, અને
તીર્થંકરાદિકની સમીપે ધર્મેશ્વરણથી સ્કંદશુનિ વિગેરેની પેઠે તત્ત્વશ્રદ્ધાન રૂપ સમ્ય-
ક્ત્વ થાય, તે અધિગમ સમ્યક્ત્વ, આ બન્ને પ્રકારના સમ્યક્ત્વના ઉત્તર ભેદ વિચારતા
દશ ભેદ થાય છે, તેમા ઔપશમિક-સાસ્વાદન-ક્ષાયોપશમિક-વેદ અને ક્ષાયિક એ પાંચ
પ્રકારે નિસર્ગ સમ્યક્ત્વ, અને એવાજ બીજા પાંચ પ્રકારે અધિગમ સમ્યક્ત્વ છે, બન્ને
મળીને દસ પ્રકાર. તથા કારક-રોચક-ને દીપક, અથવા ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક ને ઔપશ-
મિકના ભેદે ત્રણ પ્રકારે પણ સમ્યક્ત્વ થાય છે. અનન્તાતુભ ડી ચતુષ્ક તથા દર્શનમોહ-
નીયની ત્રણ, એ સાત પ્રકૃતિનો સર્વથા નાશ થવાથી જે તત્ત્વશ્રદ્ધાન થાય, તે ક્ષાયિક
સમ્યક્ત્વ. એ સાત પ્રકૃતિમાંથી જે ઉદય પામેથી હોય તેનો ક્ષય, અને અનુદેત પ્રકૃતિનો
ઉપશમ થવાથી સમ્યક્ત્વ મોહનીયના રસોદયવન્તને જે તત્ત્વશ્રદ્ધાન થાય, તે ક્ષાયોપ-
શમ સમ્યક્ત્વ છે. અને એ સાતે પ્રકૃત સત્તામા છતાં મર્વથા ઉપશાન્ત હોય, તેથી જે
તત્ત્વશ્રદ્ધાન ઉત્પન્ન થાય, તે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ છે, જે સમ્યક્ત્વ થવાથી જીવ સદ-
ગુણાનની શ્રદ્ધા કરે અને તે પ્રમાણે સારી રીતે આચરે. મનવ મ કે તે મનુષ્યાન કરાને
માટે તે કારક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. આ સમ્યક્ત્વ સાધુ વિગેરેને હોય છે જે સમ્યક્ત્વથી
શ્રેષ્ઠિકાદિકની પેઠે સદગુણાનમા રૂચિ થાય, પણ તે પ્રમાણે આચરણ ન થાય, તે રોચક-
સમ્યક્ત્વ, અગાર મર્દકાચાર્યની પેઠે સ્વયં તત્ત્વશ્રદ્ધાનરહિત મિથ્યાદષ્ટિ હોય છતાં
બીજાને ધર્મોપદેશાદિ વડે તત્ત્વશ્રદ્ધાન ઉત્પન્ન કરે, તે દીપક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

સૂત્ર-અર્થ-અને સૂનાર્થ, એમ ત્રણ પ્રકારે શ્રુત સામાયિક છે. અથવા અક્ષરશ્રુત
અનક્ષર શ્રુતાદિના ભેદે બહુ પ્રકારે પણ શ્રુતસામાયિક છે આ અક્ષરશ્રુતાદિનો નિવાર
આગળ શ્રુતજ્ઞાનના અધિકારમા બહુ વિસ્તારથી કહેનો છે તેથી તે મ મ ડી આટલી
કંઈપણ નથી કહેતા

ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક-અને ઔપશમિક એમ ત્રણ પ્રકારે ચારિત્રમાયિક છે.
અથવા સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મસ પરાય-અને યથાખ્યાત ચારિત્ર
એમ પાંચ પ્રકારે પણ ચારિત્ર સામાયિક છે. તથા દ્વિવિધ-ત્રિવિધાદિ જા ગળળ વડે પ્રતિ-
પાદિત અણુમતાદિ સ બ ધી દેશવિરતિ સામાયિકચારિત્ર અનેક પ્રકારે છે.

ઉપરોક્ત સર્વ સામાયિકના જુદા જુદા ભેદો વિચારતા, બધા સમુદિત ભેદો પર્યા-
યની અધિક્ષાએ અનન્તા છે, કેમકે સયમ શ્રેણિમા અસખ્યાત લોકાકાંચ પ્રદેશ પ્રમાણ
અધ્યવસાય સ્થાનો છે, તે દરેક અધ્યવસાય સ્થાનો અનન્તા પર્યાયના છે.

એ પ્રમાણે શેષ ચતુર્વિંશતિસ્તવાદિ અધ્યયનોમા અને ચળામધી બીજા શ સ્વ
પરિજ્ઞાદિ અધ્યયનોમા પણ અનુયોગ કરતા (વ્યાખ્યાન કરતા) આજ પ્રમાણે પ્રથમ
ઉપદેશાદિકથી આરભીને નિરૂપિત પર્યન્તના દ્વારે રૂપ ઉપાદયાત નિરૂપિત જળજીવી.
૨૬૭૫-થી-૨૬૭૮.

હવે “ સામાયિક કેને હોય છે ? ” તેનું દ્વાર કહે છે,

જત્સ સામાણિઓ અપ્પા સજમે નિયમે તવે ।

તત્સ સામાહય હોઈ હઈ કેવલિમાસિઅં ॥ ૨૬૭૨ ॥ ૭૨૭-૭૪૭ ॥

જો સમો સવ્વભૂણ્ણસુ તત્સેસુ થાવરેસુ ચ ।

તત્સ સામાહયં હોઈ હઈ કેવલિમાસિઅં ॥ ૨૬૮૦ ॥ ૭૨૮-૭૪૮ ॥

સાવજ્જોગપરિરક્ષણદ્વા સામાઈયં કેવલિયં પસત્તય ।

ગિહત્થધમ્મા પરમેતિ નચા કુજ્ઞા ઘુહો આયહિય પરત્થા ॥૨૬૮૧॥૭૯૯-૨૪૯॥

કેવલિય પઢિપુન્ન પરમં જટ્ટ ગિહત્થધમ્માઓ ।

ત દિપમિઓ પરત્થા સિવં પર વા તદત્થ વા ॥ ૨૬૮૨ ॥

ગિહિનાત્રિ સત્તવજ્જ દુવિહ તિવિહેણ છિન્નકાર્લં ત ।

કાયવ્વમાહ સત્ત્વે કો દોસો મળ્લપ્પમ્મઈ ॥ ૨૬૮૩ ॥

જેનો આત્મા મૂળશુદ્ધિ સયમમા, ઉત્તરશુદ્ધાત્મક નિયમમા અને અનશનાદિ તપમા સ્થિત હોય તેને તથા જે ત્રસ-અને સ્થાવર એવા સર્વ જીવો ઉપર સમાનભાવે વર્તેલા હોય (જીવમાનને આત્મવત્ ગણેલા હોય) તેને સામાયિક હોય છે, એમ શ્રીમાન કેવળી ભગવન્તે કહ્યું છે. સાવય યોગથી (આત્માનું) રક્ષણ કરવાને તા પૂર્ણ અને પવિત્ર સામાયિક શુદ્ધસ્થાઈથી એક છે, એમ જાણીને વિદ્વાન પુરુષે એકા માટે આત્મોપકારક એક સામાયિક કરતું જોઈએ. કેવલિક એટલે પરિપૂર્ણ, પરમ એટલે શુદ્ધસ્થ ધર્મથી એક, તે આત્મહિતકારક સામાયિક, આયોગ-૧૨લોક માટે, અથવા એકા તે પર અને તેને માટે કરતું જોઈએ. (સ પૂર્ણ સામાયિક ન કરી શકે એના) શુદ્ધસ્થાએ પણ એટલાકાંદિ કાળ-પ્રમાણ સર્વશબ્દ વર્ણને દ્વિવિધ-ત્રિવિધે સામાયિક કરતું જોઈએ. સુવશબ્દમા શો હોય છે, કે જેથી તેમા તેના નિષેધ કરાય છે-^૧ (એમ પૂજ્યમા આવે તો) કહેવાતુ કે (સામાયિકમા સર્વ સાવય યોગના નિષેધ કરતા શુદ્ધસ્થને પ્રતિ ભગવાય, કેમકે શુદ્ધાદિમા પૂર્વે અનેક આરભ પ્રવર્તવાના હોય છે, તેથી સામાયિકમા રહેલા શુદ્ધસ્થને તેની) અનુમતિ-૩૫ હોય લાગે છે. ૨૬૭૯-થી-૨૬૮૩

સર્વ સાવયયોગની વિરતિ કરતા, શુદ્ધસ્થને કેવી રીતે અનુમતિ હોય લાગે છે ? તે નિર્બુદ્ધિકાર અને ભાષ્યકાર મહારાજ કહે છે

સવ્વતિ ભાગિઝ્ઞ વિરઙ્ગ લલ્લ જસ્સ સવિયા નત્થિ ।

સો સવ્વિરઙ્ગવાઈ ચુક્કઙ્ગ દેસ ચ સવ્વ ચ ॥ ૨૬૮૪ ॥ ૮૦૦-૨૫૦

સવ્વ તિ ભાગિઝ્ઞ વિરઙ્ગ લલ્લ જસ્સ સવિયા નત્થિ ।

પુઠ્ઠપવત્તસાવજ્જકમ્મસાઙ્ગજ્ઞ મોતુ ॥ ૨૬૮૫ ॥

નણુ તિવિહ તિવિહેણ પચ્ચલ્લાણં સુયમ્મિ ગિહિનોઽવિ ।

ત શૂલવહાર્ણે ન સવ્વસાવજ્જજોગાણં ॥ ૨૬૮૬ ॥

જડ્ઙ્ગ કિંચિદ્દપ્પઓયળમપ્પ વા વિસેસિય વત્થુ :

પચ્ચલ્લેજ્ઞ ન દોસો સયમૂરમણાપ્પચ્છ વ્વ ॥ ૨૬૮૭ ॥

જો વા નિવલ્લમિઝ્ઞમગો પઢિમં પુત્તાઈસવ્વઈનિમિત્તં ।

પઢિવજ્જેજ્ઞ તઓ વા કરેજ્ઞ તિવિહપિ તિવિહેણ ॥ ૨૬૮૮ ॥

જો પુણ પુન્નારદ્ધાણુઙ્ગિયસાવજ્જકમ્મસતાણો ।

તદણુમપ્પરિણ્ઙ સો ન વરઙ્ગ સહસા નિયત્તેઝ ॥ ૨૬૮૯ ॥

સામાઙ્યમ્મિ ડ કણ સમણો ઇવ સાવઓ હવઙ્ગ જમ્હા ।

एएण कारणेणं बहुसो सामाङ्ग्यं कुज्जा ॥ २६९०॥ ८०१-२५१

જો નવિ વઢ્ઢિ રાગે નવિ દોસે દોણહ મજ્જયારમ્મિ ।

सो होइ उ मज्जत्थो सेसा सव्वे अमज्जत्था ॥ २५९१ ॥ ८०३-२५२

કર્મારભની અનુભતિના સદ્ભાવથી જેને સર્વ વિરતિ નથી (એટલે શુદ્ધસ્થ) સર્વસાવધ યોગના ત્રિવિધ ત્રિવિધે ત્યાગ કરે છુ એમ કહીને (વિરતિ કરે છે) તે સર્વ વિરતિ કહેનાર દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ ઉભયનો નાશ કરે છે (જેમ સાવધયોગ કરવા કરાવનાર શુદ્ધસ્થ પ્રત્યાખ્યાન કરે છે) તેમ અનુભતિનું પણ પ્રત્યાખ્યાન કેમ નથી કરતો ? એ (પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવાય છે) પૂર્વશુદ્ધિમાં પ્રવર્તાવેલા સાવધકર્મ ઉપરનો અભિ-
ષેગ તજવાને શુદ્ધસ્થ શક્તિમાન નથી (તેથી સાવધયોગની અનુભતિનું તે પ્રત્યાખ્યાન નથી કરતો.) શુદ્ધસ્થને પણ ત્રિવિધ ત્રિવિધે પ્રત્યાખ્યાન સિદ્ધાન્તમાં કહ્યું-છે. (અગતી સ્તંભમાં કહ્યું છે કે-“ સમણોવાસમસ્સ ણ મતે । પુવ્વમેવ ધૂલે વાળાદવાપ અપચ્ચક્કલાપ મ્મહ, સેણ મતે । પચ્છા પચ્છાદક્કમાણે કિં કરેદ ? ગોયમા ! તોય પઢિક્કમદ, પહુવ્વમ સ્વવેદ, અનાગયં પચ્ચક્કલાદ । તોય પઢિક્કમમાણે કિં તિવિદ્ધ તિવેદેણ પઢિક્કમદ, તિવિદ્ધ દુવિદેણ પઢિક્કમદ, તિરિદ્ધ યગવિદેણ પઢિક્કમદ, જાય યગવિદ્ધ યગવિદેણ પઢિક્કમદ ” ગોયમા ! તિવિદ્ધતિવિદેણ પઢિક્કમદ જાય યગવિદ્ધ યગવિદેણ પઢિક્કમદ ” તે પછી તેના નિષેધ કેમ કરે છે ? એમ કહેવામાં આવે,) તે ત્રિવિધ ત્રિવિધે પ્રત્યાખ્યાન સ્પૂલ પ્રાણાતિપાતાદિકર્તું સમજીકુ, પણ સર્વસાવધયોગનું નહિ. સ્વયંભૂરમય સમુદ્રાદિના માત્રે સંબધી ત્રિવિધ ત્રિવિધે જેમ કેણ પ્રત્યાખ્યાન કરે તે તે દાવને માટે નથી, તેમ જો (કાકમાસાદિ) કિચિત્ નિષ્પ્રયોજન, અથવા (અનુષ્ઠ શ્લેષની બહાળના હસ્તિદંતાદિ) અપ્રાપ્ય વસ્તુ વિશેષનું ત્રિવિધ ત્રિવિધે પ્રત્યાખ્યાન કરે, તે તે દાવને મટે નથી, અથવા કેણ આર્ય લેનાની ઇચ્છાવાળો, પુત્ર-પરિનારાદિના નિમિત્તે (વિલબ કરતો), અગી-
આર પ્રતિમાં અગીયાર કરે, અને તે ત્રિવિધ ત્રિવિધે પ્રત્યાખ્યાન કરે, (તે દાવ નથી.) પણ જે પૂર્વ આરભેય અને નહિ તજેત સાવધકર્મસંતાનવાળો હોય, તે તેની અનુ-
ભતિના પરિણામને એકદમ નિર્વાણને શક્તિમાન નથી થતો, તેથી તે ત્રિવિધ ત્રિવિધે પ્રત્યાખ્યાન ન કરે, સામાયિક કરતી વખતે શુદ્ધસ્થ આવક પણ સાધુ જેવો થાય છે. કારણ કે ધણી કરીને અશુભયોગ રહીતપણા થકી ધણી નિર્જર કરે છે. (મધ્યસ્થ થયેને) ધણીનાર સામાયિક કરના જો એ જે રાગ અથવા દ્વેષમાં ન વર્તેતો હોય પણ બન્નેના મધ્યમાં હોય, તે મધ્યસ્થ કહેનાય છે, તે શિનાયના સર્વ અમધ્યસ્થ છે. ૨૬૯૦-૨૬૯૧

હવે “ કયુ સામાયિક કયા હોય ? ” તે જણાવવાને ત્રણ કાર ગાથાઓ કહેછે.

खेत दिसि-काल-गङ्ग-भविय-सन्नि-ऊमास-दिट्ठिमाहारे ।

पञ्च-सुत-जम्म-ठिङ्गे वेय-सण्णा-कसाया-ऽऽउ ॥ २६९१ ॥ ८०४-२५३

जीवो पमायवहुलो बहुसोऽपि अ बहुविहेसु अत्थेसु

एएण कारणेण बहुसो सामाङ्ग्यं कुज्जा ॥ ८०२ ॥

છવ ધણા પ્રકારના શબ્દાદિ અર્થોમાં વાર વાર પ્રમાદી બને છે. તે કારણથી વાર-
વાર સામાયિક કરેકુ.

નાળે જોગુ વઝોગે સરીર-સઠાળ સઘયણ માળે ।

લેસાપરિણામ વેયણા ય સમુઘાયકમ્મે ય ॥ ૨૬૧૩ ॥ ૮૦૫-૨૫૪

નિવ્નેટ્ટણમુવ્વટ્ટે આસવકરણ તહા અલકારં ।

સયણાસણઠાળટ્ટે ચકમતે ય કિ કહિય ॥ ૨૬૧૪ ॥ ૮૦૬-૨૫૫

ક્ષેત્ર-દિશા-કાળ-ગતિ-લાવિક-સંજ્ઞા-ઉત્થાસ-દષ્ટિ-આહારક-પર્યાસ-મુક્તિ-ગમ-સ્થિતિ-વે. સંજ્ઞા-કપાય-આયુષ-જ્ઞાન-યોગ-ઉપયોગ-શરીર-સંસ્થાન-સઘયણતુ પ્રમાણ, તથા હેરથાના પરિણામ-વે. ના-સમુદાયત કર્મ-નિવેદન-ઉદ્વર્તન-આશ્રવકરણ-અલકાર-શયન-આશન અને એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને જવા, કયા કયુ મામાયિક કહ્યું છે ? (તે કહીશું) ૨૧૮૭-થી-૨૬૯૬

પ્રથમ ક્ષેત્રદારની અપેક્ષાએ ઉધ્વલોકાદિમા કયુ મામાયિક કયા હોય ? તે કહે છે સમ્મસુયાળ લાભો ઉઢ્ઠે ય અહે ય તિરિયલોણ ય ।

વિરઈ મણુસલોણ વિરયાવિરઈ ય તિરિણસુ ॥ ૨૬૧૫ ॥ ૮૦૭-૨૫૬

પુવ્વપઢિવળણયા પુળ તીસુવિ લોણસુ નિયમઓ તિણ્હ ।

ચરણસ્સ દોસુ નિયમા મયાણિજ્ઞા ઉઢ્ઠલોગમ્મિ ॥ ૨૬૧૬ ॥ ૮૦૮-૨૫૭

સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને શ્રુતસામાયિકના લાભ ઉધ્વ-અધો-અને તિર્થા લોકાર્થ થાય છે, (ચારિત્ર સામાયિકમાથી) સર્વ વિરતિ મનુષ્ય લોકમાજ પ્રાપ્ત થાય છે, અને દેશવિરતિ તિર્યંચામા પણ થાય છે ત્રણે સામાયિક પૂર્વ પ્રાપ્ત થયા હોય એવા જોયે તો ત્રણે લોકમા અવશ્ય હોય છે, ચારિત્ર સામાયિકવાળા અધોલોક અને તિર્થાલોકમા અવશ્ય હોય છે, ઉધ્વલોકમા તો હોએ ખરા ને ન પણ હોય ૨૬૯૫-૨૬૯૬

સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને શ્રુતસામાયિક, અધો-ઉધ્વ-અને તિર્થાલોકમા પ્રાપ્ત થાય છે તેમા મરૂપર્વત તથા દેવલોકાદિ ઉધ્વલોકમા નિર્સર્ગથી અથવા અધિગમથી સમ્યક્ત્વ સામાયિકના લાભ થાય છે અને તેજ વખતે શ્રુતઅજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનરૂપે પરિણમતુ હોવાથી શ્રુતજ્ઞાનનો લાભ થાય છે અધોલોકની અદર અધોગામમા તથા નરકોમા જેઓ સમ્યક્ત્વ પામે છે, તેમને પણ યથોક્ત બે સામાયિકની પ્રાપ્તિ થાય છે એ પ્રમાણે તિર્થા લોકમા પણ ઉપરોક્ત બે સામાયિકનો લાભ થાય છે એ ત્રણે લોકમા ઉપરોક્ત બે સામાયિકની પ્રાપ્તિ થાય છેજ, પણ એમ ન સમજવું કે એ બે સામાયિકનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે, કેમકે તિર્થાલોકમા અગ્નિ-દ્વીપ અને બે સમુદ્ર પ્રમાણ મનુષ્યલોકની અદર નીચું ચારિત્ર સામાયિક પણ પ્રાપ્ત થાય છે આ ચારિત્ર સામાયિક તિર્થાલોકમાજ પ્રાપ્ત થાય છે, અન્યન નથી થતુ, કેમકે તેના અધિકારી મનુષ્યોજ છે, બીજા નથી એ સબધી ક્ષેત્રના નિયમ તો વિશેષજ જાણે અને દેશવિરતિ મામાયિકનો લાભ તિર્યંચ તથા મનુષ્યોને થાય છે.

ઉપરોક્ત ત્રણે સામાયિક પૂર્વ પ્રતિપત્ત (પૂર્વે પુષિલા) જોયે તો અવશ્ય ત્રણે લોકમા હોય છે, પણ ચારિત્ર સામાયિકવાળા પૂર્વપ્રતિપત્તિ જોયે અધોલોક-અને તિર્થાલોકમા અવશ્ય હોય છે, ઉધ્વલોકમા ભજના હોય છે, એટલે કે કોઈ વખત હોય, અને કોઈ વખત ન પણ હોય. ૨૬૯૫-૨૬૯૬

હવે દિગ્દ્વાર કહેવાને માટે સાત પ્રકારની દિશાઓ જણાવીને, નામ-સ્થાપના-દિશાનુ ૨૫૩૫ મુગમ હોવાથી તે કહ્યા સિવાય પ્રથમ દ્રવ્યદિશાનુ અને ક્ષેત્રદિશાનુ ૨૫૩૫ કહે છે.

નામં ઠવળા દવિષ્ સ્વેત્ત દિસા તાવસ્વેત્ત પળળવણ્ ।

સત્તમિયા ભાવદિસા પરુવળા તસ્ત કાયવ્વા ॥ ૨૬૧૭ ॥ ૮૦૧-૨૫૮

તેરસપરસિયં જં જહળળઓ દસદિસાગિર્દે દવ્વં ।

ઝકોસમળંતપરસિય ચ સા હોઈ દવ્વદિસા ॥ ૨૬૧૮ ॥

એકેકો વિદિસાનુ મજ્ઞે ય દિસાનુમાયયા દો દો ।

વિતિ દસાનુગમળ્લે દસદિસમેકેકર્યં કાઝ ॥ ૨૬૧૯ ॥

ત ન દસદિસાગારં જં ચઝરસ્પતિ ત્તઝ દવ્વદિસા ।

સ્વેત્તદિસઠ્ઠપરસિયરુયગાઓ મેરુમજ્ઞમિ ॥ ૨૭૦૦ ॥

નામદિગ્-સ્થાપનાદિગ્-દ્રવ્યદિગ્-ક્ષેત્રદિગ્-પ્રમાપદિગ્-અને સાતમી ભાવદિગ્ એ સાત દિશા છે તેની પ્રકરણા ૨૨-ની, જન્યથી તેર પ્રદેશના અવગાહવાણુ ને તેર પ્રદેશવાણુ અને ઉત્કૃષ્ઠથી અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાહવાણુ અનન્તપ્રદેશવાણુ, દસદિશાની આકૃતિવાણુ જે દ્રવ્ય, તે (દસદિશાની ઉત્પત્તિનુ કારણ હોવાથી) દ્રવ્યદિગ્ કહેવાય છે, વિદિશાઓમા એકેક અને મંથમાં એક તથા દિશાઓમા બે બે દીર્ઘ (એમ જન્ય તેર પ્રદેશિક, દ્રવ્યદિગ્ થાય છે.) બાળઓ વળી એમ કહે છે કે દસદિશામા એકેક પરમાણુ સ્થાપીને દસદિશાકારવાણુ જે દ્રવ્ય થાય, તે દ્રવ્યદિગ્. પણ તે દશ પ્રદેશવાણુ દ્રવ્ય દસદિશાકારવાણુ નથી, કેમકે તે ચોખકુ થાય છે. તેથી તે દ્રવ્યદિગ્ ન કહેવાય, મેરુમંથે આકર્યક પ્રદેશથી ક્ષેત્રદિગ્ કહેવાય છે, ૨૬૮૭-થી-૨૭૦૦

નામદિગ્-સ્થાપનાદિગ્-દ્રવ્યદિગ્-ક્ષેત્રદિગ્-પ્રમાપદિગ્-તાપક્ષેત્રદિગ્-અને સાતમી ભાવદિગ્ આ સાત પ્ર-પ્રમાથી પ્રથમના બે પ્રકાર મુગમ હોવાથી, તેના વિચાર કયા સિવાય પ્રથમ દ્રવ્યદિશાનુ ૨૫૩૫ કહીએ છીએ, દ્રવ્યજ દસ દિશાઓના ઉત્થાનનો હેતુ હોવાથી તેને દ્રવ્યદિગ્ કહેવાય છે. અથવા દ્રવ્યપ્રવાન-દ્રવ્યસ બધી દિશા તે દ્રવ્યદિગ્ કહેવાય છે તેમા જન્યથી તેર પ્રદેશી અને ઉત્કૃષ્ઠથી અનન્તપ્રદેશી એવુ દસદિશાની આકૃતિવાણુ દ્રવ્ય, સ પૂર્ણ દસદિશાઓના ઉત્થાનનુ કારણ હોવાથી તે દ્રવ્યદિગ્ કહેવાય છે ઉદાહરણ તરીકે એક પરમાણુ મંથમા અને ચાર પરમાણુ ચાર વિદિશામા સ્થાપવા, તથા ચાર દિશાઓમા બેબે દીર્ઘપણે સ્થાપવા એમ તેર પ્રદેશાવગાહી રક ધરે એક પરિણામ પામેણુ દ્રવ્ય, તેને જન્યથી દ્રવ્યદિગ્ કહેવાય છે તેની સ્થાપના આ પ્રમાણે છે —

એક પરમાણુને સ્થાને જે બેથી માડીને અનન્ત પરમાણુ સુધીની અવગાહના કરવામા આવે, તો પણ તે દશ દિશાઓના ઉત્થાનનો હેતુ હોવાથી દ્રવ્યદિશ્ થાય છે આ કારણથી ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત પ્રદેશી દ્રવ્ય કહ્યું છે. તેના પણ જઘન્યથી તેર પ્રદેશમા અને ઉત્કૃષ્ટથી અસખ્યાત પ્રદેશમા અવગાહ હોય છે.

શિષ્ય —જે દ્રવ્યથી દસ દિશાઓનું ઉત્થાન થાય છે, તે દ્રવ્યને આપ દ્રવ્યદિશા કહો છો તેમા જઘન્યથી તેર પ્રદેશો વડેજ તે થાય છે, ન્યૂનાધિક પ્રદેશો વડે નથી થતું એમ કહેવામા કંઇ સુક્તિ છે ?

આચાર્ય —મધ્યમા એક પરમાણુ સ્થાપવો જોઇએ. તે સિવાય દિશાઓની વ્યવસ્થા કરી શકાય નહિ. તે પછી મધ્ય પરમાણુની ચારે દિશામા એકેક પરમાણુની સ્થાપના કરીએ, એટલે છ દિશાઓનું ઉત્થાન થાય, પણ ચાર નિર્દિશાઓનું ઉત્થાન ન થાય, કેમકે એક પરમાણુથી વિદિશા ન ઉત્પન્ન થાય. 'વગવવસો ગાર્ઠ નતપવસા વ સે કુત્તણા' એકપ્રદેશાવગાહી પરમાણુને સાત આકાશ પ્રદેશની સ્પર્શના હોય છે. એ વચનથી એક પરમાણુનો છ દિશાઓ સાધજ સબધ હોય છે. જે પરમાણુનો વિદિશાઓની સાથે સબધ હોય, તો તેને અગીઆર આકાશ પ્રદેશની સ્પર્શના થાય, પણ સાત પ્રદેશની ન થાય. એ કારણથી બીજા પણ ચાર પરમાણુ ચાર દિશાઓમા સ્થાપવા એટલે બધા મળીને નવ થાય. આ નવ પરમાણુની પણ વિદિશાઓનું ઉત્થાન ન થાય, કેમકે દિશાઓમા જે બીજા ચાર પરમાણુઓ સ્થાપ્યા છે, તેથી પણ દિશાઓનું ઉત્થાન થાય છે તે કારણથી વિદિશાઓના ઉત્થાન માટે બીજા પણ ચાર પરમાણુ ચાર ખુણામા સ્થાપીએ એટલે દશ દિશાઓના ઉત્થાનનું ક્ષેત્ર જઘન્યથી તેર પ્રદેશવાળું થાય, ન્યૂનાધિક ન થાય. આની સ્થાપના જે બતાવી છે, તે મુઘ્ધ શિષ્યજનને સમજાવના માટે માત્ર કહી છે મથાર્થ પછે તો તે બતાવી શકાય નહિ.

બીજા કેટલાક વ્યાખ્યાતાઓ દસે દિશાઓમા એકેક પરમાણુ સ્થાપીને જઘન્યથી દસ પરમાણુવાળા દ્રવ્યને દ્રવ્યદિશ્ કહે છે, તે યોગ્ય નથી કેમકે દસદિશાના આકારવાળા દ્રવ્યને વિશેષજ પ્રુષ્પોએ ચતુષ્કોણ રૂપે જોયું છે તે પૂર્વે બતાવેલ સ્થાપનાના અનુસારે જોનાથી જણાયે, તથા જે તે દશદિશામા સ્થાપેલુ દશપરમાણુવાળું દ્રવ્ય વૃત્તા કારજ થાય છે. આથી અચતુષ્કોણ હોવાથી તે દ્રવ્યદિશ્ ન થાય. વળી મધ્યમા એક પરમાણુ ન મુકનામા આવે, તો તેની અપેક્ષા સિવાય દિશાઓની કટાનાજ ન કરી શકાય, અને જે તે પરમાણુ મધ્યમા મુકવામા આવે તો અગીઆર પરમાણુ થવાથી દશની મજબાની હાનિ થાય, માટે આ માન્યતા ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય છે

મૈત્રના મધ્યમા અષ્ટપ્રદેશી રચકથી બીજા ક્ષેત્રદિશ્ થાય છે તિર્ગ્ગલોકના મધ્ય ભાગમા લગભગ પહેલાનાઈએ એક રાજ પ્રમાણુ, સર્વ પ્રતરોમાના બે મુલક આકાશ પ્રદેશના પ્રતર છે. તે બન્ને પ્રતરો મૈત્રના મધ્ય પ્રદેશમા મધ્ય ભાગ પામે છે. તે મધ્ય ભાગમા ઉપરના પ્રતરના ચાર આઠાશ પ્રદેશ અને નીચેના પ્રતરના ચાર આઠાશ પ્રદેશ એ આઠે પ્રદેશને સિદ્ધાન્ત પરિભાષાથી રચક કહેવામા આવે છે સમસ્ત તિર્ગ્ગલોકના મધ્ય ભાગમા રહેલ આ અષ્ટ પ્રદેશીરચક છે, તે ક્ષેત્રથી છએ દિશા અને ચાર વિદિશાઓનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે જેમકે યથોક્તરચકથી બહાર ચાએ દિશાઓમા પ્રથમ બન્ને આકાશ પ્રદેશ હોય છે તેની આગળ ચાર ચાર પ્રદેશો હોય છે, તેની આગળ છ છ પ્રદેશો હોય છે, અને તેની આગળ આઠ આઠ પ્રદેશો હોય છે, એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર એકિવડે ચારે

દિશાઓમાં પૃથક પૃથક સમજવું. એ પ્રમાણે કરવાથી માડાની ઉલીના આકારે પૂર્વાદિ ચાર મહાદિશાઓ થાય છે, અને એ ચાર દિશાઓના ચાર અન્તરાલ ખુણાઓમાં ઉપર કહેલ વૃદ્ધિ રહિત છેદાઓલી મુકતાવળીના આકારે ચાર વિદિશિઓ થાય છે. તથા ઉપરની દિશા તરફ ચાર આકાશ પ્રદેશોથી આરંભીને, ઉપરેકત વૃદ્ધિ રહિત હોવાથી માત્ર ચાર પ્રદેશી અને રૂપક જેવી, ચાર ખુણાવાળી દહાકાર એક ઉધે દિશા થાય છે એજ પ્રમાણે નીચેની તરફ પણ અષ્ટો દિશા થાય છે. એ પૂર્વાદિ દસ દિશાઓના નામ આ પ્રમાણે છે. હવેગેહ જમ્મા ય નેરહ વાહળીય વાયવ્યા. સોમાદશાણા ચિય ચિમલાય તવાયબોધવ્યા ॥ ૧ ॥ હવે વિજયદ્વારાણુસારઓ સેસિયા પદ્ધણઓ. અટ્ટવિ તિરિય દિસાઓ ઉટ્ટ ચિમલા તવાવાહોર ॥

હવે તાપક્ષેત્રદિશા-પ્રજ્ઞાપકદિશા-અને ભાવદર્શાનુ સ્વરૂપ કહે છે--

જેસિં જત્તો સૂરો ઉપડ તેસિં તરૂં હવડ પુવા ।

તાવવિલ્લત્તદિસાઓ પયાહિણ સેસિયાઓ સિં ॥ ૨૭૦૧ ॥

પણવઓ જદમિમ્મહો સાં પુવા સેસિયા પયાહિણઓ ।

અટ્ટારસ ભાવદિસા જીવસ્મ ગમાગમો જેમ્મ ॥ ૨૭૦૨ ॥

પુદ્ધવિ-જલ-જલણ-વાયા મૂલ-સ્વય મા-પોરવીયા ય ।

વિ-તિ-ચત્ત-પચિદિય-તિરિય-નારના-દેવસવાયા ॥ ૨૭૦૩ ॥

સમુચ્છિમ-કમ્મા-કમ્મભૂમગનરા તહતરવીવા ।

ભાવદિસા દિસ્સહ જ સસારી નિયમયેયાર્હિ ॥ ૨૭૦૪ ॥

ભરતાદિ ક્ષેત્રમાં રહેનારા જે મનુષ્યોને જે દિશામાંથી સૂર્ય ઉદય પામે છે, તેમની પૂર્વ દિશા કહેવાય છે. (સૂર્યોદયની અવેશ્નાએ પૂર્વદિશાનો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે, તેથી તેને તાપક્ષેત્ર દિશા કહેવાય છે) એ પ દક્ષિણાદિ દિશાઓ એ તાપક્ષેત્ર દિશાની પ્ર દક્ષિણાથી જાણવી (સૂર્ય સન્ન્યુષ ઉભા રહેતા જમણે બાજુએ દક્ષિણ દિશા, પાછળ પશ્ચિમ દિશા, અને ડાબી તરફ ઉત્તર દિશા છે) જે દિશાની સન્ન્યુષ રહીને વ્યાખ્યાતા સૂત્રાર્થ તુ કથન કરે, તે પ્રજ્ઞાપક પૂર્વદિશા કહેવાય, અને એ પ દક્ષિણાદિ (ઉપર સુજળ) તેની પ્રદક્ષિણાએ જાણવી. જે પૃથ્વી આદિસ્થાનોમાં કર્મની પરાધીનતાથી જીવની ગત્યાગતિ થાય, તે ભાવદિશા કહેવાય છે. તેના અઠાર ભે. છે પૃથ્વી-જળ-અગ્નિ-વાયુ-વનસ્પતિ (કમળ-કન્દ વિગેરે) મૂળખીજ, સ્કંધખીજ (શણકી વિગેરે), અમ્બખીજ (કોર રક વિગેરે), પર્વ-ખીજ (શેરડી વિગેરે) તથા (કૃમિ વિગેરે) એ ઇન્દ્રિય, (કીડી વિગેરે) તેઇન્દ્રિય, (ભ્રમ-રાહિ) ચૌદિન્દ્રિય, પચેદ્યમા (જળચર-ચલચર-ખેચર આદિ) તર્ક ચ, નારકી, દેવમ-મુહ, તેમજ કર્મેભૂમિ-અકર્મેભૂમિ-અને અન્તરદ્વિપના સમુચ્છિમ મનુષ્યો આ અઠાર પ્રકારે ભાવદિશા છે. કેમકે એ પૃથ્વી આદિ પચાસાવડે સસારી જીવ નિયતપણે જણાય છે. (તેથી તે પચાસાર્થથી ભાવદિશા કહેવાય છે.) ૨૭૦૧-૨૭૦૪.

અહીં પ્રસ્તુતમાં કઈ દિશાઉ પ્રયોજન છે ? તે જણાવીને ક્ષેત્રદિશાનુ જે પ્રયોજન છે તે કહે છે.

સ્તેત્તદિસામ્મ પગય સેસદિસાઓ પસગઓઽમિહિયા ।

સંભવઓ વા વર્ષ સામદ્યં જત્ય જ હુજ્જા ॥ ૨૭૦૫ ॥

પુદ્ધાઇયાસુ મહાદિસાસુ પડિવજ્જમાણઓ હોઇ ।

પુદ્ધપડિવણઓ પુણ અણયરીય દિસાએ ડ ॥ ૨૭૦૬ ॥ ૮૧૦-૨૫૯

છિન્નાવલિ-સ્વમાગિદિસામુ સામાય્ય ન જ તામુ ।

મુદ્દામુ નાવગાહૃ જીવો તાઓ પુણ કુસિન્જા ॥ ૨૭૦૭ ॥

(અહીં દિગ્દશરૂપા) દેશદિશાથી પ્રયોજન છે, ગેષદિશાઓ (નામસ્થા-

પનાદિ) તે પ્રમગથી કહી છે અથવા ગેષદિશાઓની અદર જ્યાં જે સામાયિક સભવે, તે વિચારીને કહેવું, (અથવા મૂળ આવશ્યકથી જાણી લેવું) પૂર્વાં આરે મહાદિશાઓમા (વિરક્ષિત કાળે, આરે સામાયિક) પ્રતિપદમાન હોય છે, (એકાન્તે હોય જ એવો નિશ્ચય નહિ, કંચિત્ હોય, અને કદાચિત્ નપક્ષ હોય) પરંતુ પૂર્વ પ્રતિપદતો ગમે તે દિશામા અવશ્ય હોયજ. ૧૭મ મુકતાવળી જેની આર વિદિશાઓમા અને ચતુષ્પ્રદેશી રચકારવાળી ઉર્ધ્વ તથા અધોદિશામા કોષપણ સામાયિક નથી હોતુ, કેમકે તે છએ ૧૬ દિશાઓમા ૭૨ સ પૂજ્ય અવગાહતો નથી. (જ્યન્યથી પણ ૭૨ અસંખ્યાન પ્રદેશમા અવગાહે અને એ દિશાઓ તો એક પ્રદેશી તથા ચારપ્રદેશી હોવાથી તેટલા પ્રમાણમા તેનો અવગાહ થઈ શકે નહિ.) પરંતુ આમ તેમ રૂપનામા સામાયિકના ૭૨ છએ દિશાને સ્પર્શે, ૨૭૦૭ હવે કાળદ્વાર કહે છે.

સમ્મત્તસ્સ સુયસ્સ ય પડિવત્તી છવ્વિહેવિ કાલમ્મિ ।

નિરઙ્ગ વિરચાવિરઙ્ગ પડિવજ્જહં દોસુ તિસુ વાવિ ॥ ૨૭૦૮ ॥ ૮૧૧-૨૬૦

તદ્યામ્મુ તિમ્મ ઓસપ્પિણોપ ઉસ્સપ્પિણીપ દોમુ તુ ।

નોઉસ્સપ્પુવસપ્પિણિકાલે તિમ્મ સમ્મ મુત્તાહ ॥ ૨૭૦૯ ॥

પલિભાગમ્મિ ચરત્થે ચરવ્વિહ ચરણવજ્જિયમકાલે ।

ચરણપિ હુજ્જ ગમણે સંય સત્થય સાહરણે ॥ ૨૭૧૦ ॥

છએ પ્રકારના કાળમા સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુતમામાયિકની પ્રતિપત્તિ સભવે છે. તથા સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિ (ઉત્તરર્પિણીના) બે આગમા, અને (અનર્તર્પિણીના) ત્રણ આરામા પ્રાપ્ત થાય છે. અવસર્પિણીના ત્રીજા આદિ ત્રણ આરામા અને ઉત્તરર્પિણીના બે આરામા (દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ પામનારા હોય છે.) તથા નોઉત્તરર્પિણીઅવસર્પિણી કાળમા ત્રણ આરાની અદર સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુતમામાયિક (૭૨ પામે છે) થોડા આરાના પ્રતિભાગમા આરે પ્રકારના સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે, અમળે (બાહ્ય દ્વીપ સમુદ્રમા) ચાગિન વિના (પ્રથમના ત્રણ સામાયિક) પ્રાપ્ત થાય છે, (ન દીર્ઘરદ્વીપમા) જતા વિદ્યાચારણ મુનિઓને ચારિત્રસામાયિક પક્ષ હોય છે અને (દેવાદિના) મહુરણથી સર્વ કાળે સર્વ સામાયિક હોય છે ૨૬૦૮-થી-૨૬૧૦

સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુતમામાયિકની પ્રાપ્તિ સુરમદુરમાદિક છએ પ્રકારના કાળમા સભવે છે તેમા પૂર્વ પ્રતિપદતો હોય છેજ. તથા અવસર્પિણી કાળના મુપમ-દુપમમાદિ ત્રણ આરામા સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે, અને પૂર્વ પ્રતિપદતો ચાર સામાયિકનાળા હોય છે આજ પ્રમાણે આગળ પલ પૂર પ્રતિપદના સબ્ધમા સમજવું ઉત્તરર્પિણી કાળના ૮ પમમુપમા અને મુપમદુ પમા નામના બે આરામા સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે, અને પૂર્વ પ્રતિપદતો હોય છે જ. પ્રતિભાગની અપેક્ષાએ દરકુર અને ઉત્તરકુરમા મુપમ મુપમાઆરો વર્તે છે, હરિવર્ષ અને રમ્યકમા મુપમા આરો વર્તે છે, હૈમવન અને ઐરવ્યવત મા મુપમદુ પમા આરોવતે છે, તથા પાય મહાપિંદેહમા દુ પમ મુપમા આરો વર્તે છે આ આરે સ્થળે ઉત્તરર્પિણી અનર્તર્પિણી કાળને અસાવ હોવાથી ત્યાં નોઉત્તરર્પિણી અવસર્પિણી કાળ કહેવાય છે. સુરમસુરમાદિકાળ

વિશેષની સાથે ત્યાના કાળની સમાનતા હોવાથી એ ચારે મુખમુખમાદિ આરા કહેવાય છે, એવા સ્વરૂપવાળા નોહિતસર્પિણી અવસર્પિણી કાળની અદર પ્રથમના ત્રણ આગમા એટલે દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂમા, હરિવર્ષ અને ન્ય ભા, હૈમવત અને ઐરણ્યવતમા સમ્યક્ત્વમામા ચિક તથા શ્રુતમામાયિક જીવ પ્રાપ્ત કરે છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત તો હોય છે ન્યા હુ પમ મુખમાના જેવો કાળ વર્તે છે એવા મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અદર ચારે પ્રકારના સામાયિક પ્રાપ્તિ થાય છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત તો હોય છે જ.

ન્યા ઉપરોક્ત સ્વરૂપવાળા કાળનો અભાવ છે એવા બહારના ક્ષીપ-મમુકોમા ચા રિત્ર મામાયિક મિવાય પ્રથમના ત્રણ સામાયિક મત્ત્યાદિ જીવો પ્રાપ્ત કરે છે, અને ન દી-શરાદિક્ષીપમા વિદ્યારણાદિ સુનિઓના ગમનથી પૂર્વપ્રતિપત્ત ચારિત્ર મામાયિકપણ હોય છે તથા દેવ વિગેરેના સહરણની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે, તો સર્વ-ચારે પ્રકારના સામાયિક સર્વ કાળની અદર હોય છે. ૨૭૦૮-થી-૨૭૧૦

હવે ગતિ દ્વાર-અને સંજિદ્વારથી મામાયિકનો વિચાર કરે છે

ચડસુવિ ગર્હસુ નિયમા સમ્મત્તસુચસ્સ હોઈ પઢિવત્તી ।

મણુણસુ હોઈ વિરઈ વિરયાવિરઈ ચ તિરિણસુ ॥ ૨૭૧૧ ॥ ૮૧૨ ૨૬૨

મવસિદ્ધીઉળ જીવો પઢિવજ્જઈ સો ચડણ્હમણ્ણયર ।

પઢિસેહો પુળ અસણિ-મીસણ સણિ પઢિવજ્જે ॥ ૨૭૧૨ ॥ ૮૧૩-૨૬૨

પુણસદ્દાદરસણી સમ્મ મુણ હોજ્જ પુવ્વપઢિવજ્જો ।

મીસો મવત્ત્યકાલે સમ્મત્ત-ચરિત્તપઢિવજ્જો ॥ ૨૭૧૩ ॥

ચારે ગતિમા શ્રુતમામાયિક અને સમ્યક્ત્વમામાયિકની પ્રતિપત્તિ અવશ્ય હોય છે, મનુષ્યોમા મર્ત્યવિરતિ અને તિર્યચોમા દેશવિરતિ સામાયિકની પ્રતિપત્તિ થાય છે, જે ભવ્ય સિદ્ધિ જીવ છે, તે ચાર સામાયિકમાથી કોઈ પણ એક મામાયિક પામે છે, પણ અમક્ષિ અને મિશ્રક (મિદ્ધ) કોઈપણ મામાયિક પામતા નથી (પરંતુ) મક્ષી જીવ તો (ચારમાથી કોઈપણ એક સામાયિક) પામે છે. પુન શબ્દથી અમ જીવ અમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિક પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય છે, તથા મિશ્રકારમા (ભવસ્થકેવળી) ભવસ્થ કાળમા અમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર સામાયિકના પૂન પ્રતિપત્તિ હોય છે ૨૭૧૧-થી-૨૭૧૩

નારકી-તિર્યચ-મનુષ્ય-અને દેવ, એ ચારે ગતિમા અમ્યક્ત્વમામાયિક અને શ્રુત મામાયિકની પ્રતિપત્તિ અવશ્ય થાય છે. પરંતુ તેની પ્રતિપત્તિ સદૈવ થાય છે એમ ન મમ-જીવ, કોઈવખત તેનું અન્તર પણ પડે છે. એ વાત આગળ કહેવાશે. આ જે મામાયિકના પૂર્વ પ્રતિપત્તિ હોય એવા જીવો તો સદૈવ હોય છે. સર્વ વિરતિ મામાયિકની પ્રતિપત્તિ મનુ-ષ્યોમાજ થાય છે, અન્યગતિમા નથી થતી આ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય એવા જીવો તો આ ગતિમા મર્ત્ય હોય છે તથા તિર્યચોમા દેશવિરતિ સામાયિકની પ્રતિપત્તિ મ ભવનથી હોય છે, અન્ય મર્ત્યને હોય એવો નિયમ નથી, કોઈ વખત કોળે હોય અને કોળે ન પણ હોય પૂર્વ પ્રતિપત્તિ તો તેમા મદૈવ હોય છે

જેને ભવિષ્યમા મોક્ષ પ્રાપ્ત થનાર હોય, તે ભવ્ય સિદ્ધિક કહેવાય છે. તેવો જીવ ચારમાથી કોઈપણ એક મામાયિક પામે છે એટલે કે કોઈ વખત અમ્યક્ત્વ અને કોઈ વ-ખત શ્રુતસામાયિક પામે છે, કોઈ વખત દેશવિરતિ પામે છે તથા કોઈ વખત સર્વ વિરતિ પણ પામે છે અનેક ભવ્ય જીવોની અપેક્ષાએ પૂર્વ પ્રતિપત્તિ ચારે મામાયિકવાળા જીવો સદૈવ હોય છે.

છિન્નાવલિ-સ્વગાગિદિસામુ સામાય્ય ન જ તામુ ।

મુદ્દામુ નાવગાહૃ જીવો વાઓ પુણ કુસિજ્જા ॥ ૨૭૦૭ ॥

(અહીં દિગ્દારમા) દેશદિશાથી પ્રયોજન છે, એપદિશાઓ (નામસ્થાપનાદિ) તે પ્રસંગથી કહી છે અથવા એપદિશાઓની અદર બધા જે સામાયિક મળવે, તે વિચારીને કહેવું, (અથવા મૂળ આવશ્યકથી બાણી લેવું) પૂર્વાદિ ચારે મહાદિશાઓમા (વિનક્ષિત કાળે, ચારે સામાયિક) પ્રતિપદમાન હોય છે, (એકાન્તે હોય જ એવો નિશ્ચય નહિ, કદાચિત્ હોય, અને કદાચિત્ નપદ્ધ હોય) પરન્તુ પૂર્વ પ્રતિપદ્ધતો ગમે તે દિશામા આવશ્ય હોયજ, છત્ર મુક્રાવળી જેની ચાર વિદિશાઓમા અને ચતુષ્પ્રદેશી રચકાકારવાળી ઉર્ધ્વ તથા અધોદિશામા કેષપલ સામાયિક નથી હોતુ, કેમકે તે છએ છદ્ધ દિશાઓમા છત્ર સ પૂજા અવગાહતો નથી (જ્યન્યથી પણ છત્ર અસ ખ્યાત પ્રદેશમા અવગાહે અને એ દિશાઓ તે એક પ્રદેશી તથા ચારપ્રદેશી હોવાથી તેટલા પ્રમાણમા તેનો અવગાહ થઇ શકે નહિ,) પરન્તુ આમ તેમ રૂપમા સામાયિકના છત્ર છએ દિગાને અપજ છે, ૨૭૦૭ હવે કાળદ્વાર કહે છે

સમ્મત્તસ્સ સુયસ્સ ય પડિગત્તી છવ્વિહેવિ કાલમ્મિ ।

વિરહ વિરયાવિરહ પડિવજ્જહ દોસુ તિસુ વાવિ ॥ ૨૭૦૮ ॥ ૮૧૧-૨૬૦

તદ્યાદમ્મ તિમ્મ ઓસપ્પિણીર ડસ્સપ્પિણીર દોમ્મુ તુ ।

નોડસ્સપ્પુવસપ્પિણિકાલે તિમ્મ સમ્મ મુત્તાહ ॥ ૨૭૦૯ ॥

પલિભાગમ્મિ ચરત્ત્યે ચરગ્ગિહ ચરણવજ્જિયપકાલે ।

ચરણપિ હુજ્જ ગમણે સચ સવત્થ સાહરણે ॥ ૨૭૧૦ ॥

છએ પ્રકારના કાળમા સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુતમામાયિકની પ્રતિપત્તિ સભવે છે તથા સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિ (ઉત્તરર્પિણીના) બે આરામા, અને (અનસર્પિણીના) ત્રણ આરામા પ્રાપ્ત થાય છે અપમર્પિણીના ત્રીજા આદિ ત્રણ આરામા અને ઉત્તરર્પિણીના બે આરામા (દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ પામનારા હોય છે) તથા નોડત્તસર્પિણીઅવસર્પિણી કાળમા ત્રણ આરામની અદર સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુતમામાયિક (છત્ર પામે છે) એવા આરામના પ્રતિભાગમા ચારે પ્રકારના સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે, અમળે (બાહ્ય દ્વીપ સમુદ્રમા) ચાગિ વિના (પ્રથમના ત્રણ સામાયિક) પ્રાપ્ત થાય છે, (ન દીર્ઘરદ્વીપમા) જતા વિદ્યાચારણ મુનિઓને ચારિત્રસામાયિક પણ હોય છે અને (દેવાદિના) સ હરણથી સર્વ કાળે મર્વ સામાયિક હોય છે ૨૮૦૮-થી-૨૮૧૦

સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુતમામાયિકની પ્રાપ્તિ સુખમદુઃખમાદિક છએ પ્રકારના કાળમા સભવે છે તેમા પૂર્વ પ્રતિપદ્ધતો હોય છેજ, તથા અવસર્પિણી કાળના સુખમ-દુઃખમાદિક ત્રણ આગમા સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે, અને પૂર્વ પ્રતિપદ્ધતો ચાત્ર સામાયિકના હોય છે આજ પ્રમાણે આગળ પણ પૂર્વ પ્રતિપદ્ધતના સ બધમા સમજવું. ઉત્તરર્પિણી કાળના દુઃખમુપમા અને સુખમદુઃખમા નામના બે આરામા સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે, અને પૂર્વ પ્રતિપદ્ધતો હોય છે જ, પ્રતિભાગની અપેક્ષાએ દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂમા સુખમ સુખમાચારો વર્તે છે, હરિવર્પ અને રમ્યકમા સુખમાચારો વર્તે છે, હેમવત અને ઐરબ્ધવત મા સુખમદુઃખમા આરોવર્તે છે, તથા પાચ મહાવિદેહમા દુઃખમ સુખમા આરો વર્તે છે આ ચારે રથળે ઉત્તરર્પિણી અનસર્પિણી કાળનો અસાવ હોવાથી ત્યા નોડત્તસર્પિણી અવસર્પિણી કાળ કહેવાય છે. સુખમસુખમાદિકાળ

વિરોધની સાથે ત્યાના કાળની સમાનતા હોવાથી એ ચારે સુપમસુપમાદિ આરા કહેવાય છે, એવા સ્વરૂપવાળા નોહિતર્પિણી અવસ્થિણી કાળની અદર પ્રથમના ત્રણ આરામા એટલે કેવકરૂ અને ઉત્તરકરૂમા, હૃગ્નિયં અને રમ્ય-માં, હૈમવત અને ઐરણ્યવતમા સમ્યક્ત્વસામાયિક તથા શ્રુતસામાયિક જન પ્રાપ્ત કરે છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત તો હોય છે જ ન્યા દુષમ સુપમાના જેવો કાળ વર્તે છે એવા મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અદર ચારે પ્રકારના સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત તો હોય છે જ.

ન્યા ઉપગેહા સ્વરૂપવાળા કાળનો અભાવ છે એવા બહારના દ્વીપ-મનુદ્રોમા ચારિત્ર સામાયિક વિવાય પ્રથમના ત્રણ સામાયિક મત્સ્યાદિ જીવો પ્રાપ્ત કરે છે, અને નદી-શ્વરાદિદ્વીપમા વિદ્યારણાદિ મુનિઓના ગમનથી પૂર્વપ્રતિપત્ત ચારિત્ર સામાયિકપણ હોય છે તથા કેવ વિગેરેના સહરણની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે, તો સર્વ-ચારે પ્રકારના સામાયિક અર્થ કાળની અદર હોય છે. ૨૭૦૮-થી-૨૭૧૦

હવે ગતિ દ્વાર-અને સંજ્ઞાદારથી સામાયિકના વિચાર કરે છે

ચઠસુવિ ગર્હસુ નિયમા સમ્મત્તસુચસ્સ હોઈ પઢિવત્તી ।

મણુપસુ હોઈ વિરઈ વિરયાવિરઈ ચ તિરિણસુ ॥ ૨૭૧૧ ॥ ૮૧૨ ૨૬૨

મવસિહીડળ જીવો પઢિવજ્ઞ સો ચઠહમણણચર ।

પઢિસેહો પુણ અસણિળ-મીસણ સણિળ પઢિવજ્ઞે ॥ ૨૭૧૨ ॥ ૮૧૩-૨૬૨

પુણસદ્દાદરસણી સમ્મ સુણ હોજ્જ પુલ્લપઢિવજ્ઞો ।

મીસો મવત્યકાલે સમ્મત્ત-ચરિત્તપઢિવજ્ઞો ॥ ૨૭૧૩ ॥

ચારે ગતિમા શ્રુતસામાયિક અને સમ્યક્ત્વસામાયિકની પ્રતિપત્તિ અવશ્ય હોય છે, મનુષ્યોમા સર્વવિરતિ અને તિર્યચોમા દેશવિરતિ સામાયિકની પ્રતિપત્તિ થાય છે, જે ભવ્ય સિદ્ધિ જીવ છે, તે ચાર સામાયિકમાથી કોઈ પણ એક સામાયિક પામે છે, પણ અસંજિ અને મિથક (મિદ્ધ) કોઈપણ સામાયિક પામતા નથી (પરંતુ) મણી જીવ તો (ચારમાથી કોઈપણ એક સામાયિક) પામે છે. પુન ગણકથી અસંજીજીવ સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિક પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે, તથા મિથકાતમા (ભવસ્થકેવણી) ભવસ્થ કાળમા સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર સામાયિકના પૂર્વ પ્રતિપત્ત હોય છે ૨૭૧૧-થી-૨૭૧૩

નારકી-તિર્યચ-મનુષ્ય-અને કેવ, એ ચારે ગતિમા સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુત સામાયિકની પ્રતિપત્તિ અવશ્ય થાય છે. પરંતુ તેની પ્રતિપત્તિ મદૈવ થાય છે એમ ન મન-જુ, કોઈવખત તેણે અન્તર પણ પડે છે. એ વાત આગળ કહેવાયે. આ બે સામાયિકના પૂર્વ પ્રતિપત્ત હોય એવા જીવોતો સદૈવ હોય છે. સર્વ વિરતિ સામાયિકની પ્રતિપત્તિ મનુ-ષ્યોમા જ થાય છે, અન્યગતિમા નથી થતી આ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય એવા જીવો તો આ ગતિમા મદૈવ હોય છે તથા તિર્યચોમા દેશવિરતિ સામાયિકની પ્રતિપત્તિ મ ભવ્ય હોય છે, અવશ્ય અર્થને હોય એવા નિયમ નથી, કોઈ વખત કોણે હોય અને કોઈને ન પણ હોય પૂર્વ પ્રતિપત્ત તો તેમા સદૈવ હોય છે

જેને ભવિષ્યમા ગ્રેષ્ઠ પ્રાપ્ત થનાર હોય, તે ભવ્ય સિદ્ધિક ન્દેસાય છે. તેવો જીવ ચારમાથી કોઈપણ એક સામાયિક પામે છે એટલે કે કોઈ વખત સમ્યક્ત્વ અને કોઈ વખત શ્રુતસામાયિક પામે છે, કોઈ વખત દેશવિરતિ પામે છે તથા કોઈ વખત સર્વ વિરતિ પણ પામે છે અનેક ભવ્ય જીવોની અપેક્ષાએ પૂર્વ પ્રતિપત્ત ચારે સામાયિકવાળા જીવો સદૈવ હોય છે.

એજ પ્રમાણે સગ્રી પણ ચાર સામાયિકમાથી કોઇ પણ એક સામાયિક કોઇ વખત પામે છે. પૂર્વપ્રતિપત્ત મગ્રી જીવો ભવ્યની પેઠે સદૈવ હોય છે, તથા અસક્ષિ-સિદ્ધ અને અસભ્ય જીવોની અદર ચારમાથી કોઇ પણ સામાયિક પૂર્વપ્રતિપત્ત નથી તેમજ પ્રતિપદ્યમાન પણ નથી હોતા. પુનઃ શબ્દથી સાર્વાદન યુક્તસ્થાનવર્તી અસક્ષિ જન સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે તથા ભવસ્થ કેવળી સમ્યક્ત્વસામાયિક અને ચારિત્રસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે.

શિષ્ય — એ પ્રમાણે તો સિદ્ધતા જીવો પણ સમ્યક્ત્વસામાયિકના પૂર્વ પ્રતિપત્ત કહી શકાય માં ખારે તેમને સર્વસામાયિકનો નિવેષ કર્યો ?

આચાર્ય — સમ્યક્ત્વસામાયિક સિવાય બાકીના ત્રણ સામાયિક સ સારી જીવો-નેજ સ ભવે છે, તેના સાહુચર્યથી સમ્યક્ત્વ સામાયિક સ સારી જીવોના સ બધામા વિચારાય છે. તેવો પ્રકાર સિદ્ધતા નથી હોતા, તેથી તેમને તેના નિવેષ કર્યો છે. ૨૭૧-૨૭૧૩ હવે ઉચ્ચવાસ નિ ત્યાસકદ્વાર અને દષ્ટિદ્વાર કહે છે.

ઉત્સાસય નીસાસય મીસે પડિસેહ દુવિહપડિવળ્લો ।

દિટ્ઠીય દો નયા સ્વલ્લુ વવહારો નિચ્છઓ ચેવ ॥ ૨૭૧૪ ॥ ૮૧૪ ૨૬૩

મીસો નોવસાસયનોસાસો તેહિં જો અવગ્ગત્તો ।

હુગ્ગ પવળ્લો દોન્નિ ઉ સેલેસિગ્ગો ચરિત્ત ચ ॥ ૨૭૧૫ ॥

પદમસાસામ્મગ્ગો પડિવગ્ગઙ્ગ વિંચ્ચગ્ગસ્સ સામ્મગ્ગો ।

વવહાર-નિચ્છયમય નેય મડનાણ્ણામ્મો વ્વ ॥ ૨૭૧૬ ॥

ઉચ્ચવાસ નિ ત્યાસક જીવ (ચારે સામાયિક પ્રતિપદ્યમાન હોય છે) મિત્ર (ત્યાસો-ત્યાસ પર્યાસિરહિત) ચાર સામાયિકનો પ્રતિપદ્યમાન નથી, પણ (એ સામાયિક) પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે અહીં એ દષ્ટિએ નિચાર કરવાનો છે, વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય. મિત્ર એટલે ઉત્થાસ નિ ત્યાસરહિત અથોગી કેવળી, અથવા ત્રે સોત્યામ પર્યાસિરહિત જીવ તે અપર્યાસિત સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિક પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે, તથા શેનેશીગત (અથોગી કેવળી) સમ્યક્ત્વસામાયિક અને ચારિત્રસામાયિક પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે. પ્રથમ વ્યવહાર નયની દષ્ટિએ સામાયિકરૂઢિત જીવ સામાયિક પામે છે, અને બીજા નિશ્ચય નયની દષ્ટિએ સામાયિકના જીવ સામાયિક પામે છે, એ પ્રમાણે મતિનાનના લાભની પેઠે વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનયનો મત બસ્યો. ૨૭૧૪-થી-૨૭૧૬

ઉત્થાસ નિત્યામક એટલે ત્યાસોચ્ચવાસ પર્યાસિવાળો જીવ, તેને ચારે સામાયિકની પ્રતિપત્તિ મળવે છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત તો હોય છેજ. તથા મિત્ર એટલે ત્યાસોચ્ચવાસ પર્યાસિ રહિત જીવ, તેને ચારે પ્રકારના સામાયિકની પ્રતિપત્તિ નથી સ ભવતી, પણ સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિક કવાદિના જન્મકાળે પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે. અથવા મિત્ર એટલે સિદ્ધાત્મા કે શેલેશીગત અથોગી કેવળી તેમા સિદ્ધાત્માને પૂરોક્ત યુક્તિથી ચારે પ્રકારના સામાયિકની પ્રતિપત્તિ ઉભય પ્રકારે પણ નથી, એટલે પ્રતિપદ્યમાન નથી, તેમ પૂર્વ પ્રતિપત્ત પણ નથી અહીં ઉત્થાસનિ ત્યાસ રહિતપણાવડે સરીર રહિત હો-હોવાથી મિત્ર એટલે શેલેશીગત અથોગી કેવળી મુદ્દજ કરેવ છે, ને અથોગી કેવળી સમ્યક્ત્વસામાયિક અને ચારિત્રસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે. પણ પ્રતિ પદ્યમાન નથી હોતા,

આ પ્રતિપત્તિના સબધમાં વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો જેમ મતિજ્ઞાનના વિચારમાં વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ અજ્ઞાની જ્ઞાન પામે છે, તેમ અહિં પણ સામાયિક રહિત જીવ સામાયિક પામે છે, તથા અસામાયિકી (દીવકા-લિકી) તેની પ્રતિપત્તિ હોય છે. બીજા નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ જેમ જ્ઞાની જ્ઞાન પામે છે, તેમ અહીં પણ સામાયિકવાન જીવ સામાયિક પામે છે, અને સામાયિકી તેની પ્રતિ-પત્તિ હોય છે. કેમ કે ક્રિયાકાળ અને નિષ્કાન્તતા ભે નથી રહી રહી થી રહી રહી.

હવે આહારક દ્વાર અને પર્યાયિક દ્વાર કહે છે.

આહારગો ડ જીવો પઢિવજ્જહ સો ચડહમણયરં.

એવં ય પજ્જતો સમ્મત્ત-સુણ સિયા ઇયરો ॥ ૨૭૧૭ ॥ ૮૧૫-૨૬૪

પુવ્વપવણોડનાહારગો દુગ સો ભવતરાલમ્મિ.

ચરણં સેલેસાદ્ધુ ઇયરોત્તિ દુગ અપજ્જતો ॥ ૨૭૧૮ ॥

આહારક જીવ ચારમાથી કોઇ પણ એક સામાયિક પામે છે, (પૂર્વપ્રતિપત્તિ તે હોય છેજ. એજ પ્રમાણે (૭ પર્યાયિકે) પર્યાય જીવ પણ (પ્રતિપદમાન અને પૂર્વ-પ્રતિપત્તિ) હોય છે. એથી ઘટતર (એટલે અનાહારી અને અપર્યાય જીવ) તેમાં અપાન-સંગતિમાં રહેલ અનાહારી જીવ સમ્યક્ત્વ અને શુનસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય છે, (પણ પ્રતિપદમાન નથી હોતા) તથા સમુદ્ધાનઅવસ્થામાં અને ગેતેશીઅવસ્થામાં અયોગીકેવળી અનાહારક હોય, તે સમ્યક્ત્વસામાયિક અને ચારિત્રસામાયિક પૂર્વના પ્રતિપત્તિ હોય છે. (પ્રતિપદમાન નથી હોતા.) અપર્યાય જીવ (કેવાદિ-તેના જન્મકાળે) સમ્યક્ત્વ તથા શુનસામાયિકના પૂર્વ પ્રતિપત્તિ હોય છે, (પણ પ્રતિપદમાન નથી હોતા.) ૨૭૧૭ ૨૭૧૮.

હવે સુત્રદ્વાર અને જન્મદ્વાર કહે છે.

નિદાણ ભાવઓડવિ ય જાગરમાણો ચડહમણયરં.

અહયં તહ પોય-જરો-ત્રવાહ્ દો તિણિણ ચડરો વા ॥૨૭૧૯॥૮૧૬ ૨૬૫

સમ્મદિદ્ધો કિર ભાવજાગરો દુણિણ પુવ્વપઢિવત્તો.

દોજ્જ પઢિવજ્જમાણો ચરણ સો દેસવિરહં ચ ॥ ૨૭૨૦ ॥

મિત્તો ડ ભાવસુત્તો ન પવજ્જહ સોડહવા નયમયાઓ.

સમ્મો વા મિત્તો વા નિચ્છય-ત્રવહારઓડમિદ્ધિઓ ॥ ૨૭૨૧ ॥

ચડસે જરાડજ્જમે દુજ્જ પવણો પવજ્જમાણો વા.

સેસે તિન્નિ પવણો દોણિણ તઓ વા પવજ્જેજ્જ ॥ ૨૭૨૨ ॥

નિદ્રાથી અને ભાવથી બચત જીવ, ચારમાથી કોઇપણ એક સામાયિક પામે છે

અહન-પોતન-જરાયુજ-તથા ઔપપાતિક જન્મવાળાને યથાસભવ બે-ત્રણ-અથવા ચાર સામાયિક હોય છે. સમ્યક્દૃષ્ટિ ભાવબચત કહેવાય છે, તે બે સામાયિકના પૂર્વ-પ્રતિપત્તિ હોય છે, અને સર્વવિરતિ તથા દેશવિરતિ પ્રતિપદમાન હોય છે. મિથ્યા દૃષ્ટિ ભાવમુક્ત કહેવાય છે, તે કોઇ સામાયિક પામતો નથી, અથવા વ્યવહાર અને નિશ્ચય નયના અભિપ્રાયથી તેને સમ્યક્દૃષ્ટિ અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ કહેવા છે. જરાયુજ,

જન્મમા ચારે સામાયિક પૂર્વપ્રતિપક્ષ અથવા પ્રતિપક્ષમાન હોય છે. એવાજન્મમા ત્રણ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપક્ષ હોય છે, અને ઔપપાતિક જન્મવાળા બે સામાયિકના પૂર્વ પ્રતિપક્ષ અને પ્રતિપક્ષમાન હોય છે- ૨૭૧૯-થી-૨૭૨૨

મુક્ત બે પ્રકારે હોય છે, દ્રવ્યમુક્ત અને ભાવમુક્ત. એજ પ્રમાણે જાણત પણ બે પ્રકારે-હોય છે, દ્રવ્યજાણત અને ભાવજાણત. તેમા જે નિદ્રારથ હોય તે દ્રવ્યમુક્ત અને મિથ્યાદૃષ્ટિ તે ભાવમુક્ત કહેવાય છે તથા નિદ્રા રહિત હોય તે દ્રવ્યજાણત અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય તે ભાવજાણત કહેવાય છે એ ભાવજાણત-સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ, વ્યવહારનયના અભિપ્રાયે પ્રથમના બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપક્ષ હોય છે, અને નિશ્ચયનયના અભિપ્રાયે પ્રતિપક્ષમાન હોય છે, સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિ સામાયિકનો તે પૂર્વપ્રતિપક્ષ તથા પ્રતિપક્ષમાન પણ હોય છે

નિદ્રામુક્ત જીવ ચારે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપક્ષ હોય છે, પણ પ્રતિપક્ષમાન નથી હોતા કેમકે નિદ્રારથજીવને તથાવિધ વિશુદ્ધિ આદિ સામગ્રીનો અભાવ હોય છે ભાવમુક્ત જીવ-મિથ્ય દૃષ્ટિ હોવાથી (કોઇ પણ સામાયિકનો) પૂર્વપ્રતિપક્ષ નથી, તેમ પ્રતિપક્ષમાન પણ નથી, અથવા ભાવમુક્ત-મિથ્યાદૃષ્ટિજીવ વ્યવહાર તથા નિશ્ચયનયના અભિપ્રાયે, મમ્યક્તવ-સામાયિક અને મુક્તસામાયિક પામતી વખતે મમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ કહેવાય છે એટલે કે નિશ્ચયનયના અભિપ્રાયે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સમ્યક્તવ પામે છે, અને વ્યવહારનયના અભિપ્રાયે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ સમ્યક્તવ પામે છે આ ઉપરથી- વ્યવહાર નયના અભિપ્રાયે ભાવમુક્ત-મિથ્યાદૃષ્ટિ, પ્રથમના બે સામાયિકના પામે છે, એમ સિદ્ધ થયું

જન્મ ચાર પ્રકારે છે, અહ્ય-પોતજ-જરાયુજ-અને ઔપપાતિક, તેમા હંસ વિગેરે અહ્ય જાણવા, હંસિત વિગેરે પોતજ જાણવા, મનુષ્ય વિગેરે જરાયુ જન્મવાળા અને દેવ-નારકી આપપાત જન્મવાળા છે, તેઓને યથાસભવ બે-ત્રણ-અથવા ચાર સામાયિક હોય છે હંસ વિગેરે પ્રથમના બે અથવા ત્રણ સામાયિક કોઇ વખત પામે છે, પણ પૂર્વપ્રતિપક્ષ તો તેમા હોય છેજ, એજ પ્રમાણે હંસિત વિગેરેમા પણ સમજવું. જરાયુ જન્મવાળા મનુષ્યાદિ ચારે સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વપ્રતિપક્ષ તો અવશ્ય હોય છે દેવ-નારકી પ્રથમના બે સામાયિક પામે છે, અને તે બે સામાયિકના પૂર્વ પ્રતિપક્ષ પણ અવશ્ય હોય છે.

મૂળ આવશ્યક નિર્બુદ્ધિમા “અદ-પોયજ-જરાયુજ તિગ તિગ ચરો મયે કમલો” એનો પાક છે, તેની ટીકામા એજ અનુસારે વ્યાખ્યાન કર્યું છે કે-અહ્ય-પોતજ-અને જરાયુજ એમ ત્રણ પ્રકારે જન્મ છે, તેઓને અનુક્રમે ત્રણ-ત્રણ-અને ચાર સામાયિક હોય છે. એ પ્રમાણે અહંકારિ ત્રણ જન્મ વાળાનું વ્યાખ્યાન કર્યા પછી “ ઔપપાતિક જન્મ વાળાને પ્રથમના બે સામાયિક હોય છે ” એમ કહ્યું છે ભાષ્યમા પણ પ્રાય એ સર્વ મૂળ આવશ્યકની ટીકા ગતજ લખ્યું છે, પરંતુ મૂળ ભાષ્યમા ઔપપાતિક જન્મનું મહત્ત્વ કર્યું છે એ બેજ પ્રકારનું કથન ગણીર છે, તેનું સમાધાન બહુશ્રુત હોય તેજ જાણે ટીકાકારે તો જે પ્રમાણે ભાષ્યમા જોયું તે પ્રમાણે વ્યાખ્યાન કર્યું છે, અને પણ તરતસારેજ લખ્યું છે. એ મગત છે કે અસગત ■ તે બહુશ્રુત વિદ્વાનો જાણે, ૨૭૧૯-થી-૨૭૨૨

હવે સ્થિતિદ્વાર કહે છે.

उक्तोसयद्विर्द्विष् पडिवज्जन्ते य नत्थि पडिवण्णो ।

अजहणमणुक्कोसे पडिवज्जे यावि पडिवण्णे ॥ २७२३ ॥ ८१७-२६६

उक्तोसद्विर्द्विष्मो न पज्जतो न यावि पडिवण्णो ।

आउकोसे दुण्णि उ पवज्जमाणो पवण्णो वा ॥ २७२४ ॥

न जहणारद्विर्द्विष् पडिवज्जइ नेय पुव्वपडिवण्णो ।

सेसे पुव्वपवण्णो देमविरइज्जिष् होज्जा ॥ २७२५ ॥

ઉત્કૃષ્ટ કર્મસ્થિતિનાળા છવ કોઈ પણ સામાયિક પામતા નથી અને પામેલા હોતા નથી, પરંતુ અજઞ્ઞ-અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મામાયિક- પામે છે અને પામેલા પણ હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ કર્મસ્થિતિવાળા છવ સામાયિક પામતા નથી અને પામેલા પણ નથી, પરંતુ આયુધ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા છવ બે મામાયિક પામે છે અને પામેલા પણ હોય છે જઞ્ઞ આયુધ્યની સ્થિતિવાળા મામાયિક પામતા નથી અને પામેલા પણ નથી, જન સ્થિતિમા દેશવિનિ વર્તેને બાકીના ત્રણ સામાયિક પૂર્વ પ્રતિપત્ત હોય છે. ૨૭૨-થી-૨૭૨૫

આયુ ગહિત જ્ઞાનાવગ્ણીયાદિ કર્મની ત્રોમ કોડા કોડી આદિ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમા વર્તનાર છવ, ચારમાથી કોઈ પણ મામાયિક- પામતા નથી અને પૂર્વ પ્રતિપત્ત (પામેલ) પણ નથી કેમકે અતિમ કિલ્લપણાને તેને તે સામાયિકોનો અમ ભવ છે, આયુધ્યની તેનીમ સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમા વર્તનાર અનુત્કૃષ્ટવિમાનવાસી દેવ, પ્રથમના બે સામાયિકના પૂર્વ પ્રતિપત્ત હોય છે, અને આત્મી નારક પૃથ્વીના અપ્રતિષ્ઠાન નરકાવાસી છવ, હમાસ આયુ અનરોપ રહે ત્યારે તથાવિ વિગુદ્ધિયુક્ત થનાથી તે બે સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વ પ્રતિપત્ત પણ હોય છે. સુદૃઢવસ્તુપ્રમાણ જઞ્ઞ આયુધ્યની સ્થિતિમા વર્તનાર નિગોહિ છવે કોડ પછી સામાયિક પામતા નથી અને પૂર્વ પ્રતિપત્ત પણ નથી હોતા, કેમકે અવિગુદ્ધપણથી તે તેને જોગ્ય નથી બાકીના જ્ઞાનાવગ્ણીયાદિ સાતકર્મની અનુત્કૃષ્ટ પ્રમાણ-જઞ્ઞ સ્થિતિ આદિક આનનાર, દર્શન સમ્યક્ અતિક્રમે, અત્કૃત્તેવર્ણીપણ પામનાર ક્ષપક આત્મા, દેશવિરતિ સિનાય ગ્રેષ્ઠ સમ્યક્-શ્રુત-અને સવવિરતિ સામાયિક પૂર્વ પ્રતિપત્ત હોય છે આ છવને અતિ-વિગુદ્ધિપણ વડે અતિજઞ્ઞ સ્થિતિ બવાય ર, વર્ણી તે ક્ષપકને દેશવિરતિ નથી હોતી, સમ્યક્વાદિકની પ્રાપ્તિ તો તેને પૂર્વેજ થએલી હોય છે

આઠે કર્મની અજઞ્ઞ-અનુત્કૃષ્ટ મધ્યમ સ્થિતિમા વર્તનાર છવ ચારે સામાયિકોના પ્રતિપદ-આન (પામનાર છે) હોય છે અને પૂર્વ પ્રતિપત્ત (પામેલ) પણ હોય છે ૨૭૨૩ થી ૨૭૨૫.

હવે વેદદ્વાર-સંજ્ઞાદ્વાર-અને કપાયદ્વાર કહે છે

चउरो वि त्रिविहवेष् चउसुवि सण्णासु होइ पडिवत्ती ।

हेट्टा जहा कसाणसु भणिय तह चेव इहइं पि ॥ २७२६ ॥ ८१८-२६७

ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ ત્રિવિ વેદમા થાય છે, ચાર સંજ્ઞાઓમા પણ ચાર સામા-

ચિકની પ્રતિપત્તિ થાય છે, અને કયાયોમા પણ જેમ પૂર્વે કહ્યું છે, તેમ અહીં પણ સમજવું. ૨૭૨૬

ત્રીવેદ-પુરુષવેદ-અને નપુસકવેદ, એ ત્રિવેદ વેદમા વિવક્ષિત કાળે ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્તિ તો હોય છેજ. અવેદી આત્માઓ દેશવિરતિ સિવાય ત્રણ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય છે, પણ પ્રતિપત્તિમાન નથી હોતા.

આહારસ જ્ઞા ભયસ જ્ઞા-ઐશ્વર્યસ જ્ઞા-અને પરિગ્રહસ જ્ઞા આ ચારે પ્રકારની સજ્ઞાઓમા ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્તિ પણ હોય છેજ.

સામાન્ય ની સંકષાથી આત્મા ચારે સામાયિક પામે છે અને પૂર્વ પ્રતિપત્તિ પણ હોય છે. અકષાથી-છન્નચ્ચીતરાગ દેશવિરતિ સિવાય બાકીના ત્રણ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય છે, પણ પ્રતિપત્તિમાન નથી હોતા.

હવે આયુદ્વાર અને જ્ઞાન દ્વાર કહે છે.

સલેજ્ઞાઞ્ઞ ચરો ભયના સમ્મ સુચસલવાસમ્મિ ।

ઓહેણ વિભાગેણ નાણી પઢિવજ્જણ ચરો ॥ ૨૭૨૭ ॥ ૮૧૯-૨૬૮

દોસુ જુગવે ચિય દુગ ભયના દેશવિરત્ત્વ ય ચરણે ય ।

ઓહિમ્મિ ન દેસવય પઢિવજ્જણ હોઈ પઢિવજ્જો ॥ ૨૭૨૮ ॥

દેસવ્યવજ્જ માણસે પવજો સમપિ વ ચરિત્ત ।

ભવરેગલે પવજો પુલ્લ સમ્મત્ત ચારિત્ત ॥ ૨૭૨૯ ॥

સખ્યાત વર્ણપાણા ચારે સામાયિક પામે છે, અને અસખ્યાતવર્ણપાણાને સમ્યક્ત્વ તથા શ્રુતસામાયિક ભજનાએ પ્રાપ્તિ થાય છે. ઓષે ચાર સામાયિક જ્ઞાની પામે છે. અને વિભાગથી બે સામાયિક પામે છે. અતિ અને શ્રુત જ્ઞાનમા સમ્યક્ત્વ સામાયિક તથા શ્રુતસામાયિક યુગપદ્ પ્રાપ્તિ થાય છે, અને દેશવિરતિ તથા સર્વવિરતિ ભજનાએ પ્રાપ્તિ થાય છે, અનિયમજ્ઞાનમા દેશવિરતિ સામાયિક પ્રાપ્તિ થતું નથી (પણ) પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય છે, મન પર્યંત જ્ઞાનમા દેશવિરતિ સિવાય (ત્રણ સામાયિક) પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય છે, સમ્યક્ત્વસામાયિક અને ચારિત્રસામાયિક પણ પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય છે ભવસ્થ દેવગી સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને ચારિત્ર સામાયિક પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય છે. ૨૭૨૭ થી ૨૭૨૯

સખ્યાતા વર્ણના આયુષવાળા જીવ ચારે સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વ પ્રતિપત્તિ પણ હોય છે, તથા અસખ્યાત વર્ણના આયુષવાળા જીવને સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુત સામાયિકની પ્રાપ્તિ ભજનાએ હોય છે મતવત્ત કે અસખ્યાતવર્ણના આયુષવાળાને અમુક કાળે સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકની પ્રાપ્તિના સંભવ છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્તિ તો હોય છેજ.

જ્ઞાનદ્વારમા સામાયિકની પ્રતિપત્તિનો વિચાર કરતા સામાન્યથી નિશ્ચયનયના અભિપ્રાયે જ્ઞાની જીવ ચારે સામાયિક પામે છે, અને વ્યવહારનયના અભિપ્રાયે અજ્ઞાની જીવને સમ્યક્ત્વ તથા શ્રુતસામાયિકની પ્રાપ્તિ થાય છે, બન્નેના અભિપ્રાયે પૂર્વપ્રતિપત્તિ તો ચારેના સામાયિક હોય છે.

વિભાગથી એટલે જુદા જુદા ભેદથી જ્ઞાની જીવને વિચાર કરવામા આવે, ત્યારે અતિ-શ્રુત જ્ઞાની યુગપત્તિ સમ્યક્ત્વમાનાયિક અને શ્રુતસામાયિક પામે છે, દેશવિરતિ

અને મર્વિરતિ સામાયિક લગ્નનાએ પામે છે. પૂર્વપ્રતિપત્ત તો ચારે સામાયિકના આ જ્ઞાનવાલા હોય છે. અવધિજ્ઞાની મર્યદસ્ત્વસામાયિક અને શ્રુતગ્નામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે, પણ પ્રતિપત્તમાન નથી હોતા, દેશવિરતિસામાયિક પણ અવધિજ્ઞાની ન પામે, કારણ કે-દેવનાનક-યતિ અને આવક એ ચાર અવધિજ્ઞાનના સ્ત્રામી છે, તેમા પ્રથમના ત્રણને તો દેશવિરતિનો મ લગ્ન નથી, અને આવક પણ અવધિજ્ઞાન પામ્યા પછી દેશવિગ્નિ ન પામે, પરંતુ પ્રથમ દેશવિગ્નિ ગુણ અનુભવેલ હોય, તો પછી અવધિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય, કેમકે દેશવિગ્નિ આદિ ગુણની પ્રાપ્તિ પૂર્વક અવધિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, એમ ગુરૂન પાસેથી અમે જાણ્યું છે. તત્ત્વ તો કેવળી જાણે, અવધિજ્ઞાની મર્વિરતિ સામાયિક પામે, અને પૂર્વપ્રતિપત્તમા તો મર્વ સામાયિક હોય અને પર્યવજ્ઞાની દેશવિગ્નિ શિવાય પ્રથમના ત્રણ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે, પણ પ્રતિપત્તમાન નથી હોતા. અથવા 'પદ્ધિવત્તમ્મિ ચરિત્તે વડનાળો જાણ છડમત્તો' એ વચનથી તીર્થ-રની અધે ક્ષાએ અને પર્યવજ્ઞાનની આધે મર્વિરતિ ચારિત્રસામાયિક પણ પામે છે લગ્નથી કેવળી મર્યદસ્ત્વસામાયિક અને ચારિત્રસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે, પણ પ્રતિપત્તમાન નથી હોતા. ૨૬૭ થી ૨૭૦.

હવે યોગદ્વાર-ઉપયોગદ્વાર-અને શરીરદ્વાર કહે છે

ચરોવિ તિવિહજોઈ ઉવઓગદુગમ્મિ ચર પઢિવજ્જે ।

ઓરાલિઈ ચરક સમ્મ સુય વિઠાવિઈ મયણા ॥ ૨૭૩૦ ॥ ૮૭૦ ૨૬૯

સવાઓ લક્ષીઓ જઈ સાગરોવઓગભાવમ્મિ ।

ઈહ કહમુવઓગદુગે લબ્ધ સામાડયચરક ? ॥ ૨૭૩૧ ॥

સો ફિર નિમ્મો પરિવહ્દમાણપરિણામય પડ, ઈહ તુ ।

જોડવદાદિયપરિણામો લમેજ્જ સ લભિજ્જ વોપિ ॥ ૨૭૩૨ ॥

પાય પવહ્દમાણો લભઈ સાગારગહણયા તેણ ।

ડયરો વ જડછાઈ ઉવસમસમ્માહલામ્મિ ॥ ૨૭૩૩ ॥

જમરદેસ દઢિલ્લયં વ વિજ્ઞાઈ વણદવો પપ્પ ।

ઈય મિચ્છસ્સ અણુદઈ ઉવસમસમ્મ મુણેયવ્વં ॥ ૨૭૩૪ ॥

ઉવસામગસેદિગયદસ હોઈ ઉવસામગ તુ સમ્મત્તં ।

જો વા અક્યતિપુજો અલ્લવિયમિન્હો લહ્હ સમ્મ ॥ ૨૭૩૫ ॥

જે મિન્હસ્સાણુદઓ ન હાયઈ તેણ તસ્સ પરિણામો ।

જ પુણ સયમુવસત ન વહ્દઈ તેણ પરિણામો ॥ ૨૭૩૬ ॥

દુગપઢિવત્તો યેડન્નિયમ્મિ સન્વાઈ પુન્નપઢિવત્તો ।

દેસવ્વયવજ્ઞાહ આહારાઈમ્મુ તીર્થં તુ ॥ ૨૭૩૭ ॥

ત્રિવિધ યોગમા ચારે સામાયિક હોય છે, (સાકાર-અનાકાર ૩૫) એ ઉપયોગમાં (પણ) ચાર સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે, ઔદારિક શરીરમા ચારે સામાયિક હોય છે અને વૈદિક શરીરમા સમ્યક્ત્વસામાયિક તથા શ્રુતગ્નામાયિક લગ્નનાએ હોય છે. સર્વ લખિયઓ

જો સાકાર ઉપયોગમા થાય છે, તો બન્ને ઉપયોગમા ચારે સામાયિક પ્રાપ્તિ થાય છે, એમ અહીં શાથી કહ્યો છે ? ઉત્તર-એ નિયમ તો પરિવર્તમાનપરિણામ વાળા જીવની અપેક્ષાએ છે અને અહીં તો જે અવસ્થિતપરિણામવાળો જીવની અપેક્ષાએ (એક ઉપયોગમા સામાયિક પામે) તે બીજામા પણ પામે છે. પ્રાય વૃદ્ધિ પામતા પશુભાનુઓ જીવ લખિયો પામે છે. તેથી સાકાર ઉપયોગ કહ્યો છે, અને ઇતર (અવસ્થિતપરિણામવાળો જીવ) તો ચતુષ્કોણ-ઉપશમ સમ્યક્તાદિ પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે પામે છે. ઉપર દેશ પામીને જેમ દાવાનળ ઝોલવા જાય છે, તેમ (અતરધર પામીને) મિથ્યાત્વનો અનુચ્ચ થવાથી ઉપશમ સમ્યક્તા થાય છે એમ જાણવું ઉપશમત્રેષ્ટિ પામેવાને આ ઉપશમ સમ્યક્તા થાય છે, અથવા જેણે ત્રણ પુજા ન કર્યા હોય અને મિથ્યાત્વનો નાશ પણ ન કર્યો હોય તેને તે સમ્યક્તા પ્રાપ્તિ થાય છે. મિથ્યાત્વના અનુચ્ચથી તેના પરિણામની હાનિ નથી થતી, અને મત્તામા રહેલું મિથ્યાત્વ ઉપશાન્ત હોવાથી પરિણામની વૃદ્ધિ નથી થતી, (તેથી તે અવસ્થિત પરિણામવાળો થાય છે) વૈકલ્પશરીરમા બે સામાયિકની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને પૂર્વપ્રતિપક્ત તો મર્ત સામાયિકના હોય છે તથા દેશવિરતિ શિવાય ત્રણ સામાયિક આહારકાદિ ત્રણ શરીરમા હોય છે. ૨૭૩૦ થી ૨૭૩૭

મનોયોગ-વચનયોગ અને કાયયોગમા સામાન્યથી વિચાર કરતા વિવક્ષિતકાળે ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ સહજ છે, અને પૂર્વપ્રતિપક્ત તો તેઓ હોય છે. ૪, નજુ વિશેષ પ્રકારે વિચાર કરતા આત્મિકશરીરવાળાને ત્રિવિધ યોગમા ચારે સામાયિક ઉભયપ્રકારે હોય છે, વૈકલ્પ શરીરવાળાને ત્રિવિધ યોગમા સમ્યક્તા સામાયિક અને શુભ સામાયિકની પ્રાપ્તિ બે પ્રકારે હોય છે અને દેશવિરતિ તથા સર્વવિરતિ માન પૂર્વપ્રતિપક્ત હોય છે. આહારક શરીરવાળાને ત્રિવિધયોગમા દેશવિરતિ શિવાય નજુ સામાયિક પૂર્વપ્રતિપક્ત હોય છે તે ૪૪-કાર્મણ કાયયોગ આગ્નિશક્તિ ગતિમા હોય છે, ત્યાં પ્રથમમા બે સામાયિક (સમ્યક્તા-શુભ સામાયિક ૨૪) પૂર્વ પ્રતિપક્ત હોય છે, પ્રતિપક્ત ન નથી હોતા અને કેવળનિમગ્નતા વખતે સમ્યક્ વ સામાયિકના અને ચારિત્ર સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપક્ત હોય છે. એકલા વચનયોગ કે એકલા મનોયોગમા કેાઇ સામાયિકની પ્રાપ્તિ આ પૂર્વપ્રાપ્તિ નથી હોતી, પણ કાયયોગ અને વચનયોગ એ બે યોગવાળા બે ઇન્દ્રિયદ્વિમા ઉત્પન્ન થએલા માસ્નાનનિયંત્રણવાળા જીવને સમ્યક્ત્વસામયિક અને શુભસામયિકના પૂર્વપ્રતિપક્ત હોય છે.

સકાર અને અનાકાર એ બન્ને પ્રકારના ઉપયોગમા ચારે સામયિકની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પૂર્વપ્રતિપક્ત પણ હોય છે

આત્મિક શરીરમા ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ બે પ્રકારે હોય. ■ વૈકલ્પ શરીરમા સમ્યક્તાસામાયિક અને શુભસામાયિકની લાજના હોય છે, એટલે કે દેશવિક કેા વખત તે સામાયિક પામે છે અને કેાઇ વખત નથી પામતા, તથા વૈકલ્પ શરીરવાળા તિર્યચ, મનુષ્ય દેશવરતિ અને સર્વ વિરતિ પણ નથી પામતા, કારણ કે તેઓ પ્રમત્ત હોય છે, એ શરીરમા પૂર્વપ્રતિપક્ત તો ચારે સામાયિક હોય છે આકીના શરીરમા સામાયિક પ્રાપ્તિના વિચાર ઉપર કહી ગએલા યોગાનુચારે સમજ લેવો

શિષ્ય — “સઘ્વાઓ સ્ત્રીઓ સામારોવર્તોગોષવત્તસ્ત મવતિ” એ આગમેષ્ટ વચનથી મર્ત લખિયો માકાર ઉપયોગવન્તનેજ થાય છે, તો પત્રી અહીં બે ઉપયોગમા ચારે સામાયિક હોય છે, એમ કેવી રીતે કહ્યો છે ?

આચાર્ય—એ આગમોક્ત નિયમ, વૃદ્ધિ પામતા પરિણામવાળા જીવની અપેક્ષા-એ છે, પણ જે અવસ્થિત પરિણામવાળો જીવ સાકાર ઉપયોગમા સામાયિક પામે છે, તે બીજા અનાકાર ઉપયોગમા પણ પામે છે

શિષ્ય—તે એ પ્રમાણે અનાકાર ઉપયોગમા પણ લખિંધઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તે આગમમા “સાકાર ઉપયોગવન્તને લખિંધઓ થાય છે” એમ ગાંધી કહ્યું હતું ?

આચાર્ય—પણ હાલે વર્તમાન પરિણામવાળો જ લખિંધઓ પામે છે, તેથી આગમમા “માત્ર ઉપયોગવન્તને લખિંધઓ થાય છે” એમ કહ્યું છે, અને અનિશ્ચિત પરિણામવાળો જીવ તેના અનિશ્ચિત કોષ્ટ વખત ઔપશમિક સમ્યક્ત્વાદિ પામે ત્યાંજ લખિંધ પામે છે. એ રીતે અનાકાર ઉપયોગવન્તને ભાગ્યેજ લખિંધ પ્રાપ્ત થતી હોવાથી આગમમા અનાકાર ઉપયોગવન્તને લખિંધઓ નથી કહી જેમ—જગત્મા લક્ષ્મીજ્ઞો જ્ઞાનારોગજ્ઞોગોચરસ્ત સર્વ લખિંધઓ માકાર ઉપયોગવન્તને થાય છે,” છતાં આગમમા કહ્યું છે, તેમ “ઉચ્છોગદુગમ્મિ ઘટરો પઠિયજ્ઞે” અને પ્રકા ના ઉપયોગમા ચારે આમાયિક પ્રાપ્ત થાય છે” છતાં પણ આગમમા કહ્યું છે, આ પુનરુપવિરુદ્ધ આગમનચત્રની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ, તે આ પ્રમાણે—સમ્યક્ત્વ પામીને મિથ્યાત્વે ગમેલા હોય અને ફરીથી કોષ્ટ શુભ કર્મના ઉદયથી દરેક સમયે વૃદ્ધિ પામતા અધ્યવસાયવાળા જીવને જે સમ્યક્ત્વ-આત્માદિ લખિંધઓ થાય છે, અને અવધિજ્ઞાનાદિ લખિંધઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સર્વ લખિંધઓ—સાકાર ઉપયોગવન્તને જાણી, અને પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પામતી વખતે અન્તરકરણમા પેટેલા અનિશ્ચિત અધ્યવસાયવાળા જીવને જે સમ્યક્ત્વાદિ લખિંધઓ થાય છે, તે અનાકાર ઉપયોગવન્તને પણ હોય છે, એમ જાણીને અન્તરકરણમા વર્તનાર જીવ સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને શ્રુતમામાયિકનો લાભ ચતાની માથેજ કોષ્ટ અતિ વિશુદ્ધપમાથી દેશવિરતિ પામે છે, કોષ્ટ વળી તેથી પણ અતિવિશુદ્ધિથી સર્વવિગતિ પણ પામે છે, કોષ્ટ એ પ્રમાણે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ વખતે અવનિશ્ચિત પરિણામવાળા અનાકાર ઉપયોગમા વર્તનારા જીવને ચારે આમાયિક હોય છે. પ ન્તુ અપવિરુદ્ધ કોષ્ટ વખતેજ થાય છે, તેથી આગમમા અનાકાર ઉપયોગજીવ ગ્રહણ નથી કર્યું

શિષ્ય—એ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ ક્યારે અને કેવી રીતે જીવને પ્રાપ્ત થાય છે ?

આચાર્ય—હિખગ (ધારાદિરહિત ભૂમિ) પામીને વનનો આગ્ર જેમ સ્વયં-ઓલવાણ જાય છે, તેવી રીતે અન્તરકરણ પ્રાપ્ત કરીને મિથ્યાત્વનો અનુદય થએથી મિથ્યાત્વરૂપ અગ્નિ શાન્ત થાય છે એટલે જીવ ઉપશમ મમ્યક્ત્વ પામે છે એ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ-ઉપશમપ્રેલિગત જીવને, અથવા જેણે મિથ્યાત્વના ત્રણ પુજા ન કર્યા હોય, અને તેનો ક્ષય પણ ન કર્યો હોય, તેને પ્રાપ્ત થાય છે.

શિષ્ય—ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમા અવનિશ્ચિત પરિણામ કેવી રીતે હોય ?

આચાર્ય—જેમ દાહાદિ દાહ પદાર્થના અભાવે દાવાનળ વધતો નથી પણ ઓલવાણ જાય છે, તેવી રીતે અન્તરકરણમા મિથ્યાત્વના અનુદયથી જીવના પરિણામ હાનિ પામતા નથી, અને સત્તામા ગ્રહેલ મિથ્યાત્વ ઉપશાન્ત હોવાથી તેના પરિણામ વૃદ્ધિ પણ પામતા નથી આ કારણથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં જીવના અવનિશ્ચિત પરિણામ હોય છે, આહારિક શરીરે દેશવિગતિ વર્તીને ત્રણે સામાયિકના પૂર્વપતિપત્ર હોય છે અને તેજસકાર્મણમા કેવલીસમુદ્ધાતના ત્રીજે, ચોથે ને પાચમે એ સમયોમા મમકીત અને ચારિત્રસામાયિક અને વિમહગતિમા સમકીત અને શુનસામાયિક પમાય છે, અને તેના પૂર્વપતિપત્ર હોય છે. ૨૬૩૪-થી-૨૭૩૭.

હવે ત્રીજા સ્થાન-સ ધયણ-અને માનદ્વાર કહે છે —

સવેસુવિ સઠાણેસુ લહઈ એમેવ સવસઘયણે ।

ઉકોસજહન વજ્જિઠણ માણં લભે મણુઓ ॥ ૨૭૩૮ ॥ ૮૨૧-૨૭૦

ન જહનોગાહણઓ પવજ્જણ, દોણિણ હોજ્જ પઢિવત્તો ।

ઉકોસોગાહણગો દુહાવિ દો તિન્નિ ઉ તિરિવલ્લો ॥ ૨૭૩૯ ॥

સર્વસ સ્થાનોમા સર્વ સામાયિક બને પ્રકારે પ્રાપ્ત થાય છે. એજ પ્રમાણે સવેજ સ ધયણમા થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય શરીર પ્રમાણ વર્જીને (મધ્યમ પ્રમાણવાળા) મનુષ્યને સર્વ સામાયિક બને પ્રકારે હોય છે જઘન્ય અવગાહનાવાળાને કેાંઈ સામાયિક પ્રાપ્ત થતુ નથી, (પણ) પહેલા બે સામાયિક પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળો બે સામાયિક બને પ્રકારે પામે છે અને તિર્થચો બે અને ત્રણ સામાયિક બને પ્રકારે પામે છે. ૨૭૩૮-થી-૨૭૩૯

આકાર વિરોધ તે સ્થાન દહેવાય. તે સ્થાન મમયદુરસ્સ, ન્યગ્રોતપરિમહા, સાદિ, વામન, કુષ્ઠ અને હુડક એમ છ પ્રકારે છે તે સર્વ સ્થાનોના ચારે સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત પણ હોય છે.

હાકાનો મથય વિશેષ તે સહનન કહેવાય એ સહનન વજ્જનકરમનારાય, ન્હપભનારાય, અર્ધનારાય, કીલિકા, અને સેવર્ત એમ છ પ્રકારે છે તે છએ ભે.મા સ્થાનની પેઠે ચારે સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત પણ હોય છે.

શરીરનુ પ્રમાણ તે અવગાહના કહેવાય મનુષ્યના શરીરની અવગાહના ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉની અને જઘન્યથી અશુનના અસંખ્યાનમા ભાગ પ્રમાણ છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય અવગાહના વર્જીને રોષ મધ્યમ અવગાહનાવાળે મનુષ્ય ચારે સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત પણ હોય છે, જઘન્ય અવગાહનાવાળો મનુષ્ય સમ્યક્ત્વમામાયિક અને શ્રુતસામાયિક કદાચ પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય પણ પ્રતિપત્તમાન ન હોય. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા મનુષ્ય એ સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત એ બને સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય અને પ્રતિપત્તમાન પણ હોય.

જઘન્ય અવગાહનાવાળા નાગી અને કેરો સમ્યક્ત્વ તથા શ્રુત સામાયિક કદાચ પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય પણ પ્રતિપત્તમાન ન હોય, મધ્યમ તથા ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા કેવનારકીઓ એ બે સામાયિક પ્રતિપત્તમાન પણ કદાચ હોય પૂર્વપ્રતિપત્ત તો હોયજ.

જઘન્ય અવગાહનાવાળા તિર્થચ પચેન્દ્રિય સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિક ના પૂર્વપ્રતિપત્ત કદાચિત્ હોય, પરન્તુ પ્રતિપત્તમાન ન હોય. છગાઉની-ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા તિર્થચો એ બને સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત અને પ્રતિપત્તમાન પણ હોય મધ્યમ અવગાહનાવાળા તિર્થચ સર્વવિરતિ શિવાય બે-અથવા ત્રણ સામાયિક-પ્રતિપત્તમાન કદાચિત્ હોય, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત તો હોયજ. ૨૭૩૮-૨૭૩૯.

હવે લેરયાદ્વાર કહે છે —

સમ્મત્ત સુય સવાસુ લહઈ સુઝાસુ તિસુ ચ ચરિત્તં ।

પુવ્વપઢિવત્તઓ પુણ અન્નયરીણ ઉ લેસાણ ॥ ૨૭૪૦ ॥ ૮૨૨ ૨૭૧

નણ મડ-સુવાઈલાખોડમિહિઓ મુદ્દામુ તીમુ લેસામુ ।

મુદ્દામુ અમુદ્દામુ ય કહમિહ સમ્પત્ત-સુવલાખો ? ॥ ૨૭૪૧ ॥

મુર-નેરફમુ દુગ લભમ્મ ય, દવ્વલેસયા સન્ને ।

નાળેમુ ભાવલેસાડિગયા રહ દવ્વલેસાઓ ॥ ૨૭૪૨ ॥

મમ્યક્ત્વમામાયિન્ અને શ્રુતસામાયિન્ સર્વ લેશ્યાઓમા પ્રાપ્ત થાય છે, અને ચારિત્ર મામાયિક છેલ્લી ત્રણ શુદ્ધ લેશ્યાઓમાજ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ પૂર્વ-પ્રતિપન્ન તો છમાથી કોઈ પણ એક લેશ્યામા હોય છે પૂર્વે મતિ-શ્રુત જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ત્રણ શુદ્ધ લેશ્યાઓમાજ કહી છે, અને અહીં શુદ્ધ તથા અશુદ્ધ લેશ્યામા પણ સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતનો લાભ કહ્યો છે, તેવું શું કારણ ? દેવ-નારકીના સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકનો લાભ કહ્યો છે, કેમકે તે સર્વ અવસ્થિત દ્રવ્ય લેશ્યાવાળા છે જ્ઞાનપ્રાપ્તિમા ભાવજેશ્યા અધિકૃત છે, અને અહીં દ્રવ્ય લેશ્યા અધિકૃત છે ૨૭૪૦-વી-૨૭૪૨.

કૃષ્ણ-નીલ-કાષાત-તેજો-પદ્મ-અને ગુક્ત એ છએ લેશ્યાઓમા નારકાદિ જીવો સમ્યક્ત્વસામાયિન્ અને શ્રુતસામાયિક પામે છે. દેશવિરતિ-અને મર્ત્યવિરતિ (ચારિત્ર) સામાયિક ઉપરની ત્રણ તેજો-પદ્મ-ને ગુક્ત એ શુદ્ધ-લેશ્યાઓમાજ પ્રાપ્ત થાય છે. તથા પૂર્વપ્રતિપન્ન તો છમાથી કોઈ પણ લેશ્યામા હોય છે

શિ ય —મહારાજ ! પૂર્વ પાંચ જ્ઞાનના વિચારમા મતિ-શ્રુતાદિ જ્ઞાનનો લાભ તેજો આદિ ત્રણ શુદ્ધ લેશ્યાઓમાજ કર્યો છે, અને અહીં તો આપ શુદ્ધ તથા અશુદ્ધ છએ લેશ્યાઓમા સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતનો લાભ કહ્યો છે, તેવું શું કારણ ?

આચાર્ય —દેવ-નારકીને વિષે સમ્યક્ત્વ તથા શ્રુતસામાયિ-નીજ પ્રાપ્તિ થાય છે. અને તે દેવ-નારકીઓ સમગ્રા અવસ્થિત દ્રવ્ય લેશ્યાવાળા હોય છે એટલે કે યથામ ભવ કૃષ્ણાદિ છએ દ્રવ્ય લેશ્યાઓ તેઓમા અવસ્થિત હોય છે, ભાવલેશ્યા તો તેમને પરા-વૃત્તિએ હોય છે તિર્થંચ તથા મનુષ્યોને દ્રવ્યલેશ્યા અવસ્થિત નથી હોતી, તેમને તો દ્રવ્યલેશ્યા અને ભાવલેશ્યા બન્ને પરાવૃત્તિએ હોય છે, તેથી દેવ-નારકીઓ બધારે મમ્યક્ત્વાદિ પામે છે, ત્યારે તેમને તેજસાદિ ત્રણ શુદ્ધ લેશ્યામા કોઈ પણ એક હોય છે, અશુદ્ધલેશ્યા તો તેઓને અવસ્થિત હોવાથી તેઓ દ્રવ્યલેશ્યાવાળાજ કહેવાય છે આથી કહીને પૂર્વે જ્ઞાનના વિચારમા મતિ આદિ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમા ભાવલેશ્યાને અધેક્ષીને જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો નિચાર કહ્યો છે, અને અહીં સમ્યક્ત્વ તથા શ્રુત સામાયિકની પ્રાપ્તિના વિચારમા દેવ નારકીને અધેક્ષીને દ્રવ્યલેશ્યા અધિકૃત છે, તેથી શુદ્ધ અને અશુદ્ધ સર્વ લેશ્યાઓમા તેનો લાભ કહેલ છે. ભાવલેશ્યાની અધેક્ષાએ તો અહીં પણ તેજસાદિ ત્રણ શુદ્ધલેશ્યાઓમાજ તેની પ્રાપ્તિ બાજી.

શિષ્ય —ભગવત્ ! જો દેવ-નારકીઓને કૃષ્ણાદિ અશુભ દ્રવ્યલેશ્યાઓ હંમેશા અવસ્થિત છે, તો પછી તેઓને સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત થતી વખતે શુભ ભાવલેશ્યાઓ કેવી રીતે થઈ શકે ? દ્રવ્યલેશ્યાઓ ભાવલેશ્યાઓને ઉત્પન્ન કરે છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે ચોખ્ય નથી, કેમકે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાના અશુભ દ્રવ્યો શુભભાવ લેશ્યાને કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકે ? અશુભ કારણથી શુભ કાર્ય થતું સંભવિત નથી.

આચાર્ય —તાર કહેતું સાચ છે, કે અશુભ કારણથી શુભ કાર્ય થઈ શકે નહિ પરંતુ અહીં તો એમ છે કે-નારકી વિષેરેને સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિ વખતે કે ' યથાપ્રવૃત્તિકરણે તેજસાદિ દ્રવ્યલેશ્યાના શુભ દ્રવ્યો, અશુભ

નખાય છે, તેથી કરીને જેમ અર્થજ્ઞ સ્વેત છતા પણ વિવિધ રંગની પુષ્પાદિ વસ્તુના પ્રતિબિંબથી તે દર્પણ રકતાદિ વર્ણવાળો જણાય છે, તેમ કૃષ્ણાદિ અશુભ દ્રવ્યો પણ તેજમાદિ શુભ દ્રવ્યના પ્રતિબિંબથી સ્વસ્વરૂપની ઉત્કટતા-તણ દધને તત્સ્વરૂપે ભાસે છે. તેમા તેજમાદિ શુભ દ્રવ્યો, કૃષ્ણાદિ અશુભ દ્રવ્યના સ્વભાવને મદ કરીને શુભ ભાવલેશ્યાને ઉત્પન્ન કરે છે. આથી કરીને દેવ-નારકીઓને કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યલેશ્યા અનસ્થિત છતા પણ, સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિ વખતે, શુભ ભાવ લેશ્યાને સભવ વિરૂદ્ધ નથી આ સભવમા નિશેષ જાણવાની ધ્યંચાવાળાએ “ સે નુજ મતે ! કિંદ્રહેષ્ઠા નીલ હેસ ” ઇત્યાદિ પ્રમાણનાસૂત્ર તથા મુખ આનંદચન્દ્રી ટીકાથી જાણી લેવું, ૨૭૮૦-૨૭૮૨

હવે પરિણામ-વેદના-અને સમુદ્ધાત દ્વાર કહે છે.

વદ્વદતે પરિણામે પઢિવજ્જઙ્ઙ સો ચઙહમણયર ।

એમેવ વદ્વદિયમ્મિ વિહાયતે ન કિચ્ચિપઢિવજ્જે ॥ ૨૭૪૨ ॥ ૮૨૨ ૨૭૨

દુવિહાણ વેચણાણ પઢિવજ્જઙ્ઙ સો ચઙહમણયર ।

અસમોહઓ વિ એમેવ પુવ્વપઢિવણ્ણય મયણા ॥ ૨૭૪૩ ॥ ૮૨૪ ૨૭૩

વર્ધમાન પરિણામવાળો છન પરિણામની વૃદ્ધિમા ચારમાથી કોઇ પણ એક સામાયિક પામે છે, પણ હીયમાન શુભ પરિણામમા કોઁ પણ સામાયિક નથી પમતો. અને પ્રકાશની વેનામા તે છન ચારમાથી કોઇ પણ એક-સામાયિક પામે છે. અમમવહત છવ પણ એજ પ્રમાણે ચારમાથી કોઇ એક સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વપ્રતિપન્ન તો બજનાએ હોય છે. ૨૭૮૩-૨૭૮૪

અધ્યવસાય વિશેષ તે પરિણામ કહેવાય. તે પરિણામ શુભ-શુભતરૂપે વૃદ્ધિ પામતા હોય એવો છવ સમ્યક્ત્વાદિ આઁ સામાયિકમાથી કોઁ પણ એક સામાયિક પામે છે એજ પ્રમાણે અન્તરકરણાદિમા અવસ્થિત શુભ પરિણામમા પણ તે છન ચારમાથી કોઁ એક સામાયિક પામે છે, પરન્તુ શુભ પરિણામ હીયમાન-પદ્ધતા હોય, ત્યારે તે છન સકિંચક પરિણામવાળો થતો હોનાથી કોઇ પણ સામાયિક પામતો નથી પૂર્વપ્રતિપન્ન તો એ ત્રણે પ્રકા ના પરિણામમા હોય છે.

શાતા તથા આશાતા એમ બન્ને પ્રકારની વેદના હોય, ત્યારે છવ, ચારમાથી કોઇ પણ એક સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય છેજ.

વેદના-કપાય આદિ અશુભવના પરિણામની સાથે એકીભાન પામેવા છવના વેદનાય આદિ કર્મ ધુરંગોનેા મગચ નકારે અત્યન્ત નાશ થયો, તે સમુદ્ધાત કહેવાય છે એવી સમુદ્ધાત સાત પ્રકારે છે કેનળી સમુદ્ધાત, કપાય સમુદ્ધાત, મરણમમુદ્ધાત, વેદના-સમુદ્ધાત, વૈકિય મમુદ્ધાત, તેજસ સમુદ્ધાત, અને આહાર સમુદ્ધાત, આ કેનળી આદિ સમુદ્ધાતવડે અસમનહત (નહિ સમુદ્ધાત કરતો) છન, ત્યારે સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વપ્રતિપન્ન પણ હોય છે તથા જે કેવળી આદિ માત સમુદ્ધાતવડે સમવહત હોય, તે કોઇ પણ સામાયિક પામતો નથી, પરન્તુ પૂર્વપ્રતિપન્નની અપેક્ષાએ ભજના છે, એટલે કે સમવહત (સમુદ્ધાતને કરતા) છવને જે અથવા ત્રણ સામાયિક પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે, તેમા કેવળી સમુદ્ધાતમા સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને ચારિત્રસામાયિક પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે, બાકીના સમુદ્ધાતમા દેશવિરતિ શિવાય ત્રણ, અથવા સવ વિરતિ શિવાય ત્રણ, સામાયિક પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે ૨ ૪૩-૨૭૪૪.

હવે નિર્વેદન તથા ઉદ્ધર્તનદ્વાર કહે છે.

દબ્બેણ ય ભાવેણ ચ નિવ્વેદંતો લહેજ્ઞ અણ્ણયરં ।

નરણ્ણસુ અણ્ણવ્વદ્દે દુગ તિગ ચરો ય ઉવ્વદ્દે ॥ ૨૭૪૫ ॥ ૮૨૫-૨૭૪

કમ્મં નિવ્વેદંતો પવજ્જહ વિસેમ્મો તદ્દારણ ।

દબ્બ કમ્મપણે માને કોહાહ દારિવો

॥ ૨૭૪૬ ॥

તિરિણ્ણસુ અણ્ણવ્વદ્દે તિગં ચરકં સિયા ઉ ઉવ્વદ્દે ।

મણ્ણસુ અણ્ણવ્વદ્દે ચરો વિ તિયં સિયા ઉવ્વદ્દે ॥ ૨૭૪૭ ॥ ૮૦૬-૨૭૫

દેવેસુ અણ્ણવ્વદ્દે દુગ તિગ ચરં સિયા ઉ ઉવ્વદ્દે ।

ઉવ્વદ્દમાણ્ણો પુગ સવ્વો વિ ન કિચિ પઢિવજ્જે ॥ ૨૭૪૮ ॥ ૮૨૭-૨૭૬

દ્રવ્યવી અને ભાવવી નિર્જગ કરનાર જીવ ચારમાંવી કોડ પણ એક સામાયિક માને છે. નરકમાંવી નહિ નીકળેયો એ સામાયિક પામે છે, અને તેમાંવી નીકળેતો ત્રણ અથવા ચાર સામાયિક પામે છે. દ્રવ્યને આમાન્યવી મર્તી કર્મ અને વિશેષથી તદાવરણીય કર્મની નિર્જગ કરનાર, તથા ભાવવી કોધાદિના ત્યાગ કરનાર, ચારે સામાયિક પામે છે. નિર્વ્યગ્રમાંવી નહિ નીકળેવાને ત્રણ સામાયિક હોય, અને નીકળેવાને કદાચિત્ ચાર સામાયિક પણ હોય. મનુષ્યમાંવી નહી નીકળેવાને ચાર સામાયિક હોય, અને નીકળેવાને કદાચિત્ એ અથવા ત્રણ સામાયિક પણ હોય. દેવોમાંવી નહી નીકળેવાને એ સામાયિક હોય, અને નીકળેવાને કદાચિત્ ત્રણ અથવા ચાર સામાયિક હોય. પણ ચારે ગાતમાંવી નીકળતા (અપાન્તરાસગતિમા) કોઈ પણ જીવ એકે સામાયિક પામે નહિ. ૨૭૪૫-થી-૨૭૪૮

દ્રવ્યથી સામાન્યપણે સર્વ કર્મપ્રદેશોની તથા વિશેષથી ચતુર્વિધ સામાયિકને આવરનાર જ્ઞાનાવરણ-મોહનીય રૂપ કર્મપ્રદેશોની નિર્જગ કરનાર, તેમજ ભાવથી કોધાદિ અધમગણેને દૂર કરનાર, ચારમાંવી કોડ પણ એક સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત તો હોય છે જ અનન્તાનુમ ધી કર્મના ઉચ્ચે કોઈ પણ સામાયિક પ્રાપ્ત વદ્ધ નથી, રોપ-કર્મની અપેક્ષાએ તો ઉભય પ્રકારે સામાયિક હોય છે.

નરકમાં રહેલો જીવ પ્રથમના એ સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત પણ હોય છે. નારકીમાંવી નીકળીને તિર્થંચમા ઉત્પન્ન થએલો જીવ મર્તવિગતિ ગિવાય ત્રણ સામાયિક પામે છે, અને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થયો હોય, તો ચારે સામાયિક પામે છે પૂર્વપ્રતિપત્ત તો હોય છે જ

નર્જગ તિર્થંચ ગતિમાં રહેલો જીવ, મર્તવિગતિ વિના, એક પણ સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત પણ હોય છે. તિર્થંચમાંવી નીકળીને મનુષ્યમાં આવેલો જીવ કદાચિત્ ચાર-ત્રણ-અથવા એ સામાયિક પણ પામે છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત તો હોય છે જ.

મનુષ્ય ગતિમાં રહેલો જીવ ચારે સામાયિક પામે છે, અને પૂર્વપ્રતિપત્ત પણ હોય છે. મનુષ્યમાંવી નીકળીને દેવનાગ્રીમાં ઉત્પન્ન થએલો જીવ પ્રથમના એ સામાયિક ઉભય પ્રકારે પામે છે તિર્થંચમાં ઉત્પન્ન થયો હોય તો મર્તવિગતિ વિના બે પ્રકારે ત્રણ સામાયિક પામે છે.

(૫૨) આશ્રવકરણાદિ દ્વારે અને કયા દ્રવ્ય-પર્યાયમા સામાયિક હોય ? તે દ્વાર,

દેવગતિમા રહેલો એવ પ્રથમના બે મામાયિક પામે છે, દેવમાથી નીકળી-
ને તિર્યચમા બાનેલો સર્વવિરતિ શિવાય ત્રણ સામાયિક બન્ને પ્રકારે પામે છે, અને મનુ-
ષ્યમા આવેલો ચાર સામાયિક બન્ને પ્રકાર પામે છે. પચ્ચુ ચારે ગતિમાથી નીકળતા અપા-
ન્તરાય ગતિની અંત, કોઈ પણ એવ, કોઈ સામાયિક પામતો નથી પણ પૂર્વપ્રતિપક્ષ બે
સામાયિક તો હોય છે. ૨૭૬૫-થી ૨૭૮૮.

હવે આશ્રવમ્બલ-અણ કાર-શયન-આસન-સ્થાન-અને ચ ક્રમશઃ દ્વારે કહે છે,
નીસવમાણો જીવો પઢિવજ્જહ સો ચહમ્મણયરં ।

પુઠ્ઠવપટિવજ્જહો પુણ સિય આસવઓ વ નીમ્મવઓ ॥ ૨૭૪૯ ॥ ૮૨૮ ૨૭૭

ઉમ્મુક્કમણુમ્મુકે ઉમ્મુચ્ચતે ચ કેસલકારે ।

પઢિવજ્જેજ્ઞયર સયણાઈસુ પિ એમેવ ॥ ૨૭૫૦ ॥ ૮૨૯ ૨૭૮

(સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકને આવરનાર મિથ્યાત્વાદિ કર્મની) નિર્જરા કરતા, અને શેષ-
કર્મ બાધતા એવ, ચારમાથી કોઈ પણ એક સામાયિક પામે છે અને પૂર્વપ્રતિપક્ષ તો કર્મ
બાધનાર અથવા નિર્જરા કરનાર પણ હોય છે. (ઉપગ્ના નિર્વેષનદ્વારમા કહેલી વાત જ
અહીં બીજી રીતે કહી છે, વસ્તુત કંઈ ભેદ નથી.) કેશ-કેયૂરાદિ અપનાર ત્યાગ કર્યા
પછી, નહિ ત્યાગ કર્યાથી, અને ત્યાગ કરતા, ચારમાથી કોઈ પણ એક સામાયિક પામે છે.
(અહીં ભરત ચક્રિ આત્માના ઉદારણ બાજના) એજ પ્રમાણે શયન-આસન-સ્થાન-અને
ચ ક્રમશઃનો ત્યાગ કરનાથી, નહિ કરવાથી, અને કરતા ચારમાથી એક સામાયિક પામે છે.
અને પૂર્વપ્રતિપક્ષ તો સર્વ ન હોય છે. ૨૭૮૬-૭૫૦

હવે કયા દ્રવ્ય-પર્યાયમા સામાયિક હોય ? તે દ્વાર કહે છે

સદ્વગય સમ્મત્ત સુત્તે ચરિત્તે ન પજ્જવા સવ્વે ।

દેસવિરહ પહુચ્ચા દોણ્ઠ વિ પહિસેહણ કુજ્જા ॥ ૨૭૫૨ ॥ ૮૩૦ ૨૭૯

એગ પિ અસદ્દહઓ જ દવ્વ પજ્જવ ચ મિચ્છત્ત

વિણિત્ત સમ્મત્ત તો સવ્વદવ્વ-ધારેમ્મ ॥ ૨૭૬૦ ॥

નાણમિલપ્પમ્મુ સુય જમ્મા ન ચ દવ્વમણમિલપ્પ તિ ।

સવ્વદવ્વેમ્મુ તય તમ્મા ન ચ સવ્વમાનેમ્મ ॥ ૨૭૬૩ ॥

નિટ્ઠ-ચરિમવ્વયાદ્દિપ્પં ચારિત્તમિદ સવ્વદવ્વેમ્મ ।

ન ચ સવ્વપજ્જવેમ્મુ સવ્વાણુવઓમમાજાઓ ॥ ૨૭૬૪ ॥

સમ્યક્ત્વ સામાયિક સર્વ દ્રવ્ય-પર્યાયગત છે, ક્રુત સામાયિક અને ચારિત્ર સામા-
યિકમા (સર્વ દ્રવ્યો છે, પણ) સર્વ પર્યાયો નથી દેશવિરતિની અપેક્ષાએ તો બન્નેનો
(દ્રવ્ય-પર્યાયનો) નિષેધ કરવો એક પણ દ્રવ્ય અથવા પર્યાયને નહિ સંબંધતા મિથ્યાત્વ
હોય છે, તેથી સર્વ દ્રવ્ય પર્યાયમા સમ્યક્ત્વ વિનિયુક્ત છે અનભિવાચ્ય ભાવોમા ક્રુત નથી,
કેમકે દ્રવ્ય અનભિવાચ્ય નથી, તેથી તે સર્વ દ્રવ્યોમા છે, પણ સર્વ ભાવોમા-પર્યાયોમા
નથી. અહીં બીજાનુચ્છેદ પ્રતોની અપેક્ષાએ ચારિત્ર સર્વ દ્રવ્યોમા પણ સર્વ પર્યાયોમા
નથી, કેમકે ચારિત્રમા સર્વ પર્યાયોનો ઉપયોગ નથી. ૨૭૫૧-થી-૨૭૫૪.

એક પણ દ્રવ્ય અથવા પર્યાયની શ્રદ્ધા નહિ કરવાથી મિથ્યાત્વ થાય છે એમ સિદ્ધાન્તમાં કહ્યું છે તેથી શ્રદ્ધાનભાવે સર્વ દ્રવ્ય-પર્યાયિના સમ્યક્ત્વ વિનિયુક્ત છે, શ્રુતજ્ઞાન અનભિલાષ્ય ભાવોમાં નથી પ્રવર્તતું, કેમકે તે તેના વિષય નથી, પરંતુ અભિલાષ્ય ભાવોમાંજ તે પ્રવર્તે છે. ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્ય અનભિલાષ્ય નથી, પણ અભિલાષ્યજ છે, તેથી શ્રુતજ્ઞાન સર્વ દ્રવ્યોમાં પ્રવર્તે છે, સર્વ પર્યાયિના નથી પ્રવર્તતું, કેમકે પર્યાયિ તો અભિલાષ્ય અને અનભિલાષ્ય છે, શ્રુતજ્ઞાન તો કેવળ અભિલાષ્ય વિષયવાળુંજ છે, અભિલાષ્ય ભાવો અનભિલાષ્ય ભાવોના અનન્તરે ભાગે છે.

બીજા મુદ્ધાવાદ પ્રત અને ઉત્તા પરિબ્રહ્મ પ્રતની અપેક્ષાએ ચારિત્ર સામાયિક, સર્વ દ્રવ્યોમાં પ્રવર્તે છે પણ સર્વ પર્યાયિના નથી, કેમકે મુદ્ધાવાદ વચનરૂપ છે અને પરિબ્રહ્મ મૂર્છાત્મક છે, તેથી તે સર્વ દ્રવ્યોમાં પ્રવર્તે છે, કેમકે તે અભિલાષ્ય વિષયવાળા છે અને પર્યાયિ તો અનભિલાષ્ય વિષયવાળા છે. આથીજ ચારિત્રમાં સર્વ પર્યાયિના ઉપયોગ નથી એમ કહ્યું છે. આ બે શિવાયના બાકીના ત્રણ પ્રતો સર્વ દ્રવ્યના વિષયવાળા નથી, તો પછી સર્વ પર્યાયિના વિષયવાળા તો કયાંથીજ હોય ? એ કારણથીજ બીજા અને ટેલ્લા પ્રતની અપેક્ષાએ ચારિત્રના સર્વ દ્રવ્યો અસવ પર્યાયિયુક્ત વિષયરૂપ કહ્યા છે, અને દર્શનરિત સામાયિક તો સર્વ દ્રવ્ય તેમજ સર્વ પર્યાયિવાળું નથી. ૨૭૫૨-થી-૨૭૫૪.

સવ પર્યાયિના ચારિત્રમાં ઉપયોગ નથી, એમ કહ્યું છે, તે માટે હવે કહે છે

નણ સવ્વનહપ્પસાણતણુણ પઢમસજમદ્દાણ ।

છવ્વિહપરિવુદ્ધિદ્દપ્પ છદ્દાણા સલ્લેયા સેઢી ॥ ૨૭૫૫ ॥

અળ્લે કે પજ્જાયા જેણુવડત્તા ચરિત્તવિસયમ્મિ ।

જે તત્તોણતણુણા જેસિ તમળંતભાગમ્મિ ॥ ૨૭૫૬ ॥

અલ્લે કેવલ્લિગમ્મ ત્તિ તે મદ્દે, તે વ કે તદ્વમ્મહિયા ।

પવ્વ પિ હોજ્જ તુલ્લા નાણતણુણત્તણં જુત્ત ॥ ૨૭૫૭ ॥

સેઢી સનાણ-દસણપજ્જાયા તેણ તપ્પમાણા સા ।

ઈહ પુણ ચરિત્તમેત્તોવઓગિણો તેણ તે યોવા ॥ ૨૭૫૮ ॥

નણ સામાયવિસઓ કિંદારમ્મિ વિ પરુવિઓ પુવ્વ ।

કિંહ ન પુણરુત્તદોસો હોજ્જ ઈંહ કો વિસેસો વા ? ॥ ૨૭૫૯ ॥

કિં ત તિ જાઠ્ઠમાવેણ તત્ત્વ ઈહ નેયભાવઓઽભિહિતો ।

ઈહ વિસય-વિસદ્ધમેઓ તત્ત્યામેઓવયારો ત્તિ ॥ ૨૭૬૦ ॥

સર્વ આકાશ પ્રદેશથી અનન્ત શુદ્ધ પ્રથમ સયમ સ્થાનક છે, તે જ પ્રકારની વૃદ્ધિ વડે જ સ્થાનનાળી સંખ્યાતી શ્રેણી છે. તે શિવાય બીજા કયા પર્યાયિ છે, કે જે ચારિત્ર વિષયમાં અનુપયોગી છે ? અને ચારિત્રથી અનન્તગુણા, તથા તે ચારિત્ર પર્યાયિના અનન્તમાં ભાગે છે, એમ શાથી કહેવાય છે ? કેવળજ્ઞાનથી ગમ્ય બીજા (અનભિલાષ્ય) પર્યાયિ છે, એમ કહેવામાં આવે, તો તે પણ તેનાથી અધિક કેવી રીતે થાય ? એથી પણ તે પર્યાયિ તુલ્યજ થાય, પણ અનન્તગુણ કહેવા યુક્ત નથી. શ્રેણિમાં જ્ઞાન-દર્શનના પર્યાયિ કહ્યા છે, તેથી તે શ્રેણિ તેરલા પ્રમાણવાળી કહી છે. અહીં માત્ર ચારિત્રોપયોગી પર્યાયિજ કહ્યા છે, તેથી તે ઘોડા છે. પૂર્વે કિંદારમાં સામાયિકનો વિષય કહ્યો હતો, અને અહીં પણ (સ

(૩૫૪) 'સર્વ' પદ્યોના ઉપયોગ ચારિત્રના નથી' એમ કહ્યું છે, તેનો વિચાર.

અર્થાત્ સર્વ દ્રવ્ય પર્યાયગત છે) એમ કહેવાથી પુનઃપ્રતિ હોય કેમ ન થાય ? અથવા એ બેમાં તો તફાવત છે ? ત્યાં (કિંદારના) તે સામાયિક શું છે ? (એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં) સામાયિક ભવિભાવે કહ્યું છે અને અહીં સ્વેચ્છાભાવે કહ્યું છે ત્યાં વિષય-વિષયોના અભેદ ઉપચાર છે, અહીં ભેદ છે (એટલે એમાં ને આમાં તફાવત છે.) ૨૭૫૫-થી-૨૭૬૦.

શિષ્ય — સયમશ્રેણિમાં સર્વ જલન્યથી પ્રથમ સયમસ્થાનક સર્વ આકાશ પ્રદેશથી એટલે લોકલોકના અને તા પ્રદેશથી અનન્તગુણ પર્યાય રશિયુક્ત છે, એમ આગમમાં કહ્યું છે. તેનાથી વિશુદ્ધ બીજી સયમસ્થાનક ૧ અને તમા ભાગે વધારે છે. વધી તેથી બીજી ૨ અસંખ્યાતમા ભાગે વધારે છે, વધી તેથી બીજી ૩ સંખ્યાત ભાગે વધારે છે, વધી તેથી બીજી ૪ સંખ્યાત ગુણ વધારે છે, ૫ વધી તેથી બીજી અસંખ્યાત ગુણ વધારે છે અને તેથી બીજી ૬ અનન્ત ગુણ વધારે છે. એ પ્રમાણે વારંવાર કરાતી ૭ પ્રકારની વૃદ્ધિવડે અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ ૭ સ્થાનકવડે નિખળ સયમશ્રેણિ ૭ તેથી કરીને હવે આ શિષ્ય બીજા કયા અધિક પદ્યો છે, કે જેને આપ ચારિત્રના વિષયમાં અનુપયોગી કહો છો ? અને એ ચારિત્રથી પદ્યો અનન્તગુણ તથા તે પદ્યોના અનન્તમાં ભાગે ચારિત્ર છે, એમ પણ શાથી કહો છો ? અભિવાચ્ય પદ્યોના વિનયવાળું ચારિત્ર છે. અને તે પદ્યો અભિવાચ્ય પદ્યોના અનન્તમાં ભાગેજ છે, તેથી અનુપયોગી પદ્યો ચારિત્રથી અનન્તગુણ છે, અને ચારિત્ર તેમના અનન્તમાં ભાગે છે. આ પ્રમાણે કદાચ આપ કહો તો તે પણ યોગ્ય નથી. કારણ કે સર્વથી જલન્ય સયમસ્થાન પણ સર્વ આકાશપ્રદેશથી અનન્તગુણ પર્યાયના વિનયવાળું છે અને પદ્યો પણ જગતની અદર તેજલાજ છે, તેથી ચારિત્રમાં અનુપયોગી પદ્યો તો છેજ નહિ. એટલે અનુપયોગી પદ્યો અનન્તગુણ અને ચારિત્ર તેનાથી અનન્તમાં ભાગે છે, એમ કયાથી બને ?

હવે આપ કદાચ એમ કહેશો, કે કેવળજ્ઞાનથી ગમ્ય અનન્તા અભિવાચ્ય પદ્યો છે, તે ચારિત્રથી અનન્તગુણ છે, અને ચારિત્ર તેના અનન્તમાં ભાગે છે આ કથન પણ ઠીક નથી, કેમકે સર્વ જગતના પર્યાયગમિનો સયમસ્થાનના પર્યાયમાં સમજ કરી લીધો છે, એટલે ચારિત્રોપયોગી પદ્યોથી બીજા અતિરિક્ત અધિકપદ્યો છેજ નહિ. વળી એ પ્રમાણે પણ ચારિત્રના પદ્યો, કેવળજ્ઞાનગમ્યજોગત પદ્યોના જેટલાજ થશે પણ તે અનન્ત ગુણ નહીં વાય કારણ જેટલા જોવા પદ્યો તેટલાજ તેને જણાવનારા જ્ઞાનના પદ્યો માનવા જો એ, અન્યથા તેણે જ્ઞાનત્વ ધરે નહિ. મારે જ્ઞાન-ર્શન-ચારિત્રના અધ્યયનમાં આત્મ સયમશ્રેણિની અન્તર્ગત કેવળજ્ઞાન હોવાથી, સયમશ્રેણિમાં ચારિત્ર પદ્યો કેવળજ્ઞાનથી ગમ્ય જોગત પદ્યોની તુલ્યજ છે, પણ તેથી હીન નથી

આચાર્ય — જ્ઞાન-ર્શન-ચારિત્રના અધ્યવસાયમાં સયમશ્રેણિમાં જ્ઞાન-ર્શનના પદ્યો અધ્યયન કદા છે, તેથી સર્વ આકાશ પ્રદેશથી અનન્તગુણ પર્યાયરશિ પ્રમાણ સયમશ્રેણિ કહેવ છે પરંતુ અહીં તો મહત્ત્વ-ધા જાદિના વિનયભૂત જે ચારિત્રના ઉપયોગી પદ્યો હોય, તેજ કદા છે, તેથી - - - - - યોગ્ય થોડા

વિષય તેનાથી અલિપ્ત હોવાને લીધે ગૌણવૃત્તિથી કહેવ છે અને અહીં કેવુદ્ધારમા મુખ્ય-
પણે સામાયિકનો વિષયજ નજીવાની ઈચ્છાવાળાને જોયલાવે તેના વિષયનું સ્વરૂપજ
કહ્યું છે અથવા અભિહિત ના બદલે અભિહિત પાઠ લખવામા આવે, તો તેના અર્થમા
કેવુદ્ધારની અદર વિષય તથા વિષયિનો ભેદ માનીને મુખ્યપણે જોયલાવે સામાયિકનો
વિષયજ કહ્યો છે, અને કિદ્ધારમા વિષય તથા વિષયિનો અભેદ માનીને મુખ્યપણે જોય-
લાવથી નિષયિભૂત સામાયિકનું સ્વરૂપજ કહ્યું છે એટલે કિદ્ધારમા અને કેવુ દ્ધારના વ્યા-
ખ્યાનમા તત્ત્વત છે. ૨૭૫૫-થી-૨૭૬૦

હવે “ સામાયિક કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? ” એ દ્ધાર કહેવું જોઈએ. તેની પ્રાપ્તિને
ક્રમ બતાવનાર માણુસ્સ ઇત્યાદિ ગાથાથી આર ભીને અમ્મુદ્ધાને ચિત્ત એ ગાથા પર્યન્ત
અદ્ધાર ગાથાઓ છે, તેનો અર્થ મુગમ હોવાથી અહીં તેની વ્યાખ્યા નથી કરી, કેા
સ્થળે કંઈક વિષમતા હોય તો તે મૂળ આવશ્યકની ટીકથી જાણી લેવું.

માણુસ્સ સ્વેત્ત જાઈ કુલરૂવારોગમાગય વુદ્ધી ।

સવળોગ્ગહ સદ્ધા સજમો ય લોગમિ દુલહાઈ । ૮૩૧ ॥

મનુષ્યપણું, આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમ જાતિ, ઉત્તમ કુલ, ઉત્તમ રૂપ, પચેન્દ્રિય
સમ્પૂર્ણપણું, રોગરહિતપણું, આયુષ્ય, જીવિ, સમજણ, મદ્ધા, અને સજમ એ વસ્તુ
લોકમા મલવી દુર્લભ છે. ॥ ૮૩૧ ॥

[ઇન્દ્રિયોની શક્તિ, ઇન્દ્રિયોનું બનવું, ઇન્દ્રિયની વિષય મહણું કે વાની તાકાત,
ઈન્દ્રિયોને ઉપધાતરહિતપણું, વિષયમહણું નિરૂપદવપણું, મુકાવ, રોગ-રહિતપણું, ભક્તિ,
શુદ્ધ ઉપયોગ, અને ધર્મનું અર્થપણું મલવા મુશ્કિલ છે. ॥ (પ્રક્ષિપ્ત) ॥]

ચોહ્મ પાસગ ધળે જૂળ રયણે ય સુમિણ ચકે ય ।

ચમ્મજુગે પરમાણૂ દસ ટિઠ્ઠન્તા મણુવલમે ॥ ૮૩૨ ॥

એ બધી વસ્તુની દુર્લભતા જણાવતા મનુષ્યપણું પામનાની દુર્લભતામા દશ દષ્ટાન્તો
જણાવે છે ?—

ચકવર્તીના રાજમા વારાફરતી ભોજન કરતા વાતો આવેલો જેમ મુગકેલ છે, તેમ
આતુ પ્રાપ્ત થએલું મનુષ્યપણું બ્યર્થ જાય તો ફેર પ્રાપ્ત થવું મુશ્કેલ છે એવી રીતે આગ-
લના દષ્ટાન્તોમા પણ ધટના કરવી (૧) જેમ દેવતાઈ પાશાવાલાને જીતેના મુશ્કેલ છે (૨)
જગતના બધા ધાન્યને એકઠા કરી તેમા એક પ્રસ્થ જેટલું અનાજ જીતી નિશાનીવાલું
ભોજીને, તે બધા ધાનને હલાવી નાખવામા આવે, પછી એક ડોરી કે જેના હાથ કે પતા
હોય, દષ્ટિની નિર્મલતા ન હોય, તેવીને પેલા ઢગલામાથી નિશાનીવાલું બધું અનાજ
જીતું પાડવું મુશ્કેલ છે (૩) જેમ રાજસભાના ૧૦૮ થાલનાના એક એક થાલસાના
૧૦૮ ખુણામાથી એક ખુણાને ૧૦૮ વખત વગર હાથે રાજપુત રામથી જીતે એ મુશ્કેલ
છે (૪) જેમ કોટિવજના ઠાકરાએ બાપના પરદેશ જતાથી કરોડોના હીરા વેચ્યા, પછી
કાલાન્તરે બાપના આવેલાથી તે હીરા પછા ચેવવા મુશ્કેલ છે (૫) જેમ ચન્દ્રપીવાતુ
આવેલું સ્વપ્ન, વિધિરહિતપણાને લીધે, નિષ્ફલ ગયું, પછી બીજાને તેવા સ્વપ્નથી રાખ્ય
મધ્ય હવે તેમ સામલીને ફેરતે ચદ્રનું સ્વપ્ન મવવું મુશ્કેલ છે (૬) જેમ તેવમા દૃષ્ટિ રાખી
થમા ઉપર રહેલી પુત્રીની ઝાળી આખની કીટી જેના વચમા આઠ આઠા અન ૧૧ ચક ફરતા
હોય તેને વિધની મુશ્કેલ છે. (૭) જેમ હજાર યોજનના મરોવરમા રહેલો કાયળે વાય-

(૩૫૪) 'સર્વ' પર્યાયોના ઉપયોગ ચારિત્રમા નથી' એમ કહ્યું છે, તેના વિચાર.

અર્થ સર્વ દ્રવ્ય પર્યાયગત છે) એમ કહેવાથી પુનર્રક્તિ દોષ કેમ ન થાય ? અથવા એ બેમાં શો તફાવત છે ? ત્યાં (કિદારમા) તે સામાયિક શું છે ? (એ પ્રશ્નના ઉત્તરમા) સામાયિક જાતિભાવે કહ્યું છે અને અહીં જોયણાવે કહ્યું છે ત્યાં વિષય વિષયોના અભેદ ઉપચાર છે, અહીં ભેદ છે (એટલે એમાં ને આમાં તફાવત છે) ૨૭૫૫-થી-૨૭૬૦.

શિષ્ય — સયમશ્રેણિમા સર્વ જનન્યથી પ્રથમ સયમસ્થાનક સર્વ આકાશ પ્રદેશથી એટલે લોકાલોકના અને તા પ્રદેશથી અનન્તગુણ પર્યાય રશિયુક્ત છે, એમ આગમમા કહ્યું છે. તેનાથી વિરુદ્ધ બીજી સયમસ્થાનક ૧ અને તમા ભાગે વધારે છે. વતી તેથી બીજી ૨ અસંખ્યાતમા ભાગે વધારે છે, વતી તેથી બીજી ૩ સંખ્યાત ભાગે વધારે છે, વતી તેથી બીજી ૪ સંખ્યાત ગુણ વધારે છે, ૫ વતી તેથી બીજી અસંખ્યાત ગુણ વધારે છે અને તેથી બીજી ૬ અનન્ત ગુણ વધારે છે. એ પ્રમાણે વારવાર કરાતી છ પ્રકારની વૃદ્ધિવડે અસંખ્યાત લોકાલોક પ્રદેશ પ્રમાણુ છે સ્થાનકવડે નિષ્પત્ત સયમશ્રેણિ છે. તેથી કરીને હવે આ શિનાય બીજા કયા અવિક પર્યાયો છે, કે જેને આપ ચારિત્રના વિષયમા અનુપયોગી કહો છો ? અને એ ચારિત્રથી પર્યાયો અનન્તગુણ તથા તે પર્યાયોના અનન્તમા ભાગે ચારિત્ર છે, એમ પણ શાથી કહો છો ? અભિવાધ્ય પર્યાયના વિરયવાળુ ચારિત્ર છે. અને તે પર્યાયો અનભિવાધ્ય પર્યાયોના અનન્તમા ભાગેજ છે, તેથી અનુપયોગી પર્યાયો ચારિત્રથી અનન્તગુણ છે, અને ચારિત્ર તેમના અનન્તમા ભાગે છે. આ પ્રમાણે કદાચ આપ કહો તો તે પણ યોગ્ય નથી કારણ કે સર્વથી જનન્ય સયમસ્થાન પણ સર્વ આકાશપ્રદેશથી અનન્તગુણ પર્યાયના વિરયવાળુ છે અને પર્યાયો પણ જગતની અદર તેટલાજ છે, તેથી ચારિત્રમા અનુપયોગી પર્યાયો તો છેજ નહિ. એવે અનુપયોગી પર્યાયો અનન્તગુણ અને ચારિત્ર તેનાથી અનન્તમા ભાગે છે, એમ કયાથી બને ?

હવે આપ કદાચ એમ કહેશો, કે કેવળજ્ઞાનથી ગમ્ય અનન્તા અનભિવાધ્ય પર્યાયો છે, તે ચારિત્રથી અનન્તગુણ છે, અને ચારિત્ર તેના અનન્તમા ભાગે છે આ કથન પણ ઠીક નથી, કેમકે સર્વ જગતના પર્યાયગણિતો સયમસ્થાનના પર્યાયમા સમઢ કરી લીધા છે, એટલે ચારિત્રાયયોગી પર્યાયોથી બીજા અતિરિક્ત અધિકપર્યાયો છેજ નહિ. વળી એ પ્રમાણે પણ ચારિત્રના પર્યાયો, કેવળજ્ઞાનગમ્યજોયગત પર્યાયોના જેટલાજ થશે પણ તે અનન્ત ગુણા નહીં થાય. કારણ જેટલા જોયના પર્યાયો તેટલાજ તેને જજાવનારા જ્ઞાનના પર્યાયો માનવા જો એ, અન્યથા તેણે જ્ઞાનત્વ ધટે નહિ. આદિ જ્ઞાન-શર્તિન-ચરિત્રના અપવસા-ચારમક સયમશ્રેણિની અન્તર્ગત કેવળજ્ઞાન હોવાથી, સયમશ્રેણિસાતમક ચારિત્ર પર્યાયો કેવળજ્ઞાનથી ગમ્ય જોયગત પર્યાયોની તુલ્યજ છે, પણ તેથી હીન નથી.

આચાર્ય — જ્ઞાન-શર્તિન-ચારિત્રના અપવસાચારમક સયમશ્રેણિમા જ્ઞાન-શર્તિનના પર્યાયો મધ્યમા કહ્યા છે, તેથી સર્વ આકાશ પ્રદેશથી અનન્તગુણ પર્યાયરશિ પ્રમાણુ સયમશ્રેણિ કહેવ ■ પરન્તુ અહીં તો અહણ-ધા છાદિના વિષયભૂત જે ચારિત્રમા ઉપયોગી પર્યાયો હોય, તેજ કહ્યા છે, તેથી તે ચારિત્રપર્યાયો ઘોડા છે.

શિષ્ય — પૂર્વે કિદારમા બધા સામાયિકનો વિષય પ્રરૂપો છે, અને અહીં કેપુદારમા પણ “ સમ્યક્ત્વ સર્વગત છે ” ઇત્યાદિ કહેવાથી શું પુનર્રક્તિ દોષ નથી થતો ? અથવા એમાં અને આ દ્વારમા શો તફાવત છે ?

આચાર્ય — પૂર્વે કિદારમા વિનય અને વિષયોના અભેદ. માનીને “ સામાયિક શું છે ? ” એમ સામાયિકની જાતિ માન બહુવાની ઇચ્છાવાળાને ઉત્તરમા માવા છલુ સામાયિક “ આત્માજ સામાયિક છે. ” એ કથનથી યુગ્યપણે તે વિષય-સામાયિકજ કહ્યું છે. તેના

વિષય તેનાથી અલિપ્ત હોવાને લીધે ગૌણવૃત્તિથી કહેવ છે અને અહીં કેપુદ્ગારમા મુખ્ય-
પણે સામાયિકનો વિષયજ નજીવાની ઇચ્છાવાળાને જોયલાવે તેના વિષયનું સ્વરૂપજ
કહ્યું છે અથવા અમિદિય ના બદલે અમિદિય પાઠ લખવામા આવે, તો તેના અર્થમા
કેપુદ્ગારની અદર વિષય તથા વિષયિનો ભેદ માનીને મુખ્યપણે જોયલાવે સામાયિકનો
વિષયજ કહ્યો છે, અને કિદ્ગારમા વિષય તથા વિષયિનો અભેદ માનીને મુખ્યપણે જોય-
લાવથી વિષયિભૂત સામાયિકનું સ્વરૂપજ કહ્યું છે એટલે કિદ્ગારમા અને કેપુદ્ગારના વ્યા-
ખ્યાનમા તફાવત છે. ૨૭૫૫-થી-૨૭૬૦

હવે “સામાયિક કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?” એ દ્વાર કહેવું જોઈએ. તેની પ્રાપ્તિના
ક્રમ બતાવનાર માણુસ્સ ઇત્યાદિ ગાથાથી આરંભીને અમ્મસુદ્ધાને વિગણ એ ગાથા પર્યન્ત
અદાર ગાથાઓ છે, તેનો અર્થ સુગમ હોવાથી અહીં તેની વ્યાખ્યા નથી કરી, કોઇ
સ્થળે કંઈક વિષમતા હોય તો તે શૂળ આવશ્યકની ટીકાથી જણી લેવું.

માણુસ્સ સ્વેત્ત જાઈ કુલરુવારોગમારય વુદ્ધી ।

સવળોગહ સદ્ધા સજયો ય લોગમિ દુલહાઈ । ૮૩૧ ॥

મતુબ્ધપણ, આર્થક્ષેત્ર, ઉત્તમ ભક્તિ, ઉત્તમ કુલ, ઉત્તમ રૂપ, પચેન્દ્રિય
સમ્પૂર્ણપણ, રોગરહિતપણ, આયુષ્ય, છુદ્ધિ, સમજણ, શ્રદ્ધા, અને સજમ એ વસ્તુ
લોકમા મલવી હલંભ છે. ॥ ૮૩૧ ॥

[ઇન્દ્રિયોની શક્તિ, ઇન્દ્રિયોનું બનવું, ઇન્દ્રિયની વિષય ગ્રહણ કે વાની તાકાત,
ઇન્દ્રિયોને ઉપધાતરહિતપણ, વિષયમગ્રહણનું નિરૂપદવપણ, સુકાર્ય, રોગ-રહિતપણ, ભક્તિ,
શુદ્ધ ઉપયોગ, અને ધર્મનું અધીપણ મલવા મુશ્કિલ છે. ॥ (પ્રક્ષિપ્ત) ॥]

ચોદ્ધગ પાસગ ઘણે જૂપ રયણે ય સુમિણ ચકે ય ।

ચમ્મજુગે પરમાણુ દસ દિઠ્ઠન્તા મણુયલમે ॥ ૮૩૨ ॥

એ બધી વસ્તુની હલંભતા જણાવતા મતુબ્ધપણ પામનાની હલંભતામા દશ દૃષ્ટાન્તો
જણાવે છે ।—

ચક્રવર્તીના રાજમા વારાફરતી ભોજન કરતા વારો આવવો જેમ મુશ્કેલ છે, તેમ
આવું પ્રાપ્ત થએલું મતુબ્ધપણું બ્યર્થે જાય તો ફેર પ્રાપ્ત થવું મુશ્કેલ છે એવી રીતે આગ-
લના દૃષ્ટાન્તોમા પણ ધટના કરવી (૧) જેમ કેવતાઈ પાસાવાલાને છતરો મુશ્કેલ છે (૨)
જગતના બધા ધાન્યને એકઠા કરી તેમા એક પ્રસ્થ જેટલું અનાજ છુદી નિશાનીવાલું
ભેળવીને, તે બધા ધાનને હલાવી નાખવામા આવે, પછી એક ડોશી કે જેના હાથ કે પતા
હોય, દૃષ્ટની નિર્મલતા ન હોય, તેવીને પેલા ઢગલામાથી નિશાનીવાલું બધું અનાજ
છુદું પાડવું મુશ્કેલ છે (૩) જેમ રાજસભાના ૧૦૮ થાલનાના એક એક થાલલાના
૧૦૮ ખુણામાથી એક ખુણાને ૧૦૮ વખત વગર હાથે રાજપુત્ર રાખથી છતે એ મુશ્કેલ
છે (૪) જેમ કોટિવંજના છોકરાએ બાપના પરદેશ જવાથી કરોડોના હીરા વેચ્યા, પછી
કાલાન્તરે બાપના એક ભાઈ તે હીરા પછા મેવવવા મુશ્કેલ છે (૫) જેમ ચન્દ્રપીવાનું
આવેવું સ્વપ્ન, વિધિરહિતપણાને લીધે, નિષ્ફલ ગયું, પછી બીજાને તેના સ્વપ્નથી રાજ્ય
મળ્યું હતું તેમ સાભલીને ફેરતે ચઢવું સ્વપ્ન મળવું મુશ્કેલ છે (૬) જેમ તેલમા દૃષ્ટ રાખી
થભા ઉપર રહેલી પુત્રીની ડાળી આખની કીકી જેના વચમાં આઠ આઠ અવળા ચક્ર ફરતા
હોય તેને વિધવી મુશ્કેલ છે. (૭) જેમ હજાર શોજનના સરોવરમા રહેલો કાચબો વાય-

હવે ઉપર મુજબ ક્રમથી માત્ર થએલુ સામાયિક કેટલો કાળ રહે છે ? એ પ્રશ્ન-
૩૫ કાલદ્વારમા સામાયિકનો જનન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ કાળ કહે છે —

સમ્મત્તસ્સ સુયસ્સ ચ છાગટ્ઠી સાગરોવમાઈ ઠિઈ .

સેસાણ પુલ્લકોઢી દેસૂળા હોઈ નાયઠ્યા

॥ ૨૭૬૧ ॥ ૮૪૯-૨૮૦

રાના જોડે ઉપગ્રથી ચારે તરફ છયાથેની સેવાકાના બાકાભાથી આંધિન પૂર્ણિમાએ, મધ્ય
રાત્રીએ ચદ્ર દેખી પોતાના કુંદબને દેખાડવા અદર ક્રમકી મારે, પછી તેવીજ રીતે તે
બાકું, તે કાવ, ને તેવો ચદ્ર દેખાડવો મુશ્કિલ છે (૮) સ્વયં જૂરમણ સમુદ્રના એક કાંઠે ધુસર
અને બીજે કાંઠે સમોલ હોય અને તે સમોલ પાણીના જોડે ધુસરાના હિદ્રમા રાજ્યક
થાય તે મુશ્કિલ છે (૨) જેમ દેવતા એક ચાલવાને સુરિને તેના પરમાણુઓ મેર ઉપર
ચઢીને ચારે તરફ ફેંકી દે, પછી તેજ રજકણોથી તેમજ સ્તંભ બન્યો મુશ્કિલ છે (૧૦)
એ દશ દૃષ્ટાન્તો પ્રમાણે મનુષ્યપણુ પણ આવીને બાય તો ફેર પામવું મુશ્કિલ છે ॥૮૩૧॥

પુલ્લવે હોજ્જ યુગ અવરતે વસ્સ હોજ્જ સમિલા ડ .

યુગછિટ્ઠમિ પવેસો ઇય સસઈઓ મણુયલમો ॥ ૮૩૨ ॥

જહ સમિલા પબ્બટ્ટા સાગરસલિલે અણોરપારમિ .

પવિસેજ્જ યુગછિટ્ઠ ફહિવિ મમતિ મપતમિ ॥ ૮૩૪ ॥

સા ચઢવાયવીચીપણુલ્લિયા અવિ લમેજ્જ યુગઠિટ્ઠ .

ળ ય માણુસાઈ મટ્ટો જીવો પઠિમાણુતં લહઈ ॥ ૮૩૫ ॥

સમુદ્રના પૂર્વ છેડે યુગ (ધુસર) હોય અને તેના પશ્ચિમ છેડે સમોલ હોય તે
સમોલના યુગના હિદ્રમા જેમ પ્રવેશ દુર્લભ છે એવી રીતે મનુષ્યપણાની પ્રાપ્તિ
પણ સઠાસપાઈ છે ॥ ૮૩૩ ॥ જેમ છુટી પડેલી સમોલ અપાર સમુદ્રના પાણીમા લમતી
લમતા એવા યુગના હિદ્રમા પેસે તે દુર્લભ છે તેમ મનુષ્યપણુ દુર્લભ છે ॥ ૮૩૪ ॥
તે (સમોલ) પ્રવેશ વાયરાના કદનોએથી પ્રેશાયવી કદાચિત યુગ (ધુસરા) ડ હિદ્ર
પામે એ સમભવ છે તો પણ મનુષ્યપણાથી બદ થયેનો છન બીજા વખત મનુષ્યપણુ
પામે (એ સભરે નહી) ॥ ૮૩૫ ॥

ઇય દુલ્લહલમ માણુસત્તણ પાવિરૂળ જો જીવો .

ળ કુણઈ પારત્તહિય સો સોયઈ સકમણકાલે ॥ ૮૩૬ ॥

જહ વારિમજ્જટ્ટઢોવ ગયવરો મજ્જટ્ટવ્વ ગલમહિઓ .

વગુરપટિટ્ટવમઓ સવટ્ટઈઓ જહ વ પવલી ॥ ૮૩૭ ॥

સો સોયઈ મચ્ચુજરાસમોચ્છુઓ તુરિયણિદપવિલ્લત્તો .

તાયારમવિદ્દનો કમ્મમરણપણોલ્લિઓ જીવો ॥ ૮૩૮ ॥

ફાઝ્ઞમણેગાઈ જમ્મમરણપરિયટ્ઠણસયાઈ .

દુવલ્લેળ માણુસત્તં જઈ લહઈ જહિચ્છયા જીવો ॥ ૮૩૯ ॥

ત તહ દુલ્લહલમ વિજ્જુલયાચલ માણુસત્ત .

લહ્ઢળ જો પમાયઈ સો કાપુરિસો ન સણુરિસો ॥ ૮૪૦ ॥

વિજયાદિસુ દો વારે ગયસ્સ વિણ્ણચ્ચુણ વ છાવટ્ટી ।

નરજમ્મપુલ્લકોદીપુલ્લત્તમ્મ્મોસઓ અહિં ॥ ૨૭૬૨ ॥

અંતોમુદ્ધત્તમિત્ત જહલ્લય ચરણમેગસમય તુ ।

ઉવઓગતમુદ્ધત્તં નાનાજોવાણ સન્નદ્ધ ॥ ૨૭૬૩ ॥

સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુતમામાયિકની (લખિયી) ઉત્પત્ત સ્થિતિ
છાસઠ માગરોપમ અને પૂર્વકાદિ પૃથક્ત્વ અધિક છે તથા એવ દેશવિરતિ અને સર્વ-

એની રીતે જેની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે એના મનુષ્યપણાને પામીને જે છવ પરલવના
હિતને કરનાર ધર્મને કરતો નથી, તે મરણની વખતે અદ્વસોસ કરે છે ॥ ૮૩૬ ॥ જેમ
બધનમા પડેલો હાથી, બસમા આવેલો માછલો, હાસામા આવેલો મૃગલો, અને છઠામા
સપડાઈ ગયેલો વાખી. (પાછલથી પશ્ચાત્તાપ કરે તેમ) મૃત્યુ અને વૃદ્ધપણાથી વ્યાસ
અને મરણ રૂપી નિદ્રાથી ઘેરાયેલો, રક્ષણ કરનારને નહીં પામતો, એવો પુણ્ય રહિત કર્મના
ભારવાલો છવ અદ્વસોસ કરે ॥ ૮૩૮ ॥ તે છવ અનેક જન્મ મરણના સેઠડો પરાવર્તો
કરીને કદાચિત્ ભવિતવ્યતાએ દુઝે મનુષ્યપણ પામે તો પામે (ધર્મ કરનાર આરાધના
થી મરે તે મનુષ્યપણ પામે છે) ॥ ૮૩૯ ॥ તેની રીતે દુર્લભ મયવાવાલા, અને
વિજાનીના જેવા અચલ, મનુષ્યપણાને પામીને જે મનુષ્ય પ્રભાદ કરે, તે કાપુરૂપ કહેવાય
પણ સત્પુરૂપ કહેવાય નહીં ॥ ૮૪૦ ॥

આલસ્મ મોહઽવણ્ણા થમા કોહા પમાય ક્કિવણ્ણા ।

મવસોગા અણ્ણાગા વસલેવ કુતૂહલા રમણા ॥ ૮૪૧ ॥

एतेहि कारणेहि लद्धूण सुदुल्लहिणि माणुस्सं ।

ण लहइ सुत्तिं हियकरिं संसारुत्तारणि जीवो ॥ ૮૪૨ ॥

जाणाररणपहरणे जुद्धे कुसलत्तण च णीनो य ।

दयलत्त वरसाओ सरीरमारोगया चेव ॥ ૮૪૩ ॥

दिद्वे सुएऽणुभूए कम्माण खए कए उवसमे अ ।

मणवयणकायजोगे अ पमत्ये लब्भए बोही ॥ ૮૪૪ ॥

अणुरूपऽरूपमणिज्जर बालतवे दाणविणयविग्भंमे ।

सयोगविप्पओगे वसणूसवड्हिसकारे ॥ ૮૪૫ ॥

येज्जे मेंठे तह इदणाग कयउण्ण पुप्फसालसुए ।

सिवदुमहुरवणिभाउय आहीरदसण्णिलापुत्ते ॥ ૮૪૬ ॥

सो वाणरजूइवती कतारे सुविहियाणुकपाए ।

भामुरवरयोदिधरो देवो येमाणिओ जाओ ॥ ૮૪૭ ॥

अब्भुट्ठाणे विणए परकमे साहुसेवणाए य ।

समइसणलंभो विरयाविरईइ विरईए ॥ ૮૪૮ ॥

વિરતિ સામાયિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેશે ઉણી પૂર્વકોડ વર્ષની છે એવાર વિજ્યાદિ વિમા-
નોમા ગએવાને અથવા વ્રજુવાર અમ્યુત દેવલોકમા ગએલાને મનુષ્ય જન્મતા પૂર્વકોડ
પૃથક્ત વર્ષ અધિક છાસઠ આગરોપમનો (ઉત્કૃષ્ટ) કાળ પૂર્ણ થાય છે (લખિવથી)
પ્રથમના ૫૭ સામાયિકની જથ્થો સ્થિતિ અન્તર્મુદ્ધર્ત માત્રની છે, અને ચારિત્રની એક
સમય માત્ર છે (કારણ કે સર્વવિરતિના પરિણામના આરભની પરીતા સમયે પણ
આયુ ક્ષય થવાનો સભવ છે, દેશવિગતિમા તેનું નથી, તેથી તેની અન્તર્મુદ્ધર્ત સ્થિતિ છે)
ઉપયોગથી બધા સામાયિકની સ્થિતિ અન્તર્મુદ્ધર્તની છે, અને સર્વ જીવોની અપેક્ષાએ
તો મર્વ કાળ છે. ૨૭૬૧-મી ૨૭૬૩

આવું હુલ્લ મનુષ્યપણું મલ્યા છતા પણ નીચેના કારણોથી સામાયિકની પ્રાપ્તિ
થવી મુશ્કેલ છે.

આસમથી સાધુ પાસે ભય નહીં કે સાલસે નહીં. (૧) ધરના કામમા મુજાઇ
રહે (૨) માધુઓની અવજા કરે (૩) ગર્વવાલો હોય (૪) સાધુદર્શનથી કોષ કરનારો
હોય (૫) વ્યસનાદિકમા અકચુર હોય () કલ્મસ પણાને લીધે કંઈ દેવ પડશે એવો દર
લાગતો હોય (૭) નરકપ્રદિના કુ ખો સાલસીને ભય પામતો હોય (૮) કુટુંબના શોકને
આગલ કરતો હોય (૯) દષ્ટિરાગથી મુજાઇ હોય (૧૦) ઘણા કામોમા દારાણો હોય (૧૧)
નર વિગેરે દેખવાના કુટુંબવાલો હોય (૧૨) કુકા વિગેરેની કીડાવાયો હોય (૧૩)
॥ ૮૪૧ ॥ એ પૂર્વ જણાવેલ આસમસ્યાદિ કારણોથી અત્યન્ત હુલ્લ એવા મનુષ્યપણાને
પામીને હિત કરનાર અને મ સાન્થી પાર ઉતારનાર એવા સામાયિકના અવજાને જીવ
પામતો નથી ॥ ૮૪૨ ॥

હાથી આદિ ધ્યાન, કવચ આદિ આવરણ, ખડ્ગ વગેરે પ્રહરણ, યુદ્ધની અદર કુશ-
લપણ, નિર્ગમ પ્રવેશ રૂપ નીતિ, દક્ષત્વ, શૌર્ય (બ્યસાય), શરીર આરોગ્યતા આ
ગુણો સહિત હોય તેજ યોધો જયશી પામે છે, તેમ વ્રતરૂપ ધ્યાન, ઉત્તમ ક્ષાન્તિ રૂપ
આવરણ, ધ્યાનરૂપ પ્રહરણ, ગીતાર્થત્વ રૂપ કુગલતા, દ્રવ્યાદિ યથોપાય અનુરૂપ પ્રતિ-
પત્તિરૂપ નીતિ, સર્વ કાલ ક્રિયાઓ કરવામા દક્ષપણ, તપ કરવા વગેરેમા શૌર્ય, આ સર્વને
લીધે નિરોગી જીવરૂપ યોદ્ધો કર્મરૂપ દુરમનને જીતે છે ૮૪૩ લગવાન વગેરેની પ્રતિમા દેખ-
વાથી, મુતજ્ઞાનથી, અનુભૂત ક્રિયાકલાપથી, કર્મનો ક્ષય કરવાથી, કર્મનો ઉપશમ કરવાથી,
અને પ્રશાન્ત મન વચન અને કાયાના યોગથી સામાયિક પમાય છે. ૮૪૪

વેદની પેઠે અનુકંપાથી લિ જાએવા ચિતવાલો, મિલ્ડની પેઠે અકામ નિર્જશ-
વાલો, હૃદનાગની પેઠે બાવ તપસ્વી, કૃતપુણ્યકની પેઠે મુપાનને યથાશક્તિ મદાથી કાન-
દનાર, પુષ્પગાયત્રીની પેઠે વિનયનો આગમક, તાપમ્મ શિવરાજ નરપની પેઠે વિલગ-
જ્ઞાની, મધુરાવાસી બે વાણીયાની પેઠે જોયેવ દ્રવ્ય મેળવી જોનાર, પ્રિય દ્રવ્યના બે પુ-
ત્રની પેઠે વસન અનુભવેલ, આલીરની પેઠે ઉત્સવ અનુભવેલ, દશાર્જુન રામની પેઠે
મદર્દિ જોએન, હવા પુત્રની પેઠે સત્કારની કાક્ષારાખનાર, જીવ, સામાયિક પામે છે. ૮૪૫-૮૪૬

વાનર પૃથપતિ અરુણમા સાધુનું શલ્ય કાઢવા રૂપ અનુકંપા કરીને બારવર વેમા
નિક દેવ થયો ૮૪૭.

અરુણવાનથી, વિનયથી, પરાક્રમ એટલે કેપાયાના જયથી, અને સાધુસેવનાથી
અનુદર્શનનો, દેશવિરતિની, અને સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૮૪૮.

હવે સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિક અમુક સમયે કેટલા પામતા હોય, કેટલા પૂર્વે પામેલા હોય, અને કેટલા તેથી પડેલા હોય, તે જણાવવાને કતિહાર કહે છે —

સમ્મત્ત-દેસવિરયા પલિયસ્સ અસંખમાગમેત્તાઓ ।

સેઢીઅસંખમાગો સુણ સહસ્સગ્ગસો ચિરઈ ॥ ૨૭૬૪ ॥ ૮૫૦ ૨૮૧

સમ્મત્ત દેસવિરયા પઢિવળ્ળા સંપઈ અસંખેજ્જા ।

સંખેજ્જા ય ચરિત્તે તીસુ વિ પઢિયા અણંતગુણા ॥ ૨૭૬૫ ॥ ૮૫૧-૨૮૨

સુયપઢિવળ્ળા સંપઈ પયરસ્સાસખમાગમેત્તાઓ ।

સેસા સંસારત્થા સુઅપઢિવળ્ળિયા હુ તે સઙ્ગે ॥ ૨૭૬૬ ॥ ૮૫૨ ૨૮૩

સમ્યક્ત્વ સામાયિક તથા દેશવિરતિ સામાયિક પામનારા એક સમયે ઉત્કૃષ્ટથી પદ્ધતિ-પમના અમ જ્યાતમા ભાગ જેટલા માત્ર હોય, શ્રુત સામાયિક પામનારા શ્રેણિના અસ-જ્યાતમા ભાગે હોય, અને સર્વવિરતિ પામનારા હજાર પૃથક્ત્વ હોય છે સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિ પામેલા વતમાન સમયે ઉત્કૃષ્ટથી અમ જ્યાતમા હોય, અર્થવિરતિ પામેલા સજ્યાતમા હોય, અને એ ત્રણે સામાયિકથી પડેના (એકેકથી) અનન્તગુણા હોય છે. સામાન્ય શ્રુત પામેલા વર્તમાન સમયે પ્રતરના અસ જ્યાતમા ભાગ જેટલા માત્ર હોય, અને તે શિવાયના શેષ પૃથ્વીઆદિ શ્ચ સારી છત્રે તે સર્વ શ્રુતથી પડેલા છે ૨૭૬૪થી ૨૭૬૬ સ્ત્રોત્ર પદરોપમના અસજ્યાતમા ભાગની અદર જેટલા પ્રદેશો હોય તેટલા જીવો ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમા સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને દેશવિરતિ સામાયિક પામનારા હોય છે, પરન્તુ તેમા દેગવિરતિ કરતા સમ્યક્ત્વ સામાયિક પામનારા અસ જ્યાત ગુણા હોય છે અને જન્યથી તો એક અથવા બે પામનાર હોય છે.

સમયતુરસ્થ ધનીકૃત લોકની એક પ્રદેશી માતરજ પ્રમાણ શ્રેણિના અસ જ્યાતમા ભાગે જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય તેટલા જીવો ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયે શ્રુતમામાયિક પામનારા હોય છે, અહીં તે શ્રુત સમ્યક્શ્રુત યા મિયાશ્રુતના લે-રહિત સામાન્યથી અક્ષ-રાત્મક શ્રુત સમયુત્તથા જન્યથી એત્રુ શ્રુતસામાયિક પામનારા એક અથવા બે હોય છે.

સર્વવિરતિ સામાયિક પામનારા એક સમયે ઉત્કૃષ્ટથી હજાર પૃથક્ત્વ, (એટલે બે હજારથી નવહજાર પર્યન્ત) હોય છે, અને જન્યથી એક અથવા બે હોય છે.

સમ્યક્ત્વ સામાયિક તથા દેશવિરતિ સામાયિક પૂર્વે પામેલા હોય એવા જીવો વર્ત-માન સમયે જન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અમ જ્યાતમા હોય છે, પરન્તુ જન્ય કરતા ઉત્કૃષ્ટ વિશેનાયિક હોય છે. આ બન્ને પૂર્વે પામેલા, પામનારા કરતા અસ જ્યાતગુણા હોય છે સર્વવિરતિ સામાયિક પર્વે પામેલા જીવો સજ્યાતમા હોય છે, તે પણ પામનારા કરતાં સજ્યાત ગુણા હોય છે.

એ ત્રણેથી તે શ્રુતો પામીને પડેલા જીવો અનન્તગુણા છે તેમા સમ્યક્ત્વ આદિ પામનારા જીવો અને પામેના જીવો કરતા ચારિત્રથી પડેના જીવો અનન્તગુણા છે, તે કરતા દેશવિરતિ ઠી પડેના અસ જ્યાતગુણા છે, અને તે કરતા સમ્યક્ત્વથી પડેલા જીવો અસ જ્યાતગુણા છે.

સામાન્ય-અક્ષરાત્મક શ્રુત પૂર્વે પામેલા જીવો વતમાન સમયે સમયતુરસ્થ ધનીકૃત લોકના પ્રતરની અદર અસ જ્યાતી શ્રેણિઓને (ત્રણે જેટલા આકાશપ્રદેશો હોય, તેટલા

હોય છે, શ્રુત પામેલા અને પામનારા જીવો શિવાય, જે ભાષાલબ્ધિવિનાના પૃથ્વીકાયાદિ સમારી જીવો છે, તે સર્વ ભાષાલબ્ધિ પામીને તેથી પડેના હોવાથી સામાન્ય શ્રુતથી પણ પડેના જાણવા કારણ કે તે પૃથ્વીકાયાદિ જીવોએ અનાદિ અનન્ત સ સારમા ભ્રમણ કરતા પૂર્વે ભાષાલબ્ધિ પ્રાપ્ત નથી કરી એમ નહિ, કિંતુ કરી છે, માટે તે જીવો સમ્યક્ત્વાદિથી પડેલા જીવો કરતા અનન્તશુદ્ધ જાણવા. ૨૭૬૮-થી-૨૭૬૬

હવે ‘સેદી અસલભાગો સુપતિ’ એ પદની વ્યાખ્યા કરે છે —

સવદિયચરસીરુયસ્સ લોગસ્સ સત્ત રજ્જુઓ ।

સેદી, તદસસેજ્જમાગો સમ્પ સુય જહ્ઠ ॥ ૨૭૬૭ ॥

સા સેદી સેદિગુણા પયર તદસલભાગસેદીણ ।

સત્તાઈયાણ પપ્પમરાસિમાણા સુયપવન્ના ॥ ૨૭૬૮ ॥

સડં સત્તાઈયત્તે થોવા દેસવિરયા દુવિન્દમિ ।

તદસલગુણા સમ્પદિદ્ધી તત્તો ય સુયસદિયા ॥ ૨૭૬૯ ॥

મીસે પવન્નમાણા સુયસ્સ સેસપદિરન્નપદિતો ।

સત્તાઈયગુણા ચિય તદસલગુણા સુયપવન્ના ॥ ૨૭૭૦ ॥

સદ્ધાણે સદ્ધાણે પુવ્વપવન્ના પવન્નમાણેહિ ।

હુતિ અસરિરિજ્જગુણા સત્તિજ્જગુણા ચરિત્તસ્સ ॥ ૨૭૭૧ ॥

ચરણપદિયા અર્ણતા તદસલગુણા ય દેસવિરઈઓ ।

સમ્માદસલગુણિયા તઓ સુયાઓ અણતગુણા ॥ ૨૭૭૨ ॥

સામણ્ણ સુયગહણ તિ તેણ સવ્વત્થ વહુત્તરા તમ્મિ ।

ફહરા પડ સમ્મસુય સમ્મત્તસમા મુણેયવ્વા ॥ ૨૭૭૩ ॥

પદિય-પદિવલ્લયાણ સદ્ધાણે સમદિઅ જહ્ઠાઓ ।

સવ્વત્થુકોસપય પવન્નજ્ઞ જહ્ઠણઓ વેગો ॥ ૨૭૭૪ ॥

પદનીકૃત મમથોરસ લોકની સાતરાજ પ્રમાણ એણિના અમ જ્યાનમા ભાગે જોવાના આકાર પ્રદેશ હોય તેવા જીવો એક સમયમા શ્રુતસામાયિક (ઉત્કૃષ્ટથી) પામે છે તે એણિ ને એણિ-ડે ગુણવાથી પ્રતર ધાય, તેના અસ જ્યાતમા ભાગે તેવી અસ જ્યાત એણિના પ્રદેશગણિપ્રમાણ શ્રુતસામાયિક પૂર્વે પામેલા હોય સમ્યક્ત્વ સામાયિક તથા શ્રુત સામાયિક પ્રતિપદમાન જીવો અમ જ્યાતા છે, તે પણ દેશવિરતિ થોડા છે, પ્રતિપદમાન સમ્યક્ત્વ તેનાથી અસ જ્યાતા છે અને તે કરતા સામાન્ય શ્રુત પ્રતિપદમાન અસ જ્યાતશુદ્ધા છે મિત્રમા-ગેય સમ્યક્ત્વ-દેશવિરતિ પૂર્વ પ્રતિપદ થકી સામાન્યશ્રુત પ્રતિપદમાન અસ જ્યાતગુણા-તેથી પણ અસ જ્ય ત ગુણા શ્રુત પૂર્વપ્રતિપદ છે. સમ્યક્ત્વ સામાયિક-શ્રુત સામાયિક-અને દેશવિ તિ સામાયિક પ્રતિપદમાન જીવો કરતા સ્વસ્વથાનમા પૂર્વપ્રતિપદ સામાયિકનાળા જીવો અમ જ્યાત શુદ્ધા છે, અને સર્વવિરતિ પ્રતિપદમાન જીવો કરતા પૂર્વપ્રતિપદ જીવો સ જ્યાતશુદ્ધા છે સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિક પામતા અને પામેલા સર્વ જીવો કરતા, ચારિત્રથી પડેલા જીવો અનન્ત શુદ્ધ છે, તેથી દેશવિરતિથી પડેલા જીવો

અસ ખ્યાત શુણા છે, તેનાથી અસ ખ્યાત શુણા સમ્યક્ત્વથી પડેલા જો છે, અને તેનાથી અનન્તશુણા શ્રુતથી પડેલા જો છે, સામાન્ય-અક્ષરાત્મક શ્રુતમહણુ કર્યુ છે, તેથી તેમા ધણા જો છે અન્યથા સમ્યક્ શ્રુતની અપેક્ષાએ તો સમ્યક્ત્વસમાન જો જાણવા સમ્યક્ત્વાદિથી પડેલા જોવાની જઘન્ય સખ્યાથી ઉત્કૃષ્ટ સખ્યા સર્વ ત્વસ્થાનમા વિગે પાધિક જાણવી, એજ પૂર્વપ્રતિપક્ત મામાયિકવાળા જોવામા પણ જઘન્ય પદથી ઉત્કૃષ્ટ પદ વિશેષાધિક જાણવુ સમ્યક્ત્વાદિ પ્રતિપદમાન જો જઘન્યથી એક અથવા બે હોય, (અને ઉત્કૃષ્ટથી પ્રથમના ત્રણ સામાયિક પ્રતિપદમાન અસખ્યાતા હોય, તથા ચારિત્ર પામનારા સખ્યાતા હોય,) તેથી ત્વસ્થાનમા પ્રતિપદમાનની અપેક્ષાએ જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાતશુણા અથવા સખ્યાતશુણા જાણવા. ૨૭૬૭-થી-૨૭૭૪.

હવે સાન્તરદ્વાર-અવિરહદ્વાર-અને વિરહદ્વાર કહે છે —

કાલમળત ચ સુષ અઢાપરિયદ્વઓ ચ દેસૂળો ।

આસાયણવહુલાણં ઉક્કોસં અન્તરં હોઈ ॥ ૨૭૭૫ ॥ ૮૫૩-૨૮૪

મિચ્છમુયસ્સ વણસ્સકાલો સેમસ્સ સેસસામણ્ણો ।

હીણ મિણ્ણમુહુત્તં સવ્વેસિમિદ્દેગજીવસ્સ ॥ ૨૭૭૬ ॥

સુયસમ્માગારીણં આવલિયઅસંખંભાગમેત્તાઓ ।

અદ્ધ સમયા ચરિત્તે સવ્વેસિ જહણ્ણ દો સમયા ॥ ૨૭૭૭ ૮૫૪ ૨૮૫ ॥

સુય સમ્મ સત્તય સ્વહુ વિરયાવિરઈય હોઈ વારસગં ।

વિરઈય પપણરસગ વિરહિયકાલો અહોરત્તા ॥ ૨૭૭૮-૮૫૫-૨૮૬ ॥

શ્રુતસામાયિકં જઘન્ય અ તર અન્તમુદ્ધર્ત્ત, અને ઉત્કૃષ્ટથી અનન્ત કાળ સુધીનું છે. એજ ત્રણ સામાયિકં જઘન્ય અન્તર અન્તમુદ્ધર્ત્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર અર્ધપુરંગલ પરાવર્તનમા કંઈક ઓછું છે તે અન્તર અતિશય આગાતનાવાળા જોવાને હોય છે મિથ્યા શ્રુતને કાળ વનસ્પતિના કાળ જેટલો જાણવો. એ સમ્યક્શ્રુતને અન્તરકાળ સમ્યક્ત્વાદિ મામાયિકના કાળ જેટલો છે. એ સર્વનો જઘન્ય અન્તર કાળ અન્તમુદ્ધર્ત્તનો છે, તે એક જવની અપેક્ષાએ જાણવો. સમ્યક્ત્વ-શ્રુત અને દેશેવિરતિ મામાયિક નિરન્તર પામનાગ ઉત્કૃષ્ટથી આવળીના અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સમય સુધી હોય, અને ચારિત્ર પામનાગ આઠ સમય સુધી હોય, તથા જઘન્યથી બે સમય સુધી હોય, (તે પછી વિરહકાળ થાય) સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત મામાયિક પ્રાપ્તિને વિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટથી સાત અહોરાત્રિનો છે, દેશવિરતિનો બાર અહોરાત્રિનો, અને સર્વવિરતિનો પદર અહોરાત્રિનો વિરહકાળ છે ૨૭૭૫-થી-૨૭૭૮.

કેાઇ જવ એકવાર સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિક પામીને તેથી ભ્રષ્ટ થયા પછી ફરી જેટલા કાળ પછી તે સામાયિક પામે, તેની વચ્ચેના કાળ તે અન્તર કહેવાય એવું અન્તર સામાન્ય અક્ષરાત્મક શ્રુતમા જઘન્યથી અન્તમુદ્ધર્ત્ત છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અનન્ત કાળ પર્યન્તનું છે. કારણ કે કેાઇ બેન્દિયાદિ જવ શ્રુત પામીને મરી ગયો હોય, તે પૃથ્વી-કાયાદિ ઉત્પત્ત થઈ અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત સુધી રહીને, ફરી પાછો બેન્દિયાદિમા આવીને શ્રુત પામે, ત્યારે તેને જઘન્યથી અન્તમુદ્ધર્ત્ત અન્તર થાય. તથા બે બેન્દિયાદિ જવ મરણ

પામીને પૃથ્વીકાયાદિ પાચેમા વારવાર ઉત્પન્ન થઈને અનન્ત કાળ સુધી તેમા રહે, ફરી ત્યાથી નીકળીને બે ઇન્દ્રિયાદિમા આવીને શુન પામે, ત્યારે તેને તે ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી અન્તર થાય આ અનન્તકાળ અમ જ્ઞાતા પુરુષગણપરાત્ત પ્રભાજી જાણ્યો.

શ્રુતસામાયિક શિવાયના સેષ સમ્યક્ત્વસામાયિક-દેશવિરતિ સામાયિક, અને સર્વવિતિ સામાયિક, એ ત્રણ સામાયિકનું જવય અન્તર અનર્પુહૂતનું છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર અર્થ પુરુષગણપરાત્તમા જડકે જોણું છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અન્તર અતિશય આશાતના વાળા જીવની અપેક્ષાએ જાણવું કેમકે-“તીર્થિક-પ્રવચન-શ્રુત આચાર્ય-ગણધર-અને મહર્ષિકંતી ધણીવાગ આશાતના કરનાર અનન્ત સસારી થાય છે.”

અહીં જે વનસ્પતિના કાળ એટલે એકે દિવસના કાળ જેટલો અમ જ્ઞાતા પુરુષગણપરાત્ત તાત્કાલિક શુનના ઉત્કૃષ્ટ અન્તરપણે કહ્યો છે, તે મિથ્યા શુનની અપેક્ષાએ કહ્યો છે. તે શિવાય સેષ સમ્યક્શુનનો ઉત્કૃષ્ટ અન્તર કાળ સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકના કાળ જેટલો અર્થ પુરુષગણપરાત્તમા કંઈ જોઈ જાણ્યો તથા એ સર્વ સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકનો જવન્ય અન્તરકાળ અનર્પુહૂતનો જાણ્યો ઉપરાંત જવન્ય અર્થના ઉત્કૃષ્ટ અન્તર એક જીવની અપેક્ષાએ જાણવું નાનાવિદ જીવોની અપેક્ષાએ તો એ સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકનું અન્તરજ નથી.

સમ્યક્ત્વ સામાયિક-શુન સામાયિક-અને દેશવિરતિ સામાયિક પામનારા જીવો ઉત્કૃષ્ટથી આખા વિશ્વમા આવકાના અસ જ્ઞાતમા ભાગ પ્રભાજી સમય સુધી નિરન્તર તે તે સામાયિક પામનારા એક અર્થના બે વિગેરે હોય છે, ને પછી તેની પ્રાપ્તિના ઉપરમ થવાથી અવશ્ય વિરહકાળ થાય છે અને ચારિત્ર પામનારા જીવો આઠ સમય સુધી નિરન્તર એક બે આદિ ચારના પામે છે, તે પછી તેનો વિરહકાળ થાય છે, જવન્યથી સર્વ સામાયિકની બે સમય સુધી પ્રાપ્તિ થાય છે, તે પછી વિરહકાળ થાય છે.

સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને શ્રુત સામાયિકની પ્રાપ્તિ આખા વિશ્વમા જો ન થાય, તો ઉત્કૃષ્ટથી સાત અઢોરાત્રિ પર્યન્ત ન થાય તે પછી કોઈ પણ જીવ તે સામાયિક અવશ્ય પામે દેશવિરતિ સામાયિક વગરેમા વગરે આર અઢોરાત્રિ પર્યન્ત ન પામે, તે પછી અવશ્ય કોઈ જીવ દેશવિરતિ પામેજ સર્વવિરતિ સામાયિક ન પામે તો ઉત્કૃષ્ટ પદર અઢોરાત્રિ સુધી ન પામે, તે પછી અવશ્ય પામે એ પ્રભાજી તે તે સામાયિકની પ્રાપ્તિના વિરહકાળ છે ૨૬૭૫-થી-૨૭૮૮.

હવે ભવદ્વાર અને આર્ધદ્વાર કહે છે -

સમત્ત દેસવિરયા પલિયસ્સ અસલભાગ મેત્તા ઓ ।

અદ્ધ મવાં ડ ચરિત્તે અણતકાલં ચ સુઅસમણ ॥ ૨૭૭૧ ૮૫૬ ૨૮૭ ॥

તિણ્હ સહસ્સપુહત્ત સયપુહત્ત ચ હોઈં વિરહ્ણ ।

ણમભવે આગરિસા ઇવ્હયા દ્ધુતિ નાયઠ્ઠા ॥ ૨૭૮૦ ૮૫૭ ૨૮૮ ॥

દોણ્હ પુહત્તમમલા સહસ્સપુહત્ત ચ હોઈં વિરહ્ણ ।

નાણમભવે આગરિસા સુણ અણતાં ડ નાયઠ્ઠા ॥ ૨૭૮૧ ૮૫૮ ૨૮૬ ॥

જોન પલ્લોપમના અસ જ્ઞાતમા ભાગમા જેટલા પ્રદેશો હોય તેટલા ભવ

સુધી સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને દેશવિરતિ સામાયિક પામે છે. (જઘન્યથી એકલવ સુધી તે પછી મોક્ષ પામે. અહીં સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના અસખ્યાતા ભવ રૂપતા દેશવિરતિના અસખ્યાતા ભવ ઓછા ભણવા) ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ સુધી સર્વવિરતિ સામાયિક પામે (જઘન્યથી એકલવ સુધી તે પછી મોક્ષ પામે) સામાન્ય અક્ષરાત્મક શ્રુત અનન્તા ભવ સુધી પામે છે, (અને જઘન્યથી મરૂદેવી માતાની પેઠે એક ભવ સુધી પામે છે, તે પછી મોક્ષ પામે) આકર્ષણ એટલે જે ચી લેતુ તેનું નામ આકર્ષ એટલે પ્રથમપણાએ અથવા મુકેલાનું મહણ તે સમ્યક્ત્વ સામાયિક—શ્રુત સામાયિક—અને દેશવિરતિ સામાયિક મુકેલાનું મહણ કરનારા એવા આકર્ષ એક ભવમા વધારેમા વધારે હજાર પૃથક્ત્વ—હોય છે. (જે હજારથી નવ હજાર) સર્વવિરતિ મુકેલાનું મહણ કરનારા એવા આકર્ષ એક ભવમા વધારેમા વધારે શતપૃથક્ત્વ (અસોધી નવસો) હોય છે. (અને જઘન્ય સધળા એક ભવમા એક જ હોય છે.) નાનાવિત્ત ભવોની અપેક્ષાએ સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને દેશવિરતિ સામાયિક મુકેલાનું મહણ કરનારા આકર્ષ અગ્રખ્યાતા હજાર પૃથક્ત્વ હોય છે. ચાગ્નિ મુકેલાનું મહણ કરનારા આકર્ષ હજાર પૃથક્ત્વ હોય છે, અક્ષરાત્મક—શ્રુત પામનારા અનન્તા ભવોમા અનન્તા આકર્ષ હોય છે. ૨૦૭—થી—૨૭૮.

હવે સ્પર્શનાદ્વાર કહે છે

સમ્મત્ત ચરણસહિયા સઘ્વં લોગ ફુસે નિરવસેસ ।

સત્ત ય ચોદસભાગા પચ ય સુય દેસવિરર્ષ ॥ ૨૭૮૨ ૮૫૧ ૨૧૦ ॥

સઘ્વજીવેહિ સુય સમ્મ ચરિત્તાર્હ સઘ્વસિદ્ધેહિ ।

માગેહિ અસઘ્વિજ્ઞેહિ ફાસિયા દેસવિરર્હ ડ ॥ ૨૭૮૩ ૮૬૦ ૨૧૧ ॥

સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રસહિત છન સમમ લોકને નિરવરોષપણે સ્પર્શે છે શ્રુત અને દેશવિરતિવાળા જીવો અનુક્રમે ચૌદ થા સાત અને પાચ ભાગ સ્પર્શે છે. સર્વ જીવોએ શ્રુત સ્પર્શેલું છે, સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર સર્વ સિદ્ધોએ સ્પર્શેલું છે. અને દેશવિરતિ (મર્વ સિદ્ધોના) અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જીવોએ સ્પર્શેલ છે. ૨૭૮૨—૨૭૮૩.

સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રયુક્ત જીવો ઉત્કૃષ્ટથી દરેક પ્રદેશની વ્યાપ્તિનડે અસખ્ય પ્રદેશાત્મક સમમ લોક સ્પર્શે છે. આ સ્પર્શના કેનળીસમુદ્ધાત અવસ્થામા કેવળીની અપેક્ષાએ મણવી, તથા જઘન્યથી તે જીવો લોકના અમખ્યાતમા ભાગને સ્પર્શે ॥

કોડક તપસ્વી શ્રુતજ્ઞાની અનુત્તર વિમાનમા ઇલિકા ગતિએ ઉત્પન્ન થજને સાત રાજલોકને સ્પર્શે છે, અને કોડક સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રુતજ્ઞાની પૂર્વે નરકાયુષ બાધુ હોય, તે પછીથી સમ્યક્ત્વ વિરાગીને ઇલિકાગતિએ છઠ્ઠી નરક પૃથ્વીમા ઉત્પન્ન થાય, તે પાચ રાજલોકને પણ સ્પર્શે છે

દેશવિરતોવાળો જીવ અચ્યુત દેવલોકમા ઇલિકાગતિએ ઉત્પન્ન થજને પાચ રાજલોકને સ્પર્શે છે, અને ચ રાજ્ની બીજા દેવલોકોને વિષે ઇલિકા ગતિએ ઉત્પન્ન થતો જે આદે રાજલોકને સ્પર્શે છે.

શિષ્ય —અચ્યુત દેવલોક સુધીમાં છરાજ કહેવાય છે, તે પછી આપ અચ્યુતમા ઉત્પન્ન થનારાને પાચ રાજની સ્પર્શના કેમ કહો છો ?

પામીને પૃથ્વીકાયાદિ પાંચેમા વારવાર ઉત્પન્ન થઈને અનન્ત કાળ સુધી તેમા ગહે, રૂરી ત્યાથી નીકળીને બે ઇન્દ્રિયાદિમા આવીને શુન પામે, ત્યારે તેને તે ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધીનું અન્તર થાય આ અનન્તમણ અમ જ્યાતા પુરુષગણરાનન પ્રમાણુ જાણ્યો.

શ્રુતમામાયિં શિવાયના રોષ સમ્યક્ત્વમામાયિં-દેશવિરતિ મામાયિં, અને સર્વિતિ મામયિં. એ યજ્ઞ સામાયિકનું જન્મ ય અન્તર અન્તર્બુદ્ધત્વ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર અર્થ પુરુષગણપરાવર્તમા ઝડકે ઓછું છે. આ ઉત્કૃષ્ટ અન્તર અતિશય આશાતના વાળા છત્રની અપેક્ષાએ જાણતું. કેમકે-“તીર્થિક-પ્રવચન-શ્રુત આચાર્ય-ગણધર-અને મહર્ષિકંની ધર્મીવાર આશાતના કરનાર અનન્ત સસારી થાય છે.”

અહીં જે વનસ્પતિના કાળ એટલે એકે દ્રિયના કાળ જેટલો અમ જ્યાત પુરુષગણપરાવ તાત્મિકકાળ શ્રુતના ઉત્કૃષ્ટ અન્તરપણે કહ્યો છે, તે મિથ્યા શુનની અપેક્ષાએ કહ્યો છે, તે શિવાય રોન સમ્યક્શ્રુતનો ઉત્કૃષ્ટ અન્તર કાળ સમ્યક્ત્વનાદિ સામાયિકના કાળ જેટલો અર્થ પુરુષગણપરાવર્તમા કંઈ ઓછો જાણ્યો. તથા એ સર્વ સમ્યક્ત્વનાદિ સામાયિકનો જન્મ અન્તરકાળ અન્તર્બુદ્ધત્વનો જાણ્યો. ઉપરાંત જન્મ અથવા ઉત્કૃષ્ટ અન્તર એકે છત્રની અપેક્ષાએ જાણતું નાનાવિર છત્રોની અપેક્ષાએ તેા એ સમ્યક્ત્વનાદિ સામાયિકનું અન્તરજ નથી.

સમ્યક્ત્વ સામાયિક-શુન સામાયિક-અને દેશવિરતિ મામાયિક પામનારા છત્રો ઉત્કૃષ્ટથી આખા વિદ્યમા આવલિના અસ જ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ સમય સુધી નિરન્તર તે તે સામાયિક પામનારા એક અથવા બે વિગેરે હોય છે, ને પછી તેની પ્રાપ્તિના ઉપરમ થવાથી અવશ્ય નિજ્ઞમણ થાય છે અને ચારિત્ર પામનારા છત્રો આક સમય સુધી નિરન્તર એ- બે આદિ ચારન પામે છે, તે પછી તેના વિરહકાળ થાય છે. જન્મ્યથી સર્વ સામાયિકની બે સમય સુધી પ્રાપ્તિ થાય છે, તે પછી વિરહકાળ થાય છે.

સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને શ્રુત સામાયિકની પ્રાપ્તિ આખા વિદ્યમા જો ન થાય, તેા ઉત્કૃષ્ટથી સાત અઢોશનિ પર્યન્ત ન થાય તે પછી કેમ પણ છત્ર તે સામાયિક અવશ્ય પામે દેશવિરતિ સામાયિક વધારેમા વધારે જ્યાર અઢોશનિ પર્યન્ત ન પામે, તે પછી અવશ્ય કેા છત્ર દેશવિરતિ પામેજ. સરનિરતિ મામાયિક ન પામે તેા ઉત્કૃષ્ટ પદર અઢોશનિ સુધી ન પામે, તે પછી અવશ્ય પામે. એ પ્રમાણુ તે તે સામાયિકની પ્રાપ્તિના વિરહકાળ છે ૨૬૭૫-થી-૨૭૬૮.

હવે ભવદ્વાર અને આકર્ષદ્વાર કહે છે -

સમત્ત દેસવિરયા પલિયસ્સ અસલભાગ મેત્તા ઓ ।

અઠ્ઠ મવા ડ ચરિત્તે અણતકાલ ચ સુઅસમણ ॥ ૨૭૭૧ ૮૫૬ ૨૮૭ ॥

તિણહ સહસ્સપુહત્ત સયપુહત્ત ચ હોઈ વિરઈણ ।

ણમભવે આગરિસા ણવણ્યા ટ્ઠિતિ નાયઠ્ઠા ॥ ૨૭૮૦ ૮૫૭ ૨૮૮ ॥

દોણહ પુહત્તમમણા સહસ્સપુહત્ત ચ હોઈ વિરઈણ ।

નાણમભવે આગરિસા સુણ અણતા ડ નાયઠ્ઠા ॥ ૨૭૮૧ ૮૫૮ ૨૮૯ ॥

ક્ષેત્ર પદ્યોપમના અસ જ્યાતમા ભાગમા જેટલા પ્રદેશો હોય તેટલા ભવ

મુધી સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને દેશવિરતિ સામાયિક પામે છે. (જઘન્યથી એકલવ મુધી તે પછી મોક્ષ પામે, અહીં સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના અસંખ્યાતા ભવ કરતા દેશવિરતિના અસંખ્યાતા ભવ ઓછા જણવા) ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ મુધી સર્વવિરતિ સામાયિક પામે (જઘન્યથી એક ભવ મુધી તે પછી મોક્ષ પામે) સામાન્ય અક્ષરાત્મક શ્રુત અનન્તા ભવ મુધી પામે છે, (અને જઘન્યથી મરદેની માતાની પેઠે એક ભવ મુધી પામે છે, તે પછી મોક્ષ પામે) આકર્ષણ એટલે જેથી લેતું તેનું નામ આકર્ષ એટલે પ્રથમપણાએ અથવા મુકે લાતુ મહણ તે સમ્યક્ત્વ સામાયિક-શ્રુત સામાયિક-અને દેશવિરતિ સામાયિક મુકેલાતુ મહણ કરનારા એવા આકર્ષ એક ભવમા વધારેમા વગરે હજાર પૃથક્ત્વ-હોય છે. (જે હજારથી નવ હજાર) સર્વવિરતિ મુકેલાતુ મહણ કરનારા એવા આકર્ષ એક ભવમા વધારેમા વગરે શતપૃથક્ત્વ (અસોથી નવસો) હોય છે. (અને જઘન્ય સઘળા એક ભવમા એક જ હોય છે.) નાનકિન ભવોની અપેક્ષાએ સમ્યક્ત્વ સામાયિક અને દેશવિરતિ સામાયિક મુકેલાતુ મહણ કરનારા આકર્ષ અસંખ્યાતા હજાર પૃથક્ત્વ હોય છે. આગ્રિ મુકેલાતુ મહણ કરનારા આકર્ષ હજાર પૃથક્ત્વ હોય છે, અક્ષરાત્મક-શ્રુત પામનારા અનન્તા ભવોમા અનન્તા આકર્ષ હોય છે. ૨૬૭-થી-૨૭૮.

હવે સ્પર્શનાદ્વાર કહે છે.

સમ્મત્ત ચરણસાહિયા સઘ્વં લોગં ફુસે નિરવસેસ ।

સત્ત ય ચોદસભાગા પચ ય સુય-દેસવિરર્દ્દ ॥ ૨૭૮૨ ૮૫૧ ૨૭૮ ॥

સઘ્વજીવેહિ સુય સમ્મ-ચરિત્તાર્દ સઘ્વસિઝેહિ ।

માગેહિ અસલિજેહિ ફાસિયા દેસવિરર્દ્દ ૩ ॥ ૨૭૮૩ ૮૬૦ ૨૭૯ ॥

સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રસહિત છન સમગ્ર લોકને નિરવગેપપણે સ્પર્શે છે શ્રુત અને દેશવિરતિવાળા છવો અનુક્રમે ચૌદ થા સાત અને પાચ ભાગ સ્પર્શે છે. સર્વ જીવોએ શ્રુત સ્પર્શેલું છે, સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર સર્વ સિદ્ધાએ સ્પર્શેલું છે. અને દેશવિરતિ (સર્વ સિદ્ધાના) અમંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જીવોએ સ્પર્શેલ છે. ૨૭૮૨-૨૭૮૩.

સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રશુક્લ જીવો ઉત્કૃષ્ટથી દરેક પ્રદેશની વ્યાપ્તિવડે અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક સમગ્ર લોક સ્પર્શે છે. આ સ્પર્શના કેવળીસમુદ્ધાત અનસ્થામા કેવળીની અપેક્ષાએ જાણવી. તથા જઘન્યથી તે જીવો લોકના અમંખ્યાતમા ભાગને સ્પર્શે છે

કોડક તપરની શ્રુતજ્ઞાની અનુત્તર વિમાનમા ધલિકા ગતિએ ઉત્પન્ન થાને સાત રાજલોકને સ્પર્શે છે, અને કોડક સમ્યક્ત્વ શ્રુતજ્ઞાની પૂર્વે નરકાયુષ બા શુ હોય, તે પછીથી સમ્યક્ત્વ વિરાગીને ધલિકાગતિએ છઠ્ઠી નરક પૃથ્વીમા ઉત્પન્ન થાય, તે પાચ રાજલોકને પણ સ્પર્શે છે

દેશવિરતિવાળો છન અશ્રુત દેવલોકમા ધલિકાગતિએ ઉત્પન્ન થાને પાચ રાજલોકને સ્પર્શે છે, અને ચ શબ્દથી બીજ દેવલોકોને વિષે ધલિકા ગતિએ ઉત્પન્ન થતા જે આદે રાજલોકને સ્પર્શે છે.

શિષ્ય —અશ્રુત દેવલોક મુધીમા છરાજ કહેવાય છે, તે પછી આપ અશ્રુતમા ઉત્પન્ન થનારાને પાચ રાજની સ્પર્શના કેમ કહે છે ?

આચાર્ય — અમ્યુત અને ડ્રેવેયકની અપેક્ષાએ અન્યત્ર છરાજ કહ્યા છે, પરંતુ અહીં તેા અમ્યુત દેવેનાકની અપેક્ષાએ પાચ રાજ છે એમ વૃદ્ધ પુરુષોના સંપ્રદાય છે, તેની પાચ રાજની સ્પર્શના કહી છે વગી દેશનિરતિવાળા જોયો, તે પરિણામ તજીને નીચે નરકાદિમા નથી જતા, તેથી ઉર્ધ્વ લોકમાજ તેની સ્પર્શના કહી છે, પણ અધોલોકમા નથી કહી.

એ પ્રમાણે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સ્પર્શના કહી, હવે ભાવની અપેક્ષાએ સ્પર્શના કહે છે.

સ સારી અને મોક્ષના એમ બે પ્રકારે જોયો છે. તેમા સ સારી જોયો સ વ્યવહાર રાશિના અને અસ વ્યવહાર એમ બે પ્રકારે છે આમાના સ વ્યવહાર રાશિના સર્વ જોયોએ સામાન્ય-અક્ષરભ્રમ-શ્રુત સ્પર્શોં છે કેમકે વ્યવહાર સર્વ જોયોએ બે દિગ્ધાતિ ભાવ પ્રાપ્ત કરેલ હોય છે, તેથી તેઓને સામાન્ય શ્રુતનો સદ્ભાવ હોય છે, અહીં સ વ્યવહારરાશિગત વિશેષણ પૂર્વના દીકારોએ કરેલું છે, એમા અમારી શુદ્ધિની સ ભાવના નથી.

સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર સર્વ સિદ્ધાન્તમાઓએ પૂરે સ્પર્શોં છે, કેમકે તેમને સ્પર્શ્યા વિના સિદ્ધપણ જ થઈ નહિ સર્વ સિદ્ધાન્ત અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જોયોએ પૂરે દેશ-વિરત સ્પર્શોં છે માત્ર એક મંદેની માતાએ તેની સ્પર્શના નથી કરી સમ્યક્ત્વ વિગેરે જાનના પર્વાણે હોવાથી તે ભાવો કહેવાય છે, તેથી તેઓની સ્પર્શના તે ભાવસ્પર્શના કહેવાય છે. ૨૭૮૧-૨૭૮૩.

હવે નિર્મિતિદ્વાર કહે છે

સમ્મદિદ્ધિ અમોહો સોહી સઘ્ભાવદંસણ ઘોહી ।

અવિવજ્ઞ ડ સુદિદ્ધિ સ્તિ એવમાઈનિરુત્તાઈ ॥ ૨૭૮૪ ॥ ૮૬૧ ॥ ૨૯૨

અમ્મર સત્તી સમ્મ સાર્થ્યં સ્વલ્લ સપજ્ઞવસિય ચ ।

ગમિય અગપવિદ્ધ સત્ત વિ એ સપડિવમ્ભા ॥ ૨૭૮૫ ॥ ૮૬૨ ॥ ૨૯૩

વિરયાવિરઈ સપુડમસપુડ વાલપડિય ચેવ ।

દેસેઋદેસવિરઈ અણુધમ્મો અગારધમ્મો સ્તિ ॥ ૨૭૮૬ ॥ ૮૬૩ ॥ ૨૭૪

સામાઙ્ગિય સમઙ્ગિય સમ્માવાઓ સમાસ સલેવો ।

અણવજ્ઞ ચ પરિન્ના પચ્ચમ્ભાણેય તે અદ્ધા ॥ ૨૭૮૭ ॥ ૮૬૪ ॥ ૨૯૫

સમ્યક્દિદ્ધિ, અમોહિ-શુદ્ધિ-સ-ભાવ-દંશન-મોહિ-અવિપર્થય અને મુન્દિ એ વિગેરે સમ્યક્દર્શનના શબ્દાર્થ છે. અક્ષરશ્રુત-સ સ્ત્રીશ્રુત-સમ્યક્શ્રુત સાદિશ્રુત સપર્થવસિતશ્રુત ગમિક શ્રુત-અ ગપ્રવિદ્ધશ્રુત એ સાતના બીજા સાત પ્રતિપક્ષી(મગીને ચો. લે. શ્રુતના) વિરતાવિરતિ (કિ ચત ત્યાગ) વિરતિ-સ પ્રનાસ પ્રા (સાવજના જોગનો કંઈ ત્યાગ અને કંઈ નહિ ત્યાગ.) બાવપડિતપણ-દેશ અને એક દેશની વિરતિ (પ્રાણતિપાતાદિક અને એક દેશ તે વૃક્ષજ છે. નાદિ-એ બેતુ વિરમણ તે) અણુધર્મ-(મહાનનાની અપેક્ષાએ અણુ.) અને ગુહસ્થ ધર્મ. (એ દેશવિરતિના શબ્દાર્થ છે) સામાયિક-સામાયિક-સમ્યક્વાદ-સમાસ-સ ક્ષેપ-અનવચ-પરિણા અને પ્રત્યાખ્યાન એ આઠ (સર્વ વિરતિ) સામાયિકના પર્વાણે છે. ૨૭૮૪-થી-૨૭૮૭

ક્રિયા—કારકભેદ-અને પર્વાયોવડે શબ્દોના અથ નુ કથન કરવું, તે નિરૂક્તિ-કહેવાય.
તેમા પ્રથમ સમ્યક્ત્વસામાયિકની નિરૂક્તિ કહે છે -

તદ્વા સમ્પ દિદ્ધિ ત્તિ દસણ ત્તિ તેણ સમ્પદિદ્ધિત્તિ ।
મોહો વિરહગ્ગાહો તદ્ભહા દસણમમોહો ॥ ૨૭૮૮ ॥
મિચ્છત્તમલાવગમો સોહી સન્ધાવયા જિણામિદ્ધિય ।
દસણમિદ્ધ તગ્ગાહો વોહી તદ્ધત્તસવોહો ॥ ૨૭૮૯ ॥
અવિવરોય અવિવજ્જઓ મુદિદ્ધિ ત્તિ સોહણા દિદ્ધો ।
સમ્પત્તિનિરુત્તાઈ વચ્ચાણીહેવમાઈણિ ॥ ૨૭૯૦ ॥
એવેવ સેસસામાડયાણ સમ્પપરિયાયવયણાડ ।
વચ્ચાઈ નિરુત્તાઈ નિરુત્તસદ્દસ્યમગ્ગેણં ॥ ૨૭૯૧ ॥

સમ્યક્ એટલે અવિપરીત, દૃષ્ટિ એટલે દર્શન, (અવિપરીત દર્શન) તે સમ્યક્-દર્શન, મોહ એટલે વિતથમોહ, તેથી અન્યથા દર્શન (મત્ત દર્શન) તે અમોહી મિથ્યા-ત્વમળનો અપગમ તે શુદ્ધિ, જિનોક્ષપ્રચયનની પ્રાપ્તિ તે સદ્ભાવ દર્શન, સાત્ત અર્થનો બોધ તે બોધન, અવિપરીત બોધ તે અવિપયય સારી દૃષ્ટિ તે મુક્તિ, ઈયાદિ સમ્યક્ત્વના નિરૂક્તિ-પર્વાયો કહેવા એ પ્રમાણે જે પ સામાયિકના પર્વાય વચનોની નિરૂક્તિથી-અનુપત્તિથી નિરૂક્તિ શબ્દાર્થના માં નહેતી. (અક્ષરશ્રુત-સંશીકૃત-સમ્યક્શ્રુત-આદિશ્રુત-સપર્યવસિત-શ્રુત-ગમિકશ્રુત-અગમવિક્ષિત, એ સાતના પ્રતિપક્ષી સાત, મળી ચા. પ્રકાર, શ્રુતના પર્વાય જાણના વિરતાવગતિ-સવૃતાસવૃત-માનવઠિતપણુ-દેશ, એક દેશની વિરતિ-અણુ ધર્મ અને શુદ્ધ ધર્મ. એ દર્શનવિરતિ સામાયિકના પર્વાયો છે.) ૨૭૮૮-૨૭-૧

હવે સત્તવિરતિ ચારિત્રની નિરૂક્તિ-અનુપત્તિ અથવા પર્વાય કહે છે

રાગ દ્વોસવિરહિઓ સમો ત્તિ, અયણ આડ ત્તિ ગમણ તિ ।
સમયાગમો સમાઓ સ એવ સામાદય હોઈ ॥ ૨૭૯૨ ॥
સમ્પમઓ સમઓત્તિય સમ્પ ગમણ તિ સવ્વપુણસુ ।
સો જસ્સ ત સમ્પય જમ્મિ વ મેઓવયારેણ ॥ ૨૭૯૩ ॥
રાગાદરહો સમ્પ વયણ વાઓઽભિહાણમુત્તિ ત્તિ ।
રાગાદરહિન્વાઓ સમ્પાવાઓ ત્તિ સામ્પય ॥ ૨૭૯૪ ॥
અપ્પવત્તર સમાસો અહ્વાઽસોઽમણ મહાસર્ણ સદા ।
સમ્પ સમ્પસ ગાસો હીઈ સમાસો ત્તિ સામ્પય ॥ ૨૭૯૫ ॥
સલિવણ સલેવો સો જ ચોવત્તર મહત્ત વ ।
સામાદય સલેવો ચોદ્ધસપૂતત્તપિદ્ધો ત્તિ ॥ ૨૭૯૬ ॥
પાપમવજ્જ સામાદય અપાવ તિ વો તદ્દણવજ્જ ।
પાવમણ તિ વ જમ્મા વજ્જિજ્જઈ તેણ તદ્દસેસ ॥ ૨૭૯૭ ॥

પાવપરિચ્છાદ્ય પરિતો નાળ મયા પરિણંતિ ।

પદ્મવન્દુમિહસ્ત્રાણ પચ્ચસ્ત્રાણ નિવિત્તિંતિ ॥ ૨૭૨૮ ॥

દમદતે મેયજ્ઞે કાલગપુચ્છા ચિલાય અત્તેય ।

ધમ્મરુદ્ધ ડલા તયલિ સામઙ્ગે અદ્દુદાહરણા ॥ ૨૭૨૯ ॥

સમ એટલે રાગદ્વેષનો અભાવ, આપ એટલે અપન અથવા ગમન, સમતા પ્રત્યે ગમન તે ગમાય (એકાન્તે પ્રશાન્ત ગમન) તેજ સામાયિક છે સમ્યક્ અપ તે એટલે સર્વે જીવો ઉપર દયાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ જેને હોય અથવા જેને વિષે હોય, તે લેહાપચારવડે સામાયિક છે. સમ્યક્ એટલે નાગ-દ્વેષરહિત, વા. એટલે વચન-અભિધાન-અથના-ઉક્તિ, અર્થાત્ રાગદ્વેષરહિતવાદ તે સમ્યક્વાદ-સામાયિક છે (મહાઅર્થવાળું હતા “સામાયિક”) અદ્દપ અક્ષરનાળું હોવાથી ગમાસ કહેવાય છે અથવા જીવથી કર્મને દૂર દેકના તે સમાન અથવા સમતા એટલે રાગદ્વેષરહિત જીવનો કર્મક્ષેપ, તે સમાસસામાયિક છે મ ક્ષેપ કરવો તે મ ક્ષેપ. કેમકે તે ધોડા અક્ષરવાળું અને મહા અર્થવાળું હોવાથી તેમા ધ્યાન પૂર્વકના અર્થનો સમગ્ર છે, તેથી તે સામાયિકને સ ક્ષેપ કહેવાય છે. અવય એટલે પાપ જેમા નથી તે, પાપગ્રહિત સામાયિક હોવાથી તે અનન્ય કહેવાય છે. અથવા અન એટલે પાપ, જેનાથી સર્વથા વર્જ્ય, તે અનવધ કહેવાય છે. પાપનો પરિચાગ કરવાને મન હોયો-પાદેયવસ્તુનું સમરન પ્રકારે જ્ઞાન તે પરિજ્ઞા, દરેક વસ્તુનું શુદ્ધસમીપે નિવૃત્તિ કથન તે પ્રત્યાખ્યાન. (સામાયિક અર્થના અનુદાન ઉપર) દમદાન્ત ન્દુષિતુ દધાન્ત, (સામાયિકના અર્થાનુદાન ઉપર) મેતાય યુનિતુ દધાન્ત (સામાયિક ઉપર) સામ્યનાદ ઉપર કાલિકાચાર્યની પૃચ્છાનું દધાન્ત (સમાસ ઉપર) ચિલાતિપુનતુ, (સ ક્ષેપ ઉપર) આત્રેય (તથા કપિ-લાદિ)નું, (અનન્ય ઉપર) ધર્મશ્રિયતુ, (પરિજ્ઞા ઉપર) ઇલાપુનતુ, (પ્રત્યાખ્યાન ઉપર) તેતયો ધુનતુ ઉદાહરણ બાણુ ૨૭૨૨-થી-૨૭૨૯.

અહીં જદેતે નિદેતે ઇત્યાદિ બે આધારા કહેલા દ્વારેના સમુદાયરૂપ ઉપાદેયતાત નિરૂપિત પૂરી થઈ

નિરત્નનો હતિસીસા દમદતો કામભોગમવહાય ।

ળવિ રજ્જઃ તેસુ દુક્કેસુ ન દોસમાગ્ગ ॥ ૨૫૨ ॥ મ્. મા

મુનિયો કેના હોય તે જગાવે છે -

વદિજ્ઞમાણા ન સમુક્કસવિ, હીલિજ્ઞમાણા ન સમુજ્જલતિ ।

દત્તેણ ચિત્તેણ ચરંતિ ધીરા, મુણિ સમુગાઈયરાગદોસા ॥ ૮૬૬ ॥

(ચક્રવર્તિ આદિથી) જેઓને વન્ના મનતી હોય તે પણ અભિમાન ન કરે, (અધમ મનુષ્યો) નિન્ના કરતા હોય તે પણ ક્રોધ ન કરે, શાન્ત ચિત્તથી રહે, રાગ દ્વેષને વર્જે અને ધર્મવાળા હોય, તે મુનિઓ કહેવાય છે ૮૬૬.

તો સમળો જઈ સુમળો માણેય ય જઈ ન હોઈ પાવમળો ।

સયળે ય જળે ય સમો સમો ન માણામણેસું ॥ ૮૬૭ ॥

ળતિય ય સિ કોઈ વેસો પિઝો વ સન્વસુ ચેય જીવેસુ ।

ણ્ણ હોઈ સમળો ણ્ણો અણ્ણોવિ પજ્જાઓ ॥ ૮૬૮ ॥

હવે સૂત્ર સ્પર્શિક નિર્ણયિકા કહે છે.

इद एत उक्त्वाओऽभिहिओ सामादयस्स तस्सेव ।

અહુણા મુત્તપ્પાસિય નિજ્જુત્તો મુત્તવક્કાણ ॥ ૨૮૦૦ ॥

જે અન્ત કરુણી સારા મનનાલો હોય અને પાપ મનવાલો ન હોય તો (સત્) મન કહેવાય (તેરીજ રીતે) પાતાના કુટુંબી અને કુતર જનમા (સન્મન) હોય (તેમજ વધી જે) માન અને અપમાનમા (સન્મન) હોય ॥ ૮૬૭ ॥ તે સાધુને સર્વ જીવોમા કાર્ણવજુ સત્તુ ન હોય અને મિત્ર પશુ ન હોય તેથી તે શ્રમશ્ચ કહેવાય, એ સામાયિકનો બીજો પર્યાય કહ્યો. ॥ ૮૬૮ ॥

આ જગો પર દીવો ઓલાય ત્યામુડી કથિતસર્ગમા રહેનાર ચન્દ્રાવત સકતું દેશાન્ત છે, વડી મેતાર્થતું દેશાન્ત જણાવનાર ગાથા કહે છે --

जो कौचगायराहे पाणिदया कौचग तु णाइक्खे ।

જોવિયમણપેહત મેયજ્જરિસિં ણમસામિ ॥ ૮૬૯ ॥

णिप्फेदियाणि दोणिणिवि सीसादेहेण जस्स अच्चोणि ।

ण य सजमाउ चलिओ मेयत्तो मदरगिरिव्व ॥ ૮૭૦ ॥

જે મેનાય મુનિએ કૌચનો અપગાન છતાં જીવનાથી કૌચને ન જણાવે, તે જીવિ તની અપેક્ષા ન ગણનાર મેનાર્થ મુનિને નમસ્કાર કરે છું ॥ ૮૬૯ ॥ વધી જે મેનાર્થ મુનિને માથે વાગને વીટનાથી બન્ને આખો નિઃશ્ચી ગણ તોપણ સજમાની ચલાયમાન થયા નહીં એના મેનાર્થ મુનિ મેર વોરેની પેડે નિશ્ચય ગણા ॥ ૮૭૦ ॥

दत्तेण पुच्छिओ जो जणफण कालओ तुरुमिणीए ।

સમયાણ આહિણ સમ્મ વુદ્ધય મદ્દતેણ ॥ ૮૭૧ ॥

કત્ત નામના ભાણેજ એવા આશ્વજ રાખએ તુગી નમરીમા જે કાલકાચાર્યને યજ્ઞતું રસ પૂગુ ત્યારે મ યસ્વપણાડી જે ભગવાને સાચું કહ્યું તે કાલકાચાર્ય (મમ્ય-અવાદમા દેશાન્ત છે) ॥ ૮૭૧ ॥

जो तिहि पएहि सम्म सभभिगओ सजम समारुद्धो ।

उयसमविदेयसंवरचिलायपुत्त णमसामि ॥ ૮૭૨ ॥

अहिसरिया पाएहिं सोणियगवेण जस्स कीडोओ ।

स्वापति उत्तमग त दुकरकारण वदे ॥ ૮૭૩ ॥

જે ચિનાતિપુત્ર ઉપશમ, નિરેક અને સવર એના ત્રણ પદોથી સમ્યક્ત્વને પામીને સજમમા લીન થયા તે ચિલાતીપુત્રને હું નમસ્કાર કરે છું ॥ ૮૭૨ ॥ જેના લોહીના ગાંધી આપેલી કીડીઆ પગથી પેસીને માથા મુડી ખાય છે (છતાં સ્થિર રહેલા એવા) તે હુકરકારક ચિલાતીપુત્રને હું વદના કરે છું. ॥ ૮૭૩ ॥

घोरो चिलायपुत्तो मूयङ्गलियार्हिं चालिणिव्व कओ ।

सो तहवि खज्जमाणो पडिवण्णो उत्तम अट्ठं ॥ ૮૭૪ ॥

મુત્ત મુત્તાણુમો ત ચ નમોકારપૂવ્ય જ્ઞેન ।

સો સદ્મુયવલ્લવન્મતરન્મુઓ તિ નિદ્વિદ્વો

॥ ૨૮૦૧ ॥

સત્યવાલા તે ચિલાતીપુત્ર કીડિથેએ ચાવળી જેવા કર્યાં તેાપણ કીડિથાથી ખવાતા
એવા તે મુનિ ઉત્તમ અર્થ (આરાધના) પામ્યા ॥ ૮૭૪ ॥

અદ્વાજ્ઞેર્હિ રાદિર્હિ પત્ત ચિલાદ્મુત્તેણ ।

દેવિદામરમ્ભવળ અચ્છરગણસકુલ રમ્મ

॥ ૮૭૫ ॥

ચિલાતીપુત્રે અઘી દિવસ (આરાધના કરવા) થી કેનીઆના સમુદાયનાથુ, દેવેન્દ્રના
જેવુ, મનોહર મુરલિમાન પ્રાપ્ત કર્યું. ॥ ૮૭૫ ॥

સયસ હસતા ગયા સહસ્સ પંચ ય દિવદ્વમેળ ચ ।

ઠવિયા દ્વગસિલોદ સલેયો દ્વસ ણાયન્ત્રો

॥ ૮૭૬ ॥

સોઝળ અણાઝદિ અણમીઓ ઘઝિઝળ અણગ તુ

અણવઝ્ઞય ઉવગઓ ઘમ્મહર્દે ણામ અણગારો

॥ ૮૭૭ ॥

જેવી રીતે લાખ લાખ શ્લોકના અન્યોના સક્ષેપ હનરમા, પારસોમા, ઠાઠસોમા,
ચાવડ ચારે ઋષિએ એક શ્લોકમા કર્યો (એવી રીતે સામાયિક થાદ પૂવ નો સક્ષેપ સાર છે.)

જે ધર્મશ્રિ સાધુ પેલા તાપસપણામા અભાવસ્થાના દિવસે અનાકુદ્ધિ (હિ સારહિતપણું)
કરતો, સાધુને હુમેશા અનાકુદ્ધિપણું સાલલીને પાપથી ઠરેલો સાવલ છોડીને નિરવધપણુને
પામ્યો તેથી સામાયિકનું નામ અનાકુદ્ધિપણું છે. ॥ ૮૭૭ ॥

પરિજાણઝળ જીવે અઝીયે જાણનાપરિણાપ ।

સાવઝજોગકરણ પરિજાણઝ સો દ્વલાપુત્રો

॥ ૮૭૮ ॥

જ્ઞાનથી છવ અને અછવનુ સ્વરૂપ જાણીને સાવઝયોગ ક્રિયાને ત્યાગ કરનારો
એલાતીપુત્ર થયો તેથી પરિજ્ઞા કહેવાય છે. ॥ ૮૭૮ ॥

પચવરે દદ્ધળ જીવાજીને ય પુણપાવ ચ ।

પચવત્વાયા જોમા સારઝજા તેવલિમુણ

॥ ૮૭૯ ॥

પ્રત્યક્ષ યોદ્ધિત કેવળને કેખવાથી છન, અછવ અને પુણ્ય પાપને પ્રત્યક્ષ માર્ક
જાણીને ૮૭ સ્વપ્રાપ્તો કણક ધ્વજ રાજના પ્રધાને સર્વ સાવઝયોગના પચ્ચખાણ કર્યાં તેથી
સામાયિક પચ્ચકખાણ તરીકે પણ કહેવાય, એવી રીતે નિર્ણયક્રિ દ્વાર સમાપ્ત થયું અને
ઉપોદ્ધાતનિર્ણયક્રિ પણ સમાપ્ત થઈ ॥ ૮૮૦ ॥

સૂત્રના લક્ષણે જણાવે છે.

જેમા શબ્દો ઘોડા હોય, વલી જેમા અર્થ ધણે હોય, તથા અલીક વગેરે જેમા
૩૨ દ્વપણે ન હોય, એવુ લક્ષણયુક્ત અને ૮ ગુણુવાળુ હોય તે સૂત્ર કહેવાય,

ઉપર વર્જવાને જણાવેલા ૨ દોષો નીચે પ્રમાણે —

અપગમયમહત્ય વતીસાદોસવિરહિય જ ચ ।

લક્ષણયુક્ત મુત્ત અદ્વહિ ય મુનેહિ ઉવનેય

॥ ૮૮૦ ॥

અલિયમુવધાયજળય નિરત્યયમવત્યય છલ દુહિલ ।

નિસ્સારમધિયમૂળ પુણરુત્ત વાહ્યમયુત્ત

॥ ૮૮૧ ॥

ત ચાવસાળમગલમન્ન મન્નંતિ ત ચ સત્યસસ ।

સવસસ મ્ણિયમતે ઇયમાર્ષ કહ જુત ?

॥ ૨૮૦૨ ॥

કમમિણ્ણવયણમિણ્ણ વિમત્તિમિન્ન ચ લિંગમિન્ન ચ ।

અળમિદિયમપયમેવ ય સમાવહીળ વવહિયં ચ

॥ ૮૮૨ ॥

કાલજતિચ્છવિદોસા સમયવિરુદ્ધ ચ વયણમિત્ત ચ ।

અત્યાવત્તીદોસો ય હોઠ્ઠ અસમાસદોસો ય

॥ ૮૮૩ ॥

હવમારૂપગદોસાઽનિદેસ પદત્યસધિદોસો ય ।

પપ્પ ડ મુત્તદોસા વત્તીસ હોતિ ણાયગ્ગ

॥ ૮૮૪ ॥

અમ્મત્તી વાત કહેવી અગર છત્તી વાત ઓલવવી તે કૂટ (૧) હિ સા ધર્મને માટે થાય તે કહેવું તે ઉપધાતજનક. (૨) સ્થિતિ હિ જેવા નકામા શબ્દ કહેવાથી નિર્ણયક (૩) સમ્યક્-વગરતું ઓલવું એ અનર્થ. (૪) નવ (૯ નવ) કરમલવાલો દેવદત્ત એમ કહેવું તે છલ વાક્ય (૫) હિ સા છતા પાપ નથી અથવા પુણ્ય પાપને ઓલવવું તે દોહ નામ દોષ (૬) વેદના વચને માફક ઓલવું તે અસાર (૭) જેમા વર્ણુઆદિ વધારે હોય તેા અધિક દોષ અને ઓછા હોય તેા હીન દોષ અથવા હેતુ ઉઠાહરણ વધારે ઓછા કહેના તે અધિક અને હીન દોષ (૮-૯) શબ્દ અથવા અર્થની સમજાતી વાત ફેર કહેવી તે ધુનરૂપ દોષ (૧૦) કર્મ છે અને કર્તા નથી એવું ઓલવું તે વ્યાહત દોષ (૧૧) અધ્યક્ષ ઓલવું તે દોષ. (૧૨) પ્રક્રમ, વચન, લિંગ, અને વિલક્ષિતો વ્યત્યય કરી ઓલવું તે દોષ (૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬) પોતાના સિદ્ધાન્તવિરુદ્ધ ઓલવું તે અનલિહિત દોષ (૧૫) છેલ્લે બેલ કરવું તે અપદ દોષ (૧૮) ઉલટા સ્વભાવ કહેવો તે સ્વભાવહીન દોષ (૧૯) ચાલુ વાત છાડીને વચમા બીજી વાતો વિસ્તારથી કહેવી તે વ્યવહિત દોષ (૨૦) અતીતાદિ કાલનો વ્યત્યય કરવો તે કાલ દોષ (૨૧) અસ્થાને વિરતિ કરવી અગર તે મુદ્દલ ન કરવી તે યતિ દોષ (૨૨) અલકારરહિત ઓલવું તે છબી દોષ (૨૩) જે વાત પોતાને ખડન કરવાની હોય તે વાત સ્થાપવી તે સમયવિરુદ્ધ દોષ (૨૪) વિના પ્રમાણ ઓલવું તે વચન માત્ર દોષ (૨૫) બ્યા ભાવાર્થથી અનિષ્ઠ થાય તે અર્થાપત્તિ દોષ (૨૬) સમાસમા માસ ન કરે અથવા લટા કરે તે અસમાસ દોષ (૨૭) હીણુધિક ઉપમા દેવી તે ઉપમા દોષ (૨૮) અન્યોન્ય અવયવનો વ્યત્યય કરે તે રૂપક દોષ (૨૯) એકગ્રાકયના ન થાય તે અનિર્દેશ દોષ (૩૦) છતો પદાર્થ કહેવો તે પદાર્થ દોષ (૩૧) સ્થિતિનો વ્યત્યય કરવો તે સધિ દોષ (૨) ૮૮૧-૮૨-૮૩-૮૪

સૂત્રના આઠ ગુણ નીચે પ્રમાણે —

નિદોસ સારવન્ત ચ ફેરજુતમલક્રિય ।

હવળીય સોવયાર ચ મિય મહુરમેવ ય

॥ ૮૮૫ ॥

અપ્પવત્તરમસદિદ્ધ સારવ વિસ્સઓમુદ્ધ ।

અત્યોમપળવજ્જ ચ મુત્ત સન્વણ્ણમાસિય

॥ ૮૮૬ ॥

દોષરહિત હોય (૧) સામાયકનીમાફક ધણા પર્વાય વાલો હોય (૨) હેતુવાલો હોય (૩) ઉપમાદિ અવકાર વાલો હોય તે (૪) ઉપસહાર વાલો હોય તે (૫) ગામડીયા ભાષા વાલો ન હોય તે સોપચાર (૬) વર્ણુદિ નિયત પ્રમાણવાલો હોય તે (૭) અને સાલગતા

હોઝાઈ મગલ સો ત કયમાઈષ્ કિં પુણો તેળ ।

અહવા કય પિ કોરઈ કત્યાનત્યાણમેવ તિ ? ॥ ૨૮૦૩ ॥

તમ્હા સો સુત્ત ચિય તદાઈમાવાદઓ તય ચેવ ।

પુલ્લ વલ્લણેઝ પચ્છા વોચ્છામિ સામાઈય ॥ ૨૮૦૪ ॥

એ પ્રમાણે આ મામાયિકનો ઉપોદ્ધાત કહ્યો, હવે તેજ સામાયિકની સૂત્રપરિષદ્ નિર્ણયિત-સુવ્યાખ્યાન કહેવાયો. (‘ કરેમિ મંતે । સામાઈય ’ ઇત્યાદિ) સૂત્ર તે સૂત્રાગમ છે, તે નમસ્કારપૂર્વક કહેવાય છે, કારણ કે એ નમસ્કાર સર્વ સુતસ્કંધની અવ્યવસ્થા છે, એમ પ્રથમજ કહેલું છે આ નમસ્કારને બીજાઓ (ઉપોદ્ધાત નિર્ણયિત) અન્ય મગજ માને છે, (તે યોગ્ય નથી.) કારણ કે તે અન્યમગજ (પદ્મપદ્મનાત્મક) સમગ્ર માત્રના અન્તે (પ્રત્યાખ્યાન કહેના રૂપે) કહેલું છે, એટલે તે (સામાયિકની) આદિમા કહેલું કેવી રીતે યોગ્ય કહેવાય ? તે નમસ્કાર (સામાયિક) આદિ મગજ થાય, (તો તે યોગ્ય નથી, કેમકે) આદિમા મગજ કયાં છતાં ફરીથી કરવાનું શુ કારણ, કયાં છતાં પણ ફરી કરાય, તો એ પ્રમાણે તેનું અવસ્થાન કયા થાય ? માટે તે નમસ્કાર સૂત્રની આદિમા હોવાથી સૂત્રપૂજ છે, તેથી પ્રથમ તેનું વ્યાખ્યાન કરીને પછી મામાયિકનું વ્યાખ્યાન કરીશું. ૨૮૦૦ થી ૨૮૦૪

એ રીતે-પૂર્વે કહ્યો સુજળ મામાયિકનો આ ઉપોદ્ધાત કહ્યો, હવે તેજ સામાયિકની સૂત્રપરિષદ્ નિર્ણયિત-સુવ્યાખ્યાન કહેવાયો. “ કરેમિ મંતે । સામાઈય ” ઇત્યાદિ સૂત્ર છે, તે સૂત્રાગમરૂપ વ્યાખ્યાન છે, અને તે સૂત્રાગમ નમસ્કારપૂર્વકજ કહેવાય છે, કારણ કે નમસ્કાર સર્વ સુતસ્કંધની અવ્યવસ્થા છે, એમ પ્રથમજ કહેલું છે, તેથી પ્રથમ નમસ્કારનું વ્યાખ્યાન કરીને પછીથી સામાયિક સૂત્રનું વ્યાખ્યાન કરાશે.

અહીં મામાયિક સૂત્રની આદિમા જે નમસ્કાર કહ્યો છે, તે નમસ્કારને ઉપોદ્ધાત-નિર્ણયિતરૂપ શાસ્ત્રનું અન્ય મગજ કહે છે, પણ સૂત્રની આદિમા નમસ્કાર છે, એમ નથી માનતા કારણ કે શાસ્ત્રની આદિમા-મધ્યમા અને અન્તમા એમ ત્રણ મગજ કરવા જોઈએ, તેમા પ્રથમ ઉપોદ્ધાત નિર્ણયિતની આદિમા નિર્ણય મગજ છે, મધ્યમા જિનેયર તથા ગણ્યરની ઉત્પત્તિ આદિ શુભોદ્ધિનરૂપ મગજ છે, અને અન્તમા આ નમસ્કારરૂપ મગજ છે.

એ પ્રમાણે કહેનારાઓની માન્યતા યોગ્ય નથી, કારણ કે શાસ્ત્રનું જે અન્ય મગજ તેઓ કહે છે, તે અત્ય મગજ તો ભગવાન ભદ્રમાહુસ્વામીએ પદ્મપદ્મનાત્મક સમગ્ર આનંદ્યક શાસ્ત્રના અન્તે પ્રત્યાખ્યાન રૂપે કહેવ છે પ્રત્યાખ્યાન તે તપ છે, તપ એ ધર્મ છે, અને “ ધર્મ તે ઉત્કૃષ્ટ મગજ છે ” માટે આ નમસ્કાર રૂપ મગજ, તે સામાયિકની આદિમા આ પ્રસ્તુત હોવાની કહી શકાય નહિ.

જિગ્ય — નમસ્કાર મામાયિકની આદિમા કહેવ છે, તેથી તેને અદિ મગજ કહેવામા શુ હરકત છે ?

મનોહર લાગે (૮) એ આઠ ગુણનાલા સૂત્ર હોય છે ॥ ૮૮૫ ॥ અથવા સૂત્રના બીજા ગુણે કહે ॥ —

સામાયિક મારું અધ્યાપકર વાસો હોય, (૧) સદેહરહિત હોય (૨) ધણા પર્યાય વાસો હોય (૩) રેક સૂત્રમા ચાર અવયોગ હોવાથી અથવા અનેક અર્થવાયો હોવાથી સારવત્ હોય, વેળાદિ નકામા નિપાતો ન હોય તે અસ્તો પથ હિ સાને જણાવનાર ન હોવાથી અનવધ એવું સૂત્ર સર્વજ્ઞાનું કહેલું છે ॥ ૮૮૬ ॥

આચાર્ય — પ્રથમ નન્દિનું સ્વરૂપ કહેવાથી આદિ મગળ તો કરેલું જ, તો પછી પુનઃ કરવાનું શું કારણ ? કરેલું આદિ મગળ પુનઃ પણ કરાય, તો પછી તેનું અનસ્થાન ક્યા થાય ? વારંવાર કરવાથી કેવળ અનવસ્થાજ પ્રાપ્ત થાય.

શિષ્ય — જો એમ હોય તો આહી પ્રથમ નમસ્કાર કહેવાનું શું કારણ છે.

આચાર્ય — “ કરેમિમતે મામાદ્ય ” ઇત્યાદિ સૂત્રાવયવની પેઠે, નમસ્કાર સામાયિકની આદિમા કહેલ હોવાથી પરમાર્થથી સામાયિક સૂત્રજ છે, પણ મગળ મટે નથી. આ કારણથી પ્રથમ નમસ્કારનું વ્યાખ્યાન કરીને પછી સામાયિકના અર્થનું વ્યાખ્યાન કરાશે. ૨૮૦૦-થી-૨૮૦૪.

હવે નમસ્કારનું વ્યાખ્યાન કહેવાને અનુયોગદ્વારો કહે છે -

उपपत्ती निक्खेवो पय पयत्थो परूवणा वत्थु ।

अक्खेव पसिद्धि कमो पओयण फल नमोक्कारो ॥ २८०५ ॥ ८८७-२९७

उपपण्णणुपपणो एत्थ नया (भाइ) णेमस्सणुपपणो ।

सेसाण उपपणो जइ कत्तो तिविहसामित्ता ॥ २८०६ ॥ ८८८-२९८

समुद्धान-वायणा लद्धिओ य पढमे नयत्तिण तिविह ।

उज्जुसुय-पढमवज्ज सेसनया लद्धिमिच्छति ॥ २८०७ ॥ ८८९-२९९

ઉત્પત્તિ-નિક્ષેપ-પદ-પદાર્થ-પ્રરૂપણા-વસ્તુ-આલેખ-પ્રસિદ્ધિ-કમ-પ્રયોજન અને ન્યા. એટલા ક્ષેત્રોથી નમસ્કારનો નિચાર કરાશે. ઉત્પન્નાનુત્પન્ન નમસ્કાર છે. તેમા નૈગમ નથા નુસારે અનુત્પન્ન છે, અને રોપ નથાનુસારે ઉત્પન્ન છે. જો ઉત્પન્ન છે, તો તે કેવી રીતે ? સમુત્થાન-વાચના અને લખિ. એ ત્રિવિધ સ્નામિત્વ રૂપ કારણથી નૈગમાદિ ત્રણ નથોમા એ ત્રિવિધ કાણ છે, ઝહુસૂત્રમા પ્રથમ શિવાયના બે કારણ છે, અને રોપ નથો એક લખિવ કારણજ માને છે. ૨૮૦૫-થી-૨૮૦૭.

નૈગમાદિ નથોની અપેક્ષાએ નમસ્કારને ઉત્પન્ન અને અનુત્પન્ન માનવો. મર્ન-સ આહી અને દેશસ આહી એમ બે પ્રકારે નૈગમ નથ છે. તેમા સર્વસ આહી નૈગમ સામાન્ય માત્રનું જ અવયવન કંતો હોવાથી તેના અભિપ્રાયે સર્વ કદ ઉત્પાદ-વ્યય રહિત છે. તેથી નમસ્કાર પણ ઉત્પાદ-વ્યય રહિત હોવાને લીધે અનુત્પન્ન છે રોપ વિરોધ આહી નૈગમ તથા બીજા નથો વિરોધ આહી હોવાથી વસ્તુને ઉત્પાદ વ્યય સ્વરૂપ માને છે, ઉત્પાદ-વ્યય શૂન્ય વસ્તુ વધ્યાપુત્રની પેઠે અવસ્તુ રૂપ છે. તેથી કરીને નમસ્કાર રૂપ વસ્તુ ઉત્પાદ-વ્યય સ્વરૂપ હોવાથી બીજા વિરોધ આહી નથોની અપેક્ષાએ તે ઉત્પન્ન છે. કારણ કે સમુત્થાન (જેનાથી સમ્યક્ ઉત્પત્તિ થાય તે) એટલે નમસ્કારના આનાર રૂપ હેલુ, વચના એટલે શુર સમીપે શ્રવણ કરવાથી અને લખિ. એટલે તદાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી એમ ત્રણ પ્રકારના કારણથી વિરોધ આહી નૈગમ-સમુદ્ધ અને વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ નમસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે. ઝહુસૂત્ર નયના અભિપ્રાયે હેલુરૂપ સમુત્થાન સિવાય વાચના અને લખિવથી નમસ્કાર થાય છે, કારણ કે એ બે કારણરહિત જીવને શરીર માત્રના સદ્ભાવથી નમસ્કારગતક કાર્યનો વ્યભિચાર જણાય છે ગાળાદિ નથો એક લખિવનેજ નમસ્કારનું કારણ માને છે, કેમકે લખિવરહિત અભાવ જીવોને વાચનાથી પણ નમસ્કારની ઉત્પત્તિ નથી થતી, અને લખિવશુદ્ધ પ્રત્યેક જુદાંદિને વાચનાના અભાવે પણ નમસ્કારની ઉત્પત્તિ થાય છે. માટે તે નથોના અભિપ્રાયે એક લખિવજ નમસ્કારોત્પત્તિનું કારણ છે. ૨૮૦૫-થી-૨૮૦૭.

હવે “હવ્વપ્પાણુવ્વજ્ઞો તથા સેસાણં હવ્વજ્ઞો” એ વિગેરે પદાની વ્યાખ્યા કરે છે

સત્તામેત્તગાહી જેનાઈમનેગમો તઓ તસ્સ ।

હવ્વજ્ઞદ્દ નાભૂય મૂય ન ય નાસપ વત્થુ ॥ ૨૮૦૮ ॥

તો તસ્સ નમોકારો વત્થુત્તળઓ તદ્દ વ સો નિઘો ।

સત્ત પિ ન ત સવ્વો મુણ્ણ સરૂવ વાવરણાઓ ॥ ૨૮૦૯ ॥

સેસમય નત્થિ તઓહવ્વપ્પાય-વિનાસઓ સ્વપુર્ણ વ ।

જદિહત્થિ તદ્દુપ્પાય-વ્વય-ધુવ્વપ્પમ્મ જહા કુમો ॥ ૨૮૧૦ ॥

વાવરણાદગ્ગહણ નામાવાઢ ત્તિ તત્થ કો હેક ? ।

મત્તી ય નમોકારો કહમત્થિ ય સા ન તગ્ગહણ ॥ ૨૮૧૧ ॥

આથ નેગમ, સત્તા માત્ર આહી હોવાથી, તેના અભિપ્રાયે કોઈ વસ્તુ અવિદ્યમાન નથી અને કોઈ ઉત્પન્ન નથી થતી, જે વિદ્યમાન છે, તેના નાશ નથી. તેથી તેના અભિપ્રાયે નમસ્કાર વસ્તુ સ્વરૂપ હોવાથી, તે પ્રમાણે તે નિત્ય છે. તે વિદ્યમાન છે, તે પશુ આવરણથી આત્મસ્વરૂપની પેઠે તેને સર્વ કોઈ જાણતું નથી શેષ નથેના અને તે નમસ્કાર ઉત્પાદ-વ્યય રહિત હોવાથી આકાશ પુષ્પની પેઠે વસ્તુ નથી, જે વિદ્યમાન છે, તે ધટ્ટની પેઠે ઉત્પાદ-વ્યય-એને ક્ષુબ્ધ સ્વરૂપ ધર્મવાળું છે, અભાવથી નમસ્કાર નથી જણાતો એમ નહિ, પણ આનરજીવી નથી જણાતો, (એમ કહેવામાં આવે તો) તેમાં હેતુ શી છે ? (તીર્થંકર પ્રત્યે) ભક્તિ, તે નમસ્કાર છે (તે ભક્તિ સર્વદા છે) તો તે / મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં કેમ નથી જણાતો ? ૨૮૦૮-થી-૨૮૧૨.

આથ નેગમનથ સત્તા માત્ર આહી હોવાથી તેના અતે સર્વદા સત્ છે-નિદ્યમન છે જે સર્વદા સત્ છે, તે આકાશની પેઠે કદી ઉત્પન્ન નથી થતું. જે તેના પશુ ઉત્પાદ મનનામાં આવે, પશુ ઉત્પાદ થવાના પ્રસંગથી અનવસ્થા પ્રાપ્ત થાય, વળી જે નિત્ય વિદ્યમાન છે, તે કદીપણ નાશ પામતું નથી. તેથી આથ નેગમનથના અભિપ્રાયે નમસ્કાર વસ્તુ સ્વરૂપ હોવાથી આકાશની પેઠે (ઉત્પન્ન થતો નથી અને નાશ પશુ પામતો નથી) નિત્ય વિદ્યમાન છે, માટે આ નથના અતે નમસ્કાર અનુત્પન્ન સ્વરૂપ કહેવાય છે,

અહીં કોઈ એમ કહેવા માગે કે જે નમસ્કાર સર્વદા વિદ્યમાન છે, તો તે મિથ્યાત્વ-દશામાં કેમ નથી જણાતો ? અના ઉત્તરમાં કહેવાતું કે નમસ્કાર સર્વ અવસ્થાઓમાં વિદ્યમાન છે, પરંતુ અતિશય જ્ઞાની નિના બીજાઓ આવારક કર્મના સંભારથી આત્મસ્વરૂપની પેઠે તેને જાણી શકતા નથી. અતઃપ્રમ કે-એમ આત્મસ્વરૂપ અમૂર્ત હોવાથી, તે સર્વદા વિદ્યમાન હતા પણ કેનળી શિવાય બીજા કોઈ તેને જોઈ કે જાણી શકતા નથી, તેવી રીતે નમસ્કાર દ્રવ્યરૂપે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં પણ વિદ્યમાન છે, જો સર્વદા અવિદ્યમાન હોય, તો ગધેડાના શીંગડાની પેઠે પાછળથી તેની ઉત્પત્તિ ન થાય, માત્ર કેનળાના-વરણથી આનૃત હોવાથી હ્રસ્વસ્થ જીવો, તે નમસ્કારને તે રૂપે જોઈ શકતા નથી માટે આથ નેગમનથના અભિપ્રાયે સર્વ વસ્તુ સર્વદા વિદ્યમાન હોવાથી નમસ્કારને અનુત્પન્ન કહેવાય છે

આ શિવાયના બીજા વિશેષવાદી નથો એથી ચિપરીત માને છે, તેઓના અભિપ્રાય એવો છે કે-ઉત્પાદ વ્યય રહિત વસ્તુ આકાશપુષ્પની પેઠે અસત્-અવિદ્યમાન છે, અને જે વસ્તુ વિદ્યમાન છે, તે સર્વ ધટ્ટની પેઠે ઉત્પાદ-વ્યય અને ક્ષુબ્ધસ્થાવવાળી છે. તેથી ઉત્પાદ-વ્યયરહિત-અનુત્પન્ન નમસ્કાર જેઓ માને છે તે અથોઅ છે.

અનુત્પન્ન નમસ્કાર નથી, માટે તે જણાતો નથી એમ નહિ, પણ જ્ઞાનાવરણના ઉદયથી તે વિદ્યમાન છતાં પણ સર્વથી જણાતો નથી. એ પ્રમાણે કહેવામા આવે તો તે કથનમા પ્રમાણ શુ છે ? કદજ નહિ. વસ્તુતઃ તેના નમસ્કારનો અસાધ્ય હોવાથીજ, તેથી સર્વ જનોથી સર્વદા નથી જણાતો, આવરણના ઉદયથી નથી જણાતો એમ નહિ.

તીર્થકરાદિકમા ભક્તિ, તે નમસ્કાર કહેવાય છે, તે ભક્તિ સદૈવ હોય છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે મિથ્યાત્વ અનસ્થામા તે ભક્તિ જણાતી નથી, એટલે એ કથન પણ નિત્ય વિદ્યમાનતામા વિરોધી છે. માટે ઉત્પન્ન નમસ્કાર છે, અનુત્પન્ન નમસ્કાર નથી, એમ માનવું એજ વગરે માડ છે, આવ-જ્ઞાદિની કલ્પના કરવાથી શુ ફલ ? ૨૮૦૮-૨૮૧૧.

પુનઃ આધનેગમનયના મતની શકા કરીને વિશેષવાદીનયો ઘોષાનો પક્ષ સિદ્ધ કરવાને કહે છે કે—

અહ પરસંતો ત્તિ તઓ સંતો, કિં નામ કરસ નાસંતં ? ।

અહનાઇવ્વવસો નેવ ન ય પરણાફરુદા ॥ ૨૮૧૨ ॥

સવ્વગ્ગ સામણ્ણ પાવ્વઃ ભત્તિફલં ચ સેસ ચ ।

કિરિયાફલમેવ ચાડકયાગમો કયવિનાસો ય ॥ ૨૮૧૩ ॥

અહ ભક્તિમત્તસતાણઓ સ નિચ્છો ત્તિ રુહમણુપ્પણ્ણો ? ।

નણુ સતાણિત્તણઓ સ હોઃ ઘીયકુરાઃ વ્વ ॥ ૨૮૧૪ ॥

હોજ્ઞાહિ નમોક્કારો ણાર્ણ સહો વ કાયકિરિયા વા ।

અહના તસ્સંજોગો ન સવ્વહા સો અણુપ્પાદી ॥ ૨૮૧૫ ॥

પર મતાનમા તે છે, એમ કહેવામા આવે, તો કેને કડ વસ્તુનો અસાધ્ય થાય ? વળી એ પ્રમાણે નિર્નિનનાનો વ્યપદેશ નહિ થાય અને પરમતની નિષ્ક્રિયતા પણ નહિ થાય તેથી સર્વ ધન, ભક્તિનું ફળ, અને શેષ ક્રિયાનું ફળ મર્વ સામાન્ય થયે, તેમજ અકૃત આગમ અને કૃત નાશ પ્રાપ્ત થયે ભક્તિમાનના સતાનથી તે નિત્ય છે, એમ કહેવામા આવે, તો એ રીતે પણ તે અનુત્પન્ન કેમ કહેવાય ? સતાનીપણને લીધે બીજા કુરાદિની પેઠે તે પણ ઉત્પન્ન થાય છે. વળી નમસ્કાર એ જ્ઞાન-શબ્દ-કાયક્રિયા-અથવા તે બે આદિનો સંયોગ થાય, તો પણ તે (ઉત્પાદાદિ ધર્મેનાળા હોવાથી) સર્વમા અનુત્પન્ન નથી. ૨૮૧૫

આધનેગમ નયનાદી અર્હા એમ કહેવા માગે કે નાનારિત છવેમા નમસ્કારનો સર્વ કાળ અવ્યવરૂદ્ધ હોવાથી અહીં નથી જણાતો તે છતાં પણ ત્યાં પર સતાપમા તે સદૈવ વિદ્યમાન છે. જો આ પ્રમાણે અન્ય મતાનવર્તિ વસ્તુ અન્યની વિદ્યમાન છે એમ કહેવાય, તો પછી ધનાદિક એવી કડ વસ્તુ છે, કે જે કોઈને અવિદ્યમાન ન હોય ? અર્થાત્ સર્વને અભાન પ્રાપ્ત થાય, તેમજ ઉપવક્ષણથી સર્વ વસ્તુ સર્વને વિદ્યમાન થાય, અને તેથી કરીને ધનવાનના ધનવડે નિર્ધન પણ ધનવાળો કહેવાય, કોઈપણ નિર્ધન ન કહેવાય અને આ પ્રમાણે માનવાથી તેનું ફળ પણ ત્યાં વિદ્યમાન હોય છે.

આ પ્રમાણે થવાથી એક ધનવાનનું ધન, તે સર્વ દરિદ્રિઓને પણ સામાન્યપણે પ્રાપ્ત થાય, અથવા એક નમસ્કારવાળાનું અર્હાદિની ભક્તિનું ફળ, તે નમસ્કારગૃહિત મિથ્યાત્વીઓને પણ સાધારણપણે પ્રાપ્ત થાય, તથા બીજી જે દાન-ધ્યાન-હિ સા-મૃપાવાદ વિગેરે ક્રિયાનું ફળ તે સર્વને સાધારણ પ્રાપ્ત થાય, અને તેમ થવાથી મુખ-દુઃખ, પુન્ય-પાપ, વિગેરે નહિ કરેલાનું આગમન થાય, અને કરેલા પુન્ય-પાપાદિનો વિનાશ થાય.

વળી કદાચ એમ કહેવામાં આવે, કે ભક્તિમાત્ર સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોનો જે સત્તાન-પ્રવાહ છે, તેની અપેક્ષાએ નમસ્કાર નિત્ય છે. કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોનો સત્તાન કહી પણ વિચેદ પામતો નથી, તેથી તે નિત્ય છે. “જે નિત્ય છે તે આકાશની જેટ ઉત્પન્ન નથી થતું.” માટે નમસ્કાર અતુત્પન્ન છે આ કથન પણ ઠીક નથી, કેમકે એ રીતે પણ નમસ્કાર અતુત્પન્ન થતો નથી, જો કે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો તો અનિત્યજ છે, મતુષ્યાદિ ભાવે તેમનો ઉત્પાદ-વ્યય થાય છે. તેથી કરીને સમ્યગ્દષ્ટિ અભિન્ન એવો નમસ્કાર પણ સત્તાની હોવાથી ઉત્પન્ન થાય છે જે મતાની છે, તે બીજા કુરુદિની જેટ ઉત્પન્ન થાય છે, તેવી રીતે અહીં પણ સમ્યગ્દષ્ટિ સત્તાનીથી અભિન્ન એવો નમસ્કાર પણ સત્તાની હોવાથી ઉત્પન્ન થાય છે, માટે નમસ્કાર અતુત્પન્ન નથી પણ ઉત્પન્ન છે.

અથવા નમસ્કાર એ જ્ઞાનરૂપ હોય, “નમો અરિદંતાળ” ઇત્યાદિ શબ્દરૂપ હોય, શિરોનમન-હાથ જોડના-અચુક અવયવો સક્રિયતાદિ કાવિક ક્રિયારૂપ હોય, કે એ જ્ઞાનાદિ સ્થાવરરૂપ હોય તોપણ તે નમસ્કાર અતુત્પન્ન કહી શકાય, કારણકે જ્ઞાનાદિ ચારે વિકલ્પો ઉત્પાદાદિ ધર્મવાળા છે. માટે તે ઉત્પન્ન થાય છે એમ માનવું તેજ વગરે લાભકારી છે, ૨૮૧૨-થી-૨૮૧૫.

હવે ઉપરોક્ત જ્ઞાનાદિ ચારે વિકલ્પોને આદ્યનૈગમ નિત્યરૂપે સિદ્ધ કરવાને કહે છે.

નણુ જીવાઓડળણ નાણ, ણિજ્ઞો ચ સો તઓ ત પિ ।

નિચ્ચુગાદો ચ સુણ જમવત્તાવત્તરાણાંતમાગો તિ ॥ ૨૮૧૬ ॥

અહવા અરુવગુણઓ નાણ નિચ્ચ નહાવગાદો વ્વ ।

હયણ-વ્વયાસપરિણમઓ વ્વ સવ્વ જહા અણવો ॥ ૨૮૧૭ ॥

દરિસણપરત્થયાઓ અરુદિયત્તઓડળવત્થાઓ ।

સવવનિચ્ચયાઓ સહાવત્થાણમણુમેવ

॥ ૨૮૧૮ ॥

જ્ઞાન જીવની અનન્ય છે, અને જીવ નિત્ય છે, તેથી તે જ્ઞાન પણ નિત્ય છે. વળી સૂત્રમાં અક્ષરોનો અનન્તભો ભાગ નિત્ય અનાદૃત કહ્યો છે. અથવા જ્ઞાન અરૂપી ગુણ હોવાથી આમશના અનભાહની જેટ નિત્ય છે, અથવા જ્ઞાનાદિ સર્વ તિરોભાવ અને આ વિર્ભાવ રૂપ સ્વભાવવાળા હોવાથી પરમાણુની જેટ નિત્ય છે. શબ્દોચ્ચાર પર પ્રત્યાયક હોવાથી, અનીત્ય અર્થનો અભિધાયક હોવાથી, અનવસ્થાથી અને નિત્ય સંબંધથી શબ્દનું અનસ્થાન-નિત્યપણું સાધ્ય છે. ૨૮૧૬-થી-૨૮૧૮.

નિત્ય જીવથી જ્ઞાન અભિન્ન છે તેથી જ્ઞાન પણ નિત્ય જ જ્ઞાન આકાશની જેટ નિત્ય હોવાથી ઉત્પાદાદિ ધર્મવાળું નથી. વળી “સવ્વજીવાણે પિ ચ ણ અચ્ચરસ્સ અણ મ્મમાગો નિચ્ચુગાદિયઓ” સર્વ જીવોને અક્ષરો-કેવળજ્ઞાનનો અનન્તભો ભાગ હુમેશા અનાદૃત છે ” એમ સૂત્રમાં કહ્યું છે, તેથી પણ આકાશની જેટ તે અનાદૃત હોવાથી નિત્ય છે અથવા આગની દ્રવ્યના અવગાહ ગુણની જેટ જ્ઞાન અરૂપી દ્રવ્યનો ગુણ હોવાથી નિત્ય છે અથવા જ્ઞાન-શબ્દ વિશેરે સર્વ કંઈ પરમાણુઓની જેટ આવિર્ભાવ-તિરોભાવ રૂપ ધર્મવાળું હોવાથી નિત્ય છે.

એ પ્રમાણે પૂર્વે વિશેષવાદીનયોએ જ્ઞાનાદિ ચાર વિકલ્પોને ઉત્પાદાદિ સ્વભાવવાળા માનીને નમસ્કારને ઉત્પન્ન કહ્યો હતો, તેમાના પહેલા પક્ષને જ્ઞાનને ઉપર મુજબ નિત્યપણું સિદ્ધ કરીને હવે આદ્યનૈગમ નયવાદી શબ્દને નિત્યપણું સિદ્ધ કરે છે.

શબ્દનો ઉચ્ચાર બીજાને પ્રતીતિ કરાવનાર હોવાથી શબ્દ સદા અવસ્થિત છે-નિત્ય છે. મતનુસાર એ છે કે વક્તા જે શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે, તે કેવળ શબ્દને ઉત્પન્ન કરવામાટે જ કરે છે એમ નહિ, પરંતુ બીજાને પ્રતીતિ કરાવવા માટે શબ્દ પ્રયોગ કરે છે. એ ઉપરથી એવો ન્યાય સિદ્ધ થાય છે કે-જે બીજાને માટે વ્યાપારાય છે, તે તે વ્યાપાર-કાળની પૂર્વે પણ હોય છે. ઉત્કલરણ તરીકે જેમ વૃક્ષ છેલ્લા માટે વ્યાપારિતા કુહાડો, વૃક્ષ છેલ્લે ક્રિયા કાળની પૂર્વે પણ હોય છે, તેમ અહીં પણ સમજવું. માટે શબ્દ સદા અવ-સ્થિત હોવાથી નિત્ય છે.

અથવા મેરૂ સ્વર્ગ વિગેરે અર્થો શબ્દના અભિરોધપણે હોવાથી કેવળજ્ઞાનની પેઠે શબ્દ નિત્ય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ધર્મ-પદાર્થ ઇન્દ્રિય ગ્રાહ્ય જે અર્થો છે, તેઓમાં સંકેતના વશથી વાચકપણાનો સંબંધ કરાએનો છે, તેથી શબ્દનું નિત્યપણું મિદ્ધ નહિ થાય, પરંતુ જે મેરૂ વિગેરે અનીન્દ્રિય અર્થો છે, તેઓનો અનીન્દ્રિયપણાને લીધે સંકેત નહિ કરી શકાય, તેઓમાં તો અનાદિ કાળથી સમિદ્ધ, શબ્દનો વાચ્ય-વાચકપણાનો સં-બંધ અનૂત્ક છે. આથી કરીને અતીન્દ્રિય અર્થોની સાથે અનૂત્કપણાવડે અનાદિકાળથી સિદ્ધ એના વાચ્ય વાચકભાવ રૂપ શબ્દના નિત્ય સંબંધથી શબ્દનું નિત્યપણું મિદ્ધ થાય છે, પણ સ્વયં અનિત્ય એવા શબ્દનો અનાદિ સિદ્ધ નિત્ય મેરૂ આદિ અર્થોની સાથે વાચ્ય-વાચક ભાવનો સંબંધ સિદ્ધ નથી થતો.

જો એ પ્રમાણે હોય, તો ધરાદિ અર્થના વાચ્ય શબ્દોનું નિત્યપણું કેનીગતે સિદ્ધ થશે? એપ પૂછનામા આવે, તો તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે-મેરૂ આદિ અર્થના વાચક શબ્દોનું નિત્યપણું સિદ્ધ થવાથી ધરાદિ વાચક શબ્દોનું પણ નિત્યપણું સિદ્ધ થાય છે. જેમકે-ધરાદિ અર્થ વાચક શબ્દો, મેરૂ આદિ અર્થવાચક શબ્દોની પેઠે નિત્ય છે, કેમકે તેમાં પણ શબ્દપણું છે.

અથવા બીજાએ ધરાદિ વાચક શબ્દો અનાદિ કાળથી તદ્વાચકપણે સિદ્ધ હોવાથી નિત્ય છે જે અનાદિકાળથી સિદ્ધ છે, તે ચંદ્ર-સૂર્ય-વિમાન-આદિની પેઠે નિત્ય હોય છે, ધરાદિ વાચક શબ્દો અનાદિકાળથી સિદ્ધ છે, તેથી તે નિત્ય છે.

ધરાદિ વાચક શબ્દો સાંકેતિક હોવાથી અનાદિ કાળથી સિદ્ધ નથી, એમ કહેવામાં આવે તો તે અપોચ્ચ છે, કારણ સંકેત કરી શકતોજ નથી. જે શબ્દવડે મંકેત કરાય તેમાં બીજા સંકેતકારક શબ્દની અપેક્ષા રાખવી પડે, તેમાં ત્રીજા શબ્દની, પુનઃ તેમાં ચોથા શબ્દની અપેક્ષા રાખવી પડે, એમ વાર વાર અન્યની અપેક્ષાથી અનરસ્થા પ્રાપ્ત થાય, તેથી સંકેત કરી શકાય નહિ કહાય એમ કહેવામાં આવે છે છતાં ગમે તે કોણ એક અનૂત્ક સંકેતવાળો શબ્દ. માની લક્ષ્ય, તો પૂર્વના પણ બધા શબ્દો, અન્ય શબ્દની પેઠે શબ્દ-પણાથી અનૂત્ક મંકેતવાળાજ છે. માટે ધરાદિવાચક શબ્દો પણ અસાંકેતિક હોવાથી અના-દિ કાળથી સિદ્ધ છે.

એ ઉપરોક્ત ન્યાયે ધરાદિ પદાર્થો સાથે શબ્દનો વાચ્ય-વાચકભાવ સંબંધ નિત્ય છે, જો શબ્દ અનિત્ય હોય, તો વાચ્ય-વાચક ભાવનો સંબંધ નિત્ય ઘટી શકે નહિ આ પ્રમાણે જ્ઞાનાદિનું નિત્યપણું સિદ્ધ થવાથી જ્ઞાનાત્મક નપસ્કાર પણ આધ નૈગમનયના અભિપ્રાયે અનુત્પન્ન-નિત્ય છે, એજ સિદ્ધ થયું ૨૮૧૬-થી-૨૮૧૮

હવે બીજા નયો, એજ ઉપરોક્ત હેતુથી જ્ઞાનાદિનું અનિત્યપણું સાચું છે —

જેન ચિય જીવાઓજ્જન ત્તેણે નાણમુપ્પાદ્ધ ।

ઉપ્પજ્ઞદ્ધં જં જીવો વહુહા દેવાદિમાવેણ

॥ ૨૮૧૯ ॥

અવિસિટ્વત્તરમાગો મુત્તેડમિદિઓ ન સમ્મનાણ વિ ।

કોડવસરો વસ્સ રૂંદ સમ્મનાણાહિગારમ્મિ ? ॥ ૨૮૨૦ ॥

અવગાહનાદઓ નણુ ગુણત્તઓ ચેવ પત્તધમ્મ વ્વ ।

ઉપ્પાયાઇસહાવા તદ્દ જીવણુના વિ કો દોસો ? ॥ ૨૮૨૧ ॥

અવગાદાર વ વિણા કુઓડવગાહો ત્તિ તેણ સજોગો ।

ઉપ્પાઈ સોડવસ્સ ગચ્ચુવગારાદઓ ચેવ ॥ ૨૮૨૨ ॥

ન ય પજ્જવઓ મિન્ન દવ્વમિદ્દેગતઓ જઓ તેણં ।

તન્નામમ્મિ કદ્દ વા નહાદઓ સન્વહા નિચ્ચા ? ॥ ૨૮૨૩ ॥

નિચ્ચત્તસાહણાણિ ય સદ્દસ્સાસિદ્ધયાઇદુઢ્ઠાઇ ।

સમવઓ વચ્ચાઇ પવલો-ટાહરણદોસા ય ॥ ૨૮૨૪ ॥

ધણિરૂપ્પાઈ રૂદિયગગ્ગત્તઓ પયત્તજ્જાઓ ।

પુગ્ગલસમ્પૂર્ણઓ પચ્ચમેણ ય મેયાઓ ॥ ૨૮૨૫ ॥

ઉપ્પાઇ નાળમિદ્દ નિમિત્તસન્ભાવઓ જહ્ઠા કુખો ।

તદ્દ સદ્-કાયકિરિયા તસ્સજોગો વ જોડમિપઓ ॥ ૨૮૨૬ ॥

જે કારણથી જ્ઞાન જીવથી અભિન્ન છે, તે કારણથી તે ઉત્પન્ન થાય છે કેમકે જીવ બહુધા દેવાદિ ભાવે ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી જ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થાય છે. (અક્ષરને અનન્ત-જ્ઞા ભાગ નિત્ય અનાવૃત્ત) સૂત્રમા કહ્યો છે, તે અવિશિષ્ટ ભાગ કહ્યો છે સમ્યજ્ઞાનરૂપ કહ્યો, તેથી અહીં સમ્યજ્ઞાનના અધિકારમા તેના ચો અધિકાર છે ? વળી અનગાહનાદિ ગુણો હોય થી પત્તના નીવ-રક્ષાદિ ગુણોની પેઠે ઉત્પાદાદિ ધર્મવાળા છે, તેવી રીતે નમ-સ્કારાદિ જીવના ગુણો પણ ઉત્પાદાદિ ધર્મવાળા છે, એમ કહેવામા શો દોષ છે ? (તથા જીવ અને પરમાણુ આદિ) અનગાહક વિના અવગાહ કયાથી હોય ? (આકાશની સાથે જીવાદિનો) મયોગ તે અવગાહ, (એમ કહેવામા આવે,) તો તે સયોગ (એ આગળી-ના મયોગની પેઠે) અવશ્ય ઉત્પાદાદિ સ્વભાવવાળો છે. એજ પ્રમાણે ગતિ ઉપકારાદિ ધર્મસ્થિતકાયાદિના ગુણો પણ ઉત્પાદાદિ સ્વભાવવાળા બનવા વળી (ધર્માદિનો સયોગ વર્ણુ-ગ-ન વિગેરે) પર્વાયોથી (આકાશ-પરમાણુ આદિ) દ્રવ્ય, એકાન્તે સિદ્ધિ નથી (પ-રન્તુ અભિન્ન પણ છે) કેમકે પર્વાયનો નાશ થવાથી (તે દ્રવ્યનો પણ નાશ થાય છે) એટલે આકાશાદિ સર્વથા નિત્ય કેમ કહી શકાય ? નજ કહી શકાય. તથા શબ્દનું નિત્ય પણ સાધનારા હશ ન પરાર્થતાદિ હેતુઓ અસિદ્ધતાદિ દોષોથી દુષ્ટ છે, વળી સભવથી પક્ષ અને ઉદાહરણાદિ દોષો પણ કહેવા. માટે શબ્દ (નિત્ય નથી પણ) ઉત્પન્ન થાય છે. કેમકે (ધટ્ટની પેઠે) તે ઇન્દ્રિયથી ગ્રાહ્ય થાય છે, પ્રયત્નથી ઉત્પન્ન થાય છે, પુદ્ગલોથી ઉત્પત્તિ છે, એને તાણુઆદિ પ્રત્યયના લેદથી લેદવાળો છે, તેનીજ રીતે જ્ઞાન પણ ધટ્ટની પેઠે નિમિત્તના સદ્ભાવથી ઉત્પન્ન થાય છે. તથા શબ્દ-શિરોભનન આદિ કાયિક ક્રિયા, અને તેના દ્વિકાંકિકસયોગ (જે નિત્યપણે કહેલ છે) તે પણ સ્વસ્વનિમિત્તથી થાય છે, તેથી તે પણ ધટ્ટની પેઠે ઉત્પન્ન થાય છે. (માટે જ્ઞાનાધાર્મક નમસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે, એ સિદ્ધ થયું,) ૨૮૨૬-થી-૨૮૨૬

હવે “જડ કત્તો તિવિહસામિત્તા” ૨૮૦૬ ઇત્યાદિ ગાથાનું વ્યાખ્યાન કરે છે.

ઉપ્પત્તિમઓડવસ્સ નિમિત્તમસ્સ ડ નયત્તિયં તિવિહં ।
 ઇચ્છડ નિમિત્તમેત્તો જમ્મણ્ણહા નત્થિ સમૂદ્ધં ॥ ૨૮૨૭ ॥
 દેહસમુત્પાણ ચ્ચિય હેઠ્ઠ ભવપચ્ચયાવહિસ્સેવ ।
 પુવ્વુપ્પણ્ણસ્સ વિ સે ઇહભવભાવો સમુત્પાણં ॥ ૨૮૨૮ ॥
 અણ્ણે સયમુત્પાણં સવિરિયમન્નોવગારવિમુહ તિ ।
 તદ્દજુત્તં તદવત્થે સુયલદ્ધે લલ્લિઓ ણ્ણં ॥ ૨૮૨૯ ॥
 પરઓ સવળમહિગમો પરોવપ્સો ત્તિ વાયણાડમમિયા ।
 લલ્લી ય તદાવરણવત્તઓવસમઓ સય લાહો ॥ ૨૮૩૦ ॥
 ડજ્જુમુયણયમયમિણ પુવ્વુપ્પણ્ણસ્સ કિં સમુત્પાણં ।
 અહ સંપયમ્મુપ્પજ્જઈ ન વાયણા લલ્લિમિત્ત ત ॥ ૨૮૩૧ ॥
 પરઓ સયં વ લાભો જડ પરઓ વાયણા, સય લલ્લી ।
 જ ન પરઓ સયં વા તઓ કિમલ્લ સમુત્પાણં ? ॥ ૨૮૩૨ ॥
 ઉપ્પજ્જઈ નાર્હિય ત્તકિરિઓવરમઓ કયયહો વ ।
 અહવા કયં પિ કીરડ કીરડ નિલ્લ કઓ ણિદ્ધા ? ॥ ૨૮૩૩ ॥
 હોડ વ પુવ્વુપ્પાઓ તહ વિ ન સો લલ્લિ-વાયણામિત્તો ।
 જેણ પુરા તિ સયં વા પરઓ વા હોજ્જ સે લાહો ॥ ૨૮૩૪ ॥

ઉત્પત્તિમાન વસ્તુનું અવસ્થા નિમિત્ત હોય છે, આ નમસ્કારના ત્રિવિધ નિમિત્ત ત્રણ નથી ઈચ્છે, કેમકે તે નિમિત્ત વિના અન્યથા તેની ઉત્પત્તિ નથી થતી ભવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાનને જેમ દેહસમુત્પાદન જેવું છે, તેમ પૂર્વે ઉત્પન્ન થયા છતાં પણ તે નમસ્કારને આ ભનતુ શરીર કારણરૂપ છે. બીજા આચાર્યો અન્ય ઉપકારથી વિશુદ્ધ અવધિર્થને પોતાનું ઉત્પાદન માને છે, તે ચોથા નથી, કેમકે બીજું છતાં (કોઈને નમસ્કાર પ્રાપ્તિ વાચ) અને કોઈને પુનઃ પણ અત્યુત્થા થયા છતાં પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે લખિવ લવના બીલુ કારણ નથી બીજા પાસેથી સાક્ષી, બાધ લેવો, અથવા પરોપદેશ તે વાચના કહેવાય છે, અને તદાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી જે સ્વયં લાભ થાય તે લખિવ કહેવાય છે. ઋણસત્ર નયનો મત એવો છે કે પૂર્વોત્પન્ન નમસ્કારને (દેહરૂપ) સમુત્પાદન શું કરે છે ? (કહજ નહિ) અને જે હમણા આ ભવમા તે ઉત્પન્ન થાય છે, તો વાચન અને લખિવ સિવાય બીલુ કોઈ કારણ નથી કેમકે નમસ્કારનો લાભ પરથી અથવા સ્વયં થાય છે, જે પરથી થાય તો તે વાચના છે, અને સ્વયં થાય તો તે લખિવ છે. પરથી અથવા સ્વયં જે ન થાય, તો બીલુ સમુત્પાદન એ શું છે ? અતીત ક્રિયાવાળી વસ્તુ કરેલા ઘડાની પેઠે તેને ક્રિયા ઉપરમ થવાથી પુનઃ ઉત્પન્ન થતી નથી અને જે કરેલી વસ્તુ પણ કરાતી હોય, તો નિત્ય કરાઓ, (પણ) તેને નિષ્ઠા કયાથી થયો ? અથવા ભલે નમસ્કારને પૂર્વોત્પાદ હોય, તો પણ તે લખિવ અને વાચનાથી સિત્ત નથી કારણ કે પૂર્વે પણ સ્વયં અથવા બીજાથી નમસ્કારનો લાભ થાય છે. ૨૮૨૭-થી-૨૮૩૪.

આ ભવમાં અથવા પરભવમાં ઉત્પન્ન થએલા નમસ્કારની ઉત્પત્તિ કારણ (દેહ-રૂપ) સમુદાન છે, એમ કહેવામાં આવે, તો તે પણ અયોગ્ય છે, કારણ કે જેની ઉત્પાદક ક્રિયા થઈ ગઈ હોય, તે અતીત વસ્તુ કહેવાય. તત્સાર પૂર્વ ભવમાં થએલ નમસ્કાર રૂપ વસ્તુ પુનઃ આ ભવમાં ઉત્પન્ન થતી નથી. જેમ ઉત્પન્ન થએલા ઘડાની ક્રિયાનો ઉપરમ થવાથી પુનઃ ઘડો ઉત્પન્ન નથી થતો, તેવી રીતે પૂર્વ ભવમાં ઉત્પન્ન થએલા નમસ્કારની ઉત્પાદક ક્રિયાનો ઉપરમ થવાથી, પુનઃ આ ભવમાં તે ઉત્પન્ન નથી થતો. કસ્યએ વસ્તુ પણ પુનઃ કરાતી હોય, તો પુનઃ પુનઃ નિરન્તર કરે જાએ, પણ તેમ કરવાથી કરણ-ક્રિયાની સમાપ્તિ કયા થશે ? કેવળ અનવસ્થાજ થશે.

અથવા ભણે કદાચ પૂર્વ જન્મમાં નમસ્કાર ઉત્પન્ન થયો હોય, તો પણ તે ઉત્પાદક વાચના અને લબ્ધિ સિવાય સમુદાનરૂપ કારણમાં નથી થયો. કારણ કે પૂર્વ ભવમાં જે નમસ્કારનો લાભ થએલ છે, તે સ્વયં થએલ છે, કે પરથી થએલ છે ? ને સ્વયં થએલ હોય, તો તેમાં લબ્ધિજ કારણ છે, અને પરથી થએલ હોય, તો તેમાં વાચના હેતુભૂત છે એ બે સિવાય ત્રીજું સમુદાનરૂપ કારણ એમાં ક્યાઈ જણાતું નથી માટે વાચના અને લબ્ધિ એ બેજ નમસ્કાર ના કારણ છે. એમ ઝલ્લુચ્ચત નયનો અભિપ્રાય છે ૨૮૨-થી-૨૮૩૪

હવે “સેસનયા લલ્લિમિચ્છન્તિ” ૨૮૦૭ એ પદની વ્યાખ્યા કરતા આચાર્ય શ્રી શબ્દાદિ ત્રણે નયોના અભિપ્રાયે નમસ્કારની ઉત્પત્તિ કારણ કહે છે

સદાહમય ન લહ્દ જ ગુરુક્રમ્મા પવાપનાણ વિ ।

પાગ્દ ય તવાવરણસ્ત્રઔવસમઔ જઔડવસ્સં ॥ ૨૮૩૫ ॥

તો ફેઠ્ઠ લલ્લિ ચિય ન વાપણા જદ્ મર્દવસ્ત્રઔવસમો ।

તત્કારણો ત્તિ ત્તમ્મિ ત્તિ નનુ સાડ્ણેગંતિગી વિદ્ધા ॥ ૨૮૩૬ ॥

જસ્સ વિ સ તત્તિમિત્તો તસ્સ વિ ત્તમ્પત્તકારણં હોઝ્ઝા ।

ન નમોકારસ્સ તદ્દં કમ્મસ્ત્રઔવસમલભસ્મ ॥ ૨૮૩૭ ॥

અહ કારણોવગારિ ત્તિ કારણ તેણ કારણં સન્નવ ।

પાણ વજ્જવત્થુ કો નિયમો સદ્દમેત્તમ્મિ ? ॥ ૨૮૩૮ ॥

અહ પઞ્ચાસણવરં કારણમેગ તિય વ તો (તવો) લલ્લિ ।

પલ્લિવજ્જ, ન વેદેવ, ન વાપણામિત્તનિયમો તે ॥ ૨૮ ૦ ॥

શબ્દાદિ નયોના એવો મત છે, કે ભારે કર્મી જીવ વાચના છતાં પણ નમસ્કાર નથી પામતો, પરંતુ લઘુકર્મી જીવ વાચના વિના પણ તદાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી તે અવશ્ય પામે છે, માટે લબ્ધિજ તેનો હેતુ છે, વાચના નથી. (વાચના જન્ય) મતિજ્ઞાના વરણનો ક્ષયોપશમ હોવાથી, (પરપરાએ) વાચના (નમસ્કારનું) કારણ છે, એમ બે કહેવામાં આવે, તો (તે અયોગ્ય છે, કારણ કે) તેવા ક્ષયોપશમમાં પણ તે વાચના (શુદ્ધ કર્મને) યથોક્ત ક્ષયોપશમ કરતી નથી, તેથી) અનેકાન્તિક જણાય છે. (વાચનાથી કોડકને કર્મના ક્ષયોપશમ થતો જણાય છે, તેથી તેની અપેક્ષાએ વાચના નમસ્કારનું કારણ છે, એમ કહેવામાં આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે) જેને વાચનાથી મતિજ્ઞાના-વરણનો ક્ષયોપશમ થાય છે, તેને તે વાચના, માત્ર તે ક્ષયોપશમનું જ કારણ છે, પણ તદાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય નમસ્કારનું કારણ નથી. ક્ષયોપશમરૂપ

જે વસ્તુ ઉત્પત્તિમાન હોય છે, તે અવશ્ય નિમિત્તવાળી હોય છે, એ નિયમાનુસાર અશુદ્ધ નૈગમ-સમૂહ-અને વ્યવહાર, એ ત્રણ નયો નમસ્કારને ઉત્પત્તિમાન મનાતા હોવાથી, તેના સમુત્થાન-વાચના-અને લખિં એ ત્રણ નિમિત્ત માને છે, કારણ કે એ ત્રિવિધ નિમિત્ત-કારણ વિના બીજી રીતે નમસ્કારની ઉત્પત્તિ નથી થતી

ઉપરોક્ત નમસ્કારના ત્રણ નિમિત્તોમાનું પહેલું નિમિત્ત સમુત્થાન (શરીર) છે, કેમકે શરીરથી નમસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે. અહીં એની શક્તિ કરવામા આવે કે સ્વઆવરણના ક્ષયથી અન્ન ભવમા નમસ્કાર ઉત્પન્ન થયો હોય, તો તેને આ ભવનું શરીર કેવી રીતે હેતુભૂત થઈ શકે ? આના ઉત્તરમા કહેવાય કે જેમ તીર્થસ્નાન સંબંધી ભવ પ્રત્યક્ષ અનુદિશાન પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ જતા પણ આ ભવના શરીર સિવાય તે નથી હોતું, તેવી રીતે આ ભવનું શરીર પણ તે નમસ્કારનું કારણ થાય છે અથવા જેમ ધર્માદિક પૂર્વે ઉત્પન્ન થયા હોય છે, જતા તે દીપકવડે પ્રગટ કરાય છે, તેવી રીતે નમસ્કાર પણ પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલ હોય, જતા પણ તે આ ભવના શરીરથી પ્રગટ થાય છે, તેથી સમુત્થાન-હેતુ નમસ્કારનું નિમિત્ત કહેવાય છે

બીજા ગ્રંથાચાર્યો અન્ય ઉપકારની અપેક્ષાથી વિરુદ્ધ એવા સ્વરીયને નમસ્કારનું સમુત્થાનકારણ કહે છે, તે અયોગ્ય છે, કેમકે નમસ્કારના અનન્તર કારણપણે તે બલિચારી પ્રવીણ વિદ્યામાન જતા કોઈકને નમસ્કાર પ્રાપ્ત થયો હોય, તે સ્વઆવરણના ઉદયથી પુનઃ ભ્રષ્ટ થાય છે, અને ભ્રષ્ટ થયા જતા પણ પુનઃ તદાવરણના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત પણ થાય છે. એ પ્રમાણે વીર્ય જતા નમસ્કારનો લાભાલાભ થાય છે, તેથી જાણાય છે કે લખિં સિવાય નમસ્કારનું કારણ વીર્ય નથી કેમકે નમસ્કારના લાભાલાભમા વીર્ય અન્ય-અન્ય તિરેકાતુસારી નથી, તેથી તે બલિચારી છે, અને લખિં તો અન્ય-અન્ય તિરેકાતુસારી હોવાથી અબલિચારી કારણ છે.

હવે બીજું નિમિત્ત વાચના અને ત્રીજું નિમિત્ત લખિં, તેનું સ્વરૂપ કહીએ છીએ. પરથી અનન્ય એટલે શુદ્ધ પાસેથી સામગ્રીને બાદ લેવો, અથવા પરોપદેશ, તે વાચના કહેવાય છે. અને એ વાચના સિવાય તદાવરણના ક્ષયોપશમથી જે નમસ્કારનો લાભ થાય તે લખિં કહેવાય છે વસ્તુતઃ તો તદાવરણ એટલે નમસ્કારાવરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ તે જ લખિં છે, અને નમસ્કારનો લાભ તે તેનું કાર્ય છે, પરંતુ અહીં જે નમસ્કારના લાભને લખિં કહી છે, તે કાર્યમા કારણનો ઉપચાર કરીને કહી છે. એ પ્રમાણે અશુદ્ધ નૈગમ-સમૂહ-અને વ્યવહાર નયના અભિપ્રાયે નમસ્કારના ત્રણ કારણ છે ત્રણેયના નય તો વાચના અને લખિં એ બેજ કારણ માને છે.

ત્રણેયના નયની એની માન્યતા છે કે જે નમસ્કાર પૂર્વે ભવમા ઉત્પન્ન થયો હોય, તો તેને આ ભવનું શરીરરૂપ સમુત્થાન કારણ શું ઉપકાર કરે છે ? કે જેથી તેને કારણ રૂપે મના છે ? તે કંઈ જ કરતું નથી કેમકે ઉત્પન્ન થયેલાને કારણની અપેક્ષા નથી હોતી હવે જે આ ભવમા નમસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે, એમ માનવામા આવે, તો તેમા વાચના અને લખિં સિવાય બીજું કંઈ કારણ જણાતું નથી કારણ કે નમસ્કારનો લાભ પરથી થાય, અથવા સ્વયં થાય, જે પરથી થાય, તે શુદ્ધસ્વરૂપ વાચનાજ તેમા કારણ છે, અને સ્વયં પ્રાપ્ત થાય, તો તદાવરણ ક્ષયોપશમરૂપ લખિં સિવાય બીજું કોઈ તેમા કારણ નથી જે પરથી અથવા સ્વયં ઉત્પન્ન નથી થતું, તે ગયેલાના શરીરગાની પેઠે અનસ્તરૂપ-જ છે. જે વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમા વાચના અને લખિં વિના બીજું કોઈ કારણ નથી

આ ભવમા અથવા પરભવમા ઉત્પન્ન થએલા નમસ્કારની ઉત્પત્તિ કારણ (દેહ-
રૂપ) સમુદ્ધાન છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે પણ અયોગ્ય છે, કારણ કે જેની ઉત્પા-
દક ક્રિયા થઈ ગઈ હોય, તે અતીત વસ્તુ કહેવાય. તદ્વત્સાર પૂર્વ ભવમા થએલ નમસ્કાર
રૂપ વસ્તુ પુનઃ આ ભવમાં ઉત્પન્ન થતી નથી. જેમ ઉત્પન્ન થએલા ધડાની ક્રિયાનો ઉપ-
રમ થવાથી પુનઃ ધડો ઉત્પન્ન નથી થતો, તેવી રીતે પૂર્વ ભવમા ઉત્પન્ન થએલા નમસ્કાર-
ની ઉત્પાદક ક્રિયાનો ઉપરમ થવાથી, પુનઃ આ ભવમાં તે ઉત્પન્ન નથી થતો. કરાએલ
વસ્તુ પણ પુનઃ કરાતી હોય, તો પુનઃ પુનઃ નિરન્તર કરે જાઓ, પણ તેમ કરવાથી કરજી-
વિયાની સમાપ્તિ ક્યા થશે ? કેવળ અનવસ્થાજ થશે

અથવા ભણે કદાચ પૂર્વ જન્મમા નમસ્કાર ઉત્પન્ન થયો હોય, તો પણ તે ઉત્પાદ-
વાચના અને લબ્ધિ સિવાય સમુદ્ધાનરૂપ કારણુથા નથી થયો. કારણ કે પૂર્વ ભવમા જે
નમસ્કારનો લાભ થએલ છે, તે સ્વયં થએલ છે, કે પરથી થએલ છે ? જે સ્વયં થએલ
હોય, તો તેમા લબ્ધિજ કારણુ છે, અને પરથી થએલ હોય, તો તેમા વાચના હેતુભૂત
છે એ બે સિવાય ત્રીજી સમુદ્ધાનરૂપ કારણુ એમા કયાર્થ જણાતુ નથી માટે વાચના અને
લબ્ધિ એ બેજ નમસ્કાર ના કારણુ છે. એમ ઋણુસૂત્ર નયનો અભિપ્રાય છે ૨૮૭-થી ૨૮૩૪

હવે “સેતમયા લલ્લિમિષ્ઠાન્તિ” ૨૮૦૭ એ પદની વ્યાખ્યા કરના આચાર્ય શ્રી
શબ્દાર્થ ત્રણ નયોના અભિપ્રાયે નમસ્કારની ઉત્પત્તિ કારણ કહે છે

સદ્દાઈમયં ન લહ્દ જ શુક્લમા પત્ત્રાપણાવ વિ ।

પારદ્વ ય તયાવરણવલ્લભોવસમમ્ જઓડવસ્સં ॥ ૨૮૩૫ ॥

તો હેઝ લલ્લિ ચિય ન વાયણા જઈ મર્ડવલ્લભોવસમો ।

તકારણો નિ નમ્મિ વિ નનુ સાડ્ડોગતિગી વિદ્ધા ॥ ૨૮૩૬ ॥

જસ વિ સ તલ્લિમિત્તો નસસ વિ તમ્મત્તકારણં હોઝ્જા ।

ન નમોકારસસ તર્હ કમ્મવલ્લભોવસમલભસસ ॥ ૨૮૩૭ ॥

અહ કારણોવગારિ ત્તિ કારણં તેણ કારણ સન્ન ।

પાપ્પણ પન્નવત્થું કો નિયમો સહમેત્તમ્મિ ? ॥ ૨૮૩૮ ॥

અહ પચાસણતર કારણમેગ વિય ચ તો (તઓ) લલ્લિ ।

પલ્લિવજ્જ, ન ચેદેવ, ન વાયણામિત્તનિયમો તે ॥ ૨૮૩૯ ॥

શબ્દાર્થ નયોના એવો મત છે, કે ભારે કર્મો જીવ વાચના હતા પણ નમસ્કાર
નથી પામતો, પરંતુ લગુકર્મો જીવ વાચના (વના પણ તદાવરણ કર્મના ક્ષયોપગમથી તે
અવરણ પામે છે, માટે લબ્ધિજ તેનો હેતુ છે, વાચના નથી. (વાચના જન્ય) મનિજ્ઞાના
વરણનો ક્ષયોપશમ હોવાથી, (પન્નપરાએ) વાચના (નમસ્કારનું કારણુ છે, એમ જે
કહેવામા આવે, તો (તે અયોગ્ય છે, કારણ કે) તેવા ક્ષયોપગમમા પણ તે વાચના (ગુરુ
કર્મને યથોક્ત ક્ષયોપશમ કરતી નથી, તેથી) અનેકાન્તિક જણાય છે. (વાચનાથી
કેણકને કર્મનો ક્ષયોપગમ થતો જણાય છે, તેથી તેની અપેક્ષાએ વાચના નમસ્કારનું
કારણુ છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે) જેને વાચનાથી મનિજ્ઞાના-
વરણનો ક્ષયોપશમ થાય છે, તેને તે વાચના, માત્ર તે ક્ષયોપગમનુજ્ઞ કારણ છે, પણ
તદાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય નમસ્કારનું કારણુ નથી. ક્ષયોપશમરૂપ

કારણને તે વાચના ઉપકારી હોવાથી (કારણજી કારણ હોવાથી) નમસ્કારજી કારણ છે, એમ કહેવામા આવે, તો (પૃથ્વી-આસન-શયન-આહાર-વસ્ત્ર-પાન આદિ) સર્વ બાહ્ય વસ્તુ (ક્ષયોપગમને ઉપકારી હોવાથી પર પરાએ નમસ્કારજી) કારણ થશે, વાચનારૂપ શબ્દ માત્રમાજી કારણનો નિયમ શામાટે કહ્યો છે ? (પર પરાએ સર્વ બાહ્ય વસ્તુ નમસ્કારના કારણને ઉપકારી છે, તોપણ વાચના) અનન્તર-નજીકજી ઉપકારી હોવાથી તેને તેજી કારણ કહીએ છીએ, એમ કહેવામા આવે, તો લાખિનજી તેજી (નમસ્કારજી) એ-કાન્તિક કારણ માની લેયો (કેમકે તેજી નમસ્કારજી અનન્તર કારણ છે.) એ એમ નહિ માનવામા આવે, તો તે વાચના માત્રનો નિયમસિદ્ધિ નહિ થાય (પૂર્વોક્તિ-પૃથ્વી-આસન-શયનાદિ પણ તેના કારણ થયો) એ પ્રમાણે પ્રથમ કહી ગયા મુજબ પહેલા ત્રણ નયોજી નજી પ્રમાણજી કારણ, જીજીસૂત્રને બે પ્રકારજી, શબ્દાદિ નયોજી એકજી લાખિન કારણ છે. ૨૮૩૫-થી-૨૮૩૬.

એ પ્રમાણે પ્રથમના ત્રણ નય, સમુત્થાન-વાચના અને લાખિન એ ત્રણ મારણ માને છે, જીજીસૂત્ર નય સમુત્થાન સિવાય બેજી નમસ્કાર કારણ માને છે, અને શબ્દાદિ ત્રણ નય એક લાખિનજી નમસ્કારજી કારણ માને છે.

અહીં ઉત્પત્તિદ્વાર સમાપ્ત થયું. હવે નિર્દેષદ્વાર કહે છે.

નમસ્કારનો નિર્દેષ ચાર પ્રકારે છે. નામ નમસ્કાર-સ્થાપના નમસ્કાર-દ્રવ્ય નમસ્કાર અને જ્ઞાન નમસ્કાર આમાના નામ અને સ્થાપના નમસ્કારજી સ્વરૂપ સમજી શકાય એવું હોવાથી, તેજી વિવેચન નથી કરત, પણ શરીર-સંબંધ શરીરથી વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય નમસ્કારજી સ્વરૂપ કહે છે.

નિહળાશ્વ દંત્ર ભાવોવત્ત જં કુજ્જ સમ્પદિદ્ધી ડ ।

નેવાશ્વ પર્યં દંત્ર-ભાવસંકોચણ પયત્થો ॥ ૨૮૪૦ ૮૧૦-૩૦૦ ॥

નિહ્નવાદિ દ્રવ્ય નમસ્કાર છે, અને ઉપયોગવન્ત સમ્યગ્દષ્ટિ જે અરીહતાદિકને નમસ્કાર કરે તે જ્ઞાન નમસ્કાર છે. નૈપાતિક પદ છે, અને દ્રવ્ય જ્ઞાવરૂપ સંકેત, તે પદાર્થ છે. ૨૮૪૦

નમસ્કાર અને નમસ્કારવાનના અભેદ ઉપચારથી નિહ્નવાદિ દ્રવ્ય નમસ્કાર કહેવાય છે આદિ શબ્દથી દ્રવ્યને માટે જે કોઈ નિવા-મન દેવના વિગેરેને નમસ્કાર કરે, તે પણ દ્રવ્ય નમસ્કાર કહેવાય છે. તથા જે ઉપયોગનાનું સમ્યગ્દષ્ટિ અર્જુનાંતિ નમસ્કાર કરે છે, તે જ્ઞાન નમસ્કાર કહેવાય છે.

હવે પદદ્વાર કહે છે જેવડે અર્થ જણાય, તે પદ કહેવાય છે. તે પદ નામિક-નૈપાતિક-ઔપચારિક-આખ્યાતિક-અને ત્રિશ્વ એમ પાંચ પ્રકારે છે તેમા 'અર્થ' એ એ નામિક પદ છે, 'અર્થ' એ નૈપાતિક (અવ્યય) પદ છે, 'પરિ' એ ઔપચારિક પદ છે, 'સારતિ' એ આખ્યાતિક પદ છે, અને 'સયત' એ ત્રિશ્વ પદ છે આ પાંચ પ્રકારના પદોમાથી અહીં નૈપાતિકનો અધિકાર છે જે પદ અર્હદાદિની આદિમા કે અન્તમા આવેતું હોય તે નૈપાતિક પદ છે. નમ એ પદ અહીં નૈપાતિક છે.

હવે પદાર્થદ્વાર કહે છે-નમોર્હદ્વય ઈત્યાદિ પદોમા જે નમ પદ છે, તેનો દ્રવ્ય સંકેત અને જ્ઞાવસંકેત રૂપ અર્થ, તે પદાર્થ કહેવાય છે તેમા હાથ-મસ્તક-પગ વિગેરેનો સંકેત તે દ્રવ્ય સંકેત કહેવાય, અને અર્હદાદિના યુગ્મોમા વિદ્યમાનના પ્રવેશ

તે ભાવ સંકોચ કહેવાય છે, અહીં ચાર ભાગો થાય તેમા પ્રથમ પાંચાદિની પેઠે દ્રવ્ય સંકોચ હોય, પણ ભાવસંકોચ ન હોય. બીજો ભાગો અનુસાર વિમાનવાસી દેવાદિકની પેઠે ભાવસંકોચ હોય, પણ દ્રવ્યસંકોચ ન હોય. ત્રીજો ભાગો શાબ્દકુમારાદિની પેઠે દ્રવ્યસંકોચ હોય અને ભાવસંકોચ પણ હોય એથી ભાગો દ્રવ્યમંકોચ ન હોય, અને ભાવસંકોચ પણ ન હોય એ ભાગો શૂન્ય છે. ૨૮૪૦

હવે નામ-સ્થાપનાદિ ચારે પ્રકારના નમસ્કારનું સ્વરૂપ લાખ્યમાર મહારાજ કહે છે.

નામાદિચત્ત્વરો નિવલેવો મળલં ઘ સો નેઓ ।

નામ નમોભિદાનં દવ્રણા નાસોઽહવાગારો ॥ ૨૮૪૧ ॥

આગમઓણુવડત્તો અઙ્ગેયા દવ્રઓ નમોકારો ।

નોઆગમઓ જાણય-મવસરોરાઈરિત્તોઽય ॥ ૨૮૪૨ ॥

મિચ્છોવહ્યા જં ભાવઓ વિ કુવન્તિ નિપહ્યાઈયા ।

સો દવ્રનમોકારો સમ્પાણુવડત્તરુણ ચ ॥ ૨૮૪૩ ॥

સદસદવિસેસણાઓ મવહેઠ્ઠ જહિચ્છઓવર્લમાઓ ।

નાળફલામાવાઓ મિચ્છદિદિસસ અન્નાળ ॥ ૨૮૪૪ ॥

જો વા દવ્રત્યમસંજયસસ વ મવાઈનાઽહવા સો વિ ।

દવ્રનમોકારો ચિય કીરદ્ દમણ રણો ઘ ॥ ૨૮૪૫ ॥

આગમઓ વિભાયા તચિત્તો ભાવઓ નમોકારો ।

નોઆગમઓ સો ચિય સેમયરુણોવડત્તો તિ ॥ ૨૮૪૬ ॥

નામાદિ ચાર પ્રકારે નમસ્કારનો નિર્લેખ છે, તે પૂર્વોક્ત મ ગંગની પેઠે મળ્યો. નમ એવું નામ તે નામ નમસ્કાર છે, અને નમ એવા બે અક્ષરો લખવા તે, અથવા નમસ્કાર કરવાને પ્રવેશ સાધુ આદિના સંકોચિત કર-ચરણાદિયુક્ત ચિત્તમોહિગત આકાર તે સ્થાપના નમસ્કાર છે. આગમથી અને નોઆગમથી એમ બે પ્રકારે દ્રવ્ય નમસ્કાર છે, તેમા ઉપયોગરહિત નમસ્કાર ભક્તના તે આગમથી દ્રવ્ય નમસ્કાર છે, અને નોઆગમથી દ્રવ્ય નમસ્કાર ક્ષણીય-અથવા ગરીબ અને તદ્વ્યતિરિક્ત, એમ ત્રણ પ્રકારે છે મિથ્યાત્વથી ઉપહત નિહવાદિ ભાવથી જે નમસ્કાર કરે છે તે, અને મનમુદિ ઉપયોગ રહિત જે નમસ્કાર કરે છે તે તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય નમસ્કાર છે. મદ્ અને અસદ્ના વિશેષ રહિત, ભવહેતુક, યદ્વેગથી ઉપલભ, અને જ્ઞાનના રૂપનો અભાવ હોવાથી મિથ્યાત્વિનુ (જ્ઞાન) અજ્ઞાનરૂપ છે, (તેથી ભાવથી નમસ્કાર કરનારા નિહવાદિને દ્રવ્ય નમસ્કાર છે.) અથવા જે દ્રવ્યને માટે દેવાદિકને નમસ્કાર કરાય તે, અથવા ભવાદિ કારણથી સિખાગી જેમ રાગને નમસ્કાર કરે તેમ, અગચિત્તને નમસ્કાર કરાય તે પણ દ્રવ્ય નમસ્કારજ છે નમસ્કાર અર્થને જણનાર અને તેમા ઉપયોગવાન હોય તે આગમથી ભાવ નમસ્કાર છે, તથા નમસ્કાર કરવામા મનચડે ઉપયોગવત, ‘ અરિહુતને નમસ્કાર થઓ ’ એમ વચન વડે બોલે, અને હાથ સંકોચવાદિ વડે નમસ્કાર કરે, ત્યારે તેનો આગમથી ભાવ નમસ્કાર કહેવાય છે (અહીં ‘ના’ શબ્દ મિથ્યાવાચી છે, તેથી ઉપયોગરૂપ આગમ અને વચન તથા કાયાની ક્રિયા તેમા નિશ્ચ છે) ૨૮૪૧-થી-૨૮૪૬.

હવે એ નામાદિ નમસ્કારનો ન્યાયકાર વિચાર કરે ॥

ભાવ ચિય સદ્નયા સેસા ઇચ્છતિ સર્વનિવર્તેવે ।

ઠવણાવજી સગદ વ્યહારા કેડ ઇચ્છતિ

॥ ૨૮૪૭ ॥

દહ દવણાવજી ઝજુમુઓ, ત ન જુજાણ જમ્હા ।

ઇચ્છડ મુયમ્મિ મળિય સો દહ કિંતુ ન પુહુત

॥ ૨૮૪૮ ॥

ઇચ્છંતો ય સ દહ તદનાગારં પિ ભાવહેતુ ત્તિ ।

નેચ્છેજ્જ ફહ ઠવણ સાગાર ભાવહેતુ ત્તિ ?

॥ ૨૮૪૯ ॥

નામ પિ હોજ્જ મન્ના મવ્વચ વા તદત્તપરિમુત્ત ।

હેતુ ત્તિ તદિચ્છતો દહ દવણા ફહં નેચ્છે ?

॥ ૨૮૫૦ ॥

અહ નામ ભાવરિમિ વિ તો જેચ્છડ તેણ દવ્વ ઠવણા વિ ।

ભાવસાસન્નયગ હેઠ સહો ડ વજ્જયરો

॥ ૨૮૫૧ ॥

સગહિઓ અસગહિઓ સવ્વે વા નેગમો ઠવણમિચ્છે

ઇચ્છડ જડ સગહિઓ ત નેચ્છડ સગહો ફીસ ?

॥ ૨૮૫૨ ॥

અહવ મયમસગહિઓ તો વ્યહારો વિ કિં ન તદ્દમ્મા ।

અહ સવ્વો તો તસ્સમધમ્માણો વો પિ તે જુત્તા

॥ ૨૮૫૩ ॥

જ ચ પવેસો નેગમનયસ્સ વોસુ વહુસો સમવસાઓ ।

તો તમ્મય પિ મિણ્ણ મયમિયરેસિં વિમિત્તાણ

॥ ૨૮૫૪ ॥

સામણ્ણાદિર્વિસિદ્ધ વજ્જ પિ જમ્મજુમુત્તપજ્જવા ।

ઇચ્છતિ વત્થુધમ્મ તો તેસિં સર્વનિવર્તેવે

॥ ૨૮૫૫ ॥

નજ શબ્દનયો શુદ્ધપણાથી લાવનમસ્કારનેજ ઇચ્છે છે, અને શેષ ઋણુક ના ચાર નયો ચ રે નિરોધા ઇચ્છે છે, તથા દેહવાકના અને સમહ-વ્યવહાર - પના સિધ્ધિ મના ત્રણ નિરોધા ઇચ્છે છે અને ઋણુસૂત્ર નય દ્રવ્ય અને સ્થાપના નિ નિ એ નિરોધાનેજ માને છે. આ વ્યાખ્યાન યોગ્ય નથી, કેમકે તે દ્ર છે, એમ સુતમા કહ્યું છે, પરંતુ તે તેને જુદું નથી માનતો. વળી ઇસુ નય લાન હેઠકે અનાકાર દ્રવ્યને ઇચ્છે છે, તો પછી લાવ

છે સમગ્ર તથા વ્યવહાર નયમા નૈમગ્નનયના અન્નાર્ભાવ પૂરે ધણીવાર કહ્યો છે, તેઓના મતે પણ સિત્તપણે અને મામાન્યપણે તેઓ સ્થાપનાને ઇચ્છે છેજ સામાન્યાદિ વિશિષ્ટ જે બાહ્ય વસ્તુ સ્થાપનાને ઋગ્નુસૂત્ર સુત્રીના નયો ઇચ્છે છે, તેથી તેઓને પણ નામાદિ સર્વ નિર્દોષા માન્ય છે. ૨૮/૭-થી-૨૮૫૫

શબ્દ-સમલિપ્તિ-અને એન ભૂત, એ ત્રણ નયો શુદ્ધ હોવાથી કેવલ ભાવનેજ-ભાવનમસ્કારનેજ માને છે, અને બાકીના ઋગ્નુસૂત્ર સુધીના ચાર નયો અશુદ્ધ હોવાથી નામાદિ ચારે પ્રકારના નમસ્કારને ઇચ્છે છે. કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે-સદ્ભાવ સ્થાપના અને અસદ્ ભાવસ્થાપના કેવલ સાકેતિક નામ માત્ર હોવાથી તેના નામમાત્ર અન્તર્ભાવ થાય છે, તેથી સ્થાપના નિતા બાકીના ત્રણ નિર્દોષાજ સમગ્ર તથા વ્યવહાર નય માને છે, વળી ઋગ્નુસૂત્ર નય દ્રવ્ય અને સ્થાપના સિવાય બાકીના બે નામ તથા ભાવ નિર્દોષાનેજ માને છે. તેઓની આ માન્યતા અયોગ્ય છે, કેમકે ઋગ્નુસૂત્ર નય દ્રવ્યને ઇચ્છે છે, પણ તે ભુક નથી ઇચ્છતો, અતુરોગદારમા એ માટે કહ્યું કે-“વજ્રસુપ્તસ્ય યગે જગુષઃસે આગમઙ્ગો યગે દઘવાવસ્તપ પુદત્ત નેચ્છા” ઋગ્નુસૂત્ર નયના મતે અતુરપોગી એક આગમથી દ્રવ્યાનશ્યક સિત્ત નથી માનતો.”

વળી આ નય સ્થાપના નિર્દોષને પણ માને છે કેમકે પિડાયસ્થામા તથાનિય કડા-કેયુરારિ આકાર રહિત મુવર્ણાદિ દ્રવ્યને, તથાવિન કેયુરારિપર્યાયરૂપ ભાવ હેતુક હોવાથી માને છે, તો પછી વિશિષ્ટ ઇન્દ્રિય આકારયુત સ્થાપના, જે ઇન્દ્રિય અભિપ્રાયના કારણ ભૂત છે, તેને તે કેમ ન માને? મતવચ્ચ કે જે નય અનાકર એવા દ્રવ્યને ભાવ-હેતુક માનીને ઇચ્છે છે, તે નય સાકાર સ્થાપના જે ઇન્દ્રિય ભાવના હેતુભૂત છે, તેને કેમ ન માને? માને છે જ.

અથવા નામ સજ્ઞામાન હોય, કે તે નામથી વાચ્ય હોય, અથવા ઇન્દ્રિય અર્થ રહિત તે નામ હોય, તો પણ તે નામ ભાનતુ કારણ હોવાથી ઋગ્નુસૂત્ર નય તે નામને માને છે, તો પછી દ્રવ્ય અને સ્થાપના પણ ભાવતુ કારણ હોવાથી તેને તે કેમ ન માને? માનેજ ઇન્દ્રિયિક સજ્ઞારૂપ નામ ભાવ ઇન્દ્રિયા છે, તેથી ઋગ્નુસૂત્ર નય નામને ઇચ્છે છે. એમ કહેવામા આવે, તો દ્રવ્ય અને સ્થાપના પણ ભાવ ઇન્દ્રિયા વગર નજીકના હેતુ છે, અને શબ્દરૂપ નામ તો બાહ્યતર હેતુ છે અવસર કે ઇન્દ્રિયમૂર્તિરૂપ દ્રવ્ય, અને તેની વિશિષ્ટ આકૃતિરૂપ સ્થાપના એ બંને ઇન્દ્રિય પર્યાયના તાદાત્મ્ય સંબંધે રહેલા હોવાથી વગર નજીકના હેતુ છે, અને નામરૂપ શબ્દ તો વાચ્ય-વાચક ભાવ માત્રના સંબંધરૂપે જ રહેલ હોવાથી બાહ્યતર હેતુ છે, તેથી કરીને દ્રવ્ય-સ્થાપના, નામ કરતા ભાવમા વગર નજીકના હેતુ હોવાથી ઋગ્નુસૂત્રનય તે બંનેને ઇચ્છે છેજ

સમગ્ર અને વ્યવહારનય સ્થાપના સિવાય ત્રણ નિર્દોષા માને છે. એમ જે કેટલાક કહે છે, તેના ઉત્તરમા હવે કહીએ છીએ કે-મગ્ધિક અથવા અસમગ્ધિક સર્વ નૈમગ્નનય વિનશ્ચરિત સ્થાપનાને ઇચ્છે છે તેમા મગ્ધનયના મતાનુસારી સમગ્ધિક નૈમગ્ન સામાન્યવાદી છે, અને વ્યવહારનયના મતાનુસારી અસમગ્ધિક નૈમગ્ન વિશેષવાદી છે. આ બેમા સમહનવાનુસારી સમગ્ધિક નૈમગ્ન સ્થાપનાને ઇચ્છે છે, તો પછી તેના જેવી માન્યતાવાળો સમહનન પણ સ્થાપનાને કેમ ન ઇચ્છે? ઇચ્છેજ. અહીં કદાચ એમ કહેવામા આવે, કે સામાન્યથી સર્વ નૈમગ્ન સ્થાપનાને ઇચ્છે છે, પણ વિશેષ વ્યાખ્યાથી અમગ્ધિક નૈમગ્ન સ્થાપનાને ઇચ્છે છે. સમગ્ધિક નૈમગ્ન નથી ઇચ્છતો એમ સમજાવું, તેથી કરીને સમહનનયને સ્થાપનાને નિષેધ નથી. આ પ્રમાણે કહેવામા આવે, તો એ બાબુ સાધતા બીજી બાબુ તૃપ્તિ. કેમકે

હવે એ નામાદિ નમસ્કારનો નથોવડે વિચાર કરે છે.

ભાવ ચિય સદ્નયા સેસા ઇચ્છતિ સઘનિચ્છેને ।

ઠવળાવજ્ઞે સંગદ વવહારા વેદ ઇચ્છંતિ ॥ ૨૮૪૭ ॥

દદ્ધ દ્વવળાવજ્ઞે ઝઙ્ઙુસુઓ, ત ન ઝુઙ્ઙણ જમ્હા ।

ઈચ્છઈ સુયમ્મિ ધણિય સો ઠવં કિંતુ ન પુહુત ॥ ૨૮૪૮ ॥

ઈચ્છંતો ય સ દદ્ધ નદનામારં પિ ભાવદેહ તિ ।

નેચ્છેઙ્ઙ ફદ્ ઠવળ સાગાર ભાવદેહ તિ ? ॥ ૨૮૪૯ ॥

નામ પિ દ્વોઙ્ઙ મલ્લા તદ્ધ વા તદત્તપરિસુઙ્ઙ ।

દેહ સિ તદિચ્છતો દદ્ધ દ્વવળા કદં નેચ્છે ? ॥ ૨૮૫૦ ॥

અહ નામ ભાવન્મિ વિ તો ણેચ્છઈ તેણ દવ્વ ઠવળા વિ ।

ભાવસાસન્નયગ દેહ સદ્ધો ડ ષઙ્ઙવરો ॥ ૨૮૫૧ ॥

સગદ્ધિઓ અસગદ્ધિઓ સવ્વો વા નેગમો ઠવળમિચ્છે ।

ઈચ્છઈ જઈ સગદ્ધિઓ ત નેચ્છઈ સગદ્ધો ફીસ ? ॥ ૨૮૫૨ ॥

અહવ મયમસગદ્ધિઓ તો વવહારો પિ કિં ન તદ્ધમ્મા ।

અહ સવ્વો તો તત્તસમધમ્માણો દો વિ તે જુત્તા ॥ ૨૮૫૩ ॥

જ ચ પવેસો નેગમનયસ્સ દોસુ ઘાસો સમવસાઓ ।

તો તમ્મય પિ મિણ્ણ મયમિયરેસિ વિમિઙ્ઘાણ ॥ ૨૮૫૪ ॥

સામણ્ણાદ્ધિસિદ્ધ ષઙ્ઙ પિ જમ્મુઙ્ઙુસુત્તપજ્જતા ।

ઈચ્છતિ વત્થુધમ્મ તો તેસિ સવ્વનિચ્છેને ॥ ૨૮૫૫ ॥

પ્રશ્ન શાખાનથો શુદ્ધપણાથી ભાવનમસ્કારનેજ ઇચ્છે છે, અને શેષ ઋણુમ્મ
મુધીના ચાર નથો ચ રે નિરોપા ઇચ્છે છે, તથા દેહવાકના અને સમદ્ધ-વ્યવહાર ના
સ્થાપના સિવયના ત્રણ નિરોપા ઇચ્છે છે. અને ઋણુસૂત્ર નથ દ્રવ્ય અને સ્થાપના નિર્દે
વર્જિત એ નિરોપાનેજ માને છે. આ વ્યાખ્યાન યોગ્ય નથી, કેમકે તે દ્રવ્યન
માને છે, એમ શ્રુતમા કહ્યું છે, પરંતુ તે તેને શુદ્ધ નથી માનતો. વળી તે
ઋણુસૂત્ર નથ ભાન હેતુક અનાકાર દ્રવ્યને ઇચ્છે છે, તો પછી ભાવ હેતુક
સાકાર સ્થાપનાને તે કેમ ન ઇચ્છે ? નામ એ મજ્ઞાથી વાચ્ય અર્થ અથવા તે અર્થથી
શૂન્ય નામ ભાનનો હેતુ હોનાથી ઋણુસૂત્ર તેને ઇચ્છે છે, તો દ્રવ્ય અને સ્થાપનાને કેમ
ન ઇચ્છે ? નામ ભાનની અર સનિહિત છે, તેથી તેને ઇચ્છે છે, (અને દ્રવ્ય-સ્થાપનાને
નથી ઇચ્છે) એમ કહેવામા આવે, તો દ્રવ્ય-સ્થાપના પણ ભાવના વગર નજીકના હેતુ
છે, અને શાખાનો બાહ્ય હેતુ છે, (તેથી તે બંનેને તે ઇચ્છે છે જ) સમહિક-અસમહિક
સર્વ નેગમન સ્થાપનાને ઇચ્છે, એ જ સમહિક નેગમ સ્થાપનાને ઇચ્છે છે, તો પછી સ-
મહનય તેને કેમ ન ઇચ્છે ? (ઇચ્છેજ) અથવા અસમહિક નેગમ સ્થાપના ઇચ્છે છે, (સ-
મહિક નથી ઇચ્છે,) એમ કહેવામા આવે,) તો વ્યવહાર પણ તેવાજ ધર્મવાળો છે તે
પણ સ્થાપનાને કેમ નથી ઇચ્છે ? સંપૂર્ણ નેગમ સ્થાપના ઇચ્છે છે, એમ કહેવામા આવે,
તો તેના સમાન ધર્મવાળા તે બંને નથ (સમદ્ધ-વ્યવહાર) સ્થાપનાને ઇચ્છે એ યોગ્યજ

છે સમગ્ર તથા વ્યવહાર નયમાં નૈગમનયનો અન્નર્ભાવ પૂરે ઘણીવાર કહ્યો છે, તેઓના મતે પણ સિત્તપણે અને મામાન્યપણે તેઓ સ્થાપનાને ઝઘટે છે. મામાન્યાદિ વિશિષ્ટ જે બાહ્ય વસ્તુ રમ્બને ઋજુસૂત્ર સુધીના નયો ઝઘટે છે, તેથી તેઓને પણ નામાદિ સર્વ નિ-ક્ષેપા માન્ય છે. ૨૮/૭-થી-૨૮૫૫

શબ્દ-સમલિરિદ્ધ-અને એવભૂત, એ ત્રણ નયો શુદ્ધ હોવાથી કેવળ ભાવનેજ-ભા-વનમસ્કારનેજ માને છે, અને બાકીના ઋજુસૂત્ર સુધીના ચાર નયો અશુદ્ધ હોવાથી ના-માદિ ચાર પ્રકારના નમસ્કારને ઇચ્છે છે. કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે-અદ્ભાવ સ્થા-પના અને અસદ્ ભાવસ્થાપના કેવળ સાકેતિક નામ માત્ર હોવાથી તેનો નામમાંજ અન્ત ભાગ થાય છે, તેથી સ્થાપના નિના બાકીના ત્રણ નિર્દેશાજ સમગ્ર તથા વ્યવહાર નય માને છે, વળી ઋજુસૂત્ર નય દ્રવ્ય અને સ્થાપના ત્રિવાય બાકીના બે નામ તથા ભાવ નિર્દેશાનેજ માને છે. તેઓની આ માન્યતા અથો પ છે, કેમકે ઋજુસૂત્ર નય દ્રવ્યને ઇચ્છે છે, પણ તે ભુદ્ધ નથી ઇચ્છતો, અનુરોગદ્વારમા એ માટે કહ્યું છે કે-“ઉચ્ચુલુપલ્લ પને અણુવલ્લે આગમલ્લો પને લ્લવાવલ્લપ પુલ્લ નેચ્છર” ઋજુસૂત્ર નયના મતે અનુપયોગી એક આગમથી દ્રવ્યાવશ્યક સિત્ત નથી માનતો.”

વળી આ નય સ્થાપના નિર્દેશને પણ માને છે કેમકે પિડાવસ્થામા તથાનિધ કડા-કેયુરાદિ આકાર રહિત સુવલ્લિદ્ધ દ્રવ્યને, તથાવિ કેયુરાદિપર્યાયરૂપ ભાગ હેતુક હો-વાથી માને છે, તો પરી નિશિષ્ટ ઈન્દ્રાદિ આગમચુત્ર સ્થાપના, જે ઈન્દ્રાદિ અભિપ્રાયના કારણે બૂત છે, તેને તે કેમ ન માને? મતનમ કે જે નય અનાદ્ય એવા દ્રવ્યને ભાવ-હેતુક માનીને ઇચ્છે છે, તે નય સાકાર સ્થાપના એ ઈન્દ્રાદિ ભાવના હેતુભૂત છે, તેને કેમ ન માને? માને છે જ.

અથવા નામ સજ્ઞામાન હોય, કે તે નામથી વાચ્ય હોય, અથવા ઈન્દ્રાદિ અર્થ રહિત તે નામ હોય, તો પણ તે નામ ભાગતુ કારણ હોવાથી ઋજુસૂત્ર નય તે નામને માગે છે, તો પરી દ્રવ્ય અને સ્થાપના પણ ભાવતુ કાણુ હોવાથી તેને તે કેમ ન માને? માનેજ ઈન્દ્રાદિક સજ્ઞારૂપ નામ ભાવ ઈન્દ્રમા છે, તેથી ઋજુસૂત્ર નય નામને ઇચ્છે છે, એમ કહેવામા આવે, તો દ્રવ્ય અને સ્થાપના પણ ભાવ ઈન્દ્રમા વસાઈ નજીકના હેતુ છે, અને શબ્દરૂપ નામ તો બાહ્યનર હેતુ છે મતનમ કે ઇન્દ્રભૂતિરૂપ દ્રવ્ય, અને તેની વિગિષ્ટ આકૃતિરૂપ સ્થાપના એ બને ઈન્દ્રરૂપ પર્યાયના તાદાત્મ્ય સબંધે રહેલા હોવાથી વચારે નજીકના હેતુ છે, અને નામરૂપ શબ્દ તો વાચ્ય-વાચક ભાવ માત્રના મબનરૂપે જ રહેલ હોવાથી બાહ્યનર હેતુ છે, તેથી કરીને દ્રવ્ય-સ્થાપના, નામ કરતા ભાવમા વસારે નજી-કના હેતુ હોવાથી ઋજુસૂત્રનય તે બન્નેને ઇચ્છે છે.

સમગ્ર અને વ્યવહારનય સ્થાપના સિનાય ત્રણ નિર્દેશા માને છે. એમ જે કેટ-લાક કહે છે, તેના ઉત્તરમા હવે કહીએ છીએ કે-સમગ્રિક અથવા અસમગ્રિક સર્વ નૈગમ-નય વિવલ્લિત સ્થાપનાને ઇચ્છે છે તેમા સમગ્રનયના મતાનુમારી સમગ્રિક નૈગમ સા-માન્યવાદી છે, અને વ્યવહારનયના મતાનુમારી અસમગ્રિક નૈગમ વિશેષવાદી છે. આ બેમા સમગ્રનયવાનુસારી સમગ્રિક નૈગમ સ્થાપનાને ઇચ્છે છે, તો પરી તેના જેવી માન્યતાવાળો સમગ્રનય પણ સ્થાપનાને કેમ ન ઇચ્છે? ઇચ્છેજ. અહી કદાચ એમ કહેવામા આવે, કે સામા-ન્યથી સર્વ નૈગમ સ્થાપનાને ઇચ્છે છે, પણ વિશેષ વ્યાખ્યાથી અસમગ્રિક નૈગમ સ્થાપનાને ઇચ્છે છે સમગ્રિક નૈગમ નથી ઇચ્છતો એમ સમજડુ, તેથી કરીને સમગ્રનયને સ્થાપનાનો નિષેધ નથી. આ પ્રમાણે કહેવામા આવે, તો એક બાલુ સાધતા બીજા બાલુ તરથે. કેમકે

(૩૮૪) “ નેવાહ્ય પય ” ઇત્યાદિ ૨૮૮૭ મી ગાથાનુ વ્યાખ્યાન અને પ્રરૂપણાદ્વાર

એ પ્રમાણે તો વ્યવહારનય પણ અસ શ્રદ્ધિક નૈગમ નયની સમાન વિશેષવાદી હોવાથી સ્થાપનાને માનશેજ, પણ “સ્થાપના સિવાય ત્રણ નિર્દેષા સમઘ તથા વ્યવહારનય માને છે.” એ કથનથી વ્યવહાર નયને સ્થાપનાનો નિષેધ જણાવ્યો છે સંપૂર્ણ નૈગમ સ્થાપનાને ઇચ્છે છે, પણ શ્રદ્ધિક-અસ શ્રદ્ધિના લેક્ષથી તે નથી ઇચ્છતો, તથી કરીને સમઘ વ્યવહાર પણ સ્થાપનાને નથી માનતા એમ કહેવામા આવે, તો એ બે નયો એક બીજાની અપેક્ષા વિના ભલે સ્થાપના ન માને, પણ તે બન્ને સમુદીતનયો નૈગમનયરૂપ હોવાથી સ્થાપના માનશેજ કેમકે તે પ્રત્યેક નય નૈગમથી ભિન્ન નથી

અથવા પૂર્વે જો સામગ્ર્યગાહ સો નૈગમો સંગ્રહ ગતો ઇત્યાદિ ગાથાવડે સમઘ તથા વ્યવહારનયમા નૈગમનયનો અન્તર્ભાવ કહેવ છે, તદનુસાર પણ સમઘ-વ્યવહારનય સ્થાપનાને માને છે, ગરુ છે કે એમ સ્થાપનાને માનનાર નૈગમનયનો એ બે નયમા અન્તર્ભાવ થાય છે, તેવી રીતે તેની સ્થાપનાની માન્યતાના પણ તે બે નયમા અન્તર્ભાવ થાય છે. એટલે કે સ્થાપના સામાન્યને સમઘ ઇચ્છે છે અને સ્થાપના વિશેષને વ્યવહાર ઇચ્છે છે, એમ માનવુ થોડા છે, પરંતુ સર્વથા તે બે નયો તેને નથી માનતા એમ કહેવુ તે થોડા નથી કારણ કે સામાન્યાદિ વિશિષ્ટ બહુ પ્રકારના બાહ્ય વસ્તુધર્મને ઝલ્લુસૂઝ પર્થન્તના ચાર નયો ઇચ્છે છે, તેથી કરીને તે નયોને નામાદિ ચારે નિર્દેષા માન્ય છે ૨૮૪૭-થી-૨૮૫૫

હવે “ નેવાહ્ય પય ” ઇત્યાદિ ૨૮૪૭ મી ગાથાનુ વ્યાખ્યાન કરે છે

નિવયઈ પયાઈપજ્જતઓ જઓ તો નમો નિવાઝ તિ ।

સો હિય નિયયત્થપરો પયમિહ નેવાહ્ય નામ ॥ ૨૮૫૬ ॥

પૂયત્થમિણ સા પુણ સિર કર-પાયાઈદ્વસકોઓ

ભાવસ ય સકોઓ મણસા મુદ્ધસસ વિણિવેસો ॥ ૨૮૫૭ ॥

પત્થ તુ ભાવકરણ પહાળમેગનિય તિ તસ્સેવ ।

વજ્જ મુદ્ધિનિમિત્તા ભાગવેય તુ ત વિફલ ॥ ૨૮૫૮ ॥

જ જુજ્જતો વિ તય ન તપ્ફલ લહઈ પાલગાઈ વ્વ ।

તત્ત્વિરહિયા લહતિ ય ફલમિહ જમણુતારાઈયા ॥ ૨૮૫૯ ॥

તહ તિ વિમુદ્ધી પાણ વજ્જસહિયસસ જા ન સા રહરા ।

મજાવઈ તેણોમયમિદ્ધ સવસસ વા નમઓ ॥ ૨૮૬૦ ॥

નમ પદ, પદની આદિમા અથવા અન્તમા પડતુ હોવાથી તે નિપાત કહેવાય છે. એ નિપાત અવર્થમા તત્પર હોવાથી તેને નૈપાતિક પદ કહેવાય છે એમા નમ પદ પૂ જાના અર્થમા છે, તે પૂજા (બે પ્રકારે છે એક) શિર-કર-પગઆદિ દ્રવ્ય સંકાયરૂપ, અને બીજી શુદ્ધ મનના વિનિર્દેશ તે ભાવસંકાયરૂપ, એ બેમાં ભાવ સંકાયજ એકાન્ત શ્રેષ્ઠ છે કેમકે તેજ બાહ્ય શુદ્ધિ કારણ છે, ભાવરહિત દ્રવ્યસંકાય નિષ્કૂળ છે, (ગરુ કે ભાવરહિત દ્રવ્ય સંકાયથી) નમસ્કારમા થોળાએલ હોય, તેને પાવકાદિની થેડે તેણુ કૂળ મળતુ નથી. પણ દ્ર વગરહિત ભાવ સંકાયવાળા અનુત્તર વિમાનવાસી રેવોની થેડે કૂળ પામે છે તો પણ પ્રાય બાહ્ય વિશુદ્ધિમહિત જે ન હોય, તેને તેવા પ્રકારનુ ઉત્તમ કૂળ ન મળે માટે શાબકુમારની થેડે નમસ્કાર કરનારાને ઉભય વિશુદ્ધિ ઉત્તમ કૂળને માટે થાય છે. ૨૮૫૬-થી-૨૮૬૦

હવે પ્રપ્તિદ્વાર કહે છે.

દુવિહા પરુવણા છપ્પયા ય નવહા ય છપ્પયાઈ નમો ।

કિં કસ્સ કેળ વ કહિ કેવચિરં કઙ્કવિહો વ ભવે ? ॥૨૭૬૧ ॥૮૧૨-૩૦૨

કિં જીવો તપ્પરિણઓ પુવ્વપ્પહિવણઓ વ જીવાણ ।

જીવસ્સ ય જીવાણ ય પહુચ્ચ પહિવજ્જમાણં તુ ॥ ૨૮૬૨ ॥૮૧૨ ૩૦૨

પ્રપ્તિ એ પ્રકારે છે, એક છ પ્રકારે પ્રપ્તિ અને બીજી નવ પ્રકારે પ્રપ્તિ તેમા નમસ્કાર એ શુ છે ? , કેના છે ? , કેના વડે થાય છે ? , કયા થાય છે ? , કેટલો વખત રહે છે ? , અને કેટલા પ્રકારે છે ? , એ છ પ્રકારે પ્રપ્તિ છે નમસ્કાર શુ છે ? તે જીવ છે, અથવા તે પરિણામ છે. પૂર્વપ્રતિપત્તિની અપેક્ષાએ ધણી જીવોનો અથવા એક જીવનો નમસ્કાર છે, અને પ્રતિપદમાનની અપેક્ષાએ એક જીવનો અથવા ધણી જીવનો નમસ્કાર છે ૧૮૬૧-૨૮૬૨.

હવે એ છ દ્વારમાં પહેલું “નમસ્કાર એ શુ છે ?” એ દ્વાર કહે છે

કિં હોજ્જ નમોકારો જીવોઽજીરો યુણોઽહરા દવ્વં ।

જોવો નો સ્વેધો ત્તિ ય તહ નોગામો નમોકારો ॥ ૨૮૬૩ ॥

જં જીવો નાણમઓઽણક્ષો નાણં ચ જ નમોકારો ।

તો સો જીવો દવ્વ યુણો ત્તિ સામાઈપ્પહિય ॥ ૨૮૬૪ ॥

સવત્થિમઓ સ્વન્ધો તદેગદેસો ય જ નમોકારો ।

દેસપહિસેહવયણો નોસહો તેણ નોલ્લન્નો ॥ ૨૮૬૫ ॥

ભૂયગ્ગામો ગામો નદેગદેસો તહ ત્તિ નોગામો ।

દેસો ત્તિ સો કિમેગોઽનેગો નેયો નયમયાઓ ॥ ૨૮૬૬ ॥

તપ્પરિણઽ ઘિય જયા સહાર્ણ તયા નમોકારો ।

સેસાણઅણુવડ્ઠો વિ લલ્હિસહિઓઽહવા જોગો ॥ ૨૮૬૭ ॥

સગહનઓ નમોકારજાઽસામણઓ સયા પક્કં ।

સગહનઓ નમોકારજાઽસામણઓ સયા પક્કં ।

ઈચ્છઈ વવહારો પુણ પગમિહેગ બહુ મહ્વો ॥ ૨૮૬૮ ॥

હજ્જુસુપાર્ણ પુણ જેણ સય સપયં વ વત્થુ તિ ।

પત્તેય પત્તેય તેણ નમોકારમિચ્છતિ ॥ ૨૮૬૯ ॥

નમસ્કાર એ શુ વસ્તુ છે ? જીવ છે, કે અજીવ છે ? અથવા ગુણ છે કે, દ્રવ્ય છે ? (એ પ્રશ્નના ઉત્તરમા નેગમાદિ અણુદ્રવ્યની અપેક્ષાએ) નમસ્કાર એ જીવ છે / અજીવ નથી, અને તે જીવ સમગ્ર નયની અપેક્ષાએ અવિશિષ્ટ પચાસ્તિકાયાત્મક સ્વધર્મ નથી, તેમજ (વશેષ અપેક્ષાએ અવિશિષ્ટ આમરૂપ પણ નથી.) તેથી તે નમસ્કારનો સ્વધર્મ અને નોઆમરૂપ છે, (કેમકે જીવરૂપ નમસ્કાર પચાસ્તિકાયાત્મક સ્વધર્મનો એક દેશ છે, તથા

ચોદ પ્રકારના ભૂતઆમનો પણ એક દેશ છે અહીં નોશખ દેશવાચી છે.) જીવ જ્ઞાનમય છે, જ્ઞાન રૂપ છે, અને તે જ્ઞાન જીવથી અલિપ્ત છે, તેથી જીવ નમસ્કાર છે. (અજીવ નથી, કેમકે તે જ્ઞાનરહિત છે) તે નમસ્કાર ગુણ છે કે દ્રવ્ય છે ? (એનો ઉત્તર પૂર્વે ૨૬૪૩ મી ગાથામાં) સામાયિકની અદર કહેવ છે, તે પ્રમાણે સમજવો. (પણ તેમાં સામાયિકન રવાને નમસ્કાર સમજવો.) સર્વ પચાસ્તિકાય સ્કંધ કહેવાય, (જીવ તે સ્કંધનો એક દેશ હોવાથી નમસ્કાર પણ તેનો એક દેશ છે, કેમકે નમસ્કારવાન અને નમસ્કાર એ બે નેનો અભેદ કપચાર છે તેથી તેનો એક દેશ છે) અહીં 'નો શખ' દેશ પ્રતિષેધવાચી છે, તેથી નમસ્કારવાન જીવનો સ્કંધ રૂપ કહેવાય છે તથા (એન્ડ્રિયાદિ ચોદ જીવ ભેદ-રૂપ) ભૂતઆમ, તે આમ કહેવાય છે, તે આમનો, દેવ-મનુષ્યાદિરૂપ નમસ્કારવાન જીવ એક-દેશ હોવાથી નમસ્કારનો આમ કહેવાય છે તે નમસ્કાર ભૂતઆમનો એક દેશ છતાં પણ એક છે કે અને ? (આનો ઉત્તર) રોષ નયના અભિપ્રાયથી અમરો જ્યારે નમસ્કારના પરિણામવાળો જીવ થાય, ત્યારે ગાંધારિ ત્રણ નયોના અભિપ્રાયે જીવ નમસ્કાર કહેવાય છે, અને રોષ નેગમાદિ નયોના અભિપ્રાયે નમસ્કારમાં ઉપયોગરહિત હોય તો પણ તે લખિવસહિત હોય, અથવા નમસ્કારને યોગ્ય હોય, તેનો જીવ પણ નમસ્કાર કહેવાય છે સમહત્ય નમસ્કાર ભતિ સામાન્યથી હુમ્મેના એકજ નમસ્કાર ઈચ્છે છે, અને વ્યવહારનય (લોક વ્યવહારમાં તત્પર હોવાની) એ નમસ્કારવાન જીવને એ નમસ્કાર માને છે, તથા બહુ જીવને બહુ નમસ્કાર માને છે તેમજ નિયુક્તિદિનથી વર્તમાન સમયવતિ સ્વકીય વસ્તુને વસ્તુ માને છે, તેથી તે પ્રત્યેકના જીવ । જીવના નમસ્કાર માને છે. ૨૮૬૩-થી-૨૮૬૮-હવે “ નમસ્કાર કેનો છે ? ” એ દ્વાર કહેવાને પુનઃવિવક્ષ્યો ઇત્યાદિ ગાથાની વ્યાખ્યા કરે છે

પદિવજ્જમાણઓ પુણ ઇગોડ્ડેગો વ સગહ મો ।

इहो सेसनपाण पदिवज्जा नियमश्रोड्ढेगे ॥ २८७० ॥ दार

કસ્સ તિ નમોકારો પુજ્જસ્સ ઠિ મપયાણભાવાઓ ।

नेगम-ववहारमय जह भिरखा कस्स जइणो त्ति ॥ २८७१ ॥

પુજ્જસ્સવ પઞ્જાઓ તત્પચયથા વડાઈપમ્મ ॥

तद्धेउभावओ वा घहरिणणाणाः महाण व ॥ २८७२ ॥

અહવા સ કરેલો વેય તસ્સ જ ભિચ્ચમાવમાવક્ષો ।

का तस्स नमोकारे चीत्ता दामपरोवम्मे ॥ २८७३ ॥

જોવસ્સ સો જિગસ્સ વ અજ્ઞાવસ્સ ડ જિર્ણીદપદિમાપ ।

जीवाण जईण पिव अज्जीवा । तु पदिमाण ॥ २८७४ ॥

જીવસ્સાજીવસ્સ ય જઈણો મી મ્સ વેગઓ સમય ।

जीवाणमजीवाण य जईणो प म्माण वेगत्य ॥ २८७५ ॥

જીવાણમજીવસ્સ ॥ જઈણ મિ-મ્મ વેગઓ સમય ।

जीवाणमजीवाण य जईण पस्माण वेगत्य ॥ २८७६ ॥

જીવો તિ નમોકારો નજી સવ્વમય કહ પુણો મેઓ ।

इह जीवस्सेव सओ भण्णइ सामित्तचीत्तिय ॥ २८७७ ॥

નમસ્કાર પામનાર જીવ એક હોય કે અનેક હોય, એ પક્ષ સમજાવનાર મિત્રોને સમજાવે છે, અને પૂર્વપ્રતિપક્ષ તો તે સર્વને અનેક જીવો છે. નમસ્કાર કોનો છે ? પૂજ્યનો (કેમકે તે તેમને) અપાય છે. જેમકે શિક્ષા કોની ? યતિની. (તે પ્રમાણે અહીં પણ સમજાવું.) આ મત નૈગમ તથા વ્યવહારનયનો છે અથવા નમસ્કાર એ પૂજ્યનો પર્યાય છે, કેમકે ધરના આત્મીય સંસ્કૃતિ પેઠે તેમાં (આ પૂજ્ય છે,) એવો પ્રત્યય થાય છે. અથવા પૂજ્ય નમસ્કારનો હેતુ હોવાથી ઘટ વિજ્ઞાનના અભિપ્રાયની પેઠે નમસ્કાર પૂજ્યનો પર્યાય છે, અથવા તે નમસ્કાર કરનાર પૂજ્યના ભૂતપ્રભાવને પામે છે, એટલે તે નમસ્કાર કરનારની દાસ અને ખરની ઉપમાવાળા નમસ્કારમાં શી ચિન્તા કરવી ? જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરવો, તેથી તે જીવનો નમસ્કાર કહેવાય, જિનેશ્વરની પ્રતિમાને નમસ્કાર કરવાથી અજીવનો નમસ્કાર, યતિઓને નમસ્કાર કરવાથી જીવનો નમસ્કાર, તેમની પ્રતિમાઓને નમસ્કાર કરવાથી અજીવનો નમસ્કાર, યતિને અને પ્રતિમાને માથે નમસ્કાર કરવાથી જીવનો તથા અજીવનો નમસ્કાર, યતિને અને પ્રતિમાઓને સાથે નમસ્કાર કરવાથી જીવનો તથા અજીવનો નમસ્કાર, યતિઓને અને પ્રતિમાને એકીમાથે નમસ્કાર કરવાથી જીવનો તથા અજીવનો નમસ્કાર, યતિઓને અને પ્રતિમાઓને એકીસાથે નમસ્કાર કરવાથી જીવનો તથા અજીવનો નમસ્કાર. જીવ એ નમસ્કાર છે, એમ સર્વને સમજાવે, તો પછી એ કોણ ગા મારે ? અહીં વિધમાન જીવના અને નમસ્કારના સ્વાભિપ્રાયનો વિચાર કરાય છે, તેથી તે કોણ છે. ૨૮૭૮-થી-૨૮૭૯.

નમસ્કાર પામતા જીવો એક અથવા અનેક હોય છે, એમ સમજાવનાર મિત્રોને સમજાવે છે, અને પૂર્વપ્રતિપક્ષ નમસ્કારવાળા જીવો તો અવશ્ય અનેક હોય છે, એમ તે નથી માને છે, કેમકે ચારે ગતિમાં પૂર્વપ્રતિપક્ષ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ જીવો અગમ્યતા હ-મ્મશા હોય છે. સમજાવનાર સામાન્યવાદી હોવાથી ઉભય પક્ષમાં બહુલ નથી માનતો. આ ઉપરથી “ નમસ્કાર કોનો છે ? ” એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એક જીવ અથવા અનેક જીવ નમસ્કારના સ્વાભિ છે, એમ મિત્ર થયું.

શિષ્ય નમસ્કારનો સ્વાભિ જીવ છે, તો તે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય પૂજ્ય જીવ સ્વાભિ છે, કે નમસ્કાર કરનાર જીવ સ્વાભિ છે ?

આચાર્ય — તારા એ પ્રશ્નનો જવાબ નય વિચારથી આપવો જોઈએ તેમાં પ્રથમ નૈગમ તથા વ્યવહારનયના અભિપ્રાય પ્રમાણે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય-પૂજ્ય આત્મા નમસ્કારનો સ્વભિ છે, પણ નમસ્કાર કરનાર જીવ તેનો સ્વાભિ નથી, કારણ કે નમસ્કાર પૂજ્યને અપાય છે. જેમ લોકમાં પણ શિક્ષા કોની છે ? એના ઉત્તરમાં યતિની છે, પણ આપનારની નથી, એમ કહેવાય છે, તેવી ગીતે અહીં પણ સમજાવું.

અથવા ધરના ચોતાના રૂપાદિ ધર્મો, ધરની અંદર ધરની પ્રતીતિ કરાવનાર હોવાથી, ધરના પર્યાયો છે, તેમ નમસ્કાર પણ પૂજ્યની અંદર “ આ પૂજ્ય છે ” એવી પ્રતીતિ કરાવનાર હોવાથી તે પૂજ્યનો પર્યાય છે અથવા ધર સમગ્રી જ્ઞાન અને તેનું કથન ધરના હેતુ હોવાથી ધરના પર્યાય છે, તેવીજ ગીતે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય અરિહ-તાદિકને લેવાથી ભવ્ય જીવને વિશિષ્ટ ઉદ્ધાસથી નમસ્કાર કરવાનો અભિપ્રાય ઉત્પન્ન થાય તેથી તે પૂજ્ય આત્મા નમસ્કારનો હેતુ હોવાથી નમસ્કાર પૂજ્યનો પર્યાય છે.

વળી નમસ્કાર જીવ નમસ્કાર કરનાર તે પૂજ્ય આત્માનું દસત્વ પામે છે, તેથી દાસ અને ખરની ઉપમાવાળા તે નમસ્કાર ઉપર નમસ્કાર કરનારનો અભિપ્રાય નથી.

કારણ કે જેમ—“ દાસેષ । મેં જીરો લીજો દાસો વિ મેં જીરો વિમે ” નોકરે મારા માટે ખરે ખરીયો, તે દાસ પણ મારો છે, અને ખરે પણ મારો છે. ” આ મિદ્ધાન્તોક્તિ ન્યાયથી દાસ જેવો નમસ્કાર, અને ખરે સમાન નમસ્કાર, એ બંને પૂજ્ય આત્મા અર્હંત દિક્ષાજ છે, પણ નમસ્કાર કરનારના નથી.

અહીં એક વાત વિશેષ સમજવાની છે, તે એ છે કે—પૂજ્ય વસ્તુ બે પ્રકારની છે, એક જીવરૂપ અને બીજી અજીવરૂપ. તેમા જીવરૂપ પૂજ્ય વસ્તુ તે જિનેશ્વરદિ, અને અજીવરૂપ પૂજ્ય વસ્તુ તે તેમની પ્રતિમા વિગેરે જાણી. આ જીવ તથા અજીવ પંના એક વચન અને અબુવચનવડે આઠ ભાગ છે જેમકે જીવનો ૧ નમસ્કાર, ૨ અજીવનો નમસ્કાર, ૩ જીવોનો, ૪ અજીવોનો, ૫ જીવનો અને અજીવનો, ૬ જીવનો અને અજીવોનો, ૭ જીવોનો અને અજીવનો, ૮ જીવોનો અને અજીવોનો નમસ્કાર, આ આઠ ભાગા ભાષ્યકાર મહારાજે ઉદાહરણ પૂર્વક કહ્યા છે. તેમા પ્રથમ જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરવો ૧ તે જીવનો નમસ્કાર, ૨ જિનેશ્વરની પ્રતિમાને નમસ્કાર કરવો તે અજીવનો નમસ્કાર, ૩ મુનિઓને નમસ્કાર કરવો તે જીવોનો નમસ્કાર, ૪ અને પ્રતિમાઓને નમસ્કાર કરવો તે અજીવોનો નમસ્કાર, ૫ મુનિને તથા પ્રતિમાને સાથે નમસ્કાર કરવો તે જીવનો અને અજીવનો નમસ્કાર ૬ મુનિઓને તથા પ્રતિમાઓને સાથે નમસ્કાર કરવો તે જીવોનો અને સાથે અજીવોનો નમસ્કાર, ૭ ધણા મુનિઓને અને એ પ્રતિમાને સાથે નમસ્કાર કરવો તે જીવોનો તથા અજીવોનો નમસ્કાર, ૮ ધણા મુનિઓ તથા ધણી પ્રતિમાઓને સાથે નમસ્કાર કરવો તે જીવોનો અને અજીવોનો નમસ્કાર કહેવાય છે.

શિષ્ય—મહારાજ પૂર્વે ૨૮૬૨ માં આધ્યાત્મ “ જીવનમસ્કાર છે, ” એમ સર્વ નવાને સમત સમાન અધિકરણ આપે કહ્યું છે અને અહીં જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરવો તે “ જીવનો નમસ્કાર, ” ઇત્યાદિ જુદી વિભાજનો નિર્દેશ કરીને બંનેનો ભેદ શાથી કહ્યો છે ?

આધ્યાત્મ—સમાન અધિકરણવાળો જીવરૂપ નમસ્કાર, એ પૂજ્ય આત્માનો છે ? કે નમસ્કાર કરનારનો છે ? એનો વિચાર અહીં પ્રસ્તુત હોવાથી જુદી વિભક્તિનો નિર્દેશ કર્યો છે તેથી કાઠ લેકત જેવું નથી ૨૮૭૦ થી ૨૮૭૭

હવે નમસ્કાર નયના અતે નમસ્કારનું સ્વાભિવ્ય વિચારે

સામણમેત્તગાહી સ પરમિણ પરવિસેસનિરવેક્ષો ।

મગહનમ્મોઽભિમણ્ણદ નમિદેગસ્સાપિસિદ્ધસ્સ ॥ ૨૮૭૮ ॥

જીવસ્સાજીવસ્સ વ સસ્સ પરસ્સ વ વિસેસગેઽભિણ્ણો ।

ન ય મેયમિચ્છઈ સયા સ નમો સામણમેત્તસ્સ ॥ ૨૮૭૯ ॥

જોનો નમો ચિ તુલ્લાઽહિગરણ ત વેદ ન ઉ સ જીવસ્સ ।

ચ્છઈ ઝાઝુદ્ધપરો ત જીવસ્સેય નન્નસ્સ ॥ ૨૮૮૦ ॥

આધ્યાત્મ—સ્વ-પર, જીવ-અજીવ આદિ વિશેષની વ્યવસ્થારહિત સચ્ચદનય સામાન્ય માનઆહી વાનાનાં તે નમસ્કારને એક અવિશિષ્ટ મતારૂપનો માને ॥ જીવનો કે અજીવનો અથવા સ્વ-પર નો અલેદ વિશેષજ્ઞા અલિપ્ત આ નયભેદ નથી માનતો પણ નમસ્કાર સામાન્ય રૂપેજ તેને માને છે જીવ એજ નમસ્કાર છે, એ પ્રમાણે સમાન અધિકરણ આ નય કહે છે પણ જીવનો નમસ્કાર એમ વિષ્ણુ અધિકરણ નથી માનતો અથવા આ

અશુદ્ધતર સમહુનય તે નમસ્કારને જીવનો જાને છે, બીજા સાત ભાગે નથી માનતો. ૨૮૭૮ થી ૨૮૮૦.

સમહુનય સામાન્યમાત્રગ્રાહી હોવાથી જીવનો નમસ્કાર-અજીવનો નમસ્કાર ઈત્યાદિ વિશેષજુરહિત સત્તા માત્રરૂપે નમસ્કારને માને છે, કારણ કે જીવનો યા અજીવનો, સ્વનો કે પરનો નમસ્કાર ઈત્યાદિ વિશેષજુરહિત આ નય નમસ્કારનો ભેદ નથી માનતો પણ સત્તા-સામાન્ય રૂપે એકજ માને છે

આહી કદાચ એમ પૂછવામાં આવે કે નમ શબ્દ રૂપ નમસ્કારનો સ્વસ્વરૂપે આધારાદિ ભેદ આ નય ભેદ માને છે કે નહિ ? એના ઉત્તરમાં કહેવાયું કે નમસ્કાર સામાન્ય માત્રનો આધારાદિ ભેદમાં પણ આ નય સવકાળ ભેદ નથી માનતો, સામાન્યમાત્રગ્રાહી હોવાથી સર્વત્ર એકજ માને છે અથવા જીવનો નમસ્કાર ” એ પ્રમણે છઠ્ઠી વિભક્તિવડે જે ભેદ કહ્યો છે, તેના ભેદ આ નય મૂળથીજ સર્વથા નથી માનતો, એટલે જીવનો નમસ્કાર કે અજીવનો નમસ્કાર, એવો સ્વામિત્વનો વિચાર તો કયાથી થઈ શકે ? કારણ કે “જીવ એજ નમસ્કાર છે ” એ પ્રમણે સમાન અધિકરણના (એ વિભક્તિ) આ નય માને છે, પણ “જીવનો નમસ્કાર ” એવું ભિન્ન અધિકરણ (છઠ્ઠી વિભક્તિ) નથી માનતો અથવા અશુદ્ધતર સમહુનય, પૂર્વોક્ત આઠ ભાગામાંથી પહેલો ભાગ માને છે, એટલે કે જીવ સામાન્યનો નમસ્કાર છે, એમ આ નય માને છે, બાકીના સાત ભાગા નથી માનતો. ૨૮૮૦

હવે ઋગ્વેદસૂત્રના અભિપ્રાયે નમસ્કારનું સ્વામિત્વ વિચારે છે.

ઉગ્ગુપ્તયમય નાણ સદો કિરિયા ચ જ નમોક્તરો ।

હોજ્જ નહિ સવહા સો જુતો તક્તુરન્નસ્ત ॥ ૨૮૮૧ ॥

નાણ જીવાણન્ન ત કહમત્પત્તરસ્મ પુજ્જસ્ત ।

જીવસ્ત હોઝ કિદ ઘા પઢિમાણ જીરરહિયાણ ? ॥ ૨૮૮૨ ॥

પર સદો કિરિયા ય સદ્-કિરિયાવ્રજો જમો ધમ્મો ।

ન ય ધમ્મો દવ્વતરસવારો તો ન પુજ્જસ્ત ॥ ૨૮૮૩ ॥

પ્વ ચ કયવિણાસા-ડકયાગમે-ગત્ત-સગરાઈયા ।

અન્નસ્ત નમોક્તરો દોસા વહવો પસજ્જતિ ॥ ૨૮૮૪ ॥

જદ્ સામિમાવ્રજો હોજ્જ પૂઞ્ણિજ્જસ્ત સો તો કો દોસો ? ।

અત્તવરભૂયસ્ત તિ જહ ગાવો દેવદત્તસ્ત ॥ ૨૮૮૫ ॥

અસ્મદ વવણ્ણસો હવેજ્જ દવ્વમ્મિ ન ઉ ગુણે જુતો ।

પઢયસ્ત સુક્કમાણો મન્નદ્ ન હિ દેવદત્તસ્ત ॥ ૨૮૮૬ ॥

ઋગ્વેદસૂત્ર નયનો એવો અત છે કે જે નમસ્કાર છે, તે ઉપયોગાત્મક જ્ઞાન, રૂપ અધિકૃતોને નમસ્કાર થાઓ છતાં શબ્દરૂપ, અથવા શિરોનમનાનિ ક્રિયારૂપ છે, તેથી તે નમસ્કાર તેના કર્તા મિત્રાય બીજાનો કોઈ પણ ગીતે કહી શકાય નહિ કારણ કે જ્ઞાનરૂપ નમસ્કાર તે જીવથી અલિપ્ત છે, તે અર્થાન્તર રૂપ પૂર્ણનો છે એમ કેમ કહી શકાય ? અથવા (અપરમાન છતાં પણ વિનાશની ખાતર આની લઈએ કે) ભલે જીવનો નમસ્કાર હો, પરંતુ અશુદ્ધિ-અચેતન પ્રતિમાનો તે કેવી ગીતે હોઈ શકે ? (નજ હોઈ શકે,)

એજ પ્રમાણે શબ્દરૂપ અને ક્રિયારૂપ નમસ્કાર પણ શબ્દ કરનાર અને ક્રિયાવાન (નમસ્કાર કરનાર) ના ધર્મ છે, તે ધર્મ આ ય દ્રવ્યમા જાય નહિ માટે પૂજ્યનો નમસ્કાર નથી. જો એ પ્રમાણે (પૂજકે કરેલો નમસ્કાર પૂજ્યનો માનવામા આવે તો, કૃતનાશ-અકૃતઆગમ એકત્વ-અને સકાર્શદિ વણા દોષો પ્રાપ્ત થાય. જેમ ગાયો અન્ય ન છતાં તે દેવદત્તની છે, એમ કહેવાય છે, તેવી રીતે નમસ્કાર પૂજકને વિષે હોય, તો પણ સ્વામિભાવે અર્થાન્તરભૂત પૂજ્યનો નમસ્કાર માનવામા શો દોષ છે ? (એમ કહેવામા આવે તો) આ આતુ છે, એવો વ્યવહાર દ્રવ્યમા કરી શકાય, પણ ગુણની અદર ન કરી શકાય કારણ કે પરનો શુકવભાવ તે દેવદત્તનો ન કહી શકાય (કેમકે એથી સાક્ય આદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય.) ૨૮૮૧-થી-૨૮૮૬.

વવપ્સાભાર્વામ્મ વિ નણુ સામિપમણિવારિય ચેવ ।

અન્નાધારાણ પિ દુ સમુણાણ વ મોગમાવાઓ ॥ ૨૮૮૭ ॥

एव पि न सो पुज्जस्स तप्फलाभावाओ परघण व ।

જુત્તો ફલમાવાઓ સઘણ પિવ પૂજયતસ્સ ॥ ૨૮૮૮ ॥

નણુ પુજ્જસ્સેવ ફલ દીસદ પૂજા ન પૂજયતસ્સ ।

નાણુવજીવિત્તણો ત તસ્સ ફલ જદા નમસો ॥ ૨૮૮૯ ॥

न य दिद्वफलत्थोऽय जुत्तो पुज्जस्स वोवगाराय ।

કિંતુ પરિણામસુદી ફલમિદ સા ય પૂજયઓ ॥ ૨૮૯૦ ॥

फत्तरहीणवाओ तमणुणाओ तप्फलोवभोगाओ ।

તસ્સ ય સ્વઓવસમઓ તજ્ઞોગાઓ ય સો તસ્સ ॥ ૨૮૯૧ ॥

અન્ય આધારવાળા ગુણોના એવા વ્યવહારનો અભાવ છતાં પણ સ્વશુભોની પેઠે ભોગભાવથી તેણે સ્વામિત્વ નિનાગી નહિ શકાય (એમ કહેવામા આવે તો) એ પ્રમાણે પણ પારકા ધનની પેઠે તેનો ફળના અભાવે, તે નમસ્કાર પૂજ્યનો નહિ કહેનાય, પરંતુ સ્વધનની પેઠે ફળના સદ્ભાવથી પૂજકનો નમસ્કાર કહેવો યોગ્ય છે. પૂજારૂપ દ્વન પૂજ્યને જ જણાય છે, પૂજકને નથી જણાતું, (એમ કહેવામા આવે, તો) આત્મારાની પેઠે વીતરાગ અનુપલ્લવી હોવાથી તે ફળ તેમણે નથી વળી નમસ્કાર દ્રષ્ટ ફળરૂપ પ્રયોજનવાળો નથી, અથવા પૂજ્યના ઉપકાર માટે પણ નથી, પરંતુ પારણામની વિશુદ્ધિ એ નમસ્કારેણ ફળ માન્યું છે, અને તે વિશુદ્ધિ પૂજકનેજ થાય છે નમસ્કાર કરાંને આધીન હોવાથી, તેના શુભ હોનાથી, તેના ફળના ઉપભોગથી, તેના ક્ષયોપશમથી અને તેના યોગથી તે નમસ્કાર પૂજકનેજ છે, ૨૮૮૭-થી-૨૮૯૧.

અન્ય આધારવાળા-પર્યાવિત શુકલાદિશુભો દેવદત્તના એવા વ્યવહારનો અભાવ છતાંપણ તેને તેણે સ્વામિત્વ નિવારી નહિ શકાય કારણ કે જેમ પાતાના રૂપાદિ શુભોના ભોગવનાર દેવદત્ત પે તાના શુભોના સ્વામી છે, તેવી રીતે પાતાના વસ્ત્રના શુકલાદિ શુભો દેવદત્તપરે ભોગવાતા હોવાથી તેનો તે સ્વામી છે. એજ પ્રમાણે જો નમસ્કાર પૂજકની અદર હોય અને પૂજ્ય તેનો સ્વામી થાય, તો શુ દોષ છે ?

એ પ્રમાણે કહેવામા આવે, તો પણ તે નમસ્કાર પૂજ્યનો નહિ કહી શકાય, કારણકે પારકાના ધનની પેઠે નમસ્કારના સ્વર્ગાદિરૂપ ફળનો પૂજ્યને અભાવ છે, અને

પૂજનારને તે સ્વયંની પેઠે સ્વર્ગાદિ દળના સુભાવવાળો હોવાથી પૂજકનો તે છે એમ કહેવું યોગ્ય છે.

પૂજ્યને પૂજરૂપ ફળ પ્રત્યક્ષની જગ્યાએ છે, અને પૂજકને તે નથી જણાતું, માટે પૂજ્યને નમસ્કારના ડળનો અભાવ છે, એમ જે કહે છે, તે અયોગ્ય છે. આ પ્રમાણે નેગમાદિ નયનાદીઓ કહેવા માગે તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે આકાશની પેઠે અનુપલબ્ધી હોવાથી તે પૂજરૂપ ફળ પૂજ્યનું નથી જે જેનો અનુપલબ્ધી હોય, તે તેનું ફળ ન કહેવાય. ” જેમ દશમાન અગર-કર્પૂરાદિનો ઝુમ પ્રસરના પુષ્પ સુવામાદિ ફળ અકાશનું નથી, પરંતુ તેના ઉપલબ્ધ દેવતાદિકનું છે, તેવી રીતે અહીં પણ વીતરાગદેવ પૂજના અનુપલબ્ધી હોવાથી તે તેનું ફળ નથી, પણ પૂજકનું જ છે વળી દ્રષ્ટદળવાળો નમસ્કાર પૂજકને છે એમ નહિ, તેમજ પૂજ્યના ઉપકાર માટે છે, એમ પણ નહિ, પરંતુ પશ્ચિમની વિશુદ્ધિ એ નમસ્કારનું અનન્તર ફળ છે, અને સ્વર્ગ-અપવર્ગ આદિ પરપરા-એ ફળ છે. એ પરશ્ચામની વિશુદ્ધિ તથા સ્વર્ગપ્રાપ્તિ વિગેરે ફળ પૂજકનું જ છે, પૂજ્યનું નથી, માટે નમસ્કાર પણ પૂજકનોજ કહેવાય, પૂજ્યનો ન કહેવાય.

વળી નમસ્કાર પૂજકથી કરાતો હોવાથી તે તેનેજ આવીન છે, તેથી સ્વયંની પેઠે નમસ્કાર તેના કર્તાનો છે. તથા નમસ્કાર જ્ઞાન-રાજ-દિયારૂપ હોવાથી નમસ્કાર કરનારના શુદ્ધરૂપ છે, તેથી તે તેનો છે, નમસ્કારના સ્વર્ગાદિ ફળનો ભોક્તા તે પૂજક હોવાથી તે સ્વયંની પેઠે તે તેનો છે, તેમજ નમસ્કારના કાચુબૂત જે કર્મનો ક્ષયોપશમ તે પણ તેના કર્તામાજ હોવાથી તે તેનો છે, કેમકે કારણ રિતા કર્મ અન્યથા હોઈ શકે નહિ. તથા નમસ્કાર એ તેના કર્તાના પરેશ્વરરૂપે હોવાથી પણ તે તેના કર્તાનોજ છે અન્યનો નથી ૨૮૯૨

હવે શબ્દાદિ ત્રણ નયના મતે નમસ્કારનું સ્વામિત્વ કહે છે.

ર્જ નાર્ણ ચેય નમો સદ્દર્શન ન સદ્-કિરિયાઓ ।

તેણ વિસેતેણ તય વજ્જસસ ન તેણુમણ્ણતિ ॥ ૨૮૯૨ ॥ દાર

શબ્દાદિ ત્રણ નયના મતે ઉપયોગરૂપ જ્ઞાનજ નમસ્કાર છે, પણ શબ્દ તથા દિયા નમસ્કાર નથી, (કેમકે એ નયો શુદ્ધ હોવાથી જ્ઞાનવાદી છે) તેથી વિશેષ કરીને બાહ્ય જિનેશ્વરાદિનો અધના તેમની પ્રતિમાનો નમસ્કાર તે નયો નથી માનતા. (પગ્નુ તદુપયોગવાન પૂજકનોજ નમસ્કાર માને છે) ૨૮૯૨

હવે કેન દ્રાવ-નમસ્કાર શા પડે થાય છે, તે કહે છે,

નાણાવરણિજ્જસસ ય દંસણમોહસસ તહ સ્વઓવસમો ।

જીવમજીવે અદ્ધસુ મંગેસું હોઈ સવ્વતથ ॥ ૨૮૯૩ ॥ ૮૯૩-૩૦૩

કેણં તિ નમોકારો સાહિજ્જહિ સ્વભવ વ મણિયમ્મિ ।

કમ્મલઓવસમાઓ કિં કમ્મ કો સ્વઓવસમો ? ॥ ૨૮૯૪ ॥

મદ્ મુયનાણાવરણં દંસણમોહં ચ તદુવચારિણિ ।

વપ્પદ્ધયાદ્ દુવિહાદ્ સવ્વ દેસોવચારિણિ ॥ ૨૮૯૫ ॥

સત્ત્વેસુ સવધાઇસુ હપસુ વેસોવધાઇયાણ ચ ।

ભાગેર્હિ મુત્તમાણો સમ્પ સમ્પ અણોર્હિ ॥ ૨૮૧૬ ॥

પદમં લહૈ નકાર એકેક વન્નમેવમ્ન પિ ।

કમસો વિમુજ્જમાણો લહૈ સમત્ત નમોકારં ॥ ૨૮૧૭ ॥

સ્વીણમુદ્ગ સેસયમુવસર્ત મ્મણ્ણ ત્વઓવસમો ।

ઉદય-વિધાય ઉવસમો જા સમુદ્ગસ્સ ય વિમુદ્ધી ॥ ૨૮૧૮ ॥

સો મુયનાણ મડમણુગય ચ ત જં ચ સમ્પદિટ્ઠિસ્સ ।

તો તહ્મમે જુગ્ગ મડ-મુય સમ્પત્તલામો ત્તિ દાર ॥ ૨૮૧૯ ॥

જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનભોહુનીયના જે ક્ષયોપશમ, (તે વડે નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય છે) અને જીવમા-અજીવમા ઇત્યાદિ આડે ભાગામા સર્વન નમસ્કાર-હોય છે. નમસ્કાર શાથી પ્રાપ્ત થાય ? એમ પૂછવામા આવે, તો તે કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થાય છે. કર્મ કયું ? અને ક્ષયોપશમ કયો ? ભતિ-શ્રુતજ્ઞાનાવરણ-અને દર્શનભોહુનીય કર્મના નમસ્કારને ઉપધાતક સ્વર્ધકો જે પ્રકારના છે, સર્વધાતિ અને દેશધાતી સ્વર્ધકો એમાના સર્વધાતિ સ્વર્ધકો સર્વ નાશ-પામવાથી અને દેશધાતિ સ્વર્ધકોના અનન્તમા ભાગોથી સમસમયે મુક્તતા પ્રથમ નકાર અક્ષર પ્રાપ્ત થાય છે, તે પછી વિશુદ્ધ થતા અતુલ્ય બીજા પછી એકેક અક્ષર પ્રાપ્ત થવાથી સમસ્ત નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય છે. ઉદીત કર્મના ક્ષય, અક્ષય અતુલ્ય તત્ત્વના ઉપશમ તે ક્ષયોપશમ કહેવાય છે. ઉદયના વિધાત તે ઉપશમ, અતુલ્ય ઉદીતની જે વિશુદ્ધિ તે ક્ષય કહેવાય છે (ક્ષયસહિત ઉપશમ તે ક્ષયોપશમ.) નમસ્કાર સ્વયં શ્રુતરૂપ છે, અને તે શ્રુત ભતિપૂર્વક છે એ બંને સમયગ્રહણે હોય છે, તેથી કરી તે નમસ્કારનો લાભ થવાથી યુગપત-એકી સાથે ભતિજ્ઞાન-શ્રુત-જ્ઞાન અને સમયરૂપને લાભ થાય છે (આ કારણથી ભતિ-શ્રુત જ્ઞાન વરણ અને દર્શનભોહુનીયના ક્ષયોપશમ અહીં મહાકુ કયો છે.) ૨૮૯૩-થી-૨૮૯૦.

હવે કસ્મિન્ દ્વાર-નમસ્કાર શામા હોય છે ? તે કહે છે

કમ્મિ નમોકારો ય ચાહિરવપુમ્મિ વત્તરાધારો ।

નેગમ વવહારમય જીવાદાવટ્ટમેયમ્મિ ॥ ૨૯૦૦ ॥

જ સો જીવાણ્ણો તેણ તઓ જત્ય સો વિ તત્ત્યેવ ।

પમ્મિ અણેમેસુ વ જીવાજીવોમપ્પસુ વા ॥ ૨૯૦૧ ॥

નણ નેગમાદ્વયણ પુજ્જસ્સ તઓ કહ ન તત્ત્યેવ ;

તસ્સ ય ન ય તમ્મિ તઓ વન્ન વ નરસ્સ સ્વેત્તમ્મિ ॥ ૨૯૦૨ ॥

સામણ્ણમેત્તગાહી સ-પરજિદ્-યરવિસેસનિરવેસ્સો ।

સગ્ગહનઓઽમ્મિમન્ન આહારે તમ્મિસિદ્ધમ્મિ ॥ ૨૯૦૩ ॥

જીવમ્મિ અજીવમ્મિ વ સમ્મિ પરમ્મિ વ વિસેસણેઽમ્મિજો ।

ન ય મેયમિચ્છઈ સ નમો સામન્નમેવસ્સ ॥ ૨૯૦૪ ॥

જીવો નમો તિ તુહાહિગરણયં વેદં ન ડ સ જીવમ્મિ ।
 ઇન્દ્રિયં વાઽસુદ્ધયરો ત જીવે ચેવ નન્નમ્મિ ॥ ૨૧૦૫ ॥
 ડજ્જુપુયમય નાણં સદ્દો કિરિયા ચ જં નમોકારો ।
 હોજ્જ ન દિ સવ્વદા સો મઓ તદત્થવરબ્બુઓ ॥ ૨૧૦૬ ॥
 સગુણિમ્મિ નમોકારો તગુણઓ નીલયા વ પણ્ણમ્મિ ।
 ઇહરા ગુણસંકરઓ સવ્વેગ્ગાદાઓ દોસા ॥ ૨૧૦૭ ॥
 ખિન્નાધાર પેચ્છં નણુ રિજુસુત્તો જહા વસંદં રમ્મિ ।
 દવ્વ તત્ત્વાહિગય ગુણ-ગુણિસપ્પિચિત્તેયં ॥ ૨૧૦૮ ॥
 સો સમન્નં ન ગુણ નિયયાહાર તયા સયં ઇહરા ।
 કો દોસો જં દવ્વં હપ્પેજ્જ દવ્વત્તરાહારં ? ॥ ૨૧૦૯ ॥
 જ નાણ વેદં ય નમો સદ્દાઈણં ન સદ્દ-કિરિયા વિ ।
 તેણં વિસેસેગ તય વજ્જમ્મિ ન તેઽનુમંતંતિ ॥ ૨૧૧૦ ॥
 ઇન્દ્રિયં અવિ ડજ્જુસુઓ કિરિયં પિ ય તેણં તસસ કાણં વિ ।
 ઇન્દ્રિયં ન સદ્દનયા નિયમા તો તેસિં જીવમ્મિ દાર ॥ ૨૧૧૧ ॥

આ નમસ્કાર કઈ વસ્તુમા હોય છે ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમા જવાબ આપે બાગામા કર્તાના આધારભૂત જવાબ આપે બાદ્ય વસ્તુની અદર તે હોય છે, એમ નૈમગમ તથા વ્યવહાર નયનો મત છે. નારજી તે નમસ્કાર જવાબી અભિજ્ઞ હોતો નથી ત્યાં એક જન કે અજીવ હોય અથવા અથવા અનેક જનો કે અજીવો હોય, અથવા ઉભયરૂપે હોય, ત્યાં તે નમસ્કાર પણ હોય છે. (અન્યથા અલેદ ધટી શકે નહિ.) નૈમગમિ નયોના વચનાનુસાર નમસ્કાર પૂજ્યનો છે, તે તે તેમા (પૂજ્યમા) કેમ ન હોય ? (નૈમગમિ નયોના મતે નમસ્કાર પૂજ્યનો છે, એ વાત સત્ય છે, પરંતુ) તે નમસ્કાર તે પૂજ્યમા જ હોય, એવો નિયમ નથી કેમકે જે વસ્તુ જેના સંબંધી હોય, તે તેનોજ આધાર હોય, એવું કઈ નથી (અન્યથા પણ જણાય છે) જેમ ધાન્ય કેવલતાદિ મનુષ્યનું હોય છે, તે તેની અદરજ નથી હોતું, પરંતુ આધારભૂત ક્ષેત્રની અદર હોય છે. (તેમ અહીં પણ સમજવું) સ્વ-પરજીવાજીવાદિ વિશેષની અપેક્ષારહિત સમહનય સામાન્યમાન આહી હોનાથી નમસ્કારને અવિશિષ્ટ-સામાન્ય આધારમા અને છે. (કેમકે જનમા યા અજીવમા અથવા સ્વમા કે પરમા ધત્યાદિ વિશેષણની અદર આ નય અભિજ્ઞવાદી હોવાથી નમસ્કાર સામાન્ય માત્રનો આધારાદિ ભેદ ભેદ નથી માનવો. “જીવ-નમસ્કાર છે” એ પ્રમાણે (આ નય) તુલ્ય અવિકરણ કહે છે, પરંતુ તે નમસ્કાર જવાબ-જે, એમ વ્યધિકરણ નથી માનવો, અથવા જો એ પ્રમાણે માને છે, તે તે અશુદ્ધતર સમહ જવાબજ નમસ્કાર માને છે, પણ અજીવમા નથી માનવો. ઋતુસૂત્રનયના મતે જે નમસ્કાર છે, તે જ્ઞાનરૂપ, શબ્દરૂપ-અથવા ક્રિયારૂપ થાય, તેથી તે નમસ્કાર જ્ઞાતી સર્વથા અર્થાન્તરભૂત નથી માનેલ કેમકે પત્રમા નીલવ ગુણની પેઠે, નમસ્કાર તેના કર્તાના ગુણ હોવાથી તે પોતાના ગુણીની અદરજ હોય છે અન્યથા (અન્યનો ગુણ અન્ય નય તો) ગુણોની સાકર્યતા થાય, અને સર્વ ગુણીઓને સાકર્યતા-એકતા વિગેરે

દોષો પ્રાપ્ત થાય. “ આકાશમા રહું છું ” ઇત્યાદિની પેઠે ઋગ્વેદસૂત્રનય સિત્ત આધાર માને છે. (તે પછી અહીં તેના મતે સિત્ત આચારનો નિષેધ કેમ કરાય છે ? એમ કહેવામા આવે તો તે સિત્ત આધાર) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ માને છે. (દેવાદતાદિ દ્રવ્ય આકાશાદિ દ્રવ્યાન્તરમા રહે છે, એમ આ નય માને છે) કેમકે ત્યા અધિકૃત છે, અને અહીં તો ગુણ-ગુણીના સંબંધનો વિચાર પ્રસ્તુત છે. (તેથી અન્યનો ગુણ અન્યમા હોય એમ આ નય નથી માનતો) શબ્દાદિનયો જ્ઞાનનેજ નમસ્કાર કહે છે, શબ્દ-તથા ક્રિયાને નથી કહેતા, તેથી વિશેષ કરીને નયો નમસ્કાર કરનાર જીવથી બાહ્ય વસ્તુમા નમસ્કાર નથી માનતા. ઋગ્વેદસૂત્રનય પણ એ પ્રમાણે (નમસ્કાર કરનાર જીવમાજ નમસ્કાર) માને છે (એમ કહેવામા આવે, તો તે અધોગત છે. કેમકે) તે નય નમસ્કારને ક્રિયારૂપ અને શબ્દરૂપ પણ માને છે, તેથી તેના મતે નમસ્કાર કરનારના શરીરમા પણ નમસ્કાર છે, અને શબ્દનયો એ પ્રમાણે (શબ્દરૂપે તથા ક્રિયારૂપે નમસ્કારને નથી માનતા, (પણ ઉપયોગ રૂપેજ માને છે તેથી તેઓના મતે નમસ્કાર અવશ્ય જીવની અંદરજ છે (શરીરમા નથી) ૨૮૦૧-ધી-૨૮૧૧

હવે નમસ્કાર કેરલો કાળ હોય છે ? તે દ્વાર કહે છે.

ઉપઓગ પદ્મચતોમુદુત્ત લક્ષી જહ્વણય ચેવ ।

ઉક્તોસ છાવટ્ટી સાગર, અરિહાદ પચવિહો ॥ ૨૯૧૨ ॥ ૮૯૪ ૩૦૪

સો કહિહો ત્તિ મળિર પચવિહો મળિ નણુ પુરામિહિય ।

ઇક્ક નમોઽભિહાણ કેણ વિહાણેણ પચવિહ ? ॥ ૨૯૧૩ ॥

एग नमोऽभिहाण तदवहयाइयसनिवापाओ ।

जायइ पचविगप्प पचविट्ठोवओगाओ ॥ २९१४ ॥

अहवन्नपयाइनिवायणाहि नेवाइय ति ताइ च ।

पचाह्न्याईणि पयाणि त निवयए जेमु ॥ २९१५ ॥

अहवा नेवाइयपयपयत्थमेत्ताभिहाणओ पुव्व ।

इहमरिहदाइपचविधपयपयत्थोवदेसणया ॥ २९१६ ॥

નણુ વત્થુમ્મિ પયત્થો ન જઓ તત્ત્વકહ્વણ તહિ જુત્ત ।

તહ વિ પયત્થ તત્ત્વેવ છાવત્થ પવોચ્છિહિ ॥ ૨૯૧૭ ॥ દાર

ઉપઓગની અપેક્ષાએ નમસ્કારની સ્થિતિ જથ્થનથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અનર્થદૂર્તની છે, તથા લગ્નની અપેક્ષાએ જથ્થ સ્થિતિ આ તથુહર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હાસક સાગરોપમથી આધક છે. અરિહતાદિ પાચ પ્રકારે નમસ્કાર છે તે નમસ્કાર કેરલો પ્રકારે છે ? એમ પૂછવામા આવે, તો તે પાચ પ્રકારે છે પૂરે નમ એવુ નામ એકજ કંથુ છે, તો કયા ભેદે તેના પાચ પ્રકાર કડો છે ? (એમ પૂછવામા આવે તો) તે નમ એવુ નામ એકજ છે, પરંતુ તે અરિહતાદિ પાચ પદોની આદિમા આવડ હોવાથી અરિહ-તાદિ પાચ પ્રકારના અર્થોપયોગી પાચ પ્રકારે થાય છે અથવા અન્ય પદોની આદિમા તે નમ પદ પડતુ હોવાથી તે નૈપાતિક પદ કહેવાય છે, જે અન્ય પદોની આદિમા તે પડે

છે તે અન્ય પદા અરિહુતાદિ પાંચ છે, (તેવી તે નમસ્કાર પાત્ર પ્રકારે છે) અથવા પૂર્વે (પદ્ધતિમાં) નૈપાતિક પદનો પદાર્થ માત્ર કહેવાથી (પાત્ર પ્રકારનો નમસ્કાર કહ્યો છે, અને અહીં (નમસ્કાર કેટલા પ્રકારે છે, તે દ્વારા) અરિહુતાદિ પાત્ર પ્રકારના પદનો પદાર્થ કહેવાથી નમસ્કાર પાત્ર પ્રકારનો કહ્યો છે આગળ વસ્તુદ્વારમાં અરિહુતાદિ પદનો અર્થ કહેવાશે, (તો પછી તે અહીં કહેવાશે એમ શાથી કહ્યો છે ? એમ કહેવામાં આવે તો) તે યોગ્ય નથી, (કેમકે અહીં અરિહુતાદિ પદનો અર્થ કહ્યો હોય તો) ત્યાં તેમનું સ્વરૂપ નિવેદન કરવું યોગ્ય ગણાય, તોપણ ત્યાંજ લાઘવાર્થે તે પદનો અર્થ કહેવાશે. એ પ્રકારે ૭ પ્રકારની પ્ર૩પણા કહી ૨૬૧૨ થી ૨૬૧૭,

હવે નવ પ્રકારની પ્ર૩પણા કહે છે —

સંતપયપરુવળયા ટવ્વપમાણં ચ ચેત્ત ફુસણા ય ।

કાલો ય અંતર ભાગ-ભાવ અપ્પાવહું ચેવ ॥ ૨૯૧૮ ॥ ૮૯૫-૩૦૫

સંતપયં પઢિવન્ને પઢિવજ્જતે ય સમ્મઆ ગઈસુ ।

ઈંદિય કાણ જોણ વેયકસાણ ય લેસ્સા ય ॥ ૨૯૧૯ ॥ ૮૯૬-૩૦૬

સમ્મત્ત-નાણ-દંસણ-સંજય-હવઓગઓ ય આહારે ।

ભાસગ પરિત્ત-પજ્જત્ત-સુદુમ સળ્ળી ય ભવચરિમે ॥ ૨૯૨૦ ॥ ૮૯૭-૩૦૭

પલિયમસંલેજ્જમો પઢિવન્નો હોજ્જ ચેત્તલોગસ્સ ।

સત્તસુ ચોદસમાગેસુ હોજ્જ ફુસણા વિ ઇમેવ ॥ ૨૯૨૧ ॥ ૮૯૮-૩૦૮

ણ પહુચ્ચ હેટ્ઠા જહેવ નાણાજિયાણ સવ્વદ્ધા ।

અંતર પહુચ્ચમેગ જહન્રમંતોમુહુત્ત તુ ॥ ૨૯૨૨ ॥ ૮૯૯-૩૦૯

ઝક્કોસળંતકાલ અવટ્ટપરિયટ્ઠગં ચ દેસૂળ ।

નાણાજીવે નાથિ ઝ ભાવે ય ભવે ક્ખઓવસમે ॥ ૨૯૨૩ ॥ ૯૦૦-૩૧૦

જીવાણતભાગો પઢિવન્નો સેસગા અળંતગુણા । દાર ।

વત્થુ તરહંતાઈ પંચ ભવે તેસિમો હેઝ ॥ ૨૯૨૪ ॥ ૯૦૧-૩૧૧

અહ્વોસપ્પ-સપ્પિણિકાલો નિયઓ ય તન્નિસિટ્ઠો ય ।

કત્થત્થિ નમોકારો નવ ત્તિ જેય જહા મુત્ત ॥ ૨૯૨૫ ॥

મઝ-સુયનાણ નવહા નદોણ જહ પરુવિય પુવ્વ ।

તહ ચેવ નમોકારો સોવિ સુયન્નંતરો જમ્હા ॥ ૨૯૨૬ ॥

સત્યપદપ્ર૩પણા, દ્રવ્યપ્રમાણ, ક્ષેત્ર, સ્પર્શના, કાળ, અન્તર, સાગ, લાવ, અને અપ્પખલુત્ત, આ નવ દ્વિતીયી નમસ્કારની નવ પ્રકારે પ્ર૩પણા કરવી.) નમસ્કાર૩૫

સત્યને પૂર્વે પામેલા અને પામતા છોડીને અપેક્ષાએ, ગતિ, ઇન્દ્રિય કાય, યોગ, વેદ, કપાય, લેશ્યા, સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન, દર્શન, સયમ, ઉપયોગ, આદાર, લાપક, પરીત, પર્ણાસુ સુક્ષ્મ, સંજી, લઘ્ય, અને ચતુર્ધારમા વિચારણા કરી. ચારે ગતિમા નમસ્કાર પૂર્વપ્રતિપત્તિ નિયમથી હોય છે. અને પામતાની ભાજના ? (નમસ્કારપામતા છવ દ્રવ્યો કઠાચિત્ હોય અને કઠાચિત્ ન હોય, જો હોય તો જવનથી એક બે અથવા ત્રણ હોય, અને ઉત્કૃષ્ટથી સુક્ષ્મ ક્ષેત્ર પદ્યોપમના અસખ્યેય ભાગના પ્રદેશરાશિપ્રમાણ હોય.) નમસ્કાર પૂર્વપ્રતિપત્તિ છવદ્રવ્યો, જવનથી સુક્ષ્મ ક્ષેત્ર પદ્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગના પ્રદેશરાશિપ્રમાણ હોય, અને ઉત્કૃષ્ટથી તે કરતા વિશેષાધિક હોય. ૨ (નમસ્કારવાન છવ ઉચે અનુત્તર વિમાનમા જતા) લોકના સાત ભાગ પ્રમાણ ભેગમા હોય, (અને નીચે છઠ્ઠી પૃથ્વીમા જતા પાત્ર ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્રમા હોય છે.) ૩ નમસ્કારવાન છવની સ્પર્શના પણ એજ પ્રમાણે સમજની (ક્ષેત્ર અને સ્પર્શનાનો તદ્વાવન પૂર્વે કહ્યો છે.) એક છવની અપેક્ષાએ નમસ્કારનો કાળ પૂર્વે ૨ દરમી ગાથામા કહ્યો સુજમ છે. અને નાનાવિદ છોડીને અપેક્ષાએ સર્વ કાળ ૫ એક છવની અપેક્ષાએ નમસ્કારનું અન્તર જવન્યથી અન્તર્બુદ્ધિતું અને ઉત્કૃષ્ટથી અર્ધ પુ. મળ પરાવર્તમા કે જે ન્યૂન અન્તરકાળ સુધીતું છે, નાનાવિદ છોડીને અપેક્ષાએ તે અન્તરજ નથી ૬ ભાવની અદ્ય ક્ષયોપશમ ભાવમા ઘટ્ટ કરીને નમસ્કાર હોય છે, (ક્ષાયિઃ અને ઔપશમિક ભાવમા પણ તે હોય છે, એમ કેટલાક કહે છે.) ૭. સાધિકમા ઐલિંગિકન અને ઉપશમમા ઐલિમા રહેવા ને નમસ્કાર પામેલા છોડી સર્વ છોડીના અનનમા ભાગે હોય છે, અને રોષ નહિ પામેલા તેથી અન્તરચુષ્ણ હોય છે ૮. (અધ્યમકુતનદાર મતિજ્ઞાનની પેઠે જાણી લેવું, તેથી તે અહી નથી કહ્યું ૯) નમસ્કારને ચોથ અરિહત્તાદિ પાત્ર વસ્તુ દ્રવ્ય છે, તેઓની તે ચોથતામા (હવે કહેવાયે તે) હેતુ છે અથવા (ભરતાદિ ક્ષેત્રમા) ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણિ રૂપ નિયતકાળ છે, અને (હેમવાદિ ક્ષેત્રમા) તેના વિશિષ્ટ ભાગાદિરૂપ કાળ છે, એ બન્ને પ્રકારના વાગમા નમસ્કાર છે, કે નહિ ? એ જાણના માટે પૂર્વે જેમ શ્રુત સામાયિકમા કહ્યું છે, તેમ સમજવું. (કેમકે નમસ્કાર પણ શ્રુત વિશેષ રૂપન છે) પૂર્વે નદીમા મતિ શ્રુતજ્ઞાન જેમ (સત્યાદિ) નવ પ્રકારે કહ્યું છે, તેમ નમસ્કાર પણ નવ પ્રકારે જાણ્યો, કેમકે તે પણ શ્રુતની અન્તર્ગત છે ૨૮૨૮ થી ૨૮૨૯.

હવે શબ્દથી સૂચવેલી પાત્ર પ્રકારની પ્રરૂપણા કહે છે.

આરોવણા ચ મયણાય પુચ્છણા દાયણા ચ નિજ્જવણા ।

एसा वा पचविहा परूवणा रोवणा तत्थ ॥ २९२७ ॥ ૨૯૨-૩૨૦

किं जीवो होज्ज नमो नमो व जीवो त्ति ज परोपरओ ।

अज्जारोवणमसो पज्जणुओगो मया खण्णा ॥ २९२८ ॥ ૨

जीवो नमोऽनमो वा नमो उ निजमेण जीव इइ मयणा ।

जह चूओ होइ दुमो दुमो उ चूओअचूओ वा ॥ २९२९ ॥ ૨

तो जह सव्वो जीवो न नमोकारो ततो मया पुच्छा ।

सो होज्ज किंवसिट्ठो को वा जीवोऽनमोकारो १ ॥ २९३० ॥ ૩

અહ દાયણા નમોકારપરિણઓ જો તઓ નમોકારો ।

નિઙ્ગવણા સો ચિય જો સો જીવો નમોકારો ॥ ૨૯૩૧ ॥ ૪

દાયણ-નિઙ્ગવણા કો મેઓ દાયણા તયત્પસ્સ ।

વક્કલાણ નિઙ્ગવણા પચ્ચમાસો નિગમણ તિ ॥ ૨૯૩૨ ॥ ૫

તપ્પરિણય એવ જહા જીવો વહિઓડ્ઠવા તહા શુઙ્ગો ।

તપ્પરિણઓ સ એવ હિ નિઙ્ગવણા મઓડ્ઠણ્ણો ॥ ૨૯૩૩ ॥ ૬

આરોપણ-ભજના-પૂજા-દાયણા, ઈર્ષાના, અથવા દાપના અને નિર્ધાપના એ પાંચ પ્રકારની પ્રપૂજા તેમા કરવી. જીવજ નમસ્કાર છે, કે નમસ્કારજ જીવ છે, ? એ પ્રમાણે પરસ્પર અચારણથી જે અધારોપ કરવો, અથવા પચતુયોગ કરવો તે આરોપણ માની છે. (અમ્યગ્દષ્ટિ જીવ નમસ્કાર હોય, અને મિથ્યાગ્દષ્ટિ ન હોય, તેથી) જીવ નમસ્કાર હોય અથવા ન હોય, પરંતુ નમસ્કાર તો અવશ્ય જીવ હોય છે. જેમ આયો વૃક્ષ છે, પરંતુ વૃક્ષ તો આયો હોય અથવા ખદીરાદિ પણ હોય, આ ભજના ભણવી જે મર્મ જીવ નમસ્કાર ન હોય, તો શુ કોષક જીવજ નમસ્કાર છે ? (જે એમ હોય,) તો તે કેવળ પ્રકારનો જીવ નમસ્કાર છે ? અથવા કથો જીવ નમસ્કાર છે ? (આ પ્રમાણે કહ્યું) તે પૂજા ભણવી નમસ્કારથી પરિણત જે જીવ તે નમસ્કાર, (અને તેથી અપરિણત તે અનમસ્કાર એ પ્રમાણે અનન્તરોક્ત પ્રકારની નિર્વચના) તે દાયણા કહેવાય, તથા નિર્ધાપનામા નમસ્કારપરિણત જે જીવ તેજ નમસ્કાર, અને નમસ્કાર પણ જીવપરિણામજ છે (અજીવ પરિણામ નથી.) દાયણા અને નિર્ધાપનામા તો ભેદ છે ? દાયણા નમસ્કારના અર્થતુ વ્યાખ્યાન કરે છે, અને નિર્ધાપના એ ખતાવેલા અર્થતુ વારવાર ઉચ્ચારણ કરવા રૂપ નિગમન થાય છે. (દાયણા અને નિર્ધાપનામા માત્ર નિગમનથી કરાએતોજ ભેદ છે, આત્મન્ટક ભેદ નથી.) અથવા (દાયણામા) જેમ નમસ્કારપરિણત જે જીવ હોય તેજ નમસ્કાર છે, (અન્ય નથી.) એમ નિયમિત છે. તેની રીતે (નિર્ધાપનામા) નમસ્કારપરિણત જે જીવ હોય તેજ નમસ્કાર માનેલ છે, અન્ય નહિ એ પ્રમાણે વારવાર આચારણ કરાય છે. કેમકે તે બંને અલિખિત છે એટલે નિર્ધાપના અને દાયણામા તદાવન છે. ૨૨૨૭ થી ૨૬૩૩

હવે ચાર પ્રકારે નમસ્કારની પ્રપૂજા કહે છે.

પયઈં અગારેણ ય નોગારો-મયનિસેહઆ વાવિ ।

દ્વહ ચિન્તિજ્જહ મુજ્જો કો હોજ્જ તઓ નમોકારો ? ॥ ૨૯૩૪ ॥ ૭

પયઈં ચિ નમોકારો જીવો તપ્પરિણઓ સ ચામિહિઓ ।

અનમોકારો । પરિણદરહિઓ તલ્લદિરહિઓ વા ॥ ૨૯૩૫ ॥ ૮

નોપુલ્લો તપ્પરિણયદેસો દેસપલિસેહપલ્લમ્મિ ।

પુણરનમોકારો ચિય સો સવ્વનિસેહપલ્લમ્મિ ॥ ૨૯૩૬ ॥ ૯

નોઅનમોકારો પુણ દુનિસેહપ્પયદ્દમપકમાવાઓ ।

હોદ નમોકારો ચિય, દેસનિસેહમ્મિ તદ્દેસો ॥ ૨૯૩૭ ॥ ૧૦

ઉવયારદેસણાઓ દેસ પપસો તિ નોનમોકારો ।

નોઅનમોકારો વા પયડનિસેહાઝ સમ્મૂયા ॥ ૨૧૨૮ ॥ ૧૧

સવો વિ નમોકારો અનમોકારો ય વજનનયસ્સ ।

હોઝ ચચરુવો વિ હુ સેસાળં સવમેયા વિ । દાર ॥ ૨૧૨૯ ॥ ૧૨

પ્રકૃતિ, આકાર, નોકાર, અને ઉભય નિષેધ સહિત, એ નમસ્કાર શુ છે ? એવો પુનઃ પછી અહીં વિચાર કરવો. પ્રકૃતિથી (વિચાર કરતા નમસ્કાર શુ છે ? તેના ઉત્તરમાં) નમસ્કારપરિણામ સુદતિ એવ તે નમસ્કાર કહેલ છે, અને અનમસ્કાર એટલે નમસ્કારના પરિણામરહિત અથવા તદ્દલભિ રહિત એવ જણવો. દેશ પ્રતિષેધ પક્ષમાં તે નમસ્કાર તે તેના પરિણામવાળા એવનો એક દેશ જાણવો અને સર્વ નિષેધ પક્ષમાં તે પુનઃ અનમસ્કારજ છે. તથા નોઅનમસ્કાર એ એ નિષેધ વચન વડે પ્રકૃતિ ભાવ જણાવનાર હોવાથી નમસ્કારજ થાય છે, અને દેશ નિષેધ પક્ષમાં નમસ્કારનો એક દેશ સમજાય છે તે નમસ્કારથી દેશ અને નોઅનમસ્કારથી પ્રદેશ એ બે ભાગા ઉપચારથી કહ્યા છે, તથા નમસ્કાર અને અનમસ્કાર એ બે ભાગા સ્ફૂટી કહ્યા છે. વ્યજન નયના (શબ્દાદિ વસ્તુ નયના) અભિપ્રાયે સર્વ ચારે ભાગા થઇને નમસ્કાર તથા અનમસ્કાર એ બે ભાગાજ સ્ફૂટી છે, શેષનયના અભિપ્રાયે ચારે ભાગા થાય છે. ૨૬૩૪ થી ૨૬૩૬

પ્રકૃતિથી, આકારથી, નોકારથી, અને નોકાર આકાર ઉભય નિષેધ વચનથી પુનઃ પછી નમસ્કારનો અહીં વિચાર કરવો. તેમાં પ્રકૃતિથી નમસ્કાર, આકાર સહિત કરતા અનમસ્કાર નોકારરહિત નોનમસ્કાર અને ઉભય નિષેધ વચનથી નોઅનમસ્કાર આ ચાર ભાગાનો વિચાર કરવો. એટલે નમસ્કાર શુ વસ્તુ છે ? અનમસ્કાર શુ વસ્તુ છે ? નોનમસ્કાર શુ વસ્તુ છે ? અને નોઅનમસ્કાર શુ વસ્તુ છે ? એ પ્રમાણે વિચાર કરવો તે ચાર પ્રકારની પ્રપ્તિ જાણવી

પ્રથમ ભાગે પ્રકૃતિથી વિચાર કરતા નમસ્કાર અને અનમસ્કાર એ શુ વસ્તુ ? એમ પૂછવામાં આવે, તો તેના ઉત્તરમાં કહ્યું કે નમસ્કારના પરિણામવાળો સમ્યગ્દષ્ટિ એવ તે નમસ્કાર છે અને નમસ્કાર પરિણતિરહિત-અનુપયોગી સમ્યગ્દષ્ટિ એવ, અથવા તદાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમરૂપ લાભ રહિત મિથ્યાદષ્ટિ એવ તે અનમસ્કાર છે

નોનમસ્કાર અને નોઅનમસ્કાર એટલે શુ ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવું કે નો શબ્દનો અર્થ દેશ પ્રતિષેધ વાચી માનીએ તો નમસ્કારના પરિણામવાળા સમ્યગ્દષ્ટિ એવનો એક દેશ તે નોનમસ્કાર, અને નો શબ્દનો સર્વ પ્રતિષેધવાચી માનીએ તો પૂર્વે કહ્યા મુજબ નમસ્કારના પરિણામરહિત મિથ્યાદષ્ટિ એવ તે નોનમસ્કાર કહેવાય. તથા નો શબ્દને સર્વનિષેધવાચી માનીએ, અને આકાર તો સર્વ નિષેધવાચી છેજ, તેથી બે નિષેધવડે મૂળ અર્થ જણાય છે એટલે ચોથા ભાગમાં પૂર્વોક્ત સમ્યગ્દષ્ટિ એવ તે નોઅનમસ્કાર કહેવાય, અને 'નો' શબ્દને દેશ પ્રતિષેધવાચી માનીએ તો પૂર્વોક્ત અનમસ્કારનો એક દેશ તે નોઅનમસ્કાર છે.

ઉપરોક્ત ચાર ભાગામાંના નોનમસ્કાર રૂપ ત્રીજા ભાગાને નમસ્કારનો દેશ કહેલ છે, ચોથાનો અનમસ્કાર રૂપ ભાગાને અનમસ્કારનો એક દેશ કહેલ છે, તે ઉપચારથી કહેલ છે, કેમકે નો શબ્દના દેશ પ્રતિષેધવાચી અર્થથી નોનમસ્કાર અને નોઅનમસ્કાર

રૂપ સંપૂર્ણ વસ્તુનો અજ્ઞાન છે. આ બે સિદ્ધાંતના પહેલા બે ભાગો નમસ્કાર અને અન-
મસ્કાર એ બંને ઉપચારરહિત સદ્ભૂત છે, કેમકે નમસ્કાર અને અનમસ્કાર રૂપ સંપૂર્ણ
વસ્તુનો સદ્ભાવ છે, તથા ઉપરના બે ભાગો એકલે ત્રીજો અને ચોથો ભાગો, તે પણ
નો શબ્દને સર્વ નિર્વેપાર્થમાં માનીએ તો સદ્ભૂત છે કેમકે એ ભાગોથી વાચ્ય જે
નમસ્કાર અને અનમસ્કાર રૂપ સંપૂર્ણ વસ્તુનો સદ્ભાવ છે.

એ ચારે ભાગોનો નવોથી વિચાર કરવામાં આવે, તો ત્રણ શબ્દનયો શુદ્ધ
હોવાથી વસ્તુને દેશ-પ્રદેશરહિત સંપૂર્ણ-અખડરૂપે જ માને છે, અને બાકીના નેગમાદિ
નયો અશુદ્ધ હોવાથી વસ્તુને દેશ-પ્રદેશવાળી પણ માને છે. તેથી કરીને ત્રિવિધ શબ્દ
નયના અભિપ્રાયે નમસ્કાર-અનમસ્કાર-નોનમસ્કાર અને નોઅનમસ્કાર એ ચાર
પ્રકારનો નમસ્કાર વસ્તુત નમસ્કાર અને અનમસ્કાર એ બે રૂપેજ રહે છે, કેમકે નોન-
મસ્કાર અને નોઅનમસ્કારથી વાચ્ય દેશ-પ્રદેશનો તેમના મતે અસ્થાવ છે, તેથી તે બે
ભાગો શૂન્ય છે અને બાકીના નેગમાદિનયોના અભિપ્રાયે તો એ ચારે પ્રકારના નમ-
સ્કાર સદ્ભૂત છે, કેમકે તેમને મતે દેશ પ્રદેશ પણ વિવરમાન છે. ૨૯૩૪-થી ૨૯૩૬.

એ પ્રમાણે ચાર પ્રકારની પ્રરૂપણા કહી તે કહેવાથી પ્રરૂપણા દ્વાર પુર થયું
હવે વસ્તુદ્વાર કહે છે.

વત્સુ અરહા પુજા જોગા કે જે નમોઽભિહાણસ્સ ।

સતિ ગુણરાસઓ તે પચાહવાઇજાર્જ્યા ॥ ૨૯૪૦ ॥ ૧૩

મેઓવયારઓ વા વસન્તિ નાણાદઓ ગુણા જત્ય ।

ત વત્સુમસાહારણગુણાલઓ પચ્ચર્જાર્જ્ય ॥ ૨૯૪૧ ॥ ૧૪

તે અરહંતા સિદ્ધા-ચરિય-ઝવજ્ઞાય-સાદયો નેયા ।

જે ગુણમયભાવાઓ ગુણા વ્વ પુજા ગુણત્પીર્ણ ॥ ૨૯૪૨ ॥ ૧૫

મોક્ષલ્લિયો વ જ મોક્ષલ્લેખો દસણાદિતિયગ વ ।

તો તેઽવિ વદણિજ્ઞા જડ વ મર્દ દેખો કિહ તે ? ॥ ૨૯૪૩ ॥ ૧૬

જે નમસ્કાર નામને લાચક-પૂજ્ય-અથવા ચોથ વસ્તુ છે, તે કોણ છે ? (એમ
પૂછનામાં આવે, તો તે) શુભના સમૂહભૂત અરિહતાદિ પાંચ પ્રકારની વસ્તુ છે. અથવા
સેદાપચારથી (કહીએ તો) બધા જ્ઞાનાદિ શુભો વસે છે, તે અસાધારણ શુભોના સ્થાન
રૂપ પાંચ પ્રકારની વસ્તુ છે. તે પાંચ પ્રકારની વસ્તુ, અરિહત-સિદ્ધ આચાર્ય-ઉપાધ્યાય
અને સાધુ મહારાજ બધાવા તેઓ શુભમય-હોવાથી મૂર્તિમાન શુભો બેવા છે, તેથી
શુભાર્થી ભવ્ય જીવોને તેઓ પૂજના ચોગ્ય છે અથવા સમ્યક્દર્શનાદિ ત્રણની ઘેટ તે
અર્હંતાદિ મોક્ષાર્થી જીવોને મોક્ષના હેતુ છે, તેથી તેઓને તે પૂજવા ચોગ્ય છે. કેવી રીતે
એ અરિહતાદિ મોક્ષના હેતુ છે ? એમ જો પૂછનામાં આવે, (તો તે પણ હવે કહીએ
છીએ) ૨૯૪૦-થી-૨૯૪૩.

અરિહતાદિ પાંચ મોક્ષના હેતુ છે, તેમાં પ્રથમ અરિહતને મોક્ષના હેતુ કહે છે.

મગ્ગો અવિપ્પણાસો આચારે વિણયયા સહાયત્ત ।

પચ્ચવિહનમોક્કારં કરોમિ ઇણહિ હેઝહિ ॥ ૨૯૪૪ ॥ ૧૭૩-૩૧૩

મગ્નોવણસળાઓ અરિહતા હેઠલો દિ મોવલસસ ।

તન્માયે ભાવાઓ તદ્ભાવેઽભાવઓ તસસ ॥ ૧ ॥ ૨૧૪૫ ॥

મગ્નો ચિય સિવહેઠ જુલો તદ્દેઽવો કહ જુલો ? ।

તદ્દીનત્તણઓઽહ્વ કારણ કજ્ઞોવયારાઓ ॥ ૨૧૪૬ ॥

મગ્નોવકારિણો જડ પુજ્ઞા ગિહિણો વિ તો તદ્દુવગારો ।

તસસાહનદાણાઓ સન્વ પુજ્ઞ પરપરયા ॥ ૨૧૪૭ ॥

જ પદ્માસન્નતર કારણમેગતિય ચ નાણાડ ।

મગ્નો તદ્દાપારો સય ચ મગ્નો ત્તિ તે પુજ્ઞા ॥ ૨૧૪૮ ॥

મત્તારઓ ચઢ્ઢયરો હેઠ ન ય નિયમઓ સિવસેર ।

તદ્દાપારો ગિહિણો સય ન મગ્નો ત્તિ નો પુજ્ઞા ॥ ૨૧૪૯ ॥

શોધમાર્ગ, અવિનાશીપણ, આચાર, વિનય સહાયત્વ એ હેતુઓ વડે હું પદ્ય-વિધ નમસ્કાર કરું છું (કેમકે એ પાત્રે હેતુમાં અરિહતાદિ પાત્ર અતુલ્ય હેતુ ભૂત છે.) શોધમાર્ગના ઉપદેશ કરવાથી અરિહતો શોધના હેતુ છે, કેમકે સમ્યગ્-શર્નાદિ માર્ગના સહાયે શોધનો સહભાવ હોય છે, અને તેના-અભાવે તેનો અભાવ હોય છે. (જો એમ હોય તો) સમ્યગ્-શર્નાદિ માર્ગજ શોધનો હેતુ કહેવા યોગ્ય છે, પણ તે માર્ગના હેતુભૂત અરિહતાદિ શોધના હેતુ કેવી રીતે થાય ગણાય ? (એમ પૂછવામાં આવે તો) ઉપદેશક-પણાથી તે માર્ગ તેમને આધીન-હોવાથી તેઓ તેના હેતુ છે, અથવા કારણમાં કાર્યના ઉપચાર કરવાથી તેઓ શોધના હેતુ છે શોધમાર્ગના ઉપકારીપણાથી જો તે અરિહતાદિ પૂજ્ય છે, તો શુદ્ધરથો પણ તેના સાધનભૂત આહારવસ્ત્રાદિ આપવાથી શોધ માર્ગના ઉપકારી છે, અને એથી કરીને પરપરાઓ સર્વ કંઈ પૂજ્ય ગણાય. (એમ કહેવામાં આવે તો) જે વધારે નળકંતુ અને એકાંતિક કારણ જ્ઞાનાદિ ત્રણ શોધ માર્ગ છે, તે આપનારા અરિહતો છે, વળી તે પોતેજ શોધમાર્ગભૂત છે, તેથી તેઓ પૂજ્ય છે. (પણ શુદ્ધરથો કે આહારાદિ સાધનો નથી) આહારાદિ વધારે દૂર-નર્તિ શોધના હેતુ છે, પણ જ્ઞાનાદિ ત્રણની પેઠે નિયમથી શોધના એકાંતિક હેતુ નથી. તેથી તે બાકી સાધન આપનારા શુદ્ધરથો શોધના હેતુ નથી, વળી તેઓ સ્વયં પણ માર્ગભૂત નથી માટે તેઓ પૂજ્ય નથી ૨૯૪૮ થી ૨૯૪૯

હવે નમસ્કાર કરવાને થાય સિદ્ધ ભગવાનનો અવિનાશીરૂપ હેતુ કહે છે.

મગ્નોણેણ સિવ પદ્મા સિદ્ધા જમવિપ્પણસેણ ।

તેણ કયત્પત્તણઓ તે પુજ્ઞા ગુણમયા જ ચ ॥ ૨૧૫૦ ॥

ગુણપૂયામેત્તાઓ ફલ તિ તપ્પૂયણ પવજ્ઞામો ।

જ પુણ જિણ વ્વ મગ્નોવયારિણો તે તયં કત્તો ? ॥ ૨૧૫૧ ॥

જડ તમ્મુણપૂયાઓ ફલ પવન્ન નપૂવગારો સો ।

તેહિ તો તદ્ભાવે કા પૂયા કિં ફલ વા સે ? ॥ ૨૧૫૨ ॥

ગંતુરણાસાજો વા સમ્મગ્નોઽય જહિચ્છિયપુરસસ ।

સિદ્ધો સિદ્ધેહિતો તદ્ભાવે પદ્મઓ કત્તો ? ॥ ૨૧૫૩ ॥

મગમ્મિ રૂઠે તદવિષ્ણાસઓ તપ્ફલોવલમાઓ ।

જં જાયડ તેહિંતો નેયરહા તદુવગારો સેસો ॥ ૨૯૫૪ ॥

નણુ જિણવયણાર ચિય તદતિયયા તપ્ફલોવલમો ય ।

સચં તહાવિ તપ્ફલસન્માવાઓ રૂઠે હોડ ॥ ૨૯૫૫ ॥

અપ્પ ચિય સિવમમ્મો નિચ્છયઓ તહ વિરુદ્ધનિમિત્ત તિ ।

મગ્ગોવપારિણો જહ જિણા તહા સ્વીણસસારા દાર ॥ ૨૯૫૬ ॥

આ માર્ગ વડે (સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ) જે સિદ્ધો અવિચ્છિન્ન સત્તાના ભાવે ભોક્ષ પામેલા છે, તેથી તેઓ કૃતાત્મ હોવાથી પૂજ્ય છે, વળી (જિનેન્દ્રશક્તિની જેમ) જ્ઞાનાદિ ગુણમય હોવાથી પણ તેઓ પૂજ્ય છે. સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ ગુણોની પૂજા માત્રથી (સ્વર્ગ-અપવર્ગાદિ રૂપ વિશિષ્ટ) રૂળ થાય છે, તેથી તે ગુણવાળાનું પૂજ્યપણુ એમ માનીએ છીએ પરંતુ જિનેન્દ્રની પેઠે તેઓ માર્ગોપકારી છે, તે કેવી રીતે ? (એમ પૂછવામા આવે તો જો એ પ્રભાણે તે ગુણવાનના ગુણોની પૂજાથી વિશિષ્ટ રૂળ થાય છે, એમ માને છે, તો એ ઉપકાર પણ તે સિધ્ધાંતોજ તમે માનેલો છે, કેમકે સિદ્ધના અભાવે તેમની પુજા કંઈ અને તે પૂજકનું રૂળ શુ ? (સિધ્ધિના અભાવે ભોક્ષમા અવિનાશી બુદ્ધિ પણ ન થાય, તેથી એ ઉપકાર પણ સિધ્ધાંતો માનવો જોઈએ.) અથવા યથોચિત્ત ભોક્ષ નગરનો આ જ્ઞાનાદિ સન્માર્ગ છે, એમ સિધ્ધાંતોજ નિશ્ચય થાય છે, કેમકે ભોક્ષ નગરે જનારનો નાશ નથી થતો. (તેનો નાશ ન થવાથી સમ્યગ્દર્શનાદિ ભોક્ષપુરિનો સન્માર્ગ છે, એવો પ્રત્યય મુચ્છકને થાય છે.) તેના અભાવે (સિદ્ધનો નાશ થાય તો) એવો પ્રત્યય ક્યાથી થાય ? (માટે સિદ્ધો ઉપદેશ પ્રત્યય ઉત્પન્ન કરના હોવાથી માર્ગોપકારી છે, તેથી તેઓ પૂજ્ય છે) વળી સિદ્ધોના અવિનાશી ભાવથી તથા તેમના અનુપમ મુખરૂપ રૂળને જાણવાથી સમ્યગ્ દર્શનાદિ ભોક્ષમાર્ગમા જે પ્રીતિ થાય છે, તે સિદ્ધાંતોજ થાય છે, બીજાથી નથી થતી, માટે (ભોક્ષમાર્ગમા રૂચિ ઉત્પન્ન કરવારૂપ) ઉપકાર સિદ્ધોના જ છે. ભોક્ષમાર્ગમા રૂચિ, અને એ માર્ગનું ભોક્ષમુખરૂપ રૂળ, તેનું જ્ઞાન જિનેન્દ્રના વચનથી થાય છે, (તોપણ સિદ્ધોના અવિનાશી હેતુ અહીં કહેવાનું શું પ્રયોજન છે ?) એમ કહેવામા આવે, તો તે સત્ય છે, તોપણ તે માર્ગના સિદ્ધાંત પ્રાપ્તિરૂપ રૂળના સભાવથી ભોક્ષમાર્ગમા વિરોધ પ્રીતિ થાય છે. (માટે સિદ્ધોના અવિનાશી હેતુ અહીં કહેવો જોઈએ.) નિશ્ચયનયના મતે આત્માજ ભોક્ષમાર્ગ છે, અને રૂચિ તે સમ્યક્તન છે, એ પણ આત્માજ છે, (બીજી કંઈ નથી તો પછી અવિનાશી રૂપ બાહ્ય હેતુ અહીં કહેવાથી શુ ? એમ કહેવામા આવે, તો તે સત્ય છે, પરંતુ વ્યવહારનયમતે જેમ જિનેન્દ્રે માર્ગોપકારી છે, તેમ ક્ષીણ સસારી સિદ્ધો પણ અવિનાશી ભાવે માર્ગોપકારી છે. ૨ ૫૦ થી ૨૯૫૬.

હવે આચાર્ય ઉપાધ્યાય અને સાધુના નમસ્કારની ચોખ્ખતાના હેતુ કહે છે.

આચારદેસણાઓ પુજ્ઞા પરમોવગારિણો ગુરવો ।

વિણયાદ્ગાહણા સ્વજ્ઞાયા મુત્તયા જંચ ॥ દાર ॥ ૨૯૫૭ ॥

આચાર-વિણય-સાદ્ગણસાદ્ગ્જ સાહવો જઓ દેંતિ ।

તો પુજ્ઞા તહ પચ વિ સમ્મણપૂયાપ્પનિમિત્ત ॥ ૨૯૫૮ ॥

અરુચીય દેસિગત્ત તદ્દેવ નિજ્ઞામયા સમુદ્દમ્મિ ।

તક્કાયરક્ષણદ્ઢા મહ્ગોત્ત તેણ વુચ્ચતિ ॥ ૨૧૫૧ ૧૦૪ ૩૧૪ ॥

આચારનો ઉપદેશ કરનાથી પરબોપકારી આચાર્ય મહારાજ પૂજ્ય છે, અને વિન-
યાદિ ગ્રહણ કરાવવાથી સુત પાડ આપનાર ઉપાધ્યાય મહારાજ પૂજ્ય છે, આચારવાન,
વિનયવાન માહુ મહારાજ મોક્ષસાધનમા સદાય આપે છે, તેથી તે પૂજ્ય છે. વળી
અરિહ તાદિ પાથે જ્ઞાનાદિ ગુણોની પૂજના સ્વર્ગ અપનગાદિ દ્વણતુ નિમિત્ત થાય છે,
તેથી તેઓ પૂજ્ય છે અર્હિતોએ સમારાટીમા માર્ગોપદેશકપણુ કરું છે, ભવોદધિમા
નિર્ધામકપણુ કર્યું છે, અને જ કાપ છવોની રક્ષા માટે યાત્ર કર્યો છે, તેથી તેઓ મહા-
ગોપ કહેવાય છે ૨૮૫૭ થી ૨૮૫૮.

આ પછી “જહ નિવુદ્ધુરમગ્ગ” ઈત્યાદિ સત્તર ગાથાઓ ઉપરોક્ત અર્થ પ્રતિ-
પાદન કરનારી છે, તે મુગમ હોનાથી તેણ વ્યાખ્યાન ભાષ્યકારે અને ટીકાકારે નથી કર્યું.

હવે પ્રકાશનતરે નમસ્કારની ચોખ્ખતામા અરિહ તોના ગુણો કહે છે

રાગ દોસ કસાણ ચ ઇદિયાણિ ચ પચ વિ ।

પરીસહે ઉવસગ્ગે નામયત્તા નમોરિહા ॥ ૨૧૬૦ ૧૦૮-૩૧૫ ॥

રજ્જતિ તેણ તમ્મિ વ રજ્જમહવા નિરુવિઓ રાઓ ।

નામાદ ચઝમ્મેઓ દન્વે કમ્મેયરવિમિણ્ણો ॥ ૨૧૬૧ ॥

જુગા ઘદ્દા વજ્જતયા ચ પત્તા ઝરિણાવલિય ।

અહ કમ્મદવ્વરાઓ ચઝન્વિહા પોગલા હોંતિ ॥ ૨૧૬૨ ॥

નોકમ્મદવ્વરાગો પઓમઓ સો કુસુમરાગાઈ ।

વિતિઓ ચ ઘીસસાણ નેઓ સમ્મન્નરાગાઈ ॥ ૨૧૬૩ ॥

જ રાગવેયણિજ્જ સમ્મુદ્ધણ ભાવઓ તઓ રાઓ ।

સો દિદ્ધિ વિસય નેહાણુાયરુઓ અદિસ્સગો ॥ ૨૧૬૪ ॥

કુપ્પવવણેસુ પદમો રિહઓ સદ્દાહણસુ વિસપમ્મ ।

ત્રિમયાદિનિમિત્તો વિ હુ સિણેહરાઓ છુયાઈસુ ॥ દાર ॥ ૨૧૬૫ ॥

દુસ્સતિ તેણ તમ્મિ વ દૂસણમહ દેસણ વ દેસો તિ ।

દેસો વ સો ચઝદ્દા દન્વે કમ્મેયરવિમિણ્ણો ॥ ૨૧૬૬ ॥

જોગા પદ્દા વજ્જતયા ચ પત્તા ઝદીરણાવલિય ।

અહ કમ્મદવ્વદોસો ઇયરો દુદ્ધવ્વણાઈઓ ॥ ૨૧૬૭ ॥

જ દોસવેયણિજ્જ સમ્મુદ્ધણ એસ ભાવઓ દોસો ।

વત્થુવિકિદ્ધિસ્સહાનોઽનિચ્છિયમપીઈલિઓ વા ॥ ૨૧૬૮ ॥

રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, પાપ ઈદિયા, પરિપહ, અને ઉપસર્ગોને જે નમાવે તે નમસ્કારને
ચોખ્ખ છે. તે વડે અથવા તે છતે પ્રાણીઓ સી આદિકા પ્રીતિ પામે તે રાગ, અથવા

૨૪૪૧ થયું તે રાગ તે રાગ નાનાદિ ચાર પ્રકારે કહેલ છે (તેમાં નામ, સ્થાપના અને શરીર ભવ્ય શરીર દ્રવ્ય રાગનો વિચાર સમજી શકાય એવો છે, પરંતુ શરીર, ભવ્ય શરીર વ્યતિરિક્ત) દ્રવ્ય રાગમાં કર્મ દ્રવ્યરાગ અને નોકર્મ દ્રવ્યરાગ એવા બે ભેદ છે કર્મ દ્રવ્ય રાગના પુદ્ગળો ચાર પ્રકારના છે બધન યોગ્ય એટલે બધ પરિણામને સંપુર્ણ થયેલા બધાતા, બધાએલા અને ઉદીરણાવલીકાને પામેલા (ઉંચ નહિ પામેલા) નોકર્મ દ્રવ્યરાગ (બે પ્રકારે છે.) પ્રયોગથી તે કમુ બાનો રંગ વિગેરે, અને બીજી વિસ્ત્રસાથી તે સધ્યાભના રંગ વિગેરે જાણવા. જે રાગવેદનીકર્મ એટલે માયા લોભ લક્ષણ રૂપ કર્મ ઉદય પ્રાપ્ત થવાથી થએલા જીવના પરિણામ તે ભાવથી રાગ કહેવાય છે તે રાગ દ્રષ્ટિરાગ, વિષયાનુરાગ, અને સ્નેહાનુરાગ (એમ ત્રણ પ્રકારે છે.) કુપ્રવચનમાં આસક્તિ તે પહેલો દ્રષ્ટિરાગ, શબ્દાદિ વિષયોમાં બીજો વિષયાનુરાગ, અને વિષયાદિ નિમિત્ત શિવાય પુત્રાદિકમાં જે તે ત્રીજો સ્નેહાનુરાગ કહેવાય છે તે વડે અથવા તે છતે પ્રાણિઓ વિકાર પામે છે, અને દ્વેષ અથવા હોય છે અથવા હૂંપણ તે દ્વેષ યા હોય છે તે દ્વેષ નાનાદિ ચાર પ્રકારે છે. (નામ સ્થાપના અને શરીર, ભવ્ય શરીર દ્રવ્ય દ્વેષનો વિચાર સુગમ છે) શરીર, ભવ્ય શરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય રાગની થેડે દ્રવ્ય દ્વેષના કર્મ દ્રવ્ય હોય અને નોકર્મ દ્રવ્ય હોય એ બે ભેદ છે. બધનયોગ્ય, બધાતા, બધાએલા, અને ઉદીરણાવલિકાને પામેલા (ઉદય નહિ પામેલા) કર્મ પુદ્ગળો એમ ચારે પ્રકારે કર્મ દ્રવ્ય હોય છે અને નોકર્મ દ્રવ્ય હોય તે અરાગ વર્ણાદિ જાણવા તથા જે હોય અથવા દ્વેષ વેદનીય કર્મ ઉદય પામેલું હોય, તે ભાવ હોય અથવા ભાવદ્વેષ છે. સ્વભાવમાં રહેલી વસ્તુ જે શરીરના દશાદિકોના વિકૃતિ સ્વભાવ અથવા અનિ-શ્ચિપ્ત કે અપ્રીતિ એ તેનું ચિન્હ છે. ૧૬૬૦ થી ૨૬૬૮

હવે નયાભિપ્રાયથી રાગ દ્વેષનો વિચાર કહે છે.

- કોહ માળં વડ્ડપીઝજાઈઓ વેહ સગહો દોસ ।
 માયા-લોમે ય સ પીઝજાઈસામણઓ રાગ ॥ ૨૯૬૯ ॥
- માય વિ દોસમિચ્છઈ વવહારો જ પરોવઘાયાય ।
 નાઓવાદાણે ચિય મુચ્છા લોમો તિ તો રાગ ॥ ૨૯૭૦ ॥
- હજુસુયમય કોહો દોસો સેસાણમયમણેગનો ।
 રાગો તિ વ દોસો તિ વ પરિણામવસેણ હ વસેઓ ॥ ૨૯૭૧ ॥
- સપયગાહિ તિ તઓ ન હવઓગદુગમેગઠાલમ્મિ ।
 અપ્પીઝ-પીઝમેત્તોવઓગઓ ત તહા દિસઈ ॥ ૨૯૭૨ ॥
- માણો રાગો તિ મઓ સાહકારોવઓગઠાલમ્મિ ।
 સો ચેય હોઈ દોસો પરણુદોસોવઓગમ્મિ ॥ ૨૯૭૩ ॥
- માયા લોમો ચેવ પરોવઘાઓવઓગઓ દોસો ।
 મુચ્છોવઓગકાલે રાગોઽભિસ્સગલ્લિગો તિ ॥ ૨૯૭૪ ॥
- સદ્દામય માણે માયાય ચિય ગુણોવગારાય ।
 હવઓગો છોમો ચિય જઓ તત્ત્યેવ અવરુદ્ધો ॥ ૨૯૭૫ ॥

સેસંસા કોહો વિ ચ પરોવધાયમ્હય તિ તો દોસો ।

તલ્લવલ્લખો ય લોભો અહ મુચ્છા કેવલો રાગો ॥ ૨૯૭૬ ॥

મુચ્છાણુરજ્જન વા રાગોય દૂસણ તિ તો દોસો ।

સહસ્સ વ મયણેય હ્યરે એકેકદ્વિયપક્કા ॥ ૨૯૭૭ ॥

બાધાર્થ - અપ્રીતિ જાતિવાળા કોર અને માનને સામાન્યથી સમજી નય કોર અથવા દ્વેષ કહે છે, અને પ્રીતિ જાતિવાળા માયા લે લાને સામાન્યથી સમજી નય રાગ કહે છે (ક્રોધ, માનની સાથે) માયાને પણ વ્યવહારનય કોર યા દ્વેષ માને છે, કેમકે તે પણ બીજાને વચના માટે કરાય છે તથા ન્યાયોપાદાન દ્રવ્યમા પણ મૂર્છા થાય છે, તેથી (વ્યવહાર નયના મતે) લોભ એ રાગ છે (પણ અન્યાયોપાદાન દ્રવ્યમા માયાદિ-કને લીધે તે દ્વેષ છે,) જ્ઞાનુસૂત્રનયના મતે ક્રોધ એ દ્વેષ છે, અને બાકીનામા અને-કાન્તિક મત છે, ક્રોધ રાગ છે અને ક્રોધ કોર છે એ સર્વ પરિણામના વરાથી જાણાય છે આ નય સામતપ્રાપ્તિ હોવાથી એક જગમા બે ઉપયોગ ન હી માનના, અપ્રીતિ અને પ્રીતિ માનરૂપ ઉપયોગથી તે તે કરાયને તે તે નામે કહે છે, અહ કારસહિત ઉપયોગ કાળે માન રાગ છે, એમ આ નયને સમજ છે, અને એજ માન પર ગુણના દ્વાષાઉપયોગ કાળે દ્વેષ છે, એજ પ્રમાણે માયા અને લોભ પરોવધાત રૂપ ઉપયોગ કાળે દ્વેષ છે, અને પોતાના શરીર ધન સગા સબધીને વિષે મૂર્છારૂપ ઉપયોગ કાળે અભિ-વ્યગ લક્ષણ રાગ છે. શબ્દાદિ નયોના મત આ પ્રમાણે છે. સ્વયંચુરોપકાર માટે માન-માયાની અદર બે ઉપયોગ છે, તે લોભજ છે, કેમકે તે તેમાજ અન્તર્જાત છે તેથી તે રાગ છે શેષ અતો અને ક્રોધ પણ પરોવધાત ઉપયોગમય હોવાથી તેઓ દ્વેષ છે, જ્ઞાન મૂર્છાત્મક લોભજ માન રાગ છે ? (એમ પૂછવામા આવે તો) મૂર્છાત્મક બે અનુરજ્જન તે રાગ છે, અને અપ્રીત્યાત્મક દ્વેષલ તે દ્વેષ છે. શબ્દ નયના અભિપ્રાયે આ પ્રમાણે લજના છે, અને બાકીના નયો (સમજ-વ્યવહાર) એકેકે પક્ષમા રિયત છે ૨૯૬૬ થી ૨૯૭૭

અપ્રીતિ રૂપ જાતિ સામાન્યથી કોવ અને માન દ્વેષ છે, તથા માયા અને લોભ પ્રીતિરૂપ સામાન્ય જાતિથી રાગ છે, એમ સમજ નય માને છે.

ક્રોધ માન-અને માયા, એ ત્રણેને વ્યવહારનય દેરરૂપ માને છે, કેમકે માયા બીજાને કમવા માટે કરાય છે, તેથી માયા પણ ક્રોધ-માનની પેઠે પરોવધાતનો હિત હોવાથી દ્વેષજ છે, અને ન્યાયથી દ્રવ્યાદિ ઉપાર્જન કરવામા બે મૂર્છાત્મક લોભ થાય છે, તે લોભ રાગ છે, પરંતુ અન્યાયોપાદાનમા માયાદિક કયાયના ન લગત હોવાથી તેજ લોભ દ્વેષ રૂપ છે.

જ્ઞાનુસૂત્રનયના મતે અપ્રીત્યાત્મ કોવજ દ્વેષ છે, શેષ માન-માયા-અને-લોભના સબધમા એકાન્ત નિશ્ચય નથી, એ ત્રણમા પરિણામવગાન કોર રાગ છે અને ક્રોધ દ્વેષ છે. કારણ કે આ નય વર્તમાન એક ક્ષણપ્રાપ્તિ હોવાથી ક્રોધ-માન દ્વેષ છે, અને માયા-લોભ રાગ છે, એમ નથી માનના જ્યારે પરચુરોમા અપ્રીતિ રૂપ ઉપયોગ થાય, ત્યારે માન દ્વેષ છે, અન્યથા નહિ લાને કોર-માન વિષેરે સમકાળે હોય, તોપણ એક કાળે બે ઉપયોગ ન હોય, તેથી બે મિત્ર કયાયના ઉપયોગથી રાગ અથવા દ્વેષ કેવી રીતે થાય ? એમ પૂછવામા આવે, તો અપ્રીત્યાત્મક અને પ્રીત્યાત્મક ઉપયોગથી

માનાદિ કપાયને આ નય રાગ અથવા દ્વેષ કહિ છે એટલે કે સ્વગુણોમા બહુમાનરૂપ અભિપ્રયગાતમક ઉપયોગ કાળે માન તે રાગ છે, અને પરગુણોમા અપ્રીત્યાતમક ઉપયોગ વખતે દ્વેષ છે. એજ પ્રમાણે પરોપધાત માટે ક્રાતી માયા અને લોભ દ્વેષ છે, અને સ્વશરીર-સ્વવન-સ્વજનાદિકની અદર મૂર્છાતમક ઉપયોગ કાળે તેજ માયા-લોભ રાગ છે. કેમકે મૂર્છાતમક આસક્તિ તે રાગ છે.

શબ્દાદિ ત્રણ નયોના અભિપ્રાયે માન અને માયા સ્વરૂપકાર માટે વ્યાપારતા જે ઉપયોગ થાય છે, તે લોભજ છે કેમકે સ્વચ્છેષ્ટપકારાત્મક ઉપયોગ પોતાની અદર મૂર્તિમક હોય છે, તેથી તે બળનેનો લોભમા અન્તર્શાવ થાય છે, તેમ થવાથી માન-માયાનો સ્વચ્છેષ્ટપકારાત્મક ઉપયોગ મૂર્તિમક હોવાથી લોભની જેઠે તે પણ રાગજ છે, સ્વચ્છેષ્ટપકારાત્મક સિવાયના પરોપધાતાત્મક માન મયાના અરો, ક્રોધ, અને તે સાથે પરોપધાતાત્મક ઉપયોગ રૂપ લોભ એ સર્વ પરોપધાતાત્મક હોવાથી દ્વેષરૂપ સમજના મતલબ એ છે કે ક્રોધ સિવાયના માન-માયા-અને લોભની અદર જે મૂર્તિમક અલુરજન, અથવા જે મૂર્તિમક ઉપયોગ તે રાગ છે, અને એ ત્રણમા અપ્રીત્યાત્મક ઉપયોગ તે દ્વેષ છે આ પ્રમાણે શબ્દનય અને ઋતુસૂત્રનયની ભજના છે બાકીના સમ્રહ-વ્યવહારનય નિયમિત પદ્ધતિવાળા છે, એટલે કે સમ્રહનય ક્રોધ તથા માનને દ્વેષ માને છે, અને માયા તથા લોભને રાગ માને છે વ્યવહારનય એક લોભનેજ રાગ માને છે, બાકીના ત્રણને દ્વેષ માને છે અને શબ્દાદિનયો ભજનાએ રાગ-દ્વેષ માને છે નેગમનયનો અભિપ્રાય બુદ્ધો નથી કહ્યો, કેમકે સમ્રહ-વ્યવહાર નયમા તેનો અન્ત ભાવ થાય છે. ૨૬૬૮ થી ૨૬૭૭

હવે કપાચોની વ્યાખ્યા કરે છે

કમ્મ કસ ભવો ષા કસમાઓ સિં જઓ કસાયા તા ।

कसमाययति व जओ गमयति कस कसाय ति ॥ २९७८ ॥

આહ વ હવાયાણં તેણ કસાયા જઓ કસસ્તાયા ।

जीवपरिणामरूपा जेण उ नामाइनियमोऽय ॥ २९७९ ॥

नामं दृष्ट्वा द्विष्टु उपपत्तिं पञ्च एव आहते ।

रस भाव-कसाण वि य परूबणा तेसिमा होइ ॥ २९८० ॥

दुविहो दण्डकसाओ रुम्पदण्डे य नो व कम्ममि ।

कम्महन्वरुसाओ चउन्विहा पोगलाणुइया ॥ २९८१ ॥

सज्जनरूपायाइओ नोरुम्मदन्वओ कसाओऽय ।

खेचाइ समुप्पत्ती जत्तो प्पभवो रुसायाणं ॥ २९८२ ॥

હોઈ કસાયાળું ચવકારણ જ સ પચ્ચયકસાઓ ।

सदाइउ त्ति केई न समुप्पचीए भिन्नो सो ॥ २९८३ ॥

आएसओ कसाओ कइयवरूयपिउद्धिभंगुरागारो ।

केई चित्ताङ्गओ ठवणाणत्थवरो सोज्य ॥ २९८४ ॥

રસઓ રસો કસાઓ કસાયકમ્મોદઓ ય ભાવમ્મિ ।

સો કોહાઈ ચરદ્દા નામાઈ ચરવિહેકોફો ॥ ૨૯૮૫ ॥

ભાવ સદાઈનયા અટ્ટવિહમસુદ્ધનેગમાઈયા ।

ળાપસુપત્તીઓ સેમા જ પચયવિગમ્પા ॥ ૨૯૮૬ ॥

દુવિહો ય દવ્વકોહો કમ્મદવ્વે ય નોયકમ્મમ્મિ ।

કમ્મદવ્વે કોહો તજ્જોગ્ગા પોગ્ગલા ણુદયા ॥ ૨૯૮૭ ॥

નોકમ્મદવ્વકોવો નેઓ ચમ્મારકોહનીલાદિ ।

જ કોહયેપણિજ્જ સમુદ્ધણ ભાવકોહો સો ॥ ૨૯૮૮ ॥

માળાદઓ યિ ઇવ નામાઈ ચરવ્વિહા જહાજોગ ।

નેયા પિહણિહા વા સવ્વેડ્ડણતાણુગ્ગાઈ ॥ ૨૯૮૯ ॥

જલ-રેણુ ભૂમિ પવ્વયરાઈસરિસો ચરવ્વિહો કોહો ।

તિણિસલયા-કદ્ધ-દ્વિયસેલત્થભોવમો માળો ॥ ૨૯૯૦ ॥

માયાવલેહ-ગોમુત્તિ મેંદિસગ-ધળવસિમૂલસમા ।

લોહો હલિદ્ધ-સ્વજળ-કદ્ધ કિમિરાગસામાળો ॥ ૨૯૯૧ ॥

પવ્વ ચરમાસ વચ્ચર જાવજ્જીવાણુગામિણો કમસો ।

દેવ-નર-તિરિય નારયગદ્સાહણહેઓ નેયા ॥ દાર ॥ ૨૯૯૨ ॥

જેથી જીવો પીડા પામે તે કપ-કર્મ-અથવા ભવ તેના જેથી લાભ થાય તે 'કપાય' કહેવાય અથવા જેનાથી જીવ યથોક્ત કપ પામે તે "કપાય" અથવા પૂર્વોક્ત કપના આપ એટલે ઉપાદાન હેતુ તે કપાય તે કપના ઉપાદાન હેતુઓ જીવના પરિણામ રૂપ કોનાંદિ જાણવા તે કપાય નાનાંદિ આઠ પ્રકારે છે નામ કપાય-સ્થાપના-કપાય-દ્રવ્ય કપાય-ઉત્પત્તિ કપાય-આદેશ કપાય-રસ કપાય અને ભાવ કપાય. એમની પ્રરૂપણ આ પ્રમાણે છે. (નામ સ્થાપના કપાયનો વિચાર મુગ્ધ હોવાથી તે નથી કહેતા) ફાસરીર ભવ્યશરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યકપાય બે પ્રકારે છે, કર્મદ્રવ્યકપાય અને નોકર્મદ્રવ્યકપાય. તેમાં પૂર્વે ૮૨૬૨મી ગાથામાં કહ્યા મુજબ દ્રવ્યકપાય અનુદિત પુરુષો આર પ્રકારના જાણવા. સર્જ, બીભિત્, હરીતકી વિગેરે વનસ્પતિ વિશેષ નોકર્મદ્રવ્યકપાય જાણના જેનાથી કથાચોની ઉત્પત્તિ થાય તે ઉત્પત્તિકપાય કહેવાય (કેમકે દ્રવ્ય યા કોનાંદિ રૂપ વસ્તુ કપાયની ઉત્પત્તિમાં હેતુભૂત હોવાથી તે વસ્તુ ઉત્પત્તિકપાય કહેવાય છે.) કપા-ચોના (અવિરતિ આદિરૂપ આતરગ) બધાનું જે કારણ તે પ્રત્યયકપાય કહેવાય. શબ્દાદિ વિષયોને કેટલાક પ્રત્યયકપાય કહે છે, તે ચોના નથી, કેમકે તેમ માનવાથી ઉત્પત્તિ કપાયનો ભેદ ન થાય (અન્ટરગ કપાય સિવાય, આ કુપિત છે એમ કહેવાય તે) કૃત્રિમ ભૂકૃદિલ ગાદિરૂપ કહેલા આગર આદેશકપાય કહેવાય. કેટલા એક તેવા આકારવાળો ચિનાદિગત જીવ તે આદેશકપાય, એમ કહે છે, તે અથોગ્ય છે કેમકે તેના આકાર સ્થાપનાથી જુદા ન જણાય. હરીતકી વિગેરેના રસ, તે રસ કપાય છે, અને મોહનીય કર્મનો ઉદય તે ભાવકપાય છે એ ભાવકપાય કોનાંદિ ચાર પ્રકારે છે. (કોધ માન માયા લોભ) તે દરેક પુન નાનાંદિ ચાર ભેદ છે. શબ્દાદિ શુદ્ધ નથી (ભાવ કપાયનેજ માને

છે, (નામાદિ કપાયને નથી માનતા.) નેગમાદિ અશુદ્ધનયો આઠ પ્રકારના નામાદિ કપાયોને માને છે, તથા શેષ નેગમાદિ વિશુદ્ધનયો અને ઋણસૂત્રનય આદેશ અને ઉત્પત્તિ કપાય નથી માનતા, કેમકે તે બન્ને પ્રત્યક્કપાયના વિકલ્પો છે. (એટલે પ્રત્યક્ કપાયથી ભિન્ન નથી) અથવા (ફાશરીર લવ્યશરીર વ્યતિરિજા) દ્રવ્યકોષ બે પ્રકારે છે. કર્મ દ્રવ્યકોષ અને નોકર્મ દ્રવ્યકોષ તેમા (બધોચ્ચ બધાતા નિગેરે ચાર પ્રકારના) અનુદિત કોષના પુરૂષો તે કર્મ છે, અને ચર્મકાર નીલિકોષ વિગેરે નોકર્મ દ્રવ્યકોષ જાણવો તથા કોષ વેદનીય કર્મ ઉદય આવનાથી થએલા જે કોષના પરિણામ, તે લાવકોષ છે આજ પ્રમાણે માન વિગેરે પણ યથાથોત્ત નામાદિ ચાર પ્રકારે જાણવા અથવા એ સર્વ પૃથક્ પૃથક્ (કોનાદિ) અનન્તાતુ અરિ આદિ ચાર પ્રકારે જાણવા, પાણીની રેખા જેવો, રેતીની રેખા જેવો, ભૂમિની રેખા જેવો, અને પર્વતની રેખા જેવો, એમ ચારે પ્રકારે કોષ છે. નેતરની લગા જેવો, કાષ્ટના સ્તભ જેવો, હાડકાના સ્તભ જેવો અને પત્થના સ્તભ જેવો, એમ ચાર પ્રકારે માન છે વાસની છાલ જેવી, ગાયના મૂત્ર જેવી, ઘેટાના શીંગ જેવી, અને નક્કર વાસના મૂળ જેવી - એમ માયા ચાર પ્રકારે છે. હુળદરના રંગ જેવો, અજબ જેવો, કાલના રંગ જેવો અને દિર્ઘજના રંગ જેવો એમ લોભ ચાર પ્રકારે છે તેઓ પશ્ચાત્તુર્ધર્મિકમથી પક્ષ, ચાર માસ, વરસ અને ધાપજીવન પર્યન્ત સ્થિતિવાળા છે, તથા દેન-મતુષ્ય, તિર્થંચ અને નરકગતિના હેતુભૂત છે એમ જાણવું. ૨૬૭૮-થી-૨૬૮૨

હવે ધન્વિયોત્ત સ્વરૂપ કહે છે.

ઇદો જીવો સન્વોલલદ્વિભોગપરમેસરત્તણઓ ।

સોત્તાદ્વમેયમિદિયમિદ્ તલ્લિગાદ્ભારાઓ ॥ ૨૯૯૩ ॥

ત નામાઈ ચરદ્વા દ્વન્વ નિવ્વત્તિ ઓવગરણં ચ ।

આગારો નિવ્વત્તિ ચિત્તા વજ્ઞા દ્વા યડ્ડો ॥ ૨૯૯૪ ॥

પુપ્ફ ફલપુવાઈ-વત્તમસૂરાઈમુત્તચ્ચદો ય ।

હોઈ હુહ(મ)પ્પો નાનાકિની ય સોઈદિંયાઈણ ॥ ૨૯૯૫ ॥

વિસયગ્ગણસમત્થં ઉવગરણં હિંદિયનર તપિ ।

જં નેહ તદુવવાઈ મેળ્હ નિવ્વત્તિખાવે વિ ॥ ૨૯૯૬ ॥

સર્વ ઉપવર્તિ અને સર્વ લોગના પરમેશ્વરપણાથી ધન્વ એલે જીવ કહેવાય છે, તે જીવના લિંગાદિ લાવથી આનાદિ લેહે ધન્વિયો છે. તે ધન્વિય નામાદિ ચાર લેહે છે તેમા દ્રવ્ય દ્વિય નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ એમ બે પ્રકારે છે આદિ નિવૃત્તિ તે વિચિત્ર પ્રકારની આકૃતિ છે, અને અન્ય નિવૃત્તિ અનુક્રમે કંઠ, પુષ્પ, મત્સ્ય, ધાન્ય, અતિ મુક્તપ્રેષ્ણના ચાલેલા અથવા ચંદ્ર, મુરખ (અચ્છો) અને વિવિધ પ્રકારના આકારવાળી આનાદિ ધન્વિયો છે. વિવિધ ગ્રહણ કપાને સમર્થ ધન્વિયાન્તર તે પણ ઉપમરણેન્દ્રિય છે, કેમકે તેનો ઉપધાત ધવાલી અને નિવૃત્તિના સદ્ભાવે પણ નિષય ગ્રહણ થતો નથી ૨૬૮૩-થી-૨૬૮૬

પરમેશ્વરપણાના યોગથી ધન્વ જીવ કહેવાય છે કારણકે આપરણનો અભાવ થવાથી સર્વ વસ્તુ તેને જાણીય છે વળી નાનાવિવ ભાવોમા ભમતા સર્વ વસ્તુનો તેને ઉપલોગ થાય છે, તેથી જીવ પરમેશ્વરવાન કહેવાય છે, એ પરમેશ્વરના યોગથી ધન્વ જીવ કહેવાય છે તે ધન્વજીવ જીવ લિંગ ચિન્હ તે ધન્વિય

અથવા ઇન્દ્રિયવડે દેખાએલ યા સરખાએલ તે ઇન્દ્રિય કહેવાય તે ઇન્દ્રિય યાત્ર, ચક્ષુ, શ્રોત્ર, રસના અને સ્પર્શન એમ પાંચ પ્રકારે છે. પુનઃ તે ઇન્દ્રિયો નામ, રથાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર ભેદ છે. નામ અને રથાપના ઇન્દ્રિયોત્તર સ્વરૂપ સુગમ હોવાથી તેનું વ્યાખ્યાન મૂકી દેને ક્ષત્રીર લાભ્ય શરીર વ્યતીરિક્ત દ્રવ્ય ઇન્દ્રિયોત્તર સ્વરૂપ કહીએ છીએ તે દ્રવ્યેન્દ્રિય નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ એમ બે પ્રકારે છે તેમા કાનના દાર્દકદિ નિવૃત્તિ એટલે આકાર. તે આકાર બાહ્ય અને અવ્યન્તર એમ બે પ્રકારે છે તેમા બાહ્ય નિવૃત્તિ અનુભ્ય, અર્થ, શશલા, વિગેરેની અપેક્ષાએ વિવિધ આકારની છે, અને અવ્યન્તર નિવૃત્તિ સર્વની સરખી છે એત્રેન્દ્રિયની અવ્યન્તર નિવૃત્તિ કદબ પુષ્પાકારે માસના ગોળારૂપે છે, ચક્ષુની મસૂર (ધાન્ય વિશેષ) ના જેવી છે, શ્રોત્રેન્દ્રિયની અતિમુક્ત પુષ્પના ચાકલા જેવી છે, રસનેન્દ્રિયની મુરખ (અન્ના) ના આકારે અને સ્પર્શનેન્દ્રિયની વિવિધાકારનાળી છે. ઉપરોક્ત આકારવાળી અવ્યન્તર નિવૃત્તિની વિષય ગ્રહણ કરવાની જે શક્તિ, તે ઉપકરણ દ્રવ્યેન્દ્રિય છે.

શિષ્ય—જેને આપ ઉપકરણેન્દ્રિય કહ્યું છે, તે અન્તર્નિવૃત્તિની શક્તિરૂપ હોવાથી અન્તર્નિવૃત્તિ જ છે, તેનાથી મેઘ ભેદ જણાતો નથી.

આચાર્ય—એ ઉપકરણેન્દ્રિય પણ દ્રવ્યેન્દ્રિયનો ભેદ છે. કેમકે કદબપુષ્પાદિ આકારવાળી એક આદિ ઇન્દ્રિયોની શબ્દાર્થ વિષય જાણનારી જે શક્તિ છે, તે શક્તિનો વાત-પિત્તાદિવડે ઉપધાત થવાથી યથોક્ત અન્તર્નિવૃત્તિનો સંભાવ હોય, તો પણ એક શબ્દાર્થ વિષય ગ્રહણ કરી શકતો નથી તેથી જણાય છે કે અન્તર્નિવૃત્તિની શક્તિરૂપ ઉપકરણેન્દ્રિય તે દ્રવ્યેન્દ્રિયનો બીજો ભેદ છે. ૨૬૧૩-થા-૨૬૨૬:

લઘુધુ-વઓગા માર્વિદિય તુ લદ્ધિ ચિ જો સ્વઓવસમો ।

હોઈ તદાવરણાણ તણામે ચેવ સેસગિ ॥ ૨૯૯૭ ॥

જો સવિસયગાવારો સો સ્વઓગો સ ચેગક્કાલમ્મિ ।

एगेण चेय तम्हा स्वओगेगिदिओ सव्वो ॥ ૨૯૯૮ ॥

एगिदियाइमेया पडुच्च सेहेंदियाइ जीवाण ।

अहवा पडुच्च लद्धिदिय पि पचिंदिया सव्वे ॥ ૨૯૯૯ ॥

ज क्रि वउलाइण दीमइ सेहेंदिओवल्मो वि ।

तैण त्थि तदावरणस्वओवममभवो तेसि ॥ ૩૦૦૦ ॥

पचेंदिउ व्व वउलो नरो व्व सव्वविसओवल्लमाओ ।

तहनि न भण्णइ पचिंदिउ चि वज्झेंदियाभावा ॥ ૩૦૦૧ ॥

मुत्तो वि कुमनिव्वत्तिसचिजुत्तो चि जह स घटकारो ।

लद्धिदिएण पचेदिओ तहा वज्झरहिओ वि ॥ ૩૦૦૨ ॥

लामक्कमो उ लद्धी निव्वत्तु-वगरण तोओवओगो य ।

दव्विंदिय-मार्विदियसामण्णाओ कओ मिण્णો ॥ દાર ॥ ૩૦૦૩ ॥

લઘિ અને ઉપઓગ એ બે ભાવેન્દ્રિય છે, તેમા ઇન્દ્રિયાવરણીય કર્મનો જે ક્ષણપશ્ચાત્તે તે લઘિ છે, તે લઘિ પ્રાપ્ત થાય તોજ બીજા દ્રવ્યેન્દ્રિય પ્રાપ્ત થાય એત્રાદિ

ધન્વિયોગોને પોતાના શબ્દાદિ સ્વવિષયમા પરિછેદ વ્યાપાર તે ઉપયોગ છે, એ ઉપયોગ એક કાળમા દેવાદિકોને પણ એકજ હોય છે, તેથી ઉપયોગને આશીને સર્વ જીવ એકેન્દ્રિયવાલા કહેવાય છે, કેમકે સર્વકાલમા દેવાદિકોને પણ પાચ આવી ધન્યોમાંથી એક ધન્વિયના ઉપયોગનો સદ્ભાવ હોય છે, શેષ ધન્વિયો (નિવૃત્તિ, ઉપકરણ લખિય)ની અપેક્ષાએ જોના આકિ દ્રિય બેદન્વિયાદિ બેદા છે જેને જેટલી દ્રવ્ય ધન્વિયો હોય તેને તેવા વહેવાગ કર્યા પછી અથવા લખિય ધન્વિયની અપેક્ષાએ સર્વ જીવો પચેન્દ્રિય છે કેમકે બહુલાદિ વનસ્પતિ-જોને શેષ બીજી ધન્વિયોના ઉપલભ પણ જણાય છે, તેથી તેઓને તદાવરણ કર્મના ક્ષયો-પશામનો સભવ છે, એમ જણાય છે એ ના હોય તો બકુલને શૃંગારયુક્ત સજ્જ થયેલી સ્ત્રી, મુદર મદીરાના કોગળાવડે તથા ચપકને અત્યંત મુગધી જળના સીચવાવડે તથા તિલકને અવબોધથી સ્ત્રીના કમકાવડે તથા વિરહકને પચમ સ્વરવડે કરીને ફુલ અકુશાદિકોને સભવ ના થાય, વલી એકલા બકુલ વૃક્ષને શૃંગારવાલી મુદર સ્ત્રીએ કરેલા મદિરાના કોગળાવડે તથા શરીરના સ્પર્શ આશ્રય બનવડે તથા ચદનાદિમા પડેલા ગધવડે સાશ્વત જોનાથી તથા મધુર શબ્દોના ઉચ્ચારવડે ફલવાપણુ છે તેથી તે પચેન્દ્રિય છે સર્વ ધન્વિયોના વિષયના ઉપલભથી મનુષ્યની થેડે બકુલ પચેન્દ્રિય જેવો છે, તોપણ બાહ્ય ધન્વિયે ના અભાવે તે પચેન્દ્રિય કહેવાતો નથી જેમ ઘટ બનાવવાની શક્તિયુક્ત કુભાર સુતેલો હોય, તો પણ તે કુભાર કહેવાય છે, તેમ બાહ્ય હ્રિય નહિત છતા પણ (બકુલાદિ) લખિય ધન્વિયવડે પચેન્દ્રિય કહેવાય છે દ્રવ્ય અને ભાષ ધન્વિયોના પ્રાપ્તિ ક્રમમા (પ્રથમ લખિય ભાવેન્દ્રિય પ્રાપ્તિ થાય, તે પછી દ્રવ્યેન્દ્રિય પ્રાપ્તિ થાય) બ્યારે દ્રવ્યેન્દ્રિય-ભાવેન્દ્રિયના સામાન્યથી બિજા કરાયેલો ભાષ પૂછવામા આવે, ત્યારે પ્રથમ ધન્વિયાવરણી ક્ષયોપશમ રૂપ લખિય ધન્વિય પ્રાપ્તિ થાય, તે પછી બાહ્ય અન્તર નિવૃત્તિ ધન્વિય પ્રાપ્તિ થાય, તે પછી અન્તર-નિવૃત્તિની શક્તિરૂપ ઉપકરણેન્દ્રિય પ્રાપ્તિ થાય, અને તે પછી ધન્વિયોના અર્થનો એટલે વિષયોના ઉપયોગ થાય ૨૬૯૭ થી ૩૦૦૩

હવે પરિપહોની અને ઉપસર્ગોની વ્યાખ્યા કરે છે

પરિસોદન્વા જદ્દા મગાવિચ્છુદ-પિણિજ્જરાહેવ ।

જતો પરીસદા તે ખુહાદઓ હોતિ ઘાવીસ ॥ દાર ॥ ૩૦૦૪ ॥

ઉવસજ્જણમુવસમ્મો તેણ તઓ મ ઉવસજ્જણ જન્હા ।

સો દિવ્વ-મણુય-તેરિન્છિઆ-ડડયસંવેયણામેઓ ॥ ૩૦૦૫ ॥

હાસ-પ્પઓસ-વીમસઓ વિમાયાણ વા મત્તો દિવ્વો ।

एव चिय माणुस्सો કુસીલપદિસેવણવત્ત્યો ॥ ૩૦૦૬ ॥

તિરિઓ મય-પ્પઓસા હારાવચ્છાદરક્કવળત્પા વા ।

घट्टण-यमण पवटण-सेसणओ वाऽऽसवेओ ॥ ૩૦૦૭ ॥

જૈનમાર્ગથી નહિ ડગવા અને વિશેષ નિર્જન માટે જે વિશેષે સહન કરવા યોગ્ય છે, તે પરીપહો કહેવાય છે, તે પરીપહો ક્રુધા, પીપાસા વિગેરે બાનીસ છે પીડા પામતી તે ઉપસર્ગ અથવા જેવડે યા જે થકી જીવવડે પીડા પમાય તે ઉપસર્ગ છે તે ઉપસર્ગ દેવથી, મનુષ્યથી, તિર્થંકથી અને આત્મસંવેદનથી એમ ચાર પ્રકારે થાય છે હાસ્યથી, -પૂર્વભષના દેવથી, (પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી આ ચલાયમાન થાય છે કે નહિ ?

એવા) વિમર્શથી અને વિમાત્રાથી (કષ્ટક હાસ્ય, કષ્ટક દ્વેષ, કષ્ટક વિમર્શથી) કેવો ઉપસર્ગ કરે છે એ પ્રમાણે મનુષ્ય પણ ચાર પ્રકારે ઉપસર્ગ કરે છે, એમા ચોથો પ્રકાર કુશીલપ્રતિસેવનાથી બાબુવો. તિર્થગોના લાયથી, દેવથી, આહાર માટે, બચ્ચાઓનાં તથા માલવા શુદ્ધિ સ્થાનના રક્ષણ માટે ઉપસર્ગ કરે છે, અને નેત્રમા પડેલા કણાદિ ખુચવાથી, અંગે સ્નાન થવાથી, ખાડા વિગેરેમા પડનાથી તથા ખાહુ વિગેરે આંગેને પરસ્પર મસળવાથી આત્મ સર્વેનીય ઉપસર્ગો, થાય છે. ૦૦૪-થી-૩૦૦૭

આદી રાગ વિગેરેના ઉત્કારણે છે, તે “ રામે રહદત્તા ” ઇત્યાદિ ૭ ગાથાઓના અર્થ મૂળ આવશ્યકથી બાબી લેવો.

હવે “ નામવંતા નમોરિદા ” એ પદની વ્યાખ્યા તથા નમસ્કારનું રૂપ કહે છે

પદ્ધતીકરણ નામણમહરા નાસણમઓ જહામોગ ।

નેય રાગાર્દિ તત્ત્વામાઓ નમોરિદયા ॥ ૩૦૦૮ ॥

અરહતનમોઝકારો જીવ મોણ્ઝ મજસહસ્તાઓ ।

ભાવેણ ફીરમાણો હોઈ પુણો વોહિલામાણ ॥૩૦૦૯-૧૨૬-૩૧૬॥

અરહતાગારવઈ ઠવળા નામ મય નમોઝકારો ।

ભાવેણ તિ ય ભાવો ટવ પુણ ફીરમાણો તિ ॥ ૩૦૧૦ ॥

ફય નામાફચડવિહવજ્ઞમતરવિહાણકરણાઓ ।

સો મોણ્ઝ મવાઓ હોઈ પુણો વોહિવોય વ ॥ ૩૦૧૧ ॥

અરહતનમોઝકારો ધન્નાણ મવજ્ઞવય કરતાળ ।

હિયવ અણ્ઝમુણ્ઝતો વિસોત્તિયાવારઓ હોઈ ॥૩૦૧૨-૧૨૪ ૩૨૭॥

વજ્ઞા નાનાફચળા પરિત્તસારિણો વચણુરુમા ।

મવજીવિય પુણમવો વસ્તેહજ્ઞવય કરેવાળ ॥ ૩૦૧૩ ॥

ફફ વિસ્તોઝોગમણ ચિત્તસ્ત વિસ્તોત્તિયા અવજ્ઞાણ ।

મરહતનમોઝકારો હિયવગઓ વ નિવારેઈ ॥ ૩૦૧૪ ॥

રાગાદિને વશ કરવા અથવા તેમને સમૂળ નાશ કરવો તે નમન કહેવાય એ નમનથી અર્પણ નમસ્કારને ચોથું છે. ભાવથી કરાવેલો અરિહંતનો નમસ્કાર જીવને હજારો લવડી મૂકે છે, અને પુનઃ જોધબીજના લાલ માટે થાય છે. અહુદાકાર-વાળી છાદિ તે સ્થાપના, તેનો જે નમસ્કાર તે સ્થાપનાનમસ્કાર, નમસ્કાર શબ્દવડે નામ નમસ્કાર ‘ ભાવથી ’ એ શબ્દ વડે ભાવ નમસ્કાર અને અજલીમહુજાદિવડે કંગતો નમસ્કાર તે દ્રવ્યનમસ્કાર એ પ્રમાણે નામાદિ ચાર પ્રકારના બાધિ અવ્યન્તર વિધાન કરવાથી, તે નમસ્કાર જીવને સસારથી મૂકે છે, અને જોધિ બીજ માટે થાય છે. બનય કરતા જ્ઞાનાદિ ધનવાળા આત્માના દૃષ્ટને નહિ મૂતો અર્જુનમસ્કાર અપધ્યાનને દૂર કરે છે, ધન્ય એટલે જ્ઞાનાદિ ધનવાળા, પરીત સસારી પાતુર્મો જીવના ભવ એટલે જીવેત અથવા પુનર્જીવનો ક્ષય કરનાર ચિત્તવૃત્તિ વિસ્તોત્તમન તે નિસ્તોતિકા અથવા અપધ્યાન, તેને દૃષ્ટમા રહેવો અર્જુનમસ્કાર નિવારે છે ૩૦૦૮-થી-૩૦૧૪

હવે અરહતનમસ્કારની મહાર્થતા બતાવે છે.

અરહંતનમોક્ષારો एवं खलु वणिणओ महत्थो त्ति ।

જો મરણામ્મિ ઉવગ્ગે અભિક્ષણં કીરણ વહુસો ॥૩૦૧૫--૧૬૫-૩૧૮॥

જલણાડમ્પ સેસં મોતું પગરણં મહામોહુ ।

જુથિ વાતિમ્પ ઘેપ્પડ અમોહમત્થ જહ તદ્દેહ ॥ ૩૦૧૬ ॥

મોતું પિ ધારસગ સ એવ મરણમિ કીરણ જમ્હા ।

અરહતનમોક્ષારો તમ્હા સો વારસગત્યો ॥ ૩૦૧૭ ॥

સઘ્વં પિ ધારસગં પરિણામવિસુદ્ધિદેહમિત્તાગ ।

તત્કારણભાવાઓ કહં ન તયત્યો નમોક્ષારો ? ॥ ૩૦૧૮ ॥

ન હુ તમ્મિ દેસકાલે સકો વારસવિહો મુયક્ષયો ।

સઘ્વો અણુચિત્તેઽ ઘણિય પિ સમત્યચિત્તેણં ॥ ૩૦૧૯ ॥

પગમ્મિ વિ જમ્મિ પપ સવેગ કુણડ વીયરાયમપ્ ।

તં તસ્સ હોડ નાણ જેણ વિરાગત્તણમ્પુવેડ ॥ ૩૦૨૦ ॥

પગમ્મિ વિ જમ્મિ પપ સવેગ કુણડ વીયરાયમપ્ ।

સો તેણ મોહજાલં છિંદ્ડ અઙ્ગમ્પઓગેણ ॥ ૩૦૨૧ ॥

વવહારાઓ મરણે ત પયમેક મય નમ્પુકારો ।

અન્ન પિ નિચ્છયાઓ ત ચેર ય વારસંગત્યો ॥ ૩૦૨૨ ॥

જ સોઽવિનિજ્જરત્યો પિંડયત્યો વન્નિઓ મહત્યો ત્તિ ।

કીરડ નિરતરમભિક્ષણ તુ વહુસો વહુવાર ॥ ૩૦૨૩ ॥

અરહતનમોક્ષારો સઘ્વપાવપ્પણાસણો ।

મંગલાણ ચ સઘ્વોસિ પદમ હવડ મંગલ ॥ ૩૦૨૪ ॥ ૧૬૬-૩૧૯ ॥

પંતેંડ પિવડ વ હિય પાડ ભવે વા જિય જઓ પાવં ।

ત સદમટ્ઠસામન્નજાડમેયં પણાસેડ ॥ ૩૦૨૫ ॥

નામાડમંગલાણં પદમં તિ પહાણમહન પંચન્હ ।

પદમં પહાણતરય વ મગલં પુવઽમિહિયત્થ ॥ ૩૦૨૬ ॥

ઐ પ્રભાણે નિશ્ચય વર્ણવેલો અર્હન્નમસ્કાર મહા અર્થવાળો છે, કેમકે જે નમસ્કાર, શ્રુત્ય સમિપ થયે છતે નિરતર બહુવાર કરાય છે, અને ઘોટી આપત્તિમા દ્વાદશાગીને મૂકી તેણે રમરણ થાય છે આગ્નિ આદિનો ભય છતે, રોષ સર્વ મૂળને મહામૂલ્યવાળું ત્રેધરત્ન મહણ કરાય છે, અથવા યુરમા યા અતિમથમા જેમ અત્રોષ શસ્ત્ર મહણ કરાય છે, તેમ અહીં પણ મરણાદિ ભયોમા દ્વાદશાગી મૂકીને અરિહતને નમસ્કાર કરાય છે, તેથી તે નમસ્કાર દ્વાદશાગાર્થ છે. સર્વ દ્વાદશાગી પરિણામની વિશુદ્ધિનો હેતુ માત્ર છે,

એવા) વિમર્શથી અને વિભાજીથી (કષ્ટક હાસ્ય, કષ્ટક દ્વેષ, કષ્ટક વિમર્શથી) દેવો ઉપસર્ગ કરે છે એ પ્રમાણે મનુષ્ય પણ ચાર પ્રકારે ઉપસર્ગ કરે છે, એમાંથીયે પ્રકાર કુશીલપ્રતિસેવનાથી બહુવો. તિર્થચીના ભવથી, દ્વેષથી, આહાર માટે, બચ્ચાઓના તથા માવવા શુદ્ધિ સ્થાનના રક્ષણ માટે ઉપસર્ગ કરે છે, અને નેત્રમા પડેલા કણાદિ ખુચવાથી, અંગે સ્પર્શ થવાથી, આડા વિગેરેમાં પડનાથી તથા બાહુ વિગેરે અંગોને પરસ્પર મસળવાથી આત્મ સંવેદનીય ઉપસર્ગો, થાય છે. ૦૦૬-થી-૩૦૦૭

અહીં રાગ વિગેરેના ઉદાહરણ છે, તે “ રાગે રહદત્તા ” ન્યાદિ છ ગાથાઓના અર્થ મૂળ આવશ્યકથી બાણી લેતા.

હવે “ નામયતા નમોરિદ્ધા ” એ પદની વ્યાખ્યા તથા નમસ્કારનું રૂપ કહે છે

પદ્ધતીકરણ નામણમહવા નાસળમઓ જહામોગ ।

નેય રાગાર્ણ તત્ત્વામાઓ નમોરિદ્ધા ॥ ૩૦૦૮ ॥

અરહતનમોસ્કારો જીવ મોણ્ડ મવસહસ્તાઓ ।

ભાવેળ કીરમાળો હોઈ પુણો વોહિલામાણ ॥૩૦૦૯-૧૨૬-૩૧૬॥

અરહતાગારવર્ષ ટવળા નામ મય નમોક્કારો ।

ભાવેળ તિ ય ભાવો ટવળ પુળ કીરમાળો તિ ॥ ૩૦૧૦ ॥

ઇય નામાઈવડવિહવજ્ઞમનરવિહાળકરણાઓ ।

સો મોણ્ડ મવાઓ હોઈ પુણો વોહિવોય વ ॥ ૩૦૧૧ ॥

અરહતનમોક્કારો ધન્ટાળ મવમ્લય કરતાળ ।

હિયવ અણુમ્મુણ્તો વિસોતિયાવારઓ હોઈ ॥૩૦૧૨-૧૧૪-૩૧૭॥

વલ્લા નાળાઈઘળા પરિત્તસસારિળો વવળુક્મ્મા ।

મવજીવિય પુળમવો તસ્તેહ્વરલય કરેવાળ ॥ ૩૦૧૩ ॥

ઈહ વિસ્સોઓગમળ વિત્તસ્ત વિસ્સોતિયા અવજ્ઞાળ ।

અરહતનમોક્કારો હિયવળઓ ત નિવારેઈ ॥ ૩૦૧૪ ॥

રાગાદિને વશ કરવા અથવા તેમનો સમૂળ નાશ કરવો તે નમન કહેવાય એ નમનથી અર્પવે તો નમસ્કારને યોગ્ય છે ભાવથી કરવો અરિહતનો નમસ્કાર જીવને હજારો ભવરી મૂકવો છે, અને પુનઃ જોષાધર્મીજના ભાલ માટે થાય છે અર્હદાકારવાળી જ્યુદ્ધ તે સ્થાપના, તેનો જે નમસ્કાર તે સ્થાપનાનમસ્કાર, નમસ્કાર શબ્દવડે નામ નમસ્કાર, ભાવથી એ શબ્દ વડે ભાવ નમસ્કાર અને અજનીમહુણાદિવડે કમતો નમસ્કાર તે દ્રવ્યનમસ્કાર એ પ્રમાણે નામાદિ ચાર પ્રકારના બાહ્ય અભ્યન્તર વિધાન કરવાથી, તે નમસ્કાર જીવને સસારથી મૂકવો છે, અને જોધિ ખીજ માટે થાય છે. ભવજ્ઞ કરતા જ્ઞાનાદિ ધનવાળા આત્માના દૈવ્યને નહિ મૂતો અર્હતનમસ્કાર અપધ્યાનને દૂર કરે છે. ધન્ય એટલે જ્ઞાનાદિ ધનવાળા, પરીત સસારી પાવુર્મી જીવના ભવ એટલે જીવેત અથવા પુનર્ભવનો ક્ષય કરનાર ચિત્તવુ વિચ્છેદનમન તે વિચ્છેતિકા અથવા અપધ્યાન, તેને દૈવ્યમા રહેતો અર્હતનમસ્કાર નિવારે છે ૩૦૦૮-થી-૩૦૧૪

હવે અરહંતનમસ્કારની મહાર્થતા બતાવે છે.

અરહંતનમોક્કારો एवं खलु वणिणओ महत्थो त्ति ।

જો મરણમ્મિ ઉવગ્ગે અભિકલ્પણં કીરણ વહુસો ॥૩૦૧૫--૧૬૫-૩૧૮ ॥

જલણાદ્ધમ્ સેસં મોતું પગરણ મહામોહ ।

જુધિ વાતિમ્મ વેપ્પદ્ અમોહમત્થ જહ તહેહ ॥ ૩૦૧૬ ॥

મોતુ પિ વારસંગ સ પ્વ મરણમિ કીરણ જમ્હા ।

અરહંતનમોક્કારો તમ્હા સો વારસંગત્યો ॥ ૩૦૧૭ ॥

સઘ્વ પિ વારસંગં પરિણામવિસુદ્ધિહેડમિત્તામ ।

તક્કારણભાવાઓ ફાં ન તયત્યો નમોક્કારો ? ॥ ૩૦૧૮ ॥

ન હુ તમ્મિ દેસકાલે સક્કો વારસવિહો સુયવલંથો ।

સઘ્વો અણુચિત્તેડં ધણિય પિ સમત્યચિત્તેણં ॥ ૩૦૧૯ ॥

પગમ્મિ વિ જમ્મિ પપ્પ સવેગ કુણદ્ વીયરાયમપ્પ ।

તં તસ્સ હોદ્ નાણં જેણ વિરાગત્તણ્ણવેદ્ ॥ ૩૦૨૦ ॥

પગમ્મિ તિ જમ્મિ પપ્પ સવેગ કુણદ્ વીયરાયમપ્પ ।

સો તેણ મોહજાલ છિદ્દદ્ અઙ્ગણ્ણઓગેણ ॥ ૩૦૨૧ ॥

વવહારાઓ મરણે ત પયમેક્ક મય નમ્મુક્કારો ।

અન્ન પિ નિચ્છયાઓ ત ચેવ ય વારસગત્યો ॥ ૩૦૨૨ ॥

જ સોઽપિનિજ્જરત્યો પિંડયત્યો વક્ષિઓ મહત્યો ત્તિ ।

કીરદ્ નિરતરમભિકલ્પણ તુ વહુસો વહુવારા ॥ ૩૦૨૩ ॥

અરહંતનમોક્કારો સઘ્વપાવપ્પણાસણો ।

મંગલાણ ચ સઘ્વોસિ પઢમં હવદ્ મગલં ॥ ૩૦૨૪ ॥ ૧૬૬-૩૧૯ ॥

પંસેદ્ પિવદ્ વ હિય પાદ્ ભવે વા નિય જઓ પાવ ।

ત્ત સદમદ્દસામન્નજાદ્ધમેય પળાસેદ્ ॥ ૩૦૨૫ ॥

નામાદ્મગલાણં પઢમં તિ પહાણમહન પંચણ્દ ।

પઢમ પહાણતરય વ મગલ પુવ્વઽભિહિયત્થ ॥ ૩૦૨૬ ॥

એ પ્રમાણે નિશ્ચય વર્ણવેલો અર્હંતનમસ્કાર મહા અર્થવાળો છે, કેમકે જે નમસ્કાર, શ્રુત્ય સમિપ થયે છતે નિરતર બહુવાર કરાય છે, અને ગાંડી આપત્તિમા દ્વાદશાંગીને શ્રુતી તેણે સ્મરણ થાય છે અગ્નિ આદિનો ભય છતે, શેષ સર્વ શ્રુતીને મહાશ્રુત્યવાળું મેધરત્ન મહણ કરાય છે, અથવા યુધમા યા અતિભયમા જેમ અગ્નિ શસ્ત્ર મહણ કરાય છે, તેમ અહીં પણ મરણાદિ ભયોમા દ્વાદશાંગી શ્રુતીને અરિહંતાને નમસ્કાર કરાય છે, તેથી તે નમસ્કાર દ્વાદશાંગી અર્થ છે. સર્વ દ્વાદશાંગી પરિણામની વિશુદ્ધિનો હેતુ માત્ર છે,

તેવાજ કારણભાવથી નમસ્કાર પણ તદર્થવાળો (દ્વાદશાગાર્થવાળો) કેમ ન કહેવાય ? મરણરૂપ તેવા દેશકાળમા બાર પ્રકારનો સર્વ શ્રુતસ્કથ અત્યન્ત સમર્થ ચિન્તકવડે પણ ચિન્તવી શકાય નહિ. (તેથી તે નમસ્કાર દ્વાદશાગાર્થ છે) વીતરાગના મતમા જે એક પદ પણ જીવને સવેગ કરે છે, તે તેને જ્ઞાનરૂપ થાય છે, કેમકે તેવડે તેને વીતરાગપણ પ્રાપ્ત થાય છે. વીતરાગના મતમા જે એક પણ પદ સવેગ કરે છે, અને તેથી તે અધ્યાત્મ યોગે મોહબળને છેદે છે. મરણ વખતે કરાતો નમસ્કાર (અનેક પદાત્મક છતા પણ) બ્યવહારથી એક પદ કહેવાય છે, અને નિશ્ચયથી તે તથા બોલુ પણ (નિર્જરારૂપ ક્ષણ વાળુ) પદ દ્વાદશાગાર્થ છે તે નમસ્કાર અતિનિર્જરા માટે છે, અને દ્વાદશાગરૂપ ગણ પિરકાર્થ છે, એમ એની મહાર્થતા કહેલી છે, તેથી અભિદ્ધ એટલે નિરતર, અને બહુસો એટલે ઘણીવાર (તે નમસ્કાર) કરાય છે અરિહતનો નમસ્કાર સર્વ પાપનો નાશ કરનાર છે, અને સર્વ મગળોમા પ્રથમ મગળભૂત છે. જે જીવને મલિન કરે, જીવના હિતને પીયે, અથવા જીવને સસારમા પાડે, તેથી તે પાપ કહેવાય છે, એ આઠ સામાન્ય જાતિસેદવાળા (આઠ કર્મને) સર્વ પાપને (નમસ્કાર) નાશ કરે છે. નામાદિ મગળોમા (અહુજમસ્કાર) પ્રથમ છે, અથવા (મોક્ષરૂપ મુખ્ય પુરુષાર્થને સાધનાર હોવાથી) પ્રધાન છે, અથવા (અર્હત-સિદ્ધ આદિ પાંચ ભાર મગળોમા આને પ્રથમ કહેલ હોવાથી) પાંચે મગળોમા પ્રથમ છે, અથવા પ્રધાનતર પરાંપકાર સાધક હોવાથી મુખ્ય છે એવુ એ મગળ, તેનો અર્થ પૂર્વે (૨૪ થી ગાથામા) કહેસો છે. ૩૦૨૫-થી-૩૦૨૬

॥ ઇતિ અહુજમસ્કાર સમાપ્ત ॥

હવે સિદ્ધના નમસ્કારની બ્યાખ્યા કરે છે

જે ગુણવડે જે નિષ્પત્ત હોય, તે સિદ્ધ કહેવાય છે તે સિદ્ધ (સામાન્યથી) નામાદિ ચૌદ પ્રકારે જાણવા (નામ-સ્થાપના સિદ્ધ મુગમ છે) એકાદનસિદ્ધાદિ દ્રવ્ય-સિદ્ધ જાણના (આદિ શબ્દથી પાઠેલા ધરાદિ સમજવા એકાદનાદિનિષ્પત્તવાદિ ગુણવડે સપૂર્ણ છે, વળી અપ્રધાનપણે તે દ્રવ્ય પણ છે) કમસિદ્ધ શિષ્યસિદ્ધ, વિદ્યાસિદ્ધ, મત્રમિદ્ધ, યોગસિદ્ધ, આગમસિદ્ધ, અર્થસિદ્ધ, યાત્રાસિદ્ધ, અભિપ્રાયસિદ્ધ, તપસિદ્ધ, અને કમ ક્ષયસિદ્ધ (આ અગ્રીઆર ને પ્રથમના ત્રણ મગળી સિદ્ધના ચૌદ પ્રકાર જાણવા.) ૩૦૨૭ ૩ ૨૮

આ પછી કર્મસિદ્ધાદિ સિદ્ધાંત સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરનારી કમ્મ જમનાયરિવા ઇત્યાદિ ગાથાથી આરભીને ન કિલમ્મદ્દ જો તથતા ઇત્યાદિ ગાથા પર્યન્ત એકતાળીસ ગાથાએ કવાનક અને ભાવાર્થસહિત છે, તે મૂળ આવશ્યકની ટીકાથી જાણી લેવી

હવે કર્મક્ષયસિદ્ધત્વ સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહે છે.

સિદ્ધો જો નિષ્ફલો જેણ ગુણેણ સય ચોદસવિગળો ।

નેઓ નામાઈઓ ઓયણાસિદ્ધાઈઓ દહે

॥ ૩૦૨૭ ॥

કમ્મે સિપ્પે ય વિજ્ઞાણ મતે જોગે ય આગમે ।

અત્થ જત્તા-આમિપ્પાણ તવે કમ્મસલ્લણ વિય ॥ ૩૦૨૮ ॥ ૧૨૭-૩૨૦ ॥

દહિકાલરય જ-તુ-કમ્મં સે-સિયમદ્દહા ।

સિયં ધતં તિ સિદ્ધસ્સ સિદ્ધત્તમુવજાયઃ ॥ ૩૦૨૯ ॥ ૧૨૮ ૩૨૧ ॥

નાઠુણ વેયણિજ્જં અદ્વહુયં આઠગં ચ અદ્ધોવં ।

ગંતૂણ સમુગ્ધાયં સ્વેદ કમ્મં નિરવસેસ ॥ ૩૦૩૦ ॥ ૧૨૯-૩૨૨ ॥

દંડ કવાડે મયંતરે ય સાહરણયા સરીરત્થે ।

ભાસાજોગનિરોહો સેલેસી સિઙ્ગણા ચેત્ત ॥ ૩૦૩૧ ॥ ૧૩૦-૩૨૩ ॥

જહ ઉહ્લા સાહીયા આસું સુકઠં યિરહિયા સંતી ।

તહ કમ્મલહુયસમણ વદ્ધંતિ જિણા સમુગ્ધાયં ॥૩૦૩૨॥૧૩૧-૩૨૪॥

પ્રવાહની અપેક્ષાએ દીર્ઘકાળની સ્થિતિવાળું જે બાધેયુ આઠ પ્રકારનું કર્મ, તે બાધેક્ષા કર્મને લગ્ય હવે ધ્યાનરૂપ અભિનરે જેણે બાળી નાખ્યું છે, એના સિદ્ધને સિદ્ધપણુ ઉત્પન્ન થાય છે. તેનીય કર્મ અતિ વચારે અને આયુકર્મ થોડું છે, એમ જાણીને કેવળી સમુદ્ધાત પામીને સમગ્ર કર્મ ક્ષય કરે છે. શરીરમા રહે છે તે આત્મપ્રેરણાના દડ, કપાદ, મથાન અને અન્તરૂર્ષ કરવા વડે ભાષાચોગનો નિરોધ કરીને શેનેશિકરણ પામ્યા બાદ સિદ્ધ થાય છે. જેમ બીનુ વસ્ત્ર પહેાણુ કર્યું હોય, તે તે શીઘ્ર સૂકાઈ જાય છે, તેમ કર્મની લઘુતા વખતે જિનેશ્વરે સમુદ્ધાત પામે છે. (અને કર્મનો નાશ કરે છે) ૩૦૨૬ થી ૩૦૩૨

“હવે દીઠકાલરય જતુ” એ ગાથાની વ્યાખ્યા કરે છે.

સંતાણઓ અણાઈં દીહો ડિહકાલ એ વચાઓ ।

જીવાણુગજનાઓ રય ત્તિ જોગો ત્તિ સુહુમો વા ॥ ૩૦૩૩ ॥

સો જસ દીહકાલો કમ્મં તં દીહકાલરયમુત્ત ।

અદ્દીહકાલરજનમહવા ચેટ્ટાવિસેવત્થ ॥ ૩૦૩૪ ॥

જ કમ્મ તિ તુસદ્દો વિસેસગો પૂરણોઽહના જીવો ।

જતુ ત્તિ, તસસ જંવો કમ્મ સે જં સિય વદ્ધ ॥ ૩૦૩૫ ॥

અહવા સે સિયમસિય ગહિયં વત્તમદ્ધસસિલિદ્ધં વા ।

જ તા વિસેસિયઅદ્ધ ત્તિ સ્વયસેસિય વ ત્તિ ॥ ૩૦૩૬ ॥

નેરહિત્તિઓ સિય ધતમસસ તવસા મચ્ચો વ લોહસસ ।

ઇય સિદ્ધસેય સઓ સિદ્ધત્ત સિઙ્ગણા સમણ ॥ ૩૦૩૭ ॥

અવજાયઃ ત્તિ વવહારદેસણમમાવયાનિસેહો વા ।

પજાયતરવિગમે તપ્પજ્ઞવતરં સિદ્ધો ॥ ૩૦૩૮ ॥

બધની અપેક્ષાએ સત નભાવે અનાદિ હોવાથી દીર્ઘ સ્થિતિકાળવાળું, હવને અભિન કરવાથી રજ, અથવા બધોઅમ હોવા સૂક્ષ્મ હોવાથી કર્મરૂપ રજ, તે દીર્ઘકાળ જે કર્મનો હોય, તે દીર્ઘવાળી રજ કહેવાય છે, અથવા દીર્ઘકાળ પર્થન્ત હવને અભિન

કરતુ હોવાથી રજ કહેવાય અથવા દીર્ઘકાળ પર્યન્ત જેનો અનુભવ છે, તે દીર્ઘ કાળ રજ કહેવાય, જે દીર્ઘકાળની રજ એટલે કર્મનું, શબ્દ વિશેષણાર્થે અથવા પૂરણાર્થે છે, અથવા જતુ એટલે જવ, તેનું જે કર્મ તે જતુ કર્મ, તેનું સિત એટલે જવનું બાધેલું અથવા જવનું સર્વ કર્મ (સમારાનુબંધી હોનાથી) સિત એટલે અનુભવ અથવા સિત એટલે જવે મહાજુ કરેલું, વ્યાસ થએલ વા સંગ્રહિત થએલું, અથવા આઠ પ્રકારે વિશેષિત કરેલું, યા ક્ષય કરેલું તે રોપિત કહેવાય. જેમ અગ્નિવડે લોહનો મળ ભસ્મ કરાય છે, તેમ તપવડે, બાધેલું કર્મ જેનું ભસ્મ થયું છે, તે સિદ્ધ કહેવાય. એ પ્રમાણે સિદ્ધિના સમયે વિધમાન સિદ્ધને સિદ્ધપણુ ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્પન્ન થાય છે એ કથન વ્યવહાર બતાવવાને અથવા અભાવરૂપ સિદ્ધનો નિષેધ કરવા માટે છે, પર્યાયા તરનો વિરામ થતા તે સિદ્ધરૂપ પર્યાયાન્તરની પ્રાપ્તિ તે સિદ્ધ કહેવાય છે ૩૦૩૩થી ૩૦૩૮.

હવે નાટક વેચણિજ્ઞ કત્યાદિ ગાથાનુ વ્યાખ્યાનર વ્યાખ્યાન કરે છે.

કમ્મચરુ વ વમસો સમ તિ સ્વમેદ્ તસ્સ મણિયમ્મિ ।

સમય તિ કપ્પ માસદ્ વત્તો તુલ્લિદ્ધિનિયમો ? ॥ ૩૦૩૭ ॥

ફિદ્ધ વ અપુલ્લદ્ધિય સ્વેદ કત્તો વ તરસમીકરણ ।

કયનાસાદ્ભયાત્તો તરસ વમવત્તઓ જુત્તો ॥ ૩૦૪૦ ॥

મળ્લદ્ધ કમવત્તયમ્મી જયાત્તરાઈં તરસ નિદ્દેજ્ઞા ।

તો કદ્ધમત્તયત્ત સ મને સિગ્ગત્ત વ કદ્ધ સરુમ્મસો ? ॥ ૩૦૪૧ ॥

તદ્દ્ધા તુલ્લિદ્ધિતીયે કમ્મચરુક સમાવઓ જરસ ।

સોઅકયસમ્મગ્ગાઓ સિગ્ગદ્ધ જુગવ સ્વેરુજ્જ ॥ ૩૦૪૨ ॥

જરસ પુણ યોવમાત્ત હવેજ્જ સેસ તય ચ વહુતરય ।

ત તેણ સમીકરુદ્ધ ગતૂણ જિણો સમ્મગ્ગાય ॥ ૩૦૪૩ ॥

કયનાસાદ્વિષાઓ કઓ પુરા જહ્મ ય નાણ કિરિયાદિ ।

કમ્મસ્સ ફીરદ્ધ ત્તઓ ન વેદમોત્તવાદ્ધો દોસા ॥ ૩૦૪૪ ॥

અસમદ્ધિર્ણ નિઅમો ફો યોત્ત આત્તય ન સેસ તિ ।

પરિણામસમાવાઓ અનુવવગો વ તસ્સેવ ॥ ૩૦૪૫ ॥

વિસમં સ કરેદ્ધ સમ સમોદ્ધઓ વળ્લેદ્ધિ ટિદ્ધિં ય ।

કમ્મદ્ધવાદ્ધ વળ્લેદ્ધિ કાલો ટિદ્ધિં તેસિં ॥ ૩૦૪૬ ॥

આત્તપસમયસમાણ ગુણસેદ્ધો વદસત્તગુણિયાણ ।

પુત્તરદ્ધય સ્વેદિદ્ધ જહ્મ સેલેસીણ પદ્ધસમય ॥ ૩૦૪૭ ॥

તે મુમુક્ષુ જવના ભવોપમાહી ચાર કમનો અનુક્રમે ક્ષય થાય છે, કે એકી સાથે ક્ષય થાય છે? એમ પૂછવામા આવે તો તેનો એકી સાથે ક્ષય થાય છે, પુનઃ પૂછવામા આવે કે એવો સમાનસ્થિતિનો નિયમ કેની રીતે છે? અથવા અપૂર્ણ સ્થિતિવાળા કર્મ કેવી રીતે ક્ષય કરે? કેની રીતે વેદનીયાદિ કર્મની સાથે આધુન્યની સમાન સ્થિતિ કરે? માટે કૃતનાશાદિ કાવના કાવથી અનુક્રમે તે કર્મનો

ક્ષય યોગ્ય છે. એનો ઉત્તર કહે છે કે કર્મ ક્ષય વખતે જો તેણે આયુષ્ય પ્રથમ પૂર્ણ થાય. તો તે (આયુષ્યના અભાવે બીજા કર્મોના ક્ષય ક્રવાને) સસારમા કેવી રીતે રહી શકે ? જો મોક્ષે જાય, તો તે કર્મસંહિત કેવી રીતે જાય ? માટે જેના ચારે કર્મ સ્વભાવથીજ અમાનસ્થિતિવાળા હોય, તે સમુદ્ધાત કર્યા શિવાય એકી માથે કર્મ ક્ષય કરીને મિદ્ધ થાય છે. પરંતુ જેણે આયુષ્ય થોડું હોય, અને રોપ કર્મત્રય વધારે હોય, તો જિનેશ્વર સમુદ્ધાત પામીને કર્મત્રયને આયુષ્યની સમાન કરે છે જેમ જ્ઞાન અને ક્ષિપવે કર્મોના ક્ષય કરાય છે, ઇત્યાદિ પૂર્વે (ઉપક્રમ કાળના વિચારમા) કૃતનાશાદિ દોષોના નિનાત કર્યો છે. જો એમ ન માનવામા આવે, તો અમોક્ષાદિ દોષો થશે આયુષ્ય થોડું અને રોપ કર્મત્રય થોડા નહિ, એવો નિયમ અસમાન સ્થિતિનામા કર્મોના શાથી છે ? (એમ પૂછનામા આવે તો) બધ પરિણામના સ્વભાવથી અનુવ્યવધની છે તેના તેના બધ થાય છે કેવળીસમુદ્ધાત પામેના જીવ વિગત સ્થિતિવાળા કર્મને બધનરડે અને અધિતિવડે સમાન કરે છે. કર્મ દ્રવ્યમવનો છે અને સ્થિતિ તે તેમનો કાળ છે. આયુષ્યના અવશેષ સમય સમાન અમ બધેયગુણી ગુણમેણિવડે વેદનીયાદિ પૂર્વસ્થિત કર્મત્રયને, જેમ મોક્ષેશી અવ સ્થિતિમા અપાવે છે, તેમ તે અપાવશે ૩૦૩૨ થી ૩૦૪૭.

શિષ્ય — વેદનીય આયુ નામ અને ગાત્રકર્મ એ ચાર ભવોપમાહી કર્મ મુમુક્ષુ જીવને મોક્ષાગમન વખતે અનુક્રમે ક્ષય પામે છે, કે યુગપદ્ એકીસાથે ક્ષય પામે છે ?

આચાર્ય — એ ચારે કર્મ યુગપદ્ ક્ષય પામે છે, કન્ધા નથી પામતા.

શિષ્ય — એ પ્રમાણે એ ચારે કર્મની સમાન સ્થિતિનો નિયમ શાથી હોય શકે ? સ્થિતિજ તેઓને હોય શકે અથવા આયુષ્યની અપેક્ષાએ દીર્ઘ સ્થિતિવાળા વેદનીય દ્વિ કર્મત્રયને તે મુમુક્ષુ જીવ કેવી રીતે અલ્પ સ્થિતિવાળા કરી શકે ? અધિક સ્થિતિવાળા કર્મને અનુસંગા શિવાય નાશ કરવાથી કૃતનાશ દોષ પ્રાપ્ત થાય આયુષ્યકર્મ વચારીને વેદનીયાદિ કર્મ વચારીને વેદનીયાદિ કર્મની સમાન સ્થિતિવાળું કરીને એકીમાથે તે સર્વ અપાવે છે, જેમ કહેનામા આવે, તો હસ્તસ્થિતિવાળાને દીર્ઘ સ્થિતિવાળાની સમાન કરવાથી અપૂત આગમ દોષ પ્રાપ્ત થાય માટે મુમુક્ષુ જીવના કર્મોના ક્ષય અનુક્રમે કહેવોજ યોગ્ય છે, એમલે કે પ્રથમ આયુષ્યનો ક્ષય અને પછી બાકીના ત્રણે કર્મોના ક્ષય થાય છે.

આચાર્ય — એમ તારા કહેવા પ્રમાણે જો પ્રથમ આયુષ્યનો ક્ષય થાય, અને પછી અનુક્રમે બીજા કર્મોના ક્ષય થાય, તો સસારમા રહેનાના હેતુભૂત આયુષ્યના અભાવે ક્ષીણકર્મી જીવ રોપ કર્મોના ક્ષય કરવાને સસારમા કેવી રીતે રહી શકે ? આયુષ્યના અભાવે તે જીવ મોક્ષ પામે, એમ કહેનામા આવે, તો તે અચોગ્ય છે, કારણ કે આયુષ્યનો ક્ષય થયા છતાં પણ વેદનીયાદિ કર્મો જીવને હોય છે, એમલે કર્મસંહિત જીવ મોક્ષે કેવી રીતે જાય ? “ સર્વ કર્મોના ક્ષય થવાથીજ મોક્ષ થાય છે ”

શિષ્ય — ચારે એ જો પક્ષમા કયો પક્ષ સત્ય માનના યોગ્ય છે ?

આચાર્ય — જે જીવના ચારે કર્મ સ્વભાવથીજ તુલ્ય સ્થિતિવાળા હોય, તે જીવ સમુદ્ધાત કર્યા ગિરાય એકી માથે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરીને મિદ્ધ થાય છે, પરંતુ જે જીવને આયુષ્ય કર્મ થોડું હોય, તથા રોપ કર્મ તેનાથી વધારે હોય, તે જીવ અપવર્તના કર્મશુદ્ધી કર્મ ત્રયને સમુદ્ધાત પામીને આયુષ્યની સમાન કરે છે.

શિષ્ય — એ પ્રમાણે તે કૃતનાશાદિ દોષો પ્રાપ્ત થશે.

આચાર્ય — કૃતનાશાદિ દોષોના પરિહાર પૂર્વે (૨૦૪૮મી ગાથામા) ઉપક્રમ

કાળના વિચારમાં કર્યો છે, તે પ્રમાણે અહીં પણ સમજવો. આ સબધમાં ઉપક્રમ જો ન માનવામાં આવે, તો અભોક્ષાદિ દાષો પ્રાપ્ત થાય

શિષ્ય — વેદનીયાદિ કર્મ અતિ બહુ અને આયુષ થોડું છે, એવો નિયમ શા કારણથી છે ? એથી ઉલટું આયુષ અતિ બહુ અને વેદનીય થોડું એવો નિયમ કેમ નથી ?

આચાર્ય — આયુષના બધનો પરિણામ કેમ એવાજ પ્રકારનો છે, કે જેથી છેવટે તે આયુષ વેદનીય આદિ કર્મની અપેક્ષાએ થોડું અથવા સમાન રહે છે, પરંતુ અધિક નથી હોતું કારણ કે આયુષનો બધ કાળ અન્તર્મુહુર્ત માત્ર હોવાથી બધ પરિણામના સ્વભાવથી તેના અધુન બધ થાય છે, અને વેદનીયાદિ કર્મ ધ્રુવબધી હોવાથી તેના બધનો પરિણામ તેવો નથી તેથી આયુષજ થોડી સ્થિતિવાળું રહે છે, વેદનીયાદિ કર્મ તેણે નથી રહેતું.

કેવળીસમુદ્ધાત પામેલો જીવ, આયુષથી અધિક વેદનીય આદિ કર્મોનું અપવર્તન કરીને બધન વડે અને સ્થિતિવડે આયુષની સમાન કરે છે. અહીં બધન તે કર્મ દ્રવ્ય જાણવા અને સ્થિતિ તે કાળ સમજવો. વિશિષ્ટ-લિંગના નિષેધવડે સમાન કરીને સર્વ કર્મ અન્તર્મુહુર્તની સ્થિતિવાળા કરે છે, એટલે કે વેદમાન આયુષના જેટલા સમય અવશેષ હોય, તેટલા સમય પ્રમાણ ગુણમેષિવડે પ્રતિ સમય અસખ્યાત ગુણાદલનિષે કરીને વેદનીયાદિ ત્રણ કર્મને અપાવતા ચરમ સમયે સર્વ અપાવે છે. વેદનીય આદિ ત્રણ કર્મને અપાવવાની ગુણમેષિની સ્થાપના આ પ્રમાણે છે.

આયુષની ગુણમેષિ નથી થતી, તે તો જેણે બાંધ્યું હોય, તેજુજ વેળાય છે તેથી તેની સ્થાપના આ પ્રમાણે છે. ૩૦૩૮ થી ૩૦૪૭

હવે “ જીહ્વકલ્પા સારીયા ” કથાદિ ગાથાના ઉત્તરાર્ધની વ્યાખ્યા કરે છે.

કમ્મલહુયાપ સમઓ મિત્રમુહુવાવસેસઓ કાલો ।

અન્ને જહ્નમેય છમ્માસમુકોસમિચ્છવિ

॥ ૩૦૪૮ ॥

ત નાડનન્તરસેલેસિવયણઓ જ ચ પાઠિહારી ।

પચ્ચપ્પમેવ સુપ્પ રહરા ગહણ પિ હોજ્ઞાદિ

॥ ૩૦૪૯ ॥

વત્પાવપસેસાદિયકમ્મસમુગ્ગાયણ સમુગ્ગાઓ ।

તં ગન્તુમણો પુવ્વ આવજ્ઞીકરણમન્મેદ

॥ ૩૦૫૦ ॥

આવજ્ઞણમુવઓગો વાવારો વા વદત્તપાર્દય ।

અતોમુહુચમેચ કાઝ કુલ્લ સમુગ્ગાય

॥ ૩૦૫૧ ॥

આયુર્ધર્મની લાગુતાનો સમય અન્તર્ભૂર્તકાળ અવશેષ રહે (ત્યારે કેનગી સમુદ્ધાત કરે છે.) બીજા આચાર્યો એટલો કાળ જનન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી છ માસ પર્યંતનો માને છે, તે માન્યતા યોગ્ય નથી, કેમકે સમુદ્ધાતાન્તર શૈનેશીકરણ પ્રાપ્ત થાય છે, એ વચનથી (આગમવિરોધ થાય છે.) વળી જે પ્રાતિહાર્ય વિગેરેનું પ્રત્યર્પણ શ્રુતમા કહ્યું છે, અન્યથા તેનું ગ્રહણ પણ થાય આયુ સિવાયના ગેય અતિક કર્મનો સમ્યક્ પ્રકારે અત્યંત ધાત, તે સમુદ્ધાત કહેવાય. ને સમુદ્ધાત પામવાની ઈચ્છાનાળો છવ પ્રથમ આવર્તિતકરણ કરે છે. એટલે સમુદ્ધાત કરવા માટે પ્રથમ અન્તર્ભૂર્ત સુધી આનર્જન એટલે ઉપયોગ અથવા વ્યાપાર કરીને પછી સમુદ્ધાત કરે છે. ૩૦૪૮ થી ૩૦૫૧

જનન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અન્તર્ભૂર્ત પ્રમાણ ધોનાતુ આયુ અવશેષ ત્રણીને આયુથી અધિક સ્થિતિવાળા વેદનીયાદિ કર્મોની સ્થિતિનો વિચાર કરનાને કેનગી ભગવાન સમુદ્ધાત આરંભે છે બીજા આચાર્યો જનન્યથી અન્તર્ભૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી છ માસ પર્યંતનું આયુ અવશેષ રહે ત્યારે કેનગી સમુદ્ધાત કરે છે, એમ માને છે, તે માન્યતા આગમ વિરોધ હોવાથી અયોગ્ય છે, કારણકે સમુદ્ધાત પછી શૈનેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે અને શૈનેશી અવસ્થા પછી શ્રેક્ષ ગમન થાય છે, એટલે છ માસનું આયુ કયાથી અવશેષ રહે? નગી સમુદ્ધાતથી નિવર્તિને શરીરસ્થ ૭વરે પ્રતિકાર-પીઠદન નિગેતુ પ્રત્યર્પણ કરનાતુ પજ્ઞાપના સૂત્રમા કહ્યું છે, તે કેની રીતે રહે? અન્યથા છ માસ આયુ અનગેય હોય, તો તે સર્વનું ગ્રહણ પણ થાય, પરંતુ એવું કંઈ ત્યા સુત્રમા નહીં, મટે અન્તર્ભૂર્ત આયુ અનગેય રહે, ત્યારે જ સમુદ્ધાત કરે છે, એ માન્યતા અગમસમ્મત છે. આયુ કરતા અધિક સ્થિતિવાળા વેદનીયાદિ કર્મનો સમ્યક્ પ્રકારે અત્યંત ધાત કહે તે સમુદ્ધાત કહેવાય, તે સમુદ્ધાત પામવાની ઈચ્છાનાળો છવ પ્રથમ આવર્તિતકરણ કરે છે. એટલે કે સમુદ્ધાત કરવા માટે પ્રથમ “મારે હવે આ કંઈ જોઈએ” એવા પ્રકારનો કેવળીનો જે ઉપયોગ તે અથવા ઉત્થાનગિકામા કર્મ પ્રક્ષેપરૂપ વ્યાપાર તે આનર્જિતકરણ કહેવાય. એ આવર્તિતકરણ અન્તર્ભૂર્ત સુધી કરીને પછી કેવળી સમુદ્ધાત કરે છે ૩૦૪૮ થી ૩૦૫૧

હવે દહ કવાહે ઇત્યાદિ ગાથાતુ વ્યાખ્યાન કરે છે

હ દાહાયલોગતગામિણ સો સદેહવિસ્ત્રમ ।

પદમસમયમ્મિ દહ કરેઈ વિદ્યમ્મિ ચ કવાહ ॥ ૩૦૫૨ ॥

તદ્યસમયમ્મિ મંથ ચરત્પણ લોગપૂરણ કુણઈ ।

પરિલોમ સાદરણ ફાવ તો હોઈ દેહત્યો ॥ ૩૦૫૩ ॥

ન ફિર સમુદ્ધાયગઓ મળ વર્ડજોગપ્પઓયણ કુણટ ।

ઓરાલિયજોગ પુણ જુજઈ પદમદમે સમણ ॥ ૩૦૫૪ ॥

રમયવવાવારાઓ તમ્મોસ વિતિ-છટ્ટ-સત્તમણ ।

તિ-ચરત્ય-પચમે કમ્મય તુ તમ્મત્તવેદ્દાઓ ॥ ૩૦૫૫ ॥

વિણિવત્તસમુગ્ગાઓ નિત્તિ વિ જોઈ ત્રિણો પઠ્ઠેજ્ઞ ।

સત્તમસચ્ચામોસ ચ સો મળ તહ વર્ડજોગ ॥ ૩૦૫૬ ॥

ઓરાલિયકાઓગ મમનાઈ પાદિહારિયાણ વા ।

પચ્ચપ્પળં કરેજ્ઞા જોગનિરોઈ તઓ કુરુપ	॥ ૩૦૫૭ ॥
ફિં ન સજોગો સિજ્ઞહ સ વધહેડ તિ જ સજોગો ય ।	
ન સમેદ પરમમુક્ક સ નિજ્જરાકારણ જ્ઞાણં	॥ ૩૦૫૮ ॥
પજ્જવપિત્તસન્નિસ્સ જત્તિયાઈ જહન્ન જોગિસ્સ ।	
હોંતિ મળોદવાઈ તવાવારો ય જન્મત્તો	॥ ૩૦૫૯ ॥
તદસસલુગુણવિહીણ સમણ સમણ નિરુપમાણો સો ।	
મળસો સદ્ધનિરોઈ કુણઢ અસલ્લેક્ખસમણ્ઠિ	॥ ૩૦૬૦ ॥
પજ્જત્તમેત્તચિંદિયજહલ્લવજ્જોગપજ્જવા જે હ ।	
તદમલ્લગુણવિહીણે સમણ સમણ નિરુપતો	॥ ૩૦૬૧ ॥
સત્તવજ્જોગરોહ સત્તાઈર્ણિ કુણઢ સમણ્ઠિ ।	
તત્તો ય મુદ્ધમવપ્પયસ્સ પદમસમયોવ વલ્લસ્સ	॥ ૩૦૬૨ ॥
જો ત્તિર જહલ્લજોગો તદમલ્લેક્ખગુણહીણમેક્કે	
સમણ નિરુપમાણો દેહતિભાગ ચ મુચ્ચતો	॥ ૩૦૬૩ ॥
રુમ્મિ સ કાયજોગ સંલ્લાઈર્ણિ ચેવ સમણ્ઠિ ।	
તો કયજોગનિરોહો સેલેસોભાવયામેહ	॥ ૩૦૬૪ ॥

ઉર્ધ્વ, અધો, દીર્ઘ, લોકાન્તગામી આત્મ પ્રદેશનો હક યોતાના હેલુપ્રમાણ પહેાળો તે કેવળી પહેાના સમયમા કરે, બીજા સમયે પૂર્વ પશ્ચિમ દેવાવીને કપાટ કરે, ત્રીજા સમયે દક્ષિણોત્તર દિશામા દેલાવીને મથાન કરે. એ પ્રમાણે લોક કાંઈ ન્યૂન પૂરાય છે અને ચોથા સમયે જીવ અને પ્રુદગયતુ સમથેગી ગમન હોવાથી આત્મના પૂર્વા વિતાના રહે છે. આન્તર પૂર્ણને લોક પૂર્ણ કરે. તે પછી પ્રતિયોગપણે મહારણ કરીને હેલુમા રહે. સમુદ્ધાત પામેલ કેવળી પ્રયોજનના અભાવથી મનોરોગ તથા વચનરોગનો વ્યાપાર નજ કરે, પરંતુ આત્મિક કાયયોગ પહેલા તથા આત્મા સમયે વ્યાપારે છે બીજા છુડા ને સાતમા સમયે ઉલ્લય યોગના વ્યાપારથી એા રિક્તિમયોગ વ્યાપારે છે, અને ત્રીજા ચોથા તથા પાંચમા સમયે માત્ર કાર્મેલુયોગજ વ્યાપારે છે, કેમકે ત્યા માત્ર તે ત્રીજા ચેષ્ટા હોય છે. સમુદ્ધાતથી નિવર્ત્યા બાદ કેવળી અત્યુદ્ધત સુધી સસારમા રહે છે ત્યા ત્રણે યોગનો વ્યાપાર કરે છે, તેમા સત્ત અને અસત્તામૃષા મનોયોગ તથા વચનયોગ વ્યાપારે છે, અને આત્મિક કાયયોગ વડે ગમનાદિ તથા પ્રાતિહર્ષ વિગેરેતુ પ્રત્યક્ષ કરે છે, અને તે પછી એ સર્વ યોગોનો નિરોધ કરે છે. યોગસંહિત જીવ કેમ ન મોક્ષ પામે ? એમ પૂછવામા આવે, તો તે યોગ બંધનો હેતુ છે, વળી સયોગી જીવ નિર્જરાના કારણભૂત પરમ શુદ્ધ ધાનને ન પામે, તેથી તે સયોગી સિદ્ધ ન થાય. જ્વન્યરોગત્રાગા પર્યાપ્ત સત્તી પચેન્નિયના જેટલા મનો દ્રવ્ય હોય છે, અને જેટલો તેનો વ્યાપાર હોય છે, તેથી અસંખ્યાતગુણી । સમયે સમયે તે કેવળી મનનો નિરોધ કરતા અસંખ્યાત સમયે સર્વથા નિરોધ કરે તે પછી પર્યાપ્ત બે ઇન્દ્રિયના જ્વન્ય વચન યોગના બે પદ્યો હોય, તેથી અસંખ્યાતગુણાહીન પદ્યો સમયે સમયે રૂઢતા અસંખ્યાત સમયે સર્વ વચન યોગનો નિરોધ કરે, તે પછી પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન થએલા સૂક્ષ્મ પનકનો બે જ્વન કાયયોગ હોય

તેથી અસંખ્યાત ગુણો હીન દરેક સમયે રૂપતા અને દેહના ત્રીજા ભાગને મુક્તતા અસંખ્યાત સમયે તે સંપૂર્ણ કાયથોગને રૂપે કાયથોગનો નિરોધ કરીને પછી શૈલેશીભાવ પામે છે ૩૦૫૨ થી ૩૦૬૪

હવે શૈલેશી શબ્દનો અર્થ, તેનું કાળમાન અને ત્યાં કયુ ધ્યાન હોય, તે કહે છે.

સેલેસો કિલ મેરુ સેલેસી હોઈ જા તહાડચલયા ।

હોડ વ અસેલેસી સેલેસીહોઈ ચિરયાપ ॥ ૩૦૬૫ ॥

અહવા સેલો ઘ ઇસી સેલેસી હોઈ સોડિચિરયાપ ।

સે વ અલેસી હોઈ સેલેસીહોયડલોવાઓ ॥ ૩૦૬૬ ॥

સીલં વ સમાહાર્ણ નિચ્છયઓ સવસવરો સો ય ।

તસ્સેસો સીલેસો સેલેસી હોઈ તદવત્યા ॥ ૩૦૬૭ ॥

હસ્સવવરાઈ મન્સેણ જેણ કાલેણ પચ મળ્ણતિ ।

અચ્છઈ સેલેસિગઓ તત્તિયમેત્ત તઓ કાલ ॥ ૩૦૬૮ ॥

તણુરોહારંભાઓ ક્ષાયઈ મુદ્ધુપકિરિયાનિયઈ સો ।

ઘોચ્છન્નકિરિયમપ્પઢિવાઈ સેલેસિકાલ્મમ્મ ॥ ૩૦૬૯ ॥

શૈ'શ એટલે એક, તેની પેઠે જે અવસ્થામાં સ્થિરતા હોય, તે શૈલેશી. અથવા અશૈલેશ એટલે શૈલેશની પેઠે સ્થિરપણુ થાય તે શૈલેશી. અથવા સ્થિરતા વડે શૈલની પેઠે ન્દપિ, જે અવસ્થામાં થાય તે શૈવિ ॥ અથવા જે અવસ્થામાં તે અલેશી થાય, તે અને લોપ થનાથી શૈલેશી. અથવા શીવ એટલે સમાધાન યા નિશ્ચયથી સર્વ સવર, તેનો જે ઇશ તે શીલેશ તેની અવસ્થા તે શૈલેશી ॥ પાય દ્રસ્વ અક્ષરેા જે મધ્યમકાળે બોલાય, તેટલો કાળ માત્ર શૈલેશી ગત જલ રહે છે, કેમકે તેનો તેટલોજ કાળ છે. કાયથોગનો નિરોધ કરવાના સમયથી માંડીને તે સૂક્ષ્મક્રિયા નિવૃત્તિરૂપ ધ્યાન કરે છે. અને (સર્વ થોગનો નિરોધ કર્યા પછી) શૈલેશી કાળમાં બુદ્ધિજન ક્રિયા અપ્રતિ પાતિ ધ્યાન કરે છે. ૩૦૬૫ થી ૩૦૬૯

મનના અભાવે ધ્યાન કેવી રીતે થાય ? તે માટે કહે છે

જ્ઞાણ મળોવિસેસો તદભાવે તસ્સ સમયો વત્તો ।

મળ્ણઈ મળિયં જ્ઞાણ સમપ વિવિદે વિ કરણંમિ ॥ ૩૦૭૦ ॥

મુદપ્પયત્તવાવારણ નિરોહો વ વિજ્ઞમાણાણ ।

જ્ઞાણ કરણાણ મય ન વ ચિત્તનિરોહમેત્તામ ॥ ૩૦૭૧ ॥

હોજ્જ ન મળોમય વાઈયં વ જ્ઞાણ જિણસ્સ તદભાવે ।

કાયનિરોહપ્પયત્તસભાવમિદ્દ કો નિવારેઈ ? ॥ ૩૦૭૨ ॥

જઈ છઝમત્યસ્સ મળોનિરોહમેત્તપ્પયત્તય જ્ઞાણ ।

કિદ્દ કાયજોમરોહપ્પયત્તયં હોઈ ન જિણસ્સ ? ॥ ૩૦૭૩ ॥

આહાભાવે મળસો છઝમત્યસ્સેવ ત ન જ્ઞાણ સે ।

અઈ તદભાવે વિ મયં જ્ઞાણ ત્ત કિં ન મુત્તસ્સ ? ॥ ૩૦૭૪ ॥

અથ મર્ડ મુત્તસ્સ હિ ન કાયરોહ્ણપ્પચસન્નાવો ।

एव चित्ताभावे कत्तो व तओ जिणस्सावि ? ॥ ૩૦૭૫ ॥

હોજ્ઞ વ કિંચિમ્મત્ત ચિત્ત મુત્તસ્સ સવહા ન જિમે ।

जइ मुत्तस्स न ज्ञाण जिणस्स त दूरएण ॥ ૩૦૭૬ ॥

જુત્ત જ છત્તમત્થસ્સ કરણમેત્તાણુસારિનાણસ્મ ।

तदभावमि पयत्तामाओ न जिणस्स सो जुत्तो ॥ ૩૦૭૭ ॥

છત્તમત્થસ્સ મળોમેત્તવિહિયજત્તસ્સ જઈ મય જ્ઞાણ ।

किं त न जिणस्स मय केवलविहियप्पयत्तस्स ? ॥ ૩૦૭૮ ॥

પુત્તપભોગઓ ચિં ય કમ્મવિણિજ્જરણદેહઆ આ પિ ।

सहस्यबहुत्ताओ तह जिणचदागमाओ य ॥ ૩૦૭૯ ॥

વિચાઅભાવે વિ સયા મુહૂમોવરયકિરિયાઈ મળતિ ।

जीवोपभोगसन्भावओ भवत्यस्स ज्ञाणाई ॥ ૩૦૮૦ ॥

જઈ અમળસ્સ વિ જ્ઞાણ કેવલિણો કીસ ત ન સિદ્ધસ્સ ? ।

भण्णइ ज न पयत्तो त स जओ न य निराद्धव ॥ ૩૦૮૧ ॥

પનની કોણ પણ એ નિશ્ચય અવસ્થા નિરોધ તે ધ્યાન કહેવાય છે. કેનગીને મનનો અભાવ હોય છે, તેવી તેમને ધ્યાનનો સહયોગથી હોય ? એમ પૂછામાં આવે તો તેનો ઉત્તર કહીએ છીએ કે સિદ્ધાન્તમાં નણે પ્રકારના યોગમાં ધ્યાન કહ્યું છે (કેવળ મન વિશેષજ ધ્યાન છે એમ નહિ, નયન અને કાયાના વ્યાપારમાં પણ ધ્યાન કહ્યું છે.) કાણુ કે મન વાન અને કાયારૂપ નિવમાન કાર્યોત્તો મુદ્ધ પ્રયત્ન વડે વ્યાપાર નેને ભગ વન્તોએ ધ્યાન માન્યુ છે, ચિત્તના નિરોધ પ્રાપ્તિજ ધ્યાન નહીં માન્યુ અને તેથી કરીને મનના અભાવે જિનેશ્વરને મન મળેથી અને નયન સખા ॥ ધ્યાન ભને ન હોય, પરંતુ નય નિરોધ પ્રયત્ન રૂપ સ્વસ્થાવસ્થા ધ્યાન, તેનો અર્થ કોણુ નિષેધ કરી મકે છે ? વળી જો છદ્મસ્થને મનોનિરાધ માત્ર પ્રયત્ન રૂપ ધ્યાન છે, તો જિનેશ્વરને મયોગનો નિરોધ કરેનારૂપ પયત્નવાળુ ધ્યાન કેમ ન હોય ? (હોયજ) જિનેશ્વરને મનના અભાવે છદ્મસ્થની પેકે તે (સૂક્ષ્મ ક્રિયા નિવૃત્તિવાદિ) 'યાન સ મનતુ નથી, મનના અભાવે પણ જો ધ્યાન માનતા હો, તો સુતેજા છત્તને પણ તે કેમ નહીં માનતા ? (મનનો અભાવ ત્યાં પણ મમાન છે) અથવા એમ કહેનામાં આવે કે સુનેના છત્તને કાયનિરોધ પ્રતિષ્ઠાના પ્રયત્નનો સમાવ નથી, (તેથી તેને યાન નહીં, અને જિનેશ્વરને તેના પ્રયત્નનો સમાવ છે, તેથી તેમને તે 'યાન છે એમ કહેનામાં આવે તો) જિનેશ્વરને પણ ચિત્તના અભાવે તે કાયનિરોધના પ્રયત્નનો મૂલ્યાનકારથી હોય ? અથવા સુનેનાને કિચિત્ માત્ર મન હોય, જિનેશ્વરને તો તે સર્વથા નહીં અને તેથી જો સુતેવાને ધ્યાન નહીં, તો જિનેશ્વરને તો દૂરજ રહ્યુ આ યોગ છે કે મનરૂપ કાણુમાનાનુસારી જ્ઞાનવાળા છદ્મસ્થને સુસ્થાવસ્થા માં મનકરણના અભાવે કાયનિરોધના પ્રયત્નનો અભાવ છે, પરંતુ જિનેશ્વરને તે યોગ્ય નથી (મનના અભાવે પણ તેમને કેનગીજ્ઞાન છે) વળી મનોમાત્ર વિહિત યત્નવાળા છદ્મસ્થને જો ધ્યાન માન્યુ છે, તો કેવળજ્ઞાનથી વિહિત પ્રયત્નવાળા જિનેશ્વરને તે કેમ નથી માન્યુ ? હવેમ્થ કેવળી ચિત્તનો અભાવ છતાં પણ હુ મેશા સૂક્ષ્મ ક્રિયા નિવૃત્તિ

અને ઉપરાંત ક્રિયા પ્રતિપાતિ એ બે ધ્યાન કહ્યા છે, કેમકે તે અવસ્થામા તથાવિધ જનના સ્વભાવથી પૂર્વાવેદિન ધ્યાનના મસ્કારથી અને કર્મનિર્જરાના હેતુથી તથા 'ધ્યૈ' ધાતુરૂપ શબ્દના બહુ અર્થથી જિનેશ્વરના આગમમા તે બે ધ્યાન કહ્યા છે. જો અમનસ્ક કેવળીને ધ્યાન મનાય છે, તો સિદ્ધને તે કેમ નથી માનતા ? એમ પૂછવામા આવે, તો તેમને કરણના અભાવે પ્રયાન નથી અને કોઇ યોગનો નિરોધ પણ કરવાનો નથી, તેથી તેમને ધ્યાન નથી. ૩૦૬૦ થી ૩૦૮૧

હવે શૈલેશી અવસ્થામા શુ કરે છે ? તે કહે છે

તદસત્ત્વેજ્ઞગુણાણ્ ગુણસેદીણ્ રહ્ય પુરા કમ્મ ।

સપ્મ સપ્મ સ્વય કમત્તો સેલેસિકાલેણ ॥ ૩૦૮૨ ॥

સઘ સ્વમેઽ ત પુગ નિલ્લેકં કિંચિદુચરિમે સપ્મ ।

કિંચિચ્છ હૌઽ ચરિમે સેલેસીણ્ તય વોચ્છ ॥ ૩૦૮૩ ॥

મણુગઙ્-જાઙ્-તસ-ચાયર ચ પજ્જત-સુભયમાણ્ઙ ।

અન્નપરવેયણિજ્ઞ નરાડમુચ્ચ જતોનામ ॥ ૩૦૮૪ ॥

સમયઓ જિગનાપ નરઅપુઘી ય ચરિમમયમ્મિ ।

સંસા જિગસંતા ઓ દુચરિમસમયમ્મિ નિદ્ધનિ ॥ ૩૦૮૫ ॥

ઓગઙ્ઘિયાહિ સઘાર્હિ ચપ્પઙ્ વિગ્ગઙ્ઘાર્હિ જ મણિય ।

નિત્તેસનયા ન જહા દેસચાણ્ણ સો પુવ્વ ॥ ૩૦૮૬ ॥

તરેનાદ્દહ્યાઈયા મ્મવત્ત ચ વિગિયત્તપ્પ સમય ।

સમ્મત્ત-નાળ-દસણ-સુદ્ધ-સિદ્ધત્તાઈ મોત્તર્ગ ॥ ૩૦૮૭ ॥

અમ ધ્યાન ગુણી ગુણશ્રેણિમાં પૂર્વે એવું તે કર્મ કેવળી કાળે અતુલને મમયે મમયે ખપાવે છે. તે સર્વ ખપાવે છે, અને કિંચિત્ ઉપગિમ મમયે નિરપ થાય છે, તથા કિંચિત્ શક્તેશી અવસ્થામા અન્ન મમયે થાય છે, તે હવે કદીય મનુષ્યગતિ-પર્યોન્દીય જાતિ-વસનામ-આદર નામ-પયસિ નામ-સુખમ નામ-આદેય નામ-મેમાથી એ વે-નીય-મનુષ્યાયુ-હિચ્ચ-ગોત્ર-યમ નામ-જિનનામ હોય તો તે, અને મનુષ્યાયુપૂર્વ (એ તેર પ્રકૃતિ તીર્થકર) અન્ન મમયે ખપાવે છે, અને સમાન્ય કેવળી તો જિનનામ શિવાય ગેય આર પ્રકૃતિઓ અરમ સમયે ખપાવે છે. વળી ઓગારિજાદિ શરીરગ્રય સર્વયા પ્રમયે નિરોપપત્તે ત્યજે છે, પણ પૂર્વે જેમ તે દેશ ત્યાગથી (સધાન-સે રહે) તજતા હતા તેમ નહિ. મોક્ષે જતા તે જીવને મગ્ધકૃત્વ-જ્ઞાન-દર્શન-સુખ-અને મિદ્ધ સિનાય ઓગિયકાં લાવે તથા લભ્યત્વ યુગપત્ નિર્ભૂત પામે છે. (કેમકે સિદ્ધે તો મમયે ના અમયે-સિદ્ધના જીવ લભ્ય નથી અને અલભ્ય પણ નથી) ૩૦૮૨-થી-૩૦૮૭

આ સ્થળે, ઓદારિમાદિ શરીરોનો મર્ચથા ત્યાગ કેવી રીતે થતો રહે ? કેમકે કર્મસતાન અનાદિ છે, અને અનાદિ હોય તે અનન્ત હોય છે. ઇત્યાદિ શકા સમાધાન પ્રતિપાદન કરનારી નળસતાળોડળાદિ ઇત્યાદિ બાનીસ શાથાઓ છે, તે પૂર્વે છઠ્ઠા મનુષ્યર વાદમાં ઘણે ભાગે વિસ્તારથી કહી છે, એટલે ફરી અહીં નથી કહેતા

હવે કેટલા કાળે સિદ્ધ થાય? ઇત્યાદિ કહે છે.

રિજુસેદીપદિવજો સમયપરસતર અફુસમાળો ।

एगसमएण सिज्झइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ ૩૦૮૮ ॥

સન્વાઓ લઢ્દીઓ જ સાગારોવઓગલાખાઓ ।

तेणेह सिद्धलद्धी जप्पज्झइ तदुवउत्तस्स ॥ ૩૦૮૯ ॥

एव च गमइ धुवं तरतमजोगोवओगया तस्स ।

जुगवोवओगभावे सागारविसेसणमजुच ॥ ૩૦૯૦ ॥

अहव मई सव चिय सागार से अओ अदोसो चि ।

नाण ति दसण ति व न विसेसो त च नो जम्हा ॥ ૩૦૯१ ॥

સાગારમનાગાર લવચ્છણદેય તિ મળિયમિહ વેવ ।

तह नाण-दसणाइ वीसु समए पसिद्धाइ ॥ ૩૦૯२ ॥

પત્તેચાવરણ ત દહરા ચારસવિદોવઓગો ય ।

नाण पचवियण चउदिह दसण वत्तो? ॥ ૩૦૯३ ॥

મળિયમિદેય ય વેવરનાણુરચ્છા મુણતિ સર્વ તિ ।

पावुति सएउ चि य वेवरदिद्वीहिणताहि ॥ ૩૦૯४ ॥

મનુષ્યેષિ પામેલો તે જીવ સમય પ્રદેશ તરને એટલે બીજા સમયા-અવગાહ કરેલા પ્રેક્ષી બીજા પ્રદેશને સ્વપ્ન્યા વિના એજ સમયમા સાકર ઉપયોગે અવિરત-રાત્રિવડેકરીને સિદ્ધ પામે છે સાકાર ઉપયોગના લાભથી સર્વ લેખિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી અહીં તે સાકાર ઉપયોગવ તને સિદ્ધલક્ષિ ઉપજાય છે એ પ્રમાણે તેને (સિદ્ધને) અવશ્ય તરતમ યોગોપયોગના પ્રાપ્ત થાય છે, (અન્ય કાળે સાકારોપયોગ અને અન્ય કાળે અનાકારોપયોગ થાય છે) એકી સાથે બે ઉપયોગ માનવામા આવે, તો (પ્રજ્ઞાપનામા કહેલું) સાગર વિશેષણ અથોગ્ય થાય, તે સિદ્ધને જ્ઞાન-દર્શન સર્વ સાકારમયજ છે, તેથી સાકાર વિશેષણ આપવામા હોય નથી, (કેમકે તે સ્વરૂપ વિશેષણ છે,) જો કે સિદ્ધને કેવળ જ્ઞાન-કેવળ-દર્શન કહેવાય છે, પણ તેમા કંઈ તદ્દાવત નથી એમ કહેવામા આવે, તો તે અથોગ્ય છે, કેમકે સિદ્ધોનુ સાકાર-અનાકારમય લક્ષણ કહેલું છે અને સિદ્ધાન્તમા જ્ઞાનદર્શન જુદા જુદા પ્રસિદ્ધ છે (એટલે બન્નેમા અવિરોધતા કેમ કહેવાય?) વળી બન્નેમા અવિરોધતા માનવાથી પ્રત્યેકના-જ્ઞાન-દર્શનના આવરણ, બાર પ્રકારનો ઉપયોગ, પાંચ પ્રકારે જ્ઞાન અને ચાર પ્રકારે દર્શન, એ સર્વ કયાથી થતે? (નજ થતે.) તથા આજ મથમા આગળ કહેલું છે કે સિદ્ધાત્મા અનત કેવળ દ્રષ્ટિવડે કેવળ જ્ઞાનોપયોગવન્ત થઇને સર્વથા પ્રકારે સર્વ વસ્તુ જાણે છે અને જુએ છે. (આટલે સિદ્ધાત્માને જ્ઞાન-દર્શનની એકતા માનવી તે અથોગ્ય છે.)

પુન બે ઉપયોગની એકતાના સબધમા શક-સમાધાન કહે છે

આહ પિહમાવમ્મિ વિ ચવચ્છા દસણે ય જાણે ય ।

મળિય તો જુગવ સો નણ મળિયમિણ પિ ત મુણમ્ ॥ ૩૦૯૫ ॥

નણામિ દસણમિ ય एत्तो एगनरगमि उवउत्तो ।

સવસ્સ કેવલિસ્સવિ જુગવ દો નત્થિ ઉવઓગા ॥ ૩૦૯૬ ॥

અહ સપ્પસેવ ન કેવલિસ્સ દો કિંતુ કસ્સઈ હવેજ્ઞ ।

સો ય જિણો સિદ્ધો વા ત ચ ન સિદ્ધાહિગારાઓ ॥ ૩૦૯૭ ॥

અહવા પુવદ્દેણવ સિદ્ધમિક્કો ત્તિ કિંચ વિદ્દેણ ।

एत्तो चिय पच्छद्वे वि गमए सवपडिसेहो ॥ ૩૦૯૮ ॥

તો કહમિહેવ મળિયં ઉવઉત્તા દસણે ય નાળે ય ? ।

समुदायवयणमेय उभयनिसेहो य पत्तेय ॥ ૩૦૯૯ ॥

કેવળજ્ઞાન-દર્શનનો પુથગૂ ભાવ માનવામાં આવે, તો પણ કંઈ દોષ નથી, કેમકે દર્શનવડે અને જ્ઞાનવડે સિદ્ધાંતમાં ઉપયુક્ત કહેલ છે, અને તેથી બન્ને ઉપયોગ યુગપત્ સિદ્ધ થાય છે. (જો અન્યમતે) એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તો આ પ્રમાણે પણ કહ્યું છે. તે સાક્ષ્યો. જ્ઞાન અથવા દર્શન એ બેમાંથી એકમાં ઉપયોગવન્ત હોય છે સર્વ કેવળીને એકીસાથ બે ઉપયોગ નથી હોતા. (આ પ્રમાણે જદ્રમાહુસ્ત્રમાંબિએ યુગપદ્ બે ઉપયોગનો નિષેધ કર્યો છે.) સર્વ કેવળીને યુગપદ્ બે ઉપયોગ ન હોય, પરંતુ કોઈને બે હોય અને કોઈને એક હોય. ભવસ્થ કેવળીને એક વખતે એક હોય છે, અને સિદ્ધ કેવળીને એકીવખતે બે ઉપયોગ હોય છે. આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે સિદ્ધના અધિકારથી યુગપદ્ બે ઉપયોગનો નિષેધ કર્યો છે. અથવા નાગમ્મિ દસણમિ ય એ ગાથાના પૂર્વાધે-વડે એક સમયમાં એક ઉપયોગ સિદ્ધ છે, તો પછી બીજા પશ્ચાર્થના કથનવડે શું ? અને તેથી જ પશ્ચાર્થમાં પણ (સર્વ કેવળીને યુગપદ્ બે ઉપયોગ નથી) એમ સર્વનો પ્રતિ-ષેધ જણાય છે. (જો એમ છે, તો) જ્ઞાન અને દર્શનમાં યુગપદ્ ઉપયોગવન્ત છે, એમ શા મટિ કહ્યું છે ? (એમ પૂછવામાં આવે, તો એ કથન સમુદાય અપેક્ષાએ છે. (અનન્તા સિદ્ધોમાંથી કોઈ જ્ઞાનોપયોગી હોય, અને કોઈ દર્શનોપયોગી હોય.) પરંતુ પ્રત્યેકની વિવ-ક્ષામાં તો ઉભય ઉપયોગનો યુગપદ્ નિરોધ છે ૩૦૯૫-થી-૩૦૯૯.

પુન એ સબધમાં શકા-સમાધાન કહે છે

जमपज्जनाइ केवलाइ तेणोमओवओगो त्ति ।

મળ્ણઈ નાય નિઅમો સત્ત વેણોવઓગો ત્તિ ॥ ૩૧૦૦ ॥

ठिइकाल जह सेसदसण-नाणाणमणुओगे वि ।

દિટ્ઠકાલ જહ સેસદસણ-નાણાણમણુઓગે વિ । ॥ ૩૧૦૧ ॥

नणु सनिहणत्तमेय मिच्छावरणरवओ त्ति व जिणस्स ।

इयरेयरवरणया अहवा निकारणायरण ॥ ૩૧૦૨ ॥

एगपराणुवउत्ते तदसवन्नु-दरिसणत्तण न तं च ।

મળ્ણઈ છઝમત્તયસ્સ વિ સમાણમેગન્તરે સવ ॥ ૩૧૦૩ ॥

सवक्खीणावरणो अह मन्नसि केरलो न छउमत्तयो ।

સવક્ખીણાવરણો અહ મન્નસિ કેરલો ન છઝમત્તયો । ॥ ૩૧૦૪ ॥

હવે કેટલા કાળે સિદ્ધ થાય ? ઇત્યાદિ કહે છે.

રિજુસેદીપદિવજ્જો સમયપપસત્તર અફુસમાણો ।

પગસમપણ સિઙ્ગહ અહ સાગારોવત્તો સો ॥ ૩૦૮૮ ॥

સન્વાઓ લહ્ધીઓ જં સાગારોવઓગલામાઓ ।

તેણેહ સિદ્ધલહ્ધી વપ્પજ્ઞહ તદુવત્તસ્સ ॥ ૩૦૮૯ ॥

પવ ચ ગમઈ ધુવં તરતમજોગોવઓગયા તસ્સ ।

જુગવોવઓગમાવે સાગારવિસેસણમજુત્ત ॥ ૩૦૯૦ ॥

અહવ મઈ સઘ ચિય સાગાર સે અઓ અદોસો તિ ।

નાણ તિ દસણ તિ વ ન વિસેસો ત વ નો જમ્હા ॥ ૩૦૯૧ ॥

સાગારમનાગાર લવત્તણદેય તિ મણિયમિહ વેવ ।

તહ નાણ-દસણાહ વીસુ સમપ પસિદ્ધાહ ॥ ૩૦૯૨ ॥

પત્તેયાવરણ ત હ્રરા વારસવિદ્ધોવઓગો ય ।

નાણ પચવિયપ્પ ચજ્ઞિહ દસણ વત્તો ? ॥ ૩૦૯૩ ॥

મણિયમિદેય ય વેવલનાણુવત્તમા મુણતિ સર્વં તિ ।

પારુતિ સદ્ધ તિ ય વેવલદિદ્ધોદિણતારિ ॥ ૩૦૯૪ ॥

અભુ કંઠિ પામેલો તે જીવ સમય પ્રદેશ તરને એટલે ધીજી સમયા-અવગાહ કરેલા પ્રદેશથી ધીજી પ્રદેશને સ્પર્શ્યા વિના એકજ સમયમા સાકાર ઉપયોગે અધિત્ય-શક્તિવડેકરીને સિદ્ધ પામે છે સાકાર ઉપયોગના લાભથી મર્વ લખિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી અહીં તે સાકાર ઉપયોગવ તને સિદ્ધલખિવ ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રમાણે તેને (સિદ્ધને) અવરય તરતમ યોગોપયોગના પ્રાપ્ત થાય છે. (અન્ય કાળે આકારોપયોગ અને અન્ય કાળે અનાકારોપયોગ થાય છે) એકી સાથે બે ઉપયોગ માનવામા આવે, તો (પ્રજ્ઞાપનામા કહેલું) સાગર નિશેષણ અયોગ્ય થાય. તે સિદ્ધને જ્ઞાન-દર્શન મર્વ સાકારમયજ છે, તેથી સાકાર વિશેષણ આપવામા દાય નથી. (કેમકે તે સ્વરૂપ વિશેષણ છે.) એ કે સિદ્ધને કેવળ જ્ઞાન-કેવળદર્શન કહેવાય છે, પણ તેમા કંઈ તત્ત્વવત નથી એમ કહેવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે સિદ્ધોનુ સામાન્ય-અનાકારમય લક્ષણ કહેલું છે અને સિદ્ધાન્તમા જ્ઞાનદર્શન જુદા જુદા પ્રસિદ્ધ છે (એટલે બન્નેમા અવિશેષતા કેમ કહેવાય ?) વળી બન્નેમા અવિશેષતા માનવાથી પ્રત્યેકના-જ્ઞાન-દર્શનના આવરણ, બાર પ્રકારનો ઉપયોગ, પાંચ પ્રકારે જ્ઞાન અને ચાર પ્રકારે દર્શન, એ સર્વ કયાથી થટે ? (નજ થટે.) તથા આજ મથમા આગળ કહ્યું છે કે સિદ્ધાન્તમા જ્ઞાન ત કેવળ દ્રષ્ટિવડે કેવળ જ્ઞાનોપયોગવન્ત થયને સર્વથા પ્રકારે સર્વ વસ્તુ જાણે છે અને જુએ છે. (મારે સિદ્ધાન્તમાને જ્ઞાન-દર્શનની એકતા માનવી તે અયોગ્ય છે.)

પુન બે ઉપયોગની એકતાના સબંધમા શકા-સમાધાન કહે છે

આહ પિદમાવમ્મિ વિ સવત્ત્તા દસણે ય જાણે ય ।

મણિય તો જુગવ સો નણ મણિયમિણ પિ ત મુણસુ ॥ ૩૦૯૫ ॥

નળામ્મિ દસળમ્મિ ચ ઇત્તો ઇગ્ગરગમ્મિ ઉવરત્તો ।

સવસ્સ કેવલિસ્સવિ જુગવ દો નત્તિ ઉવઓગા ॥ ૩૦૯૬ ॥

અહ સત્તસેવ ન કેવલિસ્સ દો કિંતુ કસ્સદ્દ હ્વેજ્જ ।

સો ય જિણો સિદ્ધો વા ત ચ ન સિદ્ધાદિગારાઓ ॥ ૩૦૯૭ ॥

અહવા પુવલ્લેણવ સિદ્ધમિક્કો ત્તિ કિંચ નિરૂપણ ।

ઇત્તો ચ્ચિય પચ્છદ્દે વિ ગમ્મ સવપહિસેહો ॥ ૩૦૯૮ ॥

તો કહમિહેવ મળિયં ઉવરત્તા દસણે ય નાણે ય ? ।

સમુદાયવચ્ચણમેય ઉમ્મયનિસેહો ય પત્તેય ॥ ૩૦૯૯ ॥

કેવળજ્ઞાન-દર્શનનો પૃથગ્ ભાવ માનવામાં આવે, તો પણ કંઈ હોય નથી, કેમકે દર્શનવડે અને જ્ઞાનવડે સિદ્ધતામાં ઉપયુક્ત કહેલ છે, અને તેથી બન્ને ઉપયોગ યુગપત્ત સિદ્ધ થાય છે. (જો અન્યમતે) એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તો આ પ્રમાણે પણ કહ્યું છે. તે સામળો. જ્ઞાન અથવા દર્શન એ બેમાંથી એકમાં ઉપયોગવન્ત હોય છે સર્વ કેવળીને એની સાથે બે ઉપયોગ નથી હોતા (આ પ્રમાણે ભદ્રમાહુસ્ત્રામિએ યુગપદ્ બે ઉપયોગનો નિષેધ કર્યો છે.) સર્વ કેવળીને યુગપદ્ બે ઉપયોગ ન હોય, પરંતુ કોઈને બે હોય અને કોઈને એક હોય. ભવસ્થ કેવળીને એક વખતે એક હોય છે, અને મિદ્ધ કેવળીને એની વખતે બે ઉપયોગ હોય છે. આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે, તો તે અધોગ્ય છે, કેમકે સિદ્ધતા અધિકારથી યુગપદ્ બે ઉપયોગનો નિષેધ કર્યો છે. અથવા નાગમ્મિ દસળમ્મિ ચ એ ગાથાના પૂર્વાધે-વડે એક સમયમાં એક ઉપયોગ સિદ્ધ છે, તો પછી બીજા પશ્ચાર્તના કથનવડે શું ? અને તેથી જ પશ્ચાર્તમાં પણ (સર્વ કેવળીને યુગપદ્ બે ઉપયોગ નથી) એમ સર્વનો પ્રતિ-ષેધ જણાય છે. (જો એમ છે, તો) જ્ઞાન અને દર્શનમાં યુગપદ્ ઉપયોગવન્ત છે, એમ શા મટે કહ્યું છે ? (એમ પૂછવામાં આવે, તો એ કથન સમુદાય અપેક્ષાએ છે, (આનન્દા સિદ્ધોમાંથી કોઈ જ્ઞાનોપયોગી હોય, અને કોઈ દર્શનોપયોગી હોય) પરંતુ પ્રત્યેકની વિષ-ક્રીમાં તો ઉભય ઉપયોગનો યુગપદ્ નિરેવ છે ૩૦૯૫-થી-૩૦૯૮.

પુન એ સબધમાં શકા-સમાધાન કહે છે

જમપજ્ઞાન્દ કેવલાદ્ તેણોમઓવઓગો ત્તિ ।

મળ્ણદ નાય નિઅમો સવ તેણોવઓગો ત્તિ ॥ ૩૧૦૦ ॥

વિદ્કાલ જહ સેસદસણ-નાણામણુઓ વિ ।

દિટ્ઠમવત્તયાણ તહ ન હેદ્દ કિં કેવઠાણે પિ ? ॥ ૩૧૦૧ ॥

નણુ સનિહણત્તમેય મિચ્છાવરણત્તઓ ત્તિ વ જિણસ્સ ।

ઇયેયરાવરણયા અહવા નિકારણાવરણ ॥ ૩૧૦૨ ॥

ઇયરાણુવરણે તદસવન્નુ-દરિમણત્તણ ન તં ચ ।

મળ્ણદ છઝમત્તયસ્સ વિ સમાણમેગ્ગરે સવ ॥ ૩૧૦૩ ॥

સવક્કીણાવરણો અહ મન્નસિ કેવલો ન છઝમત્તયો ।

ઉમઓવઓગવિન્ધો તો છઝમત્તયસ્સ ન જિણસ્સ ॥ ૩૧૦૪ ॥

દેસતલવ અજુત જુગવ કસિયોમબોવઓગિત ।

દેસોમબોવઓગો પુણાઈ પતિસિગ્ગણ કેં સે ? ॥ ૩૧૦૫ ॥

અહ જમિષ નોવરતો ત નતિય તઓ ન દસણાડતિયે ।

અતિય જુગવોવઓગો તિ ફોડ સાહૂ કહ વિગલો ? ॥ ૩૧૦૬ ॥

ઢિડકાલવિસગાઓ નાળાળ ન વિય તે ચરણાળી ।

एए सइ छउमत्थो अतिय न य तिवदसणी समए ॥ ३१०७ ॥

કેવળજ્ઞાન-દર્શન અપર્યવસિત હોવાથી તે બન્નેનો યુગપદ ઉપયોગ છે. (એમ કહેવામા આવે, તો તેનો ઉત્તર) કહીએ છીએ કે એનો કંઈ નિયમ નથી, વિવિધતા હોવાથી સર્વકા ઉપયોગ છે (કારણ કે) જેનું ચેત્ત્વજ્ઞાન-દર્શનોનો સ્વસ્થિતિ કાળ પર્યન્ત ઉપયોગ નહિ છતાં પણ તેનું અનસ્થાન જણાય છે, તેવી રીતે કેવળ જ્ઞાન-દર્શનનું પણ કેમ ન હોય ? એ પ્રમાણે (કેમસર ઉપયોગ માનવાથી કેવળ જ્ઞાન-દર્શનને પ્રતિ સમય) શાન્તપણુ પ્રાપ્ત થયો, અથવા જિનેયરને થએલો આવરણનો ક્ષય તે મિથ્યા થયો. પરસ્પર આનંદ રૂપ થયો, અથવા નિષ્કારણ આનંદ રૂપ, બેનાથી એકનો ઉપયોગ નહિ હોતે અસર્વજ્ઞાણ અને અસર્વદર્શિપણુ થયો (એમ કહેવામા આવે, તો તેનો ઉત્તર) કહીએ છીએ કે એનાનો ઉપયોગમા એ સર્વ (દાવખાળ) હજીઅને પણ સમાન છે. કેવળી સર્વથા ક્ષીણાવરણ છે, હજીરથ તેવો નથી, તેથી એવો ઉપયોગમા આનંદ યુક્ત હોવાથી હજીરથને વાત છે, જિનેયરને નથી, (કેમકે તે આવરણનહિત છે) અને જો તે માનવો હોય, તો (હજીરથને) દેશથી આવરણનો ક્ષય થયે હોતે મમમ ઉભય ઉપયોગનો સમાન યુગપદ માનવો અથવા છે, પરંતુ દેશથી તે ઉભય ઉપયોગનો યુગપદ મહાવા તેને શામલિ નિરોધ છે ? જેમા ઉપયોગ ન હોય, તે ની એમ કહેવામા આવે, તો દર્શનાદિ નહુમા યુગપદ ઉપયોગ ન હોવાથી, એમાન એવી પણ રહિત હોય, તો સાધુ-કેમ થાય ? વળી એ પ્રમાણે તારા અભિપ્રયે જ્ઞાન-દર્શનના સ્થિતિ કાળનો નિસાદ થાય, તેમજ ચાર જ્ઞાની અને ત્રણ દર્શની હજીરથ છે, એમ સિદ્ધાન્તમા નહું છે, તે પણ તેવા નહિ થાય. ૩૧૦૦-થી-૩૧૦૭

કેવળજ્ઞાન-કેવળ દર્શન અવિનાશી હોવાથી સઃ અવસ્થિત છે, તેથી તેનો ઉપયોગ યુગપદ છે, એમ અમે માનીએ છીએ, કેમકે જે બોધસ્વરૂપ અને સઃ અવસ્થિત હોય છે, તેનો ઉપયોગ પણ હજીરથ હોય છે, અન્યથા તેનો બોધસ્વરૂપ ન થયે. સદા ઉપયોગ હોવાની બન્ને ઉપયોગ પણ એકી રીતે સિદ્ધ થાય છે એમ કહેવામા આવે, તો તે યોગ્ય નથી, કેમકે એનો કંઈ નિયમ નથી કે જે લખિની અવેક્ષાએ કેવળ જ્ઞાન દર્શન સઃ વિવિધતા છે, તેની તે બન્નેનો ઉપયોગ પણ સઃ હોયો જેમજે કારણકે જેમ કેવળજ્ઞાન-કેવળ દર્શન સિનાયના ચેત્ત્વ જ્ઞાન દર્શનોનો ઉપયોગ સ્વસ્થિતિ કાળ પર્યન્ત નહિ છતાં પણ તેઓની વિવિધતા જણાય છે, તેવી રીતે કેવળજ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ સ્વસ્થિતિ કાળપર્યન્ત ન હોય, તો પણ તેની વિવિધતા કેમ ન હોય ? હોયજ એ એ પ્રમાણે હોય, તો પણ “વિવિધતા જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ નિરન્તર હોય” એ અનેકાન્તિકજ થયું. મતવચ એ છે કે-પ્રજ્ઞાપનામા કાયસ્થિતિની અદર ચેત્ત્વ જ્ઞાન-દર્શનોનો દીર્ઘ સ્થિતિ કાળ કલો છે. ‘મહાગોળ મતે ! મહાગોળ તિ કાલમો કેચ્ચિદ દોહ ? મોયમા’ જદ્દમેજ અન્તોમુદ્દત્તણ ઉક્તોસેજ છાવર્ધિ સાગારોવમાદ સાદેગાદ । ઘર્ષ સુવનાગીવિ । આહોનાગી વિ યર વેવ નર્વદ જદ્દમેજ ઘર્ષ સમય । મળ-

વજ્રવત્તાળી જહઞ્ણેણ પર્ક સમયે, ઉક્તોત્તેણ દેસુણ પુણ્વકોટિં । ચલુદસણી જહઞ્ણેણ અન્તો મુહુત્ત, ઉક્તોત્તેણ સાગરોવમસદ્દસ સાદરેગ । અચરુદસણિ અણાદ્દ વા સમજ્જયસિપ્પ, અણાદ્દ અપજ્જયસિપ્પ વા । ઓહિદસણી જહા ઓહિનાણિત્તિ ” । હે ભગવન્ત ! મતિજ્ઞાની કાળથી કેટલો વખત હોય છે ? ગૌતમ ! જ્ઞાન્યથી અન્તર્બુદ્ધર્ત, અને ઉત્કૃષ્ઠથી છાસક સાગરોપમ અધિક એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની પણ જાણવા અવધિજ્ઞાની પણ એજ પ્રમાણે, માત્ર એટલું વિશેષ કે જ્ઞાન્યથી એક સમય મુધી મન પર્યવજ્ઞાની જ્ઞાન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ઠથી પૂર્વકોટ વર્ષમા કઇક ન્યૂન કાળ પર્યન્ત ચતુર્દર્શની જ્ઞાન્યથી અન્તર્બુદ્ધર્ત અને ઉત્કૃષ્ઠથી હજાર સાગરોપમથી અધિક અચરુદર્શની અનાદિ સપર્યવસિત, અથવા અનાદિ અપર્યવસિત કાળ મુધા. અવધિદર્શનીનો કાળ અવધિજ્ઞાનીના જેટલો જાણવો આ પ્રમાણે એ મર્મની સ્વસ્થ સ્થિતિ કાળ પર્યન્ત વિદ્યમાનતા કહી છે, પણ ઉપયોગ તો અન્તર્બુદ્ધર્તનોજ છે, આથી “વિદ્યમાન જ્ઞાન દર્શનનો ઉપયોગ નિરન્તર હોયો જોઇએ.” એ અનેકાતિકજ છે. લખિયથી એ સર્વ એટલા કાળ મુધી હોય છે, બેત્રાતમક ઉપયોગથી નથી હોતા એ પ્રમાણે કેવળ જ્ઞાન-દર્શન પણ લખિયથી અનન્તકાળાવસ્થાધિ છે, પરંતુ ઉપયોગથી તો એક સમયની જ સ્થિતિવાળા છે

એક મમથે કેવળજ્ઞાનોપયોગ અને બીજા સમયે કેવળદર્શનોપયોગ એ પ્રમાણે ક્રમસર ઉપયોગ માનવામા આવે, તો તે જ્ઞાન-દર્શનનો પ્રતિ સમય અન્ત થશે, અને તેથી સિદ્ધાન્તમા કહેલ તેમના અનન્તપણાનો પણ અભાવ થશે. વળી સેકડા કંદ કંરિને જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મનો ક્ષય કર્યો હોય, તે પણ જિનેશ્વરને નિરર્થક થાય, કેમકે દરેક સમય પછી કેવળ જ્ઞાન દર્શનનો વારંવાર અભાવ થાય છે તથા આવરણરહિત થએલા બે પ્રદીપ જેમ વસ્તુને અનુકરે નથી પ્રકાશતા, પરંતુ સાથેજ પ્રકાશે છે, તેવી રીતે સર્વથા આવરણ રહિત થએલ આ કેવળ જ્ઞાન-દર્શન પણ મર્મ વસ્તુને યુગપત્ત એકી સાથેજ પ્રકાશે છે. અથવા કેવળ જ્ઞાન કેવળ દર્શન એક બીજાને આવરનારા થશે, કેમકે કર્માવરણનો અભાવ છતાં પણ એમના સદ્ભાવે બીજાનો અભાવ થાય છે જે એક બીજાને તે આવરનાર નહિ માનો તો એકના ઉપયોગ કાળે બીજાને નિષ્કારણ આવરણ પ્રાપ્ત થશે, અને તેમ થવાથી “નિત્ય સત્તા વા અમત્તા પ્રાપ્ત થશે.” તથા જ્ઞાન અથવા દર્શનમા અનુપયુક્ત કેવળીને માનવાથી તેને અસર્વજ્ઞપણ અથવા અસર્વદર્શીપણ પ્રાપ્ત થશે, એટલે કે જ્ઞાનના અનુપયોગ કાળે અસર્વજ્ઞપણ અને દર્શનના અનુપયોગ કાળે અસર્વદર્શીપણ થશે. તેજુ અસર્વજ્ઞપણ અને અનર્વદર્શીપણ જિનેશ્વરને માનતુ ઇષ્ટ નથી, કેમકે તેતો સર્વજ્ઞ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી છે.

એ પ્રમાણે કોઇ કહેવા માગે, તો છદ્મસ્થને પણ જ્ઞાન-દર્શનનો એકાન્તર ઉપયોગ માનવાથી એ સર્વ દોષોનો સમૂહ સરખીજ રીતે લાગુ થશે, એટલે કે જ્ઞાનના અનુપયોગ વખતે અજ્ઞાનીપણ, દર્શનના અનુપયોગ વખતે અદર્શીપણ, મિથ્યા આવરણનો ક્ષય, અને નિષ્કારણ આવરણતા એ દોષો છદ્મસ્થને પણ લાગુ થશે.

કેવળી સર્વથા આવરણ રહિત છે, અને છદ્મસ્થ સર્વથા આવરણરહિત નથી, તેથી જ્ઞાન-દર્શનના યુગપદ ઉપયોગમા છદ્મસ્થને વિધ્ન છે, કેમકે તે આવરણયુક્ત છે, અને જિનેશ્વર સર્વથા આવરણરહિત હોવાથી યુગપદ ઉપયોગમા તેમને કંઇ વિધ્ન નથી. એમ કહેવામા આવે, તો છદ્મસ્થ જો કે સર્વથા આવરણરહિત નથી, તો પણ તેને દેશથી આવરણનો ક્ષય તો છે તેથી કરીને, સર્વ વસ્તુ વિષયી જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ

યુગપદ્ તેને ન કહી શકાય, પરંતુ દશથી-અસર્વવસ્તુ વિષયી જ્ઞાન દર્શનનો ઉપયોગ તો કહી શકાય, તો પછી છદ્મસ્થને તેનો નિષેધ શા માટે કરાય છે ? બે છદ્મસ્થને યુગપદ્ ઉપયોગ ન હોય, તો કેવળીને પણ તે યોગ્ય નથી.

કેવળીને કેમસર ઉપયોગવાળા માનવામાં આવે, તો બે વખતે બે જ્ઞાન અથવા દર્શનમાં ઉપયુક્ત હોય, તેજ જ્ઞાન અથવા દર્શન હોય છે, અને જેમાં અનુપયુક્ત હોય છે, તે વખતે તે અરશુગવત્ નહિ જણાતું હોવાથી નથીજ. એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે, તો દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રમાં છદ્મસ્થ સાધુને યુગપદ્ ઉપયોગ નથી, કેમકે છદ્મસ્થને યુગપદ્ ઉપયોગનો અભાવ માનેલ છે, અને તેથી દર્શનાદિ ત્રણમાં જ્યાં અનુપયુક્ત તે હોય, તે પણ એ અભિપ્રાયે નથીજ એમ કહ્યું અને બે એમ હોય તો એમના એક પણ દર્શનાદિથી રહિત હોય, તો તેને સાધુ ન કહેવાય, પરંતુ લોકમાં અને સિદ્ધાન્તમાં તેવાને સાધુ કહેલ છે માટે કેમસર ઉપયોગમાં આ દ્વપણ નકામું છે,

વળી સિદ્ધાન્તમાં જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ અન્તર્બુદ્ધત્વનો કહ્યો છે, તે પણ “ જ્યાં ઉપયોગ ન હોય તે અવિવિધમાન છે ” એ કથનાનુસાર અવિવિધમાન ઠરશે અને એમ થવાથી જ્ઞાન દર્શનનો ઉપયોગ બે છાસક સામરોપમથી અધિક કાળ પર્યાન્તનો કહ્યો છે, તે પણ અયોગ્ય ગણાશે વળી ચાર જ્ઞાનનાળા અને ત્રણ-દર્શનવાળા છદ્મસ્થ ગૌતમાદિ પ્રસિદ્ધ છે, તે પણ અવિવિધમાન ઠરશે કેમકે એક વખતે એકજ ઉપયોગ હોય છે, અને અનુપયોગવાનું અવિવિધમાન માનેલ છે ૩૧૦૦-થી-૩૧૦૭.

આહ મળિય નણુ મુણ કેવલિણો કેવલોવઓગેણ ।

પદ્મ સ્તિ તેણ મમ્મદ્ સઓવઓગોમય તેસિ ॥ ૩૧૦૮ ॥

કવઓગમ્મહણાઓ દ્ધ કેવલનાણ-દસણમ્મદ્ધણ ।

જદ્ તદ્ધણત્થતરયા દ્ધેજ્ઞ મુતપિ કો દોસો ? ॥ ૩૧૦૯ ॥

મ્મગ્ધણે કિમિદ્ધ ફલ્લ નણુ તદ્ધણત્થતરોરપ્પશ્સત્થ ।

તદ્ધ વત્થુવિસેસત્થ સયસો મુચ્છાદ્ સમયમ્મિ ॥ ૩૧૧૦ ॥

સિદ્ધા ફાદ્ધય-નોસજયાદ્ધપજ્ઞાયઓ સ પ્પવેગો ।

મુત્તેમ્મ વિસેસિઝ્ઞદ્ધ જદ્દેદ્ધ તદ્ધ મલ્લવત્થૂણિ ॥ ૩૧૧૧ ॥ અપિ ચ

મળિય પિ ય પગ્ગની-પન્નવણાદ્ધિમ્મુ જદ્ધ જિગો સમય ।

જ જાણદ્ધ ન વિ પાસદ્ધ ત અણુ-રયણપ્પમાદ્ધિણિ ॥ ૩૧૧૨ ॥

શ્રુતમાં કહ્યું છે કે કેવળી કેવળોપયોગ વડે પ્રથમ છે, તેથી તેઓને હિમ્મશા ઉ-લ્લેખ ઉપયોગ જણાય છે કેવળોપયોગ અહણ કરવાથી અહીં કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન અહણ થાય છે (અને તેથી તે બેની અનર્થાન્તરતા થાય છે.) બે તે બેની અનર્થાન્તરતા થાય, તો સૂત્રમાં શા દોષ છે ? તે બેને અનર્થાન્તરપણે અહણ કરવામાં શુ દ્વિય છે ? તે બેનું અનર્થાન્તરપણું જણાવવા માટે તથા વસ્તુના વિશેષણ માટે સિદ્ધાન્તમાં સેકડો સૂત્રો તેવા છે. જેમ સિદ્ધ અકાષિક નોસ યત વિગેરે પર્યાયથી સૂત્રોમાં તેજ એક સિદ્ધ કહેવાય છે, તેમ અહીં પણ સર્વ વસ્તુઓ (અનેક પર્યાયથી કહેવાય છે) જેમ પ્રજ્ઞાસિ અને પન્નવણાદિ સૂત્રમાં કહ્યું છે, કે જિનેશ્વર બે સમયે પરમાણુ, રત્નપ્રજ્ઞા વિગેરે

વસ્તુઓ જાણે છે, તે સમયે તેને જોતા નથી (આમ છતાં ક્રમસર ઉપયોગ શા માટે નથી માનતા.) ૩૧૦૮ થી ૩૧૨૨

ભગવતી સૂત્રના અઠારમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામા કહ્યું છે કે —

કેવલીજ મતે ! કેવલોવજોગેણ કિં પદમા અપદમા ! ગોયમા ! પદમા નો અપદમા
“ હું ભગવન્ત ! કેવળીઓ કેવળોપયોગ વડે પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ? ગૌતમ ! પ્રથમ
છે અપ્રથમ નથી.” અહીં જે કોઈ જે ભાવે પ્રથમ ન હોય, અને હંમણાં થયો હોય, તે
તે ભાવે પ્રથમ કહેવાય છે, અને તેથી કેવળીઓ કેવળોપયોગથી પ્રથમ છે, અર્થાત્
કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને ઉપયોગ તે કેવળોપયોગ છે, તે કેવળોપયોગ વડે કેવળી
પ્રથમ છે, પણ અપ્રથમ નથી, કેમકે તેમને તે પૂર્વે પ્રાપ્ત થયેલ નથી, અને પ્રાપ્ત થએ-
લનો પુનઃ ધ્વસ થતો નથી, તેવી જણાય છે કે તેમને હંમેશા ઉચ્ચ ઉપયોગ વર્તે છે.
જો ક્રમવડે ઉપયોગ માનીએ તો ફરી ફરી નાશ અને ફરી ફરી ઉત્પાદ થાય અને તેથી
કેવલીઓ અપ્રથમ થાય

એ પ્રમાણે સૂત્રના બહાનાથી “કેવળોપયોગવડે” કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનનું
અહુણ કરવામા આવે, તો તે એક ઉપયોગથી અવ્યતિરિક્ત હોવાથી પરસ્પર અનર્થાન્તરતા
થશે, એટલે કે જ્ઞાન-દર્શન એકજ વસ્તુ થશે. ભલે જનનેની એક રૂપતા થાય, એમ થવાથી
સૂત્રમા શુ દોષ આવે છે, કહ્યું નહિ, અમારે તો તે અનુકુળ છે, એમ કહેવામા આવે,
તો અમે પૂછીએ છીએ કે “કેવળોપયોગવડે” કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનનું અહુણ
કરવાથી ફળ શુ સિદ્ધ થાય છે ? એમ કહેવામા આવે, કે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનની
એકરૂપતા જણાવવા માટે એમ અહુણ કર્યું છે, અથવા એમ કેવળ રૂપ વસ્તુ કેવળજ્ઞાન
અને કેવળ દર્શનરૂપ પર્યાય શબ્દવડે વિરોધિત છે. સિદ્ધાન્તમા અને લોક ચર્ચામા પણ
એ પ્રમાણે એકજ વસ્તુ અનેક પર્યાય શબ્દોવડે વિશેષિત છે જેમકે અદ્વાતની અદર
એકજ સુક્ષ્માત્માને સિદ્ધ, અકાલિક, નાસ્યત, નાભ્ય, નાભાદર, નાપર્યાય, નાપરીત, ના
સન્ની, પરિનિવૃત્ત આદિ પર્યાયો વડે વિરોધિત કરાય છે, તેવીજ રીતે અહીં પણ એકજ
ક્ષાયિક જ્ઞાન વસ્તુ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનરૂપ પર્યાય શબ્દોવડે વિરોધિત કરાય છે.
એજ પ્રમાણે લોક વ્યવહારમા પણ ધન્દ, પદ, વૃક્ષ વિગેરે વસ્તુઓ સ્વ સ્વ પર્યાયવાચી
શબ્દોવડે વિરોધિત કરાય છે. તો પછી અહીં કેવળોપયોગમા પણ એના પર્યાય શબ્દોવડે
વિશેષિત માનવામા શુ હરકત છે ?

એ પ્રમાણે આગમવિરૂદ્ધ શુદ્ધિથી કહેવામા આવે, તો તે પણ અયોગ્ય છે,
કેમકે ભગવતીમા અને પ્રજ્ઞાપનામા સ્ફુટ રીતે કહેલું છે, કે જિનેશ્વર પરમાણુ અને રત્ન
પ્રભા વિગેરે વસ્તુઓને જે સમયે જાણે છે, તે સમયે જોતા નથી, પરંતુ અન્ય સમયે
જાણે છે, અને અન્ય સમયે જુએ છે. ભગવતી સૂત્રના અઠારમા શતકના આઠમા ઉદ્દે-
શામા એજ વાત સ્ફુટ રીતે કહી છે.

છત્રત્યેજ મતે ! મણુસ્તે પરમાણુ પોગ્ગઠ કિં જાણઈ ન પાસઈ, ન તાહો ન
જાણઈ ન પાસઈ ? ગોયમા ! અત્યેગઈ જાણઈ, ન પામઈ, અત્યેગઈ ન જાણઈ ન પાસઈ,
પર જાવ અસપ્તિજ્ઞ પપતિપ મયે | પવ ઓદિપ વિ | પરમોદિપ જ મતે ! મણુસ્તે પર
માણુપોગ્ગઠ જ સમય જાણઈ ત સમય પાસઈ, જ સમય પાસઈ ત સમય જાણઈ ? નો
ઈજે સમઢે | સે કોણઢેજ મતે ? પવ જુચ્ચઈ ? ગોયમા ! માગારે સે નાજ મવઈ, અમાગારે
સે દસણે મવઈ, તેજઢેજ પવ જુચ્ચઈ” ॥ હું ભગવન્ત ! છત્રસ્થ અત્યેય પરમાણુ પુદ્ગળ

યુગપદ્ તેને ન કહી શકાય, પરંતુ દશથી-અસર્વવસ્તુ વિષયી જ્ઞાન દર્શનને ઉપયોગ તો કહી શકાય, તો પછી હ્રદયસ્થને તેનો નિષેધ શા માટે કરાય છે ? જો હ્રદયસ્થને યુગ-પદ્ ઉપયોગ ન હોય, તો કેવળીને પણ તે યોગ્ય નથી.

કેવળીને ક્રમસર ઉપયોગવાળા માનવામાં આવે, તો જે વખતે જે જ્ઞાન અથવા દર્શનમાં ઉપયુક્ત હોય, તેજ જ્ઞાન અથવા દર્શન હોય છે, અને જેમાં અતુલ્યુક્ત હોય છે, તે વખતે તે અરજીગવન્ નહિ જલાતુ હોનાથી નથીજ. એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે, તો દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રમાં હ્રદયસ્થ સાધુને યુગપદ્ ઉપયોગ નથી, કેમકે હ્રદયસ્થને યુગપદ્ ઉપયોગનો અભાવ માનેલ છે, અને તેથી દર્શનાદિ ત્રણમાં જ્યાં અતુલ્યુક્ત તે હોય, તે પણ એ અભિપ્રાયે નથીજ એમ કહ્યું અને જો એમ હોય તો એમના એક પણ દર્શનાદિથી રહિત હોય, તો તેને સાધુ ન કહેવાય, પરંતુ લોકમાં અને મિદ્ધાન્તમાં તેવાને સાધુ કહેવ છે માટે ક્રમસર ઉપયોગમાં આ દ્રવ્ય નકમ છે.

વળી સિદ્ધાન્તમાં જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ અન્તર્મુદ્ધનનો કહે છે, તે પણ “ જ્યાં ઉપયોગ ન હોય તે અવિવિધમાન છે ” એ કથનાનુસાર અવિવિધમાન કરશે અને એમ અવાધી જ્ઞાન દર્શનનો ઉપયોગ જે છાસકે આગરોપમથી અધિક કાળ પર્યન્તનો કહે છે, તે પણ અથોગ્ય ગણાશે વળી ચાર જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ-દર્શનવાળા હ્રદયસ્થ ગાત્રમાદિ પ્રસિદ્ધ છે, તે પણ અવિવિધમાન કરશે કેમકે એક વખતે એકજ ઉપયોગ હોય છે, અને અતુલ્યુક્તવાન અવિવિધમાન માનેવ છે ૩૧૦૦-થી-૩૧૦૭.

આહ મળિય નણુ મુદ્દ કેવલિણો કેવલોવબોગેણ ।

પદમ સ્તિ તૈળ ગમ્મદ્ સઝોવઓગોમય તેસિ ॥ ૩૧૦૮ ॥

ઝવઓગગાહણાઓ ર્હ કેવલનાળ-દસળગાહણ ।

જદ્ તદળત્થતરયા હવેજ્ઞ મુત્તમિ કો દોસો ? ॥ ૩૧૦૯ ॥

તગ્ગાહણે કિમિહ ફલ્લ નણુ તદળત્થતરોવણ્ણત્થ ।

તદ્ વત્થુવિસેસત્થ સયસો મુત્તાઇ સમયમ્મિ ॥ ૩૧૧૦ ॥

સિદ્ધા કાદય-નોસજયાઇપજ્ઞાયઓ સ પ્વેવેગો ।

મુત્તેમ્મુ વિસેસિઝ્ઞદ્ જહેર તદ્ મવ્વત્થુણિ ॥ ૩૧૧૧ ॥ અપિ ચ

મળિય પિ ય પચ્છની-પત્તવર્ણાઇમ્મુ જદ્ જિગો સમય ।

જ જાણદ્ ન તિ પાસદ્ ત અણુ-રયણ્ણપર્માઇણિ ॥ ૩૧૧૨ ॥

શ્રુતમાં કહ્યું છે કે કેવળી કેવળોપયોગ વડે પ્રથમ છે, તેથી તેઓને હ્રદયસ્થ ઉ-ભય ઉપયોગ જણાય છે કેવળોપયોગ અહણ કરવાથી અહીં કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન અહણ થાય છે (અને તેથી તે બેની અનર્થાન્તરતા થાય છે,) જો તે બેની અનર્થાન્તરતા થાય, તો સૂત્રમાં શા દોષ છે ? તે બેને અનર્થાન્તરપણે અહણ કરવામાં શુ રૂઢ છે ? તે બેતુ અનર્થાન્તરપણ જણાવના માટે તથા વસ્તુના નિષેધપણ માટે સિદ્ધાન્તમાં એકો સૂત્રો તેવા છે, જેમ સિદ્ધ અકાયિક નોસયત વિગેરે પર્યાયથી સૂત્રોમાં તેજ એક મિદ્ધ કહેવાય છે, તેમ અહીં પણ મર્મ વસ્તુઓ (અનેક પર્યાયથી કહેવાય છે) જેમ પ્રજ્ઞાસિ અને પત્તવર્ણાદિ સૂત્રમાં કહ્યું છે, કે ત્રિનેશ્વર જે સમયે પરમાત્મ, રત્નપ્રસા વિગેરે

વસ્તુઓ જાણે છે, તે સમયે તેને જોતા નથી (આમ છતાં ક્રમસર ઉપયોગ શા માટે નથી માનતા.) ૩૧૦૮ થી ૩૧૧૨

ભગવતી સૂત્રના અઢારમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશામા કહ્યું છે કે —

કેવલીજ મતે ! કેવલોચ્છોગેણ કિં પદમા અપદમા ? ગોયમા ! પદમા નો અપદમા
“હું ભગવન્ત ! કેવળીઓ કેવળોપયોગ વડે પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ? ગૌતમ ! પ્રથમ
છે અપ્રથમ નથી.” અહીં જે કોઈ જે ભાવે પ્રથમ ન હોય, અને હમણા થયો હોય, તે
તે ભાવે પ્રથમ કહેવાય છે, અને તેથી કેવળીઓ કેવળોપયોગથી પ્રથમ છે, અર્થાત્
કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનનો ઉપયોગ તે કેવળોપયોગ છે, તે કેવળોપયોગ વડે કેવળી
પ્રથમ છે, પણ અપ્રથમ નથી, કેમકે તેમને તે પૂર્વે પ્રાપ્ત થયેલ નથી, અને પ્રાપ્ત થયે-
લનો પુનઃ ધ્વસ થતો નથી, તેથી જણાય છે કે તેમને હમમેશા ઉચ્ચ ઉપયોગ વર્તે છે.
જો ક્રમવડે ઉપયોગ માનીએ તો ફરી ફરી નાશ અને ફરી ફરી ઉત્પાદ થાય અને તેથી
કેવલીઓ અપ્રથમ થાય.

એ પ્રમાણે સૂત્રના બહાનાથી “કેવળોપયોગવડે” કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનનું
બહુણ કરવામા આવે, તો તે એક ઉપયોગથી અવ્યતિરિક્ત હોવાથી પરસ્પર અનર્થાન્તરતા
થશે, એટલે કે જ્ઞાન-દર્શન એકજ વસ્તુ થશે. ભલે બન્નેની એક રૂપતા થાય, એમ થવાથી
સૂત્રમા શુ દોષ આવે છે, કંઈ નહિ, અમારે તો તે અનુકૂળ છે. એમ કહેવામા આવે,
તો અમે પછીએ છીએ કે “કેવળોપયોગવડે” કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનનું બહુણ
કરવાથી ફળ શુ મિદ્ધ થાય છે ? એમ કહેવામા આવે, કે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનની
એકરૂપતા જણાવવા માટે એમ બહુણ કર્યું છે, અથવા એકજ કેવળ રૂપ વસ્તુ કેવળજ્ઞાન
અને કેવળ દર્શનરૂપ પર્યાય શબ્દવડે વિશેષિત છે. સિદ્ધાન્તમા અને લોક યવહારમા પણ
એ પ્રમાણે એકજ વસ્તુ અનેક પર્યાય શબ્દોવડે વિરોપિત છે જેમકે મિદ્ધાન્તની અદર
એકજ સુક્તાત્માને મિદ્ધ, અકાષિક, નાસયત, નાભભ્ય, નાભાદર, નાપર્યાસ, નાપરીત, ના
સક્તી, પરિરિનવૃત્ત આદિ પર્યાયો વડે વિશેષિત કરાય છે, તેનીજ રીતે અહીં પણ એકજ
કાષિક જ્ઞાન વસ્તુ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનરૂપ પર્યાય શબ્દવડે વિરોપિત કરાય છે.
એજ પ્રમાણે લોક વ્યવહારમા પણ ઇન્દ્ર, પદ્મ, વૃક્ષ વિગેરે વસ્તુઓ રૂપ રૂપ પર્યાયવાચી
શબ્દોવડે વિરોપિત કરાય છે. તો પછી અહીં કેવળોપયોગમા પણ એના પર્યાય શબ્દવડે
વિશેષિત માનવામા શુ હરકત છે ?

એ પ્રમાણે આગમવિરૂદ્ધ સુક્તિથી કહેવામાં આવે, તો તે પણ અયોગ્ય છે,
કેમકે ભગવતીમા અને પ્રજ્ઞાપનામાં સ્ફુટ રીતે કહેલું છે, કે જિનેશ્વર પરમાણુ અને રત્ન
પ્રભા વિગેરે વસ્તુઓને જે મગધે જાણે છે, તે સમયે જોતા નથી, પરંતુ અન્ય સમયે
જાણે છે, અને અન્ય મગધે જુએ છે. ભગવતી સૂત્રના અઢારમા શતકના આઠમા ઉદ્દે-
શામા એજ વાત સ્ફુટ રીતે કહી છે.

છદ્ધત્યેજ મતે ! મણુસ્સે પરમાણુ પોમ્મલ કિં જાણઈ ન પાસઈ, ન તાહો ન
જાણઈ ન પાસઈ ? ગોયમા ! અત્યેગઈપ્પ જાણઈ, ન પામઈ, અત્યેગઈપ્પ ન જાણઈ ન પાસઈ,
પ્પ જાણ અસલ્લિજ્જ પપ્પસિપ્પ મ્મવે । પ્પવ જોહિપ્પ વિ । પરમોહિપ્પ જ મતે । મણુને પર
માણુપોમ્મલ જ સમય જાણઈ ત સમય પાસઈ, જ સમય પાસઈ ત સમય જાણઈ ? નો
ઈણ્ઠે સમ્મદ્દે । સે કેણ્ઠેજ મતે ? પ્પવ વુચ્ચઈ ? ગોયમા ! સાગરે સે નાણ ભવઈ, અગાગારે
સે વ્હંસેણે ભવઈ, તેણ્ઠણ પ્પવ વુચ્ચઈ ” ॥ હું ભગવન્ત ! છદ્ધસ્થ મણુપ્પ પરમાણુ પુદ્ગલ

જાણે છે અને નથી જોતો, અથવા નથી જાણતો અને નથી જોતો ? ગૌતમ ! કેટલાક જાણે છે અને જોતા નથી, અને કેટલાક જાણતા નથી તેમ જોતા પણ નથી એ પ્રમાણે યાવત્ અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોમા પણ સમજવું. (અહીં જે છદ્ધસ્ય કહેવ છે, તે નિ-સ્તિશયી છદ્ધસ્ય સમજવા તેમા ઉપયોગનાન શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાન વડે પરમાણુ જાણે છે, પણ જોતા નથી. કેમકે શ્રુતમા દર્શનના અભાવ હોય છે અનુપયુક્ત શ્રુતજ્ઞાની તે જાણ-તા નથી, અને જોતાએ નથી) એજ પ્રમાણે અવધિ જ્ઞાનમા પણ સમજવું. હે ભગવન્ત ! પરમાવધિ જ્ઞાનવાળો મનુષ્ય જે સમયે પરમાણુ પુરુષાને જાણે છે, તે સમયે જુએ છે ? અને જે સમયે જુએ છે તે સમયે જાણે છે ? ગૌતમ ! એ અર્થ યોગ્ય નથી. ભગવન્ત ! શા કારણથી એમ કહે છે ? ગૌતમ ! તેને સામાન જ્ઞાન હોય છે, અને આ કારણે દર્શન હોય છે, તેથી એમ કહેવાય છે ”

એ પ્રમાણે મિદ્ધાન્તમા પણ યુગપદ ઉપયોગનો નિષેધ કર્યા છતા પણ જેઓ ક્રમ-સર ઉપયોગ નથી માનતા તે તેઓને કદામહુજ છે. ૩૧૦૮-થી ૩૧૧૨.

इवसद-मनुष्यव्यलोका त रिति केइ छउमत्यो ।

અન્ને પુણ પરતિતિયવત્તવમિણ તિ જપવિ ॥ ૩૧૧૩ ॥

ज छउमत्यो-होहिय-परमावहिणो वितेसिउ कमसो ।

નિહિસદ કેવલી તેણ તસ્સ છઉમત્યયા નતિય ॥ ૩૧૧૪ ॥

न य पासइ अणुमत्रो छउमत्यो मोत्तुमोहिसपन्न ।

તત્થ વિ જો પરમાવહિનાણી તત્તો ય ઋષૂણો ॥ ૩૧૧૫ ॥

ते दो वि वितेसेऊ अन्नो छउमत्यकेवलो को सो ।

જો પાસદ પરમાણુગઢનમિણ જસ્સ હોજ્ઞાહિ ? ॥ ૩૧૧૬ ॥

तेसिं चिय छउमत्याइयाण मग्गिजए जहिं मुत्ते

કેવલ સજમ-સવર-ચમાઈર્હિ નિવાળ ॥ ૩૧૧૭ ॥

तिणिण वि पडिमहऊं तोसु वि कालेसु केवली तत्थ ।

સિઙ્ગિસુ સિઙ્ગદ્ધ તિ ય સિઙ્ગિસ્સદ્ધ વા વિનિહિદ્ધો ॥ ૩૧૧૮ ॥

૬૫ શબ્દ અથવા મનુ શબ્દનો જોપ થવાથી તેને કેટલાક છદ્ધસ્ય કહે છે. વળી બીજાઓ પરતીર્થિક વક્તવ્યતા સંબંધી એ સૂત્ર ■ એમ કહે છે (તેથી તે અમારે માન્ય નથી) (સૂત્રમા) છદ્ધસ્ય, આધિવાધક અને પરમાવાધક એ ત્રણ ક્રમશઃ બતાવીને પછી કેવળીના નિર્દેશ કરે ■ તેથી એને છદ્ધસ્યતા નથી વળી. અવાધજ્ઞાની મિવાધ અન્ય છદ્ધસ્ય પરમાણુને જોતા નથી, તેમા પણ જે પરમાવધિજ્ઞાની અને તેનાથી કદ ન્યન અધો અવધિ જ્ઞાની છે, (તેજ તે જુએ છે) તે બન્નેના (સૂત્રમા પ્રથમ નિર્દેશ કરેલ છે, તે સિવાય અન્ય છદ્ધસ્ય કવળી કાણ છે કે જે પરમાણુ જુએ ? અને જેનુ આ પ્રમાણે મહુલ થાય ? તથા જે સૂત્રમા છદ્ધસ્યાદિકને કેવળ સંનર, સયમ અને બ્રહ્મચર્ય આદિ વડે ભોક્ષ વિચારાય છે, અને તેમા પણ છદ્ધસ્યાદિ ત્રણનો નિષેધ કરીને ત્રણે કાળમા કેવળી સિદ્ધ થયા છે, સિદ્ધ થાય છે, અને સિદ્ધ થશે એમ કહ્યું છે ૩૧૧૩-થી-૩૧૧૮

ભગવતી સૂત્રમા કેવળીને યુગપદ ઉપયોગનો નિષેધ કર્યો છે, ત્યાં કેટલાએક “ કે-વળી ” શબ્દનો અર્થ “ છદ્ધસ્ય ” કરે છે. કેવલી હવે કેવલી કેવળી બેવા તે કેવળા

અર્થાત્ કેવળી નહિ પણ કેવળી જેવા તે કેવળી, અહીં ધન શબ્દનો લોપ કરીને કેવળીનો એવો અર્થ કરે છે અથવા કેવડો ગ્રાસ્તાડ્યેતિ કેવલિમાન કેવળી જેને શિક્ષાદાતા છે, તે કેવળી એમા મત્પ્રત્યયનો લોપ કરીને એવો અર્થ કરે છે. આવા છદ્ધસ્થ કેવળીને યુગપદ્ધ ઉપયોગનો નિષેધ છે, એમ તેઓનું માનવું છે, પણ નિષેધયરિત કેવળીને નથી, બીજાઓ વળી એમ કહે છે કે ભગવતીમા કેવળીને યુગપદ્ધ ઉપયોગ નિષેધ કરનાર જે સૂત્ર છે, તે અન્યદર્શનીની વક્તવ્યતા સંબંધી છે, તે કોઈ પ્રસંગે અદર લખાએલું છે, તેથી અમને તે માન્ય નથી. આ કારણથી કેવળીને ક્રમસર ઉપયોગ પણ અમને સંમત નથી.

એ પ્રમાણે સૂત્રનો અર્થોગ્ય અર્થ કરીને જેઓ યુગપદ્ધ ઉપયોગ માને છે, તે અર્થોગ્ય છે, કારણ કે ભગવતીમા અકારમા શતકના આઠમા ઉદ્દેશમા પ્રથમ છદ્ધસ્થ-આધોવાધિકના નિર્દેશ કરીને પછી કેવળીનો નિર્દેશ કર્યો છે, તે કારણથી યુક્તિ રહિત મિથ્યા અવગણ્ય લથી ઈવ અને મનુ પ્રત્યયનો લોપ કરીને કેવળી શબ્દનો અર્થ છદ્ધસ્થ કરવો, એ કેવળ કદાચલુ છે જે ત્યાં છદ્ધસ્થ જ હોત તો તે સ્થળે કેવળી શબ્દનો પ્રયોગ શામાટે કરત ? જે કદાચલુ અસ્થને માટે કહેનારું હોત તે સંધ્યુ છદ્ધસ્થનો નિર્દેશ કરતી વખતેજ કહી દેત

વળી ભગવતીમા “કેવલોન મતે? પરમાણુ પોગલ જ સમય જાણદ હે ભગવન્ત ! કેવળી જે સમયે પરમાણુ પુરુષગને જાણે છે.” ઇત્યાદિ કહ્યું છે, તે પરમાણુ અવધિજ્ઞાની મિનાય અન્ય છદ્ધસ્થ નથી જો શકતા. તેમા એ બધા અવધિજ્ઞાની પરમાણુ નથી જો શકતા, પરંતુ જે પરમાવાધ અને આધોવાધિક જ્ઞાનવાળા હોય તેજ જોઈ શકે છે (પરમાવાધ કરતા કદાચલુ ન્યૂન અવધિજ્ઞાન હોય તે આધોવાધિક કહેવાય.) તે બન્ને પ્રકારના અવધિજ્ઞાનીનો કેળોની પહેનાજ નિર્દેશ કર્યો છે એ જો સિવાય બીજો કયો છદ્ધસ્થ કેવળી છે, કે જે પરમાણુ પુરુષગ જુએ છે ? અને તે છદ્ધસ્થ કેવળીનું ભગવતીમા અહુણ થાય ?

વળી આગમમા બીજે સ્થળે પણ છદ્ધસ્થાદિ પછી કેવળીનો નિર્દેશ કર્યો છે, પરંતુ ધન આદે શબ્દનો લોપ કરનારી કેવળી શબ્દનો અર્થ છદ્ધસ્થ નથી કર્યો ભગવતી સૂત્રમા પહેલા શતકના ચોથા ઉદ્દેશમા છદ્ધસ્થ-અવેર્વા -પરમાવાધ-અને કેવળીને કેવળાસવર, મયમ અને છદ્ધાચર્ય અવિરોધે જાણનો નિચાર કર્યો છે, તેમા પણ છદ્ધસ્થ-આધોવાધિક-અને પરમાવાધ જ્ઞાનવાળાનો નિષેધ કરીને તે પછી કેવળી ત્રણે કાળમા સિદ્ધ થયા, થાય છે, અને થશે એમ કહ્યું છે, આ વાત પણ જો છદ્ધસ્થ સંબંધી હોય, તો પ્રથમ કહેવ છદ્ધસ્થની પેઠે આને પણ કેવળ મવગદિવડે મિદિ ન થાય. આ હીકત પ્રતિપાદન કરનાર સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. “છડમત્યેન મતે ! મણુતે સીયમણત સાસય સમય કેવલેજ સવરેજ, કેવલેજ સત્તમેજ, કેવલેજ ગમચેરવામેજ, કેવલાદિ પથયણમાયાદિ સિદ્ધિસુ યુદ્ધિસુ, જાત સવ્યદુક્ષાણમત કરિસુ ? ગોયમા ! નો દળદે સમદે ! સેકેળદેજ મતે ! પત્ર યુચ્ચદ ત ચેવ જાત અન્ન કરિસુ ? ” ગોયમા જે કે વિ અતરરાયા, અતિમસ-રીરયા વા, સવ્યદુક્ષાણમત કરેસુમા, કરેતિયા, કરિસત્તિ વા, સવ્યેતે ડપ્પતનાજ-દમ-ળધરા અરહા જિણ્ણા કેવલી મવિત્તા સમો પલ્લા મિજ્જતિ, યુદ્ધતિ, મુચ્ચતિ પરિતિવ્યાયંતિ, સવ્યદુક્ષાણમત કરેસુમા, કરેતિયા, કરિસત્તિ વા સત્તેળદેજ ગોયમા ! જાય સવ્યદુક્ષાણમત કરિસુ ! પદુપ્પે વિ પત્ર ચેવ, નવર ‘સિદ્ધિસત્તિ’ માણિયવ્વ । અણાગપ વિ મથ ચેવ, નવર ‘સિદ્ધિસત્તિ’ માણિયવ્વ । જદ છડમત્યો તદ્દા આદોહિશા પરમાદિશા

યિ, તિ તિદ્ધિ આલાયગા ભાણિયદ્યા । વેવલી જ મતે 'મળુસે તોયમજત માસય સમય જાય અન્તે વરિસુ ।' હમ્તા ' સિદ્ધિસુ જાય અતેવરિસુ । યપ તિદ્ધિ આલાયગા ભાણિયદ્યા છઠમત્યે જહા, નયર સિદ્ધિસુ, સિદ્ધિત્તિ, સિદ્ધિસ્સતિ ” ? આ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તમા છ-
મસ્થાદિ પછી જે કેવળી કહ્યા છે, તે નિરૂપયન્તિ જ કેવળી કહ્યા છે, છતાંદિ શબ્દને લેખ કરીને કેવળી એટલે હમ્તરથ એમ નથી કહ્યું જે એમ ન હોય, તે સૂત્રમા કહ્યા પ્રમાણે ભાક્ષગમન થતે નહિ. ૩૧૧૩-થી-૩૧૧૮.

एव विसैसियमि वि परमयमेगवरोवओगो चि ।

ન પુનરભઓવઓગો પરવત્તર્થે નિ કા બુદ્ધી ? ॥ ૩૧૧૯ ॥

उवओगो एगयरो पणुवीसइमे सप सिणायस्स ।

ભણિઓ વિચદત્યો ધિય છટ્ટુદ્દેસે વિસેસેઝ ॥ ૩૧૨૦ ॥

एव फुढवियदमि वि मुत्ते सबनुमासिए सिद्ध ।

ફહ તીરહ પરતિત્વિયવત્તવમિણ તિ વોતુ જે ? ॥ ૩૧૨૧ ॥

सवत्य मुत्तमत्तिय फुढमेगयरोवउत्तसत्ताण ।

સવત્ય મુત્તમત્તિય ફુદમેગયરોવઉત્તસત્તાણ ।

उभओव उत्तसत्ता मुत्ते पुत्ता न कत्यइ वि ॥ ३१२२ ॥

ઉભઓવ ઉત્તસત્તા મુત્તે પુત્તા ન કત્યઈ વિ ॥ ૩૧૨૨ ॥

कस्सइ वि नाम कत्यइ काले जइ होज्ज दो वि उवओगा ।

કસ્સઈ વિ નામ કત્યઈ કાલે જઈ હોજ્જ દો વિ ઉવઓગા ।

उभओवउत्तसत्ताण मुत्तमेक पि तो होज्जा ॥ ३१२३ ॥

ઉભઓવઉત્તસત્તાણ મુત્તમેક પિ તો હોજ્જા ॥ ૩૧૨૩ ॥

दुविहाण चि य जीगण भणिअमप्पावहु च समयमि ।

દુવિહાણ ચિ ય જીગણ ભણિઅમપ્પાવહુ ચ સમયમિ ।

सागारणगाराण य न भणिय उभओवउत्ताण ॥ ३१२४ ॥

સાગારણગારાણ ય ન ભણિય ઉભઓવઉત્તાણ ॥ ૩૧૨૪ ॥

जइ केवलीण जुगव उउओगा होज्ज होज्ज तो एव ।

જઈ કેવલીણ જુગવ ઉઝગા હોજ્જ હોજ્જ તો એવ ।

सागार-उणगाराणय-मीसाण य तिण्हअप्परहु ॥ ३१२५ ॥

સાગાર-ડણગારાણય-મીસાણ ય તિણ્હઅપ્પરહુ ॥ ૩૧૨૫ ॥

હવે બીજાઓ “અન્યદર્શની સમધી વક્ષ્યતા માટે આ સૂત્ર છે, એમ કહે છે, તે માટે કહે છે.

એ પ્રમાણે (ક્રોધપયોગ સાધક સૂત્ર) પ્રગટ છતા પણ ઉલ્લેખ ઉપયોગ નિષેધક સૂત્ર અન્યદર્શની સમધી છે, એમ કહેતું એ કેની નિપરીત બુદ્ધિ છે ? (ભગવતી-સૂત્રના) પચીસમા શતકના છઠા ઉદ્દેશમા સ્નાતકને બેમાધી એક ઉપયોગ પ્રગટપણે કહેલ છે. એ પ્રમાણે સર્વજ્ઞતાપિત સર્વ સૂત્રમા સ્ફુટરીતે કહ્યા છતા “આ સૂત્ર અન્યદર્શની સમધી વક્ષ્યતા માટે છે” એમ કેમ કહી શકાય ? વળી સર્વ સૂત્રમા એમતર ઉપયોગવાળાં જીવોત્તર પ્રતિપાદન કર્યું છે, પરંતુ કોઈ પણ સૂત્રમા ઉલ્લેખ ઉપયોગવાળાં જીવો નથી કહ્યા જે કોઈ પણ કેવળીને કોઈ પણ કાળે જે ઉપયોગ હોય, તેા ઉલ્લેખ ઉપયોગવાળાં જીવોત્તર પ્રતિપાદન કરનાર એક પણ સૂત્ર હોત. (પણ તેવું ક્યારે જણાતુ નથી.) તેમજ સાકાર અનાકાર દ્વિવિધ ઉપયોગવાળાં જીવોત્તર અટપખહુત્વ સિદ્ધાન્તમા (પ્રજ્ઞાપનામા) કહ્યું છે પણ યુગપદ ઉલ્લેખ ઉપયોગવાળાં જીવોત્તર નથી કહ્યું જે કેવળીને યુગપદ જે ઉપયોગ હોય, તેા સાકાર અનાકાર અને ત્રીજા ઉપયોગવાળાં જીવોત્તર એમ ત્રણ પ્રકારતુ અટપખહુત્વ કહેત ૩૧૨૮-૩૧૨૫

अहं मई छउमत्ये पटुच्च मुत्तमिण तो न केवलिणो ।

તં પિ ન જુજ્જઈ જ સન્વસત્તસસાહિગારોડય ॥ ૩૧૨૬ ॥

કાઠ સિદ્ધગદ્ધન વહુત્તત્તવ્યપદેસુ સવ્નેસુ ।

इह केवलमगदहन जइ तो त कारण वच ? ॥ ३१२७ ॥

અહવા વિસેસિય ચિય જીવામિગમમ્મિ એય મપ્પવહુ ।

दुविह त्ति संवजीवा सिद्धासिद्धाइआ जत्य ॥ ३१२८ ॥

સિદ્ધ સદ્દિયકાણ જોણ વેણ કસાય લેસા ય ।

नाशुवओगाहारय-भासय-ससरोर-चरिमे य ॥ ३१२९ ॥

અતોમુહુત્તમેવ ય કાલો મણિઓ તહોગઓગસસ ।

साई अपज्जवसिउ त्ति नत्थि कत्यउ विणिहिट्ठो ॥ ३१३० ॥

જઈ સિદ્ધાઈયાણ મણિય સાઈઅપજ્જવસિયચા ।

तह जउ उअओगाणं हवेज्ज तो होज्ज ते जुगव ॥ ३१३१ ॥

કસસ વ નાશુમયમિણ જિણસસ જઈ હુજ્જ દો વિ ઉવઓગા ।

नृण न हुत्ति जुगव जओ निसिद्धा सुए बहुसो ? ॥ ३१३२ ॥

નવિ અભિનિવેસવુદ્ધી અમ્હં એગતરોવઓગમ્મિ ।

तह वि भणिमो न तीरइ ज जिगमयमन्नहा काऊ ॥ ३१३३ ॥

જઈ નન્નુદ્ધાવરણ નાકારણયા કહં તદાવરણં ।

एगतरोवओगे जिणस्स त भण्णइ सहावो ॥ ३१३४ ॥

પરિણમિયમાવાઓ જીવર્ણ પિપ સહાવ એવાય ।

एगतरोवओगो जीवाणमणण्णहेउ त्ति ॥ ३१३५ ॥

અથના અહીં એની બુદ્ધિ થાય, કે એ સૂત્ર તો ઇત્થસ્ય છોડોની અપેક્ષાએ છે, કેવળી સખધી નથી, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે સર્વ છોડોની સખ્યાના એ આધિકાર છે. (સર્વ છોડોની સખ્યા સખધી એ અધિકાર ન હોય તો) અદ્વપખહુત્ત વક્તવ્યતા સખધી સર્વ પદોમા મિદ્ધને પૃથક્ક્ર અહણ્ણ કરીને અહીંજ એ માત્ર તેણે અહણ્ણ ન કર્યું હોય, તો તેણે કારણ કહ્યો ? અથવા એ અદ્વપખહુત્ત છોડોલિગમ સૂત્રમા કહેલુંજ છે, કે મિદ્ધ અને અસિદ્ધાદિ છોડો એ પ્રમાણે છે. એમ સૂત્રમા કહેલું છે તે સૂત્રની ગાથા બધીમા આ પ્રમાણે છે સિદ્ધ અસિદ્ધ સેટિય અનિદ્રિયા શક્યા આગયા વત્થા સર્વ છોડ આથી સૂત્ર કહેલું છે. તથા (જ્ઞાન-અજ્ઞાન અને દર્શનનો) ઉપયોગ કાળ સર્વત્ર અન્તર્બુદ્ધિર્નાજ કહ્યો છે, કેા પણ સ્થળે સાદિ અપર્યવસિત નથી કહ્યો જેમ સિદ્ધાદિ ભાવોત સાદિ અપર્યવસિતપણું કહ્યું છે, તેની રીતે એ ઉપયોગતુ (માદિ અપર્યવસિતપણું ? કહ્યું હોત, તો યુગપદ ઉભય ઉપયોગ હોય (પરંતુ તેમ નથી માટે યુગપદ ઉપયોગ પણ નથી) જિનેથરને એ ઉપયોગ હોય, એ કોને માન્ય નથી, પણ તે યુગપદ નથી, કેમકે મિદ્ધાન્તમા તેનો ધણીવાર નિષેધ કર્યો છે. વળી અમને એકાન્તર ઉપયોગ માનવામા અભિનિરોધ બુદ્ધિ નથી, તો પણ કહીએ છીએ કે જે જિનેથરને માત્ર છે, તેને અન્ય મા ક્યાને અમે શક્તિવાન નથી (૩૧૦૩ મી ગાથામા કહ્યો મુજબ) અન્યોઅન્ય આવરણ નથી અને અપરણના પણ નથી, તો કેવી રીતે તેને આવરણ છે ?

એમ કહેવામા આવે, તો તેનો ઉત્તર) કહીએ છીએ કે-જિનેશ્વરને એકાન્તર ઉપયોગમાં લેવાવજ આવશ્ય છે (એટલે એવો સ્વભાવજ છે કે કમસર ઉપયોગ પ્રવર્તે, યુગપદ પ્રવર્તે) પારિણામિક ભાવથી જવતુ જવત્વ એ જેમ સ્વભાવજ છે, તેવી રીતે જીવને એકાન્તર ઉપયોગ પણ પારિણામિક હોવાથી સ્વભાવજ છે ૩૧૨૬-થી-૩૧૩૫

હવે " લાય " ઇત્યાદિ ૩૧૪૧ શ્રી ગાથાની પ્રસ્તાવના કરે છે.

ગતૂણ સિ જ્ઞાં ચિ ય મણિં મુચમ્મિ કહમ્મકમ્મસસ ।

આહ ગમણ તિ, માળજ સકમ્મગમણે વિ કો હેજ ? ॥ ૩૧૩૬ ॥

કમ્મ પુન્નમ્મદય નિજ્જોવ તસ્સ નયણસામત્યે ।

કો હેજ પદિવણ્ણો જજ્ઞ સહાયો જ્ઞ સ એવ ॥ ૩૧૩૭ ॥

સકિરિય કિમ્મરુવ મ્મણજ મુવિ વેયણ વ કિમ્મરુવ ? ।

જહ સે વિસેસધમ્મો વેયણ તહ મયા કિરિયા ॥ ૩૧૩૮ ॥

જ વેહ જેણ કિરિયાધારણમચ્છદગય તર્હિ વેસો ।

તુછોવાલભો વ્ધિય જ્ઞ ન સહાયો સરણમિકો ॥ ૩૧૩૯ ॥

અવિય અસગચણઓ વધરુઝેય પરિણામભાવાઓ ।

પુઘવ્વપ્પઓગઠ વિય તસ્સ ગર્હ તત્ત્વ ટિટ્ઠતા ॥ ૩૧૪૦ ॥

લાઠ ય પરહફલે અગ્ગી ધૂમે ય ઝમ્મૂ ધણુવિમુક્કે ।

ગર્હ પુઘવ્વપ્પઓગેણ એવ સિદ્ધાણ વિ ગર્હ ઓ ॥ ૩૧૪૧-૧૫૭ ૩૨૫ ॥

" ત્યા જીને મિદ્ધિ પામે છે ' એમ મૂળ કહ્યું હતે, કર્મરહિતને કારણે ઉચ્ચ સાતરાજ કેવી રીતે ગમન જાયવે ? (એમ પૂછવામા આવે તો) કહીએ છીએ કે કર્મરહિત જવને ગમનક્રિયામા તો હેતુ છે ' (કર્મ હેતુ છે, એમ કહેવામા આવે તો) પુનઃગળમય નિર્જીવ કર્મ જીને મોક્ષમા લગ જવાના સામર્થ્યમા કયા હેતુ માનેલો છે ? જો તેમા સ્વભાવજ હેતુ છે, તો અહીં પણ તે સ્વભાવજ હેતુ છે અરૂપી જીવ દ્રવ્ય (મોક્ષ-ગમનરૂપ) ક્રિયાવાળું કેવી રીતે હોય ? (એમ પૂછવામા આવે, તો) અમે કહીએ છીએ કે-અરૂપી જીવ દ્રવ્ય ચેત વવાળું માથી છે ? જેમ ચેતન્ય તેનો વિશેષ વર્તે છે, તેવા રીતે મોક્ષગમનરૂપ ક્રિયા પણ તેના વિશેષ વર્તે-માનેલ છે અથવા જેઓએ (ધર્મ-અદ્રષ્ટ આદિ) મોક્ષગમનરૂપ ક્રિયાનું કારણ માન્ય છે, તેમા પણ આ ઉપાયજ સરખોજ છે, માટે સ્વભાવ માન્યા સિવાય બીજું કોઈ શરણ નથી, અથવા માટીના સગરહિત વવાથી જેમ પુણ્ય વધનારુદ્ધ થવાથી એરક રૂણ, તથાવિધ પરિણામથી હુમ અથવા અગ્નિ અને પૂર્વ-પ્રયોગથી ધનુષ્યથી છુટેલા તીરની પેઠે ઉર્ધ્વગત થાય છે, તેમ સિદ્ધની પણ ઉર્ધ્વ ગતિ થાય છે. ૩૧૩૬-થી-૩૧૪૧

હવે ઉપરોક્ત નિર્જીવની ગાથાનું વ્યાખ્યાન કરે છે

જહ મિછેવાવગમાદલાવુણોજ્જસ્સમેવ ગમ્માવો ।

ચદ્ધ વ નિયમઓ નળ્ણહા નવા જલતલાદુદ્ધ

॥ ૩૧૪૨ ॥

તહ કમ્મલેવવિગમે ગદ્ધાવોઽવસ્સમેવ સિદ્ધસ્સ ।
 ઉદ્ધ ચ નિયમઓ નણ્ણહા નવા લોગપરહ ચિ ॥ ૩૧૪૩ ॥
 પરંદાઈફલ જહ વધન્હેપરિય દુય જાહ ।
 તહ કમ્મપધનન્હેયણેરિઓ જાહ સિદ્ધો વિ ॥ ૩૧૪૪ ॥
 ઉદ્ધગઈપરિણામો જહ જલણસ્મ જહ વેહ ધૂમસ્સ ।
 ઉદ્ધગઈપરિણામો સહાયઓ તહ વિમુક્કસ્સ ॥ ૩૧૪૫ ॥
 જહ તે સલાભકાલે ચેવ તહા ગદ્ધસભાવયામેં વિ ।
 પરિણમઈ તમ્મઈ વા લેવાવગમે જહાલાયું ॥ ૩૧૪૬ ॥
 તહ તમ્મઈપરિણામ પરિણમઈ સરૂવલાભ એવેહ ।
 સિદ્ધો સિદ્ધત્ત પિવ સકમ્મપરિણામનિરવેક્કલ ॥ ૩૧૪૭ ॥
 જહ ધણુપુરિસપયત્તેરિપ્પણો ખિણ્ણદેસગમણ તુ ।
 ગઈકારણવિગમમિમ્મ વિ સિદ્ધ પુદ્ગલ્લઓગાઓ ॥ ૩૧૪૮ ॥
 વધન્હેયણકિરિયાવિરમે વિ તહા વિમુચ્ચમાણસ્સ ।
 તસ્સા લોગનાઓ ગમણ પુવ્વપ્પઓગાઓ ॥ ૩૧૪૯ ॥
 જહવા કુલાલચક્ક કિરિયાહેડવિરમે વિ સક્રિય ।
 પુદ્ગલ્લઓગઓ ચિય તહ કિરિયા મુચ્ચમાણસ્સ ॥ ૩૧૫૦ ॥

ગાથાર્થ —જેમ માટીનો લેપ દૂર થવાથી તુ બડાનો અવસ્થ ઉપર ગતિ ભાવ થાય છે, તે નિયમથી તે અન્યથા નથી જતુ, તેમ જળના તલથી ઉપર પણ નથી જતુ, તેની રીતે કર્મ લેપ દૂર થવાથી અવશ્યમેવ નિયમથી મિદ્ધનો ઉર્ધ્વ ગતિ ભાવ થાય છે, અન્યથા ગતિ નથી થતી, તેમ લોકની ઉપર પણ ગતિ નથી થતી તથા જેમ એરડાંકના વળ બધ છેઃ થવાથી પ્રેરાએલા એકદમ જાય છે, તેમ મિદ્ધ પણ કર્મબંધનો છેઃ થવાથી પ્રેરણા પામીને જાય છે, જેમ અગ્નિનો અથવા ધુમનો ઉર્ધ્વગતિપરિણામ થાય છે, તેમ વિમુક્ત આત્માનો પણ સ્વભાવથીજ ઉર્ધ્વગતિપરિણામ થાય છે જેમ અગ્નિ અને ધુમ સ્વભાવ કાળે ઉર્ધ્વગતિ ભાન પામે છે, અથવા જેમ તુ બડ લેપ દૂર થવાથી ઉર્ધ્વગતિના પરિણામને પામે છે, તેવી રીતે સિદ્ધ પણ સ્વકર્મ પરિણામની અપેક્ષા રહિત સિદ્ધત્વની પેઠે ઉર્ધ્વગતિપરિણામ પામે છે જેમ ધનુષ અને પુરૂષના પ્રયત્નથી પ્રેરાએલ તીરણુ વિગ્ન દેશમાં ગમન થાય છે, તેવી રીતે કર્મરૂપ ગતિનું કારણ દૂર થવા છતાં પણ પૂર્વ પ્રયોગથી સિદ્ધની ગતિ થાય છે. અથવા બધ છેઠન રૂપ ક્રિયા વિરમ્યા છતાં પણ જેમ ગતિ થાય છે, તેમ તે વિમુક્ત આત્માની પૂર્વ પ્રયોગથી લોકાન્ત પર્યન્ત ગતિ થાય છે અથવા જેમ ક્રિયાનો હેતુ (કુભાર) વિરમ્યા છતાં પણ પૂર્વ પ્રયોગથી કુભારનું ચક્ર સક્રિય હોય છે, તેવી રીતે મુક્તાત્માની પણ ગતિ રૂપ ક્રિયા હોય છે ૩૧૪૨-થી-૩૧૫૦

હવે ઉપરોક્ત વિષયનું શકા સમાધાન કહે છે.

નાલાયુગાદિસાહમ્મમત્તિ સિદ્ધસ્સ મુત્તિમચાઓ ।

તત્તો તમ્મઈપરિણામદેસસાહમ્મઓ તેસિં

॥ ૩૧૫૧ ॥

જડવ ન દેસોવળઓ દિદ્ધતો તો ન સગ્ગહા જુતો ।

જ નતિય વત્થુળો વત્થુળા જપ સવ્વસાહમ્મં ॥ ૩૧૫૨ ॥

હદ્ધગદ્ધેહુહ ચિય નાહો તિરિયગમળ નવાચલયા ।

સવિસેસપચયામાવઓ ય સવ્વન્નુમયઓ ય ॥ ૩૧૫૩ ॥

ગદ્ધમત્તઓ વિનાસી કેસી ગચ્છાગમી ય મણુહ વ્વ ।

હોદ્ધ ગદ્ધપજ્જયાઓ નાસી ન હ સવ્વદ્ધાણુ વ્વ ॥ ૩૧૫૪ ॥

કેસનિમિત્ત કમ્મ ન ગદ્ધ તદ્ધમાવઓ તઓ કત્તો ।

અહ ગદ્ધ ચેવ નિમિત્ત ક્કિમ્મજીવાળ તઓ નતિય ? ॥ ૩૧૫૫ ॥

કેસો ત્તિ જીવપમ્મો હોજ્જ મદ્ધ હોહ કહમ્મજીવસ્સ ।

કહ વા મત્તયપમ્મો હોજ મજ્જાઓ વિમુલ્લસ્સ ? ॥ ૩૧૫૬ ॥

ગાથાર્થ - તુ બહે વિરે મૂર્તિમાન હોવાથી મિદ્ધની સાથે તેનું સાધર્મ્ય નથી (એમ કહેવામા આવે તો તે) અયોગ્ય છે, કેમકે (ઉર્વ ગમનરૂપ) તે ગતિ પાળિમામથી તેઓતુ (મિદ્ધની સાથે) દેશથી સાધર્મ્ય છે, જો દેશોપનયથી ક્ષણાન્ત ન માનવામા આવે તો સર્વથા પ્રમારે કોઇ પણ દ્વિષાન્ત સિદ્ધ ન થાય, કેમકે જગતમા કોઇપણ વસ્તુનું કોઇ પણ વસ્તુ સાથે ભવ્યા સાધર્મ્ય નથી, અને તેથી કરીને ભવિરોર પ્રત્યયના અભાવે અયોગ-મન તિર્થગમન કે અચનતા નથી, પ્રથમ મરણમા ભવના કર્મના સંભાવે તે અન હંતુ અને હમણા તેના અભાવથી સર્વજ્ઞના મનથી ઉર્વગતિ રૂપ હેતુને લીધે તે ઉચ્ચ બાય છે. મુક્તાતમા ગતિમાન થવાથી મનુષ્યનો પેડે વિનાગી કનેશી અને ગતિથી આવનાર થશે (એમ કહેવામા આવે તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે) ગતિરૂપ પર્યાયની અપેક્ષાએ ભલે તે વિનાશી હો, પરંતુ પરમાણુની પેડે સર્વથા વિનાશી નહિ વાય વગી કલેશતુ નિમિત્ત કર્મ છે, ગતિ નથી, તેથી કરીને કર્મના અભાવે જ્ઞેશ કયાથી હોય ? જો ગતિજ કલેશતુ નિમિત્ત હોય તો (ગતિમાન) પરમાણુ આદિ અણુઓને પણ તે કેમ નથી ? કનેશ એ જીવનો ધર્મ છે, તે અણુને કેમ હો શકે ? એમ કહેવામા આવે, તો એ કલેશ ભવસ્થ જીવનો ધર્મ છે, તે ભવથી મુક્ત વ્યવેશનો ધર્મ કેની ગીતે હો શકે ? (નજ હો શકે) ૩૧૫૧-૫ - ૩૧૫૬

હવે આગળ બે કહેવાતુ છે તેની પ્રસ્તાવના કહે છે.

જ ગદ્ધમઓ વિઘાઓજ્વસ્સ તવારણ ચ જદ્ધવસ્સ ।

વિહિયસ્સામત્થાણ જઓ ય ગમળ તઓ પુન્છા ॥ ૩૧૫૭ ॥

કહિ પહિહયા સિદ્ધા કહિ સિદ્ધા પહિદ્ધિયા ।

કહિ વોદિ ચચ્છાણ તત્થ ગતૂણ સિજ્જહ ? ॥ ૩૧૫૮ ॥ ૧૫૮ ૩૨૬ ॥

અલોગે પહિહયા સિદ્ધા લોગગે ય પહિદ્ધિયા ।

હહ વોદિ ચચ્છાણ તત્થ ગતૂણ સિજ્જહ ॥ ૩૧૫૯ ॥ ૧૫૯-૩૨૭ ॥

જમિહં વૌદિચ્ચાઓ તદેવ સિદ્ધત્તણં ચ જ ચેહ ।

તસ્સાહણં નિ તો પુવ્વભાવનયઓ રૂદં મિદ્ધી ॥ ૩૧૬૦ ॥

જેણ ઝ ન વૌદિકાલે સિદ્ધો ચાયસમણ ય જં ગમણ ।

પચ્ચુપ્પણનયમય સિદ્ધિહ ગતુણ તોણેહ ॥ ૩૧૬૧ ॥

અત્યીસિપ્પભારોવલવિત્થય મણુયલોગપરિમાણ ।

લોગગનભોભાગો સિદ્ધિવસેત્ત જિણવસાર્ય ॥ ૩૧૬૨ ॥

ગાથાર્થ -ગતિભાનની ગતિનો અવશ્ય વિધાત થાય છે, અને તે ગતિવિધાતનું કારણ પણ અવશ્ય હોય છે, તથા જેથી નિષિદ્ધ ગતિવાળાનું અવસ્થાન અને ગમન થાય છે, (તે અવશ્ય કહેલું જોઈએ,) તેથી તે અબધી પૃચ્છા કરવી જોઈએ, સિદ્ધાત્મા કયા પ્રતિષ્ઠિત થાય છે ? કયા પ્રતિષ્ઠિત છે ? કયા શરીર તણને કયા જઠને મિદ્ધિ પામે છે ? (એ પૃચ્છાના ઉત્તરમાં) સિદ્ધાત્મા અલોકમાં પ્રતિષ્ઠિત છે, લોકાગ્ર પ્રતિષ્ઠિત છે, અહીં શરીર તણને ત્યાં જઠમોક્ષ પામે છે, અહીં શરીરનો ત્યાગ તેજ સિદ્ધપણ છે, કેમકે (સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ વિગેરે) તેણે કારણ તે અહીં જ છે. તેથી પૂર્વભાવનય (કોઈ વ્યવહારનય વિગેરે) ની અપેક્ષાએ અહીં જ સિદ્ધિ છે. શરીર ત્યાગ કાળે સિદ્ધ નથી, કેમ શરીર ત્યાગ કાળે તો ગમન છે, તેથી પ્રત્યુત્પન્નનયનામતે (જલ્પસૂત્રાદિ નિશ્ચય નયનામતે) સિદ્ધિક્ષેત્રમાં જઠને મિદ્ધિ પામે છે. (અહીં કિં સિદ્ધાલય ધ્યાનાદિથી આ લીને મળ્યો સિદ્ધો ઈત્યાદિ પર્યન્ત સત્તર ગાથાઓ છે, તે છઠ્ઠા ગણધરવાદમાં વિસ્તારની દહી છે, તેથી ફરી અહીં નથી કહેતા.) બધત પ્રાગ્ભાર નામથી પ્રસિદ્ધ, મહુધ્ય લોકના પ્રમાણેલોકના અમ્મ ભામે જિનેશ્વરે કહેલું મિદ્ધિક્ષેત્ર છે, (ત્યાં મુક્તાત્મા સિદ્ધિ પામે છે) ૩૧૫-થી-૩૧૬૨.

આ રથેને રૂંસી ઈત્યાદિથી માહીને સોનાહણાઈ ઇત્યાદિ ગાથા પર્યન્ત ૫૬૨ ગાથાઓ નિર્ધુક્તિની છે, તે મુગમ હોવાથી ભાષ્યકરે તેની વ્યાખ્યા નથી કરી ત ભાષ્યવાની ઇચ્છાવાળાએ મૂળ આવશ્યકની ટીકાથી બાણી લેવી

હવે સિદ્ધ ભગવાનની અનગાહના મબધી કહે છે.

દેહનિભાગો સુસિર તપ્પૂરણઓ તિભાગહીણો વ્તિ ।

સો જોગનિરોહ ચ્ચિય જાઓ સિદ્ધો વિ તદવત્તયો ॥ ૩૧૬૩ ॥ [૩૮૨૪]

સહારસંભવાઓ પપ્પસમેત્તમ્મિ કિં ન સઢાઈ ? ।

સામત્યાભાવાઓ સકમ્મયાઓ સહાવાઓ ॥ ૩૧૬૪ ॥

સિદ્ધો વિ દેહરહિઓ સપયત્તામાવઓ ન સહરહ ।

અપયત્તસ્સ કિહ ગઈ, નણુ મણિયાડસગયાર્ઠિ ॥ ૩૧૬૫ ॥

જેટ્ટા ય પવસયવણુનણુસ્સ મજ્ઞા ય સત્તહત્થમ્મસ ।

દેહત્તિભાગહીણા જહન્નિયા જા પિહત્થસ્સ ॥ ૩૧૬૬ ॥

કિહ મરુદેવોમાણ નામીઓ જેણ કિંચિદૂણા સા ।

તો કિર પવ સય ચ્ચિય અહવો સકોયઓ સિદ્ધા ॥ ૩૧૬૭ ॥

સત્તુસિયરસ સિદ્ધી જહન્નઓ કહમિહ પિહત્થેમ્મ ? ।

સો ફિર તિત્યરેસુ સેસાણ સિજ્ઞમાણાણ ॥ ૩૧૬૮ ॥

તે પુણ હોજ્ઞ વિહત્યા કુમ્માપુત્તાદઓ જહ્ણેણ ।

અન્ને સવદ્વિપસચહત્યસિદ્ધસ્સ હોણ ચિ ॥ ૩૧૬૯ ॥

વાહુલ્લઓય મુત્તમ્મિ સત્ત પવ્વ ય જહ્ણમુક્કોસ ।

ફહરા હોણન્મઇય હોજ્ઞમુલ્લ-વણ્ણપુહ્ણુત્તેર્હિ ॥ ૩૧૭૦ ॥

અચ્છેરયાઈ ફિંચિ વ સામન્નમુપ્પ ન વેસિઅ સવ્વ ।

હોજ્ઞ વ અણિવદ્ધ ચિય પવ્વસયાપ્પસવયણ વ ॥ ૩૧૭૧ ॥

ગાથાર્થ - શરીરને નીજે ભાગ પાવાણનાળો છે, તેને જીવ પ્રદેશોનડે પૂર્ણ કરવાથી ત્રીજે ભાગે હીન અવગાહના થાય છે. તે પ્રથમ યોગનિરોધકાળેજ થય છે, તેથી (સિદ્ધ પણ તેરહીજ અવગાહનાવાળા હોય છે. એ પ્રમાણે સ્વપ્રદેશો સકેચીને જીવ એક આકાશ પ્રદેશમાજ કેમ નથી રહેતો ? (એમ પૂછવામા આવે, તો) તથાપિધ સામર્થ્યના અભાવે (યોગનિરોધ કાળે) સકર્મક હોવાથી અને જીવના એવાજ સ્વભાવને લીધે (તે કરના અધિક સકાય નથી થતો) કેહરહિત સિદ્ધ પણ સ્વપ્રયત્નના અભાવે (તે પ્રમાણે સ્વપ્રદેશોને) સકાય નથી કરતા પ્રયત્ન રહિત હોય, તેને (સિદ્ધ ક્ષેત્રમા) ગતિ કેની થાય ? (એમ પૂછનામા આવે તો) પૂર્વે કહેલુજ છે કે અસમાવાદિ કરણોથી ગતિ વાય છે નીજે ભાગે હીન પાયસે ધનુષ પ્રમાણ શરીરવાળાની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના માત્ર હાથ પ્રમાણ વાળાની મધ્યમ અવગાહના અને બે હાથવાળાની જન્ય અવગાહના થાય છે મરેહી-ભાતાની એ પ્રમાણે અવગાહના કેની રીતે થતે ? (કેમકે નાલિકુલ-૨ અને તેમના શરીરની ઉચ્ચ પાંચ ધનુષ છે એમ પૂછવામા આવે, તો) તે નાલિકુલકરથી ૮ ઈંચનું અવગાહનાવાળા છે, તેથી પાયસે ધનુષનીજ અવગાહના કહેવાય અથવા (હાથી ઉપર ચડેલા હોવાથી) સકુચીત્ત અંગે મોક્ષ પામેવા છે. (તેથી તે અવગાહન માં કંઈ વિરોધ નથી) સિદ્ધાન્તમા જન્યથી સાત હાથ પ્રમાણ ઉચ્ચવાળાને મોક્ષ કહેવ છે અને અહીં બે હાથ પ્રમાણનાળો શાથી કહેો છે (એમ પૂછનામા આવે તો) તે સાત હાથ પ્રમાણ તીર્થકરેને વિષે જાણુ, અને જેન સામાન્ય કેવળાઓ મોક્ષ પામના હોય, તેને બે હાથ પ્રમાણ જાણુ, તે બે હાથ પ્રમાણવાળા કુર્માનું વિગેરે જન્યથી હોય છે, અને બી-જાઓ કહે છે કે-યન પીવનાદિ વડે સવર્તિત સાત હાથ પ્રમાણવાળા સિદ્ધની જન્ય અવગાહના છે, અથવા સૂનની અંદર-જથ ધી સાત હાથ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટની પાયસે ધનુષ પ્રમાણ મોક્ષે જનારાની અવગાહના કહી છે, તે બહુવતા છે, અન્યથા (કોઈ વખત જન્યપદે) અનુષ પૃથક્તન અને (ઉત્કૃષ્ટપદે) ધનુષ પૃથક્તવ પણ ન્યૂનાધિક હોય છે સામાન્ય શ્રુતમા આશ્રયાર્થિ કંઈ બહુએ નથી કહેલુ, જેમ સિદ્ધમા જનારા બે હાથ વાલા અને સવા પાવરો ધનુષ્યના માનનલા હોય છે આદેશ વચનની પેડે શ્રુતમા નહિ કહેલુ પણ તે હોય છે. (આટે તે માનણુ એમએ.) ૩૧૬૮-થી-૩૧૭૧

સુસિરપરિપૂરણાઓ પુષ્વાગારન્નહાવત્તયાઓ ।

સઠાળમણિત્યથ જ મણિય અણિયયાગાર ॥ ૩૧૭૨ ॥

પ્તો ચિય પહિસેહો સિદ્ધાદ્ધુણેમુ દોહયાઈણ ।

જમણિત્યથ પુષ્વાગારાવેસ્લાપ્પ નાભાઓ ॥ ૩૧૭૩ ॥

નામુત્તસ્તાગારો વિન્નાણસ્સવ, ન કુપનમસો વ્વ ।

દિટ્ઠો પરિણામવ્વો નેયાગાર ચ વિન્નાણં ॥ ૩૧૭૪ ॥

જીનાણન ચ જઓ દેહાગારો ય સો ત્થા તં પિ ।

પરિમિયવત્પુત્તજઓ જુત્ત કુપોન્ન સાગાર ॥ ૩૧૭૫ ॥

ગાથાર્થ - પોતાજીવાણે ભાગ પૂરાજી જવ'તાં, અને પૂર્વ આકારની અન્યથા પ્રકારે વ્યવસ્થા થવાથી જે અનિત્યસ્થ સ્થાન કહ્યું છે, તે અનિયતાકારવાળું છે. અને તેજ કારણથી સિદ્ધાદિ શુભોમા હીનતા વિગેરેનો પ્રતિષેધ કર્યો છે જે અનિત્યસ્થ કહ્યું છે, તે પૂર્વ આકારની અપેક્ષાએ જલ્યું છે. સર્વથા આકારનો અભાવ નથી કહ્યો. અમૂર્ત વિજ્ઞાનની પેઠે અમૂર્ત સિદ્ધાત્માનો આકાર સભવે નહિ. (એમ કહેવામા આવે તો તે અધોગ્ય છે, કેમકે) પરિણામવાળા અમૂર્ત પદાર્થનો આકાર પણ ઘટાકાશની પેઠે જણાય છે કારણુ જે વિજ્ઞાન-પણ ક્રોધાકારવાળું છે (અન્યથા નીલજ્ઞાનની પીનાદિ જ્ઞાન થાય, અવના નીલજ્ઞાનનો પણ અભાવ થાય.) વિજ્ઞાન જીવની અભિન્ન છે, અને જીવશરીરાકારવાળો છે, તેથી તે વિજ્ઞાન પણ હેતુપરિચિન્ન વસ્તુરૂપ હોવાથી ઘટની પેઠે સાગાર માનવું યોગ્ય છે ૩૧૭૪-થી-૩૧૭૫, હવે સિદ્ધિક્ષેપમા સિદ્ધો કેવી રીતે રહે છે તે તથા સ્પર્શના કહે છે.

જત્થ ય ઇગો સિદ્ધો તત્થ અણંતા ભવખલ્લવિમુક્કા ।

અન્નોન્નસમોગાદા પુદ્ધા સવ્વે ય લોગને ॥ ૩૧૭૬ ॥ ૧૭૫ ૩૨૮ ॥

ફુસહ્ અણંતે સિદ્ધે સવ્વપણ્ણેહિ નિયમસા સિદ્ધો ।

તે વિ અસલ્લેજ્જગુણા દેસપણ્ણેહિ જે પુદ્ધા ॥ ૩૧૭૭ ॥ ૧૭૬-૩૨૯ ॥

ન જરા-મરણવિમુક્કા જીવત્તજઓ મઈ મણુસ્સ વ્વ ।

નહિ જીવણવિરહાઓ ન જીવણં કમ્મવિરહાઓ ॥ ૩૧૭૮ ॥

વયસો હાણીહ જરા પાણઘાઓ ય મરણમાઈહં ।

સહ્ દેહમ્મિ તદુભય તદમાયે ત ન સ્સેવ ॥ ૩૧૭૯ ॥

એગલ્લેત્તેડ્ડણતા પણ્ણપણ્ણિદ્ધિ-હાણિઓ તત્તો ।

હોતિ અસલ્લેજ્જગુણાસલ્લપણ્ણો જમવગાહો ॥ ૩૧૮૦ ॥

એગલ્લેત્તેડ્ડણતા ઋદ્ધિ માયા, મુત્તિવિરહિયત્તાઓ ।

નેયમ્મિ વ નાણાહ્ દિટ્ઠીઓ વેગલ્લમ્મિ ॥ ૩૧૮૧ ॥

મુત્તિમયામવિ ય સમાણદેસયા દીસણ્ણ પર્જાણ ।

ગમ્મહ્ પરમાણૂણ ય મુત્તિવિમુક્કેસુ કા સજ્જા ? ॥ ૩૧૮૨ ॥ [૩૪૩]

ગાથાર્થ - જ્યાં એક સિદ્ધ છે, ત્યાં ભવ ક્ષય થવાથી મુક્ત થએના અનન્તા સિદ્ધ છે. તે મોર્ત્યલોકના અતે પગરૂપર અનગાહીને સ્પર્શ રહેલા છે નિયમથી એ સિદ્ધ સર્વપ્રદેશોવડે અનન્તા સિદ્ધોને સ્પર્શે છે, અને જે એ પ્રમાણે દેશ-પ્રદેશોથી સ્પર્શાએલા છે, તે પણ તેનાથી અસખ્યાત શુભા છે, (કેમકે સર્વ પ્રદેશોવડે અનન્તા સિદ્ધો સ્પર્શાએલા છે, એ પ્રમાણે જીવના એકેકે દેશપ્રદેશોવડે અનન્તાસ્પર્શાએલા છે, એ જીવ અસખ્યેય પ્રદેશાત્મક હોવાથી

મૂળ અનન્ટાને સર્વ જીવના અસંખ્ય દેશ-પ્રદેશની માથે ગુણતા યથોક્ત પ્રમાણ થાય છે.) સિદ્ધાન્તમાં જીવ હોવાથી મનુષ્યની જેટલી અને તે સર્વથી રહિત નથી (એવી બુદ્ધિ થાય, તે તે અયોગ્ય છે. કેમકે) પ્રાણુ ધારણરૂપ જીવનનો તેમાં અભાવ છે, જીવનનો અભાવ કર્મના વિરહથી છે વધતી હોતી તે જરા અને પ્રાણનો ત્યાગ તે મરણ કહ્યું છે. શરીર હોય, તે એ બન્ને હોય, શરીરના અભાવે એ બન્નેનો અભાવ હોય છે, તેથી આકાશની જેટલી (સિદ્ધાન્તે તેના અભાવ છે.) એક ક્ષેત્રમાં અનન્ટા સિદ્ધો અવગાહી રહેલા છે, તેના કરતા પ્રદેશની બુદ્ધિ-હાનિથી જે અવગાહી રહ્યા છે, તે અસંખ્ય ગુણો, કેમકે અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક એક સિદ્ધ અવગાહ છે એક ક્ષેત્રમાં અનન્ટા સિદ્ધો કેવી રીતે સમાય ? (એમ પૂછવામાં આવે તે) જેમ એક જોયમાં અનેક જાનો છે, અથવા એક રૂપમાં અનેક રૂપો છે, તેમ મૂર્તિના અભાવે (એક ક્ષેત્રમાં અનન્ટા સિદ્ધો સમાય છે) અથવા મૂર્તિ-આન પ્રતીપાતિના પરમાણુઓની પણ સમાન દેશતા દેખાય છે અને જણાય છે, તે પછી મૂર્તિ રહિત સિદ્ધાન્તમાં એ પ્રમાણે હોય, એમાં શંકા શી ? ૩૮૭-૪૧-૩૮૮.

આ રીતે અસંખ્ય ઇન્દ્રિયો ગાથાઓ નિર્ધુક્તિની છે, તે સુગમ છે તે પછી મુક્તોચ્ચરણમાંથી ઇન્દ્રિયો આરભીને સુગમતર ઇન્દ્રિયો ગાથા પર્યન્ત નવ ગાથાઓ છે, તે પૂર્વે અગ્રીમારમાં ગણધરવાદમાં સંવિસ્તર કહી છે, તેની દૂરી આહી નથી કહેતા તે પછી નવિચ્છેદિય ઇન્દ્રિયો આરભીને રૂપસંસ્કાર ઇન્દ્રિયો ગાથા પર્યન્ત સાત ગાથાઓ સુગમ છે, તે આવશ્યક ની અદર સંવિસ્તર કહી છે, ત્યાંથી બેઠા બેસી.

તેસિં મિદ્ધતં પિત્ર સોવરામસાદારણ તઓઽણુવમ ।

દેસોઽણયાઓ પુણ પુરિસોદાદરણમસ્ત્રાવ ॥ ૩૧૮૩ ॥

જહવા સસારે ચિય હોજ્જ તથ ફિત્તય મોરલ્લચિંતાપ ।

તવિવહમચ્છતસુહ જત્થ વ સોકેણ સસારો ? ॥ ૩૧૮૪ ॥

અતુલમણ્ણસરિસય નિવ્વાણ નેવુરુ પર સોલ્લ ।

અક્ષેમિ નિવ્વાણં દીવસ્સ વ સવ્વરા નાસો ॥ ૩૧૮૫ ॥

જ ચ તણુ કમ્મસત્તનાસો ધીયકુરાણ તા મોરલ્લો ।

અક્કો ન ય મતાણી સતાણાઓ નઓ નાસો ॥ ૩૧૮૬ ॥

જ નારગાદમાવો મયો વ ન ય નારગાદઓ મિલ્લો ।

કોઈ જીવો વો નારગાદનાસમ્મિ તન્નાસો ॥ ૩૧૮૭ ॥

જહ તત્તમઓ તિપ્પહો તત્તવિનાસમ્મિ સવ્વહા નત્થિ ।

તહ નારગાદમહઓ જીવો તદમાવઓ નત્થિ ॥ ૩૧૮૮ ॥

ગાથાર્થ - તેઓને મિદ્ધત્વની જેટલી અસાધારણ સુખ છે, તેથી તે અનુપમ છે એ સંખ્યમાં દેશોપનયથી પુરુષાણુ હોઈએ કહેલું છે એ સારમાં જોક્ષ જેટલું સુખ હોય, તે જોક્ષની ચિંતા અર્થ શામાં કહી ? અથવા તેવા પ્રકારનું આત્મનિતક સુખ બધા હોય, તેને સસાર ગાથી કહેવાય ? (જોક્ષ જ કહેવાય) અતુલ એટલે અનન્ય સદૃશ, નિર્વાણ એટલે નિર્દોષ, તેણે સુખ અર્થ ત છે બીજા મતવાળાઓ દીપની જેટલી સર્વથા નાશ, તેને નિર્વાણ કહે છે. કારણ કે બીજા અને અકુરની જેટલી શરીર અને કર્મ મતાનનો નાશ,

તે મોક્ષ છે. મતાનથી સતાની (જીન) સિત્ર નથી, તેથી સતાનનો નાશ થએ જીવનો પણ નાશ થયે છે. વળી નારકાદિ ભાવ તેજ મમાર છે, અને તે નારકાદિ ભાવથી કોઇ પણ જીવ જીવે નથી, તેથી નારકાદિ ભાવનો નાશ થએ, તેના પણ નાશ થાય છે જેમ તન્તુમય પર છે, તે પર તન્તુનો વિનાશ થએ સર્વથા નથી હોતે, તેની રીતે નારકાદિ ભાવમય જીન છે, તે જીન પણ નારકાદિભાવનો અસાન થએ સર્વથા નથી. ૩૧૮૩-થી-૩૧૮૮.

આ સ્થળે નદિ નારગાદ ધત્યાદિથી કચગાદ માવઓ ધત્યાદિ ગાથા પર્યન્ત ઓગણનીસ ગાથાઓ છે, તે પૂર્વે અગ્નીઆરમા ગણપરનાદમા કહી ગયા છીએ તે પછી સિદ્ધસિય ધત્યાદિ છ ગાથાઓ સુગમ છે, તેથી તેની વ્યાખ્યા નથી કરી

હવે આચાર્ય ભગવાનનું સ્વરૂપ કહે છે.

નામ ઠવળા દવિવ ભાવંમિ ચડ઼઼િહો ડ આયરિઓ ।

દ઼઼વમ્મિ ઇગમવિવાડ લોઈવ સિવસર઼઼઼ઈ । ૩૧૮૯ । ૧૧૩-૩૩૦- [૩૧૦૪]

પચવિહ આયારં આયરમાળા તહા પયાસંના ।

આયાર દસેતા આયરિયા તેગ વુઞ્ઞતિ ॥ ૩૧૧૦ ॥ ૧૧૪-૩૩૧ ॥

આગમદ઼઼વાયરિઓ આયરિવિવાળઓ અગારડત્તો ।

નોભાગમઓ જાળય-મ઼઼વસરીરાઈરિત્તોઞ્ય ॥ ૩૧૧૧ ॥

મરિઓ ઘ઼઼઼ા઼ અમિમુહો ય મૂલાઈનિમ્મિઓ વાવિ ।

અ઼઼વા દ઼઼઼વ઼઼ઓ દ઼઼઼વનિમિત્તાપરળઓ વા ॥ ૩૧૧૨ ॥

આ મજ્ઞાયાવયળો ચરળ ચારો વિ તીવ આયારો ।

સો હોઈ નાળ-દમગ ચરિત્ત ત઼઼-ગીરીયવિવળ્લો ॥ ૩૧૧૩ ॥

તસસાપરળ-વમાસળ દેસમઓ દેસિમા વિવોસ્સત્તવ ।

લે તે આયારિયા આવાયારો઼઼઼઼઼઼઼ ય ॥ ૩૧૧૪ ॥

અ઼઼વાયરતિ જ સયમાયારેંતિ વ જમાયરિજ્ઞતિ ।

મજ્ઞાદયાભિગમ્મતિ જમ્મુત તેળવાયરિઆ ॥ ૩૧૧૫ ॥

ગાથાર્થ - નામ આચાર્ય - સ્વાપના આચાર્ય - દ્રવ્ય આચાર્ય - અને ભાવ આચાર્ય એમ ચાર પ્રકારના આચાર્ય છે. એક ભવિનદિ અથવા લૌકિક શિક્ષક શાસ્ત્રાદિ જાણનાર દ્રવ્ય આચાર્ય છે, પાંચ પ્રકારના આચાર્યને આચરનાર તથા ઉપદેશ આપનાર અને આચાર્યને ખતાવતાર હોનાથી તે આચાર્ય કહેવાય છે. પચવિહ આચારના વિજ્ઞાનથી અનુપયુક્ત તે આગમથી દ્રવ્યઆચાર્ય છે, અને જ્ઞાયક-સંખ્ય સરીરથી અતિરિક્ત તે એક ભવિન, આચાર્ય થવાનું બાધેનું આયુષ્ય, હોય તે અથવા અપ્રાપ્ત તે નોઆગમથી દ્રવ્યઆચાર્ય છે. આ ગળદ મર્યાદાવાળી છે, ચાર એટલે આચરણ તે મર્યાદા આચરણ તે આચાર કહેવાય. એ આચારજ્ઞાન દર્શન-ચારિત્ર-તપ-અને વીર્ય એમ પાંચ પ્રકારે તે પાંચ પ્રકારના આચાર્યને આચરનારને મોક્ષ મળે તે આચરનાર, કથન જ્ઞાન, ક્રિયા વિધિના દર્શનથી પરમાત્માનો ઉપદેશ કરનાર તે ભાગ્યાર ઉપયુક્ત હોવાથી ભાગ્યાર્ય કહેવાય છે. અથવા

જે સ્વયં સંતુષ્ટાન આચરે છે, અને આચરણ કરાવે છે, અથવા જે મુમુક્ષુવડે આચરાય છે, અને મર્્યા ૧૫૩ે પચાય છે, તે કારણથી તે આચાર્ય કહેવાય છે ૩૧૮૮-થી-૩૧૮૫. હવે ઉપાધ્યાય ભગવાનનું સ્વરૂપ કહે છે

નામં ઠવણા દવિણ ભાવમિ ચઠવિહો ઉવજ્ઞાઓ

દવ્વે લોહ્યસિપ્પા ધમ્મે તહ અઙ્ગતિત્થીયા ॥ ૩૧૯૬ ॥૧૦૦૦-૩૩૨॥

ધારસગો જિણમ્લાઓ સજ્ઞાઓ કહિઓ વુહે ।

જમ્હા ત ઉવહસતી ઉવજ્ઞાયા તેણ વુચ્છતિ ॥૩૧૯૭॥૧૦૦૧-૩૩૩॥

ઉત્તિ ઉવઓગકરણે જ્ઞાતિ ય જ્ઞાણસ્સ હોહિ નિહેસો ।

પણ ઉવજ્ઞાઓ ઇસો અણ્ણો વિ પજ્ઞાઓ ॥૩૧૯૮॥૧૦૦૨-૩૩૪॥

ઉવગમ્મ જઓડધીતે તેજ ચોવગયમજ્જયારિવિતિ ।

જ ચોવાયજ્ઞાયા હિયસ્સ તો તે ઋવજ્ઞાયા ॥ ૩૧૯૯ ॥

આચારદેસણાઓ આયરિયા વિણયણાદુવજ્ઞાયા ।

અત્યપદાયગા વા ગુરવો સુત્તસ્સુવજ્ઞાયા ॥ ૩૨૦૦ ॥

ગાથાર્થ - નામ ઉપાધ્યાય સ્થાપના ઉપાધ્યાય-દ્રવ્યઉપાધ્યાય અને ભાન ઉપાધ્યાય એમ ત્રણ પ્રકારે ઉપાધ્યાય છે (નામ સ્થાપના ઉપાધ્યાય મુગમ છે.) લૌકિક શિક્ષણદિના ઉપદેશ કરનાર તથા સ્વવર્તનના ઉપદેશ કરનાર અન્યદર્શનીઓ તે તદ્વ્યતિગ્રી દ્રવ્ય ઉપાધ્યાય છે દ્વાદશાગરૂપ સ્વાધ્યાય જિનેયરે કહેલ છે તે જણવરેએ પણ પગએ ઉપદેશો છે એ સ્વાધ્યાય શિષ્યોને (મૂનથી) ઉપદેશે છે, તેમાં તે (ભાવ) ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. અથવા ૩ શબ્દ ઉપયોગ કવ ના અર્થમાં છે, અને જ્ઞા શબ્દ ધ્યાનના નિર્ણયમાં છે એથી કરીને ઉજ્ઞા । ઉપયોગપૂર્વક ધ્યાન કરનાર, એવો અર્થ) થાય છે આ અને બીજા પણ ઉપાધ્યાય શબ્દના પર્ચાય છે જેને પામીને જેના પાસેથી ભણાય, અથવા જે પાસે આવેલા શિષ્યોને ભણાવે, તેમજ જે હિતના ઉપાય ચિન્તવનાર હોય, તે ઉપાધ્યાય છે આચારને ઉપદેશ વાધી આચાર્ય કહેવાય, અને ભણાવવાથી ઉપાધ્યાય કહેવાય અથવા અર્થ પ્રદાયક આચાર્ય અને સૂત્ર પ્રદાયક ઉપાધ્યાય કહેવાય ૩૧૯૬-થી ૩૨૦૦

સાધુના નમસ્કારના અધિકારમાં નિર્ણયિતની દશ ગાથાઓ છે, તે મુગમ હોવાથી અહીં નથી કહી

અહીં વસ્તુદ્ધાર સમાપ્ત થયું

હવે આશ્વેપદાર અને પ્રતિદ્ધિદાર વહે છે

નવિ સલેયો ન વિત્યારો સલેવો દુવિહ સિરુ-સાહૂણ ।

વિત્યરઓણેગવિહો પચવિહો ન જુજ્જણ તમ્હા ॥૩૨૦૧॥૧૦૨૮-૩૩૫॥

અરહંતાઈ નિયમા સાહૂ,તે(ય) તેસુ મહ્યવ્વા ।

તમ્હા પચવિહો સલ્લ હેડનિમિત્ત દવ્હ સિદ્ધો ॥૩૨૦૨॥૧૦૨૯-૩૩૬॥

નમસ્કાર સક્ષિપ્ત નથી તેમ વિસ્તૃત પણ નથી, જો સક્ષિપ્ત હોય, તો સિદ્ધ અને સાધુનો એમ બે પ્રકારે છે, તથા વિસ્તારથી અનેક પ્રકારે છે. આટલે પચવિંશ નમસ્કાર યોગ્ય નથી. (એમ કહેવામાં આવે તો તે અયોગ્ય છે) અરિહ તાદિક નિયમા સાધુ છે, પણ સાધુઓ તેમા ભજનાઓ છે આટલે પચવિંશ હેતુ નિમિત્તથી નમસ્કાર પાત્ર પ્રકારનો છે.

જે કોઈ સૂત્ર હોય, તે સક્ષેપરૂપ હોય અથવા વિસ્તૃત હોય. જો સક્ષિપ્ત હોય, તો સામાયિક સૂત્રની પેઠે હોય, અને વિસ્તૃત હોય, તો ચૌદ પૂર્વની પેઠે હોય. આ નમસ્કારરૂપ સૂત્ર સક્ષિપ્ત નથી, તેમ વિસ્તૃત પણ નથી, જો સક્ષિપ્ત હોય, તો નમસ્કાર પચવિંશ ન થાય, પણ દ્વિવિધજ થાય. સિદ્ધ-શબ્દવડે શ્રાક્ષ પામેલા અર્હંતોના નમસ્કાર અલ્પ થાય, અને સાધુ શબ્દવડે સસારીનું અલ્પ થાય, કેમકે સસારી અર્હંત-આચાર્ય વિગેરે સાધુત્વરહિત નથી. તેથી કરીને સક્ષિપ્તથી સિદ્ધનો અને સાધુનો એમ બે પ્રકારનોજ નમસ્કાર થાય વિસ્તારથી આ નમસ્કાર છે, એમ કહેવામાં આવે, તો તે અનેક પ્રકારનો થાય. રૂપભેદ-અણ્વતનાથ-સભવનાથ વિગેરે સર્વ તીર્થંકરોના નામ અલ્પ પૂર્વક સર્વ અરિહ તોના નમસ્કાર થાય, એક સમયે સિદ્ધ થએલા-બે સમયે સિદ્ધ થએલા ત્રણ સમયે સિદ્ધ થએલા ઈત્યાદિથી આરભીને યાવત અનંત સમયે સિદ્ધ થએલા સિદ્ધોના અનંત નમસ્કાર થાય, તથા તીર્થલિંગ, પ્રત્યેકબુદ્ધ વિગેરે વિગેરેયુક્ત ભેદોવડે પણ વિસ્તારથી અનંત ભેદ નમસ્કાર થાય. આ પ્રમાણે બંને પક્ષની અપેક્ષાએ વિચાર કરતા પાત્ર પ્રકારનો નમસ્કાર યોગ્ય નથી, પણ બે પ્રકારનોજ યોગ્ય છે.

એ પ્રમાણે કોઈ કહેવા માગે, તો તે અયોગ્ય છે કેમકે નમસ્કાર સક્ષેપરૂપ છે. કૃતાર્થ-અકૃતાર્થપણથી સિદ્ધ અને સાધુનો એમ બે પ્રકારનોજ સક્ષેપથી નમસ્કાર છે, એમ તો એમ કહીએ છીએ. એમ જો કહેવામાં આવે, તો તે પણ અયોગ્ય છે, કેમકે કૃતાર્થ-અકૃતાર્થપણ સિવાય બીજું પણ કારણ છે. અરિહ તાદિક અવશ્ય સાધુઓ છે, કેમકે સાધુના શુણોના તેઓમા સદ્ભાવ છે, પરંતુ સાધુઓ અર્હંતોના ભજનાઓ હોય છે, કેમકે બધાએ સાધુઓ અર્હંતો નથી હોતા. જેઓને તીર્થંકર નામકર્મનો ઉકલ હોય, તે અરિહ તો હોય, કેટલાક સામાન્ય કેનશી હોય, કેટલાક વિશિષ્ટ સૂત્રાદિ-દાયક આચાર્ય હોય, કેટલાક સૂત્રપાઠક ઉપાધ્યાય હોય, અને કેટલાક અવિશિષ્ટ-સામાન્ય સાધુઓજ હોય એ પ્રમાણે સાધુઓના અર્હંતોના વ્યભિચાર હોનાથી તેમને નમસ્કાર કર્યા છતાં પણ અર્હંતોના નમસ્કારથી સાધ્ય વિશિષ્ટ રૂપની સિદ્ધિ નથી, અને તેથી કરીને સક્ષેપથી દ્વિવિધ-નમસ્કાર અવ્યાપક હોવાથી અયુક્ત છે. સાધુમાત્રનો નમસ્કાર મનુષ્યમાત્રના નમસ્કારની પેઠે અથવા જીવમાત્રના નમસ્કારની પેઠે તત્સામાન્ય અભિધાન નમસ્કારરૂપ હોવાથી વિશિષ્ટ અર્હંતોના શુણના નમસ્કાર રૂપ રૂપ પ્રાપ્ત કરાવવાને સમર્થ નથી. ” તેથી કરીને સક્ષેપથી પણ પચવિંશજ નમસ્કાર છે, દ્વિવિંશ નથી. તથા વિસ્તારથી તો નમસ્કાર કરાવનાર નથી, કેમકે તેમ થવું અશક્ય છે. અથવા ‘મમો અવિ-પ્પણાતો’ ઇત્યાદિ પચવિંશ હેતુ જે પૂર્વે કહેલ છે, તે નિમિત્તથી પણ આ પચવિંશ નમસ્કાર સિદ્ધ થાય છે. ૩૨૦૧-૩૨૦૨

ઉપરોક્ત અર્થ હવે ભાષ્યકાર કહે છે

નિવ્વુઅ સસારિકયાક્રયત્વલક્ષણવિહાણમો જુતો ।

સલેવનમોકારો દુવિહોચિય સિદ્ધ-સાહુણ

॥ ૩૨૦૩ ॥

ઉસમાઈનમળતરસિદ્ધાઈન જિનાઈયાણ ચ ।

નિત્પરમો પંચવિહો નવિ સલેવો ન નિત્પારો

॥ ૩૨૦૪ ॥

જડિ જડગ્રહણાઓ હોઈ કય ગ્રહણમરુહ્યાઈર્ણ ।
 તહ વિ ન તગુણપૂયા જડગુણસામણપૂયાઓ ॥ ૩૨૫ ॥
 પરિણામમુદ્ધિદેવ વ પયત્તો સા ય વજ્જવત્થુઓ ।
 પાયં ગુણાદિઆઓ જા સા ન તઝગગુણલભા ॥ ૩૨૦૬ ॥
 જહ મણુઆઈગ્રહણે હોઈ કય ગ્રહણમરુહ્યાઈર્ણ ।
 ન ય તત્ત્વિસેસચુદ્ધી તહ જડસામણગ્રહણમ્મિ ॥ ૩૨૦૭ ॥
 જડ એવ વિત્તરઓ જુત્તો તદળતગુણવિહાણાઓ ।
 મણ્ણઈ તદસજ્જમઓ પચવિહો દેવમેયાઓ ॥ ૩૨૦૮ ॥
 મગ્ગોવપસણાઈ સોઽભિહિઓ તપ્પમેઘઓ મેઓ ।
 જહ લાવગાદિમેઓ દિટ્ઠો લવણાદિક્કિરિઆઓ ॥ પસિદ્ધિદાર ॥ ૩૨૦૯ ॥

નિર્વૃત્ત અને સસારી કૃતાકૃતાર્થરૂપ લક્ષણ વિધાનથી સિદ્ધ અને આધુના એમ
 બે પ્રકારે નમસ્કાર સંદેશથી યોગ્ય છે તથા વિસ્તારથી જ્ઞાનસાદિનો-અન તર સિદ્ધિનો
 અને ધીજી જિનોનો નમસ્કાર કહેવાય, તેથી પચરિધ નમસ્કાર સંદેશથી નથી, તેમ
 વિસ્તારથી પણ નથી એ પ્રમાણે કહેવામા આવે, તે તે અયોગ્ય છે કેમકે) જે કે યતિને
 અહણ કરવાથી અરિહ તાદિત્ત અહણ કર્યું ગણાય છે, તે પણ યતિગુણની સામાન્ય પૂજાથી
 તેમના ગુણની પૂજા નથી થતી અથવા તે પૂજા પરિણામની વિશુદ્ધિનો હેતુ છે અને તે
 વિશુદ્ધિ આદ્ય વસ્તુના પ્રયત્નથી થાય છે. પ્રાય ગુણાધિક્યથી જે શુદ્ધિ થાય છે, તે
 શુદ્ધિ તેનાથી ન્યૂન ગુણથી નથી પ્રાપ્ત થતી. જેમ મતૃધ્યાદિત્ત અહણ કરવાથી અરિહ તા-
 દિક્કલ અહણ કર્યું ગણાય છે, પણ તેમા તદ્વિશેષ શુદ્ધિ નથી થતી, તેવી રીતે યતિ સામાન્ય
 અહણમા પણ સમજવું. જે એમ હોય તે તેમના અનન્ત ગુણ વિધાનથી નમસ્કારને
 વિસ્તારથી કહેવો યોગ્ય છે. (એમ કહેવામા આવે, તે તેના ઉત્તર) કહીએ છીએ કે
 વિસ્તારથી નમસ્કાર કહેવો અસાધ્ય છે, તેથી હેતુના-લે.થી પચવિવ નમસ્કાર યોગ્ય છે.
 જેમ લવણાદિ ક્રિયાપદે લાવકાદિનો લેહ જણાય છે, તેમ આગોપરેશનાદિ લેહ કહેવ છે,
 તેન । પ્રલેહથી નમસ્કારનો લેહ છે. ૩૨૦૩-થી-૩૨૦૬

હવે ક્રમદ્વાર કહે છે

પુઠ્ઠાણુપુઠ્ઠિ ન કમો નેવ ય પચ્છાણુપુઠ્ઠિય સ ભવે ।
 સિદ્ધાઈઆ પઢમા વિતિયાય સાહુણો આઈ ॥ ૩૨૧૦ ॥ ૨૦૨૦-૩૩૭ ॥
 જેણ કપત્યા સિદ્ધા ન જિણા, સિદ્ધાઈઓ કમો જુત્તો ।
 પચ્છકમો વ જહ સજયાઈસિદ્ધાવસાણા તો ॥ ૩૨૧૧ ॥
 જે ચ જિણાણ વિ પુજ્ઞા સિદ્ધા જે તોઽધિઽનિક્કમણકાલે ।
 કયસિદ્ધનમોકારા કરેવિ સામાય સવ્વ ॥ ૩૨૧૨ ॥
 અરહતુવપસેણ સિદ્ધા નજ્ઞાંતિ તેણ અરહાઈ ।
 ન વિ કોઈ પરિણાય પળમિત્તા પળમશ્ચર્રો ॥ ૩૨૧૩ ॥ ૨૦૨૧-૩૩૮ ॥

જડ પરં આયરિઓવસઓ જં જિણાઈપદિયતો ।
 તેણાયરિયાઈ કપો જુતો નો ચેદનેગતો ॥ ૩૨૧૪ ॥
 જુતો વ ગણહરાણં જિણાઈઓ જં જિણોવપસેણં ।
 જાણતિ તે વસેસે, સેસા હ ગુરુવપસેણં ॥ ૩૨૧૫ ॥
 અહનાયરિહ ચિય સો તેસિં વિજઓ તઓ પસતો મે ।
 આયરિયાઈહ ચિય एवं સહ સજ્વમાહુણ ॥ ૩૨૧૬ ॥
 પદમોવપસગહણ ત ચારુહઓ ન સેસપરિહતો ।
 ગુરુઓ વિ તદુવહદ્વસ ચેવ અણુમાસયા નવર ॥ ૩૨૧૭ ॥
 અરહન-ગુરુ-વજ્ઞાયભાવઓ તસ્સ ગણહરાણં પિ
 જુતો તયાઈહ ચિય ન ગુરુ તિ તઓ જિણો ન મથે ॥ ૩૨૧૮ ॥
 સ જિણો જિણાઈસયઓ સો ચેવ ગુરુ ગુરુવપસાઓ ।
 કરણાઈવિણયણાઓ મો ચેવ મઓ ઉવજ્ઞાઓ ॥ ૩૨૧૯ ॥
 જડ સિદ્ધનમોકાર છવમત્યો કુણહ ન ય તદાઈઓ ।
 ત પહ તયા ન દોસો ન હિ સો તકાલમરહતો ॥ ૩૨૨૦ ॥
 એવમકયત્યકાલે સિદ્ધાઈ હોહ, મણ્ણહ તયાવિ ।
 અણ્ણે સતરુહતા તઓ તયાઈ તઓ નિંચં ॥ ૩૨૨૧ ॥

આ ક્રમ પૂર્વાનુપૂર્વાધી નથી, તેમ પશ્ચાત્તુપૂર્વાધી પણ નથી, કેમકે પહેલામાં સિદ્ધાદિ આવે અને બીજામાં સાધુ આદિ આવે કારણકે સિદ્ધિ કૃતાર્થ છે, જિનેશ્વરો નથી, તેથી સિદ્ધાદિ ક્રમ થાય છે. અથવા બે પશ્ચાત્તુપૂર્વીક્રમ હોય, તો સાધુ આદિથી સિદ્ધિ પર્યન્ત (નમસ્કાર કહેવા “થાય છે) જિનેશ્વરે પણ સિદ્ધિ પૂજ્ય છે, કેમકે તેઓ સર્વે નિઃક્રમણ કાળે સિદ્ધિને નમસ્કાર કરીને આભાસિક કરે છે (એમ કહેવામાં આવે, તો) અરિહતના ઉપદેશથી સિદ્ધિ જાણ્ય છે, તેથી અરિહત આદિમાં છે કોઈ પણ પ્રથમ પર્યાયને નમસ્કાર કરીને પછી રાજને નમસ્કાર નથી કરતા બે એમ હોય, તો આચાર્યના ઉપદેશથી જિનેશ્વરાદિની પ્રતિપત્તિ થાય છે, અને તેથી કરીને આચાર્યાદિથી ક્રમ સુકત છે, અન્યથા (કહેલો ક્રમ) અનેકાન્ત થશે અથવા ગણધરાદિના આ ક્રમ સુકત છે, કેમકે તેઓ જિનેશ્વરના ઉપદેશથી જિનાઈકને જાણે છે, અને બાકીનાઓ સ્વ સ્વ ગુરુના ઉપદેશથી તેઓને જાણે છે અથવા તે (જિનેશ્વર) તેમના (ગણધરાદિના) આચાર્ય છે, તેથી કરીને તમારા અભિપ્રાયે આચાર્યાદિકનો જ ક્રમ થશે, અને એમ થએ છતે સર્વ સાધુઓના ક્રમ પ્રાપ્ત થશે જે પ્રથમ ઉપદેશનું મંદુલ થાય છે, તે અરિહતથી થાય છે, બીજાઓથી નથી થતું આચાર્યો પણ જે કહે છે, તે તેમનું જ કહેતું ઉપદેશ છે ગણધરાદિને પણ અર્હદાદિના ક્રમયુક્ત છે, કેમકે અરિહત, અર્હદ આચાર્ય ઉપાધ્યાય-પણના સાવથી, તે જિનેશ્વર જિનાતિશય તે જિન છે, ગુરુના ઉપદેશથી ગુરુ છે, અને કરુણાદિ શીખવવાથી તે જ ઉપાધ્યાય માનેલ છે, તેથી કરીને તે જિનેશ્વર આચાર્ય ન થાય એમ નહિ, થાયજ. બે હમસ્ય જિન પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર કરે છે, તો તેમને તે વખતે કષ્ટ હોય નથી, કેમકે તે વખતે તે અરિહત નથી. (એમ કહેવામાં આવે, તો)

છદ્મસ્થ જિનને પ્રથમ નમસ્કાર એમ નથી માનતા, જો એમ હોય, તો અકૃતાર્થ કાળે (છદ્મસ્થ તીર્થકર કાળે) પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર હો, (એમ કહેવામા આવે તો) તે વખતે પણ અન્યત્ર બીજા અરિહુ તો હોય છે, તેથી હુએશા પ્રથમ અરિહુ તનેજ નમસ્કાર યોગ્ય છે ૩૨૧૦-થી-૩૨૨૧

શિષ્ય — ભગવન્ ! પૂર્વાતુપૂર્વી અને પશ્ચાતુપૂર્વી એમ બે પ્રકારનો ક્રમ હોય છે, અનાતુપૂર્વી તો અસમજસ હોવાથી ક્રમજ નથી તેમા અહીં જે અર્હંતનમસ્કારાદિ ક્રમ કહ્યો છે, તે પૂર્વાતુ પૂર્વી ક્રમ નથી, કેમકે " સિદ્ધાણ નમોદ્ધાર કાઠળમમિગ્ગહ યુ સો તિપદે " સિધ્ધિને નમસ્કાર કરીને તે અભિગ્રહ પ્રહણ કરે. એવથનાતુસાર એમાનત કૃત કૃત્યપણને હીધે અરિહુ તોને પણ નમવાયોગ્ય એના સિધ્ધિતુ પ્રધાનપણુ છતા તેમનો આદિમા નમસ્કાર નથી કહ્યો. તથા પશ્ચાતુપૂર્વીક્રમ પણ નથી, કેમકે અપ્રધાનપણુને હીધે સાધુએના નમસ્કાર પ્રથમ નથી કહ્યો, પણ અન્તેજ કહ્યો છે, જો તેઓનો નમસ્કાર પ્રથમ કહીને છલ્લે સિધ્ધિના નમસ્કાર કહ્યો હોત, તો પશ્ચાતુપૂર્વીક્રમ થાય, પરન્તુ તેમ નથી, તેથી કરીને પશ્ચાતુપૂર્વીક્રમ નથી, તેમ પૂર્વાતુપૂર્વીક્રમ પણ નથી. જો પૂર્વાતુપૂર્વીક્રમ-હોય, તો પ્રથમ સિદ્ધાદિન્ના નમસ્કારનો ક્રમ યોગ્ય છે, કેમકે સિધ્ધિ કૃતાર્થ છે, જિને નથી. વળી જિનેયરોને પણ સદો પૂજ્ય છે, કેમકે નિષ્ક્રમણુ કાળે તેઓ તેમને નમસ્કાર કરીને સર્વ વિરતિ સામાયિક અગીકાર કરે છે, અને જો પશ્ચાતુપૂર્વીક્રમ હોય, તો પ્રથમ સાધુથી સિદ્ધ પર્યન્ત નમસ્કારનો ક્રમ કહેવો જોએ આ બેમાથી એકે પ્રકાર નથી, તેથી પશ્ચાતુપૂર્વી કે પૂર્વાતુપૂર્વીક્રમ નથી

આચાર્ય — તારી માન્યતા અયોગ્ય છે, કેમકે પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણથી અગોચર સિદ્ધ ભગવન્તો કેવળ આગમમગ્ધ હોવાથી અરિહુ તના ઉપદેશથીજ જણાય છે, તેથી અર્હં-દાદિ નમસ્કારનો પૂર્વાતુપૂર્વીક્રમજ યોગ્ય છે કૃતકૃત્યપણુ પણ અરિહુ તેને પ્રાપ્ત સમા નજ છે, કેમકે સિદ્ધ થવામા તેમને બહુ કાળુ વ્યવધાન નથી વળી અર્હંતનમસ્કાર પૂર્વ-કજ સિદ્ધત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી વસ્તુત અર્હંન્તો પણ સિદ્ધને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે.

શિષ્ય — ભગવન્ ! જો એમ હોય, તો આચાર્યાદિ વડે પૂર્વાતુપૂર્વીક્રમ પ્રાપ્ત થશે, કેમકે અર્હંન્તો પણ આચાર્યના ઉપદેશરહેજ જણાય છે, અન્યથા જેના ઉપદેશથી જે જણાય તેનું પ્રાધાન્ય અને ઇતરનો ગોણભાવ એ કથન અનેકાન્તિક થશે.

આચાર્ય — અહીં વસ્તુત સમાન બળવાળા અર્હંન્ત અને સિદ્ધનો વિચાર કરવો એ વધારે શ્રેય છે, કેમકે તેજ આ સ્થળે મૂખ્યપદવર્તી છે આચાર્યો તો અરિહુ તની પર્ષદા સમાજ છે, તેથી કરીને કોઇ પ્રથમ પર્ષદાને નમસ્કાર પછી રાજાને નમસ્કાર નથી કરતુ, પણ પ્રથમ રાજાનેજ નમસ્કાર કરીને પછી પર્ષદાને નમસ્કાર કરે ■ મારે આચાર્યની પૂર્વાતુપૂર્વીક્રમ માનવો તે યોગ્ય નથી

શિષ્ય — આપતુ કથન પણ અને બરાબર નથી સમજતુ કેમકે જોતમાદિ ગણધરો જિનેય ના ઉપદેશથી સિદ્ધ-આચાર્ય વિગેરેને જાણે છે, અને શેષ ગણધર શિષ્ય-પ્રશિ-ષ્યાદિ પોતપોતાના ગુરૂના ઉપદેશથી સિદ્ધાદિકને જાણે છે તેથી કેટલાકને આપના અભિ-પ્રાયતુસાર આચાર્યાદિ પૂર્વાતુપૂર્વીક્રમ થશે અને કેટલાકને અર્હંદાદિ થશે. અથવા તે ભગવાનજ નજરેના આચારને પ્રતિવિનાર હોવાથી આચાર્ય છે, તેથી કરીને આપના મતાતુસાર સર્વ સાધુએને આચાર્યાદિ ક્રમજ પ્રાપ્ત થશે

આચાર્ય — આચાર્ય વિગેરે અહુદાદિના ઉપદેશ કરે છે, તો પલ જે પ્રથમ ઉપદે-

શત્રુ મહાજ્ઞ ગણધરોને થાય છે, તે અરિહુતોષીજ થાય છે, એ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય આદિથી નથી થતુ, વળી આચાર્ય વિગેરે જે કંઈ ઉપદેશ છે, તે મર્ત અરિહુતોષી કહે-
છુજ ઉપદેશ છે, કંઈ પણ સ્વતંત્રપણે નથી ઉપદેશતા અથવા આચાર્ય વિગેરેને ઉપદે-
શથી અરિહુતોષી જણાય છે, એમ માનીએ, તો પણ તેમા અર્હુદાદિ કંમજ થાય છે,
કારણકે જિનેશ્વરજ અરિહુત-આચાર્ય-અને ઉપાધ્યાય રૂપ છે અથ્થ મહાપ્રાતિહાર્યાદિ
અતિશયના યોગથી અર્હુત છે, તત્ત્વોપદેશાદિ કરવાથી આચાર્ય છે, અને ધ્વન્દ્વ કપાય
યોગ વિગેરેને વશ કરવાથી ઉપાધ્યાય છે આ પ્રમાણે હોવાથી આચાર્યાદિના કંમમા પણ
અર્હુદાદિ કંમજ પ્રાપ્ત થાય છે

વળી ઇશ્વર્ય તીર્થકર દીક્ષા લેતી વખતે શુભાધિક સિધ્ધિ નમસ્કાર કરે છે, તેથી
તે વખતે તેમને કંઈ હાપ નથી, કેમકે તે વખતે તેમને કેવળજ્ઞાનોત્પત્તિ નથી.

શિષ્ય-એ એ પ્રમાણે ઇશ્વર્ય તીર્થકરની અપેક્ષાએ સિધ્ધિ શુભાધિક છે, તો પછી
તેમનો આદિમા નમસ્કાર શા માટે કહે છે ?

આચાર્ય-ઇશ્વર્ય તીર્થકરનો નમસ્કાર આદિમા નથી કહ્યો, પરંતુ જેને કેવળજ્ઞાન
ઉત્પત્તિ થયું હોય, એના સર્વજ્ઞ-અર્હુતનો નમસ્કાર આદિમા કહ્યો છે, તેવા અરિહુતજ
સિદ્ધાદિ વસ્તુ સમૂહના સ્વરૂપનું યથાર્થ કથન કરે છે, તેથી તેઓજ સિદ્ધ કરતા અધિક
શુભવાન છે.

શિષ્ય-ભગવન્ ! આપનું એ કથન તો યથાર્થ છે, પરંતુ ઇશ્વર્ય જિનની
અપેક્ષાએ સિધ્ધિ શુભાધિક છે, તો પછી જ્યાં સુધી ઇશ્વર્ય જિનને કેવળજ્ઞાન ઉત્પત્તિ ન
થાય, ત્યાં સુધી પ્રથમ સિદ્ધાદિ નમસ્કાર માનવામા શું હરકત છે ?

આચાર્ય-જ્યારે અહીં ભરતાદિ ક્ષેત્રમા ઇશ્વર્ય તીર્થકર હોય છે, ત્યારે મહાવિ-
દેહ ક્ષેત્રમા બાળ કેવળી તીર્થકર હોય છે, મર્તજ તીર્થકર વિનાનો અવરોધ કાળ નથી
તેથી નિત્યમાજ પર્થન્ત અર્હુદાદિ નમસ્કારજ નાનંવા થાય છે, ૩૨૧૦-થી-૩૨૧૧

હવે પ્રયોજન તથા કૃણ બતાવે છે

एतथ य पओयणमिणं कम्मखय मगलागमो चेव ॥ दार ।

इहलोय पारलोइयदुविहफलं तत्थ दिट्ठंता ॥ ३२२२ ॥ १०२२-३३९

इहलोए अत्थ-कामा आरोगं अभिरई य निष्फत्ती ।

सिद्धी य सग्ग-सुकुलेपच्चायाई य परलोए ॥ ३२२३ ॥ १०२३ ३४०॥

इहलोगम्मि तिदंडी सा देव्वं माउत्तुंगवगमेव ।

परलोए चंडपिगल हुंडियजम्बो य दिट्ठंता ॥ ३२२४ ॥ १०२४-३४१॥

અહીં નમસ્કાર કરવામા કર્મનો ફલ અને મગળનું આગમન, એ પ્રયોજન છે,
તથા આ લોકસભ્ય થી અને પરલોક સભ્ય થી એમ બે પ્રમાણ કૃણ છે, તેમા (આ પ્રમાણે)
દષ્ટાનો છે (નમસ્કાર કરવાથી) આ લોકમા અર્થ-કામ-આરોગ્ય અને અભિરતિની પ્રાપ્તિ
થાય છે, તથા પરલોકમા સિદ્ધિ-સ્વર્ગ-અને ઉત્તમ મુક્તિની પ્રાપ્તિ વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે
આ લોકમા તે ત્રિદી અને દિવ્ય શાસ્ત્રગુણવર્તન દર્શાવતું છે, પરલોકમા ચંડપિગલ અને
કુડિક વર્ણના દર્શાવતું છે ૩૨૨૨-થી-૩૨૨૪

હવે લાભ્યકાર મહારાજ ઉપરોક્ત અર્થનું વિવરણ કરે છે

સયઓવઓગકિરિયાશુણલામો તપ્પઓયળમિદેવ ।

કાલ્તરનિપ્પત્તો ફલમિદ-પરલોગ મોક્ષેસુ ॥ ૩૨૨૫ ॥

કમ્મ્વત્થઓઽણુસમય તણ્ણામે ચેત્ત તદુવઓગાઓ ।

સન્વત્થેસુ ય મગલમવિગ્ધહેક્ક નમોક્કારો ॥ ૩૨૨૬ ॥

સુયમાગમો ત્તિ ય તઓ સુઓવઓગપ્પઓયળો ત્ત ચ ।

આયહિયપરિણ્ણાભાવસંપરાઈં સહુવિગપ્પં ॥ ૩૨૨૭ ॥

પૂયાફલપ્પયા નહિ નહ વ કોવ-પ્પસાયવિરહાઓ ।

જિણ-સિદ્ધા દિટ્ઠતો વેયમ્મેણ નિવાઈયા ॥ ૩૨૨૮ ॥

પૂયાશુવગારાઓઽપરિમાદાઓ વિમુત્તિભાવાઓ ।

દૂરાદ્ભાવઓ ચિય વિફલા સિદ્ધાદ્ધપૂય ત્તિ ॥ ૩૨૨૯ ॥

જિણ-સિદ્ધા દેતિ ફલ પૂયાપ્પ વેણ વા પવ્વણમિદં ।

ધમ્મા-ઽધમ્મનિમિત્ત ફલમિદ્ જ સન્વજીવાણ ॥ ૩૨૩૦ ॥

તે ય જઓ જીવણા તઓ ન દેયા ન વા સમાદેયા ।

વયનાસા-ઽકયસમોગ સકરેગત્તદોસાઓ ॥ ૩૨૩૧ ॥

નાળાળાવાહસુદ્ધં મોક્ષો પૂયાફલ જઓઽભિમય ।

ત્ત નાયપજ્જયાઓ દેય જીવાદ્માવો વ્વ ॥ ૩૨૩૨ ॥

મત્તાદ્ હોજ્જ દેયં ન તદત્થો પૂયણપ્પયત્તોઽયં ।

તપિ સફઓદય ચિય વ્વજ્ઞનિમિત્ત પરો નવર ॥ ૩૨૩૩ ॥

કમ્મ સુદાદ્દેવ વ્વજ્ઞ પુણ કારણ જઓ દેહો ।

સદાદ્ વ્વજ્ઞતરય જદ્ દાયારે કદા કાણુ ? ॥ ૩૨૩૪ ॥

તમ્હા સકારણ ચિય સુદાદ્ વ્વજ્ઞ નિમિત્તમેત્તાય ।

કો કરસ દેદ્ હરદ્ વ નિચ્છયઓ વા કદા સિદ્ધે ? ॥ ૩૨૩૫ ॥

નમસ્કાર સખ ધી સતત ઉપયોગ અને ક્રિયાવટે કર્મક્ષયાદિ શુભનો લાભ તે અહીં પ્રયોજન છે, કાળાન્તરે અર્થ-કામાદિની પ્રાપ્તિ તે આ લોકમા ક્ષણ છે, અને પરલોકમા સ્વર્ગાદિ, તેમજ મોક્ષમા જરા-મરણાદિના અભાવરૂપ ક્ષણ છે. નમસ્કારનો લાભ થતી વખતેજ તેના ઉપયોગથી દરેક સમયે કર્મનો ક્ષય થાય છે, તથા સર્વ કાર્યોમા નમસ્કાર મનઝરૂપ અને અવિઘ્નનો હેતુ થાય છે આ નમસ્કાર શ્રુત અથવા આગમરૂપ છે, તે શ્રુતોપયોગરૂપ પ્રયોજનવાળો છે, અને તે શ્રુતોપયોગરૂપ પ્રયોજન આત્મહિત-પરિણા-ભાવસ-વશાદિ બહુ પ્રકારનું છે (તેથી નમસ્કારના ઉપયોગથી કર્મ ક્ષય થાય છે) આકાશ પેઠે કોપ અને પ્રસાદરહિત જિન અને સિદ્ધાત્મા પૂજનું ક્ષણ આપનારું નથી. (જેઓ પૂજનું ક્ષણ આપનારા તેઓ) વૈષર્મ્ય દુષ્ટાન્તથી રાગ વિશેરની પેઠે (કોપ અને પ્રસાદરહિત નથી.) વળી આકારાની પેઠે સિદ્ધાદિકની પૂજા નિષ્ફળ છે, પૂજનો ઉપકાર નથી કરતા,

તેને પ્રલુપ્ત નથી કરતા, અમૂર્ત છે, અને દૂર છે (એમ કહેવામા આવે, તો તેના ઉત્તરમા કહીએ છીએ કે) જિનેશ્વર અને સિદ્ધો પૂજાનુ ફળ આપે છે, એમ કોણ માને છે? (અમે તો નથી માનતા.) કારણકે સર્વ જીવોને જે સ્વર્ગ-નરકાદિરૂપ ફળ થાય છે, તે સર્વ ધર્માધર્મ-નિમિત્તથીજ થાય છે તે ધર્મ અને અધર્મ (જ્ઞાનાદિ ગુણોની પેઠે) જીવના ગુણ છે, તેથી તે કોઈને આપી શકાય એવા નથી, તેમ કોઈ પાસેથી લઈ શકાય એમ પણ નથી. અન્યથા કૃતનાશ-અકૃતઆગમ-સાકર્ય અને એકત્વ અદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય. જ્ઞાન થવાથી અવ્યાબાધ સુખરૂપ જે મોક્ષ, તેને નમસ્કારરૂપ પૂજાનુ ફળ માનેલ છે (સ્વર્ગાદિ ફળ તો આનુષંગિક છે) તે ફળ જીવ-ચેતન્યાદિ ભારની પેઠે આત્મપર્યાય હોવાથી કોઈને આપી શકાય તેમ નથી. ભક્ત્યાદિ બીજાને આપી શકાય તેમ છે, પણ આ પૂજાનો પ્રયત્ન તે કઈ ભક્ત્યાદિ માટે નથી. (મોક્ષ માટે છે.) વળી તે ભક્ત્યાદિ પણ (જે પ્રાપ્ત છે તે) સ્વકર્મના ઉદયથીજ થાય છે, બીજા દાતા તો બાહ્ય નિમિત્ત માત્ર છે (નિશ્ચયથી તો કોઈને કોઈ દાતા કે અપહર્તા નથી.) સુખાદિનો (અતરંગ) હેતુ કર્મજ છે, અને શરીર બ્યારે બાહ્ય કારણ છે, શબ્દાદિ વિષય તેથી પણ વધારે બાહ્ય કારણ છે, તો પછી તેથી પણ અતિ વધારે બાહ્યતર દાતાની તો વાતજ રી કરવી? (નિશ્ચયથી કોઈનો દાતાજ નથી.) એટલે રાગ-દ્વેષરહિત સિદ્ધાત્મા નમસ્કારનુ ફળ આપનાર છે, એમ કેમ કહી શકાય? નજ કહી શકાય) ૩૨૨૫-થી-૩૨૩૫.

પુન એજ વિષયનુ શકા-સમાધાન કહે છે

જદ્ સઘ્ન સંકય ચિય ન દાણ-હરણાફલમિહાવશ્ન ।
 નથુ જતો ચિય સંકય તત્તો ચિય તપ્કલ જુત ॥ ૩૨૩૬ ॥
 દાણાપરાણુગ્ગહપરિણામવિસેમઓ સઓ ચેવ ।
 પુણ્ણ હરણાફ-પરીવધાયપરિણામઓ પાવ ॥ ૩૨૩૭ ॥
 ત પુણ્ણ પાવ વા ટિયમત્તણિ ઘજ્જપચ્ચયાવિક્સલ્લ ।
 ફાલવરપાગાઓ દેહ ફલ ન પરઓ લબ્ધ ॥ ૩૨૩૮ ॥
 જદ્વા પઢિલમિયન્ન તત્તો ચિય જેણ ત પરિગહિય ।
 તો તમ્મિ સિવ પચ્ચે કુગગ્ગણ વા કુઓ લબ્ધ ॥ ૩૨૩૯ ॥
 લહ્હ અદેતો વ્વ કઓ સાહુ જ દેજ્જ પુવ્વદાહસ્સ ? ।
 કત્તોજ્જહારિણો ત જ પઢિહીરેજ્જ સે ઘણિણો १ ॥ ૩૨૪૦ ॥
 અહવ મદ્દે જં તેણ વિ દિણ્ણ અણ્ણસ્સ ત તઓ લહ્હુ ।
 પઢિદેહ ત્થાહારી હારીઓ અણ્ણઓ લહ્હુ ॥ ૩૨૪૧ ॥
 એવ હોવણવત્થા દાણ-ગ્ગહણાણમપરિભોગો ય ।
 જદ્ પરઓ લહ્હવ્વં દેયં વા તસ્સ તં ચેવ ॥ ૩૨૪૨ ॥
 તમ્હા સ-પરાણુગ્ગહપરિણામાઓ મુપત્તવિણિઓગા ।
 દાયા પુણ્ણં પાવદ્ જ તત્તો સે ફલ હોદ્ ॥ ૩૨૪૩ ॥
 જહ સો પત્તાણુગ્ગહપરિણામાઓ ફલ સઓ લહ્હ ।

તહ ગેણ્હતો વિ ફલ તદગુણ્હઓ સઓ લહ્હ ॥ ૩૨૪૪ ॥
 હારી વિ હરણપરિણામદુસિઓ વજ્જપચ્ચયાવેમ્લં ।
 પાવો પાવ પાવહ્ જ તત્તો સે ફલ હોહ્ ॥ ૩૨૪૫ ॥
 જહ સાયત્ત દાણે પરિણામાઓ ફલ તહેહાવિ ।
 નિયયપરિણામઽ ચિય સિદ્ધ જિણ-સિદ્ધપૂયાપ્ ॥ ૩૨૪૬ ॥
 કજ્ઞા જિણાપૂયા પરિણામવિસુદ્ધિહેજઓ નિચ્છં ।
 દાણાદઽ ષ્વ મગ્ગપ્પમાવણાઓ ચ કહ્ણં વ ॥ ૩૨૪૭ ॥

જો સર્વ (શુભાશુભ) ફળ સ્વકૃતજ છે, તો દાન-અને અપહરણાદિનું ફળ (દાતા-હર્તાને) અહીં પ્રાપ્ત ન થયું (એમ કહેવામા આવે તો) તે સ્વકૃત છે, તેથીજ તેનું ફળ દાતા અને અપહર્તાને યોગ્ય છે, કેમકે દાનાદિ સમયે પરાનુમત્ત પરિણામ વિરોધથી દાતા સ્વયં પુન્ય બાધે છે, અને હરણાદિ કરતી વખતે પરોપધાતના પરિણામથી અપહર્તા સ્વયં પાપ બાધે છે, તે પુન્ય-પાપ આત્મ બાધા નિર્મત્તની અપેક્ષા રાખીને આત્મામા રહેલું છે, તે કાળાન્તરે વિપાકથી (શુભાશુભ) ફળ આપે છે (તેથી તે ફળ પ કૃત કહેવાય છે વસ્તુતા તે ફળ) બીજાથી પ્રાપ્ત થતું નથી અથવા જો તે ફળ બીજાથી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે, એમ માનીએ, તો જેણે તે મહણ કર્યું, તે શ્રેષ્ઠ પાત્રે અથવા કુગતિ પાત્રે, તે ફળ કોનાથી પ્રાપ્ત થયું ? વળી (જેણે જે આપ્યું હોય, તેને આપવું જોઈએ, અને જેનું હરણ કરાયું હોય, તે તેનું પણ હરણ કરે છે, એમ કહેવામા આવે, તો આ દોષ આવે છે) દાનાદિ નહિ આપનાર સાધુ (લવાન્તરમા આહારાદિ) કયાથી પાત્રે ? અને પૂર્વે આપનારને કયાથી આપે ? (તેમજ પૂર્વે લવમા કોઈનું ધનાદિ હરણ કરીને જન્માન્તરમા નિર્ધન થએલા) તે અપહરણ કરનારનું ધન, પૂર્વલવના ધનવાનવડે કયાથી અપહરણ કરી શકાય ? અથવા (અહીં એમ કહેવામા આવે કે) જે તેણે પૂર્વલવમા બીજાને આપ્યું હોય, તે તેઓ પાસેથી લઇને પૂર્વલવના દાતાને પાછું આપે છે, અને (પૂર્વ-લવમા પરધન હરણ કરીને આ લવમા નિર્ધન થયે હોય, તેનું ધન જુદા જુદા લવમા બીજાઓ વડે હરણ કરાયેલું છે, તેથી તે) પોતાનું ધન હરણ કરનારાઓ પાસેથી તે મેળવીને જેનું તેણે પૂર્વે હરણ કર્યું હોય, તેને પાછું આપે છે (એ પ્રમાણે કહેવામા આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કારણ કે જો દાનાદિ સખથી સ્વપરિણામવશાત્ પુન્ય-પાપ ન માનવામા આવે, પરંતુ) જે જેને આપ્યું હોય, તે તેનાથી લભ્ય છે, અને જે આહારાદિ તેણે પ્રાપ્ત કર્યા હોય, તે તેને કોઈવખત આપેવાજ છે (એમા કાયકે આહારને કંઈ અધિક નથી કંચુ.) એમ માનીએ, તો દાન અને મહાત્મની અનવસ્થા થાય તથા તેના ફળને ભોગ પ્રાપ્ત ન થાય (કેમકે જેને આપ્યું હોય, તેની પાસેથી મહણ થાય, પુનઃ અન્યને દાન અને પુનઃ તેનાથી મહણ, એમ અનવસ્થા થાય, તેમ થવાથી પરિણામે શ્રેષ્ઠતા અભાવ થાય, અને અ-યોગ્ય-દાન-મહણવડે આપ-વ્યય વિશુદ્ધ હોવાથી દાનના ફળને ભોગ પ્રાપ્ત ન થાય) તે માટે સ્વ-પરાનુમત્તના પરિણામવડે સુપાત્રને વિતાદિ આપવાથી દાતાને જે પુન્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી તે દાતાને સ્વર્ગાદિ ફળ થાય છે. જેમ પાત્ર ઉપર અનુમત્તના પરિણામથી તે દાતા સ્વયં ફળ પાત્રે છે, તેની રીતે મહણ કરનાર પણ તેના અનુમત્તથી સ્વતઃ ફળ પાત્રે છે. હરણ કરનાર પાત્રી પણ હરણ કરવાના પરિણામથી દ્રવિત થયે થકો બાદા હેતુની અપેક્ષાએ પાપ પાત્રે છે, તેથી તેને તે ફળ થાય છે જેમ દાનના

પરિણામથી તેણે દુઃખ સ્વાયત્ત છે, તેમ અહીં પણ પોતાના પરિણામથી જિન અને સિદ્ધની પૂજાનું દુઃખ સ્વયં સિદ્ધ છે. દાનાદિકની પેઠે જિનપૂજા પરિણામની વિશુદ્ધિને હેતુ હોવાથી હુમ્મેશાં કરવી જોઈએ. અથવા ધર્મકથનની પેઠે જિનાદિકની પૂજા મોક્ષમાર્ગની પ્રસાવક હોવાથી હુમ્મેશાં કરવી જોઈએ. ૩૨૩૬-થી-૩૨૪૭.

હવે “કોપ અને પ્રસાદરહિત હોવાથી” એ હેતુની અનેકાન્તિકતા અને વિરુદ્ધતા સિદ્ધ કરે છે.

કોવ પ્પસાયરહિયં પિ દોસતી ફલદમણ પાણાંં ।

કોવ પ્પસાયરહિય તિ નિપ્પલ તો અણેગંતો ॥ ૩૨૪૮ ॥

કોવાઈવિરહિય ચિય સજ્જ જમણુગહોવનાયાય ।

દોસઈ તેગ ચિરુદ્ધ ફલમિદ્ધ કોવ-પ્પસાયાઓ ॥ ૩૨૪૯ ॥

હરણ પ્પયાણહેજ્ઞ હવેજ્ઞ કોવાદઓ મઈં ત પિ ।

નણુ સકુયં ચિય મણિય નિમિત્તમેત્તં પરો નવર ॥ ૩૨૫૦ ॥

જહ્યા ન સકુયહેજ્ઞ ત તો કોવ-પ્પસાયરં રાગા ।

સો સવ્વસેયયાણ સમાણફલદો કહ ન ભવે ? ॥ ૩૨૫૧ ॥

દોસઈ ચ વિસમફલદો વિફળે ચ સમાણસેયયાણ પિ ।

મ્ખણઈ ચ મુકયપુણ્ણો તો સે રાયપ્પસાદો તિ ॥ ૩૨૫૨ ॥

કોવપ્પસાયહેજ્ઞ ચ જ ફલ નહિ તદત્યમારમો ।

ન પરપ્પસાયણત્થં ચ કિન્તુ નિયયપ્પસાયત્થ ॥ ૩૨૫૩ ॥

યમ્મા-ડધમ્મા ન પરપ્પમાય-કોપાણુવત્તિઓ જમ્હા ।

તો ન પરો તિ પસણ્ણો ધમ્મો કુવિટ્ત તિ વાડધમ્મો ॥ ૩૨૫૪ ॥

ગાથાર્થ -કોપ અને પ્રસાદરહિત અન્ન-પાનાદિ વસ્તુ પણ દુઃખાપિ જણાય છે. તેથી “કોપ-પ્રસાદ રહિત વસ્તુ નિષ્ફળ છે” એ હેતુ અનેકાન્તિક છે. વળી (આકાશ-અન્નપાન-અમૃત-વિધ-ચિન્તામણિ વિગેરે) મર્વ વસ્તુ કોપાદિ રહિત હતા પણ અતુ-મહ અને ઉપધાત માટે જણાય છે તેથી કોપ અને પ્રસાદથી જે અહીં દુઃખ કહ્યું છે, તે વિરુદ્ધ છે. કોપ વિગેરે હરણ અને પ્રદાનના હેતુભૂત થાય છે, એમ કહેવામા આવે, તો તે પણ સ્વકૃત પુન્ય-પાપનુજ દુઃખ છે, એમ પૂર્વે કહેલું છે, બીજા તો એમા નિમિત્ત માત્ર છે, જે તે હરણ-પ્રદાનાદિ સ્વકૃત હેતુવાળા ન માનીએ, તો તે કોપ અને પ્રસાદ-વાન રાજા મર્વ સેવકોને સમાન દુઃખ આપનારો કેમ ન થાય ? પરંતુ અમાન સેવકોને પણ તે વિષમ દુઃખ આપનાર અથવા નિષ્ફળ થાય છે, તેથી એમ કહેવાય છે, કે આણે સારી રીતે પુન્ય કર્યું હોવાથી તેના પર રાજાની મહેરમાની છે. કોપ-પ્રસાદ હેતુવાળું જે કંઈ દુઃખ છે, તેને માટે (આ અર્હંતાદિ નમસ્કાર રૂપ પૂજનો) આરણ નથી, તેમજ બીજાને પ્રસન્ન કરવા માટે પણ નથી, પરંતુ પોતાના ચિત્તની પ્રવ્રત્તતા માટે આ આરણ છે (પરને પ્રસન્ન કરવા માટે આ આરણ નથી, એમ શા માટે ? એમ કહેવામા આવે, તો આ આરણ ધર્મને માટે છે, અને તેથી) બીજા પ્રસન્ન થાય એટલે ધર્મ અને કૃપિત થાય એટલે અધર્મ, એમ બીજાના પ્રસાદ અને કોપાનુવર્તિ ધર્મ-

(૪૫૦) ધર્મા-ધર્મને પ્રસન્નતા અને કોપને અનુસરવામા દોષ શુ ? તેનો વિચાર.

ધર્મ નથી. (પરંતુ જીવના શુભા-શુભ પરિણામાનુસારી છે. અર્હુદાદિ શુભ પરિણામના આલબનભૂત થાય છે, શુભ પરિણામથી ધર્મ થાય છે, ધર્મથી અર્થ-કામ અને સ્વર્ગ અપવર્ગાદિ ફળ પ્રાપ્તિ થાય છે.) ૩૨૪૮ થી ૩૨૫૪

હવે ધર્મા-ધર્મ, ધીબળની પ્રસન્નતા અને કોપને અનુસરનારા હોય, તે શુ દોષ પ્રાપ્તિ થાય છે ? તે કહે છે.

તસ્સાહ્ણમુણ્ણસ્સ વિ જહ્વા ધમ્મો પરપ્પસાયાઓ ।

તો જો જસ્સ ન તસ્સ દેજ્જો જગદ્ધમ્મ ॥ ૩૨૫૫ ॥

કુવિઓ હરેજ્જ સન્ન દેજ્જમા ધમ્મ વ તહય પાવ વિ ।

અકપાગમ-કપનાસા મોવત્તગયાણ પિ વા પઢર્ણ ॥ ૩૨૫૬ ॥

જહ્ વીયરાગ દોસ મુણિમકોસેજ્જ કોહ્ દુદ્ધપ્પા ।

કોવ પ્પસાયરહિઓ મુણિ ત્તિ કિં તસ્સ નાધમ્મો ? ॥ ૩૨૫૭ ॥

સવઓ તસ્સાધમ્મો જહ્ વદતસ્સ તો ધુવ ધમ્મો ।

કોવપ્પસાયરહિ તહ્ જિણ-સિદ્ધે વિ કો વેસો ? ॥ ૩૨૫૮ ॥

હિંસામિ મ્મસ માસે હરામિ પરદારમાવિસાપિ ત્તિ ।

વિંતેજ્જ કોહ્ ન ય ચિંતિયાણ કોવાહ્મખૂર્હ ॥ ૩૨૫૯ ॥

તહ્વિ ય ધમ્મા-ધમ્મોદયાહ્ સકપ્પઓ તહેહ્વાવિ ।

વીયરુસાણ સવઓધમ્મો ધમ્મો ય સપુણઓ ॥ ૩૨૬૦ ॥

તમ્હા ધમ્મા-ધમ્મા જુત્તા નિયયપ્પસાય-કોવાઓ ।

ધમ્મત્તિયાણ પયત્તો કજ્જો તો સપ્પસાયમ્મિ ॥ ૩૨૬૧ ॥

સો ય નિયયપ્પસાઓઽવસ્સે જિણપ્પસાય વિપૂહાઓ ।

જસ્સ ફલમ્પમેય તેણ તયત્થો પયત્તોઽય ॥ ૩૨૬૨ ॥

માથાર્થ - કયા-કામ પ્રસાદ બ્રહ્મચર્ય આદિ પૂર્ણાદિ ધર્મના સાધન જેને ન હોય, એવાને પણ જે પર પ્રસાંથી ધર્મ માનવામા આવે, તે જે ધર્મરાદિ જેને પ્રસન્ન હોય, તે તેને જગતનુ સર્વ ધર્મ આપી દે, અને તે કોપાયમાન હોય તેા તે દેવદત્તાદિ સર્વ ધર્મ હરી લે અને સર્વ પાપ આપે એમ થવાથી અકૃત આગમ-કૃતનાશ-અને ભાદે ગએલાનુ પણ પતન થાય અને તેનુ પૂર્વ સુકૃત બીબને જાય અને બીબનુ પાપ તેને વિવે સ્થપાય વળી રાગ-દ્વેષ રહિત મુનિને જે કોઈ દુષ્ટાતમા આકોશ કરે, તેા તે વખતે ॥ કોપપ્રસાદ રહિત મુનિ છે ॥ એથી કરીને તે દુષ્ટાતમાને શુ અધર્મ નહિ થાય ? (યાયજ) મુનિને આદેશ કરનારને જે અધર્મ થાય, તેા મુનિને વાન કરનારને અવશ્ય ધર્મ યાયજ તેનીજ રીતે કોપ અને પ્રસાદ રહિત જિન તથા સિદ્ધને નમસ્કાર કરનારને (/ ભ પરિણામથી યથોક્ત ફળ પ્રાપ્તિ થવામા) શેા દોષ છે ? તથા હિંસા કરીશ, જીહુ બેા-નીશ, ધનાદિ હરણ કરીશ, પરદારા સેવીશ, છત્યાદિ કોપ ચિન્તવન કરે, તે વખતે જેનુ તેનુ ચિન્તબ્ધ હોય, તેને કોપાદિ ઉત્પન્ન થતા નથી, તેાપણ હિંસાદિક ચિતવનારને અવશ અને દયાદિના સ કલ્પથી તેને ધર્મ થાય છે, તેની રીતે અહીં પણ કપાય હિત અરિહતાદિકને આપ આપનારને અધર્મ, અને સ્તુતિ કરનારને ધર્મ

થાય છે. તેથી કરીને સ્વપ્રસાદ અને સ્વ કોપથીજ ધર્મ-ધર્મ થાય છે. માટે ધર્મના અર્થિએ સ્વપ્રસાદને વિષે ચાલ કરવો. તે સ્વપ્રસાદ જિન અને સિદ્ધની પૂજથી અવરથ થાય છે, જેનું રૂપ અપ્રમેય (અનન્ત) છે, તેથી સ્વપ્રસન્નતા માટે આ અર્હંદાદિ નમસ્કારનો પ્રયત્ન છે “ જ્ઞાનાદિ ત્રણની થેઠે પૂજ્ય જિન અને સિદ્ધિ સ્વમન પ્રસન્નતાના હેતુ છે, કેમકે તેઓ જ્ઞાનાધારમક છે તે કોપ અને પ્રસાદ રહિત છે. ” [જન-સિદ્ધ સિવાયના શેષ આચાર્યાદિ દ્રવ્યના અર્થો દ્રવિદિની થેઠે મોક્ષને માટે પૂજના થાય નથી, કેમકે તેઓ અકૃતાર્થપણથી રાગ-દ્વેષ સહિત છે (એમ કહેવામા આવે, તે)] અમે શુ આર્થ્ય છે, કે જે વીતરાગ છે, તે કપાયજનિત ચિત્તની કાલુષ્યતા સાથે નથી ભેડાતા, પણ જે છતાં કપાયનો નિમજ્જ કરે છે, તે આચાર્યાદિ પણ તેમના (વીત-રાગના) સમાનજ છે (તેથી તે રાગ-દ્વેષ સહિત છે, એમ કેમ કહેવાય ?) ૩૨૫૫ થી ૩૨૬૫.

હવે અકૃતાર્થ રૂપ હેતુની અનેકાન્તિકતા અને પાથેની પૂજ્યતા સિદ્ધ કરે છે

નાનાઈમયત્તે સહ પુજ્ઞા કોવ-પ્પસાયવિરહાઓ ।

નિયયપ્પસાયહેહ નાનાઈતિય વ જિણ-સિદ્ધા ॥ ૩૨૬૩ ॥

પુજ્ઞા જિનાઈવજ્ઞા નહિ મોક્ષત્થ સરાગ-દોસ વિ ।

અકપત્થભાવઓ વિ ય દઘત્થાપ દરિદ્ધ વ ॥ ૩૨૬૪ ॥

ફલસફલેણ ન જુજ્ઞઈ કિં ચિત્તે ત્થ જ વિગયરાગો ।

સતે વિ જો કસાપ નિગિર્હઈ સો વિ તત્તુહો ॥ ૩૨૬૫ ॥

ન પરોવયારઓ ધિય ધમ્મો ન પરોવયારહેહ વ ।

પૂયારમો નણુ સપરિણામસુદ્ધત્થમવલ્લાઓ ॥ ૩૨૬૬ ॥

પુયા પરોવયારામાથે વિ સિવાય જિણવરાઈર્ણ ।

પરિણામસુદ્ધિહેહં સુમઠિરિયાઓ ય વમ વ । ॥ ૩૨૬૭ ॥

પરહિયયગયા મેત્તી કરેહ ભૂયાણ કમ્મવયાર સા ।

અવયાર દૂરત્યો ક વા હિંસાઈસરુપ્પો ? ॥ ૩૨૬૮ ॥

ધમ્માધમ્મનિમિત્ત ત્થાવિ ત્થ ચેવ નિરુવગારો વિ ।

પૂયાસુહસકપ્પો ધમ્મનિમિત્ત જિનાઈર્ણ ॥ ૩૨૬૯ ॥

દાણે વિ પરાણુગહલક્ષણસરુપ્પમેત્તઓ ચેવ ।

ફલમિહ ન શુ પચ્છા તક્કઓવગારા-ડવગારાઓ ॥ ૩૨૭૦ ॥

ઈહરોવહત્તમચાજિજ્ઞાઈ વહમ્મિ દવિલ્લણેયસ્સ ।

દેન્તસ્સ વિ પાવંતી તેણાદાણપ્પસંગોડય ॥ દારં ॥ ૩૨૭૧ ॥

ગાથાર્થ - બીજાના ઉપકારથી (નમસ્કાર કરનારને) ધર્મ થાય છે, એમ નહિ તેમજ બીજાના ઉપકાર માટે નમસ્કાર રૂપ પૂજનો આર લ છે, એમ પણ નહિ. પરંતુ સ્વ પરિણામની શુદ્ધિ માટે આ પૂજનો આર લ કરેલો છે. (તેથી કિચિત્ અકૃતાર્થ છતાં પણ આચાર્યાદિ પૂજ્ય છે,) પરોપકારનો અભાવ છતાં પણ જિનેયશાદિકની પૂજા મોક્ષને માટે છે. કેમકે અકૃતાર્થની થેઠે તે શુભ ક્રિયા અને પરિણામની વિશુદ્ધિનો હેતુ છે. વળી પર દ્વંદ્વમત

(૪૫૦) ધર્મા-ધર્મને પ્રસન્નતા અને કોપને અનુસરવામા દોષ શું ? તેના વિચાર.

ધર્મ નથી. (પરંતુ જીવના શુભા-શુભ પરિણામાનુસારી છે. અર્હુદાદિ શુભ પરિણામના આલંબનભૂત થાય છે, શુભ પરિણામથી ધર્મ થાય છે ધર્મથી અર્થ-કામ અને સ્વર્ગ અપવર્ગાદિ કૃપા પ્રાપ્ત થાય છે.) ૩૨૪૮ થી ૩૨૫૪

હવે ધર્મા-ધર્મ, બીજાની પ્રસન્નતા અને કોપને અનુસરનારા હોય, તે શું દોષ પ્રાપ્ત થાય છે ? તે કહે છે.

તસ્સાહણમુણ્ણસ્સ વિ જહ્વા ધમ્મો પરપ્પસાયાઓ ।

તો જો જસ્સ સ તસ્સ દેજ્જો જગદ્ધમ્મ ॥ ૩૨૫૫ ॥

કુવિઓ હરેજ્જ સબ્બ દેજ્જા ધમ્મ વ તહય પાવ વિ ।

અકયાગમ-કયનાસા મોક્ષગયાણ પિ વા પઢણ ॥ ૩૨૫૬ ॥

જહ્ વીયરાગ દોસ મુણિમક્કોસેજ્જ કોઈ દુટ્ટપ્પા ।

કોવ પ્પસાયરહિઓ મુણિ સિ કિં તસ્સ નાધમ્મો ? ॥ ૩૨૫૭ ॥

સવઓ તસ્સાપમ્મો જહ્ વદતસ્સ તો ધુવ ધમ્મો ।

કોવપ્પસાયરહિ તહ્ જિણ-સિદ્ધે વિ કો દોસો ? ॥ ૩૨૫૮ ॥

હિસામિ મુસ ભાસે હરાપિ પરદારમાવિસામિ સિ ।

ચિંતેજ્જ કોઈ ન ય ચિંતિયાણ કોવાહતભૂઈ ॥ ૩૨૫૯ ॥

તહ્વિ ય ધમ્મા ડધમ્મોદયાઈ સકપ્પઓ તહેહાવિ ।

વીયરુસાણ સવઓડધમ્મો ધમ્મો ય સયુણઓ ॥ ૩૨૬૦ ॥

તમ્હા ધમ્મા-ડધમ્મા જુષ્ઠા નિયયપ્પસાય-કોવાઓ ।

ધમ્મત્થિણા પયત્તો કજ્જો તો સપ્પસાયમ્મિ ॥ ૩૨૬૧ ॥

સો ય નિયયપ્પસાઓડવસ્સં જિણપ્પસાય વિપૂહાઓ ।

જસ્સ ફલમપ્પમેય તેણ તયત્થો પયત્તોડ્ય ॥ ૩૨૬૨ ॥

ગાથાર્થ - દયા-દાન પ્રસાદ બ્રહ્મચર્ય આદિ પૂર્વાદિ ધર્મના સાધન જેને ન હોય, એવાને પણ જે પર પ્રસાદથી ધર્મ માનવામા આવે, તે જે ઇશ્વરાદિ જેને પ્રસન્ન હોય, તે તેને જગતનું સર્વ ધર્મ આપી દે, અને તે કોપાયમાન હોય તે તે દેવતાદિનું સર્વ ધર્મ હરી લે અને સર્વ પાપ આપે એમ થવાથી અકૃત આગમ-કૃતનાશ-અને શ્રોત્રી ગએલાનું પણ પતન થાય અને તેનું પૂર્વનું સુકૃત બીજાને જાય અને બીજાનું પાપ તેને વિષે સ્થાયી વળી રાગ-દ્રેષ રહિત મુનિને જે કોઈ દુષ્ટાત્મા આકોશ કરે, તે તે વખતે “ કોપપ્રસાદ ગહિત મુનિ ” એથી કરીને તે દુષ્ટાત્માને શુ અધર્મ નહિ થાય ? (થાયજ) મુનિને આકેશ કરનારને જે અધર્મ થાય, તે મુનિને વદન કરનારને અવશ્ય ધર્મ થાયજ તેનીજ રીતે કોપ અને પ્રસાદ રહિત જિન તથા સિદ્ધને નમસ્કાર કરનારને () એ પગિયામથી યથાકત કૃપા પ્રાપ્તિ થવામા) શો દોષ છે ? તથા હિસા કરીશ, જુદું બો-નીશ, ધનાદિ હરણ કરીશ, પરદારા સેવીશ, ઇત્યાદિ કોઈ ચિન્તવન કરે, તે વખતે જેનું તેનું ચિન્તન હોય, તેને કોપાદિ ઉત્પન્ન થતા નથી, તોપણ હિસાદિક ચિતવનારને અવગ અને દવાદિના સકલપથી તેને ધર્મ થાય છે, તેની રીતે અહીં પણ ક્ષાય હિત અરિહતાદિકને આપ આપનારને અધર્મ, અને સ્તુતિ કરનારને ધર્મ

અકૃતાર્થે ૩૫ હેતુની અનેકાન્તિકતા અને અર્હદાદિની પૂજ્યતા સિદ્ધિ. (૪૫૨)

થાય છે, તેથી કરીને સ્વપ્રસાદ અને સ્વ કોપથીજ ધર્મા-ધર્મ થાય છે. માટે ધર્મના અર્થિએ સ્વપ્રસાદને વિષે ચત્ન કરવો. તે સ્વપ્રસાદ જિન અને સિદ્ધની પૂજથી અવશ્ય થાય છે, જેણે ૩૫ આપ્રમેય (અનન્ત) છે, તેથી સ્વપ્રસન્નતા માટે આ અર્હદાદિ નમસ્કારનો પ્રયત્ન છે “ જ્ઞાનાદિ ત્રણની પેઠે પૂજ્ય જિન અને સિદ્ધી સ્વમન પ્રસન્નતાના હેતુ છે, કેમકે તેઓ જ્ઞાનાધાતમક છે તે કોપ અને પ્રસાદ રહિત છે. ” જન-સિદ્ધ સિવાયના શેષ આચાર્યાદિ દ્રવ્યના અર્થિ દ્રિદિની પેઠે મોક્ષને માટે પૂજ્યા થાય નથી. કેમકે તેઓ અકૃતાર્થપણથી રાગ-દ્વેષ સહિત છે (એમ કહેવામા આવે, તે) એમો શુ આશ્ચર્ય છે, કે જે વીતરાગ છે, તે કપાયજનિત ચિત્તની કાલુષ્યતા સાથે નથી જોડાતા, પણ જે છતાં કપાયનો નિમજ્જ કરે છે, તે આચાર્યાદિ પણ તેમના (વીતરાગના) સમાનજ છે (તેથી તે રાગ-દ્વેષ સહિત છે, એમ કેમ કહેવાય ?) ૩૫૫ થી ૩૨૬૫.

હવે અકૃતાર્થે ૩૫ હેતુની અનેકાન્તિકતા અને પાથેની પૂજ્યતા સિદ્ધ કરે છે

નાનાઈમયત્તે સદ્ પુજ્ઞા કોવ-વ્પસાયવિરહાઓ ।

નિયવ્વપસાયહેહ નાનાઈતિય ઘ જિણ-સિદ્ધા ॥ ૩૨૬૩ ॥

પુજ્ઞા જિણાઈવજ્ઞા નહિ મોક્ષવ્ય સરાગ-દોસ તિ ।

અકયત્થમાઓ વિ ય દવ્વત્થાપ દરિદ્ધ ઘ ॥ ૩૦૬૪ ॥

ફલસફલેણ ન જુઝ્ઞદ્ધિં કિં ચિત્તં વત્થ જં વિગયરાગો ।

સત્તે વિ જો કસાપ નિગિણ્ઠે સો વિ તત્તુછો ॥ ૩૨૬૫ ॥

ન પરોવયારઓ ધિય ધમ્મો ન પરોપારહેહ વ ।

પૂપારમો નણુ સપરિણામસુદ્ધત્થમવત્થાઓ ॥ ૩૨૬૬ ॥

પુપા પરોવયારામાયે વિ સિયાય જિણવરાઈણં ।

પરિણામસુદ્ધિદેહં સુમ્મકિરિયાઓ ય વખ વ । ॥ ૩૨૬૭ ॥

પરહિયયગયા મેત્તી કરેહ્ ભૂયાણ ફમ્મવયાર સા ।

અવયાર દૂરત્યો ક વા હિંસાઈસંરૂપ્પો ? ॥ ૩૨૬૮ ॥

ધમ્માધમ્મનિમિત્ત વહાવિ તદ્દ વેવ નિલ્લગારો વિ ।

પૂપાસુહસકપ્પો ધમ્મનિમિત્ત જિણાઈણ ॥ ૩૨૬૯ ॥

દાણે વિ પરાણુમહલ્લવલ્લણસંરૂપ્પમેત્તઓ વેવ ।

ફલમિદ્દ ન ણુ પચ્છા તક્કઓવગારા-ડવગારાઓ ॥ ૩૨૭૦ ॥

ઈહરોવલ્લભત્તાજિજ્ઞાઈ વહમ્મિ ટ્ઠિલ્લણેયસ્સ ।

દેન્તસ્સ વિ પાવંતી તેણાદાણપ્પસગોડ્ય ॥ દારં ॥ ૩૨૭૧ ॥

ગાથાર્થે - બીજાના ઉપકારથી (નમસ્કાર કરનારને) ધર્મ થાય છે, એમ નહિ તેમજ

બીજાના ઉપકાર માટે નમસ્કાર ૩૫ પૂજનો આરભ છે, એમ પણ નહિ. પરંતુ સ્વ પરિણામની શુદ્ધિ માટે આ પૂજનો આરભ કરેલો છે. (તેથી કિંચિત્ અકૃતાર્થ છતાં પણ આચાર્યાદિ પૂજ્ય છે,) પરોપકારનો અભાવ છતાં પણ જિનેશ્વરાદિકની પૂજા મોક્ષને માટે છે. કેમકે અકૃતાર્થની પેઠે તે શુભ ક્રિયા અને પરિણામની વિશુદ્ધિના હેતુ છે. વળી ૫૨ દૈવગત

(૪૫૦) ધર્મા-ધર્મને પ્રસન્નતા અને કોપને અનુસરવામા દોષ શુ ? તેના વિચાર.

ધમ નથી. (પરંતુ જીવના શુભા-શુભ પરિણામાનુસારી છે. અહુદ્દાદિ શુભ પરિણામના આલંબનભૂત થાય છે, શુભ પરિણામથી ધમ થાય છે, ધર્મથી અર્થ-કામ અને સ્વર્ગ અપવર્ગાદિ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે.) ૩૨૪૮ થી ૩૨૫૪

હવે ધર્મા-ધર્મ, બીજાની પ્રસન્નતા અને કોપને અનુસરનારા હોય, તો શુ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે ? તે કહે છે.

તસ્સાહનમુણ્ણસ્સ વિ જહ્વા ધમ્મો પરપ્પસાયાઓ ।

તો જો જસસ સ તસસ દેજ્જો જગદ્દમ્મ ॥ ૩૨૫૫ ॥

કુવિઓ હરેજ્જ સન્ન દેજ્જા ધમ્મ ધ તહય પાવ તિ ।

અકયાગમ-કપનાસા મોવત્તગયાણ પિ વા પઢર્ણ ॥ ૩૨૫૬ ॥

જહ્ વીયરાગ દોસ મુણિમકોસેજ્જ કોઈ દુટ્ટપ્પા ।

કોવ પ્પસાયરહિઓ મુણિ ત્તિ કિં તસસ નાધમ્મો ? ॥ ૩૨૫૭ ॥

સવઓ તસ્સાધમ્મો જહ્ વદત્તસસ તો ધુવ ધમ્મો ।

કોવપ્પસાયરહિ તહ જિણ-સિદ્ધે વિ કો દોસો ? ॥ ૩૨૫૮ ॥

હિસામિ મુસ ખાસે હરામિ પરદારમાવિસામિ ત્તિ ।

વિતેજ્જ કોઈ ન ધ ચિત્તિયાણ કોવાહસમ્ભૂઈ ॥ ૩૨૫૯ ॥

તહવિ ય ધમ્મા ડધમ્મોદયાઈ સકપ્પઓ તદેહાવિ ।

વીયકસાપ સવઓ ડધમ્મો ધમ્મો ય સધુણઓ ॥ ૩૨૬૦ ॥

તમ્હા ધમ્મા-ડધમ્મા જુત્તા નિયયપ્પસાય-કોવાઓ ।

ધમ્મત્થિણા પયત્તો કજ્જો તો સપ્પસાયમ્મિ ॥ ૩૨૬૧ ॥

સો ય નિયયપ્પસાઓડવસ્સે જિણપ્પસાય વિપૂહાઓ ।

જસસ ફલમપ્પમેય તેણ તયત્તો પયત્તો ડય ॥ ૩૨૬૨ ॥

ગાથાર્થ-હયા-હાન પ્રસાદ પ્રદાયક આદિ પૂર્ણાદિ ધર્મના સાધન જેને ન હોય, જીવાને પણ જો પર પ્રસાદથી ધર્મ માનવામા આવે, તો જે ધર્મરાદિ જેને પ્રસન્ન હોય, તે તેને જગતનું સવ ધર્મ આપી દે, અને તે કોપાધમાન હોય તો તે દેવ-તાદિનું સર્વ ધર્મ હરી લે અને સર્વ પાપ આપે એમ થવાથી અકૃત આગમ-કૃતાનાશ-અને બ્રાહ્મી ગમેલાનું પણ પતન થાય અને તેનું પૂર્વનું સુકૃત બીજાને જાય અને બીજાનું પાપ તેને વિષે સ્થપાય વળી રાગ-દ્વેષ રહિત મુનિને જો કોઈ દુષ્ટાત્મા આકોશ કરે, તો તે વખતે “ કોપપ્રસાદ રહિત મુનિ છે ” એથી કરીને તે દુષ્ટાત્માને શુ અધર્મ નહિ થાય ? (થાયજ) મુનિને આકેશ કરનારને જો અધર્મ થાય, તો મુનિને વત્ત કરનારને અવશ્ય ધર્મ થાયજ તેવીજ રીતે કોપ અને પ્રસાદ રહિત જિન તથા સિદ્ધને નમસ્કાર કરનારાને (- ભ પરિણામથી યથોક્ત ફળ પ્રાપ્તિ થવામા) શો દોષ ॥ ? તથા હિસા કરીશ, લુકું બોલીશ, ધનાદિ હરણ કરીશ, પરદારા સેવીશ, ઇત્યાદિ કોઈ ચિન્તવન કરે, તે વખતે જેનું તેનું ચિન્તવ્ય હોય, તેને કોપાદિ ઉત્પન્ન થતા નથી, તોપણ હિસાદિક ચિન્તવનારને અવર્મ અને દ્વાદિના સકલપથી તેને ધર્મ થાય છે, તેની રીતે અહીં પણ કપાય હિત અગ્નિતાદિકને આપ આપનારને અધર્મ, અને સ્તુતિ કરનારને ધર્મ

અહવ મઈ મુત્તિમઓ મુળપૂરા હોઈ મુત્તિપૂયાઓ ।

તમુળતવરાઓ સિદ્ધગુણાન તુ સા નતિય ॥ ૩૨૭૯ ॥

પૂયા મુત્તિ ગુણાન સત્રને ફળમિતોહ કો હેઠ ? ।

અત્રો પરિણામાઓ તસ્સ ય કો કેણ સત્ર મો ? ॥ ૩૨૮૦ ॥

નિયત્યો પરિણામો વજ્જજ્ઞાલંઘનનિમિત્તમેત્તાઓ ।

દેઈ ફલં સવ્વો ચિય સિદ્ધગુણાલંઘનો ચેવં ॥ દાર ॥ ૩૨૮૧ ॥

ગાથાર્થ - ગુણરાગિ મુક્તાત્મા મૂર્તિ રહિત છે તેથી શાસ્ત્રને આદે જ્ઞાનાદિ ત્રયની પેઠે તે વિગેષ કરીને પૂજ્ય છે વળે મૂર્તિમાનની મૂર્તિ નથી પૂજતી, પરન્તુ તેના જે ગુણ હોય છે, તે પૂજ્ય છે અને તે ગુણો મૂર્તિ રહિતજ હોય છે, સિદ્ધના ગુણો તો વિગેષ કરીને અમૂર્ત હોય છે, તેથી તે પૂજ્ય છે મૂર્તિની પૂજથી તદ્દગુણ સમ્બધને લીધે મૂર્તિમાનના ગુણોની પૂજ થાય છે, સિદ્ધના ગુણોને તો તે મૂર્તિ નથી, એમ કહેવામા આવે, તો પૂજ-મૂર્તિ-અને ગુણોના સમ્બધના જે રૂપ મળે છે, તેમા સ્વયંત પરિણામની વિશુદ્ધિ સિનાય બીજે જ્યાં હેતુ છે ? અને તે પરિણામનો કોની સાથે કયો સમ્બધ છે ? (કેમજ નહિ) કેવળ સ્વસ્થગત શુભ પાણ્ડુઆમ બાહ્ય અર્હંદાદિ આપ મનના નિમિત્ત માનના આપ મનનાળો છે તે સર્વ રૂપ આપે છે, તેની જ રીતે અમૂર્ત સિદ્ધના ગુણોનું આપ બન પણ સર્વ રૂપ આપે છે, ૩૨૭૭-થી-૩૨૮૧

હવે ઇરાદિભાવાત્ એ ઉપર નિરાકરણ કરવાને કહે છે.

જહ દૂરત્યે વિ વિઈં ઝણ્મિ સરોરપુદ્ધિવઝેઠ્ઠ ।

તણુરોવ્વલાઈફળો કત્યઈ સોગાઈસરુપ્પો ॥ ૩૨૮૨ ॥

તહ પરિણામો મુદ્ધો સદ્ધમ્મફળો નિ દૂરસંયે વિ ।

અવિમુદ્ધો પાવફળો દુરાસત્ત તિ કો મેઘો ? ॥ ૩૨૮૩ ॥

અહવા તમભાવો જ પરિણામો તેગ સવ્વમેવેહ ।

દૂરમહાલંઘનો તસ્સાસન્ન વઓ સવ્વ ॥ ૩૨૮૪ ॥

જહ સપરિણામઝ ચિય ધમ્મોડમ્મો વ્વ કિત્તય વજ્જેગ ।

જં વજ્જાલંઘનો સો હોઈ તઓ તદત્થ ત ॥ ૩૨૮૫ ॥

પરિણામો વજ્જાલંઘનો સપા ચેય વિતવમ્મો વિ ।

વિપ્પગાર્ણં પિત્ત તમ્હા મુદ્ધવજ્જાલંઘનપયચો ॥ ૩૨૮૬ ॥

જત્તો તત્તો વ મુમ્મો હોઈ કિપાલંઘનપ્પમેણ ।

જહ નાણાલંઘનો વિવરોયાઓ નિ સો ન તહા ॥ ૩૨૮૭ ॥

ઠક્કુ મુપાલંઘનો પાણ મુમ્મો વિ વમ્મઓ રપરો ।

જ-હોઈ ત પયચો મુપામુપાદાણવોસમ્મો ॥ ૩૨૮૮ ॥

અત્તાણિણો મુણિમ્મિ વિ ન મુમ્મો દિદ્ધો મુમ્મો ય નિસ્સીયે ।

જહ પરિણામઝ ચિય ફલમિદ્ધં કિં પત્તચિત્તાણ ? ॥ ૩૨૮૯ ॥

જે મૈત્રી તે જીવેને શુ ઉપકાર કરે છે ? અને દૂરસ્થ હિ સાદિકનો સકલપ તે શુ અપ-
કાર કરે છે ? (કઇજ નહિ) તો પણ મૈત્રી-હિ સાદિ સકલપ ઉપકાર-અપકાર રહિત
છતા ધર્મા-ધર્મલુ કારણ થાય છે, તેવી રીતે પૂજાનો સકલપ જિનાદિકને ઉપકાર રહિત
છતા પણ ધર્મલુ કારણ થાય છે. (જેની રીતે સાધુ આદિને દાન ઉપકાર કરે છે, તેવી
રીતે નમસ્કાર પૂજા જિનેશ્વરદિકને ઉપકાર નથી કરતી, તો પછી તે ધર્મલુ નિમિત્ત
કેવી રીતે થાય ? એમ પૂછવાના આવે તો) જ્ઞાનમા પણ પરમશુદ્ધપ મકલપ માન-
થોજ (દાતાને) ફળની નિષ્પત્તિ થાય છે, પણ પછીથી દાનકૃત ઉપકાર-અપકારથી
નથી થતી. અન્યથા ઉપશ્રુત સાધુ આદિએ જોજીન ફરે છે તે અજીણાદિ કોપવડે સાધુ
આદિલુ શ્રુત્ય થવાથી દાતાને વધના કાષ્ટની પ્રાપ્તિ થાય, અને તેથી અદાનનો પ્રસંગ
પ્રાપ્ત થાય ૩૨૬૬ થી ૩૨૭૧

હવે અપરિમલ હેતુ નિરાકરણ કરે છે

ન પરપરિગ્રહઽ ચિય ધમ્મો કિત્તુ પરિણામસુદ્ધીઓ ।

પૂયાઅપરિગ્રહમ્મિ વિ સા ય ધુયા તો તદારમો ॥ ૩૨૭૨ ॥

इह चोयग्रमणुमोयगमणितेहगमेत्र सपयाण नि ।

વહુ મુણિ પડિયાઈ જઓ ન દાણવપરિગ્રહ તેગ ॥ ૩૨૭૩ ॥

दाण परिग्राहणम्मि वि धम्मो निययपरिणामसुद्धीओ ।

અપરિગ્રહ વિ જઈ સા કો નામ પરિગ્રહગાહો ? ॥ ૩૨૭૪ ॥

किंच परहियपनिहिया मेचीभूए इदसपरिग्राहिया ।

દિસાસકપ્પો વા જ ધમ્માધમ્મદેહ તિ ॥ ૩૨૭૫ ॥

एव जिणादपूया सद्धामवेगसुद्धिइऊओ ।

અપરિગ્રહા વિ ધમ્મા ય દોઢ સીલતયાઈ વ ॥ ૩૨૭૬ ॥

ગાથાર્થ - પૂજ્ય વડે પૂજાલુ શુદ્ધ થવાથીજ ધર્મ નથી થતો, પગ્નુ પરિણામની
[વશુદ્ધિથી વાય છે અને તે શુદ્ધિ પૂજાલુ શુદ્ધ નહિ થતા છતા પણ અવશ્ય થાય છે
તેથી આ નમસ્કાર પૂજાનો આરભ છે વળી બદ્ધ-મુનિ-અને પ્રતિમાદિકની અપેક્ષાએ
અરક-અનુભો ક-અને અનિપેક્ષ એમ ત્રણ પ્રકરે સમજાત છે તેથી જ્ઞાનલુ અપરિ-
મલપણુ નથી. જ્ઞાનલુ શુદ્ધ નહિ થતા છતા પણ સ્વ પરિણામની શુદ્ધિથી ધર્મ થાય
છે, જો અપરિમલમા પણ તે શુદ્ધિ થાય છે, તો પછી તેના પરિમલનો શો આશલુ ?
વળી પરશ્વદયગત મૈત્રી અથવા હિ સા મકલપ જીવેએ શુદ્ધ કરેલ હોય, તે ધર્મા-ધર્મ
નો હેતુ છે, તેનીજ રીતે શ્દ્ધા-સ વેગ-અને વિશુદ્ધિના હેતુથી જિનાતિકની પૂજા અપ-
રિમલિત હોય, તોપણ શીલમતાદિકની પેઠે પ્રાપ્તને માટે થાય છે ૩૨૭૨ થી ૩૨૭૬

હવે વિમૂર્તિભાવાત એ હેતુનો તિરસ્કાર કરે છે.

જ ચિય મુત્તિવિમુક્કા મુત્તા ગુણરાસઓ વિસેસેણ ।

તેણં ચિય તે પૂજા નાણાઈવિય વ મોક્સત્યા ॥ ૩૨૭૭ ॥

मुत्तिमओ वि न मुत्ती पइज्जइ किन्तु ज गुणा तस्स ।

તે મુત્તિવિમુત્ત ચિય તણુ સિદ્ધગુણા વિસેસેણ ॥ ૩૨૭૮ ॥

અહવ મઈ મુત્તિમઓ મુણપૂરા હોઈ મુત્તિપૂયાઓ ।

તમુણમવગાઓ સિદ્ધમુણાણ તુ સા નત્થિ ॥ ૩૨૭૯ ॥

પૂયા મુત્તિ-મુણાણ સગ્ગે ફલમિતોહ કો હેઠ ? ।

અત્તો પરિણામાઓ તસ્સ ય કો કેણ સગ્ગો ? ॥ ૩૨૮૦ ॥

નિયયત્તો પરિણામો વજ્જજ્ઞાલંકરણનિવિસમેચ્છાઓ ।

દેહ ફલં સવ્વો ચિય સિદ્ધમુણાલંકરણો ખેવ ॥ દાર ॥ ૩૨૮૧ ॥

ગાથાર્થ - ગુણરાગિ મુક્તાત્મા મૂર્તિ રહિત છે, તેથી ભાક્ષત માટે જ્ઞાનાદિ ત્રયની પેઠે તે વિશેષ કરીને પૂજ્ય છે વગેરે મૂર્તિમાનની મૂર્તિ નથી પૂજતી, પરંતુ તેના બે ગુણો હોય છે, તે પૂજ્ય છે અને તે ગુણો મૂર્તિ રહિતજ હોય છે, સિદ્ધના ગુણો તો વિશેષ કરીને અમૂર્ત હોય છે, તેથી તે પૂજ્ય છે મૂર્તિની પૂજાથી તદ્દગુણ સબધને ક્ષીધે મૂર્તિમાનના ગુણોની પૂજા થાય છે, સિદ્ધના ગુણોને તો તે મૂર્તિ નથી, એમ કહેવામા આવે, તો પૂજા-મૂર્તિ-અને ગુણોના મ મ વમા બે રૂપ મળે છે, તેમા સ્વગત પરિણામની વિશુદ્ધિ સિધ્ધાય બીજો કયો હેતુ છે ? અને તે પરિણામનો કોની માથે કયો સબધ છે ? (કોણજ નહિ) કેવળ સ્વસ્થગત શુભ પાંચજામ બાદ અહંદાદિ આસ મનના નિમિત્ત માત્રના આસ મનનાળો છે, તે સર્વ રૂપ આપે છે, તેનીજ રીતે અમૂર્ત સિદ્ધના ગુણોનું આસબન પણ સર્વ રૂપ આપે છે. ૩૨૭૭-થી-૩૨૮૧

હવે ‘इरादिभावात्’ એ હેતુનું નિરાકરણ કરવાને કહે છે.

જહ દૂરત્યે તિ પિઈ વધુમ્મિ સરોરપુટ્ટિવરહઠ્ઠ ।

તણુરોગ્ગલાફલો કત્થઈ સોગાઈસરુપ્પો ॥ ૩૨૮૨ ॥

તહ પરિણામો મુદ્ધો સદ્દમ્મફલો તિ દૂરસંયે વિ ।

અનિમુદ્ધો પાવકલો દુરાસન્ન તિ કો મેમ્મો ? ॥ ૩૨૮૩ ॥

અહવા તસમાવો જ પરિણામો તેમ સવ્વમેવેહ ।

દૂરમહાલગ્ગઓ તસ્સાસન્ન તઓ સવ્વ ॥ ૩૨૮૪ ॥

જહ સપરિણામઽ ચિય ધમ્મોડગ્ગમો વ્ઝ કિંત્ય ધજ્જેગ ।

જ વજ્જાલંકરણઓ સો હોઈ તઓ તદત્થ ત ॥ ૩૨૮૫ ॥

પરિણામો વજ્જાલંકરણો સપા ચેય તિતગ્ગમો તિ ।

વિળ્લગાળં પિવ તમ્હા મુહરજ્જાલંકરણપયત્તો ॥ ૩૨૮૬ ॥

જત્તો તત્તો વ મુમ્મો હોઈ કિમાલગ્ગપ્પમેણ ।

જહ નાળાલગ્ગઓ વિવરોપાઓ વિ સો ન તહા ॥ ૩૨૮૭ ॥

તક્કુ મુમાલગ્ગઓ પાપણ મુમ્મો તિ ધમ્મઓ રૂપરો ।

જ હોઈ ત પયત્તો મુમામુમાદાણતોસગ્ગો ॥ ૩૨૮૮ ॥

અજ્ઞાણિણો મુણિમ્મિ વિ ન મુમ્મો દિદ્ધો મુમ્મો ય તિસીયલે ।

જહ પરિણામાવ ચિય ફલમિદ્ધિ કિં પત્તવિત્તાપ્ ? ॥ ૩૨૮૯ ॥

મુદ્ધપરિણામનિમિષાં હોજ્ઞ મુદ્ધ જડ તઓ મુદ્ધો હોજ્ઞ ।

ઉમ્મત્તસ્સ વરુત્તસો મુદ્ધો વિવજ્ઞાસમાવાઓ ॥ ૩૨૯૦ ॥

નણ મુણિવેસચ્છન્ને નિરસીલે વિ મુણિબુદ્ધીપ દેતો ।

પાવડ મુણિદાણફલ તદ્ધ કિં ન કુલિંગિદાઈવિ ॥ ૩૨૯૧ ॥

જ યાણ મુણિલિંગ મુણાણ મુલ્લ પિ તેણ પઢિમલ્લ ।

પુજ્ઞ થાણમડ્ડે ન કુલિંગ સન્વહાજુર્ણ ॥ ૩૨૯૨ ॥

નણ કેવલ્લ કુલિંગે વિ હોર ત માવલિંગઓ ન તઓ ।

મુણિલિંગમગમાન ખાડ જઓ તેણ ત પુજ્ઞ ॥ ૩૨૯૩ ॥

તેણ મુદ્ધાલ્લવણઓ પરિણામવિમુદ્ધિમિચ્છયા નિર્ધ ।

કળ્લજા જિપાડપૂયા મન્વાણ ચોદ્ધત્થ વ ॥ ૩૨૯૪ ॥

ભાવાર્થ જેમ દૂર ગહેલા બહુજનને સુખી સાલળીને ધીરજ તથા શરીરપ્રુષ્ઠિ અને બળનેા હેતુ થાય છે, (તેમજ તેમને દુખી સાલળીને) કેમને શોકાદિ સહપથી તનુ-દૌર્બલ્યાદિ ફળ થાય છે, તેવી રીતે દૂરસ્થ સિદ્ધાન્તમાં હવે વિશુદ્ધ પરિણામથી ધર્મરૂપ ફળ થાય છે, અને અશુદ્ધ પરિણામથી પાપરૂપ ફળ થાય છે. (એટલે સિદ્ધાદિ આલ બન) દૂર હોય કે નજીક હોય, એમાં શો ભેદ છે ? અથવા તદ્દશુષ્ક બહુમાનરૂપ શુભ પરિણામ તે આત્મ સ્વભાવ છે, તેનાથી (વિપરીત જે કંઈ અનાત્મરૂપ વસ્તુ હોય) તે સર્વ દૂરજ છે અને આલ બનથી (વિચારવામાં આવે,) તો અર્હંતાદિ સર્વ તેની નજીકજ છે. (એટલે બિદ્ધેાની અદર દુરપણ કેવી રીતે હોઈ શકે.) જે સ્વપારણામથીજ ધર્મ-ધર્મ થાય છે, તો પછી અહીં અર્હંતાદિ બાદ આલ બનથી શુ ? (એમ કહેવામાં આવે તો) તે શુભ પરિણામ બધા આલ બનથીજ થાય છે, તેથી તે આલ બનની અપેક્ષા છે શુભા શુભ પરિણામ, એ ચિત્તનેા ધર્મ હોવાથી વિજ્ઞાનની થેડે હુએશા બાદ આલ બનથીજ અવર્તે છે, તે માટે (ભોક્ષાધિકારમાં) બાદ શુભ આલ બનનેા પ્રયત્ન છે. ગમે તેવા આલ બનથી શુભ પરિણામ થાય, શુભાશુભ આલ બનનેા ભેદ પાડવાતુ શુ પ્રયોજન છે ? (એમ કહેવામાં આવે, તો) જેમ આલ બન રહિત શુભ પરિણામ નથી થતા, તેવી રીતે અશુભ આલ બનથી પણ તે નથી થતા. (અન્યથા નીલાદિકેલુ શુકલાદિરૂપ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય,) પરંતુ શુભ આલ બનથી પ્રાય શુભ પરિણામ થાય છે, અને અશુભ આલ બનથી અશુભ થાય છે, તેથી શુભ પારિણામના ગ્રહણ માટે અને અશુભના ત્યાગ માટે યત્ન કરવો જોઈએ અજ્ઞાની જવને શુભાલ બનરૂપ મુનિપણમાં પણ શુભ પરિણામ નથી જણાતા, અને નિ શીલને (અશુભાલ બનરૂપ નાસ્તિકપણમાં) શુભ પારિણામ જણાય ॥ (તેથી C પર પ્રાય શબ્દ ગ્રહણ કર્યો છે.) જે શુભાશુભ પરિણામથીજ ફળ થાય છે, તો પછી ખાત્રાપાત્રનેા વિચાર કરવાથી શુ ? (એમ પૂછવામાં આવે તો) જે શ્રદ્ધાતર્થજ તેના શુભ પરિણામ હોય, તો શુભ પરિણામના નિમિત્તે શુભ ફળ થાય, પરંતુ C મતની થેડે તેના (નિ શીલપાત્રના) શુભ પરિણામ નથી, કેમકે વિષયસંગના સદ્ભાવથી તેના તે પરિણામ શુભ નથી. મુનિવેષથી કહાએલા નિ શીલ મુનિને જ્ઞાન આપનાર દાતા મુનિદાનત્ર (સ્વર્ગાદિ) ફળ પામે છે, તેવી રીતે કુલિગીને આપનાર દાતા પણ મુનિદાનત્ર ફળ કેમ ન પામે ? (એમ પૂછવામાં આવે, તો) મુનિલિંગ

એ ગુણોત્તર સ્થાન છે, તે ગુણોથી તે સ્થિત હોય, તો પણ પ્રતિમાની પેઠે તે પૂજ્ય છે, પરંતુ કુલિગી તો અથોગ્ય હોવાથી સ્થાનયુદ્ધિથી પણ પૂજવા યોગ્ય નથી કુલિગીને વિષે પણ કેવળજ્ઞાન યાય છે, (તો પછી સ્થાનયુદ્ધિથી તે કેમ પૂજ્ય ન ગણાય ? એમ કહેવામા આવે, તો) તે કેવળજ્ઞાન ભાવલિગથી થાય છે, કુલિગથી નથી થતું. કેમકે મુનિવિગ કેવળ જ્ઞાનતુ અગ્ર થાય છે, તેથી તે પૂજ્ય છે એ કાશ્યથી પરિણામની વિશુદ્ધિ ઇન્દ્રનારાએ ભાવ્ય છવેના બોધને અર્થે હુબ્રેશા શુભાલ મનથા જિનાદિકની પૂજા કરવી. ૩૨૮૨-થી-૩૨૯૪

શ્રીનમસ્કાર નિર્ધુક્તિ સમાપ્ત.

॥ નમોક્કારનિજ્જુત્તીભાવ્યમ્ ॥ ॥ નમો સુવરેવવાદ નમો જિનાય ॥

હવે સામાયિક સૂત્ર સબધી સૂત્ર સ્પર્શિકા નિર્ધુક્તિ કહે છે

કયપંચનમોક્કારો કરેહ સામાદ્યં તુ સોઽભિહિઓ ॥

સામાદ્યગમેવ ય જ સો સેસં અઓ વોચ્છ ॥૩૨૯૫॥૨૦૨૬ ૩૪૨॥

एत्य य मुत्ताणुगमो मुत्तालावयकभा य निवलेवो ।

मुत्तप्कासनिजुत्तो नया य पइमुत्तमायोजा ॥ ३२९६ ॥

अणुगतव्वं मुत्त मुत्ताणुगमाणुसारओ त च ।

मुत्तं करेमि भत्ते । सामादयमेवमाह्वय ॥ ३२९७ ॥

तस्स कयपयणासो मुत्तप्कासं भणामि तत्तेव ।

मुत्तालावयणास नए य वोच्छामि सभवओ ॥ ३२९८ ॥

करणे भए य અંતે સામાદ્ય સઙ્ગવ ય વ્વજે ય ॥

જોમે પચ્ચકલાણે જાવજ્ઞિવાણે તિવિહેગ ॥ ૩૨૯૯ ॥૨૦૨૮ ૩૪૩॥

मुत्त करेमि भणिए धाऊ विहिओ जओ डुकज करणे ।

तेण करेमि वयणओ गम्पइ करण तट्ठो त्ति ॥ ३३०० ॥

करणं किरिया भावो समवओ वेह छविह त च ।

नाम ठवणा दणिए खेत्ते काले य भाणे य ॥ ३૩૦૧ ॥

ગાથાર્થ -પ ચ નમસ્કાર કરીને (ગિખ્ય) સામાયિક કરે છે, કેમકે તે પ ચ નમસ્કારને સામાયિકતુ અગ્ર કહેવ છે. તે પછી તેન-સામાયિક સૂત્રની વ્યાખ્યા કરીશ, અહીં (સૂત્ર વ્યાખ્યાનમા) સૂત્રાનુગમ, સૂત્રાધાપક કૃત નિદેષ, સૂત્ર સ્પર્શિકા-નિર્ધુક્તિ અને દરેક સૂત્રે યોજવાયોગ્ય નયો (કહેવાશે) અનુયોગ દ્વારેક સૂત્રાનુગમ સારથી (અહીના-કેશાદિરૂપ) સૂત્રની વ્યાખ્યા કરી, અને તે સૂત્ર (કરેમિ ભત્તે સામાદ્યં) હે ભગવન્ત ! હું સામાયિક કરું છું ઇત્યાદિરૂપે કહેતુ (આનો અર્થ મૂળ આવરયકની ટીકાથી જાણવેલ અહીં તેના દરેક પદનું વ્યાખ્યાન કરાશે) તે સૂત્રનો પદવ્યાસ કરીને (પદો ઉચ્ચારીને) સૂત્ર સ્પર્શ કરીશ, તથા તે સૂત્રમા સૂત્રાધાપકનો નિદેષ અને નયો યથાસભવ કરીશ

હે લોગવન્ત ? હું સર્વ સાવધ જોગતો ત્યાગ કરીને યાજ્ઞવાદિ પર્યન્ત ત્રિવિધે સામા-
યિક કંઈ છું. (કરેમિ એ પદ આત્મા છે, તે કર્ણાર્થમા શાથી બતાવ્યું છે ? એમ
પૂછવામા આવે, તો) કરેમિ એ સૂત્ર કહે છે તે હટ્ટન્ કરણે-કુધાતુનો અર્થ કર્ણાર્થ છે,
તેથી કરોને કરોમિ એ વચનથી તેનો અર્થ કર્ણ જણાય છે. કર્ણ એટલે ક્રિયા અથવા
લાવ. તેનો શબ્દાર્થ યથાસ કાવ આહી કહેવો તે કર્ણ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, દ્વૈત, કાળ
અને કાવ એમ છ પ્રકારે છે ૨૨૬૫-થી-૩૩૦૨

હવે નામ-સ્થાપના-અને દ્રવ્ય કરણ સ્વરૂપ કહે છે.

નામ નામસ્સ વ નામ્મો વ કર્ણં તિ નામકરણં તિ ।

ઠવણા કરણનાસો કરણાગારો ય જો જસ્સ ॥ ૩૩૦૨ ॥

ત તેણ તસ્સ તમિમ્મ વ સમવઓ વ ફિરિયા મયા કરણ ।

દઘસ્સ વ દઘ્વેણ વ દઘમિમ્મ વ દઘકરણં તિ ॥ ૩૩૦૩ ॥

દઘકરણ તિ સળ્લાકરણ પેલ્લકરણાઇય વહુહા ।

સળ્લા નામ તિ મરૂં ત નો નામ જમમિહાણ ॥ ૩૩૦૪ ॥

જં ઘા તદત્યવિગલે ધીરરૂ દઘ તુ દઘણપરિણમ્ ।

પેલ્લકરણાઇ ન હિ ત તદત્યસુદ્ધ નવા સહો ॥ ૩૩૦૫ ॥

જડ મ નદત્યવિહીણ તો ફિહ દઘકરણ જઓ તેણ ।

દઘ ધીરરૂ સળ્લાકરણ તિ ય કરણરૂઢીઓ ॥ ૩૩૦૬ ॥

નોસજાકરણ પિય દઘસારુદકરણસળ્ણ પિ ।

તર્કિરિયામાવાઓ પઓગઓ વીસસાઓ ય ॥ ૩૩૦૭ ॥

સાડયમળાઇય ઘા અજીવદઘાણ ઘીસસાકરણં ।

ધમ્મા ડધમ્મ નહાણં અળાઇ સઘાયણાકરણં ॥ ૩૩૦૮ ॥

ગાથાર્થ નામ એજ કર્ણ તે નમકં જ, અથવા નામનું કર્ણ યા નામથી કર્ણ તે
નામ કર્ણ કરણનો ન્યાસ અથવા જે કરણનો (નાતરકાદિકનો આકાર લાકડાદિકને વિષે
સ્થાપાય તે સ્થાપના કર્ણ તથા તે, તે વડે, તેણ, અને તે છે જે ક્રિયા તે કર્ણ છે,
અથવા યથાસ ભન દ્રવ્ય, દ્રવ્ય વડે, અને દ્રવ્યને વિષે જે કર્ણ તે દ્રવ્યકરણ. તે આગમથી
અને નોઆગમથી બે પ્રકારનું છે તેના વળી એક યાનત્ સૂશરીરલવ્યશરીરલવ્યતિ-
રિકત તે (સ જાકં જ અને નો સજાકરણ એમ વ્યાતિકત દ્રવ્યકરણ બે પ્રકારે છે,)
દ્રવ્યકરણ તે સજાકરણ તે પેણ કે જાદિ બહુ પ્રકારે છે, સજા એટલે નામ કહેવાય છે,
(તો પછી સજાકં જ અને નામકરણમા તો તક્ષવત છે ?) એમ કહેવામા આવે, તો તે
અથાજ્ય છે, કેમકે નામ એ અભિધાન માન છે, અથવા તદર્થજ્ઞાવસ્તુમા સ કેતે માન નામ-
કરણ છે, અને દ્રવ્યકરણ તો પેણ કરણાદિ દ્રવ્યકરણ તે તદર્થશૂન્ય નથી, તેમ કેવળ
શબ્દરૂપ પણ નથી (એટલો એ એમા તદર્થશૂન્ય નથી, તો તેને દ્રવ્યકરણ કેમ કહેવાય ?
(લાવકરણ કહેણ બેધએ.) પેણ કરણાદિ દ્રવ્ય કળાય છે, તેથી કર્ણ રૂઢિને લીધે તેને સજા
કરણ કહેવાય છે અરૂં કર્ણ સજાવાણુ છતાં પણ દ્રવ્યના પ્રયોગ અને વિસસાથી તરિક-
યાના સદ્લાવથી નો સજાકરણ કહેવાય છે, અર્થવા દ્રવ્યોણુ વિસસા કરણ સાદિ-અનાદિ
હોય છે, અને ધર્મા-ધર્મ-આકારણુ સઘાતનાકરણ અનાદિ રૂપ હોય છે. ૩૩૦૨ થી ૩૩૦૮

નામ એજ કરણ તે નામકરણ અથવા નામનું કરણ, યા નામથી કરણ તે નામ કરણ કહેવાય છે. કરણ શબ્દનો ન્યાસ તે, અથવા દાતરકાદિ કરણના આકારનો કાષ્ટાદિમા વિન્યસ્ત કરેલો હોય, તે સ્થાપનાકરણ કહેવાય છે.

જે કરાય તે કરણ. અહીં કરણ શબ્દ કર્મસાધનમાં છે જે વડે કરાય તે કરણ, આમા કરણ શબ્દ કરણ સાધન છે. જે દ્રવ્યની કૃતિ તે કરણ. અહીં કરણ શબ્દ ભાવ-સાધનમાં છે. તેમા કરાય તે કરણ. અહીં અધિકરણ સાધન છે. આ કર્મ-કરણ-અને અધિકરણ પદ્ધતિમાં દ્રવ્ય એજ કરણ સમજવું, અથવા બીજા પણ યથાસભવ ધષ્ટિત-ત્પરુકાદિ સમાસની અપેક્ષાએ ક્રિયા એજ કરણ માનેલ છે. જેમકે-દ્રવ્યનું કરણ તે દ્રવ્ય-કરણ, અથવા દ્રવ્યવડે કરણ તે દ્રવ્યકરણ, અથવા દ્રવ્યને વિષે કરણ તે દ્રવ્યકરણ, આ દ્રવ્ય કરણ ત્રણ પ્રકારે છે, તેમા આગમથી દ્રવ્ય કરણ અને નોઆગમથી દ્રવ્યકરણનો વિચાર મુગમ હોવાથી, તે મૂકીને ત્રીજે પ્રકાર શરીર-ભવ્ય શરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય કરણનો વિચાર કહીએ છીએ તે સજ્ઞાકરણ અને નોસજ્ઞાકરણ એમ બે પ્રકારે છે. તેમા પહેલું દ્રવ્યસજ્ઞાકરણ પેલુકાદિ બહુ પ્રકારે છે. લાટ દેશમા ફની જે પુણીઆ કરાય છે, તે પુણીઆને મહારાષ્ટ્રમા પેલુ કહે છે. એ પુણીઆ બનાવવાને વાસની જે સળી તેને પેલુકરણ કહેવાય, આદિ શબ્દથી સાદરી બનાવવાને વાઇદનકાદિ કંઠ કરણ કહેવાય, તે સિવાય ઉપકરણ વિશેષ રૂપ કાંતુ કારણ, તે કાંતકરણ કહેવાય, તેમજ વાર્તાકરણ વિગેરે બીજા પણ પ્રસિદ્ધ લોકસજ્ઞાવિશિષ્ટ કરણ તે દ્રવ્યસજ્ઞાકરણ જાણના

શિષ્ય — ભગવન ! સજ્ઞા એ નામજ કહેવાય છે, અને જો એમ હોય, તો સજ્ઞા કરણ અને નામકરણમા કયો ભેદ ન રહ્યો ?

આચાર્ય — “ કરણ ” એ અક્ષર ત્રયાત્મક કેવળ નામ માત્ર છે, દ્રવ્ય નથી. અથવા કરણ રૂપ અર્થરહિત વસ્તુની અહર સંકેત માત્રથી “ કરણ ” એવું નામ કરાય છે, તે નામકરણ કહેવાય છે, અને પેલુકરણાદિ તો દ્રવ્ય છે, તે દ્રવ્ય તે તે પુણી કરણાદિ રૂપ પરિણામ પામતું હોવાથી કરણ શબ્દાર્થથી રહિત નથી, તેમ તે કરણ શબ્દ અભિધાન માત્ર રૂપ પણ નથી, એ પ્રમાણે નામકરણ અને સજ્ઞાકરણમા તફાવત છે.

શિષ્ય — જો સજ્ઞાકરણ તદર્થશૂન્ય નથી, તો પછી તેને દ્રવ્ય કરણ શાથી કહેલો છે ? તેને તો ભાવકરણજ કહેવું જોઈએ.

આચાર્ય — પેલુકરણાદિ સજ્ઞાકરણ વડે પુણીકાદિ દ્રવ્ય કરાય છે, તેથી ફરીને ‘ દ્રવ્યનું જે કરણ તે દ્રવ્યકરણ ’ એ વ્યુત્પત્તિથી દ્રવ્ય કરણ કહેવાય છે, અને સજ્ઞાકરણ તો કરણ રૂઢિથી કહેવાય છે કેમકે લોકમાં જો કરણ સજ્ઞાથી રૂઢ છે.

દ્રવ્યના પ્રયોગથી અને વિચસાથી એમ બે પ્રકારે નોસજ્ઞાકરણ થાય છે. તેમા કરણ રૂપ સજ્ઞાનો અભાવ હોવાથી તેને નોસજ્ઞાકરણ કહેવાય છે.

શિષ્ય — જો એમા કરણ સજ્ઞા નથી, તો તેને કરણ કેમ કહેવાય ?

આચાર્ય — શરીર-અભ-ઇન્દ્રિયપ આદિમા કરણ સજ્ઞા નથી, તોપણ તેમાં પ્રયોગ-વિસ્રસાજનિત કરણક્રિયા હોય છે, તેથી તેની અપેક્ષાએ તેઓનું કરણપણું વિરૂદ્ધ નથી, એમા અજીવ દ્રવ્યોનું વિસ્રસાકરણ સાદિ-અનાદિ રૂપ છે. ધર્મા-ધર્મ આકા-શાસ્તિકાવત સઘતનાકરણ (પ્રયોગનું પરસ્પર એકત્ર અવસ્થાન રૂપ કરણ) અનાદિ રૂપ જણવું. ૩૩૦૨ થ ૨૩૦૮

હવે ધર્માસ્તિકાયાદિનું કરણપણું સાદિ-અનાદિ રૂપે સિદ્ધ કરે છે.

નણુ કરણમણાર્થે ચ વિરુદ્ધં ધણપ ન દોસોડ્ય ।

અન્નોન્નસમાહારં જમિહ કરણ ન નિવત્તી ॥ ૩૩૦૯ ॥

અહવ પરપચ્ચયાઓ સજોગાઈ કરણં નમાર્થે ।

સાવીડવચારાઓ પજ્ઞાયાદેસઓ વાવિ ॥ ૩૩૧૦ ॥

ચક્કુસમચ્ચક્કુસ પિય સાઈઅં રુચિવીસસાકરણં ।

અન્ધાણુપ્પમિર્થેણ વહુહા સઘાય-મેયકય ॥ ૩૩૧૧ ॥

હોઈ પઓગો જીવવાવારો તેણ જ વિણિમ્માણં ।

સજ્જીવમજીવ વા પઓગકરણં તય વહુહા ॥ ૩૩૧૨ ॥

સજ્જીવ મૂલ્લત્તરકરણં મૂલકરણં જમાર્થે ।

પચ્છહ દેહાણ ઉત્તરમાઈત્તિપસ્સેવ ॥ ૩૩૧૩ ॥

મૂલકરણ સિરો-સ્સ-પટ્ટો-વાહો-દરો-હનિમ્માણ ।

ઉત્તરમગ્ગસેણ કરણ કેસાઈકમ્મ વ ॥ ૩૩૧૪ ॥

સઢવળમળેગવિહ દોળઈ પઢમસ્સ મેસજેઈ પિ ।

વળ્ણાર્થે કરણ પરિકમ્મ તદ્દયણ નત્થિ ॥ ૩૩૧૫ ॥

ગાથાર્થ —અનાદિ કરણ, એ કથનવિરૂદ્ધ છે (એમ કહેવામા આવે તો તેના ઉત્તર) કહીએ છીએ કે તે દોષ નથી, કેમકે અહીં જે કરણ માન્ય છે, તે અપ્રયોગ્યપણું હકતિ રૂપ માન્ય છે, પણ નીતિ ઉત્પત્તિરૂપ નથી માન્ય અથવા સયોગાદિ પર પ્રત્યક્ષથી આકાશાદિનું કરણ ઉપચારથી સાદિમાન ગણવું અથવા પચાઈની અપેક્ષાએ પણ તે સાદિમાન ગણવું, અભ-અશ્ચ વિગેરે આતુષ-અઆતુસ રૂપી અણવત્ત વિસ્રમાકરણ સાદિ માન છે, તે અભ અશ્ચ આદી સઘાત-અને ભે.થી બહુ પ્રકારે છે. છતાંના વ્યાપાર તે પ્રયોગ છે, તેનાથી જે નિર્માણ તે પ્રયોગકરણ છે તે મણવાણવાદિ બહુ પ્રકારે છે મણવ કરણ મૂલ્લત્તર ભે. બે પ્રકારે છે, પાચે શરીરોત્તર જે આઘ સઘાત કરણ તે મૂળ કરણ છે, અને ઉત્તર કરણ તે પ્રથમના ત્રણ શરીરોત્તર છે. મરક-હિર-પીઠ-બાહુ-ઉદર અને ઉરૂદ્ધવત્ત નિર્માણ તે મૂળ કરણ છે, અને ચેપ ઉપાગાદિ તથા કેશાદિ કર્મત્ત નિર્માણ તે ઉત્તર કરણ છે. પ્રથમના બે શરીરોત્તર અનેક પ્રકારે સસ્થાપન, ઓપધાદિ વડે વર્ણાદિ કરણ, તે પણ તેણે ઉત્તર કરણ છે, ત્રીજા શરીરમા તો એણે પરિકર્મજ નથી ડડરપ

શિષ્ય —ભગવન્ ! વસ્તુને ઉત્પત્ત કરી, તે કરણ કહેવાય છે, અને તે ધર-કર-રાકાદિની જેમ આદિમાનજ હોય છે. વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી કરણ અનાદિ છે, એમ કહેવું એ " મારી માતા વન્ધ્યા છે " ઈત્યાદિ કથનની પેઠે સર્વથા વિરૂદ્ધ છે.

આચાર્ય —ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશોત્તર જે પરસ્પર સમુદીત અવસ્થાન તેને અહીં કરણરૂપે માનેલ છે, પરન્તુ વસ્તુની અપૂર્વ કૃતિ તેને કરણ નથી માન્ય. ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશરાશિનું જે સમુદીત અવસ્થાન છે, તે અનાદિ કાળથી હોનાથી તેણે અનાદિપણું કઈ વિરૂદ્ધ નથી.

અથવા એ ધર્માસ્તિકાયાદિનું કરણ ઉપચારથી આદિમાન ' પણ હોય છે. જેમકે

આકાશાદિના ધર્માદિ વિગેરેની સાથે સંયોગ, તે સાદિ-સપયવસાન હોય છે, તેથી કરીને તેઓના ધર્માદિ સાથે જે સંયોગ કરવો, તે સાદિમાન હોય છે અથવા પર્યાયની અપેક્ષાએ જોનાના અતે સર્વ વસ્તુ સાનિ-અપર્યવસિત છે તેથી કરીને આકાશ વિગેરેનું કર્મ પર્યાયની અપેક્ષાએ સાદિમાન છે એ પ્રમાણે અરૂપિ અશ્વ દ્રવ્યોનું વિશ્વસાકરણ સાદિ-અનાદિ રૂપે સમજવું

હવે રૂપી અશ્વ દ્રવ્યોના વિશ્વસાકરણના વિચાર કરીએ તે બે પ્રકારે છે અથ્વા ઇન્દ્ર ધનુષ વિગેરેનું વિશ્વસાકરણ ચતુર્થી જગ્યાએ છે, તેથી તે ચાતુષ્ય વિશ્વસાકરણ કહેવાય, અને પરમાણુ દ્વયજ્ઞાદિનું વિશ્વસાકરણ ચતુર્થે અગોચર હોવાથી, તે અચાતુષ્ય વિશ્વસાકરણ કહેવાય. આ બન્ને પ્રકારનું રૂપી અશ્વનું વિશ્વસાકરણ સઘાત-ભેદ કૃત અનેક પ્રકારે સાદિમાન છે. જેમકે અઘાદિનાં કેટલાંક પુરુષો એકઠા થાય છે, અને કેટલાક છુટા પડે છે, તેથી તેઓના વિવિધ રૂપો થાય છે એજ પ્રમાણે દ્વયજ્ઞાદિ સ્કંધોમા પણ સમજવું. પરમાણુનું કર્મ તે સ્કંધથી ભેદ કૃતજ હોય છે કેમકે મેદાદણ (ત ૫-૧૭) ભેદથી પરમાણુ થાય છે અહીં જે કર્મ કંઈ છે, તે સ્વભાવથી કૃતિરૂપ કંઈ છે, પણ જે કરાય તે કર્મ, એમ નથા માન્યુ. એ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારના વિશ્વસાકરણનું સ્વરૂપ કંઈ.

હવે પ્રયોગકરણના વિચાર કરીએ. જીવના વ્યાપાર તે પ્રયોગ કહેવાય. તેવા પ્રયોગવડે જે નિર્માણ કરવું, તે પ્રયોગકરણ કહેવાય આ પ્રયોગકરણ સજીવ અને અજીવ એમ ધણા પ્રકારે છે તેના જ્યાં જીવ વિધમાન હોય, તે સજીવ પ્રયોગ કરણ કહેવાય. તે ઔદારિકાદિ પાંચ શરીરોનું જાણવું. આ સજીવ પ્રયોગ કરણ પુનઃ મૂળ કરણ અને ઉત્તર કરણ એમ બે પ્રકારે છે. ઔદારિકાદિ પાંચે શરીરોના જે આદ્યપુરુષો સઘાતકરણ તે મૂળકરણ જાણવું, અને ઉત્તરકરણ તે પ્રથમના ત્રણ શરીરોનું જ હોય છે. તેજસ કાર્મણં નથી હોતું.

શિષ્ય — પ્રથમના ત્રણ શરીરોને શિર, ઉર વિગેરે અગો અને હાથ પગ અંગુલીઓ વિગેરે ઉપાગો હોય છે, તેમા મૂળકરણ કયું ? અને ઉત્તરકરણ કયું ?

આચાર્ય.—ઔદારિકાદિ ત્રણ શરીરોમા શિર, ઉર વિગેરે આઠે અગોનું નિર્માણ તે મૂળકરણ, અને શેષ હાથ પગ વિગેરે ઉપાગોનું નિર્માણ તે ઉત્તરકરણ. તેમજ ઔદારિક વૈક્રિય શરીરના કેશ નખ ઘાત વિગેરેના સસ્કાર રૂપ જે કેશાદિ કર્મ તે પણ તેમનું ઉત્તરકરણ છે વળી વિનષ્ટ કરણાદિ અવયવોને સઘાતવાદિ રૂપ, તથા લક્ષપાક તૈલાદિ ઔષધોવડે વર્ણાદિનું વિશિષ્ટ સસ્કરણ કરવું, તે ઔદારિક શરીરનું ઉત્તરકરણ છે, અને કેશાદિના ઉપરચનરૂપ સસ્કરણ તે વૈક્રિય શરીરનું ઉત્તરકરણ છે ત્રીજા આદારક શરીરમા કેશ નખ આદિનું પરિકર્મજ નથી, કેમકે સ્વરૂપથીજ તે વિશિષ્ટ પ્રકારના છે, તેથી તેને તેમ કરવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી. ૩-૦૮-થી-૩૩૧૫.

હવે બીજી રીતે જીવ પ્રયોગ કરણ ત્રણ પ્રકારે કહે છે

સઘાયણ પરિસાદણમુખ્ય કરણમહવા સરીરાણ ।

આદાણમુખ્યણસમઓ તદ્વરાલ ચ કાલોર્સિ

॥ ૩૩૧૬ ॥

લુટ્ટાગમવગર્હણં તિસમયહીર્ગં જહ્નમુખ્યસ્ત ।

પણ્ડતિય સમઓર્ગં વક્રોર્સોતરાલકાલોર્ગ્યં

॥ ૩૩૧૭ ॥

હવે ધર્માસ્તિકાયાદિનું કરણપણ સાદિ-અનાદિ રૂપે સિદ્ધ કરે છે,

નણુ કરણમણાર્થે ચ વિરુદ્ધં મણ્ણપ્પ ન દોસોઽય ।

અન્નોન્નસમાહાણ જમિહ્ કરણ ન નિવ્વત્તી ॥ ૩૩૦૯ ॥

અહવ પરપણ્યાઓ સજોગાદ્ કરણં નમાર્થેણ ।

સાત્તોડવયારાઓ પજ્ઞાયાદેસઓ ધાવિ ॥ ૩૩૧૦ ॥

ચરપુસપચવસુસ પિય સાર્થેઽં રુવિવીસસાકરણં ।

અન્પાણપ્પમિર્થેણ વહુહા સધાય-મેયકય ॥ ૩૩૧૧ ॥

હોઠ પઓગો બીવવાવારો તેણ જં વિણિમ્માણ ।

સજ્જીવમજીવ વા પઓગકરણં તય વહુહા ॥ ૩૩૧૨ ॥

સજ્જીવ મૂલુત્તરકરણં મૂલકરણ જપાર્થેણ ।

પણ્ણ વેદાણ ઉત્તરમાદ્ધિપસ્સેવ ॥ ૩૩૧૩ ॥

મૂલકરણ સિરો-સ્સ-પટ્ટો-વાહો-દરો-રુનિમ્માણ ।

ઉત્તરવસેસાણ કરણ કેસાદ્ધર્મ વ ॥ ૩૩૧૪ ॥

સઢવળમળેગવિહ દોણે પદમસ્સ મેસજેર્થે પિ ।

વણ્ણાર્થેણ કરણ પરિકમ્મ તદ્દયપ્પ નત્થિ ॥ ૩૩૧૫ ॥

ગાથાર્થે -અનાદિ કરણ, એ કથનવિરુદ્ધ છે (એમ કહેવામા આવે તો તેના ઉત્તર) કહીએ છીએ કે તે કોઈ નથી, કેમકે બહી જે કરણ માન્ય છે, તે ગ્ન-યોગ્ય નથી સહુતિ રૂપ માન્ય છે, પણ નીતિ ઉત્પત્તિરૂપ નથી માન્ય અથવા સ યોગ્યતા પર પ્રત્યયથી આકાશાદિનું કરણ ઉપચારથી સાદિમાન જણવું અથવા પર્થાવની અપેક્ષાએ પણ તે સાદિમાન જણવું, બહુ-બહુ વિગેરે ચાતુષ-અચાતુષ રૂપી અણવતુ વિભાગકરણ સાદિ માન છે, તે બહુ બહુ આદી ૩ ધાત-અને ભે.ધી બહુ પ્રકારે છે અથવા વ્યાપાર તે પ્રયોગ છે, તેનાથી જે નિર્માણ તે પ્રયોગકરણ છે તે સજીવાજીવાદિ બહુ પ્રકારે છે સજીવ કરણ મૂલુત્તર ભે. બે પ્રકારે છે, પાને શરીરોનું જે આધ સધાત કરણ તે મૂળ કરણ છે, અને ઉત્તર કરણ તે પ્રથમના ત્રણ શરીરોનું છે. મરુક-ઉર-પીઠ-ખાડુ-ઉદર અને ઉરદ્વયનું નિર્માણ તે મૂળ કરણ છે, અને ચેષ ઉપચારાદિ તથા કેશાદિ કર્મનું નિર્માણ તે ઉત્તર કરણ છે, પ્રથમના બે શરીરનું અનેક પ્રકારે સસ્થાપન, ઓરધાદિ વડે વર્ણાદિ કરણ, તે પણ તેનું ઉત્તર કરણ છે, ત્રીજા શરીરમા તો એવું પરિકર્મજ નથી ડરપ

શિષ્ય - ભગવન ! વસ્તુને ઉત્પત્ત કરવી, તે કરણ કહેવાય છે, અને તે ધટ-કટ-શકાદિની જેમ આદિમાનજ હોય છે. વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી કરણ અનાદિ છે, એમ કહેવું એ “ મારી માતા વન્ધ્યા છે ” ઇત્યાદિ કથનની પેઠે સર્વથા વિરુદ્ધ છે.

આચાર્ય - ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશોનું જે પરસ્પર સમુદીત અવસ્થાન તેને બહી કરણરૂપે માનેલ છે, પરંતુ વસ્તુની અપૂર્વ કૃતિ તેને કરણ નથી માન્ય. ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશશાશિનું જે સમુદીત અવસ્થાન છે, તે અનાદિ કાળથી હોનાથી તેનું અનાદિપણ કઈ વિરુદ્ધ નથી.

અથવા એ ધર્માસ્તિકાયાદિનું કરણ ઉપચારથી આદિમાન પણ હોય છે, જેમકે

આકાશાદિનો ધરાદિ વિગેરેની સાથે સયોગ, તે સાદિ-સપર્યવસાન હોય છે, તેથી કરીને તેઓના ધરાદિ સાથે જે સયોગ કરવો, તે સાદિમાન હોય છે અથવા પર્યાયની અપેક્ષાએ જેનોના અતે સર્વ વસ્તુ સાદિ-સપર્યવસિત છે તેથી કરીને આકાશ વિગેરેનું કર્ણ પર્યાયની અપેક્ષાએ સાદિમાન છે એ પ્રમાણે અરૂપિ અત્યવ દ્રવ્યોનું વિશ્વસાકરણ સાદિ-અનાદિ રૂપે સમજવું

હવે રૂપી અત્યવ દ્રવ્યોના વિશ્વસાકરણનો વિચાર કરીએ તે બે પ્રકારે છે અથ્થ ધન્દ્ર ધતુષ વિગેરેનું વિશ્વસાકરણ ચતુર્થી જણાય છે, તેથી તે આશુષ વિશ્વસાકરણ કહેવાય, અને પરમાણુ દ્વયલુકાદિનું વિશ્વસાકરણ ચતુરને અગોચર હોવાથી, તે અચાશુષ વિશ્વસાકરણ કહેવાય. આ બન્ને પ્રકારનું રૂપી અત્યવનું વિશ્વસાકરણ સઘાત-લેહ કૃત અનેક પ્રકારે સાદિમાન છે. જેમકે અભ્રાદિના કેટલાક પુરુગણો એકકા થાય છે, અને કેટલાક છુટા પડે છે, તેથી તેઓનાં વિવિધ રૂપે થાય છે એજ પ્રમાણે દ્વયલુકાદિ સ્કધોમાં પણ સમજવું. પરમાણુનું કરણ તો સ્કધથી લેહ કૃતજ હોય છે કેમકે મેદાદણુ (૧૫-૨૭) લેહથી પરમાણુ થાય છે અહીં જે કરણ કંઈ છે, તે સ્વભાવથી કૃતિરૂપ કંઈ છે, પણ જે કરાય તે કરણ, એમ નથી માન્યું. એ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારના વિશ્વસાકરણનું સ્વરૂપ કંઈ.

હવે પ્રયોગકરણનો વિચાર કરીએ. જીવનો બ્યાપાર તે પ્રયોગ કહેવાય. તેવા પ્રયોગવડે જે નિર્માણ કરવું, તે પ્રયોગકરણ કહેવાય આ પ્રયોગકરણ સત્ય અને અત્યવ એમ ધણા પ્રકારે છે તેના જ્યાં જીવ વિધમાન હોય, તે સત્ય પ્રયોગ કરણ કહેવાય. તે ઔદારિકાદિ પાંચ શરીરોનું જણવું. આ સત્ય પ્રયોગ કરણ પુન મૂળ કરણ અને ઉત્તર કરણ એમ બે પ્રકારે છે. ઔદારિકાદિ પાંચે શરીરોના જે આધપુરુગણ સઘાતકરણ તે મૂળકરણ જણવું, અને ઉત્તરકરણ તો પ્રથમના ત્રણ શરીરોનુંજ હોય છે. તેજસ કાર્મણુ નથી હોતું.

મિથ્ય — પ્રથમના ત્રણ શરીરોને શિર, ઉર વિગેરે અગો અને હાથ પગ અ'શુ-લીઓ વિગેરે ઉપાગો હોય છે, તેમા મૂળકરણ કયું ? અને ઉત્તરકરણ કયું ?

આચાર્ય — ઔદારિકાદિ ત્રણ શરીરોમા શિર, ઉર વિગેરે આઠે અગોનું નિર્માણ તે મૂળકરણ, અને શેષ હાથ પગ વિગેરે ઉપાગોનું નિર્માણ તે ઉત્તરકરણ. તેમજ ઔદારિકાદિ વેક્રિય શરીરોના કેશ નખ દાત વિગેરેના સસ્કાર રૂપ જે કેશાદિ કર્મ તે પણ તેમનું ઉત્તરકરણ છે વળી વિનબ્દ કરણાદિ અન્યથોને સઘાતવાદિ રૂપ, તથા લક્ષપાક તૈલાદિ ઔપધોવડે વણાદિનું વિશિષ્ટ સસ્કરણ કરવું, તે ઔદારિક શરીરનું ઉત્તરકરણ છે, અને કેશાદિના ઉપરચનરૂપ સસ્કરણ તે વેક્રિય શરીરનું ઉત્તરકરણ છે ત્રીજા આદારક શરીરમા કેશ નખ આદિનું પરિકર્મજ નથી, કેમકે સ્વરૂપથીજ તે વિશિષ્ટ પ્રકારના છે, તેથી તેને તેમ કરવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી. ૩-૦૮-થી-૩૩૫.

હવે બીજી રીતે જીવ પ્રયોગ કરણ ત્રણ પ્રકારે કહે છે

સઘાવણ પરિસાદણમુખ્યં કરણમહવા સરોરાણ ।

આદાણમુયણસમઓ તદતરાલ ચ કાલોસિં

॥ ૩૩૨૬ ॥

સુદ્ધાગમવગદર્શં તિસમયહીનં જહનમુખયસ્ત ।

પણ્ડતિય સમઓર્ણ વકોસોતરાલકાલોડ્યં

॥ ૩૩૨૭ ॥

દો વિગ્ગહમ્મિ સમયા સમઓ સઘાયણાદ્ તેહણ ।

સુદ્ધાગમ્મહણ સવ્વજહણ્ણહિંકાલો

॥ ૩૩૧૮ ॥

उक्कोसो समऊणो जो सो सघायणासमयहीणो

किह न दुसमयविहीणो साढणसमएऽवणीयम्मि

॥ ૩૩૧૯ ॥

આથાર્થ - અથવા શરીરોનું સઘાતન, પરિશાદન, અને સઘાતપરિશાદન રૂપ એમ ત્રણ પ્રકારે કરણ છે. સઘાતનનો અને પરિશાદનનો કાળ એક સમયનો છે, તથા સઘાતપરિશાદનો કાળ હવે કહેવાશે. સઘાતપરિશાદન ઉભયનો જન્મન્યાય ત્રણ સમયહીન ક્ષુદ્ધવક લવ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સમય ન્યૂન ત્રણ પદ્યોપમ પ્રમાણ છે. આ એનો અતરાલ કાળ છે. વિગ્ગહ ગતિમા એ સમય અને એક સમય સઘાતનનો, એ ત્રણ સમય હીન ક્ષુદ્ધવક લવ પ્રમાણ સ્વર્ધી જન્મન્ય સ્થિતિકાળ છે. એક સમય ન્યૂન ત્રણ પદ્યોપમ પ્રમાણ જે ઉત્કૃષ્ટ કાળ કહ્યો છે, તે સઘાતના સમયથી હીન જાણે. પરિશાદનનો એક સમય દૂર કરતાં એ અમયહીન ત્રણ પદ્યોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ કાળ કેમ ન કહેવાય ? ૩૩૧૮-થી-૩૩૧૯

આદારિકાદિ શરીરોનું સઘાતન, પરિશાદન, અને સઘાતપરિશાદ ઉભય રૂપ એમ ત્રણ પ્રકારનું કરણ બીજી રીતે પણ છે. પૂવલસમા ઔદારિકાદિ શરીરને તપાસે આગળના લવમા પુનઃ પણ તે ગતિમા જે પુ.ગળોનો સમય કરવો તે સઘાતન કહેવાય અને તે ઔદારિકાદિ શરીરોને તજતા છે. સમયે તે પુ.ગળોનો જે સવ થા ત્યાગ કરવો, તે પરિશાદન કહેવાય તથા સઘાતન સમય અને પરિશાદન સમયની વચ્ચેના સર્વ સમયોમા સઘાત પરિશાદ રૂપ ઉભય મરુપ, કેમકે એ સર્વ સમયોમા પૂર્વરૂહિન પુ.ગળોનો ત્યાગ અને બીજાનું મરુપ થાય છે. પ્રથમના ત્રણ શરીરને સઘાત પરિશાદ અને એ ઉભયરૂપ ત્રણે પ્રકારનું કરણ હોય છે, તેજસ કામણ શરીરને સઘાત કરવા નથી હોતું, કેમકે તે પુ.ગળોનો ત્યાગ કર્યા પછી પુનઃ તેનું મરુપ થતું નથી. માત્ર સઘાત, પરિશાદ ઉભયરૂપ એકજ કરણ તેને હોય છે. એ ઔદારિકાદિ શરીરોના સઘાતનનો અને પરિશાદનનો કાળ એક એક સમયનો છે. તે બેની વચ્ચેમા સઘાત પરિશાદ ઉભયની પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેના જન્મન્યાય કાળ ત્રણ સમયહીન ક્ષુદ્ધવક લવ પ્રમાણ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ ત્રણ પદ્યોપમમા એક સમય ન્યૂન પ્રમાણ છે.

એ સમય વિગ્ગહ ગતિમા અને એક સમય સઘાતનનો, એમ ત્રણ સમય ન્યૂન ક્ષુદ્ધવકલવ પ્રમાણ જન્મન્યાય સ્થિતિકાળ સઘાતન પરિશાદન ઉભય રૂપનો છે.

શિષ્ય - વિદિશામા રહેલો જીવ મરણ પામીને પહેલા સમયે વિશામા જાય, બીજા સમયે લોકની મધ્યમા પેસે, ત્રીજા સમયે ઉપર ઉઘે જાય, અને ચોથા સમયે નાદી બહાર જાય, જ્યારે આ પ્રમાણે આવ ત્રસનાદીની બહારથી ઉર્ધ્વ લોકમા ત્રમ નાદીની બહાર નિગોનાદિ જીવ ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે વિગ્ગહ ગતિમા પ્રથમના ત્રણ સમય જાય, અને ચોથા સમય સઘાતમા જાય, એ પ્રમાણે ચાર સમય ન્યૂન ક્ષુદ્ધવક લવ પ્રમાણ જન્મન્યાય સ્થિતિકાળ સઘાત, પરિશાદનો થાય. અને આપ તો ત્રણ સમય ન્યૂન ક્ષુદ્ધવક લવ પ્રમાણ જન્મન્યાય કહ્યો છે તેનું શું કારણ ?

આચાર્ય - ચાર સમયવાળી વિગ્ગહગતિમા જે આવ સમય છે, તે પરલવ સ બધી નથી ગણ્યો, પણ પૂર્વલવ સ બધી ગણ્યો છે, કેમકે તે સમયે પૂર્વલવનું શરીર મૂકાય

છે, વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ જે મુકાતુ હોય તે અમુક છે, તેથી કરીને વિમલ ગતિમાં ત્રણ સમય નહિ, પણ બે સમય સમજવા, અને ત્રીજો સમય સધાતનો, એમ ત્રણ સમય ન્યૂન જાણવા અથવા અહીં જે વિમલગતિ કહી છે, તે ત્રણ જ સમય જી જાણવી. ત્રણ જીવો વધારેમા વધારે ત્રીજા સમયે ઉત્પત્તિ સ્થાન પામે છે. એટલે ત્રણ સમય ન્યૂન ગણવામા કંઈ દોષ નથી એ પ્રમાણે અમારૂં માનવું છે, તત્ત્વ તો બહુ શુભ જાણે. કુલ્લિક-લવતુ પ્રમાણ બસો છપ્પન આવળીતું છે. એક ધાસોધાસમા સત્તર અધિક કુલ્લિક લવ થાય છે.

સધાન-પરિશાદ ઉલ્લસરૂપનો ઉત્કૃષ્ટકાળ ત્રણ પદ્યોપમમા એક સમય ન્યૂન છે, તે આ પ્રમાણે. જ્યારે કોઈ જીવ દેવગુરૂ આદિમા મનુષ્યપદ્યે ઉત્પન્ન થયો હોય, તે ઉત્પન્ન થવાના પહેલા સમયે આદારિક શરીરનું સધાતન કરી, ત્રણ પદ્યોપમતું ઉત્કૃષ્ટ આશુ ભોગવીને મરણ પામે, તેને સધાતનનો એક સમય બાદ કરતા ત્રણ પદ્યોપમમા એક સમય ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટકાળ સધાત-પરિશાદ ઉલ્લસરૂપનો થાય

શિષ્ય —મહારાજ ! ત્રણ પદ્યોપમમા એક સમય ન્યૂન કેમ ? બે સમય ન્યૂન થવો જોઈએ. કારણ કે જેમ શરીર મહાજ્વાલા પ્રથમ સમયે સવ સવાત છે, તેમ શરીરનો ત્યાગ કરતા છેલ્લા સમયે સર્વ પરિશાદ છે, તેથી સધાતનો એક સમય અને પરિશાદનો એક સમય, એમ બે સમય બાદ કરતા, ત્રણ પદ્યોપમમા બે સમય ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટકાળ સધાત-પરિશાદ ઉલ્લસરૂપનો થાય. ૩૩૧૬ થી ૩૩૧૮

હવે ઉપરના કથનનું વ્યવહાર-નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ સમાધાન કરે છે.

મળ્લ મવચરિમમ્મિ વિ સમ્પ સત્રાયસાદળે ચેવ ।

પરમવપદમે સાદળમમ્મો તદ્ગ્નો ન કાન્નો તિ ॥ ૩૩૨૦ ॥

જહ પરપદમે સાદો નિવિગ્મહઓ ચ તમ્મિ સંવાઓ ।

નણુ સવસાદ-સવાયણાઓ સમ્પ વિહદ્દાઓ ॥ ૩૩૨૧ ॥

જમ્હા વિગચ્છમાણ વિગય ઝળ્લજ્જમાણમુપ્પણ ।

તો પરમવાસમ્પ મોક્ખા-દાણાણ ન વિરોહો ॥ ૩૩૨૨ ॥

ચુદ્ધસમ્પ નેહમ્મો રહદેહવિમોક્ખઓ જહાડ્ઠીય ।

જદ ન પરમ્મો વિ નિદિ વા સો કો હોઝ સસારી ? ॥ ૩૩૨૩ ॥

નણુ જહ વિગ્મહકાળે દેહમારે વિ પરમ્મગ્ગઢળ ।

તહ દેહામાવમ્મિ વિ હોજ્જેહ મ્મો વિ કો દોસો ? ॥ ૩૩૨૪ ॥

જ ચિય વિગ્મહકાળો દેહમારે વિ તો પરમ્મો સો ।

ચુદ્ધસમ્પ ચ ન દેહો ન વિગ્મહો જહ સ કો હોઝ ? ॥ ૩૩૨૫ ॥

(ઉપરના પ્રશ્નોના ઉત્તર) કહે છે કે લાનના છૂટા સમયે પણ સધાત પરિશાદ ઉલ્લસ છે, કેવળ પરિશાદ તો પરલગના પડેલા સમયે છે, તેથી પરિશાદ ન્યૂનકાળ તેના ન સમજવો. બે પરલગના પ્રથમ સમયે પરિશાદ હોય, તો વિમલરહિત ઉત્પન્ન થનારા-ને તેજ સમયે સધાત થાય, અને તેથી એકજ સમયમા વિરૂદ્ધ એવા સવ પરિશાદ અને સધાતન પ્રાપ્ત થશે (એમ કહેનામા આવે તો નિશ્ચયનયના અંતે) નાશ પામતું હોય, તે નાશ પામ્યું, અને ઉત્પન્ન થતું હોય, તે ઉત્પન્ન થયું ગણાય, તેથી પરલગના આધ-

સમયે ત્યાગ અને ગ્રહણનો વિરોધ નથી વળી જેમ અતીત જન્મમાં આ લવનું શરીર નથી, તેમ અવન સમયે પણ આ લવના શરીરના અભાવે આ લવ નથી જો એ પ્રમાણે તે સમયે પરલવ નથી, તો તે સમારી જીવ કેવી રીતે કહેવાય? જેમ વિગ્રહકાળે શરીરના અભાવે પણ પરલવનું ગ્રહણ થાય છે, તેમ શરીરના અભાવે પણ આ લવનું ગ્રહણ થાય, તો શું કહેવાય છે? દેહના અભાવે (અપાન્તરાલ ગતિમાં) વિગ્રહકાળ છે, તો તે પરલવ છે, પરન્તુ અવન સમયે જો શરીર નથી અને વિગ્રહ પણ નથી, તો તે શું છે? ૩૩૨૦-થી-૩૩૨૫

આચાર્ય —લવના છોડા સમયે પણ સધાત-પરિશાદ ઉભય હોય છે, શરીર પુનઃભળોતું જે કેવળ પરિશાદનજ થાય છે, તે તો પરલવનો પ્રથમ સમય બાણવો કેમકે નિશ્ચયનયના મતે પરમ્બ પદમે સાદળ-પરલવના પ્રથમ સમયે પરિશાદન થાય છે. તેથી સધાત-પરિશાદ ઉભયનો કાળ સધાત સમય અને પરિશાદ સમય, એમ બે સમયથી હીન નહિ, પણ સધાતસમયથી જ હીન સમજવો.

વ્યવહારવાદી —જો એ પ્રમાણે પરલવના પ્રથમ સમયે સર્વ પરિશાદ માનવામાં આવે, તો વિગ્રહરહિત ઋણુગતિએ ઉત્પન્ન થનારા જીવને તેજ સમયે સધાત માનવો પડશે અને તેથી સર્વ પરિશાદ અને સધાત એક સમયે સાથે પ્રાપ્ત થશે, સર્વ પરિશાદ એ પૂર્વ લવ સંબધી છે, અને સર્વ સધાત એ લવા તર સંબધી છે, બન્ને લવના શરીરની યુગપદ્ધિ વિઘ્નમાનતા અત્યંત વિરૂદ્ધ છે, તેથી ઉપરોક્ત કથન અશોભ્ય છે.

નિશ્ચયવાદી —ક્રિયાકાળ અને નિષ્કાકાળનો ભેદ નથી, તેથી કરીને પૂર્વ લવનું શરીર પરલવના આગમસમયે મૂકાતું હોવાથી મૂકાએલું જ છે, અને આગળના લવનું શરીર ઉત્પન્ન થતું હોવાથી ઉત્પન્ન થએલું જ છે આમ હોવાથી તદ્દલવ યોગ્ય શરીર પુનઃભળોના ત્યાગ અને ગ્રહણ એક સમયે માનવામાં કંઈ વિરોધ નથી.

વળી મરણ સમયે તે પરલવનો આગમમયજ માનવો જોઈએ, એમ ન માનવામાં આવે તો કોય પ્રાપ્ત થાય મરણ સમયે એટલે આ લવનું શરીર અને આયુપુદ્ગળનો સર્વ પરિશાદ થતી વખતે આ લવ નથી હોતો, કેમકે તે વખતે આ લવનું શરીર અને આયુ મુકાય છે, પૂર્વે કહ્યા મુજબ ક્રિયા કાળ અને નિષ્કાકાળ અભિન્ન હોવાથી જે મૂકાતું હોય, તે સર્વથા મૂકાએલું જ છે જેમ અતીત જન્મની અદર આ શરીરના અભાવે આ લવ નથી, તેમ મરણ સમયે પણ તે નથી કેમકે આ લવના શરીરનો અભાવ ત્યાં પણ છેજ. આમ હોવાથી તે મરણ સમયે જો પરલવ ન માનવામાં આવે, તો સમારી જીવને શું કહેવાશે? કેમકે તે વખતે આ લવનો યુક્તિથી નિવેષ કર્યો છે, અને પરલવ માનતા નથી, વળી સસરી હોવાથી મુક્તામાં પણ નહિ કહેવાય, કેવળ વ્યપદેશ રહિતજ થયો.

વ્યવહારવાદી —જેમ વિગ્રહકાળે-વિગ્રહગતિથી પરલવમાં જતી વખતે પરલવના શરીરનો અભાવ છતાં પણ જીવને નારકાદિ પરલવનો વ્યપદેશ થાય છે, તેમ મરણ સમયે આ લવના શરીરનો અભાવ છતાં પણ જો આ લવનો વ્યપદેશ થાય, તો શું કહેવાય છે? કંઈજ નહિ, કેમકે ન્યાય ઉભયન સમાન છે.

નિશ્ચયવાદી —અપાન્તરાલ ગતિમાં જીવનો વિગ્રહકાળ છે, પણ પૂર્વલવકાળ નથી, તેથીજ દેહના અભાવે પણ પરલવનું આયુ ઉદીર્ણ થવાથી પરલવનો વ્યપદેશ કરાય છે, પૂર્વ લવનું આયુ પૂર્વે નિર્ણય થવાથી આયુરહિત જીવ સમારમાં રહે નહિ. મરણ સમયે પૂર્વલવનો દેહ નથી, કેમકે તે તલ દીધેલ છે, વિગ્રહકાળ પણ નથી, કેમકે વક્રગતિનો

ત્યાં અભાવ છે. વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણે હોવાથી મરણ સમય તે આ ભવ અને પરભવના સમયોમાથી કયો સમય ગણાય ?

વ્યવહારવાદી —જેમ વિગ્રહકાળે પરભવના શરીરના અભાવે પરભવ કહેવાય છે, તેમ મરણ સમયે પણ આ ભવના શરીરના અભાવે આ ભવ કહેવામા શુ હરકત છે ?

નિશ્ચયવાદિ —તે યોગ્ય નથી, કેમકે દ્રષ્ટાન્ત અને દાર્શનિકની વિષમતા છે. મરણ સમયે જેમ આ ભવના શરીરનો અભાવ છે, તેમ આ ભવના આયુષનો પણ અભાવ છે, તેથી કરીને આયુષ્ય ઉદયના અભાવે મરણ સમય તે આ ભવ કેવી રીતે થઈ શકે ? વિગ્રહકાળે તો પરભવના આયુષનો ઉદય હોવાથી તે વખતે પરભવ કહી શકાય. માટે વિગ્રહકાળની પેઠે પરભવઆયુના ઉદયથી મરણ સમય તે પરભવ છે, જેમ માનવુ યોગ્ય છે, અન્યથા મરણ સમયે છ-૮ સ સારી અથવા મુક્ત બેમાથી એક પણ નહિ કહી શકાય. એ પ્રમાણે ઔદારિક સંઘાત-પરિશાદ-અને ઉલ્લખનો કાળ કહ્યો. ૩૩૨૦-થી-૩૩૨૫

હવે ઔદારિક સંઘાત-પરિશાદ-અને ઉલ્લખનો અતરકાળ કહે છે

સઘાયનરક્તલો જહન્નઓ સુદ્ધય તિસમઝળ ।
 દો વિગ્ગહમ્મિ સમયા તદ્દઓ સઘાયણાસમઓ ॥ ૩૩૨૬ ॥
 તેહૂળ સુદ્ધમવ ધરિઝ પરમવમગ્ગિહેનેવ ।
 ગતૂળ પદમસમ્પ સઘાયયઓ સ વિન્નેઓ ॥ ૩૩૨૭ ॥
 ઉકોમ તેત્તીસ સમયાહિયપુવ્વકોદ્ધિમહિયાદ્ ।
 સો સાગારોવમાદ્ અવિગ્ગહેનેહ સઘાયં ॥ ૩૩૨૮ ॥
 ફાઝળ પુવ્વકોદ્ધિ ધરિઝ સુરજેટ્ટમાડય તત્તો ।
 મોત્તૂળ ર્હ તદ્દ સમ્પ સઘાયયય તસ્સ ॥ ૩૩૨૯ ॥
 ઉમ્મયંતર જહ્ણણ સમઓ નિવિગ્ગહેણ સઘાય ।
 પરમં સતિસમયાદ્ તેત્તીસં ઉપહિનામાદ્ ॥ ૩૩૩૦ ॥
 અણુમવિઝ દેવાદ્ધુ તેત્તીસપિહાગયસ્મ તદ્દયમ્મિ ।
 સમ્પ સંઘાયઓ દુવિહ સાહતર ચોચ્છ ॥ ૩૩૩૧ ॥
 સુદ્ધાગમવગ્ગહણં જહન્નમુક્કોસપ ચ તેત્તીસ ।
 ત સાગારોવમાદ્ સપુણ્ણા પુવ્વકોદ્ધી ય ॥ ૩૩૩૨ ॥

ગાથાથ —સંઘાતનો અતરકાળ જવન્યથી એક હુલ્લેક ભવમા ત્રણ સમય ન્યૂન પ્રમાણ છે. તેમા બે સમય વિગ્રહ ગતિમા અને ત્રીજો સમય સંઘાતનનો એ ત્રણ સમયે ન્યૂન હુલ્લેક ભવ ધારણ કરીને પરભવમા વિગ્રહ રહિત જઈને પહેલા સમયે સંઘાતન કરવાથી તે અતરકાળ જણવો તથા ઉત્કૃષ્ટ અતરકાળ તેનીસ સાગરોપમ ઉપર પૂર્વ કોડી આધક એક સમય પ્રમાણ છે, અવિગ્રહ ગતિએ સંઘાતન કરીને પૂર્વ કોડી પ્રમાણ આયુ ભોગવીને, તે પછી તેનીસ સાગરોપમર્તુ ઉત્કૃષ્ટ દેવાયુ ભોગવીને અહીં ત્રીજા સમયે સંઘાતન કરનારા તેને તેટલો અતરકાળ જણવો વિગ્રહરહિત સંઘાતન કરનારાને સંઘાત-પરિ-

શાદ ઉલ્લસનુ જન્ય અન્તર એક સમયનુ, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર ત્રણ સમય આધિક તેત્રીસ સાગરોપમનુ છે. તે દેવાદિકમા તેત્રીસ સાગરોપમ આશુ અનુભવીને અહીં આવીને ત્રીજા સમયે સંઘાતન કરનારને એ થાય છે હવે જે પ્રકારે પરિશાદનુ અન્તર કહીશું. જન્યથી કુલ્લક ભવ પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્રીસ સાગરોપમ અધિક સંપૂર્ણ પૂર્વ-કોટી પ્રમાણુ છે. ૩૩૨૬-થી-૩૩૩૨

એક વખત ઔદારિક શરીરનો સંઘાત કરીને ફરી તેનો સંઘાત કરતા ઔદારિક સંઘાતનો જન્ય અન્તરકાળ ત્રણ સમય ન્યૂન કુલ્લક ભવ પ્રમાણુ થાય તેટલો કાળ બ્યારે કોઈ એકેન્દ્રિયાદિ જીવ મરણ પામીને જે સમયનો વિગ્રહ કરી કુલ્લક ભવ પ્રમાણુ આશુવાળા પૃથ્વીઆદિ ઉત્પન્ન થયો હોય, ત્યાં ત્રીજા સમયે ઔદારિક શરીરનો સંઘાત કરીને ઉપરોક્ત ત્રણ સમય ન્યૂન કુલ્લક ભવ પ્રમાણુ કાળ સુધી સંઘાત-પરિશાદ ઉલ્લસ કરીને મૃત્યુ પામી વિગ્રહ રહિત જાગૃતિએ પુનર્જન્મમા પૃથ્વી આદિકમા ઉત્પન્ન થઈને ઔદારિક શરીરનો સંઘાત કરે, ત્યારે તે જીવને ઔદારિક શરીરના સંઘાતનો જન્ય અન્તર કાળ ત્રણ સમય ન્યૂન કુલ્લક ભવ પ્રમાણુ થાય.

તેત્રીસ સાગરોપમ ઉપર સમયાધિક પૂર્વ કોટિ વર્ષ પ્રમાણુ ઔદારિક શરીર સંઘાતનો ઉત્કૃષ્ટ અન્તરકાળ હોય છે, તે આ પ્રમાણુ. બ્યારે કોઈ જીવ પૂર્વભવમાથી વિગ્રહ રહિત અહીં મનુષ્યભવમા આવી, પ્રથમ સમયે સંઘાત કરે, પૂર્વકોટિ વર્ષ પ્રમાણુ આશુ પાળીને, તે પછી ઉત્કૃષ્ટ આશુ તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણુ અનુત્તર દેવલોકમા અનુભવી, ત્યાંથી અવધીને જે સમયનો વિગ્રહ કરે. અહીં વિગ્રહના જે સમયમાથી એક સમય પ્રથમના પૂર્વકોટીમા નાખવો, એમ થનાથી તેત્રીસ સાગરોપમ ઉપર સમયાધિક પૂર્વકોટી પ્રમાણુ ઔદારિક શરીરના સંઘાતનો ઉત્કૃષ્ટ અન્તરકાળ થાય, ઉપલક્ષણથી પૂર્વકોટી પ્રમાણુ આશુવાળા મરણને અપ્રતિષ્ઠાન નરકમા ઉત્પન્ન થવાવડે આજ પ્રમાણુ પુન મરણમા ઉત્પન્ન થવાથી આટલુ ઉત્કૃષ્ટ અન્તર જાણુ

સંઘાત પરિશાદનુ ઉલ્લસનુ અન્તર જન્યથી એક સમય પ્રમાણુ હોય છે. તે આ પ્રમાણુ. ઔદારિક શરીરની જીવ રૂપ આશુ પચત સંઘાત પરિશાદનુ ઉલ્લસ કરીને આગળના ભવમા અવિગ્રહ ગતિએ ઉત્પન્ન થઈ ઔદારિક સંઘાત કરીને પુન પછી સંઘાત પરિશાદનુ ઉલ્લસ કરે તેને તે એમ સંઘાત સમય જન્ય અન્તર હોય, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર ત્રણ સમય સહિત તેત્રીસ સાગરોપમનુ છે, તે આ પ્રમાણુ. કોઈ મનુષ્યાદિ જીવ રૂપભવના ઉત્પન્ન સમય સુધી સંઘાતન પરિશાદનુ ઉલ્લસ કરીને અનુત્તર વિમાને અથવા અપ્રતિષ્ઠાન નરકવાસમા તેત્રીસ સાગરોપમનુ આશુ અનુભવીને પુન ત્યાંથી જે સમયની વિગ્રહ ગતિએ અહીં આવીને ત્રીજા સમયે ઔદારિક સંઘાતન કરીને તે પછી સંઘાતન પરિશાદનુ ઉલ્લસ કરે, ત્યારે જે સમય વિગ્રહના એક સમય સંઘાતનો અને તેત્રીસ સાગરોપમ દેવાદિ સંઘાતથી એમ તેત્રીસ સાગરોપમ અધિક ત્રણ સમય પ્રમાણુ સંઘાતન પરિશાદનુ ઉલ્લસનુ ઉત્કૃષ્ટ અન્તર થાય છે

ઔદારિક પરિશાદનુ જન્ય અન્તર કુલ્લક ભવ પ્રમાણુ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર તેત્રીસ સાગરોપમ અધિક પૂર્વ કોટિનુ છે

શિષ્ય.—જન્ય અન્તર કુલ્લક ભવમા એક સમય ન્યૂન અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર પછી તેત્રીસ સાગરોપમ અધિક પૂર્વ કોટિમા એક સમય ન્યૂન પ્રમાણુ થાય, કેમકે જે જીવ કુલ્લક ભવ પ્રમાણુ આશુવાળા વનરૂપાત આદિમા ઉત્પન્ન થાય છે, " પરમવ પદમે

સાદૃશ્ય પરભવના પ્રથમ સમયે પરિશાદ થાય.” એ વચનથી દ્રુદલક ભવના પ્રથમ સમયે ઔદારિક શરોરનો સર્વ પરિશાદ કરે તે પછી દ્રુદલક ભવના અન્તે મરીને પુનઃ પણ પરભવના આદ્ય સમયે ઔદારિક શરીરનો સર્વ પરિશાદ કરે એ પ્રમાણે ઔદારિક પરિશાદનું જન્ય અન્તર દ્રુદલક ભવના એક સમય ન્યૂન પ્રમાણ થાય, એજ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અન્તરમા પણ એક સમય ન્યૂન પ્રમાણ થાય કેમકે જ્યારે કોઈ સયતિ મનુષ્ય મરીને દેવ-ભવમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં ઉપર કહ્યા મુજબ આદ્ય સમયે ઔદારિક શરોરનો સર્વ પરિશાદ કરીને તેની સંસારોપમતુ આયુ-અનુભવી પૂર્વકોટિ વર્ષ આયુષાળા મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થઈ, મરીને પુનઃ પણ પરભવના આદ્યસમયે સર્વ પરિશાદ કરે, ત્યારે તેને પૂર્વ-કોટિમાંથી એક સમય દેવભવાયુમાં નાખતા ઉત્કૃષ્ટ અન્તર તેની સંસારોપમ ઉપર પૂર્વ-કોટિમાં એક સમય ન્યૂન પ્રમાણ થાય, અને આપ તો જાને પ્રકાશ સંપૂર્ણ કહો છો તેનું તુ કારણ ?

આથાર્થ —અહીં દ્રુદલક ભવના આદ્ય સમયે પરિશાદ નથી માન્યો, પરન્તુ વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ પૂર્વ ભવના છેલ્લા સમયે માન્યો છે, એજ પ્રમાણે દેવભવના આદ્ય સમયે પરિશાદ નથી, પણ સયતિ મનુષ્યના ચરમ સમયે થાય છે. એ પ્રમાણે જન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ પદમાં આદિમા વ્યવહાર નયની અપેક્ષા અને અન્તે નિશ્ચય નયની અપેક્ષા માનતા ભાષ્યકારના વચનમાં કંઈ વિરોધ નથી. આ પ્રમાણે વૃંધા કહે છે, કે ગભીરભાષી તેમનું તત્ત્વ તો કેવળી ભગવાન જાણે. એ પ્રમાણે ઔદારિક સંઘાત-પરિશાદ-અને ઉભયનો અન્તર કાળ કહો. ૩૩૨૬ થી-૩૩૩૨

હવે વૈકિય શરીરના સંઘાત-પરિશાદ-અને ઉભયતુ કાળ માન કહે છે.

વેદવિયસયાઓ સમઓ સો પુણ વિઝવણાઈપ્પા

‘ઓરાલિયાનમહવા દેવાઈનાઈગહણમ્મિ જહણ્ણઓ ગઓ ॥૩૩૩૩ ॥

હકોસો સમયદુગ્ગો સમય વિઝવિહ મઓ વિઠ્ઠા

સમપ્પ સુરેસુ વચ્ચઈ નિવિગ્ગહઓ તય તસ્સ ॥ ૩૩૩૪ ॥

હમય જહણ્ણ સમઓ સો પુણ દુસમયવિઝવિયમયસ્સ

પરમયરાઈ સંઘાયસમયહીનાઈતેત્તીસ ॥ દાર ॥ ૩૩૩૫ ॥

સંઘાયંતરસમઓ સમયવિઝવિયસ્સ તદ્દયમ્મિ

સો દિવિ સવાયયો તદ્દપ્પ વ મયસ્સ તદ્દયમ્મિ ॥દાર ॥ ૩૩૩૬ ॥

હમયસ્સ ચિર વિઝવિય મયસ્સ દેવેસવિગ્ગહયસ્સ ॥દાર ॥

સાદસ્સતમુદ્ધુત્તે તિણ્ણ વિ તરુકાલમ્મુક્કોત ॥ ૩૩૩૭ ॥

ગાથાર્થ —વૈકિય શરીરનો સંઘાતકાળ જન્યથી એક સમયનો છે, તે ઔદારિક શરીરને વિકુર્વણ કરતા થાય, અથવા દેવાદિકને આદિ મહુલમાં થાય. વૈકિય શરીરનો ઉત્કૃષ્ટ સંઘાતકાળ બે સમયનો છે, જે કોઈ ઔદારિક શરીર એક સમય વિકુર્વિને મરણ પામી પીળ સમયે વિગહરહિત દેવગતિમાં જાય તેને તે કહાય. વૈકિય શરીરના સંઘાત-પરિશાદ ઉભયનો જન્યકાળ એક સમયનો છે, તે બે સમય વિકુર્વિને મરણ પામેલાને કહાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટકાળ સંઘાતનું સમયહીન તેની સંસારોપમનો કહાય છે. વૈકિય સંઘાતનું જન્ય અન્તર એક સમયનું છે, તે એક સમય-ઉત્તર વૈકિય કરીને મરણ પામ્યા પછી

ત્રીજા સમયે દેવલોકમાં સઘાત કરતા થાય, અથવા ત્રીજા સમયે મરનારને ત્રિમુરતિ ઉત્પન્ન થતા થાય. વૈકલ્ય સઘાત પરિશાદ ઉલ્લસનું અન્તર (જીવનથી એક સમયનું છે.) તે અન્તર્મુદૂર્ત વિકુર્વાને મરણ પછી વિમ્બુ રહિત દેવગતિમાં ગએલાને હોય છે, વૈકલ્ય પરિશાદનું જીવન્ય અન્તર અન્તર્મુદૂર્તનું છે, અને (મધાતાદિ) ત્રણેનું ઉત્કૃષ્ટ અન્તર વનસ્પતિના કાળ જેટલું છે. ૩૩૩૩-થી-૩૩૩૭

વૈકલ્ય શરીરનો જીવન્ય સઘાતકાળ એક સમયનો છે, તે ઉત્તર વૈકલ્ય લખિ-વળા ઔદારિક શરીરો તિર્થ અથવા મનુષ્યને ઉત્તરવૈકલ્ય કરતા પ્રથમ એક સમયે સઘાત થાય છે તેની અપેક્ષાએ, અથવા દેવ-નારડીને વૈકલ્ય શરીર મહુલ કરતા પહેલા સમયે સઘાત થાય છે, તેની અપેક્ષાએ વૈકલ્ય સઘાતનો જીવન્યકાળ એક સમયનો છે, તથા ઉત્કૃષ્ટ સઘાતકાળ બે સમયનો છે, તે આ પ્રમાણે. કોઇ ઔદારિક શરીરો છેલ્લા એક સમયે ઉત્તર વૈકલ્ય કરીને મૃત્યુ પામી નાશુગતિએ દેવલોકમાં જાય, ત્યાં પણ પહેલા સમયે વૈકલ્યસઘાત કરે, તેવા જીવને એક સમય આ જીવનો અને બીજો સમય દેવસવનો એમ ઉત્કૃષ્ટથી બે સમયનો વૈકલ્યસઘાત કાળ થાય.

વૈકલ્યસઘાત-પરિશાદ ઉભયનો જીવન્યકાળ એક સમયનો, અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ તેનીસ સાગરોપમમાં એક સમય ન્યૂન પ્રમાણ છે જ્યારે કોઇ ઔદારિક શરીરોએ ઉત્તર વૈકલ્ય આરંભ્ય હોય, તે પ્રથમ સમયે મધાત કરે અને બીજા સમયે સઘાત પરિશાદ ઉભય કરીને મૃત્યુ પામે, ત્યારે તેને મધાત પરિશાદ ઉલ્લસનો જીવન્ય કાળ એક સમયનો થાય તથા ઉત્કૃષ્ટ તેના કાળ તેનીસ સાગરોપમ એક સમય ન્યૂન્ય પ્રમાણ અનુત્તર દેવ અથવા અપ્રતિષ્ઠાન નરકને વિષે જાણુનો વૈકલ્ય પરિશાદનો જીવન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ કાળ એકજ સમયનો છે એ પ્રમાણે વૈકલ્ય સઘાત, પરિશાદ અને ઉભયનો કાળ છે

હવે એ ત્રણેના અતરકાળનો વિચાર કરીએ વૈકલ્ય સઘાતનો જીવન્ય અન્તરકાળ એક સમયનો છે તે આ પ્રમાણે. કોઈ ઔદારિક શરીરો એક સમય ઉત્તર વૈકલ્ય કરીને મૃત્યુ પામી, બીજો સમય વિમ્બુ ગતિમાં કરા ત્રીજા સમયે દેવલોકમાં વૈકલ્ય શરીરનો સઘાત કરતા થાય, અહીં પૂર્વના ઉત્તર વૈકલ્ય સઘાતનો અને દેવ સમયે વૈકલ્ય સઘાતનો અન્તર એક વિમ્બુ સમય છે. અથવા ઔદારિક શરીરો બે સમય ઉત્તર વૈકલ્ય કરીને ત્રીજા સમયે મૃત્યુ પામી વિમ્બુ રહિત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય, તેને તેજ ત્રીજા સમયે દેવ સમયે વૈકલ્ય સઘાત કરતા વચ્ચે સઘાત-પરિશાદ ઉલ્લસનો એક સમય અન્તર કાળ થાય.

વૈકલ્ય સઘાત-પરિશાદ ઉલ્લસનો જીવન્ય અન્તર કાળ એક સમયનો છે જે કોઈ વૈકલ્ય લખિ-વન્ત ઔદારિક શરીરવાળો તિર્થ અથવા મનુષ્ય હોય, તે અન્તર્મુદૂર્ત મુડી વૈકલ્ય શરીરમાં રહી, તત્સમયે સઘાત-પરિશાદ કરીને મૃત્યુ પામી અવિમ્બુ ગતિએ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈને પ્રથમ સમયે વૈકલ્ય સઘાત કરે, પછી બીજા આદિ સમયોમાં સઘાત પરિશાદ ઉલ્લસ કરે તેવા જીવની અપેક્ષાએ સઘાત પરિશાદ ઉભયનું અન્તર તે એક સઘાત સમયનું છે

શિષ્ય —જો એમ હોય, તો મૂળમાં વિર શબ્દપ્ર વિશેષજ્ઞ નિર્ધાર છે, કેમકે અહીં મનુષ્યાદિકમાં દીર્ઘ અથવા સ્તેષક કાળ પર્યન્ત વૈકલ્ય સઘાત-પરિશાદ ઉભય કરીને વિમ્બુ રહિત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય, એટલુંજ અહીં પ્રયોજન છે, તેમાં વિર વિશેષણની શી જરૂર છે ?

આચાર્ય — અહીં એ વિશેષણ પ્રથમ સમયે મરણ તો કરવાને કહ્યું છે બીજા આદિ સમયોમા અકસ્માત વૈક્રિયશરીર સમાસ કર્યા વિના પણ મરણ કહેલું છે, અહીં એવા અસમાસ વૈક્રિય શરીરવાળાનું મરણ બતાવવામા તથ પ્રયોજન નથી એમ જણાવવાને ચિર શબ્દ મહત્ત્વ કરીને સ પૂર્ણ અન્તર્મુહૂર્ત મરણ્યાદિ સબધી વૈક્રિય સ્થિતિ-કાળ કહેલ છે.

એક વખત વૈક્રિય પરિશાદ કરીને પુન તેનો સર્વ પરિશાદ કરતા જઘન્ય અન્તર અન્તર્મુહૂર્તે છે કેાઇ વૈક્રિય લાભિધવાન યોદારિક શરીરી જીવ કેાઇ પ્રસંગે વૈક્રિય શરીર કરીને, કાંય સિદ્ધ થયા પછી પર્વન્તે તેનો સર્વ પરિશાદ કરીને પુન યોદારિક શરીરનો આશ્રય કરે, ત્યા અન્તર્મુહૂર્ત રહીને પુન કારણવશાત્ વૈક્રિય શરીર કરે, ત્યા અન્તર્મુહૂર્ત રહીને ફરી પાછા યોદારિક શરીરમા આવતા વૈક્રિયનો સર્વ શાદ કરે, એ પ્રમાણે થવાથી વૈક્રિય શરીર સબધી પરિશાદનું અન્તર યોદારિક વૈક્રિયશરીરગત બે અન્તર્મુહૂર્ત થાય, આ બે અન્તર્મુહૂર્ત અહીં એક માત્ર અન્તર્મુહૂર્ત કહ્યું છે તેથી વૈક્રિયપરિશાદનું જઘન્ય અન્તર અન્તર્મુહૂર્ત કહેવામા કંઇ કોપ નથી.

એ પ્રમાણે વૈક્રિયસઘાત, સઘાત-પરિશાદ ઉભય, અને પારિશાદનું જઘન્ય અન્તર કહ્યું, તથા એ ત્રણેનો ઉત્કૃષ્ટ અન્તરકાળ વનસ્પતિના કાળ બેઠેલો છે બ્યારે કેાઇ જીવ વૈક્રિય શરીરના સઘાતાદિ ત્રણે કરીને વનસ્પતિમા ઉત્પન્ન થાય, ત્યા અનન્તો કાળ ગુમાવીને, તેમાથી નીકળ્યા પછી, પુન પણ કેાઇ વખત વૈક્રિય શરીર પામીને તેના સઘાતાદિ ત્રણે કરે, ત્યારે તે અપેક્ષાએ એ સઘાતાદિ ત્રણેનો ઉત્કૃષ્ટ અન્તર કાળ અનન્ત ઉત્સર્પિષ્ઠિ અવસર્પિષ્ઠિરૂપ વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ થાય છે. ૩૩૩૩-થી-૩૩૩૭.

હવે આહારક-તૈજસ-અને કાર્મણ સબધી સઘાતાદિના વિચાર કરે છે

આહારોપયકાલો દુવિદો અન્તરતિયં જહ્નત ચ ।

અતોમુહુત્તમુકોસમદ્વપરિયટ્મૂળ ચ

॥ ૩૩૩૮ ॥

તેયા-કમ્માણ પુણ સંતાણઅણાઙ્ગો ન સઘાઓ ।

મઘ્વાણ હોજ્જ સાહો સેલેસીચરિમસમયમ્મિ ॥૩૩૩૯॥ભા૦ ૧૭૨ ॥

ઉમયઅણાઙ્ગ-નિહણં સંત મઘ્વાણ હોજ્જ કોસિચિ ।

અંતરમણાઙ્ગભાવાદચ્ચંતવિઓગઓ ય ણેસિં ॥૩૩૪૦॥ભા૦ ૧૭૩ ॥

ગાથાર્થ — આહારક સઘાત-પરિશાદ ઉભયનો કાળ બે પ્રકારે છે, આહારક સઘાતાદિ ત્રણેનું જઘન્ય અન્તર અન્તર્મુહૂર્તનું, અને ઉત્કૃષ્ટ અર્ધપુદ્ગળ પરિવર્તમા કંઇક ન્યૂન છે. તૈજસ-કાર્મણ સંતાનથી અનાદિકાલીન હોવાથી તેનો સઘાત નથી, ભવ્યજીવને શેરે-શીના ચરમ સમયે પરિશાદ થાય છે, (સઘાત-પરિશાદ) ઉભય અભવ્યોને અનાદિ-અનન્ત છે, કેટલાક ભવ્યોને અનાદિ-સાન્ત છે. અભવ્યોને તે અનાદિ-નિવન હોવાથી અને ભવ્યોને અત્યન્ત વિચોગ થવાથી તેમનું અન્તર નથી. ૩૩૩૮-થી-૩૩૪૦

આહારક શરીરનો સઘાત અને પરિશાદ ફરકે એકેક સમયના છે, તથા તેના સઘાત-પરિશાદ ઉભયનો કાળ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એમ બે પ્રકારે છે. તે અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણે બહુત્વ, પણ જઘન્યપક્ષે નાનું અને ઉત્કૃષ્ટપક્ષે ગ્રોઠ અન્તર્મુહૂર્ત સમજવું. કેમકે આહારક શરીરની સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તનીજ છે

એક વખત કરેલુ આહારક શરીર કાર્ય પૂર્ણ થએ ચાલુ પૂર્વધર તલ છે, પછી પુનઃ પ્રયોજનવશાત્ અન્તર્મુહર્ત પછી ફરી આહારક શરીર કરે, ત્યારે તે સમાત, પરિશાદ અને ઉલ્લસ્યુ જમન્ય અન્તર અન્તર્મુહર્ત થાય, અને એ ત્રણેય ઉત્કૃષ્ટ અન્તર અર્ધ પુદ્ગળ પરાવર્તમા કંઈક ન્યૂન હોય છે તે બધારે કોઈ ચાલુ પૂર્વધર આહારક શરીર કરીને પ્રમાદથી પતિત થઈ વનરપતિ આદિમા યથોક્તકાળ રહીને પુનઃ ચાલુ પૂર્વધર થઈ આહારક શરીર કરે, ત્યારે તે અધિકારી ઉત્કૃષ્ટ એટલો કાળ અન્તર થાય.

તૈજસ-કાર્મણોના સમાત નથી થતો, કેમકે સત્તાન બાને તે અનાદિ કાળથી પ્રવર્તે છે, અને સમાત તો શુદ્ધમાણ શરીરના પ્રથમ સમયે થાય છે વળી સર્વે પરિશાદ પણ તેના અભવ્યોને નથી, કેમકે તે તો ત્યજ્યમાન શરીર વિષય છે, પરન્તુ કેટલાક ભ્રમ્ય જીવોને શીલેશીના છદ્ધા સમયે તેના સર્વે પરિશાદ થય છે તેના કાળ એક સમયનો છે. તથા તૈજસ-કાર્મણોના સમાત-પરિશાદ ઉલ્લસ્યોના અભવ્યોને અનાદિ-અનન્ત હોવાથી તેના ત્યાગ નથી થતો, અને કેટલાક ભવ્યોને ચોક્કસમાન વખતે તેના સર્વથા ત્યાગ થાય છે, તેથી તેમને તે અનાદિ-સાત છે, પણ પુનઃ તેમનું મહુલ ન થવાથી અન્તર નથી કેમકે તજ્જે-સાત પુનઃ મહુલ થાય, ત્યારે અન્તર થાય, તેનું તેમને નથી ૩૩૩૮-થી-૩૩૪૦.

એ પ્રમાણે અલ્પ પ્રયોગ મરણ કહે, હવે અલ્પ પ્રયોગકરણ કહે છે,

અજ્ઞીવાળ કરણ નેય પદ-સત્ત-સગદ-પૂર્ણાણ ।

સઘાવળ-પદિસાદળગમય તદ્ નોધય ચેવ ॥ ૩૩૪૧ ॥

જ જ નિજ્ઞીવાળ ફીરદ્ જોવળ્પઓગઓ તં ત ।

વસાદ્ રૂપ-કમ્માદ્ વાવિ તદ્ જોવળ્પરણ વિ ॥ ૩૩૪૨ ॥

ગાથાર્થ -પદતુ સમાતન, શખનું પરિશાદન, અને રાકરતુ સમાત-પરિશાદ ઉલ્લસ્ય એ સર્વે અલ્પકરણ ભણવું, સ્થુણાતુ સમાત-પરિશાદ ઉલ્લસ્ય નથી થતું. એ પ્રમાણે જીવના વ્યાપારથી જે જે અલ્પવાના વર્ણાદિ કરાય, અથવા રૂપ કર્માદિ કરાય, તે તે સર્વે અલ્પકરણ છે ૩૩૪૧-થી-૩૩૪૨.

॥ દ્રવ્યકરણ સમાસ ॥

હવે ક્ષેત્રકરણતુ સ્વરૂપ કહે ॥

ઈદ્ દદ્ ચેવ નિવાસમેત્તપજ્ઞાયભાવઓ ચેત્તમ્ ।

મન્નદ્ નમ ન તસ્મ ય કરણ નિવ્વત્તિઓઽભિદિય્ ॥ ૩૩૪૩ ॥

હોઝ્ઝ વ પજ્ઞાયાઓ પજ્ઞાઓ જેણ દવ્વઓઞ્ણત્તો ।

ઉવયારમેત્તઓ વા જહ્ લોય્ સાલિકરણાઈ. ॥ ૩૩૪૪ ॥

ચેત્તે વ જત્ય કરણ તિ ચેત્તરુદ્ધન તયં જહ્ સિદ્ધ ।

ચેત્ત પુણ્ણમિર્ણ પુણ્ણકરણસર્વેધમેત્તેર્ણ ॥ ૩૩૪૫ ॥

ગાથાર્થ -અહીં આકાશ દ્રવ્યનેજ નિવાસ માનરૂપ પર્થાય ભાવથી ક્ષેત્ર કહેવાય છે, પણ તેનું નિષ્પાદનભાવવડે કરણ નથી કહેલું. અથવા (ધર્મપ્રદાનના સંયોગ-વિયોગાદિરૂપ) પર્થાયની અધિકારી (ક્ષેત્રનું કરણ થાય, કેમકે સર્વોત્તમસ્તુતા પર્થાયો અનિત્ય છે, તેથી

તેઓનું કરણ સભવે) કરણ કે પર્યાય દ્રવ્યથી અનન્ય છે અથવા ઉપચાર માત્રથી પણ ક્ષેત્રકરણ કહેવાય. જેમ લોકમા શાન્તિદેવાદિ કરવાનું કહેવાય છે, તેમ અથવા (ક્ષેત્રનું કરણ તે ક્ષેત્રકરણ, એમ ન માનના, ક્ષેત્રમા જે કરણ તે ક્ષેત્રકરણ એમ સમજીને) જે ક્ષેત્રમા પુન્યાદિનું કરણ, તે ક્ષેત્રકરણ, એ વાત સિદ્ધ છે, જેમકે આ શત્રુ જ્યાદિ ક્ષેત્ર પવિત્ર છે, અહીં પુન્ય કરવાના સંબંધ માત્રથી તે પુન્યકરણ ક્ષેત્ર કહેવાય છે ૩૪૪૩-થી-૩૪૪૫.

હવે કાળકરણ કહે છે.

જં વત્તણાફુલો કાલો દવ્વસ્સુ ચેવ પજ્ઞાઓ ।

તો તેણ તત્તસ તમ્મિ વ ન વ્ઠિઠ્ઠં સત્ત્થા કરણં ॥ ૩૪૪૬ ॥

અહવેહં કાલકરણં વવાઈ જોડિસિયગ્ગવિસેસેણં ।

સત્તવિહ તત્થ ચરં વડવિવહં થિરમક્કલાયં ॥ ૩૪૪૭ ॥

વવં ચ વાલનં ચેવ કોલવ તીરવલો ય ણં ।

મરોહિ વળિયં ચેવ વિઠ્ઠી હવ્વહ સત્તમા ॥ ૩૪૪૮ ॥

પક્કલતિહ્વઓ દુગુળિયા દુલ્લવરિહયા ય સુક્કરક્કલ્લમ્મિ ।

સત્તહિપ્પ દેવસિયં તં ચિય રુઝાહિયં રત્તિ ॥ ૩૪૪૯ ॥

સડાણિ વડપ્પય નાગં કિંત્યુગ્વં ચ કરણં થિરં વડહા ।

વહુલવડ્ડસિરત્તિ સડાણી સેસ તિયં કમ્મનો ॥ ૩૪૫૦ ॥ દારં

ગાથાથ —જે વર્નાદિ રૂપ કાળ છે, દ્રવ્યનોજ પર્યાય છે તેથી (જેમ દ્રવ્યનું તેમ કાળનું પણ) કરણ સર્વથા સિદ્ધ નથી. કાળ વડે કરણ, કાળનું કરણ અથવા કાળને વિષે કરણ તે કાળકરણ કહેવાય અથવા બનાદિ રૂપ જ્યોતિષ્ઠ અતિ વિશેષ વડે કાળકરણ છે, તેમાં સાત પ્રકારે ચર અને ચાર પ્રકારે સ્થિર કરણ છે તે નિચ્છિન તીવિમા રાત અને દિવસ હોય છે તે બન, બાનન, કૌલવ, તેતિન, ગર, વલ્લિજ, અને સાતમું વિષ્ટે એ સાત ચર કરણ છે. પક્ષની તિથિઓને બમણી કરીને સાત ભાગે વહેંચતા જે સારે તે કૃષ્ણ પક્ષમા દેવસિકકરણ બન્યું, અને તેમા એક રૂપ અધિક કરનાથી રાત્રિકરણ બન્યું, શુક્રપક્ષમા તીથિઓને મુખગી કરીને બે બાદ કરવાથી દેવસિકકરણ થાય અને તેમા એક રૂપ અધિક કરવાથી રાત્રિકરણ બન્યું શકુનિ, ચતુષ્પદ, નાભ, અને કિસ્તુપ એમ ચાર પ્રકારનું સ્થિરકરણ છે. કૃષ્ણ ચતુર્દશીની રાત્રિએ (સડા અવસ્થિત) શકુનિ કરણ હોય છે, બાકીના ત્રણ અનુક્રમે (અમાવાસ્યાના દિવસે ચતુષ્પદ, રાત્રિએ નાભ, અને પ્રતિપદાના દિવસે કિસ્તુપન કરણ) બન્યું. ૩૪૪૬-થી-૩૪૫૦

હવે ભાવકરણનું સ્વરૂપ કહે છે.

માવસ્સ વ માવેણ વ માવે કરણ વ માત્તકરણ તિ ।

તં જીવાજીવાણ પજ્ઞાયવિસેસઓ વહુહા

॥ ૩૪૫૧ ॥

અપરપ્પઓગ્ગ જ અજીવરૂવાઈપજ્જયાવત્થ ।

તમજીવભાવકરણ તપ્પજ્જાયપ્પણાવિવત્થ ॥ ૩૩૫૨ ॥

કો દવ્વવીસસાકરણઓ વિસેસો ઇમસ્સ નણુ મણિય ।

ઇહ પજ્જાયાવેવત્તા દવ્વટ્ટિયનયમય ત ચ ॥ ૩૩૫૩ ॥

ઇહ જીવભાવકરણ સુયકરણ નો સુયામિહાણં ચ ।

સુયકરણ દુવિયપ્પ છોદ્ધ્ય છોઉત્તર ચેવ ॥ ૩૩૫૪ ॥

ઘદ્ધાઘદ્ધં ચ પુણો સત્થાસત્થોવપ્પસમેયાઓ ।

એકેક સદ્ધનિસીહકરણમેય મુણેયન્ન ॥ ૩૩૫૫ ॥

આથાર્થ - ભાવતુ કરણ, ભાવવડે કરણ, અથવા ભાવને વિષે કરણ તે ભાવકરણ છે. એ ભાવકરણ એવ-અણવના પર્યાય વિશેષથી બહુ પ્રકારતુ છે જે પરપ્રયોગ સિવાય થએલ ધન્દ્વતુપાદિ અણવના રૂપાદિ પર્યાયોની અવસ્થા તે તત્પર્યાય મુખ્યાતાની અપેક્ષાએ અણવ ભાવકરણ છે દ્રવ્ય વિસસાકરણથી આનો શો લેદ છે ? (એમ પૂછવામા આવે, તે) કહેણુ જ છે કે અહીં પર્યાયની અપેક્ષાએ (ભાવકરણ કહ્યું છે,) અને ત્યાં દ્રવ્યાદિતક-નયની અપેક્ષાએ તે માન્યુ છે. એ ભાવકરણ એ પ્રકારે છે શ્રુત જ્ઞાન ભાવકરણ અને નોશ્તજ્ઞાનભાવ કરણ (શ્રુતજ્ઞાન સિવાયના બીજા જ્ઞાનો, ગુરૂપદેશાદિવડે કરાતા નથી, પણ તે સ્વતઃ થાય છે તેથી તેઓ એવભાવ હતા પણ અહીં કરણરૂપે નથી કહ્યા એજ પ્રમાણે સ્મર્યરૂપાદિ એવ ભાવો પણ એકાન્તે પરાધીન નથી, તેથી તેને પણ કરણરૂપે નથી કહેલ.) શ્રુતજ્ઞાન કરણ એ પ્રકારે છે, લૌકિક અને લોકોત્તર પુનઃ તેકરેક શાસ્ત્ર અને અશા-સ્ત્રના ઉપદેશથી બદ્ધ તથા અબદ્ધ એમ બે પ્રકારે છે. વળી એ બદ્ધાબદ્ધ શબ્દકરણ અને નિરીથકરણ એમ પણ બે પ્રકારે બાણુ. ૩૩૫૧ થી ૩૩૫૫

હવે શબ્દકરણાદિ તથા નોશ્તકરણતુ ૨૧૩૫ કહે છે.

ઉત્તી ઓ સદ્ધકરણ પગાસપાઠોવ સરવિસેસો વા ।

ગૂદત્થ તુ નિસીહ રહસ્સસુચત્થમહવા જ ॥ ૩૩૫૬ ॥

છોપ અણિવદ્ધાઈ અટ્ટિય-પચ્છટ્ટિયાઈ કરણાઈ ।

પચાદેસસયાઈ મરદેવાઈણિ ઉત્તારણ ॥ દાર ॥ ૩૩૫૭ ॥

ભાવકરણાહિગારે કિમિહ સદ્ધાઈદન્વકરણેણ ।

મરણઈ તત્થવિ માવો વિવવિત્થઓ તન્વિસિદ્ધો વ ॥ ૩૩૫૮ ॥

નોસુયકરણ દુવિહ ગુણકરણ જુંજણામિહાણ ચ ।

ગુણકરણ તવ-સજમકરણ મૂલ્લુત્તરગુણા વા ॥ ૩૩૫૯ ૧૦૩૬-૩૪૪ ॥

મળ-વચન-વાયકિરયા પછરસવિહા વ જુંજણાકરણ ।

સામાયકરણમિદ કિં નામાઈણ હોજ્જાહિ ? ॥ ૩૩૬૦ ॥

સવ પિ જહાજોગ નેય ભાવકરણ વિસેતેણ ।

મુપ-વદ્ધ-સદ્કરણ મુપસામાદ્ય ન ચારિત્ત ॥ ૩૩૬૧ ॥

ગુણકરણં ચારિત્તં સવ સંજમગુણમય તિ કારુણ ।

સમવઓ મુપકરણ મુપસત્ય જુંજંગાકરણ ॥ ૩૩૬૨ ॥

ગાથાર્થ-ઉક્તિવિશેષ, પ્રગટ પાઠ અથવા ઉદાતાદિ સ્વર વિશેષ તે શાખાકરણ કહેવાય, અને જેનો અર્થ ગૂઢ હોય, અથવા (નિરીય અધ્યયનની ઘેડ) જેના સૂચ અને અર્થ અપ્રગટ હોય તે નિરીયકરણ કહેવાય મદનોના આંકિક પ્રત્યક્ષકાદિ કરણો, તે ઉપદેશ માન રૂપનૈકિક અમદ્ધ સુતરણ જાણના, અને મરદેની માના, વનસ્પતિમાથી નીકળીને સિદ્ધ થયા છતાં પાયાસે આદેશો, તે લોકોત્તર અમદ્ધ સુતરણ જાણના અહીં ભાવકરણના અધિકારમા શાખાદિ દ્રવ્યકરણ કહેવાયુ શુ પ્રયોગન છે ? (એમ કહેનામા આરે તો તેનો ઉત્તર) કંડીએ છીએ કે ત્યાં ગાખાદિ દ્રવ્યકરણમા પણ શાખા વિશિષ્ટ ભાવશુભગ કહેવ છે. (તેથી કંઈ દાવ નથી.) નોશુતમાવકરણ એ પ્રકાર છે, શુણકરણ અને યોજનાકરણ તપ મયમાહિતુ કરતુ, અથવા મૂનોતર શુણુ કરતુ તે શુણકરણ કહેવાય તથા સત્યાદિ ચાર પ્રકારે મન, ચાર પ્રકારે વચન, અને આદારિક મિશ્રાદિ સાત પ્રકારે કાયાની ક્રિયા એમ પદર પ્રકારે યોગનાકરણ છે નામાદિ છ પ્રકારના કરણમાથી આ સામાયિકકરણ કંથુ કરણ છે ? (એમ પૂછવામા આરે તો) તે ચયામ મન છએ પ્રકારનુ કરણ અને જાણુ, વિશેષ કરીને ભાવરત જાણુ તેમા એ સુતરણ, બદ્ધસુતરણ, અને શાખાકરણ રૂપ શુતસામાય છે, ચારિત્રમામાયિક નથી, ચારિત્રમામ પે તો તપ મયમ શુણામર હોવાથી શુણકરણ રૂપ નોશુતમાવકરણ (નો પ્રયમ ભે) કહેવાય, અથવા યથાસ ભવ પ્રસન્ન મન, વચન, કાઠપ હોનાથી તે યોજનાકરણ (નોશુતમાવકરણના બીજો ભે) કહેવાય. ૩૩૫૬ થી ૩૩૬૨

હરે કૃતાકૃતાદિ સાત અનુયોગદ્વારો વડે સામાયિક કરજનો વિચાર કરે છે.

કયાકય કેગ કય કેમુ વ દવ્વેમુ કીરઈ વાવિ ।

કાહે વ કારઓ નયઓ કરણ કઠ્ઠિવિહ કહ(વ) ? ॥૩૩૬૩ ૧૦૩૯-૩૪૫॥

કિં કપવત્થં કીરઈ કિંવાનો ભગદ સજ્જા દોસો ।

કયમિદ્ધ સંભાવાઓ ન કીરણ ચિરકપવદ્ધુ વ ॥ ૩૩૬૪ ॥

નિચકિરિયાપસંગો કિરિયાનેકકુપરિગિઠા વા ।

અરુપ-રુપ-કલ્પમાણવવરસામાવયા નિચે ॥ ૩૩૬૫ ॥

અરુપ પિ નેય કીરઈ અવનામાવઓ સ્વરુપ્પં વ ।

નિચકિરિયાદોસા સત્તિમેસપરા ય સુગ્ગમ્મિ ॥ ૩૩૬૬ ॥

સદસદુમયદોસાઓ સવ કીરઈ ન કલ્પમાણ પિ ।

ઇહ સવહા ન કીરઈ સામાદ્યમઓ કઓ કરણં ? ॥ ૩૩૬૭ ॥

નણુ સવહા ન કીરઈ પઠિસેદ્ધમ્મિ વિ સમાગમેવેદ ।

પઠિસેદ્ધસામાને પઠિસિદ્ધ કેળ સામાદ્યં ? ॥ ૩૩૬૮ ॥

અહ કયમકય ન કય ન કજ્જમાળ કય તર્હાવિ કયેં ।
 પદિસેહવયળમેય તહ સામર્ય પિ કો દોસો ? ॥ ૩૩૬૬ ॥
 અકયમમુદ્દનયાળં નિચત્તળઓ નર્મ વ સામાર્યેં ।
 મુદ્દાળ કય ઘઢ ઇવ કયાકયે સમયસન્માવો ॥ ૩૩૭૦ ॥
 કીરંડ કયમકયે વા કયાકય વેહ કજ્જમાળ વા ।
 'કજ્જમિહ વિવર્ણવાળે ન કીરંડ સન્વહા કિંચિ ॥ ૩૩૭૧ ॥
 રૂવિ તિ કીરંડ કઓ કુમો સઠાળસત્તિઓ અરુઓ ।
 દીદિ વિ કયાકયો સો તસ્સમય કજ્જમાળો તિ ॥ ૩૩૭૨ ॥
 પુલ્લકઓ ઉઘડતયા પરપજ્જાપરિં તદુમપરિં ચ ।
 'કજ્જતો'ય પદતયા ન કીરંડ સન્વહા'કુંમી ॥ ૩૩૭૩ ॥
 ઘોમાઈ નિચયાઓ ન કીરંડે દન્વયાઈ વા સન્વ ।
 'કીરંડ ય કજ્જમાળ સમપ સન્વ સપજ્જયઓ ॥ ૩૩૭૪ ॥
 ઉપ્પાય-દિઈ-ભંગસ્સમાવઓ ઇય કયાકય સન્વ ।
 સામાર્ય પિ એવ 'ઉપ્પાયાર્સહાવ તિ ॥ ૩૩૭૫ ॥
 (નપુ) દન્વંમળત્થતરપજ્જાયતરવિસેસંનારિં જુલ્લેજ્જ ।
 ઉપ્પાયાર્સહાવં ન ઉ સામા ર્ય ગુણો જમ્હા ॥ ૩૩૭૬ ॥
 સો ઉપ્પળો ઉપ્પળ એવ વિગઓ ય વિગય પયેહ ।
 ફિં સેસમરસ જેણિહ કયાકયાદેસયા હોજ્જા ? ॥ ૩૩૭૭ ॥
 'જ'ંધિય દન્વોર્વલ્લો'પજ્જાઓ ત ચ 'તિવિહસન્માવ ।
 તો સો વિ તિરુવો ધિય તત્તો ય કયાકયસહાવો ॥ ૩૩૭૮ ॥
 જહવા રૂવતરઓ વિગમુપ્પાપ વિ રૂવસામળ ।
 નિચ કયાકયમઓ રૂવં પરપજ્જયાઓ વા ॥ ૩૩૭૯ ॥
 તહ પરિણામતરઓ વય-વિમવે વિ પરિણામસામળ ।
 નિર્જં કયાકયમઓ સામર્ય પરગુણાઓ વા । ॥ ૩૩૮૦ ॥
 દન્વાઈવડક વા પડુચ કયમકયમહવ રામર્ય ।
 પગપુરિસાઈઓ કયમકય નાણાનરાર્સિં ॥ ૩૩૮૧ ॥

ગાથાર્થ - સામાયિક કૃતાકૃતા કરાય છે ? શાથી કરાય છે ? કયા દ્રવ્યોમા કરાય છે ?
 અથવા એના કરનાર કયારે હોય છે ? નયમતે એના ઉત્તર, તથા કયા પ્રકારે આ સામાયિક
 પ્રાપ્ત થાય છે ? અને કરણ કેટલા પ્રકારે છે ? (આ સાતદ્વારોથી સોભાયિક કરેણુના વિચાર હવે
 કરાયે) કરેણુ 'સામાયિક કરાય છે, કે નહિ કરેણુ કરાય છે ? આવા પ્રશ્નોથી શુ પ્રયાજન
 છે ? એમ કહેવામા આવે, તો સર્વથા તે બન્ને પક્ષમા હોય છે. કેમકે ચિન્નકૃત ધટની પેઠે
 સહસ્રાવથી કરેણુ નથી કરાયું. વળી જો કરેણુ પણ કરાય, તો નિર્ય કિયાનો પ્રસંગ
 થાય, કિયા નિર્દેશ થાય, અને કરેણુ સંભારિત પણ ન'થાય, તેમજ (કરેણુ કરાય છે,

એમ કહેવામા આવે, તે વસ્તુની મર્વદા સત્તા માની ગણાય, અને તેથી જે સર્વદા સત્ હોય, તે આકાશની પેઠે નિત્ય હોય છે.) (નિત્ય વસ્તુમા આ અકૃત છે, આ કરાએલ છે, અને આ કરાતુ છે ઈયાદિ વ્યવહાર ન થાય. આકાશપુષ્પની પેઠે અત્યન્ત અભાવને રીધે નહિ કરેલું પણ કરાતુ નથી, કેમકે એથી વિરોધતર નિત્ય ક્રિયાદિ હોયો પ્રાપ્ત થાય.) (ક્રિયમાણ કરાય છે, એમ ત્રીજો પક્ષ કહેવામા આવે, તે તે ક્રિયમાણ વસ્તુ સત છે? અસત છે? કે સદસત છે? જે સત હોય, તે કૃતપક્ષમા કહેલા હોયો પ્રાપ્ત થયો, અસત હોય તે અકૃતપક્ષમા હોયો પ્રાપ્ત થયો, અને મ'સત હોય તે ઉભયપક્ષમા હોયો પ્રાપ્ત થયો.) એમ સદ-અસદ-અને ઉભયના હોવાથી ક્રિય માણ પણ કરાતુ નથી. માટે સામાયિક કૌલપણ પ્રકારે સર્વથા કરાતુ નથી, એટલે તેતુ કરણ કયાથી હોઇ શકે? (એ પ્રમાણે જે કોઇ કહેવા માગે, તે તેના ઉત્તરમા કહેવાતુ કે) જે સર્વથા પ્રકારે સામાયિક નથી કરાતુ, તે પ્રતિષેધમા પણ એ હોયો સમાન છે, પ્રતિષેધના અભાવે શા વડે સામાયિકનો પ્રતિષેધ કર્યો? આ પ્રતિષેધ વચન છે, તે કરેલું કરાતુ નથી, અકૃત કરાતુ નથી, તેમ ક્રિયમાણ પણ કરાતુ નથી, તેા પણ કોઇ ઉચ્ચાગણાદિ પ્રમારે આ પ્રતિષેધ વચન કરાય છે. (એમ કહેનામા આવે તેા) જેમ કોઇ પણ પ્રકારે એ પ્રતિષેધ કરાય છે, તેમ આ સામાયિક પણ ગમે તે પ્રકારે કરાય છે, એમ માનવામા શા હોય છે? નેમમાદિ અશુદ્ધ નયોના અને આકાશની પેઠે સામાયિક નિત્ય હોવાથી અકૃત છે, અને ઋણુસૂત્રાદિ શુદ્ધ નયોના અભિપ્રાયે ધટની પેઠે સામાયિક કરાએલું છે, પરંતુ સમય સદ્ભાવથી તેા કૃતાકૃત સામાયિક કરાય છે. અહીં લોકમા વિવક્ષાવશાત્ કોઈ કાયે કરેલું કરાય છે, કોઈ કાયે નહિ કરેલું કરાય છે, કોઈ કૃતાકૃત કરાય છે, કોઈ ક્રિયમાણ કરાય છે અને કોઈ નાવ વિવક્ષાવશાત્ સર્વથા પ્રકારે નથીજ કરાતુ. ધટ રૂપી હિંવાથી નદરૂપપણે કરેલો કરાય છે, (કેમકે મૃત્તિ હાદિ અવસ્થામા પણ રૂપાદિ હોય છે) આકાશ અને જળનારણાદિ શક્તિવડે નહિ કરાએલો ધટ કરાય છે. રૂપવડે અને સસ્થાન શક્તિવડે કૃતાકૃત ધટ કરાય છે, અને તે સમયે (ઉત્પત્તિ સમયે) ક્રિયમાણ કરાય છે. તથા પૂર્વકૃત ધટ ધટપણે નથી કરાતો, પદાદિ પરપયાયોવડે નહિ કરાએલો ધટ નથી કરાતો, (પરપયાયોવડે વસ્તુને ન કરી શકાય.) સ્વ-પર પદ્યાયોવડે ધટ કૃતાકૃત પણ કરાતો નથી (સ્વપયાયો પૂર્વે કરેલા છે, અને પરપયાયો પૂર્વે નહિ કરાએલા હોવાથી કરી શકાયજ નહિ.) ક્રિયમાણ ધટ (ઉત્પત્તિ સમયે) ધટપણે નથી કરાતો (એ પ્રમાણે કૃતાદિ ચાર પ્રમારે વસ્તુતુ ક્રિયમાણ અક્રિયમાણ પણ ગણતુ) અથવા આકાશ આમા આદિ વસ્તુઓ નિત્ય હોવાથી કરાતી નથી, અથવા આકાશાદિ સર્વ વસ્તુ દ્રવ્યપણે મહા અવસ્થિત હિંવાથી નથી કરાતી, અને મર્વ વસ્તુ સ્વપયાયથી ક્રિયમાણ કરાય છે, કેમકે હરેક સમયે જુદા જુદા સ્વપયાયો ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વ વસ્તુ ઉત્પાદ-સ્થિતિ-અને વ્યવસ્થાજનનાળી હોવાથી કૃતાકૃત સ્વભાવવાળી છે, એજ પ્રમાણે સામાયિક પણ ઉત્પાદાદિ સ્વભાવવાળુ હોવાથી કૃતાકૃત કરાય છે (અહીં કદાચ એમ પૂછવામા આવે, કે) દ્રવ્યથી અભિન્ન પદ્યાયોવડે વિરોધણેવડે દ્રવ્યને ઉત્પાદાદિ સ્વભાવ ધરી શકે, પણ સામાયિકને ન ધટે, કેમકે તે શુણ્ણ છે. તે શુણ્ણ ઉત્પન્ન થયો હોય તેા ઉત્પન્નજ કહેવાય (પણ વિગત કે અનસ્થિત ન કહેવાય.) અને વિગત હોય તેા વિગતજ કહેવાય. (પણ ઉત્પન્ન કે અવાસ્થિત ન કહેવાય) અહીં એનું શુ વડે છે, કે જેથી કૃતાકૃત આદેશ થાય? (કૃતાકૃત સ્વરૂપ કહેવાય) એ પ્રમાણે પૂજામા આવે તેા પદ્યાય દ્રવ્યથી અભિન્ન છે, અને તે દ્રવ્ય ઉત્પાદાદિ ત્રણ સ્વભાવવાળુ છે, તેથી તે પદ્યાય પણ ત્રણ સ્વભાવવાળોજ છે અને તેથી કરીને તે કૃતાકૃતસ્વભાવવાળો છે અથવા જેમ ધટાદિકમા રક્તાદિ રૂપથી ચેતાદિ રૂપાન્તરનો નાશ અને ઉત્પાદાદિ ત્રિરૂપતા થાય છે અને

તેથી કૃતાકૃતરૂપતા થયે છે) તેવી રીતે પરિણામાન્તરથી (ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધિવડે પરિણામ પામતા સામાયિક ગુણના) પૂર્વ પરિણામને નાશ અને ઉત્તર પરિણામને ઉત્પાદ થયા છતાં પણ પરિણામ સામાન્ય નિત્ય હોય છે, (આથી સામાયિક ગુણની ત્રિરૂપતા થાય છે, તેથી તે કૃતાકૃત સ્વરૂપવાળું છે, અથવા પરગુણની અપેક્ષાએ તેનું કૃતાકૃતપણું છે, અથવા દ્રવ્યાદિ ચારની અપેક્ષાએ (દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવ એ ચારની અપેક્ષાએ) સામાયિક કૃત અને અકૃત છે. એક પુરુષ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સામાયિક કૃત છે, કેમકે સાદિ સ્વપર્યવસિત છે,) અને અનેક પુરુષ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (અનાદિ અપય વસિત હોવાથી) અકૃત છે અને ભરત ભરવત ક્ષેત્રને આશ્રીને સામાયિક કૃત છે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને આશ્રીને અકૃત છે અને ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાલને આશ્રીને અકૃત છે અને ભાવથી તે એક પુરૂષના ઉપયોગને આશ્રીને કૃત છે અને અનેક પુરૂષના ઉપયોગ આશ્રીને અકૃત છે. ૩૩૬૩ થી ૩૩૮૧.

હવે સામાયિક "કોણે કર્યું" એ દ્વાર કહે છે

કેળ કય તિ ચ વવહારઓ જિણિદેહિં ગણહેરિં ચ ।

તસામિણા હ નિચ્છયનયસસ તત્તો જઓડગ્ગ ॥ ૩૩૮૨ ॥

નળુ નિગમે કય ચિય કેળ કય ત તિ કા પુળો પુચ્છા ?

મળાદ, સ ષજ્ઞકુત્તા હરતરગો વિસેસોય ॥ ૩૩૮૩ ॥

અહવા સતતકક્તા તત્ત્યેહ પયોજ્જકારગોડમિમઓ ।

અહ્યેહ સવ્વકારમપરિણામાણન્નરુવો તિ ॥ ૩૩૮૪ ॥

ગાથાર્થ — સામાયિક કોણે કર્યું છે? (એમ પૂછવામા આવે તો) વ્યવહારનયના અભિપ્રાય જિનેન્દ્રિયોએ અને ગણધરોએ કરેલું છે, પરંતુ નિશ્ચયનયના અભિપ્રાયે તેના સ્વામીથી કરા-
એલું છે, કેમકે તે તેનાથી અનન્ય છે. (પૂર્વે) નિર્ગમદ્વારમા સામાયિક કોણે કર્યું ॥ એમ પ્રશ્ન કરેલો છે, છતાં પુન તે પુરૂષા અહીં શા માટે કરાય છે? એમ (કહેવામા આવે તો) તેનો ઉત્તર કહીએ છીએ કે ત્યાં બાહ્ય કર્તા કહ્યા છે, અને અહીં વિશેષ કરીને અતરંગ કર્તા કહ્યા છે અથવા ત્યાં સ્વતંત્ર કહ્યા છે, અને અહીં પ્રયોજ્યકારી કર્તા માનેય છે, અથવા સર્વકારકના પરિણામથી અનન્યરૂપ કર્તા કહેવ છે. ૩૩૮૨ થી ૩૩૮૪

શિષ્ય — "સામાયિક કોણે કર્યું? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા વ્યવહારથી જિનેન્દ્રિય અને ગણધરોએ કર્યું છે, તથા નિશ્ચયથી તેના સ્વામીથી કરાયેલું છે કેમકે તે તેનાથી અનન્ય છે. આવાજ પ્રમોત્તર પૂર્વે સામાયિકના નિર્ગમ કહેતી વખતે થયા હતા, ત્યાં કહ્યું હતું કે "મહાનીર સ્વામીથી તે નિચ્છય" ઇત્યાદિ કહેવાથી "સામાયિક કોણે કર્યું" એ કથન ગતાર્થજ છે તે છતાં ફરી અહીં એવોજ પ્રશ્ન શા માટે પૂછવામા આવે છે?

આચાર્ય — ત્યાં તીર્થંદ્રાદિ સામાયિકના બાહ્ય કર્તા કહ્યા હતા અને અહીં તે વિશેષ કરીને અતરંગ કર્તા બજાવાને પ્રશ્ન કરેલ છે. નિશ્ચયનયના અભિપ્રાયે અહીં સામાયિકના કર્તા સાધુ આદિ બજાવા કેમકે તે સામાયિકના પરિણામથી અનન્ય છે

અથવા નિર્ગમ દ્વારની અદર ભગવાન તીર્થંકર સ્વયંબુદ્ધ હોવાથી સ્વતંત્ર કર્તા તરીકે કહેવ છે અને અહીં સવ કરક પરિણામ નથી કર્તાને અનન્ય રૂપ માનેવ છે, અને તે કર્તા સામાયિક કરનાર સાધુ આદિ બજાવા. જેમકે સામાયિક કરનાર સાધુ આદિ

કર્તા છે, ક્રિયાભણપણને લીધે કર્મરૂપ સામાયિકથી અનન્ય હોવાથી કર્મ છે, કરણભૂત જે અધ્યવસાય વડે તે સામાયિક કરે છે, તે અધ્યવસાયથી તે અલિપ્ત હોવાથી કરણ છે. શુદ્ધવડે તેને સામાયિક આપાય છે, તેથી તે સંપ્રદાન છે એનાથી શિષ્ય પર પરાંએ સામાયિક પ્રવર્તશે તેથી તે અપાદાનરૂપ છે, પોતાના પરિણામમા સામાયિક ધારી રાખી છે, તેથી તે અધિકરણ છે એ પ્રમાણે સર્વકારક પારણામથી સામાયિક કર્તા અનન્યરૂપ છે.

શિષ્ય — ભગવન્ ! જે અનન્ય પ્રયોજ્ય, સર્વકારક પરિણામથી અનન્યરૂપ સાધુ આદિને અહીં કર્તા તરીકે કહેલ છે, તે “ જિનેશ્વર અને ગણધરોએ તે કરેલું છે,” એમ અહીં શા માટે કહ્યું છે ?

આત્માર્થ — જિનેશ્વર પણ સામાયિકના અનન્ય કર્તા છે, સર્વકારક પરિણામથી અનન્યપણ તેમને પણ પ્રાપ્ત વિરૂદ્ધ નથી, કેમકે તેમણે પણ સામાયિક કરેલું છે અને ગણધરો તે પ્રયોજ્ય કર્તા છે, કેમકે તેઓ જિનેશ્વરથી બોધ પામેલા છે તેથી જિનેશ્વર અને ગણધરોના અહીં ઉપન્યાસ કર્યો છે, તે કઇ વિરૂદ્ધ નથી ૩૩૮૨-થી-૩૩૮૪

હવે “ કયા દ્રવ્યોમા તે સામાયિક કરાય છે ? ” તે દ્વાર કહે છે.

દલ્લેસુ કેસુ કોરહ સામય નેગપો મણુનેસુ ।

સયનાઇપસુ માસહ મણુણપરિણામકારણઓ ॥ ૩૩૮૫ ॥

નેગતેણ મણુનં મણુણપરિણામકારણ દલ્લ ।

વમિચારાઓ, સેસા વિતિં તઓ સવ્વદલ્લેસુ ॥ ૩૩૮૬ ॥

નણુ મણિયમ્મવગ્યાપ કેસુ તિં હહ કઓ પુપો પુચ્છા ? ।

કેસુ તિં તત્ત વસિઓ હહ કેસુ દ્વિઅસ્સ તલ્લામો ॥ ૩૩૮૭ ॥

તો કિહ સવ્વદલ્લાવત્થાણ જાહમિત્તવગ્યાઓ ।

ધમ્માહસવ્વદલ્લાધારો સવ્વો જઓડવસ્સં ॥ ૩૩૮૮ ॥

વસિઓ વ વગ્યાપ કેસુ તિં હહ સ પવ હેવ તિં ।

સદ્દેય-નેય-કિરિયાનિવપણ જેણ સામય ॥ ૩૩૮૯ ॥

અહવા કપાકપ્યાઇસુ કર્જી કેણ કય વ કત્તિ ।

કેસુ તિં કરણમાત્રો તદ્દયત્થે સત્તમિ કાત ॥ દાર ॥ ૩૩૯૦ ॥

ગાથાથ — કયા દ્રવ્યોમા સામાયિક કરાય છે ? (જે પ્રશ્નના ઉત્તરમા) નેગમનય કહે છે કે આસન-શયનાદિ મનોજ્ઞ દ્રવ્યોમા રહેવાને કરાય છે, કેમકે તે મનોજ્ઞપરિણામના કરણભૂત છે શેષ સમગ્રદિનયો કહે છે કે એકાન્તે મનોજ્ઞ દ્રવ્ય જ મનોજ્ઞ પરિણામનું કરણ છે એમ નહિ, (કેમકે મનોજ્ઞ દ્રવ્યમા છતાં પણ કોઈકને અમનોજ્ઞ પરિણામ થાય છે, અને કોઈકને અમનોજ્ઞ દ્રવ્યમા પણ મનોજ્ઞ પરિણામ થાય છે) એ પ્રમાણે વ્યભિચાર દોષ આવે છે, તેથી સર્વ દ્રવ્યોમા રહેલાને સામાયિક કરાય છે-થાય છે પૂર્વે ઉપાદેશાતમાં “ શામાં સામાયિક થાય છે ? ” એમ કહેલું જ છે, તે છતાં પુનઃ અહીં એ પ્રશ્ન શામાટે કરવામાં આવે છે ? (એમ કહેવામા આવે, તે) ત્યાં કયા દ્રવ્ય-પર્યાયિ સામાયિકના વિષય છે, એમ કહ્યું છે, અને અહીં કયા દ્રવ્યોમા રહેવાને સામાયિકના લાભ થાય ? એમ કહ્યું છે.

(૪૭૬) 'સામાયિકનો કરનાર ક્યારે થાય છે ?' આ પ્રશ્નનો નયોના અભિપ્રાયે ઉત્તર.

(એટલે તેમા અને આ પ્રશ્નમા તફાવત છે. (શેષ સમજાદિનયો કહે છે કે સર્વ દ્રવ્યોમા રહેવાને સામાયિક થાય છે, એ કથનથી) સર્વ દ્રવ્યોમા સમાયિકત્વ અનસ્થાન કેવી રીતે હોય શકે ? (કોઇ પણ વસ્તુ આકાશાદિ સર્વ દ્રવ્યોમા નથી રહેતી.) એ પ્રમાણે પૂછવામા આવે, તો જાતિ માત્ર વચનથી અહીં સર્વ દ્રવ્ય કહેલ છે, (સન દ્રવ્યના એક દેશમા પણ દ્રવ્યવજાતિ માત્ર હોય છે.) (શુ દેશથી પણ મવ દ્રવ્યનો આધાર કોઈ હોય છે ? હા) કેમકે ધર્માસ્તિકાયાદિ સર્વ દ્રવ્યોના આધાર અવશ્ય સર્વ જીવયોગ છે. અથવા ઉપોદ્યાતની અદર (કેવળ પ્રશ્નમા) સામાયિકના સર્વ દ્રવ્યો વિષયપણે કહેલા છે, અને અહીં હેતુભૂત સર્વ દ્રવ્યોમા સામાયિકનો લાભ થાય છે, એમ કહ્યું છે કેમકે અદેય-રોધ-અને ક્રિયારૂપ હેતુવાળુ સામાયિક છે. (અને મવ દ્રવ્યો પણ અદેયાદિ રૂપેજ છે) અથવા કૃતાકૃતાદિ દ્વારોમા (પ્રથમ કર્તાવડે જે કરાય તે સામાયિક કાર્ય કહ્યું "કોણે કર્યું ?" એ બીજા દ્વારમા (સામાયિકના કર્તા કહ્યા, અને "શામા સામાયિક કરાય છે ?" એ ત્રીજા દ્વારમા ત્રીજાના બળે સાતમી વિભક્તિ કરાને (કરણભૂત કયા દ્રવ્યોવડે સામાયિક કરાય છે ? એમ જણાવીને) કરણ લાવ કહ્યો છે તેથી ઉપોદ્યાતની સાથે યુનક્તિ થાય નથી. ૩૩૮૫-થી-૩૩૯૦.

હવે ક્યારે સામાયિકનો કરનાર થાય છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર જુદા જુદા નયોના અભિપ્રાયોના સાર આપે છે.

અદિદ્વચિય નેગમનયસ્સ કત્તાઽણહિજ્ઞમાણો વિ ।

જ કારણમુદ્દેસો તમ્મિં ય કજ્જોવયારો ત્તિ ॥ ૩૩૯૧ ॥

સગહ-વવહારાણ પધાસન્નપરકારણત્તણઓ ।

અદિદ્વમ્મિ તદત્થ ગુરુપામૂલે સમાસીણો ॥ ૩૩૯૨ ॥

વજ્જુમ્મયસ્મ પદતો ત કુળમાણો વ્વ નિરુરઓગો વિ ।

આસન્નાસાહારણકારણઓ સહ-કિરિયાણ ॥ ૩૩૯૩ ॥

સામાઇબોવત્તો કત્તા સહ કિરિયાવિવત્તો વિ ।

સદ્ધાર્ણ મણુત્તો પરિણામો જેણ સામઇય ॥ ૩૩૯૪ ॥

કત્તા નયઓઽભિહિઓ અહવા નયઓ ત્તિ નોઽઓ નેઓ ।

સામાઇયહેવપાવજ્જકારઓ સો નઓ ય ઇમો ॥ ૩૩૯૫ ॥

આથર્થ-અનધીયાન એવો પણ શિષ્ય સામાયિકનો કર્તા છે એમ નૈમનનયના અભિપ્રાયે કહેયું છે કેમકે સામાયિકત્વ કાળ ઉદ્દેશ છે, અને તે ઉદ્દેશરૂપ કારણમા સામાયિક રૂપ કાર્યનો ઉપચાર કરાય છે (તેથી તે તેનો કર્તા છે.) ઉદિષ્ટ સામાયિકમા સમગ્ર વ્યવહારનયના મતે સામાયિક લાભવા મટે ગુરુ સમીપે બેઠેલો શિષ્ય સામાયિકત્વ નજીકનું કારણ હોવાથી તે કર્તા છે. ઋજુસૂત્રનયના મતે સામાયિક લાભનાર અને તે કરનાર ઉપયોગ-રહિત હોય તો પણ તે સામાયિકનો કર્તા છે, કેમકે તે સામાયિકત્વ વચારે નજીકનું કારણ છે, તેનો વિષય શબ્દ અને ક્રિયા છે શબ્દાદિ નયોના મતે સામાયિકમા ઉપયોગવત્ હોય અને શબ્દ ક્રિયા રહિત હોય તો પણ તે સામાયિકનો કર્તા છે, કેમકે આ નયોના મતે મનોરૂપ પરિણામ તેજ સામાયિક છે આ પ્રમાણે નયોથી સામાયિકનો કર્તા કહ્યો અથવા નયથી એટલે નીતિથી સામાયિકનો હેતુ તે સામાયિકનો પ્રયોજ્યકારક કર્તા જાણવો અને તે નય આ છે ૩૩૯૬-થી-૩૩૯૮.

અહીં "ઉપ્પણાણુપ્પત્તં" ધર્ત્યાદિ કેટલીક ગાથાઓ મૂકી દીધી છે.

નયનો આઠમો પ્રકાર તથા આલોચના, વિનય, ક્ષેન, દિગભિગ્રહ અને કાળદ્વાર (૪૭૭)

હવે નયનો આઠમો પ્રકાર અથવા આલોચના દ્વાર કહે છે.

આલોચના ય વિળ્લે સ્વેત્ત દિસાભિગ્ગહે ય કાલે ય ।

સ્વિલ્લે ગુણસંપદા વિય અભિવાહારે ય અટ્ટમણ્ણ ॥૩૩૯૬ ॥મા૦ ૧૭૮॥

સામાદયત્થમુવસપયા ગિહત્થસ્સ હોજ્જ જડ્ઢો વા ।

ઉભયસ્સ પચ્છાલોહયસ્સ સામાદય દેજ્જા ॥ ૩૩૯૭ ॥

આલોહયમ્મિ દિસ્સારુહસ્સ ગિઠ્ઠિણો ચરિત્તસામદય ।

લાલાહોસરહિયસ્સ દેજ્જ નિયમા ન સેસાળ ॥ ૩૩૯૮ ॥

સામાદયત્થસમ્મણોવસંપયા સાહુણો હવેજ્જાહિ ।

વાવાયમેસકાલ વ પડ્ઢ સુયત્થ વિ હોજ્જાહિ ॥ ૩૩૯૯ ॥

સન્ન વ વારસગ સુયસામદય તિ તદુભયત્થં વિ ।

હોજ્જા લોહયભાવસ્સ દેજ્જ સુત્તં તદત્થ વા ॥ ૩૪૦૦ ॥

ગાથાર્થ - (શુદ્ધ સમીપે પોતાના હાથ પ્રગટ કરના તે) આલોચના (આમન દાનાદિ તથા બહુભાનાદિ એમ બે પ્રકારનો) વિનય, (અસુક્ષ્માદિ) ક્ષેન, દિશાઓનો અભિગ્રહ, (દિવ-સાદિ) કાળ, નક્ષત્ર સંપત્ત અને પ્રિયવર્તમાનાદિ ગુણ મં પૃત્ની પ્રાપ્તિ તથા કાનિકાદેયુન સંબંધી ઉદ્દેશ સમુદ્દેશાદિનુ કથન આ આઠમો નય છે. સામાયિક અર્થની ઉપસ પદા (પ્રાપ્તિ) શુદ્ધસ્થને હોય કે યતિને હોય ? (એ પ્રશ્નના ઉત્તરમા) પ્રયુક્ત આલોચનાવાળા તે ઉભયને સામાયિક આપે છે આસાદિ દોષરહિત અને દ્રશ્યને વાચ્ય એના શુદ્ધસ્થને (દ્રવ્યાદિ ચાર પ્રકારે) જાણવા પડી અનરૂપ ચારિત્ર સામાયિક આપે છે, બીજાને નથી આપના (દ્રવ્યથી નપુ સકાદિ ન હોવો જોઈએ, ક્ષેનથી અનાય ન હોવો જોઈએ, કાળથી રીતોજી નહુમા એક ન પામવો જોઈએ, અને ભાવની નિરોગી અપ્રમાદ હોવો જોઈએ. ઇત્યાદિ મરામર જાણવા પડી તેવા શુદ્ધસ્થને દીક્ષા આપે) તથા (જ્યારે શુદ્ધ કેવળ સૂત્રને જ જાણનાર હોય અથવા સૂત્ર માત્ર આપીને પરલોક પામ્યા હોય ત્યારે) સાધુને અન્યત્ર સામાયિક અર્થશ્રવણની ઉપસ પદા હોય અથવા કોષ વગાધાતથી કે ભવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ સૂત્રાર્થ પણ અન્યત્ર પ્રાપ્ત થાય અથવા સર્વ દ્વાદશાગ ક્રુત સામાયિક છે, તે દ્વાદશાગ સૂત્રાર્થ ઉભય નિમિત્તે ઉપસ પદા હોય, તેથી વિશુદ્ધ આલોચનાવાળાને સૂત્ર અથવા અર્થ આપે છે. ૩૩૯૬-થી-૩૪૦૦

હવે વિનયદ્વાર, ક્ષેનદ્વાર-દિગભિગ્રહદ્વાર અને કાળદ્વાર કહે છે.

આલોચણસુદ્ધસ્સ વિ દેજ્જ વિણોયસ્સ નાવિણોયસ્સ ।

ન હિ દિજ્જહ્ આહવણ પલિયત્તિયકન્નહત્થસ્સ ॥ ૩૪૦૧ ॥

અણુરત્તો ભત્તિગઓ અમુદ્ધં અગુઅત્તઓ વિતેસન્નુ ।

ઉજ્જુત્તો પરિતંતો હ્વચ્છિયમત્થં લહ્હ સાહુ ॥દાર ॥૩૪૦૨॥મા૦ ૧૮૧॥

વિળયવઓ વિય કયમંગલસ્સ તદવિગપારગમમાણ ।

દેજ્જ સુક્કઓવઓગો લિવાહ્મ સુપ્પસત્થેણ ॥ ૩૪૦૩ ॥

ઉચ્છ્રવણે સાલિવણે પડમસરે કુસુમિણ વ વણસહે ।

ગંભીર સાણુણાણ પયાહિણજલે જિણધરે વા ॥ ૩૪૦૪ ॥ માં ૧૮૨ ॥

દેજ્જ ન ઉ ભગ્ગન્નામિય મસાણ-સુન્નામણુન્નગેહેસુ ।

છારંગારવલ્યારામેજ્જાણ્ણદ્વદ્વદ્વેસુ ॥ ૩૪૦૫ ॥

પુવ્વાભિમુહો ઉત્તરમુહો વ દિજ્જાહવા પઢિચ્છેજ્જા ।

જાણ જિણાદઓ વા દિસાઈ જિણચેહ્યાઈ વા ॥ ૩૪૦૬ ॥

ચાઉહસિં પળ્લરસિં વજ્જેજ્જ અટઠ્ઠમિં ચ નવમિં ચ ।

છદિઠ ચ ચઉત્થિં વારસિં ચ સેસાસુ દેજ્જાહિ ॥ ૩૪૦૭ ॥ દારં

ગાથાથ^૧ — આસોચના લઇને શુદ્ધ થએલા વિનીત શિષ્યને સામાયિક આપે પણ અવિનીતને ન આપે

અતુરકત, ભક્તિભાન, અભોચક, અતુરવર્તક, વિશેષજ્ઞ, ઉદ્યમવાન, અને ખેદરહિત એવા વિનિત સાધુ ધર્મિષ્ઠ અર્થને પાત્ર છે વિનયવાન હોય તોપણ વિપ્રરહિત પાર પામવાને જેણે મળ્યું હતું હોય એવાને સારી રીતે ઉપયોગ કરીને સુપ્રસન્ન ક્ષેત્રાદિકમા સામાયિક આપે, ધંધુવનમા, શાલિવનમા, પદ્મસરમા, પુષ્પવાળા વનખડમા, ગલીર પ્રદેશમા, ન્યા પ્રતિભાનિ ઉત્પન્ન થાય એવા સ્થળમા ન્યા ફરતુ પાણી હોય એવી ભૂમિમા અથવા જિનશુભમા (ઇત્યાદિ શુભ ક્ષેત્રમા) સામાયિક આપણુ, પણ ભાગેણુ, ક્ષાન્ત, રમશાન, ચન્દ્ર, ખરાખ વર, ક્ષાર અને અભારના કમ હોય એના તથા અન્નમ્થ દ્રવ્યાદિથી દુષ્ટ હોય એવા સ્થળમા સામાયિક ન આપણુ, પૂર્વાભિમુખ યા ઉત્તરાભિમુખ રહીને સામાયિક આપણુ અથવા મહણુ કરણુ, અથવા જે દિશામા જિનાદિક યા જિનથેત્ય હોય તે દિશા તરફ રહીને સામાયિક લેણુ યા આપણુ ચોદશ, પૂર્ણિમા, આઠમ, નેમ, છક, ચોથ અને ખારશ એ દિવસોએ સામાયિક ન આપણુ, સેષ દિવસોએ આપણુ, ૩૪૦૭

હવે નક્ષત્રદ્વાર, ગુણસપદ્ધાર અને અભિવ્યવહાર દ્વાર કહે છે,

મિયસિર અદ્દા પુસ્સો તિન્નિ ય પુવ્વાઈ મૂલમસ્સેસા ।

હર્યો ચિત્તા ય તહા દસ વિદ્ધિકરાઈ નાણસ્સ ॥ ૩૪૦૮ ॥

સક્કાગય રવિગય વિઠ્ઠેરં સેગ્ગહ વા વિલંવ વા ॥

રાહુહય ગહભિણ્ણ ચ વજ્જણ સત્ત નવલ્લત્તે ॥ ૩૪૦૯ ॥

પિયધમ્મો દદ્ધધમ્મો સવિગ્ગોઽવજ્જમીરુ અસદ્ધો ય ।

લંતો દત્તો ગુત્તો થિરવ્વય જિહ્વિદિઓ ઉજ્જૂ ॥ ૩૪૧૦ ॥

અસદ્ધો તુલા સમાણો સમિઓ તહ સાહુસગહરઓ ય ।

શૂનસપઓવવેઓ જુગ્ગા સેસો અજોગો ॥ દાર ॥ ૩૪૧૧ ॥

નેઓઽભિન્વાહારોઽભિન્વાહરણમહયસ્સ સાહુસ્સ ।

ઇયમુદિસ્તામિ મુત્તત્થોમયઓ કાલિયમુયમ્મિ ॥ ૩૪૧૨ ॥

દન્વ-ગુણ-પજ્જનેહિં ય મૂયાવાયમ્મિ ગુહસમાદ્દે ।

વેરિદ્દમિય મે ઇચ્છામણુસાસર્ણં સિસ્સો ॥ દાર ॥ ૩૪૧૩ ॥

ગાથાર્થ—મૃગશિર, આર્દ્રા, પુષ્ય, ત્રણ પૂર્વનક્ષત્ર, મૃગ, અશ્લેષા, હસ્તા, તથા ચિત્રા નક્ષત્રોમા સામાયિક આપણુ કેમકે એ દસ જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનારા છે પણ સધ્યાગત, (જ્યા સૂર્ય રહે તે, અથવા જે નક્ષત્રમા સૂર્ય હોય તેનાથી આદ્યુ થા પદરમુ નક્ષત્ર તે સધ્યાગત કહેવાય) રવિગત, (જેમા સૂર્ય રહે તે) ચિકેર, (પૂર્વ દિશામા જવાતુ હોય છતા પશ્ચિમ તરફ જતુ હોય તે) મમ્મડ, (કૂર મહથી અધિષ્ઠિત) વિશ્વબી (સૂર્ય ભોગવીને મૂડી દીધુ હોય તે) રાહુહત (જ્યા મહજુ થયુ હોય) અને મહુલિન (મહથી ભોનાએતુ હોય.) એ સાત પ્રકારના નક્ષત્ર વર્જવા (તેમા સામાયિક ન આપણુ.) ત્રિપ-ધર્મી, દ્વિધર્મી, સવિધ, પાપી ભીરુ, અગા, ક્ષમાનાન, દાન, શુભિચાન, સ્થિરચતી, જિતેન્દ્રિય, સર્જા, અરાક એટલે તુલા સમાન મંપરથ, સમિતિવાળો અને સાધુ સગતિમા આસક્ત ઇત્યાદિ શુભસ પદ્ધતિ શિષ્ય સામાયિકને યોગ્ય છે અને શેષ અયોગ્ય છે. કાલિક શ્રુતમા હુ આ સાધુને આ અગ અન્યન આદિ સૂન, અર્થ અને સૂત્રાર્થથી વચાણુ. ઇત્યાદિ (શુર-શિષ્યની ઉક્તિ-પ્રત્યુક્તિ તે) અભિવ્યનકાર નય જાણવો એજ પ્રમાણુ દ્વિવાકમા પણ શુભ, દ્રવ્ય, અને પથ્યવચે શુરોએ કહ્યો હતો, શિષ્ય કહે—આપે મને એ કહ્યું હવે અનુશાસિન ધનુ છુ. ૩૪૦૮-થી-૩૪૧૩

હવે “ કરણ કેટલા પ્રકારતુ છે ? ” તે કહે છે.

કર્ણ તન્વાવારો ગુહ સિસ્સાણ ચત્તિવિહ ત ચ ।

હદેસો વાયગયા તદ્દા સમુદેતણમણુતા ॥ ૩૪૧૪ ॥

નણુ મણિયમમેગવિહ પુવ્વ કરણમિહ કિં પુણો ગહણં ।

તં પુવ્વગત્પિ કરણ ઇદમિહ દાણમહમકાલે ॥ ૩૪૧૫ ॥

પુવ્વમરિતેભિયં વા રૂઢ ગુહ-સોસકિરિયાવિતેમાઓ ।

કર્ણાવસરો તાડય જોગત્તવં તુ વચાસો ॥ ૩૪૧૬ ॥

ગાથાર્થ—શુર-શિષ્યનો મામાયિક સભ્ય ની બ્યાપાર તે કરણ છે, તે કરણ ઉદેશ-વા-ચના-સમુદેશ અને અનુજ્ઞા એમ ચાર પ્રકારે છે. પૂરે નામાદિ અનેક પ્રકારે કરણ કંથુ છે, છતાં અહીં પુન શા માટે તેના ભેદ કહેા છે ? (એમ પૂછનામા આવે તો) પૂરે પ્રથમ મહજુ કરેલ સામાયિકતુ કરણ કંથુ છે, અને અહીં શુર-શિષ્યના દાન-મહજુકાળે ઉદેશાદિ વિધિ-વચે સાધ્ય કરણ કંથુ છે. અથવા પૂરે અવિરોધ કરણ કંથુ છે, અને અહીં શુર-શિષ્યોક્ત ક્રિયાવિશેષથી વિશેષ કરણ કંથુ છે અથવા (શુર-શિષ્યની ઉક્તિ-પ્રત્યુક્તિ વખતેજ) સામા-યિકતુ કરણ કહેવાનો આ અનસર છે. (તો પૂરે શા માટે કંથુ ? એમ કહેવામા આવે તો) એવો કન નિયમ નથી, કે જે અન્યન કહેવાતુ હોય તે અહીં ન કહેવાય કેમકે સૂત્રની ગતિ વિચિત્ર હોવાથી વ્યત્યાસ પણ થાય. (અરથાને પણ કહી શકાય.) ૩૪૧૪ થી ૩૪૧૬.

હવે સામાયિક ડેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તે દ્વાર કહે છે.

લગ્નમ્ કહ તિ મળિણ મુયસામદ્ય જહા નમોવકારો ।

સેસાઈ તદાવરણવસ્ત્રયોવ સમઓઽહવોમયઓ ॥ ૩૪૧૭ ॥

નળ મળિય મુવકમયા સ્વઓવસમઓ પુળો સ્વમ્વાણ ।

લગ્નમ્ કહ તિ મળિય ઇહ કહ કા પુળો પુચ્છા ? ॥ ૩૪૧૮ ॥

મળિણ સ્વઓવસમઓ સ એવ લગ્નમ્ કહ સ્વમ્વાણ ।

સો વેવ સ્વઓવસમો ઇહ કેસિં દોજ્જ કમ્માણ ? ॥ ૩૪૧૯ ॥

ગાથાર્થ - ડેવી રીતે સામાયિક પ્રાપ્તિ થાય ? (એમ પૂછવામા આવે તો નમસ્કારની પેઠે શ્રુત સામાયિક પ્રાપ્તિ થાય છે, અને શેષ સામાયિક તદાવરણ કર્મના ક્ષયથી ઉપશમથી અથવા ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્તિ થાય છે. પૂર્વ ઉપક્રમદ્વારમા ક્ષયોપશમથી સામાયિક પ્રાપ્તિ થાય છે, તે પછી ઉપોદ્ધાતદ્વારમા પણ “ડેવી રીતે સામાયિક પ્રાપ્તિ થાય ?” એમ કહ્યું હતું, તે છતાં ફરી અહીં એજ પૃચ્છા શા માટે કરનામા આવે છે ? (એમ કહેવામા આવે, તો ઉપક્રમમા સામાયિક) ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્તિ થાય છે, ઉપોદ્ધાતમા તેજ ક્ષયોપશમ ડેવી રીતે પ્રાપ્તિ થાય છે ? (એ જણાવ્યું છે,) અને તે ક્ષયોપશમ કયા કર્મના થાય છે ? (એ જણાવ્યું છે.) ૩૪૧૭ થી ૩૪૧૯

સામાયિક ડેવી રીતે પ્રાપ્તિ થાય ? એમ પૂછવામા આવે, તો જેમ મદ સુવનાળા વરણ ઇત્યાદિ ગાથાનય વડે નમસ્કારની પ્રાપ્તિ કહી છે, તેમ શ્રુત સામાયિકની પણ પ્રાપ્તિ સમજવી, કેમકે નમસ્કાર શ્રુત અન્તર્ગત છે

સમ્યગ્દષ્ટિ છવાને નમસ્કાર પ્રાપ્તિ થાય છે, એટલા કારણ ઉપરથી ત્યાં દર્શન મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમ કહેલ છે, સુખ્યવૃત્તિએ તો નમસ્કાર શ્રુતરૂપ હોવાને લીધે શ્રુતાવરણકર્મના ક્ષયોપશમથીજ પ્રાપ્તિ થાય છે એજ પ્રમાણે શ્રુત સામાયિક પણ મતિ-શ્રુતાવરણના ક્ષયોપશમથીજ પ્રાપ્તિ થાય છે બાકીના મન્યરૂત્વ સામાયિક-દર્શવિરતિ સામાયિક-અને સર્વવિરતિ સામાયિક કથાસંભવ તદાવરણીય કર્મના ક્ષયથી-ઉપશમથી અથવા ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્તિ થાય છે.

શિષ્ય — ભગવન્ ! પૂર્વે ઉપક્રમદ્વારમા “માવે સ્વઓવસમિણ”-વીચક્ષ્ણાયાણુદયે તદ્ય વક્ષાયાણુદયે-વારસવિદે વક્ષાવે ” ઇત્યાદિ ગાથાઓમા તદાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી અને ક્ષયપ્રદિથી સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિક લાભ થાય છે, એમ કહ્યું હતું. તે પછી ઉપોદ્ધાતદ્વારમા કિં કદવિદિ ઇત્યાદિ ગાથામા “ડેવી રીતે સામાયિક પ્રાપ્તિ થાય ? મનુષ્યપ્રદિથી” એમ કહ્યું હતું તે પછી પુનઃ અહીં “ડેવી રીતે સામાયિક પ્રાપ્તિ થાય ?” એમ ફરી પૃચ્છા કરવામા આવે છે, તેનું કારણ ?

આચાર્ય — માવે સ્વઓવસમિણ ઇત્યાદિ ગાથાઓ છે. ઉપક્રમદ્વારમા ક્ષયોપશમપ્રદિ હેતુવડે સામાયિક પ્રાપ્તિ થાય છે, એમ કહેલું છે. તે પછી ઉપોદ્ધાતદ્વારમા “એ ક્ષયોપશમપ્રદિ હેતુ ડેવી રીતે પ્રાપ્તિ થાય ? મનુષ્યપ્રદિ સામગ્રીથી પ્રાપ્તિ થાય.” એમ કહેલું છે, અને અહીં એ ક્ષયોપશમપ્રદિ કયા કર્મના થાય ? તેનો વિચાર કર્યો છે. આ પ્રમાણે વિષય વિભાગથી જુદા જુદા ત્રણ રથોએ ઉલ્લેખ કર્યો છે ૩૪૧૭ થી ૩૪૧૯

‘કરોમિ મદન્ત! સામાયિકમ્’ આ મળધમા શિષ્યની શિક્ષા. (૪૮૨)

હવે ‘કરોમિ મદન્ત! સામાયિકમ્’ એ સળધમા શિષ્યની શિક્ષા અને સમાધાન કહે છે.

કો કારઓ કરેતો કિં કમ્મં જં તુ કીરણ તેણં ।

કિં કારઓ ય કરણં ચ હોઈ અણ્ણં અણ્ણં તે ? ॥૩૪૨૦॥૧૦૪૬-૩૪૬॥

કો કારણ તિ મળિણ હોઈ કરેતો તિ મળણ શુભા ।

કિં કમ્મં તિ ય મળિણ મળણ જ કીરણ તેણં ॥ ૩૪૨૧ ॥

કેળ કય તિ ય કત્તા મળિઓ તત્ત્વ કા પુણો પુચ્છા ? ।

તત્ત્વિવરણં ચિય ઇમ્ કેળં તિ વ હોજ્જ મા કરણ ॥ ૩૪૨૨ ॥

અહવા કપાકપાઈમ્મ કત્તાર કમ્મ કરણમાવ ચ ।

સામાઈયસ્સ સોઝં કુલાલ ધટ્-દ્ઢહગાણ વ ॥ ૩૪૨૩ ॥

પરિભાગમપેચ્છંતો પુચ્છઈ કો કારઓ કરેતોઽયં ।

કિં કમ્મ જં કીરઈ તો તેણ તુ સહેણ કરણં ચ ॥ ૩૪૨૪ ॥

કિં કારઓ ય કરણં ચ હોઈ કમ્મ ચ તે વસહાઓ ।

અન્નમળાન્ન, મળણઈ કિંચાદ ન સગ્ગહા જુત્તં ॥ ૩૪૨૫ ॥

અન્નસે સમભાવામાવાઓ તત્ત્વઓયણામાવો ।

પાવઈ મિચ્છસ્સ વ સે સમ્મા-મિચ્છાઽવિસેતો ય ॥ ૩૪૨૬ ॥

અહવ મઈ મિન્નેણ વિ ઘણેણ સઘણો ઘણોત્તિ વવણ્ણો ।

સઘણો ય ઘણામાગી જહ તહ સામાઈયસ્સાપી ॥ ૩૪૨૭ ॥

તં ન જઓ જીવણુણો સામાઈયં તેણ વિફલયા તસ્સ ।

અન્નચણઓ જુત્તા પરસામાઈયસ્ય વાઽફલયા ॥ ૩૪૨૮ ॥

જહ મિદ્ધ તન્માયે વિ તઓ તસ્સભાવરહિત્તિ તિ ।

અન્નાણિ ચિય નિચં ંધો વ સમ પર્વેણ ॥ ૩૪૨૯ ॥

પ્રકલ્પે તદ્દાસે નાસો જીવસ્સ સમયે મવણ ।

કારગસંકરદેસો તદેગયા કપ્પણા વાવિ ॥ ૩૪૩૦ ॥

ગાથાર્થ -સામાયિકનો કર્તા કોણ ? સામાયિક કરનાર તેનો કર્તા છે કર્મ શુ (અને કરણ કય ?) જે કર્તા વડે કરાય તે કર્મ, (અને મન વિગેરે કરણ છે.) એ એમ હોય તો સગરન ! એ ત્રણે પરસ્પર વિરૂદ્ધ છે, કે અવિરૂદ્ધ છે ? કોણ કર્તા છે ? એમ પૂછવાની સામાયિક કરનાર તેનો કર્તા છે, એમ શુરૂએ કહ્યું કર્મ કય ? એમ પૂછવાથી, જે તેનાવડે કરાય તે કર્મ એમ કહ્યું. સામાયિક કોણે કર્યું ? એ દ્વારમા તેનો કર્તા કહેલ છે, છતાં દૂરીથી એ પ્રશ્ન સામાયિક કરવામા આવેછે ? (એમ પૂછવામાં આવે, તો) અહીં તેણે નિવરણ છે, “ કેન એ કરણ નથી અથવા કૃતાકૃતાદિ દ્વારેમા કૃત્તાર-પર-અને કારકની પેઠે અહીં પ્રસ્તુતમાં સામાયિકનાં કર્તા-કર્મ-અને કરણ સામાયિકને તેનો વિલાગ

ન જોવાથી પૂછે કે કર્તા કેણુ ? (ઉત્તરમા) સામાયિક કરનાર કર્તા છે. કર્મ શું ? (ઉત્તરમા) જે તેનાવડે કરાય તે કર્મ અને તુ શબ્દથી કરણ કહ્યું ? (ઉત્તરમા) મન વિગેરે કરણ છે એમ કહ્યું છે. કર્તા-કરણ અને ચ શબ્દથી કર્મ, તે તમારે પરસ્પર અન્ય છે, કે અનન્ય છે ? (આવે-પ્રશ્ન કરવાતુ શું કરણ ? એમ કહેવામા આવે, તો) તે બેમાથી એકપણ સર્વથા શોધ્ય નથી. કેમકે કર્તાથી કમભૂત સામાયિક લિજ્ઞ હોય, તો મિથ્યાદ્રષ્ટિની પેટે તેને (સામાયિકજન્ય) સમભાવનો અભાવ થયે, અને તેના પ્રયોજનભૂત ભોક્તાનો પણ અભાવ પ્રાપ્ત થયે વળી (સામાયિક કરનાર) મધ્ય દ્રષ્ટિ છે, અને બીજા મિથ્યાદ્રષ્ટિ છે, એવો ત ફાવત પણ નહિ રહે. (કેમકે બન્નેને સામાયિક લિજ્ઞ છે) અથવા એમ કહેવામા આવે કે ધન લિજ્ઞ છતા પણ 'ધનવાન' એવો વ્યવહાર કંચાય છે, અને ધનવાન જેમ ધનના ફળનો ભોક્તા જણાય છે, તેની રીતે સામાયિકનો સ્વામી પણ તેના ફળનો ભોક્તા થયે (કેમકે ન્યાય સમાન છે.) આ કથન શોધ્ય નહી, કરણ કે સામાયિક જીવનો શુણ્ણ છે, તેથી તે તેનાથી લિજ્ઞ હોય, તો જેમ બીજાનું સામાયિક બીજાને લિજ્ઞ હોવાથી નિષ્ક્રિય છે, તેમ તેને પણ તેની નિષ્ક્રિયતા થાય. (ધન એ ધનવાનનો શુણ્ણ નથી, તેથી તે તેનાથી લિજ્ઞ હોય, તો પણ તેણે ફળ થાય, અર્હી તેમ નથી, મટે તેમ ન બને) વળી જો કર્તાથી સામાયિક લિજ્ઞ હોય, તો સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકનો સહભાવ છતા પણ, જેમ પ્રદીપ સાથે રથો છતા સ્વભાવભૂત અશ્વ વિનાના અગ્નિની પેટે સમ્યક્ત્વાદિ સ્વભાવરહિત હોવાથી તે હ્રિમશા અગ્નિની જ રહેશે. તથા (સામાયિક અને સામાયિકવાન જીવની) એકતા માનવામા આવે, તો સામાયિકનો નાશ થતા સામાયિકવાન જીવનો પણ નાશ થાય, અને સામાયિકની ઉત્પત્તિ થતા જીવની પણ ઉત્પત્તિ થાય (એમ માનવું એ ઈષ્ટ નથી, કેમકે જીવ નિત્ય છે.) અથવા કર્તા-કર્મ-અને કરણને સ કર દોષ પ્રાપ્ત થાય, તેઓની એકતા થાય, અથવા એ સર્વ કર્તા વિગેરે કલ્પનારૂપજ અને ૩૪૨-થી-૩૪૮૦.

ઉપરાંત પ્રશ્નનો હવે આચાર્યશ્રી ઉત્તર આપે છે

આયા હુ કારઆ મે સામાદયકમ્મ કરણમાયા ય ।

તન્હા આયા સામાદય ચ પરિણામઓ એક ॥ ૩૪૩૧ ॥

જ નાનાદસમાર્વ સામાદય જોગમાહ કરણ ચ ।

ઉમય ચ સપરિણામો પરિણામાણન્નયા જં ચ ॥ ૩૪૩૨ ॥

તેનાયા સામદય કરણ વ ચસહઓ ન મિત્તાઈ ।

નણ મણિયમણ્ણત્તે તદ્દાસે જોવનાસો ત્તિ ॥ ૩૪૩૩ ॥

જદ્ તપ્પજ્જયનાસો કો દોસો હોદ્ સન્વહા નત્થિ ।

જ સો ઉપ્પાય-વ્વય-ધુવધમ્માણતપજ્જાઓ ॥ ૩૪૩૪ ॥

સન્વ ચિય પદસમય ઉપ્પજ્ઞદ્ નાસપ્પ ય નિચ્ચ ચ ।

એવ ચેવ ય સુહ-દુવલ્લ વધ-મોક્કલાદસન્ભાવો ॥ ૩૪૩૫ ॥

એગ ચેવ ય વત્થુ પરિમામવસેણ કારગતરય ।

પાવદ્ તેનાદોસો તિરિક્કલયા કારણ જ ચ ॥ ૩૪૩૬ ॥

હુમો વિસિજ્જમાણો કત્તા કમ્મ સ પૂવ્વ કરણં ચ ।

નાનાકારયભાવ હહદ્ જહેમો વિવક્કલાપ્ ॥ ૩૪૩૭ ॥

જહ વા નાનાણત્તો નાણી નિયજોવજોગકાલમ્મિ ।

एगो वि विसहावो सामाइयकारजो एव

॥ ૩૪૩૮ ॥

ગાથાર્થ -અમારા અને આત્માજ સામાયિકનો કર્તા છે, સામાયિક કરાતુ હોવાથી કર્મ છે, તે પણ આત્માજ છે, અને મન વિગેરે કરણ તે પણ આત્માજ છે, માટે કર્તા-કર્મ-અને કરણ (એ ત્રણે) આત્મપરિણામ રૂપ હોવાથી એકજ છે કારણ કે સામાયિક જ્ઞાનાદિ સ્વભાવરૂપ છે, અને મન વિગેરે કરણને યોગ કહેવ છે, એ ઉભય આત્માના પરિણામ છે, પરિણામ તે પરિણામવાનથી અનન્યરૂપે હોય છે તેથી કરીને આત્મા-સામાયિક અને જ શબ્દથી મન વિગેરે કરણ (એ ત્રણ) પરસ્પર ભિન્ન નથી એ ભિન્ન નથી, તો તેનો નાશ થતા જીવનો પણ નાશ થાય, એમ હંમણાજ કહ્યું છે (અથ પ્રમાણે કહેવામા આવે, તો) જો સામાયિકાદિરૂપ પર્યાયનો નાશ થતા, તે પર્યાયરૂપે નાશ, ન પામે તો શો રોય છે ? (કંઈજ નહિ) સર્વથા જીવનો વિનાશ નથી થતો, કેમકે તે ઉત્પાદ-વ્યય-અને ધ્રોવ્ય સ્વભાવ રૂપ અનન્ત પર્યાયવાળો છે (એટલે એક સામાયિકાદિ પર્યાયનો નાશ થતા સર્વથા તેનો નાશ કેરી રીતે થાય ? બાકીના અનન્ત પર્યાયોથી તો સદા અવસ્થિતજ છે) એજ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુ પ્રતિ સમય ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે, અને સદા અવસ્થિત રહે છે એમ માનવાથીજ મુખ-દ્વ બ-અ ધ-પ્રાક્ષ આદિના સદ્ભાવ થતે છે. તથા એકજ વસ્તુ-પરિણામના વશથી જીવ જીવ કારકપણને પામે છે કેમકે વિવક્ષાથી કારક અને છે, તેથી કારકમ કરાદિ રોય પણ નથી લાગતા જેમ વિશીર્વમાણ ધર (વિશરણ ક્રિયાના કર્તાપણને લીધે) કર્તા થાય છે, તેજ ધર વિશરણ ક્રિયાના વ્યાપ્તપણાવડે કર્મ થાય છે, ધરપર્યાયવડે લીડી થાય છે, તેથી તેજ ધરરણ થાય છે, એ પ્રમાણે એકજ પદાર્થ વિવક્ષાવડે વિવિધ કારકભાવ પામે છે, અથવા જેમ જ્ઞાનથી અનન્ય એવો જ્ઞાની-આત્મા સ્વ-ઉપયોગ કાળમા એક છતા પણ ત્રણ સ્વભાવવાળો છે (સ્વઉપયોગમા ઉપયોગવન્ત હોવાથી કર્તા છે, સ્વેદમાનપણાથી કર્મ છે, અને કરણજ્ઞ જ્ઞાનથી અનન્ય હોવાને લીધે કરણ છે) એજ પ્રમાણે સામાયિકનો કારક પણ (કર્તા-કર્મ-અને કરણરૂપ) બજીવે.

હવે મદન્ત । એ ધીજી અવયવની વ્યાખ્યા કરે છે.

મદિ કલ્હણ-મુહત્યો ધાઠ તસસ ય મદતસહોડય ।

સ મદતો કલ્હણો મુહો ય કલ્હ કિલાસગ ॥ ૩૪૩૯ ॥

तं तर्चं निव्वार्ण कारण कज्जोवयारओ वावि ।

तस्साहणमणसहो सदत्थो अहव गचत्थो ॥ ૩૪૪૦ ॥

कलमणइ त्ति गच्छइ गमयइ च बुज्झइ व वोहयइ व त्ति ।

મળઈ મળાવેઈ વ જ તો કલ્હણો સ ચાયરિઓ ॥ ૩૪૪૧ ॥

अहवा कल सदत्थो सखाणत्थो य तस्स कल्लं ति ।

સદ સરવાળં વા જમળઈ તેણં ચ કલ્હણો ॥ ૩૪૪૨ ॥

मुपससत्थो ख्वाणदिवाणि मुद्धिदिओ मुहोऽग्गिणओ ।

વર્સિસદિઓ જમુત અમુહો અજિદિઓઽગ્ગિણઓ ॥ ૩૪૪૩ ॥

મુહમદવા નેવાળ તચ સેસમુવયારઓડમિમય ।

તસ્સાહળ ગુરુ તિ ય મુહમદ્ને પાળસણ બ્વ ॥ ૩૪૪૪ ॥

જ ચ સિય સેહિંતોઅણુમ્મહરૂવ તઓ મુહ ત ચ ।

અમયાદ તપ્પયાયા મુહમિહ તન્મત્તિમાવાઓ ॥ ૩૪૪૫ ॥

ગાથાર્થ -મદ્ ધાતુ કલ્યાણ અને સુખ અર્થમાં છે, તેનો આ લાઘ્વ શબ્દ બનેલો છે. તેથી લાઘ્વ એટલે કલ્યાણ અને સુખ. (તેમાં કલ્યાણ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે છે) કલ્પ એટલે નિશ્ચિત આરોગ્ય, તે આરોગ્ય તથ્ય નિરૂપયરિત નિર્વાણ સમજવું અથવા કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને નિર્વાણના કારણભૂત જ્ઞાનાદિ નષ્ટ તે આરોગ્ય સમજવું અથવા ધાતુ શબ્દાર્થ અથવા ગત્યર્થમાં છે તેથી ‘ કલ્પ ’ એટલે યથાકત આરોગ્ય ‘ અણુતિ ’ એટલે પાતે પામે, અને બીજાને પમાડે અથવા પાતે જાણે અને બીજાને જણાવે. (અણુ ધાતુનો અર્થ શબ્દાય લઇએ તો) યથાકત આરોગ્ય પાતે કહે અને બીજાને કહાડે, તેથી તિ કલ્યાણ કહેવાય. એ કલ્યાણ અહીં આચાર્ય જણવા. અથવા કલ્પ ધાતુ શબ્દ અને સ્વખ્યા અર્થમાં છે, તેના નિપાત કરવાથી કલ્પ થાય તેથી શબ્દશાસ્ત્ર અને સખ્યાન એટલે ગણિત તેને જે અણુતિ એટલે જાણે અથવા જણાવે તે કલ્યાણ-ચર (સુખ શબ્દનો અર્થ ધરાવે છે.) સુ શબ્દ પ્રશાસાર્થ છે, જ્ઞાનિ એટલે ધન્વિથો જેની શુદ્ધ ધ્વનિયો હોય, અથવા જેની ધન્વિથો વશ હોય, તેને સુખ માનેલ છે, કેમકે જે અનિતેન્દ્રિય હોય તેને અસુખ માનેલ છે. અથવા સુખ એટલે તથ્ય સુખ નિર્વાણ જાણવું. બાકીનું સસારી સુખ ઉપચરિત માનેલ છે અથવા તેના સુખનું કારણ જે ચર, તે સુખ છે. જેમ “ અજ્ઞ એ પ્રાણ કહેવાય છે.” તેમ અહીં પણ સમજવું અથવા કરણભૂત ધન્વિથોવડે જે મારી રીતે પ્રાપ્તિ થયું હોય તે સુખ તે સુખ અહીં અભયનાનાદિ અતુમદ્ રૂપ જાણવું તે અભય-જ્ઞાનાદિ આપનાર પણ તદ્ભક્તિભાવથી અહીં સુખ કહેવાય છે ૩૪૩૯-થી-૩૪૪૫

હવે મદન્ટ શબ્દના પર્યાય શબ્દોની વ્યાખ્યા કરે છે.

અહવા મય સેવાઈ તસ્સ મયતો તિ સેવઈ જમ્હા ।

સિવગણ્નો સિવમમ્મ સેવ્વો ય જઓ તદત્પીણ ॥ ૩૪૪૬ ॥

અહવા મા માજો વા દિત્તીઈ તસ્સ હોઈ મતો તિ ।

માજત્તો વાયરિઓ સો નાણ મ્મવોગુણજુર્ણ ॥ ૩૪૪૭ ॥

અહવા મતોવેઓ જ મિચ્છત્તરૂપધર્મક્રમો ।

અહવેસરિયાદમ્મો વિચ્છદ્ધ સે તેણ મગવતો ॥ ૩૪૪૮ ॥

નેરયાદમ્મવસ્સ વ અતો જ તેણ સો મવતો તિ ।

અહવા મયસ્સ અંતો હોઈ મયંતો મય તાસો ॥ ૩૪૪૯ ॥

નામાદ્ છવ્વિહ ત ભાવમય સત્તહેહલોગાઈ ।

ઈહલોગજ સમવઓ પરલોગમય પરમવાઓ ॥ ૩૪૫૦ ॥

કિંચણમાદાણં તન્મય તુ નાસહરણાઈઓ નેય ।

વચ્સનિમિત્તામાયે જ મયમાકન્ધિક ત તિ ॥ ૩૪૫૧ ॥

અસિલોગમયમજસઓ દુક્કીવમનીવિયામયં નામ ।

પાણપરિચાયમય મરણમય નામ સત્તમય ॥ ૩૪૫૨ ॥

અમ ગચ્છાદ્મુ તસ્સેહ અમણમતોઽવસાણમેગત્ય ।

અમદ્ વ જં તેણ તો મયસ્સ અંતો મયતો ત્તિ ॥ ૩૪૫૩ ॥

અમ રોગે વા અનો રોગો મગો વિણાસપજ્જાઓ ।

જ મવમયમગો સો તઓ મયતો મયતો ય ॥ ૩૪૫૪ ॥

एत्य भयंताईणं पाणयमागरणल्लखणमईए ।

સંમયઓ પત્તેયં દ-ય-ગ-વગારાદલ્લોવાઓ ॥ ૩૪૫૫ ॥

हस्तेकारंतादेसओ य भते त्ति सव्वसामण्ण ।

શુદ્ધામત્તજવયણ વિહિય સામાડ્યાઈં ॥ ૩૪૫૬ ॥

બાધાર્થ -અથવા મજ્ઞ ધાતુ સેવાના અર્થમાં છે, તેનો ‘ભજન્ત’ શબ્દ બને છે. તેથી ‘ભજન્ત’ એટલે મોક્ષ પ્રાપ્તિના અર્થમાં મોક્ષ માર્ગને જે સેવે છે, તે ‘ભજન્ત’ અથવા મોક્ષ માર્ગના અર્થમાં બને છે. સેવવા યોગ્ય છે, તે (શુર) ભજન્ત કહેવાય છે. અથવા મા તથા જ્ઞાત્ ધાતુ દીસિના અર્થમાં છે, તેનો જ્ઞાન્ત તથા જ્ઞાન્ત શબ્દ બને છે. એટલે જે જ્ઞાન અને તપશુષ્ણવડે પ્રકાશે છે, તે આચાર્ય જ્ઞાન્ત અથવા જ્ઞાન્ત કહેવાય છે. અથવા જ્ઞાન્ત ધાતુ (અનવસ્થાન અર્થમાં છે) તેનો જ્ઞાન્ત શબ્દ બને છે, એટલે જે મિથ્યાત્વાદિ બન્ધ હેતુથી રહિત છે, તે જ્ઞાન્ત કહેવાય છે. અથવા અધ્યાદિ ૭ પ્રકારનો ‘ભગ’ બને છે, તે ભગવાન (શુર છે) અથવા જે નારકાદિ ભવના અન્તરો હેતુ છે, તેથી તે ‘ભવાન્ત’ કહેવાય છે. અથવા ભયનો અન્ત કરનાર તે ભવાન્ત કહેવાય. ભય એટલે ત્રાસ, તે ભય નામાદિ ૭ પ્રકારે છે (નામ ભય-સ્થાપના ભય-દ્રવ્ય ભય-ક્ષેન ભય-કાળ ભય-અને ભાવ ભય) તેમાં ભાવ ભય સાત પ્રકારે છે ૧ આલોકજન્યભય તે ઇલોક ભય, ૨ પરભવથી જન્ય ભય તે પરલોક ભય, ૩ ન્યાસ (ધાપણ) હરણાદિજન્યદ્રવ્યમહુષ્ ભય, ૪ બાદ્ય નિમિત્તના સહભાવથી જે થાય તે આકસ્મિક ભય ૫ અપયગજન્ય ભય ૬ ભાષા ભય ૭ દુષ્ટે લુપ્તિકા થાય તે આલુપ્તિકા ભય, અને સાતમાં પ્રાણપરિત્યાગનો ભય તે મરણ ભય. તથા અમ્ ધાતુ ગત્યાદિ અર્થમાં છે, તેનો અહીં જન્ત શબ્દ થાય છે. અમ્-જમ્-જન્ત-અવસાન્ એ બધા શબ્દ. એ કાર્યવાચી છે. તેથી અમતિ એટલે જે ભયનો અન્ત કરે છે, તે મયન્ત કહેવાય. અથવા અમ શબ્દ રોગના અર્થમાં અન્ત-રોગ-ભગ વિનાશ. એ બધા પર્યાય શબ્દો છે. તેથી કરીને ભવનો અને ભયનો જેનાથી નાશ થાય તે (શુર) ભવાન્ત અથવા ભવાન્ત કહેવાય છે. અહીં ભદન્તાદિ શબ્દો (આદિ શબ્દથી ભજન્ત-ભાન્ત-ભ્રાજન્ત-ભ્રાન્ત-ભગવન્ત-ભ-નાન્ત-ભયાન્ત) યથાસ ભવ પ્રત્યેકમાં દ-ય-ગ અને વકરાર્થ અક્ષરોનો લોપ કરવાથી, સ્વઅકારન્તના આદેશથી મતે એ સર્વ સામાન્યપદ બને છે. (ભદન્તમાંથી ‘દ’ કરેના ભવાન્તમાંથી વકરાર્થ, ભગવન્તમાંથી ગકાર અને વકરાર્થ, ભજન્તમાંથી જકારનો લોપ કરવાથી; જ્ઞાન્ત ઇત્યાદિમાં ડસ્વ આદેશ કરવાથી ‘ભત’ પદ રહે છે તેમાં અકારનો આદેશ કરવાથી ‘ભતે’ એવું પદ) શુર આમ નજ પચનરૂપ સામાયિક સૂત્રની આદેશમાં મૂકેલું છે. ૩૪૪૬ થી ૩૪૫૬

હવે મદન્ત પદ કેવી રીતે શુરને આમ ત્રણ વચનરૂપ છે, તે કહે છે

આમતેહ્ કરેમિ મંતે સામાડ્ય વિ સીસોઽર્પ ।

આદામત્તજવયર્ણ શુરનો કિકારણમિર્ણ તિ ?

॥ ૩૪૫૭ ॥

મળ્ણદ્ ગુરુકુલવાસે વસ ગૃહત્ય જહા ગુણત્યીહ ।
 નિચ ગુરુકુલવાસી હવિઙ્ગ સોસો જબોઽભિહિયં ॥ ૩૪૫૮ ॥
 નાણસ્સ હોદ્ ભાગી થિરતરઓ દસણે ચરિત્તે ય ।
 ધન્ના ગુરુકુલવાસ આવકહાણ ન મુચતિ ॥ ૩૪૫૯ ॥
 ગીયાવાસો રૂદ્ ધમ્મે અણાયયણવજ્જણ ।
 નિગ્ગહો ય કસાયાણ ણય ધીરાણ સાસણ ॥ ૩૪૬૦ ॥
 આવસ્સય પિ નિચ ગુરુપામૂલમ્મિ દેસિય હોદ્ ।
 ધીમુ પિ હિ સવસઓ કારણઓ જદ્ધિસેજ્ઞાણ ॥ ૩૪૬૧ ॥
 એવ ચિય સન્ઘાવસ્સયાદ્ આપુચ્છિઝ્ઞણ કજ્ઞાદ્ ।
 જાણાવિયમામત્તણવણાઓ જેણ સન્ઘેસિં ॥ ૩૪૬૨ ॥
 સામાદયમાદમય મદત્તસહો ય જ તદાર્પણ ।
 તેણાણુવત્તદ્ તઓ કરેમિ મેતે ત્તિ સન્ઘેમુ ॥ ૩૪૬૩ ॥
 કિચ્ચાકિચ્ચ ગુરવો વિદતિ વિણયપદિવત્તિહેઽં ચ ।
 જસ્સાસાદ્ પમોત્તુ તદ્દણાણુચ્છાણ પદિસિદ્ધ ॥ ૩૪૬૪ ॥
 ગુરુવિરહમ્મિ ય ઠવણા ગુરુવણ્ણસોવદસણત્ય ચ ।
 જિણવિરહમ્મિ ધિ જિણવિવસેવણામનણ સફલ ॥ ૩૪૬૫ ॥
 રન્નો વ પરોક્કલ્લસમ્મિ વિ જહ સેવા મત્તદેવ્યાણ વા ।
 તદ્દ ચેર પરોક્કલ્લસ વિ ગુરુણો સેવા વિણયહેઽ ॥ ૩૪૬૬ ॥
 અહવા ગુરુગુણનાણોવઓગઓ ભાવગુરુસમાણ્ણો ।
 જ્ઞ વિણયમૂલધમ્મોવણ્ણસણત્ય જબોઽભિહિય ॥ ૩૪૬૭ ॥
 વિણઓ સાસણે મૂલ વિણીઓ સજઓ મયે ।
 વિણયાઓ વિષ્ણુમુક્કલ્લસ કઓ ધમ્મો કઓ તવો ? ॥ ૩૪૬૮ ॥
 વિણઓવયારમણસ્સ મજ્ઞણા વૂયણા ગુરુજણસ્સ ।
 તિત્થપરાણ ય આણા મુયધમ્મારાહણા કિરિયા ॥ ૩૪૬૯ ॥

ગાથાર્થ - 'વરેમિ મતે' સામાન્ય યોગે પ્રમાણે આ પદથી શિષ્ય શુદ્ધને આમ ત્રણ
 કરે છે આ શુદ્ધનું આમ ત્રણ વચન પ્રથમ કહેલું છે, છતાં ફરી અહીં શાકારણથી કહેવામાં આવે
 છે ? (એમ પૂછવામાં આવે તો) કહીએ છીએ કે-શુદ્ધગણવાસમાં વસતા, એમ શુદ્ધ મહાશ્વ
 કરવાને શુદ્ધ થી શિષ્ય નિત્ય શુદ્ધગણવાસી થાય છે જે માટે કહ્યું છે કે-શુદ્ધગણવાસી જ્ઞાનને
 ભાગી થાય છે, દર્શન અને ચારિત્રમાં અતિશય સ્થિર થાય છે, તેઓને ધન્ય છે, કે જેઓ
 જીવનપર્યં ત્ર શુદ્ધગણવાસ મૂળ નથી, ગીતાર્થ પાસે વાસ, ધર્મમાં રતિ, અનાયતનત્વ,
 વર્જન, અને હયાયતે નિઃશયે ધાર પુરોણ શાશન છે. વળી કાલ્પવૃક્ષાત અન્યવસાતમાં
 શુદ્ધ રહેનારાને આવશ્યક પ્રતિક્રમણ પણ શુદ્ધના ચરણ સમીપે કરવું જોઈએ એમ આમ-
 ત્રણ વચનથી બતાવ્યું છે એજ પ્રમાણે બીજા પણ સર્વ આવશ્યકો શુદ્ધને પૂછીને કરવા-

એમ આમ ત્રણ વચનથી જણાવેલું છે કારણ કે સર્વ આનંદપદોમા સામાયિક આવશ્યક પહેલું છે, અને આ ભાગ ત્રણ પછી તેની આદિમા છે. તેથી કરેમિ મતે ! એ વચન સર્વ આવશ્યકોમા અતુરની છે. વિનયની પ્રાપ્તિ માટે કરવા યોગ્ય કે નહિ કરવાયોગ્ય સર્વ ગુરુમહારાજ જાણ છે, તેથી તેમને પૂજ્યા વિના ઉદ્યાસાદિ મૂકવાને પણ નિષેધ કર્યો છે, જેમ જિનેશ્વરના વિરહમા જિનેશ્વરના બિંબની સેવા અને આમ ત્રણ સદા થાય છે, તેમ ગુરુનો વિરહ હોય ત્યારે ગુરુના ઉપદેશ બતાવવાને ગુરુની સ્થાપના (ની સેવા અને આમ ત્રણ સદા થાય છે) જેમ પ્રેરણ શાસ્ત્ર અથવા મનદેવતાની સેવા સદા થાય છે, તેમ પ્રેરણ એવા ગુરુની સેવા પણ વિનયના હેતુ છે અથવા ગુરુગુરુના જ્ઞાનોપયોગથી વિનય-મૂળ ધર્મનો ઉપદેશ બતાવવાને અહીં ભાનગુરુના સમાદેશ છે જે માટે કહ્યું છે, કે વિનય શાસનમા ધર્મલુ મૂળ છે, બિનિત હોય તે સયમી થાય છે. વિનયથી શુદ્ધિ હોય તેને ધર્મ કયાથી ? અને તપ પણ કયાથી ? વિનયોપચાર મનથી (કરેલી) ગુરુજનની ભજના અને પૂજન, તીર્થકરોની આજ્ઞા-શ્રુતિર્મની આરાધના અને ક્રિયા (સર્વ સદા થાય છે) ૩૪૫૭-થી-૩૪૬૯

અથવા મતે ! એ પદ ગુરુ આમ ત્રણ નહિ પણ આત્મ આમ ત્રણ છે

આયામતનમહવાઽવસેસકિરિયાવિસમગ્રો તં ચ ।

સામાદ્વર્ગકિરિયાનિમાયગ તદુપઓગાઓ ॥ ૩૪૭૦ ॥

ર્વં ચ સન્વકિરિયાઽસવત્તયા તદુવત્તરુર્ણ ચ ।

વક્ત્રાય હોઈ નિસીહિયાદિ કિરિઓવઓગુ વ્વ ॥ ૩૪૭૧ ॥

અહવા જહસમવઓ મદતસદો જિનાઈસક્લીર્ણ ।

આમનળામિધાઈ તસ્સક્લિજ્જે ધિરન્વયયા ॥ ૩૪૭૨ ॥

ગહિય જિનાઈસક મપ તિ તલ્લઙ્ગ-ગોરવ મયાઓ ।

સામાદ્યાદ્યારે પરિહરઓ ત ધિર દોઈ ॥ ૩૪૭૩ ॥

અહવા મત ચ તયં સામદ્ય ચેઈ મતસામદ્ય ।

પત્તમલવલ્લખમેવ મતેસામાદ્ય ત ચ ॥ ૩૪૭૪ ॥

નામાદ્વુદાસત્ય નણુ સો સાવજ્જજોગવિરઈઓ ।

ગમ્મદ્ મળ્લગ્ગ ન જઓ તત્તવિ નામાઈસન્માવો ॥ ૩૪૭૫ ॥

મતસ્સ વ સામદ્ય મતે સામાદ્યં જિનામિહિય ।

ન પરપ્પણીયસામાદ્ય તિ મતેવિસેસળઓ ॥ ૩૪૭૬ ॥

ગાથાર્થ - અથવા અવશેષ ક્રિયાનો ત્યાગ કરવાથી, અને એક સામાયિક ક્રિયાના

નિયામક ભૂત તે પદ સામાયિકના ઉપયોગથી આત્માને આમ ત્રણરૂપ છે. તેથી કરીને જેમ બાહ્ય ક્રિયાના નિયંત્રી અરુપ તર ક્રિયાનો ઉપયોગ કહેવો ગણાય છે, તેમ પડિલેલુનાદિ સર્વ ક્રિયાઓની અનામ ધતાવડે આરુપ ક્રિયામા ઉપયોગ કરનાર આત્માના આમ ત્રણવડે કહેલું છે અથવા મદ્વ શબ્દ જિનાદિ સાક્ષીઓના આમ ત્રણને કહેનાર છે, (જેમકે છે જિનાદિ ભગવન્તો ! હું તમારી સાક્ષીએ સામાયિક કરું છું) તેમની સાક્ષીએ (સામાયિક કરનારને પ્રાપ્તિ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે, કેમકે એ જિનાદિકની સાક્ષીએ સામાયિક મદ્વ

કર્તુ છે, એ વાસનાથી સામાયિકના અતિચારોના ત્યાગ કરતા તેમની લગ્ન, ગૌરવ અને લાયકી તેને તે સામાયિક પ્રત સ્થિર થાય છે. અથવા (હદન્ત સામાયિકનું જ વિશેષ છે કેમકે) હદન્ત એવું જે સામાયિક તે હદન્ત સામાયિક હું કરૂ છું (હલ્યાણુ પ્રાપ્ત કરાવનાર સામાયિક હું કરૂ છું.) હદન્ત સામાયિક શબ્દમાનો એકર અવાક્ષણિક હોવાથી તેના લોપ કર્યો છે. નામસ્થાપનાદિ સામાયિકનો ભેદ જણાવવાને ઉપરોક્ત વિશેષ જણાવ્યું છે (કેમકે તે સામાયિક હલ્યાણુ પ્રાપ્ત કરાવનારા નથી) એ ભેદ સાવધોગની વિરતિથી (સાવળજોગ પચ્ચઆભિ પદોથી) જણાય છે, (કેમકે નામાદિ સામાયિક સાવધોગની વિરતિરૂપ નથી) એમ કહેવામા આવે, તો તેના ઉત્તર દહીએ છીએ કે-તે વચન થાય નથી, કેમકે તેમા પણ (સાવધોગની વિરતિમા પણ) નામસ્થાપનાદિનો સદ્ભાવ છે. અથવા મતે સામાયિક એટલે જિનેન્દરે કહેલું ભગવન્તનું સામાયિક હું કરૂ છું, પણ પદપ્રરૂપિત સામાયિક નથી કરતો, એમ મતે વિશેષણથી સમજવું ૩૪૭૦ થી ૩૪૭૬

કરુણે-ભએ-ય અન્તે એત્રણ પદની વ્યાખ્યા કરી, હવે “સામાયિક” એ થોડા પદની વ્યાખ્યા કરે છે.

રાગ-દોસવિરહિઓ સમો તિ અયળં અયો તિ ગમળં તિ ।

સમગમળં તિ સમાઓ સ ઇવ સામાદ્યં નામ ॥ ૩૪૭૭ ॥

અહ્યા ભવ સમાઈ નિવ્વર્તં તેળ વમ્મય વારિ ।

જં તપ્પઓયળ વા તેળ વ સામાદ્ય નેય ॥ ૩૪૭૮ ॥

અહ્યા સમાઈ સમ્મત્ત નાળ-ચરણાઈ તેમ્મુ તેહિં વા ।

અયળ અઓ સમાઓ સ ઇવ સામાદ્યં નામ ॥ ૩૪૭૯ ॥

અહ્યા સમસ્સ આઓ ગુણાળ લામો તિ જો સમાઓ સો ।

અહ્યા સમાળમાઓ તમ્હા સામાદ્ય નામ ॥ ૩૪૮૦ ॥

અહ્યા સામ મિત્તી તત્થ અઓ તેળ સામાઓ ।

અહ્યા સામસ્સાઓ લામો સામાદ્યં નય ॥ ૩૪૮૧ ॥

સમ્મમઓ વા સમઓ સામાદ્યમ્મયવિદ્ધિમાવાઓ ।

અહ્યા સમ્મમરસાઓ લામો સામાદ્ય હોઈ ॥ ૩૪૮૨ ॥

અહ્યા નિરત્તવિદ્ધિના સામ સમ્મ સમ વ જ તસ્સ ।

ઠકમપ્પપ્પ પયેસળમેયં સામાદ્ય નેય ॥ દાર ॥ ૩૪૮૩ ॥

સમ એટલે રાગ, દ્રેષનો વિગહ, અય એટલે અયન-ગમન સમ તરફ ગમન તે સમાય, અને તેજ સામાયિક છે અથવા સમનો લાભ થવાથી નિવૃત્ત એટલે થએલું તે, અથવા તન્મયતે અથવા તેનું (સમનું) જે પ્રયોજન તે સામાયિક જણવું અથવા સમનો એટલે સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, અને ચારિત્ર, તેને વિષે અથવા તેઓપડે અય એટલે ગમન તે સમાય, તેજ સામાયિક છે. અથવા સમનો આય એટલે શુષ્ણોના જે લાભ તે સમાય. અથવા સમનો આય તે સામાયિક જણવું અથવા સામ એટલે સર્વ જીવોમા મૈત્રી, તેને વિષે અય એટલે ગમન, અથવા તે પડે વર્તન તે સમાય, અથવા સામનો આય એટલે

લાભ તે સામાયિક છે. અથવા સમ્યક્ અથ જોડેલે સાડ વર્તન તે સમય (અહીં ઉભય અકારની) દ્વિધ થવાથી સામાયિક બને છે અથવા સમનો આય જોડેલે લાભ તે સામાયિક છે; અથવા નિકૃષ્ટ વિધિવડે સામ (બીજાને દુઃખ ન કરણુ લે) સમ્યક્ (જ્ઞાનાદિ ત્રયલ પદસ્પર યોગ્યુ તે), અને સમ (આધ્યત્થ વર્તન), તેના બે ધ્રુવ જોડેલે આત્મામા પ્રવેશ તે સામાયિક બજ્યું. ૩૪૭૭-થી-૩૪૮૩

હવે સર્વ શબ્દની વ્યાખ્યા કરે છે.

કિં પુન ત સામદયં સન્વસાવજ્જજોગવિરહં તિ ।

સિયપ્ સ તેણ સન્વો તં સન્વં કદ્ધિહ સન્વં ॥ ૩૪૮૪ ॥

નામં ઠવણાં દવિષ્ આપ્સે ચેવ નિરવસેસં ચ ।

તદ્ સન્વધત્તસન્વં ચ ભાવસન્વં ચ સત્તમયં ॥ ૩૪૮૫॥૧૦૪૯-૩૪૭૧॥

કસિણ દન્વ સન્વ તદ્દેસો ધાં વિવક્ખયામિપઓ ।

દન્વે તદ્દેસમ્મિં ય સન્વાસન્વે ય ચત્તમગો ॥ ૩૪૮૬ ॥

સન્વાસન્વે દન્વે દેસમ્મિં ય નાયમ્મુલિદ્ધન્વ ।

સપુળ્લ દેસોળં પન્વ પન્વેગદેસો ય ॥ દાર ॥ ૩૪૮૭ ॥

આપ્સો ઠવયારો સો બહુતરપ્ પહાળતરપ્ વ્વ ।

દેસે વિ જહા સન્વ મત્તં શુત્ત ગઓ ગામો ॥ દાર ॥ ૩૪૮૮ ॥

દુવિહ ત્તુ નિરવસેસ સન્વાસેસ તદ્દેવરુદેસો ય ।

સન્વાસેસ સન્વે અણિમિસનયણાં જહા દેવા ॥ ૩૪૮૯ ॥

તદ્દેસાપરિસેસ સન્વે અમુરા જહા અસિયવણ્ણા ॥

જહ જોડ્સાલયા વા સન્વે કિર તેલ્લેસાગા ॥ દાર ॥ ૩૪૯૦ ॥

જીવાજીવા સન્વ તં ઘત્તે તેણ સન્વધત્ત તિ ।

સન્વે વ સન્વધત્તાસન્વ જમ્મઓ પર ણજ્ઞ ॥ ૩૪૯૧ ॥

અહ દન્વસન્વમેગદન્વાધાર તિ ભિન્નપલ્લેહિં ।

પગાળેગાધારોવયારમેણ ચાદેસં ॥ ૩૪૯૨ ॥

ભિન્નમસેસ જમિહેગજાડ્ધિસય તિ સવધત્તાઓ ।

મિજ્ઞા ય સવધત્તા સવાધાર તિ સન્વેહિં ॥ ॥ દાર ॥ ૩૪૯૩ ॥

કમ્મોદયસ્સમાવો સન્વો અમુહો મુહો ય ઓદ્ધઓ ।

મોહોવસમસહાવો સવો ડયસામિઓ માવો ॥ ૩૪૯૪ ॥

કમ્મવલ્લયસ્સહાવો સ્વઙ્ગઓ સન્વો ય મીસઓ મીસો ।

અહ સવદ્ધપરિણ્ણવો પરિણામિઓ સન્વો ॥ ૩૪૯૫ ॥

અહિગયમસેસસન્વ વિસેસઓ સેસય જદ્ધાજોગં ।

ગરહિયમવજ્જમુત્તં પાવ સહ તેણ સાવજ્જં ॥ ૩૪૯૬ ॥

ગાથાર્થ તે સામાયિક એટલે શું ? સર્વ સાધયોગની વિરતિ તે (સામાયિક) છ ધાતુને ઔણદિક ષ પ્રત્યય લગાડવાથી સર્વ શબ્દ બને છે, તે સર્વ વસ્તુ અથવા છે, એ ‘સર્વ’ કેટલા પ્રકારનું છે ? (એમ પૂછવામા આવે તો) નામ સર્વ, સ્થાપના સર્વ, દ્રવ્ય સર્વ આદેશ સર્વ, નિરવરોધ સર્વ, સર્વધર્મસર્વ અને સાતમું ભાવ સવ. (એમ સાત પ્રકારે સર્વ છે, તેમા નામ, સ્થાપના સવ સુગમ છે, અને જ્ઞ-ભવ્ય શરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય સર્વનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે) અગુલી આદિ દ્રવ્ય અથવા તેના એક દેશ સ પૂર્ણ વિવક્ષાવડે કહેવામા આવે, ત્યારે સર્વ કહેવાય છે અને અગુની તથા તેના એક દેશને અપરિપૂર્ણ વિવક્ષાથી કહેવામા આવે, ત્યારે ‘અસર્વ’ કહેવાય છે. એ પ્રમાણે દ્રવ્યમા અને તેના દેશમા સર્વસર્વના આર ભાગા થાય છે. જેમકે, સ પૂર્ણ અગુલી દ્રવ્ય, દ્રવ્ય કહેવાય છે, તેનાજ એક દેશ તે અસર્વ દ્રવ્ય કહેવાય છે, સ પૂર્ણ દ્રવ્ય દેશ સર્વ કહેવાય છે, અને પર્વતો એક દેશ તે દેશ અસન કહેવાય છે (એ પ્રમાણે દ્રવ્ય સર્વનું સ્વરૂપ જાણવું.) આદેશ એટલે ઉપચાર તે ઉપચાર બહુ પ્રકારમા, મુખ્યતામા અને દેશમા પણ સર્વપણે પ્રવતે છે, જેમકે ઘડણ કરેલા ભોજનમાથી ઘણે ભાગે ખાધું હોય, અને કેટલુંક અવરોધ હોય, તે “આણે સર્વ ભોજન ખાધું” એમ કહેવાય છે મુખ્ય પુરૂષોમાથી કેટલાક ગયા હોય અને કેટલાક રહ્યા હોય ત્યારે “ સર્વ ગયા ગયા” એમ કહેવાય છે, (એ પ્રમાણે આદેશ સર્વ જાણવું.) નિરવરોધ સર્વ બે પ્રકારે છે, મર્વ વસ્તુ નિરવરોધ અને તદેશ નિરવરોધ, જેમકે સર્વે દેવો અનિમેષ નયનવાળા છે. (અહીં બરાબરે દેવોમા અનિમેષપણ છે, કોઈપણ દેવોમા અનિમેષપણ નથી તેથી તે) મર્વ નિરવરોધ કહેવાય તથા જેમકે, સર્વે અમુરો કૃષ્ણ વર્ણવાળા છે, અથવા જેમ સર્વ જ્યોતિષિ દેવો તેજો સેરવાવાળા છે (અહીં અમુરો અને જ્યોતિષિ દેવો સર્વ દેવોના એક દેશમા છે, તે દેશમા યથામજ્ય કૃષ્ણવર્ણ અને તેજોસેરવા છે, તેથી) તે કરેકે કલ નિરવરોધ કહેવાય આ જગતમા જે કંઈ છે, તે સર્વ જગત અને અજગત છે, તેને જે કારણથી ધારી રાખે છે તે કારણથી તે સર્વધર્મા કહેવાય છે, અહીં સવ જગતસ્વરૂપ વ્યક્ષા તે સર્વધર્મા સર્વ કહેવાય છે, કેમકે એ જગત્ત્વ શિનાય જગતમા બીજું કંઈ છેજ નહિ. (દ્રવ્ય સર્વોદિતો પરસ્પર રો ભે. છે ? એમ પૂછવામા આવે તો) દ્રવ્ય સર્વ એક દ્રવ્યાધારવાળું છે તેથી બીજા સવની ભિન્ન છે. આદેશ સર્વ એ—અનેક દ્રવ્યાધારવાળું હોવાથી ઉપ-ચારભેદે બીજાઓથી ભિન્ન છે, અથવા સવ એ જગતીય વિરધવાળું હોવાથી બીજાઓથી અન્ય છે અને સર્વધર્માસર્વ, સર્વ વસ્તુના આધારભૂત હોવાથી પૂર્વના બધા સર્વથી ભિન્ન છે શુભાગુભ કર્મના ઉદયનો સ્વભાવ તે ઔણદિક ભાવ સર્વ, ઓહોપશમ સ્વભાવ તે ઔપશામિક ભાવ સર્વ, કર્મકાય સ્વભાવ તે ક્ષાયિક ભાવ સર્વ, કર્મનો ક્ષયો પશમ ભાવ તે મિશ્ર ભાવ સર્વ, અને સર્વ દ્રવ્યની પરિણતિરૂપ તે પારિણામિક ભાવ સર્વ કહેવાય છે. (અહીં “ સર્વ સાવધ યોગનો ત્યાગ કરે છું ” એ સંબધમા, સસેવર સર્વમાથી, વિરોધ કરીને નિરવરોધ સર્વ અધિકૃત છે, બાકીના છ સર્વ યથાચોગ્ય જ્યાં ઘટે ત્યાં યોજવા. (હવે “ સાવધ” પદની વ્યાખ્યા કરે છે) ગર્હિત, ભવ્ય જે હોય, તે અવધ કહેવાય તે અવધ એટલે પાપ તે પાપવડે જે સહિત હોય, તે સાવધ કહેવાય ૩૪૮૪-થી ૩૪૯૬

હવે બીજા પ્રકારે “સાવધ” શબ્દની તથા ‘યોગ’ શબ્દની વ્યાખ્યા કરે છે

અદ્યેહ વજ્રણિજ્ઞ વજ્ર પાવ નિ સહસકારસ્સ ।

દિગ્વત્તાદેસાઓ સહ વજ્જેણ તિ સાવજ્જં

॥ ૩૪૯૭ ॥

જોગો જોયણમાયકિરિયા સમાધાણમાયવાતારો ।

જીવેણ જુજ્જણ વા જઓ સમાહિજ્જણ સો તિ ॥ ૩૪૯૮ ॥

જં તેણ જુજ્જણ વા સ કમ્મણા જં ચ જુજ્જણ તમ્મિ ।

તો જોગો સો ય મઓ તિવિહો કાયાફવાતારો ॥ ૩૪૨૯ ॥

સઘ્વો સાવજ્જો તિ ય જોગો સપ્પજ્જણ તય સઘ્વં ।

સાયજ્ઞં જોગં તિ ય પચ્ચક્ખામિ તિ વજ્જેમિ ॥ ૩૫૦૦ ॥

પડિસેહો પડિસેહો અક્ખાણં સ્વાવણામ્મિહાણં વા ।

પડિસેહસ્સક્ખાણ પચ્ચક્ખાણં નિવિત્તિ તિ ॥ ૩૫૦૧ ॥

ગાથાર્થ—અહીં વર્ણવા યોગ્ય-તજવા યોગ્ય જે વર્ણ્ય તે વર્ણ્ય એટલે પાપ કહેવાય. તે વર્ણ્યસંહિત જે હોય તે સનર્ણ્ય, સહસાષ્ટના સકારનો દીર્ઘ આદેશ કરવાથી સાવર્ણ્ય-સાવધ થાય. જોડતુ તે યોગ, અથવા આત્માનું ચલનાટિ ક્રિયા સાથે સમ્યક્ પ્રકારે જોડાતુ તે યોગ. (સકર્મક આત્માનો વ્યાપાર) અથવા છત્ર સાથે જોડાય, યા સબધ કરાય તે યોગ, કેમકે આત્મા તે કર્મ માથે જોડાય છે, તેથી તે યોગ કહેવાય. તે યોગ છતે આત્મા કર્મ માથે જોડાય, માટે તે યોગ કહેવાય તે યોગ કયિકાદિ વ્યાપારરૂપ એટલે મન વચ અને કાય એ ત્રણ પ્રકારે માનેલો છે. સર્વ-સાવધ અને યોગ એ ત્રણે પદનો હવે સબધ થોડાએ છીએ. તે સર્વ સાવધ યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરે છું, એટલે ત્યાગ કરે છું. પ્રતિ શબ્દ નિષેધ અર્થમાં છે, અને આખ્યાન શબ્દ ખ્યાપના અથવા આદરથી કહેવારૂપમાં છે, તેથી પ્રતિષેધનું આખ્યાન, તે પ્રત્યાખ્યાન એટલે નિવૃત્તિ. ૩૪૯૬ થી ૩૫૦૧

હવે શેઠપૂર્વક પ્રત્યાખ્યાનનું કથન કરે છે.

નામં ઠવણા દવિણ અદિત્થપીડિસેહમાવઓ ત ચ ।

નામાભિહાણમુત્ત ઠવણાગારક્ખનિસ્સેવો ॥ ૩૫૦૨ ॥

દવ્યસ્સ વ દવણ વ દવબ્બ્યસ્સ દવહેવ વા ।

દઘં વ્પચ્ચક્ખાણ નિણ્હાણં વ સઘ પિ ॥ ૩૫૦૩ ॥

મિસ્સવરણમહ્છા પડિસેહો રોગિણો કિરિયાણ ।

સિદ્ધ પચ્ચક્ખાઓ જહ રોગી સવવેજ્જેહિ ॥ ૩૫૦૪ ॥

માવસ્સ માવઓ માવહેવમહ માવ પપ વામિમય ।

પચ્ચક્ખાણ દુવિહ ત મુયમિહ નોમુય ચેવ ॥ ૩૫૦૫ ॥

પુવ નોપુવ્વમુય પચ્ચક્ખાણ તિ પુવમુયમુત્તં ।

આરંપચ્ચક્ખાણાણ્ય ચ નોપુવ્વમુયમુત્ત ॥ ૩૫૦૬ ॥

નોમુયપચ્ચક્ખાણં મૂલુત્તરણુણવિહાણઓ દુવિહં ।

સઘ્વે દેસે ય મય રૂહ સઘ્વં સઘ્વસહાઓ ॥ દાર ॥ ૩૫૦૭ ॥ [૪૨૪૦]

ગાથાર્થ—નામ પ્રત્યાખ્યાન-સ્થાપના પ્રત્યાખ્યાન-દ્રવ્ય પ્રત્યાખ્યાન-અદિત્થ પ્રત્યાખ્યાન-પ્રતિષેધ પ્રત્યાખ્યાન-અને યોગ પ્રત્યાખ્યાન (એમ ૭ પ્રકારે પ્રત્યાખ્યાન છે.) તેમાં

“પ્રત્યાખ્યાન” એવું જે નામ, તે નામ પ્રત્યાખ્યાન. આકાર અથવા અક્ષાદિમા નિર્દેષ તે સ્થાપના પ્રત્યાખ્યાન સચિતાદિ દ્રવ્યનું અથવા દ્રવ્યોનું જે પ્રત્યાખ્યાન તે, દ્રવ્યભૂતનું (ભાવરહિત અલબ્ધ છત્રનું) જે પ્રત્યાખ્યાન તે, તેમજ દ્રવ્યને માટે જે પ્રત્યાખ્યાન કરાય તે. નિનદવાદિકનું જે પ્રત્યાખ્યાન, તે સર્વ દ્રવ્ય પ્રત્યાખ્યાન છે. વિદ્યાયગ્ને વિદ્યા ન દેવી તે અદિત્યા પ્રત્યાખ્યાન અસાધ્ય રોગીની પેઠે કિયાનો નિવેધ તે પ્રતિવેધ પ્રત્યાખ્યાન લોકમા પણ આ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે ‘સર્વ વેદોએ આ રોગીનો પ્રતિવેધ કર્યો છે,’ (આ સ્થળે નિર્ચુક્રિતામાં કયાકક નિર્વિધયાસાપનરૂપ ક્ષેત્ર પ્રત્યાખ્યાન કહેલું જણાય છે) ભાવનું (સાવધયોગના પરિણામનું) પ્રત્યાખ્યાન તે, તથા ભાવથી (શુભ પરિણામ ઉત્પન્ન થવાથી) કરેલું પ્રત્યાખ્યાન તે, તેમજ ભાવ-હેતુક (સર્વ ક્રમનો ક્ષય કરવા માટે કરેલું) પ્રત્યાખ્યાન તે, અને (સાવધયોગની વિરતિવશાત) ભાવરૂપ પ્રત્યાખ્યાન તે ભાવ પ્રત્યાખ્યાન માનેલું છે. એ ભાવ પ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારે છે. સુતભાવ પ્રત્યાખ્યાન અને નોનુતભાવ પ્રત્યાખ્યાન. સુતભાવ પ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારે છે પૂર્વસુતપ્રત્યાખ્યાન અને નોપૂર્વસુતપ્રત્યાખ્યાન તેમા પ્રત્યાખ્યાન નામનું તવમ્ પૂર્વ, તે પૂર્વસુતપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે, અને આતુર પ્રત્યાખ્યાનાદિકૃત (પૂર્વગત બાહ્યકોવાથી) તે નોપૂર્વસુતપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે તથા સુતનિવેધરૂપ નોનુતપ્રત્યાખ્યાન, તે પણ મૂલોત્તર ભેદે બે પ્રકારે છે. અહીં સર્વ શબ્દથી તે દરેક અને દશથી એમ બેમે ભેદ માનેલું છે ૩૫૦૨ થી ૩૫૦૭

હવે “યાગજીવયા” એ પદની વ્યાખ્યા કરે છે.

જીવ તિ જીવણ પાણધારણ જીવિય તિ પજ્જાઓ ।
 ગહિય ન જીવદંબ ગહિય વા પજ્જવવિસિદ્ધ ॥ ૩૫૦૮ ॥
 ફહરા જીવજીવ તિ જીવદંબગહણે મયસ્સાવિ ।
 પચ્ચસ્થાણ પાવદ્ ગહિયમઓ જીવિય ત ચ ॥ ૩૫૦૯ ॥
 નામ ટવળા દવિણ્ ઓહે મર તંમવે ય મોગે ય ।
 સજમ-જસમ ડસજમજીવિયમિદ્ તલ્લિભાગોડ્ય ॥ ૩૫૧૦ ॥
 દલ્લે હિરણ્-એસજ્જ-મત્ત પુત્તાઈ જીવિયનિમિત્ત ।
 જં દલ્લજીવિય ત દલ્લસ્સ વ જીવિયમત્તયા ॥ દાર ॥ ૩૫૧૧ ॥
 આરયસદલ્લતયા સામન્ન પાણધારણમિહોદો ।
 મવજીવિય ચરદ્દા નેરદ્દ્યાઈણ જાવત્થા ॥ ૩૫૧૨ ॥
 તંમ્મ જીવિયમોરાલિયાણ જ તંમ્મવોવવન્નાણ ।
 ચલ્લદ્દાઈણ મોગજીવિય સુરવરાણ ચ ॥ ૩૫૧૩ ॥
 સજમજીવિયમિસીર્ણ અસજમજીવિયમવિરયાણ ।
 જસજીવિય જસોનામઓ જિનાઈણ ઓગમ્મિ ॥ ૩૫૧૪ ॥
 નરમવજીવિયમહિગય વિસેસઓ, સેસય જહાજોગ ।
 જાવજીવામિ તયં વા પચ્ચસ્થામિ સાવજ્ઞ ॥ ૩૫૧૫ ॥

‘ગાથાર્થ’ - (ચાવજીવન પર્યંત સર્વ સાવજ યોગનો ત્યાગ કરે છુ, એવો અર્થ અહીં છે તેમાં) એવ એટલે જીવન-પ્રાણ ધારણ-અને જીવિત એ તેના પર્વાય શબ્દો છે. (અહીં જીવ શબ્દથી) જીવ દ્રવ્ય નથી ગ્રહણ કર્યું, (કેમકે તેથી વશ્યમાણ દોષો પ્રાપ્ત થાય છે) જીવદ્રવ્ય ગ્રહણ કર્યું હોય, તો પણ તે આ જીવ જીવિતપર્વાય વિશિષ્ટ ગ્રહણ કર્યું છે (આ જીવના જીવન પર્યંત પ્રત્યાખ્યાન કરે છુ, એમ સમજવું, આ જીવન જીવન પૂર્ણ થયા પછી નહીં.) અન્યથા “ચાવજીવન” શબ્દથી જીવ દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવામાં આવે, તો મરણ પામ્યા પછી પણ પ્રત્યાખ્યાન પ્રાપ્ત થાય, (કેમકે અવિશિષ્ટ જીવ દ્રવ્ય મર્વદા વિદ્યમાન હોય છે) આ કારણથી ‘જીવ’ શબ્દનો ‘જીવિત’ ગ્રહણ કર્યું છે, અને તે જીવિત નામ જીવિત સ્થાપના જીવિત, દ્રવ્યજીવિત, આત્મજીવિત, જીવજીવિત, તદ્ભવજીવિત, ભોગજીવિત, સયમજીવિત, યશોજીવિત, અને અસયમજીવિત, એમ તેના (૬૬) ભેદો નામ-સ્થાપના જીવિત મુગમ છે) દ્રવ્યજીવિતનો વિચાર કરતા, જે હિરણ્ય-લેષભ્ય-ભક્ત પુત્ર આદિ જીવિતના નિમિત્ત અથવા ઉપકારક છે, તે દ્રવ્યજીવિત કહેવાય અથવા (પાણે જીવે છે, વિષ જીવે છે, અખરખ જીવે છે, લોક જીવે છે, પણ હજી મૃત્યુ નહીં પામ્યું, ધંત્યાદિ કહેવાય છે) જે દ્રવ્યની જીવિત અવસ્થા તે દ્રવ્યજીવિત કહેવાય છે આપુ દ્રવ્યની સત્તા પડે જીવત પ્રાણ ધારણરૂપ સામાન્ય જીવન તે આજીવિત, સસાગમાં અવસ્થિતિના હિતુભૂત જીવિત તે જીવજીવિત એ જીવજીવિત નારંગદિની અવસ્થારૂપ ચાર પ્રકારે છે વાર વાર અમૂક તેજ જીવમાં ઉત્પન્ન થનારા આદારિક શરીરનાળા જીવોને જીવન તે તદ્ભવજીવિત કહેવાય અને ચક્રવર્તિ તથા દેવોને જીવિત તે ભોગજીવિત કહેવાય મુનિયોને જીવન તે સયમજીવિત અવિરતિઓને જીવિત તે અમયમજીવિત લોકમાં યશોનામદર્શના ઉદ્યથી જિતાદિકર જીવન તે યશોજીવિત કહેવાય અહીં વિશેષ કરીને જીવજીવિત નરભવ જીવિત અધિકૃત છે આકીના જીવિત યથાસ જીવ થોળ લેના (મનુષ્યની આવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે) જ્યાંમુધી આ નરભવનો જીવ, ત્યાંમુધી સાવજ યોગનો ત્યાગ કરે છુ ૩૫૦૮ થી ૩૫૧૫

હવે ચાવત્ શબ્દનો અર્થ કરે છે

જાવદય પરિમાણે મજ્ઞાયાણ્ડવારણે વેદ ।

જાવજીવ જીવનપરિમાણ જતિય મે ત્તિ ॥ દાર ॥ ૩૬૧૬ ॥

જાવજીવમિહારેણ મરણમજ્ઞાયત્રો ન તક્કાલ ।

અવધારણે ત્રિ જાવજીવણમેદેહ ન ઓ પરત્રો ॥ ૩૬૧૭ ॥

જાવજીવ પત્તે જાવજીવણ લિગવચ્ચામો ।

મારણ્ણવચ્ચઓ વા જા જાવજીવણ તાણ ॥ ૩૬૧૮ ॥

જાવજીવતયાઈ જાવજીવણ વણલોવાઓ ।

જાવજીવો જીસે જાવજીવણવા સા વ ॥ ૩૬૧૯ ॥

ફા પુણ સા સમજ્ઞહ પચ્ચસ્થાણકિરિયા તયા સન્ન ।

જાવજીવણ અહ પચ્ચસ્થામિત્તિ સાવજ્ઞ ॥ ૩૬૨૦ ॥

જીવણમહવા જીસા જાવજીવણ પુરા વ સા નેયા ।

તાણ પાયવવણે જાવજીવણ તદ્દણ્ય ॥ ૩૬૨૧ ॥

માધાર્થ — આ ચાવત શબ્દ અહીં ત્રણ અર્થમાં છે પરિભાષ, મર્યાદા અને અવધારણ. જેમકે ચાવજીવ એટલે જ્યાં મુઘી આ લાવના જીવનનું પરિભાષ હોય ત્યાં મુઘી સાવધ થોગનો ત્યાગ કરે છે (આ પરિભાષ અર્થમાં) તથા ચાવજીવ એટલે મરણની મર્યાદા પર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, પણ તેજ ગ્રહણમાં મુઘી નહિ (આ મર્યાદા અર્થમાં સમજવું). અને અવધારણ અર્થમાં ચાવજીવ એટલે જ્યાંમુઘી આ લાવનું જીવન હોય ત્યાં મુઘીજ તે પછી નહિ (જેમકે દેવારિ અવરથામાં અવિરતપણાને લીધે પ્રત્યાખ્યાનનો ભાગ થાય વળી જીવન પૂર્ણ થયા પછી પ્રત્યાખ્યાન છુટ્ટ એમ પણ ન કરવું, જેમકે એથી ભોગની આશ સાનો દોષ પ્રાપ્ત થાય) ઉપરોક્ત ત્રણે “ચાવજીવ” નિર્દેશ પ્રાપ્ત થયે છતાં “ચાવજીવયા” એવો નિર્દેશ શા માટે કર્યો? (એમ પૂછવામાં આવે તો તે માત્ર) લિંગનોજ વ્યત્યય (ફેરફાર) છે અથવા “ચાવજીવ” શબ્દને લાવ પ્રત્યય લગાડવાથી “ચાવજીવતા” શબ્દ બને છે, (તેથી ચાવજીવપણે હું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે એમ સમજવું) “ચાવજીવતા” નિર્દેશ થયા છતાં “ચાવજીવયા” એમ જે કહ્યું છે તે તકરાર વર્જનો લોપ થવાથી સમજવું અથવા જે અવરથામાં જ્યાં મુઘીનું જીવન હોય, તે ચાવજીવયા કહેવાય તે વડે જ્યાંમુઘી પ્રત્યાખ્યાન કરાય, તે “ચાવજીવયા” કહેવાય ઉપરોક્ત અર્થમાં તે ક’ ક્રિયાનો સબધ કરાય છે? (એમ પૂછવામાં આવે તો) તેની સાથે તે ચાવજીવયા પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાનો સબધ કરાય છે. એટલે કે ચાવજીવિતપણે સર્વ માવધથોગનું હું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે અથવા જીવન તે જના, જ્યાંમુઘી જીવન હોય તે ચાવજીવયા (સ્ત્રીલિંગ) (અહીં પણ પૂર્વની પેઠે પરિભાષાદિ ત્રણ અર્થમાં ચાવત શબ્દની સાથે જવા શબ્દ જોવો) પ્રાપ્ત વસ્તુમાં પર્યન્તે અક્ષર હોવાથી “ચાવજીવયા” એ તૃતીયા સમજવી. ૩૫૧૬-થી-૩૫૨૧

હવે “ ત્રિવિધ ત્રિવિધે ” એ પદની વ્યાખ્યા કરે છે

पञ्चनखामी त्ति मओ उत्तमपुरिसेवणओ कत्ता ॥

तिनि विहा जरस तओ तिविहो जोगो मओऽहिकओ ॥३५२२॥

त तिमिह विद्याए पञ्चवखेयमिह कम्मभावाओ ।

तिष्ण मिठा जस्स तय तिविह तिविहेण तेण ति ॥ ३५२३ ॥

तेणेति साहकतम करण तइयाभिहाणओऽभिहिय ।

केण तिविहेण भणिए मणेण वायाए काएणे ॥ ३५२४ ॥

મળળ થ મળ્ણણ વાડળેળ મળો દઘઓ મય ત ચ ।

तत्तज्जीगपुगलमय भावमणौ भण्णए मता ॥ ३५२५ ॥

वयण वयुच्चए वाणए त्ति वायत्ति दद्वओ सा य ।

तज्जोगपोगला जे गहिया तप्परिण्या भाणे ॥ ३५२६ ॥

जीवस्स निवासाओ पोगलचयओ य सरणधम्माओ ।

काओऽवयवसमाहाणओ य सो दह भावमओ ॥ ३५२७ ॥

તડજોગપોગલા જે મુકા ચ પઝોગપરિણયા જાવ ।

સો હોઈ દલકાઓ ચઢા પુણ ભાવઓ કાઓ ॥ ૩૫૨૮ ॥

તેણ ત્રિવિદેહ મનસા વાયા કાણ કિં તવ ત્રિવિદ્ ।

પુવાહિકયં જોગં ન કરેમિચ્છાદ સાવજ્ઞ

॥ ૩૫૨૯ ॥

ગાથાર્થ પચ્ચક્ષામિ-પ્રત્યાખ્યાન કરે છું, એ ઉત્તમ પુરૂષ એક વચનથી અહીં કર્તા માનેલ છે. ત્રણ છે પ્રકાર જેના, તે (મન-વચન-કાયાના વ્યાપારરૂપ) ત્રિવિદયોગ અહીં અધિકૃત માનવા એ ત્રિવિદયોગ અહીં કર્માભાવથી બીજી વિભક્તિનડે પ્રત્યાખ્યાન કરવા યોગ્ય છે તથા ત્રણ છે પ્રકાર જેના તે ત્રિવિદ કરણ તે વડે એટલે ત્રિવિદ કરણનડે પ્રત્યાખ્યાન કરે છું તેન શબ્દનડે તૃતીયા વિભક્તિ કહેનથી અહીં આગતમંદરણ માન્યુ છે કયા વિવિદ કરણનડે? (એમ પૂછવામા આવે તો) મન-વચન અને કાયાનડે (એ ત્રિવિદ કરણથી હું પ્રત્યાખ્યાન કરે છું) મનન કરતુ તે મન, અથવા જે વડે મનન કરાય તે મન. તે મન દ્રવ્યથી તદ્દયોગ્ય પુરુગણમય ૩, અને ભાવ મન તે મન્તા (૨૪) છે વચન તે વાણી, અથવા જે વડે બોલાય તે વાણી તે નાણીદ્રવ્યથી ભાષા વર્ગજ્ઞાનાથી મહુજુ કરેલા પુરુગણો જાણવા અને ભાષાપણે પરિણામ પામીને બોલાતા પુરુગણો તે ભાવનાણી જાણવી જીવના નિવાસથી, પુરુગણના અપચયથી નિરાશજુ સ્વભાવવાળુ હોનાથી અને મસ્ત-કાંઈ અવયવોને અમ્યદ્ પ્રકાર ધાગજુ કરતુ હોવાથી 'કાય' કહેવાય છે, તે દ્રવ્યકાય અને ભાવકાય એમ બે પ્રકારે છે તેમા જે આદારિકાંઈ શરીરને યોગ્ય વર્ગ જાગિત પુરુગણો તે તથા યાવન પ્રયોગ પરિણામ મહુજુ કળીને મૂકેલા પુરુગણો તે દ્રવ્યકાય છે, અને જે જીવ મારે આદારિકાંઈ શરીરપણે બદલ હોય તે ભાવકાય છે, એ ત્રિવિદ મન-વચન અને કાયારૂપ કરણનડે, તે પૂર મધિકૃત ત્રિવિદ આનંદયોગ હું નહિ કરે, કરાવુ, અને બીજા કરનારને નહિ વખાણુ ૩૫૨૯ થી ૩૫૨૯.

હવે બીજી ગીતે ઉપરોક્ત કરણ તથા યોગનો સબધ જણાવે છે.

પુવ વ જમુદ્વિદ્ધ ત્રિવિદ્ ત્રિવિદેહ તત્થ કરણસ્સ ।

ત્રિવિદ્તત્તણ ત્રિપરિય મણેણ વાયાણ કાણં ॥ ૩૫૩૦ ॥

ત્રિવિદમયાણ જોગં પચ્ચક્લેયમણુમાસણ સુત ।

કિં પુણસ્કમિક્કણ જોગ કરણમ્સ નિહંસો ? ॥ ૩૫૩૧ ॥

તો ન જદ્દુદેસં ત્થિય નિદેસો મણ્ણણ નિસામેદિ ।

જોગસ્સ કરણતત્તોવદરિસણત્થ વિવક્કામો ॥ ૩૫૩૨ ॥

દેસિયમેવ જોગો કરણવસો નિયમમ્પહાણો ચિ ।

તત્તમાયે માવાઓ તદ્દમાને વપ્પમાનાઓ ॥ ૩૫૩૩ ॥

તસ્સ તદ્દાનારાઓ તત્કારણઓ ય તપ્પરિણ્દઓ ।

પરિણતુરણત્થતરમાવાઓ કરણમેવ તઓ ॥ ૩૫૩૪ ॥

एतो द्विय जीवस्स वि तम्पयया करण-जोगपरिणामा ।

गम्मइ नयंतराओ कयाइ, समए जओऽभिहिंयं ॥ ૩૫૩૫ ॥

આયા એવ અહિંસા આયા હિંસ તિ નિચ્છઓ ઇસ ।

જો હોઈ અપ્પમત્તો અહિંસઓ, હિંસઓ ઇયરો ॥ ૩૫૩૬ ॥

આદેગત્તે કત્તા કર્મ્મ કરણ તિ કો વિભાળોડય ।

મળ્ણઙ્ પજ્જાયતરવિસેસણાઓ ન દોસો ત્તિ ॥ ૩૬૩૭ ॥

એકે પિ સચ્ચકારગપરિણામાણન્નમાવયામેહ ।

નાયા નાણાણ્ણો જહ વિણ્ણેયાડપરિણામ ॥ ૩૬૩૮ ॥

સ ય સાવજ્જો જોગો હિંસાઈઓ તય સયં સઘ્વ ।

ન કરેમિ ન કારેમિ ય ન યાણુજાણે કરતપિ ॥ ૩૬૩૯ ॥

ગાથાર્થ —પૂર્વે જે “ત્રિવિધ ત્રિવિધે કહ્યું છે” તેમા કરણના ત્રણ ભેદ મન-વચન-તે ક્રિયાવડે સૂત્રથી જ કહેલા છે. અને હવે તો પ્રત્યાખ્યાન કરવા યોગ્ય ત્રિવિધ યોગના સૂત્રવડે વ્યાખ્યાન કરે છે. (નહિ કરે, નહિ કરાવુ, અને બીજા કરનારાને નહીં અનુમોદ) જે એમ હોય, તો પ્રથમ યોગ કહ્યા સિવાય કરણનો નિર્દેશ શામાટે કર્યો ? (એમ પૂછવામા આવે,) તો જેમ ઉદ્દેશ છે તેમ નિર્દેશ નથી કર્યો. તેનો ઉત્તર કહીએ છીએ તે સાક્ષણ અહીં યોગની કરણ પરાધીનતા બતાવવા માટે એવો વ્યત્કય (ફેરફાર) કર્યો છે. સૂત્રકારે પણ એમજ કહ્યું છે, કે વ્યાપાર રૂપ યોગ તે મન વિગેરે કરણને વ્યાધીન છે કરણ હોય તો યોગ હોય, અને કરણ ન હોય તો યોગ પણ ન હોય, તેથી તે અવશ્ય અપ્રધાન છે તે યોગના મન વિગેરે કરણ વ્યાધાર છે તેના કારણ છે, તત્પરિણતિ રૂપ છે, અને કરણથી અનર્થાન્તરભૂત છે, તેથી તે કરણજ યોગ છે. એજ કરણથી નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ કદાચિત્ કરણ અને યોગરૂપ પારણામ-સ્વભાવથી છવની પણ તન્મયતા જણાય છે. જે માટે સિદ્ધાન્તમા કહ્યું છે કે-આ આત્માજ નિશ્ચયનયના અભિપ્રાયે મન વિગેરે કરણવડે અહિં સા છે, અને આત્માજ હિંસા છે જે અપ્રમત છે તે અહિં સક છે, અને ધત-પ્રમત તે હિંસક છે. જે એ પ્રમાણે એકતા હોય, તો કર્તા-કર્મ-અને કરણનો ભેદ કયા રહ્યો ? (એમ કહેવામા આવે, તો) તેનો ઉત્તર કહીએ છીએ કે એક કર્તા આત્માજ કર્મ-કરણાદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ થાય છે, તેથી તે દોષ નથી. એકજ વસ્તુ સર્વ કારક પરિણામરૂપ લિપ્ત લિપ્ત રૂપને પામે છે જેમ જ્ઞાનથી અનન્ય એવો આત્મા વિશેષાદિ પરિણામને લીધે કર્તા-કર્મ-અને કરણ રૂપતા પામે છે, તેમ અહીં પણ જાણવું. હિંસાદિરૂપ સાવધયોગ છે, તે સર્વ સાવધયોગ હું નહિ કરે, ન કરાવું અને બીજા કરનારાઓને ન અનુમોદું.

હવે યતિ અને શૃહસ્થના પ્રત્યાખ્યાનનો ભેદ જણાવે છે.

કરણતિગેજેકેક કાલતિગે તિયણરૂપત્તિયમિસીળ ।

સઘ્વ તિ જઓ વિકય સીયાલસય પુણ મિહીણ ॥ ૩૬૪૦ ॥

ગાથાર્થ —એકેક યોગને ત્રણ કરણ સાથે ગુણર્તા ત્રણે કાળ સ ય ધી પ્રત્યાખ્યાનના સત્તાવીસ ભાગા મુનિઓને થાય; કેમકે “ સર્વ સાવધયોગનું હું પ્રત્યાખ્યાન કરે છું, જે પ્રમાણે તેમણે પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કર્યું છે, અને શૃહસ્થોને એકસો મુડતાલીસ ભાગા પન્નયખ્યાણના થાય ૩૫૪૦

“ત્રિવિધ ત્રિવિધે” સર્વ સાવધ યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરતા, સાધુને સત્તાવીસ ભાગા થાય, તે આ પ્રમાણે મન-વચન-ક્રિયાવડે પોતે સર્વ સાવધયોગ ન કરે, બીજાપાસે ન કરાવે અને કરનારાને ન અનુમોદે આ પ્રમાણે વર્તમાન કાળ સ ય ધી નવ ભાગા, ભૂતકાળ સ ય ધી નવ ભાગા અને ભવિષ્ય કાળ સ ય ધી નવ ભાગા સર્વ મળી સત્તાવીસ ભાગા થાય.

શુદ્ધથને એકસો મુઠાલીસ ભાગા થય, તે આ પ્રમાણે મન-વચન-કાયાવડે સા-
વધથેના પોતે ન કરે, ન કરાવે, બીજા કરનારાને ન અનુમોદિ ૧ મન-વચનવડે ન કરે,
ન કરાવે, ન અનુમોદિ. ૨ મન અને કાયાવડે ન કરે-ન કરાવે-ન અનુમોદિ ૩ વચન અને
કાયાવડે ન કરે, ન કરાવે, ન અનુમોદિ. ૪ મનવડે ન કરે ન કરાવે-ન અનુમોદિ ૫ વચન-
વડે ન કરે-ન કરાવે-ન અનુમોદિ ૬ કાયાવડે ન કરે-ન કરાવે-ન અનુમોદિ ૭ મન-વચન-
કાયાવડે ન કરે ન કરાવે ૮ મન-વચન-કાયાવડે ન કરે, ન અનુમોદિ ૯ મન વચન-કાયાવડે
ન કરાવે, ન અનુમોદિ ૧૦ મન-વચનવડે ન કરે, ન કરાવે, ૧૧ મન અને કાયાવડે ન કરે,
ન કરાવે ૧૨ વચન અને કાયાવડે ન કરે, ન કરાવે ૧૩ મન અને વચનવડે ન કરે, ન અનુમોદિ.
૧૪ મન અને કાયાવડે ન કરે, ન અનુમોદિ. ૧૫ વચન અને કાયાવડે ન કરે, ન અનુમોદિ.
૧૬ મન અને વચનવડે ન કરાવે, ન અનુમોદિ. ૧૭ મન અને કાયાવડે ન કરાવે, ન અનુમોદિ
૧૮ વચન અને કાયાવડે ન કરાવે, ન અનુમોદિ. ૧૯ મનવડે ન કરે, ન કરાવે. ૨૦ વચનવડે
ન કરે, ન કરાવે. ૨૧ કાયાવડે ન કરે, ન કરાવે. ૨૨ મનવડે ન કરે-ન અનુમોદિ. ૨૩ વચનવડે
ન કરે, ન અનુમોદિ. ૨૪ કાયાવડે ન કરે, ન અનુમોદિ. ૨૫ મનવડે ન કરાવે, અનુમોદિ. ૨૬
વચનવડે ન કરાવે, ન અનુમોદિ. ૨૭ કાયાવડે ન કરાવે, ન અનુમોદિ. ૨૮ મન-વચન-કાયાવડે ન કરે,
૨૯ મન-વચન કાયાવડે ન કરાવે. ૩૦ મન-વચન-કાયાવડે ન અનુમોદિ. ૩૧ મન-વચનવડે
ન કરે. ૩૨ મન અને કાયાવડે ન કરે. ૩૩ વચન અને કાયાવડે ન કરે ૩૪ મન-વચનવડે
ન કરાવે. ૩૫ મન અને કાયાવડે ન કરાવે. ૩૬ વચન અને કાયાવડે ન કરાવે, ૩૭ મન-
વચનવડે ન અનુમોદિ. ૩૮ મન અને કાયાવડે ન અનુમોદિ. ૩૯ વચન અને કાયાવડે ન અ-
નુમોદિ. ૪૦ મનવડે ન કરે. ૪૧ વચનવડે ન કરે. ૪૨ કાયાવડે ન કરે. ૪૩ મનવડે ન કરાવે. ૪૪
વચનવડે ન કરાવે. ૪૫ કાયાવડે ન કરાવે. ૪૬ મનવડે ન અનુમોદિ. ૪૭ વચનવડે ન અનુમોદિ.
૪૮ અને કાયાવડે ન અનુમોદિ. ૪૯ એ પ્રમાણે ઝાગણપચાસ ભાગા થયા તે વર્તમાન
કાળે, ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળ સબધી ગણતા એકસોમુઠાલીસ ભાગા થાય ૩૫૮૦

હવે ઉપરોક્ત ભાગા સબધી શકા-સમાધાન કહે છે

સીયાલ મગસય પચવલાળમ્મિ જસ્સ લવલ્લદ્દં ।

સો સામાદપકુસલો સેસા સહે અકુસલા હ ॥ ૩૫૪૧ ॥

કેફે મળતિ મિહિણો તિવિહ તિવિહેણ જલ્થિ સવરણં ।

ત ન જઓ નિદિહ પલ્લતીણ વિસેસેહ ॥ ૩૫૪૨ ॥

તો કહ નિજ્જુતીણ્ણમહનિસેહોત્તિ સો સવિસયમ્મિ ।

સામણ્ણેવજ્જત્થ તુ તિવિહ તિવિહેણ કો દોસો ? ॥ ૩૫૪૩ ॥

પુત્તાઈસત્તહનિમેત્તમિત્તમેકાદર્સીં પવણ્ણસ્સ ।

જપત્તિ કેફ મિહિણો દિવલ્લાભિમુહસ્સ તિવિહતિ ॥ ૩૫૪૪ ॥

જુત્ત સપયમેસ્સ સવરણ કહમત્તીયવિસયં તુ ? ।

કહમત્તપત્તમેય કણ વ ન કહં મુસાવાઓ ? ॥ ૩૫૪૫ ॥

નિંદણમર્હયવિસય ન કરેમિદ્ધાહવયણઓઽમિહિય ।

અણુમહસંવરણ વા વીત્તસ્સ કરેમિ જં મણિયં ॥ ૩૫૪૬ ॥

અહા તયવિરઈઓ ત્રિરમે સપયમઈયવિસયાઓ ।

સપડસાવજાં ઇવ પવજ્જઓ કો મુસાવાઓ ? ॥ ૩૬૪૭ ॥

ન સમણુજાણેચિ મળ કરેતમણ્ણપિ જ મુણ્ણમિહિવ ।

સમાવગેડવિસહો તદિહોમયસદ્મજ્જત્થો ॥ ૩૬૪૮ ॥

ન કરેતપિત્તિ ન કારવેતમવિ નાવિ યાણુજાણ ત ।

ન સમણુજાણેમિ ન કારયામિ અવિ નાણુજાણામિ ॥ ૩૬૪૯ ॥

અણ્ણપિ અણ્ણય પિવ સહસાકારાણા પયત્તત ।

ઈહ સવ્વો સગહિઓ કત્તા-કિરિયાપરપરઓ ॥ ૩૬૫૦ ॥

પચ્ચખખાણની અહર એકસો સુસતાલીસ ભાગા છે, તે જેને સાગી રીતે અવગત થયા હોય, તે સામાયિકના પ્રત્યાખ્યાનમાં કુશળ છે, અને બાકીના સર્વે અકુશળ છે (અહીં) કેટલાક એમ કહે છે કે ટહુરથોને ત્રિવિધ ત્રિવિધે પ્રત્યાખ્યાન કહ્યું છે, તે યો ય નથી, કેમકે પ્રશ્નપ્રતિભા તેજુ પચ્ચકખખાણ વિશિષ્ટપદો કહ્યું છે. તો પછી નિર્બુદ્ધિમાં અનુભવિતો પણ નિષેધ શા માટે કર્યો છે ? (એમ પૂછનારા આવે તો) તે નિષેધ સામાન્યવા સ્વપિયમાં છે, અન્યન વિશેષમાં ત્રિવિધ ત્રિવિધે પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં શો દોષ છે ? પુનઃ સંતતિના નિમિત્ત માનથી જ એકાંશી પ્રતિભા અગીકાર કરનારા અને ચારિનાલિખુખ થએલા ટહુરથને ત્રિવિધ ત્રિવિધ પ્રત્યાખ્યાન હોય, એમ કેટલાક કહે છે વર્તમાનકાળ અને ભવિષ્યકાળ સબધી સાવધ યોગાનુ પ્રત્યાખ્યાન કરતું યોગ્ય છે, પણ અતીતકાળ સબધી તે કેવી રીતે કરી શકાય ? અને પચ્ચકખખાણના યોગણુપથાસલે પણ કેવી રીતે કરી શકાય ? જે એ પ્રમાણે લે કરવામાં આવે, તો તે જુ મુપાસક ન કહેવાય ? (કહેવાયજ) આ પ્રમાણે કહેનામાં આવે, તો ન કરાવિ ધ્યાપાદિ વચનથી અતીતકાળ સબધી સાવધયોગને હું નિહુ છું, એમ કહ્યું છે. અથવા અતીતકાળ સબધી સાવધયોગની અનુભવિ કરે છું એમ લે કહ્યું છે, તે ન કરાવિ ધ્યાપાદિ વચનથી અતીતકાળના સાવધયોગાનુ સવરણ કરે છું એમ જણાવ્યું છે, અથવા સાપ્રત-કાલીન સાવધની પેઠે તે અતીતકાળ સબધી અવિરતિથી હું વિરમુ છું, એમ પ્રત્યાખ્યાન અગીકાર કરનારાને કેવી રીતે મૂપાવાન થાય ? (ન જ થાય.) ન કરેમિ નકારવેમિ ન સમણુજાણામિ એટલાથીજ વિનક્ષિત અર્થની સિદ્ધિ થાય છે, તો પછી કરેતપિ અજ્ઞ એ પદ શા માટે કહ્યું છે ? એમ પૂછનારા આવે, તો ન કરેમિ ન કારવેમિ ન સમણુજાણામિ એ પદથી વિવક્ષિત અર્થની સિદ્ધિ થાય છે, તે છતાં કરેતપિ અજ્ઞ એમ લે સૂચના કહ્યું છે, તે કરેત-અજ્ઞ એ જે શબ્દની મધ્યમાં અપિ શબ્દ (અધિક) સંભાવનના અર્થમાં છે. જેમ સહસાકારાનિરોધ સાવધયોગમાં પ્રવર્તતા પોતાને ' મે સારું કર્યું ' એમ અનુભવે નહિ, (પણ મિથ્યા દુષ્ટતા આપવા વડે તેથી નિવર્ત) તેવી રીતે અપિ શબ્દથી બીજા કરનારાને, કરાવનારાને અને અનુભવનારાને પણ હું ન અનુભવે જેમકે બીજા સાવધ-યોગ કરનારાને ન કરાવતું, બીજા કરાવનારાને પણ ન કરાવતું, અને બીજા અનુભવના કરનારાને ન અનુભવે યથાદિ પ્રગર બહી સન કર્તા અને ક્રિયાની પર પરા અપિ શબ્દથી સ્પર્શીત છે ૩૫૮૧-થી-૩૫૫૦

ન કરિત વા મણિ અવિસદા ન કયવતમિચાર્દ ।

સમ્પઈયમાગમેસસ તદ્દ ન કરિસ્સતમિચાર્દ

॥ ૩૬૫૧ ॥

સબ્વ પચ્ચક્કામિત્તિ વા તિકાલોવમગહોડમિમઓ ।
 અવિસદ્દાઓ તમ્સેવ કત્ત કિરિયામિહાણતિ ॥ ૩૫૫૨ ॥
 એવ સબ્વસ્સાત્તેસવિસયઓડવીયનાગપ્પમ્પિ ।
 પાવડ સબ્વનિસેહો મ્મણ્ણં ત નાવયાયાઓ ॥ ૩૫૫૩ ॥
 મ્મૂયસ્સ પઢિક્કમણામિહાણઓડ્ણુપ્પદમેત્તમામહિય ।
 જાવજ્જીવમ્મહણાદેસસ્સ ચ મરણમજ્જાયા ॥ ૩૫૫૪ ॥
 અહવા જાવજ્જીયામ્મહણાઓડ્ણાગયાવરોહોડયં ।
 સપયકાલમ્મહણ ન કરેમિચ્છાદ્વયણાઓ ॥ ૩૫૫૫ ॥
 મ્મૂયસ્સ પઢિક્કમણાણા ચ તેનેહ સબ્વસદ્દોડય ।
 નેઓ વિસેસવિસઓ જઓ ચ સુત્તતરેડમિહિય ॥ ૩૫૫૬ ॥
 સમર્થય પઢિક્કમ્પ પચ્ચુપ્પણ ચ સત્તરેડિત્તિ ।
 પચ્ચક્કાઈ અણાગયમેવ દ્દહપિ વિજ્ઞેયં ॥ ૩૫૫૭ ॥

અથવા “ ળીજા કરનારાને પણ ન અનુભોડ ” એમ જે વર્તમાનકાળની અર્પિ
 ક્ષાએ કહ્યું છે તે છતાં અપિ શબ્દથી અતીતકાળમા ળીજાએ સાવધયોગ કરેલાને, કરા
 વેલ ને અને અનુભોદેલાને પણ ન અનુભોડ, તથા ભાવચકાળમા કરનાર, કરાવનાર અને
 અનુભોદનારાને પણ ન અનુભોડ (એમ જાણુ) અથવા “ મર્વ સાવધયોગતુ પ્રત્યા-
 ખ્યાન કરે છુ. એ સામાન્ય કથનથી ત્રિકાળ ઉપસમ્મહ અભિમત છે. (ભૂત-
 ભવિષ્ય- અને વર્તમાનકાળમા સર્વ સાવધયોગનેા ત્યાગ કરે છુ, એમ જાણાય છે) અને
 અપિ શબ્દથી તેજ ત્રણે કાળ સબધી કર્તા-અને ક્રિયાતુ કથન કર્યું છે (ભૂત-ભવિષ્ય-
 અને વર્તમાનકાળમા છુ ન કરે-ન કરાણુ, અને ળીજા કરનારાને ન અનુભોડ) એમ
 સમજણુ. જે એ પ્રમાણે હોય, તેા સર્વ શબ્દ (પૂર્વે કહ્યા મુજબ) અરોપ વિષયનાળો
 હોવાથી અતીત-અનાગતકાળમા પણ મર્વસાવધનો નિરોધ પ્રાપ્ત થાય છે (અતીતકાળમા
 સેવેલા માવચયોગતુ પ્રત્યાખ્યાન કરતા મુખાવાકાદિ દોષ પ્રાપ્ત થાય, અને ભવિષ્યકાલીન
 સાવધયોગતુ પ્રત્યાખ્યાન કરતા ભગાદિ દોષ પ્રાપ્ત થાય.) એમ કહવામા આવે તેા
 તેનો ઉત્તર કહીએ ળીએ કે અપવાદને લીધે તે દોષો પ્રાપ્ત ન થાય, કારણ કે (તસ્સ મતે!
 પઢિક્કમામિ ઇત્યાદિ પદ વડે) ભૂતકાલીન પ્રતિકમ્મણુ કથન કરવાથી અતીતમાધીન સાવચ-
 યોગની અનુમતિ માત્રનુજ પ્રત્યાખ્યાન અહણુ કર્યું છે (પણ સર્વસાવચ યોગતુ પ્રત્યા-
 ખ્યાન નથી કર્યું) અને વાવજ્જીવત પર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાન અહણુ કરનાથી ભવિષ્યકાલીન
 સાવધયોગતુ પ્રત્યાખ્યાન કરવામા અરણુ પચન્તની મથા । અપવાદ છે. (આ જીવન પર્ય-
 ન્તજ પ્રત્યાખ્યાન કરે છુ, તે ષહી નહિ. માટે ઉપરોક્ત દોષ પ્રાપ્ત થતા નથી.) અથવા
 વાવજ્જીવ પર્યન્ત અહણુ કરવાથી અનાગતકાળનો અવરોધ કર્યો, ન કરામિ ઇત્યાદિ વચનથી
 સાપ્રતકાળતુ અહણુ કર્યું, અને તસ્સ મતે ! પઢિક્કમામિ ઇત્યાદિ વચનથી ભૂતકાલીન સાવચ-
 યોગની અનુમતિનો નિરોધ કર્યો છે. આ સર્વ શબ્દ અહીં વિશેષ વિષયનાળો છે (પહેલી
 વાક્યામા ત્રિકાળ ગત સર્વ સાવધયોગનો વિષયનાળો સર્વ શબ્દ કહીને અપવાદથી બાધા
 જણાવી, આ વ્યાખ્યામા નિવચણાદ્વારાએ પ્રથમથીજ સર્વ શબ્દનુ દેશથી નિર્વિશેષ વિષય
 પણ જણાવ્યુ. એટલો જે વ્યાખ્યામા તર્કાવત છે.) જે માટે સુચાન્તરમા કહ્યું છે કે, અતીત

અહવા તયવિરઈઓ વિરમે સપયમઈયવિસવાઓ ।

સપડસાવજ્ઞા ઇવ પવજઓ કો મુસાનાઓ ? ॥ ૩૬૪૭ ॥

ન સમણુજાળેત્તિ ગણ કરેતમણપિ જ સુણમિહિવ ।

સમાવળેડવિસદો ॥ દિહોમયસદ્મજ્જત્યો ॥ ૩૬૪૮ ॥

ન કરેતપિત્તિ ન કારવેતમવિ નાવિ યાણુજાણ ત ।

ન સમણુજાળેમિ ન કારયામિ અવિ નાણુજાણામિ ॥ ૩૬૪૯ ॥

અણપિ અપ્પય પિવ સહસાકારાણા પયત્તત ।

ઈહ સવ્વો સગહિઓ કત્તા વિરિયાપરપરઓ ॥ ૩૬૫૦ ॥

પચ્ચખ્ખાણુની અહર એકસો મુડતાલીસ ભાગા છે, તે જોને સાગી રીતે અવગત થયા હોય, તે સામાયિકના પ્રત્યાખ્યાનના કુશળ છે, અને બાકીના સર્વે અકુશળ છે (અહીં) કેટલાક એમ કહે છે કે હલ્લસ્થાને ત્રિવિધ ત્રિવિધ પ્રત્યાખ્યાન કહ્યું છે, તે યોગ્ય નથી, કેમકે પ્રશસ્તિમા તેજુ પચ્ચકુખાણુ નિશિષ્ટપણે કહ્યું છે. તે પછી નિર્ચુક્તિમા અનુભવિતો પણ નિવેદ શા માટે કર્યો છે ? (એમ પૂછનામા આવે તો) તે નિવેદ સામાન્યવા સ્વપિરિયામા છે, અન્ય ન વિરોધમા ત્રિવિધ ત્રિવિધ પ્રત્યાખ્યાન કરવામા યોગ્ય છે ? પુનઃ સતતિના નિમિત્ત માત્રથીજ એકાદશી પ્રતિમા અગીકાર કરનાર. અને ચારિનાલિમુખ થએલા હલ્લસ્થાને ત્રિવિધ ત્રિવિધ પ્રત્યાખ્યાન હોય, એમ કેટલાક કહે છે વર્તમાનકાળ અને ભવિષ્યકાળ સબધી સાવચ-યોગત પ્રત્યાખ્યાન કરતુ યોગ્ય છે, પણ અતીતકાળ સબધી તે કેરી રીતે કરી શકાય ? અને પચ્ચકુખાણુના યોગયુપત્યાસલે પણ કેવી રીતે કહી શકાય ? જો એ પ્રમાણે લે કરવામા આવે, તો તે શુ મૂપાવાદ ન કહેવાય ? (કહેવાયજ) આ પ્રમાણે કહેનામા આવે, તો ન કરોમિ ઇત્યાદિ વચનથી અતીતકાળ સબધી સાવચયોગને હું નિહુ છું, એમ કહ્યું છે. અથવા અતીતકાળ સબધી સાવચયોગની અનુભવિત કરે છું એમ જે કહ્યું છે, તે ન કરામિ ઇત્યાદિ વચનથી અતીતકાળના સાવચયોગતુ સવરણ કરે છું એમ જણાવ્યું છે, અથવા સાપ્રત-કાલીન સાવચની પેઠે તે અતીતકાળ સબધી અવિરતિથી હું વિરમુ છું, એમ પ્રત્યા-ખ્યાન અગીકાર કરનારાને કેવી રીતે મૂપાવાદ થાય ? (ન જ થાય.) નક્કરેમિ નકારવેમિ ન સમણુજાણામિ એટલાથીજ વિનક્ષિત અર્થની સિદ્ધિ થાય છે, તો પછી કરેતપિ અજ્ઞ એ પદ શા માટે કહ્યું છે ? એમ પૂછનામા આવે, તો ન કરેમિ ન કારવેમિ ન સમણુજાણામિ એ પદથી વિવક્ષિત અર્થની સિદ્ધિ થાય છે, તે છતાં કરેતપિ અજ્ઞ એમ જે સૂના કહ્યું છે, તે કરેત-અજ્ઞ એ બે શબ્દની મધ્યમા અપિ શબ્દ (અધિક) સંભાવનના અર્થમા છે. એમ મહસાકારાવિરોધાવચયોગમા પ્રવર્તતા પોતાને “એ સાદું વર્ણ” એમ અનુ-ભાવ નહિ, (પણ મિથ્યા કુદૃત આપવા વડે તેથી નિર્નય) તેરી રીતે અપિ શબ્દથી બીજા કરનારને, કરાવનારને અને અનુભાવનારને પણ હું ન અનુભાવ જેમકે બીજા સાવચ-યોગ કરનારને ન કરાવુ, બીજા કરાવનારને પણ ન કરાવુ, અને બીજા અનુભાવન કરનારને ન અનુભવુ. ઈત્યાદિ પ્રગર અહીં સવ કર્તા અને ક્રિયાની પરસ્પરા અપિ શબ્દથી સંહીત છે. ૩૫૮૧-થી-૩૫૫૦

ન કરિત વા મણિણ અવિસદ્દા ન કપવત્તવિચાર્દ ।

સમ્પઈયમાગમેસં તદ્દ ન કરિસ્સવમિચાર્દ

॥ ૩૬૫૧ ॥

સવ્વં પચ્ચભામિત્તિ વા તિકાલોવમગહોઽભિમઓ ।

અવિસદ્ધાઓ તસ્સેવ કત્ત કિરિયામિહાણંતિ ॥ ૩૫૫૨ ॥

एव सव्वस्सासेसविसयओऽस्तीयणागएमुपि ।

પાવડ મવ્વનિસેહો મળ્લહ ત નાવવાયાઓ ॥ ૩૫૫૩ ॥

भूयस्स पडिक्कणाभिहाणओऽणुमइमेत्तमागहिण ।

જાવજ્જીવગ્ગહણાદેસસ્સ ય મરણમજ્જાયા ॥ ૩૫૫૪ ॥

अहवा जावज्जीवागहणाओऽणागयाउरोहोऽयं ।

સપયકાલગ્ગહણ ન કરેમિચાડવયણાઓ ॥ ૩૫૫૫ ॥

भूयस्स पडिक्कणाइणा य तेणेह सव्वसद्वोऽय ।

નેઓ વિસેસવિસ ઓ જઓ ય મુત્તતરેઽભિહિય ॥ ૩૫૫૬ ॥

समईय पडिक्कमए पच्चुप्पण्ण च सवरेइत्ति ।

પચ્ચક્કાઈ અણાગયમેવ ઇહ્હપિ વિન્નેયં ॥ ૩૫૫૭ ॥

અથવા ॥ ઘીઝ કરનારાને પણ ન અનુભોડુ ॥ એમ જે વર્તમાનકાળની અપે

ક્ષાએ હતું છે તે ઇત્યા અપિ ગૃહથી અતીતકાળમાં ઘીઝએ સાવધયોગ કરેલાને, કરા
વેલે ને અને અનુભોડેલાને પણ ન અનુભોડુ, તથા લાવ'યકાળમાં કરનાર, કરાવનાર અને
અનુભોડનારને પણ ન અનુભોડુ (એમ જાણવું) અથવા “ સર્વ માવત્રયોગતુ પ્રત્યા-
ખ્યાન કરે છું. એ સામાન્ય કથનથી ત્રિકાળ ઉપસત્તુ અભિમત છે. (ભૂત-
ભવિષ્ય- અને વત્ત મનમળમાં સર્વ સાવધયોગનો ત્યાગ કરે છું, એમ જણાય છે) અને
અપિ શ ગૃહથી તેજ ત્રણે કાળ સભધી કર્તા-અને ક્રિયાતુ કથન કર્યું છે (ભૂત ભવિષ્ય-
અને વર્તમાનકાળમાં હું ન કરે-ન કરાવું, અને ઘીઝ કરનારાને ન અનુભોડુ) એમ
સમજવું. જે એ પ્રમાણે હોય, તે સર્વ ગૃહ (પૂર્વે કહ્યા મુજબ) ચારોપ વિષયનાળો
હોવાથી અતીત-અનાગતકાળમાં પણ સર્વસાવધનો નિરોધપ્રાપ્ત થાય છે (અતીતકાળમાં
સેવેલા સાવધયોગતુ પ્રત્યાખ્યાન કરતા મૃપાવાદાદિ દોષ પ્રાપ્ત થાય, અને ભવિષ્યકાલીન
સાવધયોગતુ પ્રત્યાખ્યાન કરતા ભગાદિ દોષ પ્રાપ્ત થાય.) એમ કહેવામાં આવે તે
તેનો ઉત્તર કહીએ છીએ કે અપવાદને લીધે તે દોષો પ્રાપ્ત ન થાય, કારણ કે (તત્ત્વ મતે !
પઢિક્કમામિ ઇત્યાદિ પદ વડે) ભૂતકાલીન પ્રતિક્રમણુ કંચન કરવાથી અતીત-નાલીન સાવ-
યોગની અનુમતિ માત્રનુજ પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કર્યું છે (પણ સર્વમાનવ યોગતુ પ્રત્યા-
ખ્યાન નથી કર્યું) અને યાવજ્જીવત્ત પર્યંત પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કરનારો ભવિષ્યકાલીન
સાવત્રયોગતુ પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં મગ્ગ પચન્તની અર્થાત્ અપવાદ છે. (આ છત્તન પર્ય-
ન્તજ પ્રત્યાખ્યાન કરે છું, તે પછી નહિ. મારે ઉપરોક્ત દોષ પ્રાપ્ત થતા નથી.) અથવા
યાવજ્જીવ પચન્ત ગ્રહણ કરવાથી અનાગતકાળનો અવરોધ કર્યો, ન કરામિ ઇત્યાદિ વચનથી
સાવત્રકાળનું ગ્રહણ કર્યું, અને તત્ત્વ મતે ! પઢિક્કમામિ ઇત્યાદિ વચનથી ભૂતકાલીન માવત્ર-
યોગની અનુમતિનો નિરોધ કર્યો છે. આ સર્વ શબ્દ અહીં વિગેષ વિષયનાળો છે (પહેલી
વ્યાખ્યામાં ત્રિતળ ગત સર્વ સાવધયોગના વિષયનાળો મર્ત શબ્દ કહીને અપવાદથી બાધા
જણાવી, આ વ્યાખ્યામાં નિયત્રણદ્વારાએ પ્રથમથીજ સર્વ શબ્દનું દેશી નિર્નિરોપ વિષય
પણ જણાવ્યું. એટલે એ વ્યાખ્યામાં તદ્વાવત છે.) જે મારે સુનાન્તરમાં કહ્યું છે કે, અતીત-

(૫૦૦) 'તત્ત્વ મતે' પદની વ્યાખ્યા, 'ત્રિવિધ ત્રિવિધે' તથા 'મતે' શબ્દ સંબંધી શાકાસન શાસ્ત્ર

કાથીન સાવધયોગનું પ્રતિક્રમણ કરે છે, વર્તમાનકાલીન યોગનું મંવરણ કરે છે, અને ભવિષ્યકાલનો સાવધયોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, એમ અહીં બહુવિધ. ૩૫૫૧-થી ૩૫૫૭

હવે તત્ત્વ મતે એ પદની વ્યાખ્યા કરે છે.

તત્ત્વત્તિ સ સવજ્ઞા જોગો સાવજ્ઞ એવ જોડિકઓ ।

તમિતિ વિદ્યાહિકારાદમિતે કિમિદ તત્ત્વત્તિ ? ॥ ૩૫૫૮ ॥

સવધલક્ષણા છટ્ટીપ્તવ્યવલક્ષણાથા ।

સમતીય સાવજ્ઞ સવજ્ઞારેડ ન ઉ સેસ ॥ ૩૫૫૯ ॥

અપિસિદ્ધ સાવજ્ઞ સવજ્ઞાર્વિતિ કેડ છટ્ટીપ્ત ।

ત નાપ્રત્યયનાભાવઓ તદ્વા ગયગુરુયાઓ ॥ ૩૫૬૦ ॥

પચ્છત્તત્ત્વ પદિકમળઓ પાય વ ભૂયવિસયાઓ ।

તીયપદિકમળાઓ પુનરુત્થાપ્તસમાઓ ॥ ૩૫૬૧ ॥

તદ્વા પદિકમળાવિતિ તત્ત્વત્ત્વ કમામિસદ્ધત્ત ।

મધ્વમિદ કમ્પના ત વ ભૂઅસાવજ્ઞઓડગત્ત ॥ ૩૫૬૨ ॥

તત્ત્વ શબ્દથી અહીં અચિન્ત જે સાવધયોગ છે, તેનોજ સમય થકાય છે, (પદિકમળામિ એ કિંહાના યોગથી) દ્વિતીયાના અધિકારની તત્ત્વ એમ કહેવું જોગ્યું, છતાં અહીં તત્ત્વ એવો સ્તંભ નિર્દેશ શા માટે કરો છે? (એમ કહેવામાં આવે તો) અહીં મધ્યવ લક્ષણ અથવા અન્યવ લક્ષણથી ઝૂંઝી નિબંધિતરે અતીતકાલીન સાવધયોગનો મધ્યવ કરાયે છે, પણ શેષકાલીનનો નહીં કેટલાક આચાર્યો તત્ત્વ એ ઝૂંઝી નિબંધિતરી અત્રિગિહ (ત્રિકાળ વિરથી) સાવધયોગનો સમય જણાવે છે, તે યોગ્ય નથી, કેમકે એવા પ્રયોજનનો અહીં અમાન છે, તથા મધ્ય ગોચરતાનો પ્રસંગ થાય, વળી પ્રાપચિત તે પ્રતિક્રમણ છે, અને તે પ્રાય જુનાકાળ વિરથીજ હોય. માટે અતીતમાત્ર સમયથી સાવધયોગનું પ્રતિક્રમણ હોય, અન્યથા પુનરુત્થિ આદિ દોરો પ્રાપ્ત વાય તે માટે તત્ત્વ પદિકમળામિ એ શબ્દનું કર્મ અનરથ હોવું જોગ્યું અને તે કર્મ અહીં જુનાકાલીન શાસ્ત્રના યોગના સમય સિવાય બીજું નથી, ૩૫૫૮-થી-૩૫૬૨

હવે ત્રિવિધ ત્રિવિધે, તથા મતે શબ્દ સંબંધી શાકાસન શાસ્ત્ર મહે છે

તિવિદ્દેગતિ ન જુત્ત પદ્મપયવિહિના સમાહિત જેળ ।

સત્યવિગમ્પણયાપ્ત ગુણભાવણયત્તિ કો દોસો ? ॥ ૩૫૬૩ ॥ ૧૦૫૮-૧૪૮

અદ્વા મળસા વાયા કાપણ ય મા મતે જહાસલ

ન કરેમિ ન કારવેમિ ય ન યાણુજાણે ન પલેય ॥ ૩૫૬૪ ॥

તો તિવિદ્દેગતિવિદ્દેગ મળાપ્ત પદ્મપયસમાણનાદેવ ।

ન કરેમિત્તિ પતિ(દ્વ)પય જોગવિમાળે વા સજ્ઞ ॥ ૩૫૬૫ ॥

અદ્વા કરેત્તપ્તજ ન સમણુજાણેડવિસદ્ધઓ નેય ।

અત્યવિગમ્પણયાપ્ત રિસિસઓ તો સમાયોજ્ઞ ॥ ૩૫૬૬ ॥

મતેતિ પુવ્વમણિય તેણ ચિય મળાડ કિં પુજો મણિય ? ।

ત સવ્વત્ત સોડણુયત્તદ્ મણિય ચાદિપ્પત્તોત્તિ ॥ ૩૫૬૭ ॥

અણુતત્ત્વત્ત્વેષ્વ ય તગ્ગહણ નાણુત્ત્વગદેવ ।

અણુત્ત્વત્તે ત્રિઓ જમહિરુયા કિંતુ જતેજ ॥ ૩૫૬૮ ॥

અહમ સમત્તસામાદયકિરિઓ તવિરમોહનત્પાણ ।

તત્સાદ્યારનિયત્તનાદકિરિયનરામિમુહો ॥ ૩૫૬૯ ॥

જ ચ પુરા નિદિદ્ધ શુરુ જઠાવામયાઈ સર્વાદ ।

આણુત્તિત્તં કરેજ્ઞા તદ્ગેજ સપત્તિય હોઈ ॥ ૩૫૭૦ ॥

સામાદયપચ્છળ્લનયણો વાડય મદનસહોત્તિ ।

સર્વકિરિયાવસાણે મળિય પચ્છળ્લનમળેજ ॥ ૩૫૭૧ ॥

ત્રિવિધ ત્રિવિધેન એમ જે સૂચના કહ્યું છે, તે યોગ્ય નથી, કેમકે (મળેજ વાચાવ ઇત્યાદિ) પ્રતિપદ કહેના વડે તે સમાધાન કર્યું છે (એમ કહેવામા આવે તે) અર્થ વિવેચના વડે અથવા શુરુ ભાવનાથી એમ કહેવામા ગો દોષ છે ? (કંઈજ નહિ, અથવા મન-નયન-અને કાયાવડે અતુલ્યે ન કરે, ન કરાવુ, ન અતુલ્ય, એવો પ્રત્યેક પદ અનિષ્ટ મન ન થાય, તે મટે કરે પદ ન કરે, ન કરાવુ, યાં કે પ્રાતપદની સમાધાન મટે ત્રિવિધ ત્રિવિધેન પદ કહ્યું છે અથવા “બીજા કરનારાને પશુ ન અતુલ્ય” એમાંના અર્થ (પણ) શબ્દથી પૂર્વે ત્રિકાળ વિષયી જ્ઞેય કહ્યું છે, અને તેથી અર્થ વિવેચના વડે વિરોધથી અહીં તેની યોજના કરી. (એ માટે ત્રિવિધાદિ શબ્દ કહેવા છે,) મને પદ પૂર્વે કહ્યું છે, છતાં ફરી અહીં શા માટે કહ્યું છે ? કહ્યું છે કે આમાં પ્રયોગેલો અર્થ તે સર્વત્ર અતુલ્ય છે. (એમ કહેવામા આવે તો તે યોગ્ય છે.) અતુલ્યને માટેજ તેનું મહત્ત્વ જ છે, પણ અહીં જે અનિષ્ટ વિવેચના, તે અતુલ્યનીજ અતુલ્ય છે એમ નહિ, પરંતુ યાનથી અતુલ્ય છે, અથવા સામાન્ય-ક્રિયા સમાધાન કરીને તેના અતિચારથી નિવર્તનાદિ અન્યક્રિયાની અભિમુખ થએલો શિષ્ય તેની નિશુદ્ધિ માટે (ભદ્રાન્ત શબ્દ ઉચારે) વળી પૂર્વે જે કહ્યું છે કે સર્વ આવરણે શુરુ પૂરીને કરવા, તે કથન આ ભદ્રાન્ત શબ્દાચારથી સમર્થિત કરેલ છે, અથવા આ મદન્ટ શબ્દ સામાન્ય-ક્રિયાના પ્રત્યક્ષ વચનક્રમ છે. આથી કરીને સર્વ ક્રિયાના અન્તે શુદ્ધ પ્રત્યક્ષ કરવાનું (નિવેદન કરવાનું) કહેલું છે. ૩૫૬૩-થી-૩૫૭૧

શિષ્ય — ભગવાન! સૂચના ત્રિવિધ ત્રિવિધેન એમ જે કહ્યું છે, તે યુક્ત નથી, કેમકે મળેજ વાચાવ કાપણ ન કરેમિ ન વારવેમિ કરંતપિ અગ્ર ન સમણુજાણામિ એ કરેક પદના નિર્દેશવડે ઉપદેશક પદાર્થ સિદ્ધ થાય છે

આચાર્ય — અર્થભેદ બનાવવાવડે અથવા શુરુભાવનાથી એ પદ કહેવામા કંઈ દોષ નથી, એથી કરીને પદાર્થજ્ઞાનની સામાન્યવિશેષરૂપતા બતાવેલી છે ત્રિવિધ ત્રિવિધેન એ પદ કહેવાવડે વસ્તુની સામાન્યરૂપતા બતાવી છે, અને મળેજ વાચાવ ઇત્યાદિ પદોવડે વસ્તુની વિશેષરૂપતા બતાવી છે વળી પુનઃ એવા પદો કહેવાથી સામાન્યિક શુરુની ભાવના-નિશ્ચીનાસના આત્માની અદર આરોપિત કરી છે માટે ત્રિવિધ ત્રિવિધેન પદ નિર્વર્થક નથી.

અથવા મળેજ વાચાવ ઇત્યાદિ માન્ય કહ્યું હોય “તો મનવડે ન કરે, વચનવડે ન કરાવુ, અને કાયાવડે ન અતુલ્ય” એવો અનિષ્ટક્રમણો સમર્થ થાય, એવા મટે

(૫૮૨) ‘ મતે ’ ૫૬ની વિન્ન વ્યાખ્યા અને ‘ પટિક્કમામિ ’ આદિ પદોનો અર્થ

ત્રિવિધ ત્રિવિધેન પદ કહ્યું છે, કેમકે મનવડે ન કરે, ન કરાવુ, અને ન અનુભવું. એજ પ્રમાણે વચન અને કાયા નીસાથે પણ યોગ ત્રયનો સબધ માનેલો છે, તે સબધ જો ત્રિવિધ ત્રિવિધેન પદ ન કહ્યું હોય, તો ન ઘટે માટે એ પદ કહ્યું છે

અથવા કરૈંતપિ સજ્જ ન સમણુજાણામિ એમાના અપિ શબ્દથી પૂરે ત્રિકાળ વિપરીતેય કહ્યું હતું, અહીં તે અર્થ વિકલ્પનાવડે વિશેષ પ્રકારે યોજ્યુ એટલે કે-જૂતકાળમા કરેલ-કરાવેલ અને અનુભવેલ હોય, તેની અનુભવિતુ હમણા પ્રત્યાખ્યાન કરાય છે, પણ કરવા-કરાવવાનું નહિ. બાકીના બે કાળમા એટલે વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળમા કરવા-કરાવવા અને અનુભવેલ સબધી પ્રત્યાખ્યાન કરવા યોગ્ય છે, એટલે એ તો અવિરુદ્ધ હોવાથી તેના અરકાવ કરી શકાય એમ નથી. આ પ્રમાણે અપિ શબ્દનો અર્થ બતાવવાને માટે ત્રિવિધ ત્રિવિધેન પદ સુકુલુ જોઈએ

મતે ૫૬ની વ્યાખ્યા પૂર્વે કરેલી છે, તેથી ફરી તેની વ્યાખ્યા અહીં નથી કરતા.

શિષ્ય - જો મતે પદ પૂર્વે કહેલું છે, તો પછી પુનઃ સૂચકરે અહીં શામાદ કહ્યું ? આ યત કરેલું છે કે-આદો પ્રયુક્તોઽર્થ સર્વજ્ઞાનુવત્તે ” એટલે આદિમા પ્રથે જેલા અર્થની સવત્ર-સૂત્રના અન્ત પર્યન્ત અનુવૃત્તિ થાય છે ”

આચાર્ય - તારૂં કહેલું સત્ય છે, સૂત્રના અન્તપર્યન્ત અનુવૃત્તિ માટેજ આદિમા મતે શબ્દનું મહત્ત્વ કર્યું છે, પણ અનુવર્તનમાનથીજ અધિકૃત વિધિઓની અનુવૃત્તિ નથી થતી, પરંતુ યાન કરવાથી થાય છે આ રચણે મતે શબ્દનું પુનઃ ઉચ્ચારણ તે તેના અનુરંભ થી માટે છે, અને તેજ આ યત્ન છે

અથવા જેની સામાયિક પ્રતિપત્તિની ક્રિયા સમાપ્ત થઈ હોય, એવો શિષ્ય, સામાયિકની વિશુદ્ધિ માટે સામાયિકના અતિચારોની નિવર્તનાદિરૂપ નિન્દા બાદ ક્રિયાન્તરની અભિસુખ થયો છતો પુનઃ મતે શબ્દનો ઉચ્ચાર કરે છે કારણકે આજ મથમા પૂર્વે કહ્યું છે, કે ‘ શિષ્યે સર્વ આપરથકો ગુરુને પૂછીને કરવા, ’ તદનુસાર ભદ્ર જ શબ્દનું પુનઃ ઉચ્ચારણ કરવાથી એજ વાતનું અહીં સમર્થન કર્યું છે. પ્રથમ મતે શબ્દનો ઉચ્ચાર કરીને ગુરૂ મહારાજને પૂછીને સામાયિક આપરથક અગીકાર કર્યું, અને હવે તેના અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરવાને પુનઃ મતે શબ્દોચ્ચારથી ઉપરોક્ત અર્થનું સમર્થન કર્યું છે.

અથવા “ હે ભગવન્ ! આપ સાહેબને પૂછીને પૂવે જે સામાયિક આવશ્યકનો આચાર કર્યો હતો, તે મેં પૂર્ણ કર્યું ” એ પ્રમાણે સામાયિક ક્રિયાના પ્રત્યર્પણરૂપ આ મતે શબ્દ છે આ ઉપરથી એમ પણ જણાવ્યું છે કે-ગુરૂ મહારાજને પૂછીને આચાર-સેલી સર્વ ક્રિયાઓના અવસાને ગુરૂ મહારાજને પ્રત્યર્પણ-નિવેદન કરતું જોઈએ. ૩૫૬૩-થી-૩૫૭૩

હવે પટિક્કમામિ નિંદામિ, મરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ એ પદોનો અર્થ કહે છે.

નેય પટિક્કમામિચિ મૂયસાવજ્જઓ નિવત્તામિ ।

તત્તો ય કા નિવત્તો તદણુમર્હો તિરમણ જ ॥ ૩૫૭૨ ॥

નિંદામિચિ દુગુટે મરહામિ તદેવ તો ઋઓ મેઓ ?

મન્નઃ સામણ્ણત્યામેષ દિદ્ધો વિસેસત્તો

॥ ૩૫૭૩ ॥

જહ ગચ્છત્તિ ગો સપ્પદત્તિ સણ્ણો સમે વિ ગચ્છત્થે ।
 ગમ્મઇ વિસેસગમણ તહ નિંદા-ગરહણત્થાણં ॥ ૩૫૭૪ ॥
 સપ્પચક્કલ દુગુઠા તહ નિંદામિત્તિ ગમ્મણ સમ્પ ।
 ગુરુપચક્કલ દુગુઠા ગમ્મઇ ગરહાપિસદ્દેગ ॥ ૩૫૭૫ ॥
 ઇત્થયોભયગહણ ભિસાદરત્થ વ જમ્મુદિય હોઇ ।
 કુચ્છાપિં કુચ્છાપિં તદેવ નિંદામિ ગરહાપિ ॥ ૩૫૭૬ ॥
 ભિસમાયરઓ વ પુગો પુગો વ કુચ્છાપિ જમ્મુદિય હોઇ ।
 પુગરુત્તમણત્થ વેહ નાણુવાદારાઈસુ ॥ ૩૫૭૭ ॥
 કિં કુચ્છાપ્પાણ અર્હયસાવજ્જકારિણમસગ્ગ ।
 અત્તાણમયણમહ્વા સાવજ્જમર્હયજોગતિ ॥ ૩૫૭૮ ॥
 વિવિહ વિસેમઓ વા ભિસ સિરામિત્તિ વોસિરામિત્તિ ।
 છદ્દેમિત્તિ જમ્મુત તમેવ સમર્હયસાવજ્જં ॥ ૩૫૭૯ ॥
 મસાઈવિરમણે વા જદેહ મણિયમ્મિ વોસિરામિત્તિ ।
 તપ્પઢિવચ્ચવાઓ ગમ્મઇ સામાડણ વેરે ॥ ૩૫૮૦ ॥
 સમ્મત્તાઈયય ત મિચ્છત્તાઈણિ તત્તિવચ્ચવોડયં ।
 તાણ તિચ્ચવો ગમ્મઇ પમાસિર વોમિરામિત્તિ ॥ ૩૫૮૧ ॥
 મહ્વા તિચ્છિપમાવજ્જજોગપચ્છિત્તસગ્ગદ વાપ ।
 સત્તેવઓ વિહાણં નિંદામિચાઈસુતમ્મિ ॥ ૩૫૮૨ ॥
 નિંદા ગરહગહણાદાલોચણ-પઢિક્કમાભયગહણ ।
 હોઇ તિયેગાઈણ ડેયતાણ વિસમ્માઓ ॥ ૩૫૮૩ ॥

ભૂતકાપીન સાવચેતગથી હું નિનરું છું, એ પ્રભાપુ-પ્રતિજ્ઞામિ દિયાનો અર્થ
 જાણ્યો, ભૂતકાપીન સાવચેતગથી સેનન કરેલું હોવાથી હું તેની નિવૃત્તિ કરી
 રીતે ધરે ? (એમ પૂછામા આવે તો) જે તેની અનુભવિતિ તેણે અહીં વિરમણ છે
 ‘કરના-કરવાનાતુ નહિ’ નિદામિ એટલે ભૂતકાપીન સાવચેતગથી સેનન કરનાર આ-
 ત્માની જુગુપ્સા કરે છે “ગરિહામિ” ના અર્થ પણ એજ છે, તો પછી “નિદામિ
 અને ગરિહામિ” એ બેમાં ભેદ શો રહ્યો ? (એમ પૂછામા આવે,) તો તેના ઉત્તર
 કહીએ છીએ કે-સામાન્ય અર્થનો એ બેમાં અમે છતાં પણ વિશેષ અભિધાયક ગહા-
 શબ્દ અહીં ઇષ્ટ છે જેમ (ગચ્છત્તિ ગો, અને સર્પતીતિ સર્પ) જે જાય છે તે ગાય,
 અને સરકે છે તે મર્પ, આ અને ગતિ અર્થમાં સમાન છતાં પણ ફરેલું વિશિષ્ટ ગમન
 જણાય છે, તેની રીતે નિન્દા અને ગહા શબ્દમાં જુગુપ્સા અર્થ સમાન છતાં પણ વિશે-
 પતા છે આત્મસાક્ષિક જે જુગુપ્સા, તેને સિદ્ધાન્તમાં નિંદામિ શબ્દને એળખાવી છે,
 અને શુદ્ધસાક્ષિક જે જુગુપ્સા તેને ગરિહામિ શબ્દને એળખાવી છે, અથવા “નિન્દા
 ગહા” એકાર્થવાળા હિલચ શબ્દનું અનુષ્ઠ જે કરેલું છે, તે અત્યંત-આદરને મારે છે,
 “જુગુપ્સા કરે છે, જુગુપ્સા કરે છે” તેજ અર્થ “નિ નિ-ગરિહામિ” શબ્દથી અતિ

આદરને માટે-કહેલું છે. અત્યંત આદરથી “ જુગુપ્સા કરૂં છું ” એમ જે વારંવાર કહેલું છે, તે અહીં અનુવાદ અને આદરાદિકમા પુનઃક્રિત થાય ।। અથવા નિરર્થક નથી. ભૂતકાળમા સાવધ યોગનું સેવન કરનાર અલાઘ્ય આત્માની હું જુગુપ્સા છું અથવા મસારમા પડતાં નહિ રક્ષણ કરનાર અને અનાદિમળથી પ્રવૃત્તેલા એવા ભૂતકાળના સાવધ-યોગની હું જુગુપ્સા કરૂં છું (હરે વ્યુત્ક્રમિનો અર્થ કહે છે.) વિશબ્દ (વિવિધાર્થ અથવા વિશેષાર્થ)મા છે, વત શબ્દ અત્ય તાર્થ છે, અને સ્વજામિ એટલે તણું છું. (અર્થાત્ વિવિધ પ્રકારે અથવા વિશેષથી અત્યંતપણે તણું છું.) એમા “ તણું છું ” એમ જે કહ્યું છે, તે અતીતકાલીન સાવધયોગને તણવાનું કહેલું છે. (જરોમિ મદ્દત્ સામાયિક, એમ કહેવાથી સાવધયોગની નિવૃત્તિ જણાવી છે, તે પછી વ્યુત્ક્રમિ એમ કહેવાથી તે સાવધયોગનું નિવર્તન તણું છું, એવો વિપરીત અર્થ પ્રાપ્ત થાય છે, આની શકા કરવામાં આવે, તો તે અયોગ્ય છે, કેમકે) જેમ માસાદિના વિરોધે પછી ઘોસિરામિ કહેવાથી તેના પ્રતિપક્ષનો ત્યાગ (માસલક્ષણની નિવૃત્તિરૂપ અર્થ) સમજાય છે, તેની રીતે સામાયિકમા પણ ‘સમજાયું. તે સામાયિક સમ્યક્ત્વાદિરૂપ છે, અને તેના વિપક્ષભૂત મિથ્યાત્વાદિ છે ઘોસિરામિ એમ કહેવાથી તે મિથ્યાત્વાદિના ત્યાગ સમજાય છે અથવા અતીત સાવધયોગના પ્રાયશ્ચિત્તનો સંક્ષેપથી મક્કલ કરવાને માટે સૂત્રમા નિર્દાશિત ત્રણ પદ કહ્યા છે. નિર્દા અને ગહાં શબ્દના અહણથી આવે, ચના તથા પ્રતિકંભણ ઉભય પ્રાયશ્ચિત્તનું અહણ કર્યું છે, અને ત્યાગ શબ્દના અહણથી વિવેકાદિથી છઠ્ઠ પર્વનના ચાર પ્રાયશ્ચિત્તનું અહણ થાય છે. મૂળાદિ ત્રણ પ્રાયશ્ચિત્ત ચારિત્રથી ઉત્તીર્ણ થવાને હોય, તેથી તે અહીં ન સંભવે, કેમકે અહીં ચારિત્રપ્રતિપક્ષ થવાનો અધિકાર છે, આ પ્રમાણે અમારૂં માનવું છે, ૮૨૫ તો કેવળી અથવા બહુશ્રુત બાણે. ૩૫૬૨-થી-૩૫ ૩

અહીં મ માયિક સૂત્રની વ્યાખ્યા સમાપ્ત થઈ, તે સમાપ્ત થનાથી અનુગમ દ્વાર પણ સમાપ્ત થયું.

હવે નયદ્વાર કહે છે.

एव मुत्ताणुगमो मुत्तज्ञासो मुयत्यनुत्ती य ।

મળિયા નયાનુગમહારાસરોઽધુના તે ચ ॥ ૩૫૮૪ ॥

अत्याणुगमं चिय तेण जहासभव तर्हि चेव ।

મળિયા તહાનિ પત્યુયદારામુજત્યમુળેહ ॥ ૩૫૮૫ ॥

सामग्रमह विसैसो पच्छुप्पणं च भावमेत्त च ।

પડસહ ચ જહત્ય ચ વયણમિહ સંગહાર્ણ ॥ ૩૫૮૬ ॥

૧ મેસ સુરાદ્ય પચ્ચલામિ જાણજ્ઞાવાપ દુષિહ તિવિહેર્ણ મણેણ ઘાવાપ કાણં ન મુજેમિ ન મુજાવેમિ - ઘોસિરામિ એટલે મામ મારા આદિનુ યાવનુ થવ પર્વત હું પ્રત્યાખ્યાન કરૂં છું દિવિધ ત્રિવિધે મન, વચન અને કાયાએ કરી હું નહિ ખાઉં, નહિ ખવરાવું, આમા માસ વિગમ્ય પછી “ વેગિગમી ” કહ્યું છે તેથી માસાદિ બંધાયું તેના વિપક્ષનો હું ત્યાગ કરૂં છું એમ સમજાય છે. તેની રીતે અહીં સામાયિકમા પણ તસ્સ મતે ‘ પડિક્કમામિ નિર્દાશિત મરિદામિ અપ્પાણ એ છેલ્લા સૂત્ર વડે સર્વસાવધયોગનું પ્રત્યાખ્યાન કહ્યું છે તે પછી ઘોસિરામિ પદ કહેવાથી તેના પ્રતિપક્ષરૂપ સાવધ યોગના અવિરમણનો ત્યાગ સમાપ્ત છે

एयाण समोआरो दच्चद्विय-पज्जवद्वियदुग्गमि ।

સેસેમુ ય સમમરો તાણ ચ પરોપ્પર કજ્જો ॥ ૩૫૮૭ ॥

दच्चद्वियस्स दच्च वत्थु पज्जवनयस्स पज्जाओ ।

અપ્પિયમયં વિસેસો સામન્નમણપ્પિયનયસ્સ ॥ ૩૫૮૮ ॥

लोगच्चवहारपरो ववहारो भणइ कालओ भमरो ।

પરમત્થપરો મણઈ નેચ્છડઠો પચવળોત્તિ ॥ ૩૫૮૯ ॥

अहवेगेनयमय विय ववहारो ज न सच्चहा सच्च ।

સચ્ચનયસમૂહમય વિણિન્નઠો જ જહાવત્થ ॥ ૩૫૯૦ ॥

नाणाहीण सच्च नाणनओ भणइ कित्तिय किरियाए १ ।

કિરિયાઈ કરણનઓ તદુભયગાહો ય સમ્પવ ॥ ૩૫૯૧ ॥

એ પ્રભાણે સૂનાનુગમ સૂનાનાપકનો ન્યાસ અને સૂત્રપરિશિષ્ટ નિર્ચુજિત કહી. હવે નયાનુયોગદ્વારનો અવમર છે, તે નયો અર્થાનુગમનુ અગત્ય છે, તેથી યથાસભવ તે તે સ્થાને તે કહ્યા છે, તેપણ પ્રસ્તુતદ્વારે રાન્ય ન ગહે એકલા માટે કિચિત્ત્વડીશુ સામાન્ય વસ્તુ છે, (વિગેર નથી, એ મમહુ નયનુ વચન છે.) વિશેષાગ વસ્તુ છે, (સામાન્ય નથી એ વ્યવહારનયનુ વચન છે.) વર્તમાન કાલીનગ વસ્તુ છે, (અતીત અનાગત-કાલીન નહિ, એ જગત્સુવતુ વચન છે) ભાવ માત્રગ વસ્તુ છે, (નામાદિ નહિ એ શબ્દનયનો મત છે.) હન્દ્ર, પુન્દ્રસાદિ દરેક શબ્દનો ખુદા બુદ્ધોગ અર્થ છે, (એક નથી, એમ સમભિરૂપ વચન છે) અને સ્વઅભિધાયક શબ્દથી જે વાચ્ય અર્થ, તે પ્રભાણે યથાર્થ ક્રિયા કરે તેગ વસ્તુ છે, (બીજી નહિ, એ વચન એવભૂત નયનુ છે.) એ પ્રભાણે અહીં સમહુદાતિના વચન નયના. એ નયોનો અન્તર્ભાવ દ્રવ્યાર્થિક તથા પર્યાયાર્થિક એ બે નયોમા કન્યો અથવા આક્રીના નયોમા પણ યથાસભવ તેઓનો પરસ્પર અન્તર્ભાવ કરવો. દ્રવ્યાર્થિક નયના મતે દ્રવ્યગ વસ્તુ છે (પર્યાય નહિ) ને પર્યાયાધિકના મતે પર્યાયગ વસ્તુ છે, (દ્રવ્ય નહિ) તથા અર્પિતનયનો મત વિશેષનાદી છે, અને અનાર્પિત નયનો મત મામાન્યવાદી છે (આ બે નયોમા પણ સમહુદાદિ નયોનો અન્તર્ભાવ થાય છે. અથવા નિશ્ચય વ્યવહાર નયમા પણ તેઓનો સમાવેશ થાય છે) લોક વ્યવહારમા તત્પર એવો વ્યવહારનય ભ્રમરને કાળો કહે છે, અને ૫ માર્થમા તત્પર એવો નિશ્ચયનય તો તેને પાથ વર્ણવાળો કહે છે, અથવા વ્યવહારનય એક નયના મતનેજ અગ્રાકાર કરે છે, કેમકે તે મર્વ વસ્તુને સર્વનયસમૂહમય નથી ગ્રહણ કરી શકતો, અને નિશ્ચયનય તો બે વસ્તુ બેના સ્વરૂપે છે તેને તેના સ્વરૂપે યથાથ પછે ગ્રહણ કરે છે, અથવા મર્વ મુખ જ્ઞાનનેજ આધીન છે, ક્રિયાવડે શુ ? એમ જ્ઞાનનય કહે છે તથા ક્રિયાનય મર્વ મુખ ક્રિયાનેજ આધીન માને છે આ ઉભય મતથી ગ્રહણ કરવું તેજ સમ્બવત્ત છે ૩૫૮૪-થી-૩૫૯૧

હવે જ્ઞાન-ક્રિયાનયનું સ્વરૂપ નિર્ચુજિતાર વિસ્તારથી કહે છે

नायस्मि गोपिह्यव्वे अगोपिह्यव्वस्मि चेव अत्थस्मि ।

જડયવ્વમેવ ઇઈ જો ઉવણસો સો નઓ નામ ॥૩૫૯૨॥૧૦૬૬-૩૪૯

સર્વેસિંપિ નયાણ બહુવિહવત્તવ્વય નિસામેત્તા ।

ત સવ્વનયવિસુદ્ધ જ ચરણ-ગુણદિઓ સાહુ ॥ ૩૫૧૩ ॥ ૧૦૬૫-૩૫૦

મુદ્ધુ કરવા યોગ્ય, નહિ મુદ્ધુ કરવા યોગ્ય (તથા ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય) પદાર્થ જાણ્યે છતે, તેમા અનરય યત્ન કરવો એ પ્રમાણે જે ઉપદેશ તે જ્ઞાન નય જાણવો, સર્વે નયોની બહુ પ્રકારની વસ્તુવ્યત્તા સામાજીને તે સર્વ નય મતોથી વિશુદ્ધ છે કે જે ચારિત્ર અને ગુણમા સ્થિત હોય તે સાધુ (યુક્તિસાધક છે) ૩૫૧૨-થી-૩૫૧૩

બ્રાહ્મ-અબ્રાહ્મ-ઉપેક્ષણીય એમ ત્રણ પ્રકારના પદાર્થો જગતમા છે, એ ત્રણે પ્રકારના પદાર્થો લૌકિક અને લોકોત્તર એમ બન્ને પ્રકારે છે તેમા પુરુષમાળા-ચત્ત-સ્ત્રી વિગેરે લૌકિક બ્રાહ્મ પદાર્થ છે સર્પ, વિષ, વઠક વિગેરે અબ્રાહ્મ પદાર્થ છે, અને તુણ, ધુળ કાકરા વિગેરે ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય છે, એ પ્રમાણે લોકોત્તર પદાર્થ પણ બ્રાહ્મહિ ત્રણ પ્રકારે છે સમ્યક્દર્શન ચારિત્રાદિ લોકોત્તરપક્ષે બ્રાહ્મ છે, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિ (વગેરે અબ્રાહ્મ છે, અને સ્વર્ગ વિભૂતિ વિગેરે ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય પદાર્થ છે, ઉપદેશ્ય બ્રાહ્મ-અબ્રાહ્મ અને ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય પદાર્થ જાણ્યે છતે તેની પ્રાપ્તિ, પરિહાર અને ઉપેક્ષા કરવાની ધમ્મ વાળાએ તેમા પ્રવૃત્તિ આદિરૂપ યત્ન કરવો જોઈએ એ પ્રમાણે સર્વે ૭૨-વહારતુ કારણ જ્ઞાન છે એમ પ્રતિપાદન કરવામા તત્પર જે ઉપદેશ તે જ્ઞાનનય છે મનસમ એ છે કે, જ્ઞાનનય જ્ઞાનની મુખ્યતા જણાવવાને એમ કહે છે કે ઐહિક પારલૌકિક ફળના અર્થિએ સારી રીતે જાણેલા અર્થમાત્ર પ્રવૃત્તિ કરવી, આ યથા પ્રવૃત્તિ કરવામા ફળનો વિસવાસ જણાય છે બીજાએ પણ એમજ કહે છે કે “પુરુષોને જ્ઞાન જ દગ આપનાર છે, ક્રિયા દળ આપનાર નથી, મિથ્યાજ્ઞાનથી પ્રવૃત્તિ કરનારને ફળનો વિસવાસ જણાય છે” વળી સિદ્ધાન્તમા પણ કહ્યું છે કે “પદમ નાળ તઓ દયા પ્રથમ જ્ઞાન પડી દયા,” તેમજ બીજી પણ કહ્યું છે કે “પાપથી નિવૃત્તિ કુશળ પક્ષમા પ્રવૃત્તિ, અને વિનયની પ્રાપ્તિ એ ત્રણે જ્ઞાન આપે છે” આ કારણથી જ્ઞાનજ પ્રમાણ છે, કેમકે અર્થોત્પત્તિ-અજ્ઞાની હોય તેમને સ્વતઃ પરિહાર પણ તીર્થકર ગણાયેલો નિવે ચો છે, મતસમ એ છે કે આવળા વડે જે ચાચેવો આનણો કહિ પણ સીધો રસ્તો પ્રાપ્ત કરતો નથી આ વાત ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનની અપેક્ષાએ કહી, ક્ષાયિક જ્ઞાનની અપેક્ષાએ પણ તે જ્ઞાનજ વિશિષ્ટ ફળ સાધક છે કેમકે સસાર ઉદધિના (સમુદ્રના) કિનારા પર રહેલા, દીક્ષા પ્રાપ્ત કરેલા ઉત્કૃષ્ટ તપ અને ચારિત્રવાળા સાધુ નીતરાગ છતા પણ તેઓને જ્યામુરી સમસ્ત જીવાદિ વસ્તુ મમૂદને ક્ષાક્ષાકાર કરાવનાર કેનગજ્ઞાન ઉત્પન્ન નથી વતુ ત્યામુરી તેમને શ્રેષ્ઠ પ્રાપ્તિ નથી થતી, માટે જ્ઞાનજ પૂરુષાર્થમિદ્ધિનુ કારણ છે “જે જેના વિના ન બને તે તેનું કારણ છે જેમ બીજાદિ વિના અકુર નથી થતા, તેથી તે તેનું કારણ છે, તેની રીતે નક્કા પુરુષાર્થની [સદ્ધિ પણ જ્ઞાન વિના નથી થતી, માટે તે તેનું મુખ્ય કારણ છે આ ઉપરની આ નય ચાર પ્રકારના સામાયિકમાથી સમ્યક્ત્વમામાયિક અને શ્રુતમામાયિક એ બેનેજ માને છે કેમકે તે બંને જ્ઞાનાત્મક હોનાથી તેજ મુખ્યત્વે કરીને શ્રેષ્ઠતા કારણ છે, દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ સામાયિકને આ નય નથી માનતો, કેમકે તે જ્ઞાનનુ કાર્ય હોનાથી ગોણભૂત છે.

આજ ગાથાનો અર્થ હવે ક્રિયાનયની અપેક્ષાએ કરવામા આવે છે, ક્રિયાનય કહે છે કે, બ્રાહ્મ-અબ્રાહ્મહિ અર્થ જાણના છતા પણ સર્વે પુરુષાર્થની મિદ્ધિ ધમ્મજ્ઞાનનાએ પ્રવૃત્તિરૂપે ક્રિયાજ કરવી જોઈએ, મતનમ કે પદાર્થ જાણ્યા છતા પણ ક્રિયાજ સાધ્ય

સાધક છે. જ્ઞાન તો ક્રિયાનું ઉપકરણ હોવાથી ગૌણ છે. આટે સકળ પુરુષાર્થનું પ્રધાન કારણ ક્રિયાજ છે. આ પ્રમાણેનો જે ઉપદેશ તે ક્રિયાનય છે.

આ નય સ્વયંક્ષત્રી સિદ્ધિ આટે યુક્તિ કહે છે કે, પ્રયત્નાદિરૂપ ક્રિયા વિના જ્ઞાનવાન છતાં પણ તેને ઇચ્છિત અથવાની પ્રાપ્તિ જણાતી નથી, આટે પુરુષાર્થ સિદ્ધિનું પ્રધાન કારણ ક્રિયાજ છે. બીજાઓ પણ કહે છે કે—“પુરુષાર્થ ક્રિયાજ રૂળ આપનાર છે, જ્ઞાન રૂળ આપનાર નથી, કેમકે સ્ત્રી અને ભરૂંબા ભોગને ભણનાર તેના જ્ઞાનથી સુખી નથી થતો.” સિદ્ધાન્તમાં પણ તીર્થંકર-ગણધરોએ ક્રિયાવિહીન જ્ઞાન નિષ્ફળજ કહ્યું છે. “અધને પ્રકાશમાન લાખો દીપકની પશ્ચિમની પેઠે, ધણુએ સુત ભણેય હોય, તો પણ ચારિત્ર-રહિતને તે શું કરશે? જ્ઞાન સ્વાવયવમાં નિયત છે, જ્ઞાનમાત્રીજ કાર્યની નિષ્પત્તિ નથી થતી. અહીં માર્ગને ભણનાર મચેષ્ટ અને નિષેષ્ટનું દષ્ટાન્ત છે. તરવાનું ભણના છતાં પણ જે કાયચોગનો ઉપયોગ નથી કરતો, તે પ્રવાહમાં કળી બળ્ય છે, તેવી રીતે ચારિત્રરહિત જ્ઞાની પણ સસારમાં કળનાર ભણવો.

એ રીતે ક્ષાયોપશમિકી ચારિત્રરૂપ ક્રિયાની અધેક્ષાએ ક્રિયાનું પ્રાધાન્ય કહ્યું, ક્ષાયિક્રિયાની અધેક્ષાએ પણ તેનું જ પ્રધાનપણ ભણવું, કારણ કે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા છતાં પણ ભગવન અરિહતને જ્યામુધી સર્વ કર્મરૂપ ઈન્દ્રિયને બાળી નાખવાને આમત્રી જવાળાના સમૂહ સમાન શેલેરી અવસ્થા પ્રાપ્ત નથી થતી, ત્યામુધી યુક્તિ પ્રાપ્ત નથી થતી આટે ક્રિયાજ સર્વ પુરુષાર્થ સિદ્ધિનું પ્રધાન કારણ છે. “જે જેની પછી તરતજ થનાર હોય, તે તેનું કારણ છે.” જેમ અન્ય અવસ્થા પામેલ પૃથ્વી આદિ સામગ્રી પછી તરતજ થનાર અકુરતેનું કારણ છે, તેમ સર્વ પુરુષાર્થ સિદ્ધિ પણ ક્રિયાની અનન્યરૂપ થાય છે. આથી કરીને આ નય ચાર પ્રકારના સામાયિકમાંથી દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ સામાયિકનેજ માને છે, કેમકે ક્રિયારૂપે તે યુક્તિનું પ્રધાન કારણ છે, સમ્યક્ત્વ અને સુત-સામાયિક તો તેના ઉપકારી માત્ર હોવાથી ગૌણભૂત હોવાને લીધે તેને નથી માનતો.

શિષ્ય — ભગવન! આ બન્ને પક્ષમાં યુક્તિ જણાય છે, તો પછી બેમાંથી સાત્ત્વ તત્ત્વ કયું ?

આચાર્ય — સ્વતંત્ર સામાન્ય-વિશેષવાદી બંધાએ નયોની પરસ્પર વિરૂદ્ધ વક્તવ્યતા સ્થાવરોને સર્વ નયોને સમત જે તત્ત્વરૂપે ગ્રાહ્ય હોય તે યુક્તિનું સાધન છે. અર્થાત્ ચારિત્રરૂપ ક્રિયા અને જ્ઞાનાદિ ગુણ. એ ઉભય (જ્ઞાન-ક્રિયા)વડે જે યુક્ત સાધુ હોય, તે ભોક્ષસાધક છે, પણ એ બેમાંથી એકલો કોઇ પક્ષ ભોક્ષ સાધક નથી. જ્ઞાન નયવાદી જે કહે છે કે, “જે જેના વિના ન થાય તે તેનું કારણ છે.” આમાં તદ્દવિનાભાવિત્વરૂપ હેતુ અસિદ્ધ છે. કેમકે જ્ઞાન માત્ર વિના પુરુષાર્થ સિદ્ધિ નથી, એવું કયાઇ પણ જણાવું નથી. જેમ દાહ-પાક આદિ કરવાના અર્થને દહતાદિના જ્ઞાન માત્રથીજ દાહાદિ કાર્ય સિદ્ધિ નથી થતી, પરંતુ અગ્નિ લાવવો, તેને ફુંકવો, સળગાવવો વિગેરે ક્રિયા પણ કરવામાં આવે, તોજ તે દાહાદિ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. તીર્થંકર ભગવન્ત પણ માત્ર કેવળજ્ઞાનથીજ ભોક્ષ સાધે છે, એમ નહિ, સાથે થયાખ્યાત ચારિત્રરૂપ ક્રિયા પણ હોય છે. આટે સર્વત્ર પુરુષાર્થસિદ્ધિનું કારણ જ્ઞાન સિદ્ધ થાય છે, તેમ ક્રિયા પણ તેનું કારણ સિદ્ધ થાય છે, કેમકે તેના વિના પણ પુરુષાર્થ સિદ્ધિ નથી થતી આટે એ હેતુ અને-કાન્તિકે પણ છે.

એજ પ્રમાણે ક્રિયાવાદીએ “જે જેના પછી થનાર હોય, તે તેનું કારણ છે.”

ધર્માદિ પ્રયોગમા “જે જેના પછી થનાર” રૂપ હેતુ કહેન છે તે પશુ અસિદ્ધ અને અનૈત્તિક છે કારણ સ્ત્રી-અદ્ય-ભાગ આદિના ક્રિયાકાળમા પણ જ્ઞાન હોય છે, તેના જ્ઞાન સિવાય તેમા પ્રવૃત્તિજ વા શરૂ નહિ. એજ પ્રમાણે સૈતેશી અનરૂપમા મર્મ મ વર-રૂપ ક્રિયામાણે પણ કેવળજ્ઞાન હોય છે, તેના સિવાય તેની પ્રાપ્તિ નથી હોતી. માટે હેતુ અસિદ્ધ છે વળી જેમ ઉપદેશ હેતુ મુક્તિ આદિ પુરુષાર્થના કારણરૂપે ક્રિયાને મિદ્ધ કરે છે, તેની રીતે જ્ઞાનને પણ તેના કારણરૂપે મિદ્ધ કરે છે, કેમકે તેના વિના પણ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ મ્યાર્થ નથી થતી, માટે હેતુ અનૈત્તિક છે. વસ્તુતઃ જ્ઞાન-ક્રિયા ઉભયનાજ મુક્તિ આદિ સાચ છે પણ ભિન્ન ભિન્ન એજ જોડની સાધ્ય નથી

શિષ્ય — ભગવન! જ્ઞાન-ક્રિયા પ્રત્યેકમા મુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવનાની ક્રિયા નથી, તેા તેના સમુદાયમા કયાથી હોય? જેમ રેતી ॥ પ્રત્યેક કણમા તેવ નથી હોતુ તેા તેના સમુદાયમા પણ નથી હોતુ, તેની રીતે આદી પણ પ્રત્યેક જ્ઞાનને ક્રિયામા પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત-શક્તિ નથી, તેા તે બન્નેના સમુદાયમા પણ ન હોવી જોઈએ.

આચાર્ય — જો સર્વથા પ્રમારે એ પ્રત્યેકની મુક્તિમા અનુપમરિતા ગહેનામા આવે, તેા હું કહે છે તેમ થાય, પશુ તેમ નથી, આદી એ પ્રત્યેકની મુક્તિમા દર્શાવક રિતા છે, અને સમુદાય થતા સંપૂર્ણ ઉપકારિતા થાય છે માટે સમુદૈત જ્ઞાન-ક્રિયાજ મુક્તિનું કારણ છે, પ્રત્યેક જુદા જુદા કારણ નથી તેની ઉપર કહી આવ્યા છીએ કે જ્ઞાન-ક્રિયા-યુગ્મ જે ભાવમાયુ હોય તેજ ભાવમાવક છે, અન્ય નહીં ૩૫૮-૩૫૯

હરે ઉપદેશત નિર્મુક્તિની બે ગાથાનાં એજ અર્થ બાળ્ય-૧૨ મહારાજ કહે છે

નાઓત્તિ પરિન્નિઝ્ઞો ને જ્ઞો જો કજ્જકારઓ હોઈ ।

અગેજ્ઞોડણુવગારી અર્થો દવર ગુણા વાવિ ॥ ૩૫૦ ૪ ॥

જઈઅવરિ પયત્તો કજ્ઞો ને જ્ઞાન્નિ મિન્નિહ્યવ્વોત્તિ ।

અગેજ્ઞોડણાદેઓડરહારણે વેરસરોડય ॥ ૩૫૧ ૫ ॥

ઈતિ જોતિ ઇરમિહ જો ઉવરમા જાણના નઓ સોતિ ।

સો પુગ સમ્મહસણમુયમામદયાઈ સોદ્ધવ્વો ॥ ૩૫૧ ૬ ॥

સવ્વેતિ મૂલ સાહ-વ્વસાહમેયા નિસદ્ધઓ તેવિસ ।

કિં વૂળ મૂલનવાળ અહરા નિમ્મતાવિસુદ્ધાણ ? ॥ ૩૫૧ ૭ ॥

સામન્નવિસેવોભયમેયા રત્તવરયા વહુવિહતિ ।

અહવા નામાઈણ ઇન્દ્રિયો સો કળઓ સાહુ ? ॥ ૩૫૧ ૮ ॥

સોડ સહરિરૂણ ય નાકુગ ય ત જિણોરણસેણ ।

ત સવ્વનર્યવિમુદ્ધનિ સવ્વનયમમ્મય જ તુ ॥ ૩૫૧ ૯ ॥

ચરણમુણમુટ્ઠિઓ હોઈ માતુરસ કિરિયાનઓ નામ ।

ચરણમુણમુટ્ઠિય જ ચરણનયા રેનિ સાહુત્તિ ॥ ૩૫૨ ૦ ॥

સો જેણ ભાવસાહ સવ્વનયા જ વ ભાવમિન્નનિ ।

નાણ કિરિયાનઓયયમુત્તો ય જામા સયાન્સાહ ॥ ૩૫૨ ૧ ॥

જ્ઞાત એટલે પરિચિત, ગાદી એટલે જે માર્ગસાધક હોય તે, અમાદ્ય એટલે અનુપકારી, અર્થ એટલે દ્રવ્ય અથવા ગુણ યત્ન કરવો એટલે પ્રયત્ન કરવો. આદ્ય એટલે અદુણ કરના યોગ્ય, અમાદ્ય એટલે અનાદેય, અને એવ શબ્દ તે અવસરાર્થે છે. ઇતિ એટલે એ પ્રમાણે જે ઉપદેશ તે જ્ઞાનનય છે, અને તે સમ્પત્તિગામાયિક તથા શ્રુતસામાયિકને માને છે સર્વ એટલે નૈગમાદિ મૂળ નથો, અને અપિશબ્દથી તેના ગાખાપ્રમાખાદિપ ઉત્તર ભોગ, અથવા દ્રવ્ય શિક્ષાદિ અગુદ્ર નરોની મકુપિત વક્ત્ર વ્યતા એટલે મામ નય-વિગેષ- ઉલ્લેખ ભેદગણના અથવા નામાદિકમાયા કથો નથ કોને માત્ર માને છે ? તે સર્વ જિનાપરશથી ગાલગીને શ્રદ્ધા કરીને અને નહીંને તે મર્નનય વિશુદ્ધ એટલે જે મર્ન નથોને મમ્મન હોય તે ચાગિત શુદ્ધમા જે સ્થિત હોય તે માધુ છે. આ પ્રમાણે કિરાનય છે. (કેમકે) જે ચરણ શુદ્ધમા સ્થિત હોય તેને કિયાનય સાધુ કહે છે. આદ્ય તે ભાવમાધુ અદુણ કહેય છે, કેમકે મર નથો ભાવસાધુને યથે છે જ્ઞાન અને કિયા એ ઉલ્લેખ નયથી જે શુન હોય, તે સર્વદા ભાવ સાધુ છે. ૩૫૬૪-થી-૩૬૦૧

હવે અથના ઉપસહાર અને પોતાની ઉદ્ધનાતો ત્યાગ તથા શિષ્ય જનોને આવી જે લાભ થાય છે, તે જણાવનાને મ્વચ ભાષ્યકાર કહે છે.

इय परिसमापियमियं सामादयमत्यओ समासेण ।

त्रित्यरओ केवलिणो पुवरविओ वा पहामवि ॥ ३६०२ ॥

सव्वाणुओगमूल भास सामादअस्स सोऊण ।

होइ परिकुम्भिमअई जोगो सेसाणुओगस्स ॥ ३६०३ ॥

એ પ્રમાણે આ નામાયિક આવરય-નો અર્થ મક્ષેપથી સમાસ નથો, વિમ્તારવી તો તેના અવ કેનગી અથવા (વિગેષ) પૂર્વ ૧૦ કહી શકે છે મર્ન અનુયો ૧૫૫ મૂળ રૂપ આ સામાયિક અ યયનહુ ભાષ્ય સાલગીને શિષ્ય પરિકર્મિત મનિનાનો યથો થકો ગેય શાસ્ત્રાલયોગને પછી ભાષ્ય વાય છે. ૩૬૦૨ થી ૩૬૦૩.

॥ विशेषावश्यकभाष्य समाप्तम् ॥

॥ इति विशेषावश्यकभाष्यमूल समापान्तरादि समाप्तम् ॥

પરિશિષ્ટ અ

આ બીજા ભાગમાં જે સ્થલે ટીકાકારે નિર્ણયિત ને મૂનભાષ્યની ગાથાઓ નહિ આપતાં બહામણ કરી છે તે ગાથાઓ અર્થ સાથે અહિં આપીયે છીયે એથી સમજા મળેના બોધ થશે

અદર્શિ સપચવાયં ઘોલિત્તા દેસિઓવસેણં ।

પાવતિ જહિદ્દપુર ભવાદર્શિની તદા જીવા

॥ ૧૦૫ ॥

પાવતિ નિવ્યુદ્ધપુર જિણોવદ્દેણ ચેવ મમેણ ।

અદર્શિ દેસિઅત્તં પવ નેઅ જિર્ણિદાણ

॥ ૧૦૬ ॥

જેવી રીતે ધણા વિનાવાળી અદર્શિને ભોભિયાના ઉપદેશથી ક્રોધ ધીને છવેા ક્ષત્રનગરને પામે છે, તેવી રીતે સસારી છવેા પણ ભવરૂપી અદર્શિને ક્રોધ ધીને જિનેધર મહારાજે કહેલા માર્ગથી નિર્ણયિતપુરને પામે છે, એ પ્રમાણે જિનેધર મહારાજનેા ભવ અદર્શિમા દેશકપણ સમજણ. ૬૦૫—૬૦૬

જહ તપિહ સત્થવાહ નમઃ જણો તં પુર તુ ગતુમણી ।

પરમ્મુલ્લગારિણઓ નિવ્વિગ્ગત્ય ચ મત્તીપ

॥ ૧૦૭ ॥

અરિહો વ નમુકારસ ભાવઓ રત્તીણરાગમયમોહો ।

મુલ્લત્તીણેણિ જિણો તદેવ જમ્મા અઓ અરિહા

॥ ૧૦૮ ॥

જેમ લોકો કષ્ટ નગરમા જવાના મનવાળા હોવાથી નિર્વિગ્નપણા માટે પરમા-પ્રકારીપણને દીધે ભક્તિથી સાર્થવાહને નમસ્કાર કરે છે તેવી રીતે મોક્ષના અર્થાં છવેાને પણ રાગ મદ અને મોહરૂપિત ક્રોધા અરિહત મહારાજ પણ તત્ત્વથી જે માટે નમસ્કાર કરવા લાયક છે તેથી અરિહત મહારાજ સાર્થવાહ કહેવાય છે. ૬૦૭—૬૦૮

સસારાઅદર્શિ મિચ્છત્તજ્ઞાણમોહિઅપહાવ ।

જેહિં કપ દેસિઅત્તં તે અરિહતે પાણવપામિ

॥ ૧૦૯ ॥

મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનથી જેમા રત્તેા જરતેા નથી એવી સસારરૂપી અદર્શિમા જે તીર્થકરેાએ ભોભિયાપણ કરેછે છે તે અરિહતેાને પ્રણામ કરે છુ ૬૦૯

સમ્મદસણદિદ્ધો નાણેણ ય સુદ્ધે તેહિં ઉવલલ્લો ।

ચરણકરણેણ પદઓ નિવ્વાણપહો જિર્ણિદેહિં

॥ ૧૧૦ ॥

સિદ્ધિવસદ્દિમ્મુલ્લગત્યા નિવ્વાણમુદ્ધ ચ તે અણુપ્પત્તા ।

સાસયમજ્જાવાહ પત્તા અયરામર ઠાણ

॥ ૧૧૧ ॥

મોક્ષનેા માર્ગ જિનેધર મહારાજાઓએ શુદ્ધ દર્શનથી રૂપેા, જ્ઞાનદારાએ ભણેા અને ચરણ સિત્તરી કરેણ સિત્તરી દારાએ આસેવન કરેા ૬૧૦ તે તે તીર્થકરેા સિદ્ધિરૂપી સ્થાનમા સર્વ કર્મ અપાવીન ગયા, નિર્વાણ મુખને પામ્યા, તેમજ શાન્ત અને અભ્યા-બોધ એવા અનરોમર સ્થાનને મેળવ્વ. ૬૧૧

પાવતિ જહા પાર સમ નિજ્ઞામપા સમુદ્દસસ ।

મવજલહિસસ જિર્ણિદા તદેવ જમ્મા અઓ અરિહા

॥ ૧૧૨ ॥

મિચ્છત્તકાલિયાવાયવિરહિણ સમ્મત્તગજ્જમપવાવ ।

વગસમણ પત્તાંસિદ્ધિવસરિપટ્ટણ પોયા

॥ ૧૧૩ ॥

નિજ્ઞામગરયણાં અમૃદનામમ્કરુણધારાણ ।
 વદામિ વિણયપણો તિવિહેણ તિદ્વિરયાણં ॥ ૧૧૪ ॥
 પાલંતિ જહા ગાવો ગોવા અહિસાવયાદ્દુર્ગોર્હિ ।
 પરરતણપાણિઆણિ અ વણાણિ પાવતિ તદ્દ ચેવ ॥ ૧૧૫ ॥
 જીવનિકાયા ગાવો જં તે પાલંતિ તે મહાગોવા ।
 મરણાદ્મયા હ ગિણા નિવાણવણ ચ પાવતિ ॥ ૧૧૬ ॥
 તો હવગારિત્તણો નમોઽરિહા ભવિઅજોવલોગસ્સ ।
 સન્વસ્સેહ મિર્ણિદા લોગુત્તમમાવઓ નહ ય ॥ ૧૧૭ ॥

જેની રીતે નિર્ધામકો (ખલાસી) વેપારિયોને સમુદ્રનો પાર પમાડે છે, તેની જ રીતે સમારૂપી સમુદ્રનો પાર જિનેથર મહારાજ જે માટે પમાડે છે તે માટે જિનેથર મહારાજ સાચા નિર્ધામક કહેવાય છે. ૯૧૨ મિથ્યાત્વરૂપી કાવિકાવાત જેને લાભો નથી અને સમ્યક્ત્વ રૂપી અર્થ વાતના વેગમા ચાલી રહ્યા છે એવા છત્રરૂપી પ્રવહણો એકજ સમયમા સિદ્ધિ સ્થાનરૂપી પદ્મને પામે છે. ૯૧૩ યથાવસ્થિત જ્ઞાનવાણી જે નતિ તે રૂપ કર્ણધાર છે જેમા એના તથા મન વચન કાયાના ૬ કથી વિરમેલા એવા ને નિર્ધામકમા રત્ન સમાન એવા તીર્થકરને વિનયપૂર્વક ત્રિવિધ વન્ના કરે છે. ૯૧૪ જેની રીતે ગોવાળીયાઓ સર્વ વ્યાપ્ર વગેરે દુષ્ટ જનવરોથી ગાયોત્ત રક્ષણ કરે છે અને ધણા ધામ તથા પાણી જ્યાં છે તેવા વનમા ગાયોને લઇ જાય છે, તેમ છત્રના સમુદાયરૂપી ગાયોને જે માટે તે તીર્થકરે અરુણાદિ ભયથી મચારે છે અને નિર્વાણરૂપી નગરને પમાડે છે તેથી તમામ ભવ્યજીવ લોકોને તે ઉપકારી છે અને તેમ હોવાની અસાવારજ ભાવથી તીર્થકરે સર્વને નમસ્કાર કરવા લાયક છે. ૯૧૫—૯૧૬—૯૧૭

इदियवित्तयकृसाए परीसहे वेयणा उवत्सगे ।

एए अरिणो हता अरिहता तेण बुच्चति ॥ ११९ ॥

પાત્ર ઇદ્રિયો, શબ્દાદિક વિષયો, ક્રોધાદિક કરાણો, શુધાદિ પરિપક્વો, શરીરશક્તિની વૈદના અને દેવતાદિકના ઉપસર્ગો એ રૂપ શત્રુઓને હુલ્લા તેથી અરિહત કહેવાય છે. ૯૧૯

अट्टमिहपिय कम्म अरिभूर्ज होइ सव्वजोवर्ण ।

त कम्ममरि हता अरिहता तेण बुच्चति ॥ १२० ॥

अरिहति वदणनमसणाइं अरिहति पूअसकारं ।

मिद्धिगमण च अरिहा अरहता तेण बुच्चति ॥ १२१ ॥

આટે પ્રગટના પણ કર્મ જીવોને શત્રુ જેવા છે, તે કર્મરૂપી શત્રુને જે માટે હુલ્લા તે માટે તે અરિહત કહેવાય છે. ૯૨૦ વદન અને નમસ્કારને જેઓ લાયક છે, પૂન અને સત્કારને જેઓ યોગ્ય છે અને જેઓ સિદ્ધિ પામવાને માટે સમર્થ છે, તેઓ અરિહત કહેવાય છે. ૯૨૧ દેવતા, દાનવ અને મનુષ્યોમા જે માટે તીર્થકરે પૂજન પામે છે વગી કર્મરૂપી શત્રુને હુલ્લા છે તેમજ બધાના કર્મને પણ છેારે છે તેથી અરિહત કહેવાય છે

જો સવકમ્મહુસલો જો વા જત્ય મુપરિનિદ્ધિઓ હોઈ ।

સજ્જગિરિસિદ્ધઓત્રિ સ કમ્મસિદ્ધત્તિ વિદ્ધેઓ , ॥ ૧૨૦ ॥

જે આચાર્યના ઉપદેશ સિવાય કશય તે ખેતી વેપાર વગેરે કર્મ કહેવાય અને તે સિવાય જે કુભારપણું, હાથારપણું વગે તે શિલ્પ કહેવાય દરદ જે સર્વ કર્મમાં કુશલ હોય અથવા તે સદ્ગિરિસિદ્ધની આફક જે જે કામમાં યથોજ પ્રધીણ હોય તે તે કર્મમાં સિદ્ધ બન્યો. ૯૨૯

જે સર્વ શિલ્પમાં કુશલ હોય અથવા કાકાશ મુથારની આફક જે જેમાં માતિશય-વાળો અને અતિ નિપુણ હોય તે શિલ્પસિદ્ધ કહેવાય.

इत्यी विज्ञाऽभिद्विया पुरिसो मनुचि तद्विसेसोय ।

विज्ञा ससाहणा बहुमतो वा साहणरहिओ अ मनुचि ॥ १३१ ॥

શ્રી દેવતા જેને અધિષ્ઠાયક છે તે અગ્નિ, વાયુ, આદિ વિદ્યા કહેવાય અને દેવ જેમાં અધિષ્ઠાયક હોય તે વિદ્યારાજ હરિષ્ણગમેધી આદિ મત્ર કહેવાય, અથવા જેનું સાધન કરણ પડે તે વિદ્યા કહેવાય અને જેમાં સાધનની જરૂર ન હોય તે શાખર આદિ જેમાં મત્ર કહેવાય. ૯૩૧

विज्ञाण चक्रवटी विज्ञासिद्धो स जस्स वेगावि ।

सिद्ध्यज्ञ महाविज्ञा विज्ञामिद्धऽज्जखरटुव ॥ १३२ ॥

साहीणसवमतो बहुमतो वा पहाणमतो वा ।

नेओ म मतसिद्धो खमागरितुव साइसओ ॥ १३३ ॥

सन्नेवि दवजोगा परमच्छेरयफकाऽहवेगोऽवि ।

जस्सेह हुज्ज सिद्धो स जोगसिद्धो जहा समिओ ॥ १३४ ॥

વિદ્યાએનાં માલિક તે વિદ્યાસિદ્ધ કહેવાય અથવા આર્યજપુટઆચાર્યની આફક જેને એક પણ મહાપુરુષદત્તાઈ જેવી માટી વિદ્યામિદ્ધ હોય તે વિદ્યામિદ્ધ કહેવાય. ૯૨ જેને એ મત્ર સનાધીન હોય અથવા જે બહુ મત્રવાળો હોય અથવા પ્રધાન મત્રવાળો જે હોય તે રતગ્ધર્ષની પેઠે માતિશય હોવાથી મત્રસિદ્ધ કહેવાય. ૯૩૩ પરમ આશ્રય દેખાડનારા બધાં જોગો જેને મત્રવા હોય અથવા આર્ય સમિતાઆર્યની પેઠે જેને એક પણ યોગ સિદ્ધ થયેલા હોય તેને યોગમિદ્ધ કહેવાય. ૯૩૪

आगमसिद्धो सवगपारओ गोअमुव गुणरासी ।

पउरत्यो अत्यपरो व मम्मणो अत्यसिद्धित्ति ॥ १३५ ॥

ગાતમસ્વામીની આફક સર્વશાસ્ત્રોના પારગામી અને શુભના સમૃદ્ધનો ધારણ કરનારો તે આગમસિદ્ધ કહેવાય, દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવામાં તત્પર અને યજ્ઞ દ્રવ્યવાલો એવો જે હોય તે મગ્ધ શેઠની પેઠે અર્થસિદ્ધ કહેવાય ૯૩૫

जो निचसिद्धजचो लब्धवरो जो व तुदियाइव ।

सो किर जचासिद्धोऽभिष्णाओ बुद्धिपज्जाओ ॥ १३६ ॥

જેની યાત્રા હરેશાં સિદ્ધ થતી હોય અથવા તુલ્કિની પેટે જેને વરદાન મહત્ત્વ હોય તે યાત્રાસિદ્ધ કહેવાય. આહી અભિપ્રાય સિદ્ધ સંજ્ઞામાં અભિપ્રાય શબ્દથી બુદ્ધિ સમજતી. ૯૩૬

હવે એ બુદ્ધિસિદ્ધત્વ સ્વરૂપ કહે છે.

વિરલા વિમલા મુદ્રમા જસસ મઈ જો ચરન્વિહાર વા ।

બુદ્ધોપ સપન્નો સ બુદ્ધિસિદ્ધો ઇમા સા ય

॥ ૯૩૭ ॥

વિપુલ વિમલ અને સુદૃઢ એવી જેની બુદ્ધિ હોય અથવા ચારે પ્રકારની બુદ્ધિ જેને હોય તેને બુદ્ધિસિદ્ધ કહેવાય, તે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ આ પ્રમાણે. ૯૩૭ ઔપપાતિકી, દેનેયિકી, કમ્બળ, પારિણમિકી એવી રીતે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ છે, પાંચમી બુદ્ધિ જગતમાં હોતી નથી.

હવે ઔપપાતિકી બુદ્ધિનું લક્ષણ કહે છે

પુષ્પમદિદ્ધમસ્સુભમોદ્ધ અત્તરત્તણવિમુદ્ધગહિતયા ।

અઘાહ્યફલજોગિણિ બુદ્ધી વપ્પત્તિયા નામ

॥ ૯૩૯ ॥

પહેલાં દેખેલું ન હોય, સાંભળ્યું ન હોય, અને મનથી વિચાર્યું પણ ન હોય અને પ્રસંગની વખતે સાચો અર્થ જેનાથી સમજવામાં આવે તેને ઉત્પત્તિકી બુદ્ધિ કહેવાય, તે બુદ્ધિ અવ્યાહત રૂપવાલી હોય છે. ॥ ૯૩૮ ॥

ઉત્પત્તિકીમાં દૃશ્યંતો આ પ્રમાણે છે, ઉત્પત્તિના દૃશ્યંતો જણાવવા ગાથાઓ કહે છે

મરહસિલ ૧ પળિઅ ૨ રુક્ષે ૩ રુદ્ધગ ૪ પદ ૫ સરદ ૬ કાગ ૭ વચારે ૮ ।

ગય ૯ વયળ ૧૦ ગોલ ૧૧ સ્વમે ૧૨ સુદ્ધગ ૧૩ મગિત્તિ ૧૪ પદ ૧૫ પુત્ત ૧૬ ॥ ૯૪૦ ॥

મરહસિલ ૧ મિંદ ૨ કુવકુદ ૩ તિલ ૪ વાલુઅ ૫ દરિય ૬ અગદ ૭ વળસદે ૮ ।

પાયસ ૯ અદ્ધા ૧૦ પત્તે ૧૧ સ્ત્રાદહિલા ૧૨ પવ વિઅરો અ ૧૩ ॥ ૯૪૧ ॥

મહુસિત્ત ૧૭ મુદ્ધિ ૧૮ અકે ૧૯ અ નાળ ૨૦ ખિવ્વ ૨૧ વેદગનિહાણે ૨૨ ।

સિવત્તા ય ૨૩ અત્થસત્તે ૨૪ ઇચ્છા ય મદ ૨૫ સયસહસ્સે ૨૬ ॥ ૯૪૨ ॥

ભરતનટના રોહાનો માડવા ઉપર શિલા કરવાનું, થોડા થોડા ભાગે ચીકણાં આપાનું, માકલાને પથરા મારી આખાના ફળ લેવાનું, કૃષા પહેલી વીટી ઉપર ધાણ નાખી અગ્નિથી સુકારીને પછી કૃષાને પાણીથી ભરી કાઠે બેઠા વીટી લેવાનું, માથુ ઓળીને ઊંઠના કપડાની પરીક્ષા કરવાનું, લોહી ને લાખથી વિષેલા કાચબાનાલા સ્થાનમાં ગ્રેથ કરવાનું, અથવા કાચલાના મસ્તક ચાલવામાં લિશ્તુ લિમ્બુણીના પ્રક્ષેપ કહેવાનું, ૬૦૦૦ ગાંડાના પ્રમાણનું, અથવા કાગ પ્રવેશથી ઓળીની પરીક્ષાનું, અથવા વિદ્યામાં વિદ્યાર્થીની વ્યાખ્યાની પરીક્ષાનું, સ્થલિલથી તલના સરખા ધોળાને જાળવાનું, નાવમાં નાખેલા પદ્મ થી હાથીને તોલવાનું અથવા ગામનો માર્ગ જાળવાનું, દેશથી કદી મુકેન લાવેલા પગરખાના ભારાનું, સલી તપાવી લાખનો ગોલો કાઢવાનું, તલાવમાં રહેલા ચાલલાને આપવાનું, પેશાબથી પથ્ર કરનાર શુદ્ધિકર, હાથ લાખો કરવાથી વ્યત્તરીને જાળવાનું, પ્રસવના બાને સ્ત્રી સજાનું, એ ભારિયા પ્રીતિના દરદરનું, ઊંઠાને મારવાનું કદીને સાચી નાતાની પરીક્ષાનું, મધપુરે દેખવાના સ્થાનથી વ્યભિચાર જાળવાનું, પુરોહિતે ઓળવેલી થાપણુ દેવશવવાનું, નવા રૂપીયાના માપની પરીક્ષાનું, મોનાની ચીનીની

લાલચથી થાયજુ દેવકાવવાતુ, વાદરા પાલીને લીધેલા નિધાનનો લાગ લેવાતુ, ડાનના ગોલાથી દ્રવ્ય પહોચાડવાતુ, લાવિષ્ઠા ન્યાય થવાનો કહી જુડી માતાને ઓલખવાતુ, ઇન્કાવલો ન્હાનો લાગ દ્યને માલિક બાળને ધન આપવાતુ, લાખતુ દેજુ છે એવી નવી વાત સ લલાવવાતુ, એની રીતે રફ દેખાતો ઉત્પત્તિકી જુદિમા છે, તેમા પજુ રોહાની જુદિમા જેમ શિયાતુ દષ્ટાત કષ્ટુ તેવી રીતે બે મેદા સરખા તોવમા રાખવાતુ, એકલા કુન્ડાને લડાવવાતુ, સરખા માપે તલ લઇને તેત આપવાતુ, રેતના દોરડાતુ, હાથી મરી ગયો નહી કહેવાતુ, ગામનો કુવો ચોકલવાતુ, પૂર્વનો બગીચો પશ્ચિમમા કરવાતુ, વગર અગ્નિએ ખીર રાધવાતુ, બકરીને ગોલ લીડીયોતુ કારજુ જણાવવાતુ, પીપલના પાનને શિખા અને નરાતુ સરખાપજુ કહેવાતુ, ખિસકોલીના ધોલા ને કાના વાલ સમાન છે તે જણાવવાતુ, રાજાના પાચ પિના છે એ જાણને કહેવાતુ એ દેખાતો પજુ બધી લેવા. ૯૮૦-૪૧-૪૨

વૈનચિકી જુદિતુ લક્ષણ કહે છે,

મરનિત્થરણસમત્યા તિવન્નામુત્તત્થગદિઅપેઆલા ।

કમઓ લોગફલવર્દ વિણયસમુત્પા હવ્વ જુદી ॥ ૯૮૩ ॥

ધણા ભારે કામને પાર પાડવામા સમર્થ, ધર્મ અર્થ કામને નિરૂપણ કરનાર, મૂનને અર્થનો સાર જણાવનાર, બન્ને લોકમા ફલવાળી, એવી વૈનચિકી જુદિ હોય છે ૯૮૩.

વિનચિકી જુદિના દેખાતો નીચે મુજબ છે

નિમિત્તે ૧ અત્થસત્થે ૨ અ લેહે ૩ ગણિ અ ૪ કૂવ ૫ અસ્સે અ ૬ ।

ગહ્વ ૭ લક્ષણ ૮ ગતી ૮ અગ્ ૧૦ ગણિઆ ચ રહિઓ અ ૧૧ ॥ ૯૪૪ ॥

સોઆ સાદી દીદ વ નળ અવસથય વ કુવસ્સ ૧૨ ।

નિવોદપ અ ૧૩ ગોળે ઘોદગવહળ વ રુવલાઓ ૧૪ ॥ ૯૪૫ ॥

ધરો કુટીને પાણી તલાવમા જવાથી પુત્ર માતાને મરી ગયો એ સાચુ નિમિત્ત કહેવાતુ, હાલીતુ કુક દોડતુ ને ગોલડી કાપવી એ દ્વારાએ કષ્ટકની જુદિતુ લિપિ બાણનારતુ અને રમતથી ગણિત શિખવવાતુ, ધોગજ દેરમા કુવામાથી પાણી કાઢવાતુ, મુવક્ષણ દુર્બળ ધોડા લેવાતુ, જમીન મુધીને ગધેડાના છુ કવાથી જલાશય માવમ પડવાતુ, લક્ષણ વાલો ધોડો લડને ધરજમાઈયવાતુ, મુરખરાજ પાસે ચોકલેથી મીલવાલી ગાંડતુ, જન માત્ર શતસહસ્રવેધી વિાતુ, કોસા વેરવાને ચચિકતુ, સાકી ઠડી કહેવી, તણ લાજુ કહેતુ અને જાંચ પક્ષીને રામેથી દેરવરો એમ કરીને ઉપાખ્યાયને ચેતવવાતુ, નેચાના પાગીમા તવગૂરિય મુજમના ઝેરતુ, બવ- ચોરાઈ જવો, ધોડાને મારવો અને વૃક્ષથી પડતા મહત્તરતુ મરણ થવુ છતા નિર્દોષ બનતુ એ સર્વ વૈનચિકી જુદિના દેખાતો છે. ૯૮૬-૪૫.

હવે કર્મજાળ જુદિતુ લક્ષણ કહે છે

ઉવઓગદિદ્ધસારા કમ્મપસગપરિયોલળવિસાલા ।

સાહુકારફલવર્દ કમ્મસમુત્પા હવ્વ જુદી

॥ ૯૪૬ ॥

કોઠપણ કામમા મનની રિચગ્તાથી તત્તવતુ આવુમ પડતુ, ક્રિયાના પ્રસંગ અને વિચારે થા જુદિની વિશાનતા થવી, અને જમવાતુ પ્રશસા પાનના લેનાથી બનાય છે એ કર્મજાળ જુદ છે. ૯૪૬

કર્મજાળ જુદિના દેખાતો કહે છે

હેરન્નિ ૧ કરિસ ૨ કોલિઅ ૩ હોવે અ ૪ મુત્તિ ૫ ઘય ૬ પવણ ૭ ।

તુન્નાગ ૮ વઢૂઈ ૯ પૂરૂ અ ૧૦ ઘઢ ૧૧ ચિત્તકારે અ ૧૨ ॥ ૯૪૭ ॥

સોની, ખેડત, કોલી, તેલી, માતીવાલા, ધીવાલા, તગવાવાલા, ઘુતવાવાલા, મુતાર, કંઠાઈ, કુંભાર, અને ચિત્તકારના દેશાન્તો કર્મજા બુદ્ધિના સમજવા, ૯૪૭

હવે પારિણામિકી બુદ્ધિનું લક્ષણ કહે છે.

અણુમાણહેડદિદ્ધનસાહિયા વયવિવાગપરિણામા ।

હિઅનિસ્સેઅસફલવર્ડે બુદ્ધી પરિણામિઆ નામ ॥ ૯૪૮ ॥

અણુમાન હેડ તે દેશાન્તથી વસ્તુને સિદ્ધ કરનારી, અવસ્થાના પરિપાકવાળી, ઉદય અને આકર્ષણી ફલને દેનારી પરિણામિકી બુદ્ધિ હોય છે. ૯૪૮

પારિણામિકી બુદ્ધિનાં દેશાન્તો નીચે મુજબ છે-

અમણ ૧ સિદ્ધિ ૨ કુમારે ૩ દેવી ૪ હિદિઓદણ હવડ રાયા ૫ ।

સાહુ અ નવિસંજે ૬ ધનદત્તે ૭ સાવગ ૮ અમચ્ચે ૯ ॥ ૯૪૯ ॥

સ્વર્ગો ૧૦ અમચ્ચપુત્તે ૧૧ ચાણકે ૧૨ જેવ ગુલમદે અ ૧૩ ।

નાસિકમુદરિ નદે ૧૪ વરે ૧૫ પરિણામિઆ બુદ્ધી ॥ ૯૫૦ ॥

ચલનાહય ૧૬ આમહે ૧૭ મળી અ ૧૮ સપ્પે અ ૧૯ સ્વમ્મિ ૨૦ ધૂમિ ૨૧ દે ૨૨ ।

પરિણામિઅબુદ્ધીણ ઈવમાઈં હદાહરણા ॥ ૯૫૧ ॥

ન ફિલ્મમ્મજ્જે નવસા સો તવ સિદ્ધો દ્વદ્વપ્પહારિવ ।

સો કમ્મસ્સયસિદ્ધો જો સવ્વસીળ કમ્મસો ॥ ૯૫૨ ॥

સેકની શકા પાડીને ચ દ્વિવેગે ૧૪ રાગને અભયક્રમારે ભગાડ્યા તે વિગેરે, કુકડાનુ માથુ ખાનાર છેકરાને રાજ્ય મળવું અને પિતા માથુનું ઉકાલથી બચવું, નદીની ગાથાથી મુશ્કેલક્રમારની ત્યાગબુદ્ધિ પાછી આવવી, સ્વપ્ન દેખાડીને પુષ્પચૂલનો પ્રતિબોધ, ઉદિતોદિતે વૈશ્વમજ્જુને આરાધવા ને વાણાકપિની ધર્મશ્રિ ને પેરામાથી બચવું, નદિપેણના અતેડરને દેખીને શાકુ સ્થિર થયા, ધનદત્તે મુમભાનું લક્ષણ કહ્યું, વગ્ધનુએ બ્રહ્મકત્તની સુરગદ્વાર રક્ષા કરી, ચિતાદ્વારાએ બળી ગયેલી ગાપ્તી માટે કપડા લેનાર બુદ્ધો થયા, કુગ્ગક વિગેરે કેવલજ્ઞાન પામ્યા, વરધનુએ માતાને ઓડાવી, રાજકુવરે શિયાલના વચનથી સોપાચક (દ્રવ્ય વિશેષ) મેલવ્યા તેની અમરદાગીની પરીક્ષા, આણામ્મનું વૃત્તાન્ત, અપૂલભદ્વજનું વૃત્તાન્ત, સુન્દરીનન્દનું દેશાન્ત, લાલ માન્વામા રાજ્યદેવાનું દેશાન્ત, બનાવડી આમનું જાલવું. ચ દેવેગિફેને બોધ, આવક પુન મળીને થયેલ અદ્ગીનો પ્રતિબોધ, કૂલવાલુકે ઉખારેલા ચૂસ, આ દેશાન્તો પરિણામિકી બુદ્ધિમા જન્યવા ૯૫૨-૯૫૧

ईसीपन्माराए सीआए जोअणंमि लोमंता ।

વારસર્હિ જોઅણેહિં સિદ્ધી સવ્વદ્ધસિદ્ધાઓ ॥ ૯૬૦ ॥

જે દ્વિવેગારીની પેટે તપસ્યાથી ગ્વાની ને પામે તે તપેગિદ્ધ કહેવાય, જેને રાવ કર્મ મતભાથી પણ ક્ષીણ થઈ ગયા હોય તે કર્મકાય સિદ્ધ કહેવાય. ૯૫૧ પ્રાગ્ભાર અથવા જેનું બીજું નામ સીતા છે એવી સિદ્ધશિલા પૃથ્વીથી એક ચોળન પડી હોય તો એ અને સર્વાર્થાસદ્ધી ૧૨ ચોળન ગિદ્ધશિલા છે ૯૬૦

નિમ્મલદગરયવળ્લા તુસારગોસીરદારસરિવત્તા ।

ઉત્તાણયઉત્તપસંઘિઆ ય મળિયા જિણવરેદિં ॥ ૯૬૧ ॥

નિર્મલ પાણીના કણિયા જેવા રંગવાળી બરફ, ગાયત્રી દૂધ, માતીના હાર એના જેવી સફેદ, ઉંચા કરેલા છત જેવા આકારવાળી સિદ્ધશિલા ભગવાને કહેલી ॥ ૯૬૧

एगा जोअणकोही बायालीस च सयसहस्साइ ।

तीसं चेव सहस्सा दो चेव सया अउणरत्ता ॥ ९६२ ॥

बहुमज्झदेसभागे अट्टेव य जोअणाणि बाहल्लं ।

चरमत्तु अ तणुई अगुलस्सखिज्ઝईभाग ॥ ९६३ ॥

એક કોડ બેતાલીસ લાખ ત્રીસ હજાર બસે ઓગલપચાસ યોજન અધિક એ પ્રમાણે સિદ્ધશિયાની પૃથ્વી છે, તે સિદ્ધશિયા બરેમર મધ્ય ભાગમા ૮ યોજન જાડી છે અને ચારે બાજુના છેડામા આ ગુલના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલી પાતળી છે. ૯૬૨-૬૩

गतूण जोअण जोअण तु परिहाइ अगुलपुट्टुच ।

तीसेऽविअ पेस्ता मच्छिअपत्ताउ तणुअयरा ॥ ९६४ ॥

ईसीपन्भाराए सोआई जोअणमि जो कोसो ।

कोसस्स य छम्माए सिद्धाणोगाहणा भणिआ ॥ ९६५ ॥

विमि सया तिचीसा धणुविभागो अ कोसछंभाओ ।

जै परमोगाहोऽय तो ते कोसस्स छम्माए ॥ ९६६ ॥

उत्ताणउव्व पासिछुउव्व अहवा निससओ चेव ।

जो जह करेइ काळ सो तह उववज्जइ सिद्धो ॥ ९६७ ॥

इहभवभिभागारो कम्मवसाओ भवतरे होइ ।

न य त सिद्धस्स जओ तमी तो सो तयागारो ॥ ९६८ ॥

સિદ્ધશિયાના એક એક યોજને નવ આગમ જાડા થતે છે, અને તેના છેડા માખીની પાખ કરતા પણ પાતળા છે. સિદ્ધશિયા-ધૃતિપ્રાગભાસા-સીના પૃથ્વીની ઉપરના એક યોજનમા જે છેડેના ગાઉ છે તે છેડેના ગાઉના છઠ્ઠા ભાગમા મિલ્કેની અવગાહના છે. ૯૬૫. ત્રણસો તેત્રીસ ધનુષ અને ઉપર ધનુષના ત્રીએ ભાગ તે માઉને છત્રે ભાગ કહેવાય, ગાઉને છઠ્ઠો ભાગ સિદ્ધોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે, છત્રે પડે એ સૂતેનો અથવા બેડેના જે છવ જેવી રીતે કાપ કરે તે તેની રીતે સિદ્ધ થાય છે. ૯૬૬-૬૭

કર્મને લીધે આ ભવથી ભવાન્તરમા જુદો આકાર થાય ॥ અને જે માટે સિદ્ધોને તે કર્મ નથી તેથી સિદ્ધોમા પહેલા ભવનાજ આકાર રહે છે ૯૮

दीह वा हस्स वा ज चरमभवे दविज्ज संठाण ।

तत्तो विभागहीणा सिद्धाणोगाहणा भणिआ ॥ ९७० ॥

विनि सया तिचीसा धणुविभागो अ होइ वोद्धव्वो ।

एसा खलु सिद्धाण उकोसोगाहणा भणिआ ॥ ९७१ ॥

ચત્તારિ અ રયણીઓ રયણિતિમાગૂણિઆ ય વોદ્ધવા ।

एसा खल्ल सिद्धाणं मज्झिमओगाहणा मणिआ ॥ ९७२ ॥

एगा य होइ रयणी अट्टेव य अंगुलाईं साहीआ ।

एसा खल्ल सिद्धाण जहन्नओगाहणा मणिआ ॥ ९७३ ॥

ओगाहणाइ सिद्धा भवत्तिभागेण हुति परिहीणा ।

संडोणमणित्यंतं जरामरणविप्पमुक्काणं ॥ ९७४ ॥

આ લવને છોડતી વખતે અહિયા જે સ્થાન હોય છે તેજ સ્થાન મોક્ષમા હોય છે, પણ તે પ્રદેશથી ધન હોય છે (કારણ કે ત્રીજે ભાગે ધાનપણ પુરાય છે) લાણુ અવધા દેહે જે કોઈ સ્થાન ચરમ-છેત્રા લવમા હોય તેમાથી ત્રીજા ભાગ ઓછી સિદ્ધની અન-ભાદના હોય છે. ૯૭૦ સિદ્ધ મહારાજના ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૩૩૩ ધતુપ અને ધતુપનો ત્રીજો ભાગ જાણવો, ચાર હાથમાથી હાથનો ત્રીજો ભાગ ઓછો કરીયે તેટલી સિદ્ધની મધ્ય અવગાહના કહેલી છે. આઠ આંગુલ અધિક એવી એક હાથ પ્રમાણ સિદ્ધની જમન્ય અવગાહના કહેલી છે ૯૭૧-૭૨-૭૩ લવના ત્રીજા ભાગે હીણ અવગાહનાએ સિદ્ધો રહે છે અને જરા મરણથી રહિત એવા સિદ્ધો સ્થાન અનિત્ય સ્થ છે. ૯૭૪

असरीरा जीवघणा उवउत्ता दसणे अ नाणे अ ।

सागारमणागार लवखणमेअं तु सिद्धाणं ॥ ९७७ ॥

શરીર રહિત ધનપ્રદેશવાળા જ્ઞાન અને દર્શન ઉપયોગવાળા અને સામાન્ય વિગેય પદાર્થને જાણવું કેળવું તે સિદ્ધો લક્ષણ છે. ૯૮૭

नाणमि दसणमि अ इचो एगवरयमि उवउत्ता ।

सवस्स केवलिस्सा जुगव दो नत्थि उवओगा ॥ ९७९ ॥

नवि अत्थि माणुसाण तं सुवर्ख नेव सवदेवाण ।

ज सिद्धाण सुवर्ख अवावाइ उवगयाण ॥ ९८० ॥

કેવળજ્ઞાનના ઉપયોગવાળા સર્વ પદાર્થના શુદ્ધિને જાણે છે અને અનન્ત વીર્ય યુક્ત કેવન દૃષ્ટિથી સર્વતઃ દેખે છે. જ્ઞાન અને દર્શન એ બેમાથી એ-એક ઉપયોગવાળા સિદ્ધો છે, કારણકે સર્વ કાલે એક સાથે બે ઉપયોગ હોતા નથી. ૯૭૯. તે મુખ મનુષ્યને નથી, તે મુખ સર્વ દેવોને નથી કે જે મુખ અભ્યાસમાં પદ પામેલા નિદોને છે ૯૮૦

सुरगणसुह समत्त सव्वद्धापिदिअ अणतगुण ।

न य पावइ मुत्तिमुहउणंताहि वि वगवग्गुहि ॥ ९८१ ॥

સર્વ કાલના સમૂર્ણ દેવતાના સમુદાયનું મુખ અનન્તશુદ્ધ કરીયે અને તેને અનન્તી વખત વગેરે વર્ગીત કરીયે તો પણ તે મુક્તિના મુખનો વૃક્ષના પાત્રે નહીં ૯૮૧

सिद्धस्स सुहो रासी सवद्धापिदिओ जइ हविज्जा ।

सोणतवगमइओ सवागासे न माइस्सा ॥ ९८२ ॥

નિદ્ધ મહારાજના મુખનો સમુદાય કરીયે અને તેને અનન્તી વખત વર્ગીત કરીયે તો પણ તે છે-નો ભાગ સર્વ આકારમાં પણ માધ નહીં. ૯૮૨

જહ નામ કોઈ મિચ્છો નગરગુણે વહુવિદે વિઆળતો ।

ન ચપ્પ પરિકહેડ ઉવમાઈ તર્હિ અસતીણ ॥ ૧૮૩ ॥

ઈઅ સિદ્ધાણ મુન્સલ અળોવમ નતિય તસ્સ ઓવમ્મ ।

ફિંચિ વિસેસેણિત્તો સારિસ્સવમિણ મુણહ વુચ્છં ॥ ૧૮૪ ॥

અર્થથી હુસાયવા શામને જ ગનના ઉપકાર કરનાર જે મ્હેન્ટ હોતો તેને રાજા ગામના લાભો અને બધા મુખો મેલવી આપ્યા, પછી જ ગલમા પાછો ગયો, ત્યારે પોતાના કુટુંબીયોને જેમ તે મ્હેન્ટ નગરના અનેક ગુણોને જાણતો હતો પણ ત્યાં જ ગલમા નગર જેવું કાંઈ પણ ન હોવાથી તે નગરના ગુણોને કહી શકતો નથી, તેવી રીતે સિદ્ધોત્ત અતુપમ મુખ છે, તેની કાંઈ ઉપમા નથી, છતાં કંઈ વિશેષથી સરખાવટ કહું છું તે સાંભળો ૯૮૩-૯૮૪

જહ સદ્ધકામગુણિઅ પુરિસો મોત્તૂળ મોઅળ કોઈ ।

તળાહુરાવિમુક્કો અચ્ચિઝ્ઝ જહા અમિઅતિત્તા ॥ ૧૮૫ ॥

ઈઅ સબ્બનાલસિત્તા અન્નલ નિવ્વાણમુવગયા સિદ્ધા ।

સાસયમન્વાવાહ ચિદ્ધતિ સુરી સુહ પત્તા ॥ ૧૮૬ ॥

જેવી રીતે કોઈ પુરૂષ સર્વ મુન્દર સસ્કારવાળા લોજનને ખાધને મુદાતપાથી મુક્ત હતો જેમ અમૃતદૂધે થઈને રહે, તેવી રીતે અતુલ નિર્વાણને પ્રાપ્ત થયેના સિદ્ધો હોય છે, અને શાશ્વત અભ્યાખાધ મુખને પામેલા તે મુખમા મગ્ન રહે છે. ૯૮૫-૯૮૬

સિદ્ધત્તિ અ યુદ્ધત્તિ અ પારગયત્તિ અ પરપરગયત્તિ ।

ઉમ્મુક્કમ્મકવયા અજરા અમરા અસગા ય ॥ ૧૮૭ ॥

સિદ્ધ, યુદ્ધ, પારંગત, પરમપારંગત, ઉન્મુક્તકર્મકવચ અજર અમર અસગ એ બધા સિદ્ધના નામે છે ૯૮૭

નિચ્ચિઝ્ઝસન્નવહુવસા જાહજરામરણવધણિમુક્કા ।

અવ્યાવાહ મુન્સલ અણુહુતી સાસય સિદ્ધા ॥ ૧૮૮ ॥

સર્વ દુખ છેદી નાખ્યા છે જેવું એવા જે જન્મ જરા મરણના બંધનથી મુક્ત થયેના સિદ્ધ મહાગામ તે અભ્યાખાધ શાશ્વત મુખને અતુલવે છે. ૧૮૮

સિદ્ધાણ નમોદારો જીવં ॥ ૧૮૯ ॥ સિદ્ધાણ

નમુકારો ઘણાણં ॥ ૧૯૦ ॥ સિદ્ધાણ નમુકારો ઇવ

॥ ૧૯૧ ॥ સિદ્ધાણ નમુકારો સન્નં નિંઅ હોઈ મગ્ગલ ॥ ૧૯૨ ॥

સિદ્ધને નમસ્કાર લાવવો કરાય તો તે બોધિલાભને મારે થાય છે અને જીવોના એકો સવના મધન છેકારી દે છે. એવ ક્ષયને કરતા લાગ્યશાલીના દ્વંદ્વથી છુટો નહીં પડતો એવો મિદ્ધ મહાગામીઓના નમસ્કાર આર્ત નેદ્ર ધ્યાનને રોકવાવાળો થાય છે, મરણની નજીકના જે વારેવાર કરવામા આવે છે એવો ગહન અર્થવાળો સિદ્ધોનો નમસ્કાર એવી રીતે વર્ણન કર્યો, સિદ્ધોનો નમસ્કાર સર્વ પાપને નાશ કરનાર છે અને સર્વ મગ્ગલ મા પહેલું મગ્ગલ છે ૯૮૯-૯૯૦-૯૯૧-૯૯૨

આચારો નાનાઈ તસ્સાયરણા પમાસનામો વા ।

જે તે ભાવાચરિયા ભાવાચારોવચ્ચા ય ॥ ૧૧૫ ॥

જ્ઞાનાદિક પાત્ર પ્રકારના આચાર કહેવાય, તેને આદરનાર અને પ્રકાશનાર હોવાથી ભાવાચારના ઉપયોગવાળા જે હોય તે ભાવાચાર્ય કહેવાય છે. ૯૮૫

આચાર્યના નમસ્કારના ઉપસહારવાળી ચાર ગાથાઓ અગિય ત અને સિદ્ધતી ઉપસહાર ગાથા જેવી છે.

સાધુઓના તપ નિયમ અને સયમ શુભ કયા દેખે છે જેથી વદના કરે છે ? એ પ્રશ્નને અને ઉત્તર કહ્યું,

વિસયમુદ્ધનિઅત્તાણ વિમુદ્ધચારિત્તનિઅમજુત્તાણ ।

તચ્ચગુણસાહયાર્ણ સહાયકિચ્ચુઙ્ગયાણ નમો ॥ ૧૦૧૨ ॥

અસહાઈ સહાયત્ત કરનિમે સંજર્મ કારિત્તસ્સ ।

પ્પણ કારણેગ નમાડમિહં સચ્ચસાહુણ ॥ ૧૦૧૩ ॥

ઉત્તર-વિષય મુખથી પાછા હટેલા, નિર્મલ ચારિત્રગ્રામી નિયમ સહિત અને તથ્ય શુભને સાધનાર, હુમ્મશા આત્મકાર્યમાં હિમ્મતવાળા સાધુઓ છે, તેથી કરીને નમસ્કાર કરે છે. ૧૦૧૨. સયમ કરનારાઓને અસહાયપણામાં પણ મહાય કરે છે એ ગારંજી હું સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર કરે છું ૧૦૧૩

સાધુઓને નમસ્કારની ઉપસહારની ચાર ગાથા અગિય તની ચાર ગાથા પેટે બજીતી.

નદિઅણુઓગદાર વિહિવદુમ્મઘાઈયં ચ નાઝળ ।

કાઝળ પચમંગલ આરમો હોઈ મુત્તસ્સ ॥ ૧૦૨૫ ॥

નદિ અણુઓગદાર, અને ઉપોદ્ધાત નિધુજિ નિધિપૂવક બજીતે અને પચમન્ગલ સ્કાર બોલીને મુત્તને આરભ કરાય છે. ૧૦૨૫

કયપંચનમુકારો કરેઈ સમાદયતિ સોડમિહિઓ ।

સામાઈઅગમેવ ય જં સો સેસં તઓ વુચ્છ ॥ ૧૦૨૬ ॥

પચમન્ગલ મજીતે સામાયિક કરાય છે, તેથી અમાયિકના અગર પ નમસ્કાર કરી, હવે બાકી સામાયિક રૂપ સૂચ કહ્યું છે ૧૦૨૬

અન્નલિઅમહિઆઈ વક્ષાણવચ્ચવ્વ દરિસિઅમિ ।

સુતપ્પસિઅનિજ્જુત્તિવિત્તરત્ત્યો ડમો હોઈ ॥ ૧૦૨૭ ॥

અન્નપ્રલિતપણે સૂચ બોલણુ વિગેરે (તેના પદ પદાર્થ ને વિમદ અજ્ઞાપના) એમ ચાર વ્યાખ્યા દેખાયા પછી આની રીતે સૂચપરિશિષ્ટ નિધુજિનો સર્વિત્ત અર્થ કહેવાય છે ૧૦૨૭

વિત્તસ્સ નત્તિય કરણ આગાત્ત જં અકિત્તિમો ભાવો ।

વંજણવરિશ્રાવન્ન નહાવિ પુણ ઉન્નુકરણાઈ ॥ ૧૦૨૮ ॥

જહ નામ કોઈ મિચ્છો નગરમુળે વહુવિહે વિચાળતો ।
ન ચપદ પરિકહેડ જવમાઈ તર્હિ અસતીષ

॥ ૧૮૩ ॥

इअ सिद्धाण सुक्ख अणोवम नत्थि तस्स ओवम्म ।
किंचि वित्तेसेणित्तो सारिक्खमिण सुणह वुच्चं

॥ ૧૮૪ ॥

અર્થથી હરાયવા શાખને જ બનમા ઉપકાર કરનાર જે મલ્લજી હતા તેને રાજા ગામમાં લાવ્યો અને બધા મુખો મેલવી આપ્યા, ૧૯૧ જાગવા પાછો ગયો, ત્યારે પોતાના કુટુંબીયોને જેમ તે ગલેજી નગરના અનેક શુણેને બહુતો હતો પણ ત્યાં જ ગલમા નગર જેવું કાઢી પણ ન હોવાથી તે નગરના શુણેને કહી શકતો નથી, તેવી રીતે સિદ્ધાણ અણપમ મુખ છે, તેની કોઈ ઉપમા નથી, છતાં કંઈ વિશેષથી સરખાવક કહું છું તે સામળો ૯૮૩-૯૮૪

જહ સવ્વકામમુણિઅ પુરિસો મોત્તૂણ મોઅણ કોઈ ।
તણાહુરાવિમુક્કો અચ્છિજ્જ જહા અમિઅવિત્તા

॥ ૧૮૫ ॥

इअ सव्वनालत्तिअ अवल निव्वाणमुवगया सिद्धा ।
सासयमव्वावाह चिट्ठनि सुही सुह पचा

॥ ૧૮૬ ॥

જેવી રીતે કોઈ પુરૂષ સર્વ મુન્દર સંસ્કારવાળા લોકજનને ખાધને મુધાતુપાથી શુદ્ધ હતો જેમ અમૃતપત્ર થઈને રહે, તેવી રીતે અવલ નિર્વાણને પ્રાપ્ત થયેના સિદ્ધો હોયેલા વસે હોય છે, અને શાશ્વત અન્યાયાધ મુખને પાત્રેલા તે મુખમાં મગ્ન રહે છે. ૯૮૫-૯૮૬

सिद्धत्ति अ बुद्धत्ति अ पारगयत्ति अ परपरगयत्ति ।
उन्मुक्कम्मरुवया अनरा अपरा असगा य

॥ ૧૮૭ ॥

સિદ્ધ, બુદ્ધ, પારગત, પરપરગત, ઉન્મુક્કમ્મરુવયા અનરા અપરા અસગા એ બધા સિદ્ધના નામો છે ૮૮૭

‘નિરિટ્ઠસન્નદુવસા જાહજરામરણવધણવિમુક્કા ।
અવ્વાવાહ સુવલ અણુહુતી સાસય સિદ્ધા

॥ ૧૮૮ ॥

અર્થ હું જ છેદી નાખ્યા છે જેને એવા જે જન્મ જરા મરણના બંધનથી મુક્ત થયેલા સિદ્ધ મહારાજ તે અન્યાયાધ શાશ્વત મુખને અણુસાવે છે ૫૮૮

सिद्धाण नमादारो जीव० ॥ ૧૮૯ ॥ सिद्धाण
नमुहारो वज्राण० ॥ ૧૯૦ ॥ सिद्धाण नमुहारो एव

॥ ૧૯૧ ॥ सिद्धाण नमुहारो सव्व० विइअ होइ मगल ॥ ૧૯૨ ॥

સિદ્ધને નમસ્કાર સાવથી કરાય તો તે બોધિવાસને માટે યાગ છે અને જીવેના એકઠો ભવના એકન હોવાથી તે છે. ભવ ક્ષયને કરતા સા યશાલીના દંડયથી છુટા પડેલા એવો મિત્ર મહારાજ એનો નમસ્કાર આર્ત્ત રોદ ધ્યાનને રોકવાવાળો અને નિર્મલીકા જે વધારેવાર કરવામાં આવે છે એવો ગલન અર્ધવાળો જે એવી રીતે વર્ણન કર્યો, સિદ્ધનો નમસ્કાર સર્વ પાપને નાશ કરનાર છે - મા પહેલું મગય છે ૯૮૯

આચારો નાનાઈ તસ્સાયરણા પમાસનાઓ વા ।

જે તે ભાવાચરિયા માવાચારોવડતા ય ॥ ૧૧૫ ॥

જ્ઞાનાદિક પાંચ પ્રકારનો આચાર કહેવાય, તેને આદરનાર અને પ્રકાશનાર હોવાથી ભાવાચારના ઉપયોગવાળા જે હોય તે ભાવાચાર્ય કહેવાય છે. ૯૯૫

આચાર્યના નમસ્કારના ઉપસહારવાળી ચાર ગાથાઓ અરિહુ ત અને સિદ્ધની ઉપસહાર ગાથા જેવી છે.

સાધુઓના તપ નિયમ અને સ્વયમ શુભ કથા દેખે છે જેથી વદના કરે છે ? એ પ્રશ્નનો અને ઉત્તર કહે,

વિસયમુદનિચ્છાણ વિમુદ્ધચારિત્તનિવજ્જુતાણ ।

ત્તચ્છુણસાહયાણં સહાયક્કિચ્છુજ્જયાણ નમો ॥ ૧૦૧૨ ॥

અસહાઈ સહાયત્ત કરતિમે સંજયં કરિત્ત્વમ્ ।

एएण कारणेण नमाऽपिहं सच्चसाहुण ॥ ૧૦૧૩ ॥

ઉત્તર-વિષય સુખથી પાછા હોલા, નિર્મલ ચારિત્રકીર્તી નિયમ સહિત અને તથ્ય શુભને સાધનાર, હંમેશા આત્મકાર્યમાં ઉત્તમતાના સાધુઓ છે, તેથી કરીને નમસ્કાર કરે છે. ૧૦૧૨. સ્વયમ કરનારાઓને અસહાયપણામાં પણ મદાય કરે છે એ નિરૂપી હું સત્ સાધુઓને નમસ્કાર કરે છે ૧૦૧૩

સાધુઓને નમસ્કારની ઉપસહારની ચાર ગાથા અરિહુતની ચાર ગાથા ધેળજુરી.

નદિઅણુઓગદાર ત્રિદિવદુઘઘાઈયં ચ નાકુળ ।

કાકુળ પચ્ચર્મગલ આરમ્મો હોઈ મુત્તસ્સ ॥ ૧૦૨૫ ॥

નન્દિ અણુઓગદાર, અને ઉપોદ્ધાત નિયુક્તિ ત્રિદિપ્તવક જાણીને અને પચ્ચર્મ-નેશ બોલીને સૂત્રનો આરભ કરાય છે. ૧૦૨૫

કયપંચનમુકારો કરેડ સામાઈયતિ સોઽપિહિઓ ।

સામાઈઅગમેવ ય જ સો સેસ તમો વુત્તં ॥ ૧૦૨૬ ॥

પચ્ચર્મનમસ્કાર ગણીને સામાયિક કરાય છે, તેથી સામાયિકના અગરપ નમસ્કાર કરી, હવે બાકી સામાયિક રૂપ સૂત્ર કહે છે ૧૦૨૬

અરલલિઅસહિઆઈ વવલાણવવકવ દરિમિએપિ ।

મુત્તન્કાસિઅનિજ્જુચિવિત્તરત્તયો ઇમો હોઈ ॥ ૧૦૨૭ ॥

અસ્ખલિતપણે સૂત્ર બોલણુ વિગેરે (તેના પદ પદાર્થ ને વિમુદ્ધ જણાવવા) એમ ચાર વચના દેખાડવા પછી આની રીતે સૂત્રસ્પર્શક નિયુક્તિનો સ્વર્ન-અર્થ કહે-વાય છે ૧૦૨૭

સ્વિત્તસ્સ નત્તિય કરણ આગામ જ અરિત્તિમો માવો ।

વેજણરિઆવજ્ઞ નઢાવિ પુણ વ્વહુરુરુણાઈ ॥ ૧૦૨૮ ॥

જહ નામ કોઈ મિન્છો નગરગુણે વહુવિદે વિઆણતો ।

ન ચપ્પ પરિઠહેઝ ઉવમાઈ તર્હિ અસતીણ ॥ ૧૮૩ ॥

इअ सिद्धाण सुख अणोवम नत्थि तस्स ओवम्म ।

किंचि मित्तेणिच्चो सारिक्खमिण सुणह वुच्चं ॥ १८४ ॥

અર્થથી હુરાયવા રાખને જ ગનમા ઉપકાર કરનાર જે મુક્તિ હોતો તેને રાગ ગામમા લાગ્યો અને બધા મુખો મેલવી આપ્યા, પછી જ ગલમા પાછો ગયો, ત્યારે પોતાના કુટુંબીયોને જોય તે મેલેલ નગરના અનેક ગુણોને જાણતો છતો પણ ત્યાં જ ગલમા નગર જેવું કાંઈ પણ ન હોવાથી તે નગરના ગુણોને કહી શકતો નથી, તેવી રીતે સિદ્ધોત્ત અતુપમ મુખ છે, તેની કોઈ ઉપમા નથી, છતાં કંઈ વિશેષથી સરખાવટ કહું ॥ તે સામળો ૯૮૩-૯૮૪

જહ સદ્ધામણિઅ પુરિસો મોજૂળ મોજણ કોઈ ।

તળાહુદાવિમુક્કો અચ્ચિજ્જ જહા અમિઅત્તિા ॥ ૧૮૫ ॥

इअ सव्वकालत्तिा अनलं निव्वाणमुवगया सिद्धा ।

સાસયમવ્વાનાહ ચિટ્ઠતિ મુદ્ધી મુદ્ધ પત્તા ॥ ૧૮૬ ॥

જેવી રીતે કોઈ પુરૂષ સર્વ મુન્દર ત્રાસકારવાળા લોજનને ખાધને મુદ્ધાતપાથી મુક્ત છતો જેમ અમૃતવૃક્ષ થાળે રહે, તેવી રીતે અતુલ નિર્વાણને પ્રાપ્ત થયેના સિદ્ધો હૃદયમાં વૃક્ષ હોય છે, અને શાશ્વત અભ્યાખ્યાય મુખને પામેલા તે મુખમા મગ્ન રહે છે. ૯૮૫-૯૮૬

सिद्धत्ति अ बुद्धत्ति अ पारमयत्ति अ परपरमयत्ति ।

उम्मुक्कम्मकवया अजरा અમરા અસગા ય ॥ ૧૮૭ ॥

સિદ્ધ, બુદ્ધ, પારમત, પરમપરામત, ઉન્મુક્તકર્મકવય અજર અમર અસગ એ બધા સિદ્ધના નામો છે ૯૮૭

‘નિચ્ચિત્તસવ્વદુક્ખા જાહજરામરણવધણવિમુક્કા ।

અવ્વાયાહ મુક્ક અણુહુતી સાસય સિદ્ધા ॥ ૧૮૮ ॥

સર્વ દુઃખ છેદી નાખ્યા છે જેવો એવા જે જન્મ જરા મરણના બંધનથી મુક્ત થયેના સિદ્ધ મહારાજા તે અભ્યાખ્યાય શાશ્વત મુખને અતુલવે છે. ૫૮૮

સિદ્ધાણ નમોદારો જીવં ॥ ૧૮૯ ॥ સિદ્ધાણ

નમુદારો ઘનાણં ॥ ૧૯૦ ॥ સિદ્ધાણ નમુદારો એવ

॥ ૧૯૧ ॥ સિદ્ધાણ નમુદારો સવ્વં વિર્ઝં હોદ મગલ ॥ ૧૯૨ ॥

સિદ્ધને નમસ્કાર લાવથી કરાય તો તે બોધિવાણને માટે થાય છે અને જીવોના મેકડો લવના મધન હોડાવી દે છે. લાય ક્ષયને કરતા લાયશાલીના દેવથી છુટા નહીં પડતો એવો ગિદ્ધ મહારાજાઓનો નમસ્કાર આર્ત ગદ્ગદાતને રોકવાવાળો થાય છે, મરણની નજીકના જે વચારેવાર કરવામા આવે છે એવો ગહન અર્થવાળો સિદ્ધોનો નમસ્કાર એવી રીતે વર્ણન કર્યો, સિદ્ધોનો નમસ્કાર સર્વ પાપને નાશ કરનાર છે અને સર્વ મગલમા પહેલું મગલ છે ૯૮૯-૯૦-૯૧-૯૨

કયાકયં કેળ કય્ર કેસુ અ દવેસુ કીરડ વાવિ ।

કાહેવ કારઓ નયઓ કરણ કડવિહ કહે ? ॥ ૧૦૩૯ ॥

કહ સામાઈઅલંભો તત્તસવવાધાઈ દેસવાધાઈ ।

દેસવાધાઈ ફહુગ અગંતવુટ્ટિ વિસુદ્ધસ્સ ॥ ૧૦૪૦ ॥

પવ કકારલમો સેસાળ વિ પવમેવ કમલંમો ।

પઅં તુ ભાવકરણં કરણે ય મપ ય જ મળિયં ॥ ૧૦૪૧ ॥

મમ, વચન, અને કાપાનો યોગ તે યોજનાકરણ કહેવાય અને તેમા મનના, ને વચ-
ના સાપાદિક ચાર ૨ લેદો (અને કાપાના ઔદારિક આદિ ૭ લેદો છે (સત્ય, અસત્ય,
સત્યાસત્ય અને વ્યવહાર) ઔદારિક ૨ મિત્ર, વેદિય ૨ મિત્ર, આહારિક ૨ મિત્ર, અને
મૈત્ર્ય એ સાત લેદ કાંચ યોજનાના છે,) અર્થાં આગળ કાવમા કુતકરણનો શબ્દ-
સંજ્ઞા અધિકાર કરવાનો છે-નોકુતકરણ, શુક્રકરણ અને યોજનાકરણમા તે સલાવ
પ્રમાણે લેવો. ૧૦૩૭-૧૦૪૧

સાર્પ ૧ સપ ૫ ૨ સમ્મ ૩ ફગ ૪ મવિ સામાઈઅસ્સ પગદ્ધા ।

નાયં ઠવ્ણા દવિપ્પ ભાવમિ અ તેસિ નિકલ્લેવો ॥ ૧૦૪૨ ॥

મહુરપરિણામ સામ ૧ સમ તુલા ૨ સમ સ્તીરલેદહુર્ણ ૩ ।

દોરે હારસ્સ વિદેઈ ફગ ૪ મેઆહ તુ દવ્વમિ ॥ ૧૦૪૩ ॥

અપ્પોવમાહ પરદુક્કલમકરણ ૧ રાગદોસમજ્જત્ય ૨ ।

નાળાઈલિગ ૩ તમ્સાઈ પીઅર્ણ ૪ માવસામાઈ ॥ ૧૦૪૪ ॥

સામાયિકની પ્રાપ્તિ ક્યારે થાય ? ઉત્તર-તેના સર્વ ધાતક સ્વર્ધ કોનો નાશ થાય અને
રેખાતે સ્વર્ધકોનો અનન્તાનો નાશ થઈ શેષ દેશવિખાલી સ્વર્ધકોની શુદ્ધિ થાય ત્યારે
પહેલા સામાયિકનો 'ક' અક્ષર મળે, અને એવીજ રીતે બીજા અક્ષરોનો પણ અનુક્રમે
ધાત થાય, એ સલાવ કરણ છે હવે લાપની વ્યાખ્યા કરે છે-સામાયિકના સામ, સમ, સામ્ય,
અને ઇજ, એ નામો છે, તે બધાના નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને સલાવ નિર્દેશ પા લેવા,
પુર પવિષ્ઠામવાળો હોય તે સામ કહેવાય, સરખો તોવાય તે સમ કહેવાય, દુષ સાકરની
જે અનુકૂલ સંયોગે સામ્ય કહેવાય અને દોરામા હાવને પરોવણુ ઇગ કહેવાય, એ બધા
દ્રવ્ય સામાયિક સમજવા, થોડાની ઉપમાએ બીજાને દુઃખ ન કરવું તે લાવસામ કહેવાય,
રાગદોષ ન કરતા મધ્યસ્થ રહેવું તે સલાવ સમ કહેવાય, સાનાદિક વચ્ચનો યોગ તે સામ્ય ને
તેને આત્મામાં પરોવવા તે ઇગ કહેવાય. ૧૦૪૨-૧૦૪૪

સમયા સમ્મત પસન્થ સંતિ સુવિહિઅ સુહ અનિદ વ ।

અદુગુહિઅમગરહિઅં અણવજ્ઞમિદેઈવિ પગદ્ધા

કો કારઓ ૧, કરતો, કિ કમ્મ ૧, જ તુ કીરઈ તેજ

કિં કારયકરણાણ ય અણમણઈ વ ? અવલ્લેવો ॥ ૧૦૪૬ ॥

આયા હુ કારઓ મે સામાઈઅ કમ્મ કરણવાયા ય ।

પરિણામે સહ આયા સામાઈઅમેવ જ પસિદ્ધો ॥ ૧૦૪૭ ॥

જે માટે આમણ અનુક્રિમ પદાર્થ છે તે માટે ક્ષેત્ર (આદાશ) તુ કરણ કહ્યું નથી, તો પણ ક્ષેત્રશબ્દથી કહેવાતા ઇમુકરણાદિ ક્ષેત્રકણને અનુકૂળ હોય છે ૧૦૨૯

કાલેવિ નતિય કરણ તદ્વાવિ પુણ વજનપમાણેણ ।

વવરાલવાદકરણેર્હિડ્ડેગઘા હોઈ વવંહારો

॥ ૧૦૩૦ ॥

કાલમા પણ કરણ નથી, તો પણ શબ્દના પ્રમાણથી બલમાલવાદિક કરણોના બ્ય-વહાર કરણ તરીકે થાય છે ૧૦૩૦

જીવમજીવે ભાવે અમીવકરણ તુ તત્ય વચાઈ ।

જીવકરણ તુ દુવિહ સુઅકરણ નો અ સુઅકરણ

॥ ૧૦૩૧ ॥

ભાવમા જીવકરણ અને અજીવકરણ એમ બે કોડ છે, તેમા ૨મ આદિ બનાવવા તે અજીવકરણ કહેવાય, ને જીવકરણના બે કોડ છે. ૧ સુતકરણ, ૨ નોસુતકરણ ૧૦૩૧

વદ્ધમવદ્ધ તુ સુઅ વધ્ધ તુ દુવાલસગ નિવિદ્ધ ।

તવિવરીયમવ ધ નિસીહમનિસીહવધ્ધ તુ

॥ ૧૦૩૨ ॥

સુતકરણના બે કોડ છે, આચારાઆદિ આર અગમા જે કહેવામા આવે તે બદ્ધ, તેનાથી વિપરીત એવા અબદ્ધમા એક નિશીથ (રહસ્ય પાઠ ઉદ્દેશવાળું) બીજું અનિશીથ ૩. ૧૦૩૨

મૂઆપરિણવવિગ્ણ સદ્ધકરણ તદ્દેવ ન નિસીહ ।

વન્ડ ન તુ નિસીહ નિમીહનામ બદ્ધજ્ઞયણ

॥ ૧૦૩૩ ॥

હિપન્ન થયેલું ને નિત્ય અને નામ પામેલા ઇત્યાદિ રવરૂપ કહેવું તે અનિશીથ અને શુભ અર્થવાળી વાત જેમા હોય તે નિશીથ, જેમ નિશીથ આધ્યયન ૧૦૩૩

અમેળીઅમિ ય જહા દીવાયણ જત્ય ઇગ તત્ય સય ।

જત્ય સય તત્યેગો હમ્મઠ વા ખુજણ વાવિ

॥ ૧૦૩૪ ॥

અ રેણીય પૂર્વમા જેમ કહ્યું છે કે બધા એક દ્વિપાયનને માર પડે ત્યાં સો દ્વિપાયનને માર પડે અને બધા પાને માર પડે ત્યાં એકને માર પડે (આ પૂર્વની ગાથાના શુદ્ધ અર્થ હોવાથી તેને અદ્ધ-કરણશબ્દથી મળી શકતો નથી, તેથી ટીકાકારે પણ વ્યાખ્યા કરી નથી.) ૧૦૩૪

એવ વદ્ધમવ ધ ઓણસાણ હવતિ ધવ સવા ।

જહ ઇગા મરુદેવો અર્ચવત્યાવરા ભદ્ધા

॥ ૧૦૩૫ ॥

એવી રીતે બદ્ધ એણ કૃતકેણ જણાવ્યું હરે અબદ્ધકૃતકરણમા આનાદિ કાવથી સ્થાવરમા રહેલી મરુદેવી માતા મોક્ષમો ગયા એવી ૫૦૦ વાતો છે, ૧૦૩૫

જુજનરરણ તિવિહ મણ ૧ વય ૨ કાણ અ ૩ મણસિ સચાઈ ।

સદ્ધાણિ તેસિ મેઓ વર ૧ વરહા ૨ સત્તહાર ચેવ

॥ ૧૦૩૬ ॥

માવસુઅસદ્ધકરણે અહિગારો હત્ય હોઈ નાયબ્બો ।

નોસુઅકરણે ગુણજુજને ય જહસમવ હોઈ

॥ ૧૦૩૮ ॥

કયાકયં કેળ કય કેસુ અ દવેસુ કીરડ વાવિ ।

કાહેવ કારઓ નયઓ કરણ કડિવિહ કહે ? ॥ ૧૦૩૨ ॥

કહ સામાઈઅલંબો તત્સવવાધાઈ દેસવાધાઈ ।

દેસવાધાઈ કડુગ અગંતવુટ્ટિ વિસુદ્ધસ્સ ॥ ૧૦૪૦ ॥

एव ककारलभो सेसाण वि एवमेव कमलभो ।

एअं तु भावकरणं करणे य भए य ज भणियं ॥ १०४१ ॥

અન, વચન, અને કાયાનો યોગ તે યોજનાકરણ કહેવાય અને તેમાં મનના, ને વચ-
નના સત્યાદિક આર ૨ લેહો (અને કાયાના ઔદારિક આદિ ૭ લેહો છે (સત્ય, અસત્ય,
સત્યાસત્ય અને વ્યવહાર) ઔદારિક ૨ મિથ, વેદિય ૨ મિથ, આહારક ૨ મિથ, અને
કાર્મિક એ સાત લેહ કાંય યોજનાના છે.) અહીં આગલ લાવના શ્રુતકરણો શબ્દ-
કરણના અધિકાર કરવાનો છે-નોશ્રુતકરણ, શુણ્ડકરણ અને યોજનાકરણના તે સ્વભાવ
પ્રભાવે લેવો. ૧૦૩૭-૧૦૪૧

सामं १ सम च २ सम्म ३ इग ४ मवि सामाअस्स एगट्ठा ।

નામં ટવળા દવિય ભાવમિ અ તેસિ નિકલેવો ॥ ૧૦૪૨ ॥

महुरपरिणाम साम १ सम तुला २ संम खीरखंडजुई ३ ।

દોરે હારસ્સ ચિઈં ઇગ ૪ મેઆઈ તુ દન્વમિ ॥ ૧૦૪૩ ॥

अण्णोवमाइ परदुक्खमकरण १ रागदोसमज्झत्य । २ ।

નાણાઈવિગ ૧ તસ્સાઈ પોઅળ ૪ ભાવસામાઈ ॥ ૧૦૪૪ ॥

સામાયિકની પ્રાપ્તિ કયાંથી થાય ? ઉત્તર-તેના સર્વ માતક સ્પર્ધાકોનો નાશ થાય અને
દેશધાતિ સ્પર્ધાકોનો અનુભવના નાશ થઈ શેષ દેશવિધાતી સ્પર્ધાકોની શુદ્ધિ થાય ત્યારે
પહેલા સામાયિકનો 'ક' અક્ષર મળે, અને એવીજ રીતે બીજા અક્ષરોનો પણ અનુક્રમે
લાભ થાય, એ લાભ કરણ છે હવે બાકની વ્યાખ્યા કરે છે-સામાયિકના સામ, સમ, સામ્ય,
અને ઇગ, એ નામો છે, તે બધાના નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને લાભ નિર્ણય લેવા,
મહુર પરિણામવાળો હોય તે સામ કહેવાય, સરખો તોલાય તે સમ કહેવાય, રૂધ સાકરની
પેટે અનુકૂલ શયોગે સામ્ય કહેવાય અને દોરામાં હારને પરાવણુ ઇગ કહેવાય, એ બધા
દ્રવ્ય સામાયિક સમજવા, યોગાની ઉપમ્ય બીજાને કામ ન કરે તે લાવસામ કહેવાય,
રાગદોષ ન કરતા મધ્યસ્થ રહેવું તે લાવસમ કહેવાય, જ્ઞાનાદિક ત્રણનો યોગ તે સામ્ય ને
તેને આભામા પરાવવા તે ઇગ કહેવાય. ૧૦૪૨-૧૦૪૪

समया सम्मत पसत्य संति सुविहितं सुह अनिद च ।

અદુગુહિઅમગરહિઅં અણવજ્જમિમેઽવિ એગટ્ઠા

કો કારઓ ?, કરતો, કિ કમ્મ ?, જ તુ કીરઈં તેળ

કિં કારયકરણાળ ય અસમગ્ગં ચ ? અવલેવો ॥ ૧૦૪૬ ॥

આયા તુ કારઓ મે સામાઈય કમ્મ કરણમાયા ય ।

પરિણામે સહ આયા સામાઈયવેઽ ઇ પસિદ્ધી ॥ ૧૦૪૭ ॥

સમતા, સમ્યક્ત્વ, પ્રશસ્ત, શાન્તિ, સુવિદિત, શુભ, અનિન્દત, અભ્યુચિત, અગર્હિત અને અનવય એ પણ સામાયિકના અર્થનેજ કહેવાવાળા છે, કર્તા કેણ ? કરનાર, કર્મ કેણ ? જે તેનાથી કરાય, શુ કરક (કર્તા) અને કરણુ લિંગપણુ છે કે અલિંગપણુ છે ? એ શકાતુ સમાધાન કહે ॥ કે-સામાયિકને કરવાવાળો આત્મા છે, સામાયિક તે કર્મ છે, અને ઉદેશાદિક કિંચ આત્માની હોવાથી આત્મા કરણુ છે, આત્મા પરિણામી હોવાથી આત્મા સામાયિક છે એ વાત પ્રસિદ્ધ છે ૧૦૪૭

પગત્તે જહ મુદ્ધિં કરેઈ અત્યતરે ઘટાઈણિ ।

દઘત્યતરભાવે ગુણસ્સ કિં કેળ સવદ્ધ ?

॥ ૧૦૪૮ ॥

મુદ્ધિ કરે છે એ વાક્યમા કર્તા કર્મ કરણુ એક છે, ધારાદિક કરે ॥ તેમા તે કર્તા આદિક ભુત છે, ગુણને સર્વ દ્રવ્યથી ભુત રાખીયે તો કોન કોની સાથે જોડાયે ? ૧૦૪૮

કમ્મમવજ્ઞં જ ગરિહિઅતિ કોહાઈણો વ વત્તારિ ।

સદ્દ તેળ જો હ જોગો પચ્ચત્તાણ હવ્વ તસ્સ

॥ ૧૦૫૦ ॥

દઘે મળવયક પ જોગા દઘા દુદ્ધા હ માવમિ ।

જોગા સમ્મત્તાઈ પસત્ય હઅરો હ વિવરીઓ

॥ ૧૦૫૧ ॥

જે ગર્હિત કર્મ હોય તે અવધ કહેવાય, અને તે અવધ કોધાદિ ચાર કષાયો છે, તે કષાયવાળો યોગ સાવધયોગ કહેવાય અને તેના પચ્ચખખાણુ છે, દ્રવ્યમા મન, વચન, કાયાના યોગવાળા દ્રવ્ય સમજવા, ભાવયોગ બે પ્રકારે છે, સમ્યક્ત્વાદિક પ્રશસ્ત ભાવયોગ અને મિથ્યાત્વાદિક અપ્રશસ્ત ભાવયોગ છે. ૧૦૫૦-૫૧.

દઘમિ નિણ્ઠાઈ ૩ નિલિસવાઈ અ હોઈ સિત્તમિ ૪ ।

મિક્ત્વાઈણમદાણે અઈચ્છ ૫ માને પુણો દુવિહ ૬

॥ ૧૦૫૨ ॥

નિહ્નનાદિકતુ દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાન દેશનિકાલ વિગેરે ક્ષેત્રપ્રત્યાખ્યાન, લિપ્તિ વગેરે નહીં આપવામા અદિત્સા જણાવતી તે કાનપ્રત્યાખ્યાન, અને ભાવમા તો પચ્ચખખાણુ બે પ્રકારે છે ૧૦૫૨

સુઅ નોસુઅ સુઅ દુવિહ પુલ ૧ મપુલ્લર તુ હોઈ નાયલ ।

નોસુઅપચ્ચત્તાણ મૂલે ૧ તદ્દ ઉત્તરણે અ ૨

॥ ૧૦૫૩ ॥

જાવદવધારણેમિ જીવનમવિ પાળધારણે મળિઅ ।

આપાળધારણાઓ પાવનિવિત્તો હહ અત્યો

॥ ૧૦૫૪ ॥

એક શ્રુતપચ્ચખખાણુ અને એક નોશ્રુતપચ્ચખખાણુ, તેમા શ્રુતપચ્ચખખાણુના બે ભેદ, એક પૂર્વશ્રુતપચ્ચખખાણુ એક અપૂર્વશ્રુતપચ્ચખખાણુ (આતુર પ્રત્યાખ્યાનાદિ) નોશ્રુતપચ્ચખખાણુ બે પ્રકારે, એક મૂલયુગ્મપચ્ચખખાણુ એક ઉત્તરયુગ્મપચ્ચખખાણુ (કરેમિલ તે ' સૂત્રમા જે ' અવજાણવાએ ' ૫૬ ॥ તેમા) ચાલત શબ્દ અર્થમા છે, અને જીવ શબ્દ પ્રાણ વારત અર્થમા કહેત છે, ' એટલે પ્રાણ ધારણુ મુઘી પાપની નિવૃત્તિ એવો અર્થ ' થાય છે. ૧૦૫૪

નામ ૧ ઠવણા ૨ દવિણ ૩ ઓહે ૪ મવ ૫ તચ્ચને અ ૬ મોગે અ ૭ ।

સજપ ૮ જસ ૯ કિત્તોજીવિઅ ચ ૧૦ તે મળ્ણઈ દસહા ॥ ૧૦૫૫ ॥

સામાઙ્ગ્યં કરેધી પચ્ચત્તામી પઢિક્કમામિતિ ।

પશ્ચુપ્પન્નમણાગયર્ઙ્ગઅકાલાણ મહણ સુ

॥ ૧૦૫૭ ॥

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ઓષ, ભવ, તદ્ભવ, લોભ, સયમ, યશ અને કીર્ત્તિએ
અવિત (૭૫) ના દશ પ્રકારે નિદેશા થાય છે, સામાયિક કરે છુ એ વર્તમાન કાલનું,
સાવધના પચ્ચબાણ કરે છુ એ અનાગતકાલનું, અને પઢિક્કથુ છુ વિગેરે અતીત કાલનું
મહણ કરે છે ૧૦૫૭

દઘ્ધમિ નિગ્ગહાર્દ કુલ્લાલમિચ્છતિ તત્થુદાહરણ ।

ભાવમિ તદુવત્તો મિઆર્ઙ્ગ તત્થુદાહરણ

॥ ૧૦૫૯ ॥

નિર્જ્વાલિકનો મિચ્છામિદુક્ક તેમજ કુન્દકારનો મિચ્છામિ દુક્ક તુ ઉદાહરણ તે દ્રવ્ય
મિચ્છામિ દુક્ક સમજતુ, મિચ્છામિ દુક્ક ના ઉપયોગવાળો અવ તે ભાવ મિચ્છામિ દુક્ક
કહેવાય, તેમા મુગાપતીનું ઉદાહરણ બજીયુ . ૧૦૫૯

સચરિત્તપચ્છયાવો નિંદા તીણ ચરકનિવસેવો ।

દલ્લે ચિત્તયરસુઆ ભાવેસુ વહુ ઉદાહરણ

॥ ૧૦૬૦ ॥

પોતાના વર્તનનો પશ્ચાત્તાપ તે નિંદા કહેવાય, અને તેના નામાદિક ચાર નિદેશ
બજીયા, રાજાની પદશણી થયા છતાં પણ પહેલાના જુના લુગડા પેહરીને આતમાની
નિંદા કરનારી ચિત્રકારની પુત્રી તે દ્રવ્ય નિંદામા ઉદાહરણ બજીયી, અને ભાવ નિંદામા
તેા મણાં ઉદાહરણ છે ૧૦૬૦

ગરહાવિ તહાજાર્ઙ્ગઅમેવ નવરં પરપગાસણયા ।

દઘ્ધમિ મહઅનાય ભાવેસુ વહુ ઉદાહરણ

॥ ૧૦૬૧ ॥

ગહાં પણ નિંદા માર્ગજ છે, પણ તે બીજાની સમક્ષ કરાય છે, પુત્રવત્ની સાથે
સમાગમ કરી સ્વમાના બહાને તે વાત કહેનાર બ્રાહ્મણ દ્રવ્યગહાંમા દેખાત સમજતુ, અને
ભાવગહાંમા તેા મણાં દેખાતો છે. ૧૦૬૧

દઘ્ધવિવસ્સમે સ્વલ્લ પસન્નચંદો હવે ઉદાહરણ ।

પઢિઆગયસયેમો ભાવમિવિ દોઢ સો ચેવ

॥ ૧૦૬૨ ॥

મનથી પુત્ર અને રાજા માટે શુદ્ધ કરનાર પ્રસન્નચંદ્રનપિ દ્રવ્યકાષાત્સર્ગતું દેખાત
છે, અને ભાવમા પણ તેજ પ્રસન્નચંદ્રનપિ સવેગવાળા થયા તે વખતે દેખાતરૂપ છે. ૧૦૬૨

સાવજ્જજોગવિરઓ તિવિહ તિવિહેણ વોસિરિઅ પાવં ।

સામાઙ્ગઅમાર્ઙ્ગેણ સ્સોઽણુગમો પરિસમત્તો

॥ ૧૦૬૩ ॥

વિજ્ઞાચરણનણ્ણં મેસસમોસોરણતુ કાયવ્વ ।

સામાઙ્ગઅનિજ્જુત્તી મુમાસિઅત્થા પરિસમત્તા

॥ ૧૦૬૪ ॥

ત્રિવિધ ૨ પાપને વોસરાવોને સાવધ યોગથી વિરક્ત થાય તે સામાયિક કરનાર છે.
સામાયિક આદિનો એ અનુગમ (વ્યાખ્યા) સમાસ થયો, બાકીના બન્ના નયોનો અવતાર
જ્ઞાન અને ક્રિયા નયમા થાય છે, એવી રીતે મુલાપિત અર્થવાળી સામાયિકનિર્મુક્તિ
સમાસ થયું. ૧૦૬૪

मूलभाष्य-अवशेष-गाथा.

ऊहाप पण्णत्त षोडियसिबभूइत्तराहि इम ।

मिच्छादसणमिणयो रहवीरपुरे समुप्यण्णं

॥ ३४७ ॥

सावज्जजोगविरओ तिगुत्तो छसु सजओ ।

उज्जत्तो जयमाणो आया सामाइय होई

॥ ३४९ ॥

निस्संतो इत्यसीसा दमद्रतो कामभोगमत्रहाय ।

णवि रज्जइ रत्तेसु दुद्धेसु ण दोसमावज्जे

॥ १५३ ॥

કામ સોગ છાડીને હસ્તિશાર્પ મામથી હમન્ત રાજ્યને હીક્ષા લીધી, અને તે
હમન્ત ઝડિ, નથી તો પાતાના રાગી સોકોમા રાગ કરતા, અને નથી પાતાના ટેપી સોકો
ઉપર ટેપ કરતા. ૧૫૧.

नाम १ ठवणा २ दविए ३ खित्ते ४ काले ५ तदेव भाये अ ६ ।

एसो खलु करणस्सा निवत्थेवो छण्विहो होइ

॥ १५२ ॥

जाणगमविअहरित सत्ता नोसन्नओ भवे करण ।

सत्ता कटकरणाई नोसत्ता धीसत्तपओगे

॥ २५३ ॥

वीससकरणमणार्हं धम्मार्हणं परपद्ययाजो(यज्जो)गा ।

साई चवसुप्फासिअमग्भाइमचवसुपणुमाई

॥ १५४ ॥

संघायमेअतदुभयकरण इदावहाइ पञ्चकखं ।

दुःखअणुमाईण पुण छलमत्थाईणऽपच्चपरत्वं

॥ ३५५ ॥

जीवमजीव पाओगिअ च चरम कुसुभरागाई ।

जीवप्यागिकरण मूले सह उत्तरगुण अ

॥ १५६ ॥

ज ज निज्जावाणं करइ जविण्णओगओ त त ।

बलाइ स्वकम्माइ वावि अज्जावकरण तु

॥ १५७ ॥

जावत्प्रागिकरणं द्विविहं मूलप्रागिकरणं च ।
एतत्तद्विधेः प्रमाणं तत्रास्तीति तद्विनि

उत्तरपञ्चाङ्गकरण पञ्च सराराइ पद्ममाम
श्रीमन्निराहारा श्रीमेन्निराहारा श्रीमेन्निराहारा

॥ १५८ ॥

निष्कण्ठा निष्कल्त्र आदरद्वयं न सं विण

म, स्थापना, द्रव्य, क्षेत्र, काल, तेमश्च आप्र सं

॥ ११ ॥
॥ १२ ॥

છ. ૧૫૨ તા અને ભવ્યશરીરથી વ્યતિરિક્ત કરણ જે પ્રકારે છે, એક તો સજ્ઞા કરણ કે જેણે દુનિયામાં કરણ એટલે નામ હોય અને જેના કરણ એવો અર્થ પણ હોય, જેમ કંઈકરણ વિગેરે, અને બીજું નાસજ્ઞાકરણ તે જે પ્રકારે છે એક પ્રયાગથી અને એક સ્વભાવથી ૧૫૩. તેમાં સ્વભાવથી કરણ જે પ્રકારે, એક તો અનર્થ અને સાદિ, ધર્માન્તિકાપાદિકંતુ સ્વભાવે કરણ જે (મદીને રહેણું) તે અનર્થ કરણ છે, અને બીજી વસ્તુને

સીધે સાદિકરણપણ છે તેવીજ રીતે પુરુષોક્ત સાદિકરણ છે પ્રકારે છે, આશુપ, કે જે અસાદિકની પેઠે ચક્ષુથી દેખી શકાય, અને બીજી અચાશુપ કે જેને પરિણામે દેખી શકાય નહીં ૧૫૪. સધાત, લેદ અને તે બન્ને (સધાત લેદ) કરીને જે ઇન્દ્ર ધનુષ્યાદિ બને છે તે આશુપ કરણ અને બે પરમાણુઆદિના જ યોગવડે બને તે અચાશુપ, આ અચાશુપપણ ઇન્દ્રથી અપેક્ષાએ સમજવું, એવી રીતે વિશ્વસાપ્રયોગે કરણ કંઈ. ૧૫૫ હવે કરણ પ્રયોગ કહે છે પ્રયોગ કરણના બે ભેદ છે, એક જીવ પ્રયોગ કરણ અને બીજો અજીવ પ્રયોગ કરણ, વસ્તુઓના વર્ણાદિકોના ફેરફાર થાય તે અજીવ પ્રયોગ કરણ, કેમકે જીવના પ્રયોગથી પણ જે અજીવ પદાર્થોમાં વર્ણાદિ અને ક્રિયાદિ કરનામાં આવે તે અજીવ કરણ કહેવાય છે બીજી જે જીવ પ્રયોગકરણ તેમાં બે ભેદ છે, (૧) મૂલજીવ પ્રયોગ કરણ (૨) ઉત્તર જીવ પ્રયોગ કરણ. મૂલજીવકરણમાં ઔદારિકાદિક પાશ્વે શરીરની ઉત્પત્તિ ગણાય છે, ઔદારિકાદિક શરીરમાં અગોપાગાદિક કરવામાં આવે અગર કરેલા હોય તે ઉત્તર જીવ પ્રયોગ કરણ કહેવાય છે, તે અગોપાગ ઔદારિક, વૈક્રિય, અને આહારક એ ત્રણ શરીરનેજ હોય છે ૧૫૬-૫૭-૫૮-૫૯.

સીસ ૧ મુરો ૨ અર ૩ પિટ્ટો ૪ દો વાહુ ૬ જઠરા ય ૮ અન્ટંગા ।

અગુલિમાહ ઉવગા અગોર્ધગાણિ સૈસાણિ ॥ ૧૬૦ ॥

કેસાર્ણવવરયણ ઉરાલવિરવિ ઉચર કરણ ।

ઓરાલિપ વિસેસો ક્ષાણવિગ્નસઢવળ ॥ ૧૬૧ ॥

આહ્લાણ તિર્ણ સંધાઓ સાઢર્ણ તદુભય ષ ।

તૈઆકમ્મે સધાયસાઢળ સાઢર્ણ વાવિ ॥ ૧૬૨ ॥

માથુ, છાતી, પેટ, પીઠ, બે જુગ અને બે સાધલ, એ આઠને અગ કહેવાય છે અને અગુલી વિગેરેને ઉપાગ કહેવાય છે અને બાકીના બધાને અગોપાગ કહેવાય છે ૧૬૦ કેસારિક (બનાવવા) તેના મસ્કર કરવો તે ઔદારિકાદિક અને વૈક્રિય ઉત્તર કરણ કહેવાય છે, અથવા ઔદારિક શરીરનાં કર્ણ આદિક નાશ પામ્યા હોય તેને તેવાર કરવા તેને પણ ઉત્તરકરણ કહેવાય છે ૧૬૧ ઔદારિક વૈક્રિય અને આહારક એ ત્રણ શરીરમાં સધાત, શાઢન, અને ઉભય એ ત્રણ કરણ હોય છે, તેજસ અને કાર્મજ શરીરને માટે ઠાતો સધાત ને શાઢન હોય કા તે એકજ શાઢન હોય. ૧૬૨.

મધાયમેગસમય તદેવ પરિસાઢળ ઉરાલમિ ।

સધાયણપરિસાઢળ સુદ્ધાગમવ તિસમઝળ ॥ ૧૬૩ ॥

પૃથ જહત્તમ્કોસર્ય તુ પલિઅત્તિઅ તુ સમઝર્ણ ।

ચિરહો અવરકાલો ઓરાલે તસ્સિમો હોદ ॥ ૧૬૪ ॥

તિસમયહીર્ણ સુદ્ધ હોદ મર્વ સઢ્વવંધસાઢર્ણ ।

ઉકોસ પુઢ્વકોઢી સમઝો અઢી અ તિત્તોસ ॥ ૧૬૫ ॥

ઔદારિક શરીરમાં સધાત અને પરિશાઢન એકેક સમયના હોય છે, પણ ઉભય તેા જ્યન્યથી વિમહગતિના બે અને શાઢનના એક એમ ત્રણ સમય શિનાયના સુદ્ધ સવ જેટલો હોય છે, ઉત્કૃષ્ટથી તેા એક સમય નૂન એવા ત્રણ પદ્યોપમ સુધી સધાત પરિશાઢન અને તદુભય હોય છે, વિરહ એકપે અન્તરાત્તકાય ઔદારિકને માટે એવી રીતે છે.

૧૬૪. સર્વ સઘાત અને સર્વ પરિશાદનમા ત્રણ સમય ન્યૂન કુલકલન જેટલું અન્તરાલ છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તેની સાગરોપમ કોઠ પૂર્વ, ને એક સમયનું આતર છે. અનુતર વિમાન અથવા સાતમી નરકના તેની સ સાગરોપમ અને પછીના મનુષ્યપણાના કોઠપૂરવ, છેલ્લો (ઉવદના) એક સમય હીન કરીને ભણવા ૧૬૫.

અંતરમેગ સમય જહનમોરારાલગદ્દસાદસ્સ ।

સતિસમયા ઉકોસં તિત્તોસ સાગરા હુતિ ॥ ૧૬૬ ॥

ધેવન્વિઅસઘાઓ જહન્નુ સમઓ ચ હુસમત્કોસો ।

સાદો પુણ સમય ચિઅ વિવન્વળાપ વિણિદિદ્દો ॥ ૧૬૭ ॥

સ ઘાયણપરિમાદો જહનઓ ઇગસમડઓ હોડ ।

ઉકોસ તિત્તીસ સાયરળામાડ સમઝળા ॥ ૧૬૮ ॥

સન્વગ્ગાહોમયાળ સાદસ્સ ય અત્ર વિવન્વિસ્સ ।

સમઓ અતમુહુત ઉકોસ સ્વલ્લકાલોઅ ॥ ૧૬૯ ॥

આહારિક સર્વગ્રહણ અને શાદન ઉભયનું જથ્થાન્ય આતરે એક સમય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સમય અધિક તેની સ સાગરોપમ છે વૈકિયનો સઘાત જથ્થાની એક સમય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી છે સમય છે અને શાદનો વૈકિયનું એકજ સમય છે સઘાત અને પરીશાદ બન્ને જથ્થાન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ સમય ઊંચ તેની સ સાગરોપમ છે. વૈકિયનું સર્વ સઘાતનું આતર એક સમય, સઘાત ઉભયનું આતર પણ એક સમય અને શાદનું અન્ત-ચુહુર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ આતર ત્રણેનું વનરપતિના સ્થિતિ કાલ જેટલું છે ૧૬૬-૬-૮-૯

આહારે સઘાઓ પરિસાદો અ સમય સમ હોડ ।

અમય જહનમુકોસય ચ અતોમુહુત તુ ॥ ૧૭૦ ॥

ધયળસાહુમયાળ જહનમતોમુહુત્તમતરણ ।

ઉકોસેળ અવદ્દ પુગ્ગલપરિઅટ્ટેસૂળ ॥ ૧૭૧ ॥

આહારિક શરીરના સઘાત અને પરિશાદ એકેક સમય હોય છે અને સઘાત પરિશાદ ઉભય જથ્થાની અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્ચુહુર્તજ હોય છે સઘાત અને ઉભયનું આતર જથ્થાની અન્તર્ચુહુર્ત હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી કાઠક ઉંચ અપાર્થ પુગ્ગલ પરાવર્ત છે. ૧૭૦-૧૭૧.

[તેજસ અને કાર્મણ અનાદિ પ્રવાહવાળા હોવાથી તેનો એકલો સઘાત કોઈને પણ ન હોય, પણ ભવ્ય જીવોને રીલેશીનો પરિશાદ છેલ્લો સમયમા હોય છે તેજસનો સઘાત પરિશાદ ઉભય અનાદિ અનન્ત છે, કેટલાક ભવ્યોને અનાદિ સાન્ત છે, તેજસ કાર્મણ અનાદિના હોવાથી તેમજ સર્વથા જતા ન હોવાથી સઘાતાદિને આતર નથી ૧૭૨-૧૭૩.]

અહવા સંયાઓ ૧ સાદળ ચ ૨ અમય ૩ તહોમયનિસેહો ૪ ।

પદ ૧ સસ ૨ સગઠ ૩ ધૂળા ૪ જીવપઓગે જહાસલ ॥ ૧૭૪ ॥

અથવા જીવ પ્રયોગ કરણ ચાર પ્રકારે છે. જેમ વસ્ત્રમા તાતણા એકકા કરવારૂપ સઘાત છે અને શાખમા ઘોલવારૂપ પરિશાદ છે, ગાડી બનાવતા એકકું કરવાનું તે ઘોલવાનું અને છે સામાન્ય ચીજ આધી પાછી કરવામા અનુભવ કરલ છે. એ ૧ રીતે દ્રવ્યકરણ કહ્યું. ૧૭૪

ઉપ્પન્નાણુપ્પન્ન કયાકય इत्थं जहं नमुक्कारं । दा० १ ।

કેળંતિ અત્યઓ ત જિળેહિં મુત્ત ગળહેરેહિં (દા० ૨) ॥ ૧૭૬ ॥

સામાયિકમા ઉત્પન્ન અનુત્પન્ન એવે કરવાપણુ, નહીં કરવાપણુ નમસ્કાર સૂત્રની
પેઠે જાણુ, સામાયિક અર્થથી તીર્થકરેએ અને સૂત્રથી ગણુધર એવે છે. ૧૭૫

त केसु कीरईं तत्थ नेगमो भणइ इट्ठव्वेसु ।

સેસાળ સવ્વદવ્વેસુ પજ્જવેસુ ન સવ્વેસુ ॥ ૧૭૬ ॥

નેગમ કહે છે કે મનોજ્ઞ શયનાસન આદિમા સામાયિક અને, બાકીના નયોના મતે
સર્વ દ્રવ્યમા સામાયિક છે પણ સર્વ પર્યાયોમા નહીં ૧૭૫

काहुं उदिट्ठे नेगम उवट्ठिए सगहो अ ववहारो ।

ઉડ્ડુસુઓ અકમતે સહુ સમત્તમિ ઉવત્તો ॥ ૧૭૭ ॥

ઉપદેશ કહેવાય ત્યારે સામાયિકપણુ એમ નેગમ માને છે સમગ્ર અને વ્યવહાર
વાચના માટે તૈયાર થાય ત્યારે સામાયિક માને છે, જ્ઞાનસૂત્ર લાગે ત્યારે સામાયિક માને
છે, વૃદ્ધો તો કહે છે કે સમાપ્તિ કરે અથવા કળ્તા ઉપયોગ વગરનો હોય તો પણ સામા-
યિક જ્ઞાનસૂત્રના નયમા હોય છે, શબ્દનયો તો સામાયિકના યોગને સામાયિક માને છે.
૧૭૭ [આલોચણુ વગેરે કરવા, ક્ષેત્ર મેલણુ, નિયમિત દિશા સામે રેવુ, સારા નક્ષત્રો પ્રિય
ધર્માદિ યુક્તો અને શુદ્ધ મહારાજના આદેશનો વચન એ વગેરે આઠ પ્રકારે સામાયિક કરવા
કહ્યું છે ૧૭૮]

पञ्चज्जाए जुग तावइ आलोअणं गिहत्थेसु ।

અવસંપયાઈ સાહુસુ મુત્તે અત્યે તદુમણ અ (૫૦ ૧) ॥ ૧૭૯ ॥

आलोअए विणीअस्स दिज्जए त (पटि २) पसत्थखित्तमि । (५० ३)

અભિગિજ્ઞ દો દિસાઓ ચરવિઅ વા જદાકમસો (૫૦ ૪) ॥ ૧૮૦ ॥

શુદ્ધસ્થને દીક્ષાને લાયક ગીતિએ તપાસવો અને ઉત્તર લેવો તે આપોચન કહેવાય
અથવા સૂત્ર અર્થ તદુલય સાહુ લેવે તે પણ આલોચન કહેવાય, આલોચન થયા પછી
ચિનીતને તે સામાયિક અપાય, ધનુ ક્ષેત્ર વિગેરે સાગ સ્થાનમા સામાયિક અપાય. પૂર્વાદિ
ઉત્તર દિશા કે જે બાલુ તીર્થકર વગેરે વિચરતા હોય તે બાલુ અપાય, ચૌદસ આદિ
દિવસો છોડીને અપાય, અપાય નક્ષત્રાદિ નક્ષત્ર ૧૦ છોડીને અપાય, પ્રિય ધર્માદિ યુક્તવાળાને
સામાયિક અપાય ૧૭૯-૧૮૧

अभिवाहारो कालिअमुअमि सुतत्थवदुमएणति ।

દવ્વણુગપજ્જવેહિ અ દિટ્ઠોવાયમિ બોદ્ધવો (૫૦ ૮) ॥ ૧૮૨ ॥

उद्देसं समुद्देसं वायणं मणुजाणं चर आयरिए ।

સીસમ્મિ ઉદ્દિસિજ્ઞનમાઈ ઇઅ તુ જ કહ્હા (દા० ૬) ॥ ૧૮૨ ॥

કાલિક સૂત્રનો સૂત્ર અર્થ અને તદુલય કરી જે આજ્ઞા કેવાય છે અને દૃષ્ટિ
વાદના સૂત્રાચને દ્રવ્યયુક્ત પર્યાયે આજ્ઞા કેવાય છે, ૧૮૦ શિષ્યને ઉદ્દેશાદિક કરતી વખત
આચાર્યને 'વા' પ્રકારના કર્મ થાય છે, (૧) ઉ, (૨) અનુ (૩) વાચના (૪) અનુજ્ઞા
એ ચાર કર્મ જાણવા. ૧૮૩

૧૬૪. સર્વ સઘાત અને સર્વ પરિશાદનમા ત્રણ સમય ન્યૂન હુધિકભન જેટલું અન્તરાલ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્રીસ સાગરોપમ કોડ પૂર્વ, ને એક સમયનું આતર છે. અનુત્તર વિમાન અથવા સાતમી નરકના તેત્રીસ સાગરોપમ અને પછીના મનુષ્યપણાના કોડપૂરવ, ઉદ્ધો (ઉવદના) એક સમય હીન કરીને બાણવા ૧૬૫.

અંતરમેગ સમય જહનમોરાલગહનસાદસ્સ ।

સતિસમયા ઉકોસં તિતોસ સાગરા હુતિ ॥ ૧૬૬ ॥

યેવન્વિઅસઘાઓ જહનુ સમઓ હુસમઝકોસો ।

સાદો પુણ સમય વિઅ વિઝવ્વણાપ વિણિદિદ્ધો ॥ ૧૬૭ ॥

સઘાયણપરિમાદો જહનઓ પગસમઝઓ હોઈ ।

ઉકોસ તિતીસ સાયરણામાઝ સમઝના ॥ ૧૬૮ ॥

સવ્વગ્ગહોમયાણ સાદસ્સ ય અતરં વિઝવ્વિસ્સ ।

સમઓ અતમુદુત્ત ઉકોસ રુવલસાલીઅ ॥ ૧૬૯ ॥

ઔદારિક સર્વમહુષ અને શાઠન ઉલયનું જન્ય આતરે એક સમય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સમય અધિક તેત્રીસ સાગરોપમ છે વૈકિયનો સઘાત જન્યની એક સમય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી બે સમય છે અને શાઠનો વૈકિયનું એકજ સમય છે સઘાત અને પરિશાદ વચ્ચે જન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ સમય બીજી તેત્રીસ સાગરોપમ છે. વૈકિયનું સર્વ સઘાતનું આતર એક સમય, સઘાત ઉલયનું આતર પણ એક સમય અને શાઠનું અન્ત-મુદુર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ આતર ત્રણેનું વનરપતિના સ્થિતિ કાલ જેટલું છે. ૧૬૬-૭-૮-૯

આહારે સઘાઓ પરિસાદો અ સમય સમ હોઈ ।

અમય જહનમુકોસય ચ અતોમુદુત્ત તુ ॥ ૧૭૦ ॥

ધંધણસાહુમયાણ જહનમતોમુદુત્તયતરણ ।

ઉકોસેણ અવઠ્ઠ પુમ્મલપરિઅટ્ટદેમ્મણ ॥ ૧૭૧ ॥

આહારક શરીરના સઘાત અને પરિશાદ એકેક સમય હોય છે અને સઘાત પરિશાદ ઉલય જન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્મુદુર્તજ હોય છે સઘાત અને ઉલયનું અતર જન્યથી અન્તર્મુદુર્ત હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી કાષક ઉષ અપાર્ધ પુરગલ પરાવર્ત છે. ૧૭૦-૧૭૧.

તિજસ અને કાર્મણ અનાદિ પ્રવાહવાળા હોવાથી તેનો એકલો સઘાત ક્રોધને પણ ન હોય, પણ લબ્ધ્ય જીવેને શીલેશીનો પરિશાદ છેલ્લા સમયમા હોય છે તેજસનો સઘાત પરિશાદ ઉલય અનાદિ અનન્ત છે, કેટલાક લબ્ધ્યોને અનાદિ સાન્ત છે, તેજસ કાર્મણ અનાદિના હોવાથી તેમજ સર્વથા જતા ન હોવાથી સઘાતાદિને આતર નથી ૧૭૨-૧૭૩.]

અહવા સઘાઓ ૧ સઘન ચ ૨ અમય ૩ તહોમયનિસેહો ૪ ।

પદ ૧ સત્ત ૨ સગદ ૩ ધૂણા ૪ જીવપઓમે જહાસત્ત ॥ ૧૭૪ ॥

અથવા જીવ પ્રયોગ કરણ ચાર પ્રકારે છે. જેમ વસ્ત્રમા તાતણા એકઠા કરવારૂપ સઘાત છે અને શાખમા છેલવારૂપ પરિશાદ છે, ગાડી બનાવતા એકઠું કરવાનું તે છેલવાનું અને છે સામાન્ય મીજ આથી પાછી કરવામા અનુલય કરણ છે. એ રીતે દ્રવ્યકરણ કણ. ૧૭૪

ઉપપન્નાણુપ્પન્ન કયાકય્વ ઇત્થ જહ નમુકાર । દા૦ ૧ ।

કેળંતિ અયઓ ત જિળેહિં મુત્ત ગળહરેહિં (દા૦ ૨) ॥ ૧૭૫ ॥

સામાયિકમા ઉત્પન્ન અનુપન્ન એકદે કરનાપણુ, નહીં કરવાપણુ નમસ્કાર સૂત્રની
પેઠે બાંધેલું, સામાયિક અર્થથી તીર્થકરેએ અને સૂત્રથી ગણધર બોલે છે. ૧૭૫

ત કેસુ કીરંદં તત્થ નેગમી મળદ્દ ઇદ્દવ્વેસુ ।

સેસાણ સવ્વદવ્વેસુ પઙ્ગવેસુ ન સવ્વેસુ ॥ ૧૭૬ ॥

નેગમ કહે છે કે મનોજ્ઞ શયનાસન આદિમા સામાયિક બને, બાકીના નયોના મતે
સર્વ દ્રવ્યમા સામાયિક છે પણ સર્વ પદ્ધતિમા નહીં ૧૭૫

કાહુ ૧ ઉદિદ્દે નેગમ ઉવઠિંણ સગહો અ વવહારો ।

ઉજ્જુમુઓ અકમતે સહુ સમત્તમિ ઉવત્તો ॥ ૧૭૭ ॥

ઉપદેશ કહેવાય ત્યારે સામાયિકપણુ એમ નેગમ માને છે સમહ અને વ્યવહાર
વાચના મટે તૈયાર થાય ત્યારે સામાયિક માને છે, ઝજ્જુમુત્ર લણે ત્યારે સામાયિક માને
છે, વૃદ્ધો તો કહે છે કે સમાપ્તિ કરે અથવા ક્રૂતા ઉપયોગ વગરનો હોય તો પણ સામા-
યિક ઝજ્જુમુત્રના નયમા હોય છે, શબ્દનયો તો સામાયિકના શોભને સામાયિક માને છે
૧૭૭ [આલોચણ વગેરે કરવા, ક્ષેત્ર ભેદણુ, નિયમિત દિશા સામે રેણુ, સારા નક્ષત્રો પ્રિય
ધર્માદિ યુક્તો અને ગુરૂ મહારાજના આદેશનો વચન એ વગેરે આઠ પ્રકારે સામાયિક કરના
કહ્યું છે ૧૭૮]

પવ્વજ્ઞાણ જુગ તાવદ્ આલોચણં મિહત્થેસુ ।

ઉવમપયાદ સાહુસુ મુત્તે અત્થે તદુમણ અ (પ૦ ૧) ॥ ૧૭૯ ॥

આલોચણ વિળીઅસ્સ દિજ્ઞણ ત (પદિ ૨) પસત્તપ્પિત્તમિ । (પ૦ ૩)

અમિગિજ્ઞા દો દિસાઓ ચરતિઅ વા જહાકમસો (પ૦ ૪) ॥ ૧૮૦ ॥

શુદ્ધસ્થને દીક્ષાને લાયક રીતિએ તપાસવો અને ઉત્તર લેવો તે આભ્યાસ કહેવાય
અથવા સૂત્ર અર્થ તદુભય આહુ લેવે તે પણ આભ્યાસ કહેવાય, આભ્યાસ થયા પછી
ચિન્તિતને તે સામાયિક અપાય, ઇચ્છુ ક્ષેત્ર વિગેરે સારા સ્થાનમા સામાયિક અપાય, પૂર્વાદિ
ઉત્તર દિશા કે જે બાહ્ય તીર્થકર વગેરે નિચરતા હોય તે બાહ્ય અપાય, ચૌદસ આદિ
દિવસો છોડીને અપાય, અપાય નક્ષત્રાદિ નક્ષત્ર ૧૦ છોડીને અપાય, પ્રિય ધર્માદિ યુગ્મનાથાને
સામાયિક અપાય ૧૭૯-૧૮૧

અમિવાહારો કાલિઅમુઅમિ મુત્તત્તપ્પત્તદુમણતિ ।

દવ્વણુણવજ્જવેહિ અ દિદ્ધોવાયમિ યોદ્ધવ્વો (પ૦ ૮) ॥ ૧૮૨ ॥

ઉદ્દેસે સમુદ્દેસેર વાયણર મણુજાળગ ચઠ આયરિણ ।

સીસમ્મિ ઉદ્ધિસિજ્જનમાદ્દ પઅ તુ જ કહ્દહા (દા૦ ૬) ॥ ૧૮૩ ॥

કાલિક સૂત્રનો સૂત્ર અર્થ અને તદુભય કરી જે આજ્ઞા દેવાય છે અને દૃષ્ટિ
વાદમા સૂત્રાર્થને દ્રવ્યયુક્ત પદ્ધતિ આજ્ઞા દેવાં છે, ૧૮૦ શિષ્યને ઉદ્દેશાદિક કરતી વખત
આચાર્યને ચાર પ્રકારના કર્મ થાય છે, (૧) ઉત્પા (૨) સત્ત્વ (૩) વાચના (૪) અવજ્ઞા
એ ચારે કર્મ અણુવા. ૧૮૩